

MARX
ENGELS
OPERE

14

KARL MARX FRIEDRICH ENGELS

OPERE VOLUMUL 14

Proletari din toate țările, uniți-vă!

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

OPERE

EDITURA POLITICĂ
1963

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VOLUMUL 14

EDITURA POLITICĂ
București — 1963

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii politice după originalul în limba germană apărut în editura „Dietz”, Berlin, 1961, completat cu unele note din ediția rusă apărută în Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1959

Prefață

Volumul 14 al Operelor lui Karl Marx și Friedrich Engels cuprinde ciclul de articole scrise de ei pentru publicația burgheză progresistă „The New American Cyclopaedia”, precum și marea lucrare polemică a lui Marx „Domnul Vogt”. Perioada în care au fost scrise aceste lucrări (iulie 1857—noiembrie 1860) le situează în seria operelor incluse în volumele 12, 13 și, parțial, 15 ale ediției de față.

Ca și alte opere scrise de întemeietorii marxismului în această perioadă, lucrările incluse în volumul de față se referă la primele manifestări de înviore a mișcării proletare și democratice. Prima criză economică mondială din istoria economiei capitaliste, care a avut loc în anii 1857—1858, a pregătit terenul pentru un nou avînt al luptei de clasă revoluționare a proletariatului, pentru intensificarea mișcării populare antifeudale într-o serie de țări și a luptei de eliberare națională a popoarelor asuprite. Deosebit de acut se impuneau acum din nou sarcina nimicirii rămășițelor feudalismului, sarcina lichidării asupririi naționale, cea a unificării țărilor fărîmițate din punct de vedere politic — Germania și Italia. Principalul stegar al rezolvării pe cale revoluționară a acestor sarcini — ca urmare a degenerării burgheziei într-o clasă tot mai contrarevoluționară — devenea proletariatul european, pentru care desăvîrșirea reformelor burgheze, rămase neînfăptuite din pricina înfrîngerii revoluției din 1848—1849, reprezenta o etapă necesară în calea spre revoluția proletară.

Evenimentele revoluționare care se apropiau, situația internațională din ce în ce mai complicată, în stare să provoace, după cum arătase războiul dus de Franța și Piemont împotriva Austriei în 1859, puternice conflicte armate, i-au făcut pe conducătorii clasei muncitoare, Marx și Engels,

să-și intensifice activitatea de pregătire a proletariatului internațional în vederea unor noi bătălii de clasă. În aceste condiții au dobândit o deosebită importanță elaborarea teoriei revoluționare de către Marx și Engels, lupta lor pentru crearea unui partid proletar, fundamentarea tacticii proletariatului în principalele probleme ale situației interne și internaționale a diferitor țări, explicarea cauzelor și caracterului de clasă al conflictelor internaționale și al războaielor, descoperirea legiților luptei armate și, în sfârșit, riposta zdrobitoare pe care au dat-o dușmanilor ideologici ai clasei muncitoare. Lucrările publicate în volumul al 14-lea oglindesc multe laturi ale activității revoluționare, teoretice și practice, desfășurate de Marx și Engels în această perioadă. Pamfletul „Domnul Vogt” arată poziția fermă pe care s-a situat Marx în apărarea partidului proletar care se forma, împotriva calomniatorilor și defăimătorilor din tabăra burgheziei. Colaborarea la „New American Cyclopaedia”, care pentru Marx reprezenta, pe vremea aceea, o sursă de existență, iar pentru Engels — calea de a-l ajuta pe marele său tovarăș de luptă, a fost folosită de ei în același fel ca și activitatea lor de corespondenți ai ziarului „New York Daily Tribune”, și anume ca o posibilitate legală de a propaga — adesea, sub presiunea necesității, într-o formă camuflată — ideile materialiste-revoluționare. În măsura în care acest lucru depindea de ei, Marx și Engels au căutat să aleagă pentru articolele lor destinate enciclopediei probleme a căror elucidare era importantă pentru înarmarea teoretică a proletariatului.

Articolele din „New American Cyclopaedia” reprezintă prima jumătate a volumului. La scrierea lor, Marx și Engels s-au lovit tot timpul de mărginirea de clasă a redactorilor enciclopediei (Ch. Dana și alții), care pretindeau colaboratorilor lor să scrie în spiritul falsului obiectivism burghez, fără să manifeste tendințe partinice. În pofida pretențiilor de felul acesta, ridicate de redacție, care, pe deasupra, își permitea să intervină arbitrar în textul autorilor, în pofida anumitor limite impuse publicisticii revoluționare de specificul informativ al unei asemenea publicații, întemeietorii marxismului au știut să prezinte în articole cu caracter strict enciclopedic ca formă și stil punctul de vedere proletar-revoluționar.

Deși Marx era considerat colaboratorul oficial, majoritatea articolelor pentru enciclopedie au fost scrise de Engels. Engels și-a luat asupra sa cea mai mare parte din această muncă pentru a-i lăsa lui Marx timp să se ocupe de probleme de eco-

nomie, întrucît în acea perioadă crearea unei economii politice proletare reprezenta principala sarcină teoretică a conducătorilor proletariatului. Multe articole au fost rodul unei colaborări strînse între cei doi întemeietori ai marxismului, al căror ajutor reciproc îmbrăca cele mai variate forme. Adeseori acest ajutor avea de-a dreptul caracterul unui coautorat.

Printre articolele scrise de Engels, un loc de seamă îl ocupă lucrările pe teme militare, ca : „Armata“, „Infanteria“, „Cavaleria“, „Artileria“, „Fortificația“, „Marina militară“ și altele. Rezultat al sintetizării profunde, făcute de Engels, a istoriei militare, începînd din cele mai vechi timpuri, a istoriei apariției și dezvoltării armatelor, precum și al analizei organizării și stării în care se aflau forțele armate din timpul său, a metodelor și formelor de ducere a războiului și a luptelor, aceste lucrări — alături de alte opere militare ale lui Engels — au pus bazele științei militare marxiste și ale istoriei cu adevărat științifice a artei militare. Pe baza unui imens material faptic, Engels a dezvăluit în ele condițiile istorice ale apariției războaielor și forțelor armate, a studiat etapele cele mai importante și particularitățile dezvoltării armatelor, a arătat care sînt schimbările survenite în organizarea, strategia și tactica acestora în decursul diferitor epoci istorice. Articolele de sinteză pe teme militare, scrise de Engels pentru „New American Cyclopaedia“, reflectă în întregime rolul lui de prim teoretician militar al proletariatului și de eminent istoriograf al artei militare, de revoluționar și inovator în domeniul științei și istoriei militare. Studiind cu succes multe ramuri ale științei, subordonîndu-și activitatea științifică intereselor luptei revoluționare a proletariatului, Engels a făcut din „studiul problemelor militare“, după cum arată Marx în scrisoarea sa către Lassalle din 25 februarie 1859, una din specialitățile sale. V. I. Lenin l-a numit pe Engels un mare cunoscător al artei militare.

Engels are marele merit de a fi aplicat pentru prima oară în studierea istoriei militare și în analizarea armatelor din timpul său singura metodă științifică — metoda materialismului dialectic și istoric. Spre deosebire de istoricii burghezi idealiști, care n-au fost în stare să prezinte dezvoltarea forțelor armate ca un proces legic, Engels a arătat că această dezvoltare, ca și celelalte fenomene sociale, este determinată, în ultimă instanță, de schimbările survenite în modul de producție al bunurilor materiale — baza economică a societății. „Istoria *army-ei* — scria la 25 septembrie 1857 Marx

lui Engels, citind lucrarea acestuia „Armata”, — evidențiază mai lămurit decât orice justetea concepției noastre despre legătura dintre forțele de producție și relațiile sociale”.

Engels a fost primul în istoria științei militare care a relevat faptul că tipul și caracterul forțelor armate, trăsăturile lor specifice, armamentul și tactica, precum și modul în care se fac recrutarea și instruirea trupelor depind de nivelul dezvoltării forțelor de producție, de orînduirea socială și de structura de clasă a societății. Prin numeroase exemple luate din istorie, Engels dezvoltă caracterul de clasă al armatelor începînd încă din timpul apariției primelor forțe armate organizate din statele sclavagiste ale Orientului antic. Analizînd în mod dialectic forțele armate în dezvoltarea lor, Engels a stabilit legătura concretă care există între această dezvoltare și istoria formațiunilor social-economice. El a arătat că înflorirea și decăderea armatelor au fost determinate de procesul de statornicire și descompunere a unei formațiuni sau alta. Armatele Greciei antice cu tactica lor bazată pe falange, armata Romei antice cu sistemul ei mai avansat, al legiunilor, au decăzut, după cum subliniază Engels, drept urmare a ascuțirii contradicțiilor din sînul orînduirii sclavagiste, pe care au și dus-o la piere. Descompunerea feudalismului a dus la decăderea sistemului militar feudal, la dispariția cavaleriei medievale, care își pierduse capacitatea de luptă. În epoca de statornicire a capitalismului, după cum remarcă Engels, forțele armate au cunoscut o evoluție considerabilă, de la trupe de mercenari la armate de masă recrutate conform sistemului serviciului militar obligatoriu, — evoluție care oglindește procesul apariției și dezvoltării societății burgheze.

Engels acordă un rol uriaș în dezvoltarea artei militare perioadelor de înlocuire a unei formațiuni social-economice cu alta, mai progresistă, epocilor de răsturnare revoluționară a unei orînduirii sociale perimate și de creare a unei orînduirii noi. Asemenea epoci, arată Engels în lucrările sale, au dat un impuls deosebit de puternic progresului în domeniul militar, rolul de inițiator și stegar al acestor transformări progresiste revenind claselor revoluționare, ele fiind acelea care luptă împotriva forțelor învechite ale societății. Engels demonstrează această legitate exemplificînd-o prin primele revoluții burgheze, în primul rînd prin revoluția burgheză franceză de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și

războaiele purtate de Franța revoluționară împotriva coaliției statelor feudale-absolutiste din Europa. El arată că tocmai în cadrul acestor războaie a ieșit în special la iveală talentul militar al maselor populare, al participanților direcți la lupta armată, care au căutat și au găsit noi forme de luptă și de formații tactice corespunzătoare noilor condiții. Mai târziu, acestea au fost concretizate în organizarea și regulamentele armatelor, au devenit un sistem ca urmare a activității comandanților militari, a conducătorilor de oști etc. Engels a acordat o mare importanță luptei de eliberare a popoarelor împotriva cötropitorilor străini, ca, de pildă, războaielor duse de elvețieni împotriva feudalilor austrieci și burgunzi, războiului dus în secolul al XVI-lea de Țările de Jos împotriva dominației spaniole, războiului pentru independență dus de coloniile engleze din America de Nord la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, războaielor purtate de popoarele din Europa împotriva jugului napoleonian la începutul secolului al XIX-lea, războiului de eliberare națională dus de Ungaria în 1848—1849 etc. Engels se referă la istoria acestor războaie nu numai în lucrările sale de mai mare întindere, scrise pentru enciclopedie, ci și într-o serie de articole de proporții mai mici („Albuera”, „Buda” și altele).

În lucrările sale militare, Engels a combătut concepțiile multor teoreticieni militari burghezi cu privire la caracterul imuabil și etern al principiilor artei militare. Dezvăluind legăturile dialectice proprii strategiei și tacticii, Engels subliniază că regulile strategice și tactice aplicate cu succes în anumite condiții istorice au eșuat atunci cînd au fost aplicate în alte împrejurări. Așa de pildă, în articolul „Blindheim”, analizînd una din marile bătălii de la începutul secolului al XVIII-lea, Engels atrage atenția asupra faptului că acei factori care, în condițiile tacticii liniare de pe atunci, au constituit cauza înfrîngerii armatei franceze în secolul al XIX-lea, în perioada folosirii formațiilor răsfirate împreună cu formațiile în coloane, au fost apreciați drept „unul dintre cele mai mari avantaje” (vezi volumul de față, pag. 274). Engels prezintă dezvoltarea artei militare în ansamblul ei ca un proces complex și progresiv, un proces de continuă perfecționare, și dezvăluie strînsa legătură reciprocă dintre diferitele părți ale acestui proces. În lucrările sale, Engels arată rolul pe care-l joacă în arta militară co-

laborarea dintre diferitele genuri de arme, subliniază determinarea reciprocă a dezvoltării lor istorice.

Articolele lui Engels cuprind cele mai diferite domenii ale artei militare. În ele sînt examinate, de regulă în dezvoltarea lor istorică, problema formării, organizării și înarmării trupelor, a recrutării și instruirii lor, a conducerii forțelor armate, strategia și tactica, organizarea și tactica diferitelor genuri de trupe terestre, organizarea și tactica flotei maritime militare, construcțiile de fortificații, precum și multe alte probleme, inclusiv aprovizionarea cu muniții și alimente a trupelor (vezi articolele „Airey”, „Muniția”), încartiruirea și cantonarea pentru odihnă („Bivuacul” și „Tabăra”) etc. Engels acordă o deosebită atenție tehnicii de război. El se ocupă de cele mai importante laturi ale istoriei ei în articolele de mai mari proporții deja amintite, iar anumite detalii sînt elucidate într-o serie de articole mai mici, consacrate diferitelor tipuri de arme („Archebuza”, „Baioneta”, „Bomba”, „Carabina”, „Caronadă”, „Mitrălia”, „Catapulta”), diferitelor mijloace ofensive și defensive de luptă („Bastionul”, „Bateria”, „Blindajul”, „Nava de bombardament”, „Adăpostul împotriva bombelor” etc.), precum și mijloacelor tehnice auxiliare („Podul militar” ș.a.). Pe baza a numeroase exemple, Engels demonstrează că influența exercitată de cele mai importante descoperiri de ordin tehnic — inventarea prafului de pușcă, folosirea și perfecționarea armelor de foc, progresul înregistrat în știința artileriei și în tehnica militară de geniu, folosirea mașinilor cu aburi în flota maritimă militară — a revoluționat dezvoltarea forțelor armate și a artei militare. Dependența tacticii militare de tehnica militară, schimbările inevitabile survenite în formele tactice de luptă ca rezultat al apariției noilor tipuri de arme de masă constituie, după cum a dovedit Engels în articolele sale, una din legitățile care reflectă influența exercitată asupra artei militare de dezvoltarea economică a societății și de creșterea forțelor ei de producție.

Engels însă nu a redus legile luptei armate numai la influența exercitată de tehnica militară asupra diferitelor forme de luptă. Starea în care se află o armată sau alta, capacitatea ei de luptă, sublinia el, sînt determinate, în primul rînd, de orînduirea socială și politică, de condițiile sociale în cadrul cărora acestea au apărut și acționează. Calitățile militare ale unei armate sînt determinate, în afară de gradul de înarmare, de structura ei, de elementele sociale care sînt re-

crutate, de gradul de instruire, de nivelul de conștiință și de profilul moral al luptătorilor ei, care depinde în mare măsură de caracterul războaielor. O mare însemnătate a acordat Engels spiritului de luptă al armatei. Astfel, vorbind de luptele de cavalerie, Engels sublinia că, în momentul hotărîtor al ciocnirii a două mase de cavalerie, „elementul moral, vitejia, se transformă imediat într-o forță materială” (vezi volumul de față, pag. 338). Engels menționează și alte elemente care acționează în luptă: influența terenului, existența rezervei, comanda operativă, priceperea comandanților.

Un loc de seamă ocupă în lucrările lui Engels aprecierea activității marilor conducători de oști, a reformatorilor militari, a geniștilor și inventatorilor, această apreciere pornind de la o concepție cu adevărat științifică despre rolul maselor și al personalității în istorie. Engels arată că acțiunile marilor conducători de oști nu sînt determinate de creația spontană a fanteziei lor, ci, în primul rînd, de premisele materiale, care sînt independente de voința lor. Rolul unui conducător de oști, subliniază Engels, constă în aplicarea înțeleaptă a acelor forme și metode de ducere a războiului și luptei pe care le promovează dezvoltarea istorică obiectivă a forțelor armate, precum și în folosirea cît mai rațională a noilor mijloace tehnice și a schimbărilor survenite în structura și în calitățile militare ale armatelor, care apar sub influența transformărilor intervenite în orînduirea socială. Așa, de pildă, Engels considera drept un merit al lui Napoleon faptul că a transformat într-un „sistem regulat” noul mod de ducere a războiului lansat de revoluția burgheză franceză de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (vezi volumul de față, pag. 41). Luînd în același timp atitudine împotriva cultului și idealizării conducătorilor de oști — manifestări tipice ale istoriografiei burgheze —, Engels menționa chiar în activitatea celor mai remarcabili dintre ei anumite limite și contradicții care își aveau originea în poziția lor de clasă. Astfel, el a arătat că, în pofida succeselor sale militare, Frederic al II-lea a fost acela care „nu numai că a pus bazele pedantismului și muștrului, în care au excelat de atunci prusienii, dar i-a și pregătit efectiv pentru rușinea fără seamăn de la Jena și Auerstedt” (vezi volumul de față, pag. 398). În strategia și tactica lui Napoleon, Engels a descoperit elemente de aventurism, hotărîri unilaterale și greșeli, ca, de pildă, formarea unor coloane uriașe, din a căror pricină acesta „a pierdut nu o dată bătălia” (vezi volumul de față, pag. 342).

Articolele mai mici ale lui Engels pe teme militare incluse în volumul de față întregesc și concretizează conținutul lucrărilor sale de proporții mari. Unele din aceste articole — „Alma”, „Aspern”, „Bidassoa”, „Borodino” ș.a. — sînt consacrate analizării unor bătălii, altele au fost scrise în scopul explicării unei serii de termeni militari și de tehnică militară. Articolele lui Engels „Atacul”, „Campania”, „Bătălia” conțin importante concluzii de teorie militară referitoare la formele și metodele de ducere a războiului, la aplicarea a diferite ordine de luptă și la folosirea rezervelor. Ele conțin o serie de teze valoroase din punctul de vedere al strategiei și tacticii.

În lucrările sale militare, Engels a analizat experiența istoriei războaielor din diferite epoci, și în primul rînd din epoca capitalismului. El a prelucrat și a sintetizat în mod critic succesele gîndirii militare teoretice, începînd cu autorii de lucrări militare din antichitate și sfîrșind cu teoreticienii și istoricii militari burghezi din timpul său. Engels a urmărit dezvoltarea armatelor multor popoare, căutînd să scoată în evidență aportul fiecăreia dintre ele la știința și arta militară. Sintetizările și concluziile trase de Engels, precum și metodele pe care le-a aplicat în cercetarea evenimentelor militare de importanță istorică au o neprețuită importanță politică și teoretică. Un deosebit interes prezintă, ca model de previziune științifică, pronosticurile făcute de Engels în diferite articole cu privire la unele orientări în dezvoltarea ulterioară a forțelor armate, ca, de pildă, părerea sa referitoare la iminentele schimbări în tactica infanteriei sub influența creșterii eficacității armelor de foc (articolul „Infanteria”), precum și în tactica bătăliilor maritime și în tipul de vase în funcție de creșterea capacității de inzestrare cu piese de artilerie a navelor de război (articolul „Marina militară”). În același timp trebuie să se țină seama de faptul că, în lucrările sale, Engels, care a trăit în epoca capitalismului premonopolist, a sintetizat experiența războaielor premergătoare perioadei de aplicare în masă a tehnicii mașinilor și a armelor automate. De aceea, unele teze și raționamente ale lui Engels, care reflectă particularitățile artei militare în epoca preimperialistă, nu pot fi transpuse mecanic la condițiile actuale și aplicate fără rezervă strategiei și tacticii moderne.

De asemenea trebuie spus că, întrucît în vremea aceea istoria artei militare a mai multor țări nu era încă studiată,

Engels n-a putut ține seama în măsura cuvenită de experiența de luptă a unui șir întreg de popoare. Așa, de pildă, în articolele sale, Engels amintește doar în treacăt de arta militară rusă, referindu-se la istoria armatei ruse în special în biografiile unor conducători militari ai Rusiei (articolele „Barclay de Tolly” și „Bennigsen”), pe care le-a scris împreună cu Marx. În unele cazuri, folosirea unor lucrări tendențioase ale istoricilor din Europa occidentală și imposibilitatea de a le confrunta cu studii mai obiective au făcut să se strecoare inexactități în elucidarea unor aspecte ale istoriei militare ruse. Asemenea inexactități întâlnim, de pildă, în articolul „Borodino”. În acest articol, ca și în articolul „Barclay de Tolly”, rezultatele bătăliei de la Borodino sînt apreciate unilateral, iar rolul marelui comandant de oști rus M. I. Kutuzov este subestimat. Dat fiind stadiul în care se afla pe atunci istoria militară, Engels nu a putut arăta în întregime contribuția adusă de popoarele din Orient la arta militară, deși, în unele pasaje din lucrările sale, el relevă marea însemnătate istorică a descoperirii prafului de pușcă în China și a invențiilor făcute de chinezi, de indieni și arabi în domeniul folosirii armelor de foc.

O serie de lucrări ale lui Engels scrise pentru „New American Cyclopaedia” sînt consacrate țărilor din Orient care deveniseră obiectul tendințelor expansioniste ale statelor capitaliste din Europa. Aceste lucrări sînt îndreptate împotriva sistemului tîlhăresc de înrobire și exploatare a popoarelor Asiei și Africii de către burghezia țărilor dezvoltate din punct de vedere economic, împotriva politicii de cîmpiri și aventuri coloniale. Ele sînt o mărturie a atenției deosebite pe care au acordat-o Marx și Engels soartei popoarelor Orientului, mișcării lor de eliberare națională.

În articolele „Afganistanul”, „Algeria”, „Birmania”, Engels vorbește de resursele naturale ale acestor țări, care au stîrnit poftelile colonialiste ale tîlharilor capitaliști; aceștia, folosindu-se de înapoierea economică și de regimul semipatriarhal al acestor țări, le-au transformat într-o arenă de jaf colonialist. Engels menționa că, în urma primului și celui de-al doilea război anglo-birman (1824—1826 și 1852), colonialiștii englezi au jefuit Birmania, i-au „răpit teritoriul cel mai roditor”, lăsînd-o fără ieșire la mare (vezi volumul de față, pag. 305). El a dat în vileag uneltirile agenților englezi în Afganistan, amestecul grosolan al colonialiștilor englezi în treburile interne ale acestei țări, metodele perfide

și provocatoare cu ajutorul cărora au declanșat ei războiul anglo-afgan din 1839—1842, pornit în scopul cuceririi coloniale a Afganistanului. Engels considera invazia englezilor în Afganistan drept o parte integrantă a expansiunii coloniale engleze în Asia centrală. Dând drept exemplu cucerirea Algeriei de către francezi, el a înfățișat în mod deosebit de concret metodele barbare ale dominației coloniale și urmările subjugării coloniale. „De la prima ocupare a Algeriei de către francezi și pînă în zilele noastre, această nefericită țară a fost arena unor neîntreprinse măceluri, jafuri și acte de violență — scria Engels despre acțiunile colonialiștilor francezi. — Fiecare oraș, mare sau mic, a fost cucerit bucățică cu bucățică, cu prețul unor uriașe jertfe omenești. Triburile arabe și kabile, pentru care independența este bunul cel mai de preț, iar ura împotriva stăpînitorului străin înseamnă mai mult chiar decît viața, au fost înfrînte și nimicite prin incursiuni sălbatice, în cursul cărora le-au fost incendiate și distruse locuințele și bunurile și devastate recoltele, iar nenorociții care au supraviețuit au fost masacrați sau au fost victimele a tot felul de acte de desfrîu și cruzime” (vezi volumul de față, pag. 112).

Manifestînd o profundă simpatie pentru popoarele căzute sub jugul colonial sau amenințate de înrobirea colonială, Engels sublinia în articolele sale caracterul eliberator și marea amploare a rezistenței opuse de aceste popoare colonialiștilor. El relatează cu satisfacție rușinosul eșec al aventurii engleze în Afganistan, oprindu-se în mod amănunțit asupra răscoalei generale pornite de afgani împotriva cuceritorilor străini în 1840, în urma căreia „poporul neînfricat, energic și iubitor de libertate”, cum se exprima Engels despre poporul afgan, a dat o lecție aspră colonialiștilor, le-a nimicit armata și i-a izgonit din țară. Menționînd neîntreprinsele răscoale ale populației algeriene indigene împotriva stăpînirii coloniale, Engels constata că, în pofida a trei decenii de războaie sîngeroase (începînd din 1830), în pofida puternicelor forțe armate trimise de Franța pentru a supune Algeria și a colosalelor fonduri cheltuite în acest scop, datorită rezistenței opuse de algerieni, dominația franceză în această țară „este absolut iluzorie, cu excepția coastei, a orașelor și a împrejurimilor lor”, iar triburile algeriene „continuă să-și apere independența lor” și „să urască regiul francez” (vezi volumul de față, pag. 117).

Articolele „Afganistanul” și „Algeria” sînt pătrunse de încrederea autorului lor în forța mereu crescîndă și invincibilitatea mișcării de eliberare duse împotriva colonialiștilor, mișcare cu rădăcinile adînc înfipte, după cum arăta Engels, în masele populare, care urăsc jugul colonial și tind spre libertate. Deși destinate unei publicații burgheze, aceste articole sînt scrise de pe pozițiile internaționalismului proletar. Ele oglindesc lupta marilor conducători ai proletariatului împotriva colonialismului, țelul lor nobil de a educa în oamenii muncii din metropole sentimentul solidarității cu popoarele din țările coloniale și dependente, popoare care luptă pentru libertatea lor.

În afara lucrărilor lui Engels, în „New American Cyclopaedia” au fost publicate o serie de articole ale lui Marx. Acestea sînt în majoritate biografii ale unor personalități militare și politice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea. Multe din ele — „Barclay de Tolly”, „Bem”, „Bennigsen”, „Beresford”, „Blücher”, „Bosquet” — au fost scrise de Marx în colaborare cu Engels. Rodul colaborării dintre Marx și Engels sînt și articolele „Armada” și „Ayacucho” (ultimul a fost consacrat bătăliei hotărîtoare din războiul de eliberare dus de țările Americii Latine împotriva dominației spaniole).

Schițele biografice publicate în volumul de față reprezintă niște modele de caracterizare istorică vie a participanților la diferite evenimente militare și politice; ele dovedesc priceperea de a releva în biografiile diferitelor persoane, alături de particularitățile individuale, și trăsăturile care reflectă epoca, spiritul vremii, însușirile acelei clase ai cărei reprezentanți erau aceste personalități. Aceste biografii arată că Marx și Engels — întemeietorii științei istorice proletare — au fost niște maeștri de seamă ai portretului istoric.

În articolele lui Marx „Bernadotte”, „Berthier”, „Bessières”, „Bourrienne” și „Brune” este prezentată o întregă galerie de personalități militare și oameni de stat ai Franței napoleoniene. Drumul parcurs de mulți dintre ei oglindea, după cum arată Marx, evoluția acelor cercuri ale burgheziei franceze care în anii 1789—1794 au participat la evenimentele revoluționare, iar mai tîrziu au devenit sprijinul regimului bonapartist contrarevoluționar. Majoritatea acestor personalități au făcut o carieră militară sau diplomatică numai datorită revoluției, care „a deschis largi posibilități

talentelor militare" (vezi volumul de față, pag. 103). În condițiile instaurării dominației marii burghezii contrarevoluționare, din rîndurile lor s-au ridicat hrăpăreți și lacomi cavaleri ai profitului (Bourrienne, Brune), ambițioși care tînjeau după ranguri, titluri și tronuri „vacante" (Bernadotte), carieriști lipsiți de principii, gata să intre în slujba oricărui regim (Berthier). Biografiile mareșalilor napoleonieni, scrise de Marx, dau o imagine plastică asupra moravurilor caracteristice vîrfurilor burghezii din imperiul lui Napoleon I.

În articolul „Bugeaud", Marx creionează viguros portretul reacționarului obtuz și crud, slugă credincioasă a regimului monarhiei burgheze din iulie, care s-a evidențiat prin reprimarea sîngeroasă a muncitorilor francezi, prin metodele meschine și sălbatice folosite la cucerirea Algeriei și prin aventura colonială din Maroc. O altă figură contrarevoluționară caracteristică acelor vremuri a fost generalul englez Beresford, care a condus o serie de expediții coloniale de cotropire și a participat la înăbușirea mișcării revoluționare din Brazilia și Portugalia.

O amplă frescă istorică reprezintă biografia mareșalului Blücher, scrisă de Marx și Engels. Activitatea acestui eminent conducător de oști și patriot german este prezentată pe fondul războiului de eliberare dus de poporul german, ca și de alte popoare împotriva dominației napoleoniene. Relevînd rolul important jucat de Blücher în campaniile din 1813—1815 împotriva Franței napoleoniene, subliniind că el împărtășea „în cel mai înalt grad ura poporului său împotriva lui Napoleon" și că se bucura de popularitate în rîndurile maselor „datorită sentimentelor sale plebeu", Marx și Engels considerau că „Blücher a fost generalul cel mai potrivit pentru operațiile militare din 1813—1815, care au avut caracterul unui război pe jumătate regulat, pe jumătate insurrecțional" (vezi volumul de față, pag. 207).

Atît articolul lui Marx „Blum" cît și articolul „Bem", scris în colaborare cu Engels, sînt consacrate biografiilor unor militanți revoluționari. Caracterizarea făcută lui Robert Blum, unul dintre conducătorii de seamă ai revoluției din 1848, căzut jertfă terorii contrarevoluționare, arată că Marx, care își dădea perfect de bine seama de caracterul mărginit și moderat al concepțiilor reprezentanților democrației mic-burgheze germane, îi aprecia mult pe aceia dintre ei care, în opoziție cu democrațiii vulgari, au rămas credincioși intereselor poporului. Articolul consacrat lui Josef Bem subli-

niază calitățile de remarcabil comandant de oști dovedite de acest general polonez, care în timpul revoluției din Ungaria din 1849 s-a dovedit „un comandant militar de prim rang în războiul de partizani și în luptele de hărțuială în munți” (vezi volumul de față, pag. 146). În articolul „Bolivar y Ponte”, Marx a arătat rolul jucat de masele populare în lupta țărilor din America Latină împotriva dominației coloniale spaniole (1810—1826) și a scos în evidență caracterul revoluționar, eliberator al acestei lupte. Indus însă în eroare de literatura tendențioasă răspîdită în acea vreme, Marx a apreciat unilateral activitatea și personalitatea lui Simon Bolivar, conducătorul mișcării de eliberare națională a latino-americanilor. Atitudinea dezaprobatoare adoptată de Marx față de acest om politic a fost influențată într-o oarecare măsură de orientarea antibonapartistă a publicisticii întemeietorilor marxismului în acești ani, de eforturile depuse de ei pentru a destrăma sentimentul reacționar de nețărmită admirație față de Napoleon I și emulii lui, printre care Marx îl socotea, pe baza surselor de care dispunea (și de a căror lipsă de obiectivitate nu se putea convinge în acel timp), și pe Bolivar.

Cuprinsul celei de-a doua jumătăți a volumului de față îl constituie pamfletul lui K. Marx „Domnul Vogt”. Acest valoros document reflectă lupta dusă de Marx și Engels pentru un partid proletar, atitudinea luată de întemeietorii marxismului în apărarea revoluționarilor proletari împotriva atacurilor dușmănoase ale ideologilor și agenților burgheziei. Scrisă sub forma unei satire ascuțite, lucrarea lui Marx reprezintă un exemplu de nimicitoare ripostă dată dușmanilor mișcării proletare, care recurgeau la calomniile odioase și falsificare a faptelor.

Pamfletul lui Marx a fost scris la începutul noii etape de dezvoltare a mișcării muncitorești internaționale, când Marx și Engels și-au intensificat activitatea de recrutare, unire și educare a cadrelor de luptători proletari. Sprijinindu-se pe nucleul de revoluționari proletari rămas după dizolvarea Ligii comunistilor în 1852, ei s-au străduit să lărgească și să consolideze legăturile proletare internaționale. Marx caută noi mijloace și posibilități pentru o mai largă răspîndire a ideilor comuniste, noi forme de organizare a activității de partid, corespunzătoare condițiilor schimbate. Luptînd pentru crearea unui partid proletar care urma să fie continuatorul istoric și ideologic al Ligii comunistilor —

germenele unui asemenea partid —, Marx nu și-l reprezenta sub forma unei Ligi a comuniștilor renașcute. El socotea necesară crearea unei organizații mai largi, mai combative și mai strâns legate de mase, în stare să îndeplinească rolul, de importanță istorică-mondială, de conducător al mișcării proletare revoluționare de masă și să o ducă la victorie. Vorbind în acești ani de un partid proletar, Marx sublinia că prin acesta el nu înțelege Liga comuniștilor, ci „un partid într-un mare sens istoric” (vezi scrisoarea lui Marx către Freiligrath, din 29 februarie 1860).

În această etapă a luptei pentru un partid, Marx socotea deosebit de importantă apărarea rîndurilor tot mai numeroase, dar încă neconsolidate, ale partidului împotriva atacurilor calomnioase care dezorganizau mișcarea muncitorească și subminau încrederea muncitorilor în conducătorii lor. În interesul consolidării autorității și influenței partidului asupra maselor, Marx căuta ca, în ochii muncitorilor și ai maselor de oameni ai muncii, revoluționarii proletari, activitatea lor trecută și prezentă, profilul lor moral, concepțiile și țelurile lor să apară în forma lor adevărată, și nu într-una deformată de calomnii. Să facă din cauza partidului proletar, în toată măreția și puritatea ei, un bun al maselor, să nu permită dușmanilor proletariatului să ponească și să denigreze proletariatul — iată motivele nobile care l-au determinat pe Marx să scrie pamfletul „Domnul Vogt”.

Marx a scris acest pamflet drept răspuns la broșura calomnioasă a lui Karl Vogt „Procesul intentat de mine lui «Allgemeine Zeitung»”, care a apărut în decembrie 1859. Falsificînd faptele și recurgînd de-a dreptul la minciuni, în această broșură Vogt a încercat să răspîndească o serie întregă de născociri murdare și veninoase pe seama lui Marx și a tovarășilor lui de luptă, să prezinte într-o formă denaturată grosolan activitatea lor în Liga comuniștilor și să le atribuie intenții egoiste, dacă nu chiar criminale. Insinuările lui Vogt mergeau pe linia falselor învinuiri fabricate de agenții de poliție prusieni și lansate împotriva militanților Ligii comuniștilor în timpul procesului provocator intentat comuniștilor la Colonia în 1852, precum și pe linia calomniilor răspîndite în repetate rînduri pe seama lui Marx și a adepților lui de către liderii emigrației mic-burgheze, ostilă proletariatului. Presa burgheză din Germania a preluat calomniile puse în circulație de Vogt. De broșura lui Vogt

s-au folosit — și au continuat să se folosească și mai târziu — dușmanii înverșunați ai mișcării muncitorești.

Marx considera campania de calomnie a revoluționarilor proletari, reluată de Vogt, o expresie a eforturilor depuse de burghezie pentru a da o lovitură decisivă partidului proletar care se forma și pentru a-l nimici din punct de vedere moral în fața societății. „Dar întotdeauna și pretutindeni — scrie Marx în pamfletul „Domnul Vogt” — sicofanții clasei dominante au ponegriat cu aceeași infamie pe campionii literari și politici ai claselor oprimite” (vezi volumul de față, pag. 470). Lucrarea lui Vogt reprezenta un mare pericol și pentru faptul că autorul acestei broșuri calomnioase trecea drept democrat, avea influență în cercurile democratice și, în calitatea sa de savant naturalist și om politic, se bucura de autoritate în rîndurile publicului burghez. Deosebit de importantă era demascarea lui Vogt și a acoliților lui în Germania, unde revoluționarii proletari urmau să dea o luptă acerbă pentru unificarea democrat-revoluționară a țării și unde era necesar ca influența acestora în rîndurile maselor să fie consolidată. Marx îi scria lui Freiligrath la 23 februarie 1860 că lupta împotriva lui Vogt „are o importanță hotărîtoare pentru *justificarea din punct de vedere istoric* a partidului și pentru viitoarea lui situație în Germania”. Astfel, în polemica dusă împotriva lui Vogt, Marx a apărut nu numai activitatea revoluționară din trecut a revoluționarilor proletari, ci și viitorul partidului proletar.

În pamfletul său, Marx dezvăluie în întregime caracterul mincinos al tuturor afirmațiilor lui Vogt, demascîndu-l ca falsificator și calomniator deliberat. Născocirilor lui Vogt, Marx le opune tabloul autentic al dezvoltării mișcării comuniste internaționale, al apariției și activității Ligii comunistilor. În capitolul al IV-lea al lucrării sale („Scrisoarea lui Techow”), Marx face un istoric scurt, dar cuprinzător al acestei prime organizații comuniste internaționale. Atît în acest capitol cît și într-o serie din celelalte (capitolul al III-lea, „Polițisme”, capitolul al VI-lea, „Vogt și «Neue Rheinische Zeitung»”), Marx descrie condițiile istorice în care s-a desfășurat activitatea Ligii comunistilor, arată caracterul și țelurile ei, lupta dusă în sînul ei de orientarea proletară împotriva elementelor sectariste. Referindu-se la cauzele sciziunii Ligii comunistilor, provocată de acțiunile dezorganizatoare ale fracțiunii Willich-Schapper, Marx subliniază caracterul dăunător al tacticii aventuriere complo-

tiste adoptate de această fracțiune sectaristă și demonstrează că o asemenea tactică este incompatibilă cu adevăratele sarcini ale unui partid proletar. Dînd drept exemplu procesul de la Colonia, persecuțiile la care au fost supuși redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung” și alte prigoniri îndreptate împotriva militanților din cadrul Ligii comuniștilor, Marx demască metodele josnice folosite de statul polițienesc prusian și de clasele dominante din Germania și din alte țări împotriva mișcării comuniste.

Cartea lui Marx „Domnul Vogt”, în care apare pentru prima oară în literatura marxistă o descriere completă a primei etape a luptei întemeietorilor marxismului pentru un partid proletar, este una dintre lucrările care au pus bazele unui studiu cu adevărat științific al istoriei Ligii comuniștilor. Alături de broșura lui Marx „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia” și de articolul lui Engels „Recentul proces de la Colonia”, cartea aceasta a marcat începutul istoriografiei marxiste în domeniul istoriei mișcării comuniste internaționale.

Demascîndu-l pe Vogt drept un calomniator veninos și individ odios, Marx scoate la iveală caracterul respingător al acestui erou al filistinilor germani și al cercurilor mic-burgheze din emigrație. El demască falsul democratism al lui Vogt, arătînd rolul mîrșav jucat de Vogt în revoluția germană din 1848—1849 și în rîndurile emigrației din Elveția. Spulberînd mitul Vogt, Marx ridiculizează cu mult spirit activitatea desfășurată de acesta ca unul din liderii tipici, lași și mărginiți ai fracțiunii mic-burgheze de stînga din parlamentul de la Frankfurt și ca membru al guvernului efemer („regența imperiului”) creat de „parlamentul trunchiat” în etapa terminării revoluției. În capitolul al VI-lea („Vogt și «Neue Rheinische Zeitung»”), Marx arată că activitatea desfășurată de Vogt în anii 1848—1849 a avut de fapt un caracter contrarevoluționar. În cîteva din capitolele pamfletului său, Marx reproduce diferite documente din care reiese că Vogt, care îi acuza în mod calomnios pe revoluționarii proletari că ar întretine legături cu poliția, adusese el însuși în repetate rînduri servicii de polițist autorităților elvețiene contrarevoluționare în lupta lor împotriva muncitorilor și organizațiilor democratice. Pamfletul lui Marx conține aprecieri caustice care biciuiesc concepțiile lui Vogt, platul materialism vulgar de care erau pătrunse lucrările acestuia în domeniul științelor naturii. Aceste aprecieri ținteau fără

greș nu numai în Vogt, ci și în întreaga orientare a materialiştilor vulgari germani (Büchner, Moleschott etc.).

Un loc central în pamfletul lui Marx îl ocupă demascarea lui Vogt ca agent bonapartist plătit, care a început să lucreze ca atare în deceniul al 6-lea. Acestei demascări îi sînt consacrate capitolele al VIII-lea, al IX-lea și al X-lea ale cărții („Dâ-Dâ Vogt și studiile sale”, „Agentură” și „Patroni și complici”). Marx s-a convins de faptul că Vogt avea legături strînse cu cercurile bonapartistice încă din „Studii asupra actualei situații din Europa”, publicate de Vogt în martie 1859 — în ajunul războiului dus de Franța și Piemont împotriva Austriei —, precum și din alte manifestări, verbale sau scrise, ale acestuia. În pamfletul său, Marx demonstrează că „Studiile” lui Vogt nu sînt altceva decît transpunerea în limba germană a articolelor din „Moniteur”, organul oficial al celui de-al doilea Imperiu, și a broșurilor bonapartistice de propagandă apărute în editura Dentu din Paris. Marx subliniază faptul că de lucrările lui Vogt aveau nevoie patronii lui pentru a acționa din punct de vedere ideologic asupra opiniei publice din Europa, și în special din Germania, urmărind să-i înlesnească lui Napoleon al III-lea aventurile lui în politica externă. „Vogt nu era — observă în mod just Marx — decît unul din nenumăratele megafoane pe care grotescul ventriloc de la Tuileries îl folosea pentru a se face auzit în limbi străine” (vezi volumul de față, pag. 559).

Marx arată că Vogt avea legături cu o agentură foarte ramificată, înființată de căpeteniile celui de-al doilea Imperiu în diferite țări. Rolul lui Vogt era de a recruta agenți bonapartiști, cărora le oferea „troaca franceză”. Marx îi creionează cu un sarcasm inimitabil pe „patronii și complicii” lui Vogt, printre care se afla și un om de stat, James Fazy, șeful guvernului de la Geneva, care încheiase un acord direct cu Napoleon al III-lea și trădase interesele naționale ale Elveției. Demascîndu-l pe Vogt și complicii săi ca părtași la unelțirile lui Napoleon al III-lea și arătînd că în toată activitatea sa politică Vogt n-a fost decît o unealtă a intrigilor bonapartistice desfășurate în cercurile democratice, Marx atrăgea atenția asupra pericolului pe care-l reprezenta pătrunderea agenților bonapartiști în mediul democrat și proletar. Lucrarea lui Marx, care a dat o lovitură serioasă agenturii bonapartistice, servește pînă în zilele noastre drept model de demascare a metodelor folosite și astăzi pe scară largă de burghezia dominantă, metode care preconizează corupția, folosirea

de agenți plătiți, de scriitori și ziaristi nămiți în scopul propagandei reacționare și a activității de subminare.

Documentele publicate mai târziu, de care Marx nu a avut cunoștință atunci când a scris acest pamflet, au confirmat întru totul justetea afirmației lui că Vogt era agent plătit al bonapartismului. Din listele care cuprindeau sumele cheltuite din fondurile secrete ale lui Ludovic-Napoleon, publicate de guvernul francez după căderea celui de-al doilea Imperiu, a reieșit că în august 1859 Vogt a primit 40 000 de franci din aceste fonduri.

În pamfletul lui Marx, dezvăluirea legăturilor lui Vogt cu cercurile bonapartiste a atins proporțiile unei ample demascări sub toate aspectele a regimului bonapartist din Franța. Pe atunci, Marx și Engels considerau Franța bonapartistă drept unul din principalele bastioane ale reacțiunii în Europa. Astfel, bonapartismul — „o formă de guvernământ care ia naștere din contrarevoluționarismul burgheziei în condițiile transformărilor democratice și ale revoluției democratice” (V. I. Lenin. Opere, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 249) — a devenit atunci nu numai un fenomen francez, ci și unul internațional. În sfera de influență a politicii celui de-al doilea Imperiu, care-și întinsese tentaculele peste întreaga Europă, s-au pomenit atrase guvernele unui întreg șir de state mici. Clasele dominante dintr-o serie de țări — Sardinia, Prusia ș.a. — manifestau tendințe bonapartiste și erau înclinate să-i imite pe cîrmuitorii celui de-al doilea Imperiu. Marx și Engels considerau că lupta împotriva bonapartismului era una dintre principalele sarcini ale proletariatului internațional.

În „Domnul Vogt”, Marx trage oarecum concluziile repetatelor sale atacuri din presă îndreptate împotriva regimului lui Napoleon al III-lea. Dezvoltînd profunda caracterizare pe care o făcuse esenței bonapartismului încă în lucrarea „Oprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte”, Marx arată că trăsăturile distinctive ale regimului bonapartist sînt politica folosirii a tot felul de manevre față de clasele sociale, aparenta independență a puterii de stat, apelarea demagogică la toate păturile sociale, sub care se ascundea apărarea intereselor vîrfurilor exploatoare, și folosirea celor mai reacționare elemente din armată ca reazem de nădejde. Dînd în vileag metodele de dominație, sub forma dictaturii bonapartiste, practicate de marea burghezie contrarevoluționară, Marx arată că regimul celui de-al doilea Imperiu a însemnat

domnia terorii polițienești, a speculațiilor de bursă deșănțate, a orgiei militarismului și a aventurierilor inveterați. El subliniază, de asemenea, că în arsenalul mijloacelor politice folosite de acest regim intrau șantajul, corupția, demagogia grosolană, cochetarea fătarnică și de ochii lumii cu mișcarea națională și revoluționară, pervertirea prin pomeni a diferitelor păături ale societății, folosirea elementelor criminale.

Scoțînd la iveală întreaga putreziciune și lipsă de trăinicie a regimului bonapartist din Franța, sfîșiat de contradicții interne, Marx arată că politica antipopulară internă și externă dusă de Napoleon al III-lea a intrat, spre sfîrșitul deceniului al 6-lea, într-un impas din care cercurile guvernante ale celui de-al doilea Imperiu sperau să o scoată prin declanșarea unui război „localizat” împotriva Austriei. În pofida tuturor afirmațiilor lui Vogt și ale altor propagandiști bonapartiști, acest război, arăta Marx, n-avea nimic comun cu eliberarea Italiei de sub dominația austriacă. Camuflîndu-și fătarnic sub acest steag scopurile urmărite în război, Ludovic Bonaparte și clica sa căutau în realitate să consolideze regimul bonapartist în Franța cu prețul unor victorii ieftine, să extindă teritoriul francez pe seama pămînturilor italiene și să împiedice dezvoltarea mișcării revoluționare în Italia. Marx demască pînă la capăt adevăratul substrat al jocului demagogic cu faimosul „principiu al naționalităților” la care se pretau cercurile bonapartiste. Erijîndu-se în fals „apărător al naționalităților”, speculînd interesele naționale, Ludovic Bonaparte căuta să îndrepte mișcările naționale pe făgașul contrarevoluției și să le folosească în scopul consolidării hegemoniei Franței și al rotunjirii granițelor ei. În realitate, după cum a arătat politica dusă de Ludovic Bonaparte în Italia, cel de-al doilea Imperiu era dușmanul cel mai înrăit al adevăratelor mișcări de eliberare națională. Marx considera un pericol serios pentru interesele popoarelor asuprite faptul că unii din liderii acestor mișcări s-au lăsat înșelați de demagogia bonapartistă.

Marx înfierează și alte forțe reacționare europene care au exercitat o influență asupra politicii mondiale. El demască, în special, convenția dintre Ludovic Bonaparte și reprezentantul oligarhiei burgheze-aristocrate engleze, Palmerston, care i-a lăsat mîna liberă lui Napoleon al III-lea în aventura din Italia, precum și înțelegerea dintre Franța bonapartistă și Rusia țaristă, care a slujit acelorasi interese.

Paginile din pamfletul „Domnul Vogt” consacrate demasării bonapartismului reprezintă o ascuțită armă de luptă împotriva oricărei încercări a forțelor reacționare de a reinvia și exploata tradițiile bonapartiste, metodele și procedeele antipopulare ale politicii bonapartiste, condamnate de istorie.

Atitudinea luată de Marx și Engels împotriva bonapartismului era strâns legată de lupta lor pentru rezolvarea democrat-revoluționară a problemei unificării Germaniei și a Italiei. Ei considerau Franța bonapartistă și hegemonia ei în Europa drept una din principalele piedici în calea unificării naționale a fiecăreia din aceste țări și a înfăptuirii, în cadrul lor, a transformărilor democrat-revoluționare care se impuneau. În pamfletul „Domnul Vogt”, Marx a dat în vileag poziția probonapartistă adoptată de Vogt în această problemă. El a subliniat, de asemenea, că această poziție corespundea politicii antipopulare și contrarevoluționare pe care au dus-o în perioada crizei din Italia cercurile guvernante prusiene susținute de burghezia liberală și care căutau să exploateze slăbirea Austriei în scopul unificării Germaniei pe cale dinastică, sub hegemonia Prusiei iuncherilor. Luând atitudine împotriva lui Vogt și a adeptilor lui în problema unificării Germaniei și a Italiei, Marx i-a răspuns, într-un fel, și „socialistului regalo-prusian” Lassalle, care trecuse de partea naționalismului și liberalismului prusian. În broșura sa „Războiul din Italia și sarcinile Prusiei”, Lassalle justifica, în esență, politica dusă de Napoleon al III-lea în Italia și susținea calea dinastică de unificare a Germaniei, propagată de burghezia liberală prusofilă. La 26 noiembrie 1859, Marx îi scria lui Engels că, de fapt, Lassalle „cîntă la unison cu Vogt”. Concepțiilor antiproletare ale lui Lassalle, pe care Marx l-a criticat în cartea sa, fără a-l numi însă, întemeietorii marxismului le-au opus planul unificării democrat-revoluționare atât a Germaniei cât și a Italiei pe calea revoluțiilor populare și a răsturnării regimurilor monarhice reacționare. În opoziție cu tactica lui Lassalle, care se orienta spre victoria Prusiei și nu avea încredere în forțele democrat-revoluționare din Germania, Marx „încuraja și dezvolta o politică de sine stătătoare, consecvent democratică, ostilă lașității național-liberale” (V. I. Lenin. Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 128).

Combătînd concepțiile probonapartiste în politica externă ale lui Vogt, Marx acordă un loc important în lucrarea sa — în special în capitolul al VIII-lea („Dâ-Dâ Vogt și studiile

sale") — dezvoltării adevăratului caracter al politicii externe duse de statele europene începînd de la jumătatea secolului al XVIII-lea și pînă în deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea. Intemeietorii marxismului considerau că una dintre cele mai importante sarcini ale revoluționarilor proletari este deținerea tainelor politicii internaționale, pentru a avea astfel posibilitatea să dezvăluie intrigile diplomatice și planurile expansioniste ale claselor dominante. Considerînd că proletariatul poate opune o rezistență activă politicii șovine și agresive a claselor guvernante, Marx și Engels subliniau necesitatea ca, în conflictele internaționale, proletariatul să nu se abată de la linia sa proprie, revoluționară, care prevedea înfăptuirea totală a transformărilor burghezo-democratice în Europa, eliberarea națiunilor asuprite și pregătirea condițiilor pentru victoria revoluției proletare. Tocmai de pe aceste poziții, de pe pozițiile internaționalismului proletar, a pornit Marx la elucidarea unor probleme internaționale în pamfletul său „Domnul Vogt”. El a condamnat cu hotărîre politica de cotropiri și anexiuni, demascînd metoda intimidării și șantajului, a amestecului grosolan în treburile interne ale țărilor mici și a învrăjbirii între națiuni, de care uza diplomația claselor dominante.

În pamfletul „Domnul Vogt” (capitolul al X-lea, „Patroni și complici”), Marx caracterizează pregnant presa burgheză, care îndeplinea funcția de propovăduitor al politicii reacționare a claselor guvernante și răspîndea minciuni și calomnii pe seama militanților mișcării revoluționare. Marx demască fără cruțare venalitatea, lipsa de principii și caracterul infam al presei bonapartista, ai cărei reprezentanți, „toți, fără excepție, își sorb inspirația din același august **buzunar**” (vezi volumul de față, pag. 613), același profil avîndu-l presa burgheză din Germania și Anglia. Vorbînd de organul de presă „liberal” englez „Daily Telegraph” ca despre o „mare cloacă centrală de presă în care se varsă toată murdăria socială”, Marx arată că aprecierea făcută asupra acestui ziar burghez tipic poate fi extinsă și asupra multor altor organe de presă germane, engleze, franceze, elvețiene etc. Imaginile moravurilor respingătoare ale presei burgheze, zugrăvite de Marx, ca și portretele afaceriștilor literari, ale politicienilor venali și ale patronilor abili, care știu să dea tonul în lumea jurnalistică burgheză, reprezintă una dintre părțile demascatoare puternice ale pamfletului „Domnul Vogt”, care și-au păstrat întreaga ascuțime și țintesc fără greș.

Un loc de seamă este rezervat în lucrarea „Domnul Vogt” demascării acelor cercuri mic-burgheze și burgheze pe care Marx le includea în categoria democrațiilor vulgari (vezi scrierile lui Marx către Engels din 28 ianuarie și 3 februarie 1860). Referindu-se la democrații vulgari germani, Marx scria în prefața la pamfletul său că una dintre cauzele care l-au determinat să dea o ripostă lui Vogt consta în posibilitatea de a demasca în felul acesta întregul curent politic din care făcea parte Vogt. Dată fiind importanța deosebită pe care o aveau în acel moment apărarea independenței pozițiilor ideologice și tactice ale partidului proletar care se forma și apărarea acestuia împotriva influenței mic-burgheze, având în vedere și evoluția spre dreapta prin care a trecut în acea perioadă majoritatea democrațiilor germani, Marx a socotit absolut necesar să ia atitudine împotriva democrațiilor vulgari. Din timpul revoluției din 1848—1849, democrația mic-burgheză germană, ai cărei reprezentanți au jucat încă de pe atunci, în număr destul de mare, un rol prin excelență trădător, a intrat într-un proces de descompunere și degradare. Majoritatea democrațiilor, atât din Germania cât și din emigrație, au degenerat într-un apendice al liberalilor burghezi. Mulți dintre ei au devenit, ai domnului Vogt, acoliți ai cercurilor bonapartiste și ai burgheziei contrarevoluționare germane. După ce, mai înainte, demascase împreună cu Engels democratismul vulgar manifestat de o serie de lideri ai micii burghezii germane (vezi pamfletul „Marii bărbați ai emigrației”, în K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 249—358), Marx a considerat drept o datorie a sa de partid să-i supună și de astă dată unei critici biciuitoare pe reprezentanții acestei orientări. El știa foarte bine că în spatele calomniatorului Vogt se ascundeau, alături de liberali, și mulți democrați vulgari.

În capitolele al IV-lea și al XII-lea ale lucrării sale („Scrisoarea lui Techow” și „Anexe”), Marx ridiculizează cu o vervă scilpitoare mărginirea, platitudinea, filistinismul și instabilitatea politică a democrațiilor vulgari — ideologi și reprezentanți ai micii burghezii germane. Referindu-se la fan-teziile aventuriste ale emigranților mic-burghezi Kinkel, Schimmelpfennig, Gögg și Ruge, ca, de pildă, „împrumutul pentru sprijinirea revoluției” și alte planuri de același gen, Marx arată că activitatea lor pseudorevoluționară cu toată

suita ei de birfeli și certuri mărunte venea, în fond, în sprințul forțelor contrarevoluționare.

Pamfletul „Domnul Vogt” se distinge nu numai prin caracterul profund și multilateral al conținutului, ci și prin forma lui științifică: prin valoarea lui artistică, el stă alături de cele mai bune opere ale literaturii satirice universale. Aforismele și eroii din literatură luați din multe opere de artă cunoscute sau mai puțin cunoscute, folosite aici de Marx, fac ca critica adusă lui Vogt și altor dușmani ai mișcării muncitorești să fie și mai caustică și să meargă drept la țintă. „Domnul Vogt” dovedește impresionanta erudiție a lui Marx în domeniul literaturii beletristice. „Este, desigur, cea mai bună operă polemică pe care ai scris-o vreodată”, aprecia Engels pamfletul în scrisoarea sa către Marx din 19 decembrie 1860.

Pamfletul lui Marx „Domnul Vogt” este o operă pătrunsă de spirit combativ de partid și de intransigență față de dușmanii mișcării proletare. Prin aceasta se și explică, în bună parte, disprețul cu care l-au întâmpinat liderii oportuniști ai Internaționalei a II-a și ai social-democrației germane. Oglindind o etapă importantă din lupta dusă de Marx pentru eliberarea proletariatului de sub influența ideologiei mic-burghize, pentru crearea unui partid proletar, pamfletul „Domnul Vogt” și-a păstrat uriașa lui însemnătate nu numai ca sursă importantă pentru studierea istoriei mișcării muncitorești internaționale, a poziției adoptate de Marx și Engels împotriva bonapartismului și altor forțe reacționare, ci, totodată, și ca model de apărare înflăcărată a intereselor clasei muncitoare și de nimicitoare ripostă dată dușmanilor înverșunați ai comunismului.

*
* *
*

Articolele din „New American Cyclopaedia” sînt publicate — cu excepția articolului de sinteză „Armata”, pus la începutul volumului — potrivit datei la care au fost scrise, în ordine cronologică; această ordine nu corespunde felului în care au fost publicate în enciclopedie, unde au fost tipărite după alfabet, în conformitate cu titlurile. În unele din articolele lui Engels, redacția lui „New American Cyclopaedia”

a făcut adaosuri care n-au fost incluse în ediția de față, fiind menționate de fiecare dată în adnotări. Pentru a înlesni lectura articolelor din enciclopedie, în unele cazuri au fost introduse pasaje suplimentare.

Greșelile de tipar apărute în textul din „New American Cyclopaedia” și în lucrarea „Domnul Vogt” la nume proprii, date, denumiri geografice și citate au fost corectate recurgîndu-se la confruntarea textelor cu izvoarele folosite de Marx și Engels și verificîndu-se datele faptice.

Adnotările referitoare la bătălii și tratate sînt date, de regulă, o singură dată; paginile la care se referă aceste adnotări sînt menționate în indicele de numiri geografice.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.*

KARL MARX
și
FRIEDRICH ENGELS

Iulie 1857 — noiembrie 1860

THE NEW
AMERICAN CYCLOPÆDIA:

A

Popular Dictionary

OF

GENERAL KNOWLEDGE.

EDITED BY

GEORGE RIPLEY AND CHARLES A. DANA.

VOLUME I

A-ARAGUAY.

NEW YORK:

D. APPLETON AND COMPANY,

346 & 348 BROADWAY.

LONDON: 16 LITTLE BRITAIN.

M DCCC LVIII.

Coperta interioară a primului volum
din „New American Cyclopaedia“

Friedrich Engels

Armata ¹

Armata este un corp organizat, alcătuit din oameni înarmați, care este întreținut de stat în vederea unui război ofensiv sau de apărare. Prima dintre armatele lumii antice despre care avem unele date cît de cît certe este aceea a Egiptului. Epoca ei de glorie coincide cu domnia lui Ramses al II-lea (Sesostris), iar picturile și inscripțiile de pe numeroasele monumente din timpul domniei lui care ne vorbesc despre faptele lui de arme constituie principala noastră sursă de cunoștințe în ce privește meseria armelor la egipteni. În Egipt, casta militară se împărțea în două categorii: hermotibii și calasirii ²; în vremurile ei cele mai bune, prima număra 160 000 de oameni, iar cea de-a doua 250 000. Pe cît se pare, aceste două categorii se deosebeau una de alta numai prin vîrstă sau prin durata serviciului militar, astfel că, după un anumit număr de ani, calasirii treceau în categoria hermotibilor sau în rezervă. Întreaga armată era așezată într-un fel de colonii militare și fiecare oștean căpăta un lot mare de pămînt ca retribuție pentru serviciul prestat. Aceste colonii erau situate mai ales în partea de jos a țării, unde era de așteptat să se producă atacuri din partea statelor asiatice vecine; pe cursul superior al Nilului au fost întemeiate numai cîteva colonii, datorită faptului că etiopienii nu erau un adversar prea de temut. Forța armatei o constituia infanteria ei, și în special arcașii. În afară de aceștia existau detașamente de pedestrași înarmați în chip diferit și organizați pe batalioane ³, potrivit armamentului respectiv: sulițași, oșteni înarmați cu spade, oșteni înarmați cu ghioage, prăștiași etc. Infanteria era sprijinită de numeroase care de luptă, avînd fiecare cîte doi oșteni: unul mîna caili, iar celălalt trăgea cu arcul. Călăreți nu figurează pe monumente. Singurul desen care înfățișează un om călare

se crede că datează din epoca romană și, pe cât se pare, nu este lipsită de temei presupunerea că folosirea calului la călărie și întrebuințarea cavaleriei au devenit cunoscute egiptenilor numai datorită contactului cu vecinii lor din Asia. După cum reiese în mod vădit din relatările, unanime în această privință, ale istoricilor antici, într-o perioadă mai târzie egiptenii au avut o cavalerie numeroasă, care, ca orice cavalerie din antichitate, acționa pe flancurile infanteriei. Armele de protecție ale egiptenilor constau din scuturi, coifuri, platoșe sau cămăși de zale, confecționate din diferite materiale. Felul cum atacau ei pozițiile întărite ne arată că foloseau multe din procedeele și stratagemele cunoscute de greci și romani. Ei foloseau testudo sau berbecul, vinea ⁴ și scara de asalt; însă afirmația lui sir G. Wilkinson că ei se pricepeau, totodată, să folosească turnurile de asalt mobile și știau să sape galerii pe sub temeliiile zidurilor este o simplă ipoteză ⁵. Încă de pe timpul lui Psametic, egiptenii întrețineau un detașament de mercenari greci, care erau așezați și ei tot în partea de jos a țării.

Asiria ne oferă cel mai vechi model de armată asiatică de tipul acelor care, timp de peste o mie de ani, au luptat pentru a-și asigura stăpînirea asupra țărilor dintre Marea Mediterană și fluviul Ind. Aici, ca și în Egipt, principala noastră sursă de cunoștințe sînt monumentele. Judecînd după ceea ce ne arată ele, infanteria era înarmată la fel ca cea egipteană, deși arcul, după cât se pare, avea un rol mai puțin important, iar armele de protecție și de atac erau, în general, mai bine lucrate și aveau un aspect mai atrăgător. În afară de aceasta, datorită întinderii mai mari a imperiului, la asirieni armamentul era mai variat. Armele lor principale erau sulița, arcul, spada și pumnalul. Asirienii din armata lui Xerxes sînt înfățișați și cu ghioage ghintuite. Armele de protecție constau dintr-un coif (adeseori confecționat cu mult gust), o cămașă de protecție din pîslă sau din piele și un scut. Carele de luptă constituiau și acum un element important al armatei: în fiecare din ele se aflau doi luptători, dintre care cel ce mîna caii trebuia să protejeze cu scutul său pe cel ce trăgea cu arcul. Dintre oștenii înfățișați în care de luptă, mulți poartă cămăși lungi de zale. Exista, apoi, și o cavalerie, pe care o întîlnim aici pentru prima oară. În sculpturile mai vechi, călărețul stă pe un cal neînșeuat; mai târziu se introduce ceva asemănător cu o șa moale, iar într-una din sculpturi este înfățișată o șa înaltă, ca acelea care se folosesc astăzi

în Orient. În orice caz, această cavalerie nu se deosebea prea mult de aceea a perşilor şi a popoarelor orientale de mai târziu. Era o cavalerie uşoară, neregulată, care ataca în grupuri dezordonate şi putea fi uşor respinsă de o infanterie dîrză şi bine înarmată, dar era un adversar de temut pentru o armată intrată în derută sau zdrobită. Datorită acestor particularităţi, o vedem rînduită în spatele carelor de luptă, ai căror oşteni constituiau, probabil, un gen de armă aristocratică. În tactica infanteriei pare să se fi realizat un anumit progres, în sensul introducerii unor mişcări regulate şi al unor formaţii pe rînduri şi şiruri. Arcaşii luptau în rîndul din faţă, şi atunci fiecare dintre ei era protejat de un scutier, ori alcătuiau rîndul din spate, şi atunci oştenii din rîndul întii şi al doilea, înarmaţi cu suliţe, se aplecau sau se lăsau pe un genunchi pentru a permite arcaşilor să tragă. Este lucru cert că asirienii cunoşteau folosirea turnurilor de asalt mobile şi a galeriilor în timpul asediilor, iar dintr-un pasaj din cartea lui Ezechiel⁶ s-ar putea deduce, cred, că ei construiau ceva în genul unui rambleu sau al unei coline artificiale care le permitea să domine zidurile oraşului asediat şi care era un embrion rudimentar a ceea ce avea să fie agger*-ul la romani. Turnurile lor de asalt mobile şi imobile se ridicau şi ele pînă la nivelul zidului cetăţii asediate, şi chiar mai sus, pentru a-l domina. Asirienii foloseau, de asemenea, berbecul şi vinea şi, fiindcă dispuneau de armate numeroase, abăteau braţele cursurilor de apă, îndreptîndu-le pe albi noi, spre a obţine astfel acces la un sector slab al frontului cetăţii atacate sau spre a folosi albia secată a cursului de apă ca pe o cale de pătrundere în această cetate. Armatele babilonienilor se asemănau, pe cît se pare, cu acelea ale asirienilor, dar nu dispunem de amănunte concrete în această privinţă.

Măreţia Imperiului persan se datoreşte întemeietorilor săi — nomazii războinici din Farsistanul de astăzi, ţară de călăreţi în care cavaleria a deţinut, încă de la început, poziţia predominantă pe care a avut-o, după aceea, în toate armatele orientale, pînă de curînd, cînd în aceste armate a fost introdusă instrucţia europeană modernă. Darius Histaspe a organizat o armată permanentă pentru a ţine în supunere provinciile cucerite şi pentru a preveni deseale răscoale ale satrapilor, adică ale guvernatorilor civili. Fiecare provincie avea astfel o garnizoană proprie, pusă sub comanda unui şef de

* — val. — *Nota trad.*

sine stătător ; în afară de aceasta, detașamente de trupe erau instalate în orașele întărite. Cheltuielile pentru întreținerea acestor trupe erau suportate de provincii. Din această armată permanentă făcea parte și garda regelui, compusă din 10 000 de pedestrași de elită („nemuritorii”, Athanatoi), strălucitori în armurile lor aurite ; în campanii ei erau însoțiți de șiruri lungi de care cu haremuri și slugi, precum și de caravane de cămile încărcate cu provizii ; garda regelui mai cuprindea, în plus, 1 000 de alebardieri și 1 000 de oameni din garda călare, precum și numeroase care de luptă ; unele dintre ele aveau coase fixate la osii.

Pentru expedițiile mari se considera că aceste forțe armate nu sînt suficiente, și de aceea se proceda la o recrutare generală în toate provinciile imperiului. Mulțimea acestor contingente variate forma o armată cu adevărat orientală, compusă din unitățile cele mai eterogene, care se deosebeau între ele prin armele lor și prin procedeele lor de luptă ; ea era urmată de un convoi uriaș și de o mulțime nesfîrșită de civili care însoțeau armata. Prin prezența acestora trebuie să ne explicăm uriașul efectiv al armatelor persane despre care vorbesc grecii. În funcție de apartenența lor națională, oștenii erau înarmați cu arcuri, lănci, sulite, spade, ghioage, pumnale, praștii etc. Contingentul fiecărei provincii își avea comandantul său ; potrivit relatărilor lui Herodot, aceste contingente erau împărțite, pe cît se pare, în subdiviziuni de zece, o sută, o mie ș.a.m.d. de oșteni, iar fiecare dintre aceste subdiviziuni militare avea în fruntea ei un ofițer ⁷. Comanda unor unități mari sau a aripilor armatei era încredințată de obicei membrilor familiei regale. În cadrul infanteriei, persii și celelalte popoare ariene (mezii și bactrie-nii) formau elita. Ei erau înarmați cu arcuri, sulite de dimensiuni mijlocii și spade scurte ; capul și-l protejau cu un fel de turban, iar trupul cu un veșmînt acoperit cu plăcuțe de fier ; scutul, în cele mai dese cazuri, era confecționat din nuielușe împletite. Totuși, această elită, ca și restul infanteriei persane, a suferit o înfrîngere cruntă ori de cîte ori a avut de-a face cu detașamente de greci, chiar dintre cele cu efectiv foarte redus. Gloatele greoaie și dezordonate ale acestei infanterii nu erau în stare să opună decît o rezistență pasivă împotriva falangei, care tocmai atunci luase ființă în Sparta și Atena ; o dovadă în această privință o constituie bătăliile de la Maraton, Plateea, Micala și Termopile ⁸. Carele de luptă, care apar pentru ultima dată în

istorie în armata persană, puteau fi utile într-un teren absolut plan și împotriva unei gloate pestrițe, cum era însăși infanteria perșilor, dar împotriva unei mase compacte de sulitași, ca aceea pe care o formau grecii, sau împotriva unor trupe ușoare, care foloseau accidentele de teren, ele erau mai mult decît inutile. Cel mai mic obstacol le făcea să se oprească. În timpul bătăliei, caii se speriau și, luînd-o razna, călcau sub copite infanteria proprie.

Cît despre cavalerie, trebuie spus că perioadele mai vechi ale imperiului ne oferă puține dovezi că ea s-ar fi distins prin calități deosebite. Pe cîmpia de la Maraton — care constituia un teren avantajos pentru cavalerie — perșii au avut 10 000 de călăreți; cu toate acestea, ei n-au putut străpunge rîndurile atenienilor. Într-o perioadă mai tîrzie, cavaleria s-a distins în bătălia de la Granikos⁹, unde, dispusă pe o singură linie, s-a năpustit asupra unităților din capul coloanelor macedonene în momentul cînd acestea ieșeau pe mal după trecerea rîului prin vad și le-a dat peste cap înainte ca ele să se poată desfășura. În felul acesta, ea a înfruntat cu succes, timp îndelungat, avangarda lui Alexandru, aflată sub comanda lui Ptolemeu, pînă în momentul cînd a venit grosul armatei, iar pe flancurile ei au apărut trupele ușoare, după care a fost nevoită să se retragă, întrucît nu avea o a doua linie sau o rezervă. Dar în această perioadă armata persană se întărise prin absorbirea unor elemente grecești, și anume a unor mercenari greci, pe care, la scurt timp după moartea lui Xerxes, regii au început să-i angajeze în serviciul lor, astfel că tactica cavaleriei folosită de Memnon în bătălia de la Granikos se distinge printr-un caracter atît de neasiatic, încît, chiar în lipsa unor date certe, putem s-o atribuim, fără nici o șovăială, influenței grecești.

Armatele grecești sînt primele armate despre a căror organizare, în toate detaliile ei, posedăm date ample și precise. Se poate spune că istoria tacticii, și îndeosebi aceea a tacticii infanteriei, începe o dată cu ele. Nu ne vom apuca să facem o descriere a sistemului militar din perioada eroică a Greciei, așa cum a fost el zugrăvit de Homer, cînd cavaleria era încă necunoscută, cînd aristocrația și conducătorii luptau pe care de luptă sau coborau din ele pentru a-și măsura forțele într-un duel cu un adversar tot atît de vestit și cînd infanteria, pe cît se pare, nu era cu mult mai bună decît aceea a asiaticilor, ci vom trece de-a dreptul la forțele armate ale Atenei din epoca ei de măreție. La Atena,

fiecare bărbat născut liber era obligat să presteze serviciul militar. Numai persoanele care dețineau anumite funcții publice, iar într-o perioadă mai veche și clasa a patra, sau clasa sărăcimii libere, erau scutite de această îndatorire¹⁰. Era un sistem de miliție bazat pe sclavie. Fiecare tânăr, când împlinea 18 ani, era dator să facă serviciul militar timp de 2 ani, în special pentru paza granițelor. În cursul acestei perioade, el termina instrucția militară, iar după aceea rămânea supus obligațiilor militare pînă la vîrsta de 60 de ani. În caz de război, adunarea cetățenilor stabilea numărul oamenilor care urmau să fie chemați sub arme; numai în cazuri extreme se recurgea la *levée en masse* * (panstratia). Zece strategii, care erau aleși în fiecare an de popor, aveau în atribuția lor recrutarea acestor oști și organizarea lor; membrii fiecărui trib (ai fiecărei filii) formau un detașament sub comanda unui filarh. Filarhii, ca și taxiarhii sau comandantii de companii, erau aleși și ei tot de popor. Toți cei chemați sub arme alcătuiau infanteria grea (hopliții), destinată pentru alcătuirea falangei, o formație în linie, adîncă, alcătuită din sulițași; la început, forțele armate erau constituite numai din această infanterie, iar mai tîrziu, după ce li s-au adăugat trupele ușoare și cavaleria, ea a rămas pivotul lor principal, genul de armă care decidea deznodămîntul bătăliei. Falanga avea o adîncime variabilă; întîlnim texte în care se vorbește de falange cu o adîncime de 8, 12 și 25 de rinduri. Armamentul hopliților se compunea din pieptar sau platoșă, coif, scut oval, suliță și spadă scurtă. Tăria falangei ateniene consta în atac; atacul ei era vestit prin năvala furibundă, în special după ce, în bătălia de la Maraton, Miltiade a introdus o cadență accelerată a pasului în timpul atacului, astfel că infanteria se năpustea în goană asupra dușmanului. În apărare însă, falanga ateniană era inferioară celei spartane, care era mai stabilă și avea rîndurile mai strînse. În timp ce la Maraton toată oastea atenienilor era compusă dintr-o falangă de 10 000 de hopliți, înzestrată cu arme grele, la Plateea ei au avut, în afară de 8 000 de hopliți, un număr egal de pedestrași înzestrați cu arme ușoare. Pericolul teribil al invaziilor persane a creat necesitatea de a mări numărul celor supuși obligațiilor militare; a fost înscrisă în liste și clasa cea mai săracă — teții. Din aceștia se organizau trupele ușoare (gimneții, psilii); ei nu aveau de loc arme de protecție sau aveau numai scut

* — ridicare în masă. — Nota trad.

și erau înzestrați cu suliță și cu javeloturi. Pe măsură ce puterea Atenei s-a extins, trupele ei ușoare au fost întărite cu contingente de aliați¹¹ și chiar cu trupe de mercenari. Au fost incluși în armată locuitorii ai Acarnaniei, Etoliei și Cretei, vestiți ca arcași și prăștiași. A fost formată o categorie intermediară de trupe — peltaștii, care se situa între trupele înzestrate cu arme ușoare și hopliți; ea era înarmată la fel ca infanteria ușoară, dar era în stare să cucească și să mențină poziții. Dar aceste trupe n-au avut o importanță prea mare pînă în momentul cînd au fost reorganizate de Ificrate, după războiul peloponesiac¹². Trupele ușoare ale atenienilor se bucurau de o frumoasă reputație pentru istețimea și rapiditatea de care dădeau dovadă în luarea hotărîrilor de luptă și în aducerea lor la îndeplinire. Într-un șir de cazuri, probabil în teren accidentat, ele au înfruntat cu succes chiar și falanga spartană. Cavaleria ateniană a fost creată într-o perioadă cînd republica devenise bogată și puternică. Terenul muntos al Aticii nu era favorabil pentru acest gen de armă, dar vecinătatea Tessaliei și a Beoției — regiuni bogate în cai și, în consecință, primele care și-au organizat o cavalerie — a dus în scurtă vreme la crearea unei cavalerii și în celelalte state ale Greciei. Cavaleria ateniană, care la început număra 300, iar apoi 600 și chiar 1 000 de călăreți, era compusă din cetățenii cei mai bogați și forma un corp permanent chiar și în timp de pace. Era un gen de armă foarte bun de luptă, extrem de vigilent, ager și plin de inițiativă. În timpul luptei, cavaleria, la fel ca și infanteria ușoară, ocupa poziții, de obicei, la aripile falangei. Ceva mai tîrziu, atenienii au avut și un detașament de mercenari, compus din 200 de arcași călări — hippotoxoții. Pînă în epoca lui Pericle, oșteanul atenian nu primea nici un fel de soldă. Mai tîrziu el a început să primească doi oboli (și în plus alți doi oboli pentru hrană, pe care trebuia să și-o procure singur), iar uneori hopliții primeau chiar pînă la două drahme. Comandanții primeau o soldă dublă; oștenii călăreți primeau o soldă întreită, iar comandanții superiori una împătrită. Numai cavaleria înzestrată cu arme grele costa 40 de talanți (40 000 de dolari) pe an în timp de pace, iar în timp de război o sumă mult mai mare. Dispozitivul de luptă și procedeele de ducere a luptei erau extrem de simple: falanga forma centrul; oștenii ei țineau sulițele în poziție de atac și acopereau întregul front cu un rînd de scuturi. Ei atacau falanga dușmană în front paralel.

Dacă la primul atac nu reuşeau să disocieze dispozitivul de luptă al inamicului, atunci deznodământul bătăliei îl decidea lupta corp la corp cu spada. În acelaşi timp, trupele uşoare şi cavaleria atacau trupele corespunzătoare ale inamicului sau căutau să acţioneze pe flancurile şi în spatele falangei lui şi să folosească cea mai mică învâlmăşeală produsă în rîndurile ei. În caz de victorie, ele porneau în urmărirea inamicului, iar în caz de înfrîngere, în măsura posibilului, acopereau retragerea. Totodată, ele erau folosite pentru cercetare şi incursiuni, îl hărţuiau pe inamic în timpul marşului, mai ales cînd era nevoit să treacă prin defileuri, şi căutau să-i intercepteze convoaiele şi oştenii rămaşi în urmă.

Prin urmare, dispozitivul de luptă era extrem de simplu; falanga acţiona întotdeauna ca un tot întreg; subîmpărţirea ei în unităţi mai mici nu avea nici o însemnătate tactică; comandantii acestora nu aveau altă sarcină decît aceea de a veghea ca formaţia falangei să nu se disocieze, sau, în ultimă instanţă, să ia măsuri pentru refacerea ei imediată. Am arătat mai sus, prin cîteva exemple, care a fost efectivul armatelor ateniene în timpul războaielor cu perşii. La începutul războiului peloponesiac, ea număra 13 000 de hopliţi pentru serviciul în campanie, 16 000 (dintre soldaţii cei mai tineri şi dintre cei mai bătrîni) pentru serviciul în garnizoană, 1 200 de călăreţi şi 1 600 de arcaşi. Potrivit calculelor făcute de Böckh, oastea trimisă împotriva Siracuzei număra 38 560 de oameni, iar întăririle trimise mai tîrziu s-au ridicat la 26 000, ceea ce înseamnă că în total au fost vreo 65 000 de oameni. După eşecul total al acestei expediţii¹³, Atena era tot atît de sleită pe cît avea să fie Franţa după campania din Rusia din 1812.

Dintre statele Greciei, Sparta a fost un stat militar par excellence*. Dacă la ateniени educaţia fizică generală căuta să dezvolte, paralel cu forţa fizică, agilitatea, spartanii, în schimb, îşi concentrau atenţia în special asupra dezvoltării forţei, dîrzeniei şi puterii de rezistenţă a oştenilor. Ei puneau mai mare preţ pe dîrzenia în front a oşteanului şi pe simţul onoarei ostăşeşti decît pe isteţimea lui. Atenianul era educat în așa fel ca și cum ar fi avut de luptat în rîndurile unor trupe uşoare, deşi era pregătit ca în timpul războiului să ocupe un loc riguros determinat în cadrul falangei înzestrate cu arme grele; spartanul, dimpotrivă, era educat numai pentru serviciu în cadrul falangei. De aici reiese limpede

* — prin excelenţă. — Nota trad.

că, atîta timp cît falanga decidea deznodămîntul luptei, spartanul ieşea, pînă la urmă, biruitor. La Sparta, fiecare cetăţean liber figura în controalele armatei de la vîrsta de 20 de ani pînă la 60 de ani. Eforii stabileau numărul celor care urmau să fie chemaţi sub arme şi care, de obicei, se recrutau dintre cetăţenii de vîrstă mijlocie, de la 30 pînă la 40 de ani. Ca şi la Atena, oamenii care aparţineau aceluiaşi trib sau care erau din aceeaşi localitate erau încadraţi în acelaşi detaşament. Organizarea armatei se baza pe fratriile (enomotiae), înfiinţate de Licurg; 2 frații formau un pentekostis, 2 pentekostis formau un lohos, iar 8 pentekostis sau 4 lohosuri formau o mora. Aşa era organizată armata pe timpul lui Xenofon; în perioadele anterioare, organizarea ei era, pe cît se pare, alta. Efectivul morei este dat în mod diferit: între 400 şi 900 de oameni, iar într-o vreme el se ridica, după cît se spune, la 600 de oameni. Aceste detaşamente variate de spartani liberi alcătuiau falanga; hopliţii care formau falanga erau înarmaţi cu suliţe, cu spade scurte şi cu scuturi legate pe după gît. Mai tîrziu, Cleomenes a introdus scutul lat al carienilor, care era legat de braţul stîng şi lăsa oşteanului libere amîndouă mîinile. La spartani, întoarcerea oştenilor fără scut după o înfrîngere era considerată ca o mare ruşine; păstrarea scutului constituia o dovadă că retragerea fusese efectuată în perfectă ordine şi cu falanga compactă, în timp ce fugarii răzleţi, părăsind cîmpul de luptă pentru a-şi salva viaţa, erau nevoiţi, fireşte, să arunce scuturile lor greoaie. Falanga spartană avea de obicei 8 rînduri în adîncime, dar uneori adîncimea ei se dubla prin dispunerea uneia dintre aripi în spatele celeilalte. Oştenii, după cît se pare, mergeau în cadenţă; se foloseau de asemenea unele evoluţii elementare, ca, de pildă, schimbarea frontului cu 180° prin jumătăţi de întoarceri executate de fiecare oştean, împingerea înainte sau replierea uneia dintre aripi prin ocolire etc., dar, după cît se pare, ele au fost introduse abia într-o perioadă mai tîrzie. În vremurile ei cele mai bune, falanga spartană, ca şi cea ateniană, n-a cunoscut decît atacul în front paralel. Distanţele dintre rîndurile falangei erau: în marş — 6 picioare, la atac — 3 picioare, iar în timpul respingerii unui atac — 1½ picioare. Armata se afla sub comanda unuia dintre regi, care, împreună cu suita sa (damosia), se afla în centrul falangei. Mai tîrziu, cînd numărul spartanilor liberi a scăzut considerabil, efectivul falangei a fost menţinut prin recrutarea de

oșteni din rîndurile perieciilor aserviți¹⁴. Efectivul călărimii n-a depășit niciodată cifra de 600 de oameni, care erau împărțiți în detașamente (ulami) de cîte 50 de oameni. Ea nu făcea decît să acopere flancurile. În afară de aceasta, exista un detașament de 300 de călăreți — elita tineretului spartan —, dar în timpul luptei ei descălecau și formau un fel de detașament de hopliți, care îndeplinea rolul de gardă personală în preajma regelui. Ca trupe ușoare, spartanii îi aveau în armata lor pe skiriți — locuitori ai munților din apropierea Arcadiiei —, care acopereau de obicei aripa stîngă a falangei; în afară de aceasta, hopliții falangei aveau slujitori iloți¹⁵, care în luptă trebuiau să joace rolul de hărțuitori. Astfel, în bătălia de la Plateea, 5 000 de hopliți au adus cu ei 35 000 de iloți înzestrați cu arme ușoare, dar în istorie nu găsim nici un fel de date cu privire la acțiunile acestora.

După războiul peloponesiac, tactica simplă a grecilor a suferit modificări importante. În bătălia de la Leuktra¹⁶, Epaminonda, în fruntea unor forțe tebane puțin numeroase, a trebuit să dea piept cu falanga spartană, mult mai numeroasă și care pînă atunci nu fusese înfrîntă. Un atac obișnuit, în front paralel, ar fi însemnat, în acest caz, o înfrîngere sigură, deoarece ambele aripi ale armatei lui Epaminonda ar fi fost învăluite de frontul inamic, care avea o lungime mai mare. În loc să atace în formație în linie, Epaminonda și-a rinduit armata într-o coloană adîncă și a pornit împotriva uneia dintre aripile falangei spartane, și anume împotriva aceleia unde se afla regele. El a reușit să străpungă linia spartanilor în acest punct decisiv; apoi a executat o mișcare de ocolire de 180° cu oastea sa și, înaintînd în ambele sensuri de o parte și de alta a breșei, a întors pe la flancuri linia străpunsă a falangei, care nu putea să formeze un nou front fără să-și dezorganizeze dispozitivul tactic. În bătălia de la Mantinea¹⁷, spartanii au constituit dispozitivul falangei cu o adîncime mai mare, dar și de data aceasta coloana tebanilor a străpuns-o. Agesilau la Sparta, Timoteu, Ificrate și Chabrias la Atena au introdus și ei modificări în tactica infanteriei. Ificrate a îmbunătățit organizarea peltaștilor, un gen de pedestrimă ușoară, care la nevoie putea totuși să lupte în formație în linie. Ei erau înzestrați cu un mic scut rotund, cu un pieptar din pînză de în groasă și cu o sulită lungă de lemn. În apărare, Chabrias punea rîndurile din față ale falangei să se lase pe un ge-

nunchi pentru a respinge atacul inamicului. Au fost introduse careurile pline, precum și alte forme de coloană etc. și, ca urmare, desfășurarea în diferite dispozitive de luptă a devenit o parte integrantă a tacticii elementare. În același timp se acorda o atenție mai mare infanteriei ușoare de toate categoriile; de la vecinii lor barbari și semibarbari, grecii au împrumutat diferite feluri de arme, au introdus în oștire arcași călări și pedestri, prăștiași etc.

În această perioadă, majoritatea oștenilor o alcătuiau mercenarii. Cetățenii bogați, în loc să facă personal serviciul militar, considerau că este mai convenabil să plătească un om care să-i înlocuiască. Caracterul falangei ca parte prin excelență națională a armatei, în care erau admiși numai cetățenii liberi ai statului, a avut astfel de suferit de pe urma acestui amestec de mercenari, care nu se bucurau de dreptul de cetățenie. Cu puțin înainte de epoca lui Alexandru Macedon, Grecia și coloniile ei constituiau, asemenea Elveției din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, o piață furnizoare de oșteni aventurieri și mercenari. Faraonii Egiptului formaseră încă demult, într-o perioadă mai veche, un detașament de oșteni greci. Ulterior, regele persilor a primit armatei sale o anumită stabilitate, incluzând în rândurile ei un detașament de mercenari greci. Șefii acestor detașamente erau niște adevărați condotieri, asemenea celor din Italia secolului al XVI-lea.

În decursul acestei perioade au început să fie întrebuințate, mai ales la atenieni, diferite mașini de război pentru aruncat pietre, darde și proiectile incendiare. Unele dintre aceste mașini au fost folosite încă de Pericle la asediul orașului Samos¹⁸. Asediul se executa prin construirea unei linii de contravalație cu șanț sau parapet de jur împrejurul cetății; cu acest prilej, asediatorii căutau să instaleze mașinile de război pe o poziție dominantă în apropierea zidurilor. Pentru dărîmarea zidurilor se recurgea, de obicei, la săpară de galerii pe sub temelile lor. În timpul asaltului, coloana forma un sinasperm, adică zidurile ei exterioare țineau scuturile în față, iar cele interioare le țineau deasupra capetelor, formînd în felul acesta un acoperămint (la romani el se numea testudo), care o proteja împotriva proiectilelor inamicului.

În timp ce arta militară greacă era orientată mai ales spre crearea a tot felul de formațiuni noi și artificiale, alcătuite din materialul docil al detașamentelor de merce-

nari, și spre adoptarea sau inventarea unor noi categorii de trupe ușoare, în detrimentul străvechii falange dorice înzestrate cu arme grele, care în epoca aceea era singura în stare să decidă deznodământul bătăliilor, s-a ridicat o monarhie, care, însușindu-și toate îmbunătățirile reale, a făcut din infanteria înzestrată cu arme grele o oștire de proporții atât de mari, încît nici una din armatele care s-au ciocnit cu ea n-a putut să țină piept atacului ei năvalnic. Filip, regele Macedoniei, a organizat o armată permanentă, compusă din 30 000 de pedestrași și 3 000 de călăreți. Partea ei principală o constituia o falangă imensă, care număra vreo 16 000 sau 18 000 de oameni și era constituită după principiul falangei spartane, dar mai bine înarmată. Micul scut grecesc a fost înlocuit cu scutul prelung carian, iar sulița de lungime mijlocie — cu sulița macedoneană (sarissa), lungă de 24 de picioare. Pe vremea lui Filip, adîncimea acestei falange varia de la 8 la 10, 12 și 24 de rînduri. Dată fiind lungimea extraordinară a sulițelor, fiecare din primele șase rînduri putea, aplecînd sulițele, să scoată vîrfurile lor în fața rîndului întîi. Deplasarea în perfectă ordine a unui front atât de lung, format din 1 000 pînă la 2 000 de oameni, presupunea o mare perfecțiune a instrucției elementare, care, în consecință, era practică neconținut. Alexandru a desăvîrșit această organizare. Falanga lui număra de obicei 16 384 de oameni și avea o adîncime de 16 rînduri a cîte 1 024 de oameni fiecare; șirul de 16 oameni (lohos) se afla sub comanda unui lohagos, care stătea în rîndul din față. Două șiruri de acest fel formau un diloh, 2 dilohuri — un tetrah, 2 tetrahuri — un taxiarh, 2 taxiarhuri — o xenagă sau o sintagmă, adică o formație cu 16 oameni în front și 16 în adîncime. Aceasta era o unitate de evoluție; în marș, trupele se deplasau pe xenage, constituind coloane cu un front de 16 oameni. 16 xenage (care constituiau 8 pentekosiarhuri sau 4 chiliarhuri sau 2 telarhuri) formau o falangă mică; 2 falange mici formau un difalangarh, iar 4 — un tetrafalangarh sau falanga propriu-zisă. Fiecare dintre aceste subdiviziuni își avea comandantul său. Difalangarhul de la aripa dreaptă era denumit cap, iar cel de la aripa stîngă era denumit coadă sau spate. Ori de cîte ori se impunea o stabilitate deosebită, aripa stîngă trecea în spatele aripii drepte; se alcătua astfel o formație cu 512 oameni în front și 32 în adîncime. Pe de altă parte, prin desfășurarea celor 8 rînduri din spate în sînga rîndurilor din față se putea dubla lungi-

mea frontului și se putea reduce adîncimea lui la 8 rînduri. Intervalele și distanțele dintre șiruri și rînduri erau aceleași ca la spartani, dar formația în ordine strînsă era atît de compactă, încît în interiorul falangei oșteanul nu putea executa întoarcerea izolat. În timpul bătăliei nu erau admise intervale între subdiviziunile falangei; ea forma o singură linie neîntreruptă, care ataca en muraille*. Falanga era formată numai din voluntari macedoneni, dar, după cucerirea Greciei, au fost admiși să facă parte din ea și grecii¹⁹. Toți oștenii falangei erau hopliți înzestrați cu arme grele. Pe lîngă scut și sulită, ei purtau coif și spadă, deși, după un atac executat de această pădure de sulite, rareori se putea întîmpla să mai fie nevoie de o luptă corp la corp cu spada. Dar atunci cînd falanga a trebuit să înfrunte legiunea romană, situația a devenit cu totul alta. Întregul sistem al falangei, începînd cu epoca dorică veche și sfîrșind cu căderea Imperiului macedonean, a avut un mare neajuns: era lipsit de suplețe. Aceste linii lungi și adînci se puteau mișca uniform, păstrînd formația numai într-un teren plan și descoperit. Orice obstacol întîlnit în cale obliga falanga să treacă în coloană, dar în această formație ea nu era capabilă de acțiune. În afară de aceasta, falanga nu avea o a doua linie sau o rezervă. De aceea, de îndată ce trebuia să înfrunte o armată subîmpărțită în diviziuni mai mici, capabilă să ocolească accidentele de teren, fără a-și dezorganiza dispozitivul de luptă, și dispusă pe cîteva linii care se sprijineau reciproc, falanga era nevoită să intre în teren accidentat, unde acest nou adversar o fărîmița complet. Dar pentru niște adversari ca aceia pe care i-a avut în față Alexandru în bătălia de la Arbela²⁰, cele două mari falange ale lui trebuie să fi părut invincibile. Pe lîngă infanteria grea de linie, Alexandru dispunea și de o gardă de 6 000 de hipaspizi, înzestrați cu arme și mai grele: scuturi mai mari și sulite mai lungi. Infanteria lui ușoară era formată din argiraspizi, care purtau mici scuturi ferecate în argint, și dintr-un mare număr de peltaști; aceste categorii de trupe erau amîndouă organizate pe semifalange, avînd de obicei un efectiv de 8 192 de oameni; ele puteau să lupte fie în formație desfășurată, fie în formație în linie, asemenea hopliților, și falanga lor obținea adesea aceleași succese.

* — ca un zid. — *Nota trad.*

Cavaleria macedoneană era recrutată din rîndurile tineretului aristocrat macedonean și tessalian ; mai tîrziu i s-a adăugat și un detașament de călăreți din Grecia propriu-zisă. Ea se împărțea în escadroane (ilae), dintre care 8 erau formate din aristocrație macedoneană. Această cavalerie constituia ceea ce am numi noi cavaleria grea ; călăreții purtau coifuri, cuirase cu apărătoare de șold, formate din plăci de fier, și erau înarmați cu spade lungi și cu sulite. Caii aveau și ei un fruntar de fier. Această categorie de cavalerie, catafracții, s-a bucurat de o atenție deosebită din partea lui Filip și a lui Alexandru. Acesta i-a folosit pe catafracți pentru manevra sa decisivă în bătălia de la Arbela, cînd mai întîi a zdrobit și a pus pe fugă o aripă a oastei persilor, iar apoi, executînd o manevră de întoarcere a centrului ei, a căzut în spatele celeilalte aripi. Această cavalerie ataca în diferite formații : în linie, în coloană dreptunghiulară obișnuită, în coloană romboidală sau în formă de pană. Cavaleria ușoară nu avea arme de protecție. Ea era înarmată cu javeloturi și lănci scurte și ușoare ; exista, de asemenea, un detașament de acrobaliști sau arcași călări. Această categorie de trupe era folosită pentru pază, pentru patrulări, pentru cercetare și, în general, pentru acțiuni de luptă neregulate. Efectivele ei proveneau din triburile tracice și ilirice, din rîndurile cărora se recrutau în plus cîteva mii de oameni pentru infanteria neregulată. Un nou gen de armă creat de Alexandru, care ne atrage atenția datorită faptului că a fost imitat în epoca modernă, au fost dimahii, trupe călări destinate să lupte atît în formație călare, cît și în formație pe jos. După cum vom vedea mai departe, dragonii din secolul al XVI-lea și din secolele următoare sînt o copie exactă a acestor trupe. Nu avem totuși nici un fel de documente din care să reiasă că aceste trupe hibride ale antichității se achitau mai bine de sarcina lor dublă decît dragonii de astăzi.

Aceasta era alcătuirea armatei cu ajutorul căreia a cucerit Alexandru ținuturile cuprinse între Mediterană, Oxus și Sutlej. Cît privește efectivul acestei armate, în bătălia de la Arbela, ea a fost formată din două falange mari de hopliți (circa 30 000 de oameni), două semifalange de peltaști (16 000), 4 000 de călăreți și 6 000 de oșteni din trupele neregulate, în total vreo 56 000 de oameni. În bătălia de la Granikos, armata lui, compusă din toate genurile de armă, număra 35 000 de oameni, dintre care 5 000 de călăreți.

Despre armata cartagineză nu avem nici un fel de amănunte; există controverse pînă și în ceea ce privește efectivul forțelor cu care Hannibal a trecut Alpii. În armatele urmașilor lui Alexandru nu se constată nici un fel de îmbunătățiri în comparație cu organizarea introdusă de el; folosirea elefanților a fost practică doar puțin timp, întrucît, speriindu-se de foc, aceste animale se dovedeau a fi mai periculoase pentru trupele proprii decît pentru dușman. Armatele grecești de mai tirziu (din perioada Ligii aheiene²¹) erau organizate în parte după modelul macedonean, în parte după cel roman.

Armata romană ne oferă modelul celui mai perfect dintre sistemele de tactică a infanteriei care au fost născocite în vremurile cînd nu era cunoscută folosirea prafului de pușcă. În cadrul ei s-a păstrat precumpănirea infanteriei grele și a corpurilor de trupă compacte, dar s-au adăugat în plus mobilitatea unor mici corpuri de trupă independente, posibilitatea de a lupta în teren accidentat, dispunerea pe cîteva linii una în spatele celeilalte, în parte pentru sprijin și înlocuire, în parte ca o rezervă puternică, și, în sfîrșit, un sistem de instruire a fiecărui oștean în parte și mai judicios decît cel spartan. Datorită acestui fapt, romanii au fost în stare să învingă orice forțe armate care s-au ridicat împotriva lor, atît falanga macedoneană, cît și călărimea numidă.

La Roma, fiecare cetățean în vîrstă de 17 pînă la 45 sau 50 de ani era supus obligațiilor militare, în afară de cazul cînd aparținea clasei celei mai de jos sau dacă participase deja la 20 de campanii ca pedestraș sau la 10 campanii în calitate de călăreț. De obicei însă erau luați în armată numai oamenii mai tineri. Instrucția oșteanului era foarte severă și urmărea să-i dezvolte, prin toate mijloacele posibile, forța fizică. Paralel cu instrucția regulată, în cadrul căreia oșteanul învăța să mînuiască armele și să execute diferite mișcări, erau practicate pe scară largă alergările, săriturile, saltul cu prăjina, cățărutul pe stînci, lupta, înotul — la început fără veșminte, iar apoi cu tot echipamentul. Se executau, cu o viteză de 4 mile pe oră și cu tot echipamentul de campanie, marșuri lungi, în timpul cărora fiecare oștean purta 40 pînă la 60 de pfunzi. În cadrul instrucției militare se învățau, de asemenea, mînuirea uneltelor de săpat și amenajarea rapidă a unei tabere întărite. Aceste exerciții erau obligați să le facă nu numai recruții, ci și legiunile de veterani pentru a-și menține vioiciunea și suplețea corpului și

pentru a fi obișnuiți cu oboseala și privațiunile. Asemenea oșteni erau într-adevăr în stare să cucerească lumea.

În cele mai bune timpuri ale republicii au existat două armate consulare, fiecare dintre ele fiind compusă din două legiuni și din contingente de aliați (în cadrul lor, efectivul infanteriei era egal cu al celei romane, iar efectivul cavaleriei era de două ori mai mare). Recrutarea se făcea în cadrul adunării generale a cetățenilor, care avea loc în Capitoliu sau pe Cîmpul lui Marte; din fiecare trib²² se lua același număr de oameni, care erau repartizați apoi în mod egal la cele patru legiuni, pînă la completarea efectivului lor. Desul de des se înrolau din nou în armată, ca voluntari, cetățeni care, prin vîrsta lor sau datorită faptului că participaseră la numeroase campanii, erau scutiți de serviciul militar. Recruții depuneau jurămîntul și erau lăsați la vatră pînă ce erau chemați din nou. Cînd erau chemați sub arme, cei mai tineri și cei mai săraci erau încadrați în categoria veliților, grupul următor ca vîrstă și ca situație patrimonială era încadrat în categoria hastaților și a principilor, iar cei mai în vîrstă și cei mai bogați erau încadrați în categoria triariilor. Fiecare legiune număra 1 200 de veliți, 1 200 de hastați, 1 200 de principii, 600 de triarii și 300 de călăreți (cavalieri)²³, în total 4 500 de oameni. Hastații, principii și triarii se subîmpărțeau, fiecare categorie în parte, în cîte 10 manipule sau companii; fiecărui manipul i se adăuga un număr egal de veliți. Veliții (rorarii, accensi, ferentarii *) formau infanteria ușoară a legiunii și, împreună cu cavaleria, stăteau la flancurile legiunii. Hastații formau linia întii, iar principii linia a doua; la început ei erau înarmați cu sulite. Triarii constituiau rezerva și erau înarmați cu pilum, o sulită scurtă, dar foarte grea și extrem de primejdioasă, pe care ei o azvîrleau în rîndurile din față ale inamicului cu puțin înainte de a angaja cu el lupta corp la corp cu spada. Fiecare manipul se afla sub comanda unui centurion, care avea ca ajutor un centurion secund. Rangul centurionilor depindea de situația pe care o dețineau în cadrul legiunii; cel mai mic în rang era centurionul secund al ultimului manipul — al zecelea — de hastați, iar cel mai mare în rang era primul centurion al primului manipul de triarii (primus pilus), care în lipsa comandantului legiunii prelua chiar comanda întregii legiuni. De obicei, primus pilus avea comanda tuturor

* — trupe ușor înarmate, rînduite în triarii, trupe auxiliare ușor înarmate, țintași. — *Nota trad.*

triarilor, la fel cum primus princeps (primul centurion al primului manipul de principi) avea comanda tuturor principilor, iar primus hastatus pe aceea a tuturor hastașilor legiunii.

Într-o perioadă mai veche, legiunea era comandată, pe rînd, de cei șase tribuni militari ai săi, și anume de fiecare dintre ei timp de două luni pe an. După primul război civil²⁴, în fruntea fiecărei legiuni au fost puși comandanți permanenți, care se numeau legați; tribunii erau acum, în cele mai dese cazuri, comandanți cu funcții administrative sau de stat-major. Deosebirea dintre cele trei linii în ceea ce privește armamentul a dispărut încă înainte de epoca lui Marius. Acum toate cele trei linii ale legiunii erau înarmate cu pilum, care a devenit de aici înainte arma națională a romanilor. Deosebirea calitativă dintre cele trei linii, în măsura în care era determinată de deosebirile de vîrstă și de vechimea în stagiul, a dispărut și ea în scurtă vreme. După relatările lui Salustiu, hastașii, principii și triarii au apărut pentru ultima dată în bătălia lui Metellus împotriva lui Iugurta²⁵. Marius a grupat cei 30 de manipuli ai legiunii în 10 cohorte, pe care le-a dispus pe două linii de cîte 5 cohorte fiecare. În același timp, efectivul normal al cohorței a fost mărit la 600 de oameni; prima cohortă, care se afla sub comanda lui primus pilus, purta vulturul legiunii²⁶. Cavaleria a rămas grupată în turmae, avînd fiecare cîte 30 de oșteni și 3 decurioni; primul din ei comanda turma respectivă. Armele de protecție ale infanteriei romane se compuneau dintr-un scut de formă semicilindrică, lung de 4 picioare și lat de $2\frac{1}{2}$, care era lucrat din lemn acoperit cu piele și întărit cu scoabe de fier; la mijloc, scutul prezenta o convexitate (umbo), care ajuta la pararea loviturilor de sulită. Coiful era de aramă și, în mod obișnuit, avea la spate o prelungire pentru apărarea gîtului; el se fixa pe cap cu ajutorul unor curelușe acoperite cu plăci mici de aramă. Platoșa, cam de mărimea unui picior pătrat, era fixată pe un pieptar de piele cu ajutorul unor curele acoperite cu plăcuțe suprapuse și care erau petrecute peste umeri. Centurionii erau protejați de o cămașă de zale acoperită cu plăcuțe de aramă. Piciorul drept, care în timpul fîndării era expus loviturilor de spadă, era protejat printr-o placă de aramă. În afară de o spadă scurtă, care era folosită mai mult pentru împungere decît pentru tăiat, soldații aveau un pilum — o sulită grea de lemn lungă de $4\frac{1}{2}$ picioare și cu un vîrf de fier de $1\frac{1}{2}$ picioare, deci în lungime totală de circa

6 picioare; secțiunea transversală a părții lemnoase avea $2\frac{1}{2}$ țoli pătrați, iar greutatea totală a sulitei era de 10 sau 11 pfunzi. Aruncată la o distanță de 10—15 pași, ea străpungea adesea scutul și platoșa și aproape întotdeauna îl doboră pe adversar. Veliții — înzestrați cu arme ușoare — aveau javeloturi scurte și ușoare. Această categorie de infanterie a dispărut cu desăvîrșire în perioadele mai târzii ale republicii, când rolul trupelor ușoare a fost preluat de trupele auxiliare formate din barbari. Cavaleria era înzestrată cu arme de protecție asemănătoare cu acelea ale infanteriei, cu sulită și cu o spadă mai lungă. Dar cavaleria națională romană nu era îndeajuns de bună și prefera să lupte pe jos. Mai târziu ea a fost complet desființată și locul ei l-au luat călăreții numizi, spanioli, gali și germani.

Dispozitivul tactic al trupelor romane îngăduia o mobilitate apreciabilă. Manipulii se aliniau la intervale egale cu lungimea frontului fiecăruia dintre ei, iar adîncimea lor varia de la 5—6 pînă la 10 rînduri. Manipulii din linia a doua se rînduiau în spatele intervalelor liniei întii; triarii stăteau și mai departe în spate, dar formau un front continuu. În funcție de împrejurări, manipulii din fiecare linie puteau să se alăture, adică să formeze o linie continuă, sau manipulii din linia a doua puteau să înainteze și să ocupe intervalele din prima linie, sau, în sfîrșit, cînd era nevoie de o adîncime mai mare, fiecare dintre manipulii de principii se așeza în spatele manipului corespunzător de hastați, dublîndu-i adîncimea. Atunci cînd romanii au trebuit să înfrunte elefanții lui Pirus²⁷, au fost constituite toate cele trei linii cu intervale între ele, fiecare manipol fiind dispus în spatele celui din față, astfel că pentru animale rămînea o trecere liberă prin întregul dispozitiv de luptă. Prin adoptarea acestui dispozitiv au fost înlăturate cu succes, sub toate aspectele, deficiențele falangei, care era prea rigidă. Legiunea putea să se miște și să manevreze fără a-și disocia dispozitivul de luptă într-un teren în care falanga nu se putea încumeta să facă acest lucru fără a se expune unui risc prea mare. Un manipol sau doi erau nevoiți uneori să-și restrîngă frontul pentru a ocoli un obstacol, dar în cîteva minute frontul era din nou restabilit. Legiunea putea să-și acopere întregul front cu trupe ușoare, deoarece acestea aveau oricînd posibilitatea de a se retrage prin intervale atunci cînd linia manipolilor se mișca înainte. Dar principalul avantaj consta în faptul că trupele erau dispuse pe cîteva linii, care erau introduse în acțiune

succesiv, în funcție de necesitățile momentului. În sistemul bazat pe falangă, deznodământul luptei trebuia decis printr-o singură lovitură. Nu existau în rezervă trupe proaspete care să fie introduse în luptă în caz de insucces; de fapt, o asemenea eventualitate, în genere, nu era prevăzută. Legiunea putea să angajeze lupta cu adversarul pe toată lungimea frontului ei, aruncând în luptă trupele sale ușoare și cavaleria; ea putea să opună înaintării falangei inamice prima ei linie, linia hastașilor, care nu puteau fi înfrinți chiar atât de ușor, deoarece trebuiau să fie zdrobiți mai întâi unul câte unul cel puțin 6 din cei 10 manipuli; ea putea să-l epuizeze pe inamic prin înaintarea principilor și, în cele din urmă, să decidă victoria cu ajutorul triariilor. În felul acesta, conducerea trupelor și mersul bătăliei rămăneau în mâinile comandantului de oști, pe când falanga, o dată intrată în luptă, rămânea irevocabil angajată cu toate forțele ei și trebuia să susțină lupta până la capăt. Când comandantul roman voia să întrerupă bătălia, modul de organizare a legiunii îi permitea să ocupe o poziție cu rezervele, după care trupele intrate în luptă mai înainte puteau să se retragă prin intervale și să ocupe, la rândul lor, o poziție. În toate împrejurările, o parte din oaste se afla întotdeauna într-o ordine perfectă, deoarece chiar dacă triarii erau dați peste cap, în spatele lor se aflau primele două linii deja regrupate. Atunci când legiunile lui Flaminius s-au întâlnit, pe câmpiile Tessaliei, cu falanga lui Filip²⁸, primul lor atac a fost respins imediat, dar atacurile se succedau unul după altul; macedonenii au început să obosească și, în parte, au pierdut coeziunea formației lor de luptă; și, pretutindeni unde începeau să se vădească semne de dezorganizare, apărea un manipul roman, care încerca să pătrundă în această masă greoaie. În sfârșit, când 20 de manipuli au atacat falanga din flancuri și din spate, legătura tactică nu a mai putut fi menținută; formația adâncă s-a destrămat, devenind o simplă gloată de fugari, și bătălia a fost pierdută.

Pentru a înfrunta cavaleria, legiunea se dispunea în orbis — un fel de careu cu convoaiele la mijloc. În marș, când era de așteptat să se producă un atac, legiunea se dispunea în legio quadrata — un fel de coloană alungită cu front larg și cu convoaiele la mijloc. Acest lucru, bineînțeles, putea fi realizat numai în câmp descoperit, acolo unde mișcarea se putea executa în linie dreaptă.

Pe timpul lui Cezar, legiunile se completau, în majoritatea cazurilor, prin înrolarea de voluntari din Italia. După războiul aliaților²⁹, dreptul de cetățenie, și o dată cu el obligația de a presta serviciul militar, a fost extins asupra întregii Italii; de aceea numărul oamenilor apti pentru armată era acum mult mai mare decât era nevoie. Solda era aproape egală cu câștigul unui lucrător; de aceea se găseau recruți mai mult decât suficienți, astfel că nici nu mai era nevoie să se recurgă la conscripție. Numai în cazuri excepționale, legiunile erau formate din oșteni recrutați în provincii. Așa, de pildă, legiunea a cincea a lui Cezar a fost recrutată în Galia romană³⁰, dar ulterior oștenii ei au căpătat en masse* dreptul de cetățenie romană. Legiunile nu atingeau nici pe departe efectivul lor nominal de 4 500 de oameni; astfel, legiunile lui Cezar numai rareori depășeau cu mult cifra de 3 000 de oameni. Se considera că e de preferat să se formeze din recruți noi legiuni (legiones tironum**) decât să se procedeze la amestecarea lor cu veteranii în cadrul vechilor legiuni; la început, acestor noi legiuni nu li se îngăduia să participe la bătăliile în câmp deschis și ele erau folosite mai ales pentru paza taberei. Legiunea se împărțea în 10 cohorțe, care aveau fiecare câte 3 manipuli. Denumirile de hastați, principi și triarii s-au păstrat numai în măsura în care ele erau necesare pentru a desemna rangul comandanților, potrivit sistemului arătat mai sus; în ce privește oștenii, de rînd, aceste denumiri își pierduseră orice semnificație. Cei 6 centurioni ai primei cohorte din fiecare legiune aveau dreptul să participe la sfatul de război. Centurionii proveneau din oștenii de rînd și rareori ajungeau să li se încredințeze o comandă mai înaltă; drept școală pentru ofițerii superiori servea statul-major personal al comandantului oastei, format din tineri cu carte care avansau repede pînă la gradul de tribun militar, iar după aceea și la gradul de legat. Armele oșteanului au rămas aceleași: pilum și spada. În afară de echipamentul și armele sale, oșteanul purta și bagajul său personal, în greutate de 35 pînă la 60 de pfunzi. Dispozitivul pentru purtarea lui era atît de incomod, încît pentru a fi gata de luptă oșteanul trebuia mai întîi să-și pună jos bagajul. Echipamentul de tabără al armatei era transportat pe cai și pe catiri, necesarul în animale fiind de 500 pentru fiecare legiune. Fiecare legiune își avea vulturul

* — în bloc. — *Nota trad.*

** — legiuni de recruți. — *Nota trad.*

său și fiecare cohortă flamura sa. Pentru infanteria ușoară, Cezar alegea din rîndul legiunilor sale un anumit număr de oșteni (antesignani), deopotrivă de apți pentru serviciul în oștile ușor înarmate cît și pentru lupta apropiată în formație în linie. În afară de aceasta, el avea trupe auxiliare din provincii: arcași cretani, prăștiași din Baleare, contingente de gali și de numizi, mercenari germani. Cavaleria lui era formată în parte din trupe galice, în parte din trupe germane. Veliții romani și cavaleria romană dispăruseră cu puțin mai înainte.

Statul-major al armatei era alcătuit din legați, care erau numiți de senat; aceștia erau ajutoari ai comandantului oastei, care îi folosea în calitate de comandanți ai unor detașamente independente sau ai diferitelor subdiviziuni ale dispozitivului de luptă. Cezar este primul care a pus în fruntea fiecărei legiuni un legat special în calitate de comandant permanent. În lipsă de legați, comanda legiunii și-o asuma quaestorul. El era propriu-zis vistiernicul armatei și șeful intendenței, și în această funcție era ajutat de numeroși slujbași și oameni de serviciu. Pe lîngă statul-major erau atașați tribuni militari și tinerii voluntari menționați mai sus (contubernales, comites praetorii *), care îndeplineau funcțiile de adjutanți și de ofițeri de serviciu, dar în timpul bătăliei ei luptau în front alături de oștenii de rînd, în rîndurile cohorței pretoriene (cohors praetoria **), care era compusă din lictorii, conțopiștii, slujitorii, iscoadele (speculatores) și curierii (apparitores) cartierului general. În afară de aceasta, comandantul oastei avea un fel de gardă personală, formată din veterani care se reinrolau voluntar în armată la chemarea fostului lor comandant. Acest detașament, care în marș se deplasa călare, dar lupta pe jos, era considerat elita armatei; el purta și apăra vexillum, flamura distinctivă a întregii armate. În vederea luptei, Cezar își dispunea de obicei armata pe trei linii: 4 cohorte din fiecare legiune stăteau în linia întâi și cite 3 cohorte în linia a doua și a treia. Cohortele din linia a doua se așezau în spatele intervalelor din linia întâi. Linia a doua era datoare să sprijine linia întâi; linia a treia constituia rezerva generală pentru manevrele decisive îndreptate împotriva frontului sau flancului inamicului și pentru respingerea loviturilor lui deci-

* — în traducere literală: însoțitori; aici: persoane care făceau parte din suita comandantului oastei. — *Nota trad.*

** — cohorta care însoțea pe comandantul oastei. — *Nota trad.*

sive. Dacă se întâmpla ca inamicul să învâluie flancurile în asemenea măsură încît se ivea necesitatea unei extinderi a liniei frontului, armata se dispunea numai pe două linii. Dispunerea armatei pe o singură linie (acies simplex *) era un procedeu la care se recurgea numai în caz de extremă necesitate, și în cazul acesta între cohorte nu se lăsa nici un interval; cînd era însă vorba de apărarea taberei, acest dispozitiv constituia o regulă, deoarece linia tot mai avea o adîncime de 8—10 rînduri și putea să formeze o rezervă din oștenii care nu încăpeau pe parapet.

August a desăvîrșit opera de transformare a forțelor armate romane într-o armată regulată permanentă. El avea 25 de legiuni repartizate pe teritoriul întregului imperiu: 8 pe Rin (ele erau considerate forța principală — praecipuum robur — a armatei), 3 în Spania, 2 în Africa, 2 în Egipt, 4 în Siria și în Asia Mică, 6 în provinciile dunărene. În Italia se aflau garnizoane de trupe de elită, care erau recrutate numai din Italia propriu-zisă și formau garda imperială; această gardă era alcătuită la început din 12, iar mai tîrziu din 14 cohorte; în afară de aceasta, în orașul Roma exista o gardă municipală (vigiles **), formată din 7 cohorte și organizată la început din sclavi eliberați. În afară de această armată regulată, provinciile erau obligate să furnizeze, ca și înainte, oști auxiliare ușoare, care erau transformate acum, în cea mai mare parte, într-un fel de miliție pentru serviciul în garnizoană și pentru serviciul de poliție. Dar pe frontierele expuse pericolului unui atac erau folosite ca formațiuni combatante nu numai aceste trupe auxiliare, ci și mercenari străini. Numărul legiunilor a crescut la 30 în timpul lui Traian și la 33 în timpul lui Septimius Severus. În afară de număr, legiunile purtau și denumiri speciale, după locul de staționare (L. Germanica, L. Italica ***), după numele împăratului (L. Augusta ****), după numele unor zei (L. Primigenia, L. Apollinaris *****), ori denumiri care le-au fost acordate în semn de distincție (L. fidelis, L. pia, L. invicta *****). Organizarea legiunii a suferit unele modificări. Comandantul ei se numea acum prefect. Efectivul cohorții întii a fost dublat

* — dispozitiv de luptă simplu. — *Nota trad.*

** — străjerii. — *Nota trad.*

*** — Legiunea germanică, Legiunea italică. — *Nota trad.*

**** — Legiunea lui August. — *Nota trad.*

***** — Legiunea lui Jupiter, Legiunea lui Apollon. — *Nota trad.*

***** — Legiunea credincioasă, Legiunea virtuoasă, Legiunea neînvinșă. — *Nota trad.*

(cohors milliaria *), iar efectivul normal al legiunii a fost sporit la 6 100 de pedestrași și 726 de călăreți; acesta era efectivul minim, iar în caz de nevoie i se adăuga una sau mai multe cohortes milliariae. Cohors milliaria se afla sub comanda unui tribun militar; celelalte cohorte se aflau sub comanda unor tribuni sau praepositi **; în felul acesta, rangul de centurion a devenit acum un rang exclusiv pentru comandanți inferiori. Admiterea în legiuni a libertților și sclavilor, a celor născuți în provincii și, în genere, a tot felul de oameni a devenit o regulă; cetățenia romană era cerută numai pentru pretorienii în Italia, dar și aici s-a renunțat, mai târziu, la această condiție. În felul acesta, foarte curînd elementele romane din rîndurile armatei se dizolvară în torentul de elemente barbare și semibarbare, romanizate și nero-manizate; numai ofițerii continuau să fie, ca și înainte, de origine romană. Această înrăutățire a compoziției armatei și-a exercitat foarte curînd influența asupra armamentului și tacticii ei. Pieptarul greu și pilum au fost părăsite; obositorul sistem de instrucție care făurise pe învingătorii lumii a început să fie neglijat; personalul auxiliar și luxul deveniră o necesitate pentru armată, iar impedimenta (convoaiele) au început să crească concomitent cu scăderea forței și micșorarea puterii de rezistență a trupelor. Ca și în Grecia, aici declinul se caracterizează prin desconsiderarea infanteriei grele de linie, prin pasiunea absurdă pentru tot felul de arme ușoare și prin preluarea de la barbari a armelor și a tacticii lor. Așa se explică apariția a nenumărate categorii de trupe ușoare (auxiliores, exculcatores, jaculatores, excursatores, praecursatores, scutati, funditores, balistarii, tragularii ***), înzestrate cu tot felul de arme de azvîrlire; totodată, după cum ne relatează Vegetius, cavaleria a fost îmbunătățită după modelul goșilor, alanilor și hunilor ³¹. Pînă la urmă a dispărut orice deosebire între romani și barbari în ceea ce privește echipamentul și armamentul, astfel că germanii, care erau superiori din punct de vedere fizic și moral, au trecut peste trupurile legiunilor deromanizate.

Cuceririi Occidentului de către germani nu i se mai opunea, deci, decît o jalnică rămășiță, o vagă tradiție a vechii tactici

* — cohortă de o mie de oameni. — *Nota trad.*

** — șefi. — *Nota trad.*

*** — oșteni din detașamente auxiliare, unități de avanșardă, aruncători (de sulite, javeloturi), cercetași, înaintemergători, scutieri, prăștiași, trăgători cu baliste, aruncători de lănci scurte legate cu o curea. — *Nota trad.*

romane ; dar și această jalnică rămășiță era acum distrusă. Întregul ev mediu este, sub raportul dezvoltării tacticii, o perioadă tot atât de sterilă cum a fost pentru orice altă știință. Sistemul feudal, deși la originea sa era o organizație militară, era totuși, în fond, ostil oricărei discipline. Rebeliunile și secesiunile marilor vasali împreună cu detașamentele lor înarmate constituiau un fenomen obișnuit. Darea ordinelor către comandanții militari se transforma, de obicei, într-un zgomotos sfat de război, ceea ce făcea cu neputință orice fel de operațiuni de mare amploare. De aceea acțiunile de război se desfășurau rareori în sectoare hotărâtoare ; conținutul unor întregi campanii se reducea la lupta pentru stăpânirea unei localități oarecare. În toată această perioadă (dacă nu luăm în considerare vremurile tulburi dintre secolul al VI-lea și al XII-lea), singurele operații mai însemnate au fost campaniile împăraților germani în Italia și cruciadele³², care și unele și altele s-au dovedit deopotrivă de zadarnice.

Infanteria medievală, recrutată din rîndurile slujitorimii feudale și, în parte, din acelea ale țărănimii, era formată mai ales din sulițași și în cele mai multe cazuri nu era bună de nimic. O distracție preferată a cavalerilor, care erau îmbrăcați în fier din cap pînă în picioare, era să dea năvală, cîte unul, în această mulțime lipsită de apărare și s-o măcelărească în voie. Pe continentul european, o parte din infanterie era înarmată cu arbalete, în timp ce în Anglia arcul mare devenise arma națională a țărănimii. Acest arc era o armă foarte periculoasă și el a asigurat englezilor superioritatea asupra francezilor la Crécy, Poitiers, Azincourt³³. Ușor de protejat împotriva ploii, care scotea vremelnice din funcție arbaleta, el arunca săgeata la o distanță de peste 200 de iarzi, adică la o depărtare doar cu puțin mai mică decît distanța de tragere eficace a vechii muschete cu țeavă lisă. Săgeata străpungea o scîndură groasă de un țol și trecea chiar și prin platoșă. Datorită acestui fapt, arcul mare și-a păstrat încă multă vreme superioritatea chiar și față de primele arme de foc portative, cu atât mai mult cu cît, în intervalul de timp necesar pentru a încărca pe atunci o muschetă și a trage un singur foc, cu el puteau fi lansate șase săgeți ; și chiar la sfîrșitul secolului al XVI-lea, regina Elisabeta a încercat să introducă din nou arcul mare ca armă de luptă națională. Arcul mare era o armă deosebit de eficace în lupta împotriva cavaleriei ; chiar dacă armura călăreților înzestrați cu arme grele îi proteja împotriva săgeților, acestea răneau sau uci-

deau caii, iar cavalerii nu erau în stare să lupte pe jos, astfel că, de obicei, erau luați prizonieri. Arcașii luptau fie în formație desfășurată, fie în formație în linie. În evul mediu, cavaleria era arma decisivă. Cavalerii îmbrăcați cu armuri din cap pînă în picioare reprezintă, în istoria omenirii, prima categorie de cavalerie grea, capabilă de luptă, care șarja în formație regulată, fiindcă catafracții lui Alexandru, cu toate că au hotărît deznodămîntul bătăliei de la Arbela, au fost o excepție atît de rară, încît după aceea nu mai auzim niciodată vorbindu-se despre ei, și în tot restul epocii antice infanteria și-a păstrat rolul ei precumpănit pe cîmpul de luptă. Prin urmare, singurul progres pe care îl datorăm evului mediu constă în crearea cavaleriei, din care se trag, în linie directă, trupele călări de astăzi. Și, totuși, cît de greoaie a fost această cavalerie se vede și din faptul că în tot cursul evului mediu ea a fost un gen de armă greu, lipsit de mobilitate, în timp ce infanteria îndeplinea toate îndatoririle trupelor ușoare și executa mișcările rapide. De altfel, cavalerii nu luptau întotdeauna în formație în ordine strînsă. Ei preferau să angajeze lupte de unul contra unul sau să dea năvală cu caii în grosul infanteriei dușmane; în felul acesta, metoda lor de luptă a însemnat o revenire la timpurile homerice. Cînd luptau însă în formație în ordine strînsă, cavalerii atacau fie în front liniar (cavalerii în rîndul întii, iar scutierii, înarmați cu arme mai ușoare, în rîndul al doilea), fie în coloană adîncă. Un asemenea atac era întreprins, de regulă, numai împotriva cavalerilor (călăreți înzestrați cu arme grele) armatei dușmane; împotriva infanteriei el ar fi însemnat o inutilă irosire de forțe. Împovărați de cuirasa lor și de aceea a călăreților, caii nu se puteau mișca decît încet și numai pe distanțe mici. De aceea, în timpul cruciadelor, ca și în războaiele duse cu mongolii în Polonia și în Silezia³⁴, această cavalerie greoaie s-a aflat tot timpul într-o stare de extremă istovire și, în cele din urmă, a fost înfrîntă de călărirea ușoară și mobilă a Orientului. În războaiele duse de Austria și Burgundia împotriva Elveției³⁵, călăreții înzestrați cu arme grele, încătușați în mișcări din cauza terenului dificil, au fost nevoiți să descălece și să formeze o falangă, care era și mai greoaie decît cea macedoneană; la traversarea defileurilor din munți, asupra lor erau aruncate de sus bucăți de stîncă și bușteni; aceasta ducea la dezorganizarea dispozitivului tactic al falangei, care era apoi împrăștiată printr-un atac decisiv.

În secolul al XIV-lea a fost introdusă o categorie de cavalerie mai ușoară, iar o parte din arcași, pentru a li se înlesni deplasarea, au fost urcați pe cai ; însă aceste schimbări și altele s-au dovedit curînd inutile și au fost abandonate ori au căpătat o altă semnificație, datorită introducerii unui element nou, care avea să schimbe întregul sistem de ducere a războiului ; acest element nou era praful de pușcă.

De la arabii din Spania, știința preparării și folosirii prafului de pușcă s-a răspîndit în Franța și în tot restul Europei ; arabii, la rîndul lor, o căpătaseră de la popoarele aflate la est de ei, care și ele o preluaseră de la chinezi, inventatorii inițiali ai prafului de pușcă. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, în armatele europene au început să fie folosite pentru prima oară tunurile ; acestea erau niște piese de artilerie greoaie, care trăgeau ghiulele de piatră și erau bune numai pentru războiul de asediu. Curînd însă a fost inventată arma de foc portativă. În 1364, orașul Perugia din Italia și-a procurat 500 de arme de foc portative, a căror țevă nu trecea de 8 țoli în lungime ; aceste arme au dat apoi impuls producției de pistoale (denumite astfel după orașul Pistoia din Toscana). N-a trecut multă vreme și a început să se fabrice o armă de foc portativă mai lungă și mai grea — archebuza —, care corespunde muschetei noastre de astăzi ; dar, din cauza țevii scurte și grele, bătaia ei era mică, iar aprinderea ei cu fitil constituia o piedică aproape de netrecut pentru o ochire precisă ; în afară de aceasta, ea prezenta și o serie de alte neajunsuri de tot felul. Spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, în Europa occidentală nu mai exista armată care să nu aibă o artilerie proprie și archebuzieri. Dar influența armamentului nou asupra tacticii generale era foarte puțin vizibilă. Atît arma de foc de calibru mare cît și cea de calibru mic cereau foarte mult timp pentru încărcarea lor și, fiind extrem de greoaie și de costisitoare, nu au reușit să înlocuiască arbaleta nici pînă prin anul 1450.

Între timp, prăbușirea generală a sistemului feudal și creșterea orașelor au dus la anumite schimbări în componența armatelor. Marii vasali au fost supuși de către puterea centrală, cum s-a întîmplat în Franța, sau au devenit suverani pseudoindependenți, cum a fost cazul în Germania și în Italia. Forța micii nobilimii a fost înfrîntă de către puterea centrală, care acționa în alianță cu orașele. Armatele feudale au încetat să mai existe ; noile armate erau formate din numeroșii mercenari, cărora descompunerea feudalismului le dădea

libertatea de a se pune în slujba aceluia care le plătea serviciile. În felul acesta a luat naștere ceva asemănător cu armatele permanente; dar acești mercenari, oameni de toate naționalitățile, în rindurile cărora era greu de menținut disciplina și care nu prea erau plătiți regulat, se dedau la cele mai mari fărâdelegi. De aceea, în Franța, regele Carol al VII-lea a creat o oștire permanentă formată din localnici. În 1445 el a recrutat 15 *compagnies d'ordonnance* *, avînd fiecare cîte 600 de oameni, deci în total 9 000 de cavaleriști, care erau dislocați în orașele regatului și primeau regulat soldă. Fiecare companie era împărțită în 100 de lănci; lancea se compunea din 1 călăreț înzăuat, 3 arcași, 1 scutier și 1 paj. Ele constituiau, prin urmare, un amestec de cavalerie grea și de arcași călări, iar în timpul bătăliei aceste două genuri de armă acționau, firește, separat. În 1448 el a adăugat la aceste forțe 16 000 de francs archers ** sub comanda a 4 căpitani-generalii, care aveau fiecare în subordine cîte 8 companii de 500 de oameni. Toți arcașii erau înarmați cu arbalete. Ei erau recrutați și înarmați de către parohii și erau scutiți de orice impozite. Aceste trupe pot fi considerate drept prima armată permanentă a timpurilor moderne.

La sfîrșitul acestei prime perioade a dezvoltării tacticii moderne, în forma în care ea a ieșit din haosul medieval, situația se prezenta cam în felul următor. Masa principală a infanteriei, care se compunea din mercenari, era înarmată cu lănci și spade, cu platoșe și coifuri. Ea lupta în mase compacte, în ordine strînsă, dar, fiind mai bine înarmată și mai bine instruită decît infanteria feudală, dădea dovadă, în timpul luptei, de mai multă dîrzenie și disciplină. Oștenii înrolați prin recrutări regulate și mercenarii, foști soldați de profesie, erau, bineînțeles, superiori oștenilor recrutați în mod întîmplător și gloatelor dezordonate ale slujitorilor feudali. Acum cavaleria grea găsea uneori necesar să atace infanteria în formație în ordine strînsă. Infanteria ușoară continua să fie alcătuită mai ales din arcași, dar pentru înarmarea hărțuitorilor încep să fie folosite pe scară largă armele de foc portative. Cavaleria continua să rămînă genul de armă principal; cavaleria grea — călăreții înzăuați, înzestrați cu arme grele — nu mai era compusă neapărat, în toate cazurile, din nobili și a fost nevoită să renunțe la vechea ei metodă de luptă cavale-

* — companii de ordonanță, adică companii de cavalerie organizate potrivit ordonanței regale. — *Nota trad.*

** — arcași liberi. — *Nota trad.*

rească și homerică și să treacă la necesitatea, mai prozaică, de a ataca în formație în ordine strînsă. Dar acum toată lumea recunoștea că această cavalerie este greoaie și se propuneau tot felul de proiecte pentru crearea unei categorii de cavalerie mai ușoară. Arcașii călări, așa cum am mai arătat, erau mențiți să suplinească, în parte, această lacună; în Italia și în țările vecine au găsit repede întrebuintare stradioții — cavalerie ușoară de tip turcesc, formată din mercenari bosnieci și albanezi, un soi de bașbuzuci; ea reprezenta un gen de armă de temut, mai ales în timpul urmării. Polonia și Ungaria și-au păstrat, în afară de cavaleria grea, organizată după modelul apusean, cavaleria ușoară națională. Artileria era încă în față. Este adevărat că tunurile grele din acele timpuri erau scoase pe cîmpul de luptă, dar, o dată ce ocupau o poziție, ele nu mai puteau s-o schimbe; pulberea era de calitate proastă, tunurile se încărcau încet și cu mare greutate, iar bătaia ghiulelelor de piatră era mică.

Sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea sînt marcate printr-un dublu progres: francezii au perfecționat artileria, iar spaniolii au imprimat un nou caracter infanteriei. Carol al VIII-lea, regele Franței, a făcut tunurile sale atît de mobile, încît putea nu numai să le scoată pe cîmpul de luptă, dar să și schimbe poziția lor în timpul luptei și să le transporte în urma celorlalte trupe în timpul deplasării acestora, care, de altfel, se executa într-un ritm nu prea rapid. Așadar, Carol al VIII-lea este întemeietorul artileriei de cîmp. Tunurile lui, așezate pe afeturi cu roți și trase de un mare număr de cai, erau incomparabil superioare artileriei greoaie și învechite a italienilor (trase de boi) și făceau un prăpăd atît de mare în coloanele adînci ale infanteriei italiene, încît scopul principal pentru care Machiavelli a scris tratatul său „Arta războiului”³⁶ a fost acela de a propune formații cu ajutorul cărora să poată fi contracarat efectul pe care această artilerie îl avea asupra infanteriei. În bătălia de la Marignano³⁷, Francisc I, regele Franței, a bătut pe lăncierii elvețieni datorită eficacității focului și mobilității acestei artilerii, care de pe poziții de flanc bătea cu foc de anfiladă dispozitivul de luptă al elvețienilor. Dar domnia lăncii în oastea pedestră se apropie de sfîrșit. Spaniolii îmbunătățiră arma de foc portativă (arquebuse) obișnuită pe vremea aceea și inzestrară cu ea infanteria grea regulată. Muscheta lor (hacquebutte) era o armă grea, cu țeava lungă, aceasta avînd un canal pentru gloanțe grele de două uncii; cu această

armă se trăgea sprijinind-o pe un crăcan. Gloanțele trase de această muschetă străpungeau platoșele cele mai rezistente ; de aceea ea a căpătat o însemnătate hotărîtoare în lupta împotriva cavaleriei grele, care intra în derută de îndată ce călăreții începeau să cadă. Fiecărei companii de lăncieri i se adăugau 10—15 mușchetari, și efectul focului lor a uimit, la Pavia ⁹⁸, atît pe aliați cît și pe dușmani. Frundsberg relatează că în această bătălie un singur foc de muschetă, de regulă, scotea din luptă cîțiva oameni și cai. De atunci datează superioritatea infanteriei spaniole, care s-a menținut timp de peste 100 de ani.

Războiul provocat de răscoala din Țările de Jos ⁹⁹ a avut o mare influență asupra organizării armatelor. Atît spaniolii cît și olandezii și-au îmbunătățit considerabil toate genurile de armă. Pînă atunci, oricine dorea să se angajeze într-o armată de mercenari trebuia să se prezinte complet echipat și înarmat și să știe să-și mînuiască armele. Însă în acest război îndelungat, care a durat 40 de ani și s-a desfășurat pe un teritoriu redus, s-a făcut curînd simțită lipsa de recruți în stare să satisfacă aceste condiții. Olandezii au trebuit să se mulțumească cu voluntarii fizicește apti pe care-i puteau găsi, și cîrmuirea s-a văzut nevoită să se îngrijească de instruirea lor. Mauriciu de Nassau a întocmit primul regulament de front al timpurilor moderne, și astfel a pus bazele instruirii uniforme a întregii armate. Infanteria începu din nou să mărșăluiască în cadență ; ea cîștigă mult ca omogenitate și coeziune. Acum ea se subîmpărțea în subunități mai mici ; companiile, care aveau pînă atunci 400—500 de oameni, au fost reduse acum la 150—200 de oameni, iar 10 companii formau un regiment. Muscheta perfecționată înlătură lancea ; o treime din întreaga infanterie se compunea din mușchetari, amestecați, în fiecare companie, cu lăncierii. Lăncierii, necsari numai pentru lupta corp la corp, și-au păstrat coifurile, platoșele și mănușile de oțel. Mușchetarii fură scutiți de orice armament de protecție. Lăncierii se așezau de obicei pe două rînduri, iar mușchetarii pe 5—8 rînduri ; după ce trăgea o salvă, rîndul din față se dădea înapoi pentru a-și reîncărca muschetele. Schimbări și mai mari s-au produs la cavalerie, și în această privință tot Mauriciu de Nassau a jucat un rol de frunte. Dată fiind imposibilitatea de a crea o cavalerie grea din călăreți înzestrați cu arme grele, el a organizat o cavalerie ușoară, pe care a recrutat-o în Germania și a înzestrat-o cu coifuri, cuirase, cotiere pentru brațe, mănuși de

oțel și cizme înalte ; și fiindcă numai cu sulița ea nu se putea măsura cu călărimea spaniolă, înzestrată cu arme grele, el a înzestrat-o cu săbii și pistoale lungi. Acest nou gen de cavaleriști, apropiat de cuirasierii noștri de astăzi, și-a dovedit în curînd superioritatea asupra cavaleriei grele, mult mai puțin numeroasă și mai puțin mobilă, a spaniolilor, ai cărei cai noua cavalerie reușea să-i împuște înainte ca această masă lentă să se poată năpusti asupra ei. Mauriciu de Nassau își instruia cuirasierii tot atît de minuțios cum își instruia infanteria ; el a obținut succese atît de mari în acest domeniu, încît se putea încumeta să efectueze, în timpul bătăliei, schimbări de front și alte evoluții cu detașamente mici și mari. Alba s-a convins și el curînd că este necesar să procedeze la îmbunătățirea cavaleriei sale ușoare ; pînă atunci ea era aptă numai pentru acțiuni în formație desfășurată și pentru lupta individuală, dar, sub conducerea lui, ea învătă curînd să atace în formație în ordine strînsă, asemenea cavaleriei grele. Cavaleria continua să se așeze tot pe 5—8 rînduri. Tot cam pe vremea aceea, Henric al IV-lea, regele Franței, a creat o nouă categorie de cavalerie, dragonii, care la început nu erau decît pedestrași urcați pe cai cu scopul exclusiv de a asigura o deplasare mai rapidă ; dar, după numai cîțiva ani de la apariția lor, dragonii au început să fie folosiți la fel ca adevărata cavalerie, fiind înzestrați cu echipamentul corespunzător acestui dublu rol. Ei nu aveau nici armură de protecție, nici cizme înalte, dar erau înarmați cu paloș de cavalerie, iar cîteodată și cu suliță ; în afară de aceasta, mai aveau și muschetă de infanterie sau carabină mai scurtă. Totuși, aceste trupe n-au îndreptățit speranțele legate de crearea lor ; ele au devenit curînd o parte a cavaleriei regulate și au încetat să participe la luptă în calitate de infanterie. (Împăratul Nicolae al Rusiei a încercat să reînvie dragonii inițiali, organizînd un corp cu un efectiv de 16 000 de oameni în stare să lupte atît în formație călare cît și în formație pe jos ; dar ei n-au avut niciodată prilejul să descalece în luptă ; au luptat întotdeauna călare, iar acum corpul acesta a fost desființat și atașat restului cavaleriei ruse în calitate de dragoni călări.) În domeniul artileriei, francezii și-au menținut superioritatea pe care o obținuseră. Cam pe vremea aceea, ei au inventat *prolonge* * -ul, iar Henric al IV-lea a introdus

* — frînghie de prelungire — un odgon prevăzut cu cîrlig și cu cuplaj care era folosit pentru deplasarea afetului sau pentru împerecherea lui la antetren. — *Nota trad.*

mitralia. Spaniolii și olandezii au simplificat și ei artileria lor și au făcut-o mai ușoară ; cu toate acestea, ea continua să rămână greoaie, iar tunurile ușoare și mobile de calibru destul de mare și care să tragă la o distanță satisfăcătoare nu erau încă cunoscute.

O dată cu Războiul de 30 de ani ⁴⁰ începe perioada lui Gustav Adolf, marele reformator militar din secolul al XVII-lea. Regimentele lui de infanterie erau compuse, două treimi, din mușchetari și, o treime, din lăncieri. Unele regimente erau formate numai din mușchetari. Muschetele au fost ușurate în asemenea măsură, încît pentru a trage cu ele nu mai era nevoie de crăcan. Gustav Adolf a introdus, de asemenea, cartușele de hîrtie, ușurînd astfel considerabil încărcarea armei. Formația adîncă a fost desființată ; lăncierii lui se așezau pe 6 rînduri, iar mușchetarii numai pe 3. Aceștia erau instruiți să tragă pe plutoane și pe rînduri. Regimentele greoaie, numărînd 2 000 sau 3 000 de oameni, au fost reduse la 1 300 sau 1 400 de oameni, împărțiți în 8 companii, iar două regimente formau o brigadă. Cu ajutorul acestei formații, el a învins masele compacte ale adversarilor săi, dispuse adesea, în forma unei coloane sau unui careu, pe 30 de rînduri, în care artileria lui provoca ravagii teribile. Cavaleria a fost reorganizată după aceeași principii. Călăreții înzestrați cu arme grele au fost desființați cu totul. Din armele de protecție ale cuirasierilor au fost scoase cotierele pentru braț și alte piese inutile, ceea ce a făcut ca ei să devină mult mai ușori și mai mobili. Dragonii lui Gustav Adolf luptau aproape întotdeauna călare. Atît cuirasierii cît și dragonii se așezau numai pe 3 rînduri și aveau ordin categoric să nu-și piardă vremea cu tragerea, ci să atace de la bun început cu sabia în mînă. Ei erau împărțiți în escadroane de cîte 125 de oameni. Artileria a fost îmbunătățită prin completarea ei cu tunuri ușoare. Deveniseră vestite tunurile cu curele ale lui Gustav Adolf, dar ele nu s-au menținut mult timp. Au fost înlocuite cu tunuri de 4 livre turnate din fontă, care erau atît de ușoare, încît puteau fi trase de doi cai ; aceste tunuri puteau să tragă șase lovituri într-un interval de timp în care mușchetarul trăgea două focuri ; fiecărui regiment de infanterie i-au fost date două tunuri de acest tip. Așa s-a statornicit împărțirea artileriei de cîmp în artilerie ușoară și artilerie grea ; tunurile ușoare însoțeau infanteria, în timp ce tunurile grele rămîneau în rezervă sau ocupau o poziție pentru toată durata bătăliei. În armatele din vremea aceea începe să se manifeste precum-

pănirea tot mai mare a infanteriei asupra cavaleriei. În bătălia de la Leipzig din 1631, Gustav Adolf a avut 19 000 de pedestrași și 11 000 de călăreți, iar Tilly — 31 000 de pedestrași și 13 000 de călăreți. În bătălia de la Lützen, Wallenstein a avut 24 000 de pedestrași și 16 000 de călăreți (în 170 de escadroane). Numărul tunurilor a crescut și el o dată cu introducerea tunurilor ușoare ; suedezii aveau adesea cîte 5—12 tunuri de fiecare mie de soldați, iar în bătălia de la Lech, Gustav Adolf a forțat acest rîu sub protecția focului executat de 72 de tunuri grele ⁴¹.

În cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea și al primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, o dată cu introducerea generală a baionetei, la infanterie au fost definitiv înlăturate lăncile și toate armele de protecție. Baioneta, care a fost inventată pe la 1640 în Franța, a trebuit să lupte împotriva lăncii timp de 80 de ani. Primii care au adoptat-o pentru întreaga lor infanterie au fost austriecii, iar după ei prusienii ; francezii au menținut lancea pînă în 1703, iar rușii pînă în 1721. Închizătorul de pușcă cu cremene, inventat în Franța aproape în același timp cu baioneta, a fost și el, treptat, adoptat în majoritatea armatelor pînă la 1700. El reducea considerabil operația încărcării și, într-o anumită măsură, proteja împotriva ploii praf de pușcă de pe policioară, și astfel a contribuit foarte mult la desființarea lăncii. Totuși, tragerea se executa încă într-un ritm atît de lent, încît în tot timpul unei bătălii soldatul putea să consume cel mult 24—36 de cartușe ; abia în a doua jumătate a acestei perioade, îmbunătățirea regulamentelor militare și a instrucției și perfecționarea continuă a construcției armei de foc portative (în special vergeaua de fier, adoptată pentru prima oară în Prusia) au permis soldatului să tragă cu o iuțeală considerabilă. Aceasta a făcut să fie necesară o nouă micșorare a adîncimii formației ; infanteria era dispusă acum numai pe 4 rînduri. A fost creată un fel de elită a infanteriei, sub forma companiilor de grenadieri, destinate inițial pentru aruncarea grenadelor de mînă înainte de angajarea luptei corp la corp ; curînd însă grenadierii începură să lupte numai cu muschetele. În unele armate germane fuseseră organizate, încă în timpul Războiului de 30 de ani, formații de tiraliori înarmați cu puști ghintuite ; pușca ghintuită fusese inventată la Leipzig în 1498. Această armă a început să fie folosită acum alături de muschetă ; în fiecare companie, cei mai buni dintre trăgători erau înarmați cu asemenea arme, dar în afara

Germaniei această armă nu s-a bucurat de mare succes. Austriecii aveau și ei un gen de infanterie ușoară, care purta denumirea de panduri. Pandurii erau trupe neregulate, croate și sirbe, din regiunea Graniței militare⁴² învecinate cu Turcia, care erau potrivite pentru executarea de incursiuni și pentru urmărire, dar nefolositoare, în timpul unei bătălii regulate, din punct de vedere al tacticii de atunci, precum și în virtutea faptului că erau complet neinstruite. Francezii și olandezii au creat și ei, în același scop, o infanterie neregulată, care a căpătat denumirea de *compagnies franches* *. Cavaleria a căpătat și ea, în toate armatele, un armament mai ușor. Călăreții înzestrați cu arme grele au dispărut cu desăvârșire; cuirasierii n-au păstrat decât platoșa și coiful; în Franța și în Suedia a fost desființată și platoșa. Eficacitatea și intensitatea, mereu crescîndă, a focului infanteriei au avut o înrîurire extrem de puternică asupra cavaleriei. Curînd s-a ajuns la concluzia că pentru acest gen de armă este cu totul nefolositor să atace infanteria cu sabia în mînă; părerea că linia de foc este de nebiruit a devenit atît de răspîndită, încît cavaleria era și ea instruită să se bizuie mai mult pe carabină decît pe sabie. De aceea, în cursul acestei perioade s-a întîmplat de multe ori ca două linii de cavalerie să ducă între ele o luptă cu arme de foc, asemenea infanteriei; se considera ca o dovadă de mare curaj să te apropii călare de inamic la o distanță de 20 de iarzi, să tragi o salvă și să-l ataci în trap. Carol al XII-lea urma însă regula marelui său înaintaș **. Cavaleria lui nu se oprea niciodată pentru a trage asupra inamicului: indiferent ce se afla în fața ei — cavalerie, infanterie, baterii sau tranșee —, ea ataca întotdeauna cu sabia în mînă și întotdeauna cu succes. Francezii renunțară și ei la noul sistem și începură să se bizuie din nou numai pe sabie. Adîncimea dispozitivului de luptă al cavaleriei fu din nou micșorată — de la 4 la 3 rînduri. În artilerie, micșorarea greutateii tunurilor, folosirea tuburilor-cartuș și a mitraliei deveniră acum un fenomen general. O altă inovație importantă a fost includerea artileriei în rîndurile armatei. Înainte, deși tunurile aparțineau statului, oamenii care le deserveau nu erau propriu-zis soldați, ci alcătuiau un soi de breaslă, iar artileria nu era socotită un gen de armă aparte, ci o meserie. Șefii ei nu aveau grade militare și erau puși mai degrabă pe același plan cu maiștrii — croitori și tîmplari —

* — companii libere. — *Nota trad.*

** — adică a lui Gustav Adolf. — *Nota red.*

decît cu gentlemanii cu brevet de ofițer în buzunar. Dar cam pe vremea aceea artileria a devenit o parte integrantă a armatei și a fost subîmpărțită în companii și batalioane; servanții tunurilor deveniră soldați permanenți, iar șefii căpătără grade identice cu ale ofițerilor din infanterie și cavalerie. Centralizarea artileriei și stabilitatea personalului ei, determinate de această reformă, au deschis calea dezvoltării științei artileriei, care în condițiile vechiului sistem nu putea să progreseze.

În felul acesta, treptat-treptat, trecerea de la formația adîncă la formația în linie, de la lance la muschetă, de la precumpănirea cavaleriei la precumpănirea infanteriei se încheiase în momentul cînd Frederic cel Mare și-a început campaniile lui și, o dată cu ele, a deschis era clasică a tacticii liniare. El își dispunea infanteria pe 3 rînduri și a reușit să sporească intensitatea de tragere la 5 lovituri pe minut. Chiar în primele sale lupte, la Mollwitz⁴³, această infanterie s-a desfășurat în linie și, cu focul ei rapid, a respins toate șarjele cavaleriei austriece, care cu puțin înainte pusese în derută totală cavaleria prusiană; după ce a terminat cu cavaleria austriacă, infanteria prusiană a pornit la atac împotriva celei austriece, a învins-o și a cîștigat astfel bătălia. În bătăliile mari nu se recurgea niciodată la dispozitivul în careu împotriva cavaleriei; acesta era folosit numai în cazurile cînd infanteria era surprinsă de cavaleria inamică în timpul marșului. Dacă în timpul bătăliei extremitățile aripilor infanteriei erau în primejdie de a fi atacate de cavalerie, se întindeau și se răsfrîngeau en potence * și, de obicei, această măsură era considerată suficientă. Pentru lupta împotriva pandurilor austrieci, Frederic a organizat trupe neregulate asemănătoare, compuse din infanterie și cavalerie, dar niciodată nu s-a bizuit pe ele în bătăliile regulate, la care rareori participau aceste trupe. Deznodămîntul bătăliilor lui era decis de înaintarea lentă a liniei de foc. Cavaleria, care în timpul predecesorului său ** fusese neglijată, cunoscuse acum o adevărată revoluție. Ea se alinia numai pe două rînduri și îi era strict interzis să tragă, afară de cazurile cînd se afla în urmărirea dușmanului. Arta călăriei, căreia pînă atunci i se dăduse prea puțină importanță, începu să fie cultivată cu cea mai mare atenție. Toate evoluțiile trebuiau executate în plină viteză, și în acest timp soldaților li se cerea să men-

* - - în unghi drept. — *Nota trad.*

** — Frederic Wilhelm I. — *Nota red.*

țină cu strictețe formația în ordine strânsă. Datorită eforturilor depuse de Seydlitz, cavaleria lui Frederic a ajuns să fie superioară oricărei cavalerii de atunci sau de pînă atunci; galopul ei năvalnic, menținerea dispozitivului, atacul ei impetuos și repeziciunea cu care se aduna după atac n-au fost egalate nici de cavaleria timpurilor care au urmat. Artileria a fost ușurată într-o măsură atît de însemnată, încît unele tunuri de mare calibru nu rezistau la încărcătură completă și de aceea ulterior a trebuit să se renunțe la ele. Totuși, artileria grea a continuat să rămînă foarte înceată și greoaie în mișcările ei din cauza afeturilor de calitate proastă și grele, ca și din cauza imperfecțiunii organizării. În timpul bătăliei, ea își ocupa încă de la început pozițiile, iar uneori le schimba, trecînd pe altele mai înaintate, dar nu se practica nici un fel de manevră. Artileria ușoară — tunurile regimentare, atașate infanteriei — se instala în fața liniei infanteriei, la 50 de pași în fața intervalelor dintre batalioane; ea înainta o dată cu infanteria, tunurile fiind trase de soldați, și deschidea focul cu mitralii la distanța de 300 de iarzi. Numărul tunurilor era foarte mare: 3 pînă la 6 tunuri de fiecare mie de soldați.

Infanteria, ca și cavaleria, se subîmpărțea în brigăzi și divizii; dar fiindcă, după angajarea bătăliei, trupele aproape că nu manevrau de loc, iar fiecare batalion era dator să rămînă pe locul său în linia generală, aceste subdiviziuni erau lipsite de orice însemnătate tactică; cît privește cavaleria, în timpul șarjei comandantul de brigadă putea, într-un caz sau altul, să acționeze pe cont propriu; la infanterie însă asemenea cazuri erau excluse. Formația în linie — în centru infanteria dispusă pe 2 linii, iar la aripi cavaleria dispusă pe 2 sau pe 3 linii — reprezenta un progres considerabil în comparație cu formația adîncă, folosită mai înainte; această formație asigura cea mai mare eficacitate focului infanteriei, ca și șarjei cavaleriei, permițînd să acționeze simultan un număr cît mai mare de oameni; însă cu toată perfecțiunea pe care o avea în această privință, formația în linie încătușa în asemenea măsură armata în ansamblu, de parcă o strîngea într-o cămașă de forță. Fiecare escadron, fiecare batalion și fiecare tun își avea locul său bine stabilit în dispozitivul de luptă, care nu putea fi perturbat sau modificat în vreun fel fără ca aceasta să se răsfrîngă asupra capacității de luptă a întregii armate. De aceea, în marș totul trebuia organizat în așa fel, încît, la desfășurarea frontului armatei pentru instalarea în tabără sau pentru bătălie, fiecare unitate să ajungă

exact în locul ce i-a fost indicat. În felul acesta, cînd trebuia executată o manevră oarecare, ea nu putea fi executată decît cu întreaga armată ; defalcarea unei părți din armată în vederea unui atac de flanc sau constituirea unei rezerve speciale pentru a ataca cu forțe superioare un punct slab ar fi fost ceva irealizabil și greșit cu niște trupe care se mișcau atît de încet și care erau potrivite numai pentru lupta în formație în linie și cu un dispozitiv de luptă atît de lipsit de suplețe. În afară de aceasta, în timpul bătăliei, înaintarea unor linii atît de lungi se executa cu o încetineală considerabilă, pentru a nu strica alinierea. Corturile se deplasau întotdeauna în urma armatei și erau instalate în fiecare noapte ; tabăra era înconjurată cu fortificații ușoare. Trupele se aprovizionau cu alimente din depozite ; brutăriile de campanie se deplasau, cît mai mult cu putință, o dată cu armata. Într-un cuvînt, bagajul și restul convoaielor armatei erau enorme și îngreuiau mișcările ei într-o măsură necunoscută astăzi. Dar, cu toate aceste deficiențe, organizarea militară introdusă de Frederic cel Mare a fost cea mai bună din timpul său și ea a fost adoptată cu toată râvna de toate celelalte guverne europene. Recrutarea efectivelor se făcea, aproape pretutindeni, prin înrolare de voluntari, la care se mai adăuga „luarea cu arcanul” ; și numai după ce a suferit pierderi foarte grele a recurs Frederic la recrutare forțată în provinciile sale.

Cînd a început războiul coaliției împotriva Republicii Franceze⁴⁴, armata acestei țări era dezorganizată datorită pierderii ofițerilor săi și număra mai puțin de 150 000 de oameni. Efectivele inamicului erau cu mult mai mari ; de aceea s-a ivit necesitatea unor noi recrutări, care au și fost efectuate în proporții uriașe sub forma înrolării de voluntari naționali ; în 1793 existau, pe cît se pare, cel puțin 500 de batalioane de voluntari naționali. Aceste trupe nu erau instruite și, de altfel, nici nu era vreme pentru a le instrui în conformitate cu sistemul complicat al tacticii liniare și cu gradul de perfecțiune cerut de mișcarea în formație în linie. Fiecare încercare a francezilor de a-și măsura forțele cu inamicul în formație în linie s-a soldat cu un eșec total, în ciuda însemnatei lor superiorități numerice. S-a ivit necesitatea de a crea un nou sistem tactic. Revoluția americană⁴⁵ arătase ce avantaje se pot obține, chiar cu trupe prost instruite, prin folosirea formației desfășurate și a focului susținut al tiraliorilor. Francezii au adoptat acest procedeu și i-au sprijinit pe tiraliori cu coloane adînci, care, atîta timp

cît masa se ținea laolaltă, nu erau prea mult afectate de ușoarele abateri de la rînduiala stabilită. Folosind o asemenea formație, francezii aruncau asupra inamicului forțele lor superioare numericește și, de obicei, ieșeau învingători. Această formație nouă și lipsa de experiență a trupelor îi determinau să lupte în teren accidentat, în sate și păduri, unde găseau adăpost împotriva focului inamicului și unde formația în linie a acestuia se dezorganiza întotdeauna; lipsa de corturi, de brutării de campanie etc. îi obliga pe francezi să se instaleze în bivuac sub cerul liber și să se întrețină cu ceea ce le furniza ținutul înconjurător. În felul acesta, ei au atins un grad de mobilitate necunoscut adversarilor lor, care erau împovărați de corturi și de tot felul de bagaje. Cînd războiul revoluționar a creat, în persoana lui Napoleon, pe omul care a transformat într-un sistem regulat această nouă metodă de ducere a războiului, îmbinînd-o cu ceea ce mai rămînea folositor din vechiul sistem, și a ridicat dintr-o dată noua metodă la gradul de perfecțiune la care Frederic cel Mare ridicase tactica liniară, francezii au devenit aproape invincibili, pînă în momentul cînd adversarii lor au învățat de la ei și și-au organizat armatele lor după noul model. Trăsăturile esențiale ale acestui nou sistem constau în următoarele: revenirea la vechiul principiu potrivit căruia, în caz de nevoie, fiecare cetățean urmează să fie chemat sub arme pentru apărarea țării și, ca urmare, armata să fie formată prin recrutări forțate, de proporții mai mari sau mai mici, din rîndurile întregii populații; aceasta a fost o schimbare care a dus imediat la triplarea efectivului mediu al armatelor în comparație cu epoca lui Frederic cel Mare, iar în caz de necesitate acest efectiv putea fi mărit într-o măsură și mai mare. Apoi, renunțarea la echipamentul de tabără, încetarea dependenței trupelor față de depozite în ceea ce privește aprovizionarea cu hrană, practica dispunerii trupelor în bivuac și adoptarea regulii că războiul se hrănește singur. Mobilitatea armatei și independența ei au fost astfel sporite în aceeași măsură în care a crescut efectivul ei datorită introducerii serviciului militar obligatoriu. În organizarea tactică, îmbinarea infanteriei, cavaleriei și artileriei în cadrul subdiviziunilor armatei — corpuri și divizii — deveni o regulă. Fiecare divizie a devenit astfel o adevărată armată, de proporții mai reduse, capabilă să acționeze independent și să opună o rezistență serioasă chiar și unui inamic superior numericește. Dispozitivul de luptă se baza acum pe folosirea

coloanei; coloana era sursa din care se desprindeau și în care se reîntorceau roiurile de tiraliori; ea constituia o masă compactă, în formă de pană, care era aruncată împotriva unui anumit punct al liniei inamice; ea constituia forma de apropiere de inamic și, apoi, de desfășurare, dacă terenul și situația de luptă făceau să fie de dorit să se opună inamicului linii de trăgători. Sprijinul reciproc între cele trei genuri de armă, care a căpătat o deplină dezvoltare datorită îmbinării lor în cadrul unor corpuri de trupă nu prea mari, precum și îmbinarea celor trei forme de luptă — în formație desfășurată, în formație în linie și în coloană — iată în ce consta marea superioritate tactică a armatelor moderne. Datorită acestui fapt, orice teren devenea acum potrivit pentru luptă, și una dintre cerințele principale care se puneau în fața comandantului de oști era să posede capacitatea de a aprecia repede toate avantajele și dezavantajele terenului și de a-și dispune imediat trupele în concordanță cu aceste avantaje și dezavantaje. Și aceste calități, împreună cu capacitatea generală de a exercita comanda în mod independent, deveniră acum necesare nu numai pentru comandantul-șef, ci și pentru ofițerii din subordine. Corpurile, diviziile, brigăzile și diferitele detașamente se pomeneau mereu în situații în care comandantii lor erau nevoiți să acționeze pe propria lor răspundere; cîmpul de luptă nu se mai înfățișa sub forma unor linii lungi și neîntrerupte de infanterie dispusă pe o cîmpie vastă, avînd în flancuri cavaleria; acum diferitele corpuri și divizii, dispuse în coloane, stăteau ascunse înapoia satelor, a drumurilor sau a colinelor, fiind despărțite unele de altele prin intervale aparent considerabile, în timp ce doar o mică parte din efectivul trupelor participa în mod efectiv la schimbul de focuri și la duelul de artilerie pînă cînd se apropia momentul decisiv. O dată cu sporirea efectivului armatei și cu adoptarea acestui dispozitiv, liniile de luptă se alungiră; de aici înainte nu mai era necesar să fie umplut fiecare interval din linia trupelor care era vizibilă adversarului, deoarece trupele se aflau la îndemînă și puteau să ocupe locul necesar atunci cînd se simțea nevoie. Întoarcerea flancurilor deveni acum o manevră strategică obișnuită; armata mai puternică pătrundea în întregime în spațiul dintre armata mai slabă și comunicațiile ei, astfel că o singură înfrîngere putea să ducă la nimicirea întregii armate și să decidă soarta campaniei. Manevra tactică preferată era străpungerea centrului adversarului cu trupe

proaspete de îndată ce starea de lucruri vădea că acesta a aruncat în luptă ultimele sale rezerve. Rezervele, care în condițiile tacticii liniare n-ar fi avut nici un rost și n-ar fi făcut decît să slăbească, în momentul decisiv, puterea de luptă a armatei, s-au transformat acum în mijlocul principal cu ajutorul căruia se decidea deznodămîntul luptei. Dispozitivul de luptă, alungit după linia frontului, se întindea și în adîncime; de la linia de tiraliori pînă la poziția rezervelor era adesea o distanță de 2 mile și chiar mai mult. Într-un cuvînt, dacă noul sistem cerea mai puțină muștră și mai puțină pedanterie de paradă, în schimb cerea o rapiditate cu mult mai mare, eforturi mai încordate și mai multă inteligență din partea fiecăruia, de la cel mai mare comandant și pînă la tiraliorul de rînd; și fiecare nouă perfecționare a sistemului făcută de la Napoleon încoace a acționat în aceeași direcție.

Schimbările în matériei* au fost cu totul neînsemnate în această perioadă; războaiele permanente lăsau prea puțin timp pentru asemenea îmbunătățiri, a căror introducere necesită timp. Cu puțin înainte de revoluție au fost introduse în armata franceză două inovații foarte importante: a fost adoptat un nou model de muschetă de calibru mai mic și cu un joc mai mic pentru glonț pe canalul țevii, precum și cu pat îndoit în locul patului drept, folosit pînă atunci. Această armă, care era confecționată cu mai multă grijă, a contribuit în mare măsură la statornicirea superiorității tiraliorilor francezi și a rămas modelul după care se construiau, cu neînsemnate modificări, muschetele folosite în toate celelalte armate pînă la introducerea închizătorului cu dispozitiv de percuzie. A doua inovație, datorită lui Gribeauval, a constat în simplificarea și îmbunătățirea artileriei. În timpul lui Ludovic al XV-lea, artileria franceză fusese cu totul neglijată, tunurile aveau cele mai variate calibre, afeturile erau învechite și, totodată, modelele după care se fabricau nu erau uniforme. Gribeauval, care în timpul Războiului de 7 ani⁴⁶ fusese în armata austriacă și văzuse acolo modele mai bune, a reușit să reducă numărul calibrelor, să uniformizeze și să îmbunătățească modelele și, totodată, să simplifice considerabil întregul sistem. Cu tunurile și afeturile lui și-a purtat Napoleon războaiele. Artileria engleză, care în momentul izbucnirii războiului cu Franța se afla într-o stare cît se poate de

* — înzestrarea armatelor. — *Nota trad.*

proastă, a fost considerabil îmbunătățită, ce-i drept treptat și într-un ritm lent; aici au apărut pentru prima oară afeturile monofleș, care au fost adoptate apoi în multe armate de pe continent, precum și o amenajare pentru imbarcarea artileriștilor pedestri pe antetrenele afeturilor și pe chesoane. Artileria călăreață, creată de Frederic cel Mare, s-a bucurat de mare atenție în tot cursul epocii napoleoniene, îndeosebi din partea lui Napoleon însuși, și tot atunci a fost elaborată pentru prima dată tactica ei specifică. Când războiul a luat sfârșit, s-a constatat că cei mai tari în acest gen de armă erau englezii. Dintre toate armatele mari din Europa, numai armata austriacă a înlocuit artileria călăreață cu baterii în care servanții se instalează în căruțe destinate acestui scop.

Armatele germane continuau să păstreze o categorie deosebită de infanterie înarmată cu puști ghintuite, iar noul sistem de ducere a luptei în formație răsfirată conferea acestei arme o nouă importanță. Ea a căpătat o răspîndire deosebită, iar în 1838 a fost preluată de francezi, care aveau nevoie de o pușcă cu bătaie lungă pentru Algeria. La început au fost organizați tirailleurs de Vincennes*, iar apoi chasseurs à pied**; aceste două categorii de trăgători au fost ridicate la un grad de perfecțiune fără precedent. Crearea lor a constituit un imbold pentru perfecționări importante ale puștii ghintuite, datorită cărora au crescut, într-o măsură extraordinară, atât bătaia cât și precizia focului. Aceste perfecționări au făcut celebre numele lui Delvigne, Thouvenin, Minié. În majoritatea armatelor, închizătorul cu dispozitiv de percuție a fost adoptat, pentru întreaga infanterie, între anii 1830 și 1840; ca de obicei, ultimii au fost englezii și rușii. În același timp, în diferite țări se făceau mari eforturi pentru a perfecționa și mai mult arma de foc portativă și pentru a crea o pușcă cu bătaie și mai mare, cu care să poată fi înarmată întreaga infanterie. Prusienii au adoptat pușca cu ac — o armă ghintuită care se încărca pe la culată și avea o cadență de tragere mare și bătaie lungă. Ei au perfecționat în mod considerabil această invenție de proveniență belgiană. Cu această pușcă au fost înzestrate toate batalioanele de infanterie ușoară ale armatei prusiene; restul infanteriei fusese, cu puțin înainte, înzestrată cu vechile ei puști, transformate, printr-o modificare simplă, în puști sistem Minié. Englezii au fost de data aceasta primii care și-au înzestrat

* — tiraliori din Vincennes. — *Nota trad.*

** — vînători pedestri. — *Nota trad.*

întreaga infanterie cu arme mai perfecționate, cu puști ghintuite Enfield, care nu erau decît puști Minié ușor modificate; superioritatea lor a fost pe deplin dovedită în Crimeea și i-a salvat pe englezi la Inkerman⁴⁷.

În domeniul tacticii nu s-au produs nici un fel de schimbări esențiale pentru infanterie și pentru cavalerie, dacă nu socotim importanta îmbunătățire făcută în tactica infanteriei ușoare de către chasseurs francezi, precum și noul sistem prusian al coloanelor de companii, formație care, poate cu unele modificări, va fi, fără îndoială, adoptată în curînd pretutindeni datorită marilor ei avantaje tactice. Rușii și austriecii mai mențin încă formația pe 3 rînduri; englezii se dispuneau pe 2 rînduri încă de pe vremea lui Napoleon; prusienii se încolonează în marș pe 3 șiruri, dar luptă de cele mai multe ori dispuși pe 2 rînduri, în timp ce al treilea este alcătuit din tiraliori și din sprijinul lor; francezii, care pînă acum erau dispuși pe 3 rînduri, au luptat în Crimeea dispuși pe 2 rînduri, și această formație este introdusă de ei în momentul de față în întreaga armată. Cît despre cavalerie, am menționat mai sus experiența rușilor, care au încercat să revină la dragonii secolului al XVII-lea, și eșecul acestei încercări.

În domeniul artileriei a avut loc, în toate armatele, o îmbunătățire considerabilă a detaliilor și o simplificare a calibrelor, a modelelor de roți, de afeturi etc. Știința artileriei a făcut progrese însemnate. Totuși nu s-au produs nici un fel de schimbări serioase. Majoritatea armatelor continentale sînt înzestrate cu tunuri de 6 și 12 livre; armata Piemontului — cu tunuri de 8 și 16 livre, cea spaniolă — cu tunuri de 8 și 12 livre; francezii, care au avut pînă acum tunuri de 8 și 12 livre, introduc acum așa-zisul tun-obuzier al lui Ludovic-Napoleon, o piesă de artilerie simplă și ușoară de 12 livre care poate trage și cu mici obuze și care este menită să înlocuiască toate celelalte tipuri de piese de artilerie de cîmp. Armata britanică are în colonii tunuri de 3 și 6 livre, dar trupele trimise în afara Angliei folosesc acum numai tunuri de 9, 12 și 18 livre. În Crimeea, englezii au avut și o baterie de cîmp cu tunuri de 32 de livre, dar pretutindeni ea se împotmolea adînc în pămînt.

În ce privește organizarea lor de ansamblu, armatele moderne se aseamănă foarte mult între ele. Cu excepția celei britanice și a celei americane, ele își completează efectivele prin recrutare forțată, bazată fie pe conscripție — în care caz

persoanele încorporate, după ce își fac serviciul în armată o anumită perioadă de timp, sînt apoi scutite pe toată viața —, fie pe sistemul rezervelor, în cadrul căruia durata serviciului activ este scurtă, dar ulterior cei lăsați la vatră urmează să fie chemați iarăși sub arme pentru un anumit termen. Franța oferă cel mai pregnant exemplu în ceea ce privește primul sistem, iar Prusia în ceea ce privește cel de-al doilea. Chiar și în Anglia, unde atît trupele regulate cît și cele de miliție își completează efectivele de obicei cu voluntari, legea prevede completarea trupelor de miliție prin conscripție (sau tragere la sorti) în cazul cînd nu sînt suficienți voluntari. În Elveția nu există de loc armată permanentă; toate forțele armate ale acestei țări constau din miliție, care face instrucție doar o scurtă perioadă de timp. Înrolările de mercenari străini continuă să fie și în zilele noastre o regulă în unele țări: Neapole și papa au și astăzi regimente de elvețieni, francezii au legiunea străină, iar Anglia, în cazul unui război serios, este de obicei nevoită să recurgă la același mijloc. Durata serviciului activ variază foarte mult de la o țară la alta: ea este de două săptămîni la elvețieni, de 18 luni pînă la 2 ani în micile state germane, de 3 ani în Prusia și ajunge la 5—6 ani în Franța, 12 ani în Anglia și 15—25 de ani în Rusia. Ofițerii sînt recrutați prin procedee diferite. În majoritatea armatelor nu există, în momentul de față, nici un fel de impedimente juridice pentru avansarea soldaților de rînd la gradul de ofițer, dar în practică impedimentele de acest fel sînt foarte numeroase. În Franța și în Austria, o parte dintre ofițeri trebuie să fie completată din rîndurile sergenților; în Rusia, lipsa unui număr suficient de candidați cu studii corespunzătoare face ca acest lucru să constituie o necesitate. În Prusia, în timp de pace, examenul pentru obținerea gradului de ofițer constituie o barieră pentru oamenii care nu posedă studii suficiente; în Anglia, avansarea soldaților de rînd la gradul de ofițer constituie o excepție rară. Pentru pregătirea celorlalți ofițeri există, în majoritatea țărilor, școli militare, deși pretutindeni, cu excepția Franței, absolvirea lor nu este obligatorie pentru obținerea gradului de ofițer. În ceea ce privește studiile militare, francezii se află în fruntea tuturor, iar în ceea ce privește cultura generală, întietatea o au prusienii; și într-o privință și în alta, englezii și rușii se află pe ultimul loc.

Cît despre caii necesari armatei, Prusia este, după cît ni se pare, singura țară în care efectivul lor se completează și

el prin rechiziție forțată, proprietarii primind în schimbul cailor o sumă fixă.

Cu excepțiile arătate mai sus, armamentul și echipamentul armatelor moderne sînt, în momentul de față, pretutindeni aproape la fel. Există, bineînțeles, mari deosebiri în ceea ce privește calitatea și felul cum sînt lucrate materialele armatei. În această privință, rușii ocupă ultimul loc, iar englezii, care știu să profite în mod efectiv de avantajele industriei lor dezvoltate, sînt mai presus decît toți.

În toate armatele, infanteria se împarte în infanterie de linie și infanterie ușoară. Prima categorie constituie regula și formează masa principală a infanteriei; adevărata infanterie ușoară este pretutindeni o excepție. Din categoria infanteriei ușoare, în prezent cea mai bună din punct de vedere calitativ și cea mai numeroasă este, desigur, infanteria ușoară franceză; ea este formată din 21 de batalioane de vînători, 9 batalioane de zuavi și 6 batalioane de tiraliori băștinași din Algeria. Infanteria ușoară austriacă, în special tiraliorii, este și ea foarte bună; ea numără 32 de batalioane. Prusia are 9 batalioane de vînători și 40 de batalioane de infanterie ușoară; aceasta din urmă însă nu e de ajuns de corespunzătoare pentru destinația ei specială. Englezii nu au o adevărată infanterie ușoară, cu excepția celor 6 batalioane de tiraliori; și ei, după ruși, sînt, fără îndoială, cei mai puțin potriviți pentru misiuni de acest gen. Despre ruși se poate spune că ei nu au nici un fel de infanterie ușoară în adevăratul înțeles al cuvîntului, deoarece cele 6 batalioane de tiraliori pe care le au în prezent se pierd în uriașa lor armată.

Cavaleria se împarte și ea, pretutindeni, în cavalerie grea și cavalerie ușoară. În toate cazurile, cuirasierii fac parte din cavaleria grea, în timp ce husarii, vînătorii, chevaux-légers * formează întotdeauna cavaleria ușoară. Dragonii și ulanii sînt considerați, în unele armate, ca făcînd parte din cavaleria ușoară, iar în altele — din cavaleria grea; rușii n-ar avea de loc cavalerie ușoară dacă nu i-ar avea pe cazaci. Cea mai bună cavalerie ușoară este, fără îndoială, cea austriacă — unitățile naționale de husari unguri și polonezi.

Aceeași împărțire există și în artilerie, cu excepția celei franceze, unde, așa cum am mai arătat, nu există decît un singur calibru. În celelalte armate s-a păstrat pînă în zilele noastre împărțirea în baterii grele și baterii ușoare, în func-

* — călăreți din cavaleria ușoară. — *Nota trad.*

ție de calibrul pieselor cu care sînt înzestrate. Artileria ușoară se împarte și astăzi în artilerie călăreață și artilerie pedestră, prima fiind destinată în mod special pentru acțiuni comune cu cavaleria. Așa cum am mai arătat, austriecii nu au artilerie călăreață; englezii și francezii nu au o artilerie pedestră propriu-zisă, servanții tunurilor fiind imbarcați pe antetrenuri și pe chesoane.

Infanteria este organizată pe companii, batalioane și regimente. Batalionul este unitatea tactică; el constituie formația în cadrul căreia trupele duc lupta, dacă facem abstracție de rarele cazuri excepționale. De aceea batalionul trebuie să nu fie prea mare, pentru ca comandantul să-l poată conduce cu vocea și prin semne, dar să nu fie nici prea mic, pentru ca să poată acționa în luptă ca unitate de sine stătătoare chiar și după pierderile suferite în cursul campaniei. De aceea efectivul unui batalion variază între 600 și 1 400 de oameni; în medie el este de 800—1 000 de oameni. Subîmpărțirea batalionului în companii are drept scop să statornicească ca atare subdiviziunile lui de evoluție, să-i deprindă mai bine pe soldați cu detaliile muștrei, să permită o conducere administrativă mai comodă și mai economicoasă. În practică, companiile au rolul unor subdiviziuni de sine stătătoare numai în acțiunile de hărțuială, iar la prusieni — în formația pe coloane de companii, în care caz fiecare dintre cele patru companii formează o coloană din 3 plutoane; această formație presupune existența unor companii cu efective mari, și în Prusia compania numără 250 de oameni. Numărul companiilor dintr-un batalion variază, la fel ca și efectivul lor. Batalionul englez are 10 companii de cîte 90—120 de oameni, batalionul rus și cel prusian — 4 companii de cîte 250 de oameni, batalionul francez și cel austriac — 6 companii cu efectiv variabil. Batalioanele se grupează în regimente mai mult pentru scopuri administrative și disciplinare și pentru a asigura uniformitatea instrucției decît pentru vreun scop tactic; de aceea, în formația din timp de război, batalioanele unui același regiment sînt adesea despărțite unele de altele. În Rusia și în Austria, fiecare regiment are 4 batalioane, în Prusia — 3, iar în Franța — 2, în afară de batalionul-depoziț; în Anglia majoritatea regimentelor au, în timp de pace, un singur batalion. Cavaleria este împărțită în escadroane și regimente. Escadronul, care are un efectiv de 100 pînă la 200 de oameni, este o unitate tactică și administrativă; numai englezii subîmpart escadronul, în scopuri

administrative, în două subdiviziuni. Regimentul are de obicei 3 pînă la 10 escadroane de luptă; la englezi, în timp de pace, regimentul are numai 3 escadroane cu aproximativ 120 de călăreți fiecare; la prusieni — 4 escadroane a 150 de călăreți; la francezi — 5 escadroane a 180—200 de călăreți; la austrieci — 6 sau 8 escadroane a 200 de călăreți; iar la ruși — 6 pînă la 10 escadroane a 150—170 de călăreți. La cavalerie, regimentul este o unitate de însemnătate tactică, deoarece el dispune de mijloacele de a șarja independent, escadroanele sprijinindu-se unele pe altele; de aceea regimentul de cavalerie se organizează în așa fel ca să aibă un efectiv suficient de mare, de la 500 pînă la 1 600 de călăreți. Numai la englezi regimentele au efective atît de mici, încît ei sînt nevoiți să grupeze 4 sau 5 regimente într-o brigadă; pe de altă parte, regimentele austriece și rusești au în multe cazuri un efectiv tot atît de mare ca și o brigadă cu efectiv mijlociu. Francezii au, nominal, regimente foarte mari, dar pe cîmpul de luptă ele s-au prezentat pînă acum cu efective considerabil reduse datorită lipsei de cai.

Artileria este organizată pe baterii; la acest gen de armă, gruparea în regimente sau brigăzi se practică numai în timp de pace, deoarece în timp de război bateriile sînt, aproape în toate cazurile, despărțite unele de altele și sînt folosite întotdeauna tocmai în felul acesta. Cel mai mic număr de piese dintr-o baterie este de 4, dar la austrieci numărul lor se ridică la 8, iar francezii și englezii au cîte 6 piese în fiecare baterie.

Tiraliorii și restul infanteriei cu adevărat ușoare se organizează de obicei numai pe batalioane și companii, și nu pe regimente; caracterul acestui gen de armă este incompatibil cu gruparea ei în formații mari. Același lucru este valabil și pentru pionieri și mineri, care nu reprezintă, de altfel, decît o parte cu totul neînsemnată din armată. Numai francezii constituie o excepție în această privință, dar cele 3 regimente de pionieri și mineri din armata lor au, în total, numai 6 batalioane.

În majoritatea armatelor, în timp de pace, unitatea organizatorică cea mai mare este, de obicei, regimentul. Formațiile mai mari — brigăzile, diviziile, corpurile de armată — se organizează, în majoritatea cazurilor, cînd izbucnește războiul. Numai rușii și prusienii au armate complet organizate și completate cu cadre de comandă superioare, ca în timp de război. Însă în Prusia acest lucru are un caracter pur iluzo-

riu dacă nu a fost efectuată mobilizarea cel puțin a unui întreg corp de armată, ceea ce presupune chemarea sub arme a Landwehrului dintr-o provincie întreagă; și dacă în Rusia trupele sînt într-adevăr grupate în regimente, totuși ultimul război * a arătat că diviziile și corpurile inițiale sînt după foarte puțină vreme amestecate, așa încît avantajele acestei organizări se simt mai mult în timp de pace decît în timp de război.

În timp de război, cîteva batalioane sau escadroane se grupează, formînd o brigadă; brigada de infanterie are 4—8 batalioane, iar cea de cavalerie 6—20 de escadroane. Acolo unde există regimente de cavalerie mari, ele pot înlocui în bune condiții brigada, dar foarte adeseori efectivul lor se reduce din cauză că sînt obligate să repartizeze detașamente diviziilor. Infanteria ușoară și cea de linie pot fi grupate cu oarecare folos în aceeași brigadă, dar nu se poate face același lucru cu cavaleria ușoară și cu cea grea. Austriecii dau aproape întotdeauna fiecărei brigăzi cîte o baterie. Cîteva brigăzi formează o divizie. În majoritatea armatelor, diviziile cuprind toate cele trei genuri de armă, și anume: 2 brigăzi de infanterie, 4—6 escadroane de cavalerie și 1—3 baterii. Francezii și rușii nu includ de loc cavalerie în diviziile lor; englezii își formează diviziile exclusiv din infanterie. De aceea, dacă nu vor să lupte în condiții dezavantajoase, aceste națiuni sînt nevoite, ori de cîte ori este cazul, să atașeze diviziilor cavalerie (și, respectiv, artilerie), ceea ce poate fi lesne scăpat din vedere sau poate fi adesea incomod, ori imposibil. Comparativ însă, efectivul cavaleriei divizionare este pretutindeni neînsemnat; de aceea tot restul acestui gen de armă se grupează în divizii de cavalerie, compuse din cîte 2 brigăzi fiecare, cu scopul de a crea o rezervă de cavalerie.

În armatele mai mari, 2 sau 3 divizii, iar uneori și 4 alcătuiesc un corp de armată. Acesta are întotdeauna cavalerie și artilerie proprie, chiar atunci cînd diviziile nu au; în cazurile cînd acestea din urmă sînt formații mixte, se lasă totuși o rezervă de cavalerie și de artilerie, care se află la dispoziția comandantului corpului de armată. Napoleon este primul care a creat o asemenea rezervă de corp de armată și, nemulțumindu-se cu atît, a organizat tot restul cavaleriei într-un corp de cavalerie de rezervă, format din 2 sau 5 divizii

* — războiul Crimeii (1853—1856). — *Nota red.*

de cavalerie și avînd afectată artileria călăreață. Rușii au păstrat și ei această organizare pentru cavaleria lor din rezervă; celelalte armate vor recurge, probabil, din nou la ea în cazul unui război serios, deși rezultatele obținute nu au fost niciodată proporționale cu imensa masă de călăreți. care în felul acesta era concentrată într-un singur punct.

Aceasta este, în zilele noastre, organizarea părții combătante a armatei. Dar, cu toate că au fost desființate corturile, depozitele, brutăriile de campanie și furgoanele cu provizii, armata continuă să fie însoțită de un mare convoi de necombatanți și căruțe, care e necesar pentru asigurarea capacității sale de luptă pe timpul campaniei. Pentru a ne face o idee despre acest lucru, vom arăta aici ce convoi este necesar, potrivit regulamentelor în vigoare, pentru un corp de armată din armata prusiană :

Parcul de artilerie: 6 coloane de parc a 30 de căruțe, un laborator cu 6 căruțe.

Parcul de pontoane: 34 de căruțe pentru pontoane, 5 căruțe cu unelte, 1 fierărie.

Convoiul de infanterie: 116 căruțe, 108 atelaje de cai.

Convoiul sanitar: 50 de căruțe (pentru 1 600 sau 2 000 de bolnavi).

Convoiul de rezervă al intendenței: 159 de căruțe.

Convoiul de rezervă: 1 căruță, 75 de cai de rezervă.

Total: 402 căruțe, 1 791 de cai, 3 000 de oameni.

Pentru a da comandanților de armate și de corpuri de armată și comandanților de divizii posibilitatea de a conduce, fiecare în sfera lui de competență, trupele ce le-au fost încredințate, s-a organizat în toate armatele, cu excepția celei britanice, un serviciu special care e compus exclusiv din ofițeri și poartă denumirea de stat-major. În sarcina acestor ofițeri intră cercetarea și ridicarea topografică din vedere a terenului în care se efectuează sau se poate efectua deplasarea armatei; ei ajută la întocmirea planului de operațiuni și la precizarea lui atît de amănunțită, încît să nu se piardă timp, să nu se producă învălmășeli în rîndul trupelor și să se evite istovirea lor inutilă. Acești ofițeri joacă, așadar, un rol foarte important și trebuie să posede studii militare complete și să cunoască la perfecție posibilitățile pe care le are fiecare gen de armă în marș și în luptă; de aceea, în toate țările, ei se recrutează dintre persoanele cele mai capabile și fac studii temeinice în școlile militare superioare. Numai englezii își închipuie că orice ofițer inferior sau su-

perior, luat din orice unitate a armatei, este apt pentru această funcție; datorită acestui fapt, statele-majore engleze sînt la un nivel foarte scăzut, iar armata lor nu este în stare să execute decît manevre extrem de lente și de simple, în timp ce comandantul, dacă este în genere un om conștiințios, este nevoit să facă singur toată munca de stat-major. Divizia rareori poate avea la dispoziție mai mult de un ofițer de stat-major; corpul de armată are un stat-major propriu sub conducerea unui ofițer superior sau a unui ofițer de stat-major, iar armata dispune de un stat-major complet, cu cîțiva generali aflați în subordinea unui șef, care în caz de nevoie dă ordine în numele comandantului armatei. În armata britanică, șeful de stat-major are în subordine un general-adjutant și un general cvartirmaistru; în celelalte armate, generalul-adjutant este în același timp și șef de stat-major. În Franța, șeful de stat-major întrunește în persoana sa amîndouă aceste funcții și pentru exercitarea fiecăreia dintre ele are în subordinea sa o secție specială. Generalul-adjutant este șeful personalului armatei; el primește rapoarte de la toate secțiile în subordine și de la toate corpurile de trupă ale armatei și se ocupă de toate chestiunile referitoare la disciplină, instrucție, organizare, echipament, armament etc. Toți subalternii comunică cu comandantul armatei prin intermediul lui. Atunci cînd cumulează și funcția de șef de stat-major, el întocmește și elaborează, împreună cu comandantul armatei, planurile de operațiuni și planurile de deplasări ale armatei. Elaborarea mai amănunțită a acestor din urmă planuri face parte din îndatoririle generalului cvartirmaistru, care elaborează toate amănunțele în legătură cu marșurile, cartiruirea și instalarea în tabere. Pe lîngă marele cartier general este atașat un număr suficient de ofițeri de stat-major pentru recunoașterea terenului, întocmirea planurilor de apărare sau de atac a pozițiilor etc. În afară de aceasta, există un comandant-șef al artileriei și un șef al serviciului de geniu, care conduc secțiile respective; există apoi cîteva ajutoare ale șefului de stat-major, care îl reprezintă în anumite puncte ale cîmpului de luptă, precum și un număr de ofițeri de legătură și curieri pentru transmiterea ordinelor și a depeșelor.

Pe lîngă marele cartier general se mai află atașați șeful intendenței împreună cu funcționarii săi, vistiernicul armatei, șeful serviciului medical și pretorul militar, sau șeful serviciului de justiție militară. Statele-majore ale corpurilor de

armată și ale diviziilor sînt organizate după același model, dar au o structură mult mai simplificată și un personal mai redus; statele-majore ale brigăzilor și regimentelor au un personal și mai redus, iar statul-major al batalionului poate să fie alcătuit numai din comandantul batalionului, adjutan-tul său, un ofițer care îndeplinește funcția de casier, un ser-gent furier și un toboșar sau un gornist.

Pentru întreținerea forțelor armate ale unei națiuni mari și pentru conducerea lor este nevoie de numeroase stabili-mente, în afară de cele menționate mai sus. Există funcționari care se ocupă cu recrutarea și funcționari care se ocupă cu remonta; ultimii au adeseori legături cu administrația hergheliilor de stat; există școli militare pentru ofițeri și subofițeri, batalioane, escadroane și baterii de instrucție, școli de echitație și școli de medici veterinari. În majoritatea țărilor există ateliere de turnătorie și întreprinderi de stat pentru fabricarea armelor de foc portative și a prafului de pușcă; există diferite cazărmi, arsenale, depozite, cetăți cu instalațiile lor și cu un stat-major de ofițeri care le comandă; există, în sfîrșit, intendența și marele stat-major al armatei, care, avînd în competența lor ansamblul forțelor armate ale țării, sînt mult mai numeroase și trebuie să îndeplinească funcții mult mai ample decît statul-major și intendența unei singure armate de operațiuni. Statului-major, îndeosebi, îi revin îndatoriri foarte importante. El are, de obicei, o secție istorică (care strînge materiale referitoare la istoria războa-ielor, la organizarea armatelor etc. în trecut și în prezent), o secție topografică (în ale cărei atribuții intră întocmirea hăr-ților și ridicarea topografică a întregii țări), o secție statis-tică etc. Toate aceste instituții, ca și toate forțele armate, sînt subordonate Ministerului de Război, a cărui organizare diferă de la o țară la alta, dar care, după cum s-a văzut din observațiile precedente, are o sferă de preocupări foarte largă. Dăm aici, cu titlu de exemplu, organizarea Ministeru-lui de Război al Franței. El este compus din șapte direcții sau secții: 1) direcția personalului, 2) direcția artileriei, 3) direc-ția geniului și a fortărețelor, 4) direcția administrativă, 5) di-recția pentru problemele Algeriei, 6) *dépôt de la guerre* (care cuprinde secția istorică, secția topografică etc. și secțiile sta-tului-major), 7) direcția financiară. Pe lângă minister și de-pinzînd direct de el funcționează următoarele comitete con-sultative, formate din generali, ofițeri superiori și specialiști: comitetul pentru personalul infanteriei, comitetul pentru per-

sonalul cavaleriei, comitetul pentru personalul artileriei, comitetul pentru fortificații, comitetul pentru problemele medicale, comisia veterinară și comisia pentru lucrările publice. Așa arată mecanismul uriaș care a fost creat pentru recrutarea, remonta, aprovizionarea cu hrană a unei armate moderne de prim rang, pentru conducerea ei și pentru reproducerea ei permanentă.

Această organizare corespunde sistemului de a strînge mase mari sub arme. Deși uriașa armată de care dispunea Napoleon în 1812 — el avea 200 000 de oameni în Spania, 200 000 în Franța, Italia, Germania și Polonia și, totodată, a invadat Rusia cu 450 000 de oameni și 1 300 de tunuri — n-a fost depășită niciodată pînă acum, deși, după toate probabilitățile, nu vom mai vedea niciodată o asemenea armată cu un efectiv de 450 000 de oameni grupată pentru o singură operațiune, totuși oricare dintre statele continentale mari din Europa, inclusiv Prusia, poate să recruteze, să înarmeze și să instruiască o armată de 500 000 de oameni și chiar mai mulți; deși armatele acestor state nu reprezintă mai mult de 1½—3% din totalul populației lor, niciodată în trecut ele nu au atins asemenea proporții.

În sistemul militar al Statelor Unite, apărarea țării se bazează mai ales pe miliția diferitelor state și pe armatele de voluntari, care sînt chemați sub arme atunci cînd împrejurările o cer; forțele armate permanente, folosite mai ales pentru menținerea ordinii în rîndurile triburilor indiene din Vest, numără, potrivit dării de seamă a ministrului de război pe anul 1857, doar vreo 18 000 de oameni.

Scris de F. Engels în perioada august —
cel mai tîrziu 24 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Adjutantul

Adjutantul — aide-de-camp — este un ofițer atașat comandantului unei unități militare mai mari sau mai mici. În mod obișnuit, fiecare comandant al unui batalion de infanterie sau al unui regiment de cavalerie are un adjutant; comandanții de brigadă, de divizie și de corps d'armée *, precum și comandantul suprem au, după rangul respectiv, câte unul sau mai mulți adjutanți. Adjutantul are atribuția de a transmite la destinație ordinele șefului său și de a urmări executarea lor, precum și pe aceea de a primi sau strînge rapoartele adreseate șefului său. Așadar, lui îi revine în mare măsură sarcina de a asigura ordinea interioară în unitatea militară respectivă. El stabilește ordinea executării serviciului pentru diferitele părți ale unității și transmite ordinele zilnice; el este în același timp un fel de secretar al șefului său, poartă corespondență cu comandanții inferiori și superiori, organizează întocmirea rapoartelor și dărilor de seamă zilnice într-o formă rezumativă, ține jurnalul și registrul statistic al unității. Astăzi, în unitățile militare mai mari există, în general, un stat-major permanent, care este alcătuit din ofițeri proveniți din statul-major general al armatei și este condus de un „șef de stat-major“, care își asumă atribuțiile mai importante ale adjutantului, lăsîndu-i numai pe aceea de a transmite ordinele și de a reglementa serviciul interior în marea unitate respectivă. Dar, în asemenea cazuri, repartiția atribuțiilor este atît de diferită în diversele armate, încît este imposibil să se facă aici o caracterizare a lor, fie ea și în linii generale. Așa, de exemplu, ar fi imposibil de găsit două armate în care funcțiile adjutantului unui comandant de corps d'armée să fie absolut identice. În afară de acești adjutanți reali, cerin-

* — corp de armată. — *Nota trad.*

tele instituțiilor monarhice au dus la apariția, în aproape toate statele Europei, a o mulțime de persoane care poartă titlul de general-adjutant pe lângă monarh și ale căror funcții sînt fictive, în afară de cazurile cînd fac serviciu pe lângă persoana monarhului lor ; dar, chiar și în aceste cazuri, funcțiile lor au un caracter pur formal.

Scris de F. Engels între 11 iulie și 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Albuera

Albuera — sat și riuleț în provincia spaniolă Estremadura, la vreo 12 mile sud-est de Badajos. În primăvara anului 1811, englezii au încercuit Badajos, care se afla pe atunci în mâinile francezilor, și au întreprins un asediu extrem de puternic asupra acestei fortărețe⁴⁸. Beresford a efectuat asediul de la Albuera cu vreo 10 000 de soldați englezi și germani și 20 000 de soldați portughezi și spanioli. Soult a înaintat cu partea disponibilă a armatei din Andaluzia și l-a atacat la 16 mai. Flancul drept al englezilor era situat pe o colină rotundă, a cărei prelungire în formă de șa se întindea de-a lungul centrului și flancului lor stîng. Dinspre front, poziția era acoperită de riul Albuera. Soult și-a dat imediat seama că această colină rotundă este punctul de comandă și cheia întregii poziții; de aceea, în centru și în fața flancului stîng el n-a făcut decît să ocupe poziții, în timp ce împotriva flancului drept al englezilor a pregătit un atac en masse*. Cu toate obiecțiile ridicate de ofițerii săi, Beresford a dispus aproape toate trupele engleze și germane în centru și pe flancul stîng, astfel că apărarea colinei a rămas aproape exclusiv pe seama recruților spanioli. De aceea, cînd infanteria lui Soult a pornit la atac în coloane compacte concentrice împotriva colinei, spaniolii s-au retras foarte repede și întreaga poziție engleză a fost imediat învăluită. În acest moment critic, după ce Beresford refuzase de cîteva ori să trimită la flancul drept trupe engleze sau germane, unul dintre ofițerii săi de stat-major** a dat, pe proprie răspundere, ordin de înaintare unui număr de vreo 7 000 de soldați englezi. Aceștia s-au desfășurat în șpatele înălțimii în formă de șa, au zdrobit cu focul lor pri-

* — în masă. — *Nota trad.*

** — Harding. — *Nota red.*

mele batalioane franceze și, apropiindu-se de colină, au găsit-o ocupată de o masă destul de dezordonată de coloane adânci, lipsite de spațiu de desfășurare. Englezii au înaintat spre aceste coloane. Focul liniei lor desfășurate a avut un efect ucigător asupra maselor compacte, și când, în cele din urmă, englezii au trecut la atacul cu baioneta, francezii au luat-o la fugă, în dezordine, pe povârniș în jos. Această ultimă efortare s-a soldat pentru englezi cu o pierdere, în morți și răniți, de aproape patru cincimi din efectivul trupelor lor. Dar rezultatul bătăliei era decis, și Sault s-a retras, deși la câteva zile după aceea asediul Badajosului a fost ridicat.

Scris de F. Engels între 11 iulie
și 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Alma

Alma — mic riu în Crimeea, care izvorăște din ridicăturile de lângă Bahcisarai, curge spre apus și se varsă în Golful Kalamitiski, între Sevastopol și Eupatoria. Malul sudic al acestui riu, care se ridică în pantă abruptă spre gurile lui și domină pe toată întinderea malul opus, a fost ales de prințul Menșikov, în ultimul război ruso-turc, ca poziție de apărare pentru respingerea atacului armatelor aliate care fuseseră tocmai atunci debarcate în Crimeea.

Trupele aflate sub comanda lui numărau 42 de batalioane, 16 escadroane, o sotnie de cazaci și 96 de tunuri, în total 35 000 de oameni. La 14 septembrie 1854, aliații au debarcat, ceva mai la nord de Alma, 28 000 de francezi (4 divizii), 28 000 de englezi (5 divizii de infanterie și una de cavalerie) și 6 000 de turci. Artileria lor avea exact același număr de tunuri ca și aceea a rușilor, și anume 72 de tunuri franceze și 24 engleze. Poziția rușilor era în aparență foarte puternică, dar în realitate ea avea multe puncte slabe. Frontul ei se întindea pe o lungime de aproape 5 mile, adică cu totul exagerată pentru numărul redus de trupe de care dispunea Menșikov. Aripa dreaptă nu avea nici un sprijin, pe când cea stângă (dată fiind prezența flotei aliate, care ținea coasta sub focul ei) nu-și putea prelungi pozițiile chiar pînă la mare și de aceea suferea de același neajuns. Și tocmai pe această situație se baza planul aliaților. Ei își propuneau să atragă atenția rușilor prin atacuri frontale demonstrative, în timp ce francezii, sub protecția a 5 flotile, urmau să învăluie flancul stîng al rușilor, iar englezii, sub protecția cavaleriei, să învăluie flancul lor drept.

Atacul s-a produs în ziua de 20. El urma să aibă loc în zori, dar, din cauza încetinelii cu care se mișcau englezii, francezii nu s-au încumetat să treacă riul ceva mai devreme. La flan-

cul de extremă dreaptă al francezilor, divizia lui Bosquet a traversat râul, care aproape peste tot putea fi trecut prin vad, și a urcat pe versantele abrupte ale malului sudic fără să întâmpine vreo rezistență. Totodată s-a reușit, cu mari eforturi, să se ridice pe platou 12 tunuri. La stînga lui Bosquet, Canrobert și-a trecut divizia pe malul celălalt al râului și a început s-o desfășoare pe platou, în timp ce divizia prințului Napoleon s-a apucat să curețe de trăgătorii ruși grădinile, vilele și casele din satul Alma. Tuturor acestor atacuri, efectuate cu forțele a 29 de batalioane, Mensikov le-a opus în prima și a doua linie a sa numai 9 batalioane, cărora le-au venit curînd în ajutor încă 7. Aceste 16 batalioane, sprijinite de 40 de tunuri și 4 escadroane de husari, trebuiau să suporte întreaga greutate a atacului francezilor, care erau incomparabil superiori numericește și care au fost curînd sprijiniți de restul de 9 batalioane din divizia lui Forey. În felul acesta au fost aduse în luptă toate unitățile mareșalului Saint-Arnaud, cu excepția turcilor, care au fost lăsați în rezervă. Rezultatul nu s-a lăsat așteptat. Rușii au început treptat să cedeze și s-au retras, încercînd să mențină, pe cît posibil, ordinea.

Între timp porniseră la atac englezii. Cam pe la ora 4, salvele tunurilor lui Bosquet, care erau amplasate sus pe platou, pe flancul stîng al poziției ruse, au dat de veste că lupta s-a întetit serios; cam peste o oră, lanțul de trăgători englez l-a atacat pe cel rusesc. Englezii au renunțat la planul lor de învăluire a aripii drepte a rușilor, deoarece cavaleria rusă, care și fără cazaci era de două ori mai numeroasă decît cea engleză, acoperea această aripă și chiar amenința flancul stîng al englezilor. Drept urmare, lordul Raglan a hotărît să dea, împotriva rușilor din fața lui, un atac frontal. El s-a năpustit asupra centrului lor, avînd în prima linie divizia ușoară a lui Brown și divizia lui Evans. Două divizii, aceea a ducelui de Cambridge și aceea a generalului England, alcătuiau cea de-a doua linie, în timp ce rezerva (divizia lui Cathcart), care era sprijinită de cavalerie, venea în urma aripii stîngi. Prima linie s-a desfășurat, a atacat două sate aflate în fața ei și, alungîndu-i pe ruși, a trecut râul Alma. Aici informațiile diferă între ele. Englezii susțin cu toată tăria că divizia lor ușoară a ajuns pînă la parapetul în dosul căruia își amplasaseră rușii artileria lor grea, dar că aici a fost respinsă. Rușii, dimpotrivă, afirmă că divizia ușoară n-a reușit nici măcar să treacă în întregime râul, și cu atît mai puțin să urce pe povîrnișul pe care era așezat parapetul. În orice caz, cea de-a doua linie s-a de-

plasat imediat după prima, s-a desfășurat, dar a trebuit din nou să se încoloneze pentru a trece riul Alma și a se urca pe platou; apoi s-a desfășurat din nou și, după câteva salve, a pornit la atac. Înaintea tuturor a venit în ajutorul diviziei ușoare tocmai divizia ducelui de Cambridge (trupele de gardă și scoțienii). Evans, deși înainta încet, n-a fost totuși respins, și de aceea divizia lui England, care acționa în spatele lui, n-a avut aproape de loc prilejul să-i dea vreun ajutor. Parapetul a fost cucerit de gardă și de scoțieni și după o luptă scurtă, dar înverșunată, poziția a fost părăsită de ruși. 18 batalioane rusești au avut de înfruntat aici un număr egal de batalioane engleze, și dacă, în ce privește efectivul, batalioanele engleze depășeau pe cele rusești cu vreo 50 de oameni fiecare, rușii, în schimb, compensau cu prisosință această precumpănire numerică prin superioritatea artileriei lor și prin poziția puternică ocupată de ei. Totuși, focul infanteriei engleze, care este în general cunoscut prin acțiunea lui distructivă, a fost deosebit de ucigător în cazul de față. Cea mai mare parte din trupele care luau parte la bătălie erau dotate cu puști Minié, și gloanțele lor, a căror forță de pătrundere permitea nimicirea dintr-o dată a unor rînduri întregi, au fost deosebit de nimicitoare pentru adâncile coloane rusești. Rușii, care pusese în funcțiune întreaga lor infanterie, cu excepția a 6 batalioane, și care nu aveau nici o speranță să respingă un nou atac, au ieșit din luptă; retragerea lor, sub acoperirea cavaleriei și a artileriei ușoare, precum și a unei mici rezerve de infanterie, s-a efectuat nestingherit. În această bătălie, englezii au luptat, fără îndoială, mai bine decît ceilalți, dar ei au folosit obișnuita lor metodă greoaie de manevră, desfășurîndu-se, încolonîndu-se și desfășurîndu-se din nou sub focul inamicului, fără ca acest lucru să fie cîtuși de puțin necesar, ceea ce a făcut ca ei să piardă și timp și vieți omenеști. Ca urmare a acestei bătălii, cît timp rușii au rămas fără întăriri, teritoriul lipsit de apărare al Crimeii s-a aflat în deplina stăpînire a aliaților, și ei și-au deschis drum spre Sevastopol. Din primul avantaj ei n-au tras nici un folos, dar au profitat fără întîrziere de al doilea.

Scris de F. Engels între 11 iulie
și 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Archebuza

Archebuză — de la cuvîntul francez *arquebuse*, scris uneori, incorect, „harquebuse”, iar într-o formă denaturată, la englezi, mai ales la hotarul cu Scoția, „hagbut” sau „hackbut” — cea mai veche formă de muschetă care s-a dovedit într-adevăr utilizabilă pe cîmpul de luptă în scopuri militare. Încă din timpul bătăliei de la Bosworth, din 1485⁴⁹, ea a început să fie folosită sub numele de bombardă de mîină, care nu era altceva decît un scurt cilindru de fier, închis la un capăt cu un fel de manșon și prevăzut cu un orificiu de aprindere; ea era fixată de capătul unui suport solid de lemn, asemănător unui miner de suliță sau de alebardă. Această bombardă de mîină sau tun în miniatură se încărca cu gloanțe primitive sau cu ghiulele mici care erau prevăzute cu o încărcătură de pulbere grunzuroasă; detunătura se producea cu ajutorul unui fitil aplicat la orificiul de aprindere. Arma era sprijinită pe umărul unui soldat din rîndul întii — sulițaș sau alebardier —, era dirijată cu ajutorul mînerului și cu ea trăgea, firește fără să ochească, un ostaș din rîndul al doilea. Mai de mult încă, în timpul luptei de la Azincourt, potrivit cronicii lui Hall, englezii erau înarmați „cu bombarde de mîină cu aprindere”⁵⁰. Dar mînuirea acestor arme de foc arhaice era atît de greoaie și de înceată, încît, în ciuda strașnicului zgomot pe care-l produceau și a aspectului lor neobișnuit, ele aveau un efect cu totul neînsemnat sau chiar nici un efect. În timpul lui Henric al VIII-lea, deși într-o perioadă mai timpurie a domniei lui bătălia de la Pavia a fost cîștigată tocmai de focul archebuzierilor spanioli, arcul mare a continuat să fie considerat drept arma cea mai bună, datorită preciziei, razei de acțiune și puterii de pătrundere. Chiar și în timpul Elisabetei se vorbea despre arcul mare ca despre „regina armelor”, deși această suverană avea în armata ei mușchetari

și îl ajutase pe Henric al IV-lea al Franței cu un detașament de archebuzieri călări sub comanda colonelului James, un strămoș al cunoscutului romancier *. Sub domnia ei, această armă a fost considerabil îmbunătățită, deși continua să rămână atît de lungă și de greoaie, încît se putea trage cu ea numai de pe un suport în formă de furcă înfipt în pămînt în fața trăgătorului; acest dispozitiv indispensabil era prevăzut uneori cu vîrfuri de sulițe sau de alebarde, pentru ca, fixat în pămînt într-o poziție înclinată, să poată fi folosit drept palisadă. Țevile acestor archebuze vechi erau extrem de lungi; ele erau confecționate dintr-un metal foarte rezistent și aveau de obicei calibru mic, iar unele erau deja ghintuite; așa este, de pildă, archebuza, care se păstrează pînă-n zilele noastre în palatul Hamilton din Scoția, cu care Hamilton din Bothwellhaugh l-a împușcat, în 1570, pe regentul Murray. Pentru a trage cu această armă se folosea un șnur răsucit sau un fitil din cînepă prelucrată, care era trecut pe sub un cocoș asemănător cu acela de la închizătorul cu cremene modern; fitilul, eliberat prin tragerea cocoșului, își azvîrlea capătul aprins în camera de explozie, și astfel se producea descărcarea archebuzei. Cu timpul, închizătorul cu fitil a cedat locul închizătorului cu roată, în care cremenea era astfel prinsă, încît să stea nemișcată deasupra camerei de explozie, iar o roțiță dințată, fixată la marginea ei, era făcută să se învîrtească repede, cu ajutorul unui resort, pentru a proiecta o ploaie de scînteii peste pulberea aflată dedesubt. După închizătorul cu roțiță a urmat așa-numitul închizător cu resort. Acestea au fost primele începuturi, rudimentare, ale închizătorului de oțel cu cremene, care a fost atît de mult perfecționat de Joseph Manton și care abia acum cîțiva ani a fost înlocuit definitiv prin capsă, cel mai rapid și mai sigur instrument de aprindere ce se poate imagina. Închizătorul cu resort a început să fie folosit în timpul războaielor civile din Anglia ⁵¹, la pistoalele mici, la armele de vînătoare și la muschetele fine, dar, datorită rarității ei și prețului ei ridicat, această armă nu și-a găsit o întrebuintare largă; ea era folosită doar de nobili și de corpul ofițeresc, în timp ce muscheta cu fitil continua să rămînă arma soldaților de rînd. Este de remarcant că, în ce privește confecționarea țevii și precizia traiectoriei glontelui, din momentul primei invenții a archebuzei perfecționate și pînă curînd de tot s-au realizat progrese mult mai mici decît era de așteptat. Dificultatea unei

* — G.P.R. James. — *Nota red.*

ochiri precise se datorește, pe cît se pare, numai metodei imperfecte de tragere, masivității armei și extremei încetinelii a aprinderii, fiindcă multe țevi de arcebuze de origine foarte veche, în special cele de fabricație spaniolă, atunci cînd au fost modificate după principiul percuției și înzestrate cu suporturi noi și just proporționate, după cum s-a constatat, trag cu o mare precizie și chiar cu o neobișnuită forță de pătrundere la distanțe mari.

Scris de F. Engels între 11 iulie
și 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Airey⁵²

Airey, sir Richard, cavaler de rangul 2 al ordinului Băii, general-maior și, în prezent, șeful intendenței armatei engleze, și-a început cariera militară în 1821 cu gradul de sublocotenent; în 1825 a fost făcut căpitan, iar în 1851 locotenent-colonel, și în această calitate a primit, în 1854, comanda uneia dintre brigăzile armatei trimise în Orient. În septembrie 1854, cu puțin înainte de pornirea, de la Varna, a expediției în Crimeea, a fost numit șeful intendenței forțelor expediționare și, în felul acesta, a devenit unul dintre cei 6 sau 8 ofițeri care sînt învinuiți că, sub comanda lordului Raglan, au dus la distrugere armata engleză prin spiritul lor de rutină, prin formalismul lor în îndeplinirea datoriei și prin lipsa lor de bun simț și energie. Lui Airey i-a revenit sarcina de a fixa normele după care urma să se împartă, între diferitele regimente, diverse articole de echipament de tabără: corturi, mantale, pături, încălțăminte. După propria lui mărturisire (făcută în fața comisiei de anchetă din Chelsea),

„începînd din prima săptămîină a lunii decembrie 1854 n-a fost nici o zi în care la Balaklava să nu existe un stoc considerabil de îmbrăcăminte călduroasă, și chiar în perioada aceea, pe front, în tranșee erau regimente care sufereau cumplit tocmai de lipsa acestor articole, ce se aflau în păstrare pentru ele la o depărtare de 7 sau 8 mile”.

Dar el declară că nu din vina lui s-au întîmplat toate acestea, fiindcă n-a existat vreodată nici cea mai mică dificultate în ce privește semnătura lui de aprobare pentru predarea unor asemenea articole. Dimpotrivă, el își face chiar un merit

din faptul că, pe cît i-a stat în putință, a redus și a simplificat procedura obișnuită pentru aprobarea, satisfacerea parțială sau respingerea cererilor primite din partea diviziilor și a regimentelor.

Scris de F. Engels între 11 iulie
și 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Aspern

Aspern și Essling — un oraș și un sat de pe malul nordic al Dunării : primul, cam la o jumătate de leghe *, iar al doilea, cam la două leghe mai jos de Viena, și ambele așezate pe marea cîmpie acoperită de pășuni de la Marchfeld, care se întinde de la malul fluviului pînă la înălțimile muntoase, acoperite de păduri, ale Bisambergului ; ele au devenit vestite prin crîncena bătălie de două zile care s-a dat între francezi și austrieci la 21 și 22 mai 1809 și prima înfrîngere a împăratului Napoleon, care a fost bătut aici de arhiducele Carol și silit să se retragă.

La începutul campaniei, Napoleon, în fruntea mării armate ⁵³, și-a croit drum prin Tirol pe râurile Inn și Isar în sus, l-a învins pe arhiducele Carol la Eggmühl, iar la Regensburg, pe care l-a luat cu asalt, l-a obligat să se retragă peste Dunăre în Munții Boemiei, ocupînd în felul acesta o poziție situată între armata austriacă și capitală ⁵⁴. Apoi, după ce l-a detașat pe Davout cu 40 000 de oameni pentru a abate astfel atenția generalului austriac, s-a îndreptat în jos pe Dunăre și a pus stăpînire pe Viena. Între timp, generalii săi Eugène Beauharnais și Macdonald, care veneau din Italia, înaintau victorios prin Dalmația, Kraina și, în sus, pe valea Murului — unde l-au bătut măr pe Jellačić — pentru a face joncțiunea cu comandantul lor. În același timp, arhiducele Carol, care după înfrîngerea sa la Eggmühl se deplasa încet, la vale, pe malul nordic al Dunării, în speranța că i se va prezenta ocazia să cîștige o bătălie și să salveze imperiul chiar sub zidurile capitalei, a ocupat cu armata sa o poziție pe Bisamberg, mai sus de insula Lobau și de o altă insulă și

* — O leghe=4,83 km. — *Nota trad.*

mai mică, care, amîndouă, despart aici Dunărea în patru brațe.

Arhiducele, în fruntea unei armate de 100 000 de oameni, aștepta din ceas în ceas să facă joncțiunea cu armata fratelui său, arhiducele Johann, cu un efectiv de 40 000 de oameni, care s-ar fi ridicat la 60 000 dacă acesta, așa cum i se ordonase în mod categoric, ar fi efectuat joncțiunea cu Kolowrat la Linz și ar fi ocupat o poziție situată pe cel mai înalt loc în spatele frontului lui Napoleon, pe principala lui linie de comunicații.

Napoleon, care concentrase sub propria lui comandă 80 000 de soldați excelenți, gata de luptă, inclusiv garda imperială și rezerva de cavalerie a lui Bessières, intenționa să treacă Dunărea și să dea lupta cu arhiducele, în speranța că-l va nimici înainte de a-i veni întăririle. În acest scop a ordonat să se construiască, de la malul drept al fluviului și pînă la insula Lobau, un pod foarte rezistent, sprijinit pe 68 de bărci mari și pe 9 plute uriașe, iar de la insula Lobau și pînă la Marchfeld, într-un punct situat la jumătatea drumului dintre localitățile Aspern și Essling, un pod mai ușor de pontoane; în dimineața zilei de 21, el a început, în mare grabă și cu toată atenția, să-și treacă trupele de partea cealaltă. De pe poziția lui ridicată, comandantul austriac a observat această manevră nesăbuită la care recursese împăratul pentru a-și transfera uriașa lui armată peste un fluviu larg și repede, pe un singur pod, care permitea doar o înaintare înceată și treptată, în șir, a trupelor din toate armele peste punțile lui lungi și înguste, pe care anevoie putea să înainteze cavaleria, și mai cu seamă artileria; în cazul unei retrageri silite, acest pod cu greu ar fi putut să ofere posibilitatea de a salva armata. Observînd toate acestea, el s-a hotărît numaidecît să folosească prilejul și să nimicească jumătate din forțele franceze pe malul nordic, în timp ce restul armatei traversa încă fluviul sau se afla pe malul sudic. El a trimis ordin lui Kolowrat, lui Nordmann și altor ofițeri care comandau trupele aflate în susul fluviului să pregătească bărci cu încărcătură grea și cu materiale inflamabile pentru distrugerea podurilor la momentul oportun, și-a ascuns în acest timp forțele sale principale și a ordonat cavaleriei și avanposturilor să opună rezistență doar de formă și să se retragă apoi din fața francezilor, care înaintau sub conducerea lui Masséna. Către ora 12, cînd manevra inamicului era într-o fază destul de înaintată — peste 40 000 de francezi se aflau

deja pe malul nordic —, arhiducele Carol a socotit că e cazul să preia el inițiativa.

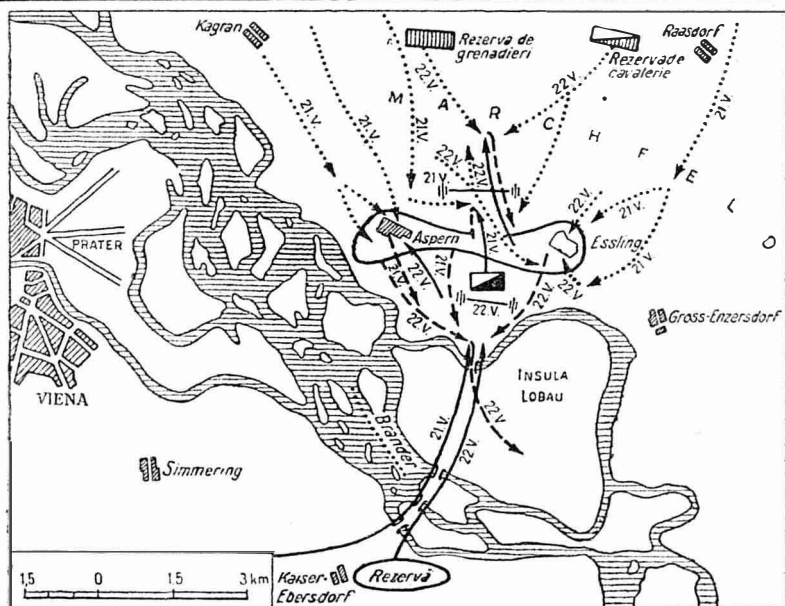
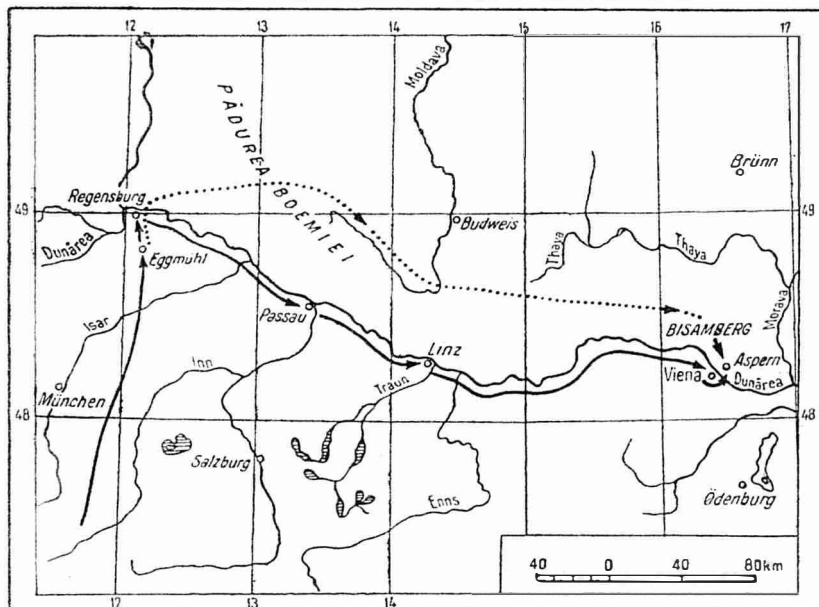
În acest moment a coborât de pe înălțimile împădurite ale Bisambergului cu cei 80 000 de oameni ai săi, printre care 14 000 de excelenți cavaleriști, și cu 288 de tunuri și s-a năpustit asupra inamicului, alegind drept principale obiective ale atacului său cele două localități din flancurile lui Napoleon — Aspern și Essling ; spațiul central dintre aceste două puncte întărite, clădirile de piatră, grădinile înconjurată de ziduri și o mulțime de îngrădituri, au fost ocupate de puternicele baterii austriece, care erau apărate mai ales de cavalerie, iar în spate se afla, ca rezervă, infanteria lui Hohenzollern. Lupta care s-a încins pe ambele aripi, în timpul atacului de flanc, a fost cumplită ; înverșunarea atacului, ca și dârzenia apărării aproape că n-au asemănare în istoria războaielor. Ambele localități au trecut de câteva ori dintr-o mână în alta, iar artileria austriacă a provocat o pustiire atât de îngrozitoare în rîndurile francezilor, încît Napoleon a dat ordin să se treacă la un atac general de cavalerie pentru a captura bateriile dacă va fi cu putință. Minunații cuirasieri de gardă francezi au atacat cu impetuoșitatea și vitejia lor obișnuită, au dat peste cap cavaleria austriacă și ar fi cucerit tunurile dacă ele n-ar fi fost retrase în grabă și infanteria n-ar fi format careurile, care, ca și mai târziu la Waterloo ⁵⁵, au respins toate încercările de a provoca o ruptură în formațiile lor de nepătruns ; în cele din urmă au înfrînt cavaleria și au silit-o să se retragă, într-o dezordine totală și cu mari pierderi, spre propriile ei linii. Între timp Aspernul a fost luat de trupele austriece ; în mod treptat, dar irezistibil, centrul lor cîștiga teren, în ciuda devotamentului și eroismului cuirasierilor, care cu un efectiv din ce în ce mai redus au întreprins o șarjă după alta și care, numai ei, au împiedicat să fie străpunse liniile franceze.

Noaptea a întrerupt pentru scurt timp ostilitățile, dar francezii suferiseră deja o înfrîngere vădită într-o bătălie decisivă. Flancul lor stîng fusese învăluit, iar centrul împins înapoi pînă aproape de poduri ; și Essling, în aripa lor dreaptă, deși fusese apărat prin eroismul lui Lannes, fusese înconjurat de austrieci, care dormitau, sprijiniți pe arme, printre cadavrele francezilor, așteptînd numai să vină zorile pentru a-și reîncepe operațiile ofensive.

Totuși, cît a fost noaptea de mare, trupe proaspete au trecut podurile și s-au îndreptat spre Marchfeld, astfel că în zori, după toate pierderile din ziua precedentă, Napoleon dispunea de nu mai puțin de 70 000 de oameni pe cîmpul de bătălie, fără a socoti pe cei 30 000 de sub comanda lui Davout, care începuseră să traverseze fluviul. Lupta a început prin noi atacuri asupra celor două localități disputate; Essling a fost luat de armatele austriece, iar Aspern ocupat din nou de francezi. În cursul întregii zile, ambele puncte au fost arena unei lupte desperate și amîndouă au trecut de cîteva ori dintr-o mîină în alta, prin lupte la baionetă, dar în cele din urmă au rămas în stăpînirea austrieilor, care seara și-au împins artileria dincolo de cele două puncte și au deschis un foc încrucișat asupra ariergărzii francezilor. Însă în timpul acestei lupte sîngeroase, Napoleon, care, datorită unor întăriri puternice, fusese scutit de necesitatea de a acționa în defensivă, a recurs la manevra sa preferată: atac nimicitor asupra centrului. El a trimis pe Lannes și Oudinot, în fruntea unei coloane imense de peste 20 000 de infanteriști, care erau precedați de 200 de tunuri și urmați de o cavalerie puternică, direct spre centrul austrieilor, în locul dintre flancul stîng al lui Hohenzollern și flancul drept al lui Rosenberg, unde frontul lor părea mai slab. La început se părea că acest atac năprasnic a fost complet reușit; liniile austrieilor au fost străpunse, între trupele lui Rosenberg și acelea ale lui Hohenzollern s-a format o mare ruptură, prin care cavaleria s-a năpustit cu o impetuozitate înspăimîntătoare și și-a croit drum în adîncime, pînă la rezervele prințului Reuss, care se aflau departe în spate. Peste tot se răspîndise zvonul că bătălia a fost pierdută, dar arhiducele Carol s-a dovedit a fi la înălțimea situației: grenadierii din rezervă au fost aduși repede în spărtură, unde au format o serie de careuri dispuse în eșichier; în urma lor au sosit în galop numeroșii dragoni ai prințului Liechtenstein și, cu drapelul regimentului lui Zach în mîină, viteazul prinț a restabilit situația.

Imensa coloană de sub comanda lui Lannes n-a putut să înainteze mai departe, ea s-a oprit și a început un schimb de salve cu careurile, dar, neavînd posibilitatea să se desfășoare, a fost zdrobită de focul concentrat al bateriilor, care au tras asupra ei de la o jumătate de bătaie de pușcă. În zadar s-a

BĂTĂLIA DE LA ASPERN, 21—22 MAI 1809

ARMATA FRANCEZĂ

ARMATA AUSTRIACĂ

Dispunerea trupelor Deplasarea trupelor	Cavalerie Deplasarea trupelor Cavalerie Infanterie Artilerie

Poduri de pontoane	Cavalerie Infanterie Artilerie

năpustit cavaleria asupra careurilor, aruncându-se direct în baionete : nici unul din ele nu s-a clintit și n-a fost rupt ; în sfârșit, au venit în galop dragonii austrieci din rezervă, care, scoțind strigăte puternice, i-au atacat, la rindul lor, pe cuirasieri, i-au zdrobit și i-au împins înapoi în derută pînă la propria lor infanterie, provocînd o învălmășeală cumplită. Îndată ce atacul a fost astfel respins, Hohenzollern, cu 6 regimente de grenadieri unguri, a străpuns liniile franceze din partea dreaptă a centrului și a ocupat întregul teren, pînă dincolo de Essling, care împreună cu Aspern a fost definitiv cucerit de trupele austriece. În timp ce centrul austriac, în ciuda eforturilor fără seamăn ale armatei franceze, care se retrăgea acum, de pretutindeni, spre insula Lobau, mătura totul din calea lui, bateriile austriece din aceste sate au ținut podurile sub un foc încrucișat, cu efect nimicitor, fiecare împușcătură lovind din plin în masele învălmășite de oameni și cai.

Între timp, pentru a agrava și mai mult situația precară în care se aflau francezii, podul care lega insula cu malul sudic a fost rupt de vasele și plutele austriece încărcate cu material inflamabil, și orice posibilitate de scăpare de pe insulă a fost pentru moment zădărnicită. Și, totuși, ariergarda franceză, opunînd o rezistență extraordinară, i-a reținut pe austrieci pînă spre miezul nopții, cînd ultimele unități franceze au părăsit cîmpul de luptă și au trecut pe insulă, iar tunetul bateriilor austriece a amuțit și artileriștii, epuizați, istoviți de eforturile acestei zile glorioase și fără seamăn, au adormit lîngă tunurile lor.

7 000 de francezi au fost îngropați de învingători pe cîmpul de luptă ; 29 793 de răniți și prizonieri au fost duși la Viena. Lannes și Saint-Hilaire, care au fost răniți mortal, și-au dat sufletul după cîteva zile. Dintre austrieci au căzut pe cîmpul de luptă 87 de ofițeri superiori și 4 200 de soldați și au fost răniți 16 300. Dar victoria, repurtată chiar lîngă zidurile capitalei și aproape sub ochii ei, a fost completă : înamicul înfrînt, distrus și demoralizat a fost înghesuit în spațiul strîmt al insulei Lobau, și dacă în dimineața următoare înfrîngerii francezilor la Aspern, arhiducele Johann, așa cum i se ordonase, și-ar fi făcut apariția în spatele lor cu trupele sale proaspete cu un efectiv de 60 000 de oameni, nu este greu de spus care ar fi fost rezultatul.

Dar lui Napoleon nu-i venise încă ceasul și popoarele erau condamnate să mai îndure încă patru ani de suferință, pînă cînd prăbușirea definitivă a colosului militar avea să le redea, pe cîmpurile de luptă de la Leipzig⁵⁶ și Waterloo, libertatea lor pierdută.

Scris de F. Engels între 14 iulie
și 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Atacul

Atacul, în sensul general, strategic al acestui cuvânt, înseamnă luarea inițiativei în orice ciocnire, încăierare, luptă izolată, sau bătălie decisivă; totdeauna, una din părți trebuie în mod obligatoriu să înceapă cu acțiuni ofensive, iar cealaltă cu acțiuni de apărare. De obicei se consideră că ofensiva aduce un succes mai mare, și de aceea armatele care acționează în defensivă, adică duc un război cu caracter strict defensiv, întreprind adeseori campanii ofensive și chiar în campaniile defensive efectuează operații ofensive. În primul caz, misiunea armatei care se apără este ca, schimbând locul și teatrul acțiunilor militare, să incurce socotelile inamicului, să-l atragă cât mai departe de baza de operații și să-l constrângă să lupte în momente și locuri care nu corespund de loc așteptărilor și pregătirilor lui și care ar putea să-i fie de-a dreptul defavorabile.

Două campanii remarcabile ale lui Napoleon: cea din 1814, care s-a încheiat cu exilarea lui pe insula Elba, și cea din 1815, care s-a încheiat cu înfringerea de la Waterloo și cu predarea Parisului, ne oferă două dintre cele mai minunate exemple de operații ofensive și de atacuri neîntrerupte, folosite în campanii strict defensive. În aceste două campanii extraordinare, un comandant de oști, ale cărui acțiuni erau îndreptate numai spre apărarea țării sale invadate de inamic, i-a atacat pe adversarii săi în toate punctele și ori de câte ori s-a ivit un prilej favorabil; și cu toate că întotdeauna era, în ansamblu, numericește mult mai slab decât inamicul invadator, el a știut de fiecare dată să fie mai puternic în punctul ales pentru atac, unde de obicei ieșea învingător. Deznămintul nefavorabil al acestor două campanii nu micșorează cituși de puțin meritele concepției lor de ansamblu sau însemnătatea operațiilor locale executate în cadrul lor. Ambele

campanii au fost pierdute din cauze cu totul independente de planul sau de execuția lor, și anume din cauze de ordin politic și strategic, dintre care cele mai importante au fost imensa superioritate în mijloace de care dispuneau aliații și imposibilitatea ca o singură națiune, istovită de războaie care țineau de un sfert de secol, să reziste ofensivei dezlănțuite de lumea întreagă, care se ridicase împotriva ei.

Există părerea că, atunci când două armate se întâlnesc față-n față pe câmpul de bătălie, aceea dintre ele care preia inițiativa sau, cu alte cuvinte, care *atacă* obține un avantaj decisiv. Dar cei ce susțin acest punct de vedere se află, probabil, sub impresia irezistibilă a rezultatelor strălucite obținute de câțiva mari comandanți de oști și de una sau două mari națiuni războinice, ale căror succese s-au datorat unor atacuri de foarte mari proporții. Această părere are nevoie, firește, de corective apreciabile. Epaminonda, Alexandru, Hannibal, Cezar și — ultimul la număr, dar nu și ca importanță — Napoleon I au fost comandanți de oști care preferau în mod deosebit atacul; ei au reputat toate marile lor victorii și, în majoritatea cazurilor, au suferit toate marile lor eșecuri în acțiuni în care au preluat ei inițiativa. Francezii datorează toate victoriile obținute de ei impetuozității atacului lor, aproape irezistibil, și priceperii lor de a se orienta repede, care-i face capabili să exploateze succesul obținut și să transforme înfringerea inamicului într-un dezastru ireparabil. În apărare însă ei sînt departe de a fi atît de tari.

Istoria celor mai mari bătălii din lume arată, după cît se pare, că, în cazurile cînd armata care e atacată dă dovadă de o fermitate și o tenacitate destul de mare ca să asigure rezistența ei neclintită pînă în momentul în care focul atacatorilor începe să slăbească, iar în rîndurile lor începe să se manifeste istovirea și demoralizarea, și este apoi în stare să treacă la ofensivă și să atace la rîndul ei, procedeul de acțiune defensiv este cel mai sigur. Există însă puține armate și chiar puține popoare care să fie în stare să ducă asemenea bătălii. Pînă și romanii, care se apărau admirabil în orașele întărite și executau în chip uimitor operații ofensive în cîmp deschis, nu s-au acoperit niciodată de glorie în operații cu caracter defensiv; istoria lor nu cunoaște nici o bătălie în care, după o luptă de apărare, dată în condiții defavorabile în decursul unei zile întregi, ei să fi trecut spre sfîrșit la atac și să fi cîștigat bătălia. Același lucru se poate spune, în linii generale, și despre armatele franceze și comandanții lor. Grecii, dimpotrivă, au

purtat multe dintre cele mai reușite bătălii ale lor — ca, de pildă, cele de la Maraton, Termopile, Plateea și altele, dar mai ales ultima din cele menționate — după următorul plan : la început respingeau iureșul inamicului pînă cînd acesta începea să slăbească, iar după aceea atacau ei prin surprindere oastea, aproape epuizată, a atacatorului. Același sistem l-au aplicat în decurs de veacuri și englezii, precum și, pe scară largă, elvețienii și germanii ; de regulă, el a adus succes armatelor acestor popoare, iar mai tîrziu a fost aplicat cu succes și de americani. Bătăliile de la Crécy, Poitiers, Azincourt, Waterloo, Aspern și Essling *, precum și multe altele — prea numeroase pentru a le enumera aici — au fost purtate tocmai după acest principiu. Am putea adăuga și faptul că în cursul războiului din 1812—1814 ⁵⁷ americanii au folosit cu succes împotriva englezilor — care-i atacau aproape întotdeauna, și încă în coloană, contrar practicii lor obișnuite — propria lor metodă, care se dovedise atît de eficace împotriva francezilor și pe care tot englezii au verificat-o de curînd și în acțiunile lor împotriva rușilor.

În timp de război, cînd două armate sînt dispuse față în față și intenționează amîndouă să se bată, se folosesc de obicei următoarele procedee de atac :

Primul procedeu, și cel mai simplu, este acela al atacului în front paralel, cînd atacatorii angajează bătălia simultan de-a lungul întregului front, de la o aripă la cealaltă, și decid deznodămîntul bătăliei numai prin forță.

Al doilea procedeu este acela al atacului cu aripile, fie cu amîndouă deodată, fie succesiv, mai întii cu una dintre ele, iar apoi cu cealaltă, în timp ce centrul se menține retras. Aceasta era tactica de luptă preferată a lui Napoleon, care îl obliga pe inamic să-și slăbească centrul pentru a-și întări aripile, în timp ce el își ținea propriul său centru retras, îl întărea cu uriașe rezerve de cavalerie și, în cele din urmă, se năpustea în ruptura formată în centrul inamicului, ducînd la bun sfîrșit acțiunea printr-o lovitură nimicitoare.

Al treilea procedeu îl constituie atacul cu centrul, în timp ce aripile sînt repliate și ținute în rezervă. Dintre toate aceste procedee de atac, ultimul prezintă cele mai multe neajunsuri ; el a fost foarte rar folosit și se crede că n-a fost niciodată încununat de succes. Dacă o armată este nevoită să ocupe o asemenea poziție, ea este de obicei încercuită și nimicită,

* În legătură cu această din urmă bătălie, vezi volumul de față pag. 69—76. — *Nota red.*

cum s-a întâmplat cu armata romană în atacul ei de la Cannae *. Dimpotrivă, pentru apărare, o asemenea poziție este admirabilă.

Cel de-al patrulea procedeu este acela al atacului oblic, inventat de Epaminonda și aplicat de el cu un succes strălucit la Leuktra și Mantinea. Acest procedeu constă în următoarele : se atacă o aripă a inamicului, una dintre aripile proprii primind pe ascuns și în mod succesiv întăriri, iar între timp centrul și cealaltă aripă sînt repliate, dar ele sînt manevrate în așa fel încît creează în permanență un pericol de atac și nu permit părții aflate în apărare să-și întărească punctele slabe pînă în momentul cînd e prea tîrziu s-o facă. Acesta a fost procedeu preferat al austriacului Clerfayt, cu care el i-a bătut în mod regulat pe turci, și al lui Frederic cel Mare, care obișnuia să spună despre cele mai strălucite victorii ale sale că „el n-a făcut decît să reediteze bătăliile lui Epaminonda“.

Este demn de relevat că în general grecii, francezii, ca și rușii și austriecii, au cîștigat cele mai bune bătălii ale lor cu ajutorul atacului în coloane ; aceste coloane, dacă nu întîmpinau un obstacol real și nu puteau fi oprite, rupeau centrul și măturau totul în calea lor. În ofensivă sau în apărare, romanii, englezii și americanii au luptat aproape invariabil, iar englezii și americanii continuă să lupte și acum în dispozitiv liniar ; în acest dispozitiv, ei au reușit întotdeauna să respingă cu centrul lor iureșul coloanei atacatoare și s-o țină în loc pînă în momentul cînd, împingîndu-și înainte aripile, căpătau posibilitatea să învăluie flancurile inamicului și să-l zdrobească. Trebuie să menționăm că englezii, ori de cîte ori s-au abătut de la acest procedeu al lor, ca să zicem așa, național, de atac în linie pe două rînduri și au atacat în coloană, cum s-a întîmplat la Fontenoy și la Chippewa⁵⁸, au fost înfrînși. Este aproape incontestabilă concluzia că atacul cu coloana împotriva centrului este absolut greșit atunci cînd este îndreptat împotriva unor trupe dîrze și ferme, deși succesul lui este garantat atunci cînd e vorba de un inamic inferior sub raportul calităților fizice și al disciplinei, mai ales dacă el este și demoralizat.

În cazul atacului împotriva unei redute sau a unei fortificații de campanie apărate numai de infanterie, atacatorii pot porni neîntîrziat la atac ; dar dacă fortificația dispune, pentru

* — Vezi volumul de față, pag. 320—321. — *Nota red.*

protecția ei, și de artilerie, atunci este necesar ca mai întii tunurile atacatorilor să reducă la tăcere tunurile apărătorilor. Focul de artilerie trebuie să fie astfel executat, încît să distrugă palisadele, să avarieze tunurile și să distrugă parapetul, și în felul acesta să oblige partea aflată în apărare să-și retragă tunurile în incinta fortificației. După ce artileria atacatorilor își îndeplinește misiunea, infanteria ușoară, și în primul rînd tiraliorii, împresoară o parte din fortificație și-și îndreaptă focul asupra crestei parapetului pentru a sili pe apărători să nu scoată de loc capul sau să tragă în pripă. Treptat, treptat, tiraliorii se apropie și se concentrează în punctul stabilit; între timp se formează coloanele de asalt, în fruntea cărora merg oameni înarmați cu topoare și purtînd cu ei scări. Rîndul întii poate fi dotat și cu fascine, care servesc totodată și drept scuturi și sînt folosite la umplerea șanțului. Tunurile fortificației sînt acum retrase înapoi, iar focul lor este îndreptat împotriva coloanelor de asalt; în același timp, tiraliorii care iau parte la atac își intensifică focul ochind mai ales în artileriștii punctului apărat, care ar putea încerca să-și încarce din nou tunurile. Dacă atacatorii reușesc să ajungă la șanț, este foarte important ca în timpul asaltului ei să acționeze laolaltă și să se arunce asupra fortificației deodată, din toate părțile. De aceea, la marginea șanțului ei așteaptă cîtva timp semnalul convențional; în momentul cînd escada dează parapetul sînt întîmpinați cu foc tras de obuziere, cu bolovani și bușteni rostogoliți de sus, iar pe creastă apărătorii îi iau în primire cu baionetele și cu paturile de armă. Avantajele poziției sînt încă tot de partea apărătorilor, dar elanul ofensiv le dă atacatorilor o mare superioritate morală; și dacă fortificația nu este protejată pe flancuri de alte fortificații, atunci de obicei tocmai în acest stadiu este greu — deși nu cu totul imposibil, așa cum o dovedesc unele exemple — să fie respins asaltul decisiv.

Fortificațiile temporare pot fi atacate prin surprindere sau printr-o luptă deschisă, și în ambele cazuri cea dintii îndatorire a comandantului este de a obține, cu ajutorul iscoadelor sau al cercetării, informații cît mai complete cu putință privind caracterul fortificației, garnizoana ei, mijloacele de apărare și resursele ei.

În timpul atacului, infanteria este adeseori nevoită să se descurce doar cu propriile ei mijloace, și atunci soldații trebuie să se bizuie pe propria lor istețime: să dea foc abatizelor cu ajutorul unor mănunchiuri de nuiele aprinse, să umple

șanțurile mici cu mănunchiuri de fin, să escaladeze palisadele cu ajutorul scărilor, sub protecția unor grupuri de tiraliori, să arunce în aer, cu ajutorul unor saci cu pulbere, ușile și ferestrele baricadate; cu ajutorul unor asemenea mijloace, folosite cu hotărîre și curaj, infanteria este de obicei în stare să învingă oricare dintre obstacolele obișnuite.

Scris de F. Engels între 14 iulie și 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Afganistanul

Afganistanul — o țară întinsă din Asia, situată la nord-vest de India și care se mărginește cu Persia și India, Hinduș și Oceanul Indian. În trecut, această țară cuprindea ținuturile persane Khorassan și Kohistan împreună cu Heratul, precum și Belucistanul, Kașmirul, Sindul și o parte considerabilă din Punjab. În actualele ei granițe nu are, probabil, mai mult de 4 000 000 de locuitori. Relieful Afganistanului este foarte neregulat: podișuri situate la mari înălțimi, lanțuri întinse de munți, văi și defileuri adânci. Ca în toate țările tropicale muntoase, clima este extrem de variată. Vîrfurile înalte ale Munților Hinduș sînt tot anul acoperite de zăpadă, în timp ce în văile lor temperatura se ridică pînă la 130° *. În partea de răsărit a țării arșița este mai puternică decît în cea apuseană, dar în general clima este mai răcoroasă decît în India, și, deși variațiile de temperatură dintre vară și iarnă sau dintre zi și noapte indică amplitudini foarte mari, clima țării este în general sănătoasă. Bolile cele mai frecvente sînt frigurile, catarurile și oftalmia. Din cînd în cînd bîntuie epidemiile de vărsat, care fac ravagii. Pămîntul este de o fertilitate extraordinară. În oazele deșerturilor nisipoase cresc admirabil curmalii, iar în văile cu climă caldă trestia de zahăr și bumbacul; pe terasele de pe povîrnișurile munților, pînă la o altitudine de 6 000—7 000 de picioare, se cultivă din abundență varietăți de pomi și legume europene. Munții sînt acoperiți de păduri masive, în care sînt destul de numeroși urșii, lupii și vulpile, în timp ce leii, leoparzii și tigrii se găsesc în regiunile mai prielnice pentru existența lor. Nici animalele care sînt de folos omului nu lipsesc. Există aici un soi deosebit de oi din rasa persană, cu coada grasă.

* — Fahrenheit (=54,4° Celsius). — *Nota trad.*

Caii sînt înalți de statură și de rasă bună. Ca animale de povară se folosesc cămilele și măgarii. Caprele, cîinii și pisicile se găsesc aici în număr mare. În afară de Munții Hindukuș, care sînt o continuare a Himalaiei, spre sud-vest se întinde lanțul Munților Suleiman, iar între Afganistan și Balkh se află un lanț de munți cunoscut sub numele de Paropamis, despre care însă în Europa se știe prea puțin. Cursuri de apă sînt puține. Cele mai importante din ele sînt Helmand și Kabul. Ele izvorăsc din Hindukuș. Kabulul curge spre răsărit și se varsă în Ind lingă Attock, iar Helmandul curge spre apus, prin regiunea Seistan, și se varsă în lacul Zirra. Specificul acestei ape este că, la fel ca și Nilul, se revarsă în fiecare an peste maluri și fertilizează astfel solul, care dincolo de zona inundațiilor este un deșert nisipos. Principalele orașe ale Afganistanului sînt Kabulul, capitala țării, Ghazni, Peshawar și Kandahar. Kabulul este un oraș frumos, situat la 34°10' latitudine nordică și 60°43' longitudine estică, pe riul cu același nume. Casele, construite din lemn, sînt curate și spațioase, iar în jurul orașului se întind grădini minunate, care îi dau un aspect foarte plăcut. El este înconjurat de sate și se întinde în mijlocul unei cîmpii largi, înconjurate de dealuri nu prea înalte. Monumentul lui cel mai de seamă este mormîntul împăratului Baber. Peshawarul este un oraș mare, a cărui populație se ridică la 100 000 de locuitori. Ghazni, oraș bine cunoscut din vremurile cele mai vechi, care a fost capitală sub sultanul Mahmud, și-a pierdut întreaga strălucire de altădată și a devenit o localitate cu totul neînsemnată. Nu departe de el se află mormîntul lui Mahmud. Kandaharul nu are o vechime prea mare; el a fost fondat în 1754 și este așezat pe locul unui oraș străvechi. Timp de cîțiva ani el a fost capitala țării, dar în 1774 reședința guvernului a fost mutată la Kabul. Kandaharul, pe cît se spune, are cam 100 000 de locuitori. În apropiere se află mormîntul șahului Ahmed, fondatorul orașului; el este un loc de refugiu atît de sacru, încît nici regele n-ar îndrăzni să dea ordin ca un criminal care s-ar ascunde între zidurile lui să fie scos afară.

Poziția geografică a Afganistanului și trăsăturile caracteristice ale poporului său fac ca această țară să aibă în problemele Asiei centrale o importanță politică ce nu poate fi îndeajuns subliniată. Forma de guvernămînt este monarhia, dar autoritatea regelui asupra temerarilor și turbulenților săi supuși are un caracter personal și este extrem de șubredă. Regatul este împărțit în provincii; în fruntea fiecăreia dintre

ele se află un reprezentant al suveranului, care strânge impozitele și le trimite în capitală.

Afganii sînt un popor neînfricat, energic și iubitor de libertate ; ei se ocupă numai cu creșterea vitelor și cu agricultura, ocolind în fel și chip meseriile și comerțul, pe care le lasă, plini de dispreț, pe seama indienilor și a altor locuitori de la orașe. Pentru ei războiul este o distracție și o evadare din monotonia îndeletnicirilor gospodărești. Afganii se împart în clanuri ⁵⁹, asupra cărora diferiții șefi exercită un fel de dominație feudală. Numai ura lor înverșunată împotriva puterii de stat și dragostea lor pentru independența individuală îi împiedică să devină o națiune puternică ; și tocmai această comportare impulsivă și nestatornică face din ei niște vecini primejdioși, care se lasă stăpîniți de dispoziții de moment și influențați de intriganți politici, pricepuți în arta de a ațîța pasiunile. Cele două triburi principale sînt durranii și ghilgii, care sînt în permanență învrăjbiți între ei. Tribul durranilor este mai puternic și, în virtutea preponderenței lui, emirul sau hanul lui s-a proclamat rege al Afganistanului. El are un venit de aproximativ 10 000 000 de dolari. El se bucură de o autoritate deplină numai în cadrul tribului său. Armata este recrutată în special din tribul durranilor ; ea este completată fie cu elemente din alte clanuri, fie cu războinici aventurieri, care se angajează în speranța că vor căpăta o soldă sau vor comite jafuri. Dreptatea o împart la orașe cadiii, dar afganii recurg rareori la ajutorul legii. Hanii lor au dreptul de a aplica pedepse care merg pînă la pedeapsa cu moartea. Răzbunarea singelui este o datorie de familie ; și totuși, dacă nu sînt provocați, afganii sînt un popor darnic și generos, iar legile ospitalității sînt pentru ei atît de sacre, încît un dușman de moarte care, fie și prin viclenie, a reușit să le fie oaspete este ferit de răzbunarea lor și chiar îi poate cere gazdei să-l apere împotriva oricărei primejdii. Ei sînt de religie musulmană și aparțin sectei sunite, dar nu sînt bigoți, și căsătoriile între suniți și șiiți ⁶⁰ sînt destul de frecvente.

Afganistanul s-a aflat, pe rînd, sub stăpînirea mogolilor ⁶¹ și a persanilor. Înainte de apariția englezilor pe coastele Indiei, ori de cîte ori cîmpiile Hindustanului erau invadate de străini, aceste invazii porneau întotdeauna din Afganistan. Sultanul Mahmud cel Mare, Ginghis-han, Timur-Lenk și șahul Nadir, toți au venit pe acest drum. În 1747, după moartea lui Nadir, șahul Ahmed, care învățase meșteșugul armelor sub comanda acestui războinic aventurier, a hotărît să scuture

jugul persan. Sub domnia lui, Afganistanul a ajuns la o asemenea măreție și prosperitate cum n-a mai cunoscut în întreaga lui istorie modernă. El făcea parte din neamul sadozanielor, și primul său act a fost să-și însușească prada jefuită din India de răposatul său suveran. În 1748 el a reușit să-l alunge din Kabul și Peshawar pe guvernatorul mogul și apoi, trecând Indul, a năvălit vijelios în Punjab. Regatul său se întindea de la Khorassan pînă la Delhi, și el și-a măsurat forțele chiar cu statul marathilor⁶². Totuși, aceste acțiuni militare de mari proporții nu l-au împiedicat să se ocupe și de o serie de arte pașnice, făcîndu-se cunoscut ca poet și istoric. Șahul Ahmed a murit în 1773, lăsînd coroana moștenire fiului său Timur, care însă nu s-a dovedit a fi la înălțimea sarcinilor grele puse pe umerii lui. Timur a părăsit Kandaharul, oraș întemeiat de tatăl său, care în cîțiva ani devenise un centru bogat, cu o populație numeroasă, și a mutat din nou capitala la Kabul. În timpul domniei lui au reînceput luptele interne dintre triburi, cărora le pusese capăt mîna fermă a șahului Ahmed. Timur a murit în 1793 și la tron i-a urmat Zaman. Acest suveran și-a pus în gînd să întărească puterea musulmanilor în India, și acestui plan, care ar fi constituit o amenințare serioasă pentru posesiunile britanice în India, i s-a acordat atîta importanță, încît sir John Malcolm a fost trimis la graniță pentru a-i opri pe afgani în caz că ei ar face vreo mișcare; totodată s-au început tratative cu Persia, pentru ca afganii să se vadă puși între două focuri. Dar aceste măsuri de precauție s-au dovedit inutile. Șahul Zaman a avut prea mult de furcă cu conspirațiile și tulburările din țară, așa că grandioasele sale planuri au sucombat în fașă. Mahmud, fratele regelui, a năvălit în Herat cu intenția de a întemeia acolo un principat independent, dar, planul său eșuînd, a fugit în Persia. Șahul Zaman, la timpul său, se urcase pe tron cu ajutorul neamului barakzailor, în fruntea cărora se afla hanul Sarafraz. Numind vizir o persoană care nu se bucura de popularitate, Zaman și-a atras dușmănia foștilor săi adepți. Aceștia au pus la cale o conspirație, care a fost descoperită, iar Sarafraz a fost executat. Conspiratorii l-au rechemat apoi pe Mahmud din Persia, Zaman a fost luat prizonier și i s-au scos ochii. Pentru a-i face opoziție lui Mahmud, care era sprijinit de durrani, tribul ghilgililor, la rîndul lui, l-a susținut pe șahul Sudja, care s-a menținut cîtva timp pe tron; în cele din urmă însă, acesta a fost învins, mai ales din pricina trădării comise de propriii săi adepți, și silit să se refugieze la sikhi⁶³.

În 1809 Napoleon a trimis în Persia pe generalul Gardane, în speranța că-l va determina pe șah * să invadeze India, iar autoritățile britanice din India au trimis un reprezentant ** la curtea șahului Sudja pentru a-l instiga împotriva Persiei. În această perioadă a ajuns la putere și a devenit cunoscut Ranjit Singh. Acesta era un comandant sikh, care, datorită talentului său, a eliberat țara de sub dominația afganilor, a întemeiat un regat în Punjab, dobândind titlul de maharadjah (mare rajah) și reușind să se impună guvernului anglo-indian. Uzurpatorului Mahmud însă nu i-a fost dat să se bucure multă vreme de triumful său. Vizirul lui, Fath-han, care a șovăit între Mahmud și șahul Sudja, trecînd cînd de partea unuia, cînd de partea celuilalt, după cum îi dictau ambiția sau interesele de moment, a fost prins de fiul regelui Kamran, i s-au scos ochii și, în cele din urmă, a fost ucis în torturi sălbatice. Puternicul neam al vizirului a jurat să răzbune moartea acestuia. Șahul-marionetă Sudja a fost din nou împins pe scenă, iar Mahmud alungat. Dar, întrucît șahul Sudja a avut o atitudine sfidătoare, a fost curînd înlăturat, iar în locul lui a fost încoronat un alt frate al său. Mahmud s-a refugiat în Herat, care se mai afla încă în stăpînirea sa, iar în 1829, după moartea lui, fiul său Kamran a preluat conducerea acestui ținut. Acum, neamul barakzailor a ajuns să obțină puterea supremă, reprezentanții săi au împărțit teritoriul între ei, dar, urmînd tradiția, au început să se învrăjbească și nu s-au unit decît în fața dușmanului comun. Unul dintre frați, Muhammed-han, avea în stăpînire orașul Peshawar, pentru care plătea tribut lui Ranjit Singh; un alt frate stăpînea orașul Ghazni, un al treilea orașul Kandahar, iar Kabulul se afla în mîinile celui mai puternic reprezentant al neamului, Dost Muhammed.

La acest suveran a fost trimis în 1835, ca ambasador, căpitanul Alexander Burnes într-o perioadă în care Rusia și Anglia țeseau intrigi una împotriva celeilalte în Persia și în Asia centrală. El i-a propus lui Dost o alianță, pe care acesta, foarte încîntat, s-a arătat gata s-o accepte; dar guvernul anglo-indian pretindea de la el totul, fără a-i oferi în schimb nimic. Între timp, persanii, cu ajutorul rușilor și sfătuiți de ei, au asediat în 1838 Heratul, cheia spre Afganistan și India⁶⁴; un agent persan și unul rus au sosit la Kabul, iar Dost, în urma refuzului invariabil al englezilor de a-și asuma vreo obligație precisă, s-a văzut nevoit, în cele din urmă, să accepte propu-

* — Șahul Fath Ali. — *Nota red.*

** — M. Elphinstone. — *Nota red.*

nerile părții adverse. Burnes a părăsit Kabulul, și atunci guvernatorul general al Indiei, lordul Auckland, sub influența secretarului său W. Macnaghten, a hotărît să-l pedepsească pe Dost Muhammed pentru pasul pe care el însuși îl silise să-l facă. Auckland a hotărît să-l detroneze și să pună în locul lui pe șahul Sudja, care era pe atunci pensionar al guvernului indian. A fost încheiat un tratat cu șahul Sudja și cu sikhii; șahul a început să strângă o armată, care era plătită de englezi și comandată de ofițeri englezi, iar pe riul Sutelj au fost concentrate trupe anglo-indiene. Macnaghten, secondat de Burnes, urma să însoțească expediția în calitate de trimis în Afganistan. Între timp, persanii ridicaseră asediul Heratului, și astfel singurul pretext serios pentru un amestec în treburile Afganistanului nu mai putea fi invocat. Cu toate acestea, în decembrie 1838 armata a pornit împotriva Sindului, silind această țară să se supună și să-i plătească o contribuție în folosul sikhilor și al șahului Sudja⁶⁵. La 20 februarie 1839, armata britanică a trecut Indul. Ea avea un efectiv de aproximativ 12 000 de soldați și peste 40 000 de oameni, personal auxiliar, în afară de recruții șahului. În martie armata a trecut prin pasul Bolan; a început să se simtă lipsa de provizii și de furaje; cămilele mureau cu sutele și o mare parte din convoaie s-au pierdut. La 7 aprilie armata s-a apropiat de pasul Hodjak, l-a trecut fără să întâmpine vreo împotrivire și la 25 aprilie a intrat în Kandahar, care fusese părăsit de cirmuitoarii afgani, frații lui Dost Muhammed. După un popas de două luni, sir John Keane, comandantul armatei, a înaintat cu principalele forțe armate spre nord, lăsînd o brigadă sub comanda lui Nott la Kandahar. Ghazni, inexpugnabila fortăreață a Afganistanului, a fost luată la 22 iulie, în urma informației date de un dezertor că, dintre toate porțile, numai cele dinspre Kabul nu erau baricadate; porțile au fost aruncate în aer și fortăreața a fost luată cu asalt. După acest dezastru, armata adunată de Dost Muhammed s-a împrăștiat imediat, și la 6 august Kabulul și-a deschis și el porțile. Șahul Sudja a fost urcat pe tron cu ceremonialul cuvenit, dar adevăratele frîne ale conducerii au rămas în mîinile lui Macnaghten, care a plătit din vistieria indiană toate cheltuielile șahului Sudja.

Cucerirea Afganistanului părea încheiată și o mare parte din trupe au fost trimise înapoi. Dar afganii nu s-au obișnuit de loc cu ideea de a fi guvernați de niște Feringhee Kafirs (necredincioși europeni), și în cursul anilor 1840—1841 răs-

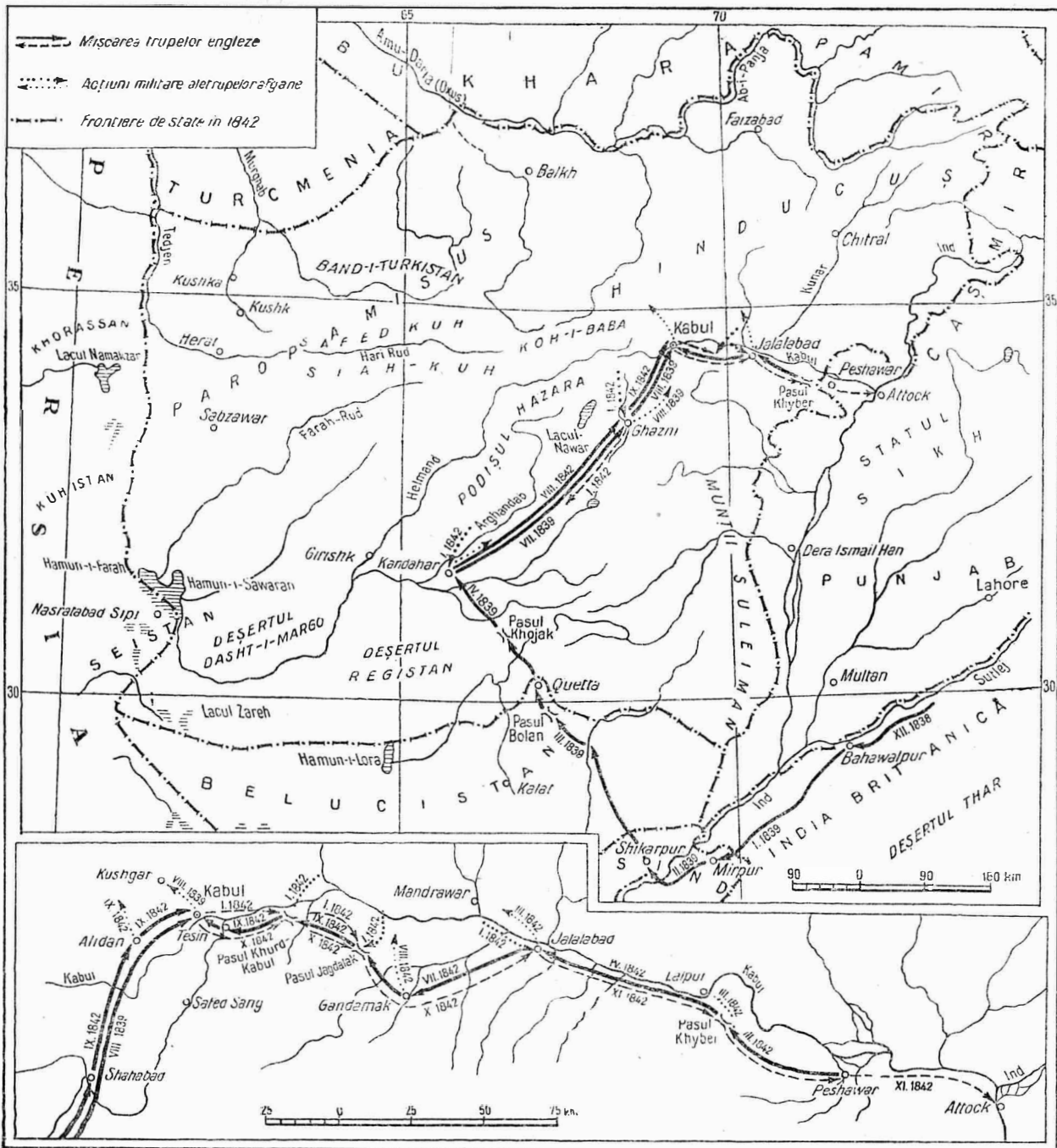
coalele s-au succedat una după alta în toată țara. Trupele anglo-indiene au fost nevoite tot timpul să fie în mișcare. Macnaghten însă a declarat că aceasta este starea obișnuită a societății afgane și a scris în Anglia că totul e în ordine și că puterea șahului Sudja se consolidează. Zadarnic ofițerii englezi și alți agenți politici au atras atenția asupra pericolului care amenința. În octombrie 1840 Dost Muhammed s-a predat englezilor și a fost trimis în India ; toate răscoalele din vara anului 1841 au fost înăbușite în urma unor acțiuni încununate de succes, iar Macnaghten, numit guvernator al Bombayului, plănuia ca prin octombrie să se îndrepte, cu o altă parte din trupe, spre India. Atunci însă a izbucnit furtuna. Ocuparea Afganistanului a costat vistieria indiană 1 250 000 l.st. pe an : trebuiau acoperite cheltuielile de întreținere în Afganistan a trupelor anglo-indiene și a trupelor șahului Sudja, cu un efectiv total de 16 000 de oameni ; alți 3 000 de oameni se aflau în Sind și în pasul Bolan ; fastul împărătesc al șahului Sudja, salariile funcționarilor săi și toate cheltuielile necesitate de întreținerea curții sale și a guvernului său au fost plătite din vistieria indiană și, în sfârșit, tot cu banii ei au fost subvenționate sau, mai bine zis, mituite căpeteniile afgane pentru a fi împiedicate să întreprindă vreo acțiune dușmănoasă. Macnaghten a fost înștiințat că este cu neputință ca pe viitor să se mai cheltuiască sume atât de mari. El a încercat să facă anumite economii, dar singura posibilitate de a le realiza era să taie subvențiile acordate căpeteniilor afgane. Chiar în ziua în care a încercat să recurgă la această măsură, căpeteniile au pus la cale un complot pentru exterminarea englezilor, și astfel Macnaghten a fost el însuși un instrument de unificare a forțelor rebele, care pînă atunci luptaseră împotriva invadatorilor în mod izolat, fără ca între ele să existe vreo unitate de acțiune sau vreo înțelegere ; de altfel este neîndoielnic că pe atunci ura afganilor împotriva dominației britanice atinsese punctul ei culminant.

La Kabul, englezii se aflau sub comanda generalului Elphinstone, un bătrîn bolnav de podagră, neputincios și absolut incapabil să ia vreo hotărîre și ale cărui ordine se contraziceau într-una. Trupele erau cantonate într-un fel de tabără întărită, care era atât de întinsă, încît garnizoana abia dacă era suficientă să apere meterezele, și cu atât mai puțin să formeze detașamente pentru acțiuni în cîmp deschis. Fortificațiile erau atât de defectuos construite, încît șanțul și parapetul puteau fi trecute călare. Și, parcă pentru a pune vîrf

la toate astea, tabăra era dominată de niște înălțimi care se aflau la o depărtare de cel mult o bătaie de pușcă ; ca o culme a absurdității în materie de organizare, toate rezervele de alimente și de medicamente se aflau în două forturi separate, situate la o oarecare distanță de tabără și, totodată, despărțite de ea prin grădini împrejmuite cu garduri și printr-un alt fort mic, neocupat de englezi. Cetățuia Kabulului, Balahissar, ar fi putut să constituie un cantonament de iarnă sigur și excelent pentru întreaga armată, dar, pentru a face pe placul șahului Sudja, ea n-a fost ocupată. La 2 noiembrie 1841 a izbucnit răscoala. Locuința din oraș a lui Alexander Burnes a fost atacată, iar el a fost ucis. Generalul englez n-a întreprins nimic, și răscoala neîntâmpinînd nici o împotrivire, a căpătat proporții. Elphinstone, complet dezorientat și urmînd orbește tot felul de sfaturi contradictorii, a adus foarte curînd totul într-o stare de dezorganizare ca aceea pe care Napoleon a caracterizat-o în trei cuvinte : ordre, contre-ordre, désordre*. Nici măcar atunci Balahissarul n-a fost ocupat. Împotriva miilor de răsculați au fost trimise doar cîteva companii, care, firește, au fost înfrînte. Acest lucru le-a dat afganilor și mai mult curaj. La 3 noiembrie ei au ocupat forturile din vecinătatea taberei. La 9 noiembrie, afganii au luat fortul inten-denței (a cărui garnizoană număra doar 80 de oameni), astfel că englezii s-au văzut condamnați să rabde de foame. Încă de la 5 noiembrie Elphinstone a început să vorbească de cumpărarea dreptului de a se retrage nestîngenit din țară. De fapt, pe la mijlocul lunii noiembrie, nehotărîrea și incapacitatea lui au demoralizat în așa măsură trupele, încît nici europenii și nici sipaii ⁶⁶ nu mai erau în stare să lupte cu afganii în cîmp deschis. Atunci au început negocierile, dar Macnaghten a fost ucis în timpul uneia dintre întrevederile cu căpeteniile afgane. Zăpada începuse să acopere pămîntul și proviziile erau insuficiente. În cele din urmă, la 1 ianuarie a fost semnată capitularea. Toți banii disponibili, 190 000 l. st., trebuiau să fie predați afganilor și, în plus, s-au semnat polițe în valoare de 140 000 l.st. Toate piesele de artilerie și munițiile, cu excepția a 6 tunuri de 6 livre și 3 tunuri de munte, erau cedate afganilor. Englezii erau obligați să evacueze întreg Afganistanul. La rîndul lor, căpeteniile afgane se angajau să asigure englezilor securitatea și le promiteau provizii și animale de povară.

* — ordin, contraordin, dezordine. — *Nota trad.*

AFGANISTANUL IN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI ANGLO-AFGAN 1838—1842

La 5 ianuarie, englezii, cu un efectiv de 4 500 de soldați și un personal auxiliar de 12 000 de persoane, s-au pus în mișcare. Un singur marș a fost suficient pentru ca puțina ordine care mai domnea în rîndul trupelor să dispară; soldații s-au amestecat cu personalul auxiliar și s-a creat un haos care a făcut imposibilă orice împotrivire. Frigul și zăpada, ca și lipsa de alimente, au avut același efect ca în timpul retragerii lui Napoleon din Moscova. Dar în locul cazacilor, care s-au ținut la o distanță respectabilă, englezii erau hărțuiți de trăgători afgani întăriți, care erau înarmați cu muschete cu tragere lungă și care ocupau toate înălțimile. Căpeteniile care semnaseră capitularea nu puteau și nici nu voiau să țină în frîu triburile de munteni. Pasul Khurd-Kabul a devenit mormîntul aproape al întregii armate, și micul număr de supraviețuitori, mai puțin de 200 de europeni, au fost nimiciți la intrarea în pasul Jagdalak. Un singur om, dr. Brydon, a reușit să ajungă la Jalalabad și a povestit cele petrecute. Mulți ofițeri, totuși, au fost prinși de afgani și făcuți prizonieri. Jalalabadul era apărat de brigada lui Sale. Acestuia i s-a cerut să capituleze, dar el a refuzat să părăsească orașul; la fel a procedat și Nott la Kandahar. Ghazni a căzut; în acest oraș nu se mai găsea nici un om care să se priceapă cît de cît la artilerie, iar sipaii care formau garnizoana pieriseră din cauza climatei.

Între timp, autoritățile britanice de la frontieră, îndată ce au aflat de catastrofa de la Kabul, au concentrat la Peshawar trupe care să vină în ajutorul regimentelor din Afganistan. Dar lipseau mijloacele de transport și un mare număr de sipai s-au îmbolnăvit. În februarie comanda a fost preluată de generalul Pollock, căruia la sfîrșitul lunii martie 1842 i s-au trimis noi întăriri. Atunci el a forțat pasul Khyber și a înaintat spre Jalalabad, pentru a veni în ajutorul lui Sale. Acesta zdrobise aici, cu cîteva zile în urmă, armata asediatoare a afganilor. Lordul Ellenborough, noul guvernator general al Indiei, a ordonat trupelor engleze să se retragă, dar atît Nott cît și Pollock au invocat pretextul plauzibil al lipsei mijloacelor de transport pentru a nu-i da ascultare. Pe la începutul lunii iulie opinia publică din India l-a obligat, în cele din urmă, pe lordul Ellenborough să întreprindă ceva pentru a salva onoarea națională și prestigiul armatei britanice; de aceea el a încuviințat un marș asupra Kabulului atît dinspre Kandahar, cît și dinspre Jalalabad. Pe la mijlocul lunii august, Pollock și Nott au convenit asupra unui plan de acțiune și la 20 august

Pollock a pornit în direcția Kabul, a ajuns la Gandamak și în ziua de 23 a înfrînt un detașament de afgani ; la 8 septembrie a trecut pasul Jagdalak, la 13 a înfrînt la Tesin forțele unite ale inamicului și la 15 și-a așezat tabăra sub zidurile Kabulului. Între timp, Nott a părăsit, la 7 august, Kandaharul și s-a îndreptat cu toate forțele sale spre Ghazni. După cîteva ciocniri mărunte, el a înfrînt, la 30 august, un puternic detașament de afgani, a ocupat la 6 septembrie Ghazni, care fusese părăsit de inamic, a distrus fortificațiile și orașul, i-a înfrînt încă o dată pe afgani pe pozițiile lor puternice de la Alidan, iar la 17 septembrie a ajuns în împrejurimile Kabulului, unde Pollock a stabilit imediat legătura cu el. Șahul Sudja fusese asasinat cu mult înainte de una dintre căpetenii, și de atunci în Afganistan nu a mai existat o conducere propriu-zisă ; nominal era rege Fath-Djung, fiul lui Sudja. Pollock a trimis un detașament de cavalerie în ajutorul prizonierilor de la Kabul, dar aceștia reușiseră deja să-i mituiască pe gardieni și s-au întilnit cu detașamentul pe drum. Drept răzbunare a fost distrus bazarul de la Kabul ; cu acest prilej soldații au jefuit o parte din oraș și au masacrat numeroși locuitori. La 12 octombrie englezii au părăsit Kabulul și s-au îndreptat spre India prin Jalalabad și Peshawar. Aflindu-se într-o situație desperată, Fath-Djung i-a urmat. Dost Muhammed a fost acum eliberat din captivitate și s-a întors în regatul său. Așa s-a încheiat încercarea englezilor de a pune pe tronul regal din Afganistan un om al lor.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Abatiză

Abatiză sau *aballis* — în arta militară un obstacol alcătuit din copaci doborâți și folosit adeseori ca un mijloc primitiv în războiul din munți. În cazurile de urgență, copacii se așază în lungime, cu ramurile în afară, pentru a îngreua înaintarea inamicului, iar trunchiurile servesc drept parapet pentru cei aflați în apărare. Când construirea abatizei este prevăzută din vreme, de exemplu ca mijloc de apărare a unei trecători de munte, crăcile se curăță de frunze și se ascut, trunchiurile se fixează în pământ, iar ramurile se împletesc în așa fel încît să rezulte ceva în genul unor *chevaux de frise* *.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 10 august 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

* — cal de friză — baraj tehnic contra infanteriei făcut dintr-un schelet de lemn sau de fier îmbrăcat cu sîrmă ghimpată. — *Nota trad.*

Friedrich Engels

Barbeta

Cînd într-o baterie tunurile sînt așezate la o înălțime destul de mare pentru a executa o tragere pe deasupra crestei parapetului, iar nu, ca de obicei, prin ambrazuri, se spune că ele sînt amplasate en barbette. Pentru a le ridica la o asemenea înălțime, se folosesc diferite procedee. La fortificațiile de campanie se folosește ca loc de amplasare a tunului o platformă de pămînt situată în spatele parapetului. La fortificațiile permanente, tunul este ridicat la înălțimea necesară cu ajutorul unui afet obișnuit, înalt și glisant, sau al unei platforme turnante. Tunurile dispuse en barbette nu sînt atît de bine apărute de focul inamicului ca acelea care trag prin ambrazuri; de aceea ele sînt amplasate în acest fel numai în cazurile cînd parapetul ar fi slăbit prea mult prin tăierea de ambrazuri, sau cînd se consideră necesară extinderea acțiunii tunurilor, la dreapta și la stînga, pe o distanță mai mare decît permit ambrazurile. În consecință, amplasarea tunurilor en barbette se folosește la fortificațiile de cîmp, la unghiurile ieșite în afară ale fortificațiilor și la bateriile de coastă destinate să tragă împotriva vaselor, mai ales cînd parapetul este făcut din zidărie de piatră. Pentru apărarea tunurilor împotriva focului de anfiladă se construiesc, la nevoie, traverse și bonete.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 14 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bastionul

În vechile sisteme de fortificație, zidurile orașelor erau apărate din flancuri de turnuri rotunde sau pătrate, de pe care arcașii și mașinile de război puteau să-și îndrepte proiectilele împotriva inamicului care ataca, în momentul cînd el era nevoit să se oprească în fața șanțului. Cînd a apărut artileria în Europa, aceste turnuri au început să fie construite în dimensiuni mult mai mari, și în cele din urmă, la începutul secolului al XVI-lea, inginerii italieni le-au dat o formă poligonală, în locul celei rotunde sau pătrate, și au creat astfel bastionul. Acesta este un pentagon neregulat, la care una din laturi este astfel dispusă în interiorul fortificației, încît unghiul opus ieșit în afară este îndreptat spre cîmpul deschis. Cele două laturi mai lungi, care formează unghiul ieșit în afară, poartă denumirea de fețe, iar cele două mai scurte, care le unesc cu zidul orașului sau cu meterezul, se numesc flancuri. Fețele servesc pentru a răspunde la focul depărtat al inamicului, iar flancurile acoperă cu focul lor șanțul. La primele bastioane italiene era încă vizibilă proveniența lor din vechile turnuri. Ele erau construite foarte aproape de zidurile principale, unghiul ieșit în afară era foarte obtuz, fețele erau scurte, iar parapetul era acoperit, pînă sus de tot, cu un strat de piatră. În asemenea bastioane mici, destinația principală a flancului era aceea de a apăra șanțul din fața curtinei care unea două bastioane. De aceea flancurile erau construite perpendicular pe curtină. Aceste bastioane erau așezate în unghiurile poligonului care forma întreaga incintă a fortăreței, sau, în cazul cînd una din laturile poligonului era atît de lungă încît o parte din ea se afla în afara acțiunii focului de armă eficace al celor două flancuri ieșite

în afară, se ridica la mijloc un bastion intermediar, care purta numele de piatta forma *. O dată cu perfecționarea artileriei de asediu, în secolul al XVII-lea, s-a ivit necesitatea unor bastioane mai mari, iar curțina și-a pierdut foarte curînd importanța ei, întrucît principalele obiective ale atacului erau acum bastioanele. Destinația flancurilor s-a schimbat și ea : acum ele trebuiau să execute un foc de anfiladă, mai ales de-a lungul șanțului situat înaintea feței bastionului vecin, și ca atare au început să fie ridicate perpendicular nu pe curțină, ci pe prelungirea acestei fețe, care purta numele de linie de apărare. Înălțimea îmbrăcăminteii de piatră a fost micșorată în așa fel ca ea să fie protejată împotriva focului direct fie de glacis, fie de parapetul fortificațiilor exterioare mai joase. Astfel, reprezentanții vechii școli franceze și ai celei germane, iar apoi Vauban și Coehoorn au introdus numeroase schimbări în forma și dimensiunile bastioanelor, pînă ce, prin 1740, Cormontaigne și-a publicat lucrarea sa despre sistemul fortificațiilor bastion ⁶⁷; sistemul lui este considerat, în general, ca fiind cel mai perfect în acest domeniu. Bastioanele de acest fel sînt construite la dimensiunile cele mai mari cu putință; flancurile lor sînt apropiate de liniile de apărare, dar nu chiar perpendicular pe ele; fortificațiile exterioare au fost și ele considerabil perfecționate.

Bastioanele pot fi pline sau goale. În primul caz, toată partea interioară ajunge la înălțimea meterezului, iar în al doilea caz, meterezul se întinde de-a lungul părții interioare a bastionului și are o lărgime suficientă pentru deservirea tunurilor, iar în centrul fortificației rămîne un gol. În bastioanele pline se construiesc uneori niște cavaleri, adică niște întărituri ale căror laturi sînt paralele cu acelea ale bastionului și îndeajuns de înalte pentru a permite tunurilor să tragă peste parapetul bastionului. Dată fiind poziția dominantă a acestor cavaleri, în ei se amplasează de obicei tunurile cu bătaia cea mai lungă, pentru a-l hărțui pe adversar de la o distanță mai mare.

Sistemul de fortificație bazat pe bastioane a fost singurul recunoscut din secolul al XVI-lea și pînă în secolul al XVIII-lea, cînd Montalembert a propus cîteva metode noi de

* — platformă. — *Nota trad.*

fortificație fără bastioane, dintre care cele mai apreciate au fost sistemul poligonal sau sistemul caponieră pentru fortărețele situate pe uscat și sistemul forturilor de țărm cu caze-mate prevăzute cu citeva rinduri de tunuri.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 14 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1857

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Baionetă

Se consideră, în general, că această armă, care e acum folosită de toată infanteria de linie, a fost inventată în Franța (pare-se la Bayonne, de unde-i vine și denumirea) cam prin 1640. Potrivit unor alte date, ea a fost preluată de olandezi de la malaezi, care-și fixau „kris”-ul sau pumnalul lor la muschetă. În Franța, ea a fost adusă cam prin 1679. Până atunci, mușchetarii nu aveau o armă eficace pentru lupta corp la corp, astfel că, pentru a fi apărați de dușman într-o luptă de acest fel, trebuiau să fie grupați laolaltă cu sulițașii. Baioneta le-a dat mușchetarilor posibilitatea să reziste cavaleriei sau sulițașilor, și astfel a înlocuit, treptat, acest din urmă gen de armă. La început, baioneta se fixa de un băț și era introdusă, împreună cu el, în țeava muschetei, dar, cum acest lucru împiedica pe soldat să tragă cu arma atunci când avea baioneta fixată la ea, ulterior s-a inventat tubul care înconjură țeava. Totuși, sulița a continuat să se mențină mai mult de o jumătate de veac ca armă de infanterie. Austrieicii au fost primii care au înlocuit-o cu puști cu baionetă pentru întreaga lor infanterie de linie; exemplul lor a fost urmat de prusieni în 1689; la francezi, sulițele au ieșit definitiv din uz abia în 1703, iar la ruși în 1721. În bătălia de la Speyer din 1703, infanteria a pornit pentru prima dată la atac cu baionetele fixate ⁶⁸. La infanteria ușoară, baioneta este acum înlocuită, în general, printr-un pumnal scurt, drept și ascuțit, care poate fi fixat într-o bucsă mobilă, de o parte a gurii puștii. El nu mai este, desigur, așa de bine fixat, dar, întrucât

acest gen de infanterie atacă în formație compactă numai în cazuri excepționale, se consideră că un asemenea neajuns este compensat de varietatea procedeeilor de întrebuințare a acestei arme.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 14 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Barclay de Tolly ⁶⁹

Barclay de Tolly, Mihail — prinț și feldmareșal rus, s-a născut în Livonia în 1759 și a murit la Insterburg, în Prusia orientală, la 25 mai 1818. În 1769, când nu împlinise încă 11 ani, a intrat în armata rusă și timp de 29 de ani a participat, în rîndurile ei, la diferite campanii împotriva turcilor, suedezilor, polonezilor, dar pînă în 1798 n-a căpătat un grad superior. S-a distins în campania din 1806. Gloria lui militară datează din 1807, când, aflîndu-se în fruntea avangărzii ruse, a apărat cu multă bărbăție Preussisch-Eylau, opunînd o îndelungă rezistență pe străzile, în biserica și în cimitirul acestui oraș ⁷⁰. În 1808 i-a silit pe suedezi să se retragă în Karelia, iar în 1809, ca general de infanterie, a repetat, în proporții mult mai ample, faimosul marș al lui Carol Gustav peste apele înghețate ale Micului Belt, trecînd 12 000 de ruși cu artilerie, muniții, provizii și trenuri regimentare peste gheața Golfului Botnic. El a cucerit Umea, a grăbit prin apariția sa lovitura care se pregătea împotriva lui Gustav al IV-lea și i-a silit pe suedezi să ceară pace ⁷¹. După 1810 i s-a încredințat conducerea ministerului de război al Rusiei.

În 1812 a preluat comanda Armatei I de vest. Principalele ei forțe, care se aflau sub conducerea lui directă și care, potrivit datelor oficiale exagerate, numărau 550 000 de oameni, se compuneau în realitate, după cum s-a dovedit ulterior, doar din 104 000 de oameni, iar efectivul total al trupelor care staționau între țărmurile Balticii și riul Prut nu trecea de 200 000 de oameni. De aceea, retragerea armatei ruse, al cărei plan inițial Napoleon, în memoriile sale de la Sfînta Elena ⁷², îl atribuisese în mod greșit lui Barclay de Tolly, cînd de fapt el fusese elaborat — cu mult înainte de ruperea relațiilor dintre Rusia și Franța — de către generalul prusian Phull ⁷³, iar după declararea războiului Bernadotte insista din

nou pe lângă Alexandru asupra necesității de a-l pune în aplicare, nu mai era acum o chestiune de liberă alegere, ci o necesitate stringentă. Marele merit al lui Barclay de Tolly constă în faptul că n-a cedat îndemnurilor nesăbuite de a porni lupta, care veneau atât de la soldații armatei ruse cât și de la cartierul ei general, și a executat retragerea cu o iscusință remarcabilă, angajând fără încetare cîte o parte din trupele sale cu scopul de a-i da prințului Bagration posibilitatea să facă joncțiunea cu el și de a-i înlesni amiralului Ciceagov efectuarea unui atac în spatele frontului inamic. Cînd era nevoit să dea o bătălie, așa cum s-a întîmplat la Smolensk⁷⁴, el ocupa o poziție care nu permitea ca bătălia să devină decisivă. Cînd, nu departe de Moscova, bătălia decisivă n-a mai putut fi evitată, el a ales poziția puternică de la Gjatsk, care era aproape inaccesibilă pentru un atac frontal și putea fi înconjurată numai pe căi lungi și ocolite⁷⁵. El își rînduise deja trupele, cînd a sosit Kutuzov, căruia i-a fost încredințată comanda supremă datorită intrigilor generalilor ruși și murmurului armatei ruse, care se arăta nemulțumită că războiul sfînt este condus de un străin. Din ură față de Barclay de Tolly, Kutuzov a părăsit poziția de la Gjatsk și, drept urmare, armata rusă a fost nevoită să primească lupta pe poziția nefavorabilă de la Borodino. În timpul acestei bătălii, la 26 august *, Barclay, care comanda aripa dreaptă, a fost singurul general care și-a menținut poziția și nu s-a retras pînă în ziua de 27, acoperind astfel retragerea armatei ruse, care, dacă n-ar fi fost el, ar fi fost complet distrusă. După ce armata s-a retras de la Borodino pînă dincolo de Moscova, Barclay de Tolly a fost acela care a împiedicat, iarăși, orice încercare zadarnică de a apăra orașul sfînt.

În timpul campaniei din 1813, Barclay a luat, la 4 aprilie, fortăreața Thorn, l-a învins pe Lauriston la Königswartha; după înfrîngerea de la Bautzen din 8 mai, el a acoperit retragerea armatei aliate, a cîștigat bătălia de la Görlitz, a contribuit la capitularea lui Vandamme și s-a distins în bătălia de la Leipzig⁷⁶. În timpul campaniei din 1814, el nu comanda vreun grup de armată independent și activitatea lui avea mai degrabă un caracter administrativ și diplomatic decît militar. Disciplina severă pe care a impus-o trupelor aflate sub controlul său direct i-a creat o bună reputație în rîndurile populației franceze. După întoarcerea lui Napoleon de la Elba, el

* — stil vechi; în legătură cu această luptă vezi volumul de față, pag. 275—280. — *Nota red.*

a sosit prea târziu din Polonia pentru a participa la lupta de la Waterloo, dar a luat parte la cea de-a doua invazie în Franța. A murit în timpul unei călătorii la Karlsbad. Ultimii ani ai vieții lui au fost întunecați de calomnii. A fost, fără îndoială, cel mai bun dintre generalii lui Alexandru : modest, perseverent, hotărît și cu mult bun simț.

Scriș de K. Marx și F. Engels
Între 10 și 15 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Berthier

Berthier, Louis-Alexandre — mareșal al Franței, prinț și duce de Neuchâtel și Valengin, prinț de Wagram ; s-a născut la Versailles la 20 noiembrie 1753 și a fost ucis la Bamberg la 1 iunie 1815. A primit o educație ostășească din partea tatălui său, șeful corpului de ingineri topografi în timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea. Din biroul topografic regal a trecut în serviciul activ al armatei, la început cu gradul de locotenent de stat-major, iar apoi cu cel de căpitan de dragoni. A luat parte, sub comanda lui Lafayette, la războiul de independență al Americii ⁷⁷. În 1789 a fost numit de Ludovic al XVI-lea șef al gărzii naționale de la Versailles și la 5 și 6 octombrie 1789, ca și la 19 februarie 1791, a făcut mari servicii familiei regale ⁷⁸. Și-a dat totuși seama că revoluția a deschis largi posibilități talentelor militare, așa că-l găsim, pe rînd, șef al statului-major pe lîngă Lafayette, Luckner și Custine. În timpul terorii a căutat să nu trezească bănuieli, dînd dovadă de un zel deosebit în războiul din Vendéea. Bravura lui personală dovedită cu prilejul apărării Saumurului la 12 iunie 1793 i-a asigurat o apreciere favorabilă în rapoartele comisarilor Convenției ⁷⁹. După 9 termidor ⁸⁰ a fost numit șef al statului-major al lui Kellermann și, insistînd ca armata franceză să ocupe linia de la Borghetto, a contribuit la oprirea ofensivei inamicului. În felul acesta reputația lui de șef de stat-major s-a statornicit încă înainte ca Bonaparte să-l fi desemnat pentru acest post. În campania din 1796—1797, în bătăliile de la Mondovi (22 aprilie 1796), Lodi (10 mai 1796), Codogno (9 mai 1796) și Rivoli (14 ianuarie 1797), s-a dovedit a fi și un bun general de divizie ⁸¹.

Slab de caracter, dar perseverent și energic și cu o constituție herculeană, care îi permitea să lucreze cite 8 nopți la rînd, înzestrat cu o memorie uimitoare pentru tot ce privea

detaliile acțiunilor militare, ca, de pildă, mișcările unităților, efectivul trupelor, cantonamentele, corpul de comandă; prompt în execuție, astfel că te puteai bizui pe el oricând; ordonat și punctual; foarte priceput în folosirea hărților și extrem de perspicace în aprecierea particularităților de teren; deprins să raporteze în termenii cei mai simpli și mai clari despre operațiile militare cele mai complicate; destul de experimentat și de ager pentru a ști, în timpul desfășurării luptei, unde trebuie îndreptate ordinele primite, a căror executare era urmărită de el personal; telegraf viu al șefului său pe cîmpul de luptă și mașină de scris neobosită la masa lui de lucru, el a fost un exemplu de ofițer de stat-major necesar unui general care-și rezerva pentru sine toate funcțiile superioare de stat-major. Cu toate obiecțiile ridicate de el, în 1798 Bonaparte l-a numit în fruntea armatei care avea misiunea să cucerească Roma, s-o proclame republică și să-l ia prizonier pe papă⁸². Dar, nefiind în stare să preîntîmpine jafurile comise la Roma de către generalii, ofițerii de inten-dență și furnizorii francezi și nici să pună capăt răzvrătirii din rîndurile soldaților francezi, el a predat comanda în mîinile generalului Masséna și a plecat la Milano, unde s-a îndrăgostit de frumoasa doamnă Visconti; această pasiune extravagantă și de lungă durată, care în timpul expediției din Egipt⁸³ a făcut să i se dea porecla de șef de faction des amoureux *, l-a costat cea mai mare parte din cei 40 000 000 de franci ce-i fuseseră dăruïți, în diferite ocazii, de suveranul său imperial.

După întoarcerea din Egipt a sprijinit în zilele de 18 și 19 brumar⁸⁴ intrigile lui Bonaparte și a fost numit în postul de ministru de război, pe care l-a ocupat pînă la 2 aprilie 1800. În timpul celei de-a doua campanii din Italia a fost numit din nou șef al statului-major și a contribuit într-o anumită măsură la faptul că, la Marengo, Bonaparte, încrezîndu-se în rapoartele false cu privire la itinerarul și la pozițiile ocupate de armata austriacă, s-a aflat în mod vădit într-o situație dificilă⁸⁵. După victorie a încheiat un armistițiu cu generalul Mélas, a îndeplinit o serie de misiuni diplomatice și apoi a revenit la ministerul de război, pe care l-a condus pînă la proclamarea imperiului. De atunci a rămas nedespărțit de persoana împăratului, pe care l-a însoțit în toate campaniile lui în calitate de șef de stat-major cu gradul de general-maior al marii armate⁸⁶. A fost copleșit de Napoleon cu titluri, demnități,

* — al clicii îndrăgostiților. — *Nota trad.*

recompense, pensii și daruri. La 19 mai 1804 a fost făcut mareșal al imperiului, i s-a acordat marele cordon al Legiunii de onoare și titlul de mare maestru de vînătoare al Franței. La 17 octombrie 1805 i-a revenit onoarea de a stabili cu Mack condițiile de capitulare de la Ulm⁸⁷.

În 1806 s-a înapoiat din campania din Prusia cu titlul de prinț suveran de Neuchâtel și Valengin. În 1808 i s-a dat ordin să se căsătorească cu prințesa Maria-Elisabeta de Bavaria-Birkenfeld, nepoata regelui Bavariei*, și i s-a acordat titlul de viceconnetabil al Franței. În 1809 a fost numit de Napoleon comandant suprem al mării armate destinate să acționeze din Bavaria împotriva Austriei. La 6 aprilie a declarat război, și pînă la 15 ale lunii a și reușit să compromită întreaga campanie. A împărțit armata în trei părți, plasîndu-l pe Davout cu jumătate din forțele franceze la Regensburg, pe Masséna cu cealaltă jumătate la Augsburg, iar între ei, la Abensberg, i-a așezat pe bavarezi, astfel că arhiducele Carol, printr-o înaintare rapidă, ar fi putut să nimicească, unul după altul, aceste trei grupuri de armată. Încetineala austrieșilor și sosirea lui Napoleon au salvat armata franceză. Totuși, sub supravegherea directă a șefului său și în funcții mai potrivite cu calitățile sale, el și-a îndeplinit foarte bine și în această campanie misiunile ce i-au fost încredințate, și la lunga listă a titlurilor sale l-a adăugat și pe acela de prinț de Wagram⁸⁸.

În timpul campaniei din Rusia, el a suferit un eșec chiar în funcția de șef al marelui stat-major. După incendierea Moscovei, s-a dovedit a nu fi în stare nici măcar să interpreteze în mod just ordinele șefului său; totuși, în ciuda rugămintelor lui insistente de a i se permite să se întoarcă cu el în Franța, Napoleon i-a ordonat să rămînă cu armata în Rusia. Îngustimea lui de spirit și înclinarea lui spre rutină s-au manifestat din plin acum, în fața superiorității amenințătoare a forțelor împotriva cărora trebuiau să lupte francezii. Credincios obiceiurilor sale, el dădea asemenea ordine unui batalion, iar uneori și unei companii din ariergardă, ca și cum această ariergardă ar fi avut, ca și înainte, 30 000 de oameni; el stabilea poziții pentru regimente și divizii care încetaseră de mult să mai existe și, pentru a compensa într-un fel propria sa inactivitate, mărea numărul curierilor și dădea tot mai multe dispoziții. În anii 1813—1814 îl găsim din nou în postul său obișnuit**.

* — Maximilian I. Iosif. — *Nota red.*

** — Adică în postul de șef al statului-major. — *Nota red.*

După ce senatul a proclamat detronarea lui Napoleon, Berthier, invocând diverse pretexte, și-a părăsit protectorul și, încă înainte de abdicarea lui, a jurat credință senatului și guvernului provizoriu ⁸⁹, iar după aceea, în fruntea mareșalilor imperiului, a plecat la Compiègne ca să-l salute în termenii cei mai servili pe Ludovic al XVIII-lea. La 4 iunie 1814, Ludovic al XVIII-lea l-a făcut pair al Franței și l-a numit comandant al unei companii din garda regală, din nou înființată. Berthier a cedat regelui Prusiei, în schimbul unei pensii de 34 000 de florini, principatul de Neuchâtel. După întoarcerea lui Napoleon de la Elba, el l-a urmat pe Ludovic al XVIII-lea la Gand. Dar, tăinuind o scrisoare primită de la Napoleon, a căzut în dizgrația regelui și s-a retras la Bamberg, unde la 1 iunie 1815 a fost ucis de șase persoane mascate, care l-au aruncat de la fereastra palatului socrului său. Memoriile lui au fost publicate în 1826 la Paris ⁹⁰.

Scris de K. Marx în jurul
datei de 15 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Algeria ⁹¹

Algeria — o parte a Africii de nord, care era altădată pașalic turcesc și care în 1830 a fost inclusă în posesiunile de peste mare ale Franței. La nord se mărginește cu Marea Mediterană, la est cu Tunisia, la vest cu Marocul, iar la sud cu marele deșert Sahara. Întinderea maximă a teritoriului de la est la vest este de 500 de mile, iar de la nord la sud de 200 de mile. Lanțul Munților Atlas constituie una din particularitățile importante din punct de vedere geografic ale acestei țări; el desparte de pustiu pământul arabil de la țărmul mării. El formează, de asemenea, o cumpănă a apelor între nordul și sudul țării. Principalul lanț de munți se întinde de la est la vest, dar întreaga țară este străbătută în toate direcțiile de ramificațiile lanțului central. Cei mai înalți munți sînt Ouarsenis — Zalacus, al lui Ptolemeu — la vest și Djurdjura și Aurès la est. Ei au o înălțime de aproape 7 000 de picioare. Cel mai important rîu este Chélif. Mai sînt și alte rîuri, destul de mari, care izvorăsc din partea de sud a Munților Atlas și se pierd în pustiu. Nici unul din aceste rîuri nu este navigabil. În timpul verii, ele seacă aproape în întregime; în schimb, primăvara ele inundă o bună parte din țară și fertilizează solul.

Clima acestei țări, după aprecierile unor călători, nu este nesănătoasă. Oftalmia și bolile de piele sînt foarte răspîndite. Se spune că aici nu sînt friguri endemice, dar pierderile mari provocate de boli trupelor franceze ne dau teme să tragem o altă concluzie. Aerul este curat și transparent. Verile sînt foarte călduroase; în schimb iernile sînt uneori destul de aspre, mai ales în regiunile de munte. La granița cu deșertul, solul este arid și nisipos, dar în regiunile situate între munți este fertil, mai ales în apropiere de rîuri. În Algeria se cultivă în bune condiții cereale de toate felurile, varietăți euro-

pene și tropicale de arbori fructiferi, flori de o frumusețe rară, și mai ales trandafiri, precum și o specie de trestie de zahăr despre care se spune că este cea mai mare și mai productivă din câte se cunosc. Există un mare număr de animale domestice de toate felurile. Caii, bineînțeles, sînt excelenți; măgarii sînt de rasă bună și sînt folosiți pe scară largă la călărit. Cămila algeriană și dromaderul sînt animale superbe. Oaia merinos este originară din Algeria, și în Spania ea a fost adusă la început din această țară. Leii numizi, panterele și leopardzii, struții, precum și șerpzii, scorpionii și alte reptile veninoase se găsesc aici în număr mare.

Se crede că locuitorii de baștină ai acestei țări au fost berberii, kabili sau mazidii, căci ei sînt cunoscuți sub aceste trei denumiri. Există puține date în legătură cu istoria acestei rase; se știe numai că ea ocupa cîndva întreaga Africă de nord-vest și că poate fi întîlnită și pe coasta de est. Kabili trăiesc în regiunile muntoase. Restul populației este alcătuit din arabi, urmași ai cuceritorilor musulmani, precum și din mauri, turci, culluglu ⁹², evrei și negri și, în sfîrșit, francezi. În 1852 populația era de 2 078 035 de locuitori, dintre care 134 115 europeni de toate națiile, fără a socoti armata, care număra 100 000 de oameni. Kabili sînt harnici și trăiesc în sate obișnuite; ei sînt buni agricultori, dar lucrează și în mine, în întreprinderile metalurgice și în atelierele de prelucrare a lîinii și a bumbacului. Ei fabrică praf de pușcă și săpun, se ocupă cu stupăritul și aprovizionează orașele cu păsări, fructe și alte produse. Arabii, urmînd obiceiurile strămoșilor lor, duc o viață nomadă și își mută corturile din loc în loc, după cum îi mină nevoia de pășuni sau alte împrejurări. Se pare că maurii se bucură de mai puțină considerație decît toți ceilalți. Ei locuiesc în orașe și duc o viață mai ușoară decît arabii și kabili. Datorită faptului că au fost în permanență asupriți de turci, maurii sînt timizi, dar totodată ei și-au păstrat cruzimea și spiritul de răzbuire; din punct de vedere moral, ei se află pe o treaptă foarte joasă.

Principalele orașe ale Algeriei sînt: Algerul, care e capitala țării, Constantine, cu o populație de vreo 20 000 de locuitori, și Bône, un oraș fortificat de pe țărmul mării, care în 1847 avea aproximativ 10 000 de locuitori. În apropierea acestui oraș se află recifi de corali, care sînt vizitați de francezi și italieni ce practică această îndeletnicire. Bougie este situat în golful cu același nume. Ocuparea acestui punct a fost grăbită de un act de violență săvîrșit în împrejurimile

lui de kabili, care au făcut să eşueze un bric francez tăindu-i cablul de la ancoră, iar după aceea l-au jefuit și au măcelărit echipajul.

În interiorul țării, în special în provincia Constantine, există câteva vestigii ale antichității, printre care ruinele vechiului oraș Lambessa, părți din porțile orașului, din amfiteatru și un mausoleu care se sprijină pe coloane corintice. Pe țărmul mării se află Coleah, Cherchel, vechea Julia Caesarea, un punct care prezintă o oarecare importanță pentru francezi. Aici a fost reședința lui Juba, iar în împrejurimi se găsesc ruine care datează din antichitate. Oranul este un oraș fortificat. Până în 1792 a fost în stăpînirea spaniolilor. Tlemcen, cîndva reședință a lui Abd-el-Kader, este situat într-o regiune fertilă; orașul vechi a fost distrus în 1670 de un incendiu, iar orașul nou a fost distrus aproape în întregime de francezi. Aici se țin convoaie și cuverturi. La sud de Atlas se află Zab, antica Gaetulia. Punctul cel mai important este Biskra, ai cărei locuitori sînt oameni pașnici, foarte căutați în porturile din nord ca servitori și hamali.

Algeria a fost cucerită rînd pe rînd de romani, vandali și arabi. Cînd, în 1492, maurii au fost izgoniți din Spania, Ferdinand a trimis o expediție împotriva Algeriei și, ocupînd orașele Oran, Bougie și Alger, amenința să cucerească întreaga țară. Nefiind în stare să opună rezistență puternicului invadator, Selim Teumi, emirul Mitidjaului — o regiune fertilă din vecinătatea Algerului — a cerut ajutor turcilor, și faimosul corsar Barbarossa Arouj a fost trimis în ajutorul lui. Arouj a venit aici în 1516, și primul lucru pe care l-a făcut a fost să pună stăpînire pe țară, ucigîndu-l cu propria lui mîină pe Selim Teumi, după care i-a atacat pe spanioli și, în urma unui război, în care era învingătoare cînd o parte cînd cealaltă, s-a văzut nevoit să se retragă la Tlemcen, unde a fost asediat de armata spaniolă, făcut prizonier și, în 1518, executat. Lupta a fost continuată de fratele său Keir-ed-Din. Acesta a cerut ajutor sultanului Selim I, recunoscîndu-l drept suveranul său. Ca urmare, Selim l-a numit pe Keir-ed-Din pașă al Algerului și i-a trimis trupe, cu ajutorul cărora acesta a reușit să respingă pe spanioli și să devină, în cele din urmă, stăpînitor al țării. Pentru victoriile repurtate de el împotriva creștinilor pe Marea Mediterană, Selim I i-a conferit titlul de capudan-pașa. Carol Quintul a încercat să reinstaureze dominația spaniolilor și în 1541 a trimis acolo o puternică expediție, formată din 370 de corăbii și 30 000 de oameni, care a traversat Marea

Mediterană. Dar o furtună îngrozitoare și un cutremur au împrăștiat flota și au întrerupt orice legătură între ea și armată. Lipsite de adăpost, hărțuite de atacurile de uzură ale unui inamic îndrăzneț, trupele au fost nevoite să se întoarcă pe corăbii și să se salveze prin fugă, după ce au pierdut 8 000 de oameni, 15 corăbii de război și 140 de vase de transport. De atunci a început un șir neîntrerupt de ostilități între statele berbere⁹³ și cavalerii de la Malta, dând naștere celui sistem de piraterie care a făcut ca corsarii algerieni să fie atît de temuți în Marea Mediterană și căruia au fost nevoite să i se supună, vreme atît de îndelungată, statele creștine. Englezii sub comanda lui Blake, francezii sub comanda lui Duquesne, olandezii și armatele altor state au atacat Algerul în repetate rînduri: după ce Duquesne a bombardat de două ori orașul, deilul l-a chemat pe consulul francez, reprezentantul lui Ludovic al XIV-lea, și, aflînd de la el cît l-a costat acest bombardament, i-a spus pe un ton batjocoritor că pentru jumătate din această sumă ar fi dat el însuși foc orașului.

Sistemul pirateriei a continuat să existe în ciuda împotrivirii permanente a statelor europene; chiar și coastele Spaniei și Italiei erau uneori atacate de bandiții care practicau această oribilă îndeletnicire, care consta în război și tîlhărie. Mii de sclavi creștini lîncezeau, permanent, în captivitate la Alger; au fost înființate societăți de oameni pioși, cu scopul special de a face în fiecare an drumul pînă la Alger și înapoi pentru a răscumpăra pe prizonieri cu banii care le erau încredințați de către rude. În același timp a scăzut mereu autoritatea guvernului turc, ea devenind pur nominală. Deii, care erau aleși de către ieniceri, s-au declarat independenți față de Poartă. Ultimul pașă turc a fost alungat de deilul Ibrahim în 1705; în cadrul unor alegeri furtunoase, ienicerii își alegeau noi conducători, pe care deseori îi ucideau în cursul răscoalelor lor. Ienicerii erau recrutați dintre imigranții din Turcia, și nici un băștinaș nu era primit în rîndurile lor, chiar dacă era fiul unui ienicer și al unei localnice. Deilul trimitea din cînd în cînd daruri la Constantinopol, ca semn al vasalității sale nominale; însă tributul obișnuit a încetat să-l mai plătească, și turcii, stînjeșiți de luptele lor permanente cu Rusia, erau prea slabi pentru a pedepsi pe rebelii dintr-o provincie îndepărtată. Tinerei republici a Statelor Unite i-a revenit misiunea de a arăta calea spre abolirea monstroasei tiranii. În timpul războaielor revoluției franceze

și al campaniilor lui Napoleon, flotele puternice din Marea Mediterană au apărat comerțul și au obligat pe algerieni să-și înceteze în mod temporar acțiunile lor ilegale. După ce s-a făcut iar pace, algerienii au început din nou jafurile lor; și americanii, care încă din 1795, urmînd exemplul națiunilor europene, s-au văzut nevoiți să subvenționeze pe dei, pentru a menține astfel pacea, au refuzat acum să plătească acest tribut. În 1815, commodorul * Decatur, într-o luptă cu o escadră algeriană, a capturat o fregată și un bric și a intrat în Golful Alger, unde l-a silit pe dei să predea pe toți prizonierii americani și să renunțe pe viitor la orice pretenție de a i se da tribut. Acest exemplu îndrăzneț a fost urmat de englezi, care, sub conducerea lordului Exmouth, au bombardat orașul în 1816, transformîndu-l în cenușă, și l-au silit pe dei să predea prizonierii. Aceasta a fost, totuși, numai o măsură de pedepsire, fiindcă pirateria n-a fost nimicită, și în 1826 algerienii au capturat în mod fățiș vase italiene în Marea Mediterană și au făcut incursiuni pînă și în Marea Nordului. În 1818 a devenit guvernator Hussein-dei; cînd, în 1823, a fost prădată locuința consulului francez și s-au comis diverse atacuri asupra vaselor care navigau sub pavilion francez, i s-a cerut să plătească despăgubiri, dar fără nici un rezultat. În cele din urmă, deii Algerului l-au insultat personal pe consulul francez și a folosit expresii necuviincioase la adresa regelui Franței, care nu-i răspunsese la o scrisoare trimisă de el în legătură cu o datorie a guvernului francez față de niște negustori evrei, care, la rîndul lor, erau datori lui Hussein⁹⁴. Pentru a-l face pe dei să ceară scuze, a fost trimisă o escadră franceză, care a blocat Algerul. Au început tratative între Franța, Mehmed Ali și Poartă, în cursul cărora Mehmed Ali și-a luat angajamentul să cucerească Algerul, cu sprijinul Franței, și să plătească în mod regulat tribut sultanului, în calitate de rezident al lui. Acest plan n-a fost adus la îndeplinire în parte din cauza opoziției întîmpinate din partea Angliei, în parte pentru că Mehmed Ali și Franța n-au putut ajunge la o înțelegere în ce privește măsurile concrete necesare pentru aducerea lui la îndeplinire. Atunci guvernul lui Carol al X-lea a trimis, din proprie inițiativă, o expediție împotriva Algerului, și la 13 iunie 1830 a debarcat aici o armată de 38 000 de infanteriști și 4 000 de cavaleriști sub comanda generalului Bourmont. Pentru a întîmpina această armată,

* — titlu care se dă în flota de război a unor țări (S.U.A., Anglia etc.) unui comandant de escadră care n-are gradul de amiral. — *Nota trad.*

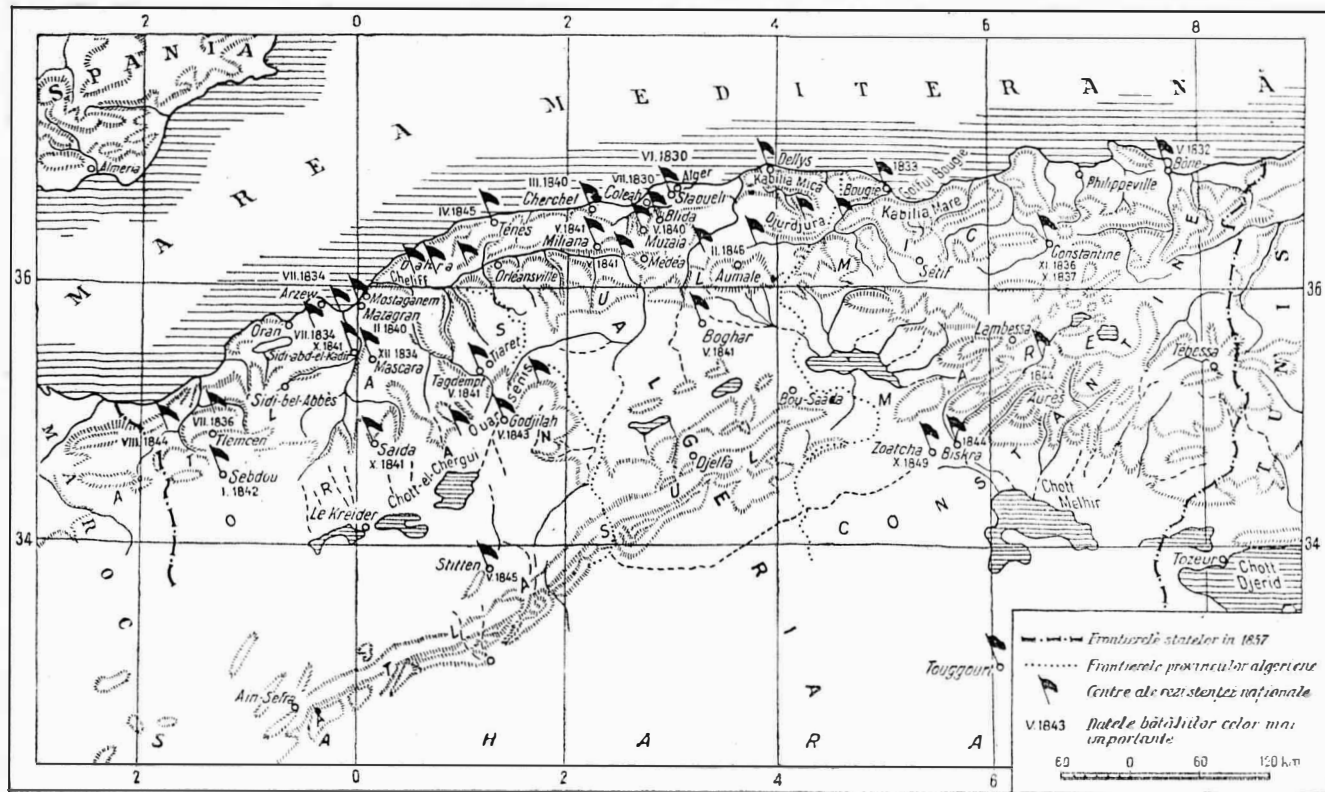
Hussein-dei a strîns 60 000 de oameni, dar, o dată ce i-a permis inamicului să debarce, el n-a mai putut să-i opună o rezistență efectivă; la 4 iulie Algerul a capitulat cu condiția să fie respectate proprietatea privată și religia locuitorilor țării și să se permită deielui, împreună cu suita lui turcească, să se retragă nestînjinit. Francezii au pus stăpînire pe oraș. Ei au capturat, printre altele, 12 vase de război, 1 500 de tunuri de bronz și aproape 10 000 000 de dolari în bani sunători. Ei au adus imediat o garnizoană la Alger și au instalat aici o conducere militară. Guvernul lui Carol al X-lea intenționa să predea sultanului Algerul, și instrucțiuni în acest sens fuseseră deja trimise la Constantinopol, cînd, în urma evenimentelor din iulie 1830, Carol al X-lea a fost detronat⁹⁵. Unul din primele acte ale succesoriului său * a fost hotărîrea de a menține cucerirea dobîndită, și în locul lui Bourmont a fost trimis la Alger, în calitate de comandant suprem, Clausel.

De la prima ocupare a Algeriei de către francezi și pînă în zilele noastre, această nefericită țară a fost arena unor neîntrerupte măceluri, jafuri și acte de violență. Fiecare oraș, mare sau mic, a fost cucerit bucătică cu bucătică, cu prețul unor uriașe jertfe omenești. Triburile arabe și kabile, pentru care independența este bunul cel mai de preț, iar ura împotriva stăpînitorului străin înseamnă mai mult chiar decît viața, au fost înfrînte și nimicite prin incursiuni sălbătice, în cursul cărora le-au fost incendiate și distruse locuințele și bunurile și devastate recoltele, iar nenorociții care au supraviețuit au fost masacrați sau au fost victimele a tot felul de acte de desfrîu și cruzime. Francezii au persistat în a practica acest sistem barbar de luptă în pofida tuturor normelor umanității, civilizației și creștinismului. Ca o justificare a faptelor lor, ei susțin că kabiliile sînt cruzi, înclinați spre crime, că-i torturează pe prizonieri și că ar fi o greșeală să se manifeste indulgență față de niște sălbatici. Politica unui guvern civilizat care recurge la *lex talionis*** cu greu își poate găsi o justificare. Și, dacă e să judecăm pomul după roadele lui, putem spune că, după ce s-au cheltuit aproximativ 100 000 000 de dolari și au fost jertfite sute de mii de vieți, Algeria n-a fost decît o școală de război pentru generalii și soldații francezi, în care au căpătat pregătire și experiență militară toți ofițerii francezi încununați cu lauri în războiul

* — Ludovic-Filip. — *Nota red.*

** — legea talionului — legea răzbunării prin tratarea vinovatului în același chip în care a procedat și el cu victima sa. — *Nota trad.*

MIȘCAREA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ DIN ALGERIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA

Crimeii. În ce privește încercările de colonizare, o comparație între numărul europenilor și cel al populației indigene dovedește că, în momentul de față, ele au eșuat aproape complet, și aceasta în una din cele mai fertile țări de pe glob — vechi grînar al Italiei —, care e situată la o depărtare de 20 de ore de drum de Franța și în care lipsește un singur lucru : siguranța vieții și a avutului, amenințate atît de prietenii militari cît și de dușmanii sălbatici. Nu este de competența noastră să apreciem dacă acest eșec poate fi atribuit unui defect congenital al caracterului francezilor, care îi face înapți pentru emigrare, sau unei proaste administrații locale. Toate orașele importante — Constantine, Bône, Bougie, Arzew, Mostaganem, Tlemcen — au fost luate cu asalt și supuse tuturor ororilor inerente. Localnicii s-au plecat în fața stăpînitorilor lor turci, deși nutreau o profundă ură împotriva lor, dar aceștia aveau cel puțin meritul că erau de aceeași credință cu ei ; dar ei n-au văzut nici un avantaj în așa-zisa civilizație a noii ocîrmuirii, față de care, în plus, simțeau toată repulsia provocată de fanatismul lor religios. Fiecare nou guvernator nu făcea decît să repete cruzimile predecesorului său ; în proclamații erau exprimate cele mai bune intenții, dar armata de ocupație, înaintarea trupelor, îngrozitoarele acte de cruzime săvîrșite de ambele părți infirmau declarațiile de pace și bunăvoință.

În 1831 a fost numit intendent civil baronul Pichon. El a încercat să organizeze un sistem de administrație civilă care urma să existe alături de cea militară, dar, întrucît aceste măsuri ar fi dus la instituirea unui control asupra comandantului suprem, ele au provocat supărarea lui Savary, duce de Rovigo, fost ministru al poliției sub Napoleon, și, la cererea lui, Pichon a fost rechemat. Sub Savary, Algeria a devenit un loc de exil pentru toate elementele dubioase din punct de vedere politic sau social care au venit în conflict cu legea ; în Algeria a fost adusă o legiune străină, ai cărei soldați nu aveau acces în orașe. În 1833 a fost prezentată în Camera deputaților o petiție în care se spunea :

„Timp de trei ani am suferit tot felul de nedreptăți. Ori de cîte ori am înaintat plîngerii autorităților, ele au răspuns prin noi atrocități, în dreptate în special împotriva acelora care s-au plîns. În consecință, nimeni nu mai îndrăznește să întreprindă ceva ; tocmai de aceea prezenta petiție nu poartă nici o semnătură. O, domnilor, vă implorăm, în numele umanității, eliberați-ne de această tiranie cumplită, scăpați-ne de aceste lanțuri

ale robiei care ne încātușează. Dacă țara va rămîne în stare de război, dacă nu se va institui o autoritate civilă, vom pieri ; pentru noi nu va mai fi niciodată pace”.

Această petiție a dus la crearea unei comisii de anchetă, ceea ce a avut drept rezultat instituirea unei administrații civile. După moartea lui Savary, sub administrația ad interim * a generalului Voirol, a început să se ia unele măsuri menite să liniștească spiritele : secarea bălților, îmbunătățirea drumurilor, crearea unei miliții locale. Dar toate acestea au fost abandonate după întoarcerea mareșalului Clausel, sub a cărui comandă a fost întreprinsă prima și cea mai nereușită expediție împotriva orașului Constantine⁹⁶. Conducerea exercitată de el a fost atît de nesatisfăcătoare, încît în 1836 s-a trimis la Paris o petiție, semnată de 54 de personalități care erau în curent cu problemele administrative ale provinciilor și care cereau să se ancheteze abuzurile săvîrșite. Aceasta a dus, în cele din urmă, la demisia lui Clausel. În cursul întregii perioade de domnie a lui Ludovic-Filip s-au făcut încercări de colonizare, însă ele n-au avut alt rezultat decît speculațiile funciare ; încercările de a crea colonii militare s-au dovedit zadarnice, deoarece coloniștii-cultivatori nu erau în siguranță decît în apropiere de tunurile cazarmelor lor ; s-au făcut, de asemenea, încercări de a coloniza partea de est a Algeriei și de a-l alunga pe Abd-el-Kader din Oran și din vest⁹⁷. În urma înfrîngerii acestui conducător ncobosit și neînfricat, țara a fost în așa măsură pacificată, încît marele trib al hamian-garabilor s-a supus imediat.

În timpul revoluției din 1848, în locul ducelui d'Aumale, a fost numit guvernator general al provinciei generalul Cavaignac. Mai tîrziu, atît el cît și prințul de Joinville, care se afla și el în Algeria, și-au dat demisia. Dar republica n-a administrat cu mai mult succes decît monarhia această provincie. În cursul scurtei ei existențe s-au succedat aici un guvernator după altul. În Algeria au fost trimiși coloniști ca să lucreze pămîntul, dar aceștia fie că au murit, fie că, cuprinși de dezgust, au lăsat lucrurile baltă și au plecat. În 1849 generalul Pélissier a pornit împotriva cîtorva triburi și sate din Beni Sillem ; și, ca de obicei, în urma refuzului lor de a plăti biruri, recolta și toate bunurile care au căzut în mîna francezilor au fost incendiate și distruse. În Zab, un ținut fertil care se învecinează cu deșertul, au izbucnit mari tulburări provocate de predicile unui marabut⁹⁸ ; acolo a fost

* — provizorie. — *Nota trad.*

trimisă o expediție compusă din 1 200 de oameni, pe care răsculații au reușit s-o înfrîngă. A reieșit că era vorba de o răscoală de mari proporții și că ea a fost pusă la cale de niște organizații secrete numite „Sidi Abderrahman”, care urmăreau în special exterminarea francezilor. Răsculații au fost înfrinți abia după ce s-a trimis împotriva lor o expediție condusă de generalii Canrobert și Herbillon; dar asedierea orașului arab Zoatcha a dovedit că populația indigenă nu și-a pierdut de loc vitejia și că nu nutrește nici un fel de simpatie față de aceia care i-au invadat țara. Orașul a respins atacurile asediatorilor timp de 51 de zile, dar, în cele din urmă, a fost luat cu asalt. Mica Kabilie a rezistat pînă în 1851, cînd generalul St.-Arnaud a supus-o și a stabilit astfel o linie de comunicație între Philippeville și Constantine.

Buletinele și ziarele franceze abundă în declarații în legătură cu pacea și prosperitatea din Algeria. Dar toate acestea nu sînt altceva decît un tribut adus vanității naționale. Acum, ca și înainte, regiunile din interiorul țării nu sînt colonizate. Dominația franceză este absolut iluzorie, cu excepția coastei, a orașelor și a împrejurimilor lor. Triburile continuă să-și apere independența lor și să urască regimul francez, iar sistemul sălbatic al incursiunilor se practică în continuare. De pildă, în 1857 mareșalul Randon a întreprins o incursiune încununată de succes împotriva satelor și așezărilor kabililor care nu fuseseră încă supuși, cu scopul de a alipi teritoriul lor la posesiunile franceze. Populația indigenă este condusă pînă în ziua de azi cu o mîină de fier, iar neconținutele răscoale dovedesc lipsa de trăinicie a ocupației franceze și caracterul iluzoriu al păcii menținute cu asemenea mijloace. Astfel, în august 1857 a avut loc la Oran un proces în care căpitanul Doineau, șeful Biroului arab⁹⁹, a fost găsit vinovat deuciderea unui indigen bogat și de vază; acest proces a dat în vileag cruzimea și despotismul cu care își exercită de obicei puterea funcționarii francezi, chiar și cei inferiori, ceea ce nu poate să nu atragă atenția întregii lumi.

În prezent, din punct de vedere administrativ, această colonie este împărțită în trei provincii: Constantine la est, Alger în centru și Oran la vest. Întreaga țară se află sub conducerea unui guvernator-general, care este în același timp și comandant suprem; el este ajutat în activitatea sa de un secretar și un intendent civil, precum și de un consiliu alcătuit din directorul treburilor interne, comandantul forțelor marinei de război, comandantul trupelor terestre și procurorul general, și

a cărui misiune este să confirme actele guvernatorului. A fost instituit și un Conseil des contentieux, care examinează infracțiunile civile și penale... În provinciile în care a fost organizată o administrație civilă există primari, judecători și comisari de poliție. Triburile băștinașilor de religie mahomedană continuă să-și aibă cadii lor ; dar acolo s-a introdus un sistem de arbitraj, pe care, după cât se spune, ele îl găsesc preferabil, și un funcționar (l'avocat des Arabes) este însărcinat în mod special să apere interesele arabilor în fața tribunalelor franceze.

S-a constatat că, de când Algeria a fost ocupată de francezi, comerțul ei a crescut în mod considerabil. Valoarea importului se ridică la aproximativ 22 000 000 de dolari, iar a exportului la 3 000 000. Se importă produse de bumbac, de lână și de mătase, cereale, făină, var și zahăr rafinat și se exportă corali în stare brută, piei, grâu, untdelemn, lână și alte câteva articole de primă necesitate.

Scriș de F. Engels în jurul
datei de 17 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Muniția

Muniția — denumire generică pentru proiectilele, încărcătura și mijloacele de aprindere necesare la folosirea armelor de foc și care, după cum ne indică și accepția obișnuită a acestui cuvânt, sînt gata pentru a fi întrebunțate. Astfel, din muniția pentru armele de foc portative fac parte gloanțele și capsele (acestea din urmă nu sînt, bineînțeles, necesare pentru armele cu închizătoare cu cremene sau pentru armele cu ac) ; din muniția pentru artileria de cîmp fac parte ghiulelele, bombele încărcate, mitraliile, șrapnelele, cartușele, focoasele pentru proiectile, fitilurile, amorsele și altele, precum și rachetele pentru bateriile de rachete. În fortărețe și în timpul asediului, pulbera se păstrează de obicei în butoaie și, atunci cînd este nevoie, se fac din ea încărcături ; la fel se procedează și cu diferitele amestecuri necesare pentru asediu ; proiectilele goale se umplu și ele pe loc. Cantitatea de muniție de care dispune o armată operativă variază după împrejurări. Un infanterist are de obicei asupra sa 60 de cartușe, rareori mai multe ; aceeași cantitate de cartușe se transportă, pentru fiecare soldat, în chesoanele care însoțesc armata ; restul rezervelor se află în urmă, în parcul de coloane, la distanță de o zi-două de marș. Pentru artileria de cîmp, bateria are cu sine întotdeauna 150—200 de proiectile pentru fiecare tun, parte în cutiile antetrenurilor, parte în chesoane separate ; alte 200 de proiectile se află de obicei în rezervele de muniții ale armatei și o a treia parte vine în urmă, cu parcul de coloane. Așa stau de obicei lucrurile în majoritatea armatelor civilizate, însă, bineînțeles, numai la începutul campaniei ; după cîteva

luni de acțiuni militare, rezervele de muniție sînt de obicei cu totul secătuite, iar uneori pierdute, după o bătălie care s-a soldat cu înfrîngere, și înlocuirea lor este adeseori dificilă și se face destul de încet.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 17 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. I, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Bennigsen ¹⁰⁰

Bennigsen, Levin August Teofil — conte, general rus, s-a născut la 10 februarie 1745, la Braunschweig, unde tatăl său era colonel de gardă; a murit la 2 octombrie 1826. A fost, timp de cinci ani, paj la curtea din Hanovra a lui George al II-lea; a intrat în armata din Hanovra și, după ce a fost înălțat la gradul de căpitan de gardă pedestră, a participat la ultima campanie din Războiul de 7 ani. Pasiunea lui excesivă pentru sexul frumos a provocat pe atunci mai multe comentarii decît faptele lui de arme. Pentru a se căsători cu fiica baronului Steinberg, trimisul Hanovrei la curtea din Viena, el și-a dat demisia din armată și s-a retras la moșia sa de la Banteln, în Hanovra; datorită vieții sale de risipă s-a înglodat în datorii și, după moartea soției, s-a hotărît să intre în armata rusă pentru a-și reface averea. Făcut locotenent-colonel de către Ecaterina a II-a, el a servit la început sub comanda lui Rumeanțev în războiul împotriva turcilor, iar apoi sub aceea a lui Suvorov în lupta împotriva răzvrătitului Pugaciov. Primind un concediu, a plecat în Hanovra pentru a obține mina domnișoarei von Schwiegelt, vestită prin frumusețea ei. Întors în Rusia, a primit, prin protecția lui Rumeanțev și a lui Potemkin, comanda unui regiment. Distingîndu-se în 1788 la asedierea Oceakovului ¹⁰¹, a fost înălțat la gradul de brigadir. În timpul campaniei din Polonia din 1793—1794 a comandat un corp de trupe ușoare, iar după luptele de la Oșmiani și Solli a fost făcut general; străpungînd, în fruntea cavaleriei, centrul armatei poloneze, el a asigurat rezultatul victorios al bătăliei de la Vilna ¹⁰², iar în urma cîtorva îndrăznețe atacuri prin surprindere, efectuate cu succes pe malurile Niemenului inferior, a fost răsplătit de Ecaterina a II-a cu Ordinul sf. Vladimir, o sabie de onoare și 200 de iobagi. În timpul campaniei din Polonia a dat do-

vadă că posedă calitățile unui bun ofițer de cavalerie — elan, îndrăzneală, agerime —, dar nu și cunoștințele mai înalte necesare unui șef de armată. După campania din Polonia a fost trimis în armata care acționa în Persia, unde, printr-un bombardament de 10 zile, a făcut să capituleze orașul Derbent, situat la Marea Caspică¹⁰³. Ordinul sf. Gheorghe clasa a 3-a a fost ultima distincție ce i-a fost conferită de Ecaterina a II-a, după moartea căreia a fost rechemat și dizgrațiat de succesul ei.

Contele Pahlen, guvernatorul militar al Petersburgului, a organizat pe atunci un complot, care s-a soldat cu moartea lui Pavel. Cunoscînd caracterul lipsit de scrupul al lui Bennigsen, Pahlen i-a împărtășit secretul și i-a încredințat sarcina de onoare de a introduce pe complotiști în dormitorul împăratului. Bennigsen a fost acela care l-a scos pe Pavel din căminul în care se ascunsese, și cînd, la refuzul lui Pavel de a abdica de la tron, ceilalți complotiști au început să șovăie, el a exclamat: „Destul cu vorbele!”, și-a scos eșarfa, s-a năpustit asupra lui Pavel și, după o luptă în care a fost ajutat de ceilalți, și-a strangulat victima. Pentru a termina cu Pavel cît mai repede, l-a lovit în cap cu o tabacheră grea de argint. Îndată după urcarea pe tron a lui Alexandru I, el a primit un post de comandant în Lituania.

La începutul campaniei din 1806—1807 a comandat unul din corpurile armatei întii de sub comanda lui Kamenski, al doilea corp fiind comandat de Buxhōwden. După ce a încercat zadarnic să apere Varșovia împotriva francezilor, el a fost nevoit să se retragă spre Pultusk, pe Narev, și aici, la 26 decembrie 1806, a izbutit să respingă atacul lui Lannes și Bernadotte, datorită faptului că dispunea de trupe mult superioare din punct de vedere numeric, deoarece Napoleon cu forțele sale principale pornise ofensiva împotriva celei de-a doua armate ruse. Bennigsen îi trimitea lui Alexandru rapoarte laudăroase și, cu ajutorul intrigilor urzite de el împotriva lui Kamenski și a lui Buxhōwden, a reușit în scurt timp să devină comandant suprem al armatei care urma să acționeze împotriva lui Napoleon. La sfîrșitul lunii ianuarie 1807 a întreprins o manevră ofensivă împotriva trupelor lui Napoleon aflate în cantonament de iarnă și numai printr-o simplă întîmplare a scăpat de capcana pe care i-o întinsese acesta; după aceea a avut loc între el și adversar lupta de la Eylau. Această localitate a căzut la 7 februarie, însă bătălia principală pe care a trebuit s-o ac-

cepte Bennigsen pentru a opri urmărirea înverșunată din partea lui Napoleon a avut loc la 8 februarie. Tenacitatea trupelor rusești, sosirea prusienilor de sub comanda lui L'Estocq și încetineala cu care corpurile de armată franceze își făceau apariția, unul cite unul, pe cîmpul de luptă au făcut ca victoria să fie îndoielnică. Fiecare dintre părți socotea că are dreptul să se considere victorioasă, dar în orice caz, după cum a spus și Napoleon, la Eylau a avut loc cea mai sîngeroasă dintre toate bătăliile lui. Bennigsen a dat dispoziție să se oficieze un tedeum și a primit din partea țarului un ordin rusc, o pensie de 12 000 de ruble și o scrisoare de felicitare în care era proslăvit ca „învingător al aceluia care n-a fost încă niciodată învins”.

În primăvară el s-a întărit la Heilsberg și a scăpat prilejul de a-l ataca pe Napoleon în timp ce o parte din armata franceză era ocupată cu asedierea Danzigului¹⁰⁴; dar, după căderea acestui oraș și după ce se făcuse joncțiunea tuturor forțelor armatei franceze, el a socotit că a sosit momentul să treacă la atac. La început a fost ținut în loc de avangarda lui Napoleon, al cărei efectiv se ridica doar la o treime din propriile lui oști, și în curînd manevra adversarului l-a obligat să se retragă în tabăra sa întărită. Aici Napoleon l-a atacat, fără nici un rezultat, în ziua de 10 iunie cu forțele sale, care se reduceau la două corpuri și cîteva batalioane de gardă, dar în ziua următoare l-a silit să-și părăsească tabăra și să se retragă. Dar deodată, fără să mai aștepte un corp de 28 000 de soldați care ajunsese pînă la Tilsit, Bennigsen a trecut din nou la ofensivă, a ocupat Friedlandul, unde și-a și postat armata, avînd în spate râul Alle și podul de la Friedland ca singură cale de retragere. În loc să avanseze repede, înainte ca Napoleon să-și poată concentra trupele, el a permis lui Lannes și Mortier ca timp de 5—6 ore să-i distragă atenția, pînă ce, spre ora 5, Napoleon și-a pregătit trupele și a dat ordin să se treacă la atac. Rușii au fost respinși spre rîu, Friedlandul a fost luat, iar podul a fost distrus chiar de ruși, cu toate că toată aripa lor dreaptă se afla încă pe malul opus. Astfel a fost pierdută bătălia din 14 iunie de la Friedland, în cursul căreia armata rusă a pierdut peste 20 000 de oameni. Se spunea că Bennigsen s-a aflat pe vremea aceea sub influența soției sale, de origine poloneză. În tot timpul acestei campanii, Bennigsen a săvîrșit o greșeală după alta și toată comportarea lui a fost o îm-

binare ciudată de imprudență nesocotită și de șovăială neputincioasă.

În cursul campaniei din 1812, activitatea lui s-a desfășurat mai ales la cartierul general al împăratului Alexandru, unde se îndeletnicea cu intrigile împotriva lui Barclay de Tolly, căruia urmărea să-i ia locul. În timpul campaniei din 1813, el a comandat o armată rusă de rezervă și pe câmpul de bătălie de la Leipzig a căpătat de la Alexandru titlul de conte. Primind, după aceea, ordin să-l scoată pe Davout din Hamburg, el l-a asediat pînă cînd abdicarea lui Napoleon, în aprilie 1814, a pus capăt operațiilor militare. Atunci el a ocupat fără luptă Hamburgul, și pentru această faptă a pretins și a primit noi onoruri și recompense. Din 1814 pînă în 1818, Bennigsen a deținut comanda armatei de sud, din Basarabia, după care, în sfîrșit, s-a retras la moșia sa din Hanovra, unde a și murit după ce și-a risipit cea mai mare parte din avere și și-a lăsat copiii, lipsiți de mijloace, în serviciul armatei ruse.

Scris de K. Marx și F. Engels
între 10 și 22 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Blum

Blum, Robert — unul dintre martirii revoluției germane, s-a născut în orașul Colonia la 10 noiembrie 1807 și a fost executat la Viena la 9 noiembrie 1848. Era fiul unei biete calfe de dogar, care a murit în 1815, lăsând în mizerie trei copii și o văduvă, care în 1816 s-a recăsătorit cu un simplu hamal din port. Această a doua căsătorie s-a dovedit nefericită și mizeria familiei a atins culmea în timpul foametei din 1816—1817. În 1819, tânărul Robert, care era de confesiune catolică, a căpătat un post de paracliser ; după aceea a intrat ucenic la un giuvaergiu, iar mai târziu la un meșter curelar și, potrivit unui obicei german, a devenit Wandergeselle *, dar n-a putut face față cerințelor meseriei sale și, după o scurtă absență, a trebuit să se înapoieze la Colonia. Aici și-a găsit de lucru la o fabrică de felinare și și-a câștigat simpatia patronului, care l-a avansat, dându-i un post de birou. Trebuia să-l însoțească pe patron în călătoriile lui prin statele Germaniei de sud, iar în anii 1829—1830 a stat cu el la Berlin. În acest timp s-a străduit să-și însușească, printr-o muncă asiduă, un fel de cultură enciclopedică, fără să manifeste totuși vreo înclinație vădită sau aptitudini deosebite într-un anumit domeniu științific. În 1830 a fost chemat să-și facă serviciul militar, care este obligatoriu pentru fiecare supus prusian, și astfel relațiile cu protectorul său au fost întrerupte. După șase săptămîni a fost scos din armată și, pierzîndu-și postul, s-a întors la Colonia aproape în aceeași situație în care părăsise de două ori acest oraș. Mizeria în care se zbăteau ai săi, precum și propria lui situație desperată l-au făcut să accepte din partea lui Ringelgardt, directorul teatrului din Colonia, postul de om la

* — calfă care umblă prin țară să se perfecționeze în meserie. — *Nota trad.*

toate la acest teatru. Legătura lui cu scena, deși în calitate de modest slujbaş, i-a îndreptat atenția spre dramaturgie, iar înviorarea politică produsă în toată Prusia renană de revoluția franceză din iulie i-a deschis posibilitatea să intre în anumite cercuri politice și i-a permis să-și publice poeziile în ziarele locale.

În 1831, Ringelgardt, care între timp se mutase la Leipzig, l-a numit pe Blum casier și secretar al teatrului din acest oraș; el a ocupat această funcție pînă în 1847. Din 1831 și pînă în 1837 a colaborat la diferite publicații literare din Leipzig, cum erau „Komet“, „Abend-Zeitung“¹⁰⁵ ș.a., a editat o „Enciclopedie a teatrului“, „Prietenul constituției“, un almanah cu titlul „Vorwärts“ și alte publicații. Scrierile lui poartă amprenta unei anumite mediocrități filistine. Cele apărute mai tîrziu păcătuiau și printr-un exces de prost gust. Activitatea politică și-a început-o în 1837, cînd, în calitate de reprezentant al unei delegații de cetățeni ai Leipzигului, a înmînat un cadou de onoare la doi deputați din opoziție ai Landtagului saxon. În 1840 a devenit unul dintre fondatorii, iar în 1841 unul dintre conducătorii Asociației Schiller și ai Uniunii literaților germani¹⁰⁶. Colaborarea lui la ziarul politic „Sächsische Vaterlands-Blätter“¹⁰⁷ a făcut ca el să devină unul dintre cei mai populari gazetari din Saxonia și să formeze obiectul unor persecuții speciale din partea guvernului. Așa-zisul catolicism german¹⁰⁸ a găsit în el un adept fervent. El a fondat comunitatea germano-catolică din Leipzig și în 1845 a devenit părintele ei spiritual. La 12 august 1845, cînd în fața cazărmilor de pușcași din Leipzig s-a ținut o mare întrunire a cetățenilor și studenților înarmați, care amenințau să ia cu asalt cazărmile pentru a răzbuna vărsarea de sînge comisă în ajun de o companie de pușcași¹⁰⁹, Blum, prin elocvența lui populară, a convins masele agitate să nu se abată de la metodele de rezistență permise de lege și a luat inițiativa de a face demersurile necesare pentru a obține satisfacție pe cale legală. Drept răsplată pentru eforturile depuse de el, guvernul saxon și-a reînceput persecuțiile împotriva lui, și acestea au culminat cu suprimarea, în 1848, a ziarului „Vaterlands-Blätter“.

Cînd a izbucnit revoluția din februarie 1848, Blum a devenit figura centrală a partidului liberal din Saxonia. El a întemeiat Uniunea patrioților¹¹⁰, care număra în scurt timp peste 40 000 de membri, și s-a manifestat, în general, ca un agitator neobosit. Trimis în preparlament de către orașul

Leipzig, el a îndeplinit acolo funcția de vicepreședinte și, împiedicînd retragerea en masse * a opoziției, a contribuit la menținerea acestei instituții. După dizolvarea ei a devenit membru al comisiei rămase, iar mai tîrziu deputat în parlamentul de la Frankfurt, în care a avut rolul de lider al opoziției moderate ¹¹¹. În teoria lui politică figura ca obiectiv final făurirea unei Germanii republicane, care urma să aibă, totuși, la bază diferitele regate, ducate etc. tradiționale, deoarece, după părerea lui, numai ele puteau să păstreze intact ceea ce el considera că constituie trăsătura specifică, deosebit de atrăgătoare, a societății germane, și anume dezvoltarea independentă a diferitelor ei părți. Ca orator el era destul de convingător, cam teatral și foarte popular.

Cînd s-a aflat la Frankfurt că a izbucnit insurecția la Viena ¹¹², Blum a fost însărcinat, împreună cu alți cîțiva deputați din parlamentul german, să meargă la Viena și să prezinte o adresă de simpatie din partea opoziției parlamentare. Ca purtător de cuvînt al delegației, la 17 octombrie 1848 a înmînat această adresă Consiliului municipal al Vienei. A intrat în rîndurile corpului studentesc și, în timpul luptelor, a fost comandantul unei baricade. După luarea Vienei de către Windischgrätz, el se afla la hotel și sta liniștit de vorbă, cînd, deodată, clădirea a fost înconjurată de soldați, iar el a fost arestat. Adus înaintea unei curți marțiale, n-a vrut să se umilească și să renege vreuna din spusele sau faptele sale. A fost condamnat la spînzurătoare, dar această pedeapsă i-a fost comutată în moarte prin împușcare. Execuția a avut loc în zorii zilei, la Brigittenau.

Scris de K. Marx
la 22 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

* — în bloc. — *Nota trad.*

Karl Marx

Bourrienne

Bourrienne, Louis-Antoine Fauvelet — secretar particular al lui Napoleon, s-a născut la Sens la 9 iulie 1769 și a murit în apropiere de Caen la 7 februarie 1834. În 1778 a intrat la școala militară de la Brienne, unde a stat vreo șase ani, fiind coleg cu Napoleon. Din 1789 și pînă în 1792 s-a aflat la Viena ca atașat al ambasadei franceze, a studiat la Leipzig dreptul internațional și limbile popoarelor nordice și și-a petrecut o parte din timp la Varșovia, la curtea lui Poniatowski. După întoarcerea sa la Paris s-a apropiat din nou de Napoleon, care era pe atunci un ofițer sărac și fără prieteni; dar întorsătura decisivă pe care au luat-o evenimentele revoluționare după 20 iunie 1792¹¹³ l-a determinat să se înapoieze în Germania. În 1795 s-a întors iarăși la Paris, și aici l-a întîlnit din nou pe Napoleon, care însă l-a tratat cu răceală; dar, spre sfîrșitul anului 1796, după ce Bourrienne i s-a adresat din nou, el l-a chemat la cartierul general și l-a numit de îndată secretarul său particular. După cea de-a doua campanie din Italia¹¹⁴, Bourrienne a căpătat titlul de membru al Consiliului de Stat, s-a stabilit la Tuileries și a fost admis în cercul familiei primului consul. În 1802, unul dintre furnizorii armatei, casa comercială Coulon, al cărei asociat secret devenise Bourrienne, care aranjase pentru ea afacerea — profitabilă — de furnizare a întregului echipament de cavalerie, a dat faliment, înregistrînd un deficit de 3 000 000. Directorul firmei a dispărut, iar Bourrienne a fost exilat la Hamburg. În 1806 i s-a încredințat misiunea de a urmări, la Hamburg, stricta respectare a sistemului continental al lui Napoleon¹¹⁵. Senatul din Hamburg, de la care Bourrienne obținuse 2 000 000 de franci, și împăratul Alexandru, pe a cărui rudă, ducele de Mecklenburg, Bourrienne de asemenea o amendase, l-au acuzat de deturnare de fonduri,

Napoleon a trimis o comisie să-i ancheteze activitatea și i-a dat ordin să restituie trezoreriei imperiale 1 000 000 de franci.

Căzut, astfel, în dizgrație și ruinat, Bourrienne a trăit la Paris pînă la căderea lui Napoleon, în 1814; atunci el și-a făcut din nou apariția în scenă, și-a primit înapoi milionul, pe care i l-a plătit guvernul provizoriu francez ¹¹⁶, și a fost numit director general al poștelor. Din acest post a fost destituit de Ludovic al XVIII-lea, dar la primele zvonuri despre întoarcerea lui Napoleon de la Elba a fost numit, tot de el, prefect al poliției din Paris, post pe care l-a deținut timp de opt zile. Întrucît Napoleon, în decretul semnat la Lyon la 13 martie, l-a exclus din numărul celor prevăzuți pentru amnistia generală, Bourrienne l-a urmat pe Ludovic al XVIII-lea în Belgia, a fost trimis apoi la Hamburg, iar la întoarcerea sa la Paris a fost numit membru al Consiliului de Stat și, după aceea, ministru. În 1828, dificultățile pecuniare l-au silit să-și caute un refugiu în Belgia, la moșia duceseii de Brancas, situată la Fontaine l'Evêque, nu departe de Charleroy. Aici, cu sprijinul d-lui de Villemarest și al altora, și-a scris „Memoriile” sale (10 volume în octavo), care au apărut în 1829 la Paris și au făcut mare senzație ¹¹⁷. A murit într-un ospiciu.

Scris de K. Marx
la 22 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie
Tradus din limba engleză.

Friedrich Engels

Bătălia

Ciocnirea dintre două grupuri de trupe inamice se numește **bătălie**, atunci când aceste grupuri reprezintă forțele principale ale armatelor ambelor părți sau, cel puțin, acționează independent pe un teatru de război separat.

Până la introducerea prafului de pușcă, deznodământul bătăliilor se decidea printr-o adevărată luptă corp la corp. La greci și la macedoneni, rolul hotărîtor îl avea atacul falangei dat în formație în ordine strînsă cu sulitele scoase în afară, urmat de o scurtă încăierare cu spada. La romani, dispunerea legiunii pe trei linii permitea ca în timpul acțiunii ofensive atacul să fie reluat cu forțele liniei a doua și să se execute o manevră decisivă cu linia a treia. Linia romană se apropia de inamic la o distanță de 10 sau 15 iarzi, azvîrlea asupra lui sulitele ei foarte grele (pila), apoi angaja lupta corp la corp cu spada. Dacă linia întâi era aruncată înapoi, atunci prin intervalele ei înainta linia a doua, iar dacă nici atunci rezistența inamicului nu era înfrîntă, linia a treia, sau rezerva, ataca centrul inamicului sau se năpustea asupra uneia dintre aripile lui.

În evul mediu, deznodământul luptelor principale se decidea prin atacul dat de cavaleriști îmbrăcați în armuri de oțel, și așa a fost pînă în momentul cînd introducerea artileriei și a armelor de foc portative a redat infanteriei preponderența. De atunci, în orice **bătălie**, elementul principal l-a constituit superioritatea în ce privește cantitatea și construcția armelor de foc de care dispunea o armată sau alta; această situație a dăinuit pînă în secolul al XVIII-lea, cînd toate armatele din Europa și-au înzestrat infanteria cu puști și au atins cam același nivel în ceea ce privește calitatea armelor de foc. Din acest moment, numărul de focuri trase într-un anumit interval de timp și cu o anumită precizie me-

die a devenit elementul decisiv. Infanteria a început să fie dispusă în linii lungi, cu o adâncime de trei rânduri; ea era instruită cu cea mai mare meticulozitate pentru a se asigura continuitatea și rapiditatea focului, care ajungea pînă la cinci împușcături pe minut. Trăgînd tot timpul, liniile lungi înaintau încet unele spre altele, sprijinite de artilerie, care trăgea cu mitralii; în cele din urmă, pierderile suferite de una dintre părți făceau ca trupele să șovăie, iar cealaltă parte profita de acest moment pentru a da atacul la baionetă, care decidea, de obicei, soarta bătăliei.

Dacă una dintre cele două armate își ocupa poziția încă înainte de începerea bătăliei, cealaltă încerca, de obicei, s-o atace sub un unghi ascuțit, astfel ca să cadă în flancul uneia dintre aripile ei și apoi să învâluie această aripă; în felul acesta, forțele superioare ale atacatorilor puneau în derută aripa atacată împreună cu partea învecinată a centrului și le transformau într-o gloată îngrămădită, asupra căreia atacatorii trăgeau cu artileria lor grea. Aceasta era manevra preferată a lui Frederic cel Mare, pe care el a folosit-o cu deosebit succes la Leuthen ¹¹⁸. În afară de aceasta, asupra infanteriei inamice care se clătina era aruncată uneori cavaleria și, în multe cazuri, se obțineau succese strălucite; în general însă, deznodămîntul bătăliei era hotărît prin focul rapid al liniilor de infanterie, și acest foc era atît de eficace, încît făcea ca bătăliile din această perioadă să fie cele mai sîngeroase din epoca modernă. La Kolin, Frederic cel Mare a pierdut 12 000 de oameni din 18 000, iar la Kunersdorf 17 000 din 30 000 ¹¹⁹, în timp ce la Borodino *, unde s-a dat cea mai sîngeroasă bătălie din toate campaniile lui Napoleon, rușii au pierdut, în morți și răniți, ceva mai puțin de jumătate din efectivul trupelor lor.

Revoluția franceză și Napoleon au schimbat complet aspectul bătăliei. Armata a fost organizată pe divizii, formate din infanterie, cavalerie și artilerie și avînd un efectiv de aproximativ 10 000 de oameni; acum ea lupta nu numai în formație în linie, ci și în coloane, precum și în formație desfășurată. Folosindu-se aceste dispozitive de luptă, nu mai era necesar să se aleagă drept cîmp de bătălie numai șesuri descoperite; au început să fie preferate în acest scop pădurile, satele, fermele și orice teren accidentat.

Din momentul în care acest nou dispozitiv de luptă a fost adoptat în toate armatele, bătălia a devenit cu totul alta de-

* Vezi volumul de față, pag. 275—280. — *Nota red.*

cît cea din secolul al XVIII-lea. Pe atunci, deși armata era orînduită, de obicei, pe trei linii, soarta bătăliei se decidea printr-un singur atac sau, cel mult, prin două-trei atacuri care se succedau repede; acum însă bătălia poate să dureze o zi întreagă, și chiar două sau trei zile, și în tot acest timp atacurile, contraatacurile și manevrele se succed unele pe altele cu succes schimbător.

În prezent, bătălia este angajată, de obicei, de avangarda părții atacatoare, care trimite înaintea tiraliori și grupuri pentru sprijinirea lor. De îndată ce tiraliorii întîmpină o rezistență serioasă — ceea ce se întîmplă, de obicei, într-un teren favorabil pentru apărare —, se împinge înaintea artileria ușoară, sub protecția tiraliorilor și a unor mici detașamente de cavalerie, iar grosul avangărzii se instalează pe poziție. Apoi, de regulă, începe o canonadă, în timpul căreia se consumă o mare cantitate de muniție cu scopul de a ușura acțiunea de cercetare și de a-l face pe inamic să-și descopere forțele. Între timp sosesc rînd pe rînd diviziile, care sînt dirijate spre cutare sau cutare poziție de luptă, în funcție de caracterul datelor aflate pînă în acel moment despre acțiunile inamicului. În punctele favorabile pentru atac se trimit înaintea tiraliori, sprijiniți, acolo unde este nevoie, de infanterie de linie și de artilerie; se pregătesc atacuri pe flancuri; trupele se concentrează în vederea atacului punctelor importante din fața poziției principale a inamicului, care, la rîndul său, ia măsurile corespunzătoare. Se execută o serie de manevre cu scopul de a amenința pozițiile de apărare sau de a crea pentru inamic un pericol de contraatac ca răspuns la un eventual atac.

Treptat, armata se apropie de inamic, se precizează, în sfîrșit, punctele de atac, iar masa trupelor pornește din pozițiile acoperite pe care le ocupa pînă atunci. În acest stadiu al luptei predomină focul infanteriei de linie și al artileriei, care e îndreptat asupra punctelor ce trebuie să fie atacate; urmează apoi înaintarea trupelor destinate atacului; totodată, din cînd în cînd, au loc mici șarje de cavalerie. Se angajează lupta pentru punctele importante; ele trec din mîină în mîină, și în acest timp ambele părți aduc pe rînd forțe proaspete. Intervalele dintre aceste puncte devin acum un cîmp de bătălie pentru liniile desfășurate ale infanteriei, iar uneori și pentru atacuri la baionetă, care, de altfel, rareori se transformă într-o adevărată luptă corp la corp, în timp ce în sate, la ferme, în tranșee etc. baioneta intră, într-ade-

văr, destul de des în acțiune. În acest teren descoperit, de îndată ce se prezintă un prilej favorabil, se avîntă înainte și cavaleria, pe cînd artileria continuă focul și se deplasează pe noi poziții.

În timp ce sorții bătăliei înclină astfel cînd într-o parte cînd în alta, se conturează tot mai precis intențiile, dispozitivul și mai ales forțele ambelor armate angajate în luptă; în bătălie sînt introduse tot mai multe trupe, și curînd se vede clar care din părți dispune de rezerve mai mari de forțe intacte pentru atacul final și decisiv: fie că pînă în acest moment partea atacatoare a avut succes, și atunci se poate încumeta să-și arunce rezervele asupra centrului sau asupra unuia din flancurile părții care se apără; fie că în tot acest timp atacurile au fost respinse și nu pot fi sprijinite cu forțe proaspete, și în acest caz partea care se apără poate să-și împingă înainte rezervele și, printr-un atac puternic, să transforme respingerea inamicului într-o înfrîngere a lui. În majoritatea cazurilor, atacul decisiv este îndreptat împotriva unui sector din frontul inamic cu scopul de a-l rupe. În fața sectorului ales pentru atac se concentrează cît mai multă artilerie, infanteria atacă în dispozitive de luptă compacte și, de îndată ce atacul ei este încununat de succes, cavaleria se avîntă în ruptura astfel formată și, desfășurîndu-se spre dreapta și spre stînga, lovește din flanc și din spate liniile inamicului, obligîndu-l, cum se spune, să se rostogolească spre ambele sale aripi. Dar, pentru a putea fi într-adevăr decisiv, un asemenea atac trebuie întreprins cu forțe considerabile, și nu înainte ca inamicul să fi introdus în acțiune ultimele sale rezerve; altfel, pierderile suferite nu vor corespunde de loc rezultatelor cu totul infime obținute în acest caz și ar putea chiar să ducă la pierderea bătăliei.

În majoritatea cazurilor, comandantul de oști va prefera să întrerupă o bătălie care ia o întorsătură vădit defavorabilă decît să introducă în acțiune ultimele sale rezerve și să aștepte lovitura decisivă a inamicului; cu organizarea și tactica modernă, de cele mai multe ori acest lucru poate fi realizat cu pierderi relativ mici, deoarece, de obicei, după o bătălie îndîrjită, inamicul se află și el într-o stare de accentuată dezorganizare. Rezervele și artileria ocupă noi poziții în spate; sub acoperirea lor, trupele rup treptat lupta și se retrag. În asemenea cazuri, rapiditatea urmăririi decide dacă retragerea va fi sau nu executată în ordine. Inamicul

își va trimite cavaleria împotriva trupelor care încearcă să se retragă din luptă; de aceea, pentru sprijinirea acestor trupe, cavaleria proprie trebuie să fie și ea la îndemână.

Dacă însă cavaleria părții care se retrage este pusă în derută, iar infanteria este surprinsă de inamic înainte de a ieși din raza lui de acțiune, deruta devine generală și, așa cum se întâmplă de obicei, pe noua ei poziție de apărare ariergarda va fi la mare ananghie pînă la căderea nopții.

Acesta este tipul obișnuit al bătăliei moderne, în ipoteza că părțile sînt aproximativ egale în ceea ce privește efectivul și calitatea comandamentului. Dacă una dintre părți are o superioritate evidentă, lucrurile se simplifică considerabil, și avem de-a face cu nenumăratele variante ale diverselor combinații; în linii generale însă, în toate împrejurările, o bătălie modernă între armatele unor țări civilizate are, în ansamblu, caracterul descris mai sus.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 21 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bateria ¹²⁰

În artileria de cîmp, prin acest termen se înțelege un anumit număr de tunuri, de la 4 pînă la 12, cu caii, tunarii și echipamentul necesar, care în mod obișnuit au misiunea de a acționa împreună în luptă. La englezi și la francezi sînt 6 tunuri într-o baterie, la prusieni și la austrieci 8, iar la ruși 8 sau 12. Bateriile de cîmp se subîmpart în ușoare, grele și de obuziere ; în unele țări există, în afară de acestea, și baterii de munte. Atunci cînd se descrie o poziție de luptă, cuvîntul baterie se folosește și pentru a indica un loc în care sînt amplasate tunuri. În artileria de asediu, prin baterie se înțelege fie unul din fronturile fortăreței care e înarmat cu tunuri, fie în special un anumit număr de tunuri amplasate în linie, pentru a se trage cu ele asupra fortăreței, și apărute printr-un parapet. Prin construirea unei baterii se subînțelege tocmai amenajarea acestui parapet și a amplasamentelor pentru tunuri. După profilul lor, bateriile se subîmpart în ridicate, semiîngropate și îngropate ; după armamentul lor — în baterii de tunuri, de obuziere și de mortiere ; după mijloacele de acoperire ce le oferă — în baterii cu ambrazuri, baterii en barbette (fără ambrazuri) și baterii de cazemate (cu adăposturi împotriva obuzelor). În ce privește destinația lor, există baterii de demontare, care sînt astfel amplasate, încît printr-un foc frontal pot scoate din dispozitiv tunurile de pe unul din fronturile fortăreței ; baterii de ricoșare, amenajate în prelungirea unuia din fronturi și destinate să tragă asupra lui un foc de anfiladă, ghiulelele și bombele lor depășind cu puțin parapetul și sărind de-a lungul frontului la o mică înălțime deasupra pămîntului ; baterii de mortiere pentru bombardarea părții interioare a bastioanelor și a construcțiilor din interiorul fortăreței ; baterii de breșă pentru distrugerea zidurilor căptu-

site cu piatră ale escarpei meterezului; contrabaterii amenajate pe creasta glacisului din fața flancurilor, pentru a reduce la tăcere focul de pe un flanc care acoperă șanțul dinaintea breșei. Bateriile de coastă sînt fortificații care se amenajează în anumite puncte ale coastei maritime pentru a acționa împotriva vaselor militare inamice; ele sînt sau permanente, și în acest caz sînt, de obicei, construite din piatră și au adeseori cazemate cu tunuri dispuse în cîteva rînduri, sau temporare, alcătuite din construcții de pămînt și avînd în general tunurile dispuse en barbette ca să asigure o tragedie mai largă; în ambele cazuri ele sînt, de obicei, acoperite din spate pentru a fi apărate împotriva atacului prin surprindere al unor trupe de infanterie debarcate.

Pentru amenajarea unei baterii cu o construcție din pămînt se trasează dimensiunile principale, iar pămîntul necesar se ia dintr-un șanț aflat în fața sau în spatele viitorului parapet. Panta exterioară a parapetului se lasă neacoperită, în timp ce panta interioară și fețele sau laturile interioare ale ambrazurilor sînt îmbrăcate cu fascine, gabioane, garduri de nuiele, butoaie cu pămînt, saci cu nisip sau brazde de iarbă, pentru ca pămîntul să nu se surpe chiar în cazul unei pante abrupte. Între panta exterioară a parapetului și șanțul dinaintea lui se lasă, de obicei, pentru consolidarea parapetului, o bermă sau un prag orizontal. În interiorul bateriei, între ambrazuri, este construită o banchetă destul de înaltă pentru ca un om, stînd pe ea, să poată privi peste parapet. Pentru a proteja bateria împotriva unui foc din flanc se construiește adesea, pe unul sau ambele ei flancuri, un epolment sau un parapet, care formează un unghi obtuz cu parapetul bateriei. Acolo unde bateria ar putea fi lovită prin foc de anfiladă este nevoie să se așeze niște traverse sau epolmente între tunuri. În bateriile en barbette, pentru a consolida această acoperire, se ridică traversele cu încă cîteva picioare deasupra nivelului parapetului; această porțiune ridicată se prelungeste, trecînd peste parapet și ajungînd pînă la creasta lui exterioară, și poartă denumirea de bonetă. Pentru a li se asigura o poziție stabilă, tunurile sînt amplasate pe platforme făcute din scînduri, traverse sau alte materiale din lemn. O parte din muniții se află în firide sub parapet, iar altă parte într-o construcție din lemn vîrită în pămînt și avînd un adăpost de pămînt împotriva obuzelor. Pentru a proteja pe tunari împotriva unui foc de pușcă, ade-

seori ambrazurile sînt închise cu blindaje din scînduri solide, care se deschid spre ambele părți atunci cînd tunul este scos afară, sau au o deschizătură prin care trece gura tunului. Pentru a face ca focul inamicului să fie inofensiv, se folosesc blindaje din grinzi, care sînt așezate pieziș, sprijinindu-se cu un capăt pe creasta interioară a parapetului, iar cu celălalt pe pămînt. La bateriile care folosesc obuziere, platformele ambrazurilor sînt înclinate de jos în sus, și nu de sus în jos; la bateriile de mortiere nu se află de loc ambrazuri: unghiul mare de ridicare asigură zborul ghiulelei peste creasta parapetului. Pentru a asigura o apărare efectivă împotriva focului tunurilor grele, parapetul trebuie să aibă o grosime de cel puțin 17 sau 18 picioare; dar dacă tunurile inamicului sînt de calibru foarte mare, iar terenul este prost, poate să fie nevoie de o grosime de 24 de picioare. O înălțime de 7 sau 8 picioare asigură o protecție suficientă. Între tunuri trebuie să existe un spațiu liber de 10 pînă la 14 picioare; dacă este nevoie de traverse, atunci trebuie lungit parapetul în mod corespunzător.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 28 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bivuacul

Bivuac (cuvînt francez *, care provine, probabil, de la cuvintele germane „bei” și „Wache” **) — staționarea trupelor, în timpul nopții, sub cerul liber, fără corturi, cînd soldații dorm îmbrăcați, cu armele lîngă ei. În războaiele din antichitate, ostașii se adăposteau în corturi ca într-un oraș transportabil. În evul mediu, armatele feudalilor și suveranilor își găseau adăpost în castelele și mănăstirile pe care le întîlneau în cale. Masele populare, care sub influența entuziasmului religios se grăbeau să se înroleze în cruciadele din Asia ¹²¹, reprezentau mai degrabă o gloată decît o armată; toată această mulțime, cu excepția conducătorilor — adică a cavalerilor și a prinților — și a suitei lor apropiate, staționa pe pămîntul gol, aidoma triburilor sălbatice de nomazi care rătăcesc pe cîmpiile Asiei. O dată cu revenirea la războaiele regulate, taberele cu corturi și-au făcut din nou apariția, fiind un fenomen obișnuit în Europa în ultimele două secole. Dar în timpul giganticele războaie napoleoniene s-a ajuns la concluzia că viteza de deplasare prezintă mai multă importanță decît sănătatea soldaților, și corturile, considerate a fi un lux inutil, au dispărut de pe cîmpurile de luptă ale Europei, cu excepția unor cazuri, izolate, de folosire a lor de către armatele engleze. Armate întregi făceau bivouac în jurul focurilor sau, dacă vecinătatea inamicului o cerea, stăteau și fără foc, dormeau pe paie sau, poate, chiar pe pămîntul

* — În limba franceză „bivouac”. — *Nota trad.*

** — „bei” — „de”; „Wache” — „strajă”, „veghe”, „pază”. — *Nota trad.*

gol, în timp ce o parte dintre soldați făceau de strajă. Dintre bivuacurile cunoscute în istorie, nici unul n-a fost mai proslăvit în poezie și în pictură ca acela din ajunul bătăliei de la Austerlitz ¹²².

Scris de F. Engels în jurul
datei de 28 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Blindajul

Blindaj — în tehnica fortificațiilor — orice dispozitiv care îl împiedică pe inamic să vadă ce se petrece într-un anumit loc. Așa sînt, de exemplu, fascinele, care se așază pe creasta interioară a unei baterii și care continuă pînă deasupra ambrazurilor; ele fac să se observe mai anevoie ceva, de la distanță, printre ambrazuri. Uneori, la ambrazuri sînt fixate blindaje mai complicate, alcătuite din două scînduri groase, care se mișcă, pe niște glisiere, din ambele părți, astfel că pot închide complet ambrazura. Dacă direcția de tragere este meru aceeași, nu e nevoie să fie deschise atunci cînd se scoate tunul, fiindcă pentru țeava acestuia se face prin ele o deschizătură. La nevoie, această deschizătură se închide cu o placă mobilă. Alte blindaje sînt folosite pentru a-i proteja pe servanții unei baterii împotriva unei trageri indirecte. Ele sînt făcute din birne netede, rezistente, care au un capăt rezemat de creasta interioară a parapetului, iar celălalt pe pămînt. Dacă proiectilele nu sînt prea grele și nu cad aproape vertical, nu pot străbate un asemenea blindaj, ci îl ating numai, și ricoșează sub un anumit unghi. Alte blindaje, de un anumit tip, sînt folosite pentru a-i apăra pe pionieri de focul inamicului la săparea tranșeelor; ele se pot mișca pe niște butuci și sînt împinse înainte pe măsură ce avansează lucrarea. Protecția împotriva focului de pușcă este suficient asigurată printr-un paravan de scînduri solide, îmbrăcat pe din afară cu tablă de fier și proptit cu birne groase. Pentru apărarea împotriva focului de artilerie este nevoie de lăzi mari pătrate sau rame umplute cu pămînt, de saci cu nisip sau de fascine. Cel mai obișnuit tip de blindaj folosit de pionieri este cel alcătuit dintr-un gabion foarte mare, sau un cilindru împletit, umplut cu fascine, pe care o echipă de muncitori îl rostogolește în fața lor. Cînd șanțul trebuie acoperit în partea de

sus, blindajul se amenajează în felul următor : deasupra se pun niște bîrne pătrate, care se acoperă cu fascine, iar peste acestea se așterne pămînt, ceea ce face ca bîrnele să constituie un adăpost destul de sigur împotriva ghiulelelor și a bombelor.

Scriș de F. Engels în jurul
datei de 28 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Boneta

Boneta — în tehnica fortificațiilor — este o ridicătură transversală a parapetului, sau traversa și parapetul, care sînt construite fie pentru a-l împiedica pe inamic să vadă, de pe un punct ridicat, partea interioară a fortificației, fie pentru a apăra pe servanți și tunurile bateriilor en barbette împotriva unui tir de flanc. La aceste baterii este necesar ca tunurile care trag peste creasta parapetului să fie așezate pe niște platforme înalte, turnante, pe care afetul se sprijină, reculează și este împins iar înainte. De aceea artileristii sînt, în parte, neapărați față de focul inamicului în momentul cînd deservesc tunurile, iar focul din flanc sau de ricoșet este deosebit de periculos, dat fiind că, în acest caz, ținta asupra căreia se trage este aproape de două ori mai înaltă decît la bateriile cu ambrazuri și cu afeturi joase. Pentru a preîntîmpina acest pericol se așază între tunuri niște traverse sau niște parapete transversale care trebuie să fie îndeajuns de ridicate peste parapet pentru a apăra în întregime pe servanți atunci cînd se află pe platformă. Această suprastructură începe de la traversă și continuă peste întreaga grosime a parapetului. Dacă tunul are cîte o bonetă de fiecare parte, ele îi limitează raza de acțiune la un unghi de 90° pînă 120° .

Bonnet à prêtre sau Queue d'Hirondelle (coadă de rîndunică) — în fortificația de campanie — este o întăritură cu două unghiuri ieșinde și cu un unghi intrînd între ele. Acesta din urmă este întotdeauna de 90° , iar ambele unghiuri ieșinde sînt de obicei de 60° , astfel că cele două fețe exterioare sînt

mai lungi decît cele interioare și se distanțează între ele la partea dinapoi. Această construcție este uneori folosită pentru mici capete de pod sau, în alte cazuri, pentru apărarea intrării într-un defileu.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 28 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Bem ¹²³

Bem, Jozéf — general polonez, s-a născut în 1795 la Tarnow, în Galiția, și a murit la 10 decembrie 1850. Pasiunea dominantă a vieții lui a fost ura împotriva Rusiei. Pe vremea când Napoleon, prin victoriile și proclamațiile lui, a trezit speranțe în reînvierea Poloniei, Bem a intrat în corpul de cadeți din Varșovia și și-a făcut studiile militare în școala de artilerie de sub conducerea generalului Pelletier. La absolvirea acestei școli a fost făcut locotenent de artilerie călăreată; în această funcție a slujit sub comanda lui Davout și a lui Macdonald în campania din 1812; pentru participare la apărarea Danzigului ¹²⁴ i s-a conferit crucea Legiunii de Onoare, iar după predarea acestei cetăți s-a înapoiat în Polonia. Când, după aceea, țarul Alexandru, făcînd pe simpatizantul înfocat al națiunii poloneze, a reorganizat armata poloneză, Bem a intrat, în 1815, în această armată ca ofițer de artilerie, dar a fost curînd destituit din cauza unui duel cu un ofițer care-i era superior în grad. Totuși, după aceea a fost numit profesor de științe militare la școala de artilerie din Varșovia și ridicat la gradul de căpitan. El a introdus în armata poloneză folosirea rachetei Congreve. Experiențele făcute cu această rachetă le-a descris într-o carte apărută mai întîi în limba franceză și care a fost apoi tradusă în limba germană ¹²⁵. Era irascibil din fire, nu-i plăcea să se supună, și din 1820 pînă în 1825 a fost de cîteva ori trimis în judecata tribunalului militar, condamnat la închisoare, eliberat, închis din nou și, în sfîrșit, trimis la Kock, un sat polonez depărtat, unde a fost condamnat să lincezească sub stricta supraveghere a poliției. A reușit să fie scos din cadrele armatei poloneze abia după moartea lui Alexandru, cînd răscoala din Petersburg ¹²⁶ l-a făcut pe Constantin să-l piardă din vedere. Părăsind Polonia rusească, Bem s-a retras la Lemberg, unde a devenit

administratorul unei mari fabrici de spirt și a scris o carte despre folosirea aburului la distilarea spirtului.

Cînd, în 1830, a izbucnit răscoala la Varșovia, el i s-a alăturat și după citeva luni a fost făcut maior de artilerie, iar în mai 1831 a luat parte la bătălia de la Ostrolenka, unde s-a distins prin iscusința și dîrzenia cu care a condus lupta împotriva unor baterii ruse superioare artileriei lui ¹²⁷. Cînd atacurile armatei poloneze împotriva rușilor au fost definitiv respinse și rușii au trecut Narevul, el a acoperit retragerea polonezilor printr-o îndrăzneată înaintare cu întreaga sa artilerie. După aceea a fost făcut colonel, iar după puțin timp general și a fost numit în postul de comandant al întregii artilerii poloneze. În timpul luării cu asalt a Varșoviei de către ruși, el a luptat vitejește, dar, în calitatea sa de comandant, a făcut greșeala de a nu fi pus în acțiune cele 40 de tunuri ale sale și de a fi permis rușilor să ia Wola, principalul punct al apărării. După căderea Varșoviei, Bem a plecat în Prusia cu restul armatei sale; el i-a convins pe soldați să nu depună armele în fața prusienilor și a provocat astfel singeroasa și inutila ciocnire care a fost numită pe vremea aceea bătălia de la Fischau. Apoi a părăsit armata și a organizat, în Germania, comitete de ajutorare a emigranților polonezi, după care a plecat la Paris.

Caracterul său neobișnuit, în care sîrquinta și dragostea pentru științele exacte se îmbinau cu o neastîmpărată sete de acțiune, îl făcea să fie gata oricînd să ia diverse inițiative aventuroase, de al căror insucces profitau dușmanii lui. Astfel, în 1833 el a încercat pe propria lui răspundere — și fără succes, de altfel — să recruteze o legiune poloneză pentru don Pedro ¹²⁸, și cu acest prilej a fost acuzat de trădare; unul dintre compatrioții săi dezamăgiți a tras în el la Bourges, unde venise să recruteze polonezi pentru legiunea lui. Perioada din 1834 pînă în 1848 și-a petrecut-o în călătorii prin Portugalia, Spania, Olanda, Belgia și Franța.

În 1848, la apariția primelor semne de revoluție în Polonia austriacă, el s-a grăbit să plece la Lemberg, iar de acolo la Viena, unde a sosit la 14 octombrie. Tot ce s-a făcut aici pentru întărirea construcțiilor de apărare și pentru organizarea forțelor revoluționare s-a datorat eforturilor lui personale. Fuga dezordonată cu care s-a terminat, la 25 octombrie, o incursiune întreprinsă de garda mobilă vieneză de sub conducerea lui ¹²⁹ l-a împins să facă o serie de reproșuri în termeni din cei mai tari; drept răspuns, a fost acuzat în

mod public de trădare. Aceste acuzații, cu toată absurditatea lor, au capătat un caracter atît de serios, încît, dacă n-ar fi fost teama că se va ajunge la o răzvrătire a legiunii poloneze, Bem ar fi fost deferit tribunalului militar. După ce, la 28 octombrie, a fost admirabil apărată, sub conducerea lui, marea baricadă ridicată la Jägerzeile și au început tratativele dintre Consiliul comunal al Vienei și prințul Windischgrätz, el s-a ascuns. Bănuielile, întărite de dispariția lui misterioasă, l-au urmărit de la Viena la Budapesta, unde, datorită faptului că a dat guvernului ungar sfatul cuminte de a nu permite organizarea unei legiuni poloneze speciale, un polonez cu numele de Kolodjecki, considerîndu-l trădător, a tras în el cu pistolul și l-a rănit grav.

Războiul din Transilvania, a cărui conducere guvernul ungar i-a încredințat-o lui Bem, lăsîndu-l însă să găsească prin propria lui ingeniozitate armata de care avea nevoie, reprezintă cea mai importantă perioadă din activitatea lui militară și aruncă o lumină vie asupra trăsăturilor specifice ale iscusinței lui de comandant de oști. El a început prima campanie la sfîrșitul lunii decembrie 1848 cu un detașament de vreo 8 000 de oameni prost înarmați, care fuseseră strînși în mare grabă și care reprezentau elemente dintre cele mai eterogene: recruți maghiari neinstruiți, honvezi¹³⁰, emigranți din Viena și un mic grup de polonezi — o formație pestriță care-și completa efectivul, în timpul înaintării ei în Transilvania, prin succesive recrutări suplimentare în rîndurile secuilor, sașilor, slavilor și romînilor — și, după vreo două luni, a dus la bun sfîrșit această campanie, repurtînd o victorie împotriva lui Puchner, cu armata lui austriacă de 20 000 de oameni, a lui Engelhardt, cu detașamentul lui auxiliar, de 6 000 de ruși, și a lui Urban, cu trupele lui de țîlhari. Silindu-l pe acesta din urmă să-și caute refugiu în Bucovina, iar pe primii doi să se retragă în Valahia, el a ocupat întreaga Transilvania, cu excepția micii fortărețe Alba Iulia. Îndrăznețele atacuri date de el prin surprindere, manevrele cutezătoare și marșurile forțate întreprinse de el, ca și profunda încredere pe care știa s-o insuflă trupelor prin exemplul său personal, prin alegerea iscusită a unor locuri mai ferite de pericol și prin dibăcia de a asigura întotdeauna sprijinul artileriei în momentul decisiv, — toate acestea dovedesc că el era un comandant militar de prim rang în războiul de partizani și în luptele de hărțuială în munți pe care le ducea în această primă campanie. Tot așa s-a dovedit a fi un maestru și

în arta de a crea și disciplina repede o armată ; dar, fiindcă se mulțumea cu prima înjghebare sumară a unei organizații și nu avea grijă să-și formeze un nucleu de trupe de elită, care reprezenta o necesitate imperioasă, armata lui improvizată dispărea în mod inevitabil, ca o fantomă, la primele înfringeri serioase.

Atîta timp cît Transilvania s-a aflat în mîinile lui, el a avut meritul de a împiedica cruzimile inutile și lipsite de simț politic pe care aveau de gînd să le comită împuterniciții maghiari. Politica lui de conciliere a naționalităților învrăjbite l-a ajutat ca în cîteva luni să-și sporească efectivul armatei sale pînă la 40 000—50 000 de oameni și să dispună, în cadrul ei, de cavalerie și artilerie suficientă. Dacă, în ciuda cîtorva manevre admirabile, expediția întreprinsă de el în Banat ¹³¹ cu această numeroasă armată n-a dus la rezultate trainice, faptul se explică prin aceea că el era obligat să țină seamă de necesitatea de a-și coordona acțiunile sale cu acelea ale unui general ungar incapabil.

Invazia unor puternice forțe rusești în Transilvania și înfrîngerea pe care au suferit-o după aceea maghiarii l-au determinat pe Bem să se întoarcă la teatrul de operațiuni al primei sale campanii. După ce a făcut încercarea zadarnică de a efectua o manevră de diversivune în spatele inamicului printr-o invazie în Moldova, el s-a întors în Transilvania, unde, la 29 iulie, la Sighișoara, a fost înfrînt și pus pe fugă de trupele rusești de sub comanda lui Lüders, care erau de trei ori mai numeroase decît ale lui. El însuși a scăpat să nu fie luat prizonier numai datorită faptului că a sărit într-o mocirlă, de unde a fost scos, întîmplător, de cîteva husari maghiari din unitățile înfrînte de inamic. Adunînd rămășițele trupelor sale, la 5 august el a luat din nou cu asalt Sibiul, dar, din lipsă de întăriri, a fost nevoit să-l părăsească în curînd și, după o luptă nenorocită, la 7 august, s-a îndreptat din nou spre Ungaria, unde a sosit la timp pentru a fi martor al înfrîngerii în lupta decisivă de la Timișoara ¹³². După ce a făcut încercarea zadarnică de a opune, la Lugoj, o ultimă rezistență cu rămășițele trupelor maghiare, el s-a întors din nou în Transilvania și s-a menținut aici pe poziție, împotriva unor forțe cu mult superioare, pînă la 19 august, cînd a fost nevoit să-și caute refugiu pe teritoriul turcesc.

Pentru a-și deschide un nou cîmp de activitate împotriva Rusiei, Bem a trecut la mahomedanism. A fost ridicat de sultan la rangul de pașă, sub numele de Amurat, și a primit

un post de comandă în armata turcă ; dar, în urma protestelor puterilor europene, a fost trimis la Alepp. Acolo a reușit să curme excesele sîngeroase comise, în noiembrie 1850, de către populația musulmană împotriva creștinilor localnici ¹³³ ; după aproximativ o lună a murit de o febră violentă, după ce refuzase să primească orice asistență medicală.

Scris de K. Marx și F. Engels
în a doua jumătate a lunii
septembrie 1857

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Karl Marx

Bessières

Bessières, Jean-Baptiste, mareșal al imperiului francez, s-a născut la Praissac, în departamentul Lot, la 6 august 1768; a căzut în lupta de la Lützen la 1 mai 1813. În 1791 a intrat în „garda constituțională”¹³⁴ a lui Ludovic al XVI-lea, a servit ca subofițer în regimentul de tiraliori călări din Pirinei și în curînd a primit gradul de căpitan de tiraliori. La 4 septembrie 1796, după victoria de la Roveredo, Bonaparte, chiar acolo, pe cîmpul de luptă, l-a înaintat la gradul de colonel. În timpul campaniei din Italia din 1796—1797 a fost comandant al ghi-zilor¹³⁵ de pe lîngă comandantul suprem, apoi a fost colonel al acestor trupe în Egipt și a rămas legat de ele cea mai mare parte a vieții lui. În 1802 a primit gradul de general de divizie, iar în 1804 pe cel de mareșal al imperiului. A participat la bătăliile de la Roveredo, Rivoli, Saint-Jean d’Acre, Abukir, Marengo, unde a condus ultimul atac, decisiv, al cavaleriei, la cele de la Austerlitz, Jena, Eylau și Friedland¹³⁶. În 1808 a fost numit comandant al unei divizii cu un efectiv de 18 000 de oameni, care era cantonată în provincia spaniolă Salamanca; cînd a sosit acolo, a constatat că generalul Cuesta, care ocupase o poziție între Valladolid și Burgos, amenința liniile de comunicații dintre Madrid și Franța. Bessières l-a atacat și a repurtat împotriva lui victoria de la Medina de Rioseco. După eșecul expediției engleze de la Walcheren¹³⁷, Napoleon l-a numit pe Bessières comandant al armatei din Belgia în locul lui Bernadotte. În același an (1809), Bessières a primit titlul de duce de Istria. În bătălia de la Essling*, în care a comandat o divizie de cavalerie, l-a înfrînt pe generalul austriac Hohenzollern. În timpul campaniei din Rusia a fost comandant al gărzii călare, iar cînd, în 1813, a început campania din Germania, a ocupat postul de comandant al

* Vezi volumul de față, pag. 69—76. — *Nota red.*

cavaleriei franceze. A murit pe câmpul de luptă în timp ce ataca defileul de la Rippach, în Saxonia, în ajunul luptei de la Lützen¹³⁸. Cît de popular era el printre soldații de rînd se poate judeca după faptul că s-a considerat indicat ca, un timp oarecare, să nu se comunice știrea morții lui.

Scris de K. Marx în jurul
datei de 29 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Bosquet ¹³⁹

Bosquet, Marie-Joseph, mareșal al Franței, s-a născut în 1810, la Pau, în departamentul Basses Pyrénées. În 1829 a intrat la școala politehnică din Paris, iar în 1831 la școala militară din Metz. În 1833 a fost făcut sublocotenent de artilerie și în această calitate a plecat, în 1834, în Algeria cu Regimentul 10 artilerie. O dată, când un mic detașament francez de acolo s-a pomenit într-o situație extrem de critică, iar comandantul lui își pierduse capul și nu știa cum să iasă din luptă, tânărul Bosquet a intervenit și a propus un plan prin a cărui punere în aplicare adversarul a suferit o înfrângere totală. În 1836 a fost făcut locotenent, în 1839 căpitan, în 1842 maior, în 1845 locotenent-colonel, în 1848 colonel și în același an — sub guvernul republican — a obținut gradul de general de brigadă. În timpul campaniei din Kabilia din 1851 * a fost rănit în timp ce-și conducea brigada la atac în defileul Menegal. Înaintarea lui la gradul de general de divizie a fost amânată în urma rezervei manifestate de el față de Ludovic-Napoleon; dar când au fost trimise trupe la război în Turcia, el a fost numit comandant al diviziei a 2-a.

În bătălia de la Alma **, unde a avut comanda aripii drepte a francezilor, a condus atacul de flanc împotriva aripii stîngi a rușilor cu o repeziciune și o energie care au fost apreciate în mod deosebit și de ruși. Bosquet a reușit chiar să-și aducă artileria sa pe podiș, trecînd-o prin defileuri lipsite de drumuri și considerate ca impracticabile. Totuși, trebuie să ținem seama că în această luptă trupele lui erau din punct de vedere numeric cu mult superioare acelorale ale adversarului.

* Vezi volumul de față, pag. 116—117. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, pag. 59—63. — *Nota red.*

La Balaklava, el s-a grăbit să vină în ajutorul aripii drepte a trupelor engleze, astfel că partea care a mai rămas din cavaleria ușoară engleză a avut posibilitatea să se retragă sub acoperirea trupelor lui, iar rușii au fost nevoiți să înceteze urmărirea¹⁴⁰. În bătălia de la Inkerman, el încă din zorii zilei s-a declarat gata să-i sprijine pe englezi cu cinci batalioane și două baterii. Dar, după ce această propunere i-a fost respinsă, el a așezat trei brigăzi franceze ca rezervă în spatele aripii drepte a englezilor. La ora 11 dimineața a luat două din aceste brigăzi și le-a introdus în linia de luptă, silindu-i astfel pe ruși să se retragă. Dacă n-ar fi fost acest ajutor, englezii ar fi suferit o înfrângere completă, deoarece aruncaseră în luptă toate trupele și nu le mai rămăsese nici un fel de rezerve, în timp ce rușii dispuneau de încă 16 batalioane intacte. În calitate de comandant al corpului care avea misiunea să acopere forțele aliaților situate pe malul abrupt al râului Cernaia, Bosquet s-a distins în orice împrejurare prin promptitudinea acțiunilor, vigilență și operativitate. A participat la asaltul Malakovului¹⁴¹; după acest eveniment a fost făcut mareșal, iar în 1856 a fost numit senator.

Scris de K. Marx și F. Engels
între 22 și 29 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Brune

Brune, Guillaume-Marie-Anne, mareșal al imperiului francez, s-a născut la Brives-la-Gaillarde, la 13 martie 1763, și a murit la Avignon, la 2 august 1815. A fost trimis de tatăl său la Paris să studieze științele juridice, dar, părăsind universitatea, a fost nevoit, din cauza greutăților financiare, să se facă muncitor tipograf. La începutul revoluției a editat, împreună cu Gautier și Jourgniac de Saint-Méard, „Journal général de la Cour et de la Ville”¹⁴². În curînd a intrat în partidul revoluției, s-a înscris în garda națională și a devenit un membru asiduu al Clubului cordelierilor¹⁴³. Statura sa impunătoare, aerul său marțial și patriotismul său turbulent au făcut din el unul dintre conducătorii militari ai poporului în timpul demonstrației din 1791 de pe cîmpul lui Marte, care a fost înăbușită de garda națională a lui Lafayette¹⁴⁴. Cînd a fost aruncat în închisoare și au început să circule zvonuri că partizanii regalității au încercat să se descotorosească de el prin mijloace mîrșave, Danton a intervenit pentru eliberarea lui. Datorită protecției lui Danton, al cărui partizan marcant a devenit după aceea, Brune a fost numit într-o funcție militară în timpul celebrelor zile din septembrie 1792¹⁴⁵, iar la 12 octombrie a fost ridicat deodată la rangul de colonel și de adjutant principal. El a servit sub comanda lui Dumouriez în Belgia; a fost trimis împotriva federaliștilor din Calvados, care înaintau sub comanda generalului Puisaye spre Paris, și a obținut destul de ușor victoria împotriva lor. După aceea a fost făcut general de brigadă și a luat parte la bătălia de la Hondschoote¹⁴⁶. Comitetul salvării publice¹⁴⁷ i-a încredințat lui misiunea de a înăbuși mișcările insurecționale din departamentul Gironde, misiune pe care a îndeplinit-o cu o rigoare extraordinară¹⁴⁸.

Cînd Danton a fost aruncat în închisoare, era de așteptat ca Brune să se grăbească să vină în ajutorul prietenului și protectorului său, dar el a stat prudent deoparte în primele momente ale primejdiei și a reușit să scape teafăr în timpul terorii. După 9 termidor, el s-a alăturat din nou dantonistilor, care ieșiseră atunci victorioși ¹⁴⁹, și l-a urmat pe Fréron la Marsilia și Avignon. La 13 vendémiaire (5 octombrie 1795) a acționat, în calitate de general sub comanda lui Bonaparte, împotriva secțiilor răzvrătite din Paris ¹⁵⁰. După ce a ajutat directoratul să înăbușe complotul din tabăra de la Grenelle (9 septembrie 1796) ¹⁵¹, a intrat în armata din Italia, în divizia lui Masséna, și în tot timpul campaniei a dat dovadă de o mare vitejie. Vrînd să-și cîștige simpatia conducătorilor cordelieri, Bonaparte a atribuit o parte din succesul său de la Rivoli eforturilor lui Brune, l-a ridicat, chiar acolo pe cîmpul de luptă, la gradul de general de divizie și a îndemnat directoratul să-l numească comandant al diviziei a 2-a din armata din Italia atunci cînd acest post a rămas vacant după plecarea lui Augereau la Paris.

După încheierea păcii de la Campoformio ¹⁵², directoratul i-a încredințat lui Brune misiunea de a adormi mai întii vigilența elvețienilor, încredințîndu-i că ei se află în siguranță, apoi să provoace dezbinare în consiliile lor și, în cele din urmă, după ce va fi concentrat în acest scop o armată, să se năpustească asupra cantonului Berna și să pună mîna pe tezaurul lui public; cu această ocazie, Brune a uitat să întocmească un inventar al prăzii capturate. În afară de asta, prin manevre care aveau mai degrabă un caracter diplomatic decît militar, l-a obligat pe Carol Emanuel, rege al Sardiniei și pretins aliat al Franței, să-i pună la dispoziție citadela orașului Torino (3 iulie 1798). Campania din Republica batavă ¹⁵³, care a durat vreo două luni, constituie marele eveniment din biografia militară a lui Brune. În această campanie, el a înfrînt forțele unite ale englezilor și rușilor, aflate sub comanda ducelui de York, care a capitulat în fața lui, obligîndu-se să dea înapoi pe toți prizonierii francezi luați de către englezi de la începutul războiului antiacobin. După coup d'état * de la 18 brumar, Bonaparte l-a numit pe Brune membru al Consiliului de Stat, de curînd înființat, și l-a trimis apoi împotriva regaliștilor din Bretagne.

Trimis, în 1800, în armata din Italia, Brune a ocupat trei tabere inamice instalate lîngă rîul Volta, l-a împins pe adver-

* — lovitura de stat. — *Nota trad.*

sar de partea cealaltă și a luat măsuri pentru trecerea neînțirziată a râului. Potrivit ordinelor lui, armata trebuia să treacă râul prin două puncte : aripa dreaptă, sub comanda generalului Dupont, printr-un punct situat între moara de pe malul Voltei și satul Pozzolo, iar aripa stângă, sub comanda lui Brune, pe la Monbazon. Când executarea părții a doua a operațiunii s-a lovit de unele greutateți, Brune a ordonat ca ea să fie amănată cu 24 de ore, deși aripa dreaptă, care începuse trecerea în celălalt punct, se și angajase în luptă cu forțele, mult superioare din punct de vedere numeric, ale austrie-cilor. Numai datorită eforturilor generalului Dupont, aripa dreaptă n-a fost nimicită sau făcută prizonieră, ceea ce ar fi pus în pericol succesul întregii campanii. Această greșeală a dus la rechemarea lui Brune la Paris.

Din 1802 pînă în 1804 Brune a jucat un rol cu totul neînsemnat ca ambasador la Constantinopol, unde talentul său diplomatic n-a fost sprijinit de baionete, ca în Elveția și Piemont. După întoarcerea lui la Paris, în decembrie 1804, Napoleon l-a ridicat la gradul de mareșal, preferîndu-l unor generali ca Lecourbe. După ce a fost cîtva timp șeful taberei de la Boulogne ¹⁵⁴, a fost trimis, în 1807, la Hamburg ca guvernator al orașelor hanseatice și comandant al rezervei marii armate. În acest post l-a sprijinit în mod activ pe Bourrienne în manoperele sale de deturnare a fondurilor statului. Necesitatea de a reglementa niște puncte litigioase dintr-un acord de armistițiu încheiat cu Suedia la Schlatkow, i-a prilejuit lui Brune o lungă întrevvedere personală cu regele Gustav, care i-a propus de fapt să-și trădeze stăpînul. Felul cum a refuzat el această propunere a trezit bănuielile lui Napoleon, care a fost cuprins de o minie nestăpînită cînd Brune, întocmind textul unei convenții cu privire la remiterea insulei Rügen francezilor, a menționat numai armata franceză și pe cea suedeză ca părți contractante, fără să facă nici o referire la „maiestatea-sa imperială și regală”. Brune a fost imediat rechemat printr-o scrisoare a lui Berthier, în care acesta, la ordinul expres al lui Napoleon, făcea constatarea că „un asemenea scandal n-a mai existat din vremea lui Pharamond”.

Întorcîndu-se în Franța, Brune s-a retras din viața publică. În 1814 s-a declarat de acord cu decretul senatului ¹⁵⁵ și a primit de la Ludovic al XVIII-lea crucea sfîntului Ludovic. În timpul celor o sută de zile ¹⁵⁶ a devenit din nou bonapartist și a primit comanda unui corp de observație situat lîngă râul

Var, unde i-a prigonit pe regalisti cu aceeași necruțare și energie ca pe vremea cînd era iacobin. După bătălia de la Waterloo s-a declarat adept al regelui. În drum de la Toulon spre Paris, el a ajuns, în ziua de 2 august, la Avignon într-un moment cînd acest oraș se afla în stăpînirea gloatei regaliste, care timp de 15 zile s-a dedat la masacre și incendii. A fost recunoscut și împușcat. Mulțimea a pus mîna pe corpul lui, l-a tirît pe străzi și l-a aruncat în Ron. „Brune, Masséna, Augereau și mulți alții — a spus Napoleon pe cînd se afla pe insula Sf. Elena — au fost niște distrugători neînfricați”. În ce privește talentul lui militar, Napoleon a remarcat: „Brune nu era lipsit de anumite merite, dar, privit în ansamblu, el era mai degrabă un général de tribune * decît un ostaș care inspiră frică”. În 1841 i s-a ridicat un monument în orașul său natal.

Scris de K. Marx între
23 și 29 septembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

* — general de tribună. — *Nota trad.*

Friedrich Engels

Bomba

Bomba, sau proiectilul exploziv, este un proiectil găunos de fier pentru tunuri grele și mortiere, care este umplut cu pulbere și se trage cu un mare unghi de nivel, astfel ca să acționeze prin forța căderii și a exploziei lui. Bombele sînt, în general, cele mai mari dintre proiectilele folosite, deoarece mortierul, care este mai scurt decît oricare alt tip de tun, poate avea un diametru și un calibru considerabil mai mare. În prezent se folosesc, de regulă, bombe cu diametrul de 10, 11 și 13 țoli ; în 1832, la asedierea orașului Anvers¹⁵⁷, francezii au folosit un mortier și bombe cu calibrul de 24 de țoli, turnate în Belgia. Pulbera introdusă în bombă explodează cu ajutorul unui focos, adică al unui tub umplut cu o compoziție care arde încet și se aprinde în timpul executării loviturii de către mortier. Acțiunea unor asemenea dispozitive este calculată în așa fel ca bomba să explodeze cît mai repede după ce și-a atins ținta, iar uneori chiar înainte de a atinge pămîntul. În afară de pulbere, în bombă se pun cîteodată și cîteva porții dintr-o compoziție de Valenciennes¹⁵⁸ pentru aprinderea obiectelor inflamabile, totuși se consideră de către unii că asemenea adaosuri sînt inutile, deoarece în momentul exploziei ele se desfac în particule foarte mici, și că acțiunea incendiară a bombei explozive nu este în nici un caz mai mică fără această compoziție. Bombele sînt aruncate sub un unghi de 15° pînă la 45°, însă de cele mai multe ori el este cuprins între 30° și 45°; bombele mai mari cu încărcătură mai mică au o traiectorie relativ mai mare la un unghi de nivel de vreo 45°, iar cele mai mici cu o încărcătură mărită — la un unghi de vreo 30°. În toate cazurile, încărcăturile sînt relativ mici : o bombă de 13 țoli cu o greutate de 200 de livre, la tragerea cu un mortier al cărui unghi de nivel e de 45° și care are o încărcătură de pulbere de 3 1/2 livre, are

o bătaie de 1 000 de iarzi, iar cu o încărcătură de 20 de livre, adică de $\frac{1}{10}$ din greutatea bombei, o bătaie de 4 200 de iarzi. O asemenea bombă, care coboară de la o înălțime uriașă, are un efect distructiv foarte mare atunci cînd cade pe ceva ce poate fi distrus. Ea străbate toate etajele unei case și pătrunde prin bolți arcuite din cele mai rezistente, și, deși proiectilul exploziv de 13 țoli conține în total vreo 7 livre de pulbere, rezultatele exploziei lui sînt asemănătoare cu acelea ale exploziei unei mine, iar schijele lui, dacă nu întîlnesc nici un obstacol, zboară la o distanță de 800 și 1 000 de iarzi. Pe de altă parte, dacă bomba cade pe pămînt moale, pătrunde în el pînă la o adîncime de 8—12 picioare și se stinge sau explodează fără să pricinuiască pagube. În același timp, bombele se folosesc adeseori ca mici mine sau fougasses, care sînt îngropate în pămînt la o adîncime de aproximativ un picior în locurile pe care urmează să treacă inamicul; pentru explodarea lor se folosește un fitil sau un șnur care arde încet. În această formă au fost ele folosite pentru prima oară în istorie: chinezii — după cum scrie în cronicile lor — încă cu cîteva secole înainte erei noastre utilizau sfere de metal umplute cu exploziv și cu mici bucățele de metal, care erau făcute să explodeze cu ajutorul unui fitil cu ardere înceată. Ele erau folosite pentru apărarea defileelor și erau puse acolo în timpul apropierii inamicului. În 1232, la apărarea localității Kaifin, chinezii, în timpul asalturilor executate de mongolii care atacau fortăreața, rostogoleau, de obicei, de pe parapet, bombe asupra lor. Mahmud, șahul Gujratului, conducînd, în 1484, asediul localității Champaneer, a azvîrlit bombe în oraș. În Europa, dacă facem abstracție de exemplele anterioare, cu caracter mai îndoielnic, pe la începutul secolului al XIV-lea, arabii în Spania și, după ei, spaniolii trăgeau cu tunurile lor bombe și proiectile incendiare, dar scumpetea proiectilelor găunoase și greutatea legate de confecționarea lor au împiedicat multă vreme folosirea lor pe scară largă. Abia pe la jumătatea secolului al XVII-lea au devenit ele un element important al artileriei de asediu.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 5 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bombardierul

Bombardier — denumire dată, la început, soldatului care deservește un mortier într-o baterie de mortiere; în prezent însă, acest termen se folosește, în unele armate, pentru un grad de subofițer de artilerie ceva mai mic decât cel de sergent. Principala atribuție a bombardierului este, în general, să fixeze tunul pentru ochire. În Austria a fost creat un corp de bombardieri ca școală pentru instruirea subofițerilor de artilerie — o instituție care a contribuit în mare măsură la elaborarea procedurii științifice și eficiente de deservire a artileriei, prin care se distinge acest gen de armă în armata austriacă.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 5 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bombardamentul

Bombardament — tragerea cu bombe sau ghiulele explozive asupra unui oraș sau a unei fortărețe, cu scopul de a provoca incendii. Un bombardament este nesistematic atunci cînd nave, baterii de cîmp și un număr relativ redus de baterii de asediu execută tragerea cu bombe asupra unei localități pentru a înspăimînta pe locuitori și pe cei din garnizoana respectivă și a obține astfel o capitulare rapidă, sau cu un alt scop; el este sistematic atunci cînd reprezintă una din metodele de efectuare a atacului asupra unei fortărețe. Atacul unei fortărețe prin bombardament sistematic a fost folosit pentru prima oară de prusieni în 1815, după Waterloo, la asedierea fortărețelor din nordul Franței. Dat fiind că armata franceză și partizanii lui Bonaparte se aflau atunci într-o stare de extremă demoralizare, iar restul populației dorea cu ardoare pacea, s-a considerat că de data asta se poate renunța la formalitățile unui asediu metodic de tip vechi, înlocuindu-l cu un bombardament intens și de scurtă durată, care să provoace incendierea și aruncarea în aer a pulberărilor, să nu lase nici o noapte de odihnă locuitorilor fortăreței și să asigure în felul acesta o capitulare grabnică, provocată fie de presiunea morală a locuitorilor asupra comandamentului, fie de amploarea distrugerilor efective și de istovirea garnizoanei. Atacul sistematic împotriva construcțiilor de apărare prin tragere directă continuă să fie practicat, dar el a devenit un procedeu accesoriu în comparație cu tragerea indirectă cu bombe executată cu obuziere grele. În unele cazuri era suficient un bombardament nesistematic, iar în altele trebuia să se recurgă la un bombardament sistematic; dar în ambele cazuri scopul era în mod invariabil atins. și acum în teoria asediilor este recunoscut principiul că distrugerea resurselor adversarului, cu ajutorul tragerii indi-

recte, și crearea unei stări de nesiguranță în interiorul fortăreței sînt tot atît de importante (dacă nu și mai importante) ca distrugerea fortificațiilor exterioare prin tragere directă și cu ricoșet. Cel mai mare efect îl are bombardarea unei fortărețe de proporții mijlocii și cu o numeroasă populație civilă, întrucît înrîurirea morală a acesteia este unul din mijloacele folosite pentru a constrînge comandamentul să capituleze. Pentru bombardarea unei fortărețe mari este nevoie de enorme resurse de material. Cel mai bun exemplu în acest sens ni-l prezintă asediul Sevastopolului, în timpul căruia s-a consumat un număr nemaipomenit de proiectile ¹⁵⁹. Același război ne oferă și cel mai elocvent exemplu de bombardament nesistematic, care a avut loc în timpul atacului efectuat asupra Sveaborgului de către navele purtătoare de mortiere anglo-franceze, cînd asupra acestei fortărețe au fost aruncate peste 5 000 de bombe și tot atîtea ghiulele inerte ¹⁶⁰.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 5 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Galiota de bombardament

Galiotă de bombardament — un termen care este acum întrebuințat, de obicei, pentru navele purtătoare de mortiere de tip mai vechi (*galiotes à bombes*). Ele erau de o construcție destul de solidă pentru a putea rezista șocului provocat de reculul mortierului, aveau 60—70 de picioare lungime, o capacitate de încărcare de 100—150 de tone, un pescaj de 8—9 picioare și, de obicei, două catarge. Pe ele se instalau două mortiere și câteva tunuri. Calitățile nautice ale acestor nave erau, desigur, foarte slabe. Ele erau însoțite de un vas auxiliar, de obicei un bric, pe care, pînă la începerea acțiunilor de luptă, se aflau artileriștii și cea mai mare parte din muniții.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 5 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Nava de bombardament

Navă de bombardament sau navă purtătoare de mortiere — termen folosit pentru o categorie de ambarcațiuni mai moderne, înarmate cu mortiere. Pînă la războiul din Rusia *, vasele de acest fel din flota militară britanică aveau un pescaj de 8—9 picioare și, în afară de două mortiere de 10 țoli, aveau instalate pe ele patru tunuri de 68 de livre și șase caronade de 18 livre. Cînd războiul cu Rusia a făcut să fie necesare acțiunile flotei militare în ape puțin adînci și în canale întortocheate, iar puternicele fortărețe rusești de coastă, inaccesibile pentru orice atac naval frontal, au impus folosirea de nave purtătoare de mortiere, a fost nevoie să se inventeze un nou gen de nave de bombardament. Aceste noi nave sînt de aproximativ 60 de picioare lungime, au o lățime mare, prova rotunjită ca la galiotele olandeze, fundul plat, pescajul de 6—7 picioare și sînt propulsate de aburi. Ele sînt înarmate cu două mortiere cu calibrul de 10 sau 13 țoli și cîteva tunuri de cîmp sau caronade pentru respingerea cu șrapnele a detașamentelor de abordaj; nu sînt prevăzute cu tunuri grele. Au acționat cu un efect considerabil în atacul împotriva fortăreței Sveaborg, pe care au bombardat-o de la o distanță de 4 000 de iarzi.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 5 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

* — războiul Crimeii (1853—1856). — *Nota red.*

Friedrich Engels

Adăpostul împotriva bombelor

Adăpost împotriva bombelor — acoperișul unei anumite construcții, îndeajuns de solid pentru a rezista la șocul provocat de bombele care cad pe el. Date fiind calibrele, extrem de mari, care se folosesc astăzi, se înțelege că la majoritatea construcțiilor cu acoperiș de protecție împotriva bombelor este aproape imposibil să se obțină — și, bineînțeles, inutil să se urmărească — o securitate absolută împotriva tragerii indirecte. O boltă rotundă, cu o grosime de 3¹/₂ picioare la cheia de boltă, va rezista la majoritatea bombelor, și chiar un singur obuz de 13 țoli ar putea să n-o străpungă, dar un al doilea ar putea, în majoritatea cazurilor, să facă acest lucru. De aceea clădirile perfect adăpostite împotriva bombelor sînt rezervate pulberărilor, laboratoarelor etc., unde o singură bombă ar provoca o explozie extrem de puternică. Cea mai mare securitate o oferă bolțile solide, acoperite cu un strat de pămînt gros de 3—4 picioare. Bolțile cazematelor obișnuite nu trebuie numaidcît să fie atît de rezistente, deoarece este prea puțin probabil să cadă din nou bombe în același loc unde au mai căzut o dată. Pentru o adăpostire temporară împotriva bombelor, clădirile sînt acoperite cu grinzi rezistente, care se așază foarte aproape una de alta și se acoperă cu fascine, peste care se așterne ceva gunoi de grajd și, în sfîrșit, se presară pămînt. O dată cu introducerea bateriilor și a forturilor întărite cu cazemate și a cazărmilor de apărare prevăzute cu cazemate, care sînt, de obicei, așezate de-a lungul pantei interioare a meterezului fortăreței și la mică distanță de ea, numărul adăposturilor împotriva bombelor amenajate în fortărețe a crescut considerabil ; și nici nu ne putem aștepta ca astăzi, în cazul unui atac regulat al unei fortărețe combinat cu bombardamente puternice care continuă zi și noapte, o garnizoană să poată

rezista la un astfel de asediu fără să fie asigurată cu adăposturi de nădejde, în care unitățile care au fost de serviciu să se poată odihni și să-și refacă forțele. De aceea, la construirea de fortărețe moderne, numărul lucrărilor de acest gen va crește, probabil, într-o măsură și mai mare.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 5 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Podul militar ¹⁶¹

Arta construirii de poduri provizorii pentru trecerea armatelor peste mari ape curgătoare și peste golfuri maritime înguste a fost bine cunoscută încă de cei din antichitate, ale căror construcții de acest gen ne uimesc uneori prin proporțiile lor. Darius a traversat Bosforul și Dunărea, iar Xerxes Hellespontul, pe poduri de vase, a căror descriere o găsim la Herodot ¹⁶². Armata lui Xerxes a construit două poduri peste Dardanele. Primul era format din 360 de vase ancorate la proră și pupă și așezate unul lângă altul, cu chila în direcția curentului. Ele erau legate între ele prin odgoane puternice, peste care erau întinse scînduri întărite de ambele părți cu traverse și acoperite cu un strat de pămînt. Al doilea pod era format din 314 vase și a fost construit într-un mod asemănător. După spusele lui Arrianos, armata lui Alexandru avea pe lângă ea un parc permanent de pontoane, format din vase ușoare ¹⁶³. Romanii aveau vase împletite, care erau acoperite cu piei de animale și a căror destinație era să sprijine platforma de scînduri a podului ; pînă în perioada căderii imperiului, aceste vase făceau parte din coloana de aprovizionare a armatelor lor. De altfel, atunci cînd trebuiau să treacă peste un fluviu iute, romanii știau să construiască și poduri militare mai solide ; o dovadă în acest sens sînt vestitele poduri pe pîloni folosite de Cezar la trecerea Rinului ¹⁶⁴.

Nu găsim nici un fel de documente din care să reiasă că armatele medievale dispuneau de un echipament special pentru poduri, însă în timpul Războiului de 30 de ani diferitele armate angajate în luptă au transportat materiale pentru montarea de poduri peste râurile mari din Germania. Vasele folosite în acest scop erau foarte grele, fiind, de obicei, construite din lemn de stejar. Platforma podului era instalată pe niște capre, care se sprijineau pe fundul acestor vase. Olandezii au

fost primii care au folosit vase de tip mai ușor, cu fundul plat, cu borduri aproape verticale, cu prora și pupa ascuțite, ambele capete ridicându-se în plan înclinat peste suprafața apei. Aceste vase erau alcătuite dintr-o carcasă de lemn, acoperită cu foi de tablă, și se numeau pontoane. Francezii, după spusele lui Folard¹⁰⁵, se consideră și ei inventatorii ai unor pontoane, însă cu înveliș de aramă, și există indicii că pe la 1672 ei dispuneau de un întreg parc de pontoane. Pe la începutul secolului al XVIII-lea, toate armatele europene erau deja înzestrate cu vase de acest fel, alcătuite, de obicei, dintr-o carcasă de lemn învelită cu tablă de fier sau de aramă, cu piele sau cu pânză gudronată. Ultimul dintre aceste materiale era folosit de ruși. Vasele erau mici, și, pentru ca podul să aibă o oarecare capacitate de plutire, era necesar ca ele să fie așezate aproape unul de altul, la o distanță nu mai mare de 4—5 picioare; aceasta făcea ca curentul apei să fie considerabil stăvilat, pune în primejdie securitatea podului și dădea inamicului posibilitatea de a-l distruge lansând în direcția lui diverse obiecte plutitoare.

Pontoanele pe care le folosesc azi armatele de pe continentul european au dimensiuni mai mari, dar în principiu sînt asemănătoare cu acelea care se foloseau cu 100 de ani în urmă. Francezii întrebunțează, cu începere din 1829, vase cu fundul plat și cu borduri aproape verticale, care se îngustează spre proră, precum și, în mai mică măsură, spre pupă; ambele extremități ale vasului se ridică peste bordul lui și sînt îndoite ca la canoe. Dimensiunile vasului sînt următoarele: lungimea — 31 de picioare, lățimea sus — 5 picioare și 6 țoli, iar la fund — 4 picioare și 4 țoli. Carcasa din lemn de stejar e acoperită cu scînduri de brad. Fiecare ponton cîntărește 1 658 de pfunzi și are o flotabilitate (care reprezintă greutatea pe care o duce vasul cînd se scufundă în apă pînă în partea de sus a bordului), de 18 675 de pfunzi. La construirea podului, vasele sînt așezate la intervale de 14 picioare de la o margine de bord la alta. Lățimea porțiunii de trecere este de 11 picioare. Avangarda armatei folosește, la trecerea peste riuri mai mici, pontoane de dimensiuni mai mici. Pontoanele austriece sînt asemănătoare cu cele franceze mai mari, dar, pentru a face ca transportul lor să fie mai ușor, ele sînt despărțite transversal, pe la mijloc, în două părți, care se assemblează pe apă. Două vase așezate bord la bord și unite prin bare scurte de lemn, în timp ce o bară longitudinală sprijină grinzile platformei, formează suportul plutitor al podului. Aceste pontoane, inventate de Bi-

rago, au fost folosite pentru prima dată în 1825. Pontoanele rușilor au o carcasă de lemn, a cărei construcție permite să se scoată barele sau traversele centrale; pe această carcasă se întinde o pînză impregnată cu smoală sau cu o soluție de cauciuc. Fiecare ponton are lungimea de 21 de picioare și 9 țoli, lărgimea de 4 picioare și 11 țoli, adîncimea de 2 picioare și 4 țoli și cîntărește 718 pfunzi. Lărgimea porțiunii de trecere a podului este de 10 picioare, distanța dintre pontoane de 8 picioare. Rușii au și pontoane cu carcasă similară, dar acoperită cu piele. Prusienii, după cît se spune, au fost primii care au despărțit pontoanele lor în compartimente prin pereți transversali, pentru a împiedica scufundarea lor în caz că ar pătrunde apă într-o parte. Pontoanele lor sînt de lemn și au fundul plat. La așezarea podurilor ei lasă între pontoane o deschizătură sau un spațiu liber de 8—16 picioare, după împrejurări. Olandezii, cu începere din 1832, și piemontezii au parcuri de pontoane asemănătoare cu cele folosite de armata austriacă. Pontonul belgian este ascuțit spre proră, dar nu se îngustează spre pupă. În toate armatele de pe continent, la parcurile de pontoane se atașează bărci mici pentru transportul ancorelor.

În armata Angliei și în aceea a Statelor Unite s-a renunțat complet la folosirea bărcilor pentru formarea parcurilor de pontoane, iar pentru susținerea podurilor se folosesc cilindri goi, fabricați dintr-un material ușor și închiși din toate părțile. În Anglia, în 1836 au început să fie folosite, în locul oricăror alte pontoane, pontoanele cilindrice cu capete conice, semisferice sau parabolice construite în 1828 de colonelul Blanchard. Pontonul mare englez are lungimea de $24 \frac{1}{2}$ picioare și diametrul de 2 picioare și 8 țoli. El este făcut din foi de tablă, care înconjură o serie de roți de tablă, ale căror spițe sînt făcute din cilindri goi de tablă; un cilindru mai mare de tablă, cu diametrul de $1 \frac{3}{4}$ țoli, formează osia lor comună și trece prin toată lungimea pontonului.

În S.U.A. s-au făcut experiențe cu pontoane cilindrice de cauciuc. În 1836, căpitanul (ulterior colonelul) Lane a construit pe aceste pontoane poduri peste un rîu adînc și repede din Alabama, iar în 1839 d-l Armstrong a prezentat un proiect de flotoare similare, avînd fiecare, cînd e umflat, o lungime de 18 picioare, un diametru de 18 țoli și o greutate de 39 de pfunzi; trei flotoare formau o verigă a podului. În 1846, în armata S.U.A. au fost introduse pontoanele pneumatice de cauciuc, care au fost folosite în războiul împotriva Mexicu-

lui ¹⁶⁶. Ele se transportă foarte ușor datorită greutateii lor neînsemnate și spațiului mic pe care-l ocupă când sînt strînse, dar sînt supuse deteriorării și devin inutilizabile în urma frecării lor de pietriș etc., și au în același timp neajunsurile proprii tuturor pontoanelor cilindrice. Aceste neajunsuri sînt următoarele : după ce pontoanele se cufundă în apă pînă la jumătate din înălțimea lor, pescajul lor crește cu fiecare adăugire de încărcătură, deși ar fi cazul să se întîmple invers ; totodată, la capetele cilindrilor se prind cu ușurință și se depun tot felul de obiecte plutitoare ; și, în sfîrșit, pentru a putea fi deplasate în apă, ele trebuie să fie în prealabil unite cîte două printr-o platformă, formînd plute, în timp ce pontoanele de vase pot să se miște independent pe apă, ca luntrile obișnuite, și pot fi folosite pentru o transportare rapidă cu vîsle a trupelor peste fluviu. Pentru a face o comparație între flotabilitatea pontonului cilindric și a celui cu vase, e de ajuns să prezentăm următoarele date : pontonul francez suportă vreo 20 de picioare de pod și are (dacă se scade greutatea construcției de sus a podului) o flotabilitate de peste 150 de chintale engleze * ; o plută engleză din două pontoane suportă cam aceeași lungime de pod, dar flotabilitatea ei, fără construcțiile de sus, este de numai 77 de chintale engleze, din care numai jumătate constituie încărcătura permisă.

În afară de pontoane, un parc de pontoane cuprinde vîsle, cîngi, ancore, odgoane și alte obiecte necesare pentru deplasarea pontoanelor pe ape și fixarea lor în poziție, precum și birne și scînduri pentru platforma podului. De obicei, mai întîi pontoanele de vase sînt așezate fiecare separat la locul lui, iar după aceea sînt unite între ele prin birne și scînduri ; pontoanele cilindrice însă sînt unite între ele două cîte două, formînd o plută care se ancorează apoi la o distanță corespunzătoare de capătul podului și se leagă de el prin birne și scînduri. Dacă împrejurările permit, se construiesc, în locuri adăpostite situate mai sus de punctul fixat pentru așezarea podului, niște verigi întregi alcătuite din 3, 4 sau 5 pontoane, care sînt unite printr-o platformă și sînt apoi lansate acolo una după alta. În unele cazuri, dacă există pontonieri deosebit de experimentați, se construiește tot podul pe un singur mal al fluviului și, cînd urmează să aibă loc trecerea, el se desface prin forța curentului. În felul acesta a fost făcut podul pentru trecerea armatei lui Napoleon peste Dunăre în ajunul bătăliei de la Wagram. Toată această campanie este extrem de instruc-

* — un chintal englez=112 pfunzi sau 50,8 kg. — *Nota trad.*

tivă în ce privește trecerea apelor mari peste niște poduri militare așezate în fața inamicului.

Totuși, parcul de pontoane nu este întotdeauna la îndemână, și un ofițer genist trebuie să știe, în caz de nevoie, să aștearnă și fără el un pod peste un râu. Există pentru aceasta cele mai felurite materiale și metode de construcție. Pentru podurile de vase se folosesc bărci mai mari, care se găesc, de obicei, pe râurile navigabile. Dacă nu se pot găsi bărci și dacă adâncimea râului sau configurația fundului său face să fie necesară crearea de suporturi plutitoare, se pot folosi în acest scop plute de lemn, flotoare din butoaie și alte obiecte plutitoare. Dacă râul e puțin adânc și are fundul tare și destul de neted, se construiesc suporturi imobile, constând fie din piloni, care asigură edificiul podurilor celor mai rezistente și mai de nădejde, dar cer mult timp și multă muncă, fie din capre, care pot fi confecționate repede și cu ușurință. Uneori se folosesc ca suport potrivit pentru platforma unui pod căruțe umplute cu fascine etc. și scufundate în locurile unde e apa mai adâncă. Podurile peste locuri inundate, mlaștini etc. se fac cu ajutorul gabioanelor. Pentru traversarea râurilor înguste și a defileurilor, când trebuie să treacă peste ele numai infanterie, se folosesc diferite tipuri de poduri suspendate; de obicei, ele sînt atîrnate de cabluri rezistente.

Construirea unui pod militar chiar sub focul efectiv al inamicului este azi un lucru destul de rar; totuși, este necesar să se prevadă întotdeauna posibilitatea de a face față situației. De aceea podul se construiește, de obicei, într-o cotitură a fluviului îndreptată spre armatele proprii, în așa fel ca artileria amplasată la dreapta și la stînga să poată trage spre malul opus în apropiere de locul unde trebuie să se termine podul și să acopere astfel construcția lui. În afară de aceasta, malul concav al cotiturii este, de obicei, mai înalt decît opusul său, și, de aceea, avantajului focului încrucișat i se adaugă, în majoritatea cazurilor, avantajul poziției de comandă. Infanteria trece pe malul opus în bărci sau în pontoane cu vîsle și ocupă o poziție drept în fața podului. Pentru trecerea unui mic număr de cavaleriști și a cîtorva tunuri ușoare se poate construi un pod plutitor. Multe avantaje oferă și niște insule care despart râul în cîteva brațe sau un loc situat mai jos de vărsarea unei ape mai mici. În acest din urmă caz, iar uneori și în primul, diferitele verigi ale podului pot fi asamblate într-un loc adăpostit al apei și apoi trimise în josul curentului. Partea aflată în ofensivă, care are de obicei posibilitatea să

aleagă multe puncte favorabile pe o mare porțiune din cursul apei, poate destul de ușor să-l inducă în eroare pe inamic prin false atacuri și să execute apoi adevărata traversare într-un punct îndepărtat; iar pentru cei ce sînt în apărare, primejdia de a-și dispersa forțele pe o porțiune de apă așa de întinsă este atît de mare, încît azi se preferă concentrarea lor la o oarecare distanță de cursul apei și îndreptarea efectivului total spre locul traversării reale, îndată ce a devenit posibilă stabilirea lui și înainte ca inamicul să-și poată trece toată armata. Prin aceste motive se explică de ce în nici un război, de la revoluția franceză încoace, construirea de poduri peste oricare din marile fluvii europene n-a întîmpinat o opoziție serioasă.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 14 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Bernadotte ¹⁶⁷

Bernadotte, Jean-Baptiste-Jules — mareșal al imperiului francez, prinț de Pontecorvo și, sub numele de Carol al XIV-lea Ioan, rege al Suediei și Norvegiei, s-a născut la 26 ianuarie 1764 la Pau, departamentul Basses Pyrénées, și a murit la 8 martie 1844 în palatul regal din Stockholm. Era fiul unui avocat și a căpătat pregătirea necesară pentru această profesiune, dar atracția lui pentru cariera militară l-a determinat, în 1780, să se înroleze pe ascuns în infanteria marină regală, unde a înaintat pînă la gradul de sergent, cînd a izbucnit revoluția franceză. De atunci a început pentru el o perioadă de ascensiune rapidă. În 1792 a servit, cu gradul de colonel, în armata lui Custine, iar în 1793 a comandat o jumătate de brigadă; în același an, prin protecția lui Kléber, a fost avansat la gradul de general de brigadă și, în calitate de general de divizie în armata din Sambre-et-Meuse, de sub comanda lui Kléber și a lui Jourdan, a contribuit la victoria de la Fleurus din 26 iunie 1794, la succesul de la Jülich și la capitularea de la Maastricht ¹⁶⁸. A adus, de asemenea, mari servicii în campania din 1795—1796 împotriva generalilor austrieci Clerfayt și Kray și a arhiducelui Carol. La începutul anului 1797 a primit din partea Directoratului ordinul de a duce 20 000 de oameni ca întărire pentru armata din Italia; acolo s-a întîlnit pentru prima dată cu Bonaparte, și această întîlnire a predeterminat relațiile lor viitoare. În ciuda semeției sale înnăscute, Bonaparte a nutrit față de armata de la Rin și de generalii ei o gelozie meschină și bănuitoare. El și-a dat imediat seama că Bernadotte urmărește să-și asigure o carieră independentă. Acesta, la rîndul său, era prea gascon pentru a aprecia în mod just distanța dintre un geniu ca Bonaparte și un om de talent cum era el. Prin aceasta se explică antipatia lor reciprocă. În timpul invaziei în Istria ¹⁶⁹, Bernadotte s-a distins

la trecerea peste Tagliamento, unde a condus avangarda, precum și la luarea fortăreței Gradisca la 19 martie 1797.

După așa-zisa revoluție de la 18 fructidor ¹⁷⁰, Bonaparte a ordonat generalilor săi să adune declarații din partea diviziilor lor în sprijinul acestui coup d'état *; dar Bernadotte mai întâi a protestat, apoi și-a manifestat în mod demonstrativ repulsia față de acest ordin și, în cele din urmă, a adresat Directoratului o declarație, dar cu un conținut cu totul contrar celui cerut și fără să i-o remită prin Bonaparte. Acesta, în drum spre Paris, unde se ducea să prezinte Directoratului tratatul de la Campoformio, l-a vizitat pe Bernadotte la cartierul său general de la Udine și l-a copleșit cu lingușeli, dar a doua zi, printr-un ordin dat de la Milano, i-a luat jumătate din divizia lui din armata de la Rin, iar în ce privește cealaltă jumătate i-a ordonat s-o ducă înapoi în Franța. După numeroase obiecții, compromisuri și noi certuri, Bernadotte a fost, în sfârșit, convins să accepte postul de ambasador la Viena. Aici, acționînd potrivit instrucțiunilor date de Talleyrand, a adoptat o atitudine conciliantă, pe care ziarele pariziene inspirate de Bonaparte și de frații lui au calificat-o drept plină de tendințe regaliste, răspîndind, ca o dovadă în sprijinul acestei acuzații, zvonul că el a scos steagul tricolor de la intrarea reședinței sale și a interzis celor din suita sa să poarte cocarde republicane la pălărie. Primind observații pentru toate acestea din partea Directoratului, la 13 aprilie 1798, cu prilejul aniversării demonstrației antiacobine de la Viena, Bernadotte a arborat steagul tricolor cu inscripția: „Libertate, egalitate, fraternitate”, după care reședința lui a fost asaltată de o gloată de vienezi, care au dat foc steagului, punîndu-i și lui viața în primejdie. Întrucît guvernul austriac a refuzat să dea satisfacția cerută, Bernadotte cu întreaga sa ambasadă s-au retras la Rastatt, dar Directoratul, urmînd sfatul lui Bonaparte, care fusese și el părtaș la provocarea acestui scandal, a mușamalizat incidentul și l-a lăsat fără sprijin pe reprezentantul său.

Intrarea lui Bernadotte în relații de rudenie cu familia Bonaparte, ca urmare a căsătoriei sale, în august 1798, cu domnișoara Désirée Clary, fiica unui negustor din Marsilia și cumnata lui Joseph Bonaparte, n-a făcut, pe cît se pare, decît să-i sporească și mai mult aversiunea împotriva lui Napoleon. În 1799, în calitate de comandant al armatei de observație de pe Rinul superior, el s-a dovedit incapabil pentru această însărcinare și a confirmat astfel cu anticipație justetea părerii, ex-

* — lovitură de stat. — *Nota trad.*

primat de Napoleon la Sf. Elena, că el era mai potrivit pentru rolul de subaltern decît pentru cel de comandant suprem. Ajuns în fruntea ministerului de război, în urma unei émeute * care s-a produs la 30 prairial¹⁷¹ în Directorat, el s-a remarcat în mai mică măsură prin planurile sale de operațiuni militare decît prin intrigile cu iacobinii, a căror influență renăscîndă a încercat s-o folosească pentru a-și crea adepți personali în rîndurile armatei. Dar iată că într-o dimineață, la 13 septembrie 1799, citind „Moniteur“, a luat cunoștință de demisia sa, pe care nu-și amintea s-o fi înaintat cîndva. Această stratagemă a fost pusă la cale de Sieyès și Roger Ducos, membri ai Directoratului și partizani ai lui Bonaparte.

În calitate de comandant al Armatei din vest, Bernadotte a înăbușit ultimele focare ale răscoalei din Vendéea. După proclamarea imperiului, care i-a adus titlul de mareșal, i s-a încredințat conducerea armatei din Hanovra. În această calitate, ca și mai tîrziu, cînd a fost numit în postul de comandant al armatei din Germania de nord, el a avut grijă să-și creeze în rîndul popoarelor din nord reputația de om independent, moderat și înzestrat cu aptitudini administrative. În fruntea corpului de armată care a fost dislocat în Hanovra și care forma primul corp al mării armate, a luat parte la campania din 1805 împotriva austriecilor și a rușilor. A fost trimis de Napoleon la Iglau pentru a urmări mișcările arhiducelui Ferdinand în Boemia; după aceea a fost chemat înapoi la Brünn, iar în timpul bătăliei de la Austerlitz a fost plasat cu corpul său de armată în centru, între Sault și Lannes, și a contribuit la respingerea încercărilor întreprinse de aripa dreaptă a armatei aliate de a ocoli prin flanc armata franceză. La 5 iunie 1806 a primit titlul de prinț de Pontecorvo. În timpul campaniei din 1806—1807 împotriva Prusiei a comandat primul corp d'armée **. A primit ordin din partea lui Napoleon să plece de la Naumburg și să se îndrepte spre Dornburg, în timp ce Davout, care se afla și el la Naumburg, trebuia să se îndrepte spre Apolda; în ordinul primit de Davout se adăuga că, dacă Bernadotte a făcut deja joncțiunea cu el, pot porni împreună spre Apolda. După ce a făcut o recunoaștere asupra mișcărilor prusienilor și s-a convins că în drum spre Dornburg nu se vor întîlni în nici un caz cu inamicul, Davout i-a propus lui Bernadotte să efectueze împreună marșul spre Apolda și s-a declarat chiar gata să treacă sub comanda lui. Dar Berna-

* — rebeliune, conflict, răsturnare. — *Nota trad.*

** — corp de armată. — *Nota trad.*

dotte, încăpățînîndu-se să dea o interpretare strict literală ordinului dat de Napoleon, a înaintat în direcția Dornburg fără să-l întîlnească pe inamic în cursul întregii zile, în timp ce Davout a fost nevoit să suporte singur întreaga greutate a bătăliei de la Auerstedt¹⁷², care, din cauza absenței lui Bernadotte, s-a încheiat cu o victorie nehotărîtă. Numai datorită ciocnirii valurilor de fugari de la Auerstedt cu cei de la Jena și combinațiilor strategice ale lui Napoleon au fost preîntîmpinate urmările greșelii grosolane comise în chip premeditat de Bernadotte. Napoleon a semnat un ordin de trimitere a lui Bernadotte în fața curții marțiale, dar, după ce a chibzuit mai îndelung asupra acestui ordin, l-a anulat. După bătălia de la Jena, Bernadotte, împreună cu Soult și Murat, i-a înfrînt la 17 octombrie pe prusieni la Halle, l-a urmărit pe generalul prusian Blücher pînă la Lübeck și a contribuit la capitularea lui la 7 noiembrie 1806 la Ratekau. El i-a bătut, de asemenea, și pe ruși la 25 ianuarie 1807 pe cîmpiile de la Mohrunge, nu departe de Thorn.

După pacea de la Tilsit, trupele franceze, potrivit prevederilor tratatului de alianță încheiat între Napoleon și Danemarca, trebuiau să ocupe insulele daneze pentru a acționa de acolo împotriva Suediei¹⁷³. În concordanță cu aceasta, la 23 martie 1808, chiar în ziua cînd rușii invadeau Finlanda, Bernadotte a primit ordin să înainteze spre Seeland pentru ca, împreună cu danezii, să pătrundă în Suedia, să detroneze pe regele ei * și să împartă această țară între Danemarca și Rusia, ceea ce era o misiune stranie pentru un om căruia i-a fost dat, curînd după aceea, să domnească la Stockholm. El a traversat Beltul și a ajuns în Seeland în fruntea a 32 000 de francezi, olandezi și spanioli; dintre aceștia, 10 000 de spanioli, sub conducerea generalului de la Romana, au reușit, cu ajutorul flotei engleze, să părăsească armata lui Bernadotte. În timpul șederii sale în Seeland, Bernadotte n-a întreprins și n-a realizat nimic. Fiind chemat în Germania pentru a participa la noul război dintre Franța și Austria, el a primit comanda Corpului al 9-lea de armată, care era alcătuit mai ales din saxoni.

Bătălia de la Wagram din zilele de 5 și 6 iulie 1809 a făcut să sporească și mai mult disensiunile dintre el și Napoleon. În prima zi de luptă, Eugène Beauharnais, care ieșise din defileu în imediata apropiere a Wagramului și pătrunsese în centrul rezervelor dușmane, n-a primit sprijin suficient din partea lui Bernadotte, care și-a angajat în luptă trupele prea tîrziu

* Gustav al IV-lea Adolf. — *Nota red.*

și cu prea multă indolență. Atacat din front și din flanc, Eugène a fost împins repede înapoi spre garda lui Napoleon ; în felul acesta, primul șoc al atacului francez a fost zădărnicit din cauza încetinelii lui Bernadotte, care în acest timp ocupase satul Adlerklaa, situat în centrul dispozitivului armatei franceze, dar într-un punct mai înaintat față de linia frontului francezilor. A doua zi, la ora 6 dimineața, cînd austriecii au început să înainteze în vederea unui atac concentric, Bernadotte și-a desfășurat trupele în fața satului, în loc să se întărească puternic în interiorul lui și să-l cuprindă în linia frontului său. Cînd s-au apropiat austriecii, el a socotit că această poziție este prea riscantă și s-a retras pe un podiș situat dincolo de Adlerklaa, lăsînd neocupat acest sat, pe care au pus imediat stăpînire austriecii lui Bellegarde. Urmarea a fost că centrul francez s-a pomenit într-o poziție periclitată, și Masséna, care-l conducea, a trimis înainte o divizie ca să ocupe din nou satul, dar ea a fost din nou izgonită de aici de grenadierii lui d'Aspre. În acest moment a sosit și Napoleon, care a preluat comanda supremă, a alcătuit un nou plan de luptă și a zădărnicit manevrele austriecilor. Așadar, aici, ca și la Auerstedt, Bernadotte a pus în primejdie succesul bătăliei. În ceea ce-l privește, și-a manifestat nemulțumirea pentru faptul că Napoleon, încălcînd orice reguli militare, i-a ordonat generalului Dupas, a cărui divizie franceză făcea parte din corpul de armată al lui Bernadotte, să acționeze fără să țină seama de ordinele acestuia. Demisia înaintată de el a fost acceptată după ce Napoleon a aflat de un ordin de zi adresat de Bernadotte saxonilor săi și care prin conținutul său era în divergență cu comunicatul dat de împărat.

Curînd după sosirea lui Bernadotte la Paris, unde a început să urzească o serie de intrigi cu Fouché, expediția de la Walcheren (30 iulie 1809) a determinat guvernul francez, în absența împăratului, să-i încredințeze lui apărarea orașului Anvers ¹⁷⁴. Greșelile grosolane ale englezilor au făcut inutilă orice acțiune din partea lui ; totuși, el s-a folosit de acest prilej pentru a strecura, într-o proclamație adresată trupelor sale, acuzația împotriva lui Napoleon că n-a avut grijă să ia măsurile necesare pentru apărarea coastei belgiene. A fost înlăturat din postul său de comandă ; la întoarcerea sa la Paris, primind ordin să părăsească capitala și să se ducă în principatul său Pontecorvo, el a refuzat să se supună și a fost chemat la Viena. După cîteva explicații furtunoase și violente cu Napoleon la Schönbrunn ¹⁷⁵, a acceptat postul de guverna-

tor general al Romei, care era pentru el un fel de exil onorabil.

Împrejurările care au dus la alegerea lui ca prinț moștenitor al Suediei n-au fost complet elucidate multă vreme după moartea sa. Carol al XIII-lea, după ce a înfiat pe Carol August, duce de Augustenburg, și l-a numit moștenitor al tronului Suediei, a trimis la Paris pe contele Wrede ca să ceară pentru duce mîna prințesei Charlotte, fiica lui Lucien Bonaparte. La 18 mai 1810 a intervenit moartea subită a ducelui de Augustenburg, și Rusia a început să insiste pe lângă Carol al XIII-lea să-l adopte pe ducele de Oldenburg; Napoleon însă sprijinea pretențiile lui Frederic al VI-lea, regele Danemaricii. Bătrînul rege a oferit succesiunea la tron fratelui defunctului duce de Augustenburg și l-a trimis pe baronul Mörner cu instrucțiuni la generalul Wrede, pe care-l însărcina să-l convingă pe Napoleon să-și dea consimțămîntul pentru alegerea făcută de rege. Dar Mörner, un tînăr care făcea parte din foarte influentul partid din Suedia pentru care renașterea țării sale putea fi obținută, pe vremea aceea, numai printr-o strînsă alianță cu Franța, cînd a venit la Paris, a luat inițiativa — în înțelegere cu Lapie, tînăr ofițer de geniu francez, cu Signeul, consulul general suedez, și cu contele Wrede însuși — să-l prezinte pe Bernadotte drept candidat la tronul Suediei, avînd grijă cu toții ca ambasadorul Suediei la curtea din Tuileries, contele Lagerbjelke, să nu afle de manevrele lor și fiind cu toții ferm convinși, datorită unei serii de confuzii întretinute cu abilitate de Bernadotte, că acesta din urmă era într-adevăr candidatul lui Napoleon. Drept urmare, la 29 iunie Wrede și Signeul, în depeșele trimise de ei ministrului de externe al Suediei, îi făceau cunoscut că Napoleon ar fi foarte bucuros dacă succesiunea la tron ar fi oferită subalternului său, care îi este rudă. În ciuda opunerii întîmpinate din partea lui Carol al XIII-lea, riksdagul de la Örebro l-a ales la 21 august 1810 pe Bernadotte prinț moștenitor al Suediei. Regele a fost de asemenea nevoit să-l adopte ca fiu sub numele de Carol Ioan. Fără tragere de inimă și cu o nemulțumire vădită, Napoleon i-a ordonat lui Bernadotte să accepte demnitatea oferită. Părăsind la 28 septembrie 1810 Parisul, acesta a debarcat la 21 octombrie la Helsingborg, unde s-a lepădat de credința catolică, la 1 noiembrie a sosit la Stockholm, la 5 noiembrie a luat parte la adunarea stărilor sociale și din acel moment a luat în mînă frînele conducerii. De la pacea nenorocită de la Frederikshamm¹⁷⁰, în Suedia domnea ideea recuceririi Finlandei, fără de care se credea, după cum s-a exprimat Napoleon într-o

scrisoare adresată lui Alexandru la 28 februarie 1811, că „Suedia a încetat să existe”, cel puțin ca putere independentă de Rusia. Suedia putea să speră că va recăpăta această provincie numai printr-o strînsă alianță cu Napoleon. Acestei convingeri i-a datorat Bernadotte alegerea sa. Cît timp regele a fost bolnav — de la 17 martie 1811 și pînă la 7 ianuarie 1812 —, lui Carol Ioan i-a fost încredințată funcția de regent; dar aceasta a fost doar o chestiune de etichetă, fiindcă Bernadotte a condus toate treburile încă din ziua sosirii sale în Suedia.

Napoleon, care era el însuși prea parvenit pentru a menaja susceptibilitățile fostului său subaltern, l-a silit la 17 noiembrie 1810, în ciuda unei obligații asumate mai înainte, să se alăture sistemului continental și să declare război Angliei. El i-a suprimat și veniturile care i se cuveneau în calitate de prinț francez, a refuzat să-i primească mesajele adresate lui direct sub motiv că Bernadotte nu era „un suveran de rangul lui”, și a trimis înapoi ordinul Serafim, care fusese conferit de Carol Ioan regelui — nou născut — al Romei*. Aceste mici șicane n-au făcut decît să-i furnizeze lui Bernadotte pretextul pentru a proceda potrivit unei hotărîri luate de el cu mult mai înainte. Abia se instalase la Stockholm, cînd l-a primit în audiență oficială pe generalul rus Suhtelen, care era detestat de suedezi pentru că-l mituisise pe comandantul fortăreței Sveaborg, și și-a dat chiar asentimentul pentru acreditarea acestui personaj ca ambasador pe lângă curtea suedeză. La 18 decembrie 1810, el a avut o convorbire cu Cernîșev, în cursul căreia și-a exprimat „dorința de a cîștiga buna părere a țarului” și a declarat că acceptă să renunțe pentru totdeauna la Finlanda, cu condiția ca Norvegia să fie separată de Danemarca și anexată Suediei. Prin intermediul aceluiași Cernîșev i-a trimis țarului Alexandru o scrisoare cît se poate de măgulitoare. Cînd el s-a apropiat în felul acesta de Rusia, generalii suedezi care-l răsturnaseră pe Gustav al IV-lea și contribuiseră la alegerea lui Bernadotte au încetat să-i mai acorde sprijinul lor. Atitudinea lor opoziționistă, care era împărtășită de armată și de popor, amenința să devină periculoasă, cînd invazia de la 27 ianuarie 1812 a unei divizii franceze în Pomerania suedeză — o măsură luată de Napoleon pe baza unei informații secrete primite de la Stockholm — i-a oferit, în sfîrșit, lui Carol Ioan pretextul plauzibil pentru a proclama oficial neutralitatea Suediei. Dar, în secret și

* — ducele de Reichstadt, fiul lui Napoleon I. — *Nota red.*

fără știrea riksdagului, el a încheiat cu Alexandru un tratat de alianță ofensivă împotriva Franței, care a fost semnat la 27 martie 1812 la Petersburg și care prevedea, totodată, anexarea Norvegiei la Suedia.

Declaraarea războiului împotriva Rusiei de către Napoleon a făcut ca Bernadotte să devină pentru un timp oarecare arbitru destinelor Europei. Napoleon i-a oferit Finlanda, Mecklenburgul, Stettinul și tot teritoriul dintre Stettin și Wolgast, cu condiția să atace Rusia cu 40 000 de suedezi. Bernadotte ar fi putut să decidă rezultatul campaniei și să ocupe Petersburgul înainte ca Napoleon să ajungă la Moscova. Dar el a preferat să joace rolul lui Lepidus într-un triumvirat alcătuit împreună cu Anglia și Rusia. Îndemnându-l pe sultan să ratifice pacea de la București ¹⁷⁷, el a dat posibilitate amiralului rus Ciceagov să-și retragă trupele de pe malurile Dunării și să opereze în flancul armatei franceze. El a avut de asemenea rolul de mediator în pacea de la Örebro, care a fost încheiată la 18 iulie 1812 între Anglia, de o parte, și Rusia și Suedia, de cealaltă parte ¹⁷⁸. Speriat de primele succese ale lui Napoleon, Alexandru l-a invitat pe Carol Ioan la o întrevedere și i-a oferit, totodată, postul de comandant suprem al armatelor ruse. Carol Ioan a fost destul de prudent pentru a refuza cea de-a doua ofertă, dar a acceptat invitația la întrevedere. La 27 august el a venit la Abo, unde l-a găsit pe Alexandru într-o stare de completă demoralizare și foarte dispus să ceară pace. Dar Carol Ioan mersese prea departe pentru a mai da înapoi, și el i-a insuflat curaj țarului șovăielnic, arătându-i că succesele aparente ale lui Napoleon vor duce inevitabil la pieirea lui. Rezultatul acestei întrevederi a fost așa-numitul tratat de la Abo ¹⁷⁹, căruia i s-a adăugat un articol secret, care dădea alianței caracterul unei înțelegeri de familie. De fapt, Carol Ioan n-a obținut altceva decât promisiuni, în timp ce Rusia, fără să facă nici cel mai mic sacrificiu, și-a asigurat alianța, de neprețuit în acel moment, a Suediei. Nu de mult s-a dovedit, pe bază de documente autentice, că recăpătarea Finlandei de către Suedia depindea atunci numai de Bernadotte; dar cîrmuitorul gascon, înșelat de asigurările măgulitoare ale lui Alexandru că „într-o zi coroana imperială a Franței, odată căzută de pe fruntea lui Napoleon, ar putea să se afle pe capul lui”, începuse deja să considere Suedia ca un simplu pis aller*.

* — o soluție pentru cazul cel mai rău. — *Nota trad.*

După retragerea francezilor de la Moscova, Bernadotte a rupt în mod oficial relațiile diplomatice cu Franța, și când Anglia, prin tratatul de la 3 martie 1813, i-a garantat Norvegia¹⁸⁰, el a intrat în coaliție. Primind subvenții de la englezi, a debarcat în mai 1813 la Stralsund cu o armată suedeză de aproximativ 25 000 de oameni și a început să înainteze spre Elba. În timpul armistițiului de la 4 iunie 1813¹⁸¹ a jucat un rol important în întâlnirea de la Trachenberg, unde Alexandru l-a prezentat regelui prusian * și unde a fost stabilit planul general al campaniei. În calitate de comandant suprem al Armatei din nord, care era formată din trupe suedeze, rusești, prusiene, engleze, hanseatice și germane de nord, el a întreținut relații extrem de echivoce cu armata franceză prin intermediul unei persoane care-l vizita adeseori ca prieten la cartierul său general; întreținând aceste relații, el se baza pe presupunerea că francezii ar fi bucuroși să schimbe domnia lui Napoleon cu aceea a lui Bernadotte dacă el ar da dovadă de toleranță și clemență. În consecință, a împiedicat pe generalii aflați sub comanda lui să treacă la ofensivă, și când Bülow, în ciuda ordinelor date de el, a reușit de două ori victorii asupra francezilor la Grossbeeren și la Dennewitz, el a ordonat să fie oprită urmărirea armatei învinse. Când Blücher, pentru a-l sili să acționeze, a efectuat marșul spre Elba și a făcut joncțiunea cu el, numai amenințarea lui sir Charles Steward, imputernicitul englez pe lângă armata lui, că va întrerupe aprovizionarea l-a determinat să înainteze. Totuși, suedezii au apărut numai de formă pe câmpul de luptă de la Leipzig și în cursul întregii campanii n-au pierdut, în acțiunile împotriva inamicului, nici 200 de oameni. Când aliații au intrat în Franța, Bernadotte a reținut armata suedeză la frontierele ei. După abdicarea lui Napoleon, el a plecat personal la Paris pentru a-i aminti lui Alexandru de promisiunile făcute la Abo. Talleyrand a pus numaidecît capăt speranțelor lui puerile, comunicînd Consiliului suveranilor aliați că „nu există altă alternativă decît Bonaparte sau Bourbonii, orice altă cale fiind o simplă intrigă”.

Cînd, după bătălia de la Leipzig, Carol Ioan, în fruntea unei armate formate din suedezi, germani și ruși, a invadat ducatele Holstein și Schleswig, Frederic al VI-lea, regele Danemarckii, aflîndu-se în fața unor forțe inamice cu mult superioare, a fost nevoit să semneze la 14 ianuarie 1814 pacea de la Kiel, prin care Norvegia era cedată Suediei. Dar norvegie-

* — Frederic-Wilhelm al III-lea. — *Nota red.*

nii, nemulțumiți că se procedează față de ei cu atîta lipsă de ceremonie, au proclamat independența țării lor sub protecția lui Cristian Frederic, prințul moștenitor al Danemaricii. Reprezentanții națiunii, întrunindu-se la 17 mai 1814 la Eidsvold, au adoptat o constituție care este și azi în vigoare și care este cea mai democratică din Europa modernă. Punînd în mișcare armata și flota suedeză și ocupînd fortăreața Frederiksstadt, care domină căile de acces spre Cristiania, Carol Ioan a început negocierii cu norvegienii, s-a declarat de acord să considere țara lor ca stat independent și să recunoască constituția de la Eidsvold; după ce la 7 octombrie a obținut sancționarea acordului de către stortingul întrunit, la 10 noiembrie 1814 a plecat spre Cristiania pentru a depune jurămînt pe constituție în numele său și al regelui.

La 5 februarie 1818, cînd a murit Carol al XIII-lea, Bernadotte, sub numele de Carol al XIV-lea Ioan, a fost recunoscut de Europa ca rege al Suediei și Norvegiei. Încă de pe atunci el a încercat să schimbe constituția norvegiană, să repună în drepturi nobilimea înlăturată de la putere, să-și asigure dreptul de veto absolut și dreptul de a concedia pe toți funcționarii civili și ofițerii din armată. Această încercare a dat naștere unor conflicte serioase și la 18 martie 1828 a dus chiar la un atac de cavalerie împotriva locuitorilor Cristianiei, care sărbătoreau ziua constituției lor. Izbucnirea unei răscoale violente părea inevitabilă, cînd revoluția franceză din 1830 l-a determinat pe rege să recurgă în mod temporar la unele măsuri de împăciuire. Totuși Norvegia, pentru a cărei obținere acceptase să facă orice sacrificii, a continuat să fie, în tot timpul domniei sale, o sursă permanentă de dificultăți. Din primele zile ale revoluției franceze din 1830 a existat un singur om în Europa care îl considera pe regele Suediei drept un pretendent indicat pentru tronul Franței, și acest om era Bernadotte însuși. Nu o dată a repetat el reprezentanților diplomați ai Franței la Stockholm: „Cum se face că Laffitte nu s-a gîndit la mine?” Schimbările intervenite în înfățișarea Europei și mai ales insurecția poloneză i-au sugerat un moment ideea de a înjgheba o alianță împotriva Rusiei. Dar cum propunerile lui în acest sens făcute lordului Palmerston s-au lovit de un refuz categoric, el a trebuit să-și ispășească această efemeră idee de independență prin încheierea la 23 iunie 1834 a unei convenții de alianță cu împăratul Nicolaie, ale cărei prevederi făceau din el un vasal al Rusiei. De atunci politica lui în Suedia s-a distins prin încăl-

cări ale libertății presei, urmăriți pentru crimă de lezmajestate și prin împotrivire față de măsurile progresiste, pînă și față de o măsură ca eliberarea industriei de vechile legi ale breslelor și corporațiilor. Ațîțind rivalitatea între diferitele pături sociale reprezentate în riksdagul suedez, el a reușit multă vreme să paralizeze orice mișcare; dar rezoluțiile liberale ale riksdagului din 1844, care, potrivit prevederilor constituției, urmau să fie transformate în lege de riksdagul din 1845, amenințau să ducă politica lui la un faliment total; însă în acest moment a survenit moartea lui neașteptată.

Dacă în timpul domniei lui Carol al XIV-lea Suedia și-a revenit în parte după un secol și jumătate de nenorociri și suferințe, aceasta nu s-a datorat lui Bernadotte, ci numai și numai energiei înnăscute a poporului și influenței unei păci îndelungate.

Scris de K. Marx între
17 septembrie și 15 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Armada¹⁸²

Armada spaniolă — marea flotă de război care a fost trimisă în 1588 de către Filip al II-lea, regele Spaniei, să cucerească Anglia, pentru ca astfel

„să slujească domnului și să readucă în sânul bisericii lui o mulțime de suflete aflate în suferință, împilate de eretici, vrăjmași ai sfintei noastre credințe catolice, care le supun sectelor lor și le fac să îndure multe suferințe” („Adevărata descriere a expediției spaniole în Anglia”, 1588 p. Chr.¹⁸³).

Cea mai completă expunere despre această expediție a fost făcută într-o carte care a fost publicată, din ordinul lui Filip, aproape concomitent cu plecarea flotei, sub titlul „Cea mai fericită armadă, căreia suveranul nostru, regele don Filip, i-a ordonat să se adune în portul Lisabona în 1588. Scrisă de Pedro de Paz Salas”¹⁸⁴. Un exemplar din această lucrare a fost procurat lordului Burleigh, astfel că guvernul englez a făcut din timp cunoștință cu toate detaliile expediției. (Acest exemplar, care conține însemnările făcute pînă în martie 1588, se păstrează în prezent la Muzeul britanic.) Flota, după cum se arată în această scriere, era alcătuită din 65 de galeoni și corăbii mari, 25 de urcase de 300—700 de tone fiecare, 19 vase auxiliare de 70—100 de tone, 13 fregate mici, 4 galeași și 4 galere, în total 130 de nave cu un tonaj total de 75 868 de tone. Vasele erau înarmate cu 2 431 de tunuri, dintre care 1 497 erau de bronz — majoritatea fiind tunuri mari (de 48 de livre), culevrine (tunuri de 30 și 20 livre cu țeava lungă) etc.; munițiile constau din 123 790 de ghiulele sferice și 5 175 de chintale * de pulbere, ceea ce reprezintă aproximativ 50 de trageri de fiecare tun la o încărcătură medie de 4½ livre. Echipajele erau alcătuite din 8 052

* — un chintal englez = 50,8 kg. — *Nota trad.*

de marinari ; în afară de aceștia, pe vase se aflau 19 295 de soldați și 180 de preoți și călugări. Pe ele se găseau, de asemenea, catiri și care destinate pentru deplasarea artileriei de câmp după debarcarea ei. Toată expediția, după cum reiese din izvorul menționat mai sus, a fost aprovizionată cu alimente pentru șase luni. Această flotă, fără egal pe vremea aceea, trebuia să navigheze spre țărmul flamand, unde o altă armată, formată din 30 000 de infanteriști și 4 000 de cavaleriști, sub comanda ducelui de Parma, urma să se imbarce, sub protecția ei, pe vase cu fundul plat, construite în acest scop, și ale căror echipaje erau formate din marinari de la Marea Baltică. Apoi toate aceste forțe trebuiau să pornească spre Anglia.

În Anglia, regina Elisabeta, prin eforturi energice, și-a sporit flota ei, de la 30 de corăbii cît număra la început, la aproximativ 180 vase de diferite mărimi, dar în general inferioare din acest punct de vedere corăbiilor spaniole. Totuși, vasele engleze aveau la bord 17 500 de marinari și în felul acesta posedau echipaje mult mai numeroase decît flota spaniolă.

Forțele armate ale Angliei erau împărțite în două armate : una, formată din 18 500 de oameni sub comanda contelui de Leicester, avea misiunea să opună numaidecît rezistență inamicului, iar cealaltă, care număra 45 000 de oameni, era destinată pentru paza personală a reginei. Totodată, după cum reiese dintr-un manuscris păstrat la Muzeul britanic și intitulat „Descriere amănunțită a forțelor engleze adunate pentru lupta cu armada spaniolă” (Secția de manuscrise, opis 18, cap. XXI)¹⁸⁵, erau așteptați să sosească 2 000 de infanteriști din Țările de Jos.

Armada trebuia să pornească din Lisabona la începutul lunii mai, dar, din cauza morții amiralului Santa Cruz și a viceamiralului său, plecarea a fost amînată. Comandant al flotei a fost numit acum ducele de Medina Sidonia, un om cu totul incompetent în problemele navale ; în schimb, viceamiralul său, Martinez de Recalde, era un marinar cu experiență. După plecarea ei, la 29 mai 1588, de la Lisabona la Coruña pentru aprovizionare, flota a fost împrăștiată de o furtună puternică și, deși toate corăbiile, cu excepția a patru din ele, s-au adunat la Coruña, au fost serios avariate de furtună și au avut nevoie de reparații. Și cînd în Anglia a ajuns vestea că flota a fost complet scoasă din luptă, guvernul a dat ordin ca și navele sale să fie legate la chei ; totuși, lordul Ho-

ward, amiral, s-a opus acestui ordin, a pornit spre Coruña pentru a-și da seama care e adevărata situație și, la întoarcere, a continuat pregătirile de război. Primind, curînd după aceea, știrea că armada și-a făcut apariția la orizont, el a ridicat ancora și a început să-l urmărească pe inamic în drumul său de-a lungul Canalului Mîneicii, hărțuind corăbiile spaniole ori de cîte ori i se oferea un prilej favorabil. Între timp spaniolii s-au îndreptat spre țărmurile Flandrei, ținîndu-se cît se poate de strîns unul de altul. În diferitele ciocniri mărunte care au avut loc în acest timp, englezii, datorită corăbiilor lor mai mobile, precum și echipajelor lor mai numeroase și mai iscusite în operații militare, au obținut în permanență victoria asupra greoaierelor galeoane spaniole cu echipaje incomplete, deși aceste vase erau înțesate de soldați. În afară de aceasta, tunurile spaniole aveau servanți foarte nepricepuți, care aproape întotdeauna ținteau prea sus. Lîngă Calais, armada a aruncat ancora, așteptînd ca flota ducelui de Parma să iasă din porturile flamande; dar ea a primit în curînd vestea că vasele lui, nepotrivite pentru luptă, nu vor putea să iasă atîta timp cît armada nu va trece prin strîmtoare și nu va izgoni escadra anglo-olandeză de blocadă. Ținînd seama de acest lucru, armada a ridicat din nou ancora, dar în apropiere de Dunkerque a intrat în acalmie, aflîndu-se între flota engleză, de o parte, și cea olandeză, de cealaltă parte. Lordul Howard a pregătit vase cu material inflamabil, și cînd în noaptea de 7 august a început să sufle din nou vîntul, a dat ordin ca opt dintre ele să fie lansate asupra corăbiilor inamice. Ele au provocat o adevărată panică în flota spaniolă. Unele corăbii au ridicat ancora, altele și-au tăiat odgoanele și au fost luate de vînt; întreaga flotă s-a dezorganizat, cîteva corăbii s-au ciocnit între ele și au devenit improprii de luptă. Spre dimineață, ordinea era departe de a fi restabilită și diferitele flotile ale armadei se găseau împrăștiate pe o mare întindere. Atunci lordul Howard, care primise ca întăriri niște corăbii ale căror echipaje erau alcătuite din aristocrați cu titluri și fără titluri, precum și o escadră de blocadă aflată sub comanda lordului Byron și care era secondat cu măiestrie de sir Francis Drake, a pornit la ora 4 dimineața atacul împotriva inamicului. Bătălia, sau mai bine zis vînătoarea (fiindcă englezii aveau o superioritate vădită în toate punctele de atac), a ținut pînă ce s-a lăsat întunericul. Spaniolii s-au bătut vitejește, dar corăbiile lor greoaie erau nepotrivite pentru navigația în strîm-

tori înguste și pentru lupte de manevre. Spaniolii au fost complet înfrinți și au suferit pierderi grele.

Joncțiunea cu transporturile ducelui de Parma a devenit astfel imposibilă, iar despre o debarcare în Anglia numai cu forțele armadei nici nu putea fi vorba. S-a constatat că cea mai mare parte din proviziile aflate pe corăbii fusese consumată, și, fiindcă accesul spre Flandra spaniolă devenise acum cu neputință, nu mai rămânea altă soluție decât întoarcerea în Spania pentru o nouă aprovizionare. (Vezi „Informații exacte primite din Irlanda în legătură cu pierderile și nenorocirile suferite de flota spaniolă pe coasta Irlandei”, Londra, 1588. Mărturiile lui Emanuel Fremosa, care își făcea serviciul pe nava „San Juan”, cu un tonaj de 1 100 de tone, vasul-amiral al lui Recalde ¹⁸⁶.) Dar cum trecerea prin Canalul Mîneicii era și ea închisă de flota engleză, nu mai rămânea decât un singur drum de întoarcere, și anume făcînd înconjurul Scoției. Flota lordului Seymour, trimisă în urmărirea armadei, n-a hărțuit-o decât în mică măsură, deoarece era prost aprovizionată cu muniții și nu se putea încumeta să dea un atac. Dar, după ce spaniolii au ocolit insulele Orkney, s-a dezlănțuit o furtună groaznică și a împrăștiat toată flota. Cîteva corăbii au fost aruncate de furtună înapoi pînă la țărmurile Norvegiei, unde s-au izbit de stînci; altele s-au scufundat în Marea Nordului sau au fost zdrobite de stîncile de la coasta Scoției și a insulelor Hebride. Curînd după aceea armada a fost surprinsă de o nouă furtună la țărmul apusean al Irlandei, unde au pierit peste 30 de vase. Aceia dintre membrii echipajelor care au reușit să ajungă la țărm au fost în cea mai mare parte nimiciți; vreo 200 dintre ei au fost executați din ordinul vice-regelui Irlandei*. Din toată flota nu mai mult de 60 de vase — și acestea într-o stare cît se poate de jalnică și cu oamenii istoviți de foame la bord, — au ajuns la Santander, cam la mijlocul lunii septembrie, cînd în Spania se renunțase definitiv la planul de invadare a Angliei.

Scris de K. Marx și F. Engels
între sfîrșitul lunii iulie
și 23 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

* — Fitzwilliam. — *Nota red.*

Karl Marx și Friedrich Engels

Ayacucho ¹⁸⁷

Ayacucho — departament în republica Peru — are o populație de 131 921 de locuitori. În apropiere de orașul principal, care se numește tot Ayacucho, a avut loc lupta care a asigurat în mod definitiv independența Americii de Sud spaniole.

După bătălia de la Junin (6 august 1824) ¹⁸⁸, viceregele spaniol, generalul La Serna, a încercat prin diferite manevre să taie comunicațiile armatei răsculaților de sub comanda generalului Sucre. Nereușind să facă acest lucru, el și-a atras, în cele din urmă, adversarul în cîmpia de la Ayacucho, unde spaniolii au ocupat o poziție defensivă pe una din înălțimi. Forțele lor constau din 13 batalioane de infanterie, cu artilerie și cavalerie, în total 9 310 oameni. La 8 decembrie 1824 au intrat în luptă avangărzile ambelor armate, iar în ziua următoare Sucre a pornit la atac cu 5 780 de oameni. Cea de-a doua divizie columbiană, de sub comanda generalului Cordoba, a atacat flancul stîng al armatei spaniole, provocînd imediat derută în rîndurile ei. Divizia peruviană din flancul stîng, de sub comanda generalului La Mar, a întîmpinat o rezistență mai dîrză și n-a putut să înainteze pînă ce n-au sosit rezervele de sub comanda generalului Lara. Cînd, după aceea, retragerea inamicului a devenit generală, a fost lansată în urmărire cavaleria, care a împrăștiat cavaleria spaniolă și a desăvîrșit înfrîngerea infanteriei. Din partea spaniolilor au căzut pe cîmpul de luptă 6 generali, și 2 600 de oameni au fost uciși, răniți sau luați prizonieri; printre aceștia din urmă se afla și viceregele. Sud-americanii au avut următoarele pierderi: morți — un general și 308 ofițeri și soldați; răniți — 520, printre care și 6 generali. A doua zi generalul Canterac, care preluase comanda armatei spaniole, a semnat capitularea, ale cărei condiții prevedeau nu numai că el și toate trupele sale deveneau prizonieri de război, dar că

în același timp toate trupele spaniole din Peru și toate posturile militare, artileria, depozitele, precum și întregul teritoriu peruvian ce se mai afla în mâinile spaniolilor (Cuzco, Arequipa, Puno, Quilca etc.) erau predate în mâinile răsculaților. Efectivul trupelor care deveneau astfel prizoniere de război se ridica la aproape 12 000 de oameni. Astfel s-a pus definitiv capăt dominației spaniole, și la 25 august 1825 Congresul de la Chuquisaca a proclamat independența Republicii Bolivia.

Denumirea de „ayacuchos” a fost dată în Spania lui Espartero și partizanilor săi din rîndurile militarilor. O parte din camarila militară grupată în jurul lui a participat împreună cu el la războiul împotriva răsculaților sud-americani, în care erau uniți nu numai prin frăția de arme, dar și prin înclinația lor comună spre aventuri; în timpul acestui război ei și-au luat angajamentul de a se sprijini unii pe alții și în activitatea politică, la înapoierea în Spania. Ei și-au respectat în mod conștiincios acest angajament, deosebit de avantajos pentru fiecare din ei. Porecla de „ayacuchos” li s-a dat ca o aluzie la faptul că Espartero și adepții săi au contribuit în mod substanțial la rezultatul nefavorabil al acestei bătălii. Această versiune este totuși falsă, cu toate că ea a fost răspîndită cu atîta stăruință, că în general în Spania i se dă și acum crezare. Espartero nu numai că n-a fost pe cîmpul de luptă de la Ayacucho, dar nici nu se afla atunci în America, întrucît în acel moment el era în drum spre Spania, unde îl trimisese viceregele La Serna cu depeșe pentru Ferdinand al VII-lea. La 5 iunie 1824, el se îmbarcase la Quilca pe bricul britanic „Tiber”, cu care a sosit la Cadiz la 28 septembrie și la Madrid la 12 octombrie, și a pornit din nou din Bordeaux spre America chiar în ziua de 9 decembrie 1824, cînd a avut loc bătălia de la Ayacucho. (Vezi Don José Segundo Florez. „Espartero”, Madrid, 1844, în 4 volume, și Principe. „Espartero”, Madrid, 1848¹⁸⁹).

Scris de K. Marx și F. Engels între
21 septembrie și 23 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Blücher ¹⁹⁰

Blücher, Gebhard Leberecht von, prinț de Wahlstatt — feldmareșal prusian, s-a născut la 16 decembrie 1742 la Rostock, în Mecklenburg-Schwerin, și a murit la Krieblowitz, în Silezia, la 12 septembrie 1819. În 1754, pe când era încă copil, a fost trimis pe insula Rügen, unde s-a înrolat pe ascuns ca stegar într-un regiment de husari suedezi, pentru a lupta împotriva lui Frederic al II-lea, regele Prusiei. În timpul campaniei din 1758 a fost făcut prizonier; după un an de prizonierat și după ce a obținut eliberarea din armata suedeză, a fost convins să intre în armata prusiană. La 3 martie 1771 a fost numit căpitan de cavalerie. Când, în 1778, căpitanul von Jägerfeld, fiul nelegitim al markgrafului von Schwedt, a fost numit, în locul lui, în postul vacant de maior, Blücher i-a scris lui Frederic al II-lea :

„Sire, Jägerfeld, care n-are nici un alt merit decât acela de a fi fiul markgrafului von Schwedt, a fost preferat în locul meu. Roq pe maiestatea voastră să-mi primească demisia“.

Drept răspuns, Frederic al II-lea a ordonat ca Blücher să fie trimis la închisoare, dar când, în ciuda detențiunii sale destul de îndelungate, el a refuzat să-și retragă scrisoarea, regele i-a aprobat cererea, punînd o rezoluție cu următorul cuprins: „Căpitanul von Blücher poate să se ducă la dracu“. Atunci el s-a retras în Silezia poloneză; curînd după aceea s-a căsătorit, a devenit fermier, și-a cumpărat o moșioară în Pomerania și, după moartea lui Frederic al II-lea, a intrat iarăși în vechiul său regiment, cu gradul de maior, însă cu condiția expresă ca numirea lui să fie antedatată: 1779. La cîteva luni după aceea i-a murit soția. Blücher a luat parte la invazia nesîngeroasă din Olanda ¹⁹¹ și la 3 iunie 1788 a fost numit locotenent-colonel. La 20 august 1790 a fost făcut co-

lonel și comandant al primului batalion din regimentul de husari în care intrase încă din 1760.

În 1794, Blücher s-a distins în calitate de comandant al cavaleriei ușoare în timpul campaniei din Palatinat împotriva Franței republicane. La 28 mai 1794, după lupta victorioasă de la Kirrweiler, el a fost ridicat la gradul de general-maior și acțiunile militare de la Luxemburg, Kaiserslautern, Morsheim, Weidenthal, Edesheim și Edenkoben i-au asigurat un prestigiu mereu crescând. Hărțuindu-i fără încetare pe francezi prin îndrăznețe coups de main * și incursiuni incununate de succes, el nu uita niciodată să comunice la cartierul general informațiile cele mai exacte în legătură cu mișcările inamicului. Jurnalul lui, scris în timpul acestei campanii și publicat în 1796 de adjutantul său, contele Goltz, este considerat, în ciuda greșelilor lui de stil, drept o operă clasică în materie de operațiuni de avangardă¹⁹². După încheierea păcii de la Basel¹⁹³, el s-a căsătorit a doua oară. Frederic Wilhelm al III-lea, după urcarea sa pe tron, l-a numit pe Blücher general-locotenent, și în această calitate a ocupat și a administrat ca guvernator orașele Erfurt, Mühlhausen și Münster. În 1805 a fost pus în fruntea unui mic corp de armată concentrat la Bayreuth, pentru a observa consecințele directe pe care le avea pentru Prusia bătălia de la Austerlitz, și anume ocuparea principatului Ansbach de către corpul de armată al lui Bernadotte.

În 1806, Blücher a comandat avangarda prusiană în bătălia de la Auerstedt. Dar atacul lui a fost respins de focul puternic al artileriei lui Davout, iar propunerea lui de a reîncepe atacul cu forțe proaspete, punând în acțiune toată cavaleria, a fost respinsă de regele Prusiei. După dubla înfrângere a prusienilor la Auerstedt și Jena, el s-a retras în jos pe Elba, în timp ce Napoleon gonia fără cruțare forțele principale ale armatei prusiene, urmărindu-le într-una de la Jena pînă la Stettin. În mișcarea sa de retragere, Blücher a strîns resturile diferitelor corpuri de armată, sporindu-și astfel efectivul trupelor de sub comanda sa la aproximativ 25 000 de oameni. Retragera lui spre Lübeck, sub presiunea forțelor unite ale lui Soult, Bernadotte și Murat, reprezintă unul dintre puținele episoade glorioase ale acestei epoci de umilire a Germaniei. Întrucît Lübeck era un teritoriu neutru, faptul că Blücher a transformat străzile acestui oraș deschis într-un teatru de lupte desperate — ceea ce a avut drept urmare că, timp de

* — atacuri decisive. — *Nota trad.*

trei zile, orașul a fost lăsat pradă jafului soldăției franceze — a constituit obiectul unor critici violente ; totuși, în împrejurările de atunci era important să se dea poporului german măcar un exemplu de rezistență dîră. Scos din Lübeck, Blücher a fost silit, la 7 noiembrie 1806, să capituleze în cîmpia de la Ratekau, cu condiția expresă să se specifice în scris că motivul acestei capitulări a fost „lipsa de muniții și provizii”. Eliberat pe cuvînt de onoare, el s-a dus la Hamburg, unde, în compania fiilor săi, a căutat să-și omoare timpul cu jocul de cărți, fumatul și beția. După ce el și generalul Victor au constituit obiectul unui schimb de prizonieri, a fost numit guvernator general al Pomeraniei ; totuși, unul dintre articolele secrete ale tratatului de alianță încheiat la 24 februarie 1812 între Prusia și Napoleon prevedea îndepărtarea din serviciu a lui Blücher, ca și a lui Scharnhorst și a altor eminente patrioți prusieni. Pentru a atenua această dizgrație oficială, regele i-a dăruit în secret minunata moșie Kunzendorf din Silezia.

În anii care au marcat perioada de trecere de la pacea de la Tilsit la războiul de eliberare german, conducătorii „Tugendbundului”¹⁹⁴, Scharnhorst și Gneisenau, vrînd să lanseze un erou popular, l-au ales în acest scop pe Blücher. Căutînd să-i creeze o strălucită reputație în sinul maselor, ei au obținut un succes atît de mare, încît, atunci cînd Frederic Wilhelm al III-lea, prin proclamația sa de la 17 martie 1813, i-a chemat pe prusieni la arme, ei pregătiseră îndeajuns terenul pentru a-i impune regelui să-l numească pe Blücher comandant suprem al armatei prusiene. În bătăliile de la Lützen și Bautzen, care s-au soldat cu insucces pentru aliați în ciuda rezistenței lor îndîrjite, Blücher a acționat sub comanda lui Wittgenstein. În timpul retragerii armatelor aliate de la Bautzen la Schweidnitz, el a rămas în ambuscadă la Haynau, de unde s-a aruncat cu cavaleria sa asupra avangărzii franceze de sub comanda lui Maison, care a pierdut în această luptă 1 500 de oameni și 11 tunuri¹⁹⁵. Prin acest succes neașteptat, Blücher a ridicat moralul armatei prusiene și l-a făcut pe Napoleon să fie extrem de prudent în operațiunile de urmărire.

Blücher a început să comande o armată independentă o dată cu expirarea armistițiului încheiat la Trachenberg la 10 august 1813¹⁹⁶. Pe atunci, monarhii aliați își împărțiseră forțele lor în trei armate : cea din nord, de sub comanda lui Bernadotte, care era situată de-a lungul Elbei inferioare, armata principală, care înainta prin Boemia, și armata sileziană,

de sub comanda lui Blücher, care era ajutat de Gneisenau, ca șef al statului-major, și de Müffling, ca șef al intendentei. Acești doi oameni, care au rămas atașați pe lângă el, în aceleași posturi, pînă la încheierea păcii din 1815, au elaborat toate planurile lui strategice. În ceea ce-l privește pe Blücher, după spusele lui Müffling,

„el nu înțelegea nimic din conducerea strategică a războiului, sau înțelegea atît de puțin, încît, atunci cînd i se prezenta spre aprobare planul unei operațiuni, fie ea oricît de neînsemnată, nu era în stare să-și facă despre el o imagine cît de cît clară și să aprecieze dacă este bun sau nu”¹⁰⁷.

Ca mulți dintre mareașalii lui Napoleon, el nu știa să citească o hartă. Armata sileziană era formată din trei corps d'armées * : 40 000 de ruși sub comanda contelui Langeron, 16 000 sub comanda baronului von Sacken și un corp de armată prusian, cu un efectiv de 40 000 de oameni, sub comanda generalului York. Situația lui Blücher în fruntea acestei armate eterogene a fost extrem de grea. Langeron, care deținea mai înainte un post de comandant de sine stătător, se supunea fără tragere de inimă unui general străin ; în afară de aceasta, știa că Blücher primise ordin secret să se limiteze la acțiuni defensive și nu era de loc informat că în cursul unei întrevederi avute la 11 august la Reichenbach cu Barclay de Tolly, el obținuse permisiunea de a acționa potrivit împrejurărilor. De aceea Langeron se considera îndreptățit să nu execute ordinele ori de cîte ori i se părea că comandantul suprem se abate de la planul asupra căruia căzuseră anterior de acord, și în această atitudine rebelă era sprijinit pe toate căile de generalul York.

Pericolul ce decurgea dintr-o asemenea stare de lucruri devenea din ce în ce mai amenințător, dar în acel moment a avut loc bătălia de la Katzbach, care i-a asigurat lui Blücher, în armata sa, autoritatea cu care el a condus-o pînă la porțile Parisului. Mareșalul Macdonald, căruia Napoleon îi încredințase misiunea să respingă armata sileziană în interiorul Sileziei, a început la 26 august bătălia prin atacarea avanposturilor lui Blücher situate între Prausnitz și Kroitsch, la confluența dintre Neisse și Katzbach. Așa-zisa bătălie de la Katzbach a constat, în realitate, din patru ciocniri diferite. Prima dintre ele — scoaterea, printr-un atac la baionetă, a vreo 8 batalioane franceze de pe un platou situat în dosul unui masiv muntos

* — corpuri de armată. — *Nota trad.*

de pe malul drept al râului Neisse, care nu formau nici măcar a zecea parte din forțele inamice — a dus la rezultate care nu corespundeau cîtuși de puțin importanței ei inițiale :

Aceasta s-a întimplat datorită faptului că trupele care fugiseră de pe platou n-au fost adunate la Niedercrayn și lăsate dincolo de Katzbach, la Kroitsch, în care caz fuga lor n-ar fi avut nici un fel de influență asupra restului armatei franceze ;

datorită faptului că la căderea nopții au fost provocate inamicului cîteva înfringeri de către corpurile de armată ale lui Sacken și Langeron, situate pe malul stîng al râului Neisse ;

datorită faptului că mareșalul Macdonald, care exercita personal comanda pe malul stîng și care pînă la ora 7 seara opusese o rezistență slabă atacurilor lui Langeron, și-a dus, îndată după apusul soarelui, armatele la Goldberg într-o asemenea stare de epuizare că ele n-au mai putut să lupte și au trebuit să cadă în mîinile inamicului,

și, în fine, datorită condițiilor atmosferice din acest anotimp, cînd, în urma ploilor torențiale, rîurile, de obicei mici, ce trebuiau traversate de fugarii francezi — Neisse, Katzbach, Deichsel și Bober — se transformaseră în torente umflate și năvalnice, iar drumurile deveniseră aproape impracticabile. Urmarea a fost că, sprijinită de miliția locală, care acționa în munți, pe flancul stîng al armatei sileziene, bătălia de la Katzbach, în sine lipsită de însemnătate, s-a terminat prin capturarea a 18 000—20 000 de prizonieri, a peste 200 de piese de artilerie și a mai mult de 300 de chesoane, căruțe cu echipament sanitar și efecte, furgoane cu bagaje ș.a.m.d.

După această bătălie, Blücher a făcut totul pentru a determina trupele să-și încordeze toate forțele și să urmărească pe inamic, arătîndu-le, pe bună dreptate, că, „cu un oarecare efort fizic, ele ar putea evita o nouă luptă”. La 3 septembrie, el a traversat cu armata sa rîul Neisse și a doua zi a trecut prin Bischofswerda, cu scopul de a se concentra la Bautzen. Prin această mișcare, el a salvat armata principală, care fusese înfrîntă la 27 august la Dresden și silită să se retragă dincolo de Munții Metalici, iar acum era complet detașată de inamic ¹⁹⁸ ; Napoleon a fost nevoit să înainteze cu întăriri spre Bautzen, pentru a strînge armata care fusese zdrobită la Katzbach, și să angajeze o bătălie cu armata sileziană. Cît timp s-a aflat în partea de sud-est a Saxoniei, pe malul drept al Elbei, Blücher, printr-un șir întreg de manevre defensive și ofensive, a evitat tot timpul bătălia pe care încerca să i-o impună Napoleon, dar s-a angajat în luptă ori de cîte ori a

întilnit detașamente izolate ale armatei franceze. La 22, 23 și 24 septembrie, el a executat un marș de flanc asupra aripii drepte a inamicului, avansînd prin marșuri forțate spre cursul inferior al Elbei, în vecinătatea armatei din nord. La 2 octombrie a aruncat poduri de pontoane peste Elba, la Elster, și în dimineața zilei de 3 octombrie armata sa a trecut fluviul. Această mișcare, care era nu numai îndrăzneată, dar chiar riscantă, întrucît Blücher lăsase cu totul în voia soartei liniile sale de comunicații, a fost dictată de considerente politice superioare și a dus, în cele din urmă, la bătălia de la Leipzig, pe care, dacă n-ar fi fost Blücher, armata principală, care era în ceață și prudentă, n-ar fi riscat-o niciodată.

Armata din nord, al cărei comandant suprem era Bernadotte, număra vreo 90 000 de oameni, așa că era cît se poate de important ca ea să fie silită să pornească spre Saxonia. Datorită legăturii strînse pe care o ținea cu Bülow și cu Wintzingerode — comandanții corpurilor de armată prusian și rusec care făceau parte din armata din nord —, Blücher a obținut cele mai concludente dovezi că Bernadotte cochetează cu francezii și că este imposibil ca el să fie determinat la vreo acțiune efectivă atîta timp cît rămîne singur pe un teatru de luptă izolat. Bülow și Wintzingerode s-au declarat gata să acționeze și fără a ține seama de Bernadotte, dar pentru aceasta cereau un sprijin de 100 000 de oameni. De aici și hotărîrea lui Blücher de a se încumeta să execute marșul său de flanc, asupra căruia insista în ciuda ordinului primit de la suverani de a înainta spre stînga pentru a se apropia de ei în direcția Boemiei. El n-a putut fi determinat să renunțe la această intenție, în pofida obstacolelor pe care Bernadotte, în mod sistematic, le ridica în calea lui chiar după ce armata sileziană trecuse Elba. Înainte de a părăsi Bautzenul a trimis la Bernadotte un ofițer de încredere pentru a-i aduce la cunoștință că, întrucît armata din nord este prea slabă pentru a întreprinde acțiuni independente pe malul stîng al Elbei, va veni el cu armata sileziană și, la 3 octombrie, va trece fluviul pe la Elster; de aceea îl invita pe Bernadotte să treacă Elba o dată cu el și să înainteze împreună spre Leipzig. Dar, fiindcă Bernadotte n-a dat nici o atenție acestei misive și inamicul ocupase Wartenburgul, care e situat în fața Elsterului, Blücher l-a scos mai întîi pe inamic din oraș, iar apoi, pentru a se putea apăra în cazul că Napoleon l-ar fi atacat cu toate forțele sale, a început să ridice o tabără fortificată pe porțiunea dintre Wartenburg și Bleddin. După aceea a pornit spre Mulde

La 7 octombrie, în cursul unei întrevederi cu Bernadotte, s-a stabilit ca ambele armate să pornească în marș spre Leipzig. La 9 octombrie, în timp ce armata sileziană se pregătea să întreprindă acest marș, Bernadotte, fiind informat că se apropie Napoleon venind dinspre Meissen, a început să insiste asupra efectuării unei retrageri dincolo de Elba și a consimțit să rămână pe malul stîng numai cu condiția ca Blücher să se hotărască să treacă, împreună cu el, râul Saale pentru a ocupa o poziție de partea cealaltă. Cu toate că prin efectuarea acestei mișcări armata sileziană pierdea din nou liniile ei de comunicație, Blücher s-a declarat de acord, deoarece, în caz contrar, armata din nord ar fi fost pierdută pentru aliați. La 10 octombrie, toată armata sileziană, unindu-se cu armata din nord, se afla pe malul stîng al Muldei, ale cărei poduri fuseseră distruse. Atunci Bernadotte a declarat că este necesar să se retragă spre Bernburg, și Blücher, care voia cu orice preț să-l împiedice să se întoarcă pe malul drept al Elbei, a cedat și de data asta, cu condiția ca Bernadotte să treacă râul Saale pe la Wettin și să ocupe acolo o poziție. La 11 octombrie, în momentul cînd coloanele sale tocmai traversau șoseaua care duce de la Magdeburg la Halle, Blücher a primit știrea că Bernadotte, în ciuda promisiunii sale categorice, n-a construit nici un pod la Wettin; atunci el a hotărît să pornească, în marș forțat, pe această șosea.

Napoleon, văzînd că armata din nord și armata sileziană evită să primească lupta pe care el se pregătise s-o angajeze cu ele, concéntrîndu-și forțele la Düben, și știind că ele n-ar putea s-o evite altfel decît retrăgîndu-se dincolo de Elba, dar înțelegînd, totodată, că-i rămîn doar patru zile pînă la întîlnirea cu armata principală și că atunci el va fi pus între două focuri, a întreprins un marș spre Wittenberg, pe malul drept al Elbei, pentru a atrage, prin această falsă manevră, armata din nord și armata sileziană pe celălalt mal al Elbei și a da apoi o lovitură fulgerătoare armatei principale. Și, într-adevăr, Bernadotte, temîndu-se de soarta liniilor sale de comunicație cu Suedia, a ordonat armatei sale să treacă fără întîrziere pe malul drept al Elbei, peste podul construit la Aken, și în aceeași zi, la 13 octombrie, l-a înștiințat pe Blücher că împăratul Alexandru, călăuzit de anumite considerente importante, l-a pus pe el (Blücher) sub ordinele lui. În consecință i-a ordonat să-l urmeze în cel mai scurt timp cu armata sileziană pe malul drept al Elbei. Dacă Blücher, în această si-

tuație, ar fi dat dovadă de mai puțină fermitate și ar fi urmat armata din nord, campania ar fi fost pierdută, deoarece armata sileziană și cea de nord, care aveau laolaltă vreo 200 000 de oameni, n-ar fi fost prezente pe câmpul de luptă de la Leipzig. Blücher i-a răspuns lui Bernadotte că, potrivit tuturor informațiilor pe care le deține, Napoleon n-are cîtuși de puțin intenția să mute teatrul de operațiuni militare pe malul drept al Elbei, ci caută doar să-i inducă în eroare. Totodată l-a rugat stăruitor pe Bernadotte să renunțe la intenția sa de a trece Elba. Între timp, după ce îndemnase în repetate rînduri armata principală să se îndrepte spre Leipzig și-i făcuse propunerea să se întâlnească cu ea acolo, el a primit, în cele din urmă, la 15 octombrie mult așteptatul consimțămînt în acest sens. A pornit imediat spre Leipzig, în timp ce Bernadotte s-a retras spre Petersberg. În drumul său de la Halle la Leipzig, la 16 octombrie, a înfrînt la Möckern, într-o luptă aprigă și îndîrjită, corpul al 6-lea al armatei franceze de sub comanda lui Marmont, capturînd 54 de tunuri. I-a trimis numaidecît lui Bernadotte, care în prima zi a bătăliei de la Leipzig nu se aflase pe câmpul de luptă, informații despre rezultatul acestei lupte. În ziua a doua a bătăliei, la 17 octombrie, Blücher l-a scos pe inamic de pe malul drept al râului Parthe, lăsînd în mîinile lui doar cîteva case și fortificații de campanie în apropiere de poarta Halle. La 18 octombrie, în zorii zilei, a avut la Breitenfeld o întrevvedere cu Bernadotte, care a declarat că nu va putea să-l atace pe inamic pe malul stîng al râului Parthe dacă Blücher nu-i va da pentru ziua aceea 30 000 de oameni din armata sileziană. Blücher, care ținea seama numai de interesele generale, a acceptat fără nici o șovăială, dar cu condiția ca să rămînă el cu acești 30 000 de ostași, pentru a asigura astfel o participare a lor energetică la atac.

După victoria finală de la 19 octombrie și în cursul întregii retrageri a lui Napoleon de la Leipzig spre Rin, singur Blücher l-a urmărit în mod serios. În timp ce, la 19 octombrie, generalii care comandau armatele îi întîmpinau pe monarhi în piața mare din Leipzig și pierdeau un timp prețios cu felicitările reciproce, armata sileziană de sub conducerea lui Blücher se afla deja în drum spre Lützen în urmărirea inamicului. În timpul marșului său de la Lützen la Weissenfels a fost ajuns din urmă de prințul Wilhelm al Prusiei, care i-a înmînat înscrisul prin care i se acorda titlul de feldmareșal al Prusiei. Monarhii aliați îi permisese ră lui Napoleon să cîștige un avans care nu putea fi recuperat în nici un fel, însă,

Începînd de la Eisenach, în fiecare după-amiază Blücher se găsea în locul pe care îl părăsise Napoleon în dimineața aceleiași zile. Cînd Blücher era gata să pornească spre Colonia pentru a traversa acolo Rinul, a fost rechemat și a primit ordin să blocheze orașul Mainz, situat pe malul stîng al Rinului. Urmărirea rapidă a inamicului pînă la Rin, efectuată de el, a provocat dezmembrarea Confederației Rinului¹⁹⁹; trupele Confederației s-au desprins din diviziile franceze, din al căror efectiv făceau încă parte. În timp ce cartierul general al armatei sileziene era instalat la Höchst, armata principală a înaintat pînă la Rinul superior. Astfel s-a terminat campania din 1813, al cărei succes se datorează în întregime inițiativei îndrăznețe și energiei de fier a lui Blücher.

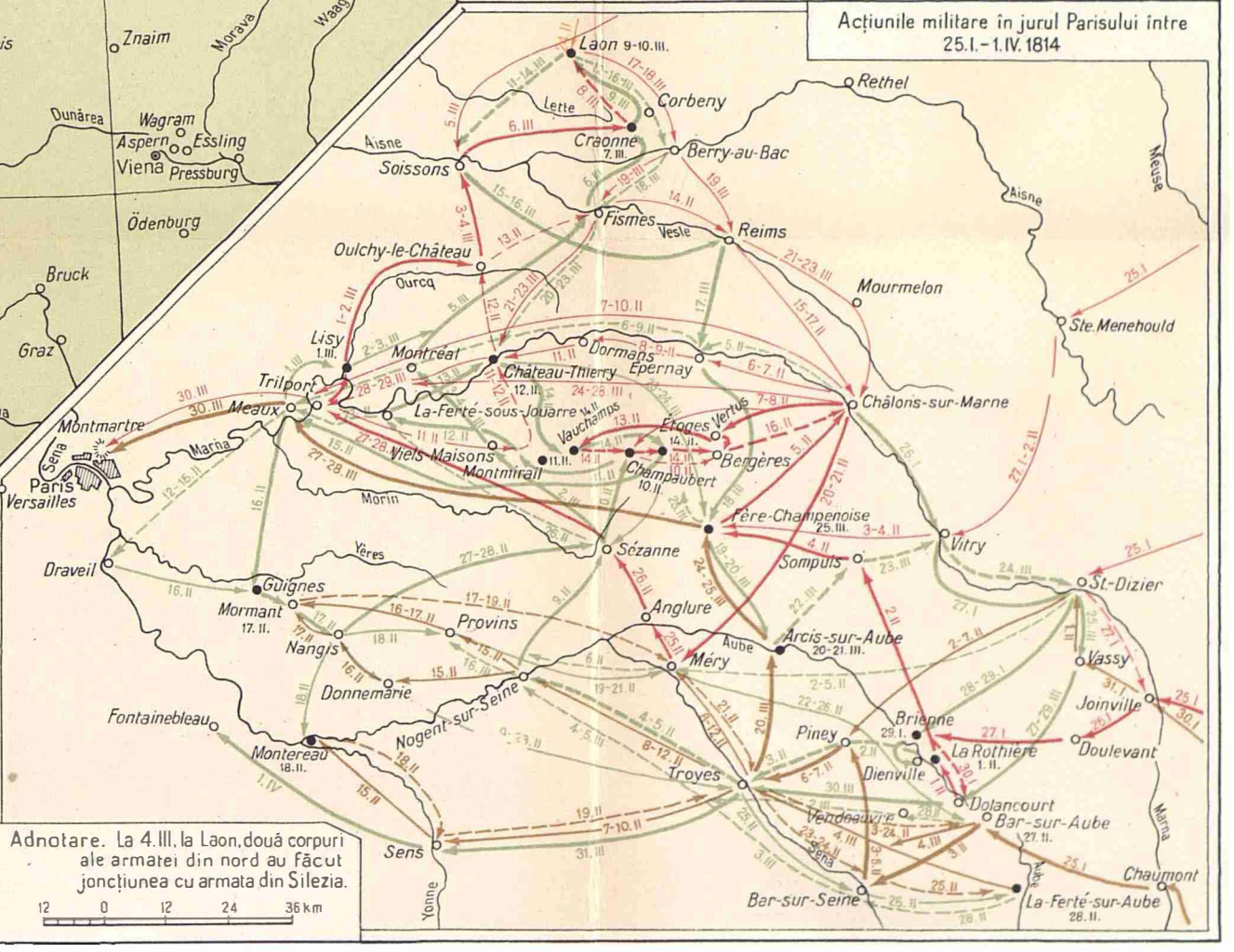
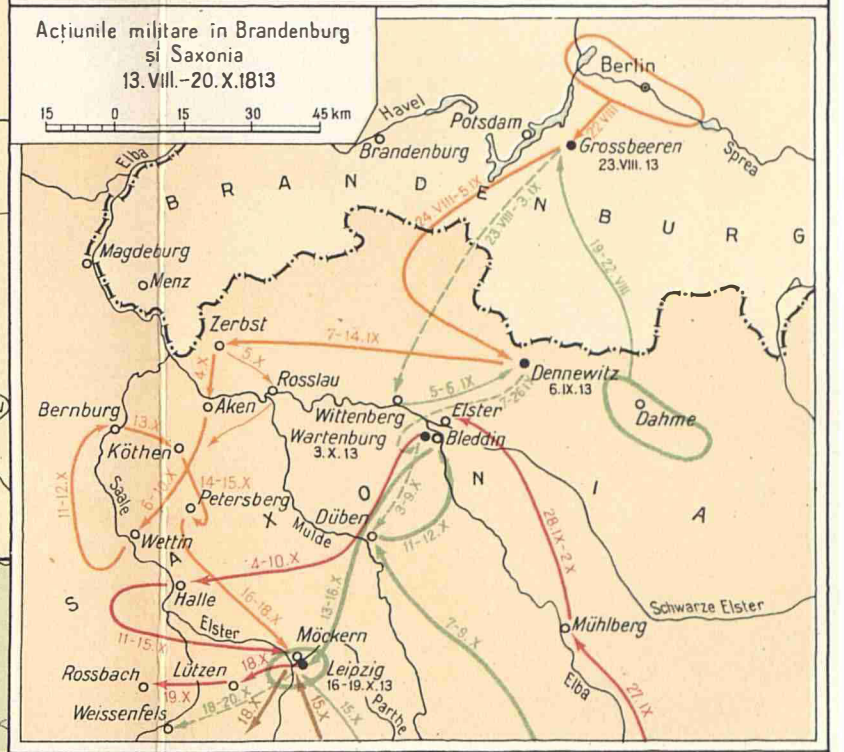
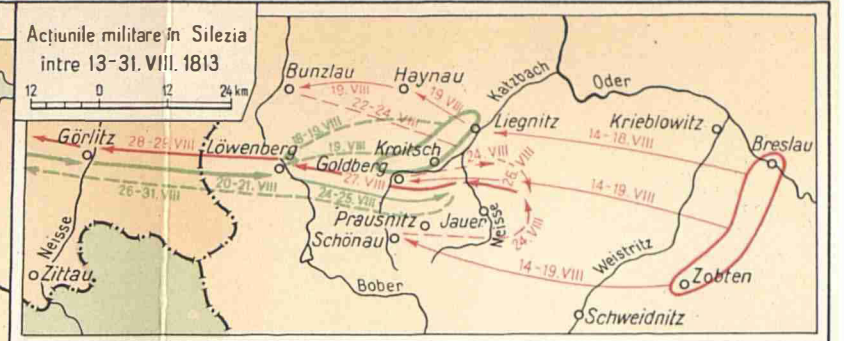
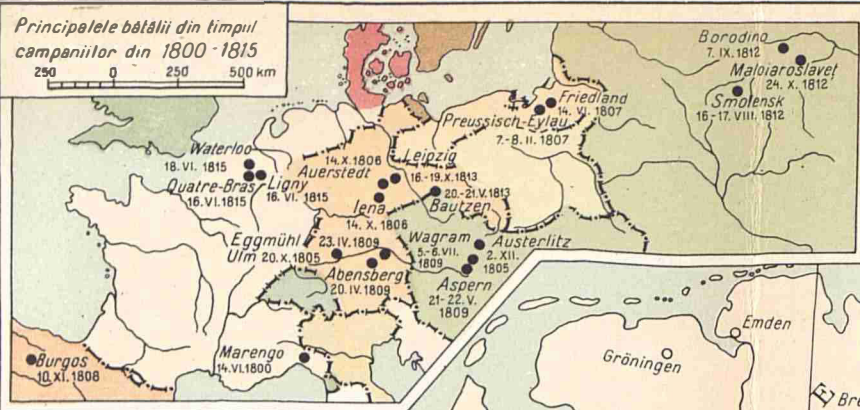
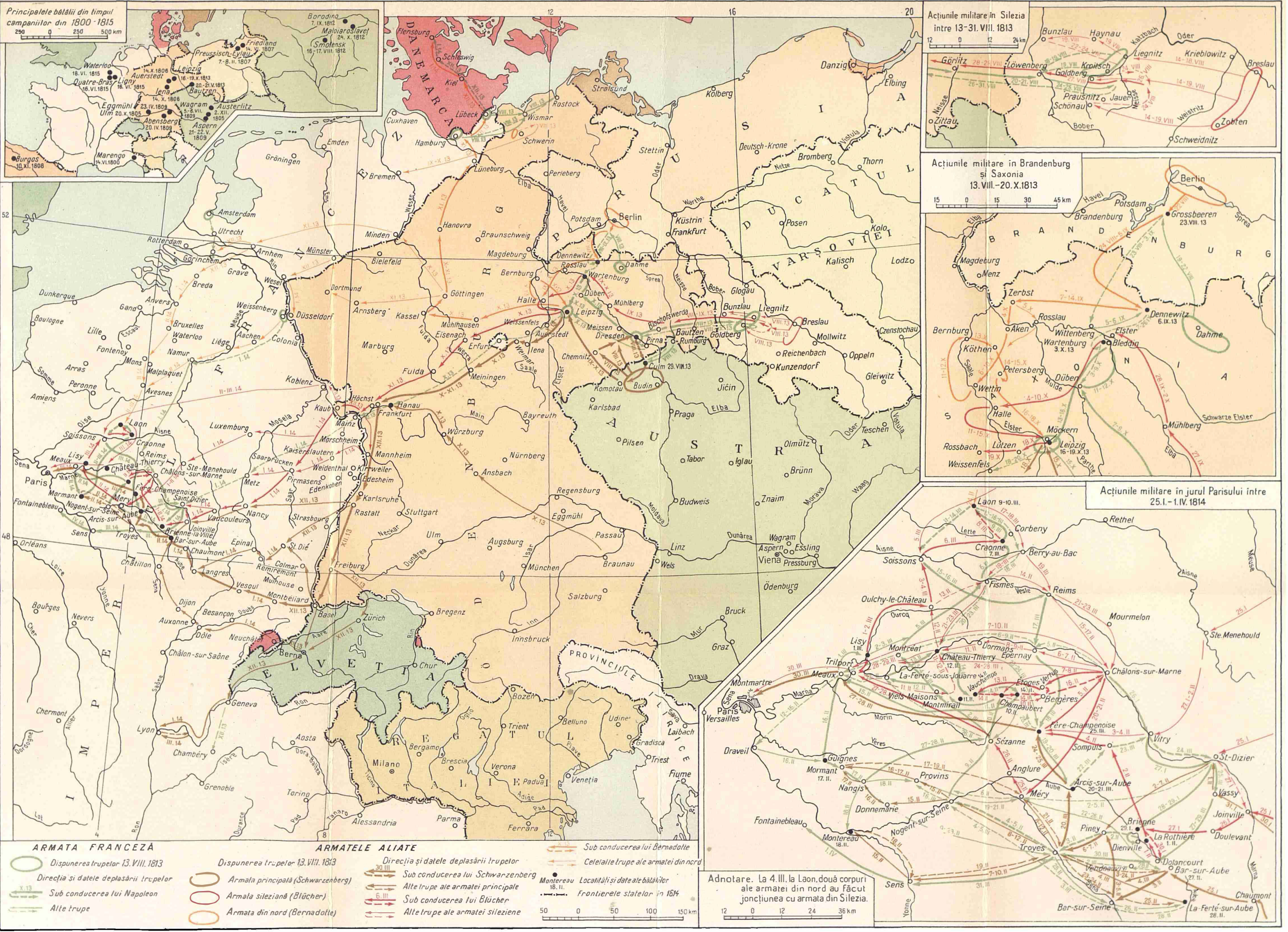
În ceea ce privește operațiunile ce urmau să fie efectuate ulterior, părerile aliaților erau împărțite: unii propuneau să se oprească la Rin și să ocupe aici o poziție de apărare; alții voiau să treacă Rinul și să pornească în marș spre Paris. După îndelungi ezitări manifestate de monarhi a învins punctul de vedere al lui Blücher și al prietenilor săi și a fost luată hotărîrea de a înainta spre Paris într-o mișcare concentrică, armata principală urmînd să pornească din Elveția, Bülow din Olanda, iar Blücher cu armata sileziană din regiunea Rinului mijlociu. Pentru noua campanie i-au fost puse la dispoziție lui Blücher trei corpuri de armată suplimentare, și anume acela al lui Kleist, acela al electorului de Hessa și acela al ducelui de Saxa-Coburg. Lăsînd o parte din corpul de armată al lui Langeron pentru împresurarea orașului Mainz și ordonînd noilor întăriri să-l urmeze în calitate de al doilea eșalon, Blücher a trecut, la 1 ianuarie 1814, Rinul prin trei puncte — pe la Mannheim, pe la Kaub și pe la Koblenz —, l-a împins pe Marmont în valea Moselei, dincolo de Vosgi și Sarre, a așezat corpul de armată al lui York între fortărețele de pe Mosela și, cu un efectiv de 28 000 de oameni, format din corpul de armată al lui Sacken și o divizie din corpul de armată al lui Langeron, a pornit prin Vaucouleurs și Joinville spre Brienne pentru a face joncțiunea, prin aripa sa stîngă, cu armata principală. La Brienne el a fost atacat, la 29 ianuarie, de către Napoleon, ale cărui forțe aveau un efectiv de vreo 40 000 de oameni, în timp ce corpul de armată al lui York era încă despărțit de armata sileziană, iar armata principală, compusă din 110 000 de oameni, abia ajunsese la Chaumont. În felul acesta, Blücher a trebuit să înfrunte forțele cu mult superioare ale lui Napoleon, dar acesta nu l-a

atacat cu energia lui caracteristică și chiar i-a permis să se retragă nestinjenit spre Trannes, cu excepția câtorva ciocniri de cavalerie. După ce Napoleon a ocupat Brienne, a dispus o parte din trupele sale în vecinătatea acestui oraș și a ocupat Dienville, La Rothière și Chauménil cu trei corpuri de armată diferite, ar fi putut, la 30 ianuarie, să se năpustească asupra lui Blücher cu forțe superioare numericește, în timp ce acesta mai aștepta încă să-i vină întăriri. Totuși, Napoleon s-a menținut într-o poziție tactică pasivă, în timp ce armata principală a aliaților se concentra la Bar-sur-Aube și unele unități ale ei mergeau să întărească flancul drept al lui Blücher. Inerția împăratului se explică prin speranțele ce i le dădeau tratativele de pace ale Congresului de la Châtillon²⁰⁰, pe care izbutise să le pună la cale și cu ajutorul cărora nădăjduia să cîștige timp. Într-adevăr, după ce a fost realizată joncțiunea dintre armata sileziană și cea principală, adepții tratativelor diplomatice cu Napoleon au insistat ca, în timpul tratativelor de pace de la congres, să se poarte război numai de formă. Prințul Schwarzenberg a trimis un ofițer la Blücher pentru a obține asentimentul lui, dar acesta l-a expediat înapoi cu următorul răspuns:

„Trebuie să mergem la Paris. Napoleon a vizitat toate capitalele Europei; putem noi să fim mai prejos decât el în materie de politețe? Pe scurt, el trebuie să renunțe la tron și noi nu vom avea liniște pînă ce nu-l vom da jos de pe tron“.

Blücher a insistat în mod deosebit asupra marilor avantaje pe care le-ar avea aliații dacă l-ar ataca pe Napoleon lîngă Brienne înainte ca el să-și poată aduce restul trupelor sale, și s-a oferit să execute acest atac cu condiția că să primească întăriri în timpul absenței corpului de armată al lui York. Argumentul că armata n-ar putea fi hrănită în valea atît de puțin roditoare a râului Aube și că, dacă nu va ataca ea, va fi nevoită să se retragă a făcut să prevaleze propunerea lui. S-a hotărît să se dea lupta, însă prințul Schwarzenberg, în loc să atace inamicul cu forțele unite pe care le avea la dispoziție, s-a mărginit să-i dea lui Blücher corpul de armată al kronprințului de Württemberg (40 000 de oameni), pe acela al lui Gyulay (12 000 de oameni) și pe acela al lui Wrede (12 000 de oameni). Cît despre Napoleon, el nu știa și nu bănuia nimic despre sosirea armatei principale. Cînd, la 1 februarie, pe la ora 1 d.a., i s-a comunicat că Blücher înaintază, el n-a vrut să creadă. Convingîndu-se

OPERAȚIILE MILITARE CARE AU AVUT LOC ÎN EUROPA CENTRALĂ ÎNTRE 13 AUGUST 1813 ȘI 1 APRILIE 1814

ARMATA FRANCEZĂ		ARMATELE ALIATE		Sub conducerea lui Bernadotte	
	Disponerea trupelor 13. VIII. 1813		Disponerea trupelor 13. VIII. 1813		Celelalte trupe ale armatei din nord
	Direcția și datele deplasării trupelor		Armata principală (Schwarzenberg)		Localități și date ale bătăliilor
	Sub conducerea lui Napoleon		Armata sileziană (Blücher)		Frontierele statelor în 1814
	Alte trupe		Armata din nord (Bernadotte)		Alte trupe ale armatei sileziane

Adnotare. La 4. III. la Laon, două corpuri ale armatei din nord au făcut joncțiunea cu armata din Silezia.

că așa stau lucrurile, a încălecat pe cal cu intenția de a evita lupta și i-a dat lui Berthier dispoziții în acest sens. Dar când, între Brienne-la-Vieille și La Rothière, el a ajuns tînăra gardă²⁰¹, care, auzind canonada ce se apropia, se pregătise de luptă, a fost întîmpinat de ea cu atîta entuziasm, încît a socotit că e cazul să profite de ocazie și a exclamat : „L'artillerie en avant !” * Astfel, în jurul orei 4, lîngă La Rothière a început o bătălie serioasă. Dar, la primul însucces, Napoleon n-a mai continuat să participe personal la luptă. După ce infanteria lui a ocupat satul La Rothière, s-a încins o luptă îndelungată și îndîrjită, și Blücher a fost chiar nevoit să-și aducă rezervele. Francezii au fost scoși din sat abia pe la orele 11 noaptea, cînd Napoleon a ordonat armatei sale să se retragă, după ce suferise pierderi care se ridicau la 4 000 sau 5 000 de morți și răniți, 2 500 de prizonieri și 53 de piese de artilerie. Dacă aliații, care se aflau pe atunci la numai șase zile de drum de Paris, ar fi înaintat cu toată energia, Napoleon, fără îndoială, n-ar fi putut să reziste în fața imensei lor superiorități numerice ; dar monarhii, temîndu-se încă să-l împiedice pe Napoleon să încheie pace la Congresul de la Châtillon, i-au permis prințului Schwarzenberg, comandantul suprem al armatei principale, să invoce orice pretext pentru a evita o luptă decisivă.

În timp ce Napoleon îi ordona lui Marmont să se întoarcă pe malul drept al râului Aube în direcția Ramerupt, iar el, executînd un marș de flanc, se retrăgea spre Troyes, armata aliată s-a împărțit în două : armata principală a început să înainteze încet spre Troyes, iar armata sileziană s-a îndreptat spre Marna, unde Blücher era convins că va întîlni pe York și o parte din corpurile de armată ale lui Langeron și Kleist, astfel că forțele sale, luate în ansamblu, trebuiau să crească pînă la aproximativ 50 000 de oameni. Planul lui era să urmărească pînă la Paris pe mareșalul Macdonald, care își făcuse apariția pe cursul inferior al Marnei, în timp ce Schwarzenberg urma să țină în șah principalele forțe ale francezilor pe Sena. Totuși, văzînd că aliații nu știu cum să se folosească de victoria lor și fiind convins că va reuși să ajungă iarăși la Sena înainte ca armata principală a aliaților să poată înainta departe spre Paris, Napoleon a hotărît să se năpustească asupra armatei sileziene, care era mai slabă. În consecință, a lăsat 20 000 de oameni, sub comanda lui Victor și a lui Oudinot, să înfrunte armata principală,

* — „Artileria înainte !”. — *Nota trad.*

care avea un efectiv de 100 000 de oameni, iar el, cu corpurile de armată ale lui Mortier și Ney, care numărau 40 000 de oameni, a pornit în direcția Marnei, a luat cu sine și corpul de armată al lui Marmont, care se afla la Nogent, și la 9 februarie a ajuns cu aceste forțe unite la Sézanne. Între timp Blücher înaintase, prin Saint-Ouen și Sommepeuis, pe drumul de țară care ducea la Paris, și la 9 februarie și-a instalat cartierul general în orașelul Vertus. Forțele lui au fost dislocate în felul următor: vreo 10 000 de oameni au fost repartizați la cartierul lui general; 18 000, sub comanda lui York, se aflau între Dormans și Château-Thierry, unde-l urmăreau pe Macdonald, care se afla deja pe marele drum de poștă ce duce de la Épernay la Paris; 30 000, sub comanda lui Sacken, se aflau între Montmirail și La-Ferté-sous-Jouarre, unde aveau misiunea să împiedice proiectata joncțiune a cavaleriei lui Sebastiani cu Macdonald și să-i taie acestuia trecerea pe la La-Ferté-sous-Jouarre; generalul rus Olsufiev era cantonat cu 5 000 de oameni la Champaubert. Această distribuție greșită a forțelor, datorită căreia armata sileziană ajunsese să fie împrăștiată en échelon * pe o poziție foarte întinsă, era o consecință a motivelor contradictorii sub impulsul cărora acționa Blücher. Pe de o parte, el voia să-i taie drumul lui Macdonald și să împiedice joncțiunea lui cu cavaleria lui Sebastiani, iar pe de altă parte voia să includă în efectivul forțelor sale corpurile de armată ale lui Kleist și Kaptevici, care înaintau dinspre Châlons și se așteptau să facă o joncțiune cu el pe data de 9 sau de 10. Un motiv îl îndemna să stea pe loc, iar altul îl împingea înainte. La 9 februarie, Napoleon l-a atacat pe Olsufiev la Champaubert și l-a pus pe fugă. Blücher, împreună cu Kleist și cu Kaptevici, care sosiseră între timp, însă fără cea mai mare parte din cavaleria lor, a pornit împotriva lui Marmont, care fusese trimis de Napoleon, și l-a urmărit în timpul retragerii sale spre La Fère-Champenoise, dar, aflând de înfrângerea lui Olsufiev, s-a înapoiat în aceeași noapte la Bergères cu cele două corpuri de armată ale sale pentru a acoperi acolo drumul care duce la Châlons. La 10 februarie, după o luptă victorioasă, Sacken l-a azvîrlit pe Macdonald peste Marna la Trilport, dar, aflând în noaptea aceleiași zile că Napoleon înaintează spre Champaubert, în ziua de 11 s-a grăbit să pornească înapoi, spre Montmirail. Încă înainte de a ajunge acolo, la Vieux Maisons a fost ne-

* — în eșaloane. — *Nota trad.*

voit să se desfășoare în ordine de luptă împotriva împăratului, care îi ieșise în cale venind dinspre Montmirail. A suferit o înfrângere, însoțită de mari pierderi, înainte ca York să facă joncțiunea cu el; cei doi generali s-au întâlnit la Viffort și, la 12 februarie, s-au retras spre Château-Thierry, unde York a fost nevoit să ducă o luptă de ariergardă care s-a soldat cu mari pierderi pentru el, după care s-a retras spre Oulchy-la-Ville.

Napoleon a dat ordin lui Mortier să-i urmărească pe York și Sacken pe drumul care duce spre Fismes, iar el a rămas, pe ziua de 13, la Château-Thierry. Neștiind precis locul în care se aflau York și Sacken și nici rezultatele luptelor purtate de ei, în zilele de 11 și 12 februarie Blücher îl urmărea liniștit, din Bergères, pe Marmont, care ocupase o poziție în fața lui la Etoges. Când, pe ziua de 13, a fost informat că generalii săi au fost înfrinți, Blücher, care credea că Napoleon pornise în căutarea armatei principale, s-a lăsat ispășit să dea o lovitură decisivă lui Marmont, pe care-l luase drept ariergarda lui Napoleon. Înaintind spre Champaubert, l-a împins pe Marmont în direcția Montmirail, unde, la 14 februarie, acesta a făcut joncțiunea cu Napoleon. Napoleon s-a îndreptat acum împotriva lui Blücher, care dispunea de 20 000 de oameni, însă era aproape complet lipsit de cavalerie, s-a întâlnit cu el la amiază la Vauchamps, l-a atacat, a înconjurat coloanele lui cu cavaleria și l-a aruncat, cu mari pierderi, înapoi spre Champaubert. Retrăgându-se din această localitate, armata sileziană ar fi putut, pînă la căderea nopții, să ajungă la Etoges fără pierderi prea mari dacă Blücher nu ar fi avut plăcerea să execute această mișcare de retragere cu o încetineală premeditată. De aceea, în tot timpul marșului, el a fost supus atacurilor, iar un detașament al armatei lui — divizia prințului August al Prusiei — în timpul trecerii prin Etoges a fost din nou încolțit de trupe inamice, venite dinspre străzile lăturalnice ale acestui oraș. Spre miezul nopții, Blücher a ajuns la tabăra sa de la Bergères și, după cîteva ore de odihnă, s-a îndreptat spre Châlons, a sosit acolo la 15 februarie pe la amiază, iar în zilele de 16 și 17 s-a unit cu trupele lui York și Sacken. Luptele răzlețe de la Champaubert, Montmirail, Château-Thierry, Vauchamps și Etoges l-au costat 15 000 de oameni și 27 de tunuri; răspunderea pentru greșelile strategice care au dus la aceste înfrîngerii cade în întregime asupra lui Gneisenau și a lui Müffling.

Lăsînd pe Marmont și pe Mortier să acționeze împotriva lui Blücher, Napoleon, împreună cu Ney, s-a întors în marș forțat spre Sena, unde Schwarzenberg respinsese pe Victor și pe Oudinot, care se retrăseseră dincolo de Yères, și acolo a alăturat la armata sa 12 000 de oameni, sub comanda lui Macdonald, precum și unele întăriri sosite din Spania. La 16 februarie, aliații au fost luați prin surprindere de apariția neașteptată a lui Napoleon, care a fost urmată, în ziua de 17, de sosirea trupelor sale. După ce a făcut joncțiunea cu mareșalii săi, Napoleon a pornit în grabă împotriva lui Schwarzenberg, pe care l-a găsit instalat pe o poziție în forma unui mare triunghi, cu vîrfurile la Nogent, Montereau și Sens. După ce Napoleon a atacat și a înfrînt, pe rînd, pe generalii de sub comanda lui Schwarzenberg — pe Wittgenstein, pe Wrede și pe kronprințul de Württemberg —, prințul Schwarzenberg a luat-o la fugă, retrăgîndu-se spre Troyes, și i-a comunicat lui Blücher să facă joncțiunea cu el pentru a putea angaja împreună o bătălie pe Sena. Blücher, care promise între timp noi întăriri, a răspuns îndată la acest apel; la 21 februarie a intrat în Méry și în tot cursul zilei de 22 a așteptat aici dispoziții cu privire la lupta promisă. Seara a aflat că, prin intermediul prințului Liechtenstein, i s-a prezentat lui Napoleon o propunere de armistițiu, pe care acesta a respins-o în mod categoric. Blücher a trimis imediat un ofițer de încredere la Troyes, cu rugămintea stăruitoare către prințul Schwarzenberg să dea lupta, și s-a oferit să facă chiar el acest lucru, însă cu condiția ca armata principală să-i servească drept rezervă. Dar Schwarzenberg se speriasse și mai mult primind vestea că Augereau l-a împins pe generalul Bubna înapoi în Elveția și ordonase deja trupelor să se retragă spre Langres.

Blücher și-a dat imediat seama că o retragere spre Langres ar duce la o retragere dincolo de Rin și, pentru a-l abate pe Napoleon de la urmărirea armatei principale, care era demoralizată, a hotărît să pornească din nou în direcția Parisului, spre Marna. El se putea aștepta acum să adune acolo o armată de 100 000 de oameni, deoarece Wintzingerode sosise cu 25 000 de oameni în apropiere de Reims, Bülow cu 16 000 de oameni la Laon, resturile corpului de armată al lui Kleist erau așteptate să vină de la Erfurt, iar resturile corpului de armată al lui Langeron, aflate sub comanda lui Saint-Priest, să vină de la Mainz.

Tocmai această a doua despărțire a lui Blücher de armata principală a făcut ca sorții să se întoarcă împotriva lui Napoleon. Dacă acesta ar fi pornit spre armata principală, care se retrăgea, și nu spre armata sileziană, care era în ofensivă, campania ar fi fost pierdută pentru aliați. Trecerea râului Aube înainte ca Napoleon să-l poată ajunge din urmă — singura problemă grea în timpul mișcării lui de ofensivă —, Blücher a efectuat-o prin construirea, la 24 februarie, a unui pod de pontoane la Anglure. Napoleon, trimițând pe Oudinot și pe Macdonald cu vreo 25 000 de oameni în urmărirea armatei principale, a părăsit Herbisse împreună cu Ney și Victor la 26 februarie pentru a începe urmărirea armatei sileziene. Fiind informat de către Blücher că armata principală are în fața ei numai pe cei doi mareșali, Schwarzenberg și-a întrerupt retragerea, a prins curaj, s-a îndreptat împotriva lui Oudinot și Macdonald și, la 27 și 28 februarie, le-a provocat o înfrângere. Intenția lui Blücher era să-și concentreze armata într-un punct situat cât mai aproape de Paris. Marmont cu trupele sale se mai afla încă la Sézanne, în timp ce Mortier era la Château-Thierry. La apropierea lui Blücher, Marmont s-a retras; în ziua de 26 s-a unit cu Mortier la La-Ferté-sous-Jouarre și de acolo s-a retras împreună cu el spre Meaux. Încercarea întreprinsă de Blücher, timp de două zile, de a trece râul Ourcq și, împingînd cu mult înainte frontul său, de a forța pe cei doi mareșali să primească lupta a dat greș și el a fost acum nevoit să meargă pe malul drept al acestui râu. La 2 martie a ajuns la Oulchyle-Château, în dimineața zilei de 3 martie a aflat că Bülow și Wintzingerode au obținut capitularea Soissonsului și, în cursul aceleiași zile, a trecut râul Aisne, concentrîndu-și toată armata la Soissons. Napoleon, care traversase Marna pe la La-Ferté-sous-Jouarre în urma lui Blücher, la o distanță de două zile de marș forțat, s-a îndreptat spre Château-Thierry și Fismes și, trecînd peste Vesle, a traversat la 6 martie râul Aisne pe la Berry-au-Bac, după ce orașul Reims a fost din nou ocupat de un detașament al armatei sale. După ce Napoleon a trecut peste Aisne, Blücher s-a gîndit la început să dea lupta cu el dincolo de acest râu și și-a strîns trupele în acest scop. Dar, cînd a aflat că Napoleon se îndreaptă spre Fismes și Berry-au-Bac cu scopul de a ocoli din stînga armata sileziană, el s-a hotărît să-și așeze trupele în linie oblică, să-l atace în flanc din Craonne îndată ce va ieși din defileul de la Berry-au-Bac, astfel ca să

fie silit să dea lupta avînd în spate un defileu. El își amplasase deja forțele, cu aripa dreaptă pe Aisne și cu cea stîngă pe Lette, la jumătatea drumului dintre Soissons și Craonne, cînd a renunțat la acest plan minunat, deoarece a aflat că în ziua de 6 martie Wintzingerode l-a lăsat pe Napoleon să treacă nestîinjenit prin Berry-au-Bac și că acesta a putut chiar să trimită un detașament pe drumul care duce spre Laon. Acum el considera că e necesar să nu accepte să dea o bătălie decisivă în altă parte decît la Laon.

Pentru a-l reține pe Napoleon, care prin Corbeny, pe șoseaua dinspre Reims, putea ajunge la Laon tot atît de repede ca și armata sileziană din Craonne, Blücher a postat corpul de armată al lui Voronțov între rîurile Aisne și Lette, pe platoul de la Craonne, care constituie o poziție puternică, și a trimis în același timp 10 000 de cavaleriști, sub comanda lui Wintzingerode, cu ordinul să înainteze prin Festieux în direcția Corbeny și să atace flancul drept și ariergarda lui Napoleon îndată ce el va începe atacul împotriva lui Voronțov. Fiindcă Wintzingerode n-a executat manevra ce-i fusese încredințată, Napoleon, la 7 martie, l-a scos pe Voronțov de pe platou, dar a pierdut 8 000 de oameni, în timp ce acesta a evitat o înfrîngere, pierzînd 4 700 de oameni, și a putut să-și efectueze retragerea într-o ordine perfectă.

La 8 martie, Blücher și-a concentrat forțele sale la Laon, unde bătălia trebuia să hotărască soarta ambelor armate. Pe lîngă superioritatea numerică a armatei sileziene, vasta cîmpie din fața orașului Laon era deosebit de favorabilă pentru desfășurarea cavaleriei ei, cu un efectiv de 20 000 de oameni, în timp ce orașul însuși, situat pe podișul unei coline izolate, ale cărei povîrnișuri coboară, din toate părțile, în unghiuri de 12, 16, 20 și 30 de grade și la poalele căreia se află patru sate, oferea mari avantaje atît pentru apărare cît și pentru atac. În ziua aceea, ofensiva aripii stîngi a armatei franceze, pe care o conducea însuși Napoleon, a fost respinsă, în timp ce aripa dreaptă, de sub comanda lui Marmont, fiind atacată prin surprindere în bivouacurile ei la căderea nopții, a suferit o înfrîngere atît de dezastruoasă, încît mareșalul nu și-a putut opri trupele înainte ca ele să ajungă la Fismes. Complet izolat cu trupele din aripa de sub comanda sa, care numărau doar 35 000 de oameni, și închis într-o poziție nefavorabilă, Napoleon ar fi trebuit să capituleze în fața forțelor cu mult superioare, din punct de vedere numeric, ale inamicului însuflețit de victorie. Însă,

în dimineața următoare, un acces de friguri și o inflamație la ochi l-au scos din acțiune pe Blücher, în timp ce Napoleon continua să se mențină pe aceeași poziție, într-o atitudine provocatoare. Aceasta i-a speriat în așa măsură pe cei ce conduceau acum operațiunile, încît nu numai că au oprit înaintarea propriilor lor trupe, care și începuse, dar la căderea nopții i-au permis lui Napoleon să se retragă liniștit la Soissons.

Totuși, bătălia de la Laon a înfrînt forțele fizice și morale ale lui Napoleon. În zadar a încercat el să-și restabilească situația prin ocuparea fulgerătoare, la 13 martie, a orașului Reims, care căzuse în miinile lui Saint-Priest. Situația lui era acum atît de clară, încît, atunci cînd, în zilele de 17 și 18 martie, a pornit, în direcția localității Arcis-sur-Aube, ofensiva împotriva armatei principale, pînă și Schwarzenberg, deși avea numai 80 000 de oameni pe care să-i opună celor 25 000 de sub comanda lui Napoleon, a avut curajul să se oprească și să accepte lupta, care a ținut de la 20 pînă la 21 martie. Cînd Napoleon a încetat lupta, armata principală l-a urmat pînă la Vitry și a făcut, în spatele lui, joncțiunea cu armata sileziană. Văzîndu-se într-o situație desperată, Napoleon a recurs la o ultimă soluție — retragerea spre Saint-Dizier, încercînd astfel, cu o mînă de oameni, să pună în primejdie imensa armată a aliaților, tăind principala ei linie de comunicație și de retragere dintre Langres și Chaumont; la această manevră aliații au răspuns prin înaintarea lor spre Paris. La 30 martie a avut loc bătălia de lîngă Paris, în care armata sileziană a luat cu asalt cartierul Montmartre.

Deși nu se restabilise încă după boala din timpul bătăliei de la Laon, Blücher a apărut pentru scurt timp, călare, pe cîmpul de luptă, acoperindu-și ochii de lumină, dar după capitularea Parisului a demisionat din postul său de comandă; el a invocat drept pretext boala, dar adevărata cauză a fost dezacordul dintre ura lui față de împotriva francezilor și atitudinea diplomatică pe care au găsit de cuviință s-o adopte monarhii aliați. În felul acesta, el a sosit la Paris, la 31 martie, ca persoană particulară. În cursul întregii campanii din 1814, el a fost singurul om din armata aliată care a susținut principiul ofensivei. Prin bătălia de la La Rothière, el a stricat planurile pacificatorilor de la Châtillon; prin fermitatea de care a dat dovadă la Méry i-a scăpat pe aliați

de o retragere catastrofală, iar prin bătălia de la Laon a pre-determinat prima capitulare a Parisului.

După prima pace de la Paris ²⁰², Blücher a însoțit pe împăratul Alexandru și pe regele Frederic Wilhelm al Prusiei în timpul vizitei lor în Anglia, unde a fost sărbătorit ca eroul zilei. El a fost copleșit de decorații, primind toate ordinele militare din Europa. Regele Prusiei a creat pentru el ordinul „crucea de fier” ; prințul regent al Angliei * i-a dăruit portretul său, iar Universitatea din Oxford i-a decernat titlul academic de doctor în drept canonic și civil.

În 1815, Blücher a decis și rezultatul ultimei campanii împotriva lui Napoleon. După înfrîngerea dezastruoasă pe care a suferit-o la 16 iunie în bătălia de la Ligny, Blücher, în ciuda celor 73 de ani ai săi, a știut să facă în așa fel ca armata lui, care fusese pusă în derută, să-și revină și să pornească pe urmele învingătorului ei, ceea ce i-a permis ca în seara zilei de 18 iunie să apară pe cîmpul de luptă de la Waterloo. Aceasta a fost o faptă de arme fără seamăn în istoria războaielor. După bătălia de la Waterloo, urmărirea de către el a fugarilor francezi de la Waterloo la Paris nu are decît un singur precedent — urmărirea, la fel de remarcabilă, de către Napoleon a prusienilor de la Jena la Stettin. De data aceasta, Blücher a intrat în Paris în fruntea armatei sale și chiar l-a numit pe Müffling, șeful intendentei, guvernator general militar al Parisului. El a cerut cu insistență ca Napoleon să fie împușcat, podul Jena de pe Sena să fie aruncat în aer, iar comorile jefuite de francezi din diferite capitale ale Europei să fie restituite posesorilor lor inițiali. Primei lui dorințe i s-a opus Wellington, celei de-a doua monarhii aliați și numai ultima a fost îndeplinită. El a stat la Paris timp de trei luni, făcîndu-și foarte des apariția la mesele de joc din sălile de „rouge et noir” **. La aniversarea bătăliei de la Katzbach, el a vizitat orașul său natal, Rostock, unde locuitorii au ridicat, prin subscripție publică, un monument în cinstea lui. Cînd a murit el, toată armata prusiană a purtat doliu timp de opt zile.

„Le vieux diable” ***, cum l-a numit Napoleon, „mareșalul Înainte”, cum l-au poreclit soldații ruși din armata lui sileziană, Blücher a fost, în fond, un general de cavalerie. În această specialitate a excelat el, deoarece aici era ne-

* — George. — *Nota red.*

** — „roșu și negru” (joc de noroc). — *Nota trad.*

*** — „Bătrînul diavol” — *Nota trad.*

voie numai de deprinderi tactice, iar nu și de cunoștințe strategice. Împărtășind în cel mai înalt grad ura poporului său împotriva lui Napoleon și a francezilor, el a devenit popular în rîndul maselor prin sentimentele sale plebeie, văditul său bun simț, simplitatea manierelor și grosolănia limbajului său, deși știa, la nevoie, să-i imprime o nuanță de elocvență înflăcărată. El a fost un soldat model. Dînd exemplu de neînfriată vitejie în luptă și de inepuizabilă rezistență acolo unde era nevoie de o încordare a forțelor; exercitînd o influență irezistibilă asupra soldaților de rînd; îmbinînd bravura lui temerară cu o subtilă pricepere de a aprecia particularitățile terenului, cu capacitatea de a lua repede o hotărîre în situații grele, cu dîrzenia în lupta de apărare și energia lui, deopotrivă de mare, în operațiunile de ofensivă; posedînd suficientă inteligență pentru a stabili singur un mod just de acțiune în situațiile mai simple și pentru a se bizui pe Gneisenau în acelea mai complicate — Blücher a fost generalul cel mai potrivit pentru operațiile militare din 1813—1815, care au avut caracterul unui război pe jumătate regulat, pe jumătate insurecțional.

Scris de K. Marx și F. Engels între
22 septembrie și 30 octombrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Artileria

În prezent este aproape îndeobște recunoscut că inventarea pulberii și întrebuințarea ei la aruncarea de corpuri grele într-o anumită direcție își au originea în țările orientale. În China și în India, solul abundă în salpetru natural, și este cu totul firesc că populația băștinașă a cunoscut de timpuriu proprietățile lui. Mijloacele pirotehnice, preparate din amestec de salpetru și de alte substanțe inflamabile, se confecționau în China într-o perioadă foarte veche și erau întrebuințate atât în scopuri militare, cât și cu prilejul festivităților publice. Nu știm când anume a devenit cunoscut amestecul special de salpetru, sulf și cărbune de lemn, ale cărui proprietăți explozive i-au conferit o importanță atât de mare. Potrivit unor cronici chineze menționate de d-l Paravey într-un referat prezentat la Academia franceză în 1850²⁰³, tunurile erau cunoscute încă din anul 618 î.e.n.; în alte manuscrise vechi chinezești găsim descrierea unor ghiulele incendiare care erau aruncate din țevi de bambus, precum și a unui soi de bombe explozive. În orice caz, întrebuințarea prafului de pușcă și a tunurilor în scopuri militare n-a căpătat, pe cât se pare, o dezvoltare suficientă în perioadele mai vechi ale istoriei chineze, deoarece primul caz cunoscut de întrebuințare a lor pe scară largă datează abia din anul 1232 e.n., când chinezii, asediați de mongoli la Kaifin, s-au apărat cu ajutorul unor tunuri care aruncau ghiulele de piatră și au întrebuințat bombe explozive, petarde și alte mijloace de foc bazate pe folosirea prafului de pușcă.

După mărturia scriitorilor greci Aelian, Ctesias, Filostrate și Themistios, indienii posedau, pe cât se pare, un soi de mijloace pirotehnice militare încă pe vremea lui Alexandru cel Mare. Este cert însă că aici nu era vorba de pulbere, deși

salpetrul intra, probabil, în proporții considerabile în compoziția acestor mijloace. Legile hinduse conțin, pe cît se pare, unele referiri la un fel de armă de foc; în aceste legi se pomenește, desigur, despre pulbere, și, după spusele profesorului H. H. Wilson, compoziția ei este descrisă în vechile lucrări de medicină indiene. Totuși, prima mențiune care consemnează existența tunului coincide aproape întocmai cu cea mai veche dată precis stabilită a apariției lui în China. Versurile lui Hased, datînd de pe la 1200, vorbesc despre mașini de foc care aruncă ghiulele, al căror vîjiit se aude de la o distanță de 10 kosse (1500 de iarzi). Din izvoare scrise aflăm că în jurul anului 1258 existau mașini de foc — instalate pe care — ce trăgeau ghiulele, aparținînd stăpînitorului orașului Delhi. O sută de ani mai tîrziu, artileria era deja întrebuițată pe scară largă în India, iar cînd, în 1498, și-au făcut apariția portughezii, au constatat că, în ceea ce privește întrebuițarea armelor de foc, indienii făcuseră progrese tot atît de mari ca și ei.

De la chinezi și indieni folosirea salpetrului și a mijloacelor pirotehnice a fost preluată de arabi. Două dintre denumirile arabe ale salpetrului înseamnă: sare chineză și zăpadă chineză. Autorii arabi din vechime vorbesc despre „focul chinezesc roșu și alb”. Folosirea mijloacelor incendiare datează și ea cam din perioada mării invazii întreprinse de arabi în Asia și în Africa²⁰⁴. Fără a mai vorbi de maujanitz, această armă de foc aproape legendară care, după cum se spune, era cunoscută și folosită de Mahomed, pare neîndoielnic că grecii din Bizanț au cunoscut pentru prima oară mijloacele pirotehnice (care s-au dezvoltat ulterior și au devenit cunoscute sub numele de „foc grecesc”) de la dușmanii lor — arabii. Marcus Graecus, scriitor din secolul al IX-lea, menționează compoziția unui amestec — 6 părți salpetru, 2 părți sulf, 1 parte cărbune — care se apropia foarte mult de adevărata compoziție a pulberii²⁰⁵. Această compoziție a fost stabilită cu destulă precizie în jurul anului 1216 de Roger Bacon, care, primul dintre scriitorii europeni, vorbește de ea în cartea sa „Liber de Nullitate Magiae”²⁰⁶, dar, cu toate acestea, timp de un secol întreg folosirea pulberii a rămas necunoscută popoarelor occidentale. Se pare însă că arabii și-au îmbogățit repede cunoștințele căpătate de la chinezi. Potrivit celor scrise de Conde în a sa „Istorie a maurilor din Spania”, la asediul Saragosseii, în 1118, au fost folosite tunuri, iar în 1132 se turnau în Spania, printre alte tu-

nuri, și culerrine cu calibrul de 4 livre²⁰⁷. Se știe că în 1156 Abd-el-Mumin a cucerit cu ajutorul armelor de foc localitatea Mohadia din Algeria, nu departe de Bône, iar în anul următor orașul Niebla din Spania s-a apărat împotriva castilienilor cu ajutorul unor mașini de foc care aruncau săgeți și pietre. Dacă pînă acum caracterul mașinilor întrebuintate de arabi în secolul al XII-lea a rămas neidentificat, în schimb este absolut cert că în 1280 împotriva Cordobei a fost întrebuintată artileria și că la începutul secolului al XIV-lea spaniolii au preluat de la arabi întrebuintarea artileriei. În 1308, Ferdinand al IV-lea a cucerit Gibraltarul cu ajutorul tunurilor. Orașele Baza în 1312 și 1323, Martos în 1326 și Alicante în 1331 au fost bombardate de artilerie, iar la unele dintre aceste asedii tunurile au tras cu proiectile incendiare.

De la spanioli întrebuintarea artileriei a trecut la celelalte popoare europene. Francezii au folosit tunuri la asediul localității Puy Guillaume în 1338, iar în același an cavalerii germani le-au folosit în Prusia²⁰⁸. Pe la 1350 armele de foc erau răspîndite în toate țările din apusul, sudul și centrul Europei. Că artileria este de origine orientală ne-o dovedește și procedeul de construire a celor mai vechi guri de foc din Europa. Tunul se făcea din bare de fier forjat, sudate laolaltă în lungime și consolidate cu ajutorul unor cercuri groase de fier. El se compunea din cîteva piese; dintre acestea, culata demontabilă se fixa pentru tragere abia după încărcarea tunului. Cele mai vechi tunuri chinezești și indiene erau lucrate absolut la fel și ele datează dintr-o perioadă tot atît de veche sau chiar mai veche decît cele mai vechi tunuri europene. Prin secolul al XIV-lea, atît tunurile europene cît și cele asiatice aveau o construcție cu totul imperfectă, ceea ce dovedește că artileria se afla încă în perioada ei de copilărie. Așadar, dacă rămîne încă nestabilit cînd a fost inventată pulberea și cînd a fost folosită pentru prima oară la armele de foc, putem stabili cel puțin perioada cînd ea a devenit pentru prima oară un mijloc important de ducere a războiului; însuși faptul că pretutindeni, oriunde le întîlnim, tunurile din secolul al XIV-lea sînt foarte greoaie dovedește că ele constituiau o noutate ca armă de război cu întrebuintare permanentă. Tunurile europene din secolul al XIV-lea erau extrem de greoaie. Gurile de foc de calibru mare puteau fi transportate numai după ce erau mai întîi demontate, și fiecare piesă ocupa singură o căruță întreagă. Chiar și gurile de foc de calibru mic erau

extrem de grele, deoarece pe vremea aceea nu fusese încă stabilit un raport just între greutatea tunului și aceea a proiectilului, și nici între greutatea proiectilului și aceea a încărcăturii. Atunci când aceste guri de foc erau instalate în poziție de tragere, se construia pentru fiecare tun un fel de cadru de susținere din birne sau o platformă de lemn, de pe care se executa tragerea. Orașul Gand a avut un tun care împreună cu platforma sa ocupa în lungime 50 de picioare. Afeturile de tun încă nu erau cunoscute. În majoritatea cazurilor, tunurile trăgeau cu un unghi de nivel foarte mare, asemenea mortierelor noastre; de aceea, eficacitatea lor, pînă la introducerea bombelor, a fost foarte redusă. Ca proiectile se foloseau, de obicei, ghiulele sferice de piatră, iar tunurile de calibru mic se încărcau uneori cu săgeți de fier.

Dar, cu toate aceste neajunsuri, tunurile erau întrebuințate nu numai la asediul și la apărarea orașelor, ci și pe cîmpul de luptă și la bordul navelor de război. Încă din 1386, englezii au capturat două nave franceze armate cu tunuri. Dacă e să judecăm după tunurile scoase la suprafață de pe nava „Mary-Rose” (scufundată în 1545), reiese că primele tunuri navale se introduceau și se fixau pur și simplu într-un butuc scobit în acest scop, și de aceea nu li se puteau da unghiuri de nivel diferite.

În decursul secolului al XV-lea au fost realizate îmbunătățiri considerabile atît în construcția gurilor de foc, cit și în întrebuințarea lor. Tunurile au început să fie turnate din fier, aramă sau bronz. Culata demontabilă începe să iasă din uz; acum întreg tunul se toarnă dintr-o bucată. Cele mai bune turnătorii erau cele din Franța și din Germania. În Franța au fost făcute și primele încercări de a împinge înainte tunurile în timpul asediilor și de a le instala la adăpost. Pe la 1450 au început să se amenajeze un fel de tranșee, iar curînd după aceea frații Bureau au construit primele baterii de piese de artilerie cu închizător. Cu ajutorul acestor baterii, Carol al VII-lea, regele Franței, a recucerit într-un singur an toate cetățile pe care i le luaseră englezii.

Dar îmbunătățirile cele mai importante au fost aduse de Carol al VIII-lea al Franței. El a renunțat definitiv la culata demontabilă și a început să-și toarne tunurile de bronz dintr-o bucată; tot el a introdus umerii și afeturile pe roți și a început să folosească numai ghiulele de fontă. Totodată, el a redus numărul calibrelor și a luat regulat pe cîmpul de

luptă tunurile cele mai ușoare. Dintre acestea, tunul dublu era instalat pe un afet cu patru roți tras de 35 de cai; celelalte tunuri aveau afeturi cu două roți și erau trase de atelaje de 2 pînă la 24 de cai; partea dinapoi a afetului se țira pe jos. Fiecărui tun i-a fost atașat un grup de tunari, iar serviciul a fost organizat în așa fel, încît s-a format primul corp special de artilerie de cîmp. Tunurile de calibru mic erau destul de mobile pentru a se putea deplasa în timpul bătăliei împreună cu celelalte trupe și chiar pentru a nu rămîne în urma cavaleriei. Acest gen de armă nou i-a asigurat lui Carol al VIII-lea succesele uimitoare pe care le-a obținut în Italia. Artileria italienilor continua să fie trasă de boi; tunurile încă se mai compuneau din cîteva părți, iar după alegerea poziției trebuiau instalate pe platforme de lemn; ele trăgeau ghiulele de piatră și erau în genere atît de greoaie, încît francezii trăgeau cu tunul lor într-o singură oră mai multe lovituri decît italienii într-o zi întreagă. Bătălia de la Fornovo (1495), cîștigată de artileria de cîmp franceză²⁰⁹, a stîrnit groază în toată Italia, iar noul gen de armă a fost considerat irezistibil. Lucrarea lui Machiavelli „Arte della Guerra”²¹⁰ a fost scrisă tocmai cu scopul de a arăta cum poate fi contracarat efectul acestui gen de armă printr-o iscusită dispunere a infanteriei și a cavaleriei.

Urmașii lui Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea și Francisc I, au continuat să-și îmbunătățească artileria de cîmp și s-o facă mai ușoară. Francisc I a organizat artileria ca un despărțămînt distinct sub conducerea unui mare maestru al artileriei. În bătălia de la Marignano (1515), tunurile lui de cîmp au înfrînt masele, pînă atunci invincibile, ale lăncierilor elvețieni; deplasîndu-se cu repeziciune de pe o poziție de flanc pe alta, ele au decis în felul acesta deznodămîntul bătăliei.

Chinezii și arabii știau să facă bombe și să le folosească, și poate că de la ei au preluat popoarele europene aceste cunoștințe. Totuși, în Europa acest proiectil și mortarul cu care se trag astăzi asemenea proiectile au început să fie întrebuințate nu mai înainte de a doua jumătate a secolului al XV-lea, iar introducerea lor în uz se atribuie, de obicei, lui Pandolfo Malatesta, principe de Rimini. Primele bombe se compuneau din două emisfere de metal găunoase, înșurubate între ele; procedeul de a turna bombe găunoase dintr-o bucată a fost inventat abia mai tîrziu.

Împăratul Carol al V-lea nu a rămas mai prejos de rivalii săi francezi în ce privește perfecționarea tunurilor de câmp. El a introdus antetrenurile, și în felul acesta tunul cu două roți se transforma, în timpul deplasării sale, într-un vehicul cu patru roți, capabil să se miște într-o alură mai iute și să străbată un teren accidentat. Astfel, în timpul bătăliei de la Renty din 1554²¹¹, aceste tunuri ușoare au putut să se deplaseze în galop.

Primele cercetări teoretice în domeniul artileriei și al mișcării proiectilului pe traiectorie datează tot din această perioadă. Se spune că italianul Tartaglia este acela care a făcut descoperirea că un unghi de nivel de 45° dă în vacuo * o bătaie maximă. Spaniolii Collado și Ufano s-au ocupat și ei cu asemenea cercetări. Astfel au fost puse bazele teoretice ale științei artileriei.

Tot cam pe vremea aceea cercetările lui Vannuccio Biringuccio în domeniul artei turnării metalelor (1540) au dus la un progres considerabil în construirea tunurilor, iar descoperirea de către Hartmann a scării calibrelor, cu ajutorul căreia fiecare piesă a tunului se dimensiona în raport cu diametrul canalului țevii, a oferit norme fixe pentru construirea tunurilor și a deschis calea pentru stabilirea unor principii teoretice precise și a unor reguli generale bazate pe experiență.

Unul dintre primele rezultate la care a dus perfecționarea artileriei a fost o revoluție totală în arta fortificației. Din timpul monarhiei asiriene și al celei babiloniene, această artă progresase foarte puțin. Acum însă noile arme de foc făceau pretutindeni breșe în zidurile de piatră construite după vechiul sistem, și de aceea se impunea inventarea unui nou sistem de fortificație. Lucrările de apărare trebuiau construite în așa fel, încît focului direct al asediatorului să-i fie expusă o suprafață cât mai mică din construcțiile de piatră, iar pe valuri să poată fi instalată o artilerie puternică. Vechiul zid de piatră a fost înlocuit cu valul de pământ care era doar căptușit cu piatră, iar turnul lateral, de proporții reduse, a fost transformat într-un mare bastion pentagonal. Treptat, toate părțile de piatră ale fortificațiilor au început să fie protejate împotriva focului direct prin construcții exterioare de pământ, astfel că pe la mijlocul secolului al XVII-lea mijloacele de apărare a cetăților au devenit iarăși relativ mai puternice decît cele de atac, pînă în mo-

* — In vid. — *Nota trad.*

mentul cînd Vauban i-a asigurat din nou acestuia precumpănirea asupra apărării.

Pînă în vremea aceea încărcarea gurilor de foc se făcea turnînd pulbere vărsată direct în interiorul tunului. Pe la 1600 au început să fie folosite gargusele — saci de pînză, care conțineau cantitățile de pulbere stabilite —, ceea ce a redus considerabil timpul necesar pentru încărcare și, totodată, a asigurat focului o precizie mai mare datorită faptului că încărcăturile erau mai uniforme. Cam tot pe vremea aceea a fost făcută o altă invenție importantă, și anume: mitralia-mănunchi și mitralia simplă. Tot din această perioadă datează și construirea tunurilor de cîmp adaptate pentru tragerea cu proiectilele găunoase.

Numeroasele asedii care au avut loc în timpul războiului dus de Spania împotriva Țărilor de Jos²¹² au contribuit în mare măsură la perfecționarea artileriei întrebuintate la apărarea și la atacul cetăților, în special în ceea ce privește folosirea mortierelor și a obuzierelor, a obuzelor, a proiectilelor incendiare, a ghiulelelor încinse, precum și în ceea ce privește confecționarea tuburilor-amorsă și a altor mijloace pirotehnice militare. La începutul secolului al XVII-lea se mai foloseau încă piese de toate calibrele, de la gurile de foc de 48 de livre și pînă la cele mai mici falconete cu canalul țevii pentru ghiulele de o jumătate de livră.

Cu toate îmbunătățirile ce-i fuseseră aduse, artileria de cîmp continua să rămînă atît de imperfectă, încît era nevoie de toată această diversitate de calibre pentru a obține cam același rezultat pe care îl obținem noi astăzi cu un mic număr de tunuri de calibru mijlociu, de 6—12 livre. Gurile de foc de calibre mici din perioada aceea erau mobile, dar ineficace; cele de calibre mari aveau o eficacitate suficientă, dar nu erau destul de mobile; cît privește tunurile de calibre mijlocii, ele nu posedau în măsură suficientă, pentru a corespunde tuturor scopurilor, nici prima calitate, nici pe cealaltă. Din această cauză au fost menținute toate calibrele și puse de-a valma într-o singură masă de artilerie, fiecare baterie cuprinzînd, de regulă, un adevărat asortiment de guri de foc.

Unghiul de nivel se dădea cu ajutorul unei pene pentru înclinarea țevii. Afeturile continuau să rămînă greoaie, și pentru fiecare calibru era nevoie, firește, de un model special; de aceea era aproape cu neputință să se ia pe cîmpul de luptă roți și afeturi de rezervă. Osile erau de lemn și

aveau dimensiuni diferite, după calibru. În plus, dimensiunile gurilor de foc și ale afeturilor nu erau aceleași nici măcar pentru unul și același calibru, deoarece pretutindeni se mai păstrau foarte multe tunuri de construcție veche și, în afară de aceasta, existau mari deosebiri de construcție de la o fabrică la alta chiar în cadrul aceleiași țări.

Gargusele continuau să fie folosite numai pentru piesele de artilerie de cetate; pe câmpul de luptă tunul se încărca cu pulbere vărsată, care se introducea în interiorul tunului cu ajutorul unei lopățele; apoi se îndesau dopul și proiectilul. Se turna pulbere vărsată și în canalul de dare a focului. Tot acest proces era extrem de lent.

Tunarii nu erau considerați soldați din armata regulată; ei constituiau o breaslă aparte, fiind recrutați din rândurile ucenicilor, și depuneau jurământ că nu vor divulga secretele și misterele meșteșugului lor. La izbucnirea războiului, părțile beligerante angajau în serviciul lor cât mai mulți tunari cu puțință, cu mult peste numărul celor pe care îi aveau în timp de pace. Fiecare dintre acești tunari sau bombardieri primea sub comanda lui un tun, avea la dispoziție un cal de călărie, un ucenic, precum și atâtea ajutoare de meserie câte cerea el, în afară de oamenii necesari pentru deplasarea pieselor de artilerie grele. Solda lor era de patru ori mai mare decât aceea a soldaților. La izbucnirea războiului, caii de artilerie se cumpărau de la furnizori, care, potrivit prevederilor contractului, procurau, totodată, și harnașamentul și conductorii necesari.

În timpul bătăliei, piesele de artilerie se instalau pe un rând în fața liniei de luptă, desperecheate de la antetrene; caii se deshămau. Când se dădea ordin de înaintare, se înhămau caii și se împerecheau tunurile la antetrenuri; uneori, piesele de calibre mai mici erau deplasate pe distanțe mici cu ajutorul oamenilor. Pulberea și proiectilele se transportau în căruțe separat de piese; antetrenurile nu aveau încă lăzi pentru muniție. Manevrarea materialului de artilerie, încărcarea, umplerea cu pulbere a canalului de dare a focului, ochirea și tragerea — toate aceste operații se efectuau extrem de încet din punctul de vedere al noțiunilor noastre de astăzi, iar numărul loviturilor trase în plin trebuie să fi fost — datorită acestei imperfecțiuni a tehnicii și lipsei aproape totale a unei științe a artileriei — într-adevăr foarte redus.

Apariția lui Gustav Adolf în Germania în timpul Războiului de 30 de ani este marcată printr-un progres uriaș în artilerie. Acest mare comandant de oști a desființat calibrele prea mici, înlocuindu-le mai întâi cu așa-zisele lui tunuri cu curele, adică cu țevi ușoare de fier forjat îmbrăcate în funii și piele. Aceste tunuri erau destinate numai pentru tragerea cu mitralii-mănunchi, care în felul acesta au fost întrebuințate pentru prima oară în războiul în câmp deschis. Până atunci ele nu erau folosite decât pentru apărarea șanțurilor din jurul cetăților. O dată cu mitralia-mănunchi și cu cea simplă, el a introdus, la artileria sa de câmp, și gargusele. Dovedindu-se nu îndeajuns de rezistente, tunurile cu curele au fost înlocuite cu guri de foc de fontă ușoare, cu calibrul de 4 livre, care aveau o lungime de 16 calibre, o greutate de 6 cwt. *, împreună cu afetul, și erau trase de doi cai. Fiecărui regiment de infanterie i-au fost date două tunuri de acest fel. Așadar, artileria regimentară, care în multe armate s-a păstrat pînă la începutul secolului al XIX-lea, a apărut în urma înlocuirii vechilor tunuri de calibru mic, dar relativ greoaie, cu tunuri noi, și era inițial destinată să tragă numai cu mitralii, însă foarte curînd ea a fost adaptată și pentru tragerea cu ghiulele sferice. Tunurile grele erau ținute separat și grupate în baterii puternice, care ocupau poziții favorabile pe flancuri sau în fața centrului armatei.

În felul acesta, prin separarea artileriei ușoare de cea grea și prin formarea de baterii au fost puse bazele tacticii artileriei de câmp. Generalul Torstensson, inspector general al artileriei suedeze, a contribuit în cea mai mare măsură la introducerea acestor inovații, datorită cărora artileria de câmp a devenit acum, pentru prima oară, un gen de armă de sine stătător, supus unor reguli proprii, privind întrebuințarea ei în luptă.

Cam tot pe atunci au fost făcute încă două noi invenții importante: pe la 1650 a fost inventat șurubul orizontal de ochire în înălțime, care a fost folosit pînă pe vremea lui Gribeauval, iar pe la 1697 au fost introduse în uz stupile umplute cu pulbere pentru darea focului, în loc de a se turna pulbere în canalul de dare a focului. Datorită acestor invenții, ochirea și încărcarea au fost mult ușurate. O altă îmbunătățire importantă a fost inventarea frînghieii de prelungire pentru deplasarea tunurilor pe distanțe mici.

* 1 cwt. — aprox. 50 kg. — *Nota trad.*

Numărul gurilor de foc care se scoteau pe câmpul de luptă în secolul al XVII-lea era foarte mare. În bătălia de la Greifenhagen, Gustav Adolf a avut 80 de tunuri la 20 000 de soldați, iar în cea de la Frankfurt pe Oder — 200 de tunuri la 18 000 de oameni ²¹³. În timpul războaielor purtate de Ludovic al XIV-lea, parcurile de artilerie cu 100—200 de guri de foc constituiau un fenomen obișnuit. În bătălia de la Malplaquet ²¹⁴, fiecare dintre cele două părți a avut la dispoziție aproximativ 300 de guri de foc; aceasta a fost cea mai mare masă de artilerie concentrată, pînă atunci, pe un singur câmp de bătălie. În această perioadă, întrebuițarea mortierelor pe câmpul de luptă era un lucru destul de obișnuit.

Francezii continuau să-și păstreze superioritatea în domeniul artileriei. Ei au fost primii care au lichidat vechiul sistem de breaslă și au început să-i încadreze pe tunari în armata regulată, ca soldați, formînd în 1671 un regiment de artilerie și instituind diferite funcții și grade ofițerești. Astfel, această branșă a armatei a fost recunoscută ca gen de armă de sine stătător, iar instruirea ofițerilor și a soldaților a fost preluată de stat. În 1690 a fost creată în Franța o școală de artilerie, care timp de cel puțin 50 de ani a fost unica școală de acest gen din lume. În 1697, Saint-Remy a scos un îndreptar de știința artileriei ²¹⁵ foarte bun pentru timpul acela. Și totuși misterul care înconjură „secretele” artileriei era atît de mare, încît multe perfecționări adoptate în alte țări nu erau încă cunoscute în Franța, iar construcția pieselor și compunerea artileriei fiecărui stat european se deosebeau considerabil de ale celorlalte. Astfel, francezii nu adoptaseră încă obuzierul, care fusese inventat în Olanda și introdus în majoritatea armatelor înainte de 1700. Lăzile pentru muniție montate pe antetrenurile afeturilor, introduse pentru prima dată de Mauriciu de Nassau, erau necunoscute în Franța și, în general, erau puțin folosite. Tunul, afetul și antetrenul erau prea grele pentru ca să mai fie supraîncărcate și cu greutatea muniției. Calibrele cele mai mici, inclusiv cele de 3 livre, au fost într-adevăr desființate, dar artileria regimentară ușoară era necunoscută în Franța.

Încărcăturile folosite pentru tunuri în artileria din perioadele examinate pînă aici erau, de obicei, foarte grele; la început, greutatea lor era egală cu aceea a ghiulelei. Deși pulberea era de proastă calitate, încărcăturile acestea produceau totuși un efect mult mai puternic decît acelea folosite astăzi, și acest fapt constituia una dintre principalele cauze ale

greutății enorme a tunurilor. Pentru a putea rezista la asemenea încărcături, greutatea tunului de bronz era adesea de 250—400 de ori mai mare decât aceea a proiectilului. Totuși, necesitatea de a micșora greutatea tunului a impus micșorarea treptată a încărcăturii, astfel că pe la începutul secolului al XVIII-lea greutatea ei nu mai reprezenta, de obicei, decât jumătate din aceea a proiectilului. Pentru mortiere și obuziere, încărcătura era proporționată cu distanța de tragere și, în general, era destul de mică.

Sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea reprezintă perioada când, în majoritatea țărilor, artileria a fost definitiv încadrată în rândurile armatei și și-a pierdut caracterul ei medieval de breaslă, a fost recunoscută ca gen de armă aparte și, datorită tuturor acestor împrejurări, a căpătat posibilitatea de a se dezvolta mai normal și mai repede. Rezultatul a fost un progres aproape imediat și destul de vizibil. Neuniformitatea și diversitatea calibrelor și a modelelor, imprecizia tuturor regulilor empirice existente pe atunci, lipsa totală a unor principii bine stabilite, toate acestea deveniseră evidente și nu mai puteau fi tolerate. De aceea, pretutindeni au început să se facă pe scară largă experiențe menite să stabilească efectul diferitelor calibre, raportul dintre calibru, pe de o parte, și încărcătură, lungimea și greutatea tunului, pe de altă parte, repartizarea metalului între diferitele părți ale gurii de foc, bătaia, efectul reculului asupra afetului etc. Între 1730 și 1740, Belidor a condus asemenea experiențe la La Fère, în Franța, Robins în Anglia și Papacino d'Antoni la Torino. Rezultatul a fost o mare simplificare a calibrelor, o mai bună repartizare a metalului între diferitele părți ale tunului și o micșorare generală a încărcăturii, a cărei greutate reprezenta acum între $\frac{1}{3}$ și $\frac{1}{2}$ din greutatea proiectilului.

Progresul în dezvoltarea bazelor științifice ale artileriei mergea în pas cu aceste perfecționări. Galileu a pus bazele teoriei parabolei, discipolul său Torricelli, Anderson, Newton, Blondel, Bernoulli, Wolff și Euler au continuat să studieze mișcarea proiectilelor pe traiectorie, rezistența aerului și cauzele devierii proiectilelor. Artileriștii experimenterii menționați mai sus au adus și ei o contribuție substanțială la dezvoltarea laturii matematice a artileriei.

În timpul lui Frederic cel Mare, artileria de câmp prusiană a fost din nou considerabil ușurată. Tunurile regimentare ușoare cu țeavă scurtă, având o lungime de cel mult 14, 16 sau 18 calibre și o greutate de 80—150 de ori mai mare decât aceea

a proiectilului, au fost considerate ca avînd o bătaie satisfăcătoare pentru bătăliile din acea vreme, al căror deznodămînt era decis mai ales de focul infanteriei. Potrivit cu aceasta, regele a retopit toate tunurile sale de 12 livre și a făcut din ele piese de artilerie a căror lungime și greutate erau proporționate cum s-a arătat mai sus. În 1753, austriecii i-au urmat exemplul, așa cum l-au urmat și majoritatea celorlalte state; dar, în a doua parte a domniei sale, Frederic și-a înzestrat din nou artileria din rezervă cu tunuri lungi de mare putere, deoarece experiența bătăliei de la Leuthen l-a convins de superioritatea efectului lor. El a introdus un nou gen de armă, urcînd pe cai artileriștii unora dintre bateriile sale și creînd în felul acesta artileria călăreață, destinată să dea cavaleriei același sprijin pe care artileria pedestră îl dădea infanteriei. Noul gen de armă s-a dovedit a fi extrem de eficace și a fost adoptat foarte curînd în majoritatea armatelor; în unele armate, de pildă în cea austriacă, în loc de aceasta, artileriștii au fost urcați în căruțe speciale.

În raport cu efectivele armatelor, numărul tunurilor în secolul al XVIII-lea era încă foarte mare. Frederic cel Mare a avut în 1756 un număr de 206 tunuri la 70 000 de oameni, în 1762 — 275 de tunuri la 67 000 de oameni, iar în 1778 — 811 tunuri la 180 000 de oameni. Cu excepția tunurilor regimentare, care își urmau batalioanele, aceste guri de foc erau organizate pe baterii cu o compunere variată, avînd între 6 și 20 de piese fiecare. Tunurile regimentare se deplasau împreună cu infanteria, în timp ce bateriile trăgeau de pe poziții alese și uneori erau împinse înainte pe o a doua poziție, dar, de obicei, rămîneau aici pînă la sfîrșitul bătăliei. În ceea ce privește mobilitatea, ele lăsau încă foarte mult de dorit, și bătălia de la Kunersdorf a fost pierdută din cauză că în momentul decisiv artileria n-a putut să fie adusă mai aproape. Generalul prusian Tempelhoff a introdus de asemenea baterii de mortiere de cîmp, în care mortierele ușoare erau transportate pe catiri; curînd însă, după ce în războiul din 1792—1793 s-a dovedit inutilitatea lor, ele au fost desființate.

În cursul acestei perioade, latura științifică a artileriei a fost dezvoltată în mod deosebit în Germania. Struensee și Tempelhoff au scris lucrări folositoare în acest domeniu ²¹⁶, dar un specialist de frunte în domeniul artileriei a fost, pentru timpul său, Scharnhorst. Îndreptarul lui de artilerie este primul tratat cuprinzător, cu adevărat științific, în acest domeniu, iar îndreptarul lui pentru ofițeri, apărut încă în 1787, conține

prima expunere științifică a tacticii artileriei de câmp²¹⁷. Deși învechite în multe privințe, lucrările lui continuă să fie și astăzi clasice. Prețioase contribuții la dezvoltarea literaturii consacrate artileriei au adus: în armata austriacă generalul Vega, în armata spaniolă generalul Morla, iar în cea prusiană Hoyer și Rouvroy²¹⁸.

Francezii și-au reorganizat, în 1732, artileria lor după sistemul lui Vallière; ei au păstrat tunurile de 24, 16, 12, 8 și 4 livre și au introdus obuzierul de 8 țoli. Dar la ei exista totuși o mare diversitate de tipuri de construcție; tunurile aveau o lungime de 22 pînă la 26 de calibre, iar greutatea lor era de vreo 250 de ori mai mare decît aceea a proiectilului respectiv. În sfîrșit, în 1774 generalul Gribeauval, care servise în armata austriacă în timpul Războiului de 7 ani și care știa de superioritatea noii artilerii prusiene și austriece, a reușit să introducă noul său sistem. Artileria de asediu a fost definitiv separată de cea de câmp. Ea era formată din toate tunurile mai grele decît cele de 12 livre, precum și din toate tunurile vechi grele de 12 livre. Artileria de câmp era alcătuită din tunuri de 12, 8 și 4 livre, avînd toate o lungime de 18 calibre și o greutate de 150 de ori mai mare decît aceea a proiectilului lor, precum și din obuziere de 6 țoli. Greutatea încărcăturii pentru tunuri a fost definitiv stabilită la $\frac{1}{3}$ din greutatea proiectilului, a fost introdus șurubul vertical pentru ochire în înălțime, iar fiecare piesă a tunului sau a afetului se fabrica acum după un model precis stabilit, în așa fel ca să poată fi înlocuită cu ușurință cu o piesă corespunzătoare din depozite. Șapte tipuri de roți și trei tipuri de osii erau suficiente pentru întreaga diversitate de mijloace de transport care erau folosite în artileria franceză. Deși majoritatea artileriștilor cunoșteau folosirea lăzilor de muniție montate pe antetrenuri, Gribeauval nu le-a introdus în Franța. Tunurile de 4 livre au fost repartizate infanteriei, fiecare batalion primind cîte două; tunurile de 8 și 12 livre au fost grupate în baterii independente, ca artilerie de rezervă, iar pe lângă fiecare baterie exista un atelier de fierărie de campanie. Au fost organizate convoiul și companiile de meșteșugari, și, în general, artileria lui Gribeauval a fost primul corp de acest gen, organizat pe baze moderne. Ea s-a dovedit superioară oricărei artilerii din acel timp în ceea ce privește proporțiile care reglementau dimensiunile constructive ale tunurilor ei în ceea ce privește materialul și organizarea ei, și timp de mulți ani a servit drept model.

Datorită îmbunătățirilor aduse de Gribeauval, în timpul războaielor revoluției artileria franceză a fost superioară artileriei celorlalte țări și a devenit curînd, în mîinile lui Napoleon, o armă de o forță fără precedent. Ea n-a mai suferit nici un fel de schimbări, dacă facem abstracție de faptul că în 1799 s-a renunțat definitiv la sistemul tunurilor regimentare și că, o dată cu marele număr de tunuri de 6 și 3 livre capturate prin toate părțile continentului european, aceste calibre au fost introduse și ele în serviciu. Întreaga artilerie de cîmp a fost organizată pe baterii de cîte șase piese, dintre care una era, de obicei, un obuzier, iar celelalte erau tunuri. Dar dacă în materialul de artilerie nu s-au produs nici un fel sau aproape nici un fel de schimbări, în tactica artileriei au avut loc schimbări foarte mari. Deși, ca urmare a desființării tunurilor regimentare, numărul tunurilor a fost întrucîtva micșorat, efectul artileriei în luptă a crescut datorită folosirii ei iscusite. Napoleon punea în funcție un număr oarecare de tunuri ușoare, atașate la diviziile de infanterie, pentru a angaja lupta, pentru a-l sili pe inamic să-și descopere forțele etc., în timp ce masa artileriei rămînea în rezervă pînă în momentul cînd se preciza obiectivul principal al atacului; atunci se formau pe neașteptate baterii imense, care își concentrau focul asupra acestui obiectiv și pregăteau astfel, prin canonada lor cumplită, atacul decisiv pe care-l executau rezervele de infanterie. În bătălia de la Friedland * au fost astfel dispuse în linie 70 de tunuri, iar în cea de la Wagram 100 de tunuri; în bătălia de la Borodino **, o baterie de 80 de tunuri a pregătit atacul lui Ney asupra satului Semenovskoe. Pe de altă parte, masele considerabile ale rezervei de cavalerie pe care și-o constituia Napoleon reclamau, pentru sprijinirea lor, forțe corespunzătoare de artilerie călăreață, și acest gen de armă a început să se bucure din nou de o atenție sporită; artileria călăreață era foarte numeroasă în armatele franceze, unde pentru prima oară a fost stabilită în mod practic întrebuințarea ei tactică specifică. Fără îmbunătățirile aduse de Gribeauval, această nouă întrebuințare a artileriei ar fi fost cu neputință, iar necesitatea de a efectua o schimbare în tactică a făcut ca aceste perfecționări să-și croiască drum, treptat și cu mici modificări, în toate armatele de pe continent.

La începutul războiului revoluționar francez, artileria engleză se afla într-o stare de extremă delăsare și era cu mult

* Vezi volumul de față, pag. 123. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, pag. 275—280. — *Nota red.*

în urma artileriei altor țări. Englezii aveau cîte două tunuri regimentare la fiecare batalion, dar nu aveau de loc artilerie de rezervă. Caii se înhămau în tandem la trăsurile cu tunuri, iar conductorii, cu bice lungi, mergeau alături. Caii și conducătorii erau tocmiți. Materialul de artilerie era de o construcție foarte învechită, și, cu excepția unor distanțe foarte mici, piesele de artilerie nu se puteau deplasa decît la pas. Artileria călăreață nu era cunoscută. După 1800 însă, cînd experiența a arătat defectuozitatea acestui sistem, artileria a fost radical reorganizată de către maiorul Spearman. Antetrenurile au fost adaptate pentru înhămarea cailor pe perechi, tunurile au fost grupate în baterii de cîte 6 piese și în general au fost introduse perfecționările care se aplicau deja de cîtăva vreme pe continent. Și fiindcă englezii nu se dădeau în lături de la nici o cheltuială, artileria lor a devenit curînd cea mai arătoasă, cea mai solid și mai bogat înzestrată. O mare atenție a fost acordată artileriei călărețe nou create, care a început curînd să se distingă prin bravura ei, prin rapiditatea și precizia manevrelor. Cît privește noile îmbunătățiri aduse materialului de artilerie, ele s-au limitat la îmbunătățiri în construcția trăsurilor. Afetul monofleș și chesonul cu antetren au fost apoi adoptate în majoritatea țărilor de pe continent.

Corelația dintre artilerie și celelalte părți componente ale armatei a devenit, în cursul acestei perioade, ceva mai stabilă. Proporția maximă de artilerie a fost aceea pe care a avut-o armata prusiană în bătălia de la Pirmasens²¹⁹: 7 tunuri la 1 000 de oameni. Napoleon considera că 3 tunuri la 1 000 de oameni sînt absolut suficiente, și această proporție a devenit o regulă generală. A fost, de asemenea, stabilit numărul proiectilelor cu care trebuia să fie prevăzut fiecare tun, și anume cel puțin 200 de fiecare gură de foc, dintre care $\frac{1}{4}$ sau $\frac{1}{5}$ erau mitralii. În perioada de pace care a urmat după căderea lui Napoleon, în artileria tuturor puterilor europene s-au introdus treptat îmbunătățiri. Gurile de foc ușoare cu calibrul de 3 și 4 livre au fost pretutindeni suprimate; în majoritatea țărilor au fost adoptate afeturile și chesoanele îmbunătățite adoptate în artileria engleză. Aproape pretutindeni greutatea încărcăturii a fost stabilită la $\frac{1}{3}$ din greutatea proiectilului, greutatea metalului din care era turnat tunul fiind de 150 sau aproape de 150 de ori mai mare decît aceea a proiectilului, iar lungimea gurii de foc — de 16—18 calibre.

Francezii și-au reorganizat artileria în 1827. Pentru tunurile de cîmp au fost stabilite următoarele norme: calibrul — 8

și 12 livre, lungimea — 18 calibre, încărcătura — $\frac{1}{3}$ din greutatea proiectilului, iar greutatea metalului din care era turnat tunul — de 150 de ori mai mare decât aceea a proiectilului. Au fost adoptate afeturile și chesoanele de tip englez; în armata franceză au fost introduse pentru prima oară lăzile de antetrenuri. În bateriile de 8 și, respectiv, 12 livre au fost incluse două tipuri de obuziere cu calibrul de 15 și 16 centimetri. Acest nou sistem de artilerie de câmp se distingea printr-o mare simplitate. Pentru toate mijloacele de transport folosite în bateriile de câmp ale artileriei franceze existau în total două dimensiuni pentru afeturi, o dimensiune pentru antetrenuri, o dimensiune pentru roți și două dimensiuni pentru osii. În afară de aceasta, a fost introdus un gen aparte de artilerie, artileria de munte, compusă din obuziere cu calibrul de 12 centimetri.

Artileria de câmp engleză se compune, în momentul de față, aproape numai din guri de foc de 9 livre, cu o lungime de 17 calibre, o greutate de $1\frac{1}{2}$ cwt. pentru fiecare livră din greutatea proiectilului și o încărcătură de $\frac{1}{3}$ din greutatea lui. În fiecare baterie există două obuziere de 24 de livre cu calibrul de $5\frac{1}{2}$ țoli. În ultimul război cu Rusia *, tunurile de 6 și 12 livre n-au fost trimise de loc pe teatrul de acțiuni militare. Se folosesc două dimensiuni pentru roți. Atît în artileria pedestră engleză, cît și în cea franceză, în timpul deplasărilor, artileriștii stau pe antetrenuri și pe chesoane.

Armata prusiană are tunuri de 6 și 12 livre, cu o lungime de 18 calibre, o greutate de 145 de ori mai mare decât aceea a proiectilului și o încărcătură de $\frac{1}{3}$ din greutatea lui. Obuzierele au calibrul de $5\frac{1}{2}$ și $6\frac{1}{2}$ țoli. Fiecare baterie are 6 tunuri și 2 obuziere. Există două tipuri de roți și de osii și un tip de antetren. Afeturile sînt construite după modelul lui Gribeauval. În scopul unei deplasări rapide, la artileria pedestră, 5 tunari — un număr suficient pentru deservirea tunului — urcă pe lada antetrenului și pe caii lăturași, iar ceilalți trei vin în urma piesei de artilerie care cum poate. De aceea chesoanele nu se atașează la piesele de artilerie, ca în armata franceză și în cea engleză, ci formează o coloană separată, iar în timpul bătăliei sînt ținute în afara bătăii focului inamic. În 1842 au fost adoptate chesoanele engleze de tip perfecționat.

Artileria austriacă are guri de foc de 6 și 12 livre, cu o lungime de 16 calibre, o greutate de 135 de ori mai mare de-

* — războiul Crimeii (1853—1856). — *Nota red.*

cît aceea a proiectilului și o încărcătură de $\frac{1}{4}$ din greutatea lui. Obuzierele austriece sînt asemănătoare aceloră folosite în armata prusiană. Șase tunuri și două obuziere formează o baterie.

Artileria rusă are tunuri de 6 și 12 livre, cu o lungime de 18 calibre, o greutate de 150 de ori mai mare decît aceea a proiectilului și o încărcătură de $\frac{1}{3}$ din greutatea lui. Obuzierele au calibrul de 5 și 6 țoli. În funcție de calibru și de destinație, bateria se compune din 8 sau 12 guri de foc, dintre care jumătate tunuri și jumătate obuziere.

Armata Sardiniei are tunuri de 8 și 16 livre și obuziere de aceleași dimensiuni. Armatele micilor state germane au toate guri de foc de 6 și 12 livre; spaniolii — de 8 și 12 livre; portughezii, suedezii, danezii, belgienii, olandezii și napolitanii — de 6 și 12 livre.

Impulsul dat artileriei britanice de reorganizarea efectuată de maiorul Spearman, împreună cu interesul pentru noi perfecționări, care a fost trezit în felul acesta printre artileriști, precum și marile posibilități pentru progresul artileriei pe care le oferă uriașa artilerie navală a Marii Britanii au contribuit la apariția a numeroase și importante invenții. Compozițiile pirotehnice britanice, ca și pulberea britanică, sînt superioare celorlalte, iar precizia focoaselor fuzante de fabricație engleză este fără egal. Principala invenție mai recentă în artileria britanică este șrapnelul (un proiectil cu cavitate umplut cu gloanțe de pușcă și care explodează pe traiectorie), datorită căruia distanța de tragere eficace cu mitralia a devenit egală cu aceea a ghiulelei sferice. Francezii, deși s-au dovedit a fi constructori și organizatori foarte iscusiți, sînt singurii care n-au introdus încă în armata lor acest nou și teribil proiectil; ei n-au reușit încă să prepare amestecul necesar pentru focosul fuzant, de care depinde totul.

Un nou sistem de artilerie de cîmp a fost propus de Ludovic-Napoleon și, după cît se pare, el este în curs de adoptare în Franța. Toate cele 4 calibre de tunuri și obuziere folosite astăzi urmează să fie înlocuite printr-un tun ușor de 12 livre, cu o lungime de $15\frac{1}{2}$ calibre, o greutate de 110 ori mai mare decît aceea a proiectilului și o încărcătură de $\frac{1}{4}$ din greutatea unei ghiulele inerte. Cu încărcătură redusă, același tun trebuie să tragă cu bombe de 12 centimetri (folosite astăzi în artileria de munte), înlocuind astfel obuzierele în tragerea specială cu proiectile găunoase. Experiențele efectuate la patru școli de artilerie din Franța au dat rezultate cît se poate

de bune, și se afirmă că în Crimeea aceste tunuri au dovedit o superioritate importantă față de tunurile rusești, în majoritatea lor de 6 livre. Totuși, englezii susțin că tunul lor lung de 9 livre are o bătaie și o precizie mai mare decât acest tun nou, și este cazul să remarcăm, cu acest prilej, că ei au introdus primii tunul ușor de 12 livre cu încărcătura de $\frac{1}{4}$ din greutatea proiectilului, care i-a servit, evident, drept model lui Ludovic-Napoleon, dar foarte curînd au renunțat la el. Întrebuintarea tunurilor obișnuite pentru tragerea cu bombe a fost preluată de la armata prusiană, unde în timpul asediilor se recurge, pentru îndeplinirea anumitor misiuni, la tragerea cu bombe executată cu tunuri de 24 de livre. Cu toate acestea, calitățile tunului lui Ludovic-Napoleon trebuie să fie încă verificate în practică, și, întrucît nu s-a publicat nimic special despre efectele obținute cu acest tun în ultimul război, nu ne putem pronunța aici cu destulă certitudine asupra avantajelor lui.

Legile și regulile stabilite pe cale experimentală pentru tragerea cu proiectile inerte, găunoase sau de altă categorie, corelațiile găsite între bătaie, unghiul de nivel și greutatea încărcăturii, influența jocului dintre proiectil și pereții canalului țevii, precum și a celorlalte cauze care provoacă devierea proiectilelor, probabilitatea de a lovi obiectivul, ca și diversele circumstanțe care pot interveni în timpul războiului constituie obiectul științei artileriei.

Deși faptul că un corp greu, proiectat în vacuo într-o altă direcție decât cea verticală, descrie în mișcarea sa o parabolă constituie principiul fundamental al acestei științe, totuși rezistența aerului, care crește o dată cu viteza corpului ce se mișcă, modifică foarte simțitor aplicarea teoriei parabolii în practica artileriei. Astfel, de pildă, la tunurile care-și aruncă proiectilul cu o viteză inițială de 1 400 pînă 1 700 de picioare pe secundă, traiectoria diferă atît de mult de o parabolă teoretică, încît la aceste tunuri bătaia maximă se obține cu un unghi de nivel de numai vreo 20° , în timp ce, potrivit teoriei parabolii, acest unghi ar trebui să fie de 45° . Prin experiențe practice au fost determinate, cu un anumit grad de precizie, aceste deviații, și în felul acesta s-a stabilit unghiul de nivel corespunzător pentru fiecare tip de tun, pentru încărcătura și distanța respectivă. Dar mișcarea proiectilului mai este influențată și de o serie de alți factori. Există, în primul rînd, jocul sau diferența dintre diametrul proiectilului și acela al canalului țevii: pentru a ușura încărcarea, primul trebuie să fie mai mic decât ultimul. Acest joc provoacă, în primul rînd,

o pierdere de gaze în timpul exploziei încărcăturii, cu alte cuvinte o scădere a forței exploziei, iar în al doilea rînd, modificări în mișcarea corectă a proiectilului pe traiectorie, provocînd abateri în înălțime și în direcție.

Există apoi diferențe inevitabile în greutatea încărcăturii sau inevitabile deosebiri în ceea ce privește starea ei în momentul folosirii, excentricitatea proiectilului, al cărui centru de greutate nu coincide cu centrul geometric al suprafeței lui sferice, ceea ce provoacă abateri variabile în funcție de poziția relativă a acestor centre în momentul tragerii, și multe alte cauze care provoacă deosebiri de rezultate în condiții aparent identice de mișcare a proiectilului pe traiectorie.

Am văzut mai înainte că pentru tunurile de cîmp aproape pretutindeni a fost adoptată o încărcătură de $\frac{1}{3}$ din greutatea proiectilului, iar lungimea tunului a fost stabilită la 16—18 calibre. Cu asemenea încărcături, în cazul loviturii directe (cînd tunul are o poziție orizontală), proiectilul va atinge pămîntul la o distanță de aproximativ 300 de iarzi, iar prin mărirea unghiului de nivel al tunului bătaia lui poate fi sporită pînă la 3 000 sau 4 000 de iarzi. Dar la o asemenea distanță se pierde orice probabilitate de lovire a obiectivului; de aceea, în practică, distanța de tragere eficace a tunurilor de cîmp nu trece de 1 400 sau 1 500 de iarzi, și chiar la această distanță abia dacă se poate conta că din 6 sau 8 lovituri una va nimeri obiectivul. Distanțele decisive, în cadrul cărora tunul poate influența deznodămîntul bătăliei, sînt, pentru ghiulele și bombe, cele cuprinse între 600 și 1 100 de iarzi; la aceste distanțe, probabilitatea de lovire a obiectivului este într-adevăr mult mai mare. Astfel s-a calculat că la distanța de 700 de iarzi aproximativ 50%, la distanța de 900 de iarzi aproximativ 35%, iar la distanța de 1 100 de iarzi aproximativ 25% din numărul total al loviturilor trase cu un tun de 6 livre lovesc o țintă care reprezintă frontul unui batalion dispus în coloană de atac (34 de iarzi în lungime, 2 iarzi în înălțime). Tunurile de 9 și 12 livre dau rezultate ceva mai bune. În cadrul unor experiențe făcute în Franța în 1850, tunurile de 8 și 12 livre, care erau în uz pe vremea aceea, au dat următoarele rezultate în tragerea asupra unei ținte cu dimensiunile de 30×3 metri (care reprezenta un detașament de cavalerie):

	Procentul loviturilor în obiectiv la distanța de :				
	500 m	600 m	700 m	800 m	900 m
Tunul de 12 livre	64%	54%	43%	37%	32%
Tunul de 8 livre	67%	44%	40%	28%	28%

Ținta a fost o dată și jumătate mai înaltă, și totuși rezultatele tragerii au fost în medie inferioare celor prezentate mai sus.

La obuzierele de cîmp, raportul dintre greutatea încărcăturii și aceea a proiectilului este considerabil mai mic decît la tunuri. Aceasta se explică prin lungimea redusă a piesei (7 pînă la 10 calibre) și prin necesitatea de a trage cu un unghi de nivel mare. La tragerea cu obuzierul cu un unghi de nivel mare, în cazul întrebuițării unei încărcături grele, reculul, acționînd în jos și înapoi, ar exercita asupra afetului o presiune atît de mare, încît după cîteva lovituri l-ar scoate din serviciu. De aceea, în majoritatea artileriilor țărilor de pe continent, pentru unul și același obuzier se folosesc încărcături de mărime diferită, ceea ce permite artileristului să asigure bătaia necesară printr-o combinare variată a încărcăturii și a unghiului de nivel. Acolo unde nu se practică acest procedeu — ca, de pildă, în artileria britanică —, unghiul de nivel al obuzierelor este în mod necesar foarte mic și depășește doar cu puțin pe acela al tunurilor; tablele de tragere pentru obuzierul britanic de 24 de livre dau, pentru o încărcătură de $2\frac{1}{2}$ livre și un unghi de nivel de 4° , o distanță care nu depășește 1 050 de iarzi; la tunul de 9 livre, același unghi dă o bătaie de 1 400 de iarzi. În majoritatea armatelor germane se folosește un tip deosebit de obuzier scurt, care dă posibilitatea de a trage cu un unghi de nivel de 16° pînă la 20° și care, prin urmare, acționează asemenea unui mortar; încărcătura lui trebuie să fie mică. Față de obuzierul obișnuit cu țevă lungă, acest tip de obuzier prezintă avantajul că bombele lui pot lovi poziții adăpostite, aflate înapoia unor cute de teren etc. Acest avantaj devine însă îndoielnic atunci cînd se trage asupra unor obiective în mișcare, de pildă asupra unor trupe, deși își păstrează marea lui însemnătate atunci cînd obiectul, ferit de focul executat prin tragere directă, este nemișcat; în ce privește însă tragerea directă, aceste obuziere sînt cu totul nepotrivite din cauza lungimii lor reduse (între 6 și 7 calibre) și a încărcăturii mici. Pentru a asigura bătaia diferite la un unghi de nivel stabilit în funcție de misiunea propusă (pentru tragere directă sau

indirectă), încărcăturile trebuie să fie de cele mai variate mărimi ; în artileria de cîmp a armatei prusiene, unde aceste obuziere își găsesc încă întrebuințare, se folosesc nu mai puțin de 12 încărcături diferite. În general, obuzierul este o gură de foc foarte imperfectă, și cu cît va fi mai repede înlocuit cu un tun de cîmp eficace, care să tragă cu bombe, cu atît va fi mai bine.

Tunurile grele folosite în cetăți, la asedii și pe nave sînt de diverse tipuri. Înainte de ultimul război cu Rusia, la asedii nu se foloseau în mod obișnuit tunuri mai grele decît cele de 24 de livre sau, în cazuri extreme, se foloseau un număr oarecare de tunuri de 32 de livre. Dar de la asediul Sevastopolului nu s-a mai făcut deosebire între tunurile de asediu și cele navale, sau, mai bine-zis, s-a dovedit pe neașteptate că efectul tunurilor navale grele împotriva tranșeelor și a lucrărilor de fortificație este superior aceluia al tunurilor ușoare de asediu obișnuite, așa că de acum înainte deznodămîntul războiului de asediu va fi decis în mare măsură de aceste tunuri navale grele.

Atît în artileria de asediu cît și în cea navală întîlnim de obicei diferite tipuri de tunuri de același calibru. Există tunuri ușoare și scurte, precum și tunuri grele și lungi. Dat fiind că, în cazul de față, mobilitatea are mai puțină importanță, de multe ori se construiesc pentru scopuri speciale tunuri cu o lungime de 22—25 de calibre și, datorită lungimii lor atît de mari, unele dintre ele au o precizie tot atît de mare ca și pușca. Unul dintre cele mai bune tunuri din această categorie este cel prusian de 24 de livre, turnat din bronz, cu o lungime de 10 picioare și 4 țoli, sau 22 de calibre, și o greutate de 60 de cwt. ; la tragerile de demontare executate în timpul asediilor, nici un tun nu se poate compara cu el. Dar pentru majoritatea misiunilor, lungimea de 16—20 de calibre este considerată ca absolut suficientă, și fiindcă, de obicei, se preferă o dimensiune mai mare a calibrului gurii de foc decît o precizie superioară a tragerii ei, o masă de 60 de cwt. de fontă sau de alt metal pentru tunuri își va găsi, de regulă, o întrebuințare mult mai utilă în tunul greu de 32 de livre, cu o lungime de 16—17 calibre. Noul tun lung de 32 de livre turnat din fontă, unul dintre cele mai bune tunuri ale flotei britanice, cu o lungime de 9 picioare și o greutate de 50 de cwt., măsoară doar 16½ calibre. Tunul cu pivot (pivot-gun) lung, de 68 de livre, cu o greutate de 112 cwt., instalat pe toate marile nave de război cu elice, armate cu cîte 131 de tunuri, are

o lungime de 10 picioare și 10 țoli, adică ceva mai mult de 16 calibre; un alt tip de tun cu pivot — tunul lung de 56 de livre, cu o greutate de 98 de cwt. — are o lungime de 11 picioare sau $17\frac{1}{2}$ calibre. Pînă în prezent, armamentul navelor continuă să cuprindă un număr considerabil de tunuri mai puțin puternice, cum sînt, de pildă, tunurile construite prin găurire, cu o lungime de numai 11 sau 12 calibre, și carronadele de 7—8 calibre.

Există totuși și un alt tip de tun naval, care a fost introdus acum 35 de ani de generalul Paixhans și care a căpătat de atunci o mare importanță, și anume tunul-obuzier. Acestui tip de tun i-au fost aduse perfecționări considerabile, și numai tunul-obuzier francez continuă să se deosebească cel mai puțin de cel construit de inventator: în construcția lui a fost păstrată camera cilindrică pentru încărcătură. La englezi, acest tip de tun nu are de loc cameră, sau, dacă are, ea este de forma unui scurt trunchi de con, care micșorează într-o măsură înimă diametrul canalului țevii; acest tun are o lungime de 10—13 calibre și este destinat numai pentru tragerea cu proiectilele găunoase, în timp ce sus-menționatele tunuri lungi de 68 și 56 livre trag atît cu ghiulele cît și cu bombe.

În flota Statelor Unite, căpitanul Dahlgren a propus un nou sistem de tunuri-obuziere, și anume tunuri scurte de calibru foarte mare (cu diametrul canalului țevii de 11 și 9 țoli); acest sistem a și fost adoptat în parte la armarea citorva fregate noi. Avantajele lui mai trebuie să fie verificate în practica luptei, care trebuie să arate dacă efectul teribil al acestor bombe enorme se poate obține fără a prejudicia precizia tragerii, care nu poate să nu sufere din cauza unghiului de nivel mare, necesar pentru distanțele mari.

În artileria de asediu și în cea navală, încărcăturile sînt tot atît de variate pe cît de variate sînt construcțiile tunurilor, ca și scopurile care urmează să fie atinse. Încărcăturile cele mai grele se folosesc atunci cînd trebuie făcute breșe în lucrări de piatră, ele ajungînd, la unele guri de foc foarte grele și foarte mari, pînă la jumătate din greutatea proiectilului. În general însă se poate considera că o bună încărcătură medie pentru scopuri de asediu este de $\frac{1}{4}$ din greutatea proiectilului, mărită uneori pînă la $\frac{1}{3}$ sau micșorată alteori pînă la $\frac{1}{6}$ din această greutate. Pe nave se folosesc, de obicei, pentru fiecare tun trei feluri de încărcături: încărcătură mare — pentru trageri la distanțe mari, pentru urmărirea inamicului etc.; încărcătură medie — pentru executarea unui foc

eficace la distanțe mijlocii în luptele navale, și încărcătura redusă — pentru executarea focului în lupta de abordaj sau la tragerea cu ghiulele cu lanț. La tunul lung de 32 de livre, încărcăturile sînt de $\frac{5}{16}$, $\frac{1}{4}$ și $\frac{3}{16}$ din greutatea proiectilului. Pentru tunurile scurte și ușoare, precum și pentru tunurile-obuziere, aceste proporții sînt, bineînțeles, și mai reduse ; dar nici la acestea din urmă greutatea proiectilului găunos nu atinge pe aceea a proiectilului inert.

Pe lângă tunurile obișnuite și tunurile-obuziere, în componerea artileriei de asediu și a artileriei navale intră și obuziere și mortiere grele. Obuzierele sînt guri de foc cu țeava scurtă, destinate tragerilor cu bombe cu un unghi de nivel cuprins între 12 și 30° și se fixează pe afeturi ; mortierele sînt guri de foc și mai scurte, fixate pe platforme și destinate pentru tragerea cu un unghi de nivel care, de obicei, trece de 20° și ajunge chiar la 60° . Și unele și altele sînt guri de foc cu cameră de încărcare, adică la care camera sau partea din canalul țevii în care se introduce încărcătura are un diametru mai mic decît partea ghintuită sau partea principală a canalului țevii. Obuzierele au rareori calibrul mai mare de 8 țoli, dar mortierele au calibrul de 13, 15 și mai mulți țoli. La mortiere, dată fiind mărimea neînsemnată a încărcăturii (între $\frac{1}{20}$ și $\frac{1}{40}$ din greutatea proiectilului) și mărimea considerabilă a unghiului de nivel, proiectilul întîmpină în mișcarea sa pe traiectorie o rezistență mai mică din partea aerului și aici teoria parabolei poate fi aplicată în calculele artileristice fără a da loc la abateri însemnate față de rezultatele practice. Bombele de mortier sînt destinate să servească fie ca proiectile explozive, fie ca proiectile incendiare, care aprind obiectele inflamabile cu ajutorul unui jet de foc care țîșnește din ochiul focosului, fie ca proiectile care acționează prin greutatea lor, străpungînd acoperișurile boltite sau consolidate în alt mod ; în acest din urmă caz se preferă un unghi de nivel mai mare, pentru că el asigură o mai mare înălțime a traiectoriei și viteza de cădere maximă. Bombele obuzierelor sînt destinate să acționeze mai întîi prin efectul șocului, iar apoi prin acela al exploziei. Datorită unghiului de nivel mare, vitezei inițiale reduse a proiectilului și, în consecință, rezistenței mici pe care o opune aerul, mortierul aruncă proiectilul mai departe decît orice altă gură de foc ; și cum în mod obișnuit obiectivul bombardat este un oraș întreg, nu se cere o mare precizie a tragerii, și de aceea uneori în tragerea cu mortiere grele bătaia eficace ajunge

la 4 000 de iarzi și chiar mai mult ; de la această distanță, canonierele anglo-franceze armate cu mortiere au bombardat Sveaborgul.

Problema întrebuirii diferitelor tipuri de tunuri, proiectile și încărcături în timpul asediului va fi examinată într-un articol cu această temă * ; întrebuirea artileriei navale constituie aproape toată partea referitoare la luptă a tacticii navale elementare, de aceea nu intră în subiectul nostru ; prin urmare, aici nu ne rămâne decît să facem cîteva observații cu privire la întrebuirea și tactica artileriei de cîmp.

Artileria nu posedă o armă pentru lupta corp la corp ; toată forța ei constă în efectul focului la distanță. În afară de aceasta, ea este gata de luptă numai atîta timp cît se află pe poziție ; îndată ce piesele de artilerie se împerechează la antetrenuri sau îndată ce li se atașează frînghii de prelungire în vederea deplasării, ele devin pentru un timp oarecare incapabile de luptă. Datorită acestor cauze, dintre toate cele trei genuri de armă, artileria este aceea care are caracterul cel mai defensiv ; posibilitățile ei ofensive sînt într-adevăr extrem de limitate, deoarece ofensiva înseamnă înaintare, iar punctul ei culminant este ciocnirea oțelului cu oțelul. De aceea pentru artilerie momentul critic îl reprezintă deplasarea înainte, ocuparea poziției și pregătirea de acțiune sub focul inamicului. Desfășurarea ei în linie, mișcările ei preliminare trebuie să fie mascate fie de obstacole de teren, fie de liniile trupelor. Prin urmare, artileria trebuie să se dispună mai întîi paralel cu linia pe care urmează s-o ocupe, iar după aceea să se deplaseze pe o poziție drept în fața inamicului, astfel ca să nu se expună focului de flanc al acestuia.

Alegerea poziției este o problemă de importanță uriașă atît din punctul de vedere al eficacității focului bateriei, cît și din punctul de vedere al efectului focului inamic asupra ei. A-ți dispune tunurile proprii în așa fel încît efectul focului lor asupra inamicului să fie cît mai palpabil — iată prima chestiune importantă ; cea de-a doua este securitatea împotriva focului inamic. O poziție bună trebuie să aibă solul tare și un loc plan pentru roți și pentru călciul afetului ; dacă roțile sînt inclinate, nu se poate trage bine, iar dacă călciul afetului se afundă în pămînt, afetul va fi repede rupt de forța reculului. În afară de aceasta, poziția trebuie să ofere o vedere nestînjinită asupra terenului ocupat de inamic și să îngăduie o cît mai mare libertate de mișcare.

* Vezi volumul de față, pag. 370—373. — *Nota red.*

În sfârșit, terenul din față, dintre baterie și inamic, trebuie să fie favorabil acțiunii tunurilor proprii și, pe cât e cu putință, defavorabil pentru inamic. Cel mai favorabil teren este solul tare și plan, care asigură avantajele tragerii prin ricoșet și face ca, și în cazul unei lovituri scurte, proiectilul să-l lovească pe inamic după primul contact cu pământul. Deosebirile în natura solului au o influență uimitor de mare asupra rezultatelor focului de artilerie. Într-un sol moale, proiectilul, mușcând pământul, se abate din direcția sa sau începe să facă salturi dezordonate, dacă nu s-a împotmolit imediat în pământ. Într-un teren arat, direcția brazdelor are o însemnătate deosebită, mai ales când se trage cu mitralii sau cu șrapnele; dacă brazdele merg transversal, cea mai mare parte din proiectile se înfundă în ele. Dacă în fața noastră, în imediată apropiere de noi, solul este moale și terenul ondulat sau accidentat, iar mai departe, înspre inamic, terenul este plan și solul tare, acest lucru favorizează focul nostru și ne protejează de acela al adversarului. Deosebit de dezavantajoasă este tragerea executată într-un teren cu o înclinare — în jos sau în sus — mai mare de 5° sau de pe culmea unei coline pe culmea alteia. Cît despre adăpostirea împotriva focului inamic, ea este înlesnită chiar și de cele mai neînsemnate obiecte.

Un gard rar, care abia ascunde vederii poziția noastră, un grup de tufișuri sau niște grîne înalte împiedică inamicul să execute ochirea corect. O mică ridicătură abruptă pe care se află instalate piesele noastre de artilerie va intercepta cele mai periculoase dintre proiectilele trase de inamic. Un șanț constituie un parapet excelent, dar cea mai bună protecție o oferă o creastă formată de o mică cută de teren, în spatele căreia împingem înapoi tunurile noastre atît cît este nevoie pentru ca inamicul să nu vadă decît țevile lor; dacă ne instalăm pe o asemenea poziție, orice proiectil care lovește pământul în fața ei va ricoșa, trecînd la mare înălțime peste capetele noastre. Și mai bine este dacă putem săpa pe creastă, pentru tunurile noastre, o platformă adîncă de aproximativ două picioare, nivelînd coborîșul spre panta din spate și asigurînd astfel dominarea întregii pante din față a înălțimii respective. În timpul lui Napoleon, francezii știau să-și amplaseze tunurile cu o iscusință deosebită, și de la ei această iscusință a fost preluată de toate celelalte popoare. În raport cu inamicul, poziția trebuie să fie aleasă în așa fel, încît să fie protejată împotriva focului lui de flanc sau de anfiladă; în ce privește trupele noastre, poziția aleasă nu

trebuie să îngreueze mișcările lor. Intervalul obișnuit între tunuri, atunci cînd ele sînt dispuse în linie, este de 20 de iarzi, dar nu este necesar să se respecte cu rigurozitate asemenea reguli care se aplică la parăzi și pe cîmpul de instrucție. Cînd artileria se instalează pe poziție, antetrenurile se dispun în imediata apropiere a pieselor respective, în timp ce chesoanele, în unele armate, rămîn la adăpost. Dacă chesoanele servesc și pentru transportul artileriștilor, atunci și ele sînt expuse riscului de a se găsi în raza bătăii eficace a focului.

Bateria își îndreaptă focul asupra acelei părți din forțele inamicului care în momentul respectiv amenință cel mai mult poziția noastră ; dacă urmează un atac al infanteriei noastre, bateria trage fie asupra artileriei inamicului, dacă aceasta n-a fost încă redusă la tăcere, fie asupra maselor de infanterie, dacă ele se expun ; dar, dacă o parte din forțele inamicului pornește la atac, atunci focul trebuie îndreptat tocmai asupra acestui obiectiv, fără a ține seama de focul artileriei inamicului care trage asupra noastră. Focul artileriei noastre împotriva artileriei inamicului va fi cel mai eficace în momentele cînd aceasta nu este în stare să reacționeze, adică atunci cînd execută împerecherea la antetrenuri, cînd se deplasează sau cînd execută desperecherea de la antetrenuri. În asemenea momente, cîteva lovituri bine ochite provoacă o mare zăpăceală.

Acum vechea regulă potrivit căreia artileria, în afară de cazuri de extremă necesitate, nu trebuie să se apropie de infanterie la o distanță mai mică de 300 de iarzi, adică la o bătaie de pușcă, se va învechi repede. Dată fiind creșterea continuă a bătăii puștilor moderne, artileria de cîmp, ca să poată acționa cu succes, nu se mai poate menține în afara bătăii focului de pușcă, iar tunul împreună cu antetrenul, cu caii și cu artileriștii lui formează un grup destul de mare pentru ca tiraliorii să poată trage asupra lui cu puștile Minié sau Enfield de la o distanță de 600 de iarzi. Părerea, de mult statornică, că cine vrea să trăiască mult trebuie să se înroleze la artilerie nu mai este, desigur, valabilă astăzi, deoarece este evident că focul tiraliorilor, executat de la o distanță considerabilă, va fi în viitor cel mai eficace mijloc de luptă împotriva artileriei ; și există oare un cîmp de luptă pe care să nu se poată găsi pentru tiraliori un loc bine adăpostit, în limita distanței de 600 de iarzi, de orice poziție de artilerie ?

Artileria a avut întotdeauna un avantaj în fața liniilor sau coloanelor de infanterie pornite la atac; câteva salve de mitralii bine trase sau câteva ghiulele care brăzdează o coloană adincă au un efect extraordinar de răcoritor. Cu cât atacatorii se apropie mai mult, cu atât focul nostru devine mai eficient; și chiar în ultimul moment putem foarte bine să plecăm cu tunurile noastre din fața unui adversar care înaintează atât de încet, deși continuă să rămână îndoielnic dacă un lanț de chasseurs de Vincennes*, care înaintează în pas gymnastique**, nu va reuși să se năpustească asupra noastră înainte ca noi să fi izbutit să împerechem tunurile la antetrenuri.

În lupta împotriva cavaleriei, calmul asigură superioritatea artileriei. Dacă artileria nu deschide focul pînă în momentul cînd inamicul se apropie la distanța de 100 de iarzi, iar după aceea trage, ochind bine, o salvă de mitralii, în clipa cînd fumul se va fi risipit cavaleria se va afla departe de ea. Oricare ar fi situația, împerecherea tunurilor la antetrenuri și încercarea de a pleca din fața inamicului ar fi un procedeu de acțiune cît se poate de greșit, deoarece în acest caz cavaleria ar captura cu siguranță tunurile.

În lupta artileriei împotriva artileriei, deznodămîntul îl hotărăsc condițiile de teren, calibrele, numărul gurilor de foc pe care le are fiecare parte și priceperea cu care sînt folosite. Trebuie arătat însă că, deși la distanțe mari calibrele mari au o superioritate neîndoielnică, pe măsura micșorării distanțelor calibrele mici se apropie, prin efectul lor, de cele mari, iar la distanțe mici ajung aproape să le egaleze. La Borodino, artileria lui Napoleon era compusă mai ales din tunuri de 3 și de 4 livre, în timp ce la ruși predominau numeroasele lor tunuri de 12 livre; totuși, micile tunuri franceze au avut o precumpănire hotărîtoare asupra acestora.

Cînd sprijină infanteria sau cavaleria, artileria trebuie să ocupe întotdeauna poziții la flancul lor. Dacă infanteria înaintează, artileria se deplasează înainte pe semibaterii sau pe plutoane, mergînd în aceeași linie cu tiratorii sau chiar puțin înaintea lor; de îndată ce masele de infanterie se pregătesc de atac la baionetă, artileria se apropie la trap la o distanță de 400 de iarzi de inamic și pregătește atacul printr-un foc viu de mitralii. În cazul cînd atacul este res-

* — vînători din Vincennes. — *Nota trad.*

** — pas de gimnastică, pas alergător. — *Nota trad.*

pins, artileria redeschide focul asupra inamicului pornit în urmărire și trage atîta vreme cît nu este silită să se retragă ; dacă atacul este încununat de succes, focul ei contribuie în mare măsură la desăvîrșirea succesului ; în acest caz, jumătate din piesele de artilerie continuă să tragă, în timp ce cealaltă jumătate se deplasează înainte.

Artileria călăreață, ca sprijin al cavaleriei, căreia îi conferă ceva din elementul defensiv care, în mod firesc, îi lipsește cu desăvîrșire, este în zilele noastre unul dintre genurile de armă cele mai preferate și a atins un înalt grad de perfecțiune în toate armatele europene. Deși destinată să acționeze într-un teren potrivit pentru cavalerie și împreună cu ea, totuși nu există în lume artilerie călăreață care să nu fie în stare să străbată în galop un teren în care propria ei cavalerie n-ar putea s-o urmeze decît dezorganizîndu-și rîndurile și pierzîndu-și coeziunea. În toate țările, artileria călăreață cuprinde în rîndurile ei pe cei mai curajoși și mai iscusiți călăreți din armata respectivă ; la toate manevrele mari, ei galopează vijelios și cu o deosebită semeție, fără a ține seama de obstacole, tunuri etc., în fața cărora s-ar opri cavaleria.

Tactica artileriei călărețe constă în îndrăzneală și sînge rece. Repeziciunea, apariția prin surprindere, rapiditatea focului, capacitatea de a se pune în mișcare în orice moment și de a se deplasa pe un drum greu accesibil cavaleriei — iată calitățile principale ale unei bune artilerii călărețe. Dată fiind această permanentă schimbare a locului, nici nu poate fi vorba de o alegere a poziției ; orice poziție este bună dacă este situată aproape de inamic și nu se află în calea cavaleriei. Și tocmai în timpul fluxului și refluxului ciocnirilor de cavalerie, artileria, urmînd valurile care înaintează și se retrag, trebuie să-și manifeste în fiecare moment superioritatea în arta călăriei și prezența ei de spirit, ieșind din această mare agitată prin orice teren, pe care nu orice cavalerie va risca sau va vrea s-o urmeze.

La atacul sau apărarea unor puncte întărite, tactica artileriei este aceeași. Esențialul constă întotdeauna în a trage asupra punctului de unde, în apărare, ne amenință primejdia cea mai apropiată și mai directă, iar în atac — asupra locului de unde ofensiva noastră poate să fie oprită de inamic cu maximum de eficacitate. Distrugerea obstacolelor importante intră de asemenea în sarcinile artileriei, și în acest scop se folosesc diverse calibre și tipuri de piese de artilerie,

în funcție de natura și de efectul lor : obuzierele — pentru incendierea clădirilor, iar tunurile grele — pentru distrugerea porților, zidurilor și baricadelor.

Toate aceste observații se referă la artileria care, în toate armatele, este atașată diviziilor. Dar în bătăliile mari și decisive, rezultatele cele mai importante se obțin cu ajutorul artileriei din rezervă. Ținută, în cea mai mare parte din timpul bătăliei, în spate, în afara cîmpului de vedere și în afara bătăii focului inamicului, ea este împinsă înainte cu toată masa ei spre punctul decisiv de îndată ce sosește momentul pentru a da ultima lovitură. Dispusă în semilună pe o întindere de o milă sau mai mult, ea își concentrează focul său nimicitor asupra unui spațiu relativ restrîns. Dacă nu există o masă de artilerie mai mult sau mai puțin echivalentă care să-i riposteze, o jumătate de oră de foc intens decide soarta bătăliei. Rîndurile inamicului încep să se topească sub grîndina de ghiulele șuierătoare ; intră în acțiune rezervele proaspete de infanterie — o ultimă luptă înversunată, de scurtă durată, și s-a obținut victoria. Așa a pregătit Napoleon înaintarea lui Macdonald la Wagram, și rezistența a fost înfrîntă încă înainte ca cele trei divizii care înaintau în coloană să fi avut timpul să tragă măcar un singur foc sau să atace la baionetă. Și abia începînd din aceste zile mari se poate vorbi de existența unei tactici a artileriei de cîmp.

Scris de F. Engels, între jumătatea
lui octombrie și 26 noiembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. II, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Bugeaud ²²⁰

Bugeaud de la Piconnerie, Thomas-Robert, duce de Isly — mareșal al Franței, s-a născut la Limoges în octombrie 1784 și a murit la Paris la 10 iunie 1849. În 1804 a intrat în armata franceză ca simplu soldat, în timpul campaniei din 1805 a devenit caporal, în campania din Prusia și Polonia (1806—1807) a servit ca sublocotenent, în 1811 a luat parte, cu gradul de maior, la asediul orașelor Lerida, Tortosa și Tarragona, iar după bătălia de la Ordal (Catalonia) ²²¹ a fost ridicat la rangul de locotenent-colonel. După prima întoarcere a Bourbonilor, colonelul Bugeaud s-a apucat să scrie versuri proaste, dedicate crinului alb ²²²; dar fiindcă aceste efuziuni poetice au fost primite cu destul dispreț, în timpul celor o sută de zile ²²³, el a trecut din nou de partea lui Napoleon, care l-a trimis în armata din Alpi în fruntea Regimentului 14 de linie. La cea de-a doua întoarcere a Bourbonilor, el s-a retras la Excideuil, pe moșia tatălui său. În timpul intervenției ducelui d'Angoulême în Spania ²²⁴, el s-a oferit să-și pună spada în slujba Bourbonilor, dar, cum această ofertă i-a fost respinsă, a devenit liberal și s-a alăturat mișcării care, în cele din urmă, a dus la revoluția din 1830.

În 1831 Bugeaud a fost ales membru al Camerei deputaților și ridicat de Ludovic-Filip la gradul de general-maior. În 1833 a fost numit comandant al citadelei de la Blaye, unde avea misiunea să țină sub supraveghere pe ducesa de Berry; dar el și-a îndeplinit această misiune într-un mod care nu-i făcea cinste, astfel că după aceea a început să fie cunoscut sub numele de „fostul temnicer de la Blaye”. În timpul dezbatărilor de la 16 ianuarie 1834 din Camera deputaților, când d-l Larabit a început să se plîngă de dictatura militară a lui Soult, iar Bugeaud l-a întrerupt cu cuvintele: „Supunerea este prima îndatorire a soldatului”, un alt deputat, d-l Du-

long, l-a întrebat pe un ton plin de sarcasm: „Cum, chiar dacă i se ordonă să devină temnicer?”. Acest incident a dus la un duel între Bugeaud și Dulong, în care acesta din urmă a fost împușcat. Indignarea parizienilor provocată de acest episod a crescut și mai mult în urma participării lui Bugeaud la înăbușirea insurecției de la Paris din 13 și 14 aprilie 1834²²⁵. Trupele trimise să înăbușe insurecția au fost împărțite în trei brigăzi, dintre care una sub comanda lui Bugeaud. În dimineața zilei de 14, când luptele principale se terminaseră, pe strada Transnonain, un grup de entuziaști, care mai mențineau o baricadă, a fost masacrat cu cruzime de forțe inamice covârșitoare. Deși această stradă nu intra în raza de acțiune a brigăzii lui Bugeaud, astfel că el n-a participat la masacru, ura poporului a legat numele lui de această faptă rușinoasă, și, cu toate dezmințirile ce au fost date în această privință, ea a continuat să-l stigmatizeze cu epitetul de „eroul din strada Transnonain”.

La 16 iunie 1836, generalul Bugeaud a fost trimis în Algeria, unde a primit un post de comandă în provincia Oran, care-i asigura o situație aproape independentă de jurisdicția guvernatorului general. Primind ordin să pornească operații militare împotriva lui Abd-el-Kader și să-l silească la supunere prin etalarea unor forțe armate impunătoare, el a încheiat tratatul de la Tafna²²⁶; în felul acesta a pierdut posibilitatea de a desfășura operațiuni militare și și-a pus armata într-o situație critică încă înainte ca ea să fi început să acționeze. Până la încheierea acestui tratat, Bugeaud a dat câteva bătălii. Într-un articol secret, care n-a fost inclus în textul scris al tratatului, se stipula că se va plăti generalului Bugeaud o sumă de 30 000 de budju (vreo 12 000 de dolari). Rechemat în Franța, el a fost avansat la gradul de general-locotenent și numit mare ofițer al Legiunii de onoare. Când a fost dată la iveală clauza secretă a tratatului de la Tafna, Ludovic-Filip l-a autorizat pe Bugeaud să cheltuiască banii pentru construirea câtorva drumuri publice, pentru a-și întări astfel popularitatea în rîndul alegătorilor și a-și asigura un loc în Camera deputaților.

La începutul anului 1841, Bugeaud a fost numit guvernator general al Algeriei, și, sub conducerea lui, politica franceză în Algeria a suferit modificări radicale. El a fost primul guvernator general care avea sub comanda lui o armată în-deajuns de puternică pentru a face față sarcinilor, care dispunea de o autoritate absolută asupra generalilor aflați în

subordine și care și-a păstrat postul său un timp destul de îndelungat pentru a acționa în conformitate cu un plan pentru a cărui îndeplinire era nevoie de ani de zile. În bătălia de la Isly (14 august 1844), în care, deși dispunea de forțe numerice cu mult inferioare, a înfrînt armata împăratului Marocului *, succesul obținut de el s-a datorat faptului că i-a luat pe musulmani prin surprindere, fără o prealabilă declarație de război, și aceasta în ajunul încheierii tratativelor ²²⁷. Ridicat încă de la 17 iulie 1843 la rangul de mareșal al Franței, Bugeaud a primit, după această bătălie, titlul de duce de Isly. Dat fiind că, după înapoierea lui în Franța, Abd-el-Kader adunase din nou o armată, el a fost trimis înapoi în Algeria, unde a înăbușit repede răscoala arabilor. În urma unor divergențe ivite între el și Guizot din cauza expediției din Kabilia, care fusese întreprinsă de el împotriva ordinelor date de minister, a fost înlocuit cu ducele d'Aumale și, după expresia lui Guizot, „i s-a dat posibilitatea să vină în Franța și să se bucure de gloria sa” ²²⁸.

În noaptea de 23 spre 24 februarie 1848, Ludovic-Filip, urmînd sfatul dat în secret de Guizot, l-a chemat pe Bugeaud și i-a încredințat comanda supremă a tuturor forțelor armate — atît a trupelor de linie, cît și a gărzii naționale. În dimineața zilei de 23 februarie, Bugeaud, însoțit de generalii Rulhières, Bedeau, Lamoricière, de Salles, Saint-Arnaud și alții, a venit la statul-major general de la Tuileries pentru a fi investit în mod solemn cu comanda supremă de către ducele de Nemours. Ofițerilor prezenți le-a amintit că el — omul căruia îi revine misiunea de a-i duce la luptă împotriva revoluționarilor parizieni — „n-a cunoscut înfrîngerii nici pe cîmpul de luptă, nici în timpul insurecțiilor” și a promis că și de data aceasta va termina repede cu „glcata rebelă”. Între timp, știrea despre numirea lui a contribuit în mare măsură ca lucrurile să capete o întorsătură decisivă. Din rîndurile gărzii naționale, care era și mai mult revoltată de numirea lui în postul de comandant suprem, s-au auzit strigăte de: „jos Bugeaud!”, „jos cu eroul din strada Transnonain”! — și garda a declarat în mod categoric că nu se va supune ordinelor lui. Speriat de această demonstrație, Ludovic-Filip și-a retras ordinul și și-a pierdut ziua cu negocieri zadarnice. La 24 februarie, Bugeaud a fost singurul dintre sfătuitoarii lui Ludovic-Filip care a insistat să se continue lupta pe viață și pe moarte; dar regele își făcuse deja socoteala că, sacrificîndu-l pe mareșal, se va putea îm-

* — Abd-er-Rahman. — *Nota red.*

păca cu garda națională. În consecință, comanda a fost trecută în alte mâini, și Bugeaud a fost demis. După două zile, el s-a oferit să intre în serviciul guvernului provizoriu ²²⁹, dar i s-a răspuns printr-un refuz.

Cînd Ludovic-Napoleon a devenit președinte, l-a numit pe Bugeaud în postul de comandant al armatei din Alpi; ulterior, el a fost ales, în departamentul Charente-Inférieure, deputat în Adunarea națională. A publicat cîteva lucrări, consacrate mai ales Algeriei ²³⁰. În august 1852 i s-a ridicat un monument în Alger și altul în orașul său natal.

Scris de K. Marx
la 27 noiembrie 1857

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Bolivar y Ponte ²³¹

Bolivar y Ponte, Simon — „eliberatorul” Columbiei, s-a născut la Caracas la 24 iulie 1783 și a murit la San Pedro, în apropiere de Santa Marta, la 17 decembrie 1830. El făcea parte dintr-una din acele *familias Mantuanas* care, în timpul supremației spaniole, alcătuiau nobilimea creolă din Venezuela. Potrivit unei obicei al americanilor bogați din acea vreme, la frageda vîrstă de 14 ani el a fost trimis în Europa. Din Spania a trecut în Franța și a stat cîțiva ani la Paris. În 1802 s-a căsătorit la Madrid și s-a înapoiat în Venezuela, unde soția sa s-a îmbolnăvit de febră tropicală și a murit subit. După aceea el a vizitat pentru a doua oară Europa; în 1804 a asistat la încoronarea lui Napoleon ca împărat, iar în 1805 a fost de față cînd acesta și-a pus pe cap ultima coroană de fier a Lombardiei ²³². În 1809, Bolivar s-a întors în țară și, în ciuda insistențelor depuse de vărul său José Félix Ribas, a refuzat să se alătore revoluției care a izbucnit la Caracas la 19 aprilie 1810 ²³³. Totuși, după acest eveniment, el a acceptat însărcinarea de a merge la Londra să cumpere arme și să solicite protecția guvernului britanic. El a fost în aparență bine primit de marchizul Wellesley, pe atunci ministru de externe, dar n-a obținut nimic altceva decît libertatea de a exporta arme cu bani peșin și plătiînd taxe vamale destul de ridicate. La înapoierea sa de la Londra s-a retras din nou din viața politică, pînă cînd, în septembrie 1811, generalul Miranda, pe atunci comandant suprem al forțelor terestre și navale ale insurgenților, l-a convins să primească gradul de locotenent-colonel de stat-major și să ia sub comanda sa Puerto Cabello, cea mai puternică fortăreață din Venezuela.

Cînd prizonierii de război spanioli, pe care Miranda obișnuia să-i trimită în mod sistematic la Puerto Cabello pentru a fi ținuți sub pază în citadelă, au reușit să atace garda prin

surprindere, s-o reducă la neputință și să pună mâna pe citadelă, Bolivar, cu toate că adversarii săi erau neînarmați, în timp ce el dispunea de o garnizoană numeroasă și de mari depozite de arme, s-a îmbarcat în grabă, în timpul nopții, împreună cu 8 dintre ofițerii săi, fără să-și prevină propriile sale trupe, a ajuns în zorii zilei în orașul La Guayra și s-a retras pe moșia sa de la San Mateo. Aflind de fuga comandantului ei, garnizoana a părăsit în perfectă ordine fortăreața, care a fost imediat ocupată de spanioli sub comanda lui Monteverde. Această întâmplare a făcut ca balanța să încline în favoarea spaniolilor și l-a silit pe Miranda ca, din însărcinarea congresului, să semneze la 26 iulie 1812 tratatul de la Vittoria prin care Venezuela trecea din nou sub dominația spaniolă. La 30 iulie, Miranda a sosit în orașul La Guayra, unde intenționa să se îmbarce pe un vas englez. Făcînd o vizită colonelului Manuel Maria Casas, comandantul acestui oraș, el a dat peste o numeroasă societate, în care se aflau și don Miguel Peña și Simon Bolivar. Aceștia l-au convins să rămînă cel puțin o noapte în casa colonelului Casas. La ora 2 după miezul nopții, în timp ce Miranda dormea dus, Casas, Peña și Bolivar împreună cu patru soldați înarmați au pătruns în camera lui, i-au sustras în mod precaut spada și pistolul, apoi l-au trezit, i-au ordonat pe un ton răstit să se scoale și să se îmbrace, i-au pus cătușe și, în cele din urmă, l-au predat lui Monteverde, care l-a trimis la Cadiz, unde, după cîțiva ani de temniță, a murit în cătușe. Acest act, care a fost comis sub pretextul că Miranda și-a trădat țara prin capitularea de la Vittoria, i-a asigurat lui Bolivar favoarea specială a lui Monteverde, astfel că, atunci cînd Bolivar i-a cerut un pașaport, Monteverde a declarat că „cererea colonelului Bolivar trebuie satisfăcută drept recompensă pentru serviciul pe care l-a făcut regelui Spaniei prin predarea lui Miranda”²³⁴.

În felul acesta Bolivar a obținut autorizația să meargă la Curaçao, unde a stat șase săptămîni și de unde, împreună cu vărul său Ribas, a plecat în mica republică Cartagena. Încă înainte de sosirea lor se refugiaseră aici un mare număr de soldați care se aflaseră mai înainte sub comanda generalului Miranda. Ribas le-a propus să întreprindă o expediție în Venezuela împotriva spaniolilor și să-l recunoască pe Bolivar drept comandantul lor suprem. Prima propunere ei au primit-o cu însuflețire, iar împotriva celei de-a doua au început să ridice obiecții, dar în cele din urmă au ac-

cepat cu condiția ca locțiitor al comandantului să fie Ribas. Manuel Rodriguez Torrices, președintele republicii Cartagena, a adăugat la cei 300 de soldați astfel recrutați în detașamentul lui Bolivar 500 de oameni sub comanda vărului său Manuel Castillo. Expediția a pornit la începutul lunii ianuarie 1813. Între Bolivar și Castillo s-au ivit unele disensiuni în legătură cu comanda supremă, și acesta din urmă a plecat pe neașteptate împreună cu grenadierii săi. Bolivar, la rîndul său, a propus să se urmeze exemplul lui Castillo și să se înapoieze la Cartagena, dar Ribas, pînă la urmă, l-a convins să-și continue drumul cel puțin pînă la Bogota, unde se afla pe atunci sediul congresului Noii Granade. Li s-a făcut o primire călduroasă și au fost sprijiniți în fel și chip; amîndoi au fost ridicați de către congres la gradul de general; după ce și-au împărțit mica lor armată în două coloane, ei s-au îndreptat, pe drumuri diferite, spre Caracas. Pe măsură ce înaintau, primeau mereu noi întăriri; excesele de cruzime ale spaniolilor jucau pretutindeni rolul de agent de recrutare în armata luptătorilor pentru independență. Rezistența spaniolilor a fost înfrîntă în parte datorită faptului că trei sferturi din armata lor era alcătuită din băștinași, care la fiecare ciocnire treceau în rîndurile inamicului, și, în parte, din cauza lașității unor generali ca Tiscar, Cajigal și Fierro, care la fiecare ocazie își părăseau propriile lor trupe. Așa se explică cum un tînăr analfabet Santiago Mariño a reușit să-i scoată pe spanioli din provinciile Cumana și Barcelona tocmai în timpul cînd Bolivar înainta prin provinciile apusene. Singura rezistență serioasă a spaniolilor a fost cea opusă de ei coloanei lui Ribas, care l-a învins totuși pe generalul Monteverde la Los Taguanes și l-a silit să se baricadeze cu restul trupelor sale la Puerto Cabello.

Aflînd de apropierea lui Bolivar, generalul Fierro, guvernatorul Caracasului, a trimis la el parlamentari cu propunerea de a semna un acord de capitulare, care a și fost încheiat la Vittoria. Dar Fierro, cuprins de o panică subită, fără să mai aștepte înapoierea emisarilor săi, a fugit pe furiș în timpul nopții, lăsînd la discreția inamicului peste 1 500 de spanioli. Acum lui Bolivar i s-a făcut onoarea de a fi purtat în triumf. Stînd într-un car triumfal, care era tras de 12 tinere doamne din cele mai ilustre familii ale Caracasului, îmbrăcate în rochii albe, împodobite cu culorile steagului național, Bolivar, cu capul descoperit, în uniformă de paradă, cu un mic sceptru în mîină, a fost dus, timp de aproape o

jumătate de oră, de la porțile orașului pînă la reședința sa. Proclamîndu-se „dictator și eliberator al provinciilor apusene ale Venezuelei”, în timp ce Mariño și-a luat titlul de „dictator al provinciilor răsăritene”, el a creat „ordinul eliberatorului”, a organizat un corp de trupe de elită, căruia i-a dat denumirea de „gardă personală”, și s-a înconjurat de fastul unei curți regale. Dar, ca cei mai mulți dintre concetățenii săi, el nu era capabil de un efort de lungă durată, și dictatura lui a degenerat curînd într-o anarhie militară; el a lăsat treburile cele mai importante pe seama favoriților săi, care risipeau finanțele țării, iar după aceea, pentru refacerea lor, recurgeau la mijloace nedemne. În felul acesta entuziasmul care cuprinsese nu de mult poporul a făcut loc nemulțumirii, și forțele risipite ale inamicului au căpătat posibilitatea să se regrupeze. Nu trecuseră decît trei luni de la începutul lunii august 1813, cînd Monteverde fusese închis în fortăreața Puerto Cabello și în mîinile armatei spaniole rămăsese doar o mică fișie de teritoriu în partea de nord-vest a Venezuelei, și iată că în decembrie eliberatorul își pierduse deja prestigiul său și Caracasul însuși se vedea amenințat o dată cu apariția, în vecinătatea lui, a trupelor spaniole de sub comanda lui Boves, care dobîndeau mereu succese. Pentru a-și consolida puterea sa zdruncinată, Bolivar a convocat la 1 ianuarie 1814 o juntă alcătuită din locuitorii cei mai influenți ai Caracasului și a declarat că nu mai dorește să poarte povara dictaturii. Pe de altă parte, Hurtado Mendoza, într-o lungă cuvîntare rostită de el, a insistat asupra

„necesității de a lăsa puterea supremă în mîinile generalului Bolivar pînă ce se va putea aduna congresul Noii Granade și Venezuela se va uni sub conducerea unui singur guvern”²⁵⁵.

Această propunere a fost adoptată, și dictatura a căpătat astfel un fel de confirmare legală.

Războiul cu spaniolii a avut cîtva timp caracterul unei serii de mici ciocniri fără un avantaj decisiv pentru una sau alta din părțile combatante. În iunie 1814, Boves a pornit de la Calabozo cu toate forțele sale și s-a îndreptat spre La Puerta, unde făcuseră joncțiunea trupele celor doi dictatori Bolivar și Mariño. Aici Boves s-a întîlnit cu ei și a dat ordin trupelor sale să pornească imediat la atac împotriva lor. După o oarecare rezistență, Bolivar a fugit spre Caracas, în timp ce Mariño a dispărut în direcția Cumana. Puerto

Cabello și Valencia au căzut în mâinile lui Boves, care a trimis apoi două coloane (una din ele sub comanda colonelului Gonzales), pe drumuri diferite, asupra Caracasului. Ribas a făcut încercarea zadarnică de a împiedica înaintarea lui Gonzales. După ce la 17 iulie 1814 Caracasul a fost cedat lui Gonzales, Bolivar a evacuat La Guayra, a ordonat vaselor aflate în rada portului acestui oraș să pornească spre Cumana și a plecat cu restul trupelor sale înapoi spre Barcelona. După înfrângerea pe care a provocat-o Boves insurgenților, la 8 august 1814, la Arguita, Bolivar și-a părăsit pe ascuns trupele în aceeași noapte și, luînd-o pe drumuri ocolite, s-a dus în grabă la Cumana, unde, cu toate protestele furioase ale lui Ribas, s-a îmbarcat imediat pe vasul „Bianchi” împreună cu Mariño și alți cîțiva ofițeri. Dacă Ribas, Páez și alți generali i-ar fi urmat pe dictatori în fuga lor, totul ar fi fost pierdut. Fiind întîmpinați de generalul Arismendi la sosirea lor la Juan Griego, în insula Margarita, și tratați de el ca niște dezertori și primind ordin să plece, s-au îmbarcat și au pornit spre Carupano, dar aici au fost primiți în același fel de colonelul Bermúdez, așa că s-au îndreptat spre Cartagena. Acolo, căutînd să atenueze impresia produsă de fuga lor, au publicat o proclamație, alcătuită din fraze sonore, prin care încercau să-și justifice acțiunea.

Fiind amestecat într-un complot prin care se urmărea răsturnarea guvernului Cartagenei, Bolivar a trebuit să părăsească această mică republică și să se îndrepte spre Tunja, unde se ținea congresul republicii federative a Noii Granade²³⁶. Pe vremea aceea, Cundinamarca se afla în fruntea provinciilor independente, care refuzau să recunoască pactul federal de la Granada, în timp ce Quito, Pasto, Santa Marta și alte provincii rămăseseră sub stăpînirea spaniolă. Bolivar, care a ajuns la Tunja la 22 noiembrie 1814, a fost numit de congres comandant suprem al forțelor federale și a primit o dublă misiune : să-l silească pe președintele provinciei Cundinamarca să recunoască autoritatea congresului, iar după aceea să pornească împotriva localității Santa Marta, singurul port maritim fortificat al Noii Granade care se mai afla încă în mâinile spaniolilor. Prima parte a acestei misiuni a fost îndeplinită fără nici o greutate, dat fiind că Bogota, capitala provinciei nemulțumite, era lipsită de apărare. Cu toate că acest oraș capitulase, Bolivar a permis trupelor sale să-l jefuiască timp de 48 de ore. La Santa Marta, generalul spaniol Montalvo, care dispunea de o garnizoană

slabă, alcătuită din mai puțin de 200 de oameni, și de o fortăreață ale cărei construcții defensive se aflau într-o stare jalnică, închiriasse deja un vas francez pentru a-și asigura posibilitatea de a fugi, în timp ce locuitorii orașului i-au făcut cunoscut lui Bolivar că, de îndată ce-și va face apariția, vor deschide porțile și vor izgoni garnizoana. Dar în loc să pornească împotriva spaniolilor de la Santa Marta, așa cum îi ordonase congresul, Bolivar a dat friu liber sentimentelor sale de ură împotriva lui Castillo, comandantul Cartagenei, și a luat hotărîrea samavolnică de a-și conduce trupele împotriva acestui oraș, care făcea parte integrantă din republica federală. Fiind silit să bată în retragere, el și-a stabilit tabăra pe o mare colină, La Papa, situată cam la o bătaie de tun de Cartagena, și a instalat un singur tun mic în baterie împotriva unei fortificații care avea vreo 80 de tunuri. Apoi a transformat asediul într-o blocadă, care s-a prelungit pînă la începutul lunii mai, fără să aibă alt rezultat decît acela că, în urma dezertărilor și a bolilor, armata sa s-a redus de la 2 400 de oameni la aproximativ 700. Între timp, pe insula Margarita venise de la Cadiz, la 25 martie 1815, o mare expediție spaniolă sub conducerea generalului Morillo; ea a reușit să arunce numaidecît întăriri puternice asupra localității Santa Marta și, curînd după aceea, să ia și Cartagena. Dar încă mai înainte, la 10 mai 1815, Bolivar, însoțit de vreo 12 ofițeri de-ai săi, s-a îmbarcat pe un bric englez înarmat și a plecat spre Jamaica. Ajungînd în acest loc sigur, el a dat din nou o proclamație în care se prezenta ca o victimă a unui dușman secret sau a unei clici și încerca să-și justifice fuga din fața spaniolilor care se apropiau, spunînd că a renunțat la comandă în interesul salvagădării păcii generale.

În timpul șederii lui Bolivar la Kingston, care a durat 8 luni de zile, generalii lăsați de el în Venezuela, ca și generalul Arismendi, care se afla pe insula Margarita, au opus o rezistență dirză armatei spaniole. Dar cînd Ribas, căruia îi datora Bolivar gloria sa, a fost împușcat de spanioli după luarea Maturinului, în locul lui a apărut pe scenă un alt om, cu aptitudini și mai mari, care, ca străin, neputînd juca un rol de sine stătător în revoluția sud-americană, a hotărît, în cele din urmă, să acționeze sub comanda lui Bolivar. Acest om era Luis Brion. Pentru a veni în ajutorul revoluționarilor, el a plecat de la Londra la Cartagena pe o corvetă cu 24 de tunuri, echipată în mare parte pe cheltuiala lui și transpor-

tind 14 000 de puști și o mare cantitate de echipament militar. Ajungând prea târziu pentru a putea fi de folos răsculaților din acest sector, el s-a îndreptat spre Cayes în Haiti²³⁷, unde, după capitularea Cartagenei, se refugiaseră numeroși emigranți patrioți. În acest timp, Bolivar plecase și el din Kingston și se dusese la Porte au Prince, unde, drept răspuns la promisiunea lui de a elibera pe sclavi, Pétion, președintele republicii Haiti, a declarat că e gata să-i dea orice sprijin material pentru o nouă expediție împotriva spaniolilor în Venezuela. La Cayes, el a întâlnit pe Brion și pe ceilalți emigranți și, la o adunare generală, s-a propus pe sine ca șef al noii expediții, cu condiția ca în mâinile sale să fie întrunită atât puterea civilă, cât și cea militară pînă la convocarea unui congres general. Majoritatea a acceptat această condiție, și la 16 aprilie 1816 a fost pornită expediția, care avea în frunte pe Bolivar în calitate de comandant și pe Brion ca amiral. Pe insula Margarita, Bolivar a știut să-l cîștige de partea sa pe Arismendi, comandantul trupelor locale, care reușise să-i respingă pe spanioli, astfel că în toată insula ei mai dețineau doar un singur punct, Pampatar. Pe baza promisiunii oficiale date de Bolivar că va convoca un congres național în Venezuela de îndată ce va fi stăpîn pe țară, Arismendi a convocat o juntă în catedrala din La Villa del Norte și l-a proclamat în mod public pe Bolivar comandant suprem al republicilor Venezuela și Noua Granadă. La 31 mai 1816 Bolivar a debarcat la Carupano, dar nu s-a încumetat să împiedice pe Mariño și Piar să se despartă de el și să ducă război împotriva Cumanei pe propriul lor risc. Slăbit prin această separare, el a urmat sfatul dat de Brion și a pornit spre Ocumare, unde a ajuns la 3 iulie 1816 cu 13 vase, dintre care numai 7 erau înarmate. Armata sa, care număra în total 650 de oameni, crescuse pînă la vreo 800 prin înrolarea negrilor, a căror emancipare o proclamase. La Ocumare, el a lansat din nou o proclamație, în care promitea „că-i va extermina pe tirani” și că „va convoca poporul pentru ca el să-și desemneze deputații săi pentru congres”. În timp ce înainta spre Valencia, l-a întâlnit, nu departe de Ocumare, pe generalul spaniol Morales în fruntea unui detașament de vreo 200 de soldați și 100 de milițieni. Cînd pușcașii lui Morales i-au risipit avangarda, Bolivar, după cum relatează un martor ocular, și-a pierdut

„orice prezență de spirit; fără să spună un cuvânt, și-a întors repede calul și a fugit în goană spre Ocumare, a trecut prin sat în galop, a ajuns la golful învecinat, a sărit de pe cal, s-a urcat într-o luntre, s-a îmbarcat pe vasul «Diana» și a ordonat întregii escadre să-l urmeze pe mica insulă Bonaire, lăsându-și toți tovarășii fără nici un ajutor”²³⁰.

În urma reproșurilor și îndemnurilor adresate de Brion, s-a alăturat din nou celorlalți comandanți aflați pe țărmul de la Cumana, dar, fiind întâmpinat de ei în mod neprietenos și amenințat de Piar că va fi trimis în fața unei curți marțiale pentru că a dezertat și a dat dovadă de lașitate, el s-a grăbit să pornească iarăși spre Cayes. După luni de eforturi, Brion a reușit, în sfârșit, să-i convingă pe cei mai mulți dintre comandanții militari venezuelezi, care simțeau nevoia de a avea cel puțin un centru nominal, să-l cheme din nou pe Bolivar în calitate de comandant suprem, cu condiția obligatorie ca el să convoace un congres și să nu se amestece în treburile administrației civile. La 31 decembrie 1816, el a sosit la Barcelona cu armele, munițiile și proviziile furnizate de Pétion. După ce la 2 ianuarie 1817 i s-a alăturat și Arismendi, el a introdus, la 4 ianuarie, starea de război și a declarat că întreaga putere e concentrată în mâinile lui; dar după cinci zile, când Arismendi a căzut într-o cursă întinsă de spanioli, dictatorul a fugit la Barcelona. Trupele s-au adunat din nou la Barcelona, unde Brion i-a trimis lui Bolivar tunuri, precum și noi întăriri, astfel că în curînd el dispunea de un nou detașament de 1 100 de oameni. La 5 aprilie, spaniolii au cucerit Barcelona, și trupele patrioților s-au retras spre clădirea unui azil din afara orașului, care fusese fortificată din ordinul lui Bolivar, dar care nu putea să ofere un adăpost potrivit pentru o garnizoană de 1 100 de oameni în cazul unui atac serios. În noaptea de 5 aprilie, el a părăsit detașamentul, după ce i-a comunicat colonelului Freites, căruia i-a încredințat comanda, că pleacă să caute noi trupe și se întoarce curînd. Încrezîndu-se în această promisiune, Freites a refuzat propunerea de capitulare și, după ce a fost luat cu asalt, a fost măcelărit de spanioli împreună cu întreaga sa garnizoană.

Piar, un om de culoare, originar din Curaçao, a conceput și înlăptuit cucerirea Guayanei, iar amiralul Brion a sprijinit această acțiune cu canonierele sale. La 20 iulie, cînd toată această provincie fusese curățată de spanioli, Piar, Brion, Zea, Mariño, Arismendi și alții au convocat un congres provincial la Angostura și au pus în fruntea puterii executive un triumvirat; Brion, care-l detesta pe Piar și era foarte

interesat în succesul lui Bolivar, pentru care angajase marea sa avere personală, a reușit să obțină alegerea acestuia ca membru al triumviratului în ciuda faptului că era absent. Aflînd de acest lucru, Bolivar și-a părăsit locul său de refugiu și a venit la Angostura, unde, încurajat de Brion, a dizolvat congresul și triumviratul și le-a înlocuit printr-un „consiliu suprem al națiunii”, în fruntea căruia s-a instalat chiar el, iar Brion și Antonio Francisco Zea au devenit conducătorii, primul al secțiunii militare, iar al doilea al secțiunii politice. Dar Piar, cuceritorul Guayanei, care, la timpul său, amenințase că-l va trimite pe Bolivar în fața unei curți marțiale ca dezertor, nu contenea cu sarcasmele sale la adresa lui „Napoleon al retragerilor”, și de aceea Bolivar și-a pus în gînd să se descotorosească de el. Pe baza acuzației false că ar fi conspirat împotriva albilor, că ar fi pus la cale un atentat la viața lui Bolivar și că ar fi rîvnit să pună mîna pe puterea supremă, Piar a fost adus în fața unui tribunal militar, al cărui președinte era Brion, a fost declarat vinovat, condamnat la moarte și împușcat la 16 octombrie 1817. Moartea lui l-a speriat grozav pe Mariño. Dîndu-și perfect de bine seama că fără Piar nu reprezintă nimic, el l-a calomniat în mod public, într-o scrisoare plină de mîrșăvii, pe prietenul său ucis, a negat că, în ce-l privește, ar fi încercat să rivalizeze cu eliberatorul și a făcut apel la mărinimia fără margini a lui Bolivar.

Cucerirea Guayanei de către Piar a schimbat în mod radical situația în favoarea patrioților; această provincie le procură, singură, mai multe resurse decît toate celelalte șapte provincii ale Venezuelei luate la un loc. De aceea, peste tot se aștepta ca o nouă campanie, anunțată de Bolivar printr-o nouă proclamație, să ducă la izgonirea definitivă a spaniolilor. Acest prim buletin, în care cîteva mici detașamente spaniole pentru aprovizionarea cu furaje ce se retrăgeau din Calabozo erau prezentate ca niște „armate care fug din fața trupelor noastre victorioase”, nu era, firește, menit să modereze aceste speranțe. Împotriva unui număr de aproximativ 4 000 de spanioli, pe care Morillo încă nu reușise să-i adune laolaltă, Bolivar dispunea de peste 9 000 de oameni bine înarmați, echipați și aprovizionați din belșug cu tot ce era necesar într-un război. Cu toate acestea, pînă la sfîrșitul lunii mai 1818 el a pierdut vreo zece bătălii și toate provinciile situate la nord de Orinoco. Și fiindcă își imprăstia forțele sale, care erau superioare ca număr, ele

au fost întotdeauna înfrînte una cîte una. Lăsînd conducerea războiului pe seama lui Páez și a celorlalți subalterni ai săi, el s-a retras la Angostura. Înfrîngerile se succedau una după alta, și totul părea că se îndreaptă spre o catastrofă totală. În momentul acesta cît se poate de critic, un nou concurs de împrejurări fericite a schimbat încă o dată starea de lucruri. La Angostura, Bolivar l-a întîlnit pe Santander, originar din Noua Granadă, care i-a cerut ajutor pentru o invazie în această regiune, unde populația era gata de o răscoală generală împotriva spaniolilor. Bolivar i-a satisfăcut într-o oarecare măsură această cerere. În același timp a început să sosească din Anglia un ajutor însemnat sub forma unui val de oameni, nave și materiale de război, și ofițeri englezi, francezi, germani și polonezi se îndreptau din toate părțile spre Angostura. În sfîrșit și-a făcut apariția și dr. Germán Rosci, care era consternat de eșecurile revoluției sud-americane; el a izbutit să cîștige influență asupra lui Bolivar și să-l determine să convoace la 15 februarie 1819 un congres național, a cărui singură menționare s-a dovedit a fi un mijloc de ajuns de puternic pentru a crea o nouă armată de aproximativ 14 000 de oameni, astfel că Bolivar a putut să reia operațiunile ofensive.

Ofițerii străini i-au propus lui Bolivar un plan potrivit căruia el trebuia să lase să se creadă că are de gînd să atace Caracasul și să elibereze Venezuela de sub jugul spaniol, determinînd în felul acesta pe Morillo să-și retragă forțele sale din Noua Granadă și să le concentreze pentru apărarea Venezuelei, iar în acest timp el (Bolivar) să se îndrepte pe neașteptate spre vest, să se unească cu partizanii lui Santander și să pornească la atac împotriva Bogotei. Pentru a executa acest plan, Bolivar a părăsit la 24 februarie 1819 Angostura, după ce l-a numit pe Zea președinte al congresului și vicepreședinte al republicii în timpul absenței sale. Datorită manevrelor lui Páez, Morillo și la Torre au fost înfrînți în lupta de la Acháguas, și ei ar fi fost complet nimicîți dacă Bolivar ar fi făcut joncțiunea între trupele sale și detașamentele lui Páez și Mariño. În orice caz, victoriile lui Páez au dus la ocuparea provinciei Barima, ceea ce i-a deschis lui Bolivar drumul spre Noua Granadă. După ce totul fusese pregătit aici de Santander, trupele străine, alcătuite mai ales din englezi, au hotărît soarta Noii Grane printr-o serie de victorii dobîndite în provincia Tunja la 1 și 23 iulie și 7 august²³⁹. La 12 august Bolivar și-a făcut intrarea

triumfală în Bogota, în timp ce spaniolii, împotriva cărora se răsculasera toate provinciile Noii Granade, s-au baricadat în orașul fortificat Mompoz.

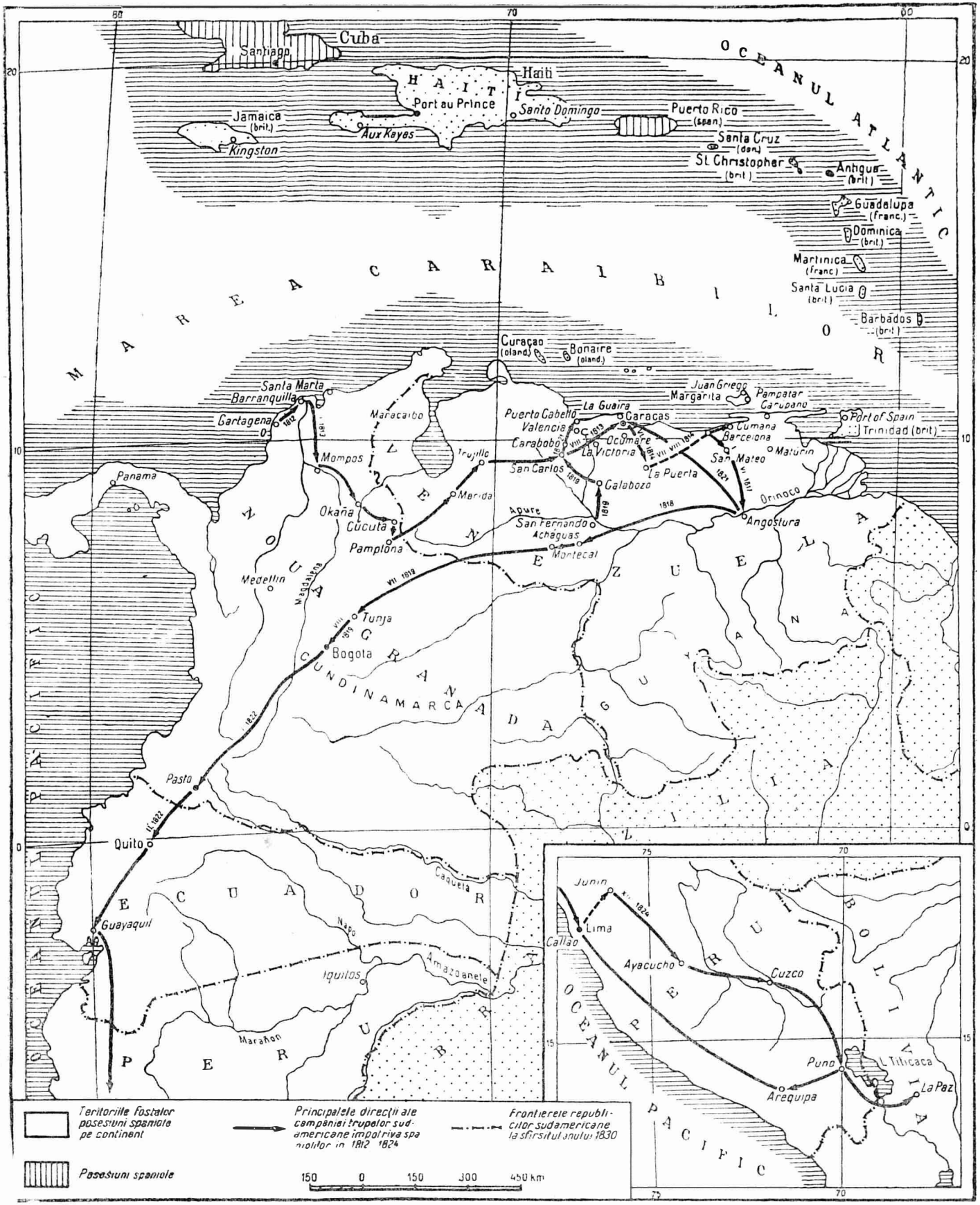
După ce a organizat lucrările congresului granadez de la Bogota și l-a numit pe generalul Santander comandant suprem, Bolívar s-a dus la Pamplona, unde a petrecut vreo două luni la diverse festivități și baluri. La 3 noiembrie el a venit la Montecal, în Venezuela, unde dăduse ordin să se adune, împreună cu trupele lor, conducătorii patrioți ai acestei țări. Dispunând de un tezaur de vreo 2 000 000 de dolari, adunați prin contribuții forțate de la locuitorii Noii Granade, și de o armată gata de acțiune cu un efectiv de vreo 9 000 de oameni, dintre care o treime erau englezi, irlandezi, hanovrezi și alți străini dintre cei mai disciplinați, el avea acum în fața sa un inamic lipsit de orice mijloace și ale cărui forțe de luptă se reduceau la un efectiv nominal de vreo 4 500 de oameni, dintre care două treimi erau localnici, pe care spaniolii nu se puteau bizui. Și fiindcă Morillo s-a retras de la San Fernando de Apure spre San Carlos, Bolívar l-a urmărit pînă la Calabozo, astfel încît cartierele generale ale celor doi adversari se aflau la numai două zile de marș unul de celălalt. Dacă Bolívar ar fi înaintat cu curaj, spaniolii ar fi putut fi nimiciți numai de trupele lui europene; dar el a preferat să prelungească războiul cu încă cinci ani.

În octombrie 1819, Congresul de la Angostura l-a silit pe Zea, protejatul lui, să demisioneze din postul său și l-a ales în locul lui pe Arismendi. Aflînd de aceasta, Bolívar și-a îndreptat numaidecît legiunea străină spre Angostura, l-a luat prin surprindere pe Arismendi, care avea doar 600 de soldați recrutați dintre localnici, l-a exilat pe insula Margarita și l-a instalat din nou pe Zea în postul lui. Doctorul Rosci, ispitindu-l pe Bolívar cu perspectiva unei puteri centralizate, l-a convins să proclame „Republica Columbia”, care era alcătuită din Noua Granadă și Venezuela, să publice o lege fundamentală pentru noul stat, care era întocmită chiar de Rosci, și să-și dea consimțămîntul pentru instituirea unui congres comun pentru ambele provincii. La 20 ianuarie 1820, Bolívar s-a întors din nou la San Fernando de Apure. Rechemarea pe neașteptate a legiunii sale străine, de care spaniolii se temeau mai mult decît de un număr înzecit de columbieni, i-a oferit lui Morillo un nou prilej să adune întăriri, în timp ce știrea despre o puternică expediție, care era gata să por-

nească din Spania sub comanda lui O'Donnell, a ridicat moralul, destul de scăzut, al celor din partidul spaniol. Deși dispunea de forțe cu mult superioare, Bolivar a reușit să nu obțină nici un rezultat în campania din 1820. Între timp, din Europa a venit știrea că revoluția din insula León²⁴⁰ a pus capăt, cu forța, expediției proiectate de O'Donnell. În Noua Granadă, din cele 22 de provincii, 15 s-au alăturat guvernului Columbiei, și în mâinile spaniolilor au rămas doar fortăreața Cartagena și Istmul de Panama. În Venezuela, 6 provincii din 8 s-au supus legilor Columbiei. Așa stăteau lucrurile când Bolivar s-a lăsat atras de Morillo în negocieri care s-au terminat prin încheierea la Trujillo, în ziua de 25 noiembrie 1820, a unui armistițiu pe termen de 6 luni. În acordul de armistițiu nici nu se pomenea măcar de Republica Columbia, deși congresul interzisese în mod expres să se încheie un tratat cu comandantul spaniol înainte ca el să recunoască independența republicii.

La 17 decembrie, Morillo, care râvnea cu tot dinadinsul să participe la treburile de stat ale Spaniei, s-a imbarcat pe o corabie la Puerto Cabello după ce i-a lăsat comanda supremă lui Miguel de la Torre, iar la 10 martie 1821 Bolivar i-a făcut cunoscut acestuia, printr-o scrisoare, că ostilitățile urmează să fie reluate după 30 de zile. Spaniolii ocupaseră o poziție puternică la Carabobo, un sat situat cam la jumătatea drumului dintre San Carlos și Valencia; dar la Torre, în loc să-și adune aici toate forțele sale, își concentrase numai divizia I, alcătuită din 2 500 de infanteriști și vreo 1 500 de cavaleriști, în timp ce Bolivar dispunea de 6 000 de infanteriști, printre care și legiunea britanică, compusă din 1 100 de oameni și 3 000 de llaneros²⁴¹ călări sub comanda lui Páez. Poziția inamicului i s-a părut lui Bolivar atât de amenințătoare, încît a propus consiliului său de război să încheie un nou armistițiu; această propunere a fost însă respinsă de subalternii săi. În fruntea unei coloane alcătuite mai ales din soldați ai legiunii britanice, Páez, luînd-o pe o potecă, a ocolit aripa dreaptă a inamicului; după ce a executat cu succes această manevră, la Torre a fost primul dintre spanioli care a luat-o la fugă, fără să se oprească pînă la Puerto Cabello, unde s-a baricadat cu restul trupelor sale. Fortăreața Puerto Cabello trebuia și ea, în mod inevitabil, să capituleze la o înaintare rapidă a armatei victorioase, dar Bolivar și-a pierdut timpul cu diferite manifestări solemne la Valencia și Caracas. La 21 septembrie 1821, puternica

LUPTA PENTRU INDEPENDENȚĂ A ȚĂRILOR DIN AMERICA LATINĂ (CAMPANIILE ARMATEI LUI BOLIVAR)

fortăreață Cartagena s-a predat lui Santander. Ultimele fapte de arme din Venezuela — bătălia navală de la Maracaibo din august 1823 și capitularea forțată în iulie 1824 a fortăreței Puerto Cabello — au fost amîndouă opera lui Padilla. Revoluția din insula Leon, care a împiedicat plecarea expediției lui O'Donnell, și ajutorul acordat de legiunea britanică au făcut în mod vădit ca lucrurile să se desfășoare în favoarea columbienilor.

Congresul columbian și-a început ședințele sale în ianuarie 1821 la Cucuta; la 30 august el a publicat o nouă constituție și, după ce Bolivar a amenințat din nou cu demisia, i-a reînnoit împuternicirile. După ce a semnat noua constituție, Bolivar a obținut permisiunea de a întreprinde o campanie în provincia Quito (1822), unde se retrăseseră spaniolii după izgonirea lor din Istmul de Panama în urma răscoalei generale a poporului²⁴². Această campanie, care s-a încheiat prin anexarea provinciilor Quito, Pasto și Guayaquil la Columbia, a fost condusă, cu numele, de Bolivar și de generalul Sucre, dar puținele succese obținute de corpul expediționar s-au datorat în întregime ofițerilor britanici și în special colonelului Sands. În timpul campaniilor duse în anii 1823—1824 împotriva spaniolilor în Perul Superior și în Perul Inferior*, Bolivar a socotit că nu mai este nevoie să păstreze aparența de conducător de oști și, lăsînd întreaga conducere militară generalului Sucre, s-a mulțumit cu intrări triumfale în orașe, cu lansarea de manifeste și proclamarea de constituții. Cu ajutorul gărzii sale personale columbiene, el și-a exercitat influența asupra hotărîrii adoptate de Congresul de la Lima, care la 10 februarie 1823 l-a învestit cu puteri dictatoriale, iar printr-o nouă amenințare cu demisia și-a asigurat realegerea ca președinte al Columbiei. Între timp situația lui s-a consolidat prin recunoașterea oficială a noului stat de către Anglia, cît și prin cucerirea provinciilor din Perul Superior de către generalul Sucre, care le-a unit într-o republică independentă sub numele de Bolivia. În această țară, unde domneau baionetele lui Sucre, Bolivar a dat curs liber înclinării sale spre autoritate despotică, care s-a tradus prin introducerea Codului bolivian, o imitație după Code Napoléon²⁴³. Intenția lui era să extindă acest cod, transplantîndu-l din Bolivia în Peru, iar de aici în Columbia, și în același timp să țină primele două state în supunere cu ajutorul trupelor columbiene, iar Columbia cu

* Vezi volumul de față, pag. 187—188. — *Nota red.*

ajutorul legiunii străine și al soldaților peruvieni. Prin forță, dar și prin intrigi, el a reușit într-adevăr, cel puțin pentru câteva săptămîni, să impună Perului codul său. Președinte și eliberator al Columbiei, protector și dictator al Perului, naș al Boliviei, el se afla acum în culmea gloriei sale. Dar în Columbia au izbucnit disensiuni serioase între centraliști, sau bolivariști, și federaliști, în numele cărora dușmanii anarhiei militare se coalizaseră cu rivalii militari ai lui Bolivar. Atunci cînd congresul columbian, instigat de Bolivar, a înaintat un act de acuzare împotriva lui Páez, vicepreședintele Venezuelei, acesta a răspuns printr-o rebeliune fățișă, în care era susținut pe ascuns și încurajat de Bolivar însuși, care avea nevoie de răscoale ca de un pretext pentru a abroga constituția și a obține din nou împuterniciri dictatoriale. La înapoierea sa din Peru, Bolivar, în afară de garda sa personală, a adus cu sine 1 800 de peruvieni, care în aparență erau împotriva federaliștilor rebeli. Totuși, la Puerto Cabello, unde s-a întilnit cu Páez, nu numai că l-a confirmat în postul său de comandă din Venezuela și a dat o proclamație de amnistiere a tuturor rebelilor, dar le-a și luat în mod deschis apărarea, dezaprobindu-i pe partizanii constituției, și prin decretul emis la 23 noiembrie 1826, la Bogota, el și-a asumat împuterniciri dictatoriale.

În 1826, cînd a început declinul puterii sale, el a reușit să convoace un congres la Panama, cu scopul oficial de a elabora noi norme, democratice, de drept internațional²⁴⁴. Au venit delegați din Columbia, Brazilia, La Plata, Bolivia, Mexic, Guatemala etc. În realitate însă, Bolivar urmărea să transforme întreaga Americă de Sud într-o republică federativă, al cărei dictator avea să fie el. În timp ce el dădea astfel curs liber visului de a lega de numele său jumătate din lumea asta, puterea reală i-a scăpat repede din mîini. Trupele columbiene din Peru, aflînd de pregătirile lui pentru introducerea Codului bolivian, au pus la cale o răscoală. Peruvienii au ales președinte al republicii pe generalul La Mar, i-au ajutat și pe bolivieni să izgonească trupele columbiene și chiar au purtat un război victorios împotriva Columbiei; acest război s-a terminat printr-un tratat care reducea Columbia la granițele ei inițiale, stabilea egalitatea între ambele țări și făcea separație între datoriile lor de stat. Congresul de la Ocaña, care a fost convocat de Bolivar cu scopul de a modifica constituția în sens favorabil puterii lui dictatoriale, a fost deschis la 2 martie 1828 prin citirea

unui mesaj amănunțit, în care se insista asupra necesității de a acorda noi privilegii puterii executive. Dar cînd a devenit evident că proiectul de modificare a constituției, prezentat adunării, va căpăta o formă cu totul diferită de cea inițială, prietenii lui Bolivar n-au mai vrut să participe la ședințe și în felul acesta au lipsit congresul de majoritatea necesară pentru a adopta hotărîri și l-au făcut să-și înceteze activitatea. Retrăgîndu-se la o moșie a sa, situată la cîteva mile de Ocaña, Bolivar a lansat un alt manifest, în care se arăta nemulțumit de acțiunile inițiate de prietenii săi și, în același timp, se deda la atacuri împotriva congresului, făcea apel la provincii să ia măsuri excepționale și declara că este gata să accepte orice povară a puterii care i s-ar pune pe umeri. Sub presiunea baionetelor lui, adunările populare de la Caracas și Cartagena, precum și cea de la Bogota, spre care se îndreptase el, l-au investit din nou cu puteri dictatoriale. O încercare de a-l asasina în dormitorul său din Bogota, de care a scăpat numai sărind, pe întuneric, de pe balcon și rămînînd ascuns sub un pod, i-a permis pentru scurtă vreme să introducă un fel de teroare militară. Totuși, el nu s-a atins de Santander, care participase la conspirație; în schimb l-a executat pe generalul Padilla, a cărui vină n-a fost de loc dovedită, dar care, fiind un om de culoare, nu se putea apăra.

Cînd în 1829 republica a fost zguduită de o violentă luptă între partide, Bolivar, într-un nou apel adresat cetățenilor, i-a invitat să-și spună în mod deschis părerea despre modificările care trebuie aduse constituției. Drept răspuns, o adunare a notabililor care a avut loc la Caracas l-a învinuit că e minat de ambiții, a dezvăluit slăbiciunea conducerii lui, a proclamat separarea Venezuelei de Columbia și l-a pus pe Páez în fruntea noii republici. Senatul Columbiei s-a situat de partea lui Bolivar, dar în diferite localități au izbucnit noi răscoale. După ce în ianuarie 1830 a demisionat pentru a cincea oară, el a acceptat din nou postul de președinte și a părăsit Bogota pentru a duce război împotriva lui Páez în numele Congresului columbian. Spre sfîrșitul lunii martie 1830, Bolivar, în fruntea a 8 000 de oameni, a pornit ofensiva, a cucerit Caracuta, care se răsculase, apoi a pornit împotriva provinciei Maracaibo, unde Páez îl aștepta cu 12 000 de oameni, pe o poziție puternică. Îndată ce și-a dat seama că

Páez intenționează să lupte în mod serios, și-a pierdut curajul. La un moment dat s-a gândit chiar să se supună lui Páez și să declare că este împotriva congresului; dar partizanii săi își pierduseră orice influență printre delegații la congres și el a fost silit să demisioneze, dându-i-se să înțeleagă că de data aceasta trebuie să-și respecte cuvântul și că va primi o pensie anuală dacă va consimți să plece peste graniță. De aceea la 27 aprilie 1830, el a trimis congresului o declarație în sensul că renunță la împuternicirile sale. Dar sperînd să capete din nou puterea prin influența de care se bucurau partizanii săi și profitînd de rezistența pe care o întîmpina Joaquin Mosquera, noul președinte al Columbiei, Bolivar a amînat mereu plecarea sa din Bogota și, sub diferite pretexte, a reușit să-și prelungească șederea sa la San Pedro pînă la sfîrșitul anului 1830, cînd a murit pe neașteptate.

Ducoudray Holstein a schițat următorul portret al lui Bolivar :

„Simon Bolivar este înalt de 5 picioare și 4 țoli; el are o față prelungă, cu obraji scofilciți și pielea măslinie, lividă. Ochii lui de mărime mijlocie sînt infundați în orbite. Are părul rar. Mustața îi dă o înfățișare sumbră și sălbatică, mai ales atunci cînd este iritat. Are trupul zvelt și uscățiv. După înfățișare, pare a avea 65 ani. Cînd merge, dă mereu din mîini. Nu poate să umble mult, fiindcă obosește repede. Îi place să șadă sau să se tolănească în hamac. Are deseori izbucniri bruște de mînie, și atunci parcă e nebun, se aruncă în hamacul său și împroașcă cu sudălmii și blesteme pe toți cei din jurul său. Îi place să facă ironii pe seama celor ce nu sînt de față; citește numai literatură franceză ușoară; este un călăreț îndrăzneț și un pasionat amator de vals. Se îmbată cu propria sa vorbărie și îi place să pronunțe toasturi. În caz de insucces și cînd are neapărat nevoie de ajutorul altcuiva este lipsit de orice patimă și nu mai are accese de furie. Devine blind, răbdător, complzent și chiar supus. Se pricepe de minune să-și ascundă defectele sub masca politeței unui om care și-a primit educația în așa-zisul beau monde*, posedă o aptitudine aproape asiatică în arta prefăcătoriei și cunoaște natura omenească mai bine decît majoritatea conaționalilor săi”²⁴⁵.

Printr-un decret al Congresului Noii Granade, în 1842 rămășițele pămîntești ale lui Bolivar au fost transferate la Caracas, unde s-a ridicat un monument în memoria lui.

Vezi „Istoria lui Bolivar, scrisă de generalul Ducoudray Holstein și continuată, pînă la moartea lui Bolivar, de Al-

* — societatea înaltă. — Nota trad.

phonse Viollet (Paris, 1831)"; „Memoriile generalului John Miller (care a servit în armata republicii Peru)”; colonel Hippisley. „O descriere a expediției de la Orinoco” (Londra, 1819) ²⁴⁶.

Scris de K. Marx în jurul
datei de 8 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Campania

Campanie — un termen foarte des folosit atunci cînd e vorba de operații militare ce trebuie executate într-un război în cursul unui singur an. Dar, dacă aceste operații militare se desfășoară pe două sau mai multe teatre de război, independente unul de altul, n-ar fi prea logic să fie cuprinse laolaltă în noțiunea de campanie. Astfel, ceea ce printr-o abatere de la sensul strict al cuvîntului poartă denumirea de campania din 1800 reprezintă două campanii diferite, care au fost duse absolut independent una de alta : campania din Italia (Marengo) și cea din Germania (Hohenlinden)²⁴⁷. Pe de altă parte, de cînd armatele au renunțat aproape cu desăvîrșire la cantonamentele de iarnă, sfîrșitul anului nu înseamnă întotdeauna o linie de demarcație între încheierea unei serii distincte de operații militare și începutul alteia. În prezent există numeroase alte considerente de ordin militar și politic, care într-un război joacă un rol mult mai important decît schimbarea anotimpurilor. Astfel, fiecare dintre campaniile din 1800 constă din două etape distincte : ele sînt despărțite printr-un armistițiu general, care ține din iulie pînă în septembrie, și, deși campania din Germania s-a terminat în decembrie 1800, cea din Italia a continuat și în prima jumătate a lunii ianuarie 1801. După cum observă pe bună dreptate Clausewitz, campania din 1812 nu s-a terminat la 31 decembrie al acestui an, cînd francezii se aflau încă la Niemen și erau în plină retragere, ci abia o dată cu trecerea lor peste Elba, în februarie 1813, cînd și-au adunat din nou forțele, deoarece avîntul care-i minase spre patrie slăbise de tot²⁴⁸. Totuși, cum la latitudinea țării noastre iarna continuă să fie anotimpul în care armatele active sînt întotdeauna extrem de slăbite din cauza oboselii și a intemperțiilor, această perioadă a anului coincide foarte adeseori cu

suspendarea operațiilor militare și refacerea forțelor de ambele părți ; și, deși în sensul strict al cuvântului campanie înseamnă o serie de operații militare strâns legate între ele printr-un plan strategic unic și îndreptate spre atingerea unui același obiectiv strategic, în majoritatea cazurilor o campanie poate foarte bine să poarte denumirea anului în care au avut loc acțiunile ei decisive.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 7 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Căpitan

Căpitan — gradul pe care-l poartă comandantul unei companii de infanterie, al unui escadron sau semiescadron de cavalerie, ori comandantul unui vas de război. În majoritatea armatelor de pe continentul european, căpitanii fac parte din corpul ofițeresc inferior; în armata engleză, ei sînt ofițeri de rang intermediar între corpul ofițeresc superior și cel inferior, întrucît în această din urmă categorie intră numai persoanele care au diplomă de ofițer și al căror grad nu implică funcții de comandă directe și permanente. În armata S.U.A., căpitanul răspunde pentru armament, muniție, echipamentul etc. pe care le deține compania ce i-a fost încredințată. Un căpitan din flota maritimă militară are atribuții foarte largi, și postul său implică mari răspunderi. În flota engleză, el este considerat egal în grad cu un locotenent-colonel din armata de uscat, iar după trei ani de la primirea acestui grad — cu un colonel. Pe vremuri, în marina franceză, unui căpitan i se interzicea, sub pedeapsa cu moartea, să-și părăsească vasul, și trebuia mai degrabă să-l arunce în aer decît să-l lase să cadă în mîinile inamicului. Denumirea de căpitan se dă și conducătorilor de vase comerciale sau de pasageri, precum și diferiților ofițeri inferiori de pe vasele de linie, ca, de exemplu, șefului magaziei, al calei, al cafasului catargului principal și al celui din față etc*. Cuvîntul „căpitan” este de origine italiană** și înseamnă

* În limba engleză, în alcătuirea termenilor care desemnează aceste funcții intră și cuvîntul „căpitan”, de exemplu „captain of the fore-castle” — căpitanul prorei, „captain of the hold” — căpitanul calei etc.
— *Nota red.*

** — În limba italiană „capitano”. — *Nota red.*

omul care stă în frunte ; de aceea se folosește adeseori ca sinonim al cuvîntului „comandant suprem”, în special cînd este vorba de aptitudinile lui de comandant.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 7 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Carabina ²⁴⁹

Carabina — carabine sau carbine — este o pușcă cu țeava scurtă, adaptată pentru folosirea de către cavalerie. Pentru ca să poată fi ușor încărcată de-a călare, lungimea țevei ei nu trebuie să treacă de 2 picioare și 6 țoli, afară de cazul că nu se încarcă pe la culată. Iar pentru a putea fi lesne mînuită cu o singură mînă, carabina trebuie să fie mai ușoară decît pușca de infanterie. În majoritatea armatelor, calibrul ei este de asemenea mai mic decît acela al unei arme de foc pentru infanterie. Carabina poate să aibă țeava lisă sau ghintuită ; în primul caz, efectul focului ei va fi cu mult mai slab decît acela al unei puști obișnuite. În al doilea caz, carabina o depășește pe aceasta prin precizia focului la distanțe mijlocii. În armata engleză, cavaleria folosește carabine cu țeavă lisă ; în armata rusă, întreaga cavalerie ușoară este înarmată cu carabine ghintuite, în timp ce dintre cuirasieri numai un sfert au carabine ghintuite, iar restul de trei sferturi — neghintuite. În unele armate (în special în cea franceză și în cea engleză) se folosesc carabine și la artilerie ; în Anglia, ele sînt confecționate după principiul noii puști Enfield ²⁵⁰. Focul de carabină era într-o vreme principalul mod de luptă al cavaleriei, dar acum el este folosit mai ales la serviciul de pază și în schimburile de foc de cavalerie. În scrierile militare franceze, prin „carabine” se înțelege întotdeauna o pușcă de infanterie ghintuită, în timp ce pentru carabina de cavalerie se folosește termenul de „mousqueton”.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 21 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Caronada

Caronada este un tun de fontă cu țeava scurtă care a fost turnat pentru prima dată în 1779, la Carron (Scoția), pentru flota engleză și a fost folosit mai întâi în războiul împotriva Statelor Unite²⁵¹. Caronadele nu au pivoti și se fixează de afet cu ajutorul unei brățări aflate dedesubtul părții de mijloc a piesei. Canalul țevii are o cameră de încărcare, iar gura ei este lărgită ca o cupă. Aceste tunuri sînt foarte scurte și ușoare: la o livră din greutatea ghiulelei pline revin 60—70 de livre din greutatea tunului, iar lungimea lor este de 7—8 calibre. În consecință, încărcătura nu poate să nu fie slabă și reprezintă $\frac{1}{16}$ — $\frac{1}{8}$ din greutatea ghiulelei.

Cînd caronadele au fost introduse pentru prima dată în armamentul marinarilor, ele s-au bucurat de o apreciere cu totul deosebită din partea acestora. Greutatea lor redusă și reculul lor neînsemnat permitea ca ele să fie amplasate în număr mare pe bordul vaselor de război mici din vremea aceea. Lungimea tirului lor era destul de mare, ceea ce se explică prin: 1) jocul redus al proiectilului pe canalul țevii, 2) unghiul mare dintre axul canalului și linia de ochire, datorită grosimii culatei și lungimii mici a tunului; iar greutatea mare a proiectilului aruncat de ele le făcea să fie extrem de periculoase la distanțe mici. Pe la 1800, caronadele au fost introduse în armamentul flotei S.U.A. Curînd însă s-a constatat că acest tip de tun nu poate rivaliza cu tunurile mai lungi și mai grele care trag proiectile cu încărcătură completă și cu un unghi mic de nivel. Astfel s-a stabilit că tunurile obișnuite, cu țeava lungă, ale armatei engleze, la tragerea cu un unghi de nivel de 2°, și tunurile cu bombe la tragerea cu un unghi de nivel de 3° au aceeași rază de acțiune (și anume de aproximativ 1 200 de iarzi) ca și caronadele de calibru corespunzător la un unghi de nivel de 5°.

Și Intruct, o dată cu mărirea unghiului de nivel, șansele de lovire a țintei descresc, folosirea caronadelor pentru distanțe mai mari de 1 200 de iarzi, la o tragere cu un unghi de nivel de 5°, este cu totul exclusă, în timp ce tunurile cu țeava lungă pot fi folosite cu mare eficacitate pînă la distanța de o milă și chiar pînă la 2 000 de iarzi. Acest adevăr și-a găsit o elocventă ilustrare în acțiunile a două escadre aflate în luptă pe lacurile Erie și Ontario în timpul războiului anglo-american din 1812—1814²⁵². Vasele americane aveau tunuri cu țeava lungă, pe cînd cele engleze erau înarmate în special cu caronade. Americanii au manevrat în așa fel ca să iasă din raza de acțiune a caronadelor engleze, în timp ce ei, cu tunurile lor cu țeava lungă, au pricinuit serioase avarii corpului și tachelajului vaselor inamice. Din cauza acestor neajunsuri, caronadele au ajuns să fie acum aproape complet scoase din uz. Pe uscat englezii le amplasează uneori pe flancurile bastioanelor și în cazemate, unde este nevoie de un foc de flanc, în primul rînd cu mitralii, asupra unei porțiuni mici de șanț. În flota de război franceză a fost introdusă caronada cu pivot (carronade à tourillons), dar aceasta este de fapt un tun puternic.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 21 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Mitralia ²⁵³

Mitralia — case shot sau canister shot — constă dintr-un număr de gloanțe sferice de fier forjat care sînt așezate într-un înveliș de tablă de formă cilindrică. Gloanțele pentru tunurile de cîmp se așază de obicei în straturi, dar la majoritatea tunurilor de asediu și navale ele se toarnă pur și simplu în cilindru pînă ce se umple, după care se sudează capacul. Între fundul cilindrului și încărcătură se introduce un fund de lemn. Greutatea gloanțelor variază în funcție de tipurile de tunuri și de normele stabilite în diferite armate. Englezii folosesc la tunurile navale grele gloanțe a căror greutate variază de la 8 uncii pînă la 3 livre; la tunul de cîmp de 9 livre — gloanțe în greutate de 1,5 și 5 uncii, în care caz pentru o lovitură este nevoie de 126 și, respectiv, 41 de gloanțe la un cilindru. Prusienii folosesc 41 de gloanțe, fiecare din ele cîntărind $\frac{1}{32}$ din greutatea ghiulelei sferice corespunzătoare. La francezi a existat, pînă în 1854, aproape același sistem; nu putem spune încă nimic despre schimbările care se vor fi produs, eventual, la ei o dată cu introducerea noului tun obuzier. Pentru artileria de asediu și cea de garnizoană, gloanțele sferice se așază uneori în jurul unui ax ce iese din fundul de lemn, fie într-un săculeț în formă de ciorchine de strugure (de unde și denumirea de „grape shot” *), fie în straturi regulate, despărțite între ele prin plăci rotunde de lemn sau de metal, și se acoperă totul cu o pungă din pînză impermeabilă.

* — „grape” — „ciorchine de strugure”; „grape shot” — mitralie mare, care e compusă de obicei din 9 gloanțe sferice, mitralie legată. — Nota trad.

Cel mai nou tip de mitralie este cea sferică, căreia i se spune de obicei şrapnel, după numele inventatorului ei, generalul englez Shrapnell. Un asemenea proiectil constă dintr-un înveliș subțire de fontă (avînd o grosime de $\frac{1}{8}$ pînă la $\frac{3}{4}$ țoli), cu o diafragmă sau despărțitură la mijloc. Partea de jos este destinată încărcăturii de explozie, iar în cea de sus se află gloanțe sferice de pușcă, făcute din plumb. În proiectil se introduce un fitil umplut cu o compoziție pregătită cu grijă, pe a cărei precizie de ardere se poate conta. Spațiul dintre gloanțele sferice se umple cu o substanță specială, care le împiedică să se clatine. Atunci cînd e folosit pe cîmpul de luptă, fitilul proiectilului se taie la dimensiunea cerută de distanța pînă la inamic și se introduce în proiectil. La 50—70 de iarzi de inamic, conținutul fitilului arde pînă la capăt și face să explodeze proiectilul, împrăștiind gloanțele în direcția inamicului, ca și cum pe locul unde a explodat proiectilul s-ar fi tras cu o mitralie obișnuită. În armatele unor țări s-a ajuns să se obțină în prezent o foarte mare precizie de acțiune a fitilurilor, și astfel acest nou proiectil permite artileriștilor să obțină rezultatele necesare cu focul de mitralie la distanțe la care înainte se puteau folosi numai ghiulele sferice. Mitralia obișnuită posedă cea mai mare forță distructivă pe distanțe pînă la 200 de iarzi, dar poate fi folosită și pe distanțe pînă la 500 de iarzi; atunci cînd e folosită la distanțe mici împotriva unor infanterii sau cavalerii care atacă în formație în linie, efectul ei este teribil; împotriva lanțurilor de trăgători ea este puțin eficace; împotriva coloanelor se folosesc de cele mai multe ori ghiulele sferice. Pe de altă parte, mitralia sferică are eficacitate maximă pe distanțe cuprinse între 600 și 1 400 de iarzi, iar la un unghi de nivel adecvat și cu un fitil lung, ea poate fi lansată, cu efect probabil, și la distanțe mai mari. Datorită faptului că explodează în apropiere de inamic, ceea ce duce la o mare concentrare a ploii de gloanțe ce se revarsă asupra lui, ea poate fi folosită cu succes împotriva aproape oricărui dispozitiv de luptă, în afară de lanțul de trăgători. Cînd a apărut mitralia sferică, ea a fost adoptată de aproape toate armatele europene de îndată ce fiecare din ele a inventat compoziția de fitil potrivită, a cărei lipsă constituia singura dificultate pentru folosirea acestui gen de mitralie. Dintre

marile puteri europene, numai Franța n-a reușit încă să pună la punct acest amănunt. Dar prin continuarea experiențelor, printr-o întâmplare fericită sau prin corupere, această putere va ajunge și ea, fără îndoială, să posede secretul.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 21 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Traduz din limba engleză

Friedrich Engels

Proiectilul incendiar

Proiectilul incendiar este un proiectil de artilerie umplut cu un amestec ușor inflamabil, la a cărui aprindere flacăra țîșnește prin 3 sau 4 orificii și atinge o intensitate atât de mare, încît cu greu poate fi stinsă. Aceste proiectile sînt aruncate cu ajutorul mortarilor, obuzierelor și tunurilor, la fel ca proiectilele obișnuite, și ard timp de 8 pînă la 10 minute. Amestecul se topește la foc și, în stare fierbinte, se toarnă în proiectil, sau, cu ajutorul unui lubrifianț lichid, se face din el o masă compactă și se îndeasă apoi în proiectil. Ori-ficiile proiectilului incendiar sînt astupate cu dopuri de plută sau de lemn, prin care pătrunde în interiorul proiectilului un tub umplut cu substanță inflamabilă. Altădată proiectilele de acest fel erau prevăzute, în interior, cu o despărțitură sau diafragmă, ca în actualele șrapnele, partea de jos fiind destinată încărcăturii de explozive; dar acum s-a renunțat la această construcție complicată. Înainte vreme se întrebuița și un alt tip de proiectil incendiar, construit, în genul unei ghiulele ușoare, din două cercuri rotunde de fier care se intersectau în unghi drept și peste care se întindea o bucată de pînză groasă; în felul acesta se forma un corp aproape sferic care se umplea cu o substanță asemănătoare celei folosite și azi și care conținea mai ales praf de pușcă și smoală. Dar s-a renunțat la aceste proiectile incendiare, fiindcă greutatea lor prea mică făcea aproape imposibilă aruncarea lor la o distanță mai mare și cu oarecare precizie. Există cele mai diverse compoziții pentru umplerea proiectilelor noastre incendiare moderne, dar toate sînt alcătuite în special din salpetru și sulf, amestecate cu o substanță rășinoasă sau grasă. Astfel, în armata prusiană se folosește un amestec de 75 de părți salpetru, 25 de părți sulf, 7 părți praf de pușcă măcinat și 33 de părți colofoniu. Englezii folosesc un ames-

tec de 100 de părți salpetru, 40 de părți sulf, 30 de părți rășină, 10 părți antimoniu, 10 părți seu și 10 părți terebentină. Proiectilele incendiare se folosesc mai ales la bombardamente și, uneori, împotriva vaselor, deși în ultimul caz ele au fost aproape complet înlocuite cu proiectilele călite, care se fabrică mai ușor, permit o tragere mai precisă și au o acțiune incendiară cu mult mai mare.

Scriș de F. Engels în jurul
datei de 21 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Cartușul

Cartușul este o cutie sau o punguță de hîrtie, pergament sau flanelă care conține cantitatea precis determinată de pulbere folosită ca încărcătură la o armă de foc și căreia uneori l se atașează glonțul sau proiectilul. Cartușul orb al armelor de foc portative, spre deosebire de cel de luptă, nu conține nici un glonț. La toate felurile de cartușe pentru arma de foc portativă se folosește un dop de hîrtie, care se împinge înăuntrul lor. Cartușul pentru pușca franceză Minié și pentru pușca engleză Enfield este înmuiat la un capăt în grăsime, pentru a se ușura îndesarea dopului. Cartușul pentru pușca prusiană cu ac conține, de asemenea, un amestec detonant, care explodează sub acțiunea acului. Cartușele pentru piesele de artilerie se confecționează de obicei din flanelă sau țesătură ușoară de lînă. În unele armate, cel puțin la artileria de cîmp, proiectilul, atunci cînd este cu puțință, este atașat de cartuș prin intermediul unui fund de lemn, iar francezii au introdus, în parte, acest sistem pînă și în flota lor. În armata engleză, atît la artileria de cîmp cît și la cea navală și de asediu, cartușul este încă separat de proiectil.

La arsenalul regal din Woolwich (Anglia) s-a introdus de curînd o metodă ingenioasă de confecționare a cartușelor de hîrtie fără cusături. Se iau niște tipare cilindrice goale, confecționate din metal și avînd dimensiunile aproape egale cu acelea ale unui cartuș ; se fac în ele o mulțime de găuri mici. Se introduc tiparele în pasta de hîrtie din care se confecționează hîrtia pentru cartușe și se conectează apoi cu recipientul de evacuare al unei pompe de aer ; ele se acoperă imediat cu un strat subțire de pastă de hîrtie. Cînd acest strat se usucă, se obțin tuburi de hîrtie. La confecționarea cartușelor se folosește în mod simultan un număr mare de tipare ; flectare din ele este prevăzut cu o învelitoare de lînă care

seamănă **cu** un deget de mână și peste care se depune pasta de hîrtie ; după ce e scoasă din tipar împreună cu stratul de hîrtie, această învelitoare servește drept căptușeală pentru cele mai bune cartușe.

La armele de vînătoare se folosesc un fel de cartușe făcute dintr-o rețea de sîrmă și care conțin numai alice. Ele sînt închise într-un înveliș exterior de hîrtie. Pentru a fi mai compactă, încărcătura de alice se amestecă cu praf de oase. Cînd se trage cu o asemenea armă, alicele își urmează traiectoria lor fără să se împrăștie mai mult decît în cazul oricărui alt fel de încărcare.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 21 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Berma

Berma — în tehnica fortificațiilor — este un rambleu orizontal de pământ care se lasă între marginea interioară de sus a șanțului și panta exterioară a parapetului unei fortificații. De obicei, ea are o lățime de 3 picioare. Principala ei destinație este să întărească parapetul și să împiedice ca, după o ploaie torențială, un dezgheț etc., pământul din care este el construit să cadă în șanț. Uneori, berma poate să servească și drept cale exterioară de comunicație în jurul fortificației. Nu trebuie însă să scăpăm din vedere că berma constituie un foarte bun loc de odihnă și concentrare pentru detașamentele de asalt și escaladare; de aceea în numeroase sisteme de fortificații permanente ea nu este de loc folosită, iar în altele este apărată de un zid crenelat, care formează, pentru infanterie, o linie de foc acoperită. La fortificațiile de campanie sau la construirea bateriilor de asediu cu un șanț în față, berma, de obicei, este neapărat necesară, întrucât escarpa șanțului nu se căptușește aproape niciodată, iar fără un astfel de spațiu intermediar, atât escarpa cât și parapetul s-ar prăbuși curînd sub influența variațiilor atmosferice.

Scrie de F. Engels în jurul
datei de 28 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Blindheim

Blindheim sau *Blenheim* — sat în Bavaria, situat la vreo 23 de mile de Augsburg; la 13 august 1704 s-a dat aici o mare bătălie între englezii și austriecii de sub comanda lui Marlborough și a prințului Eugen, de o parte, și francezii și bavarezii de sub comanda mareșalului Tallard, a lui Marsin și a electorului de Bavaria*, de altă parte. Fiindcă provinciile austriece erau amenințate de o invazie directă a inamicului prin Germania, Marlborough, care se afla în Flandra, a pornit în ajutorul lor. Aliații s-au înțeles să efectueze acțiuni defensive în Italia, în Țările de Jos și pe cursul inferior al Rinului, iar forțele principale să și le concentreze pe Dunăre. După luarea cu asalt a fortificațiilor bavareze de pe Schellenberg, Marlborough a trecut Dunărea și a făcut joncțiunea cu prințul Eugen, iar după aceea au pornit îndată amândoi să-l atace pe inamic. L-au găsit dincolo de terenul mlăștinos al riulețului Nebel, cu satele Blindheim și Kitzingen, puternic ocupate de trupele lui, în fața fiecărui flanc. Francezii formau aripa dreaptă, iar bavarezii aripa stângă. Frontul lor se întindea pe o lungime de aproape 5 mile, și fiecare din armatele aliate dispunea de cavalerie proprie pe ambele flancuri, astfel că o parte a centrului se afla sub protecția cavaleriei franceze cât și a celei bavareze. Și totuși poziția nu fusese încă ocupată tocmai după regulile tactice pe atunci în vigoare. Cea mai mare parte din infanteria franceză — și anume 27 de batalioane — era înghesuită în Blindheim, ceea ce pentru niște trupe organizate după sistemul de atunci și instruite numai pentru lupta în formație liniară în teren deschis însemna o poziție cât se poate de nesigură. Trupele anglo-austriece i-au atacat însă prin surprindere, în

* — Maximilian al II-lea Emanuel. — *Nota red.*

această situație periculoasă, și Marlborough a tras foarte curînd toate foloasele pe care i le oferea această împrejurare. După ce a atacat fără succes satul Blindheim, el și-a tras pe neașteptate forțele principale spre propriul său centru și, cu ajutorul lor, a străpuns centrul adversarului. Prințul Eugen a îndeplinit misiunea, destul de ușoară, de a nimici pe bavarezii astfel izolați și a trecut la urmărirea generală, iar Marlborough, după ce a tăiat complet drumul de retragere al celor 18 000 de francezi blocați în Blindheim, i-a silit să depună armele. Printre ei se afla și mareșalul Tallard. Pierderile totale ale trupelor franco-bavareze se ridicau la 33 000 de oameni — morți, răniți și prizonieri; cele ale învingătorilor au fost de vreo 11 000. Această bătălie a decis soarta întregii campanii. Bavaria a căzut în mîinile austrieilor, iar prestigiul lui Ludovic al XIV-lea a fost serios zdruncinat.

Această bătălie prezintă un interes cu totul excepțional sub aspectul tacticii. Ea arată în mod deosebit de elocvent enorma deosebire care există între tactica acelei vremi și aceea a zilelor noastre. Chiar o împrejurare care în zilele noastre ar fi considerată drept unul dintre cele mai mari avantaje pentru o poziție defensivă, și anume stăpînirea a două puncte populate situate în fața flancurilor, a constituit pentru niște trupe din secolul al XVIII-lea o cauză a înfrîngerilor. Pe vremea aceea infanteria era cu totul nepotrivită pentru o asemenea luptă în formație răsfirată, cu un caracter vădit neregulat, care în zilele noastre face ca o localitate cu case de piatră, ocupată de trupe bune, să fie aproape inexpugnabilă. În Franța și în general pe tot continentul, acestei bătălii i se spune de obicei bătălia de la Hochstädt, după numele unui mic orășel din apropiere, care devenise deja cunoscut prin bătălia care avusese loc acolo în ziua de 20 septembrie a anului precedent²⁵⁴.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 28 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Borodino ²⁵⁵

Borodino — sat în Rusia, așezat pe malul stîng al riulețului Kolocea, la vreo două mile mai sus de confluența lui cu riul Moscova. Rușii au dat numele acestui sat marii bătălii din 1812, care a hotărît cheștiunea cuceririi Moscovei; francezii o numesc bătălia de la Moscova sau de la Mojaisk. Cîmpul de luptă se află pe malul drept al Kolocei. Aripa dreaptă a rușilor era apărută de acest riuleț de la punctul de confluență cu riul Moscova și pînă la Borodino; aripa stîngă era retrasă en potence* dincolo de un pîrîiaș și de o rîpă care se întinde de la extrema flancului stîng de lîngă Utița și pînă spre Borodino. În spatele acestei rîpe se află două dealuri, pe care au fost ridicate redute incomplete sau lunete; dintre ele, cea mai apropiată de centru se numea reducta Raievski, iar cele trei redute care se aflau pe deal mai încolo, în stînga, se numeau lunetele lui Bagration. Între aceste două dealuri, o altă rîpă — care se numește Semenovskoe, după numele satului situat în spatele ei — cobora de la flancul stîng al rușilor spre prima rîpă și se unea cu ea cam la 1 000 de iarzi înainte la Kolocea. Drumul mare care duce la Moscova trece prin Borodino; vechiul drum trecea prin Utița și ducea spre Mojaisk, în spatele poziției ruse. Această linie, lungă de aproape 9 000 de iarzi, era apărută de vreo 130 000 de ruși, iar Borodino, care era ocupat tot de ei, se afla în fața centrului lor. Comandant suprem al rușilor era generalul Kutuzov. Trupele lui erau împărțite în două armate, dintre care cea mai mare, sub comanda lui Barclay de Tolly, ocupa flancul drept și centrul, iar cea mai mică, sub comanda lui Bagration, flancul stîng. Poziția fusese foarte prost aleasă, fiindcă un atac împotriva flancului stîng, în caz de reușită, ar fi dus la o învăluire completă a flancului

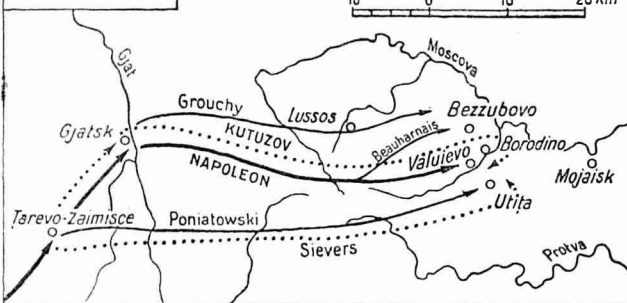
* — în unghi drept. — *Nota trad.*

drept și a centrului, și dacă francezii ar fi reușit să ajungă la Mojaisk înainte de retragerea flancului drept al rușilor, ceea ce era perfect posibil, situația rușilor ar fi fost de-a dreptul desperată. Dar Kutuzov, după ce renunțase la poziția minunată de la Țarevo-Zaimișce, aleasă de Barclay, nu mai avea nici o alternativă ²⁵⁶.

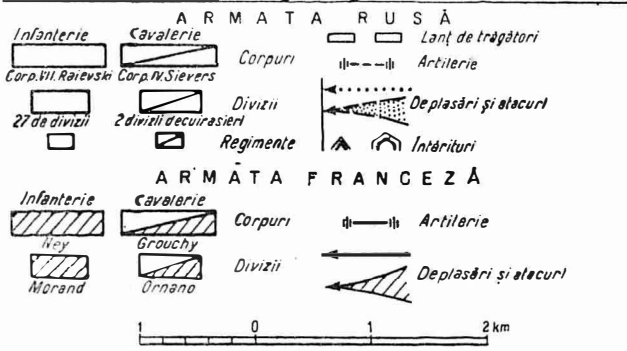
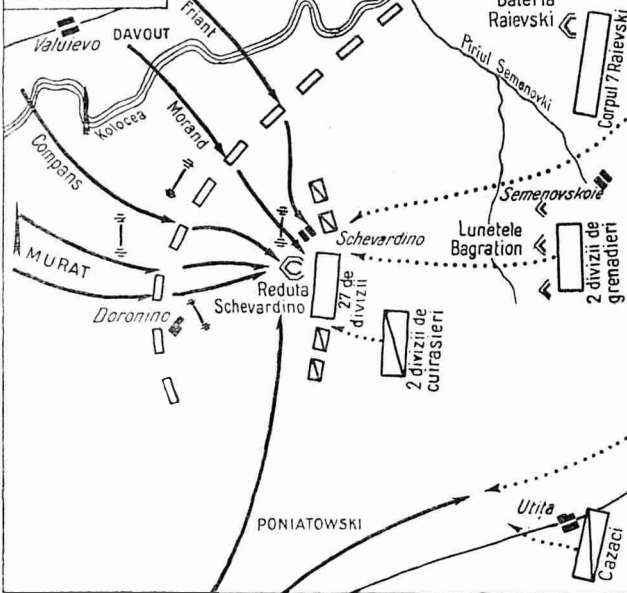
Francezii, care se aflau sub comanda directă a lui Napoleon, numărau vreo 125 000 de oameni. După ce, la 5 septembrie st. n. (26 august st. v.) 1812, i-au scos pe ruși din câteva tranșee slab întărite de pe flancul lor stîng, ei s-au pregătit să înceapă bătălia la 7 septembrie. Planul lui Napoleon se baza pe greșelile comise de Kutuzov; mulțumindu-se să țină sub observație centrul rușilor, el și-a concentrat forțele sale în fața flancului lor stîng, cu intenția de a-l străpunge și a-și croi apoi drum drept spre Mojaisk. Potrivit cu aceasta, prințul Eugène a primit ordin să execute un atac simulat împotriva localității Borodino, după care urma ca Ney și Davout să atace pe Bagration și lunetele care-i purtau numele, în timp ce Poniatowski avea misiunea să învăluie extrema flancului stîng al rușilor la Utița. În momentul cînd lupta avea să se încingă, prințul Eugène trebuia să treacă riulețul Kolocea și să atace luneta Raievski. În felul acesta, întregul front de atac propriu-zis nu trecea de 5 000 de iarzi, ceea ce înseamnă că reveneau 26 de oameni la un iard de front, adică o nemaipomenită adîncime a formației de luptă, ceea ce și explică uriașele pierderi suferite de ruși de pe urma focului de artilerie. În zorii zilei, Poniatowski a pornit spre Utița și a cucerit-o, dar adversarul său Tucikov l-a scos din nou de acolo; totuși, după aceea, cînd Tucikov a trebuit să trimită o divizie ca să sprijine pe Bagration, polonezii au ocupat din nou satul. La ora 6 Davout a atacat flancul stîng propriu-zis al fortificațiilor lui Bagration. El a înaintat sub focul puternic al unor tunuri de 12 livre, cărora nu le putea opune decît tunuri de 3 și 4 livre. După o jumătate de oră, Ney a atacat flancul drept propriu-zis al lunetelor. Ele au fost cucerite și apoi pierdute, și a urmat o luptă crîncenă, dar fără un rezultat decisiv.

Totuși Bagration urmărea cu multă atenție masivele forțe armate îndreptate împotriva lui, cu rezervele lor puternice și cu garda franceză pe ultimul plan. Cît despre adevărata direcție a atacului, în această privință nu putea să existe nici o îndoială. De aceea, el a adunat laolaltă toate trupele de care dispunea, a chemat o divizie din corpul de armată al

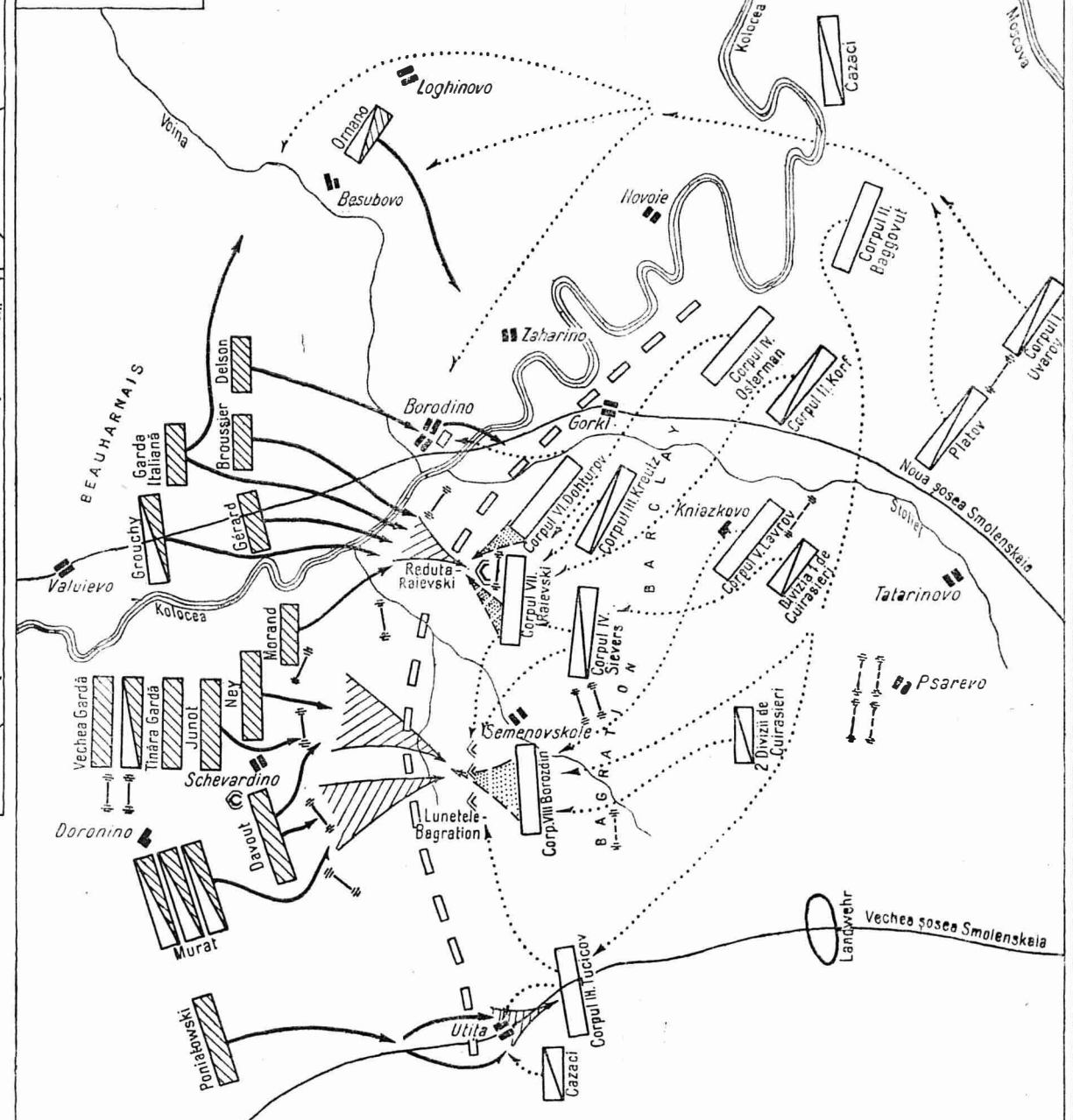
1-5 SEPTEMBRIE

5 SEPTEMBRIE

7 SEPTEMBRIE

lui Raievski, o altă divizie din corpul de armată al lui Tucikov, garda și grenadierii din armata de rezervă și l-a rugat pe Barclay să-i trimită tot corpul de armată al lui Baggovut. Aceste întăriri, cu un efectiv de peste 30 000 de oameni, au fost trimise fără întârziere. Numai din armata de rezervă, Bagration a primit 17 batalioane de gardă și grenadieri și două baterii de tunuri de 12 livre. Însă toate aceste trupe n-au putut fi aduse la destinație și folosite înainte de ora 10; or, pînă atunci Davout și Ney efectuaseră al doilea atac împotriva fortificațiilor, le cuceriseră și împinseseră pe ruși dincolo de rîpa Semenovskoe. Atunci Bagration a trimis înainte pe cuirasierii săi; a urmat o luptă crîncenă și dezordonată, în timpul căreia rușii, pe măsură ce le veneau întăriri, cîștigau teren; însă, îndată ce Davout a aruncat în luptă divizia sa de rezervă, ei au fost din nou împinși dincolo de rîpă. Pierderile au fost foarte mari de ambele părți; aproape toți ofițerii superiori au fost uciși sau răniți, și Bagration însuși a fost rănit mortal. Acum, în sfîrșit, Kutuzov a luat și el oarecum parte la luptă, trimițîndu-l pe Dohturov să ia comanda flancului stîng și pe Toll, șeful său de stat-major, să supravegheze la fața locului măsurile de apărare care au fost luate. Puțin după ora 10 au sosit la Semenovskoe cele 17 batalioane de gardă și de grenadieri, precum și divizia lui Vasilcikov; corpul de armată al lui Baggovut a fost împărțit: o divizie a fost trimisă lui Raievski, alta lui Tucikov, iar cavaleria a fost îndreptată spre flancul drept. Între timp, francezii și-au continuat atacurile; divizia vestfalică înainta, prin pădure, spre partea de sus a rîpei, iar generalul Friant a traversat rîpa, însă n-a putut să se mențină pe noua poziție. În acest timp (la ora 10 și 30 de minute) rușii au primit ca întărire cuirasierii lui Borozdin din armata de rezervă și o parte din cavaleria lui Korf, dar ei erau într-o stare de prea mare dezorganizare ca să poată trece la ofensivă, iar în acest timp francezii pregăteau un puternic atac de cavalerie. În centrul poziției ruse, la ora șase dimineța, Eugène Beauharnais a cucerit satul Borodino și a trecut rîulețul Kolocea, împingîndu-l înapoi pe inamic; dar s-a întors îndată și a trecut din nou rîulețul printr-un punct situat mai în susul apei, pentru ca, împreună cu garda italiană, cu divizia lui Broussier (alcătuită din italieni), cu diviziile lui Gérard și Morand și cu cavaleria lui Grouchy, să-l atace pe Raievski și reduta care-i purta numele. Borodino a rămas în mîinile francezilor. Trecerea trupelor lui Beauharnais a produs o întârziere, și

atacul lui a putut începe abia aproape de ora 10. Reduta Raievski era ocupată de divizia lui Pașkevici, care era sprijinită în flancul stîng de Vasilcikov și avea ca rezervă corpul de armată al lui Dohturov. Pe la ora 11 reduta a fost cucerită de francezi, și divizia lui Pașkevici a fost complet împrăștiată și izgonită de pe cîmpul de luptă. Totuși, Vasilcikov și Dohturov au luat din nou reduta; tocmai în acest timp a sosit divizia prințului Eugen de Württemberg, și atunci Barclay a ordonat corpului de armată al lui Ostermann să ocupe o poziție în spate ca rezervă proaspătă. Cu acest corp de armată a fost adusă pe cîmpul de operațiuni ultima parte, încă intactă, a infanteriei ruse; rămneau în rezervă doar 6 batalioane de gardă. Spre ora 12, Eugène Beauharnais s-a pregătit să atace pentru a doua oară reduta Raievski, dar în acel moment pe malul stîng al Kolocei și-a făcut apariția cavaleria rusă²⁵⁷. Atacul lui Beauharnais a fost oprit și au fost trimise trupe împotriva cavaleriei. Totuși rușii n-au putut să ia Borodino și nici să treacă valea mlăștinoasă a râului Voina, și au trebuit să se retragă în apropiere de Zodock fără alt rezultat decît acela de a fi încurcat într-o oarecare măsură planurile lui Napoleon.

Între timp, Ney și Davout, care se instalaseră pe dealul Bagration, continuau să țină sub un tir puternic trupele compacte ale rușilor aflate dincolo de rîpa Semenovskoe. Deodată, cavaleria franceză s-a pus în mișcare. La dreapta rîpei Semenovskoe, Nansouty a atacat cu mult succes infanteria rusă pînă ce cavaleria lui Sievers l-a atacat în flanc și l-a împins înapoi. Mai spre stînga înaintau în două coloane cei 3 000 de cavaleriști ai lui Latour-Maubourg; prima coloană, care avea în frunte două regimente de cuirasieri saxoni, a zdrobit în două rînduri trei batalioane de grenadieri ruși, care tocmai se rînduseră în careu, dar și ea a fost atacată din flanc de cavaleria rusă; un regiment polonez de cuirasieri a desăvîrșit nimicirea grenadierilor ruși, dar și el a fost împins înapoi spre rîpă, unde o a doua coloană, formată din două regimente de cuirasieri vestfalieni și un regiment de ulani polonezi, i-a respins pe ruși. Cînd terenul a fost astfel asigurat, infanteria lui Ney și Davout a trecut rîpa. Friant a ocupat Semenovskoe, și restul rușilor care luptaseră aici — grenadieri, gardă și trupe de linie — au fost definitiv respinși, iar înfrîngerea lor a fost desăvîrșită de cavaleria franceză. Ei au fugit spre Mojaisk în grupuri mici, dezordonate și au putut fi adunați abia noaptea tîrziu; numai cele

trei regimente de gardă au păstrat o oarecare ordine. În felul acesta, aripa dreaptă a francezilor, înfrîngînd aripa stîngă a rușilor, a ocupat încă de la ora 12 o poziție situată chiar în spatele centrului rus; atunci Davout și Ney au început să-l roage stăruitor pe Napoleon să procedeze potrivit principiilor sale tactice și să desăvîrșească victoria, aruncînd garda, prin Semenovskoe, în spatele rușilor. Dar Napoleon a refuzat, iar Ney și Davout, ale căror trupe se aflau și ele într-o stare de gravă dezorganizare, nu s-au încumetat să înainteze fără întărituri.

În partea rusă a frontului, după ce Eugène Beauharnais a încetat atacurile împotriva redutei Raievski, Eugen von Württemberg a fost trimis la Semenovskoe, iar Ostermann urma să întoarcă și el frontul în această direcție, pentru a acoperi spatele dealului Raievski dinspre Semenovskoe. Cînd Sorbier, comandantul artileriei franceze, a văzut aceste trupe proaspete, a ordonat să se aducă 36 de tunuri de 12 livre de la artileria de gardă și a format o baterie de 85 de tunuri în fața satului Semenovskoe. În timp ce aceste tunuri țineau sub tirul lor intens mulțimea compactă a trupelor rusești, Murat a împins înainte cavaleria, încă intactă, a lui Montbrun și pe ulanii polonezi. Ei au atacat prin surprindere trupele lui Ostermann, în momentul desfășurării lor, și le-au pus într-o situație extrem de periculoasă, pînă ce cavaleria lui Kreutz a dat peste cap cavaleria franceză. Infanteria rusă continua să sufere pierderi din cauza focului de artilerie, dar nici una din părți nu se încumeta să înainteze. Între timp se făcuse aproape ora două, cînd Eugène Beauharnais, convingîndu-se că flancul său stîng nu mai este amenințat de cavaleria inamică, a atacat din nou reduta Raievski. În timp ce infanteria o ataca din front, în spatele ei a fost trimisă cavaleria din Semenovskoe. După o luptă crîncenă, reduta a rămas în mîinile francezilor, și, cu puțin înainte de ora trei, rușii s-au retras. Canonada generală din ambele părți a mai fost prelungită cîtva timp, dar operațiile active de luptă se terminaseră. Napoleon refuza încă să arunce în luptă garda sa, și rușii au putut astfel să se retragă în voie. Ei angajaseră în luptă toate trupele lor, cu excepția primelor două regimente de gardă, dar și acestea au pierdut, din cauza focului de artilerie, 17 ofițeri și 600 de soldați. Pierderile totale ale rușilor s-au ridicat la 52 000 de oameni, fără a socoti pe cei ușor răniți și pe cei care s-au rătăcit de trupele lor și s-au întors curînd; totuși, a doua zi după luptă, armata lor

număra numai 52 000 de oameni. Francezii angajaseră în luptă toate trupele lor, afară de gardă (14 000 de infanteriști și 5 000 de cavaleriști și artileriști), așa că ei au înfrînt forțe care le erau categoric superioare. În afară de aceasta, artileria lor era mai slabă, deoarece avea mai ales tunuri de 3 și 4 livre, în timp ce un sfert din artileria rușilor era alcătuită din tunuri de 12 livre, iar restul din tunuri de 6 livre. Francezii au pierdut 30 000 de oameni; ei au capturat 40 de tunuri și au făcut numai 1 000 de prizonieri. Dacă Napoleon ar fi angajat în luptă garda sa, atunci, după spusele generalului Toll, armata rusă ar fi fost în mod sigur nimicită. Dar el nu și-a riscat ultima lui rezervă, nucleul și reazemul armatei sale, și astfel, poate, a pierdut prilejul de a încheia pace la Moscova.

Expunerea făcută de noi mai sus, în amănuntele ei care diferă de informațiile cele mai răspîndite, se bazează în primul rînd pe „Memoriile generalului Toll”²⁵⁸, menționat de noi mai sus ca șef al statului-major al lui Kutuzov. Această carte ne oferă cele mai bune informații, din partea rușilor, în legătură cu bătălia și constituie un izvor de neînlocuit pentru aprecierea ei exactă.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 28 ianuarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bidassoa

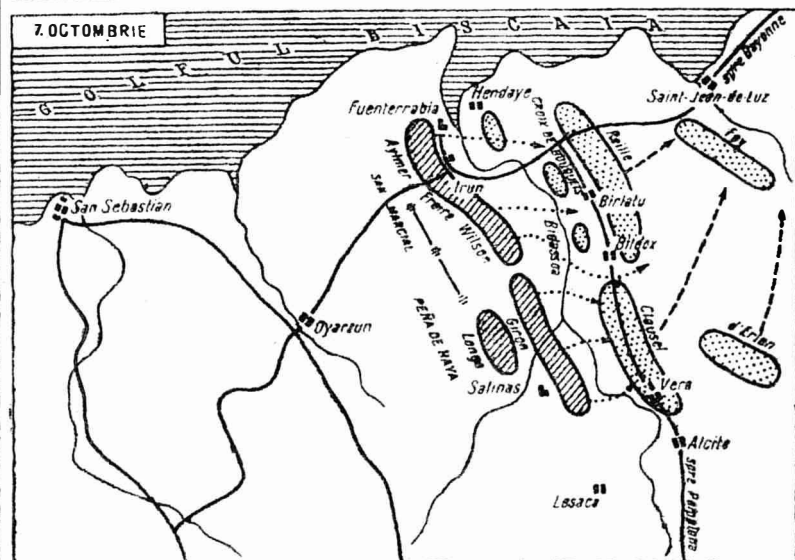
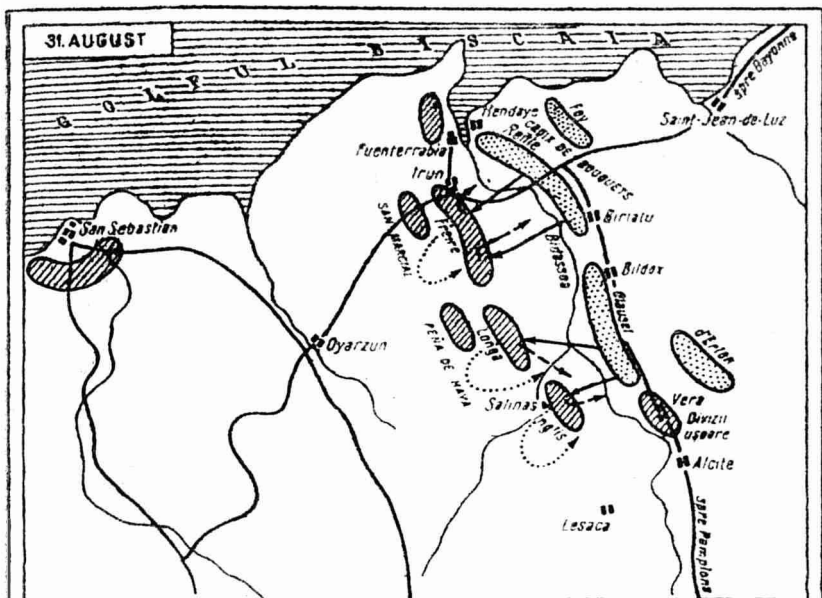
Bidassoa — un mic fluviu în provinciile basce ale Spaniei; este cunoscut prin bătăliile care s-au dat pe malurile lui între francezii de sub comanda lui Soult și englezii, spaniolii și portughezii de sub comanda lui Wellington. După înfrângerea suferită la Vittoria în 1813²⁵⁹, Soult și-a adunat trupele pe o poziție al cărei flanc drept se sprijinea pe țărmul mării, avînd în față Bidassoa, iar în partea opusă localitatea Fuenterrabia, în timp ce centrul și flancul stîng se întindeau pe cîteva creste de munți în direcția Saint-Jean-de-Luz. De pe această poziție a încercat el o dată să elibereze de blocadă garnizoana Pamplona, dar a fost respins. San Sebastian, care era asediat de Wellington, se afla într-o situație extrem de grea, și Soult a hotărît să-l forțeze pe inamic să ridice asediul. De la poziția lui din regiunea cursului inferior al fluviului Bidassoa și pînă la Oyarzun, sat situat pe drumul care duce spre San Sebastian, erau numai 9 mile și, dacă el ar fi putut să ajungă aci, asediul ar fi trebuit să fie ridicat. De aceea spre sfîrșitul lunii august 1813 Soult a concentrat la Bidassoa două coloane. Cea din flancul stîng, de sub comanda generalului Clausel, care avea un efectiv de 20 000 de oameni și 29 de tunuri, a ocupat o poziție pe creasta munților, în fața localității Vera (dincolo de care cursul superior al fluviului se afla în mîinile aliaților), în timp ce generalul Reille, cu 18 000 de oameni și o rezervă de 7 000, pusă sub comanda lui Foy, s-a instalat mai jos, lîngă drumul care duce de la Bayonne la Irun. Tabăra întărită din ariergardă a francezilor a fost ocupată de către d'Erlon cu două divizii, care aveau misiunea de a respinge orice mișcare de învăluire din partea flancului drept al aliaților.

Wellington fusese informat despre planul lui Soult și luase toate măsurile de precauție. Flancul de extremă stîngă

al poziției lui, acoperit în față de gura fluviului Bidassoa, care era accesibilă fluxului marin, era bine întărit, deși era ocupat doar de puține trupe; centrul, alcătuit din crestele abrupte și puțin practicabile ale lui San Marcial, fusese întărit cu fortificații de campanie și era apărat de spaniolii lui Freire, în timp ce divizia 1 britanică se afla în rezervă și era situată în spatele flancului lor stîng, lângă drumul care duce la Irun. Aripa dreaptă de pe povîrnișurile stîncoase ale Munților Peña de Haya era formată din spaniolii lui Longa și divizia a 4-a anglo-portugheză; brigada lui Inglis din divizia a 7-a avea aripa dreaptă cu divizia ușoară care se afla la Vera și cu detașamentele care acționau separat și mai la dreapta, în munți. Potrivit planului lui Soult, Reille trebuia să ia San Marcial (pe care urmărea să-l transforme într-un cap de pod pentru operațiile viitoare) și să-i respingă pe aliați spre aripa lor dreaptă în defileurile Munților Peña de Haya, curățînd astfel șoseaua pentru Foy, care urma să înainteze de-a lungul ei, direct spre Oyarzun, în timp ce Clausel, lăsînd o divizie cu misiunea de a supraveghea Vera, trebuia să treacă fluviul Bidassoa ceva mai jos de această localitate și să respingă spre Peña de Haya toate trupele care i se opuneau, sprijinînd astfel din flanc atacul lui Reille.

În dimineața zilei de 31 august, trupele lui Reille au trecut în cîteva coloane fluviul prin vad, au luat printr-un asalt impetuos prima creastă a lui San Marcial și au înaintat spre crestele mai înalte care domină acest grup de munți. Dar pe acest teren impracticabil, trupele lui, prost conduse, s-au dezorganizat; lanțurile de trăgători și detașamentele care le sprijineau s-au amestecat între ele, iar în unele locuri s-au îngrămădit în grupuri dezordonate, și în acest timp coloanele spaniole de pe înălțimi s-au năpustit asupra lor și le-au împins înapoi spre fluviu. Al doilea atac a fost la început mai reușit și i-a adus pe francezi pînă la pozițiile spaniole, dar aici forța atacului întreprins de francezi s-a epuizat, și o nouă ofensivă a spaniolilor i-a aruncat înapoi, într-o dezordine totală, spre Bidassoa. Între timp Soult, aflînd că Clausel a efectuat un atac izbutit și înaintează încet-încet în Munții Peña de Haya, împingînd în fața sa pe portughezi, pe englezi și pe spanioli, a început numaidecît să formeze coloane din rezervele lui Reille și trupele lui Foy în vederea unui al treilea atac, cu caracter decisiv; în acest moment a sosit vestea că d'Erlon a fost atacat, în tabăra sa, de forțe puternice. După ce concentrarea francezilor pe cursul inferior al

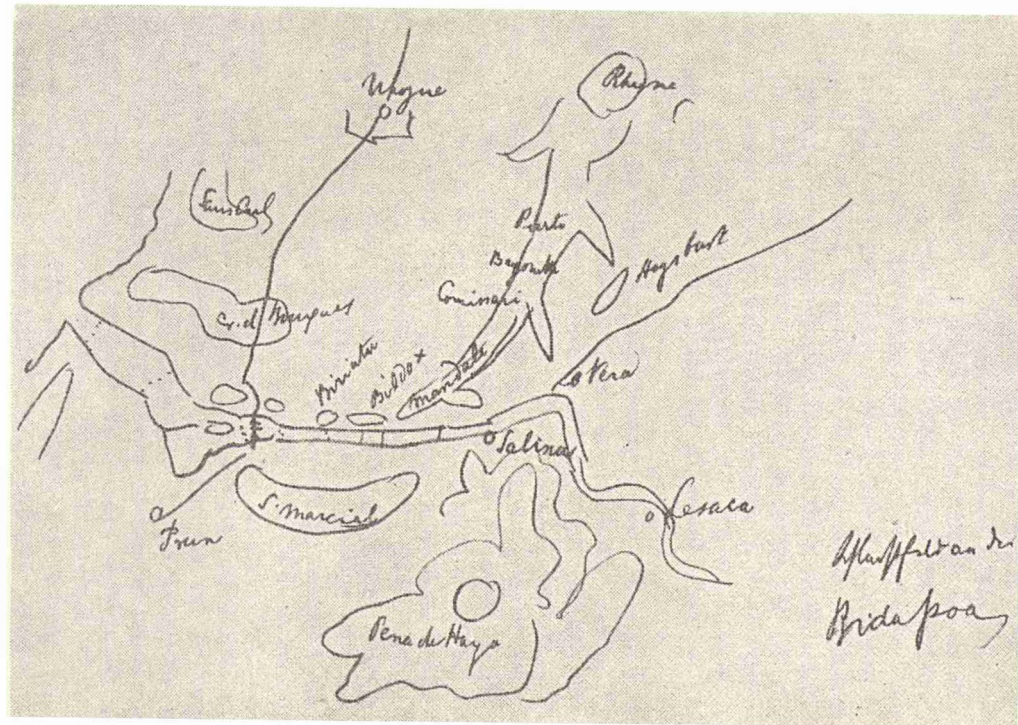
BĂTĂLIILE DE LA BIDASSOA DIN 31 AUGUST și 7 OCTOMBRIE 1813

 Dispunerea și mișcarea trupelor franceze

 Dispunerea și mișcarea trupelor eliene
 Artileria eliană

5 0 5 10 20km

Schița cimpului de lupta de la Bidassoa, desenată de Engels.²⁰⁰

fluviului Bidassoa nu mai lăsa să subziste nici o îndoială cu privire la adevărata direcție a atacului lor, Wellington a ordonat tuturor trupelor din flancul său de extremă dreaptă, care erau concentrate pe înălțimi, să atace orice unități care s-ar afla în fața lor. Acest atac a fost respins, dar el a fost destul de serios și se putea să fie reluat. În același timp, o parte din divizia ușoară britanică a fost concentrată pe malul stîng al fluviului Bidassoa pentru a ataca din flanc trupele lui Clausel care înaintau. Atunci Soult a renunțat la atacul plănuit și a retras trupele lui Reille peste Bidassoa. Trupele lui Clausel s-au desprins de inamic abia noaptea târziu, după o luptă îndirjită pentru trecerea podului de pe Vera, deoarece, în urma ploilor torențiale căzute în ziua aceea, vadurile râului deveniseră impracticabile. Aliații au luat cu asalt orașul San Sebastian, în afară de citadelă, care a capitulat la 9 septembrie.

A doua bătălie de la Bidassoa a avut loc la 7 octombrie, cînd Wellington a forțat trecerea acestui fluviu. Trupele lui Soult erau rînduite aproape pe aceeași poziție ca înainte; Foy ocupa tabăra întărită de la Saint-Jean-de-Luz, d'Erlon ocupa Urdax și tabăra de la Ainhoa, Clausel se afla pe o creastă care unește Urdax cu cursul inferior al fluviului Bidassoa, iar Reille se postase de-a lungul cursului acestui fluviu, de la flancul drept al lui Clausel pînă la mare. Toată linia frontului era întărită, și francezii erau încă ocupați cu consolidarea fortificațiilor lor. Flancul drept britanic se afla în fața lui Foy și d'Erlon; centrul, alcătuit din spaniolii lui Giron și din divizia ușoară, și avînd în rezervă pe spaniolii lui Longa și divizia a 4-a — în total 20 000 de oameni —, era situat în fața lui Clausel, în timp ce pe cursul inferior al fluviului Bidassoa — spaniolii lui Freire, diviziile 1 și a 5-a anglo-portugheze și brigăzile separate ale lui Aylmer și Wilson — în total 24 000 de oameni — erau pregătite să-l atace pe Reille. Wellington a luat toate măsurile pentru a asigura surpriza atacului. În noaptea de 6 spre 7 octombrie, trupele lui au fost așezate în puncte perfect ascunse vederii inamicului și corturile taberei au rămas nestrînse. În afară de aceasta, niște contrabandiști i-au indicat poziția a trei vaduri în estuarul fluviului Bidassoa, toate practicabile în timpul refluxului și necunoscute de francezi, care considerau că sînt în perfectă siguranță în acest sector. În dimineața zilei de 7 octombrie, cînd rezervele franceze se aflau în tabără departe în spatele frontului și cînd mulți dintre soldații

unei divizii situate în prima linie fuseseră detașați la diverse lucrări în redute, divizia a 5-a engleză și brigada lui Aylmer au trecut prin vad estuarul fluviului și s-au îndreptat spre tabăra întărită cunoscută sub numele de „tabăra sanchiloților”. Îndată ce au trecut pe celălalt mal, tunurile de pe San Marcial au deschis focul, și încă cinci coloane au pornit înainte pentru a trece fluviul prin vad. Ele s-au grupat pe malul drept înainte ca francezii să poată opune vreo rezistență; într-adevăr, surpriza atacului a fost pe deplin asigurată; batalioanele franceze, care soseau câte unul și în mod neregulat, au fost înfrînte, și întreaga linie, împreună cu poziția-cheie, înălțimea Croix de Bouquets, a fost luată înainte de sosirea vreunor rezerve. Tabăra de la Biriatu și Bildo, care unea pe Reille cu Clausel, a fost învăluită de către Freire, care a cucerit înălțimea Mandale, și lăsată în mâinile francezilor. Trupele lui Reille s-au retras în dezordine pînă ce au fost oprite la Uroge de către Soult, care a sosit în grabă cu rezerve din Espelette. Pe cînd se afla încă aici, el a fost informat că este atacat Urdaxul; dar nu s-a îndoit nici un moment de adevărata direcție a atacului și a pornit spre cursul inferior al fluviului Bidassoa, unde a sosit totuși prea tîrziu pentru a salva situația. Între timp, centrul englez l-a atacat pe Clausel și, prin atacuri frontale și de flanc, treptat, treptat a pus mîna pe poziția deținută de el. Către seară se mai afla în mâinile lui Clausel doar punctul cel mai ridicat al crestei, înălțimea Grand Rhune, pe care a părăsit-o a doua zi. Pierderile francezilor s-au ridicat la vreo 1 400 de oameni, iar cele ale aliaților la vreo 1 600 — morți și răniți. Surpriza loviturii a fost atît de bine asigurată, că francezii au trebuit să-și apere pozițiile lor cu numai 10 000 de oameni, care, fiind atacați cu toată puterea de trupele aliaților cu un efectiv de 33 000 de oameni, au fost scoși din aceste poziții înainte ca să le poată veni în ajutor vreun fel de rezerve.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 11 februarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Buda

Buda sau *Ofen* — oraș situat pe malul de vest al Dunării ; fosta capitală a Ungariei, iar în prezent capitala districtului Pesta. Populația orașului și a celor șapte suburbii ale lui — printre care și vechiul *Ofen*, care i-a fost anexat în 1850 — este de 45 653 de locuitori, în afară de garnizoană și de studenți. Orașul este situat la sud-est de Viena, la o distanță de 135 de mile în linie dreaptă, și la nord-vest de Belgrad, la 200 de mile depărtare. Înainte, orașul era unit cu Pesta, care e situată pe malul opus al fluviului, printr-un pod de pontoane, iar din 1849 printr-un pod suspendat, lung de 1 250 de picioare ; începînd din 1852 se construiește aici un tunel, care va uni podul cu fortăreața. Buda are o circumferință de aproximativ 9 mile ; orașul este construit în jurul *Schlossbergului*, o stîncă singuratică, cu povîrnișuri domoale. Partea centrală, care e și cea mai ridicată, așa-numita cetate, este porțiunea cea mai bine sistematizată și are numeroase clădiri și piețe frumoase. Această cetate este înconjurată de ziduri, de la care se întind spre fluviu cîteva suburbii. Cele mai importante clădiri ale orașului sînt : palatul regal — o construcție dreptunghiulară, lungă de 564 de picioare și avînd 203 încăperi ; biserica „Adormirea Maicii Domnului” și biserica garnizoanei, amîndouă în stil gotic ; arsenalul, palatul de stat și primăria. În Buda sînt 12 biserici catolice, o biserică greco-ortodoxă și o sinagogă, cîteva mănăstiri de călugări și călugărițe, un teatru, precum și numeroase și importante instituții militare, de învățămînt și de binefacere. În acest oraș sînt cîteva edituri și apar trei ziare. Observatorul, în care este instalată și tipografia Universității din Pesta, este construit pe o colină situată în sudul orașului și care se ridică la 516 picioare deasupra nivelului Mediteranei ; pentru înzestrarea lui cu cele mai bune aparate n-au fost cruțate nici un

fel de mijloace. În diferite părți ale suburbiilor există izvoare sulfuroase fierbinți și se văd și azi ruinele băilor construite acolo de romani și de turci, care au stăpînit altădată această localitate. Principalul obiect de comerț al orașului este vinul (mai ales vinurile roșii, asemănătoare celor de Bourgogne); după unele calcule, podgoriile situate pe înălțimile din împrejurimi dau o producție de 4 500 000 de galoane pe an. Există și turnătorii de tunuri și cîteva fabrici de mătase, cafea, țesături de lînă și de bumbac și fabrici de pielărie. Aici se construiesc vapoarele Companiei dunărene de navigație, care dă de lucru la aproape 600 de oameni. Buda este reședința permanentă a guvernatorului Ungariei și a reprezentanților puterii de stat.

Se crede că acest oraș se află pe locul vechiului Aquincum, de care se pomeniște în „Itinerarul lui Antoninus”²⁶¹. În timpul monarhiei ungare, Buda a fost reședința regilor, care — mai cu seamă Matei Corvin — au avut grijă s-o dezvoltă și s-o înfrumusețeze. Ea a fost cucerită de turci în 1526, sub domnia lui Soliman cel Mare, dar în anul următor a fost recucerită. În 1529 a căzut iarăși în mîinile turcilor și a rămas sub stăpînirea lor pînă în 1686, cînd a fost, în cele din urmă, recucerită de Carol de Lorena, iar în 1784 a devenit din nou reședința guvernului. De-a lungul întregii sale istorii, Buda a fost asediată de nu mai puțin de 20 de ori. Ultimul asediu a avut loc în mai 1849, cînd armata ungară, sub conducerea lui Görgey, a respins trupele austriece pînă la granițele apusene ale regatului. În ce privește operațiunile ulterioare, au fost discutate două planuri: primul preconiza exploatarea succesului obținut printr-o urmărire energică a inamicului pe propriul lui teritoriu, împrăștierea forțelor lui înainte de sosirea rușilor, care înaintau atunci spre Ungaria, și încercarea de a provoca o revoluție la Viena; al doilea propunea să se rămînă în defensivă pe pozițiile din fața Komáromului și să se detașeze forțe puternice pentru un asediu împotriva Budei, unde austriecii, la retragerea lor, lăsaseră o garnizoană. Görgey afirmă că acest din urmă plan a fost susținut de Kossuth și Klapka, însă Klapka afirmă că nu știe dacă Kossuth a trimis vreun ordin în acest sens și, în ce-l privește, neagă că el ar fi recomandat vreodată să se întreprindă o asemenea acțiune. Comparînd memoriile lui Görgey cu cele ale lui Klapka²⁶², trebuie totuși să recunoaștem că pînă acum rămîne încă cu totul neclar cine trebuie făcut vinovat de marșul asupra Budei și că dovezile aduse de Klapka nu sînt cîtuși

de puțin concludente. Görgey afirmă totodată că hotărîrea lui a fost determinată și de totala lipsă de muniții pentru tunurile de cîmp și de alte rezerve, precum și de propria lui convingere că armata va refuza să treacă granița. În orice caz, toate mișcările ofensive au fost oprite și Görgey a pornit spre Buda cu 30 000 de oameni. Prin această măsură, ultima șansă de salvare a Ungariei a fost pierdută. Austriecii au căpătat posibilitatea să se redreseze după înfrîngerea suferită, să-și reorganizeze forțele și, la șase săptămîni după aceea, cînd rușii și-au făcut apariția la granițele Ungariei, ei au înaintat din nou cu o armată de 127 000 de oameni, în timp ce alte două corpuri de rezervă ale lor erau în curs de formare. În felul acesta asediul Budei constituia un moment de cotitură în războiul ungar din 1848—1849, și, dacă între Görgey și austrieci vor fi existat vreodată unele relații menite să pregătească o trădare, ele trebuie să fi început cam din această perioadă.

Cetatea Budei nu era altceva decît o jalnică rămășiță a vechii citadele a turcilor, de pe zidurile căreia fuseseră respinse de atîtea ori atacurile armatelor ungare și imperiale. Șanțurile și glacisurile au fost nivelate; s-au păstrat doar principalele metereze — niște construcții de înălțime considerabilă, acoperite cu piatră. Configurația generală a cetății era aceea a unui patruleter lunguieț, ale cărui laturi erau frînte într-un mod mai mult sau mai puțin neregulat, ceea ce dădea posibilitatea de a executa un foc de flanc destul de eficace. O tranșee de curînd săpată ducea în jos de la fațada de la est spre Dunăre și apăra instalațiile care aprovizionau cu apă fortăreața. Garnizoana locală, care era pusă sub comanda generalului-maior Hentzi, un ofițer viteaz și hotărît, se compunea din patru batalioane, aproximativ o companie de geniști și numărul necesar de artileriști. Pe meterezele cetății au fost instalate 75 de tunuri. La 4 mai, după ce cetatea a fost înconjurată și supusă unui scurt bombardament cu tunuri grele de cîmp, Görgey a somat garnizoana să capituleze. Somația fiind respinsă, el a dat ordin lui Kmety să atace instalațiile de apă. Sub protecția focului tuturor tunurilor aflate la dispoziție, coloana lui Kmety a pornit la atac, dar artileria amplasată în tranșee, trăgînd un foc de anfiladă asupra coloanei aflate în marș, a împins-o repede înapoi. S-a dovedit astfel că, fără efectuarea unor lucrări de asediu preliminar, cetatea nu va putea fi luată niciodată printr-un asalt și că este neapărat nevoie de un atac de artilerie, pentru a face mai întii o breșă practicabilă. Dar Görgey nu dispunea de tunuri mai

mari decît cele de 12 livre, și nici pentru acestea nu-i ajungeau munițiile. Totuși, după cîtva timp au fost aduse din Komárom patru tunuri de 24 de livre și unul de 18 livre și apoi 6 mortiere. Pe o înălțime situată la 500 de iarzi de colțul de nord-vest al meterezului a fost instalată o baterie de breșă, care la 15 mai a deschis focul. În ajun, Hentzi bombardase orașul Pesta fără nici un motiv și fără vreo șansă de a cîștiga ceva prin asemenea procedeu. Pe ziua de 16 a fost făcută o breșă, însă ea era greu practicabilă; totuși, Görgey a dat ordin ca în noaptea următoare să se pornească la asalt; o coloană trebuia să atace breșa, alte două să escaladeze zidurile, iar a patra, sub comanda lui Kmety, avea misiunea să pună stăpînire pe conducta de apă. Asaltul a dat greș peste tot. A fost reluat atacul de artilerie. În timp ce bateria de breșă își încheia misiunea, palisadele din jurul conductei de apă au fost distruse de tunurile de 12 livre; totodată a fost bombardată partea dinăuntru a fortăreței. În fiecare noapte se efectua atacuri simulate, cu scopul de a alarma garnizoana. În seara de 20, la o oră tîrzie, a fost pregătit un nou asalt. Au fost menținute cele patru coloane, cărora li s-au fixat aceleași obiective de atac, și în zorii zilei de 21 mai ele au pornit la asaltul cetății. După o luptă desperată, în cursul căreia însuși Hentzi a condus apărarea breșei și a fost rănit mortal, breșa a fost luată de batalionul 47 honvezi²⁶³, care era urmat de batalionul 34, în timp ce Kmety lua cu asalt conducta de apă, iar detașamentele Corpului 3 de armată, de sub comanda lui Knezich, încercau să escaladeze zidurile de lîngă Poarta Vienei. Înăuntrul cetății s-a încins o luptă crîncenă, dar curînd garnizoana a capitulat. Din cei 3 500 de oameni care se aflau acolo, aproape 1 000 au fost uciși, iar restul au fost făcuți prizonieri. În timpul asediului unghurii au pierdut 600 de oameni.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 11 februarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Capul de pod

Capul de pod sau *tête de pont* — în tehnica fortificațiilor — este o fortificație permanentă sau una de campanie, ridicată la capătul opus al unui pod, cu scopul de a-l apăra și de a asigura forțelor care-l dețin posibilitatea de a manevra pe ambele maluri ale cursului de apă respectiv. Existența capetelor de pod este absolut necesară pentru marile fortărețe moderne situate pe râuri mari sau la confluența a două râuri. În asemenea cazuri, drept cap de pod se folosește, de obicei, o suburbie bine întărită de pe malul opus. Astfel, Kastel este cap de pod pentru Mainz, Ehrenbreitstein pentru Koblenz, iar Deutz pentru Colonia. În timpul războaielor revoluționare, francezii, după ce au pus stăpânire pe Kehl, l-au transformat imediat într-un cap de pod pentru Strasbourg. În Anglia, Gosport poate fi considerat cap de pod pentru Portsmouth, cu toate că acolo nu există nici un pod și cu toate că el îndeplinește alte funcții extrem de importante. Ca și în acest din urmă caz, o fortificație pe malul opus al unui râu sau al unei strâmțori înguste dintre două mări se numește adesea cap de pod, chiar când acolo nu se află nici un pod, întrucît o asemenea fortificație, dînd posibilitatea de a efectua o debarcare sub protecția ei și de a face pregătiri pentru operațiuni ofensive, îndeplinește aceleași funcții și din punct de vedere strategic intră în aceeași categorie. Când se vorbește despre pozițiile unei armate situate dincolo de o apă mare, toate punctele ocupate de ea pe malul opus se numesc capete de pod, indiferent dacă sînt fortărețe, sate întărite sau fortificații de campanie obișnuite, întrucît toate asigură trupelor posibilitatea trecerii în siguranță pe malul opus. Așa, de exemplu, în 1813, cînd retragerea lui Napoleon din Rusia s-a terminat dincolo de Elba, orașele Hamburg, Magdeburg, Wittenberg și Torgau au început să-i servească drept capete de pod pe malul drept

al acestui fluviu. În fortificația de campanie, capetele de pod sînt, de obicei, niște lucrări cît se poate de simple și constau dintr-un bonnet à pêtre * sau, uneori, dintr-un hornwerk sau kronwerk, care e deschis spre apă și are o redută situată chiar în fața podului. Uneori, un sat mic, un grup de case țărănești sau alte clădiri situate lîngă pod pot fi transformate într-un cap de pod pe deplin satisfăcător, după ce au fost adaptate în modul convenit pentru apărare, deoarece în tactica modernă a infanteriei ușoare asemenea construcții, dacă sînt, în general, potrivite pentru apărare, pot forma un mijloc de rezistență tot atît de eficace sau mai eficace decît orice fortificație de campanie ridicată după toate regulile artei militare.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 11 februarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

* Vezi volumul de față, pag. 142—143. — *Nota red.*

Friedrich Engels

Catapulta

Catapulta (de la grecescul *κατά* — „împotriva” și *πάλλω* — „a arunca”) — o mașină de război folosită în antichitate la aruncarea pietrelor, bîrnelor și a altor obiecte grele ; a fost inventată la Siracusa, în timpul domniei lui Dionysos cel bătrîn. Ea funcționa după principiul arcului și era alcătuită dintr-un schelet de lemn, din care o parte era elastică și prevăzută cu corzi întinse, făcute din păr sau din vine. Catapultele erau de dimensiuni diferite, după cum erau destinate pentru serviciul de campanie sau pentru bombardarea fortărețelor. Cu cea mai mare din ele se putea arunca bîrne lungi de 6 picioare și grele de 60 de livre, la o distanță de 400 de pași, și Josephus Flavius dă exemple de catapulte care aruncau pietre mari la distanța de un sfert de milă. Romanii, în timpul asediului Ierusalimului, au folosit 300 de asemenea catapulte ²⁶⁴. Începînd din timpul lui Iulius Cezar, autorii latini nu mai fac deosebire între catapultă și balistă, care inițial era folosită numai la aruncarea bolovanilor de piatră.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 18 februarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Tabăra

Tabăra este un loc de popas al trupelor pentru o noapte sau pentru un timp mai îndelungat, în corturi, în bivuac sau în orice adăpost care poate fi repede amenajat. Se consideră că trupele sînt cantonate atunci cînd sînt repartizate prin sate sau — la sfîrșitul unei campanii — instalate în barăci. Cazărmile sînt niște locuințe militare permanente. Napoleon era de părere că corturile nu sînt sănătoase și prefera ca soldații să se instaleze în bivuac și să doarmă cu picioarele spre foc, apărați de vînt prin niște paravane ușoare și niște îngrădituri făcute din ramuri. Maiorul Sibley din armata americană a inventat un cort în care încap 20 de cavaleriști cu echipamentul lor ; ei dorm cu picioarele spre focul din mijlocul cortului. Corturile de bivuac au fost introduse în armata franceză începînd din 1837. Ele se fac din pînză de bumbac impregnată cu cauciuc și devenită astfel impermeabilă. Fiecare soldat poartă cu el o parte din acest material, și diferitele părți ale cortului sînt prinse repede una de alta cu ajutorul unor copci. La alegerea locului pentru tabără este deosebit de important ca la o distanță potrivită să se afle o sursă de apă potabilă ; existența unei păduri prin apropiere prezintă și ea o mare importanță, întrucît asigură procurarea lemnului de foc și a mijloacelor de adăpostire. Drumurile bune, canalele sau fluviile navigabile au un rol deosebit în aprovizionarea trupelor cu obiecte de primă necesitate atunci cînd ele sînt cantonate în tabără pentru un timp mai îndelungat. Trebuie evitată vecinătatea mlaștinilor sau a apelor stătătoare. Terenul, ca să fie potrivit pentru apărare, trebuie să ofere trupelor posibilitate de manevrare. Cavaleria și infanteria, pe cît e posibil, să fie dispuse pe o singură linie — prima pe flancuri, iar a doua în centru. Adăposturile sau barăcile, în măsura în care natura terenului permite, să fie construite în rînduri perpendi-

culare pe linia frontului și întinse de la un capăt al taberei la celălalt. Totuși, nu se poate prescrie o regulă universală pentru amenajarea unei tabere ; comandantul trebuie să aprecieze, după împrejurări, dacă e cazul să-și așeze armata pe o linie sau pe două și să stabilească ce poziție trebuie să ocupe — în raport una cu alta — infanteria, cavaleria și artileria. Paza taberei este asigurată : 1) de santinela taberei, care are misiunea să mențină o ordine și o disciplină exemplară, să împiedice dezertările și să dea alarma ; 2) de subunități ale infanteriei și ale cavaleriei, numite pichete, care sînt postate în fața taberei și în flancurile ei pentru a intercepta detașamentele de cercetare ale inamicului și a anunța din timp apropierea lui ; 3) de posturi de pază, sau avanposturi, care sînt mari detașamente de trupe postate în satele învecinate, pe la ferme sau în mici fortificații de campanie, de unde pot urmări mișcările inamicului. Ele trebuie să se afle nu prea departe de tabără pentru a li se putea da ajutor în cazul unui atac. Imediat după sosirea la locul de așezare a taberei se stabilește numărul necesar de soldați pentru santinele și pichete, se fixează postul pe care trebuie să-l ocupe fiecare, se indică locurile pentru distribuirea alimentelor și în general se dau toate dispozițiile referitoare la paza interioară și exterioară a taberei și la menținerea ordinii și curățeniei.

Una din cele mai vechi tabere de care se pomenește în istorie este aceea a izraeliților din timpul ieșirii lor din Egipt. Ea avea forma unui careu mare, care era împărțit în sectoare pentru diferitele triburi ; la mijloc se afla tabăra leviților cu tabernacolul²⁶⁵, precum și o poartă principală sau intrare ; împreună cu un loc învecinat deschis, ea servea în același timp drept forum și piață. Dar este aproape imposibil să stabilim forma, dimensiunile și fortificațiile taberelor militare obișnuite ale vechilor evrei sau ale inamicilor lor.

Tabăra grecilor din fața Troiei era așezată aproape de țărmul mării pentru a apăra corăbiile lor trase pe uscat. Ea era împărțită în sectoare separate, pentru diferitele triburi, și întărită cu metereze îndreptate spre oraș și spre mare, iar pe dinafară cu un terasament înalt de pământ, întărit cu turnuri de lemn pentru a respinge încercările de ieșire ale celor asețiați. Cei mai viteji dintre conducătorii grecilor, ca Ahile și Ajax, erau postați în punctele extreme ale taberei. Tabăra lacedemonienilor avea o formă circulară și nu era lipsită de obișnuitele măsuri de precauție ; ea avea santinele și patrulă călări.

Tabăra romană își schimba aspectul în funcție de anotimp, de durata staționării trupelor, de numărul legiunilor, precum și de natura terenului și de alte împrejurări. Un istoric din timpul imperiului menționează diverse forme de tabere: rotunde, lunguiețe etc., dar în mod obișnuit tabăra romană era pătrată. Locul ei era fixat de auguri, care stabileau poziția ei în raport cu cele patru puncte cardinale, cu frontul spre răsăritul soarelui; ea era măsurată cu ajutorul unui gnomon²⁰⁶; se considera că un pătrat cu latura de 700 de picioare este în-deajuns de încăpător pentru 20 000 de soldați. Tabăra era divizată în două părți — cea de sus și cea de jos —, despărțite între ele printr-un larg spațiu deschis; acesta, la rîndul său, era străbătut de două linii principale (decumana și cardo), care mergeau de la răsărit la apus și de la nord la sud, precum și de o serie de străzi. Tabăra avea patru porți, dintre care principalele erau cea decumană și cea pretoriană, prin ele neputînd să treacă fără permisiune nici un ostaș de rînd sub riscul pedepsei cu moartea; ea era înconjurată de un val despărțit de marginea ei interioară printr-un spațiu de 200 de picioare, un șanț și un rambleu de pămînt. Toate aceste întărituri erau construite de soldații înșiși, care mînuiau tîrnăcopul și hîrlețul cu aceeași îndemînare ca și sabia sau lancea; ei nivelau pămîntul și din parii pe care îi purtau cu ei făceau în jurul întăriturilor un fel de gard cu virful neregulat. În mijlocul părții de sus a taberei era amenajat cortul comandantului (praetorium), care forma un pătrat cu latura de 200 de picioare. În jurul lui se aflau auguraculum, quaestorium sau cartierele generale ale trezorerierilor armatei, un forum care servea drept piață și loc de adunări, corturile legaților, corturile tribunilor, care erau așezate în fața legiunilor respective, și corturile comandanților trupelor auxiliare străine. În partea de jos erau instalate corturile comandanților inferiori și ale legionarilor — ale cavaleriei romane, ale triarilor, principilor, hastașilor etc., iar pe flancuri — separate de ele cu grijă — corturile detașamentelor de cavalerie și infanterie străine. Corturile erau acoperite cu piei, și în fiecare din ele intrau 10 ostași și decanul lor; centurionii și stegarii se aflau în fruntea subunităților lor. În spațiul dintre cele două părți ale taberei, care purta numele de principia, se înălța tribuna comandantului, de pe care el împărțea dreptate și își rostea cuvîntările; tot acolo se aflau altarul, chipurile zeilor și steagurile de luptă, care nu aveau un caracter mai puțin sacru. În cazuri excepționale, tabăra era înconjurată de un zid de

piatră, iar uneori din același material se făceau și adăposturile pentru soldați. Toată tabăra avea înfățișarea unui oraș; acesta a fost singurul tip de cetate creat de romani. Printre cele mai nepieritoare monumente ale ocupației romane în Britania se enumără păstrarea cuvântului latinesc *castra* (tabără) ca denumire sau parte de denumire a multor orașe care au servit la început ca loc de staționare a garnizoanelor romane, și anume Doncaster, Leicester, Worcester, Chester, Winchester etc.

Taberele popoarelor barbare din antichitate erau adeseori înconjurată de o întăritură alcătuită din care și căruțe, ca, de exemplu, tabăra cimbrilor în ultima lor luptă cu romanii (anul 101 î.e.n.), tabără pe care, după înfrângerea cimbrilor, soțiile lor au apărat-o cu atîta înverșunare²⁶⁷.

Tabăra întărită este o tabără înconjurată de lucrări de apărare, care servește și drept fortificație și, în consecință, este destinată pentru o folosire de mai lungă durată.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 18 februarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Coehoorn

Coehoorn sau *Cohoorn*, Menno, van, baron — general și inginer olandez, s-a născut în Friesland în 1641 și a murit la Haga la 17 mai 1704. La vârsta de 16 ani a primit gradul de căpitan, s-a distins cu prilejul asediului orașului Maastricht și apoi în bătăliile de la Seneffe, Kassel, Saint Denis și Fleurus²⁶⁸. În intervalele dintre operațiunile militare el acorda o deosebită atenție problemelor de fortificație, punindu-și drept scop să egaleze șansele asediatorilor cu acelea ale asediaților, întrucît noul sistem al contemporanului său Vauban oferea mari avantaje acestora din urmă. Pe cînd era încă destul de tînăr, el și-a cîștigat un renume ca inginer genist, iar pe la mijlocul vieții sale a fost recunoscut drept cel mai bun ofițer în acest gen de armă din armata olandeză. Prințul de Orania i-a promis că-i va acorda gradul de colonel, dar, fiindcă el s-a dovedit destul de neglijent în îndeplinirea misiunii sale, Coehoorn, cuprins de indignare, și-a dat demisia cu intenția de a oferi francezilor serviciile sale. Între timp însă, soția și cei 8 copii ai săi au fost arestați din ordinul prințului și luați ca ostatici pînă la întoarcerea lui. Aceasta l-a făcut să se înapoieze repede în țară, unde a primit gradul promis, iar după aceea a fost numit, pe rînd, general de artilerie, inspector general al fortificațiilor, iar apoi guvernator al Flandrei.

Coehoorn și-a închinat întreaga lui viață lucrărilor de apărare a Țărilor de Jos. În timpul asediului orașului Grave în 1674, el a inventat și a folosit pentru prima oară mortierele de calibru mic, așa-zisele coehoorne, pentru aruncarea de grenade, iar în anul următor și-a cîștigat admirația lui Vauban pentru că trecuse cu succes fluviul Meuse și cucerise un bastion despre care se spunea că e bine apărat de acest fluviu. După pacea de la Nimègue (1678)²⁶⁹, el s-a ocupat de

întărirea în continuare a unor orașe care erau deja întărite ; Nimègue, Breda, Mannheim, ale cărui dispozitive de apărare au fost ulterior dărâmate, și Bergen-op-Zoom atestă valoarea sistemului introdus de el. Ultima dintre aceste fortărețe, el o consideră drept capodopera sa, și totuși ea a fost cucerită, după un lung asediu, de către mareșalul de Lowendal în 1747. În timpul campaniilor din 1688—1691, el se afla în serviciu activ ²⁷⁰. Asediul Namurului în 1692 i-a dat prilejul să-și încerce sistemul său cu acela al lui Vauban, întrucât acești doi ingineri celebri se înfruntau aici ca adversari direcți : Coehoorn apăra fortificația pe care o construise pentru apărarea unei citadele, iar Vauban încerca s-o cucerască. Coehoorn s-a apărat cu îndrăjire, dar, fiind grav rănit, a trebuit să se predea adversarului său, care a recunoscut în mod mărinimos vitejia și măiestria lui. Pe urmă, Coehoorn a participat la asediul localităților Trarbach, Limburg și Liège, iar în 1695 a contribuit la reluarea Namurului. În războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei ²⁷¹, el a asediat una după alta localitățile Venlo, Stephensworth, Roermond și Liège, iar în 1703, după o canonadă de trei zile efectuată cu artileria grea sprijinită de focul grenadelor trase din 500 de coehoorne, a luat Bonnul, oraș de pe Rin. După aceea a trecut în Flandra olandeză, unde a obținut câteva victorii asupra francezilor și a condus asediul localității Huy. Aceasta a fost ultima lui acțiune în domeniul militar, fiindcă curând după aceea a murit în urma unui atac de apoplexie, survenit în timp ce aștepta să înceapă o consfătuire cu ducele de Marlborough în legătură cu planul unei noi campanii.

Cea mai importantă dintre lucrările lui Coehoorn, „Un nou mijloc de construire a fortărețelor“, a fost editată, în format în folio, la Leeuwarden în 1685 ²⁷² și tradusă în câteva limbi străine. Schemele lui se potrivesc cel mai bine pentru fortărețele olandeze sau pentru acelea care, asemenea celor olandeze, sînt așezate pe terenuri ce se ridică doar cu câteva picioare deasupra nivelului mării. Acolo unde a fost cu puțință, el și-a înconjurat fortificațiile cu două șanțuri, dintre care cel exterior era umplut cu apă, iar cel interior era uscat și, în mod obișnuit, avea o lărgime de aproximativ 125 de picioare ; acesta din urmă servea drept place d'armes * pentru asediați și, în unele cazuri, pentru detașamentele de cavalerie. Principiul teoretic al sistemului lui, atît la atac cît și în apărare, consta în superioritatea focului combinat, con-

* — cîmp de operațiuni. — *Nota trad.*

centrat față de cel dispersat. Ca specialist militar, Coehoorn era învinuit de exagerată risipă de vieți omenești ; în această privință, el contrasta în mod nefavorabil cu Vauban, care cruța oamenii. În relațiile personale era un om sincer, cinstit, curajos, care detesta lingușelile. A refuzat propunerile ispititoare ce i-au fost făcute de unele guverne străine. Carol al II-lea, regele Angliei, i-a acordat titlul de cavaler. Coehoorn a fost înmormântat la Wijkel, în apropiere de Sneek, în Friesland, unde în memoria lui s-a ridicat un monument.

Scris de F. Engels
în a doua jumătate
a lunii ianuarie
și februarie 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie
Tradus din limba engleză

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. V, 1859

Friedrich Engels

Brescia

Brescia — provincie în Lombardia, care se mărginește la nord cu Bergamo și Tirolul, la vest cu Verona și Mantua, la sud cu Cremona, iar la est cu Lodi și Bergamo. Suprafața : 1 300 de mile patrăte ; populația : 350 000. Fertilitatea solului favorizează obținerea celor mai alese soiuri de produse, și una din principalele ramuri ale industriei este aceea a mătăsii, care dă anual o producție de 1 000 000 de pfunzi ; numărul fabricilor de mătase se ridică la 27, iar acela al țesătoriilor la 1 046. Anual se obțin aproximativ 70 000 de pfunzi de lână de calitate superioară și există nu mai puțin de 45 de țesătorii de lână, 40 de fabrici care dau produse de lână și bumbac, 13 fabrici de postav, 27 de întreprinderi care confecționează articole din aur, argint și bronz, 12 fabrici de articole de fierărie și de porțelan, 7 tipografii, 137 de turnătorii de oțel și de alte metale (oțelul din Brescia se bucură de renume mondial) și 77 de fabrici de arme de foc și alt fel de armament ; datorită calității lor superioare, Bresciei i se spunea pe vremuri *L'Armata* *. Untul, brânza, grâul, porumbul, finul, inul, caștanele, uleiul și vinul constituie surse suplimentare de prosperitate. Comerțul acestei provincii este concentrat mai ales în capitala ei cu același nume.

Orașul Brescia (vechea Brixia) are o populație de 40 000 de locuitori și este așezat lângă riurile Mella și Garza, la poalele unui deal. Castelul întărit de pe culmea dealului se numea pe vremuri „vulturul Lombardiei”. Brescia este un oraș bine construit, plăcut la vedere și plin de viață, al cărui punct de atracție îl constituie numeroasele sale fântini arteziene : pe străzile și piețele lui se găsesc nu mai puțin de 72 de asemenea fântini, fără a socoti pe cele aproape o sută din casele particulare. Vechea catedrală și celelalte biserici au o pic-

* — Arsenalul. — *Nota trad.*

tură bogată, care aparține marilor meștri italieni. Noii catedrale (Duomo Nuovo) i s-a pus temelie în 1604, dar bolta cupolei a fost terminată abia în 1825. Ornamentul principal al bisericii „Santa Afra” este „Femeia adulteră” a lui Tizian*. În total sînt peste 20 de biserici, toate renumite prin comorile lor de artă. Printre edificiile publice remarcabile se află și Palazzo della Loggia, situat în Piazza Vecchia și destinat să servească drept local pentru primărie; minunata fațadă a acestei clădiri a avut mult de suferit de pe urma bombardamentului din aprilie 1849. Palazzo Tosi, dăruit orașului de contele Tosi, conține, printre numeroasele sale tablouri celebre, și vestitul „Mîntuitorul” al lui Raffael. Galerile de pictură din palatele Averoldi, Fenaroli, Lecchi, Martinengo și din alte edificii se disting, de asemenea, prin valorile lor artistice. O întreagă stradă, Corso del Teatro, are fațadele caselor sale împodobite, la etajul al doilea, cu picturi biblice, mitologice și istorice. În biblioteca Quirinina, fondată pe la mijlocul secolului al XVIII-lea de cardinalul Quirini, se păstrează peste 80 000 de volume, precum și o vastă colecție de manuscrise rare și obiecte antice. Un monument al Bresciei, unic în felul său, este cimitirul (Campo Santo), cel mai frumos din Italia; el a fost construit în 1810 și constă dintr-un teren a cărui parte dinainte, în formă de semicerc, este înconjurată de morminte și de un rînd de chiparoși. Brescia este centrul administrației provinciale și al unei eparhii; în acest oraș se află un tribunal de comerț și alte instituții judiciare. Aici există diferite așezăminte de binefacere, un seminar teologic, două gimnazii, un liceu, o grădină botanică, un muzeu de antichități și unul de istorie naturală, o asociație agricolă, cîteva institute de învățămînt superior, o orchestră filarmonică — care se numără printre cele mai vechi din Italia —, un cazinou, un teatru minunat, iar în afara orașului un vast pavilion pentru tîrgul anual, care reprezintă o perioadă de mare animație și veselie. În acest oraș apare o publicație săptămînală cu numele de „Giornale della provincia Bresciana”. În 1822, în apropiere de Brescia a fost dezgropat un templu roman, zidit din marmoră. Brescia este legată, prin linii de cale ferată, de Verona și de alte orașe italiene.

Se crede că orașul a fost întemeiat de etrusci. După căderea Imperiului roman, a fost jefuit de goți și, în cele din urmă, a căzut în mîinile francilor. Otto cel Mare i-a acordat

* — Denumirea mai răspîndită: „Hristos și femeia păcătoasă”. — *Nota red.*

privilegiu de oraș imperial liber, însă luptele dintre ghelfi și ghibelini²⁷³ au devenit o sursă de mari calamități pentru oraș. Cîțva timp el s-a aflat sub stăpînirea conducătorilor Veronei, dar în 1378 a căzut sub dominația milanezilor. În 1426 a fost cucerit de Carmagnola, în 1438 a fost asediat de Piccinino, în 1509 s-a predat francezilor, în 1512 a fost ocupat de generalul venețian Gritti, dar pînă la urmă a fost eliberat de Gaston de Foix. În decursul secolului al XVI-lea, orașul a fost supus la încă trei asedii, dar a rămas în posesiunea Veneției, pînă la căderea acestei republici²⁷⁴. În perioada napoleoniană, Brescia a fost capitala departamentului Mella. În 1849, în timpul revoluției, locuitorii Bresciei au ridicat armele împotriva puterii Austriei, sub stăpînirea căreia se aflau încă din 1814. La 30 martie 1849, orașul a fost bombardat de generalul Haynau; el a rezistat pînă la 2 aprilie, la amiază, cînd a fost silit să se predea și să plătească drept răscumpărare 1 200 000 de dolari pentru a scăpa de o distrugere totală.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 24 februarie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Birmania

Birmania sau regatul Avei este un stat de proporții vaste, situat în sud-estul Asiei, dincolo de fluviul Gange; pe vremuri ocupa un teritoriu mult mai întins decât cel actual. Frontierele din trecut ale Birmaniei erau cuprinse între 9° și 27° latitudine nordică și măsurau mai mult de 1 000 de mile în lungime și peste 600 de mile în lățime. În prezent, teritoriul ei se întinde de la $19^{\circ}25'$ până la $28^{\circ}15'$ latitudine nordică și de la $93^{\circ}2'$ până la $100^{\circ}40'$ longitudine estică și cuprinde un spațiu care măsoară în lungime de la nord la sud 540 de mile, iar în lățime 420 de mile, cu o suprafață totală de aproximativ 200 000 de mile pătrate. La apus, Birmania se mărginește cu provincia Arakan, care în 1826 a fost cedată englezilor pe baza unui tratat încheiat de ei cu birmanii, precum și cu micile state Tiperah, Munnipoor și Assam; de aceste state este despărțită prin lanțuri de munți înalți. La sud se află provincia Pegu²⁷⁵, recent anexată de Anglia, la nord — Assamul de sus și Tibetul, iar la est — China. Potrivit cifrelor prezentate de căpitanul Henry Yule, populația Birmaniei nu trece de 3 000 000 de locuitori.

De când provincia Pegu a trecut în mâinile englezilor, Birmania nu posedă nici șesuri cu sol aluvionar, nici ieșire la mare, deoarece frontiera de sud a acestei țări trece la cel puțin 200 de mile de gurile fluviului Irrawaddy, iar de la această frontieră spre nord terenul este din ce în ce mai ridicat. Pe o lungime de vreo 300 de mile se întinde un podiș neted, după care terenul devine abrupt și muntos. Acest teritoriu este udat de trei ape mari: fluviul Irrawaddy, cu afluentul său Khyen-Dwen, și Salween. Ele izvorăsc din lanțul de munți de la nord, se îndreaptă spre sud și se varsă în Oceanul Indian.

Birmaniei i s-a răpit teritoriul cel mai roditor, dar nici despre cel care i-a rămas nu se poate spune că e neproductiv. Pădurile abundă în esențe prețioase, printre care un loc important ocupă lemnul de tectona, care e folosit la construcția vapoarelor. Aproape toate speciile de arbori care cresc în India pot fi găsite și în Birmania. Aici se produce un lac de lipit de calitate excelentă, precum și lac din cel care se folosește la fabricarea unor produse lăcuite. În Ava, capitala Birmaniei, se găsește un lemn de tectona de calitate superioară, care se aduce dintr-o pădure situată la o distanță de 15 zile de drum. Agricultură și horticultură sînt pretutindeni într-o stare de extremă înapoiere, și, dacă pămîntul n-ar fi atît de roditor, iar clima atît de favorabilă, țara ar fi foarte săracă. Aici nu se cultivă în general pomi fructiferi, iar cultura cerealelor se află la un nivel foarte scăzut. Dintre zarzavaturi, cel mai mult se cultivă ceapa și ardeiul; se găsesc, de asemenea, patate și iam, precum și, în cantități neînsemnate, pepeni galbeni, castraveți și pătlăgele vinete. Lăstarii fragezi de bambus, sparanghelul sălbatic și rădăcinile succulente ale diferitelor plante acvatice țin locul produselor legumicole în hrana populației. Principalele fructe sînt mango, ananasul, portocalele, merele crem-gălbui, jackul (rodul unei specii a arborelui de pîine), papaia, smochinele și pizangul (acest dușman înveterat al civilizației). Pomii care produc asemenea fructe sînt aproape complet, sau chiar complet, lipsiți de îngrijire. Principalele culturi de cîmp sînt orezul (care în unele locuri se folosește și ca mijloc de schimb), porumbul, meiul, grîul, diferite plante leguminoase, palmierii, trestia de zahăr, tutunul, bumbacul cu fibre scurte și indigoul. Trestia de zahăr nu se cultivă peste tot, și arta fabricării zahărului este aproape necunoscută, deși populația cunoaște de mult această plantă. Din seva palmierului de Palmir se obține un zahăr ieftin nerafinat. Există crînguri întregi de astfel de palmieri, în special la sud de capitală. Îngrijirea care se dă indigoului este atît de rudimentară, încît el este absolut impropriu pentru export. Culturile tipice sînt orezul, în sudul țării, și porumbul și meiul, în nord. Susanul negru se cultivă peste tot ca hrană pentru vite. Pe povișurile munților, în nord, se cultivă în mare cantitate tufe de ceai chinezesc veritabil, dar, ciudat lucru, băștinașii nu-l fierb, așa cum se procedează cu ceaiul chinezesc, ci îi mănîncă frunzele preparate cu ulei și usturoi. Bumbacul se cultivă mai ales în solurile uscate din provinciile de sus.

În pădurile dese ale Birmaniei sînt numeroase animale sălbatice, dintre care cele mai importante sînt elefantul, rinocerul cu un corn, tigrlul și leopardul, mistrețul și unele specii de cerb. Dintre păsări, mai răspîndit este cocoșul sălbatic; există și unele varietăți de fazani, potîrnichi și prepelițe. Animalele domestice sînt: boul, calul și bivolul. Elefantul este și el folosit ca animal de tracțiune. Cămila este necunoscută. Se găsesc, în număr mic, capre și oi, dar creșterea lor este neglijată. Măgarii sînt și ei puțin folosiți. Cîinii nu-și au nici o întrebuintare în gospodăria birmaneză, însă pisicile sînt foarte numeroase. Căii sînt folosiți numai la călărie; înălțimea lor rareori trece de 132 cm. În nord, animalul de tracțiune și de povară este boul, iar în sud bivolul.

Printre mineralele utile se găsește aici aurul, care este extras din albia diferitelor riuri, unde este adus împreună cu nisipul cărat din munți. La Bor-twang, lingă frontiera cu China, sînt exploatări de mine de argint. Cantitatea de aur și argint extrasă anual este evaluată la aproximativ 1 000 000 de dolari. În partea de răsărit a Laosului se află bogate zăcăminte de fier, dar prelucrarea minereului se face prin procedee atît de primitive, încît se pierde 30—40% din metal. Puțurile de țitei de pe malurile fluviului Irrawaddy dau anual o producție de aproape 8 000 000 de pfunzi. Se știe că în Laos există cupru, cositor, plumb și antimoniu, dar este îndoielnic ca vreunul dintre aceste metale să se extragă în cantități importante, întrucît populația nu cunoaște metodele de prelucrare a minereurilor. Munții din apropierea orașului Ava dau o piatră de var de calitate superioară; lingă fluviul Irrawaddy, la 40 de mile depărtare de capitală, se găsește o marmură minunată, bună pentru lucrările de sculptură; în țară se găsește atîta chihlimbar, încît la Ava el se vinde la modestul preț de 1 dolar pfunzul; în toată țara sînt răspîndite zăcămintele de silitră, sodă, sare, cărbune, deși acesta din urmă este puțin folosit. Petrolul, care în Birmania se extrage în cantități mari, este folosit de toate păturile populației pentru ars în lămpi, precum și ca mijloc de apărare împotriva insectelor. El este scos, cu ajutorul găleților, din puțuri înguste, cu adîncimea de 210—300 de picioare. În fundul puțului, petrolul clocotește ca un izvor cînd țîșnește din stîncă. În diferite părți ale țării se obține terebentina, care se exportă în mare cantitate în China. În albia unor riuri mici din două regiuni ale țării se găsesc safir oriental, rubin, topaz și ametist, precum și diferite feluri de crisoberil și spinel. Toate

pietrele prețioase a căror valoare trece de 50 de dolari sînt declarate proprietate a coroanei și sînt trimise la trezorerie. Nici unui străin nu-i este permis să se îndeletnicească cu extragerea pietrelor prețioase.

Din cele spuse pînă aici se vede că locuitorii Birmaniei au făcut progrese destul de neînsemnate în dezvoltarea meșteșugurilor utile. Tot procesul de producție a țesăturilor de bumbac e lăsat pe seama femeilor. Ele folosesc un război de țesut din cele primitive și dau dovadă de o măiestrie și o îndemînare relativ redusă. Porțelanul se importă din China; un obiect de import sînt și produsele de bumbac englezești, care pînă și pe piața internă se vînd la un preț mai scazut decît cele locale. Birmanezii știu să topească fierul, dar importă oțel din Bengal; în unele regiuni ale țării se fabrică țesături de mătase, dar din mătase brută chinezească. Și în timp ce în Birmania se importă o mare cantitate de mărfuri diferite, exportul este relativ neînsemnat. Astfel, în China, cu care Birmania are cele mai largi relații comerciale, se exportă bumbac brut, pene pentru podoabe, și în primul rînd pene de gaițe albastre, cuiburi comestibile de privighetoare, fildeș, coarne de rinocer și cerb și unele varietăți mai puțin rare de pietre prețioase. În schimb Birmania importă cupru prelucrat, arsenic galben, mercur, cinabru, vase de metal, sîrmă de cupru, cositor, plumb, alaun, argint, aur — inclusiv aur în foi —, produse de olărie, vopsele, covoare, revent, ceai, miere, mătase brută, catifea, spirt chinezesc, mosc, cocleală, fructe uscate, hîrtie, evantaie, umbrele, încălțăminte și îmbrăcăminte. În diferite părți ale țării se fac ornamente foarte primitive din aur și argint. În Ava se produc arme, foarfeci și instrumente de tîmplărie; la 40 de mile de Ava, unde se află un deal din marmură albă pură, se sculptează idoli în număr mare. Circulația bănească este într-o stare jalnică. Drept mijloc de schimb sînt folosite plumbul, argintul și aurul, și toate nu în formă de monedă bătută. O mare parte din tranzacțiile comerciale se încheie prin troc din cauza dificultăților legate de efectuarea plăților mici. Metalele prețioase trebuie cîntărite și aprobate ori de cîte ori trec dintr-o mină în alta, și pentru această operație bancherii încasează aproximativ $3\frac{1}{2}\%$. Rata dobînzii oscilează între 25 și 60% pe an. Articolul cu cea mai largă întrebuițare este petrolul; el poate fi schimbat pe silitră, var, hîrtie, produse de lac, țesături de bumbac și de mătase, produse de fier și de cupru, zahăr, tamarin etc. Yonnet-ni (standardul stabilit pentru mo-

neda de argint a țării) reprezintă, de regulă, un aliaj de argint cu 10—15% cupru. Aliajul care conține mai puțin de 85% argint nu intră în circulație, deoarece pentru banii cu care se achită impozitele se cere tocmai acest grad de puritate a metalului.

O sursă de venituri pentru imperiu o constituie impozitul imobiliar, pe care trebuie să-l achite satul, urmînd ca după aceea autoritățile sătești să stabilească partea ce revine fiecărui potrivit capacității sale de plată. Mărimea acestui impozit e foarte diferită, mergînd de la 6 tikali de fiecare proprietar de casă în Prome pînă la 27 tikali în Tongo. Sînt scutiți de plata acestui impozit cei supuși obligațiilor serviciului militar, țărani de pe domeniile regale și meșteșugarii angajați la lucrări publice. Mărimea impozitului funciar depinde de recoltă. Impozitul pe tutun se plătește în bani; pentru celelalte culturi se percepe un impozit de 5% în natură. Țăranilor care lucrează pe domeniile regale li se ia mai mult de jumătate din recoltă. Permisivitatea de a pescui în lacuri și în ape curgătoare e legată de plata unei sume determinate, sau de predarea unei cote corespunzătoare de pește uscat, din cantitatea care a fost prinsă. Toate aceste venituri sînt strînse de funcționarii regali și folosite în propriul lor interes; fiecare dintre ei, potrivit postului pe care-l ocupă, primește în gestiune un district mai mare sau mai mic și trăiește din veniturile ce se strîng de pe el. Veniturile regale se obțin din vînzarea unor monopoluri, dintre care cel mai important este acela al bumbacului. Acest sistem de monopol constă în a obliga pe locuitori să predea funcționarilor regali, la anumite prețuri scăzute, anumite mărfuri, din a căror vînzare aceștia realizează cîștiguri imense. Astfel, plumbul este predat de producători la prețul de 5 tikali pentru un bis sau 3,6 pfunzi, iar maiestatea sa îl vinde cu 20 de tikali. Potrivit informațiilor de care dispunem, veniturile anuale ale regelui se ridică la vreo 1 820 000 de tikali, sau 227 500 l. st., dar la acestea trebuie adăugată suma de 44 250 l. st., care reprezintă diferitele taxe vamale ce se percep în anumite districte. Aceste resurse bănești sînt folosite pentru întreținerea curții regale. Sistemul birman de așezare a impozitelor, cu tot caracterul lui despotic, este extrem de simplu în detaliile lui; un alt exemplu de simplitate a organizării administrației de stat este felul în care armata se întreține singură sau, cel puțin, pe socoteala poporului. Metodele de recrutare în armată sînt diferite; în unele districte se aplică sistemul vo-

luntariatului, în timp ce în altele fiecare grup de 16 familii trebuie să dea doi soldați înarmați și echipați. În afară de aceasta, ele sînt obligate ca în fiecare lună să aprovizioneze pe acești recruți cu 56 de pfunzi de orez și să le dea 5 rupii. În provincia Padoung, fiecare soldat este întreținut de două familii, care primesc 5 acri de pămînt scutit de impozit și trebuie să dea acestui ostaș jumătate din recoltă și 25 de rupii pe an, și, totodată, să-l aprovizioneze cu lemne și alte obiecte de folosință secundară. Fiecare comandant care are sub conducerea sa 50 de oameni primește 10 tikali (un tikal este echivalent cu $1\frac{1}{4}$ dolari sau $2\frac{1}{2}$ rupii) de la șase familii și jumătate din recolta de la a șaptea familie. Un bo (sutaș) se întreține din munca a 52 de familii, iar un bogyi (colonel) primește solda de la propriii săi ofițeri și soldați. Soldatul birman luptă bine în condiții favorabile; dar principalul avantaj al unei armate birmane constă în aceea că nu are convoi regimentar; soldatul își poartă la un capăt al puștii patul (hamacul), la celălalt gamela, iar proviziile (orezul) și le ține într-un săculeț agățat de centură.

În ceea ce privește formația lor fizică, birmanii pe cît se pare, sînt de aceeași rasă cu populația țărilor cuprinse între Hindustan și China și sînt mai aproape de tipul mongol decît de cel indian. Ei sînt mici de statură, robuști și bine proporționați, grași, dar sprinteni. Au pomeții proeminenți, ochii oblici, tenul oacheș, dar nu prea închis, părul negru, aspru și lucios, barba foarte deasă și mai lungă decît a vecinilor lor, locuitorii Siamului. Maiorul Allen, într-un raport prezentat guvernului Indiilor orientale, apreciază sinceritatea lor, simțul umorului deosebit de dezvoltat, ingeniozitatea și inventivitatea lor considerabilă, patriotismul lor moderat, puternicul atașament față de cămin și de familie și, totodată, atitudinea lor relativ lipsită de prejudecăți față de străini și dorința de a învăța noi meserii, dacă treaba asta nu cere un efort mintal prea mare. Sînt negustori experimentați și înzestrați, în mare măsură, cu un anumit gen de întrepreditate; sînt temperați, dar nu se disting printr-o dîrzenie prea mare; sînt mai mult abili decît curajoși; deși nu sînt sîngeroși prin firea lor, au suportat cu indiferență cruzimile multor regi de-ai lor; fără să fie mincinoși sau șmecheri, se disting totuși prin fanfaronada și nestatornicia lor.

În ceea ce privește religia, birmanii sînt budiști și și-au păstrat riturile lor religioase într-o formă mai ferită de influența altor religii decît oriunde în India sau în China. Bu-

diștii birmani evită, într-o oarecare măsură, închinarea în fața chipurilor unei divinități, așa cum se practică în China, și călugării birmani respectă mai cu strictețe decît alții legămîntul de a trăi în sărăcie și celibat. La sfîrșitul secolului trecut, din biserica de stat birmană s-au desprins două secte sau ramificații ale vechii religii. Prima din ele se baza pe o dogmă asemănătoare, în unele privințe, cu panteismul, crezînd că divinitatea este răspîdită în întreaga lume și trăiește în creaturile sale, dar că cea mai înaltă treaptă a dezvoltării ei este întruchipată în budiștii înșiși. Reprezentanții celeilalte secte resping în mod categoric doctrina metempsihozei, precum și adorarea unor chipuri divine și sistemul monahal, care a fost adoptat de budiști; ei cred că moartea e o poartă care duce spre împărăția fericirii veșnice sau a suferințelor fără de sfîrșit, după cum faptele răposatului au fost bune sau rele, și venerază spiritul unic suprem și atotcreator (Nat). Actualul rege *, care e un zelos apărător al religiei sale, a și ars pe rug în mod public un număr de 14 eretici de acest fel, ambele secte fiind declarate în afara legii. Și totuși, după cum a afirmat căpitanul Yule, sectele acestea sînt foarte numeroase, însă își oficiază pe ascuns slujbele lor religioase.

Istoria veche a Birmaniei a fost puțin studiată. Imperiul a ajuns la apogeul puterii sale în secolul al XI-lea, cînd capitala sa era Pegu. Pe la începutul secolului al XVI-lea, statul s-a scindat într-o serie de principate mici și independente, care au început să se războiască între ele. În 1554, cînd a ocupat Ava, regele Cen-baiu-Maiaien a pus stăpînire pe întreaga vale a fluviului Irrawaddy și a subjugat chiar și Siamul. După ce s-au produs o serie de schimbări, întemeietorul actualei dinastii, Alompra (care a murit în 1760), a readus imperiul pînă aproape la fostele lui hotare și la puterea lui de altădată. După aceea englezii i-au luat Birmaniei regiunile cele mai rodnice și mai prețioase.

Forma de guvernare a Birmaniei este pur despotică; regele, care deține, pe lîngă alte titluri, și pe acela de „stăpîn al vieții și al morții“, trimite la închisoare, aplică amenzi și torturi sau condamnă la moarte după cum crede el de cuviință. Problemele concrete ale guvernării cad în atribuția unui hluot-dau, adică a unui Consiliu de stat, în fruntea căruia se află moștenitorul legal al tronului, care este numit dinainte, iar în lipsa lui vreunul dintre prinții de sînge relesc. În mod obișnuit, din acest consiliu fac parte și patru

* — Mindon. — *Nota red.*

miniștri, însă conducerea unor anumite departamente, activitatea lor sînt determinate de factori întîmplători. Tot ei formează și Curtea supremă de apel, în fața căreia sînt aduse procesele pentru o sentință definitivă. Totodată, fiecare dintre ei are împuternicirea de a da sentințe în procese care nu sînt aduse în dezbaterile colectivă a consiliului. Și cum pentru acoperirea cheltuielilor de judecată ei rețin 10 % din bunul care constituie obiectul procesului, înseamnă că obțin din această sursă venituri respectabile. Din această particularitate a administrației de stat, ca și din altele, este ușor de văzut că în Birmania justiția rareori apără interesele poporului. Fiecare funcționar este în același timp un jefuitor; judecătorii sînt venali, poliția e neputincioasă, în țară mișună hoții și tilharii, viața și proprietatea sînt lipsite de apărare și nu există nici un stimulent pentru progres. În apropierea capitalei, puterea regelui inspiră teamă și supunere. Dar, pe măsura îndepărtării de centru, ea slăbește, astfel că în provinciile mai retrase supușii nu acordă prea mare atenție poruncilor pe care le dă stăpînul elefantului alb; acolo ei își aleg propriii lor conducători, care sînt confirmați de rege, și plătesc guvernului doar un mic tribut. Provinciile care se mărginesc cu China oferă în general spectacolul ciudat al unui popor care trăiește liniștit sub conducerea a două guverne — cel chinez și cel birman —, care participă cu drepturi egale la confirmarea conducătorilor acestor ținuturi, dar care, de obicei, procedează cu înțelepciune și își manifestă preferința pentru unul și același candidat. Deși Birmania a fost vizitată de diferite misiuni engleze, iar activitatea misionarilor înregistrează aici succese mai mari decît în alte regiuni ale Asiei, partea interioară a Birmaniei este și azi o adevărată terra incognita*, în legătură cu care geografii și cartografii contemporani își îngăduie să facă unele presupuneri absurde, dar despre care ei dispun de prea puține cunoștințe concrete (vezi „Raportul misiunii trimise în 1855 de guvernatorul general al Indiei la curtea regală din Ava”, întocmit de căpitanul Henry Yule, Londra, 1858 ²⁷⁶).

Scris de F. Engels între începutul
lunii februarie și 8 martie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

* — pămînt necunoscut. — Nota trad.

Friedrich Engels

Bomarsund

Bomarsund — o îngustă strimtoare cuprinsă între insulele Aland și insula Vardö, la intrarea în Golful Botnic. Fortificațiile rusești din portul Bomarsund au fost distruse de flota britanică și cea franceză în timpul operațiunilor militare din 1854. La sfârșitul lunii iulie, strimtorile care duc spre Bomarsund au fost blocate de patru nave engleze și câteva vapoare mici. Curînd după aceea au sosit puternice formații ale flotelor aliate sub comanda amiralilor Napier și Parseval-Deschênes, urmate la 7 august de vasele de linie, care aveau la bordul lor pe generalul Baraguay d'Hilliers cu 12 000 de soldați, în cea mai mare parte francezi. La 16 august generalul Bodisko, care comanda forțele rusești, a fost silit să capituleze. Ocuparea insulei de către aliați a continuat pînă la sfârșitul lunii, cînd au fost aruncate în aer toate fortificațiile. Învîingătorii au obținut următoarele trofee: 112 tunuri cu afet, 79 de tunuri fără afet, 3 mortiere, 7 tunuri de cîmp și 2 235 de prizonieri. Din punct de vedere militar, acest asediu prezintă interes mai ales prin faptul că a scos definitiv de pe ordinea de zi problema folosirii zidăriei neacoperite la fortificațiile cu fronturi de uscat.

Scris de F. Engels în jurul
datei de 18 martie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Beresford ²⁷⁷

Beresford, William Carr, viconte, general englez, s-a născut în Irlanda la 2 octombrie 1768 și a murit în Kent la 8 ianuarie 1854. Fiu nelegitim al lui George Beresford, prim-marchiz de Waterford, el a intrat în armată la vârsta de 16 ani și pînă în 1790 a făcut serviciu în Noua Scoție. În această perioadă și-a pierdut un ochi, fiind împușcat în mod accidental de un camarad al său ofițer. A slujit în unitățile din Toulon, Corsica, Indiile occidentale (sub comanda lui Abercromby), Indiile orientale și Egipt, sub comanda lui Baird. La întoarcerea în țară, în 1800, a fost făcut colonel cu brevet *. Apoi a făcut serviciu în Irlanda, a participat la cucerirea Capului Bunei Speranțe și în 1806 (ca general de brigadă) și la atacul împotriva orașului Buenos Aires, unde a fost nevoit să depună armele, însă pînă la urmă a reușit să fugă. În 1807 a comandat trupele care au ocupat Madeira și a fost numit guvernator al acestei insule ²⁷⁸. În 1808 a căpătat gradul de general-maior și, la sosirea sa cu trupele engleze în Portugalia, i s-a încredințat întreaga organizare a armatei portugheze, inclusiv a miliției. A fost unul dintre împuterniciții care au elaborat condițiile faimosului acord de la Cintra; a luat parte la retragerea spre Coruña și la bătălia de lângă acest oraș, unde a acoperit imbarcarea trupelor lui sir John Moore ²⁷⁹. În martie 1809, Beresford a fost înălțat la gradul de mareșal și a fost numit comandant suprem al armatei portugheze, care, sub conducerea lui, a devenit curînd o forță armată excelentă atît pentru ofensivă cît și pentru defensivă. A luat parte la războiul din peninsula Iberică, de la început și pînă la sfîrșitul lui, în 1814, dînd un viguros sprijin lui Wellington. Totuși, în unica ocazie, deosebit de importantă, cînd a

* — ofițer cu gradul de colonel, dar cu salariul gradului imediat inferior. — *Nota trad.*

avut comanda supremă — în bătălia de la Albuera —, s-a dovedit a fi un comandant cu totul mediocru, și lupta ar fi fost pierdută dacă unul dintre ofițerii săi subalterni n-ar fi acționat împotriva ordinelor date de el *. A luat parte la luptele victorioase de la Salamanca, Vittoria, Bayonne, Orthes și Toulouse ²⁸⁰. Pentru aceste merite a fost făcut mareșal al Portugaliei și i s-a acordat titlul de duce de Elvas și marchiz de Santo-Campo. În 1810 a fost ales membru al parlamentului din partea comitatului Waterford (el n-a participat niciodată la ședințele Camerei comunelor); în 1814 a primit titlul de baron Beresford de Albuera și Dungannon, iar în 1823 i s-a acordat titlul de viconte. În 1814 Beresford a plecat într-o misiune diplomatică în Brazilia, unde în 1817 a organizat înăbușirea unei conspirații ²⁸¹. Întorcându-se în țară, el a ocupat postul de adjunct al comandantului suprem al artileriei, apoi a fost numit general de armată și, în sfârșit (din 1828 pînă în 1830), a fost comandant suprem al artileriei. Pentru ajutorul pe care l-a dat în 1823 lui Dom Miguel ²⁸², i s-a luat bastonul de mareșal al Portugaliei. În domeniul politic a fost un partizan activ și hotărît al torylor, cu toate că n-a declarat în mod deschis acest lucru. Aptitudinile lui militare s-au dovedit mai ales cu prilejul reușitei organizării armatei portugheze, care, datorită activității lui deosebit de pricepute și neobosite, a devenit în cele din urmă de ajuns de călită și de disciplinată pentru a rivaliza pînă și cu armata franceză. În 1832 el s-a căsătorit cu vara sa Luiza, fiica arhiepiscopului de Tuam și văduva lui Thomas Hope, bancher milionar și autorul romanului „Anastasius” ²⁸³. El n-a avut copii, așa că după moartea lui titlul n-a fost moștenit de nimeni.

Scris de K. Marx și F. Engels între
începutul lunii martie
și 9 aprilie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. III, 1858

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie
Tradus din limba engleză

* Vezi volumul de față, pag. 57—58. — *Nota red.*

Friedrich Engels

Cavaleria

Cavaleria (cuvîntul francez *cavalerie* vine de la *cavalier* — călăreț, care la rîndul său vine de la *cheval* — cal) reprezintă totalitatea oștenilor călări. Folosirea calului la călărie și introducerea în armată a unor detașamente de oșteni călări își au în mod firesc originea în țările care dintotdeauna au fost patria calului și în care clima și vegetația ierboasă au favorizat dezvoltarea tuturor calităților lui fizice. În timp ce în Europa și în Asia tropicală calul a degenerat repede, devenind un animal greoi sau un ponei, rasele de cai din Arabia, Persia, Asia Mică, Egipt și din țările de pe coasta de nord a Africii au atins un înalt grad de frumusețe, vioiciune, docilitate și putere de rezistență. Se pare însă că la început calul era folosit numai la ham; în orice caz, în istoria militară carul de luptă apare cu mult înaintea călărețului înarmat. Pe monumentele egiptene sînt înfățișate multe care de luptă, dar, cu o singură excepție, lipsesc cu desăvîrșire călăreții; și chiar și această excepție datează, pe cît se pare, din perioada romană. Cu toate acestea, nu încapе îndoială că, cu cel puțin două secole înainte ca perșii să le fi cucerit țara, egiptenii avuseseră o cavalerie numeroasă, iar comandantul acestui gen de armă este adeseori menționat printre cei mai de vază demnitari de la curte. Este foarte probabil ca egiptenii să fi făcut cunoștință cu cavaleria în timpul războiului cu asirienii, căci monumentele asiriene ne înfățișează adeseori călăreți, iar faptul că în armatele asiriene aceștia au fost folosiți în război într-o perioadă foarte timpurie este stabilit cu toată certitudinea. Șaua, pe cît se pare, tot la asirieni a apărut pentru prima oară. Sculpturile mai vechi înfățișează oșteni călare pe spinarea goală a calului; mai tirziu întîlnim un soi de pocladă sau de pernă și, în sfîrșit, o

şa înaltă, asemănătoare celei folosite astăzi pretutindeni în Orient.

În momentul apariţiei lor în istorie, perşii şi mezii erau un popor de călăreţi. Deşi ei au păstrat carul de luptă şi au continuat chiar să-l prefere cavaleriei, care era un gen de armă mai nou, totuşi existenţa unui număr mare de oşteni călări a făcut ca acest gen de armă să capete o importanţă cum nu avusese în nici una din armatele precedente. Cavaleria asirienilor, a egiptenilor şi a perşilor era o cavalerie neregulată, asemenea celei predominante şi astăzi în Orient şi a celei folosite, pînă nu de mult, în mod exclusiv în Africa de Nord, în Asia şi în Europa răsăriteană.

Dar de îndată ce, prin încrucişarea calului lor cu cel din Orient, grecii şi-au îmbunătăţit rasa de cai în asemenea măsură încît să-i poată folosi pentru cavalerie, ei au procedat fără întârziere la organizarea acestui gen de armă după un principiu nou. Grecii sînt aceia care au creat atît infanteria regulată, cît şi cavaleria regulată. Ei au organizat masele de oşteni pe formaţii distincte, le-au înarmat şi le-au echipat potrivit scopului pentru care erau destinate, le-au învăţat să acţioneze coordonat, să se deplaseze în rînduri şi coloane, să se menţină grupate într-o anumită formaţie tactică, aşa încît această masă concentrată care înainta să poată fi aruncată cu toată greutatea asupra unui anumit punct al frontului inamic. Astfel organizate, aceste trupe s-au dovedit pretutindeni superioare gloatelor neinstruite, greoaie şi dezordonate pe care li le opuneau asiaticii. Nu cunoaştem nici un exemplu de bătălie între cavaleria greacă şi călăreţii perşi care să fi avut loc înainte de perioada în care aceştia şi-au creat şi ei detaşamente călări de tip mai regulat; dar nu încapе îndoială că, dacă asemenea bătălii au avut loc, ele s-au soldat cu acelaşi rezultat ca şi înfrîngerile care au avut loc pe cîmpul de bătălie între oştile pedestre ale acestor două popoare. La început au fost organizate trupe călări numai în acele regiuni ale Greciei în care se creşteau cai, ca, de pildă, Tesalia şi Beoţia; însă foarte curînd după aceea, atenienii au organizat, în afară de arcaşii călări, şi un detaşament de cavalerie grea, destinat să îndeplinească serviciul de pază şi să ducă acţiuni de hărţuială. Spartanii au organizat de asemenea un detaşament de gardă călare, format din elita tineretului, dar ei nu aveau încredere în cavalerie şi, în timpul bătăliei, o obligau să descalece şi să lupte ca infanterie.

Perşii au învăţat organizarea cavaleriei regulate de la grecii din Asia Mică, precum şi de la mercenarii greci angajaţi în armata lor, şi nu încapă îndoială că o mare parte din trupele călări persane care au luptat împotriva lui Alexandru cel Mare erau mai mult sau mai puţin instruite să desfăşoare acţiuni regulate în detaşamente compacte.

Totuşi, perşii nu se puteau compara cu macedonenii. La aceştia din urmă, călăria făcea în mod obligatoriu parte din educaţia tineretului aristocratic, iar cavaleria deţinea un loc de cinste în armată. Cavaleria lui Filip şi a lui Alexandru se compunea din aristocraţia macedoneană şi tesaliană; doar un număr mic de escadroane erau recrutate din Grecia propriu-zisă. Ea era alcătuită din călăreţi înzestraţi cu arme grele — catafracţii —, care aveau coif, platoşă, apărătoare de şold şi o sulită lungă. Cavaleria şarja de obicei în masă compactă, în coloană — alungită sau în formă de pană —, iar uneori şi în linie. Cavaleria uşoară, compusă din trupe auxiliare, era într-o măsură mai mare sau mai mică o cavalerie de tip neregulat şi, asemenea cazacilor de astăzi, era destinată serviciului de pază şi acţiunilor de hărţuială.

Bătălia de la Granicos (334 î.e.n.) ne oferă primul exemplu de acţiuni de luptă în care cavaleria a jucat un rol hotărîtor. Cavaleria persană fusese dispusă la distanţă de atac faţă de vadurile acestui râu. De îndată ce vîrfurile coloanelor infanteriei macedonene au trecut riul şi înainte ca ele să se fi putut desfăşura, cavaleria persană a năvălit asupra lor şi, prin iureşul ei, le-a aruncat din nou în râu. Această manevră, care a fost repetată cu deplin succes de cîteva ori, arată clar că perşii au opus macedonenilor o cavalerie regulată. Numai cînd ai o cavalerie disciplinată şi condusă cu fermitate poţi şarja prin surprindere infanteria chiar în momentul cînd ea este slăbită la maximum, şi anume în momentul trecerii de la o formaţie tactică la alta. Trupele neregulate nu sînt în stare să facă acest lucru. Ptolemeu, care comanda avangarda armatei lui Alexandru, n-a putut înainta decît după ce călăreţii macedoneni înzestraţi cu arme grele au trecut riul şi au atacat în flanc cavaleria perşilor. A urmat o luptă îndelungată, dar întrucît cavaleria persană era dispusă pe o singură linie, fără rezerve, iar grecii din Asia aflaţi în armata perşilor i-au părăsit, în cele din urmă ea a fost înfrîntă.

Bătălia de la Arbela (331 î.e.n.) a fost cea mai glorioasă bătălie a cavaleriei macedonene. Alexandru însuşi a condus cavaleria macedoneană, care forma extremitatea dreaptă a

dispozitivului său de luptă, în timp ce cavaleria tesaliană forma extremitatea stîngă. Perşii au încercat să-l întoarcă, dar în momentul decisiv Alexandru a aruncat în luptă forţe proaspete din spate pentru a-i întoarce la rîndul său pe perşi care lăseseră un interval între flancul lor stîng şi centru. Alexandru a năvălit imediat în acest interval, a izolat flancul stîng al perşilor de restul armatei, l-a dat complet peste cap şi l-a urmărit pe o distanţă considerabilă. Apoi, cînd propriul său flanc stîng, aflat în primejdie, i-a cerut ajutor, el şi-a regrupat foarte repede cavaleria şi, trecînd prin spatele centrului armatei inamice, a căzut în spatele flancului ei drept. Astfel bătălia a fost cîştigată, şi de atunci Alexandru este considerat drept unul dintre cei mai buni comandanţi de cavalerie ai tuturor timpurilor. Pentru a-şi desăvîrşi opera, cavaleria lui l-a urmărit cu atîta zel pe inamicul pus pe fugă, încît avangarda ei a ajuns a doua zi la 75 de mile de locul bătăliei.

Este foarte interesant de remarcat că în epoca aceea principiile generale ale tacticii cavaleriei erau înţelese tot atît de bine ca şi în zilele noastre. A ataca infanteria în marş sau în momentul cînd trece de la o formaţie la alta ; a ataca cavaleria de preferinţă în flanc ; a profita de orice spărtură din linia adversarului pentru ca, năpustindu-te în ea şi desfăşurîndu-te apoi spre dreapta şi spre stînga, să cazi în flancul şi în spatele trupelor dispuse în apropierea acestei spărturi ; a consolida victoria printr-o urmărire rapidă şi necruţătoare a duşmanului înfrînt — iată regulile principale şi cele mai importante pe care trebuie să şi le însuşească orice ofiţer de cavalerie din zilele noastre. După moartea lui Alexandru nu mai auzim nimic despre această strălucită cavalerie greacă şi macedoneană. În Grecia a început să predomine din nou infanteria, iar în Asia şi în Egipt cavaleria a decăzut repede.

Romanii nu au fost niciodată călăreţi. Cavaleria, puţin numeroasă, care intra în componenţa legiunilor lor, prefera să lupte pe jos. Caii lor erau de rasă inferioară, iar oştenii nu şiau să călărească.

Dar pe ţărmurile de sud ale Mării Mediterane a fost creată o cavalerie care nu numai că rivaliza cu aceea a lui Alexandru, ci îi era chiar superioară. Comandanţii cartaginezi Hamilcar şi Hannibal au reuşit să organizeze, în afară de cavaleria lor neregulată numidă, o cavalerie regulată de prim rang şi în felul acesta şi-au creat un gen de armă care, aproape în toate cazurile, le-a asigurat victoria. Berberii din Africa de nord, cel puţin cei din regiunile de şes, sînt şi astăzi un popor

de călăreți, iar minunații cai berberi care-i duceau pe oștenii lui Hannibal în mijlocul maselor compacte ale infanteriei romane cu o iuțeală și o impetuozitate pînă atunci necunoscute servesc și astăzi pentru completarea celor mai bune regimente ale cavaleriei franceze — *chasseurs d'Afrique* * —, fiind considerați drept cei mai buni cai de călărie din zilele noastre. Infanteria cartagineză era cu mult inferioară celei romane chiar și după antrenamentul îndelungat la care a fost supusă de cei doi mari comandanți ai ei; ea n-ar fi avut nici cea mai mică șansă de succes în lupta împotriva legiunilor romane dacă nu s-ar fi bucurat de sprijinul cavaleriei, datorită căreia Hannibal s-a putut menține în Italia timp de 16 ani²⁸⁴; iar atunci cînd această cavalerie a fost istovită din cauza numeroaselor campanii — și nicidecum de armele inamicului —, el a trebuit să părăsească Italia. Bătăliile lui au un element comun cu acelea ale lui Frederic cel Mare, și anume faptul că în majoritatea lor cavaleria a raportat victoria în lupta împotriva unei infanterii de prim rang; și într-adevăr, niciodată cavaleria nu a săvîrșit fapte atît de glorioase ca atunci cînd s-a aflat sub conducerea acestor doi mari comandanți de oști. Nu știm exact din rîndurile căruia popor și după ce principii tactice și-au format Hamilcar și Hannibal cavaleria lor regulată. Dar fiindcă se face întotdeauna o distincție netă între cavaleria lor ușoară numidă și cavaleria grea sau regulată, putem conchide că aceasta din urmă nu era formată din triburi berbere. Se prea poate ca în rîndurile ei să fi fost numeroși mercenari străini, precum și un număr oarecare de cartaginezi; dar, după toate probabilitățile, principala ei masă era formată din spanioli, deoarece a fost organizată pe teritoriul acestei țări, după cum chiar pe vremea lui Cezar în majoritatea armatelor romane existau călăreți spanioli. Dat fiind că Hannibal cunoștea bine civilizația greacă și că mercenari și aventurieri greci au servit sub stîndard cartaginez și înainte de el, este aproape cert că organizarea cavaleriei grele grecești și macedonene a servit drept model pentru organizarea acestui gen de cavalerie la cartaginezi. Chiar prima ciocnire din Italia a dovedit superioritatea cavaleriei cartagineze. La Ticino (218 î.e.n.), consulul roman Publius Scipio, care executa o acțiune de cercetare cu cavaleria sa și cu infanteria ușoară, a întîlnit cavaleria cartagineză condusă de Hannibal, care îndeplinea o misiune identică. Hannibal i-a atacat îndată pe romani. Infanteria ușoară a romanilor se afla în prima linie,

* — vînători africani. — *Nota trad.*

iar cavaleria forma linia a doua. Cavaleria grea cartagineză a șarjat pedestreimea, a împrăștiat-o și, după aceea, a atacat imediat frontal cavaleria romană, în timp ce cavaleria neregulată numidă o atacase în flanc și din spate. Bătălia a fost scurtă. Romanii au luptat vitejește, dar fără nici o șansă de succes. Ei nu știau să călărească; au fost învinși de propriii lor cai; speriați de pedestrașii romani, care fuseseră aruncați înapoi asupra cavaleriei și care căutau un refugiu în rîndurile ei, mulți cai și-au trîntit călăreții și au dezorganizat formația. Unii soldați, neîncrezători în priceperea lor de a călări, au descălecat și au încercat să lupte ca pedestrași. Însă călăreții cartaginezi înzestrați cu arme grele ajunseseră deja în mijlocul lor, în timp ce numizii, care erau prezenți peste tot, galopau în jurul mulțimii învălmășite, răpunînd pe cei care încercau să se salveze. Romanii au suferit pierderi considerabile și însuși Publius Scipio a fost rănit.

La Trebia, Hannibal a reușit, printr-un vicleșug, să-i determine pe romani să treacă această apă, astfel încît ei au fost nevoiți să lupte avînd în spate un obstacol. De îndată ce acest lucru i-a reușit, Hannibal a trecut la atac cu toate forțele, silindu-i pe romani să primească lupta. Ca și cartaginezii, romanii aveau infanteria la centru; dar în fața ambelor flancuri ale armatei romane, care erau formate din cavalerie, Hannibal și-a plasat elefanții și a folosit cavaleria pentru o manevră de întoarcere și învăluire a ambelor flancuri ale inamicului. Învăluită astfel de un inamic superior numeric, cavaleria romană a suferit o înfrîngere totală încă de la începutul bătăliei, dar infanteria romană a silit centrul cartaginez să dea înapoi și a cîștigat teren. Atunci cavaleria cartagineză victorioasă a atacat-o în front și în flanc, a silit-o să-și oprească înaintarea, dar nu a reușit s-o înfrîngă. Însă Hannibal, cunoscînd dirzenia legiunii romane, a trimis pe o cale ocolită 1 000 de călăreți și 1 000 de pedestrași de elită, sub comanda fratelui său Mago, pentru a cădea în spatele ei. Aceste forțe proaspete au atacat pe romani și au reușit să le rupă linia a doua; totuși, linia întii, care număra 10 000 de oameni, și-a strîns rîndurile și, înaintînd în masă compactă, și-a croit drum prin rîndurile inamicului, iar apoi a pornit în jos, de-a lungul riului, spre Placentia, unde a trecut nestîngerită pe malul celălalt.

În bătălia de la Cannae (216 î.e.n.) romanii au avut 80 000 de pedestrași și 6 000 de călăreți, iar cartaginezii — 40 000 de pedestrași și 10 000 de călăreți. Cavaleria din Latium forma

flancul drept al romanilor, care se sprijinea pe râul Aufidus; cavaleria aliaților italici era în flancul stîng, în timp ce infanteria se afla la centru. Hannibal și-a plasat și el infanteria la centru; detașamentele celte și cele spaniole formau și de astă dată flancurile, iar între ele, ceva mai în urmă, se afla infanteria africană, înarmată și organizată acum după sistem roman. Cît privește cavaleria, el i-a plasat pe numizi la flancul drept, unde terenul descoperit le permitea, datorită mobilității și iuțelii lor mai mari, să evite șarjele cavaleriei grele italice din fața lor, în timp ce întreaga masă a cavaleriei grele, de sub comanda lui Hasdrubal, a plasat-o la flancul stîng, chiar lingă rîu. La flancul stîng al romanilor, numizii au dat destul de furcă cavaleriei italice, dar prin însuși caracterul lor de trupe călări neregulate, ei n-au fost în stare să împrăstie prin șarje regulate dispozitivul strîns al italicilor. La centru, infanteria romană a respins repede pe celți și pe spanioli, apoi a format o coloană în formă de pană pentru a ataca infanteria africană. Aceasta din urmă și-a răbătuț înșă flancurile către interior și, atacînd în linie această masă greoaie, a respins năvala ei, după care bătălia a căpătat un caracter de durată. Între timp însă, cavaleria înzestrată cu arme grele a lui Hasdrubal pregătise înfrîngerea romanilor. Printr-o șarjă furibundă împotriva cavaleriei romane din flancul drept, a risipit-o după o rezistență inverșunată și, așa cum procedase și Alexandru la Arbela, a trecut prin spatele centrului roman, a căzut în spatele cavaleriei italice, a zdrobit-o complet și, lăsînd-o ca pradă ușoară numizilor, și-a refăcut rîndurile în vederea unei șarje generale asupra flancurilor și spatelui infanteriei romane. În felul acesta a fost decis deznodămîntul bătăliei. Atacată din toate părțile, masa greoaie a infanteriei romane nu a rezistat, s-a destrămat, a fost zdrobită și a depus armele. Niciodată o armată nu suferise o asemenea înfrîngere totală. Romanii au pierdut 70 000 de oameni; din întreaga lor cavalerie nu au scăpat decît 70 de oameni. Cartaginezii au pierdut mai puțin de 6 000 de oameni, din care două treimi aparțineau contingentelor de celți, care au avut de suportat greutatea principală a primului atac al legiunilor. Dintr-un efectiv de 6 000 de oameni, cavaleria regulată a lui Hasdrubal, care a cîștigat întreaga bătălie, nu a pierdut mai mult de 200 de oameni — morți și răniți.

În perioada care a urmat, cavaleria romană nu a fost cu mult mai bună decît în timpul războaielor punice²⁹⁵. În componența legiunilor intrau mici detașamente de cavalerie, dar

cavaleria ca atare nu a format niciodată un gen de armă de sine stătător. În afară de cavaleria legiunilor, pe vremea lui Cezar au mai existat și trupe călări formate din mercenari spanioli, celți și germani, toate cu un caracter mai mult sau mai puțin neregulat. La romani, cavaleria nu a săvârșit niciodată o faptă demnă de a fi menționată; acest gen de armă era atît de neglijat și atît de ineficace, încît pentru armatele romane oastea călare neregulată a parților din Khorassan constituia o forță extrem de amenințătoare.

Totuși, în partea de răsărit a imperiului s-a păstrat vechea pasiune pentru cai și pentru călărie, și Bizanțul a rămas pînă în momentul cuceririi lui de către turci o mare piață de cai și o școală de călărie pentru întreaga Europă. De aceea în timpul renașterii de scurtă durată a Imperiului bizantin, sub Justinian, cavaleria imperiului a atins un nivel relativ înalt, iar în bătălia de la Capua (554 e.n.) eunucul Narses, după cum arată izvoarele, a înfrînt pe teutoni, care invadaseră Italia, îndeosebi cu ajutorul acestui gen de armă²⁸⁶.

Afirmarea nobilimii de origine teutonă în toate țările Europei apusene a pus bazele unei noi ere în istoria cavaleriei. Pretutindeni nobilimea s-a simțit atrasă către cavalerie, formînd, sub denumirea de gens d'armes, o cavalerie de genul cel mai greu, în care nu numai călăreții, ci și caii erau acoperiți cu armuri de metal. Prima bătălie în care a apărut această cavalerie a fost cea de la Poitiers, unde în anul 732 Carol Martel a respins torentul invaziei arabe. Sub conducerea lui Eudes, duce de Aquitania, cavalerii franci au străpuns rîndurile maurilor și le-au cucerit tabăra. Dar acest gen de trupe nu era apt pentru urmărire; de aceea, arabii, protejați de neobosita lor cavalerie neregulată, au putut să se retragă nestingheriți în Spania. Cu această bătălie începe seria războaielor în care cavaleria regulată masivă, dar greoaie a Occidentului a luptat cu rezultate schimbătoare împotriva cavaleriei neregulate și mobile a Orientului. Aproape în tot cursul secolului al X-lea, cavalerii germani și-au încrucișat spada cu sălbaticii călăreți unguri și, datorită dispozitivului lor strîns, i-au zdrobit complet în anul 933 la Merseburg și în anul 955 la Lech²⁸⁷. Cavalerii spanioli au luptat timp de cîteva secole împotriva maurilor, care le invadaseră țara, și în cele din urmă i-au înfrînt. Însă în timpul cruciadelor, cînd „cavalerii grei” ai Occidentului și-au mutat arena acțiunilor militare pe teritoriul dușmanilor lor orientali, ei au suferit la rîndul lor înfrîngeri și, în majoritatea cazurilor, au fost nimicîți

complet; nici ei și nici caii lor nu au putut suporta clima, marșurile nespuse de lungi, lipsa unei hrane corespunzătoare și a furajelor potrivite.

După cruciade a urmat o nouă invazie a călăreților orientali în Europa, și anume aceea a mongolilor. După ce au invadat Rusia și regiunile Poloniei, în 1241 ei au întâlnit la Wahlstatt, în Silezia, armata aliată polono-germană²⁸⁸. După o luptă îndelungată, asiaticii i-au înfrânt pe cavalerii epuizați, îmbrăcați în armuri de oțel, dar victoria a fost plătită atât de scump, încât a subminat forța cotropitorilor. Mongolii n-au înaintat mai departe și, în scurt timp, datorită neînțelegerilor din tabăra lor, au încetat de a mai prezenta un pericol și au fost aruncați înapoi.

În tot cursul evului mediu, cavaleria a rămas, în toate armatele, principalul gen de armă; la popoarele orientale rolul acesta l-au jucat întotdeauna trupele călări ușoare neregulate; la popoarele din Europa occidentală, cavaleria grea regulată, formată din cavaleri, a fost în perioada aceea genul de armă care decidea deznodământul fiecărei bătălii. Această preponderență a cavaleriei a fost determinată nu atât de meritele ei — căci trupele călări neregulate ale Orientului nu erau capabile să susțină o luptă regulată, iar cavaleria regulată a Occidentului era neînchipuit de greoaie în mișcări —, cât mai ales de inferioritatea infanteriei. Asiaticii, ca și europenii, nu aveau nici un fel de considerație pentru infanterie; aceasta era formată din luptători care nu dispuneau de mijloacele necesare pentru a se prezenta la oaste călare, mai ales din sclavi sau iobagi. Ea nu avea o organizare corespunzătoare; lipsită de armuri, având ca arme numai sulița și spada, ea putea, datorită formației sale adânci, să țină piept, de la caz la caz, șarjelor năprasnice, dar dezordonate, ale călăreților orientali; dar ea era inevitabil strivită de invulnerabili cavaleri înzestrați cu arme grele ai Orientului. Singura excepție o constituie infanteria engleză, a cărei forță se baza pe o armă redutabilă: arcul lung. Raportul numeric dintre cavaleria europeană din acele vremuri și restul armatei nu era, desigur, atât de mare cum a fost câteva secole mai târziu sau cum este chiar în vremea noastră. Cavalerii nu erau prea numeroși și constatăm că la multe bătălii mari n-au participat mai mult de 800 sau 1 000 de cavaleri. De obicei însă acest număr era mai mult decât suficient pentru a veni de hac unui număr oricât de mare de pedestrași îndată ce cavalerii reușeau să alunge de pe câmpul de luptă pe cavalerii

inzestrați cu arme grele ai inamicului. Acești cavaleri înzestrați cu arme grele duceau de obicei lupta în formație în linie pe un singur rând, în timp ce rândul din spate îl formau scutierii, al căror armament era, de regulă, incomplet și mai ușor. De îndată ce pătrundeau în mijlocul inamicului, aceste linii se destrămau curînd în luptători izolați și bătălia se încheia printr-o simplă luptă corp la corp. Ulterior, cînd a început să se folosească arma de foc, s-a trecut la crearea unor dispozitive adînci, de obicei în careu; dar în acel moment zilele cavalerilor erau deja numărate.

În cursul secolului al XV-lea a apărut pe cîmpul de luptă artileria, iar o parte din infanterie — trăgătorii din acea vreme — a fost înarmată cu muschete; în plus, s-a produs o schimbare generală în însuși caracterul infanteriei. Acest gen de armă a început să fie format din mercenari, care și-au făcut din serviciul militar o profesie. Asemenea soldați de profesie au fost Landsknechții germani și elvețienii; ei au introdus foarte curînd formații și mișcări tactice mai regulate. A fost reinviată, într-un anumit sens, falanga dorică și macedoneană din antichitate; coiful și platoșa protejau într-o oarecare măsură pe soldați împotriva sulițelor și săbiilor cavaleriei; și după ce la Novara (1513)²⁸⁹ infanteria elvețiană i-a alungat literalmente de pe cîmpul de luptă pe cavalerii francezi, această cavalerie bravă, dar greoaie, a încetat de a mai fi folosită. După răscoala Țărilor de Jos împotriva Spaniei întîlnim o nouă categorie de cavalerie, Reiterii * germani (în Franța reitres), care, ca și pedestrașii, se recrutau prin înrolare voluntară și erau înarmați cu coif și platoșă, sabie și pistoale. Ei erau tot atît de greoi ca și cuirasierii de astăzi, dar mult mai ușori decît cavalerii. Curînd aceștia și-au dovedit superioritatea asupra cavalerilor îmbrăcați în armuri. De acum înainte aceștia încep să dispară, și, o dată cu ei, dispăre și sulița; sabia și arma de foc cu țeava scurtă devin armamentul obișnuit al cavaleriei.

Tot cam în acea vreme (sfîrșitul secolului al XVI-lea) a fost introdus, mai întîi în Franța, iar apoi și în alte țări ale Europei, un gen de armă mixt: dragonii. Înarmați cu muschete, ei trebuiau să lupte, în funcție de împrejurări, fie ca infanterie, fie în calitate de cavalerie. Un gen de armă asemănător fusese creat încă de Alexandru cel Mare, sub denumirea de dimachae, însă multă vreme acest exemplu nu a fost

* În articolul apărut în „New American Cyclopaedia”, Engels a menținut cuvîntul german Reiter. — *Nota red.*

urmat. Dragonii din secolul al XVI-lea au dăinuit un timp mai îndelungat, dar pe la mijlocul secolului al XVIII-lea ei au pierdut pretutindeni caracterul de gen de armă mixt, păstrându-și doar denumirea; ei erau folosiți de obicei în calitate de cavalerie. Cea mai importantă trăsătură distinctivă a dragonilor o constituia faptul că ei reprezentau primul gen de cavalerie regulată complet lipsită de armuri. O încercare de a crea unități de dragoni ca gen de armă cu adevărat mixt a fost făcută încă o dată, pe scară largă, de țarul Nicolaie al Rusiei; în scurt timp însă s-a constatat că în fața dușmanului ei trebuiau folosiți întotdeauna în calitate de cavalerie, și de aceea Alexandru al II-lea i-a transformat foarte curînd în cavalerie obișnuită, destinată să îndeplinească misiuni de infanterie tot atît de puțin ca husarii sau cuirasierii.

Mauriciu de Orania, marele comandant de oști olandez, a creat pentru prima oară pentru Reiterii săi o organizare asemănătoare, într-o anumită măsură, organizării tactice moderne. El îi instruia să execute șarje și evoluții pe detașamente izolate și pe mai multe linii, îi învăța să execute ocoliri, să se desprindă de inamic, să formeze coloana și linia, să schimbe frontul pe escadroane și plutoane fără a dezorganiza dispozitivul. În felul acesta, deznodămîntul luptei cavaleriei nu se mai decidea acum printr-o singură șarjă executată de întreaga masă, ci prin șarje succesive executate de escadroane și linii independente, care se sprijineau reciproc. Cavaleria lui era dispusă de obicei pe 5 rînduri. În alte armate cavaleria lupta în formații adînci, iar acolo unde fusese adoptată formația în linie, aceasta avea totuși o adîncime de 5—8 rînduri.

În secolul al XVII-lea, după ce s-a renunțat definitiv la folosirea costisitorilor cavaleri înzestrați cu arme grele, efectivul cavaleriei a crescut considerabil. În nici o altă perioadă acest gen de armă n-a deținut un loc atît de important în fiecare armată. În timpul Războiului de 30 de ani, cavaleria reprezenta de obicei între $\frac{2}{5}$ și $\frac{1}{2}$ din fiecare armată; în unele cazuri, la un pedestraș reveneau cîte doi călăreți. Cel mai de seamă comandant de cavalerie din acea vreme a fost Gustav Adolf. Cavaleria lui se compunea din cuirasieri și dragoni; aceștia din urmă luptau aproape întotdeauna în calitate de cavaleriști. Cuirasierii lui erau de asemenea mult mai ușori decît aceia ai împăratului și și-au dovedit curînd superioritatea incontestabilă. Cavaleria suedeză era dispusă pe trei rînduri; spre deosebire de cuirasierii din majoritatea armatelor,

a căror armă principală era pistolul, cavaleria lui Gustav Adolf avea ordin să nu-și piardă timpul trăgând asupra inamicului, ci să-l șarjeze cu sabia în mână. În această perioadă, cavaleria, care în evul mediu era plasată de obicei la centru, a început să fie plasată din nou, ca în antichitate, la flancurile armatei, unde era dispusă pe două linii.

În Anglia, războiul civil a ridicat doi remarcabili comandanți de cavalerie. Prințul Rupert, din tabăra regalistilor, se distingea prin „bravura” caracteristică oricărui mare comandant de cavalerie, dar aproape întotdeauna se lăsa prea lesne antrenat, pierdea cavaleria din mână și era atât de absorbit de ceea ce se petrecea nemijlocit sub ochii lui, încît „dragonul temerar” din el preleva întotdeauna asupra comandantului. Cromwell, care făcea parte din tabăra adversă, da dovadă de aceeași bravură acolo unde situația cerea acest lucru, dar era un comandant mult mai iscusit; el nu pierdea soldații din mână, păstra întotdeauna o rezervă pentru împrejurări neprevăzute și pentru manevre decisive, manevra cu pricepere și, în felul acesta, ieșea de obicei învingător în luptele împotriva adversarului său nechibzuit. El a cîștigat bătăliile de la Marston Moor și Naseby²⁹⁰ numai datorită cavaleriei.

În majoritatea armatelor, cu excepția celei suedeze și a celei engleze, folosirea armei de foc a continuat să rămînă principalul procedeu de acțiune al cavaleriei în luptă. În Franța, în Prusia și în Austria, cavaleria era instruită să folosească în luptă carabina exact așa cum infanteria folosea muscheta. Focul se executa de-a călare pe șiruri, pe plutoane, pe rînduri etc., și în tot acest timp orice mișcare înceta; în timpul apropierii în vederea șarjei, linia înainta la trap; la o distanță mică de inamic, linia se oprea, se trăgea o salvă, cavaleriștii trăgeau săbiile și apoi urma șarja. Eficacitatea focului liniilor lungi ale infanteriei a zdruncinat orice încredere în șarja cavaleriei, care nu mai era protejată de armuri; ca urmare a acestui fapt, călăria începu să fie neglijată, călăreții nu mai reușeau să execute nici un fel de mișcări în alură rapidă; chiar în alurile încete erau frecvente cazurile cînd oamenii și caii sufereau accidente. Instrucția, în majoritatea cazurilor, se desfășura în formație pe jos, iar ofițerii de cavalerie n-aveau nici o idee despre folosirea cavaleriei în luptă. Francezii, ce-i drept, șarjau uneori cu săbiile trase, iar Carol al XII-lea al Suediei, credincios tradiției sale naționale, șarja întotdeauna în galop mărit, fără a trage focuri de armă,

împrăştia cavaleria şi infanteria inamicului şi, uneori, chiar cucerea fortificaţii de campanie de profil redus.

Dar numai Frederic cel Mare şi marele său comandant de cavalerie, Seydlitz, au meritul de a fi transformat radical cavaleria şi de a o fi ridicat pe culmile gloriei. Cavaleria prusiană, alcătuită din soldaţi înzestraţi cu arme grele şi din cai greoi în mişcări, instruită să folosească numai arme de foc, pe care Frederic * o lăsase fiului său, a fost zdrobită într-o clipită la Mollwitz (1741). Imediat după încheierea primului război silezian ²⁹¹ însă, Frederic a procedat la reorganizarea radicală a cavaleriei. Tragerea şi instrucţia în formaţie pe jos au fost trecute pe planul al doilea ; principala atenţie a fost acordată călăriei.

„Toate evoluţiile se vor executa cât mai rapid cu putinţă, toate întoarcerile se vor executa în galop mic. Ofiţerii de cavalerie trebuie, în primul rând, să facă din soldaţii lor călăreţi excelenţi ; cuirasierii trebuie să fie tot atât de iscusiţi şi experimentaţi în arta călăriei ca şi husarii şi să fie bine instruiţi în mînuirea sabiei“.

Cavaleriştii trebuiau să facă zilnic călărie. Principalele forme de instrucţie erau călăria în teren accidentat, sărirea obstacolelor şi mînuirea armelor de-a călare. În timpul şarjei nu era permis să se tragă asupra inamicului decît după ce primele lui două linii erau complet zdrobite.

„Fiecare escadron cînd merge la atac trebuie să şarjeze inamicul cu sabia în mînă şi, sub sancţiunea degradării dezonorante, nici un comandant nu trebuie să permită trupelor sale să tragă ; generalii de brigadă răspund de respectarea acestei prescripţii. În timpul înaintării mişcarea trebuie executată la început în trap mărit şi, în cele din urmă, se trece la galop mărit, menţinînd însă formaţia în ordine strînsă ; convingerea maiestăţii-sale este că dacă şarjele vor fi executate în felul acesta, inamicul va fi întotdeauna zdrobit.

Fiecare ofiţer de cavalerie trebuie să ţină întotdeauna minte că pentru a înfrînge inamicul se cer două condiţii : 1) să-l şarjezi cu maximum de repeziciune şi forţă, 2) să-i învâli flancurile” ²⁹².

Aceste pasaje din instrucţiunile lui Frederic reflectă în suficientă măsură transformarea totală pe care el a făcut-o în tactica cavaleriei. El a fost admirabil secondat de Seydlitz, care a comandat întotdeauna pe cuirasierii şi dragonii lui, instruindu-i astfel încît nici o cavalerie din perioada Războiului de 7 ani nu se putea compara cu cea prusiană în ceea ce priveşte impetuozitatea şi organizarea şarjei, rapiditatea evoluţiilor, capacitatea de a executa atacuri de flanc, repe-

* Frederic Wilhelm I. — *Nota red.*

ziciunea cu care se aduna și se regrupă după șarjă. Rezultatele nu s-au lăsat așteptate. La Hohenfriedberg, regimentul de dragoni din Bayreuth, format din 10 escadroane, a dat peste cap tot flancul stîng al infanteriei austriece, a zdrobit 21 de batalioane, a capturat 66 de steaguri, 5 tunuri și a luat 4 000 de prizonieri. La Zorndorf, cînd infanteria prusiană a fost nevoită să se retragă, Seydlitz, cu 36 de escadroane, a alungat de pe cîmpul de luptă cavaleria rusă victorioasă și apoi s-a năpustit asupra infanteriei ruse, pricinuindu-i o înfrîngere totală și pierderi grele. Victoriile obținute la Rossbach, Striegau, Kesselsdorf, Leuthen²⁹³ și în zeci de alte bătălii, Frederic le-a datorat strălucitei sale cavalerii.

Cînd a izbucnit războiul revoluționar francez, austriecii au adoptat sistemul prusian, francezii însă nu. Cavaleria franceză fusese, ce-i drept, puternic dezorganizată în urma revoluției, iar noile formații s-au dovedit a fi, la începutul războiului, aproape inapte de luptă. Cînd, în cursul anilor 1792 și 1793, noile contingente ale infanteriei franceze au întîlnit cavaleria bine instruită a englezilor, prusienilor și austriecilor, ele au suferit repetate înfrîngeri. Cavaleria franceză, fiind absolut incapabilă să se măsoare cu asemenea adversari, a fost ținută aproape întotdeauna în rezervă, pînă cînd, după cîțiva ani petrecuți în campanii, s-a îmbunătățit. Începînd din 1796, fiecare divizie de infanterie era sprijinită de cavalerie; totuși, la Würzburg întreaga cavalerie franceză a fost zdrobită de 59 de escadroane austriece (1796)²⁹⁴.

Venind la cirna Franței, Napoleon a depus toate eforturile pentru a îmbunătăți cavaleria franceză. El a avut de-a face cu cel mai prost material ce se putea imagina. Ca națiune, francezii sînt, fără doar și poate, cei mai proști călăreți din Europa, iar caii lor sînt buni de ham, dar nu pentru călărie. Napoleon însuși era un călăreț mediocru și nici nu aprecia priceperea altora în arta călăriei. Cu toate acestea, el i-a adus mari îmbunătățiri, și, după înființarea taberei de la Boulogne, cavaleria lui, care avea în cea mai mare parte cai din Germania și din Italia, a devenit un adversar de temut. Campaniile din 1805 și 1806—1807 au permis cavaleriei franceze să absoarbă aproape întregul efectiv de cai al armatei austriece și al celei prusiene; în plus, aceste campanii au întărit armata lui Napoleon cu excelenta cavalerie a Confederației Rinului și a Marelui Ducat al Varșoviei²⁹⁵. În felul acesta au fost create uriașele mase de cavalerie cu care Napoleon a acționat în 1809, în 1812 și în a doua jumătate a

anului 1813 ; deși, de obicei, era denumită franceză, această cavalerie era alcătuită în mare parte din germani și din polonezi. Cuirasele, complet desființate în armata franceză cu puțin înainte de revoluție, au fost parțial reintroduse de Napoleon în echipamentul cavaleriei grele. În rest, organizarea și armamentul cavaleriei au rămas aproape aceleași, dacă facem abstracție de faptul că, o dată cu trupele auxiliare poloneze, el a primit câteva regimente de cavalerie ușoară înarmată cu lănci, a cărei uniformă și armament au fost curînd adoptate și în alte armate. Dar, în ceea ce privește întrebuințarea tactică a cavaleriei, Napoleon a făcut o schimbare radicală. În conformitate cu sistemul constituirii diviziilor și corpurilor de armată din toate cele trei genuri de armă, el a dat fiecărei divizii sau fiecărui corp un anumit efectiv de cavalerie ușoară, dar masa principală a acestui gen de armă, și în special întreaga cavalerie grea, era ținută grupată în rezervă pentru a da, la momentul oportun, o puternică lovitură decisivă sau, în caz de nevoie, pentru a acoperi retragerea armatei. Aceste mase de cavalerie, care apăreau pe neașteptate într-un anumit punct al cîmpului de bătălie, aveau adeseori un rol hotărîtor ; și totuși ele n-au obținut niciodată succese atît de strălucite ca acelea pe care le-a obținut cavaleria lui Frederic cel Mare. Explicația acestui fapt trebuie căutată în parte în modificarea tacticii infanteriei, care, alegînd de preferință pentru acțiunile ei un teren accidentat și întîmpinînd întotdeauna dispusă în careu cavaleria, făcea ca aceasta din urmă să obțină mai anevoie victorii atît de mari ca acelea pe care le repurtase cîndva cavaleria prusiană asupra liniilor întinse și puțin adînci ale infanteriei adversarilor ei. Cert este că cavaleria lui Napoleon nu se putea compara cu aceea a lui Frederic cel Mare și că tactica ei era departe de a însemna, în toate privințele, un pas înainte în comparație cu aceea a cavaleriei lui Frederic. Faptul că erau călăreți mediocri îi obliga pe francezi să șarjeze într-o alură relativ înceată — la trap sau în galop mic ; numai rareori cavaleria franceză șarja în galop mărit. Marea bravură a francezilor și formația în ordine strînsă compensau adeseori insuficiența lor impetuozitate ; cu toate acestea, șarja lor nu era din acelea care ar putea fi considerate azi ca iscusite. În multe cazuri, cavaleria franceză a menținut vechiul sistem, care consta în a întîmpina cavaleria inamică stînd pe loc cu carabina în mînă, și în toate aceste cazuri ea a suferit înfrîngeri. Ultima oară acest lucru s-a întîmplat la Dannigkow

(5 aprilie 1813)²⁹⁶, cînd circa 1 200 de cavaleriști francezi au așteptat în acest fel atacul dezlănțuit de 400 de prusieni și, cu toată superioritatea lor numerică, au suferit o înfrîngere totală. Cît privește tactica lui Napoleon, folosirea unor mase mari de cavalerie devenise la el o regulă atît de temeinic statornicită, încît nu numai că a slăbit cavaleria divizionară într-o măsură care a făcut-o să devină cu totul inutilă, dar, în afară de asta, cînd folosea aceste mase, el neglija adeseori principiul introducerii succesive în luptă a forțelor sale; or, aceasta este una dintre regulile principale ale tacticii moderne și este aplicabilă la cavalerie într-o măsură mai mare chiar decît la infanterie. El a introdus atacul de cavalerie în coloană și uneori dispunea chiar un întreg corp de cavalerie într-o singură coloană enormă; în acest dispozitiv era absolut imposibil să se scoată diîm coloană măcar un singur escadron sau regiment, iar despre o încercare de desfășurare nici nu putea fi vorba. Generalii săi de cavalerie nu erau nici ei la înălțimea cuvenită, și chiar cel mai strălucit dintre ei, Murat, apare ca o figură cît se poate de mediocră în comparație cu Seydlitz.

În timpul războaielor din 1813, 1814 și 1815, adversarii lui Napoleon au adus îmbunătățiri esențiale în tactica cavaleriei. Deși aplicau în mare măsură sistemul napoleonian de a ține în rezervă mase mari de cavalerie, datorită cărui fapt de foarte multe ori cea mai mare parte a cavaleriei nu participa la acțiunile de luptă, totuși în numeroase cazuri ei au încercat să revină la tactica lui Frederic. În armata prusiană a reînviat vechiul spirit. Primul care a început să folosească cu mai multă îndrăzneală și în general cu succes cavaleria a fost Blücher. Ambuscada de la Haynau (1813), unde 20 de escadroane prusiene au zdrobit 8 batalioane franceze și au capturat 18 tunuri, marchează un moment de cotitură în istoria contemporană a cavaleriei și se deosebește în bine de tactica folosită la Lützen, unde aliații au ținut în rezervă 18 000 de cavaleriști pînă cînd au pierdut bătălia, deși cu greu s-ar fi putut găsi un teren mai favorabil pentru acțiunile cavaleriei.

Englezii n-au folosit niciodată sistemul formării unor mase mari de cavalerie, și de aceea au înregistrat adeseori succese, deși însuși Napier recunoaște că pe vremea aceea cavaleria lor nu era atît de bună ca cea franceză²⁹⁷. La Waterloo (unde, în treacăt fie spus, cuirasierii francezi au șarjat de astă dată în galop mărit), cavaleria engleză a fost admirabil condusă și a acționat în genere cu succes, cu excepția

cazurilor cînd a cedat slăbiciunii ei naționale și a ieșit de sub control.

După pacea din 1815, tactica napoleoniană, deși a continuat să rămînă înscrisă în regulamentele majorității armatelor, a cedat din nou locul tacticii lui Frederic. Se acordă o mai mare atenție călăriei, deși încă nu în măsura cuvenită. Ideea de a întîmpina inamicul cu carabina în mînă este abandonată; pretutindeni se restabilește regula, statornicită de Frederic, că orice comandant de cavalerie care a dat posibilitate inamicului să-l șarjeze, în loc să-l șarjeze el pe inamic, este degradat. Galopul a devenit din nou alura cavaleriei în timpul șarjei; atacul în coloană a fost înlocuit cu șarja în linii succesive, în formații care asigură executarea unor atacuri de flanc și posibilitatea de a manevra cu subunități izolate pe timpul șarjei. Mai rămîn însă multe de făcut. Mai multă atenție călăriei, îndeosebi călăriei în teren, măsuri pentru a apropia construcția șei de tipul celei vînătorești și schimbarea corespunzătoare a poziției în șa și, ceea ce-i mai important, micșorarea greutateii pe care trebuie s-o poarte calul — acestea sînt îmbunătățirile care se cer introduse în toate armatele, fără excepție.

Să trecem acum de la istoricul cavaleriei la organizarea și tactica ei actuală. Recrutările pentru cavalerie, în măsura în care este vorba de soldați, se fac, în linii generale, la fel ca recrutările pentru celelalte genuri de armă din țara respectivă. Totuși, în unele state acestui gen de armă îi sînt destinați oameni originari din anumite regiuni; așa, de pildă, în Rusia — malorușii (originari din Malorossia *), în Prusia — polonezii. În Austria, efectivele cavaleriei grele sînt recrutate din provinciile germane și din Boemia, husarii — numai din Ungaria, iar ulanii — în primul rînd din provinciile poloneze. Completarea efectivului în cai merită însă să fie menționată în mod special. În Anglia, unde în timp de război întreaga cavalerie nu are nevoie de mai mult de 10 000 de cai, guvernul nu întîmpină dificultăți în achiziționarea lor; dar, pentru a asigura armatei posibilitatea de a folosi de preferință cai care cam pînă la vîrsta de cinci ani nu au fost folosiți la muncă, se achiziționează armăsari în vîrstă de trei ani, în special de rasă Yorkshire, care sînt întreținuți în centre de creștere pe socoteala statului pînă în momentul cînd devin apti pentru serviciu. Prețul plătit pentru acești armăsari (20—25 de lire

* — denumire veche a Ucrainei, folosită în documente și în istoriografie pe timpul țarismului. — *Nota trad.*

sterline) și existența unui mare număr de cai buni în această țară asigură, fără îndoială, cavaleriei britanice cel mai bun efectiv în cai din lumea întreagă. În Rusia există de asemenea un număr mare de cai, deși rasa lor este inferioară cailor englezești. Ofițerii însărcinați cu remonta cumpără cai cu toptanul din provinciile din sudul și vestul imperiului, de cele mai multe ori de la geambași evrei; apoi îi revind pe cei inapți, iar pe cei rămași îi predau, după culoare, la diferite regimente (în regimentele rusești caii trebuie să fie de aceeași culoare). Comandantul regimentului este considerat oarecum proprietar al tuturor cailor din regimentul său; în schimbul unei sume importante, care i se plătește lui personal, el trebuie să întrețină în stare bună efectivul în cai al regimentului. Se apreciază că un cal trebuie să fie folosit timp de opt ani. Inițial, caii erau furnizați de marile herghelii din Volinia și din Ucraina, unde erau ținuți în stare de totală sălbăticie; dar dresarea lor pentru cavalerie era atât de dificilă, încît a trebuit să se renunțe la acest sistem. În Austria, o parte din cai se obțin prin cumpărare, dar în ultimul timp cea mai mare parte este furnizată de hergheliile statului, care pot da anual peste 5 000 de cai de cavalerie în vîrstă de cinci ani. În caz de extremă nevoie, o țară atât de bogată în cai ca Austria poate să se bizuie pe piețele interne. Acum 60 de ani, Prusia era nevoită să cumpere din străinătate aproape toți caii de care avea nevoie, dar în prezent ea este în stare să înzestreze cu cai din resursele interne ale țării întreaga ei cavalerie, atât pe cea de linie cît și pe aceea a Landwehrului. Pentru cavaleria de linie, intendenții însărcinați cu remonta cumpără cai în vîrstă de trei ani și-i trimit la centre de creștere, unde sînt ținuți pînă la vîrsta cînd devin apți pentru serviciu; anual sînt necesari 3 500 de cai. În caz de mobilizare a cavaleriei Landwehrului, toți caii din țară sînt rechiziționați; pentru fiecare cal rechiziționat se plătește însă o despăgubire de 40—70 de dolari. În această țară există de trei ori mai mulți cai buni pentru armată decît ar putea să fie nevoie la un moment dat. Dintre toate țările europene, cea mai săracă în cai este Franța. Rasele cabaline din această țară, adeseori bune și chiar excelente pentru tracțiune, sînt, în genere, inapte pentru călărie. De multă vreme statul și-a creat herghelii proprii (haras), dar rezultatele sînt departe de a fi atât de bune ca în alte țări; în 1838 aceste herghelii, împreună cu centrele de remontă legate de ele, n-au putut să furnizeze armatei nici

măcar 1 000 de cai cumpărați sau crescuți pe cheltuiala statului. Generalul La Roche-Aymon a exprimat părerea că în întreaga Franță nu există nici 20 000 de cai în vîrstă de 4 pînă la 7 ani care să fie buni pentru cavalerie²⁹⁸. Deși în ultimul timp centrele de remontă și hergheliile au fost considerabil îmbunătățite, totuși ele nu sînt încă în stare să satisfacă pe deplin nevoile armatei. Algeria furnizează o rasă excelentă de cai de cavalerie, și cele mai bune regimente ale cavaleriei franceze — chasseurs d'Afrique — sînt înzestrate numai cu cai de această rasă, dar celelalte regimente aproape că nu primesc de loc asemenea cai. Ca urmare, în caz de mobilizare, Franța este nevoită să cumpere cai din străinătate, uneori din Anglia, dar de cele mai multe ori din Germania de nord, de unde nu capătă caii cei mai buni, deși trebuie să plătească pentru fiecare cam 100 de dolari. Mulți dintre cail refuzați de regimentele de cavalerie germane ajung în armata franceză și, în general, cu excepția unităților de chasseurs d'Afrique, cavaleria franceză are cei mai proști cai din Europa.

Există două categorii principale de cavalerie: grea și ușoară. Adevărata deosebire dintre ele este determinată de calitățile cailor lor. Cail mari și puternici nu pot acționa bine alături de cail mici, sprinteni și iuți. În timpul șarjei, cei dintii se mișcă mai încet, dar au o mai mare forță de izbire, în timp ce ultimii se disting printr-o mai mare iuteală și impetuozitate a atacului și, în plus, sînt mai potriviți pentru lupta corp la corp și pentru acțiuni de hărțuială, pentru care cail grei sau mari nu sînt nici destul de sprinteni, nici destul de inteligenți. Tocmai de aceea o asemenea împărțire a cavaleriei este într-adevăr necesară, dar moda, fantezia și imitarea unor costume naționale au creat numeroase subcategorii și varietăți de cavalerie, a căror examinare amănunțită nu prezintă interes. În majoritatea țărilor, cavaleria grea este, cel puțin în parte, înzestrată cu cuirase, care însă nu sînt nici pe departe impenetrabile pentru gloanțe; în Sardinia, primul rînd al acestei cavalerii este înzestrat cu lănci. Cavaleria ușoară este înarmată în parte cu săbii și carabine, în parte cu lănci. Carabinele sînt cu țeavă lisă sau cu țeavă ghintuită. În majoritatea cazurilor, la armamentul cavaleristului se adaugă și pistolul; numai cavaleria Statelor Unite este înzestrată cu revolvere. Sabia este fie dreaptă, fie mai mult sau mai puțin încovoiată; prima este preferabilă pentru împungere, iar cea de-a doua, pentru tăiere. Superioritatea lăncii față de

sabie continuă să fie și astăzi controversată. Pentru lupta corp la corp este, fără doar și poate, preferabilă sabia ; în timpul șarjei, în genere cu greu se poate acționa cu lancea, afară de cazul cînd nu e prea lungă și prea grea pentru a fi ținută în mîna, dar în timpul urmării unei cavalerii înfrînte ea s-a dovedit a fi o armă cît se poate de eficace. Aproape toate popoarele de călăreți se bizuie pe sabie ; pînă și cazacii renunță la folosirea lăncii atunci cînd au de-a face cu niște luptători îcusitiți în mînuirea săbiei, cum sînt cerchezii. Pistoalele sînt inutile, dacā facem abstracție de întrebuintarea lor pentru darea de semnale ; carabina nu este prea eficace, chiar dacā este ghintuită, și nu va aduce niciodatā un folos real atîta timp cît nu va fi introdus sistemul încārcării pe la culatā ; revolverul constituie, în mîini iscusite, o armă de temut în lupta corp la corp ; totuși regina armelor de cavalerie este sabia bunā, ascuțitā și ușor de mînuit.

În afară de șa, de harnașament și de călărețul înarmat, calul de cavalerie trebuie să ducă pachetajul : îmbrăcămintea de rezervă, echipamentul de tabără, precum și ustensiile necesare pentru îngrijirea lui, iar în timpul campaniei, pe lîngă acestea, hrană pentru călăreț, precum și furaj pentru sine. În diferite armate și în diferite categorii de cavalerie, greutatea totală a acestei încārcături, care cuprinde întregul echipament de campanie, variază între 250 și 300 de pfunzi ; aceasta greutate apare imensă în comparație cu aceea pe care trebuie s-o poarte în spinare un cal de călărie civil. Supraîncārcarea cailor constituie punctul cel mai slab al oricārei cavalerii. În această privință, pretutindeni este nevoie de mari reforme. Greutatea cavaleristului și a echipamentului de campanie poate și trebuie să fie micșorată ; dar atîta timp cît se menține sistemul actual, această împovărare a cailor trebuie luatā în considerare întotdeauna cînd se apreciază capacitatea de luptă și puterea de rezistență a cavaleriei.

Cavaleria grea, care se compune din călăreți viguroși, dar avînd pe cît posibil o greutate relativ mică și cai puternici, trebuie să acționeze în primul rînd prin forța loviturii masate în formație în ordine strînsă. Pentru aceasta se cere vigoare, putere de rezistență și o anumită greutate fizică, deși nu atît de mare încît să facā din cavalerie o armă greoaie. Mișcările cavaleriei trebuie să fie iuți, fără a depăși însă limita compatibilă cu ordinea cea mai riguroasă. Odată dispusă în formație de șarjă, ea trebuie să galopeze drept

înainte, măturînd totul din calea ei. Nu e nevoie ca acești călăreți, luați individual, să călărească atît de bine ca cei din cavaleria ușoară ; ei trebuie să știe însă să-și conducă bine caii, să fie instruiți să înainteze riguros în linie dreaptă și în masă compactă. De aceea caii lor trebuie să fie mai puțin sensibili la pulpă și să nu aibă un fuleu prea mic ; ei trebuie să meargă bine la trap și să fie obișnuiți să-și mențină riguros locul în formație atunci cînd merg în galop mic timp îndelungat.

Cavaleria ușoară, dimpotrivă, avînd călăreți mai agili și cai mai iuți, trebuie să acționeze rapid și să fie omniprezentă. Ceea ce îi lipsește în greutate trebuie să fie compensat prin iuțeală și dinamism. Ea șarjează cu maximum de impetuozitate, dar atunci cînd este avantajos simulează fuga, pentru ca apoi, schimbînd pe neașteptate frontul, să cadă în flancul inamicului. Faptul că are o iuțeală mare și că este aptă pentru lupta corp la corp o face deosebit de potrivită pentru urmărire. Comandanții ei trebuie să aibă un ochi mai ager și mai multă prezență de spirit decît comandanții cavaleriei grele. Soldații trebuie să fie, fiecare în parte, călăreți mai iscusiți ; ei trebuie să-și stăpînească la perfecție caii și să știe să pornească de pe loc în galop, să se oprească brusc din plin galop, să facă repede întoarceri și să sară bine peste obstacole ; caii trebuie să fie îndrăzneți și iuți, să aibă gura moale și să simtă pulpa, să fie agili la întoarceri și antrenati în mod special pentru galop mic cu fuleu regulat. În afară de atacuri vijelioase în flancurile și în spatele inamicului, în afară de ambuscade și de acțiuni de urmărire, cavaleria ușoară trebuie să îndeplinească cea mai mare parte a serviciului de pază și de patrulare pentru întreaga armată ; de aceea, priceperea de a duce lupta corp la corp, la baza căreia stă iscusința călărețului, constituie una dintre principalele cerințe ale cavaleriei ușoare. În linie, cavaleriștii se mișcă în formație mai puțin compactă, ceea ce le dă posibilitatea de a fi întotdeauna gata pentru schimbarea frontului și pentru alte evoluții.

Englezii au nominal 13 regimente de cavalerie ușoară și 13 de cavalerie grea (dragoni, husari, ulani ; numai cele două regimente de gardă regală sînt formate din cuirasieri) ; în realitate însă, sub raportul componenței și al instrucției, întreaga lor cavalerie este o cavalerie grea ; în cavaleria engleză există puține deosebiri în ceea ce privește statura soldaților și mărimea cailor. Pentru cavaleria cu adevărat ușoară,

ei au folosit întotdeauna trupe străine : în Europa — germani, iar în India — trupe neregulate indigene. Francezii au trei categorii de cavalerie : cavalerie ușoară — husari și vinători — în total 174 de escadroane ; cavalerie de linie — ulani și dragoni — 120 de escadroane ; cavalerie de rezervă — cuirasieri și carabinieri — 78 de escadroane. Austria are 96 de escadroane de cavalerie grea — dragoni și cuirasieri — și 192 de escadroane de cavalerie ușoară — husari și ulani. Prusia are în trupele de linie 80 de escadroane de cavalerie grea — cuirasieri și ulani — și 72 de escadroane de cavalerie ușoară — dragoni și husari, la care pot fi adăugate, în caz de război, 136 de escadroane de ulani din prima recrutare a Landwehrului. În ceea ce privește cavaleria din cea de-a doua recrutare a Landwehrului este greu de presupus că ea va fi constituită vreodată din unități de sine stătătoare. Cavaleria rusă se compune din 160 de escadroane de cavalerie grea — cuirasieri și dragoni — și 304 escadroane de cavalerie ușoară — husari și ulani. În prezent s-a renunțat la formarea de unități de dragoni care să îndeplinească alternativ misiuni de cavalerie și de infanterie, iar dragonii au fost încadrați în rândurile cavaleriei grele. Dar adevărata cavalerie ușoară a rușilor o formează cazacii, al căror număr este mai mult decât suficient pentru a îndeplini în armatele lor tot felul de misiuni de pază, de cercetare sau misiuni neregulate. În armata Statelor Unite există două regimente de dragoni, un regiment de vinători călări și două care poartă denumirea de regimente de cavalerie ; s-a propus ca toate aceste regimente să fie denumite regimente de cavalerie. În realitate însă, cavaleria Statelor Unite nu este decât o infanterie urcată pe cai.

La cavalerie unitatea tactică este escadronul ; acesta cuprinde un număr de soldați care, în timpul evoluțiilor, pot fi conduși prin voce de un singur comandant și care se află sub înfrurirea nemijlocită a acestuia. Efectivul escadronului variază între 100 de oameni (Anglia) și 200 (Franța) ; în celelalte armate, efectivul escadronului se menține între aceste limite. 4, 6, 8 sau 10 escadroane formează un regiment. Cele mai mici regimente sînt cele engleze (între 400 și 480 de oameni), iar cele mai mari sînt regimentele de cavalerie ușoară austriece (1 600 de oameni). Regimentele foarte mari sînt greoaie, cele cu efectiv prea redus pot fi ușor nimicite în timp de război. Așa, de pildă, la Balaklava, la mai puțin de două luni de la începutul campaniei, o brigadă britanică

de cavalerie ușoară mai avea în cele 5 regimente ale sale de câte două escadroane numai vreo 700 de oameni, adică exact jumătate din efectivul din timp de război al unui regiment rus de husari. Formații deosebite sînt la englezi compania sau semiescadronele, iar la austrieci — divizionul sau escadronele dublu, verigă intermediară fără de care nu ar fi posibil ca un singur comandant să poată conduce un regiment de cavalerie cu un efectiv atît de mare.

Pînă la Frederic cel Mare, întreaga cavalerie își constituia un dispozitiv cu o adîncime de cel puțin trei rînduri. El este primul care, în 1743, și-a dispus husarii pe două rînduri, iar în bătălia de la Rossbach și-a dispus în același mod și cavaleria grea. După Războiul de 7 ani, această formație a fost adoptată de toate celelalte armate și ea este singura folosită în zilele noastre. Pentru efectuarea evoluțiilor, escadronele se împarte în patru plutoane; trecerea de la formația în linie la formația în coloană pe plutoane cu distanțele mărite și, invers, trecerea de la formația în coloană la formația în linie reprezintă evoluția principală și fundamentală în orice manevră de cavalerie. Majoritatea celorlalte evoluții se folosesc fie numai în marș (marșul de flanc cîte trei etc.), fie în cazuri excepționale (coloana în ordine strînsă pe plutoane sau pe escadroane). În timpul luptei, acțiunile cavaleriei se reduc mai ales la lupta corp la corp călare; focul ei are doar o însemnătate secundară; arma ei principală este oțelul — sabia sau lancea; întreaga acțiune a cavaleriei este concentrată în șarjă.

Așadar, șarja este criteriul tuturor mișcărilor, evoluțiilor și pozițiilor cavaleriei. Orice acțiune care reduce impetuozitatea șarjei este greșită. Impetuozitatea șarjei se realizează prin concentrarea efortului maxim atît al oamenilor cît și al cailor în momentul ei culminant, în momentul cînd se ia efectiv contact cu inamicul. Pentru a reuși să facă acest lucru, cavaleria trebuie să se apropie de inamic cu o viteză care să crească treptat, astfel încît caii să fie lăsați să gonească din toată puterea numai cînd ajung la mică distanță de inamic. Executarea unei asemenea șarje este în prezent una dintre cele mai grele misiuni care se pot cere cavaleriei. Este extrem de greu să păstrezi o ordine și o coeziune desăvîrșită cînd înaintezi cu o viteză crescîndă, mai ales dacă trebuie să te deplasezi într-un teren accidentat. Tocmai aici iese la iveală cît de dificil și de important e să galopezi strict în linie dreaptă, căci dacă nu toți călăreții reușesc să mențină

riguros direcția, în rînduri se produce o înghesuială care se transmite curînd de la centru spre flancuri și de la flancuri spre centru ; caii se irită și devin neliniștiți, încep să se facă simțite deosebirile dintre ei în ceea ce privește viteza și temperamentul, și curînd întreaga linie se învălmășește, este orice, dar în nici un caz un rînd rectiliniu, și pierde cu desăvîrșire coeziunea strictă, singura care poate asigura succesul. Este evident apoi că, în momentul cînd se vor apropia în goană de inamic, caii vor face încercarea de a evita să năvălească în masa inamicului, care stă nemișcată sau care se mișcă, și că ei nu trebuie lăsați să facă acest lucru ; în caz contrar, șarja va eșua în mod sigur. De aceea, călărețul trebuie să fie nu numai ferm hotărît să dea năvală în rîndurile inamicului, totodată el trebuie să-și stăpînească la perfecție calul. Regulamentele diferitelor armate cuprind norme diferite privind modul de mișcare a cavaleriei pentru șarjă, ele toate cuprind însă o prevedere comună, și anume că, pe cît posibil, linia începe să înainteze la pas, apoi trece la trap, la o distanță de 300—150 de iarzi de inamic trece la galop mic, apoi, treptat, la galop mărit, iar la distanța de 20—30 de iarzi de inamic pornește în galop marș-marș. Toate aceste reguli admit însă o mulțime de excepții ; în practică, în fiecare caz în parte trebuie să se țină seama de natura terenului, de situația atmosferică, de starea cailor etc.

Dacă în timpul șarjei unei cavalerii împotriva altei cavalerii are loc o ciocnire efectivă între cele două părți, ceea ce în luptele de cavalerie se întîmplă foarte rar, săbiile sînt de puțin folos în momentul ciocnirii propriu-zise. O parte o dă peste cap pe cealaltă și o împrăștie tocmai prin forța inerției. Aici elementul moral, vitejia, se transformă imediat într-o forță materială ; escadronul mai viteaz va călări cu maximum de încredere în sine, cu cea mai mare hotărîre, iuțeală, ensemble * și coeziune. De aceea nici o cavalerie nu poate să săvîrșească fapte mari dacă nu este pătrunsă de „elan” [„dash”]. Însă, de îndată ce rîndurile uneia dintre părți au fost zdrobite, intră în acțiune sabia și, o dată cu ea, iscusința individuală în arta călăriei. Cel puțin o parte din cavaleria victorioasă trebuie să renunțe la păstrarea formației ei tactice pentru ca să culeagă cu sabia roadele victoriei. Prin urmare, o șarjă reușită decide dintr-o dată soarta bătăliei, dar, dacă nu este însoțită de urmărirea inamicului și de lupta corp la corp, victoria este relativ infructuoasă.

* — Închegare. — *Nota trad.*

Faptul că o cavalerie neregulată, oricât de bună și de numeroasă ar fi ea, nu poate zdrobi o cavalerie regulată se explică tocmai prin această mare superioritate a părții care și-a păstrat coeziunea tactică și formația față de partea care le-a pierdut. Nu încape îndoială că, în ceea ce privește iscusința individuală în arta călăriei și în mînuirea săbiei, nici o cavalerie regulată nu s-a putut compara vreodată cu trupele călări neregulate ale popoarelor de luptători călăreți din Orient; și totuși, cea mai proastă cavalerie regulată din Europa a înfrînt întotdeauna în luptă deschisă această cavalerie neregulată. De la înfrîngerea hunilor la Châlons (451 e.n.) și pînă la răscoala sipailor din 1857²⁹⁹ nu se poate cita nici un caz în care trupele călări excelente, dar neregulate, ale Orientului să fi dat peste cap în luptă măcar un singur regiment de cavalerie regulată. Gloatele lor dezordonate, care șarjează necoordonat și neorganizat, nu pot avea nici un efect asupra unei formații închegate care înaintează impetuos. Superioritatea cavaleriei neregulate se poate manifesta numai în cazul cînd dispozitivul tactic al cavaleriei regulate a fost dezorganizat și se trece la lupta corp la corp; dar goana lor sălbatică drept asupra dușmanului nu poate avea un asemenea rezultat. Numai atunci cînd cavaleria regulată, pornind în urmărirea inamicului, părăsea formația în linie și angaja lupta corp la corp, trupele călări neregulate, întorcîndu-se pe neașteptate și profitînd de un moment prielnic, reușeau să-i pricinuiască o înfrîngere. Într-adevăr, încă de pe vremea războaielor dintre parți și romani, aproape întreaga tactică a cavaleriei neregulate în acțiunile ei împotriva cavaleriei regulate s-a redus la această stratagemă. Exemplul cel mai grăitor în această privință îl oferă dragonii lui Napoleon în Egipt. Deși erau, fără îndoială, cea mai proastă cavalerie regulată din acea vreme, ei au pricinuit întotdeauna înfrîngeri celor mai străluciți călăreți de oaste neregulată, mamelucilor. Despre ei Napoleon a spus: 2 mameluci făceau fără doar și poate cît 3 francezi, 100 de francezi erau egali ca forță cu 100 de mameluci, 300 de francezi înfrîngeau de obicei 300 de mameluci, iar 1 000 de francezi zdrobeau întotdeauna 1 500 de mameluci³⁰⁰.

Oricît de mare ar fi superioritatea pe care o are în timpul șarjei unitatea de cavalerie care și-a menținut mai bine dispozitivul tactic, este limpede totuși că chiar și într-o astfel de unitate, după o șarjă încununată de succes, se va produce o oarecare neorînduială. Succesul șarjei nu este decisiv în

egală măsură în toate punctele ; mulți luptători sînt în mod inevitabil angajați în lupte corp la corp sau în acțiuni de urmărire și numai o parte relativ mică, mai ales din rîndul al doilea, rămîn într-o formație care aduce a linie. Acesta este momentul cel mai periculos pentru cavalerie ; un mic detașament de trupe proaspete aruncat împotriva ei poate să-i smulgă victoria din mîină. De aceea adunarea rapidă după șarjă constituie criteriul de apreciere a unei cavalerii de elită, și tocmai sub acest raport nu numai trupele tinere, dar și cele cu experiență și viteze manifestă deficiențe serioase. Cavaleria britanică, care are caii mai iuți, iese deosebit de repede de sub control și aproape pretutindeni a trebuit să plătească scump acest neajuns (de pildă la Waterloo și la Balaklava).

După semnalul de adunare, urmărirea este lăsată de obicei în seama cîtorva plutoane sau escadroane, desemnate prin dispoziții speciale sau prin dispoziții cu caracter general ; în acest timp grosul cavaleriei restabilește ordinea spre a fi gata pentru orice eventualitate. Dată fiind starea de dezorganizare în care se află după șarjă chiar și învingătorul, este neapărat necesar să existe întotdeauna la îndemînă o rezervă care să poată fi folosită imediat în caz de insucces ; de aceea, o regulă de căpetenie a tacticii cavaleriei a fost întotdeauna aceea de a arunca în luptă numai o parte din forțele aflate la dispoziție în fiecare moment dat. Prin acest procedeu larg răspîndit de folosire a rezervelor se explică caracterul schimbător al marilor bătălii de cavalerie, în care balanța victoriei înclină cînd într-o parte, cînd în alta, și ambele părți gustă pe rînd amărăciunea înfrîngerii, pînă în momentul cînd ultimele rezerve existente se aruncă cu toată forța dispozitivului lor intact asupra masei dezorganizate a inamicului, care aleargă de colo-colo și decid astfel deznodămîntul luptei.

Un alt factor deosebit de important este terenul. Nici un gen de armă nu depinde în asemenea măsură de natura terenului cum depinde cavaleria. Pe un teren mlăștinos sau afinat, caii sînt nevoiți să treacă de la galop întins la galop mic ; un obstacol pe care un călăreț izolat l-ar sări fără să-l ia în seamă poate strica ordinea și coeziunea frontului ; un obstacol pe care niște cai odihniți l-ar putea trece cu ușurință poate să provoace căderea unor cai care au mers la trap sau în galop din zorii zilei, fără hrană. Pe de altă parte, niște obstacole neprevăzute, întîrziind înaintarea și provocînd o schimbare a frontului și a formației, pot să expună întreaga linie unor

atacuri de flanc din partea inamicului. Un exemplu de felul cum nu trebuie executat un atac de cavalerie este șarja generală executată de Murat în bătălia de la Leipzig. El a dispus 14 000 de cavaleriști într-o coloană adâncă și a aruncat-o asupra infanteriei ruse, al cărei atac asupra satului Wachau fusese respins cu puțin înainte. Cavaleria franceză se apropia la trap ; la o distanță de aproximativ 600 sau 800 de iarzi de infanteria aliaților a trecut la galop mic ; solul fiind afînat, caii au obosit repede, iar în momentul cînd au ajuns lîngă careuri elanul ofensiv era epuizat. Doar cîteva batalioane, care suferiseră pierderi mari, au fost date peste cap. Ocolind celelalte careuri, masa cavaleriei a trecut în galop prin linia a doua a infanteriei, fără a-i pricinui vreun rău, și în cele din urmă a ajuns pe linia iazurilor și a mlaștinilor, care i-au oprit înaintarea. Caii erau complet sleiți, iar cavaleriștii în dezordine, regimentele se amestecaseră și nu mai puteau fi conduse ; în această situație, două regimente de prusieni și cazacii din unitățile de gardă, în total mai puțin de 2 000 de oameni, s-au năpustit prin surprindere asupra flancurilor cavaleriei franceze, care s-a retras în debandadă. În cazul de față n-a existat o rezervă pentru împerejurări neprevăzute și nici nu s-a dat atenția cuvenită alurii și distanței ; rezultatul a fost o înfrîngere.

Șarja se poate executa în diverse dispozitive. Tacticienii disting șarja en muraille *, cînd între escadroanele liniei atacatoare nu există nici un fel de intervale sau există intervale foarte mici ; apoi șarja cu intervale, cînd distanța dintre escadroane este de 10—20 de iarzi ; șarja en échelon **, cînd escadroanele șarjează unul după altul, începînd cu unul din flancuri, astfel încît iau contact cu inamicul nu simultan, ci succesiv ; această din urmă formă de șarjă poate fi considerabil intensificată prin plasarea unui escadron, dispus în coloană cu intervale mărite, dincolo de flancul exterior al escadronului care constituie primul échelon ; în sfîrșit, șarja în coloană. Această din urmă formă de șarjă se deosebește radical de toate cele enumerate mai sus, care nu reprezintă decît variante ale atacului în linie. Înainte de Napoleon, formația în linie constituia forma principală, îndeobște adoptată, a șarjei de cavalerie. În tot secolul al XVIII-lea întîlnim șarja de cavalerie în coloană numai într-un singur caz, și anume cînd trebuia străpunsă o încercuire inamică. Dar Napoleon,

* — ca un zid. — *Nota trad.*

** — pe eșaloane, eșalonată. — *Nota trad.*

a căruia cavalerie se compunea din oameni viteji, dar care nu erau buni călăreți, a fost nevoit să compenseze deficiențele tactice ale cavaleriei sale prin folosirea unui procedeu nou. El a început să-și trimită cavaleria la atac în coloane adânci, silind astfel rîndurile din față să galopeze înainte și aruncînd dintr-o dată asupra punctului de atac ales un număr mult mai mare de călăreți decît s-ar fi putut arunca în cazul unui atac în linie. Tendința de a acționa cu mase mari a devenit la Napoleon un fel de manie în timpul campaniilor care au urmat după campania din 1807. El a introdus pentru prima dată formații în coloană de proporții de-a dreptul colosale și, dat fiind succesul lor întîmplător din 1809, s-a încăpățînat să le folosească și în campaniile ulterioare, cu toate că tocmai din cauza acestor coloane el a pierdut nu o dată bătălia. Napoleon forma coloane compuse din divizii întregi de infanterie sau de cavalerie, dispunînd batalioanele și regimentele desfășurate unul în spatele celuilalt. Cu cavaleria, această experiență a fost făcută pentru prima oară la Eggmühl, în 1809, cînd 10 regimente de cuirasieri au atacat în coloană, două dintre ele fiind desfășurate în linia întii, iar în spatele lor urmînd patru linii asemănătoare, la distanță de circa 60 de iarzi una de alta. Cu infanteria s-a procedat în acest fel la Wagram, cînd au fost formate coloane din divizii întregi, în cadrul cărora batalioanele erau desfășurate unul în spatele celuilalt. Folosită împotriva austriecilor lenți și metodici din acel timp, această manevră a putut să nu fie primejdioasă, dar în toate campaniile de mai tîrziu și împotriva unui inamic mai activ ea a dus la înfrîngere. Am văzut mai sus ce rezultate deplorabile a avut șarja generală a lui Murat la Wachau, executată în această formație. Rezultatul funest al atacului general de infanterie dezlănțuit de d'Erlon la Waterloo se datorește tot faptului că a folosit aceeași formație ³⁰¹. În cazul cavaleriei, folosirea coloanei enorme este deosebit de greșită, deoarece transformă resursele cele mai prețioase într-o singură masă greoaie, care, o dată aruncată în luptă, nu mai poate fi apoi condusă și, orice succes de front ar obține, rămîne întotdeauna la discreția unităților mai mici, bine conduse, aruncate de inamic asupra flancurilor ei. Din forțele care servesc la formarea unei asemenea coloane s-ar putea crea o a doua linie și o rezervă sau două, ale căror șarje poate că nu ar produce la început efecte deosebite, dar care, repetate, ar da, fără îndoială, în cele din urmă rezultate mai importante, cu pierderi mai mici. Într-adevăr, în majoritatea arma-

telor s-a renunțat la șarja în coloană sau a fost menținută doar ca o curiozitate teoretică, în timp ce pentru toate scopurile practice marile detașamente de cavalerie sînt dispuse pe cîteva linii, la distanțe de atac una de alta, care atunci cînd e vorba de o luptă de durată se sprijină între ele și se înlocuiesc una pe alta. Napoleon este, de asemenea, primul care a început să-și organizeze cavaleria în mase mari, formate din cîteva divizii care au căpătat denumirea de corpuri de cavalerie. Ca mijloc de simplificare a transmiterii ordinelor într-o armată mare, această organizare a cavaleriei din rezervă este extrem de necesară, dar pe cîmpul de luptă, unde aceste corpuri trebuiau să acționeze ca un tot unitar, n-a dat niciodată rezultate pozitive. Aceasta a și fost una dintre principalele cauze ale orientării lui greșite spre formarea de coloane mari, despre care am amintit mai sus. În armatele europene moderne, corpul de cavalerie a fost, în general, menținut; în armata prusiană, în cea austriacă și în cea rusă au fost stabilite chiar formații-tip și reguli generale pentru acțiunile acestor corpuri pe cîmpul de luptă; la baza acestor reguli stă constituirea liniilor întii și a doua, precum și a unei rezerve; aceste reguli cuprind, de asemenea, indicații cu privire la plasarea artileriei călărețe atașate unui asemenea corp.

Pînă acum am vorbit despre acțiunile cavaleriei numai în măsura în care era vorba de acțiuni ale unei cavalerii împotriva altei cavalerii. Dar unul dintre principalele scopuri pentru care este folosit în luptă acest gen de armă — și care în zilele noastre este de fapt scopul principal — îl constituie acțiunile ei împotriva infanteriei. Am văzut că în secolul al XVIII-lea, cînd avea de înfruntat în bătălie cavaleria, infanteria nu era dispusă aproape niciodată în careu. Ea întîmpina șarja rămînînd în linie, iar dacă atacul era îndreptat împotriva unuia dintre flancuri, atunci, pentru a-l respinge, cîteva companii se repliau și se dispuneau en potence*. Frederic cel Mare recomanda infanteriei sale să nu se dispună niciodată în careu, cu excepția cazurilor cînd un batalion izolat este surprins de cavalerie; și dacă, într-un asemenea caz, se constituia un careu,

„acesta trebuia să înainteze drept asupra cavaleriei inamice, s-o respingă și, fără a da vreo atenție atacurilor ei, să-și continue mișcarea spre obiectivul său”.

* — în formă de spinzurătoare. — *Nota trad.*

Liniile subțiri ale infanteriei din vremea aceea întîmpinau șarja cavaleriei cu încredere fermă în eficacitatea focului lor, și într-adevăr reușeau să o respingă destul de des; dar în cazul cînd erau străpunse, înfrîngerea era inevitabilă, așa cum s-a întîmplat la Hohenfriedberg și la Zorndorf. În vremea noastră, cînd de cele mai multe ori coloana a luat locul formației în linie, s-a adoptat regula ca, ori de cîte ori e posibil, infanteria să se dispună în careu atunci cînd are de înfruntat cavaleria. Este adevărat că războaiele din zilele noastre ne oferă o serie întregă de exemple în care o cavalerie bună a atacat prin surprindere o infanterie dispusă în linie, dar a fost pusă pe fugă de focul acesteia; însă asemenea cazuri nu sînt decît excepții. Problema este dacă cavaleria are destule șanse să dea peste cap careurile infanteriei? În această privință părerile sînt împărțite; dar, pe cît se pare, pretutindeni se consideră că, în condiții obișnuite, o infanterie bună și proaspătă, care nu a fost dezorganizată de focul artileriei, are foarte mari șanse să țină piept cavaleriei, în timp ce o cavalerie care acționează cu hotărîre va ieși biruitoare împotriva unor infanteriști tineri care și-au epuizat energia, a căror fermitate a scăzut simțitor în urma unei lupte grele desfășurate în cursul zilei și în urma pierderilor mari suferite, precum și a faptului că au stat mult timp sub focul inamicului. Există însă și excepții, ca, de pildă, șarja dragonilor germani la Garcia Hernandez (1812)³⁰², unde fiecare dintre cele trei escadroane a zdrobit un careu de infanterie franceză proaspătă; de regulă însă, un comandant de cavalerie va considera că nu este indicat să-și arunce oamenii asupra unei asemenea infanterii. La Waterloo, șarjele generale executate de Ney cu masele de cavalerie franceză din rezervă asupra centrului lui Wellington n-au putut să dea peste cap careurile engleze și germane, deoarece trupele atacate, bine adăpostite îndărătul unei coline, au avut foarte puțin de suferit de pe urma canonadei care precedase șarjele și erau încă destul de odihnite. De aceea, asemenea șarje sînt folosite numai în ultimul stadiu al bătăliei, cînd infanteria este în mare măsură decimată și istovită, atît din cauza participării active la luptă, cît și din cauză că a fost expusă focului concentrat al artileriei. În astfel de cazuri ele au un efect decisiv, ca, de pildă, la Borodino și la Ligny*, în special dacă sînt sprijinite de rezerve de infanterie, așa cum s-a întîmplat în aceste două bătălii.

* Vezi volumul de față, pag. 275—280. — *Nota red.*

Nu ne putem opri aici asupra diferitelor îndatoriri care pot reveni cavaleriei în misiuni de siguranță, în patrulări, în escortări etc. Este totuși cazul să spunem aici câteva cuvinte despre regulile generale ale tacticii cavaleriei. Dat fiind că infanteria devine tot mai mult forța principală în bătălii, manevrele cavaleriei trebuie să fie în mod necesar mai mult sau mai puțin subordonate manevrelor acesteia. Și, dat fiind că tactica modernă se bazează pe acțiunile comune și pe sprijinul reciproc al celor trei genuri de armă, rezultă că, cel puțin pentru o parte a cavaleriei, nici nu poate fi vorba de acțiuni independente. În conformitate cu aceasta, cavaleria unei armate se împarte întotdeauna în două categorii distincte: cavaleria divizionară și cavaleria din rezervă. Prima constă din cavaleria atașată diferitelor divizii și corpuri de infanterie și este subordonată, împreună cu aceasta, unui singur comandament. În timpul luptei, rolul ei constă în a folosi toate momentele favorabile care se pot ivi, pentru a obține succesul sau în a ajuta infanteria să iasă din luptă atunci când este atacată de forțe superioare. Acțiunile ei sînt, firește, limitate, iar forțele insuficiente pentru a-i permite să acționeze independent. Cavaleria din rezervă, care constituie masa principală a cavaleriei unei armate, are față de întreaga infanterie a armatei respective același rol subordonat pe care-l are cavaleria divizionară față de divizia de infanterie căreia îi aparține. De aceea, cavaleria din rezervă trebuie ținută la dispoziție pînă ce se ivește un moment favorabil pentru o lovitură nimicitoare, cu scopul de a respinge atacul general al infanteriei sau cavaleriei inamice, ori pentru dezlănțuirea unei șarje proprii cu caracter decisiv. Din cele spuse mai sus rezultă în chip evident că cea mai indicată este folosirea cavaleriei din rezervă în cursul ultimelor stadii ale unei bătălii mari, cînd poate să aibă, și de cele mai multe ori a avut, o importanță hotărîtoare. Astăzi sînt cu totul de neînchipuit succese atît de mari ca acelea obținute de Seydlitz cu cavaleria sa; totuși, în majoritatea bătăliilor mari din timpurile moderne, deznoămîntul a fost în mare măsură influențat de rolul pe care l-a avut cavaleria.

Deosebit de mare este însă importanța cavaleriei în timpul urmăririi. Infanteria care e sprijinită de artilerie nu are motive să dispere în lupta împotriva cavaleriei atîta timp cît își menține ordinea și stabilitatea; dar de îndată ce, dintr-o cauză sau alta, rîndurile infanteriei se destramă, ea de-

vine o pradă pentru călăreții aruncați împotriva ei. De cai nu poți scăpa fugind; niște cavaleriști buni se pot mișca chiar și într-un teren accidentat; urmărirea energică de către cavalerie a unei armate înfrînte constituie întotdeauna singurul și cel mai bun mijloc de a-ți asigura în întregime victoria. Așadar, cu toate că în desfășurarea bătăliilor rolul infanteriei este precumpănit, cavaleria rămîne totuși, și va continua să rămîină întotdeauna, un gen de armă necesar; ca și în trecut, în vremea noastră, nici o armată nu poate să intre în luptă cu șanse de succes dacă nu are o cavalerie care să stăpînească arta călăriei și care să știe să lupte bine.

Scris de F. Engels
la începutul lui martie —
în jurul lui 21 iunie 1858

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. IV, 1859

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie
Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Fortificația ³⁰³

Acest domeniu este împărțit uneori în: fortificația defensivă, care prevede mijloacele de amenajare a unui teren oarecare pentru apărare permanentă sau numai de scurtă durată, și fortificația ofensivă, care cuprinde regulile de executare a asediului. Noi însă, în expunerea care urmează, îl vom împărți în trei secțiuni, și anume: *fortificația permanentă*, sau procedeul de a pregăti în timp de pace terenul și a-l aduce într-o stare de apărare care să-l oblige pe inamic să recurgă la un asediu regulat; arta executării *asediului*; *fortificația de campanie*, sau construirea de lucrări temporare cu scopul de a consolida un punct oarecare, ținând seama de importanța pe care o poate el vremelnic căpăta în împrejurările specifice ale campaniei.

I. Fortificația permanentă

Cea mai veche formă de fortificație a fost, după cât se pare, palisada, care pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea a continuat să rămînă sistemul național al turcilor (palanka) și este folosită și astăzi pe scară largă în Peninsula Indochina de către birmani. Palisada constă din două sau trei rînduri de trunchiuri solide de copaci, îngropate vertical unul lîngă altul în pămînt și formînd o centură în jurul orașului sau al taberei care trebuie apărată. Darius, în campania sa împotriva sciților, Cortez, la Tabasco în Mexic, și căpitanul Cook, în Noua Zeelandă, toți au avut prilejul să dea peste astfel de palisade. Uneori spațiul dintre rîndurile de trunchiuri era umplut cu pămînt; alteori trunchiurile erau legate între ele și consolidate laolaltă cu ajutorul unor împletituri. Pasul următor a constat în construirea unor ziduri

de piatră în locul palisadelor. Acest sistem asigura o durabilitate mai mare și, în același timp, făcea ca asaltul să fie mult mai dificil; din epoca Ninivei și a Babilonului și pînă la sfîrșitul evului mediu, zidurile de piatră au fost, la toate popoarele mai civilizate, singurul gen de fortificație. Aceste ziduri se făceau atît de înalte, încît escaladarea lor cu ajutorul scărilor de asalt era dificilă; ele erau destul de groase pentru a putea rezista timp mai îndelungat loviturilor de berbece și a permite apărătorilor să se miște nestînjinit pe partea lor superioară, la adăpostul unui parapet în cremalieră, mai subțire, zidit din piatră, prin ale cărui ambrazuri se puteau lansa asupra asediatorilor săgeți sau alte arme de azvîrlire. Pentru a întări apărarea, în curînd parapetul a început să fie construit în consolă deasupra zidurilor, cu orificii între blocurile de piatră ieșite în afară, pe care era reze-mat; aceasta permitea asediaților să vadă ce se petrece la piciorul zidului și să lovească drept de sus, cu arme de azvîrlire, trupele inamice în cazul cînd ele reușeau să ajungă pînă acolo. Construirea șanțului, care înconjura tot zidul și constituia principalul obstacol pînă la el, datează, fără îndoială, tot dintr-una din primele perioade. În sfîrșit, posibilitățile defensive ale zidurilor de piatră au fost dezvoltate pînă la punctul culminant atunci cînd, la anumite intervale, le-au fost adăugate turnuri, care, formînd ieșinduri în fața zidului, îi asigurau o apărare de pe flancuri cu ajutorul armelor de azvîrlire, lansate din turnuri asupra trupelor care asaltau spațiul dintre două turnuri. Fiind, în majoritatea cazurilor, mai înalte decît zidul și despărțite de partea lui superioară prin parapete transversale, turnurile dominau zidul și constituiau, fiecare în parte, o mică cetățuie care trebuia cucerită aparte după ce apărătorii erau respinși de pe zidul principal. Dacă la toate acestea vom adăuga că în unele orașe, îndeosebi în Grecia, pe o înălțime dominantă (acropole) din interiorul cetății exista un fel de citadelă care constituia un fel de reduit și o a doua linie de apărare, înseamnă că am enumerat trăsăturile cele mai importante ale fortificației din epoca zidurilor de piatră.

Dar, în perioada dintre secolul al XIV-lea și sfîrșitul secolului al XVI-lea, întrebuițarea artileriei a dus la o schimbare radicală a procedeelelor de atac folosite împotriva punctelor fortificate. Din această perioadă își trage originea vasta literatură în domeniul fortificației, care preconizează nenumărate sisteme și metode, dintre care o parte și-au găsit

o aplicare practică mai mult sau mai puțin largă, în timp ce altele — și nu întotdeauna cele mai puțin ingenioase — au fost trecute cu vederea ca simple curiozități teoretice, pînă cînd, în perioadele mai tîrzii, ideile rodnice pe care le conțineau ele au fost din nou scoase la lumină de urmași mai norocoși. Aceasta a fost, după cum vom vedea mai departe, soarta aceluia autor care, dacă ne putem astfel exprima, a întins o punte între vechiul sistem al zidurilor de piatră și noul sistem al fortificațiilor de pămînt căptușite cu piatră numai în locurile care nu sînt vizibile pentru inamic de la distanță³⁰⁴. Folosirea artileriei a avut ca rezultat imediat mărirea grosimii zidurilor și a diametrului turnurilor, în dauna înălțimilor. Acum aceste turnuri au început să fie denumite runde (rondelli); ele se făceau îndeajuns de largi pentru a putea cuprinde cîteva piese de artilerie. Pentru a da posibilitate asediaților să tragă cu tunurile și de pe zid, în spatele lui se înălța un val de pămînt, cu scopul de a-i da lățimea necesară. În scurt timp vom vedea cum, treptat, treptat, această lucrare de pămînt a început să înlătore zidul, iar în unele cazuri l-a înlocuit de tot.

Albrecht Dürer, celebrul pictor german, a dezvoltat acest sistem de runde pînă la cel mai înalt grad de perfecțiune. El a făcut din ele forturi complet independente, dispunîndu-le de-a lungul întregului zid, la anumite intervale, cu baterii de cazemate destinate să bată șanțul cu foc de anfiladă; parapetele lui de piatră rămîn descoperite (adică sînt vizibile pentru asediați și constituie un obiectiv pentru focul lor direct) pînă la o înălțime de cel mult 3 picioare; tot pentru a întări apărarea șanțului, el a propus să se creeze caponiere — niște lucrări în formă de cazemate construite pe fundul șanțului, ferite de vederea asediaților și avînd ambrazuri pe ambele părți, pentru a bate cu foc de anfiladă întreaga porțiune de șanț pînă la cele mai apropiate colțuri ale poligonului.

Aproape toate aceste propuneri constituiau invenții noi; și dacă pe vremea lui n-a fost acceptată nici una dintre ele, cu excepția cazematei, în schimb, după cum vom vedea, în sistemele de fortificație mai însemnate de mai tîrziu toate aceste propuneri au fost luate în considerare și dezvoltate potrivit cu condițiile schimbate ale epocii noi.

Tot cam în această perioadă s-a produs și o modificare a formei turnurilor mărite, modificare de la care se poate considera că își trag originea cele mai noi sisteme de fortifi-

cație. Forma rotundă a turnului prezenta neajunsul că nici de pe curtină (porțiunea de zid dintre două turnuri) și nici de pe turnurile învecinate cele mai apropiate nu se putea bate cu foc orice punct din fața turnului aflat între ele: existau, în apropierea zidului, mici unghiuri moarte, unde inamicul, o dată ajuns acolo, nu putea fi lovit de focul executat din cetate. Pentru a înlătura acest neajuns, turnul a fost modificat în sensul că i s-a dat forma unui pentagon neregulat, care avea o latură orientată spre interiorul cetății, iar celelalte patru spre terenul descoperit din afară. Acest pentagon a fost denumit bastion. Pentru a evita orice repetări și neclarități, vom face numaidecît o descriere — cu indicarea terminologiei corespunzătoare — a apărării bastionate, bazată pe unul din acele sisteme care pun în evidență toate particularitățile ei esențiale. Figura 1 (vezi pag. 351) reprezintă cele trei laturi din față ale unui exagon fortificat după primul sistem al lui Vauban. În partea stîngă sînt marcate numai contururile simple, așa cum se obișnuiește în schița geometrică a fortificației; în partea dreaptă sînt trecute detaliat valurile, glacisele ș.a.m.d. Latura $f' f''$ a poligonului nu este formată toată dintr-un val continuu; la fiecare capăt, porțiunile $d' f'$ și $e'' f''$ rămîn deschise, iar spațiul liber care rezultă în felul acesta este acoperit de bastionul $d' b' a' c' e'$, ieșit în afară. Liniile $a' b'$ și $a' c'$ formează fețele bastionului, iar liniile $b' d'$ și $c' e'$ — flancurile lui. Punctele în care se întretaie fețele și flancurile bastionului se numesc umeri. Linia $a' f'$, care merge din centrul cercului pînă în vîrfurile bastionului, se numește capitală. Linia $e'' d'$, care reprezintă o parte a traseului inițial al exagonului, formează curtină. Așadar, fiecare poligon are tot atîtea bastioane cîte laturi. Bastionul poate fi plin dacă întregul pentagon este umplut cu pămînt pînă la nivelul platformei valului (locul unde stau piesele de artilerie), sau gol (neumplut) dacă imediat în spatele pieselor de artilerie valul coboară în pantă lină spre interiorul bastionului. În figura 1, $d b a c e$ reprezintă un bastion plin; bastionul vecin, din dreapta, din care se vede numai jumătate, este gol. Bastioanele împreună cu cortinele formează incinta sau corpul cetății. La ele observăm mai întîi, pe platforma de artilerie, parapetul, executat în partea din față, în așa fel încît să protejeze pe apărători, apoi, pe panta interioară ($s s$), rampele, cu ajutorul cărora se menține legătura cu interiorul cetății. Valul este destul de înalt pentru a proteja clădirile orașului împotriva tragerii

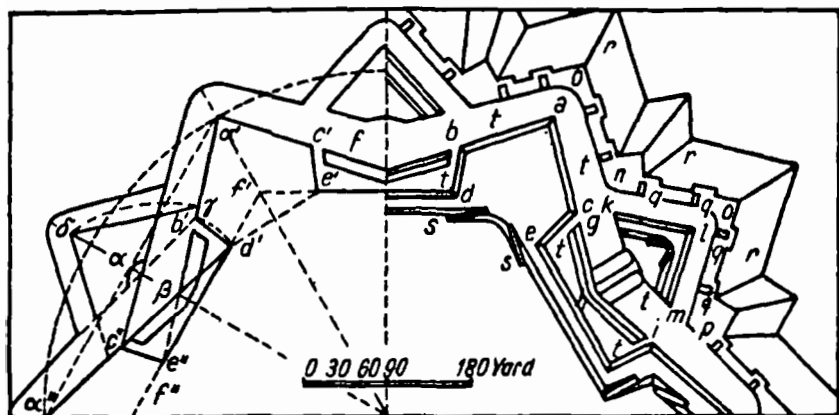

Figura 1

directe, iar parapetul este destul de gros pentru a rezista vreme îndelungată focului artileriei grele. În jurul întregului val trece șanțul *t t t t*, în care se află câteva feluri de fortificații exterioare. În primul rând, în fața curtinei se află ravelinul sau semiluna, *k l m*, o lucrare triunghiulară cu două fețe, *k l* și *l m*, fiecare dintre ele avînd un val și un parapet pentru instalarea artileriei. Spatele neacoperit al oricărei lucrări se numește gorjă; astfel *k m* la ravelin și *d e* la bastion sînt gorje. Parapetul ravelinului este cu aproximativ 3—4 picioare mai jos decît parapetul corpului cetății, astfel că aceasta domină parapetul ravelinului, iar tunurile din corpul cetății pot, în caz de nevoie, să tragă pe deasupra ravelinului. Între curtină și ravelin, în șanț, se află o lucrare izolată, lungă și îngustă, așa-numitul clește *g h i*, destinat, mai ales, să protejeze curtaină împotriva focului bateriilor de breșă ale inamicului. Această lucrare este joasă și prea îngustă pentru amplasarea artileriei, iar parapetul ei servește doar pentru a da infanteriei posibilitatea ca, în cazul unui asalt reușit al inamicului, să flancheze luneta cu foc executat din șanț. Dincolo de șanț se află un drum acoperit, *n o p*, a cărui latură interioară se mărginește cu șanțul, iar cea exterioară cu taluzul interior al glacisului *r r r*, care de la limita sa interioară de sus, sau creastă (crête), coboară foarte lin în cîmp. Creasta glacisu-

lui, la rîndul ei, este cu 3 sau mai multe picioare mai joasă decît ravelinul, pentru ca toate piesele de artilerie ale cetății să poată trage pe deasupra ei. Dintre toate taluzurile acestor lucrări de pămînt, taluzurile exterioare ale corpului cetății și ale fortificațiilor exterioare din șanț (escarpa), precum și taluzul exterior al șanțului însuși (de la drumul acoperit în jos), sau contraescarpa, sînt în mod obișnuit căptușite cu piatră. Unghiurile ieșinde și cele intrînde ale drumului acoperit formează niște platforme mari, spațioase și protejate, numite piețe de arme; ele se numesc ieșinde (o) sau intrînde (n, p), în funcție de unghiurile în care sînt situate. Pentru ca drumul acoperit să fie ferit de focul de anfiladă, la anumite intervale se construiesc, de-a curmezișul lui, traverse sau parapete transversale, lăsîndu-se doar mici culoare la extremitățile lor învecinate cu glacisul. Uneori se amenajează o mică lucrare pentru a proteja comunicația prin șanț de la clește la ravelin; ea se numește caponieră și constă dintr-un culoar îngust protejat de fiecare parte printr-un parapet, ale cărui fețe exterioare coboară în pantă lină, la fel ca glacisul. În figura 1, o astfel de caponieră se află între cleștele *g h i* și ravelinul *k l m*.

Secțiunea transversală schițată în fig. 2 ne va ajuta să facem ca această descriere să devină mai clară. *A* reprezintă platforma de artilerie a corpului cetății, *B* — parapetul, *C* — îmbrăcămintea de piatră a escarpei, *D* — șanțul, *E* — cuneta — un șanț mai îngust și mai adînc, săpat la mijlocul șanțului mare, *F* — îmbrăcămintea de piatră a contraescarpei, *G* — drumul acoperit, *H* — glacisul. Treptele marcate în spațele parapetului și al glacisului se numesc banchete și servesc drept suprînălțări pentru infanteriști; aceștia urcă pe ele pentru a trage peste parapet, care îi protejează. Din figura 1 se vede clar că piesele de artilerie dispuse pe flancurile bas-

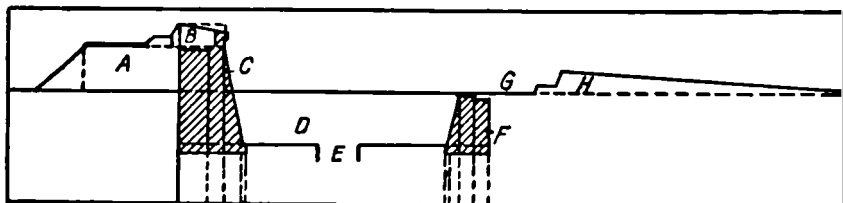

Figura 2

tionelor țin sub focul lor întregul șanț din fața bastioanelor vecine. În felul acesta, fața $a' b'$ este protejată cu foc din flancul $c'' e''$, iar fața $a' c'$ — din flancul $b d$. Pe de altă parte, fețele interioare a două bastioane vecine protejează fețele ravelinului aflat între ele prin faptul că țin sub focul lor șanțul din dreptul ravelinului. În felul acesta nu există nici o porțiune de șanț care să nu fie apărată cu foc de flanc; tocmai în aceasta a constat adevăratul și marele pas înainte datorită căruia sistemul bastionat a deschis o nouă epocă în istoria fortificației.

Nici inventatorul bastioanelor și nici momentul apariției lor nu sînt cunoscute; cert este doar că ele au fost inventate în Italia și că în 1527 Sanmicheli a construit două bastioane pe valul Veronei. Toate afirmațiile că bastioanele ar fi existat mai înainte sînt îndoielnice. Sistemele de fortificație bastionată sînt clasificate după cîteva școli naționale; în primul rînd trebuie, desigur, menționată aceea care a inventat bastioanele, și anume școala italiană. Primele bastioane italiene purtau amprenta provenienței lor; ele nu erau altceva decît niște turnuri sau runde de formă poligonală și aproape că n-au schimbat de loc caracterul de pînă atunci al fortificațiilor, dacă facem abstracție de focul de flanc. Ca incintă a cetății rămînea zidul de piatră, care nu era protejat împotriva tragerii directe a inamicului; valul de pămînt ridicat în spatele zidului servea mai ales ca loc pentru amplasarea tunurilor și pentru mînuirea lor, iar taluzul interior al valului, la fel ca și vechile ziduri din jurul orașelor, era îmbrăcat cu piatră. Abia mult mai tîrziu, parapetul a început să fie construit ca o lucrare de pămînt; dar chiar și atunci, întregul său taluz exterior era îmbrăcat pînă sus cu piatră și nu era protejat împotriva tragerii directe a inamicului. Curtinele erau extrem de lungi — de 300 pînă la 550 de iarzi; bastioanele erau foarte mici, de dimensiunile unei runde mari; flancurile erau întotdeauna perpendiculare pe cortine. Și, fiindcă în fortificație există o regulă potrivit căreia cel mai bun foc de flanc este întotdeauna cel executat de pe o linie perpendiculară pe aceea care trebuie flancată, se înțelege de la sine că principalul scop al vechiului flanc al bastionului italian nu era protejarea feței scurte și îndepărtate a bastionului vecin, ci protejarea liniei lungi și drepte a cortinei. Acolo unde cortina era prea lungă, la mijlocul ei se construia un bastion plat, cu unghiuri obtuze, denumit platformă (piatta forma). Flancurile nu se construiau de la umeri, ci pu-

țin înapoia valurilor fețelor, astfel că umerii ieșeau înainte și erau destinați pentru acoperirea flancurilor; fiecare flanc avea două baterii — una inferioară și alta superioară, dispusă puțin mai în spate; uneori însă, în escarpa flancului se construia o cazemată la același nivel cu fundul șanțului. Adăugați la toate acestea șanțul, și veți avea tot ce compunea sistemul italian inițial: aici nu erau nici raveline, nici clești, nici drum acoperit, nici glacis. Curînd însă acest sistem a fost perfecționat. Curtinele au fost scurtate, iar bastioanele mărite. Lungimea laturii interioare a poligonului ($f' f''$, figura 1) a fost stabilită la 250—300 de iarzi. Flancurile bastionului au fost lungite pînă la $\frac{1}{6}$ din latura poligonului și $\frac{1}{4}$ din lungimea curtinei. În felul acesta, deși rămîneau perpendiculare pe curtină și aveau și alte neajunsuri, acum, după cum vom vedea, protejau mai bine fața bastionului învecinat. Bastioanele se construiau acum pline, iar în centrul lor se ridica adeseori un cavalier, adică o lucrare cu fețele și flancurile paralele cu cele ale bastionului, dar avînd valul și parapetul mai înalte, astfel ca de pe ele să se poată trage peste parapetul bastionului. Șanțul era foarte larg și adînc și avea contraescarpa de obicei paralelă cu fața bastionului; dar, fiindcă această orientare a contraescarpei împiedica porțiunea de flanc din imediata apropiere a umărului să vadă și să flancheze tot șanțul, ulterior acest neajuns a fost lichidat, iar contraescarpa a început să fie construită în așa fel, încît prelungirea ei geometrică să treacă prin umărul bastionului următor. Apoi a fost introdus drumul acoperit (pentru întîia dată la citadela din Milano, în cel de-al doilea pătrar al secolului al XVI-lea; el a fost descris pentru prima oară de Tartaglia în 1554³⁰⁵). El servea ca loc de concentrare și cale de retragere pentru detașamentele care executau ieșiri, și se poate spune că momentul introducerii lui a însemnat începutul folosirii încusite și energice a acțiunilor ofensive la apărarea cetății. Pentru a mări posibilitățile de folosire a drumului acoperit au fost create piețele de arme, care ofereau un spațiu mai mare, iar din unghiurile lor ieșinde se putea executa un excelent foc de flanc de-a lungul drumului acoperit. Pentru a face ca accesul la drumul acoperit să fie și mai greu, pe glacis au început să fie înălțate, la o distanță de 1—2 iarzi de creasta lui, cîteva rînduri de palisade; însă, din cauza acestui mod de dispunere, ele erau repede distruse de focul inamic și de aceea, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la propunerea francezului Maudin, au început

să fie amplasate pe drumul acoperit, care era protejat de glacis. Porțile se aflau la mijlocul curtinei; pentru a le proteja, în dreptul lor a fost construită, la mijlocul șanțului, o lucrare în formă de semilună; dar, din același motiv pentru care turnurile fuseseră transformate în bastioane, această semilună (demi-lune) a fost curînd transformată într-o lucrare triunghiulară: ravelinul de astăzi. Această lucrare era totuși foarte mică, însă, cînd s-a constatat că ea nu numai că servește drept cap de pod pentru șanț, dar în același timp protejează flancurile și cortinele împotriva focului inamic, asigură un foc încrucișat în fața capitalelor bastioanelor și flanchează în mod eficace drumul acoperit, au început să fie construite raveline de dimensiuni ceva mai mari. Cu toate acestea, ele continuau să rămînă prea mici, astfel că prelungirea geometrică a fețelor lor întretăia incinta cetății în punctul de cortină (la extremitatea curtinei). Principalele neajunsuri ale sistemului italian de fortificație erau următoarele:

1. Orientarea defectuoasă a flancului. După ce au început să se amenajeze raveline și drumuri acoperite, cortina devenea din ce în ce mai puțin un obiectiv de atac; acum erau supuse asaltului mai ales fețele bastionului. Pentru a proteja bine fețele era necesar ca prelungirea liniei lor să întretaie cortina chiar în punctul unde începea flancul bastionului următor, iar acest flanc trebuia să fie perpendicular, sau aproape perpendicular, pe această linie prelungită (numită linie de apărare). În acest caz s-ar fi putut executa un foc de flanc eficace de-a lungul întregului șanț și în fața bastionului. În realitate însă, linia de apărare nu era perpendiculară pe flancuri și nici nu se întilnea cu cortina în punctul de cortină; ea întretăia cortina la un sfert, la o treime sau la jumătate din lungimea ei. În felul acesta, focul direct executat de pe flanc putea să dăuneze mai degrabă garnizoanei flancului opus decît inamicului care asalta bastionul vecin.

2. Lipseau în mod evident rezervele necesare pentru o apărare de lungă durată după ce inamicul străpungea și lua cu asalt incinta, fie și într-un singur punct.

3. Ravelinele mici nu protejau în suficientă măsură cortinele și flancurile și, la rîndul lor, erau slab flancate cu foc de pe cortine și flancuri.

4. Dată fiind înălțimea considerabilă a valului, care era în întregime căptușit sau îmbrăcat cu piatră, o porțiune de 15—20 de picioare din zidăria de piatră de obicei nu era

protejată împotriva tragerii directe a inamicului și, firește, era repede distrusă. Vom vedea că a fost nevoie de aproape două secole pentru a face să dispară acest atașament față de zidăria de piatră neacoperită cu pământ, chiar după ce Țările de Jos au dovedit completa ei inutilitate. Cei mai buni ingineri și autori din școala italiană au fost: Sanmicheli (mort în 1559), care a fortificat Napoli și România în Grecia, precum și Candia, și a construit fortul Lido în apropiere de Veneția; Tartaglia (în jurul anului 1550); Alghisi da Carpi, Girolamo Maggi și Giacomo Castriotto au scris cîteși trei, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, lucrări despre fortificație³⁰⁶. Paciotto din Urbino a construit citadelele de la Torino și Anvers (1560—1570). Autorii italieni de mai tîrziu din domeniul fortificației — Marchi, Busca, Floriani, Rossetti — au adus multe îmbunătățiri acestui sistem, dar nici una dintre ele nu avea ceva original. Ei au fost pur și simplu niște plagiatori mai mult sau mai puțin iscusiți; majoritatea invențiilor lor sînt împrumutate de la germanul Daniel Speckle, iar restul, de la autori din Țările de Jos. Activitatea lor aparține secolului al XVII-lea și ea a fost complet eclipsată de rapida dezvoltare care a avut loc pe vremea aceea în Germania, Țările de Jos și Franța în știința fortificației.

Lipsurile sistemului italian de fortificație au fost curînd scoase la iveală în Germania. Primul care a arătat principalele lipsuri ale vechii școli italiene — bastioane mici și cortine lungi — a fost inginerul german Franz, care a fortificat orașul Anvers pentru Carol al V-lea. În cadrul consiliului convocat pentru examinarea planului acestor fortificații, el a insistat să se construiască bastioane mai mari și cortine mai scurte, dar au precumpănit părerile ducelui de Alba și ale altor generali spanioli, care nu aveau încredere decît în vechiul sistem italian, cu rutina care-l caracteriza. Cetățile germane construite după alte sisteme se distingeau prin faptul că în ele erau introduse galerii cazematate, după principiul lui Dürer, cum a fost, de pildă, la Küstrin, fortificat în 1537—1558, și la Jülich, fortificat cîteva ani mai tîrziu de un inginer cunoscut sub numele de meșterul Johann (Meister Johann). Dar primul care s-a smuls definitiv din cătușele școlii italiene și a formulat principiile care au stat la baza tuturor sistemelor de fortificații bastionate de mai tîrziu a fost Daniel Speckle, inginer al orașului Strasbourg (mort în 1589). Principiile lui de bază erau următoarele :

1. Cetatea devine cu atît mai puternică cu cît crește numărul laturilor poligonului care formează incinta, deoarece, datorită acestui fapt, diferitele fronturi ale cetății sînt în măsură să-și acorde unul altuia un sprijin mai eficace; prin urmare, cu cît traseul fortificațiilor ce trebuie protejate se apropie mai mult de o linie dreaptă, cu atît este mai bine. Așadar, acest principiu, pe care Cormontaigne l-a prezentat ca pe o descoperire originală, făcînd mult caz de erudiția lui matematică, a fost perfect de bine cunoscut de Speckle cu 150 de ani în urmă.

2. Bastioanele cu unghiuri ascuțite nu sînt bune; nu sînt bune nici cele cu unghiuri obtuze; unghiul ieșind trebuie să fie drept. Deși avea dreptate cînd ridica obiecții împotriva unghiurilor ieșinde ascuțite (în prezent, cel mai mic unghi ieșind admisibil este considerat, de obicei, cel de 60°), totuși, datorită preferinței pe care epoca sa o acorda ieșindurilor în unghi drept, el era pornit și împotriva ieșindurilor obtuze, care în realitate sînt extrem de avantajoase și inevitabile la poligoanele cu un mare număr de laturi. În fond, el a făcut, pe cît se vede, o concesie prejudecăților epocii sale, deoarece toate desenele în care se arată ceea ce el considera drept latura cea mai tare a metodei sale de fortificație înfățișează bastioane cu unghiuri obtuze.

3. Bastioanele italiene sînt prea mici; un bastion trebuie să fie mare. Ca urmare, bastioanele lui Speckle sînt mai mari decît acelea ale lui Cormontaigne.

4. Cavalierele sînt necesare la fiecare bastion și la fiecare curtină. Această concluzie decurgea din procedeul folosit pe vremea sa pentru asediu, în timpul căruia cavalierele înalte din tranșee jucau un rol important. Dar, potrivit ideii lui Speckle, cavalierele erau menite să servească nu numai pentru a opune o simplă rezistență; la Speckle ele erau adevărate tăieturi (coupures), care se construiau din timp în interiorul bastioanelor și formau a doua linie de apărare, după ce în incintă era deschisă o breșă și ea era luată cu asalt. Prin urmare, meritul transformării cavalierelelor în tăieturi permanente, atribuit de obicei lui Vauban și Cormontaigne, aparține în realitate lui Speckle.

5. Flancul bastionului — cel puțin o porțiune din el sau, și mai bine, în întregime — trebuie să fie perpendicular pe linia de apărare și să fie construit în punctul unde linia de apărare se întretaie cu cortina. Prin urmare, și acest principiu important, a cărui descoperire este atribuită ingine-

rului francez Pagan și care i-a adus o bună parte din faima de care s-a bucurat, fusese proclamat cu 70 de ani înaintea lui.

6. Galeria cazematate sînt necesare pentru protecția șanțului; în consecință, la Speckle ele sînt dispuse atît pe fețele cît și pe flancurile bastionului, dar sînt destinate numai pentru infanterie; dacă el le-ar fi făcut destul de spațioase pentru a putea fi folosite de artilerie, ar fi atins, sub acest raport, nivelul celor mai recente perfecționări.

7. Pentru a fi util, ravelinul trebuie să fie c t mai mare cu putință; de aceea ravelinul lui Speckle este cel mai mare din câte au fost propuse vreodată. Perfecționările aduse de Vauban, în comparație cu Pagan, constau, într-o anumită măsură, în mărirea succesivă a dimensiunilor ravelinului, iar perfecționările aduse de Cormontaigne, în comparație cu Vauban, sînt și ele aproape exclusiv de aceeași natură; ravelinul lui Speckle este însă mult mai mare chiar dec t acela al lui Cormontaigne.

8. Drumul acoperit trebuie să fie c t mai bine întărit. Speckle a fost primul care a înțeles marea importanță a drumului acoperit și care, în consecință, l-a întărit. Creasta glacisului și aceea a contraescarpei au fost executate *en cr maill re* (dințate, asemenea lamei ferăstrăului), pentru a face ineficace focul de anfiladă. Cormontaigne a luat și această idee tot de la Speckle, dar a păstrat traversele (valuri scurte de-a curmezișul drumului acoperit, pentru a oferi protecție împotriva focului de anfiladă), pe care Speckle nu le admitea. Inginerii de azi ajung, în general, la concluzia că schema lui Speckle este mai bună decât aceea a lui Cormontaigne.  n afară de aceasta, Speckle a fost primul care a plasat artilerie pe piețele de arme ale drumului acoperit.

9. Nici o parte din zidăria de piatră nu trebuie să fie expusă vederii și tragerii directe a inamicului; în felul acesta, el nu-și va putea instala bateriile de breșă înainte de a fi atins creasta glacisului. Deși a fost stabilit de Speckle încă din secolul al XVI-lea, acest principiu foarte important n-a fost aplicat p n  la Cormontaigne; chiar și Vauban lasă descoperită o mare parte din zidăria de piatră (vezi C, figura 2).

Din această scurtă privire asupra ideilor lui Speckle se vede că ele nu numai că cuprind, dar și exprimă c t se poate de clar principiile fundamentale ale întregii fortificații bastionate moderne, iar sistemul lui, pe baza căruia s-ar putea realiza și astazi lucrări de apărare foarte bune, este într-a-

devăr remarcabil dacă ținem seama de timpul în care a trăit el. În întreaga istorie a fortificației moderne nu găsim nici un inginer celebru despre care să nu se poată spune și demonstra că a copiat unele din cele mai bune idei ale sale din acest mare izvor prim al apărării bastionate. Arta genistică practică a lui Speckle s-a manifestat în construirea cetăților Ingolstadt, Schlettstadt, Hagenau, Ulm, Colmar, Basel și Strasbourg, care au fost fortificate, toate, sub conducerea lui.

Tot cam pe vremea aceea, lupta pentru independență a Țărilor de Jos³⁰⁷ a contribuit la apariția unei alte școli de fortificație. Orașele olandeze, cu ziduri vechi de piatră, pe rezistența cărora nu se putea conta în cazul unui atac regulat (regular attack), trebuiau întărite împotriva spaniolilor; dar nu era timp și nu erau nici bani pentru construirea unor bastioane și cavaliere înalte din piatră, după sistemul italian. În schimb, caracterul terenului — care era foarte puțin ridicat deasupra nivelului mării — oferea aici alte posibilități, și olandezii, pricepuți constructori de canale și diguri, au încredințat apei misiunea de a-i apăra. Sistemul lor era direct opus celui italian: șanțuri largi și nu prea adânci, cu lățimea de 14 pînă la 40 de iarzi și umplute cu apă; valuri joase, fără nici o îmbrăcăminte de piatră, dar protejate printr-un val și mai scund (fausse-braie) împins înaintea, pentru o mai bună apărare a șanțului; numeroase fortificații exterioare în șanț, ca, de pildă, raveline, semi-lune (raveline în fața ieșindurilor bastionului), hornwerke și kronwerke *, și, în sfîrșit, o mai bună folosire a cutelor terenului decît la italieni. Primul oraș fortificat numai cu lucrări de pămînt și șanțuri cu apă a fost Breda (1533). Metodei olandeze i-au fost aduse ulterior unele perfecționări: fișia îngustă a escarpelor a fost căptușită cu piatră, deoarece, în timpul iernii, șanțurile umplute cu apă puteau fi lesne trecute de către inamic cînd apa din ele îngheța; în șanț au

* Hornwerk — un front bastionat, care cuprinde două semibastioane, o curtaină și un ravelin, împins în fața șanțului principal și protejat, de fiecare parte, de linia dreaptă a valului și a șanțului, care sînt dispuse în așa fel în raport cu fețele bastioanelor incintei, încît să fie în întregime flancate de focul lor. Un kronwerk constă din două fronturi de acest fel, împinse înaintea (un bastion cu două semibastioane care îl flanchează); un kronwerk dublu are trei fronturi. Pentru ca incinta să poată domina toate aceste lucrări este necesar ca valul lor să fie mai scund decît valul incintei cel puțin cu atît cu cît este mai scund valul ravelinului. Folosirea unor astfel de fortificații exterioare, care constituiau, firește, excepții, era determinată de caracterul terenului.

fost construite diguri și ecluze, pentru ca el să poată fi inundat în momentul cînd inamicul ar începe să execute lucrări de sapă pe fundul șanțului deocamdată uscat; și, în sfîrșit, au fost construite ecluze și stăvilare pentru inundarea sistematică a terenului din jurul piciorului glacisului. Această veche metodă olandeză de fortificație a fost descrisă de Marolois (1627), Freitag (1630), Völker (1666) și Melder (1670). Încercări de a aplica principiile lui Speckle la sistemul olandez au fost făcute de Scheithner, Neubauer, Heidemann și Heer (toți între anii 1670 și 1690 și toți germani).

Dintre multele și variatele școli de fortificație care au existat, școala franceză se bucură de cel mai mare renume; principiile ei și-au găsit aplicare practică, la cetățile care dăinuie pînă în zilele noastre, într-o măsură mai mare decît principiile tuturor celorlalte școli laolaltă. Și, cu toate acestea, nici o altă școală nu este mai săracă în idei proprii. În întreaga școală franceză nu găsim nici o fortificație nouă și nici un principiu nou care să nu fi fost împrumutat de la italieni, olandezi sau germani. Marele merit al francezilor constă însă în faptul că au redus arta fortificației la reguli matematice precise, au stabilit corelații de simetrie și proporționalitate între diferitele linii și au adaptat teoria științifică la diferitele condiții ale terenului care urmează să fie fortificat. Errard din Bar-le-Duc (1594), despre care se spune de obicei că este părintele fortificației franceze, nu este îndreptățit să fie numit astfel; flancurile lui formează un unghi ascuțit cu cortina, și de aceea sînt și mai puțin utile decît acelea ale italienilor. Un nume mai însemnat este acela al lui Pagan (1645). El este primul care a introdus în Franța și a popularizat principiul lui Speckle potrivit căruia flancurile trebuie să fie perpendiculare pe linia de apărare. Bastioanele lui sînt spațioase, proporțiile dintre lungimea fețelor, a flancurilor și a cortinelor sînt foarte bune, liniile de apărare nu depășesc niciodată lungimea de 240 de iarzi, așa că întregul șanț, cu excepția drumului acoperit, se află în raza focului de muschetă executat de pe flancuri. Ravelinul lui este mai mare decît cel italian și are la gorja sa un reduct, adică o fortificație centrală care permite să se continue rezistența și după ce valul respectiv a fost cucerit. Pagan protejează fețele bastioanelor printr-o lucrare îngustă, izolată, executată în șanț și denumită contragardă, care era deja folosită de olandezi (după cît se pare, ea a fost introdusă pentru prima oară de germanul Dilich). Bastioanele lui au valuri duble de-a

lungul fețelor; al doilea dintre ele servește drept tăietură, dar șanțul dintre cele două valuri nu este de loc protejat cu foc de flanc. Cel care a făcut ca școala franceză să fie prima în Europa a fost Vauban (1633—1707), mareșal al Franței. Deși adevărata lui glorie militară se datorește celor două mari invenții ale sale în domeniul atacului cetăților (tragea prin ricoșet și paralelele), el este cunoscut mai mult ca constructor de cetăți. Ceea ce am spus despre școala franceză în general este caracteristic în cel mai înalt grad pentru metoda lui Vauban. În lucrările lui vedem întreaga diversitate a formelor care pot fi compatibile cu sistemul bastionat, dar printre ele nu există nici una care să fie originală; într-o măsură și mai mică se manifestă la el tendința de a aplica alte forme decât cele bastionate. Dar dispunerea detaliilor, proporțiile liniilor, profilurile și adaptarea teoriei la cele mai variate cerințe ale terenului sînt atît de iscusite, încît, în comparație cu lucrările predecesorilor săi, ele par a fi perfecțiunea însăși, și de aceea se poate spune că fortificația științifică și sistematică își trage începutul de la el. Vauban n-a scris nici un rînd despre metoda sa de fortificație, dar inginerii francezi, bazîndu-se pe studiul marelui număr de cetăți construite de el, au căutat să deducă regulile teoretice care i-au servit drept călăuză, și astfel au fost stabilite trei metode, care poartă denumirea de primul, al doilea și al treilea sistem al lui Vauban. Figura 1 reprezintă primul sistem în forma sa cea mai simplă. Principalele dimensiuni erau următoarele: latura exterioară a poligonului, de la vîrfurile unui bastion pînă la vîrfurile celui învecinat, are (în medie) 300 de iarzi; la mijlocul acestei linii, perpendiculara $\alpha\beta$ este egală cu $\frac{1}{6}$ din lungimea ei; din punctele a'' și a' prin β trec liniile de apărare $a''d'$ și $a'e''$. Segmentele egale cu $\frac{2}{7}$ din linia $a''a'$ și măsurate din punctele a'' și a' pe liniile de apărare dau fețele $a''c''$ și $a'b'$. Arcurile de rază $c''d''$ sau $b'e''$, descrise din umerii c'' și b' între liniile de apărare, dau flancurile $b' d'$ și $c'' e''$. Linia $e'' d'$ este cortina.

Linia șanțului este următoarea: un arc cu raza de 30 de iarzi descris din vîrfurile bastionului și prelungit cu ajutorul tangentelor la arc duse din umerii bastioanelor vecine dă contraescarpa. Ravelinul se obține în felul următor: din punctul de cortină e'' , cu raza $e'' \gamma$ (γ este punctul care se află pe fața opusă, cu 11 iarzi mai sus de umăr), se descrie arcul $\gamma\delta$ pînă în punctul în care intersectează prelungirea

perpendiculararei $\alpha\beta$; în acest punct este vârful ravelinului, iar coarda arcului sus-menționat formează fața ravelinului ; linia feței merge din vârful ravelinului pînă în punctul în care atinge prelungirea tangentei ce formează contraescarpa șanțului principal ; poziția gorjei ravelinului este și ea determinată de această dreaptă ; în felul acesta, de pe flancuri se poate trage nestingherit de-a lungul întregului șanț. În fața cortinei — și numai aici — Vauban a păstrat faussebraie-ul olandez ; acest lucru mai fusese făcut înaintea lui de către italianul Floriani, și noua lucrare a fost denumită clește (tanaglia). La Vauban fețele mergeau pe liniile de apărare. Șanțul din fața ravelinului avea o lățime de 24 de iarzi ; contraescarpa era paralelă cu fețele ravelinului, iar vârful era rotunjit.

Prin această metodă, Vauban a reușit să facă în așa fel ca bastioanele sale să fie spațioase și ca vîrfurile ieșinde ale flancurilor să se afle în raza focului de muschetă ; dar simplitatea construcției acestor bastioane face ca apărarea întregii cetăți să devină imposibilă de îndată ce a fost făcută o breșă în fața unui singur bastion. La Vauban, flancurile, care formează cu liniile de apărare unghiuri ascuțite, nu sînt atît de perfecte ca la Speckle sau la Pagan ; în schimb, el desființează al doilea și al treilea etaj de tunuri neprotejate, care figurează pe majoritatea flancurilor italiene și a celor franceze mai vechi și care nu au adus niciodată un folos deosebit. La Vauban cleștele are menirea să întărească apărarea șanțului cu foc de infanterie și să protejeze cortina împotriva focului direct executat de bateriile de breșă de pe creasta glacisului ; dar această cerință a fost realizată într-un mod cît se poate de imperfect, deoarece de la bateriile de breșă ale inamicului instalate pe piețele de arme intrînde (n, figura 1) se poate vedea în întregime porțiunea de cortină învecinată cu punctul e de pe flanc. Acesta este un loc extrem de vulnerabil, deoarece, făcînd o breșă aici, poți învălui toate tăieturile pregătite în interiorul bastionului pentru a servi ca o a doua linie de apărare. Aceasta se datorează faptului că ravelinul continuă să fie prea mic. Drumul acoperit construit fără crémaillères *, dar cu traverse, este mult mai slab decît la Speckle ; traversele nu împiedică numai pe inamic, ci și pe apărători să bată cu foc de anfiladă drumul acoperit. Comunicațiile dintre diferitele lucrări sînt în general bune, dar se dovedesc a fi insuficiente pentru exe-

* — dinți. — Nota trad.

cutarea unor ieșiri energice. Profilurile au dimensiuni care și astăzi continuă să fie adoptate pretutindeni. Totuși, Vauban continua să aplice sistemul căptușirii cu piatră a întregii părți exterioare a valului, așa încît zidăria de piatră rămînea descoperită pînă la o înălțime de cel puțin 15 picioare. Această greșeală se repetă la multe din cetățile lui și, o dată săvîrșită, ea poate fi îndreptată doar cu prețul unor cheltuieli enorme, prin lărgirea șanțului dinaintea fețelor bastioanelor și prin executarea unor lucrări de pămînt sub formă de contragarde pentru protejarea zidăriei de piatră. În cea mai mare parte a vieții sale, Vauban a aplicat prima sa metodă, dar după 1680 a introdus alte două metode, menite să asigure o apărare de lungă durată chiar după ce în bastion a fost făcută o breșă. În acest scop, el a preluat o idee a lui Castriotto, care propusese să fie modernizat vechiul sistem de fortificație cu turnuri și ziduri de cetate prin construirea de bastioane detașate, izolate, în șanț, în fața turnurilor. Metoda a doua și a treia a lui Vauban concordă cu această idee. Ravelinul are, de asemenea, dimensiuni mai mari, iar zidăria de piatră este protejată ceva mai bine; turnurile sînt cazematate, însă în mod incomplet; deficiența pe care o reprezenta faptul că porțiunea de curtină dintre bastion și clește putea fi distrusă se menținea, ceea ce făcea ca forța bastioanelor detașate să fie, într-o anumită măsură, iluzorie. Cu toate acestea, Vauban considera că metoda a doua și metoda a treia sînt foarte eficace. Cînd i-a înmînat lui Ludovic al XIV-lea planul fortificațiilor orașului Landau (construite după cel de-al doilea sistem), el a declarat: „Maiestate, iată o cetate care nu ar putea fi cucerită nici cu întreaga mea măiestrie”. Aceasta însă n-a împiedicat ca fortăreața Landau să fie cucerită de trei ori în timpul vieții lui Vauban (în 1702, 1703 și 1704) și încă o dată curînd după moartea lui (în 1713) ³⁰⁸.

Greșelile lui Vauban au fost îndreptate de Cormontaigne, a cărui metodă poate fi considerată drept o încununare a sistemului bastionat. Cormontaigne (1696—1752) era general de geniu. Bastioanele lui, mai spațioase, permit să se construiască tăieturi permanente și o a doua linie de apărare; ravelinele lui erau aproape tot atît de mari ca acelea ale lui Speckle și acopereau complet porțiunea de curtină pe care Vauban o lăsa descoperită. În cazul poligoanelor cu opt sau mai multe laturi, ravelinele lui erau atît de mult împinse înainte, încît puteau lovi cu foc spatele lucrărilor ridicate

de asediatori în fața bastionului vecin, îndată ce ei atingeau creasta glacisului. Pentru a evita acest neajuns, asediatorii trebuiau să neutralizeze două raveline înainte de a putea să facă o breșă într-un bastion. Acest sprijin reciproc pe care și-l acordă ravelinele mari devine cu atât mai eficace, cu cât linia care urmează să fie protejată se apropie mai mult de o dreaptă. Piața de arme intrîndă era întărită cu un redut. Creasta glacisului era en crémaillère, ca și la Speckle, însă traversele au fost menținute. Profilurile sînt foarte bune, iar zidăria de piatră este întotdeauna protejată în fața prin fortificații de pămînt. O dată cu Cormontaigne ia sfîrșit școala franceză, în măsura în care prin ea se subînțelege sistemul creării unei apărări bastionate cu fortificații exterioare în șanț. O comparație între dezvoltarea treptată a fortificației bastionate în perioada 1600—1750 și rezultatele ei finale în forma în care sînt exprimate la Cormontaigne, pe de o parte, și sus-arătatele principii formulate de Speckle, pe de altă parte, ne va ajuta să ne facem o idee limpede despre uimitoarea genialitate a acestui inginer german ; căci, deși numărul fortificațiilor exterioare din șanț a crescut extrem de mult, totuși, în tot cursul acestor 150 de ani n-a fost descoperit nici un principiu cît de cît însemnat pe care Speckle să nu-l fi enunțat clar și precis.

După Cormontaigne, școala de ingineri de la Mézières (pe la 1760) a introdus în sistemul lui cîteva mici modificări, dintre care cea mai importantă constă în revenirea la vechea regulă a lui Speckle potrivit căreia flancurile trebuie să fie perpendiculare pe liniile de apărare. Dar principalul element prin care se remarcă școala de la Mézières este acela că reprezentanții ei construiesc pentru prima oară fortificații exterioare în fața drumului acoperit. În porțiunile deosebit de expuse atacului, ei plasează la piciorul glacisului, pe capitala bastionului, un ravelin izolat, denumit lunetă, și în felul acesta se apropie pentru prima oară de sistemul modern al taberelor întărite permanente. La începutul secolului al XIX-lea, Bousmard, un emigrant francez care a intrat în slujba Prusiei și a fost ucis la Danzig în 1807, a încercat din nou să perfecționeze sistemul lui Cormontaigne ; ideile lui erau destul de complicate și elementul lor cel mai remarcabil este acela că ravelinul lui, foarte mare, este împins atât de mult spre piciorul glacisului, încît, într-o anumită măsură, ocupă locul lunetei descrise mai sus și îndeplinește funcțiile ei.

Baronul Coehoorn, inginer olandez contemporan cu Vauban și care nu o dată i-a fost un demn adversar în războiul de asediu, a contribuit la dezvoltarea vechii metode olandeze de fortificație. Îmbinarea iscusită a șanțurilor uscate cu cele umplute cu apă, înlesnirea în mare măsură a ieșirilor, asigurarea unor comunicații excelente între diferitele fortificații, precum și redatele și tăieturile executate cu iscusință în raveline și bastioane fac ca sistemul lui să realizeze o apărare mai puternică chiar decât acela al lui Cormontaigne. Mare admirator al lui Speckle, Coehoorn este singurul inginer remarcabil care a fost îndeajuns de cinstit pentru a recunoaște cit de mult îi datorează acestuia.

Am văzut că, încă înainte de introducerea bastioanelor, Albrecht Dürer folosea caponierele pentru a asigura un foc de flanc mai intens. În patrulaterul său fortificat, apărarea șanțului revine în întregime acestor caponiere; la colțurile fortului nu există turnuri; acesta este un simplu patrulater, care are doar unghiuri ieșinde. Sistemul de organizare a cetăților în care incinta coincide complet cu conturul poligonului și are, astfel, toate unghiurile ieșinde și nici unul intrînd, iar șanțul este flancat de caponiere constituie baza a ceea ce se cheamă fortificație poligonală, și Dürer trebuie considerat drept creatorul ei. Pe de altă parte, atunci cînd incinta cetății are forma unei stele, la care unghiurile ieșinde alternează în mod regulat cu cele intrînde și fiecare linie este în același timp și flanc și față ce flanchează șanțul liniei vecine cu porțiunea din apropierea unghiului intrînd și domină cîmpul cu porțiunea din apropierea unghiului ieșind, — un asemenea contur constituie baza fortificației cleștate. Această formă a fost propusă de reprezentanții vechii școli italiene și de o parte din reprezentanții vechii școli germane, dar ea s-a dezvoltat abia mult mai tîrziu. Sistemul lui Georg Rimpler (inginer în serviciul împăratului Germaniei; a căzut în timpul apărării Vienei împotriva turcilor, în 1683)³⁰⁹ reprezintă un fel de treaptă intermediară între sistemul bastionat și cel cleștat. Ceea ce el denumește bastioane intermediare constituie în realitate o linie perfectă de clești. El se pronunța cu hotărîre împotriva bateriilor descoperite, care nu au în fața lor decât un simplu parapet de pămînt, și insista ca, oriunde este posibil, să se construiască baterii cazematate, în special pe flancuri, unde două sau trei etaje de piese de artilerie bine protejate ar produce, în felul acesta un efect mult mai mare decât două sau trei etaje de

pieșe de artilerie instalate în bateriile descoperite de pe flancuri, care nu au niciodată posibilitatea de a acționa simultan. El insistă, totodată, să se amenajeze baterii, adică reduite, pe piețele de arme ale drumului acoperit, idee care a fost adoptată de Coehoorn și de Cormontaigne, și în special să se realizeze linii de apărare duble și triple în spatele unghiurilor ieșinde ale incintei. În această privință, sistemul lui se remarcă prin faptul că anticipează timpul său; la el întreaga incintă constă din forturi independente, care trebuie cucerite fiecare în parte, iar cazematele mari defensive sînt folosite într-o manieră care ne amintește, aproape pînă în amănunte, de felul cum au fost folosite la cele mai recente construcții din Germania.

Nu încapă nici o îndoială că Montalembert îi datorează lui Rimpler tot atît de mult cît sistemul bastionat din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea îi datorează lui Speckle. Cel care pentru prima oară a demonstrat pe deplin superioritatea sistemului cleștilor față de sistemul bastionat a fost Landsberg (1712); dar am merge prea departe dacă ne-am apuca să examinăm argumentele lui sau să descriem schema lui de fortificație. Din lungul șir de ingineri germani iscusiți care au urmat după Rimpler și Landsberg putem aminti pe colonelul Buggenhagen (1720) din Mecklenburg, inventatorul traverselor blockhaus sau al traverselor goale în interior și adaptate pentru foc de muschetă din cazemate, apoi pe maiorul Herbort (1734) din Württemberg, inventatorul cazărmilor defensive, care erau niște barăci mari, dispuse la gorja lucrărilor împinse înainte și adăpostite împotriva trașerii indirecte; ele au cazemate prevăzute cu ambrazuri în partea dinspre incintă și cu încăperi pentru magazii și pentru soldați în partea dinspre oraș. Ambele aceste lucrări se folosesc acum pe scară foarte largă.

Vedem, așadar, că școala germană, cu excepția aproape unică a lui Speckle, a fost, încă din momentul apariției sale, adversara bastioanelor, pe care a căutat să le înlocuiască mai ales prin clești, și că în același timp ea a încercat să introducă un sistem de apărare interioară mai bun, îndeosebi prin folosirea galeriilor cazematate, pe care somitățile franceze în domeniul problemelor de geniu le considerau, dimpotrivă, drept o culme a absurdității.

Cu toate acestea, unul dintre cei mai mari ingineri pe care i-a avut vreodată Franța, marchizul de Montalembert (1713—1799), general-maior de cavalerie, a trecut cu surle

și trîmbițe în tabăra școlii germane, spre marea consternare a întregului corp de ingineri din Franța, care pînă în zilele noastre continuă să reprobe fiecare cuvînt scris de el³¹⁰. Montalembert a criticat cu asprime deficiențele sistemului bastionat: ineficacitatea focului lui de flanc; certitudinea pe care o dădea inamicului că proiectilele lui, chiar dacă nu lovesc o linie, vor produce, aproape inevitabil, distrugerii la una din liniile următoare; insuficiența protecție împotriva tragerii indirecte; completa inutilitate a curtinei din punctul de vedere al executării focului; imposibilitatea de a avea tăieturi mari și bune în gorjele bastioanelor, dovedită prin faptul că nici o cetate din acel timp nu avea diversele tăieturi permanente care au fost propuse de teoreticienii acestei școli; și, în sfîrșit, slăbiciunea fortificațiilor exterioare, proasta legătură dintre ele, precum și lipsa unui sprijin reciproc eficace. De aceea Montalembert prefera fie sistemul cleștat, fie pe cel poligonal. În ambele cazuri, corpul cetății era format dintr-un șir de cazemate cu unul sau două etaje de piese de artilerie; zidăria de piatră a cazematei era protejată împotriva tragerii directe printr-o contragardă, sau acoperitoare de față (couvre-face), făcută din pămînt, care mergea de jur împrejur și avea în față un al doilea șanț; acest șanț era flancat de cazematele care se aflau în unghiurile intrînde ale acoperitoarei de față și care erau protejate de parapetul reduitului sau lunetei în piața de arme intrîndă. Întregul sistem avea la bază următorul principiu: cu ajutorul pieselor de artilerie instalate în cazemate să se dezlănțuie asupra inamicului, în momentul cînd ar atinge creasta glacisului sau a acoperitoarei de față, un foc atît de nimicitor, încît, oricît s-ar strădui el, să nu-și poată amplasa bateriile de breșă. Contrar părerii negative exprimate, în unanimitate, de inginerii francezi, Montalembert susținea că cazematele pot să îndeplinească această cerință, iar ulterior el a elaborat chiar o serie de sisteme de fortificație circulară și fortificație cleștată, în care toate lucrările de pămînt erau înlăturate și întreaga apărare era încredințată unor baterii cazemate înalte, cu cîte 4—5 etaje de piese de artilerie fiecare; zidăria de piatră a acestor cazemate trebuia să fie apărată numai prin focul bateriilor instalate în ele. În felul acesta, în sistemul său circular, el caută să concentreze focul a 348 de piese de artilerie asupra oricărui punct aflat la 500 de iarzi distanță de cetate și scontează că această imensă superioritate a

focului va exclude orice posibilitate ca inamicul să-și instaleze bateriile de asediu. Dar, în această privință, el și-a găsit adepți numai în construirea părții frontale, orientată spre mare, a forturilor de coastă; bombardarea Sevastopolului a demonstrat cât se poate de limpede că zidurile puternice cazematate nu pot fi distruse cu artileria de pe nave. Excelentele forturi de la Sevastopol, Kronstadt, Cherbourg și noile baterii de la intrarea în rada portului Portsmouth (Anglia), precum și aproape toate forturile moderne construite pentru a apăra porturile împotriva flotei sînt executate după principiul lui Montalembert. Zidăria de piatră, parțial neacoperită, a turnurilor lui Maximilian de la Linz (Austria)³¹¹ și a reductelor unora dintre forturile de la Colonia este o imitație mai puțin reușită după proiectele lui Montalembert. La fortificarea înălțimilor cu pante abrupte (de exemplu Ehrenbreitstein în Prusia) se folosesc uneori și forturi de piatră neacoperite cu pămînt, dar numai experiența practică va arăta în mod concludent ce rezistență sînt ele în stare să opună.

Sistemul cleștat, după cîte știm noi cel puțin, nu și-a găsit niciodată o aplicare practică, dar sistemul poligonal este la mare cinste în Germania, unde a fost aplicat la majoritatea construcțiilor mai noi, în timp ce francezii se cramponează cu încăpăținare de bastioanele lui Cormontaigne. În sistemul poligonal, incinta reprezintă de obicei un simplu val de pămînt cu escarpa și contraescarpa căptușite cu piatră, cu caponiere mari la mijlocul forturilor și cu mari cazărmi defensive dispuse în spatele valului și protejate de el pentru a servi drept tăieturi. Cazărmi defensive similare se executau, tot ca tăieturi, și la multe din fortificațiile bastionate, pentru a închide gorjele bastioanelor; aici valul servea drept contragardă menită să protejeze zidăria de piatră împotriva focului de la distanță.

Din toate propunerile lui Montalembert, cel mai mare succes l-a avut sistemul forturilor detașate; acest sistem a deschis o eră nouă nu numai în fortificație, ci și în procedeele de atac și de apărare a cetăților, și chiar în strategia generală. Montalembert a propus ca în jurul cetăților mari, situate în punctele importante, să se construiască, pe înălțimile dominante, un lanț simplu sau dublu de forturi mici, care, deși în aparență izolate, să se sprijine cu focul lor unul pe altul și, paralel cu condițiile favorabile pe care le oferă pentru ieșiri masive, să facă cu neputință bombardarea ce-

tății propriu-zise, iar în caz de nevoie să constituie o tabără întărită pentru armată. Vauban introdusese și el taberele întărite permanente, protejate de piesele de artilerie din cetate, dar fortificațiile lor erau formate din linii lungi continue, care, o dată străpunse fie și într-un singur punct, cădeau în întregime în mâinile inamicului. Spre deosebire de acestea, taberele întărite ale lui Montalembert erau în stare să opună o rezistență mult mai mare, deoarece trebuia cucerit fiecare fort în parte și inamicul nu putea să înceapă lucrările de asediu împotriva cetății propriu-zise înainte de a fi cucerit cel puțin trei sau patru forturi. În afară de aceasta, asediul fiecăruia din aceste forturi putea să fie întrerupt în orice moment de garnizoana cetății sau chiar de armata care era dispusă în tabără înapoia forturilor, și în felul acesta se asigura o îmbinare a războiului activ în câmp deschis cu războiul regulat de cetate, ceea ce, în mod inevitabil, întărea în mare măsură apărarea.

După ce Napoleon a început să-și ducă armatele la distanțe de sute de mile în adâncimea teritoriului inamic, fără a ține seama vreodată de cetăți, care erau construite, toate, după vechiul sistem, și după ce, la rîndul lor, aliații (în 1814—1815) au pornit de-a dreptul împotriva Parisului, lăsînd în spatele lor, aproape fără să-i dea nici o atenție, tripla centură de cetăți pe care Vauban o lăsase moștenire Franței, a devenit evident că sistemul de fortificație în care întăriturile exterioare se limitau la cele aflate în șanțul principal sau, în cel mai bun caz, la piciorul glacisului se învechise. Cetățile de acest fel își pierduseră forța de atracție pentru marile armate ale epocii moderne. Capacitatea lor de a provoca pagube inamicului nu depășea raza de acțiune a tunurilor lor. De aceea s-a ivit necesitatea de a se găsi noi procedee pentru a stăvili înaintarea impetuoasă a armatelor moderne invadatoare, și atunci a început să fie folosit pe scară largă sistemul forturilor detașate, preconizat de Montalembert. Colonia, Koblenz, Mainz, Rastatt, Ulm, Königsberg, Poznan, Linz, Peschiera și Verona, bunăoară, au fost transformate în mari tabere întărite, în stare să cuprindă 60 000 pînă la 100 000 de oameni, dar care, în caz de nevoie, puteau fi apărate de garnizoane mult mai mici. În același timp, considerentele strategice, care de aici înainte hotărau locul de amplasare a cetății, făceau să treacă pe planul al doilea avantajele tactice ale terenului de fortificat. Erau fortificate doar punctele care puteau să oprească, direct sau indirect,

înaintarea armatei victorioase și care, fiind ele însele orașe importante, ofereau mari avantaje armatei, constituind centrul resurselor materiale ale unor provincii întregi.

Se alegeau de preferință locuri situate pe malurile unor cursuri de apă mari, în special la confluența a două cursuri de apă importante, deoarece această poziție obliga armata aflată în ofensivă să-și împartă forțele ei. Incinta cetății a fost simplificată la maximum, iar fortificațiile exterioare ale șanțului au fost aproape complet desființate; se considera că este de ajuns să existe o incintă în stare să reziste la un atac neregulat (irregular attack). Principalul câmp de bătălie era cel din jurul forturilor detașate, care trebuiau să se apere nu atât prin foc executat de pe valurile lor cât prin ieșiri executate de garnizoana cetății propriu-zise. Cea mai mare cetate construită după acest plan este Parisul; el are o incintă bastionată simplă, cu forturi bastionate, care au, aproape toate, forma unui patruleter; la toate lucrările lui nu găsim nici o fortificație exterioară și nici măcar un singur ravelin. Este cert că puterea de apărare a Franței a crescut cu 30% datorită acestei noi și uriașe tabere întărite, îndeajuns de încăpătoare pentru a oferi un refugiu pentru trei armate înfrînte. În urma acestei perfecționări, valoarea intrinsecă a diferitelor metode de fortificație și-a pierdut mult din importanța ei; acum procedeul cel mai ieftin va fi și cel mai bun, deoarece de astă dată apărarea nu se bazează pe un sistem pasiv, acela de a aștepta inamicul în spatele zidurilor pînă în momentul cînd el va începe lucrările de asediu, pentru ca apoi să se dezlănțuie asupra lui canonada, ci pe un sistem activ de apărare, care constă în trecerea la ofensivă cu forțele concentrate ale garnizoanei împotriva forțelor inevitabil divizate ale asediatorului.

II. Asediul

Arta executării asediului a fost perfecționată, pînă la o anumită limită, de greci și de romani. Ei căutau să spargă zidurile cetăților cu ajutorul berbecilor și se apropiau de ziduri sub protecția unor galerii bine acoperite deasupra, sau, în caz de nevoie, cu ajutorul unei construcții, care prin înălțimea ei domina zidurile și turnurile și oferea coloanelor de asalt posibilitatea să se apropie de ele fără a se expune vreunei primejdii. Folosirea prafului de pușcă a dus la înlă-

turarea acestor dispozitive și, fiindcă de acum înainte cetățile aveau valuri mai joase, dar puteau, în schimb, să execute un foc eficace la distanță mare, apropierea se realiza cu ajutorul unor tranșee care mergeau în zigzag sau în linie sinuoasă în direcția glacisului; totodată, în diferite locuri, asediatorii instalau baterii, pentru ca, în măsura posibilului, să reducă la tăcere piesele de artilerie ale asediaților și să dărîme lucrările lor de piatră. De îndată ce atingeau creasta glacisului, asediatorii ridicau un cavalier înalt de tranșee, care să le permită să domine bastioanele și cavalierele lor, iar apoi, prin trageri de distrugere, să desăvîrșească breșa și să pregătească asaltul. În mod obișnuit, punctul atacat era cortina.

Dar acest procedeu de atac nu se baza pe nici un fel de sistem, pînă în momentul cînd Vauban a introdus paralelele sale pentru trageri prin ricoșet și a sistematizat procesul asediului după un procedeu care se folosește și azi și care continuă să poarte denumirea de atacul lui Vauban. După ce a împresurat cetatea din toate părțile cu forțe suficiente și a ales fronturile ce urmează să fie atacate, asediatorul începe să sape, în timpul nopții, prima paralelă (toate lucrările de asediu se execută de preferință noaptea) la o distanță de 600 de iarzi de cetate. Tranșeea, paralelă cu laturile poligonului asediat, se sapă în jurul a cel puțin trei dintre laturile și fronturile lui; pămîntul, fiind aruncat în partea dinspre inamic și consolidat pe ambele părți ale șanțului cu ajutorul gabioanelor (coșuri de nuiele umplute cu pămînt), formează un fel de parapet care oferă protecție împotriva focului din cetate. În această primă paralelă se instalează bateriile de ricoșet pentru trageri de anfiladă de-a lungul liniilor lungi ale fronturilor supuse atacului.

Dacă obiectivul asediului este un exagon bastionat, este nevoie de baterii de ricoșet pentru a bate cu foc de anfiladă fețele a două bastioane și trei raveline, în total cîte o baterie pentru fiecare față. Aceste baterii trag în așa fel, încît proiectilele, aruncate direct peste parapetul fortificațiilor și de-a lungul fețelor pe toată lungimea lor, să le lovească din flanc, pentru a nimici oamenii și piesele de artilerie. Totodată se instalează baterii asemănătoare pentru a bate cu foc de anfiladă diferitele porțiuni ale drumului acoperit și baterii de mortiere și obuziere pentru a bombarda părțile interioare ale bastioanelor și ravelinelor. Toate aceste baterii sînt protejate de parapete de pămînt. În același timp,

în două sau mai multe locuri se sapă în fața tranșee în zigzag în direcția cetății, căutându-se să se evite complet orice trageri de anfiladă dinspre oraș; de îndată ce apar semne de slăbire a focului din cetate, începe săparea celei de-a doua paralele, la o distanță de aproximativ 350 de iarzi de fortificație. Aici se instalează baterii de demontare. Ele servesc pentru distrugerea completă a artileriei și ambrazurilor din fețele cetății; sînt supuse atacului opt fețe (fețele a două bastioane și ale ravelinului lor, precum și fețele interioare ale ravelinelor vecine), avîndu-se pentru fiecare dintre ele cîte o baterie instalată paralel cu fața supusă atacului, iar fiecare ambrazură se amenajează exact în dreptul ambrazurii respective a cetății. De la paralela a doua se sapă spre oraș noi zigzaguri; la 200 de iarzi se deschide o semiparalelă, în forma unor noi ramificații ale zigzagurilor, echipate cu baterii de mortiere, și, în sfîrșit, la piciorul glacisului se deschide o a treia paralelă. În ea se instalează baterii de mortiere grele. Între timp, tunurile cetății sînt aproape cu totul reduse la tăcere și atunci încep să se sape, spre creasta glacisului, aproșe sub forma unor linii sinuoase sau frînte, pentru a oferi protecție împotriva tragerii prin ricoșet; aceste aproșe ies în dreptul vîrfurilor celor două bastioane și ale ravelinului. Apoi, în piața de arme ieșindă se amenajează un lojement, sau o tranșee cu parapet, pentru a se crea posibilitatea de a bate șanțul cu foc de anfiladă executat de infanterie. Dacă inamicul se arată a fi activ și îndrăzneț în încercările sale de ieșire, se ivește necesitatea de a deschide o a patra paralelă, care să unească, de-a lungul glacisului, toate piețele de arme ieșinde. În caz contrar, de la paralela a treia se execută o săpătură pînă la piețele de arme intrînde și se procedează la coronarea glacisului, adică se termină săparea unei tranșee pe creasta glacisului de-a lungul întregului drum acoperit. Apoi, în acest couronnement* se instalează contrabaterii pentru a reduce la tăcere tunurile de pe flanc, care trag foc de anfiladă de-a lungul șanțului, iar după aceea se instalează baterii de breșă în fața vîrfului și a fețelor bastioanelor și ale ravelinului. În dreptul punctelor ce urmează a fi distruse se execută o galerie de mină, care duce din tranșee, prin glacis și contraescarpă, în șanț; contraescarpa este aruncată în aer, iar prin șanț se deschide, spre partea inferioară a breșei,

* — coronament. — *Nota trad.*

o nouă tranșee, protejată de un parapet din partea de unde o amenință focul de anfiladă al flancului.

De îndată ce s-a format breșa și s-a executat culoarul prin șanț, începe asaltul. Așa se procedează în cazul când șanțul este uscat; dacă șanțul este plin cu apă, se construiește peste el un dig din fascine, protejat și el de un parapet dinspre flancul bastionului vecin. În cazul când, după luarea bastionului, se descoperă în spate încă o fortificație sau o tăietură, atunci este necesar să se facă un lojement, să se instaleze în breșă noi baterii, să se execute o nouă breșă, o nouă coborîre și trecere prin șanț și apoi un nou asalt. Se consideră că un exagon bastionat construit după prima metodă a lui Vauban poate rezista, în medie, unui astfel de asediu timp de 19—22 de zile dacă nu există tăieturi și 27—28 de zile dacă cetatea este prevăzută cu tăieturi. O cetate construită după metoda lui Cormontaigne putea să se mențină 25 sau, respectiv, 35—37 de zile.

III. Fortificația de campanie

Construirea fortificațiilor de campanie este tot atât de veche ca și existența armatelor. Armatele din antichitate stăpîneau această artă chiar într-o măsură mult mai mare decît armatele noastre moderne. Legiunile romane, cînd se aflau în apropiere de inamic, își întăreau tabăra în fiecare noapte. În cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea vedem, de asemenea, că fortificațiile de campanie sînt folosite pe scară foarte largă, iar în războaiele lui Frederic cel Mare pichetele din siguranța de staționare amenajau de obicei redane de profil redus. Cu toate acestea, chiar și atunci — iar astăzi într-o măsură și mai mare — construirea fortificațiilor de campanie se limita la întărirea citorva poziții alese din timp, ținîndu-se seama de o eventuală întorsătură a evenimentelor în timpul campaniei. Așa au fost: tabăra lui Frederic cel Mare de la Bunzelwitz, liniile lui Wellington de la Torres Vedras, liniile franceze de la Wissembourg și fortificațiile construite de austrieci în fața Veronei în 1848³¹². În asemenea condiții, fortificațiile de campanie pot avea o influență considerabilă asupra deznodămîntului campaniei, dînd unei armate mai slabe posibilitatea de a rezista cu succes în fața unui inamic mai puternic. La început, liniile fortificate erau continue, ca, de pildă, la taberele întărite

permanente ale lui Vauban. Dar, fiindcă acest sistem prezenta neajunsul că, în cazul cînd linia era străpunsă și cucerită într-un punct, întreaga linie devenea inutilă, în prezent taberele constau pretutindeni din una sau mai multe linii de redute detașate, care se flanchează între ele cu focul lor și dau trupelor posibilitatea de a năvăli asupra inamicului prin intervale de îndată ce focul din redute a făcut să slăbească vigoarea atacului inamic. Aceasta este principala utilizare ce li se dă fortificațiilor de campanie; dar ele se folosesc și în mod de sine stătător drept capete de pod, pentru a apăra căile de acces la un pod, sau ca obstacole menite să închidă unor detașamente mici ale inamicului o trecătoare importantă. Dacă facem abstracție de toate fortificațiile de formă mai bizară, astăzi învechite, fortificațiile de acest gen trebuie să constea din lucrări deschise sau închise la gorjă. Cele din prima categorie sînt fie redane (două parapete formînd un unghi orientat spre inamic și avînd un șanț în față), fie lunete (redane cu flancuri scurte). Cele din a doua categorie pot fi închise la gorjă prin palisade. Principala fortificație închisă de campanie folosită în prezent este reduta pătrată, care reprezintă un patruleter regulat sau neregulat și are împrejurul ei un șanț și un parapet. Parapetul are aceeași înălțime ca la fortificațiile permanente (7—8 picioare), dar nu și aceeași grosime, deoarece trebuie să reziste numai împotriva focului artileriei de cîmp. Întrucît nici una din aceste fortificații nu are foc de flanc propriu, ele trebuie să fie dispuse în așa fel, încît să se flancheze reciproc cu foc de pușcă. Pentru a face ca focul de flanc să fie eficace și a întări întreaga linie, în prezent cea mai răspîndită este o schemă potrivit căreia tabăra întărită constă dintr-o linie de redute cu patru laturi ce se flanchează reciproc și dintr-o linie de redane simple dispuse în fața intervalelor dintre redute. O astfel de tabără a fost creată la Komárom, la sud de Dunăre, în 1849; ungarilor au apărut-o timp de două zile împotriva unei armate care le era cu mult superioară numeric³¹³.

Scris de F. Engels în mai —
aproximativ 9 iunie 1859

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. VII, 1860

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Infanteria

Infanteria este formată din soldații pedestri ai armatei. Cu excepția triburilor nomade, la toate popoarele masa principală a armatei, dacă nu chiar întreaga armată, se compunea întotdeauna din soldați pedestri. Astfel, chiar și în primele armate asiatice — la asirieni, la babilonieni și la perși —, infanteria constituia, cel puțin sub raport numeric, partea principală a oastei. La greci, întreaga armată era alcătuită la început din infanterie. Puținele date de care dispunem în legătură cu compunerea, organizarea și tactica vechii infanterii asiatice au fost deja arătate în articolul „*Armata*” * ; în cuprinsul lui, cititorul poate găsi numeroase amănunte pe care nu mai e cazul să le repetăm. În articolul de față ne vom mărgini să descriem doar cele mai importante trăsături caracteristice ale tacticii acestui gen de armă în decursul istoriei sale ; de aceea vom începe cu grecii.

I. *Infanteria greacă*

Creatorii tacticii grecești au fost dorienii ³¹⁴, iar dintre ei, spartanii au fost aceia care au ridicat la un înalt grad de perfecțiune vechiul dispozitiv de luptă doric. La început erau obligate să presteze serviciul militar toate clasele care alcătuiau comunitatea dorică — adică nu numai cetățenii cu drepturi depline, care alcătuiau aristocrația, ci și perieci ³¹⁵, care nu se bucurau de drepturi depline, și chiar sclavii. Toți erau încadrați într-una și aceeași falangă, dar fiecare clasă deținea un loc aparte în cadrul ei. Cetățenii cu drepturi depline erau datori să se prezinte înarmați cu arme grele, cu armament de protecție, cu coif, platoșă, jambiere de bronz, cu un scut

* Vezi volumul de față, pag. 5—9. — *Nota red.*

mare de lemn căptușit cu piele și destul de înalt pentru a acoperi un om din cap pînă în picioare, precum și cu suliță și spadă. În funcție de numărul lor, ei formau rîndul întii sau primele două rînduri ale falangei. În spatele lor stăteau cetățenii lipsiți de drepturi depline și sclavii, așa încît fiecare aristocrat spartan avea în spatele său slujitorii săi; ultimii nu aveau armament de protecție costisitor și se bazuiau pe protecția pe care le-o ofereau rîndurile din fața lor și scuturile acestora. Armele lor de atac erau praștiile, sulițele, cuțitele, pumnalele și ghioagele.

În felul acesta, falanga dorică alcătuia o formație în linie, adîncă : hopliții sau infanteria grea erau în primele rînduri, iar gimneții sau infanteria ușoară — în rîndurile din spate. Menirea hopliților era de a da peste cap inamicul, atacîndu-l cu ajutorul sulițelor ; ajunși în mijlocul oastei dușmane, ei își scoteau spadele lor scurte și-și croiau drum înainte, luptînd cu inamicul corp la corp, în timp ce gimneții, care în faza inițială pregătiseră atacul aruncînd pietre și sulițe peste capul rîndurilor din față, susțineau acum iureșul hopliților, masacrînd pe răniți și pe oștenii dușmani care opuneau rezistență.

Tactica acestui gen de armă era, prin urmare, extrem de simplă ; nu s-ar putea vorbi despre vreo manevră tactică ; bărbăția, dîrzenia, forța fizică, dibăcia și măiestria individuală a oștenilor, și în special a hopliților, erau hotărîtoare pentru deznodămîntul luptei.

Această uniune patriarhală a tuturor claselor poporului în cadrul uneia și aceleiași falange a dispărut curînd după războaiele greco-persane ³¹⁶, datorită mai ales unor cauze politice ; urmarea a fost că de atunci falanga a început să fie organizată numai din hopliți, iar infanteria ușoară, acolo unde ea a continuat să existe sau unde au fost create noi categorii de infanterie ușoară, lupta separat, ca hărțuitori.

În Sparta, cetățenii împreună cu perieci formau falanga înzestrată cu arme grele, pe cînd iloții ³¹⁷ veneau în spatele lor, cu convoiul sau în calitate de scutieri (hypaspistae). Un timp această falangă a corespons tuturor cerințelor luptei ; curînd însă, în timpul Războiului peloponesiac ³¹⁸, existența unor hărțuitori în oastea ateniană a obligat pe spartani să-și organizeze și ei trupe de acest fel. Dar ei nu formau detașamente speciale de gimneți, ci repartizau pentru misiunea de hărțuitori pe cei mai tineri dintre oștenii lor. Iar cînd, la sfîrșitul acestui război, numărul cetățenilor cu drepturi

depline și chiar cel al perieciilor a scăzut considerabil, spartanii au fost nevoiți să formeze falange din sclavi înzestrați cu arme grele, puși sub comanda unor cetățeni.

Atenienii au scos din rîndurile falangei pe gimneți, care se recrutau dintre cetățenii săraci, dintre servitori și sclavi, și au creat detașamente speciale de infanterie ușoară, compuse din gimneți sau psili; aceste trupe erau destinate pentru acțiuni de hărțuială și erau înarmate numai pentru lupta la distanță, fiind compuse din prăștiași (sphendonetae), arcași (toxotae) și aruncători de sulițe (akontistae); ultimii erau numiți și peltaști, după denumirea scutului mic (pelta) purtat numai de ei.

Această nouă categorie de infanterie ușoară, care la început se recruta dintre cetățenii mai săraci ai Atenei, începu foarte curînd să fie organizată aproape numai din mercenari și din aliați ai Atenei. Din momentul introducerii acestor hărțuitori, greoaia falangă dorică nu mai era capabilă să acționeze singură în bătălie. În afară de asta, și materialul uman din care era recrutată se înrăutățea mereu: în Sparta — datorită dispariției treptate a aristocrației războinice, iar în celelalte orașe — sub influența comerțului și a bogățiilor, care treptat-treptat făceau să slăbească vechiul dispreț față de moarte. În felul acesta, falanga, fiind formată dintr-o miliție nu prea eroică, și-a pierdut în cea mai mare parte importanța de altădată. Ea alcătuia rîndurile din spate, rezervele liniei de luptă, în fața cărora luptau hărțuitorii și în spatele cărora se retrăgeau aceștia cînd îi presa inamicul; dar ca falanga să angajeze ea însăși lupta corp la corp cu inamicul, acest lucru nu prea era de așteptat. Acolo unde era formată din mercenari, falanga nu era cu mult mai bună. Caracterul ei greoi o făcea inaptă pentru manevrare, mai ales într-un teren cît de cît accidentat, și ea putea să fie folosită doar pentru a opune o rezistență pasivă. Această împrejurare a dus la două încercări de reformă, făcute de Ificrate, conducătorul mercenarilor. Acest condotier grec a înlocuit vechile sulițe scurte ale hopliților (care aveau o lungime de 8—10 picioare) cu sulițe mult mai lungi, astfel că, atunci cînd rîndurile erau apropiate, vîrfurile sulițelor oștenilor din rîndurile al treilea și al patrulea ieșeau atît de mult în fața frontului, încît cu ele se putea acționa împotriva dușmanului; în felul acesta, capacitatea defensivă a falangei a fost considerabil sporită. Pe de altă parte, pentru a crea o forță capabilă să hotărască deznodămîntul bătă-

liilor printr-un atac scurt dar vijelios, el a echipat pe peltaștii săi cu armament de protecție ușoară, cu spade bune, și i-a învățat să execute evoluțiile falangei. La primirea ordinului de atac, ei înaintau cu o viteză inaccesibilă falangei de hopliți, iar la distanța de 10 sau 20 de iarzi îl împingeau pe dușman cu o ploaie de sulițe și năvăleau cu spada în mină în rindurile lui.

În felul acesta, simplitatea vechii falange dorice a cedat locul unui dispozitiv de luptă mult mai complicat; activitatea comandantului de oști a devenit un element important pentru obținerea victoriei; a devenit posibilă executarea unor manevre tactice.

Epaminonda a descoperit, cel dintii, marele principiu tactic de care depinde și în zilele noastre deznodământul aproape în toate bătăliile hotăritoare: repartizarea neuniformă a trupelor de-a lungul frontului, în scopul concentrării forțelor pentru lovitura principală în sectorul hotărîtor. Pînă la el, grecii dădeau bătăliile în dispozitiv de luptă paralel; trupele din prima linie erau repartizate uniform de-a lungul întregului front; dacă o armată depășea numericeste inamicul, atunci ea constituia un dispozitiv de luptă cu adîncime mai mare, sau învăluia ambele flancuri ale armatei inamicului. Epaminonda, dimpotrivă, a destinat unul dintre flancurile sale pentru atac, iar celălalt pentru apărare; aripa atacatoare era compusă din cele mai bune trupe ale sale, inclusiv masa principală a hopliților lui, dispuși într-o coloană adîncă, în urma căreia veneau infanteria ușoară și cavaleria. Cealaltă aripă era, bineînțeles, mult mai slabă și era ținută mai înapoi, în timp ce aripa atacatoare străpungea formația inamică, după care coloana, desfășurîndu-se sau executînd o mișcare de ocolire, trecea în linie și, cu ajutorul infanteriei ușoare și al călăreților, îl dădea pe dușman peste cap.

Perfecționările introduse de Ificrate și de Epaminonda au fost dezvoltate atunci cînd Macedonia s-a situat în fruntea grecilor și i-a dus la luptă împotriva persilor. Sulițele lungi ale hopliților deveniră și mai lungi, căpătînd forma sarissei macedonene.

Pe peltaștii lui Ificrate îi întîlnim din nou într-o formă perfecționată sub chipul hipaspiștilor lui Alexandru Macedon. În sfîrșit, folosirea rațională a forțelor, așa cum fusese ea realizată în dispozitivul de luptă al lui Epaminonda, a fost extinsă de către Alexandru în direcția unei folosiri combi-

nate a diferitelor genuri de armă, pe care Grecia, cu cavaleria ei neînsemnată, nu putuse s-o realizeze niciodată. Infanteria lui Alexandru se compunea din falange de hopliți, care reprezentau forța defensivă a dispozitivului de luptă, din infanterie ușoară destinată pentru acțiuni de hărțuială, care angaja bătălia cu inamicul pe întreg frontul și contribuia, totodată, la obținerea victoriei, precum și din hipaspști, printre care se numărau și oștenii din garda lui personală; hipaspștii, deși înzestrați cu arme ușoare, erau totuși în stare, dispuși în falangă, să execute mișcări regulate și constituiau o categorie de infanterie intermediară, care era mai mult sau mai puțin aptă să acționeze atât în formație compactă cât și în formație desfășurată. Dar nici Grecia și nici Macedonia n-au creat o infanterie mobilă pe care să se poată bizui în cazul unei ciocniri cu o falangă puternică. În asemenea situații, Alexandru recurgea la cavaleria sa. Aripa atacatoare consta din masa principală a cavaleriei sale grele, care era recrutată din rîndurile aristocrației macedonene; împreună cu ea acționau hipaspștii; aceștia veneau în urma cavaleriei atacatoare și năvăleau în breșa făcută de ea, consolidînd astfel succesul obținut și instalîndu-se temeinic în centrul poziției inamice.

După cucerirea părții centrale a Imperiului persan, Alexandru a folosit pe hopliții săi mai ales ca garnizoane în orașele cucerite. Curînd ei dispărură cu totul din rîndurile armatei, care, în urma campaniilor sale îndrăznețe și vicioase, subjugase triburile asiatice pînă la Ind și Jaxartes. Această armată se compunea, în cea mai mare parte, din cavalerie, hipaspști și infanterie ușoară, pe cînd falanga, care nu era în stare să participe la asemenea campanii, devenise de prisos din cauza particularităților inamicului împotriva căruia se ducea lupta.

În timpul urmașilor lui Alexandru, atât infanteria și cavaleria cât și tactica sa au decăzut curînd cu totul. Ambele aripi ale dispozitivului de luptă au început să fie formate exclusiv din cavalerie, iar centrul — din infanterie, dar aceasta era atât de puțin sigură, încît trebuia să fie protejată de elefanți. În Asia, elementul asiatic, care era precumpănitor, începu curînd să domine, astfel încît armatele seleucizilor aproape că nu mai erau bune de nimic. În Europa, infanteria macedoneană și cea greacă au dobîndit iarăși o oarecare stabilitate, dar o dată cu aceasta s-a revenit la vechea tactică de folosire exclusiv a falangei. Însemnătatea

infanteriei ușoare și a cavaleriei nu a mai fost restabilită, și, în pofida eforturilor și a ingeniozității irosite în încercări zadarnice de a imprima falangei o mobilitate pe care ea, prin însăși natura ei, nu putea s-o atingă niciodată, legiunea romană a pus în cele din urmă capăt întregului sistem.

Organizarea tactică a falangei și manevrarea ei erau destul de simple. Formația, avînd în front 16 oameni și, de obicei, 16 în adîncime (în timpul lui Alexandru) alcătuiă un careu plin, și această așa-numită sintagmă servea drept unitate pentru evoluții; 16 sintagme sau 256 de șiruri formau un falangarh, cu un efectiv de 4 096 de oameni; la rîndul lor, patru falangarhuri trebuiau să formeze o falangă completă. În dispozitiv de luptă, falangarhul era o formație cu o adîncime de 16 rînduri; din această formație el trecea la dispozitiv de marș prin întoarcere la dreapta sau la stînga sau prin ocolire executată pe sintagme, formînd în toate cazurile o coloană compactă cu un front de 16 oameni. Cînd falanga era în linie, adîncimea ei putea fi mărită, iar frontul putea fi micșorat prin dublarea șirurilor; în acest caz, șirurile cu soț treceau în spatele celor fără soț; mișcarea inversă se executa prin dublarea rîndurilor, ceea ce micșora adîncimea formației de la 16 la 8 oameni. Ocolirea la stînga împrejur pe șiruri se practica în cazul cînd inamicul apărea pe neașteptate în spatele falangei; ordinea, inversată prin această schimbare de formație (fiecare șir nu se mai găsea la locul său în subdiviziunea sau în sintagma sa), se restabiea uneori printr-o ocolire la stînga împrejur executată pe rînduri în cadrul fiecărei sintagme. Dacă la aceasta adaugăm priceperea în a minui sulița, epuizăm toate elementele instrucției militare a hopliților din antichitate. Se înțelege de la sine că trupele înzestrate cu arme ușoare, deși nu erau destinate anume să lupte în formație compactă, erau totuși instruite să execute mișcările pe care le făcea falanga.

II. Infanteria romană

Cuvîntul latinesc *legio* era folosit la început pentru a desemna totalitatea oamenilor aleși pentru serviciul militar și era deci sinonim cu armată. Mai tîrziu, cînd extinderea teritoriului roman și puterea dușmanilor republicii au reclamat armate mai mari, acestea au fost subîmpărțite în cîteva legiuni, fiecare dintre ele avînd același efectiv ca armata

romană inițială. Pînă în vremea lui Marius, fiecare legiune se compunea atît din infanterie cît și din cavalerie, iar efectivul acesteia din urmă reprezenta aproximativ $\frac{1}{10}$ din efectivul celei dintîi.

După cît se pare, la început infanteria legiunii romane avea o organizare similară cu cea a vechii falange dorice ; ea lupta în formație liniară adîncă, în care patricienii și cetățenii mai bogați, purtînd armuri grele, formau rîndurile din față, iar plebeii, săraci și înzestrați cu arme mai ușoare, se aflau în spatele lor. Dar cam de pe vremea războaielor samnite³¹⁹, organizarea legiunii a început să sufere schimbări care au făcut-o curînd să fie diametral opusă falangei grecești. O descriere amănunțită a acestei organizări, care a ajuns la apogeul dezvoltării ei în timpul războaielor punico³²⁰, a fost făcută de Polybios. Fiecare legiune (pentru fiecare campanie se formau de obicei patru legiuni) se compunea de aici înainte din patru categorii de pedestrași : veliții, hastații, principii, triarii. Categoria veliților, formată din recruți, constituia infanteria ușoară ; categoria triariilor, formată din veterani, era rezerva armatei ; restul armatei era alcătuit din celelalte două categorii de pedestrași, care formau principala forță de luptă, sau infanteria de linie, și se deosebeau între ele prin aceea că principii se recrutau din rîndul oamenilor care, după triarii, erau cei mai experimentați în meșteșugul armelor.

Veliții purtau ca armament de protecție coifuri de piele și scuturi rotunde și ușoare și aveau spade și cîteva sulite ușoare ; celelalte trei categorii de pedestrași purtau coifuri de bronz, platoșe de piele acoperite cu plăci de bronz și jambiere de bronz. Hastații și principii aveau, în afară de o spadă scurtă, două pilum-uri, adică un fel de sulite de aruncat : un pilum era ușor, iar celălalt — foarte greu ; acesta din urmă era arma ofensivă specifică a infanteriei romane. El era făcut dintr-un lemn tare și greu, avea un vîrf lung de fier, cîntărea cel puțin 10 pfunzi și, împreună cu vîrfurile, atîngea o lungime de aproape 7 picioare. Acest pilum putea fi aruncat numai la o distanță foarte mică, de 8 sau 12 iarzi, dar datorită greutății lui era o armă de temut prin efectul pe care-l avea asupra armanentului de protecție ușor din vremea aceea. Triarii erau înarmați cu spade și, în loc de pilum, aveau sulite.

Fiecare legiune avea 1 200 de hastați, împărțiți în 10 manipuli sau companii a cîte 120 de oameni fiecare, un număr

egal de principii împărțiți în același fel, 600 de triarii împărțiți în 10 manipuli a câte 60 de oameni fiecare și 1 200 de veliți; din aceștia erau atașați câte 40 la fiecare din cei 30 de manipuli, formînd rîndurile din spate, afară de cazul cînd erau folosiți pentru alte scopuri.

Hastații formau linia întii; fiecare manipul era desfășurat în linie și avea, se pare, o adîncime de 6 rînduri; între manipuli existau intervale egale cu lungimea frontului unui manipul. Și, fiindcă fiecărui oștean i se rezerva în rînd un spațiu de 6 picioare, lungimea frontului unui manipul era de aproximativ 120 de picioare, iar lungimea întregului front al legiunii ajungea la 2 400 de picioare. În spatele hastaților, în linia a doua, se aflau cei 10 manipuli de principii, care acopereau intervalele dintre manipulii din linia întii; în spatele principilor se aflau triarii; fiecare linie era dispusă la o distanță adecvată față de linia dinaintea ei. Veliții luptau în formație desfășurată în fața frontului și pe flancuri. Prin dublarea șirurilor, lărgimea frontului dispozitivului de luptă putea fi redusă la jumătate din mărimea ei inițială, adică la 1 200 de picioare. Acest dispozitiv de luptă era în întregime destinat pentru atac.

Fiind capabilă să lupte aproape în orice teren, datorită proporțiilor destul de reduse ale unităților ei tactice și marii libertăți de mișcare care rezulta de aici, legiunea romană era incomparabil superioară falangei grecești, care avea nevoie de un teren plan și care a fost redusă foarte curînd, din cauza caracterului ei greoi, la rolul de formație aptă doar pentru apărare. Cînd legiunea ataca, hastații — care, în acest caz, își dublau, probabil, rîndurile — aruncau de la o distanță de 8 sau 12 iarzi de inamic pilum-urile lor grele asupra falangei grecești, ale cărei sulite încă nu puteau ajunge pînă la romani, și, dezorganizînd în felul acesta formația compactă a luptătorilor falangei, se năpusteau asupra oștenilor acesteia cu spada în mînă. Dacă vreunul din manipuli se învîlmășea, aceasta nu avea efect și asupra manipulilor vecini; dacă bătălia continua fără să ducă la un deznodămînt rapid, manipulii de principii intrau în intervale, aruncau asupra inamicului pilum-urile lor și se năpusteau asupra lui cu spada în mînă, dînd astfel hastaților posibilitatea să scape din situația lor grea și să se regrupeze în spatele triariilor. În cazuri extreme porneau la atac aceștia din urmă, fie pentru a decide definitiv victoria, fie pentru a asigura o retragere în ordine. Veliții împreună cu cavaleria îndeplineau

rolul de siguranță, angajau pe inamic în luptă la începutul bătăliei, acționînd ca hărțuitori și executau urmărirea. Pîlum-ul ușor al hastașilor și al principilor, după cît se pare, era folosit mai ales în apărare, pentru a provoca învălmășeală în rîndurile dușmanului atacator înainte ca acesta să se fi apropiat la o distanță destul de mică pentru a fi lovit cu pîlum-ul greu.

Legiunea putea să înceapă înaintarea cu orice flanc : în frunte mergea primul manipul de hastași, urmau primii manipuli respectivi de principii și triarii, apoi cei trei manipuli secunzi, și așa mai departe în aceeași ordine ; marșul de flanc se executa pe trei coloane, fiecare din cele trei categorii de infanterie constituind cîte o coloană ; convoiul se deplasa pe partea cea mai îndepărtată de inamic. Dacă acesta apărea din partea în care se aflau triarii, armata se oprea și se întorcea cu fața spre inamic ; manipuli de principii și de hastași treceau prin intervalele dintre manipuli de triarii și își ocupau locurile lor.

După cel de-al doilea război punic, cînd războaiele îndelungate și vastele cuceriri ale romanilor, îmbinate cu importante schimbări sociale intervenite la Roma și în Italia în genere, au făcut ca serviciul militar general și obligatoriu să devină aproape inaplicabil, armata romană a început să fie alcătuită, treptat-treptat, din voluntari proveniți din clasele mai sărace ; în felul acesta, în locul miliției de altădată, în care intrau toți cetățenii, s-a format o armată de soldați de profesie. Datorită acestui fapt, armata și-a schimbat în mod radical caracterul și, cum calitatea elementelor ce o compuneau se înrăutățea tot mai mult, necesitatea unei noi organizări devenea tot mai imperioasă. Această nouă organizare a fost înfăptuită de Marius.

Cavaleria romană a încetat să mai existe. Puțina cavalerie care a mai rămas era alcătuită din mercenari barbari sau din aliați ai Romei. A dispărut, de asemenea, împărțirea infanteriei în patru categorii. Locul veliților l-au luat contingentele de aliați sau barbarii, iar restul legiunii era format dintr-o singură categorie de infanterie de linie, înarmată la fel ca hastașii sau principii, dar fără pîlum-ul ușor.

Manipulul, ca unitate tactică, a fost înlocuit cu cohorta, care avea în medie un efectiv de 360 de oameni și care la început a fost formată prin contopirea a trei manipuli ; în felul acesta, legiunea se împărțea acum în 10 cohorte, dispuse, de obicei, pe trei linii (respectiv 4, 3 și 3 cohorte).

Cohorta avea o adâncime de 10 rînduri; pentru fiecare şir de oşteni erau rezervate, de front, 3—4 picioare, astfel că lungimea totală a frontului legiunii s-a redus simţitor (ea avea aproximativ 1 000 de picioare). În felul acesta nu numai că s-au simplificat mişcărilor tactice, ci, totodată, s-a întărit considerabil şi a devenit mult mai directă influenţa comandantului legiunii.

Armamentul şi echipamentul fiecărui oştean au fost uşurate, dar, pe de altă parte, el trebuia să poarte cea mai mare parte a bagajului său pe o furcă de lemn, inventată în acest scop de către Marius (mulți Mariani *); în felul acesta, impedimenta ** armatei au fost considerabil reduse. Pe de altă parte, contopirea a trei manipuli într-o singură cohortă nu putea să nu restrîngă libertatea de manevră în teren accidentat; lipsa pilum-ului uşor a redus capacitatea defensivă a legiunii, iar desfiinţarea veliţilor, care nu întotdeauna puteau fi pe de-a-ntregul înlocuiţi cu trupe auxiliare străine, cu mercenari sau cu antesignani (oşteni selecţionaţi de Cezar din rîndurile legiunii pentru infanteria uşoară, dar care nu dispuneau de armele necesare pentru a duce lupta la distanţă), a redus posibilitatea de a susţine lupta angajată şi de a evita, totodată, ciocnirea decisivă. Atacul impetuos şi decisiv deveni unica formă de luptă potrivită pentru aceste legiuni. Infanteria romană continua să fie compusă din romani sau, în orice caz, din italici şi, cu toată decăderea imperiului în perioada cezarilor, ea şi-a păstrat străvechea ei glorie atîta timp cît caracterul ei naţional a rămas neatins. Dar, de îndată ce cetăţenia romană a încetat să mai fie o condiţie obligatorie pentru primirea în legiune, armata şi-a pierdut repede faima. Încă de pe vremea lui Traian, principala forţă a legiunilor o constituiau oştenii barbari, proveniţi în parte din provinciile romane, în parte din teritoriile necucerite, şi din acest moment dispărură particularităţile caracteristice ale infanteriei romane. Armurile grele au fost înlăturate, suliţa a înlocuit pilum-ul; legiunea, organizată pe cohorte, a început să semene iarăşi cu falanga greoaie şi, dat fiind că o caracteristică a infanteriei din această perioadă era tendinţa generală de a evita lupta corp la corp cu inamicul, arcul şi suliţa uşoară au început să fie folosite nu numai în acţiuni de hărţuială, ci şi de către infanteria de linie în formaţie compactă.

* — în traducere literară: „catirii lui Marius”. — *Nota trad.*

** — convoaiele. — *Nota trad.*

III. Infanteria în evul mediu

Declinul infanteriei romane și-a găsit o continuare în cel al infanteriei bizantine. Un fel de recrutare forțată s-a menținut și în această perioadă, însă fără alt rezultat decât acela de a furniza armatei contingente de cea mai proastă calitate. Trupele auxiliare, formate din barbari și mercenari, constituiau cele mai bune unități ale ei, dar nici ele nu valora prea mult. Organizarea ierarhică și administrativă a trupelor a fost perfecționată, atingând un grad de birocratizare aproape ideal, dar cu același rezultat ca acela pe care-l vedem astăzi în Rusia: o organizare perfectă a delapidărilor și fraudelor pe seama fondurilor statului și armate care costă sume uriașe și există în parte doar pe hîrtie. Contactul cu călărima neregulată a Orientului a făcut să scadă tot mai mult importanța infanteriei și a dus la înrăutățirea ei calitativă. Arcașii călări au devenit genul de armă preferat; și dacă nu întreaga infanterie, în orice caz majoritatea ei era înzestrată, în afară de suliță și spadă, și cu arcuri. În felul acesta, lupta la distanță a devenit forma obișnuită de luptă, în timp ce lupta corp la corp era considerată drept ceva învechit. Infanteria era privită ca o vechitură și în mod intenționat era ținută departe de cîmpul de luptă, fiind folosită mai ales pentru serviciul de garnizoană; majoritatea bățăliilor lui Belizarie au fost duse numai de cavalerie, iar atunci cînd la ele participa și infanteria, inamicul o punea fără greș pe fugă. Tactica lui Belizarie se baza în întregime pe principiul: evită lupta corp la corp și învinge-l pe inamic prin epuizare. Dacă în luptele cu goții, care nu aveau de loc arme pentru lupta la distanță, el a aplicat cu succes acest principiu, alegînd un teren accidentat în care falanga lor nu putea să acționeze, în schimb el a suferit înfrîngerii atît în luptele cu francii, a căror infanterie avea, în maniera ei de a lupta, ceva comun cu infanteria vechilor romani, cît și în luptele cu perșii, a căror cavalerie era incontestabil superioară cavaleriei sale.

Forțele militare ale germanilor care au invadat Imperiul roman se compuneau la început mai ales din infanterie și foloseau în luptă un dispozitiv asemănător falangei doricе; conducătorii și bărbații mai bogați se aflau în primele rînduri, iar ceilalți în spatele lor. Armele lor erau spada și sulița. Francii aveau însă securi de luptă cu coadă scurtă și cu două tăișuri, pe care, asemenea pilum-ului romanilor, le

aruncau asupra masei trupelor inamice înainte de a porni la atac cu spada în mână. Ei și saxonii au păstrat, un timp oarecare, o infanterie bună, care impunea respect, dar încetul cu încetul cuceritorii teutoni au început și ei să execute pretutindeni serviciul militar ca oșteni călări, trecînd îndatoririle de pedestrași asupra locuitorilor provinciilor romane cucerite. În felul acesta, serviciul în rîndurile infanteriei a început să fie disprețuit, ca un atribut al sclavilor și al șerbilor, și din această cauză a scăzut inevitabil, în mod corespunzător, și calitatea pedestrașului.

La sfîrșitul secolului al X-lea, cavaleria era, în întreaga Europă, unicul gen de armă care decidea în mod efectiv soarta bătăliilor; infanteria, deși era, în fiecare armată, mult mai numeroasă decît cavaleria, nu reprezenta altceva decît o gloată prost înarmată și aproape că nu se mai făceau încercări de a o organiza cum trebuie. Pedestrașul nici măcar nu era considerat oștean; cuvîntul *miles** deveni sinonim cu călăreț. Doar orașele aveau posibilitatea să întretină o infanterie respectabilă, mai ales cele din Italia și din Flandra. Ele aveau o miliție proprie, care, prin forța lucrurilor, era alcătuită din infanterie; și cum, din cauza certurilor interminabile dintre nobilii din împrejurimi, serviciul de apărare a orașelor pe care ea îl îndeplinea avea un caracter permanent, curînd s-a considerat că este mult mai comod să se întretină o forță armată compusă din mercenari plătiți, în locul miliției, care se compunea din cetățenii orașului; aceasta din urmă era rezervată pentru împrejurări excepționale. Totuși nu vedem ca infanteria orășenească să fi avut vreo superioritate vizibilă față de gloata de pedestrași adunați de nobili, care, în timpul bătăliei, îi foloseau întotdeauna pentru paza convoaielor. Așa a fost cel puțin în perioada clasică a cavalerismului.

În cavaleria din perioada aceea, orice cavaler era înarmat cap-à-pied**, acoperit în întregime cu o armură și călare pe un cal de asemenea acoperit cu armură. Cavalerul era însoțit de un scutier care purta arme mult mai ușoare și de o serie de călăreți fără armuri, înarmați cu arcuri. În dispozitivul de luptă, aceste forțe erau dispuse potrivit unui principiu asemănător celui după care se constituia dispozitivul vechii falange dorice: cavalerii cu arme grele în rîndul din față, scutierii în rîndul al doilea, arcașii călări în spa-

* — oștean. — *Nota trad.*

** — din cap pînă-n picioare. — *Nota trad.*

tele acestora. Dat fiind caracterul armamentului lor, curînd arcaşii călări au fost folosiţi pentru a lupta în formaţie pe jos, procedeu care a devenit la ei tot mai mult o regulă, aşa încît caii lor serveau în special pentru deplasare, şi nu pentru atac. Arcaşii englezi, înarmaţi cu arcuri lungi — în timp ce în sudul Europei se foloseau arbaletetele —, se distingeau îndeosebi prin acest fel de ducere a luptei în formaţie pe jos şi se prea poate ca tocmai această împrejurare să fi făcut curînd ca lupta în formaţie pe jos să capete o largă răspîndire în rîndurile acestui gen de armă. În timpul lungilor campanii din Franţa, caii cavalerilor înzestraţi cu arme grele se istoveau, fără îndoială, repede şi nu mai puteau fi folosiţi decît ca mijloc de transport. Era cu totul firesc ca, în această situaţie, acei gendarmes * care aveau cai mai proşti să fie nevoiţi să descalece şi să formeze o falangă de suliţaşi, care era completată cu partea cea mai bună a infanteriei (în special cu oşteni din Galia), pe cînd cei care aveau cai ce mai puteau fi folosiţi pentru atac alcătuiau acum adevărata cavalerie capabilă de luptă. Acest procedeu s-a dovedit a fi cît se poate de potrivit pentru bătăliile de apărare şi la el s-a recurs în toate bătăliile date de Prinţul Negru **, care, după cum se ştie, au fost încununate de un succes deplin. Noul procedeu de ducere a luptei a fost curînd adoptat de francezi şi de alte popoare, iar pentru secolele al XIV-lea şi al XV-lea el poate fi considerat un sistem aproape general. Aşadar, după 1 700 de ani aproape că am revenit la tactica lui Alexandru, cu singura deosebire că pe vremea aceea cavaleria lui era un gen de armă nou, menit să consolideze capacitatea de luptă a infanteriei grele, care intrase în declin, în timp ce în cazul de faţă infanteria grea, formată din călăreţi descălecaţi, constituia o dovadă vie că pentru cavalerie începea declinul şi că pentru infanterie se iveau zorile unei noi ascensiuni.

IV. Renaşterea infanteriei

În oraşele flamande, care constituiau pe vremea aceea prima regiune industrială a lumii, şi în munţii Elveţiei au apărut pentru prima dată trupe care, după secole de decădere, merituau din nou denumirea de infanterie. Cavalerii

* — călăreţi îmbrăcaţi în zale, panţiri. — *Nota trad.*

** — Eduard, prinţ de Wales. — *Nota red.*

francezi n-au putut ține piept țesătorilor și postăvarilor, giuvaergiilor și tăbăcarilor din orașele belgiene, așa cum nobilimea burgundă și cea austriacă nu au ținut piept țărănilor și pastorilor din Elveția. Rolul principal l-au avut aici pozițiile de apărare bune și armele ușoare, completate, cum era cazul la flamanzi, cu numeroase arme de foc, iar la elvețieni, prin însuși caracterul terenului, care era aproape inaccesibil cavalerilor greu înarmați din vremea aceea.

Elvețienii erau înarmați îndeosebi cu halebarde scurte, care puteau fi folosite deopotrivă și ca arme de împungere și ca arme pentru lovire și care nu erau prea lungi pentru lupta corp la corp; mai târziu ei au avut și sulite, arbalete și arme de foc, dar într-una din cele mai vestite bătălii ale lor, la Laupen (1339)³²¹, ei n-au avut nici o altă armă pentru lupta la distanță în afară de pietre. De la ciocniri cu caracter de apărare în munții lor inaccesibili, ei au trecut curînd la lupte ofensive în cîmpie, adoptînd, totodată, o tactică mai regulată. Ei luptau dispuși în falangă adîncă; armurile lor erau ușoare și, de obicei, numai rîndurile din față și șirurile laterale aveau armuri, pe cînd în interiorul falangei se aflau luptătorii fără armuri. Falanga elvețiană se compunea însă întotdeauna din trei părți distincte: avangarda, forțele principale și ariergarda, ceea ce îi asigura o mobilitate mai mare și posibilitatea de a folosi dispozitive tactice variate. Elvețienii deveniră curînd maeștri în folosirea terenurilor accidentate, ceea ce, împreună cu îmbunătățirea armelor de foc, îi apăra împotriva năvalei cavaleriei; împotriva infanteriei înarmate cu sulite lungi, ei au născocit diferite procedee care le permiteau să-și croiască drum prin pădurea de sulite, după care halebardele lor scurte și grele le asigurau o mare superioritate chiar și asupra oștenilor îmbrăcați în cuirase. Ei au învățat în scurt timp, mai ales cînd aveau sprijinul artileriei și al armelor de foc portative, să respingă, dispuși în careu sau în formație în cruce, șarjele cavaleriei; și din momentul în care infanteria a devenit din nou capabilă de acest lucru, soarta cavalerimii a fost pecetluită.

Pe la mijlocul secolului al XV-lea, lupta orașelor împotriva nobilimii feudale a fost pretutindeni îmbrățișată de suveranii monarhiilor mai mari — în curs de consolidare pe vremea aceea — și urmarea a fost că aceștia și-au organizat armate de mercenari atît pentru supunerea nobilimii feudale cît și în vederea înfăptuirii unei politici externe de sine stătătoare. În afară de elvețieni, germanii, iar curînd după

ei majoritatea națiunilor europene au început să furnizeze mari contingente de mercenari, care se înrolau de bunăvoie și-și ofereau serviciile, contra plată, aceluia care dădea mai mult, indiferent de naționalitatea lui. La constituirea dispozitivelor, aceste detașamente aplicau aceleași principii tactice ca și elvețienii; ele erau înarmate îndeosebi cu sulite și luptau dispuse în mari careuri de batalioane, avînd același număr de oameni atît în adîncime cît și de front. Dar ele erau nevoite să lupte în alte condiții decît cele în care luptau elvețienii apărîndu-și munții lor; ele erau destinate nu numai să mențină poziții de apărare, ci să și atace, să înfrunte inamicul nu numai în teren deluros, ci și în șesurile Italiei și ale Franței. Foarte curînd ele s-au pomenit față-n față cu arma de foc portativă, care pe vremea aceea cunoștea îmbunătățiri rapide. Aceste împrejurări au dus la unele abateri de la vechea tactică elvețiană, care difereau de la o naționalitate la alta; dar principala ei caracteristică — dispunerea pe trei coloane adînci, care figurau, dacă nu în realitate, cel puțin cu numele, ca avangardă, forțe principale și ariergardă sau rezervă — a rămas comună tuturor.

Elvețienii și-au păstrat superioritatea pînă la bătălia de la Pavia, după care landsknechtii germani, care de cîțva timp ajunseseră, dacă nu complet, în orice caz aproape egali cu ei, începură să fie considerați drept prima infanterie din Europa. Francezii, a căror infanterie pînă atunci nu fusese niciodată bună de nimic, s-au străduit, în această perioadă, să-și creeze o infanterie națională capabilă de luptă, dar ei au reușit să creeze numai o infanterie formată din locuitorii a două provincii: Picardia și Gasconia. Infanteria italiană din această perioadă era ca și inexistentă. În schimb, spaniolii, la care Gonzalvo de Córdoba introdusese primul, în timpul războaielor împotriva maurilor din Granada ³²², tactica elvețiană și armamentul elvețian, dobîndiră foarte repede o faimă destul de mare și, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, începură să fie considerați drept cea mai bună infanterie din Europa. În timp ce italienii, iar după ei francezii și germanii au mărit lungimea sulitei lor de la 10 la 18 picioare, spaniolii au păstrat sulita scurtă, mai comodă, iar abilitatea lor făcea ca ei să fie adversari de temut în lupta corp la corp cu spada și cu pumnalul. Ei și-au păstrat această faimă în Europa occidentală — în orice caz în Franța, în Italia și în Țările de Jos — pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Disprețul elvețienilor față de armamentul de protecție, bazat pe tradiții moștenite din alte vremuri, nu era împărțit de sulițașii secolului al XVI-lea. De îndată ce în toată Europa s-a format acea infanterie ale cărei calități de luptă deveneau, în armatele diferitelor țări, tot mai asemănătoare, sistemul de a dispune pe marginile falangei un număr mic de oșteni protejați de platoșe și coifuri s-a dovedit a fi neîndestulător. Dacă mai înainte elvețienii socoteau că această falangă este invulnerabilă, ea și-a pierdut această invulnerabilitate de îndată ce a întâlnit o altă falangă de aceeași valoare. Din acest moment, un oarecare armament de protecție a început să capete o anumită importanță; când nu stînjenea prea mult mobilitatea trupelor, el oferea incontestabil un avantaj. Spaniolii, de altfel, n-au împărțit niciodată acest dispreț față de platoșă, și au început să-i dea importanța cuvenită. În felul acesta, platoșa, coiful, cotierele, jambierele și mănușile din plăci metalice constituiau iarăși o parte a echipamentului obișnuit al fiecărui sulițaș. La acestea se adăuga spada, mai scurtă la germani și mai lungă la elvețieni, iar uneori și pumnalul.

V. Infanteria în secolele al XVI-lea și al XVII-lea

Arcul lung dispăruse de mult timp de pe continentul european, cu excepția Turciei; arbaleta a fost întrebuințată pentru ultima oară de gasconi în Franța în primul pătrar al secolului al XVI-lea. Ea a fost înlocuită pretutindeni de muscheta cu fitil, care, în diferite grade de perfecțiune sau, mai bine zis, de imperfecțiune, a devenit de aici înainte a doua armă a infanteriei. Muschetele cu fitil din secolul al XVII-lea — care erau niște mecanisme greoaie și de o construcție defectuoasă — aveau un calibru prea mare pentru ca să poată asigura, în afară de bătaia mare, cel puțin o oarecare precizie a tragerii și forța necesară pentru a străpunge platoșa sulițașului. Un tip de armă de foc răspîndit pretutindeni a fost, pe la 1530, muscheta grea, cu care se putea trage rezemînd-o pe un crăcan, deoarece fără un asemenea sprijin trăgătorul nu ar fi putut să ochească. Mușchetarii purtau spadă, dar nu aveau armament de protecție și erau folosiți fie pentru acțiuni de hărțuială, fie într-un fel de dispozitiv larg atunci cînd era vorba de menținerea unor poziții de apărare sau de pregătirea unui atac al sulițașilor

împotriva unei astfel de poziții. Curînd ei deveniră foarte numeroși în comparație cu sulitașii ; în bătăliile purtate de Francisc I în Italia, numărul lor încă mai era mult mai mic decît acela al sulitașilor, dar după 30 de ani a ajuns să-l egaleze, dacă nu chiar să-l depășească. Această sporire a numărului de mușchetari a impus necesitatea găsirii unui procedeu tactic pentru încadrarea lor corespunzătoare în dispozitivul de luptă, ceea ce s-a și făcut în sistemul tactic denumit dispozitivul de luptă ungar (Hungarian ordinance), creat de trupele imperiale în cursul războaielor pe care acestea le-au dus împotriva turcilor în Ungaria. Nefiind în stare să se apere într-o luptă corp la corp, mușchetarii erau așezați întotdeauna în așa fel încît să aibă posibilitatea să se retragă în spatele sulitașilor. Astfel ei erau dispuși uneori la ambele flancuri, iar alții în cele patru colțuri ale flancurilor ; foarte adesea întregul careu sau întreaga coloană de lăncieri era înconjurată de un rînd de mușchetari, care erau protejați de sulitele oștenilor aflați în spatele lor.

În cele din urmă a învins principiul de dispunere a mușchetarilor la flancurile lăncierilor, care a fost adoptat o dată cu noul sistem tactic introdus de olandezi în timpul războiului lor de independență. Trăsătura caracteristică a acestui sistem o constituia subîmpărțirea celor trei falange mari, din care se compunea, potrivit tacticii elvețiene și celei ungare, orice armată. Fiecare dintre aceste trei falange era formată din trei linii ; la rîndul ei, linia din mijloc se subîmpărțea într-o aripă dreaptă și o aripă stîngă, despărțite una de alta printr-un interval a cărui lungime era cel puțin egală cu lungimea frontului liniei întii. Întreaga armată era organizată pe semiregimente, pe care noi le vom denumi batalioane ; în fiecare batalion, sulitașii erau dispuși la centru, iar mușchetarii la flancuri. Avangarda armatei, compusă din trei regimente, era dispusă de obicei în felul următor : două semiregimente, formînd un front continuu, în linia întii ; în spatele fiecăruia din flancurile acesteia se afla un alt semiregiment ; urmau apoi, paralel cu linia întii, celelalte două semiregimente, care formau și ele un front continuu. Forțele principale și ariergarda erau plasate fie la un flanc, fie în spatele avangărzii, dar erau dispuse, de obicei, în același fel. Aici avem, într-o anumită măsură, o revenire la vechiul dispozitiv roman pe trei linii și cu mici unități distincte.

Imperialii, precum și spaniolii, găsiră că e necesar să împartă marile lor armate nu în trei grupări, cum s-a arătat mai

sus, ci în mai multe ; dar batalioanele lor sau unitățile lor tactice erau mult mai mari decît cele olandeze, nu luptau în formație în linie, ci în coloană sau în careu, și nu aveau o formație permanentă pentru constituirea dispozitivului de luptă pînă în momentul cînd, în războiul Olandei pentru independență, spaniolii au adoptat pentru trupele lor formația cunoscută sub denumirea de brigadă spaniolă. Patru din aceste batalioane mari, adeseori fiecare dintre ele compus din cîteva regimente dispuse în careu, înconjurat de unul sau două rînduri de mușchetari și avînd la colțuri grupuri de mușchetari, se instalau, cu anumite intervale, la cele patru colțuri ale pătratului, dintre care unul era îndreptat spre inamic. Dacă armata era prea mare pentru a fi grupată într-o singură brigadă, se puteau forma două brigăzi, și, în felul acesta, rezultau trei linii, prima avînd 2 batalioane, a doua — 4 (uneori numai 3), iar a treia — 2. Găsim aici, ca și în sistemul olandez, încercarea de a se reveni la vechiul sistem roman al celor trei linii.

În cursul secolului al XVI-lea s-a mai produs o altă schimbare simțitoare : cavaleria grea, formată din cavaleri, a fost desființată și înlocuită printr-o cavalerie formată din mercenari, înarmată, asemenea cuirasierilor din zilele noastre, cu cuirasă, coif, sabie și pistoale. Această cavalerie, care, în ceea ce privește mobilitatea, depășea considerabil pe cea precedentă, a devenit, din această cauză, un adversar mai redutabil și pentru infanterie ; totuși, sulițașii din vremea aceea nu s-au temut niciodată de ea. Datorită acestei schimbări, cavaleria a devenit un gen de armă omogen și a intrat în compunerea armatei într-o proporție mult mai mare, mai ales în perioada Războiului de 30 de ani, de care ne vom ocupa acum.

Pe vremea aceea, sistemul oștilor de mercenari era adoptat în toată Europa ; se formase o categorie de oameni care trăiau din război și pentru război ; și, cu toate că de pe urma acestui fapt tactica a avut, poate, de cîștigat, în schimb calitatea oamenilor — materialul din care se formează armatele — ca și moralul lor au avut, bineînțeles, de suferit. Europa centrală a fost inundată de tot felul de condotieri, cărora disensiunile religioase și politice le serveau drept pretext pentru a jefui și pustii țări întregi. Calitățile individuale ale soldatului au suferit tot mai mult, pînă ce revoluția franceză a măturat, în fine, acest sistem al trupelor de mercenari.

În bătăliile lor, imperialii foloseau sistemul brigăzilor spaniole, punînd în linie patru sau mai multe brigăzi și formînd în felul acesta trei linii. Suedezii se rînduiau, pe vremea lui Gustav Adolf, în brigăzi suedeze, compuse din cîte trei batalioane, unul în față și două ceva mai în urmă, fiecare fiind desfășurat în linie și avînd sulitașii la centru, iar mușchetarii la flancuri. Ambele categorii de infanterie (reprezentate printr-un număr egal de oșteni) erau dispuse în așa fel, încît, formînd o linie neîntreruptă, una putea s-o acopere pe cealaltă. Să presupunem că se ordonase să se formeze o linie neîntreruptă de mușchetari; în acest caz, ambele aripi de mușchetari ale batalionului central sau frontal ar fi acoperit pe lăncierii respectivi trecînd în față lor, în timp ce mușchetarii celorlalte două batalioane s-ar fi deplasat la flancul respectiv și s-ar fi așezat în linie cu cei cîntii. Cînd se aștepta un atac de cavalerie, toți mușchetarii se retrăgeau în spatele sulitașilor, în timp ce ambele flancuri ale acestora înaintau și se așezau în rînd cu centrul, formînd în felul acesta o linie neîntreruptă de sulitași. Dispozitivul de luptă consta din două linii de brigăzi de acest fel, care alcătuiau centrul armatei, în timp ce numeroasa cavalerie se instala la ambele flancuri, intercalată cu mici detașamente de mușchetari. Ceea ce caracteriza acest sistem suedez era faptul că sulitașii, care în tot cursul secolului al XVI-lea constituiseră un gen de armă cu o mare forță ofensivă, pierduseră acum orice capacitate de atac. Ei deveniseră doar un mijloc de apărare menit să acopere pe mușchetari împotriva șarjei cavaleriei; aceasta avea din nou sarcina să ducă tot greul atacului. Astfel infanteria își pierduse importanța, iar cavaleria și-o recăpătase. Ulterior, Gustav Adolf a scos din practica cavaleriei focul, care devenise pe atunci mijlocul ei de luptă preferat; el a ordonat cavaleriei sale să șarjeze, în toate cazurile, în galop și cu sabia scoasă; de atunci și pînă în momentul reluării bătăliilor în teren accidentat, orice cavalerie care a aplicat această tactică a putut repurta mari succese în lupta împotriva infanteriei. Toate acestea constituie cea mai categorică condamnare a infanteriei mercenare din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea; și, totuși, sub raportul îndeplinirii tuturor misiunilor de luptă, ea a fost infanteria cea mai disciplinată din toate timpurile.

În ceea ce privește tactica armatelor din Europa, Războiul de 30 de ani a avut ca rezultat general faptul că atît brigada suedeză cît și brigada spaniolă au dispărut și armatele

au început să fie dispuse acum pe două linii, cavaleria formînd aripile, iar infanteria centrul. Artileria era instalată în fața frontului celor două genuri de armă sau în intervalele dintre ele. Uneori se lăsa o rezervă, formată din cavalerie sau din cavalerie și infanterie. Infanteria se desfășura în linie cu o adîncime de 6 rînduri; muschetele deveniseră atît de ușoare, încît se putea trage fără crăcan; în toate țările au început să fie folosite cartușele și cartușierele.

Gruparea mușchetarilor și a sulițașilor în cadrul unora și acelorași batalioane de infanterie a dat naștere unor mișcări tactice extrem de complicate, bazate în întregime pe necesitatea de a forma așa-zise batalioane defensive sau, cum le-am spune noi, careuri, pentru lupta împotriva cavaleriei. Chiar și în cazul dispunerii în careu simplu nu era lucru ușor să desfășori cele 6 rînduri de sulițași ai centrului în așa fel încît să-i poată înconjura din toate părțile pe mușchetari, care erau, firește, lipsiți de orice apărare împotriva cavaleriei; dar ne putem lesne închipui cît de complicat era să formezi din batalion, în același fel, o cruce, un octogon sau alte forme bizare. De aceea, în această perioadă, sistemul de instrucție militară a fost mai complicat ca oricînd, și nimeni, în afară de cel care era soldat pe viață, nu avea nici cea mai mică șansă să-l învețe măcar cu aproximație. Este evident, totodată, că toate aceste încercări de a constitui sub privirile inamicului un dispozitiv de luptă capabil să reziste cavaleriei erau cu totul zadarnice; orice cavalerie mai acătării ar fi ajuns în mijlocul unui asemenea batalion înainte ca el să fi efectuat un sfert din toate mișcările regulamentare.

În cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, numărul sulițașilor s-a micșorat considerabil în comparație cu acela al mușchetarilor, deoarece, din momentul în care sulițașii și-au pierdut toată forța lor ofensivă, mușchetarii au devenit partea cu adevărat activă a infanteriei. Mai mult chiar, s-a constatat că cavaleria turcă — cea mai redutabilă din acele vremuri — străpungea adesea careurile de sulițași, în timp ce focal precis al liniei de mușchetari o făcea tot atît de des să dea înapoi. Urmarea a fost că imperialii au desființat complet sulițele în armata lor ungară, înlocuindu-le uneori cu așa-ziii chevaux de frise*, care se confecționau pe cîmpul de luptă; țărășii ascuțiți necesari pentru confecționarea acestora făceau parte din echipamentul obișnuit al

* — cai de friză. — *Nota trad.*

mușchetarilor și erau purtați de ei. Și în alte țări se întîmpla ca armatele să fie trimise la luptă fără a avea în rîndurile lor măcar un singur sulițaș ; cînd îi amenința vreo șarjă de cavalerie, mușchetarii se bizuiau pe efectul focului lor și pe sprijinul cavaleriei proprii. Dar pentru a înlătura definitiv sulița a fost nevoie de două invenții : baioneta, inventată în Franța în jurul anului 1640 și perfecționată în 1699 în așa măsură încît a devenit o armă comodă, folosită și în zilele noastre, și închizătorul cu cremene, inventat în jurul anului 1650. Baioneta, deși nu putea, bineînțeles, să înlocuiască complet sulița, dădea, într-o anumită măsură, mușchetarului o posibilitate de apărare pe care pînă atunci, după cum se presupunea, i-o ofereau numai sulițașii ; închizătorul cu cremene, simplificînd procesul încărcării, permitea ca printr-un foc viu să fie cu mult compensate imperfecțiunile baionetei.

VI. Infanteria în secolul al XVIII-lea

O dată cu înlăturarea suliței au dispărut din echipamentul infanteriei toate felurile de armament de protecție ; de aici înainte acest gen de armă cuprindea un singur fel de soldați, înarmați cu muscheta cu cremene și baionetă. Această schimbare s-a înfăptuit în primii ani ai războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei, adică a coincis cu primii ani ai secolului al XVIII-lea. În același timp, găsim acum pretutindeni armate permanente cu efective considerabile, completate, pe cît era posibil, prin înrolarea de voluntari, îmbinată cu „luarea cu arcanul”, recurgîndu-se la nevoie și la recrutarea forțată. Aceste armate erau organizate permanent pe batalioane de 500—700 de oameni, ca unități tactice ; batalionul se subîmpărțea pentru scopuri speciale în companii ; cîteva batalioane formau un regiment.

Așadar, organizarea infanteriei începea să capete o formă mai stabilă și bine precizată. Folosirea puștii cu cremene cerea mult mai puțin spațiu pentru executarea focului decît vechea pușcă cu fitil, și de aceea s-a renunțat la vechea formație desfășurată, iar șirurile au fost strînse pentru a avea în același spațiu un număr cît mai mare de trăgători. Din același motiv, intervalele dintre batalioanele dispuse pentru luptă au fost reduse la minimum, astfel că întregul front forma o singură linie neîntreruptă, rigidă, cu infanteria pe

două linii, la centru, iar cavaleria la flancuri. Tragerea, care înainte se executa pe rînduri, fiecare rînd trecînd, după ce trăgea, în spate pentru a-și reîncărca armele, se executa acum pe plutoane sau pe companii, primele trei rînduri ale fiecărui pluton trăgînd simultan, la comandă. În felul acesta, fiecare batalion putea să țină sub un foc neîntrerupt pe inamicul aflat în față. Fiecare batalion își avea locul său bine determinat în această linie lungă, iar formația care preciza fiecăruia locul căpătă denumirea de dispozitiv de luptă.

O mare dificultate prezenta constituirea dispozitivului de marș al armatei, în așa fel ca aceasta să poată trece oricînd, cu ușurință, din dispozitiv de marș în dispozitiv de luptă, iar fiecare unitate să-și poată ocupa repede locul corespunzător în cadrul liniei. Dispunerea în tabără, în cazul cînd aceasta se afla în limita razei de acțiune a inamicului, se făcea în așa fel încît să corespundă aceluiași scop. În felul acesta, arta deplasării armatelor și a dispunerii lor în tabără a făcut în acea perioadă mari progrese; totuși, lipsa de suplețe și caracterul greoi al dispozitivului de luptă constituiau cătușe grele care stînjeneau toate mișcările armatei. În același timp, rigiditatea caracteristică acestui dispozitiv și imposibilitatea de a folosi o astfel de linie altundeva decît într-un teren foarte plan limitau și mai mult alegerea terenului pentru bătălie; dar, atîta timp cît ambele părți beligerante erau ferecate în aceleași cătușe, împrejurarea aceasta nu dezavantaja pe nici una dintre ele. Din vremea bătăliei de la Malplaquet și pînă la începutul revoluției franceze, orice drum, orice sat și orice fermă constituiau pentru infanterie un loc tabu; chiar și un șanț sau un gard erau considerate aproape ca niște piedici pentru cei care trebuiau să le apere.

Infanteria prusiană este infanteria clasică a secolului al XVIII-lea. Crearea ei se datorează mai ales prințului Leopold von Dessau. În timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei, adîncimea liniei de pedestrași a fost redusă de la 6 la 4 rînduri. Leopold a desființat rîndul al 4-lea și a dispus infanteria prusiană pe 3 rînduri. El a introdus, de asemenea, vergeaua de fier, care dădea trupelor sale posibilitatea să încarce și să tragă de cinci ori pe minut, în timp ce în celelalte armate se trăgeau cel mult trei lovituri pe minut. În același timp, trupele lui erau instruite să tragă chiar în timpul atacului; dar, fiindcă erau nevoite să se oprească pentru a trage, iar toată această linie lungă trebuia să mențină alinierea, pa-

sul lor era lent ; era așa-zisul pas de gîscă. Se deschidea focul la distanța de 200 de iarzi de inamic ; linia înainta în pas de gîscă ; cu cît se apropia mai mult de inamic, pasul ei devenea mai scurt, iar focul mai intens, pînă ce inamicul începea să dea înapoi sau intra într-o asemenea derută, încît șarja caveriei de la flancuri și atacul la baionetă al infanteriei îl scoteau din poziția pe care o ocupa. Armata era dispusă întotdeauna pe două linii ; dar, cum în linia întii aproape nu existau intervale, liniei a doua îi era foarte greu să vină în ajutorul celei dintii în caz de nevoie.

Astfel se prezenta armata și tactica preluată de Frederic al II-lea al Prusiei la urcarea sa pe tron. Se părea că pentru un om genial erau prea puține șanse de a aduce vreo îmbunătățire acestui sistem fără a-l desființa în întregime, ceea ce Frederic, în situația lui și cu materialul uman care îi stătea la dispoziție, nu putea să facă. Și, totuși, el a reușit să elaboreze un astfel de procedeu de atac și să-și organizeze în așa fel armata, încît, cu resursele unui regat mai mic decît Sardinia de astăzi și cu un sprijin bănesc neînsemnat din partea Angliei, a putut să ducă război aproape împotriva întregii Europe. Secretul e foarte simplu.

Pînă la el, toate bătăliile din secolul al XVIII-lea au fost bătălii în front paralel, în care ambele armate se desfășurau în linii paralele una față de cealaltă și se înfruntau într-o luptă simplă, voinicească, corp la corp, fără nici un fel de stratageme și manevre iscusite ; singura superioritate pe care o putea avea beligerantul mai puternic consta în faptul că flancurile lui învăluiau pe cele ale inamicului. Frederic însă a aplicat dispozitivului liniar de luptă procedeul atacului oblic, inventat de Epaminonda. El alegea pentru primul atac unul din flancurile inamicului și arunca asupra lui una din aripile armatei sale, care învăluia flancul inamicului, precum și o parte a centrului său, iar restul armatei sale îl ținea mai în urmă. În felul acesta, el își asigura nu numai superioritatea care rezultă din învăluirea unui flanc al inamicului, ci și posibilitatea de a zdrobi cu forțe superioare trupele inamice expuse acestui atac. Celelalte forțe ale inamicului nu aveau posibilitatea să vină în ajutorul celor atacate nu numai pentru că erau ținute pe locurile lor în dispozitivul de luptă liniar, ci și pentru că, în caz de reușită a atacului dat împotriva uneia dintre aripi, restul armatei atacatoare se desfășura în linie și angaja lupta frontală cu centrul inamicului, în timp ce aripa care pornise atacul după zdrobirea aripii inamicului

se năpustea asupra flancului centrului inamic. Aceasta era într-adevăr singura metodă imaginabilă cu ajutorul căreia, menținând sistemul liniar, puteau fi aruncate forțe superioare asupra oricărei părți a dispozitivului de luptă al inamicului. În felul acesta, totul depindea de formația aripii atacatoare ; și, în măsura în care rigiditatea dispozitivului de luptă o permitea, Frederic întărea întotdeauna această aripă. În fața primei linii de infanterie a aripii atacatoare, el dispunea foarte adesea o linie înaintată formată din grenadierii sau din trupe de elită, pentru a asigura, pe cât posibil, succesul chiar de la primul iureș.

Un alt mijloc folosit de Frederic pentru îmbunătățirea armatei sale a fost reorganizarea cavaleriei. Preceptele lui Gustav Adolf fuseseră date uitării ; în loc să se bizuie pe sabie și pe impetuozitatea șarjei, cavaleria revenise, cu rare excepții, la lupta cu pistolul și carabina. Din această cauză, războaiele de la începutul secolului al XVIII-lea nu sînt bogate în șarje de cavalerie încununată de succes ; în special cavaleria prusiană fusese neglijată. Dar Frederic a revenit la vechiul procedeu de atac în galop mărît cu sabia în mină și a creat o cavalerie fără seamăn în istorie. Tocmai acestei cavalerii i-a datorat el în mare parte succesele sale.

Cînd armata lui a devenit o armată model în Europa, Frederic, pentru a induce în eroare pe specialiștii militari ai celorlalte națiuni, s-a apucat să complice în chip uimitor sistemul evoluțiilor tactice, cu totul neadecvate, de altfel, pentru un război adevărat și născocite numai pentru a camufla simplitatea mijloacelor cu ajutorul cărora el repurtase victorii. Acest șiretlic i-a reușit atît de bine, încît nimeni n-a fost mai strașnic indus în eroare decît propriii lui subalterni, care au crezut într-adevăr că aceste complicate metode de constituire a liniei reprezentau adevărata esență a tacticii lui ; în felul acesta, Frederic nu numai că a pus bazele pedantismului și muștrului, în care au excelat de atunci prusienii, dar i-a și pregătit efectiv pentru rușinea fără seamăn de la Jena și Auerstedt.

În afară de infanteria de linie, de care ne-am ocupat pînă acum și care lupta întotdeauna în formație compactă, a existat încă o categorie specială de infanterie ușoară, care însă nu participa la bătăliile mari. Sarcina acestei infanterii era de a duce război de guerillă ; croații din armata austriacă erau admirabil adaptați pentru acest gen de război, în timp ce pentru orice alte scopuri erau cu totul inapți. Celelalte state euro-

pene și-au format și ele o infanterie ușoară după modelul acestor semisălbatici din regiunea Graniței militare³²³. Dar acțiunile de hărțuială în bătăliile mari, așa cum au fost practicate de infanteria ușoară în antichitate și în evul mediu pînă în secolul al XVII-lea inclusiv, dispăruseră cu desăvîrșire. Numai prusienii și, în urma lor, austriecii au format 1—2 batalioane de tiraliori, recrutate din rîndul paznicilor de vînătoare și din pădurari — toți foarte buni țintași, care în timpul bătăliilor erau repartizați de-a lungul întregului front și trăgeau în ofițerii inamicului; dar ei erau atît de puțini la număr, încît nu prezentau aproape nici o importanță.

Renașterea formației desfășurate este un rezultat al războiului american pentru independență. În timp ce de la soldații armatelor din Europa, care erau ținuți laolaltă numai prin constrîngere și printr-un tratament aspru, nu te puteai aștepta că vor duce lupta în formație răsfirată, în America ei s-au văzut puși în situația de a lupta împotriva unei populații care, deși nu făcuse o instrucție regulată ca trupele de linie, era formată din buni trăgători și cunoștea bine mînuirea puștii. Caracterul terenului îi favoriza pe localnici; în loc să încerce să execute manevre, pe care la început nu erau capabili să le îndeplinească, ei au trecut, fără să-și dea seama, la acțiuni în formație desfășurată. În felul acesta, lupta de la Lexington și Concord³²⁴ deschide o nouă epocă în istoria infanteriei.

VII. Infanteria în epoca revoluției franceze și în secolul al XIX-lea

Cînd trupele coaliției europene au invadat Franța revoluționară, francezii se aflau cam în aceeași situație în care se aflaseră, cu puțin înainte, americanii, cu singura deosebire că ei n-aveau aceleași avantaje în ceea ce privește terenul. Pentru a putea lupta după vechiul sistem liniar împotriva numeroaselor armate care invadaseră sau amenințau să invadeze țara, francezilor le-ar fi trebuit oameni bine instruiți, dar asemenea oameni erau puțin numeroși, în timp ce voluntarii neinstruiți existau din belșug. În măsura în care o permitea timpul, voluntarii învățau evoluțiile elementare prescrise de tactica liniară, dar, de îndată ce intrau sub focul inamicului, batalioanele lor desfășurate în linie se destrămau în mod spontan, formînd grupuri de tiraliori care căutau să folosească

orice cută de teren pentru a se adăposti împotriva focului, în timp ce linia a doua, care constituia un fel de rezervă, era destul de des angajată în luptă încă de la început. În afară de aceasta, armatele franceze erau cu totul altfel organizate decât cele ale adversarului. Ele nu erau dispuse într-o linie uniformă și rigidă de batalioane, ci pe divizii compuse fiecare din artilerie, cavalerie și infanterie.

S-a redescoperit subit marele adevăr că important nu este ca batalionul să lupte pe locul său „regulamentar” în dispozitivul de luptă, ci, ca atunci când primește ordin, el să intre în linia de luptă și să lupte bine. Și, pentru că guvernul francez era sărac, au fost desființate corturile și uriașele convoaie din secolul al XVIII-lea; s-a trecut la instalarea trupelor în bivuac; bagajul personal al ofițerilor, care în celelalte armate constituia un mare balast, a fost redus într-atît, încît ofițerii îl puteau purta în spinare. În loc să primească provizii din depozite, armata trebuia să depindă acum de rechizițiile ce se efectuau în regiunile prin care trecea. În felul acesta, francezii au atins, în constituirea dispozitivului de luptă, un grad de mobilitate și de ușurință cu totul necunoscut inamicilor lor. În caz de înfrîngere nu le trebuiau decît cîteva ore pentru a ajunge în afara razei de acțiune a urmărilor; în ofensivă puteau să apară în puncte neașteptate, în flancurile inamicului, înainte ca el să prindă de veste. Această mobilitate a francezilor și, pe de altă parte, suspiciunile dintre conducătorii coaliției le-au dat francezilor un oarecare răgaz pentru a-și instrui voluntarii și a-și elabora noul sistem tactic, care începuse să ia naștere la ei.

Începînd din 1795 observăm că acest nou sistem capătă o formă bine determinată, reprezentînd o îmbinare a tiraliorilor, care acționează în formație desfășurată, cu coloanele compacte. Ulterior i s-a adăugat și dispunerea în linie, deși nu pentru întreaga armată, ca pînă atunci, ci numai pentru batalioane izolate, care se desfășurau în linie de îndată ce se considera că situația impunea acest lucru. Se înțelege de la sine că această manevră, care cerea o instrucție mai temeinică, a fost ultima dintre manevrele pe care și le-au însușit detașamentele neregulate ale revoluției franceze.

Trei batalioane formau o semibrigadă, 6 batalioane — o brigadă, 2 sau 3 brigăzi de infanterie — o divizie, în compunerea căreia intrau în plus 2 baterii de artilerie și ceva cavalerie; cîteva divizii de acest fel formau o armată. Cînd divizia se întîlnea cu inamicul, tiraliorii avangărzii ocupau o

poziție de apărare, iar avangarda le servea drept rezervă pînă la sosirea întregii divizii. Apoi brigăzile formau două linii și o rezervă, dar fiecare batalion se dispunea în coloană și la intervale care nu erau precis stabilite; pentru acoperirea golurilor din dispozitivul de luptă erau folosite cavaleria și rezerva. Linia de luptă nu mai trebuia să fie, ca înainte, neapărat dreaptă și continuă; ea putea să cotească în toate direcțiile, după cum o cerea terenul, deoarece acum nu se mai alegea drept cîmp de luptă un teren neted și descoperit; dimpotrivă, francezii preferau terenul accidentat, iar tiraliorii lor, formînd un lanț în fața întregii linii de luptă, se aveau în fiecare sat, în fiecare fermă și în fiecare crîng pe care-l puteau cuceri. Cînd batalioanele din prima linie se desfășurau, de obicei ele se transformau curînd în lanțuri de tiraliori; în schimb, batalioanele din linia a doua rămîneau întotdeauna în coloană și de regulă atacau cu mult succes, în această formație, liniile nu prea adînci ale inamicului. În felul acesta, dispozitivul tactic adoptat de armata franceză pentru luptă s-a redus treptat la două linii, alcătuite, fiecare, din batalioane în coloane compacte, dispuse en échiquier*, cu tiraliori răsăriți în fața frontului și cu o rezervă compactă în spate.

Acesta este stadiul de dezvoltare în care a găsit Napoleon tactica revoluției franceze. De îndată ce puterea politică a trecut în mîinile lui, el a început să dezvolte în continuare acest sistem. El și-a concentrat armata în tabăra de la Boulogne și a organizat aici instruirea ei regulată. El făcea îndeosebi antrenamente cu soldații pentru a-i învața să formeze mase compacte de rezervă pe un spațiu restrîns și apoi să se desfășoare repede pentru a intra în linie. Ca să simplifice comanda trupelor, Napoleon a grupat 2 sau 3 divizii într-un corp de armată. El a creat și a perfecționat la maximum un nou dispozitiv de marș, care constă în a desfășura trupele pe un spațiu îndeajuns de întins ca ele să se poată întreține cu resursele din zona respectivă și în a le menține, totodată, îndeajuns de grupate pentru a putea fi concentrate în orice punct înainte ca partea din armată supusă atacului să poată fi zdrobită de inamic. O dată cu campania din 1809, Napoleon a început să elaboreze noi dispozitive tactice, ca, de pilda coloane adînci formate din brigăzi și divizii întregi; dar aceste coloane s-au dovedit a fi cu totul nereușite și n-au mai fost aplicate niciodată.

* — în eşichier. — *Nota trad.*

După 1813 noul sistem francez a devenit un bun comun al tuturor națiunilor de pe continentul european. Vechiul sistem liniar și sistemul angajării de mercenari au fost definitiv părăsite. Pretutindeni a fost recunoscută obligația fiecărui cetățean de a presta serviciul militar și introdusă tactica nouă. În Prusia și în Elveția, fiecare cetățean trebuia să facă în mod efectiv serviciul militar. În alte state a fost introdusă conscripția : tinerii trăgeau la sorți pentru a stabili cine trebuie să facă serviciul militar. Pretutindeni a fost introdus sistemul rezervei prin lăsarea la vatră a unei părți dintre oamenii instruiți. Astfel, cu cheltuieli mici în timp de pace, se putea dispune, în caz de război, de un număr mare de oameni instruiți.

De atunci, în armamentul și în organizarea infanteriei s-au produs unele schimbări, determinate, în parte, de progresul realizat în producția de arme de foc portative, iar în parte de ciocnirea dintre infanteria franceză și arabii din Algeria. Germanii, care au avut dintotdeauna o predilecție pentru pușca ghintuită, și-au mărit batalioanele de tiraliori ușori ; francezii, împinși de necesitatea de a avea în Algeria o armă cu bătaie mai mare, au creat, în sfârșit, în 1840 un batalion de tiraliori înarmați cu puști ghintuite perfecționate de mare precizie și cu bătaie mare. Instruiți să execute toate evoluțiile și chiar marșuri lungi într-un fel de trap (*pas gymnastique*), soldații acestui batalion se dovediră curînd atît de bine pregătiți pentru luptă, încît s-a procedat la formarea unor noi batalioane. În felul acesta a fost creată o nouă infanterie ușoară, dar de data aceasta nu din vînători amatori și nici din paznici de vînătoare, ci din oamenii cei mai voinici și mai sprinteni ; precizia focului și bătaia mare a armei au fost îmbinate cu agilitatea și puterea de rezistență, și în felul acesta a fost creată o forță care pînă la un timp a fost incontestabil superioară oricărei infanterii existente pe atunci. În același timp, *pas gymnastique* a fost introdus la infanteria de linie, și — ceea ce pînă și Napoleon ar fi considerat ca o culme a nebuniei — alergarea este practică acum în toate armatele, ca unul dintre elementele importante ale instrucției infanteriei.

Succesul noii puști ghintuite, construită de armurierii francezi (*Delvigne-Poncharra*), a dus curînd la noi perfecționări. A fost introdus glonțul conic pentru pușca ghintuită. *Minié*, *Lorenz* și *Wilkinson* au inventat noi procedee cu ajutorul cărora au făcut ca glonțul să alunece ușor pe canalul țevii și,

o dată ajuns la capătul ei, să se lărgească într-atîta încît să umple cu plumbul lui ghinturile și, în felul acesta, să i se imprimе rotația laterală și forța de care depinde eficacitatea puștii; pe de altă parte, Dreyse a inventat pușca cu ac, care se încărca pe la culată și nu necesita o amorsă specială. Toate aceste puști puteau lovi ținta de la o distanță de 1 000 de iarzi și se încărcau tot atît de ușor ca și muscheta cu țevă lisă. Apoi s-a născut ideea de a înarma cu asemenea puști întreaga infanterie. Prima care a pus în aplicare această idee a fost Anglia. Exemplul ei a fost urmat de Prusia, care se pregătise cu mult înainte pentru acest pas, apoi de Austria și de micile state germane și, în sfîrșit, de Franța. Rusia, ca și statele italiene și scandinave, continuă și astăzi să rămînă în urmă.

Noul armament a schimbat cu desăvîrșire aspectul războiului, dar nu în sensul în care se așteptau teoreticienii tacticii, și aceasta dintr-o cauză matematică cît se poate de simplă. Construind traiectoria acestor gloanțe, se poate demonstra cu ușurință că o eroare de 20 sau de 30 de iarzi în determinarea distanței pînă la țintă reduce la zero toate șansele de a o nimeri la distanțe mai mari de 300 sau 350 de iarzi. Apoi, în timp ce pe terenul de instrucție toate distanțele sînt cunoscute, pe cîmpul de luptă ele nu sînt cunoscute și, în plus, se schimbă în fiecare moment. O infanterie instalată pe o poziție de apărare și care are timpul necesar pentru a măsura distanțele pînă la obiectele cele mai caracteristice din fața frontului va avea, în felul acesta, pe o distanță de la 1 000 pînă la 300 de iarzi un mare avantaj față de forțele care o atacă. Acest avantaj poate fi anihilat numai printr-o înaintare rapidă, în pas alergător și fără a deschide focul pînă la o distanță de 300 de iarzi, de la care focul ambelor părți va fi deopotrivă de eficace. De la această distanță schimbul de focuri dintre două linii de tiraliori bine instalate va fi atît de ucigător și atîtea gloanțe vor lovi pichetele și rezervele, încît o infanterie curajoasă nu va avea altceva mai bun de făcut decît să profite de primul prilej favorabil pentru a se năpusti asupra inamicului trăgînd o salvă de la o distanță de 40 sau 50 de iarzi. Aceste reguli, elaborate teoretic pentru prima oară de maiorul Trotha din armata prusiană, au fost aplicate apoi cu succes de francezi în ultimul lor război cu austriecii ³²⁵. De aceea ele vor constitui o parte integrantă a tacticii moderne a infanteriei, în special dacă vor putea da rezultate tot

atit de bune cînd vor fi folosite împotriva unei arme care se încarcă atit de repede ca pușca cu ac prusiană. Înarmarea întregii infanterii cu unul și același model de pușcă ghintuită va duce la dispariția deosebirii care mai există astăzi între infanteria ușoară și cea de linie și la crearea unei infanterii capabile să îndeplinească orice misiune. În aceasta va consta, pe cît se pare, viitoarea perfecționare a acestui gen de armă.

Scris de F. Engels
din septembrie pînă în jurul
lui 10 octombrie 1859

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol IX, 1860

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Marina militară ³²⁶

Marina militară este un termen colectiv pentru navele de război ale unui suveran sau ale unei națiuni. Flotele de război ale popoarelor din antichitate, deși erau adeseori alcătuite din numeroase nave, nu pot fi totuși comparate cu cele de astăzi nici sub raportul dimensiunilor navelor și nici sub acela al forței lor de propulsie și al calităților lor ofensive. Navele maritime feniciene și cartagineze, grecești și romane erau niște șleperi cu fundul plat, care nu puteau să navigheze pe vreme rea; în timpul unui gren * largul mării însemna pentru ele pierzanie; ele se țirau de-a lungul coastei, ancorînd noaptea în vreun golfuluț sau în alt loc ferit. Traversada directă din Grecia în Italia sau din Africa în Sicilia constituia pentru ele o acțiune primejdioasă. Aceste nave nu puteau să reziste presiunii velilor pentru care este adaptată nava noastră militară modernă și aveau numai vele mici; ele se bizuiau pe rame și înaintau încet pe valuri. Busola marină nu fusese încă inventată; noțiunile de latitudine și longitudine nu erau cunoscute; singurele călăuze pentru navigație erau pe vremea aceea școndrii costieri și Steaua polară. Mijloacele pentru lupta ofensivă erau de asemenea puțin eficace. Arcul și săgețile, lăncile și greoaiele baliste și catapulte erau unicul armament care putea servi pentru lupta la distanță. Nu puteai pricinui nici o pierdere serioasă inamicului pe mare atîta timp cît cele două nave luptătoare nu se aflau foarte aproape una de cealaltă. De aceea nu existau decît două metode posibile de luptă pe mare: să manevrezi în așa fel încît vîrful puternic și ascuțit al provei acoperite cu fier al navei să izbească cu toată puterea bordul navei inamice pentru a o scufunda, sau să te apropii de inamic bord la bord, să prinzi cele două

* — vînt violent, de scurtă durată. — *Nota trad.*

nave una de alta și să abordezi imediat nava inamică. După primul război punic, care a pus capăt supremației maritime a Cartaginei³²⁷, nu s-a mai dat, în decursul istoriei antice, nici o bătălie navală care să prezinte cît de cît interes profesional, iar instaurarea dominației romane a făcut ca ulterior să fie exclusă orice posibilitate de ciocniri navale în Marea Mediterană.

Adevărata patrie a flotelor noastre de război moderne este Marea Nordului. Cam pe vremea cînd masa uriașă a triburilor teutone din Europa centrală s-a ridicat pentru a zdrobi imperiul roman aflat în descompunere și pentru a face să renască Europa apuseană, frații lor de pe coastele nordice — frizii, saxonii, anglii, danezii și normanzii — au început să se avînte pe mare. Navele lor erau niște ambarcații maritime stabile și solide, cu chila proeminentă, cu forme fine; ei se bizuiau, în majoritatea cazurilor, numai pe vele și nu le era teamă să înfrunte furtuna în largul agitatei Mări a Nordului. Pe astfel de ambarcații anglii și saxonii navigau de la gurile Elbei și Eiderului spre coastele Britaniei, iar normanzii efectuau expediții pirateresti, ajungînd pînă la Constantinopol într-o direcție și pînă în America în cealaltă direcție.

Construirea unor nave în stare să străbată Oceanul Atlantic a produs o întreagă revoluție în navigație, și încă înainte de sfîrșitul evului mediu noile vase maritime cu fundul ascuțit au fost introduse pe tot litoralul Europei. Navele pe care le foloseau normanzii în expedițiile lor erau, probabil, destul de mici; în orice caz, deplasamentul lor nu trecea de 100 de tone și aveau unul sau cel mult doi arbori cu vele aurice.

Timp îndelungat, atît construcțiile navale cît și navigația au rămas, pe cît se pare, în același stadiu; în tot cursul evului mediu navele au avut dimensiuni reduse, iar spiritul temerar al normanzilor și frizilor a dispărut. Toate perfecționările realizate în acest domeniu s-au datorat italienilor și portughezilor, care au devenit acum cei mai îndrăzneți marinari. Portughezii au descoperit calea maritimă spre India, iar doi italieni aflați în slujba unor state străine, Columb și Cabot, au fost primii care, după normandul Leif, au traversat Oceanul Atlantic.

Călătoriile lungi pe mare, devenite acum o necesitate, reclamau nave mari. În același timp, necesitatea de a înarma cu artilerie grea navele de război și chiar vasele comerciale

impunea, în plus, mărirea dimensiunilor și tonajului vaselor.

Aceleași cauze care au determinat apariția armatelor permanente terestre au determinat apariția flotelor maritime de război permanente, și numai cu începere din această perioadă se poate vorbi de flote de război ca atare. Era expedițiilor coloniale, care s-a deschis pentru toate națiunile maritime, a fost și epoca formării unor mari flote de război pentru apărarea coloniilor, de curînd înființate, și a comerțului cu ele. De aici înainte începe o perioadă mai bogată în bătălii navale și mai rodnică pentru dezvoltarea armamentului naval decît oricare din cele precedente.

Marina militară britanică a fost înființată de Henric al VII-lea, care a construit prima navă de război, numită „The Great Harry”. Urmașul lui Henric al VII-lea * a creat o flotă regulată, permanentă, proprietate a statului. Cea mai mare navă din această flotă se numea „Henry Grâce de Dieu”. Această navă, de proporții fără precedent, avea 80 de tunuri, dintre care o parte erau dispuse pe două punți obișnuite de artilerie, continue, iar cealaltă parte, pe platforme suplimentare, situate la provă și la pupă. Nava era prevăzută cu patru arbori, iar tonajul ei este apreciat la 1 000—1 500 de tone. La moartea lui Henric al VIII-lea, întreaga flotă britanică se compunea din vreo 50 de veliere, cu un deplasament total de 12 000 de tone și cu un echipaj de circa 8 000 de marinari și soldați din infanteria marină. Navele mari din această perioadă erau niște construcții greoaie, masive, adică aveau castele în formă de turn la provă și pupă, ceea ce făcea ca suprastructurile să fie excesiv de grele.

O altă navă mare despre care avem date este „Sovereign of the Seas”, denumită ulterior „Royal Sovereign”. Ea a fost construită în 1637. Aceasta este prima navă despre al cărei armament avem date aproape precise. Ea avea trei punți continue, un castel-prova, o semipunte, o dunetă și o mică suprastructură centrală rotundă; pe puntea inferioară avea 30 de tunuri de 42 și de 32 de livre; pe puntea mijlocie — 30 de tunuri de 18 și de 9 livre; pe puntea superioară — 26 de tunuri ușoare, probabil de 6 și de 3 livre. În afară de acestea, ea avea 20 de tunuri de linie și 26 de tunuri pe castelul-prova și pe semipunte. Însă pe timpul îndeplinirii serviciului obișnuit în apele teritoriale proprii, acest armament se reducea la 100 de tunuri, întrucît armamentul complet era, probabil, prea greu

* Henric al VIII-lea. — *Nota red.*

pentru navă. În ceea ce privește navele de dimensiuni mai mici, datele pe care le posedăm sînt extrem de sărăcăcioase.

În 1651 marina militară a fost subîmpărțită în șase ranguri. Dar, în afară de acestea, continuau să existe numeroase clase de nave care nu intrau în nici un rang, ca, de exemplu, shallops, hulks *, iar mai tîrziu galiotele cu bombe, vasele incendiatoare și iahturile. Din 1677 avem o listă cu navele întregii marine militare engleze ; conform acestei liste, cea mai mare navă cu trei punți, de primul rang, avea 26 de tunuri de 42 de livre, 28 — de 24 de livre, 28 — de 9 livre, 14 — de 6 livre și 4 — de 3 livre, iar cea mai mică navă cu două punți (de rangul cinci) avea 18 tunuri de 18 livre, 8 — de 6 livre și 4 — de 4 livre, adică în total 30 de tunuri. Întreaga flotă se compunea din 129 de nave. În 1714 ea avea 198 de nave, în 1727 — 178, iar în 1744 — 128.

Ulterior, pe măsură ce sporește numărul navelor, cresc și dimensiunile lor, iar o dată cu mărirea tonajului, crește și greutatea armamentului. Prima navă engleză corespunzătoare fregatei noastre moderne a fost construită de sir Robert Dudley încă pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, dar abia după 80 de ani această clasă de nave, folosită mai întîi de popoarele din sudul Europei, a fost introdusă pe scară largă în marina militară britanică. Calitățile deosebite ale fregatelor în ceea ce privește viteza au fost, un timp oarecare, subapreciate în Anglia. Navele britanice erau, de regulă, supraîncărcate cu tunuri, astfel că sabordurile lor inferioare se găseau la numai 3 picioare deasupra apei și nu se puteau deschide pe timp de furtună ; totodată, această supraîncărcare reducea în mare măsură calitățile nautice ale navelor. Spaniolii și francezii alocau un tonaj ceva mai mare la același număr de tunuri ; datorită acestui fapt pe navele lor se puteau instala tunuri de calibre mai mari și se putea încărca o cantitate mai mare de provizii ; totodată ele aveau o flotabilitate mai mare și navigau mai bine sub vele. Fregatele engleze din prima jumătate a secolului al XVIII-lea aveau 44 de tunuri de 9—12 livre și citeva tunuri de 18 livre, la un tonaj de circa 710 tone. Prin 1780 au fost construite fregate cu 38 de tunuri (în majoritate de 18 livre) și cu un deplasament de 946 de tone. Constatăm aici un progres vădit. Fregatele franceze din acea epocă, cu același armament, aveau un deplasament, în medie, cu 100 de tone mai mare. Tot cam

* — denumiri de nave azi dispărute și pentru care nu există un corespondent în limba romină. — *Nota trad.*

pe vremea aceea (pe la mijlocul secolului al XVIII-lea), navele de război mici au fost clasificate mai precis, după sistemul modern, în corvete, bricuri, brigantine și goelete. În 1779 a fost inventată o nouă piesă de artilerie (probabil de către generalul englez Melville), ceea ce a dus la schimbări importante în armamentul majorității flotelor de război. Este vorba de un tun foarte scurt, de calibru mare, care prin forma sa se asemăna cu obuzierul, dar era destinat să tragă cu ghiulele pline, la distanțe mici, cu ajutorul unor încărcături reduse. Aceste tunuri, fabricate pentru prima oară de compania metalurgică Carron din Scoția, au fost denumite caronade. O lovitură trasă cu acest tun, care nu producea nici un efect la distanță mare, avea un efect îngrozitor asupra părților lemnoase ale navei inamicului în tragerea la distanță mică. Datorită vitezei sale reduse (din cauza încărcăturii reduse), proiectilul acestui tun făcea o spărtură mai mare, provoca distrugereri mult mai însemnate în lemnul navei și producea un număr considerabil de țândări deosebit de periculoase. În plus, greutatea relativ redusă a acestor tunuri permitea ca pentru unele dintre ele să se găsească loc pe duneta și pe teuga navei. Încă în 1781 flota militară britanică avea 429 de nave armate cu 6—10 caronade, pe lângă numărul obișnuit de tunuri. Când citim documentele referitoare la bătăliile navale din timpul războiului cu Franța și al războiului din America, trebuie să avem în vedere că britanicii nu includeau niciodată caronadele în numărul tunurilor considerate ca armament al navei, astfel că, de exemplu, o fregată engleză socotită ca navă de 36 de tunuri putea să aibă în realitate 42 de tunuri sau mai multe, dacă adăugăm și caronadele. Greutatea mai mare a metalului pe care, datorită caronadelor, îl arunca o salvă trasă cu întreg bordul navelor lor i-a ajutat pe britanici să câștige multe din acțiunile duse la mică distanță în timpul războiului cu Franța revoluționară. Dar caronadele nu erau, în ultimă instanță, decît un expedient menit să mărească forța navelor militare de dimensiuni relativ mici de acum 80 de ani. De îndată ce dimensiunile navelor din fiecare rang au fost mărite, s-a renunțat la caronade, iar în prezent ele sînt înlocuite cu un alt tip de tunuri.

În ceea ce privește construcția navelor de război, francezii și spaniolii îi depășiseră categoric pe englezi. Navele lor erau mai mari și aveau linii mult mai bune decît cele britanice; în special fregatele lor erau superioare atît ca mărime cît și în ceea ce privește calitățile nautice, și timp de mulți

ani fregatele engleze au fost copiate după fregata franceză „Hebe”, capturată în 1782. Pe măsură ce se mărea lungimea navelor, suprastructurile înalte în formă de turn de la prova și de la pupă — castelele-prova și castelele-pupa — se micșorau ca înălțime, datorită cărui fapt se îmbunătățeau calitățile nautice ale navelor. Astfel au fost adoptate treptat liniile elegante și fine, care dau o viteză relativ mare, caracteristice navelor de război din zilele noastre. În loc de a spori numărul tunurilor pe aceste nave, care aveau dimensiuni mai mari, s-a procedat la mărirea calibrului, precum și a greutateii și lungimii fiecărui tun, pentru a da posibilitatea de a folosi încărcături complete și a realiza distanța maximă în tragerea directă, ceea ce permitea să se deschidă focul de la distanțe mari. Tunurile de calibre mici, sub 24 de livre, au dispărut de pe navele mari, iar calibrele rămase au fost simplificate astfel ca la bordul unei nave să rămână cel mult două sau, în mod excepțional, trei calibre. Întrucît la navele de linie puntea inferioară era cea mai solidă, ea a fost armată cu tunuri de același calibru ca și punțile superioare, dar cu lungime și greutate mai mare, astfel încît să existe cel puțin un rînd de tunuri pentru trageri la distanțe cît mai mari cu putință.

Pe la 1820 generalul francez Paixhans a realizat o invenție care a avut o însemnătate foarte mare pentru armamentul flotei de război. El a construit o piesă de artilerie de calibru mare, prevăzută, la culată, cu o cameră îngustă pentru pulbere și a început să tragă cu aceste „tunuri-obuziere” (canons obusiers) proiectile găunoase cu unghiuri de înălțare mici. Pînă acum numai obuzierele bateriilor de coastă trăgeau cu proiectile găunoase asupra navelor; ce-i drept, în Germania se practica de multă vreme tragerea razantă cu obuze împotriva lucrărilor de fortificație, executată cu piese de artilerie scurte, de 24 și chiar de 12 livre. Efectul distructiv al obuzelor asupra bordurilor de lemn ale navei era binecunoscut lui Napoleon, care, la Boulogne, și-a armat cu obuziere majoritatea canonierelor destinate expediției în Anglia și a stabilit regula că navele trebuie bombardate cu proiectile care să explodeze la lovirea țintei. Acum tunul-obuzier al lui Paixhans a dat posibilitatea de a arma navele cu tunuri care, aruncînd obuzele cît mai razant cu putință, puteau să fie folosite în bătălia navală aproape cu aceeași probabilitate de lovire ca și tunurile vechi care trăgeau cu ghiulele. Noul tun a fost curînd introdus în toate flotele de război și, după ce i s-au

adus diferite perfecționări, constituie în prezent cea mai importantă parte a armamentului tuturor navelor mari de război.

Curînd după aceea s-au întreprins primele încercări de a folosi aburul pentru propulsarea navelor de război, așa cum făcuse Fulton pentru vasele comerciale. Trecerea de la vapoarele fluviale la cele de cabotaj și, treptat, la cele oceanice a fost lentă ; tot atît de lentă a fost și dezvoltarea vaselor de război propulsate cu ajutorul aburului. Această întîrziere se explică prin faptul că singurele vapoare existente pe atunci erau cele cu zbatouri. Zbaturile și o parte din mașină nu erau protejate împotriva focului inamic și puteau fi scoase din funcțiune printr-o singură lovitură bine ochită ; ele ocupau cea mai mare parte a bordului navei ; în afară de aceasta, greutatea mașinii, a zbaturilor și a cărbunilor micșorau atît de mult capacitatea navei, încît nici nu putea fi vorba ca ea să fie armată cu un număr mare de tunuri grele cu țeavă lungă. De aceea, vaporul cu zbatouri nu putea să devină niciodată o navă de linie ; în schimb, viteza lui mai mare îi permitea să rivalizeze cu fregatele care acționează de obicei pe flancurile inamicului, culegînd roadele victoriei sau acoperind retragerea. În prezent fregata are tocmai dimensiunile și armamentul care îi permit să întreprindă fără teamă acțiuni de crucieră ; în același timp, datorită excelentelor ei calități nautice, ea poate să iasă la timp dintr-o luptă inegală. Calitățile nautice ale oricărei fregate au fost considerabil depășite de vapor, dar fără un armament bun vaporul nu și-ar fi putut îndeplini misiunea. Despre o luptă regulată cu bordul nici nu putea fi vorba : din cauza lipsei de spațiu, numărul tunurilor unui vapor era întotdeauna în mod inevitabil mai mic decît acela al tunurilor unei fregate cu vele. Aici, mai mult ca oriunde, tunul-obuzier era la locul său. Micșorarea numărului tunurilor de la bordul fregatei cu aburi era compensată de greutatea proiectilelor și de calibrul tunurilor-obuziere. La început aceste tunuri erau destinate numai pentru tragerea cu obuze, dar nu de mult au început să fie fabricate tunuri-obuziere atît de grele — în special tunuri de linie (de la prova și pupa navei) —, încît cu încărcătură completă pot trage și ghiulele pline la distanțe apreciabile. În afară de aceasta, micșorarea numărului tunurilor permite să se instaleze pe punte platforme rotative și șine, cu ajutorul cărora toate tunurile sau majoritatea lor pot fi deplasate pentru tragere în orice direcție. Datorită acestui fapt, forța ofensivă a unei fregate cu aburi aproape că se dublează și o fregată cu

aburi de 20 de tunuri poate pune în acțiune cel puțin tot atâtea tunuri ca o fregată cu vele de 40 de tunuri care are însă numai 18 tunuri în funcțiune la fiecare bord. Prin urmare, fregata modernă mare, cu zbaturi, acționată de forța aburului, este una dintre navele cele mai redutabile. Superioritatea tunurilor ei în ceea ce privește calibrul și bătaia, completată cu viteza ei, îi dă posibilitatea să lovească inamicul la o distanță de la care nava cu vele cu greu poate răspunde cu un foc cât de cât eficace ; în același timp, greutatea proiectilelor pe care le trage îi vine în ajutor cu forța lor de distrugere în cazul când este avantajos pentru ea să impună lupta. Totuși, partea slabă a fregatei cu zbaturi este că întregul ei mecanism propulsor este expus focului direct și constituie o țintă mare pentru inamic.

La navele mai mici — corvete, avizouri și alte nave ușoare — care nu joacă nici un rol în bătălia navală, dar sînt foarte utile în cursul campaniei, s-a observat imediat marele avantaj pe care-l oferă forța aburului ; de aceea, astfel de nave cu zbaturi au fost construite în număr foarte mare pentru aproape toate flotele de război. Același lucru s-a întîmplat și cu vasele de transport. Acolo unde se plănuia efectuarea unor debarcări, vapoarele nu numai că scurtau la minimum timpul necesar pentru traversadă, dar dădeau și posibilitatea de a se calcula cu o precizie aproape absolută momentul sosirii la destinație. Transportarea trupelor a devenit acum un lucru destul de simplu, mai ales dacă se ține seama de faptul că orice putere maritimă dispunea de o mare flotă comercială, la care putea recurge în cazul când era nevoie de vase de transport. Tocmai pe această bază și-a permis prințul de Joinville să afirme, în cunoscuta sa broșură, că aburul a schimbat în asemenea măsură condițiile războiului maritim, încît invadarea Angliei de către Franța a încetat să mai fie o imposibilitate ³²⁸. Totuși, atîta timp cît navele destinate acțiunilor decisive, adică navele de linie, continuau să rămînă în mod exclusiv velierele, introducerea aburului nu putea duce la schimbări prea mari în ceea ce privește desfășurarea marilor bătălii navale.

O dată cu inventarea elicei propulsoare au apărut mijloacele menite să revoluționeze complet războiul maritim și să transforme toate flotele de război în flote cu aburi. Au trecut 13 ani de la inventarea elicei pînă s-a făcut primul pas în această direcție. Francezii, care s-au dovedit întotdeauna superiori englezilor în ceea ce privește proiectarea și construc-

ția de nave, au fost primii care au făcut acest pas. Astfel, în 1849, inginerul francez Dupuy de Lôme a construit prima navă de linie cu elice — „Napoléon” — de 600 de cai putere și armată cu o sută de tunuri. Această navă nu se baza numai pe forța aburului; spre deosebire de zbatouri, elicea îi permitea să păstreze toate liniile și greumentul unei nave cu vele și să se deplaseze, după dorință, numai cu ajutorul aburului sau numai cu acela al velelor, sau concomitent cu ajutorul aburului și al velelor. În felul acesta, nava putea oricînd, folosind velele, să-și cruțe proviziile de cărbune pentru cazuri de extremă necesitate; ca urmare, ea depindea de stațiile de aprovizionare cu cărbune într-o măsură mult mai mică decît vechiul vapor cu zbatouri. Din cauză că folosea și velele, precum și datorită faptului că puterea motorului său cu aburi era încă prea mică pentru a-i imprima o viteză egală cu a vaporului cu zbatouri, „Napoléon” și celelalte nave de același tip au fost denumite nave cu aburi auxiliare. De atunci însă au fost construite nave de linie cu aburi cu o forță îndeajuns de mare pentru a le permite să dezvolte întreaga viteză pe care elicea o poate imprima navei. Datorită succesului obținut de „Napoléon”, atît în Franța cît și în Anglia au început curînd să se construiască nave de linie cu elice. Războiul cu Rusia * a dat un nou impuls acestei schimbări radicale în construcția navelor de război. Cînd s-a stabilit că cea mai mare parte din navele de linie bine construite pot fi dotate, fără prea multă greutate, cu elice și mașini, transformarea tuturor navelor de război în nave acționate cu ajutorul forței aburului a devenit doar o chestiune de timp. Nici una dintre marile puteri maritime nu se mai gîndește astăzi să construiască vase mari cu vele. Aproape toate navele noi puse pe cală sînt vapoare cu elice, cu excepția cîtorva vapoare cu zbatouri care mai sînt totuși necesare pentru anumite scopuri, și încă înainte de 1870 navele de război cu vele vor fi aproape tot atît de învechite cum sînt astăzi vîrtelnița și muscheta cu țevă lisă.

Războiul Crimeii a prilejuit apariția a două noi tipuri de nave de război. Primul tip de astfel de navă este canoniera cu aburi sau nava purtătoare de mortiere, construită inițial de englezi în vederea atacului pe care intenționau să-l dea împotriva Kronstadtului. Este un vas mic, cu un pescaj de 4 pînă la 7 picioare, armat cu unul sau două tunuri grele cu bătaie mare sau cu un mortier greu; canoniera se folosește

* Războiul Crimeii (1853—1856). — *Nota red.*

îndeosebi în apele puțin adânci, unde navigația este dificilă, iar nava purtătoare de mortiere, pentru bombardarea de la distanțe mari a arsenalelor maritime fortificate. Aceste canoniere au corespuns pe deplin destinației lor și vor juca, fără îndoială, un rol important în viitoarele campanii maritime. Nava purtătoare de mortiere, după cum s-a dovedit la Sveaborg, schimbă cu desăvîrșire raportul dintre fortăreață și navă în atac și în apărare, conferind navelor o capacitate fără precedent de a bombarda fără riscuri fortărețele ; la distanța de 3 000 de iarzi, de la care obuzele navelor purtătoare de mortiere pot nimeri un obiectiv atît de mare cum este un oraș, aceste nave sînt în deplină siguranță datorită mărimii reduse a suprafeței lor. Dimpotrivă, canonierele, acționînd în comun cu bateriile de coastă, vor întări apărarea și vor oferi astfel, pentru un război maritim, unitățile de luptă ușoare și mobile care au lipsit pînă acum.

A doua inovație au constituit-o bateriile plutitoare cuiasate, care nu puteau fi străpunse de proiectile ; ele au fost construite pentru prima oară de francezi pentru atacul fortificațiilor de coastă. Aceste baterii au fost încercate numai la Kinburn, și n-au obținut un succes prea însemnat ³²⁹ nici măcar împotriva slabelor parapete și a tunurilor ruginite ale acestei mici cetățui. Se pare însă că francezii au fost atît de mulțumiți de ele, încît continuă să facă noi experiențe în construirea de nave cu cuirase de oțel. Ei au construit canoniere cu un fel de parapet de oțel pe teugă, care nu poate fi străpuns de proiectile și care protejează tunul și pe servanții lui. Dar dacă bateriile plutitoare erau greoaie și trebuiau remorcate, în schimb aceste canoniere se scufundau întotdeauna cu prova în apă, fiind, în genere, improprii pentru navigație. Totuși francezii au construit o fregată cu aburi acoperită cu plăci de oțel, denumită „La Gloire”, care, după cît se spune, nu poate fi străpunsă de proiectile, este foarte rapidă și întru totul capabilă să înfrunte furtunile. Se emit cele mai exagerate păreri în legătură cu revoluția probabilă pe care aceste fregate rezistente la proiectile sînt menite s-o provoace în războiul maritim. Se afirmă că navele de linie s-au învechit și că de aici înainte deznodămîntul marilor bătălii navale va fi hotărît de aceste fregate armate cu o singură baterie de tunuri complet acoperite de o cuirasă rezistentă la proiectile și în fața căroră nu va rezista nici o navă de lemn cu trei punți. Nu este cazul să discutăm aici această chestiune, dar nu putem să nu remarcăm că este mult mai ușor să inventezi

și să pui la bordul unei nave tunuri ghintuite, îndeajuns de puternice pentru a străpunge o cuirasă de fier sau de oțel, decît să construiești un vas căptușit cu un strat de metal suficient de gros ca să reziste ghiulelelor sau obuzelor trase cu aceste tunuri. În ceea ce privește fregata „La Gloire”, trebuie spus că încă nu se știe în mod cert dacă ea poate rezista unei furtuni; se mai spune apoi că, neavînd posibilitatea să ia la bord o cantitate suficientă de cărbune, ea nu poate naviga, cu ajutorul mașinilor, mai mult de trei zile. Ce este în stare să facă rivalul ei britanic „Warrior” rămîne de văzut. Nu începe îndoială că, reducînd armamentul și rezerva de cărbune și modificînd construcția, se poate crea o navă perfect protejată împotriva proiectilelor trase de la distanțe mari și mijlocii și care să fie în același timp un vapor bun. Dar într-un secol ca acesta, cînd știința artileriei face progrese atît de rapide, avem toate motivele să ne îndoim că e cazul ca pe viitor să se construiască asemenea nave.

Revoluția care are loc azi în artilerie în urma introducerii tunului ghintuit pare a avea pentru războiul maritim o importanță care depășește cu mult influența pe care o pot exercita navele cuirasate. Orice tun ghintuit care merită această denumire imprimă tragerii la distanțe mari atîta precizie, încît vechea ineficacitate a tragerii navale la asemenea distanțe va fi, probabil, în curînd de domeniul trecutului. În afară de aceasta, tunul ghintuit, permițînd folosirea proiectilului alungit și a încărcăturii reduse, dă posibilitatea de a micșora simțitor calibrul și greutatea tunurilor de bord, sau, în cazul cînd calibrul rămîne același, dă rezultate mult mai bune. Proiectilul alungit al tunului ghintuit de 56 cwt*, cu calibrul de 32 de livre, va depăși proiectilul sferic al tunului cu țeavă lisă de 113 cwt și calibrul de 10 țoli nu numai în greutate, ci și în ceea ce privește puterea de pătrundere, bătaia și precizia. Forța ofensivă a oricărei nave crește de cel puțin trei ori dacă este armată cu tunuri ghintuite. Pe lîngă aceasta s-a simțit foarte mult nevoia de a inventa un proiectil armat cu focos percutant, care să explodeze chiar în momentul pătrunderii în bordajul navei. Rotația proiectilului sferic făcea imposibil acest lucru; în momentul căderii obuzului, focosul percutant nu se afla întotdeauna în poziție potrivită și, ca urmare, nu se producea explozia. În schimb, proiectilul alungit tras cu un tun ghintuit, rotindu-se în jurul axului său longitudinal, lovește întotdeauna ținta cu capul, și o simplă capsă percutantă

* — un cwt = 50 kg. — *Nota trad.*

montată în focosul din capul proiectilului produce explozia acestuia în momentul pătrunderii lui în bordajul navei. Este puțin probabil ca vreuna dintre navele acoperite cu oțel inventate pînă acum să poată înfrunta, fără a avea de suferit, două asemenea salve trase de o navă cu două punți, ca să nu mai vorbim de obuzele care intră prin saborduri și explodează între punți. Tunurile ghintuite sînt menite, în mare măsură, să pună capăt luptelor la distanțe foarte mici, ca acelea pentru care erau potrivite caronadele; manevra capătă din nou o mare importanță și, cum aburul face ca navele aflate în luptă să nu depindă de vînt și de marea, înseamnă că, pe viitor, războiul maritim se va apropia și mai mult, în ceea ce privește metoda, de bătăliile pe uscat și va fi subordonat aceluiași reguli tactice ca și acestea.

Navele de război care formează flotele militare moderne se împart în diferite ranguri, de la rangul întii la rangul șase. Dar cum aceste ranguri sînt variabile și arbitrare, este mai bine să clasificăm navele uzual în : nave de linie, fregate, corvete, bricuri, goelete ș.a.m.d. Navele de linie sînt cele mai mari nave de război, destinate să formeze în bătălia generală linia de luptă și să decidă deznodămîntul bătăliei prin greutatea proiectilelor aruncate asupra navelor inamice. Ele pot fi tripunțate sau bipunțate, cu alte cuvinte pot avea trei sau două punți acoperite, armate cu tunuri. Aceste punți poartă denumirea de : puntea inferioară, puntea mijlocie și puntea principală sau superioară. Puntea superioară, care la început era acoperită numai pe duneț și pe teugă, are acum deasupra ei o punte deschisă, continuă, de la etravă la etambou. Această punte deschisă, ale cărei părți se mai numesc și acum duneț și teugă (poziția de la mijlocul navei fiind denumită gangway), este de asemenea armată cu artilerie, în special cu caronade, astfel că în realitate nava cu două punți are trei rînduri de tunuri, iar cea cu trei punți — patru rînduri. Tunurile cele mai grele sînt dispuse, bineînțeles, pe puntea inferioară, și cu cît bateriile se află mai sus deasupra nivelului apei, cu atît greutatea tunurilor e mai mică. De obicei, calibrul tunurilor este același pentru toate punțile; acest lucru se obține prin micșorarea greutății tunului, ceea ce face ca tunurile de pe punțile superioare să reziste numai la încărcături reduse și, deci, să fie folosite numai pentru trageri la distanțe mai mici. Singura excepție de la această regulă o constituie tunurile de goană, care sînt dispuse la prova și pupa navei și care, chiar dacă sînt instalate pe teugă sau pe duneț, ca lungime și greu-

tate sînt cît mai mari cu putință, ele fiind destinate acțiunilor la distanțele cele mai mari posibile. Astfel, tunurile de la prova și pupa navelor de linie engleze sînt fie tunuri-obuziere de 8 sau 10 țoli, fie tunuri pentru ghiulele, de 56 de livre (calibru — 7,7 țoli) ori de 68 de livre (calibru — 8,13 țoli), dintre care unul este instalat pe teugă, pe o platformă rotativă. În marina engleză, pe o navă de rangul întii există de obicei șase tunuri de pupa și cinci tunuri de prova. Restul armamentului unei astfel de nave este următorul :

Locul amplasării tunurilor	Tipul de tunuri	Greutatea	Lungimea	Numarul de tunuri
Puntea inferioară	Tunuri-obuziere de 8 țoli	65 cwt	9 picioare 0 țoli	4
Puntea inferioară	Tunuri de 32 de livre	56 „	9 picioare 6 țoli	28
Puntea mijlocie	Tunuri-obuziere de 8 țoli	65 „	9 picioare 0 țoli	2
Puntea mijlocie	Tunuri de 32 de livre	50 „	9 picioare 0 țoli	32
Puntea superioară	Tunuri de 32 de livre	42 „	8 picioare 0 țoli	34
Teuga și duneta	Tunuri de 32 de livre	45 „	8 picioare 6 țoli	6
	Caronade de 32 de livre	17 „	4 picioare 0 țoli	14
Total				120

Armamentul navelor de linie de dimensiuni mai mici este amplasat după același principiu. Pentru comparație dăm și armamentul unei nave franceze de rangul întii : puntea inferioară — 32 de tunuri lungi de 30 de livre, puntea mijlocie — 4 tunuri-obuziere de 80 de livre, și treizeci de tunuri scurte de 30 de livre ; puntea superioară — 34 de tunuri-obuziere de 30 de livre ; teuga și duneta — 4 tunuri obuziere de 30 de livre, și 16 caronade de 30 de livre, în total — 120 de tunuri. Tunul-obuzier francez de 80 de livre are calibrul cu 0,8 țoli mai mare decît cel englez de 8 țoli ; tunul-obuzier de 30 de livre și tunul de 30 de livre pentru ghiulele au calibrul ceva mai mare decît cel englez de 32 de livre, astfel încît, în ceea ce privește greutatea proiectilelor, superioritatea este de par-

tea francezilor. Cea mai mică navă de linie are acum 72 de tunuri; cea mai mare fregată — 61.

Fregata este o navă cu o singură punte, acoperită, armată cu tunuri, deasupra căreia este o altă punte, deschisă (teugă și duneță), armată și ea cu tunuri. În marina engleză, armamentul fregatelor se compune de obicei din : 30 de tunuri (ori toate tunuri-obuziere, ori o parte tunuri-obuziere, iar o parte tunuri lungi de 32 de livre) pe puntea tunurilor; 30 de tunuri scurte de 32 de livre, pe teugă și pe duneță, și un tun greu, cu pivot, pe o platformă rotativă, la provă. Întrucît fregatele sînt destinate, de cele mai multe ori, să acționeze izolat și de obicei angajează lupta de unul contra unul cu fregatele inamice trimise cu aceleași misiuni, majoritatea națiunilor maritime au depus eforturi însemnate pentru ca fregatele să fie cît mai mari și mai puternice. La nici o altă categorie de nave, sporirea tonajului nu a fost atît de vizibilă ca la fregate. Dat fiindcă Statele Unite au avut nevoie de o marină militară necostisitoare, dar îndeajuns de puternică pentru a inspira respect, ele au fost prima țară care și-a dat seama de marele avantaj de a avea o flotă de fregate mari, în cadrul căreia fiecare navă să fie superioară oricărei fregate trimise împotriva ei de alte națiuni. Superioritatea constructorilor navali americani în construirea de nave rapide le-a oferit de asemenea un avantaj de care au știut să profite, și ultimul război cu Anglia (1812—1814) a arătat în numeroase bătălii încununate de succes că aceste fregate americane au fost niște adversari redutabili. Pînă în ziua de azi fregatele Statelor Unite continuă să fie considerate prototipul acestui gen de navă, deși ca mărime ele nu mai diferă de fregatele altor flote de război atît de mult ca acum 30 sau 40 de ani.

Rangul următor de nave de război poartă denumirea de corvete. Ele nu au decît un rînd de tunuri, care sînt dispuse pe o punte deschisă. Dar navele de dimensiuni ceva mai mari din acest rang au teugă și duneță (acestea însă nu sînt unite printr-o punte continuă la centrul navei), pe care se găsesc alte cîteva tunuri. De aceea corvetele de acest gen corespund aproape întru totul fregatei de acum 80 de ani, cînd ambele extremități ridicare ale navei nu fuseseră unite printr-o punte continuă. Aceste corvete sînt totuși îndeajuns de puternice pentru a purta tunuri de același calibru ca și navele de dimensiuni mai mari. Ele au de asemenea trei arbori, toți cu vele pătrate. Navele mai mici — bricurile și goeletele — au între 20 și 6 tunuri. Ele au numai doi arbori cu vele pătrate

la bricuri și cu vele aurice la goelete. Calibrul tunurilor lor este în mod necesar mai mic decât acela al tunurilor de pe navele mari și, de obicei, nu trece de 18 sau 24 de livre, iar uneori coboară chiar pînă la 12 și 9 livre. Navele cu o forță ofensivă atît de redusă nu pot fi trimise acolo unde e de presupus că pot să întîmpine o rezistență serioasă. În apele europene, ele încep să fie pretutindeni înlocuite cu vapoare mici; ele pot fi cu adevărat folositoare numai în apropierea unor coaste ca acelea ale Americii de Sud, ale Chinei etc., unde au de întîmpinat un inamic slab și unde servesc doar pentru a reprezenta pavilionul unei mari puteri maritime. Armamentul mai sus arătat este cel adoptat de flotă în momentul de față, dar nu încapă îndoială că, în cursul următorilor zece ani, el se va schimba sub toate aspectele, prin introducerea pretutindeni a tunului de bord ghintuit.

Scris de F. Engels în jurul
lui 22 noiembrie 1860

Publicat în
„New American Cyclopaedia”,
vol. XII, 1861

Se tipărește după textul
apărut în enciclopedie

Tradus din limba engleză

KARL MARX
Domnul Vogt³³⁰

Scrisă de K. Marx
în februarie-noiembrie 1860

Cartea a fost publicată
la Londra în 1860
Semnat: *Karl Marx*

Se tipărește după textul cărții
Tradus din limba germană

Herr Vogt.

Bon

Karl Marx.

London,

H. Petzsch & Co, deutsche Buchhandlung.

78. FENCHURCH STREET, E.C.

—
1860.

Coperta interioară a primei ediții a lucrării
lui Marx „Domnul Vogt”

Prefață

Am publicat în „*Volks-Zeitung*” din Berlin, în „*Reform*”³³¹ din Hamburg și în alte ziare germane o declarație, datată „*Londra*, 6 februarie 1860”, care începea cu următoarele cuvinte :

„Prin prezenta declar că am făcut demersurile necesare în vederea dării în judecată a cotidianului «*National-Zeitung*»³³² din Berlin pentru calomniile debitate în articolele de fond din nr. 37 și 41 în legătură cu pamfletul lui *Vogt* «*Procesul intentat de mine lui Allgemeine Zeitung*»³³³. Lui *Vogt* îi voi răspunde mai târziu pe calea scrisului”.

Ce m-a determinat să-i răspund lui *Karl Vogt* pe calea scrisului, iar lui „*National-Zeitung*” pe calea justiției va reieși chiar din conținutul prezentei lucrări.

În cursul lunii februarie 1860 am dat în judecată pentru calomnie cotidianul „*National-Zeitung*”. După ce procesul a trecut prin patru instanțe de fond, la 23 octombrie a.c. am primit din partea tribunalului suprem regal din Prusia o decizie prin care această ultimă instanță îmi răpea dreptul unei acțiuni, procesul fiind deci clasat înainte de a fi ajuns la dezbateri publice. Dacă, așa cum aveam dreptul să contez, dezbaterile publice ar fi avut loc, aș fi fost scutit să mai scriu prima treime din prezenta lucrare. Simpla reproducere a unei dări de seamă stenografice asupra dezbaterilor judiciare ar fi fost de ajuns, iar eu aș fi scăpat de un lucru extrem de neplăcut, și anume de a fi nevoit să răspund unor acuzații aduse persoanei mele, deci de a vorbi despre mine însumi. Am evitat întotdeauna cu atîta grijă să fac acest lucru, încît *Vogt* putea conta ca scornelile sale să aibă un oarecare succes. Dar sunt certi denique fines *. Elucubrația lui *Vogt*, rezumată de „*National-Zeitung*” în maniera care-i este proprie, mă acuza de o serie

* — există, totuși, anumite limite. — *Nota trad.*

de acțiuni infamante, care acum, după ce mi-a fost luată definitiv orice posibilitate de a le combate *in mod public*, pe calea justiției, reclamă neapărat să fie combătute pe calea scrisului. Dar independent de aceste considerente, care nu-mi lăsau nici o alternativă, mai aveam — de vreme ce tot trebuia să mă ocup de treaba aceasta — și alte motive de a analiza mai amănunțit poveștile vinătorești debitate de Vogt pe seama mea și a tovarășilor mei de partid. Pe de o parte — strigătele de triumf, aproape unanime, cu care presa germană așa-zis „liberală” a salutat pretensele sale dezvăluiri; pe de altă parte — faptul că analizarea elucubrației lui Vogt îmi oferea prilejul de a-l caracteriza pe acest individ, care reprezintă un întreg curent.

Răspunsul meu la pamfletul lui Vogt m-a silit, pe ici, pe colo, să dau în vileag unele partii honteuse * din istoria emigrației. În această privință n-am făcut decât să uzez de dreptul „legitimei apărări”. De altfel, cu excepția câtorva persoane, puține la număr, emigrației nu i se pot reproșa decât iluziile mai mult sau mai puțin justificate de împrejurările din acea perioadă și prostiile, generate în mod inevitabil de situația excepțională în care s-a pomenit pe neașteptate. Mă refer aici, firește, numai la primii ani ai emigrației. O comparație între istoria guvernelor și a societății burgheze începând cam de prin anul 1849 și pînă în 1859 și istoria emigrației din aceeași decadă ar constitui cea mai strălucită apologie care s-ar putea face acesteia din urmă.

Știu dinainte că aceiași oameni chibzuiți care la apariția elucubrației lui Vogt au clătinat sceptici din cap în privința seriozității „dezvăluirilor” ei, acum nu vor putea înțelege cum de mi-am putut pierde timpul să combat asemenea nerozii; în același timp, scribii „liberali”, care s-au grăbit să răspîndească cu o bucurie răutăcioasă în presa germană, elvețiană, franceză și americană grosolăniile anoste și minciunile abjecte ale lui Vogt, vor socoti că maniera mea de a mă răfui cu ei și cu eroul lor este pur și simplu scandaloasă. But never mind! **

Partea politică și cea juridică a acestei lucrări nu necesită o prefață specială. Pentru a înlătura eventualitatea unor confuzii, mă mărginesc să subliniez un singur lucru: oameni care ajunseseră încă înainte de 1848 la concluzia că independența Poloniei, Ungariei și Italiei trebuie susținută nu numai pentru că reprezintă un *drept* al acestor țări, ci și în *interesul* Ger-

* — capitol rușinos. — *Nota trad.*

** — Dar ce importanță are! — *Nota trad.*

maniei și al Europei, au enunțat păreri diametral opuse asupra tacticii pe care trebuia s-o adopte Germania față de Ludovic Bonaparte în 1859, cu prilejul războiului din Italia³³⁴. Această divergență de păreri a fost rezultatul felului cu totul opus de a aprecia *premisele faptice*, asupra cărora rămîne să se pronunțe viitorul. În ce mă privește, nu mă ocup în această lucrare decît de părerile lui Vogt și ale clicii sale. Pînă și părerile pe care *pretindea* că le susține, și pe care le susținea numai în *inchipuirea* unei gloate lipsite de discernămint, nu intră, de fapt, în sfera criticii mele. Eu nu mă ocup decît de părerile pe care le-a susținut *în realitate*.

În încheiere vreau să mulțumesc din inimă pentru ajutorul pe care mi l-au acordat cu plăcere la scrierea acestei lucrări nu numai vechi tovarăși de partid, dar și mulți membri ai emigrației din Elveția, Franța și Anglia, pe care înainte nici nu-i cunoșteam și, în parte, nu-i cunosc personal nici acum.

Londra, 17 noiembrie 1860

Karl Marx

I. Banda pucioasei ³³⁵

Clarín : Malas pastillas gasta ; — — —
 — — — hase untado
 Con ungüento de azufre. (Calderon) *

„*Caracterul împlinit*”, după cum l-a caracterizat cu delicatețe avocatul *Hermann* în fața tribunalului districtual din Augsburg pe bine împlinitul său client, Vogtul ereditar din Nichilburg ³³⁶, își începe extraordinarea sa „cronică istorică” în felul următor :

„Sub numele de banda pucioasei, sau și sub acela, nu mai puțin caracteristic, de *bürstenheimeri*, erau cunoscuți în rîndurile emigranților din 1849 un grup de oameni care inițial erau risipiți prin Elveția, Franța și Anglia, iar apoi s-au adunat, încetul cu încetul, la Londra, unde îl venerau, în calitate de șef suprem recunoscut, pe domnul *Marx*. Principiul politic al acestei confrerii era dictatura proletariatului etc.” (Karl Vogt. „Procesul intentat de mine lui Allgemeine Zeitung”, Geneva, decembrie 1859, pag. 136.)

„*Lucrarea capitală*” ³³⁷, în care a fost strecurată această importantă informație, a apărut în decembrie 1859. Dar încă cu 8 luni înainte, în mai 1859, „*caracterul împlinit*” publicase în „*Handels-Courier*” din Biel un articol ³³⁸ care trebuie socotit o *schiză* a „*cronicii istorice*” mult mai ample de mai târziu. Să auzim cum glăsuiește *textul inițial*.

„După coticura survenită în revoluția din 1849 — începe să îndruga la brașoave *comis-voiajorul* din Biel —, la Londra s-a adunat încetul cu încetul o clică de fugari, ai cărei membri fuseseră cunoscuți, la timpul său (!), în rîndurile *emigrației elvețiene*, sub denumirea de «*bürstenheimeri*» sau «*banda pucioasei*». Șeful lor este *Marx*, fostul redactor al lui «*Rheinische Zeitung*» din Colonia, lozinca lor e «*republica socială, dictatura muncitorilor*», iar ocupația lor — organizarea de asociații și de conspirații”. (Reprodus în „*Lucrarea capitală*”, secțiunea a treia, documente nr. 7, pag. 31, 32.)

Clica de fugari, cunoscută „în rîndurile emigrației elvețiene” sub denumirea de „*banda pucioasei*”, se transformă

* Clarín : Îi place să jongleze cu vorbe goale... s-a uns cu alifie de pucioasă. — *Nota trad.*

după 8 luni, de data aceasta pentru un public mai numeros, într-o masă de oameni „risipiți prin Elveția, Franța și Anglia”, cunoscută în general „în rîndurile emigranților” sub denumirea de „banda pucioasei”. Este vechea poveste cu indivizii îmbrăcați în anterie din pinză de cînepă făcute din stofă verde de Kendal, istorisită cu atîta haz de prototipul lui Karl Vogt, nemuritorul sir John Falstaff *, care în metamorfoza sa zoologică nu și-a pierdut nimic nici din formă, nici din conținut. Din textul inițial al *comis-voiajorului* din Biel reiese că atît „banda pucioasei” cît și „Bürstenheimerii” aparțineau florei locale elvețiene. Să cercetăm puțin istoria lor naturală.

Aflînd de la prieteni că în 1849—1850 s-a înfiripat într-adevăr la Geneva o societate a emigranților intitulată „banda pucioasei” și că d-l S. L. Borkheim, negustor înstărit din City-ul londonez, mi-ar putea da informații mai precise în legătură cu obîrșia, dezvoltarea și declinul acestei societăți geniale, i-am scris în februarie 1860 acestui domn, pe care pe atunci nu-l cunoșteam încă; după o întrevvedere personală cu dînsul am primit într-adevăr următoarea expunere pe care o reproduc întocmai.

„Londra, 12 februarie 1860
18, Union Grove, Wandsworth Road

Stimate domn!

Deși am trăit amîndoi 9 ani în aceeași țară și chiar, mai tot timpul, în același oraș, pînă acum 3 zile nu ne-am cunoscut personal. Cu toate acestea ați presupus, și pe bună dreptate, că eu, ca tovarăș de exil, nu voi refuza să vă dau informațiile dorite.

Să trecem deci la «banda pucioasei».

În 1849, scurt timp după ce noi, insurgenții, am fost alungați cu gloanțe** din Baden, la Geneva s-au adunat, parte trimiși acolo de autoritățile elvețiene, parte alegîndu-și ei singuri ca loc de refugiu acest oraș, mai mulți tineri — studenți, soldați sau negustori — care se imprieteniseră în Germania încă înainte de 1848 sau se cunoscuseră în timpul revoluției.

Starea de spirit în rîndurile emigranților nu era dintre cele mai vesele. Așa-numiții conducători politici aruncau unii asupra altora vina eșecului, iar comandanții militari se criticau unii pe alții pentru mișcările

* Vezi Shakespeare, „Henric al IV-lea”, partea I, actul II, scena a 4-a. Istorisind o poveste închipuită despre o încăierare pe care ar fi avut-o cu o ceată de derbedei, Falstaff le sporește numărul de cîte ori îi pomenește și, antrenat de scorneala sa, îi prezintă îmbrăcați ba în anterie din pinză de cînepă (în limba engleză „buckram men”, expresie care a devenit sinonimă cu oameni care nu există în realitate), ba în haine făcute din stofă de Kendal. — *Nota red.*

** În limba germană joc de cuvinte: „hinausgekugelt” înseamnă „alungați cu gloanțe”, dar și „dați de-a rostogolul”. — *Nota trad.*

ofensive de retragere, pentru marșurile de flanc și retragerile ofensive; emigranții începuseră să se improaște reciproc cu calificativele de republicani burghezi, socialiști și comuniști; ploua cu manifeste, care nu contribuiau cituși de puțin la calmarea spiritelor. Emigranților li se năzărea că văd pretutindeni spioni și, pentru a pune capac la toate, hainele celor mai mulți dintre ei începuseră să se transforme în zdrențe, iar pe fețele lor citeai foamea. În această jalnică situație, tinerii de care am pomenit mai sus au rămas totuși prieteni. Ei erau:

Eduard Rosenblum, născut la Odesa, din părinți germani; studiasse medicina la Leipzig, Berlin și Paris.

Max Cohnheim din Fraustadt, fost funcționar comercial, iar la izbucnirea revoluției servea ca voluntar cu termen redus la artileria de gardă.

Korn, chimist și farmacist din Berlin.

Becker, inginer din Renania,

și eu, care, după ce îmi luasem în 1844 bacalaureatul la liceul Werder din Berlin și urmasem la universitățile din Breslau, Greifswald și Berlin, când a izbucnit revoluția din 1848 eram tânăr în orașul meu natal (Glogau).

Cred că nici unul dintre noi nu avea peste 24 de ani. Locuiam în apropiere unul de altul, ba un timp am locuit chiar cu toții în aceeași casă de pe strada Grand Pré. În această țărișoară, care oferea atât de puține posibilități de a-ți câștiga existența, principala noastră preocupare era să nu ne lășăm descurajați și demoralizați de mizeria generală a vieții de emigrant și nici de mahmureala politică. Clima, natura erau minunate și, în virtutea trecutului nostru brandenburgic, am găsit *die Jegend jottvoll**. Împărțeam totul frățește și, când nu mai aveam ce împărți, se găseau birtași binevoitori sau alți oameni de treabă cărora le era de ajuns să vadă fețele noastre tinere, pline de viață, pentru a ne împrumuta cu dragă inimă cite ceva. De bună seamă că, așa zvăpăiați cum eram, inspiram încredere! Se cuvine să amintesc aici cu recunoștință de cafetierul Bertin (Café de l'Europe), care ne-a «creditat» literalmente în permanență nu numai pe noi, ci și pe mulți alți emigranți germani și francezi. În 1856, după o absență de 6 ani, întorcându-mă din Crimeea, m-am oprit la Geneva special pentru a-mi achita, cu pietatea unui «hoinar» de bună credință, datoriiile. Bunul, rubicondul și rotofeul Bertin a rămas uluit și m-a încredințat că eram primul care-i făcea această bucurie, totuși nu regretă că are de încasat 10 000—20 000 de franci de la niște emigranți, de mult împrăștiati în toate colțurile lumii. Lăsând la o parte aceste datorii, el s-a interesat deosebit de cordial de prietenii mei mai apropiați. Din păcate însă, prea multe nu i-am putut spune.

După această digresiune revin la anul 1849.

Ne petreceam timpul în cîntece și chefuri. Îmi amintesc că la masa noastră se perindau emigranți de cele mai diferite nuanțe politice, printre care și francezi și italieni. Serile vesele petrecute în asemenea dulci jubilo** ne păreau niște oaze în pustiul, firește jalnic, al vieții de emigrant. La petrecerile noastre veneau uneori, pentru a se destinde, și prieteni de-ai noștri care erau pe atunci, sau au devenit ulterior, membri ai Marelui Consiliu din Geneva.

* — că acest ținut este un colțisor de rai (dialect berlinez). — *Nota trad.*

** — dulci desfătări. — *Nota trad.*

Liebknecht, care se află acum aici și pe care în decurs de 9 ani nu l-am văzut decît întimplător, pe stradă, de trei sau patru ori, frecventa destul de des cercul nostru. Cîți studenți, doctori, foști colegi de liceu și de universitate, abătîndu-se pe aici în vacanță, n-au luat adesea cu noi nenumărate halbe cu bere și sticle din deliciosul vin de Mâcon, atît de ieftin. Uneori petreceam zile, ba chiar săptămîni întregi, pe lacul Geneva fără să punem piciorul pe uscat, cîntam romanțe și, acompaniîndu-ne cu chitara, «făceam serenade» sub ferestrele vilelor de pe malul savoiard și elvețian al lacului.

Nu mă sfiesc să recunosc că singele nostru clocotitor ne împingea uneori la escapade care contraveneau ordonanțelor poliției. În asemenea cazuri, simpaticul *Albert Galeer*, acum decedat, adversar politic cu greutate al lui Fazy în cadrul Marelui Consiliu din Geneva, ne dojenea pe tonul cel mai amical. «Sînteți niște zvăpăiați — spunea el —, dar trebuie să recunoaștem că dacă, în pofida vieții voastre jalnice de emigranți, v-ați mai păstrat optimismul, înseamnă că v-ați păstrat toată vigoarea trupului și a spiritului, iar pentru aceasta este nevoie de elasticitate». Acestui om inimos îi venea greu să ne mustre mai aspru. Era membru în Marele Consiliu al cantonului Geneva.

Cît despre dueluri, după cîte știu, n-a avut loc decît unul singur — și anume cu pistolul — între mine și un oarecare domn R...n. Motivul n-a fost însă nicidecum de ordin politic. Am avut ca secundant un artilerist din Geneva, care nu vorbea decît franțuzește, iar arbitru a fost fratele consilierului *Albert Galeer*, tînărul *Oskar Galeer*, răpus, din păcate, prea de timpuriu, pe cînd era student la München, de o febră tifoidă. Un al doilea duel, dar nici acesta de natură politică, urma să aibă loc între *Rosenblum* și un emigrant din Baden, sublocotenentul *von F...g*, care s-a înapoiat curînd după aceea în patrie și, pare-mi-se, a intrat în armata badeneză reorganizată. Duelul a fost însă evitat, deoarece în dimineața cînd urma să aibă loc, conflictul a fost aplanat pe cale amiabilă prin mijlocirea d-lui *Engels*. Presupun că este una și aceeași persoană cu cel care s-ar afla, cîcă, acum la Manchester și pe care de atunci nu l-am mai văzut. Acest domn *Engels* era în trecere prin Geneva și am golit multe sticle de vin în plăcuta sa companie. Dacă-mi amintesc bine, întîlnirea cu dînsul ne era cu atît mai bine venită, cu cît puteam permite pungii sale să preia comanda.

Noi nu ne-am alăturat nici conducătorilor așa-numiților republicani albaștri, nici celor ai republicanilor roșii și nici celor ai socialiștilor sau ai comuniștilor. Ne permiteam să judecăm în mod liber și independent — nu pretînd că întotdeauna și just — manevrele politice ale diversilor regenți ai imperiului, membri ai parlamentului de la Frankfurt și ai altor foruri de trîncăneală, generali sau caporali ai revoluției sau Dalai-Lama ai comunismului, înființînd chiar în acest scop și în altele, tot atît de amuzante pentru noi, un săptămînal intitulat

«RUMMELTIPUFF»
*Organ al derbedeocrației**

* „Dacă memoria nu mă înșală, această poreclă era dată tuturor partidelor liberale din Camera unuia dintre micile state germane sau din parlamentul de la Frankfurt. Noi am vrut s-o imortalizăm”. (*Borkheim*.)

N-au apărut decît două numere ale acestui săptămînal. Cînd mai tîrziu am fost arestat în Franța, pentru ca mai apoi să fiu expulzat, poliția franceză mi-a confiscat toate hîrțile și caietele mele cu însemnări zilnice, așa că nu-mi mai amintesc exact dacă acest săptămînal a sucombat din lipsă de fonduri sau a fost suspendat de autorități.

«Filistinii» — atît cei din rîndurile așa-numiților republicani burgezi, cît și din rîndurile așa-numiților muncitori comuniști — ne-au poreclit «banda pucioasei». Am impresia că uneori ne intitulam noi înșine astfel. În orice caz această poreclă era dată societății noastre în accepția inocentă a expresiei germane «Schwefelbande». Și astăzi încă mă înțilnesc în modul cel mai amical cu tovarăși de exil, unii dintre ei — prieteni ai d-lui Vogt, alții — foști, și probabil și actuali, prieteni ai dv. Mă bucur însă că pe nici unul dintre ei nu l-am auzit vorbind vreodată pe un ton disprețuitor, atît sub aspect politic cît și din punctul de vedere al vieții lor particulare, despre membrii sus-amintitei «bande a pucioasei».

Aceasta este singura «bandă a pucioasei» pe care o cunosc. Ea a existat la Geneva din 1849 pînă în 1850. Pe la mijlocul anului 1850, cu excepția lui Korn, pușin numeroșii membri ai acestei societăți periculoase au fost siliți să părăsească Elveția, deoarece făceau parte din categoria de emigranți care trebuiau expulzați. Astfel și-a încheiat existența această «bandă a pucioasei». Dacă au existat și alte «bande ale pucioasei», unde anume și în ce scop — nu știu.

Korn, pare-mi-se, a rămas în Elveția ca farmacist. Înainte de bătălia de la Idstedt, Cohnheim și Rosenblum au plecat în Holstein. Cred că amîndoi au luat parte la această bătălie. Mai tîrziu, în 1851, au plecat în America. La sfîrșitul aceluiași an Rosenblum s-a înapoiat în Anglia, iar în 1852 a plecat în Australia; din 1855 n-am mai avut nici o știre despre el. Cît despre Cohnheim, se spune că ar fi de cîțva timp redactor la «New Yorker Humorist». Becker a plecat chiar atunci, în 1850, în America. Din păcate nu pot spune precis ce s-a întîmplat cu dînsul.

În ceea ce mă privește, am petrecut iarna 1850—1851 la Paris și Strasbourg. Așa cum am mai arătat, în februarie 1851 poliția franceză m-a expulzat în Anglia, după ce timp de trei luni m-a tîrît, de cele mai multe ori ferecat în lanțuri grele, prin 25 de închisori. M-am stabilit aici, unde, după ce m-am consacrat un an de zile studierii limbii engleze, am început să mă îndeletnesc cu comerțul, păstrînd însă în permanență un viu interes pentru evenimentele politice din patria mea, chiar dacă m-am ținut departe de activitatea diferitelor cliți ale emigranților politici. Îmi merge destul de bine sau, cum spune englezul, very well, sir, thank you *. Dv. sînteți de vină dacă a trebuit să parcurgeți această po-veste lungă, dar nicidecum instructivă.

Al dv. devotat,
Sigismund L. Borkheim.

Așa glăsuiește scrisoarea d-lui Borkheim. Presimțind importanța ei istorică, „banda pucioasei”, precaută, a avut grijă să-și sape, ca o gravură în lemn, pe răbojul istoriei

* — foarte bine, domnule, mulțumesc. — Nota trad.

actul ei de stare civilă. Și anume, primul număr din „Rummelpuff” este împodobit cu portretele fondatorilor lui.

Genialii domni din „banda pucioasei” au participat la puciul republican organizat de Struve în septembrie 1848, apoi au stat în închisoare la Bruchsal pînă în mai 1849 și, în sfîrșit, au luat parte, ca soldați, la campania pentru constituția imperiului, din care pricină au fost expulzați din Elveția³³⁹. În cursul anului 1850, doi matadori ai acestei bande, Cohnheim și Rosenblum, au sosit la Londra, unde s-au „grupat” în jurul domnului *Gustav Struve*. N-am avut cîntea să-i cunosc personal. Relațiile politice dintre noi au constat în aceea că, sub conducerea lui Struve, ei au încercat să formeze un comitet aparte, pe care să-l opună Comitetului emigranților³⁴⁰ de la Londra, condus pe atunci de mine, Engels, Willich și alții. Pronunțiamen-tul, îndreptat împotriva noastră, redactat de acest comitet și semnat de Struve, Rosenblum, Cohnheim, Bobzin, Grunich și Oswald, a apărut și în „Abend-Post” din Berlin.

În perioada de înflorire a Sfintei Alianțe, *banda cărbunelui* (carbonarii)³⁴¹ a alimentat copios activitatea polițienească și fantezia aristocratică. Intenționa oare imperialul nostru Gorgellantua să-i imite pe cei care au tras foloase de pe urma bandei cărbunelui și să folosească, la rîndul său, „banda pucioasei” în favoarea și spre binele burgheziei germane? Împreună cu *banda silitrei*, aceste bande ar crea o trinitate pentru poliție. Poate că lui *Karl Vogt* îi displace pucioasa pentru că nu poate suferi mirosul prafului de pușcă. Sau poate că, aidoma altor bolnavi, urăște, îi e silă de leacul său specific? Se știe că vraciul *Rademacher* categorisește bolile după leacurile pe care le vindecă³⁴². În cazul acesta, în categoria bolilor pucioasei ar intra ceea ce avocatul Hermann a denumit la tribunalul districtual din Augsburg „*characterul Implinit*” al clientului său, ceea ce *Rademacher* denumește o „burtă întinsă ca o tobă”, iar și mai vestitul doctor *Fischart* * — „pîntecele francez proeminent”. Astfel, toate tipurile falstaffiene au suferit, mai mult decît într-un singur sens, de boala pucioasei. Sau i-a amintit oare lui *Vogt* conștiința sa

* I. Fischart, Extraordinara cronică istorică plină de învățăminte cu privire la faptele și cugetările d-lor Grandgoschir, Gorgellantua și Pantagruei, cap. VI. — *Nota red.*

zoologică că pucioasa este moartea parazitului scabiei, și, de aceea, inspira oroare paraziților scabiei care și-au schimbat de mai multe ori pielea? Căci, potrivit celor mai recente cercetări, parazitul scabiei poate să se reproducă și, deci, să ajungă la conștiința de sine numai după năpîrlire. Grozavă contradicție! Pe de o parte, *pucioasa*, pe de altă parte *parazitul scabiei ajuns la conștiința de sine!* Dar, oricum, Vogt era dator să dovedească atât „împăratului” său cît și burghezului liberal german că vina pentru toate calamitățile care s-au abătut asupra lumii „după coticura survenită în revoluția din 1849” o poartă *banda pucioasei* din Geneva, și nu *banda 10 decembrie*³⁴³ din Paris. Pe mine personal, drept pedeapsă pentru sacrilegiile comise ani de-a rîndul împotriva căpeteniei și a membrilor „bandei 10 decembrie”, s-a văzut nevoit să mă înalțe la rangul de șef al acestei bande a pucioasei, atît de hulită de el și cu totul necunoscută mie pînă la apariția „*Lucrării capitale*”. Pentru ca îndreptățita minie a „simpatichului interlocutor” să poată fi înțeleasă, citez mai jos din lucrarea mea „*Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*”, New York, 1852 (vezi pag. 31, 32 și 61, 62) cîteva pasaje referitoare la „banda 10 decembrie”.

„Această bandă³⁴⁴ există din 1849. Sub pretextul fondării unei societăți de binefacere, lumpenproletariatul parizian fusese organizat în secții secrete, conduse fiecare de cite un agent bonapartist. În fruntea întregii societăți se afla un general bonapartist. Alături de roués * ruinați din aristocrație cu mijloace de existență îndoielnice și de origine dubioasă, alături de lepădături depravate, în goană după aventuri, din rîndurile burgheziei, întîlneai aici vagabonzi, soldați demobilizați, pușcăriași eliberați, ocnași evadați, escroci, șarlatani, golani, hoți de buzunare, scamatori, cartofori, maquereaux **, proxeneți, hamali, salahori, flașnetari, culegători de zdrențe, tocilari, căldărari, cerșetori, într-un cuvînt toată acea masă nedefinită și pestriță pe care împrejurările o aruncă de colo pînă colo și căreia francezii îi zic la bohème; din aceste elemente care-i erau înrudite, Bonaparte a alcătuit simburele bandei 10 decembrie, «societate de binefacere», întrucît toți membrii ei simțeau, ca și Bonaparte, nevoia de a-și face lor bine pe socoteala maselor muncitoare ale națiunii. Bonaparte, care se situează în fruntea lumpenproletariatului, găsind numai în rîndurile lui în

* — desfrînați. — *Nota trad.*

** — întreținuți. — *Nota trad.*

proporție de masă oglindirea propriilor sale interese, recunoscând în această drojdie, în aceste otrepe, în aceste lepădături ale tuturor claselor unica clasă pe care se poate bizui fără rezervă, iată-l pe Bonaparte cel adevărat, Bonaparte sans phrase *, ușor de recunoscut chiar și atunci când, mai târziu, devenit atotputernic, își plătește datoria față de o parte din vechii săi tovarăși de conspirație deportându-i la Cayenne împreună cu revoluționarii. Desfrînat inveterat, rutinat, el consideră viața istorică a popoarelor și dramele ei drept o comedie în sensul cel mai vulgar, o mascaradă în care costumele, cuvintele și pozele pompoase nu servesc decît pentru a masca cele mai josnice ticăloșii. Așa, de pildă, cu prilejul intrării sale în Strasbourg, un uliu elvețian dresat reprezenta vulturul napoleonian, iar cu prilejul debarcării la Boulogne, el a îmbrăcat în uniforme franceze cîțiva lachei londonezi. Aceștia reprezentau armata ³⁴⁵. În banda 10 decembrie el a adunat 10 000 de vagabonzi, care aveau să reprezinte poporul așa cum Snug tîmplarul reprezenta leul **...

Ceea ce reprezentau pentru muncitorii socialiști atelierele naționale și pentru republicanii burghezi Gardes mobiles ³⁴⁶, reprezenta pentru Bonaparte banda 10 decembrie, forța combativă de partid, caracteristică lui. În călătoriile sale, grupe din această bandă erau încărcate în trenuri pentru a-l însoți. Ele trebuiau să-i improvizeze un public, să simuleze entuziasmul maselor, să urle «Vive l'Empereur!» ³⁴⁷, să insulte și să snopească în bătăi pe republicani, bineînțeles sub protecția poliției. Iar cînd se întorcea la Paris, ele aveau misiunea să formeze avangarda, să prevină sau să împrăstie demonstrațiile ostile. Banda 10 decembrie îi aparținea lui, era opera *lui*, ideea lui personală. Ceea ce își atribuie în plus îi revine prin forța împrejurărilor; ceea ce face în plus nu e făcut de el, ci de împrejurări, sau nu face decît să copieze faptele altora; dar atunci cînd apare în public în fața cetățenilor cu vorbăria oficială despre ordine, religie, familie, proprietate, în timp ce la spatele său se află societatea secretă formată din alde Schufferle și Spiegelberg, societatea dezordinii, a prostituției și a hoției, atunci Bonaparte este el

* — fără zorzoane. — *Nota trad.*

** Shakespeare. „Visul unei nopți de vară”, actul I, scena a 2-a. — *Nota red.*

*** — „Trăiască împăratul!” — *Nota trad.*

însuși autor original, iar istoria bandei 10 decembrie este propria sa istorie...

Bonaparte ar dori să apară ca binefăcătorul patriarhal al tuturor claselor. Dar el nu poate da nimic uneia fără a lua de la alta. Așa cum, în timpul frondei, se spunea despre ducele de Guise că ar fi omul cel mai îndatoritor din Franța pentru că a transformat toate bunurile sale în îndatoriri ale partizanilor săi față de el, tot așa Bonaparte ar dori să fie omul cel mai îndatoritor din Franța și să transforme toată proprietatea, toată munca Franței într-o datorie personală față de el. Ar vrea să fure toată Franța pentru a o dăruia Franței sau, mai bine zis, pentru a putea cumpăra din nou Franța cu bani francezi, deoarece, ca șef al bandei 10 decembrie, el trebuie să cumpere ceea ce urmează să-i aparțină. Și la mezat sînt scoase toate instituțiile de stat: senatul, consiliul de stat, corpul legislativ, tribunalele, legiunea de onoare, medalia militară, spălătoriile, lucrările publice, căile ferate, statul-major al Gărzii naționale fără soldați, bunurile confiscate ale casei de Orléans. Mijloc de corupție devine orice post în armată și în mașina de stat.

Lucrul cel mai important însă în acest proces, în care se ia Franța pentru a fi dăruită ei înseși, sînt procentele care pică, de pe urma tranzacției, căpeteniei și membrilor bandei 10 decembrie. Vorba de duh prin care contesa L., amanta d-lui de Morny, a caracterizat confiscarea bunurilor casei de Orléans: «C'est le premier vol de l'aigle» („Este primul zbor al vulturului”) * se potrivește oricărui zbor al acestui vultur, care e mai curînd un corb. El însuși și partizanii săi își repetă zilnic unii altora cele spuse de călugărul italian din ordinul cartușierilor aceluși avar care se fălea înșirîndu-i toate bunurile sale din care se putea îndestula încă ani îndelungați: «Tu fai conto sopra i beni, Bisogna prima far il conto sopra gli anni» **. Pentru a nu greși socoteala anilor, ei socotesc minutele.

La curte, în ministere, în fruntea administrației și a armatei se înghesuie o droaie de indivizi — dar nici despre cel mai bun dintre ei nu s-ar putea spune de unde provine —, o boemă gălăgioasă, prădonnică, rău famată, care se împopoțonează cu uniforme galonate ca aceeași demnitate grotescă ca

* Cuvîntul „vol” înseamnă și zbor și furt. (Nota lui Marx din lucrarea „Oprește brumar al lui Ludovic Bonaparte”.)

** „Îți faci socoteala bunurilor, dar ar trebui mai întîi să-ți faci socoteala anilor”. (Nota lui Marx din lucrarea „Oprește brumar al lui Ludovic Bonaparte”.)

și marii demnitari ai lui Soulouque. Ne putem face o imagine despre această pătură sus-pusă a bandeii 10 decembrie dacă ne gândim că Véron Crevel * era moralistul, iar Granier de Cassagnac ideologul ei. Când Guizot, în timpul ministeriatului său, îl folosea pe acest Granier la o gazetă obscură împotriva opoziției dinastice, el obișnuia să vorbească despre acesta în următorii termeni măgulitori: «C'est le roi des drôles», «E regele caraghioșilor». Am greși dacă am compara regența³⁴⁷ sau pe Ludovic al XV-lea cu curtea și clica lui Ludovic Bonaparte. Căci «Franța a mai fost condusă de megrese, dar încă niciodată de bărbați întreținuți» **...

Hărțuit de exigențele contradictorii ale situației sale și totodată silit, asemenea unui scamator, să țină printr-un șir neîntrerupt de surprize privirile publicului ațintite asupra sa ca locțiitor al lui Napoleon, cu alte cuvinte să săvârșească în fiecare zi o lovitură de stat în miniatură, Bonaparte dezorganizează întreaga economie burgheză, atentează la tot ceea ce părusese intangibil revoluției din 1848, îi face pe unii să aibă o atitudine de indiferență față de revoluție, iar pe alții îi ațită la revoluție și provoacă o adevărată anarhie în numele ordinii, smulgând în același timp aureola care înconjură întreaga mașină de stat, profanând-o, făcând-o totodată dezgustătoare și ridicolă. Cultul de la Paris al mantiei imperiale napoleoniene nu este decît o parodie a cultului sfîntului veșmînt din Trier³⁴⁸. Dar cînd mantia de împărat va înfășura, în sfîrșit, umerii lui Ludovic Bonaparte, statuia de bronz a lui Napoleon se va prăvăli din vîrfurile coloanei Vendôme"³⁴⁹.

* În romanul său „Cousine Bette” („Verișoara Bette”), Balzac intruchipează în Crevel, pentru care l-a luat drept model pe dr. Véron, proprietarul ziarului „Le Constitutionnel”, pe filistinul parizian, corupt pînă în măduva oaselor. (Nota lui Marx din lucrarea „Opsișprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte”).

** Cuvintele doamnei de Girardin. (Nota lui Marx din lucrarea „Opsișprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte”).

II. Bürstenheimerii

„But, sirrah, there's no room for faith, truth nor honesty, in this bosom of thine ; it is all filled up with guts and midriff“.

(Shakespeare) *

În evanghelia inițială de la Biel („Lucrarea capitală“, pag. 31, documente) se vorbește despre „bürstenheimeri“ sau „banda pucioasei“, iar în „Lucrarea capitală“, pag. 136, despre „banda pucioasei“ sau și „bürstenheimeri“.

În ambele variante, „banda pucioasei“ și „bürstenheimerii“ sînt una și aceeași bandă. Dar, după cum am văzut, „banda pucioasei“ și-a dat duhul, a dispărut pe la mijlocul anului 1850. Înseamnă că au dispărut și „bürstenheimerii“? „Characterul împlinit“ are misiunea de civilizator pe lângă banda 10 decembrie, iar civilizația, după cum spune Fourier, se deosebește de barbarie prin aceea că minciuna simplă este înlocuită cu minciuna complicată.

„Complicatul“ Falstaff al imperiului ne spune („Lucrarea capitală“, pag. 198) că un anume *Abt* ar fi „cel mai infam dintre infami“. Admirabilă modestie ! Pentru sine Vogt folosește gradul pozitiv, iar pe *Abt*-ul său îl pune la superlativ, făcînd din el, ca să spunem așa, un mareșal Ney al său. Cînd evanghelia inițială a lui Vogt a apărut în *Commis voyageur*-ul din Biel, am rugat redacția ziarului „*Volk*“³⁵⁰ să reproducă această mîzgăleală fără nici un comentariu. Redacția a publicat-o totuși cu următoarea mențiune :

„Mîzgăleala de mai sus este opera unui oarecare *Abt*, individ decăzut, pe care încă acum opt ani un juriu de onoare, format din emigranți germani din Geneva, l-a găsit în unanimitate vinovat de diferite fapte infamante“. („*Volk*“ nr. 6 din 11 iunie 1859.)

Redacția ziarului „*Volk*“ îl considera pe *Abt* autorul mîzgălelii lui Vogt ; ea uitase că Elveția avea doi Richmonzi pe cîmpul de bătălie³⁵¹, pe lângă un *Abt* mai era și un Vogt.

* „Măi, tilharule, măi, nu-i loc în burta ta nici pentru credință, nici pentru adevăr, nici pentru cinste. Ești plin numai de mațe și borhot !“ (Shakespeare. „Henric al IV-lea“, partea I, actul III, scena a 3-a). — Nota red.

„Cel mai infam dintre infami” i-a născocit, așadar, în primăvara anului 1851 pe „*bürstenheimeri*”, pe care Vogt i-a șterpelit de la mareșalul său în toamna anului 1859. Din instinct el nu se dezbară, nici acum, când ticluiește cărți polițiste, de frumosul obicei al plagiatului, pe care îl practica pe când ticluia cărți de istorie naturală. Președintele Asociației muncitorilor din Geneva a fost cîțva timp perierul (Bürstenmacher) *Sauernheimer*. Abt ia prima jumătate din denumirea profesiei și a doua jumătate din numele lui *Sauernheimer* și compune în mod ingenios din ambele jumătăți cuvîntul „*bürstenheimer*”. Inițial el a dat această poreclă nu numai lui *Sauernheimer*, ci și celor mai apropiați prieteni ai acestuia: *Kamm* din Bonn, de meserie perier, și *Ranickel* din Bingen, calfă de legător de cărți. Pe *Sauernheimer* l-a făcut general, pe *Ranickel* — aghiotant al *bürstenheimerilor*, iar pe *Kamm* — *Bürstenheimer* sans phrase. Mai tîrziu, cînd doi emigranți care făceau parte din Asociația muncitorilor din Geneva, *Imandt* (în prezent profesor la seminarul din Dundee) și *Schily* (înainte avocat la Trier, acum la Paris), au obținut de la un juriu de onoare al Asociației excluderea lui Abt, acesta a publicat un pamflet injurios în care îi gratifica cu denumirea de „*bürstenheimeri*” pe toți membrii Asociației muncitorilor din Geneva. Vedem deci că existau *bürstenheimeri* în general și *bürstenheimeri* în special. „*Bürstenheimeri*” în general erau toți membrii Asociației muncitorilor din Geneva, aceeași Asociație de la care Vogt, aflat în mare impas, a obținut prin viclenie un testimonium paupertatis *, publicat în „*Allgemeine Zeitung*” și în fața căreia s-a tîrît în patru labe cu prilejul comemorării lui Schiller și a lui Robert Blum (1859). După cum am mai spus, „*bürstenheimeri*” în special erau *Sauernheimer*, care mi-e complet necunoscut și n-a venit niciodată la Londra; *Kamm*, care, expulzat din Geneva, a plecat în Statele Unite trecînd prin Londra, unde nu m-a vizitat însă pe mine, ci pe Kinkel; în sfîrșit, *Ranickel* ăsta (*der* oder *das Ranickel*) **, care a rămas ca aghiotant al „*bürstenheimerilor*” la Geneva, unde „s-a grupat” în jurul „caracterului împlinit”. Într-adevăr, Vogt vedea în persoana acestuia proletariatul. Întrucît va trebui să mai revin asupra lui *Ranickel* ăsta, voi spune în prealabil cîteva cuvinte despre acest monstru. *Ranickel* făcea parte

* — certificat de paupertate. — *Nota trad.*

** În continuare, pentru a da o accepție peiorativă numelui *Ranickel*, îl folosesc cu articolul neutru „das”. — *Nota red.*

din detașamentul cazat în cazarma emigranților din Besançon, care, după campania neizbutită a lui Hecker, era comandat de Willich³⁵². Sub comanda acestuia din urmă, el a participat la campania pentru constituția imperiului, iar mai târziu s-a refugiat, tot împreună cu Willich, în Elveția. Willich era Mahomedul lui comunist, cel care urma să întemeieze, prin foc și sabie, împărăția de o mie de ani. Flecar infumurat și fante melodramatic, *Ranickel* ăsta îl întrecea în tiranie pe tiran. La Geneva tuna și fulgera plin de mînie „roșie” împotriva „parlamentarilor” în general și amenința în special, ca un nou Tell, „să-l sugrume pe Land-Vogt” *. Dar cînd Wallot — emigrant de prin 1830 și prieten din tinerețe cu Vogt — l-a introdus în casa acestuia din urmă, intențiile sîngeroase ale lui *Ranickel* s-au transformat în the milk of human kindness **. „Din clipa aceea el a devenit omul pîrcălabului”, cum spune Schiller.

Aghiotantul bürstenheimerilor a devenit aghiotant al generalului Vogt, care nu s-a acoperit de glorie militară numai fiindcă Plon-Plon considera că, pentru misiunea încredințată „corpului său de turiști” în campania din Italia, căpitanul napolitan *Ulloa* (și chiar general by courtesy ***) era destul de nepriceput, iar pe al său Parolles îl ținea în rezervă pentru marea aventură cu „toba pierdută”, care urma să aibă loc pe Rin³⁵³. În 1859 Vogt l-a trecut pe *Ranickel* ăsta din clasa proletară în cea burgheză, ajutîndu-l să-și deschidă o prăvălie (obiecte de artă, legătorie, articole de papetărie), asigurîndu-i, pe deasupra, și comenzi din partea guvernului din Geneva. Aghiotantul bürstenheimerilor a devenit pentru Vogt „maid of all work” ****, cicisbeul său, prieten al casei, Leporello, confident, corespondent, intrigant, informator, iar după căderea în păcat a grăsanului Jack ***** — spion și recrutor în solda lui Bonaparte, în rîndurile muncitorilor. Într-un ziar elvețian a apărut de curînd știrea că s-ar fi descoperit o a treia specie de arici, de la Ran sau Rin, care îmbină însușirile ariciului cu bot de ciine și cele ale ariciului cu bot de porc și care ar

* Textual : guvernator (pîrcălab) al țării. Este titlul pe care-l poartă în piesa lui Schiller „Wilhelm Tell” guvernatorul austriac al celor patru cantoane elvețiene. Aici — aluzie la faptul că Vogt fusese unul dintre regenții imperiului. — *Nota trad.*

** — al omeniei lapte (Shakespeare. „Macbeth”, actul I, scena 5).

*** — din curtoazie, ca o favoare. — *Nota trad.*

**** — „fată la toate”. — *Nota trad.*

***** Așa îl numeau tovarășii de chef pe sir John Falstaff. — *Nota red.*

fi fost găsit într-o vizuină de pe riul Arve, și anume pe domeniul lui Humboldt-Vogt. Să fie oare acest Ran-Igel o aluzie la *Ranickel*-ul nostru? *

Nota bene, *dr. Ernst Dronke*, fost redactor la „*Neue Rheinische Zeitung*”³⁵⁴, actualmente negustor la Liverpool, singurul emigrant din Geneva cu care eram în legătură, era împotriva „*bürstenheimerilor*”.

În legătură cu scrisorile lui *Imandt* și *Schily*, pe care le reproduc mai jos, vreau să menționez doar faptul că, la izbucnirea revoluției, *Imandt* a părăsit universitatea pentru a participa ca voluntar la războiul din Schleswig-Holstein. În 1849 *Schily* și *Imandt* au condus asaltul asupra arsenalului din Prüm³⁵⁵, iar de aici, cu armele capturate, ei și-au croit drum cu detașamentul lor spre Palatinat, unde s-au înrolat în armata care lupta pentru constituția imperiului. Expulzați din Elveția la începutul verii 1852, au plecat la Londra.

„*Dundee*, 5 februarie 1860

Dragă Marx!

Nu pricep cum de te-a putut implica Vogt în afacerea de la Geneva. În rîndurile emigrației de acolo se știa că dintre noi toți numai *Dronke* avea legături cu tine. «*Banda pucioasei*» a existat înainte de venirea mea acolo și, dintre persoanele care făceau parte din această bandă, nu-mi amintesc decât numele lui *Borkheim*.

Bürstenheimeri li se zicea membrilor Asociației muncitorilor din Geneva. Așa i-a botezat *Abt*. Pe vremea aceea, Asociația era o pepinieră a ligii secrete înființate de *Willich*, în care eu aveam funcția de președinte. Când, la propunerea mea, Asociația muncitorilor, din care făceau parte mulți emigranți, l-a declarat pe *Abt* nedemn de a-i frecventa pe emigranți și muncitori, acesta s-a grăbit să publice un pamflet în care mă acuza pe mine și pe *Schily* de cele mai absurde crime. Aceasta ne-a determinat să repunem în discuție toată afacerea în alt local și în fața a cu totul altor persoane. La cererea noastră de a aduce dovezi în sprijinul calomniilor publicate de el, *Abt* a refuzat, și, fără ca eu sau *Schily* să mai fi fost nevoiți să spunem ceva în apărarea noastră, *Dentzer* a propus ca *Abt* să fie declarat un calomniator infam. Pentru a doua oară propunerea a fost adoptată în unanimitate, dar de astă dată la o întrunire a emigranților la care au participat aproape numai parlamentari. Regret că relatarea mea e atît de lapidară, dar este pentru prima oară, de opt ani încoace, cînd mă gîndesc din nou la această porcărie. N-ași dori să fiu silit să scriu despre toate acestea și *m-aș mira din cale-atară dacă tu te-ai băga într-o asemenea ciorbă*.

Te salută

al tău, *Imandt*“

* Joc de cuvinte intraductibil, bazat, pe de o parte, pe omonimia dintre cuvintele *Ran-Igel* (arici de la *Ran*) și *Ranickel*, și, pe de altă parte, pe sensul dublu al cuvîntului „*Schweinigel*” — „arici cu bot de porc” și totodată „ticălos”. — *Nota red.*

Un cunoscut scriitor rus *, care în timpul șederii sale la Geneva a avut relații foarte amicale cu d-l Vogt, mi-a scris în spiritul ultimelor rînduri ale scrisorii de mai sus :

„Paris, 10 mai 1860

Dr. ga Marx !

Dintr-un articol al lui *Edouard Simon*³⁵⁶ apărut în «*Revue contemporaine*» am aflat cu profundă indignare de calomniile care au fost răspîndite pe socoteala d-tale. M-a surprins în special faptul că Vogt, pe care nu-l credeam nici prost, nici rău, a putut să ajungă la decăderea morală pe care ne-o dezvăluie broșura sa. Nu am avut nevoie de nici un fel de dovezi pentru a fi incredințat că d-ta nu erai capabil de asemenea intrigi josnice și murdare, și mi-a fost cu atît mai penibil să citesc aceste calomnii, cu cît tocmai atunci cînd ele apăreau în presă, d-ta dădeai lumii culte prima parte a minunatei lucrări³⁵⁷ menite să reinnoiască știința economică și să o pună pe baze noi, mai trainice... Dragă Marx, nu te mai ocupa de toate aceste meschinării ; toți oamenii serioși, toți oamenii de bună-credință sînt de partea d-tale și așteaptă de la d-ta altceva decît o polemică sterilă ; ei ar dori să poată studia cît mai curînd continuarea minunatei d-tale opere. — Succesul d-tale în rîndurile oamenilor de cultură este imens, și dacă îți face plăcere să știi cît de răspîndită este teoria d-tale în Rusia, îți pot face cunoscut că la începutul acestui an profesorul...** a ținut la Moscova un curs public de economie politică, a cărui primă prelegere n-a fost decît o expunere a ultimei d-tale cărți. Îți trimit un exemplar din «*Gazette du Nord*», din care vei vedea de cîtă considerație se bucură numele d-tale în țara noastră. Cu bine, dragul meu Marx, îngrijește-ți sănătatea și lucrează ca și pînă acum pentru a lumina omeniarea, fără să ții seama de micile nerozii și meschinării. Primește, te rog, asigurarea sentimentelor mele de prietenie. Al d-tale devotat...» ***

Și *Szemere*, fostul ministru ungar, mi-a scris :

„Vaut-il la peine que vous vous occupiez de toutes ces bavardises ? ****”

De ce, în pofida acestor sfaturi și a altora asemănătoare, m-am băgat totuși, pentru a folosi expresia plastică a lui Imandt, în ciorba lui Vogt, am arătat pe scurt în prefață.

Să ne întoarcem acum la *bürstenheimeri*. Scrisoarea lui *Schily* o reproduc mai jos textual, inclusiv pasajele care nu se referă la această „afacere murdară”. Am scos totuși din scrisoare unele amănunte în legătură cu banda pucioasei, pe care le cunoaștem deja din scrisoarea lui Borkheim, și unele

* Nikolai Ivanovici Sazonov. — *Nota red.*

** I. K. Babst. — *Nota red.*

*** În original scrisoarea lui Sazonov a fost scrisă în limba franceză. — *Nota red.*

**** „Merită oare să te ocupi de toate aceste flecăreli ?” — *Nota trad.*

pasaje pe care îmi rezerv să le folosesc *ulterior*, deoarece „subiectul meu plăcut” trebuie tratat în mod oarecum artistic, și deci nu pot fi date dintr-o dată în vileag toate tainele.

„Paris, 8 februarie 1860
Rue Lafayette 46

Dragă Marx!

Mi-a făcut o deosebită plăcere că prin scrisoarea ta din 31 ian. am primit un semn de viață din partea ta, și sînt cu atît mai dispus să-ți dau informațiile cerute în legătură cu cele petrecute la Geneva, cu cît voi am să-ți scriu despre ele proprio motu*. Faptul că Vogt, după cum scrii, te bagă în aceeași oală cu persoane complet necunoscute ție, ne-a izbit din primul moment nu numai pe mine, ci și pe toți cunoștii genevezi de aici atunci cînd am avut prilejul să discutăm despre aceasta. Deci, pentru restabilirea adevărului, țin să-ți comunic datele necesare referitoare la «bürstenheimeri», «banda pucioasei» etc. Vei înțelege prin urmare că cele două întrebări ale tale: «1) Cine au fost bürstenheimerii și cu ce s-au îndeltnicit? și 2) Ce a fost banda pucioasei, din ce elemente era compusă și cu ce se ocupa ea?» le-ai pus tocmai la timp. În primul rînd, trebuie să-ți reproșez o încălcare a ordinii cronologice, căci, din acest punct de vedere, prioritatea revine *bandei pucioasei*. Dacă Vogt voia să-l bage în sperieți pe filistul german, pomenindu-i de necurat sau afumîndu-l cu pucioasă, și, totodată, «să facă o farsă», și-ar fi putut alege ca personaje figuri mai diabolice decît acești cheflii veseli și inofensivi, pe care noi, vechea generație a emigrației din Geneva, îi numeam, în glumă și fără nici o intenție rea, banda pucioasei și care nu se formalizau de această poreclă. Erau niște fii veseli ai muzelor, care își dăduseră examina** și făcuseră exerciția practică*** în diferite puciri din sudul Germaniei — ultima oară, în campania pentru constituția imperiului — și după eșecul suferit, se întăreau la Geneva cu vin de știință roșie împreună cu examinatorii și profesorii lor, în vederea unor noi bătălii... Bineînțeles că din bandă n-au făcut parte cei care n-au fost de loc la Geneva sau au sosit acolo după destrămarea ei. De altfel banda n-a fost decît o floare pur locală și efemeră (floare de pucioasă ar trebui deci denumit acest sublimat) și, totuși, probabil din cauza izului revoluționar al publicației «Rummelpuff», avea un parfum prea pătrunzător pentru nervii Confederației elvețiene, căci: Druey a suflat și petalele florii s-au risipit în cele patru vînturi. Abia mult mai tîrziu a apărut la Geneva *Abt*, și cîțiva ani mai tîrziu *Cherval*, răspîndindu-și parfumul, «fiecare în felul său», fără a face însă nicidecum parte, așa cum susține Vogt, din florile aceluși buchet de mult risipit, vestejit și dat uitării.

Activitatea bandei ar putea fi rezumată în cuvintele: a *lucra în via domnului*. Pe lingă aceasta se mai ocupa cu redactarea publicației «Rummelpuff», al cărei epigraf era: «Rămii în țară și hrănește-te cu rubiniu****», în care își băteau joc, cu spirit și umor, de dumnezeu și de lume, demascau pe falșii profeti, șfichiuiuau pe parlamentari (inde irae*****),

* — din proprie inițiativă. — *Nota trad.*

** — examene. — *Nota trad.*

*** — practică. — *Nota trad.*

**** — parafrazăre a expresiei biblice: „redlich” — în mod cinstit, „rötlich” — roșietic, rubiniu. — *Nota trad.*

***** — de aici minia. Juvenal, satira I. — *Nota red.*

fără să se cruțe nici pe sine, nici pe noi, oaspeții lor, zeflemisind, cu o conștiinciozitate și obiectivitate demne de laudă, totul și pe toți, prieten și dușmani.

E de prisos să-ți mai spun că n-aveau nici o legătură cu tine și nu purtau «Opinca» ta³⁶⁸. Dar nici nu-ți pot ascunde că această încălțăminte nu le-ar fi fost pe plac. Profesioniști ai revoluției, ei își lipăiau deocamdată papucii armistițiului, așteptînd ca revoluția să-i trezească și să-i încălțe din nou cu coturnii ei specifici (cizme de șapte poște care merg hotărît pe calea progresului); și vai de cel care s-ar fi încumetat să le turbure siesta cu economia politică a lui Marx, cu dictatura muncitorilor etc. Dumnezeu! *Treaba* pe care o făceau ei reclama, cel mult, o persoană care să prezideze chefurile, iar studiile lor economice se învîrteau în jurul paharului și al conținutului lui *rubiniu*. «Dreptul la muncă — a spus cîndva un oaspete de-al lor pe nume Backfisch, un prea cinstit fierar din Odenwald — mai treacă-meargă, dar slăbiți-mă cu obligația de a munci»...

Să lăsăm, așadar, din nou lespedeza să cadă pe mormîntul profanat al bandei pucioasei. Pentru a împiedica orice altă profanare a mormîntului bandei, un Hafiz * ar trebui să-î cinte „Requiescat in pace” **. Dar intrucît un asemenea Hafiz lipsește, să dedicăm aici bandei pro viatico et epitaphio *** cuvintele: «Ei toți au cunoscut mirosul prafului de pușcă», în timp ce sacrilegul lor istoriograf abia dacă a mirosit pucioasa.

Bürstenheimerii și-au făcut apariția abia atunci cînd membrii bandei pucioasei nu mai erau decît un mit, continuau să existe doar ca o tradiție în registrele filistinilor și în inimile frumosoanelor din Geneva. În curînd între perierii și legătorii Sauernheimer, Kamm, Ranickel etc. și Abt s-a iscat o ceartă; intrucît Imandt, eu și alții i-am susținut cu multă căldură pe primii, ne-am atras dușmânia lui Abt. Ca urmare, acesta a fost invitat în fața unei adunări generale în care emigranții și Asociația muncitorilor se întruniseră ca o cour des pairs ****, respectiv ca o haute cour de justice *****. El a compărut în fața acestei adunări, unde nu numai că a retractat acuzațiile pe care le adusese unora și altora, dar a și recunoscut pe față că pur și simplu și le-a supt din deget, ca răzbunare împotriva unor acuzații similare aduse de adversarii lui: «*Ochi pentru ochi, răzbunarea este temelie lumii*» — a conchis el. După ce a pledat vitejește în favoarea acestui sistem al răzbnării și i-a convins temeinic pe înalții pairs de valoarea lui practică, au fost prezentate dovezi în sprijinul acuzațiilor aduse lui; ca atare a fost găsit vinovat de calomnii proferate cu bună știință, de altfel mărturisite, precum și de celelalte nelegiuiri de care era acuzat și, în consecință, a fost ostracizat. En revanche el i-a botezat pe înalții pairs — inițial numai pe tovarășii de breaslă amintiți mai sus — «*bürstenheimeri*», precum vezi, o combinație reușită între numele de familie și profesia lui Sauernheimer, pe care trebuie deci să-l venerezi ca pe străbunul bürstenheimerilor, fără să te poți însă număra printre membrii acestui neam, sau măcar să li te alături, fie ei breslași sau pairi *****. Căci trebuie să știi că aceia dintre ei care se

* Poet persan, de origină tadjică, clasic al literaturii tadjice. —

Nota trad.

** — odihnească-se în pace. — *Nota trad.*

*** — ca maslu și epitaf. — *Nota trad.*

**** — tribunalul pairilor. — *Nota trad.*

***** — înaltă curte de justiție. — *Nota trad.*

***** — titlu de noblețe. — *Nota trad.*

indeletniceau cu «organizarea revoluției» o făceau nu ca adepți, ci ca adversari ai tăi; venerîndu-l pe Willich ca pe dumnezeu-tatăl sau, cel puțin, ca pe un papă, ei vedeau în tine un anticrist sau un antipapă, și de aceea Dronke, care trecea în dieceza Geneva drept unicul tău adept și legatus a latere *, n-a fost admis la nici un conciliu, cu excepția celor vinologice, unde era primus inter pares **. Dar bürstenheimerii, la fel ca banda pucioasei, nu au fost decît simple efemeride risipite de puternicul suflu al lui Druey.

Faptul că un discipol al lui Agassiz s-a rătăcit printre aceste fosile ale emigrației geneveze și a putut găsi acolo asemenea basme istorice-naturale ca cele servite în broșura sa, este, în ceea ce privește species Bürstenheimerana ***, cu atît mai uimitor, cu cît, în persoana primului bürstenheimer, Ranickel, el are la dispoziție în cabinetul său zoologic un exemplar de soi din această specie, un mastodont din ordinul rumegătoarelor. Se pare că rumegarea nu s-a făcut cum trebuie, sau n-a fost studiată în modul convenit de sus-menționatul discipol...

Ți-am răspuns la tot ce m-ai întrebât, et au delà ****. Acum însă ți-aș cere și eu ceva, și anume părerea ta despre instituirea unui impozit pe succesiune pro patria, vulgo ***** în folosul statului, ca principală sursă de venit, firește, perceput numai pe succesiunile importante și abrogîndu-se impozitele care împovărează clasele neavute... În afară de acest impozit pe succesiune mă mai preocupă alte două instituții germane: «comasarea terenurilor» și «garanția ipotecară». Aș vrea să fac cunoscute aceste instituții francezilor care nu știu nimic despre ele și care în general, cu rare excepții, de cealaltă parte a Rinului nu văd decît ceva nebulos și varză acră. O excepție a constituit-o recent gazeta «Univers», care, lamentîndu-se de fărîmițarea excesivă a proprietății funciare, a observat în mod just: «Il serait désirable qu'on appliquât immédiatement les remèdes énergiques, dont une partie de l'Allemagne s'est servie avec avantage: le remaniement obligatoire des propriétés partout où les $\frac{7}{10}$ des propriétés d'une commune réclament cette mesure. La nouvelle répartition facilitera le drainage, l'irrigation, la culture rationnelle et la voirie des propriétés» *****. De aceeași problemă se ocupă și «Siècle», o gazetă care în general dă dovadă de oarecare miopie, și suferă de orbul găinilor, în special în aprecierea situației din Germania din pricina șovinismului ei înfumurat, cu care se făleşte ca Diogene cu haina sa zdrențăroasă; această ciorbă o servește zilnic, reincălzită, abonaților ei sub eticheta de patriotism. Iată ce spune acest șovin după ce i-a dat ziarului «Univers», sa bête noire *****, cuvenitele binețe: «Propriétaires ruraux, suivez ce conseil! Empressez-vous de réclamer le remaniement obligatoire des propriétés; dépouillez les petits au profit des grands. O fortunatos nimium agricolos — trop heureux

* — nunțiu papal cu misiune specială. — Nota trad.

** — primul între egali. — Nota trad.

*** — specia bürstenheimerilor. — Nota trad.

**** — ba chiar mai mult. — Nota trad.

***** — în folosul patriei adică. — Nota trad.

***** Ar fi de dorit să se adopte de îndată măsurile energice aplicate cu folos într-o parte a Germaniei, și anume reimpărțirea obligatorie a proprietăților funciare pretutindeni unde $\frac{7}{10}$ din proprietarii dintr-o comună o cer. Noua repartizare va ușura drenarea, irigarea, cultivarea rațională a pămîntului și întreținerea drumurilor între proprietăți. — Nota trad.

***** — sperietoarea lui. — Nota trad.

habitants des campagnes — Sua si bona — s'ils connaissaient l'avantage à remanier obligatoirement la propriété» *. Ca și cum atunci când fiecare proprietar dispune de un *singur vot*, marii proprietari ar prevala asupra celor mici!

În rest las evenimentele să-și urmeze cursul, dau cezarului ce-i al cezarului, lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu și pînă și «diavolului par-tea lui».

Al tău vechi prieten,

*Schily**

Din cele de mai sus rezultă că, din moment ce la Geneva a existat între 1849 și 1850 o „bandă a pucioasei”, iar între 1851 și 1852 „bürstenheimerii”, două societăți care nu aveau nimic comun una cu cealaltă și nici cu mine, atunci existența „bandei pucioasei sau a bürstenheimerilor”, născocită de clovnul parlamentului, și dezvoltată de el este o minciună la pătrat, o minciună „gogonată, leită cu părintele din care a purces”. Închipuți-vă un istoric care ar avea neobrăzarea să afirme că pe vremea primei revoluții franceze a existat un grup de persoane cunoscut sub denumirea de „Cercle social” ³⁵⁹ sau și sub aceea, nu mai puțin caracteristică, de „iacobini”.

În ceea ce privește viața și activitatea „bandei pucioasei sau a bürstenheimerilor”, împerecheate de el, umoristul nostru a evitat orice cheltuieli de producție. Voi da un singur exemplu :

„Una din principalele îndeletniciri ale bandei pucioasei — povestește bine împlinitul publicului său filistin uluit — era de a compromite în așa măsură o serie de persoane din patrie, încît *trebuiau* să nu se mai opună tentativelor de șantaj și să plătească bani” (ce mai formulare : „*trebuiau să nu se mai opună tentativelor de șantaj*”) „pentru ca banda să nu dea în vileag faptele lor compromițătoare. Acești oameni” (adică homunculi ** lui Vogt) „au scris și au trimis în Germania nu una, ci sute de scrisori conținînd amenințarea fățișă că, dacă pînă la un anumit termen o anumită sumă de bani nu va ajunge la adresa indicată, persoana respectivă va fi denunțată că a participat la o acțiune sau alta a revoluției” („Lucrarea capitală”, pag. 139).

* „Proprietarii rurali, urmași acest sfat ! Grăbiți-vă să cereți reîmpărțirea obligatorie a proprietăților funciare, *despuiăți-i pe micii proprietari în folosul celor mari*. O fortunatos nimium agricolas — prea fericiți locuitori ai satelor — Sua si bona —, dacă ar cunoaște foloasele reîmpărțirii obligatorii a proprietăților funciare. — *Nota trad.*

** — omuleții. — *Nota trad.*

De ce n-a reprodus oare Vogt nici „una” din aceste scrisori? Pentru că „banda pucioasei” scrisese „sute”. Chiar dacă scrisorile de amenințare ar fi fără număr, ca murele pe rug*, Vogt ar jura totuși că noi nu trebuie să vedem nici una. Dacă miine el ar fi citat în fața unui juriu de onoare al Uniunii Grütli³⁶⁰ pentru a da explicații asupra „sutelor” de „scrisori de amenințare”, în loc de scrisoare Vogt ar scoate din brâu o sticlă de vin, ar plescăi din limbă, ar pocni din degete și, chitotind ca un Silen de să-i salte burta, ar exclama împreună cu Abt-ul său : „Ochi pentru ochi, răzbunarea este temeliea lumii”.

* Shakespeare. „Henric al IV-lea”, partea I, actul II, scena a 4-a. —
Nota red.

III. Polițisme

„I-auzi ce născoceste pircălabul !”
(Schiller) *

„O spun pe față — zice Vogt cu cea mai gravă mină pe care o putea afișa un bufon ca el —, o spun pe față : oricine participă, indiferent cum, alături de Marx și de tovarășii acestuia la uneltiri politice cade, mai devreme sau mai târziu, în miinile poliției ; aceste uneltiri sînt de la început denunțate poliției secrete, care le cunoaște și, la momentul potrivit, le clocește” (pare-se că uneltirile sînt ouă, iar poliția este cloșca care le clocește). „Instigatorii Marx & Co. nu pot fi, firește, arestați, ei stau la Londra” (în timp ce poliția stă pe ouă). „Nu mi-e greu să aduc dovezi pentru susținerea acestei afirmații”. („Lucrarea capitală”, pag. 166, 167.)

Lui Vogt „*nimic nu-i este greu*”, lui Falstaff niciodată „*ni-mic nu-i era greu*”. Pentru niște maeștri „*ai minciunii*” ca ei, „*nimic nu este greu*” ? Haide, „lămurește”, Jack, „lămurește” **.

1. El însuși se dă de gol

„Însuși Marx spune în broșura sa publicată în 1853, «*Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia*», la pag. 77 : «După 1849, ca și înainte de 1848, partidului proletar îi era deschis un singur drum, acela al organizării de asociații secrete. De aceea, începînd din anul 1849, iau ființă pe continent o serie întreagă de asociații proletare secrete, care sînt descoperite de către poliție, condamnate de către tribunale și cărora închisorile le pustiesc amarnic rîndurile, dar pe care împrejurările le readuc mereu la viață» ***. «În mod eufemistic» (spune Vogt) «Marx se denumește aici o „împrejurare”».» („Lucrarea capitală”, pag. 167.)

Marx spune deci că, „începînd din anul 1849, poliția a descoperit o serie întreagă de asociații secrete”, dar împrejurările le-au readus la viață. Vogt spune că Marx, și nu „împrejurările”, ar fi „readus la viață asociațiile secrete”. Vogt a lămurit, așadar, că, ori de cîte ori poliția lui Badinguet a descoperit-o pe Marianne ³⁶¹, Marx, în înțelegere cu Pietri, a readus-o la viață.

* Schiller. „Wilhelm Tell”, actul I, scena a 3-a. — Nota red

** Shakespeare. „Henric al IV-lea”, partea I, actul II, scena a 4-a. — Nota red.

*** Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 8, Editura politică. 1960, pag. 488. — Nota red.

„*Însuși Marx spune!*” Vreau să citez acum în context ce spune Marx însuși :

„După înfringerea revoluției din 1848—1849, partidul proletar de pe continent a pierdut ceea ce a avut, în mod excepțional, în decursul acestei scurte perioade : *presa, libertatea cuvîntului și dreptul de asociere*, adică *mijloacele legale* de organizare a partidului. Partidul burgheziei liberale și acela al micii burghezii democratice, în ciuda reacțiunii, au găsit în poziția socială a claselor pe care le reprezintă condițiile necesare pentru a se uni într-o formă sau alta și pentru a-și apăra, într-o măsură mai mare sau mai mică, interesele lor comune. După 1849, ca și înainte de 1848, *partidului proletar îi era deschis un singur drum*, acela al organizării de *societăți secrete*. De aceea, începînd din 1849, iau ființă pe continent o serie întreagă de societăți proletare secrete, care sînt descoperite de către poliție, condamnate de către tribunale și căroro închisorile le pustiesc amarnic rîndurile, dar pe care împrejurările le readuc mereu la viață. O parte din aceste societăți secrete și-au fixat ca obiectiv imediat răsturnarea puterii de stat existente. Acest obiectiv era perfect justificat în Franța... O altă parte din societățile secrete urmăreau formarea unui partid al proletariatului fără a se preocupa de regimul existent. Acest lucru era necesar în țări ca Germania... Nu încape îndoială că și aici membrii partidului proletar ar fi luat din nou parte la o revoluție împotriva statu-quo, dar nu era misiunea lor să pregătească o asemenea revoluție, să facă agitație, să conspire și să organizeze comploturi în favoarea ei... De aceea «*Liga comuniștilor*»³⁶² nu era o *asociație conspirativă*...” („*Dezvăluiri etc.*”, pag. 62, 63, ediția Boston)³⁶³.

Dar fiorosul Land-Vogt stigmatizează drept crimă pînă și simpla „propagandă”, firește cu excepția celei făcute sub egida lui Pietri și Laity. Land-Vogt admite chiar „să se facă agitație, să se conspire și să se organizeze comploturi”, dar numai cu condiția ca punctul de plecare al acestora să fie la Palais Royal³⁶⁴, la preaiubitul său Henric, la Heliogabal Plon-Plon. Dar „propagandă” printre proletari ! Ce oroare !

În „Dezvăluiri”, după pasajul citat mai sus și atît de ingenios mutilat de judecătorul de instrucție Vogt, scriu în continuare :

„Se înțelege de la sine că o asemenea societate secretă” (ca *Liga comuniștilor*) „...putea să pară prea puțin atrăgătoare pentru niște indivizi care, pe de o parte, căutau să-și ascundă propria lor nimicnicie sub impozanta mantie teatrală a con-

spirațiilor, iar pe de altă parte voiau ca, o dată cu izbucnirea apropiatei revoluții, să-și satisfacă ambițiile lor meschine și, înainte de toate, căutau să pară, încă de pe acum, niște personaje importante, să-și primească partea lor din roadele demagogiei și să culeagă laudele panglicarilor de bilci ai democrației. De aceea, din *Liga comunistilor* s-a desprins sau, dacă vreți, a fost desprinsă o fracțiune care cerea, dacă nu adevărate conspirații, cel puțin *aparențe* de conspirații și insista, deci, asupra necesității unei alianțe directe cu eroii democrați ai zilei, și aceasta era fracțiunea Willich-Schapper. Caracteristic pentru această fracțiune este faptul că Willich figurează, împreună cu *Kinkel* și alături de el, ca entrepreneur al afacerii cu împrumutul germano-american pentru sprijinirea revoluției". (Pag. 63, 64.)³⁶⁵.

Și cum traduce Vogt acest pasaj în „eufemisticul” său jargon polițienesc? Ascultați :

„Atita timp cît *ambele* (partide) mai acționau împreună, ele se ocupau, *cum spune însuși Marx*, cu înființarea de societăți secrete și cu compromiterea unor societăți și a unor persoane de pe continent”. (Pag. 171.)

Numai că pîntecoasa secătură uită să citeze pagina din „*Dezvăluiri*” în care Marx „*spune el însuși*” acest lucru. „Egli è bugiardo e padre di menzogna” *.

2. Congresul revoluționar de la Murten

„Carol temerarul”, „temerarul Karl”, vulgo Karl Vogt ne relatează acum înfrîngerea de la Murten.

„Un mare număr de muncitori și emigranți au fost atita pisați și prelucrați” — și anume de *Liebknecht* —, „încît în cele din urmă a fost convocat un congres revoluționar la Murten. Acolo urmau să plece în taină delegații asociațiilor locale, acolo urma să se dezbată *organizarea definitivă a ligii și data irevocabilă a insurecției*. Toate pregătirile au fost făcute în cea mai mare taină, invitațiile s-au trimis numai prin oameni de încredere ai d-lui Liebknecht și prin corespondenții acestuia. La Murten au sosit delegați de *pretutindeni*, care pe jos, care cu vaporul, care cu trăsura, dar aici au fost de îndată arestați de jandarmi, care știau dinainte care, de unde și în ce fel. Întreaga companie arestată în felul acesta a stat închisă cîtva timp în mănăstirea augustinilor din Fribourg, iar apoi a fost expedită în Anglia și America. D-l Liebknecht a fost tratat cu *deosebite me-najamente*” („Lucrarea capitală”, pag. 168.)

* „...E sac de vicii și tată al minciunii” (Dante. „Divina comedie”, „Infernul”, cîntul XXII). — *Nota red.*

„D-l Liebknecht“ a participat la puciul din septembrie 1848 organizat de Struve, a zăcut apoi în închisorile din Baden pînă la mijlocul lunii mai 1849, a fost eliberat de insurecția armată din Baden, s-a înrolat ca simplu soldat în artileria populară badeneză, a fost din nou aruncat, ca rebel, în cazematele de la Rastatt de prietenul lui Voqt, Brentano, iar după aceea, eliberat pentru a doua oară în timpul campaniei pentru constituția imperiului, s-a alăturat diviziei lui Johann Philipp Becker și, în sfîrșit, a trecut, împreună cu Struve, Cohnheim, Korn și Rosenblum în Franța, de unde au plecat cu toții în Elveția.

Pe vremea aceea cunoșteam și mai puțin pe „d-l Lieb-knecht“ și „congresele sale revoluționare“ din Elveția decît congresele chefliilor de la circiuma lui Benz de pe Kesslerstrasse din Berna, unde cavalerii parlamentari ai mesei rotunde se delectau redebitîndu-și cu o deosebită plăcere discursurile rostite altădată în biserica Sf. Pavel³⁶⁶, împărțindu-și între ei, pe numere, viitoarele posturi în imperiu și scurtînd întunecata noapte a exilului cu minciuni, snoave, farse și fanfaronade debitate de temerarul Karl, care, nu fără oarecare umor și ca într-o veche baladă germană, și-a eliberat cu propria lui mină brevetul de „*bețivan al imperiului*“.

„Balada“ începe cu următoarele cuvinte :

„Swaz ich trinken's hân gesêhen,
daz ist gar von kinden geschêhen :
ich hân einen swêlch gesêhen,
dem wil ich meisterschefte jêhen.

Den dûhten becher gar entwiht
êr wolde nâpf noch kophe niht,
êr tranc ûz grôzen kannen,
êr ist vor allen mannen
ein vorlauf allen swêlhen

von ûren und von êlhen
wart solcher slûnd nie niht getân“ *.

* Pe lume bețivani știu o mulțime.
Dar toți îmi par niște pigmei, puștime,
De cînd am cunoscut întîmplător
Un altul — în beție un senior.
Paharul pentru el e-un biet grăunte.
Ulcioarele și ele-i par mărunte.
În urma lui rămîn doar vedre goale.
Căci dintre toți voinicii, numai el
La oricare chef, în orășel,
Poate goli asemenea pocale.
Nici chiar un bour însetat, vreodată
N-a izbutit să-nghită-atît, deodată.

(Dintr-o veche baladă germană — „Bețivanul“). — *Nota trad.*

Dar să ne întoarcem la „Congresul revoluționar” de la Murten. „Congres revoluționar” ! „Organizarea *definitivă* a ligii” ! „Data insurecției” ! „Pregătiri făcute în cea mai mare taină” ! „Delegați sosiți de pretutindeni în cea mai mare taină, care pe jos, care cu vaporul, care cu trăsura”. Se vede treaba că nu degeaba a studiat „temerarul Karl” metoda Stieber, arătată de mine în „Dezvăluiri”.

În realitate, lucrurile s-au petrecut astfel : La începutul anului 1850, Liebknecht era președintele Asociației muncitorilor din Geneva. El a propus unificarea asociațiilor muncitorilor germani din Elveția, pe atunci complet separate una de alta. Propunerea a fost acceptată. În consecință s-a hotărât să se trimită unui număr de 24 de asociații ale muncitorilor o circulară prin care erau invitate la Murten pentru a discuta acolo organizarea propusă și înființarea unui organ de presă comun. Dezbaterile care au avut loc în cadrul Asociației muncitorilor din Geneva, circulara, discuțiile purtate în această problemă în celelalte 24 de asociații ale muncitorilor, toate acestea, precum și convocarea Congresului de la Murten s-au făcut *pe față*. Dacă autoritățile elvețiene ar fi vrut să interzică congresul, ar fi putut să o facă cu patru săptămâni înainte de deschiderea lui. Dar liberalul domn *Druey*, care, speriat de amenințările Sfintei Alianțe, căuta să înghită pe cineva pentru a o potoli, a pus la cale o lovitură de teatru polițienească. Lui Liebknecht, care semnase în calitate sa de președinte al Asociației muncitorilor convocarea la congres, i s-a făcut cinstea de a fi considerat capul rebelilor. Izolat de ceilalți delegați, el a fost instalat, pe gratis, în cel mai înalt foisor al turnului din Fribourg, de unde avea o perspectivă largă asupra împrejurimilor și chiar privilegiul de a se plimba zilnic câte o oră printre crenelurile turnului. Original putea fi denumit doar faptul că era izolat. Repetatele sale cereri de a fi închis laolaltă cu ceilalți au fost de fiecare dată respinse. Vogt știe însă că poliția nu-i izolează pe „moutons” *, ci, dimpotrivă, pune laolaltă pe acești „agreabili interlocutori” cu masa arestaților.

Două luni mai târziu, Liebknecht, împreună cu un oarecare Gebert, a fost trimis de șeful poliției din Fribourg la Besançon, unde atît el cît și tovarășul său de idei au primit de la autoritățile franceze un permis de voiaj pentru Londra, punîndu-li-se în vedere că, dacă se vor abate de la itinerarul

* — agenți provocatori trimiși special printre ceilalți arestați pentru a-i trage de limbă. — *Nota trad.*

indicat, vor fi trimiși în Algeria. Din pricina acestei călătorii neprevăzute, Liebknecht și-a pierdut cea mai mare parte din lucrurile sale, lăsate la Geneva. De altfel, trebuie să recunoaștem că datorită domnilor Castella, Schaller și celorlalți membri de pe atunci ai guvernului de la Fribourg, Liebknecht, ca și toți ceilalți deținuți de la Murten, s-a bucurat de un tratament foarte uman. Amintindu-și că abia cu câțiva ani în urmă ei înșiși fuseseră fie în închisoare, fie în emigrație, acești domni și-au exprimat pe față aversiunea pentru meseria de zbir pe care le-o impusese Marele Cofta³⁶⁷ Druey. Emigranții arestați n-au fost tratați așa cum se așteptaseră „parlamentarii” emigrați. Un individ care se mai află și acum în Elveția, un oarecare H., din rîndurile parlamentarilor, a socotit de datoria sa să publice un pamflet în care-i denunța pe deținuți în general și pe deținutul Liebknecht în special că ar avea idei mai „revoluționare” decît permit limitele decenței parlamentare. Iar „temerarul Karl” pare să mai fie și acum afectat că Liebknecht a fost tratat cu „deosebite menajamente”.

Plagiatul l-a caracterizat pe „temerarul” nostru în întreaga sa activitate publicistică. La fel și în cazul de față. După cum se știe, liberalii elvețieni aveau obiceiul „să dea un caracter liberal” brutalelor lor ordine de expulzare, răspîndind zvonul că victimele lor s-au făcut vinovate de moucharderie*. Cînd l-a expulzat pe *Struve*, *Fazy* a declarat în mod public că este un „spion rus”. Tot așa și *Druey* a spus despre *Boichot* că este un mouchard francez. La fel a procedat și *Tourte* față de *Schily*, după ce acesta fusese arestat prin surprindere, din ordinul lui *Tourte*, pe străzile Genevei și trimis la *Tour des Prisons*** din Berna. „Le commissaire maire fédéral Monsieur Kern exige votre expulsion”***, a răspuns atotputernicul *Tourte* la întrebarea lui *Schily* care e cauza brutalității comise împotriva lui. *Schily*: „Alors mettez-moi en présence de Monsieur Kern”****. *Tourte*: „Non, nous ne voulons pas que M. le commissaire fédéral fasse la police à Genève”*****. Logica acestui răspuns era întru totul demnă de perspicacitatea cu care, atunci cînd cedarea

* — spionaj. — *Nota trad.*

** — Turnul de detențiune. — *Nota trad.*

*** „Comisarul-primar federal, d-l Kern, cere să fiți expulzat”. — *Nota trad.*

**** „Aduceți-mă atunci în fața d-lui Kern”. — *Nota trad.*

***** „Nu, nu vrem ca domnul comisar federal să facă pe polițistul la Geneva”. — *Nota trad.*

Savoiei și a Nisei era deja un fapt accompli *, același Tourte, în calitate de ambasador al Elveției la Torino, a scris președintelui Confederației elvețiene că d-l Cavour se face luntre și punte pentru a împiedica acest act. Dar poate că anumite chestiuni diplomatice în legătură cu căile ferate tociseră pe atunci obișnuita perspicacitate a lui Tourte. Dar nici n-a fost bine Schily băgat la secret la Berna, că Tourte a și început „să dea un caracter liberal” actului său polițienesc brutal și să șoptească la ureche unor emigranți germani, de pildă doctorului Fink : „Schily a avut legături secrete cu Kern, i-a denunțat acestuia pe emigranții din Geneva etc.”. Chiar și „*Indépendant*” din Geneva ³⁶⁸ socotea pe atunci că unul din păcatele notorii ale guvernului genevez este „calomnierea sistematică, ridicată la rangul de principiu de stat, a emigranților”. (Vezi anexa 1.)

Chiar de la primele pretenții formulate de poliția germană, liberalismul elvețian a încălcat dreptul de azil — drept acordat cu condiția ca resturile armatei revoluționare să renunțe de a mai da o bătălie pe pământul badenez —, izgonindu-i pe așa-zisii „conducători” (Führeri). Mai târziu a venit și rîndul celor „induși în eroare” (Verführten). Mii de soldați badenezi, cărora li s-a prezentat situația în mod denaturat, au primit pașapoarte pentru patrie, unde au fost imediat înhățați de jandarmi, care știau dinainte „care, de unde și în ce fel”. Au urmat apoi amenințările Sfintei Alianțe și, o dată cu ele, farsa polițienească de la Murten. Totuși, „liberalul” Consiliu federal ³⁶⁹ n-a îndrăznit să meargă atît de departe ca „temerarul Karl”. Nu s-a pomenit nimic nici despre „congresul revoluționar”, nici despre „organizarea definitivă a ligii”, nici despre „data irevocabilă a insurecției”. Ancheta, întreprinsă de ochii lumii, a fost lăsată baltă.

„Amenințări de război” din partea unor puteri străine și „tendențe politice-propagandistice” — iată tot ceea ce Consiliul federal, „pus în încercătură”, a putut îndruga într-un document oficial (vezi anexa 2) pentru a se justifica. Dar isprăvile polițienești ale „liberalismului elvețian” nu s-au încheiat nicidecum cu „Congresul revoluționar de la Murten”. La 25 ianuarie 1851, prietenul meu Wilhelm Wolff („lupul parlamentului” **, cum l-au botezat „oile parlamentului”) îmi scria din Zürich :

* — fapt împlinit. — *Nota trad.*

** Joc de cuvinte: Wolff — nume de familie, dar și „lup”. — *Nota trad.*

„Prin măsurile luate pînă acum, Consiliul federal a reușit să reducă numărul emigranților de la 11 000 la 500, și nu se va potoli pînă cînd nu va reuși să-i expedieze pe toți cei fără avere considerabilă sau relații deosebite”.

Emigranții, care militaseră pentru revoluție, se situau, firește, pe o poziție ostilă eroilor de la biserica Sf. Pavel, care ucisese revoluția prin trîncăneala lor fără de sfîrșit. Acești eroi nu s-au sfiit cîtuși de puțin să-i dea pe adversarii lor pe mîna poliției elvețiene.

Monstrul de *Ranickel*, scutierul lui Voqt, i-a scris personal lui *Schily* după sosirea acestuia la Londra :

„Încercați să obțineți, în vederea unor declarații, cîteva coloane într-un ziar belgian și nu scăpați prilejul de a le otrăvi *ciinilor germani* (parlamentari), care s-au vîndut *diplomaturii gușat*” (*Druey*), devenind uneltele lui, șederea în America”.

Acum înțelegem ce a vrut să spună „temerarul Karl” prin cuvintele :

„M-am străduit *din răspuțeri* să stăvilesc hoinăreala revoluționară și să asigur emigranților un *refugiu* fie pe continent, fie peste ocean”.

Încă în nr. 257 al lui „*Neue Rheinische Zeitung*” s-au putut citi cele de mai jos :

„Heidelberg, 23 martie 1849 : Amicul nostru *Vogt*, «campion» al stîngii, umorist imperial al zilelor noastre, Barrot imperial al viitorului, «prevestitor fidel», care ne-a pus în gardă împotriva revoluției, se aliază cu cîțiva tovarăși de idei ? Haida-de ! Cu cîțiva reacționari de cea mai pură speță... Și în ce scop ? Pentru a expedia, respectiv a deporta în America «persoanele» aflate la Strasbourg, Besançon și în alte localități de lîngă frontiera germană... Ceea ce regimul sabiei instaurat de Cavaignac aplica drept pedeapsă, acești domni vor să facă în numele iubirii creștine... Amnistia a murit, trăiască *deportarea* ! Firește, nu poate lipsi nici pia fraudă * că înșiși emigranții și-au exprimat dorința de a pleca în altă țară etc. Dar iată că ziarul «*Seeblätter*» primește o corespondență din Strasbourg din care reiese că aceste planuri de deportare au trezit printre *toți* emigranții o adevărată furtună de indignare etc... Ei nădăjduiesc cu toții să se reîntoarcă curînd în Germania, fie și cu riscul (cum observă atît de înduioșător d-l Voqt) de a trebui să se alăture unei «acțiuni din cale-afară de temerare»”.

Dar destul despre Congresul revoluționar de la Murten al „temerarului Karl”.

* — minciuna pioasă. — *Nota trad.*

3. Cherval

„The virtue of this jest will be the incomprehensible lies that this same fat rogue will tell us”.
 „Hazul acestei trăsnăi vor fi tocmai nemaipomenitele minciuni pe care grăsunul ăsta ticălos are să ni le îndruge” *.

În lucrarea mea „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia”, un capitol întreg tratează despre *complotul Cherval*³⁷⁰. Arăt acolo cum Stieber, folosind pe Cherval (pseudonimul lui Crămer) ca forceps și pe Carlier, Greif și Fleury ca mamoși, a adus pe lume așa-zisul complot franco-german din septembrie de la Paris **, cu scopul de a remedia lipsa, invocată de „Camera superioară de punere sub acuzare de la Colonia”, a unor „*elemente constitutive obiective ale delictului*”, necesare pentru a pune sub acuzare pe deținuții de la Colonia.

Dovezile pe care în timpul procesului de la Colonia³⁷² le-am pus la dispoziția apărării cu privire la lipsa totală a oricărei legături dintre Cherval, pe de o parte, și acuzații de la Colonia și mine, pe de altă parte, au fost atât de concludente, încît același Stieber care încă la 18 octombrie 1852 declarase, sub prestare de jurămint, că Cherval ar fi de-ai noștri a retractat la 23 octombrie 1852 această declarație (pag. 29 din „Dezvăluiri”³⁷³). Strîns cu ușa, el a renunțat la încercarea de a ne identifica cu Cherval și cu complotul urzit de acesta. Stieber era Stieber, dar Stieber era totuși de parte de a fi Vogt.

Consider cu totul inutil să repet aici lămuririle despre așa-zisul complot din septembrie date de mine în „Dezvăluiri”. La începutul lunii mai 1852, Cherval s-a înapoiat la Londra, de unde, la începutul verii 1850, afacerile sale îl determinaseră să se mute la Paris. Condamnat în februarie 1852, poliția pariziană l-a lăsat să evadeze cîteva luni mai tîrziu. La început, la Londra, Asociația culturală a muncitorilor ger-

* Shakespeare. „Regele Henric al IV-lea”, partea I, actul I, scena a 2-a. — *Nota red.*

** Abia după tipărirea „Dezvăluirilor” am aflat că de la Hodde (sub numele de Duprez), precum și agenții de poliție prusieni Beckmann (pe atunci *corespondent* al lui „Kölnische Zeitung”³⁷¹) și Sommer participaseră la această înscenare.

măni, din care eu și amicii mei ne retrăseserăm încă la mijlocul lunii septembrie 1850³⁷⁴, l-a primit cu brațele deschise, considerându-l un martir politic. Dar această mistificare n-a durat mult timp. Curînd, lumea s-a dumirit ce acte de bravură a săvîrșit Cherval la Paris, și chiar în mai 1852, într-o ședință publică, a fost exclus din asociație ca nedemn. Acuzații de la Colonia, închiși de la începutul lunii mai 1851, se mai aflau încă în arest preventiv. Dintr-o notiță trimisă din Paris de spionul Beckmann organului său de presă „*Kölnische Zeitung*” mi-am dat seama că poliția prusiană încearcă să ticluiască post festum o legătură între Cherval, complotul acestuia și acuzații de la Colonia. De aceea am căutat să mă informez asupra lui Cherval. S-a dovedit că în iulie 1852 acesta și-a oferit serviciile, în calitate de agent orléanist, d-lui de R...*, fost ministru sub Ludovic-Filip și cunoscut filozof eclectic. Legăturile d-lui de R... cu prefectura poliției din Paris i-au permis să obțină de acolo extrase din dosarul Cherval. În rapoartele poliției franceze, Cherval figura sub numele de Cherval nommé Frank, dont le véritable nom est Crämer**. A reieșit, de asemenea, că a fost mai mult timp agent al prințului Hatzfeldt, ambasador al Prusiei la Paris, că a avut un rol de trădător în complotul franco-alemand***, fiind în prezent și spion francez etc. În timpul procesului de la Colonia am adus aceste informații la cunoștința unuia dintre apărători, d-l avocat Schneider II, imputernicindu-l ca, în caz de nevoie, să indice sursa mea de informații. Cînd, în ședința din 18 octombrie, Stieber a declarat, sub prestare de jurămînt, că irlandezul Cherval, despre care el însuși a recunoscut că în 1845 a fost închis la Aachen pentru falsificare de polițe, se mai află încă arestat la Paris, i-am comunicat cu prima poștă d-lui Schneider II că Crämer, prusian din Renania, se mai află, „încă”, sub pseudonimul Cherval, la Londra, unde are întrevederi zilnice cu locotenentul de poliție prusian Greif, și că, la cererea guvernului prusian, ar putea fi imediat expulzat din Anglia ca infractor prusian condamnat. Citarea lui ca martor la Colonia ar fi răsturnat tot sistemul lui Stieber.

Luat din scurt de Schneider II, Stieber a recunoscut în cele din urmă, la 23 octombrie, că a auzit că Cherval ar fi fugit din Paris, dar s-a jurat pe tot ce are mai scump că n-are

* — Rémusat. — *Nota red.*

** Cherval numit Frank, pe adevăratul său nume Crämer. — *Nota trad.*

*** — franco-german. — *Nota trad.*

nici cea mai vagă idee despre locul unde s-ar afla irlandezul și nici despre legăturile acestuia cu poliția prusiană. În realitate, pe vremea aceea Cherval era detașat la Londra, pe lângă Greif, și primea un salariu săptămînal fix. Dezbaterile de la Curtea cu juri din Colonia cu privire la „misterul Cherval”, provocate de informațiile mele, l-au silit pe acesta să părăsească Londra. Am auzit că ar fi fost trimis de poliție cu o misiune pe insula Jersey. Un timp l-am pierdut din vedere, pînă cînd am aflat întîmplător, dintr-o corespondență de la Geneva, apărută în „Republik der Arbeiter”³⁷⁶ din New York, că în martie 1853 Cherval a apărut la Geneva sub numele de *Nugent*, iar în vara anului 1854 a dispărut de acolo. Prin urmare, el a sosit la Vogt, la Geneva, la cîteva săptămîni după ce apăruseră la Basel, în editura „Schabelitz”, „Dezvăluirile” mele, atît de compromițătoare pentru el.

Dar să ne întoarcem la „cronica istorică” a Falstaffului nostru.

Vogt pretinde că, după pseudoevadarea lui Cherval de la Paris, acesta a sosit *imediat* la Geneva, în timp ce pînă acum afirmase că, cu „cîteva luni” înainte de descoperirea complotului din septembrie, Cherval fusese „trimis” de liga comunistă secretă (pag. 172, l.c.) de la Londra la Paris. Dacă în felul acesta, perioada mai 1852 — martie 1853 dispăre cu totul, perioada iunie 1850 — septembrie 1851 se reduce la numai „cîteva luni”. Ce n-ar fi dat Stieber să aibă un Vogt care să fi jurat în fața Curții cu juri din Colonia că „liga comunistă secretă de la Londra” l-a trimis în iunie 1850 pe Cherval la Paris, și ce n-aș fi dat eu să-l fi putut vedea pe Vogt cum asudă alături de Stieber al său pe banca martorilor! Frumoasă companie! Martorul Stieber alături de pasărea sa Greif, de Wermuth-ul său, de Goldheimchen și de — *Bettelvogt*-ul său *. Chervalul lui Vogt a adus la Geneva „recomandații către toți cunoscuții lui Marx & Co., de care d-l *Nugent* a ajuns să fie curînd nedespărțit” (pag. 173). El „s-a mutat la familia unui corespondent al lui «Allgemeine Zeitung»” și, probabil în urma recomandațiilor mele (a „Dezvăluirilor”), a fost primit cu brațele deschise de Vogt, care i-a dat de lucru ca litograf (pag. 173—174, l.c.) și cu care a stabilit, ca

* Joc de cuvinte: Greif, Wermuth și Goldheim (diminutiv: Goldheimchen) sînt nume de polițiști, dar, totodată, „Greif” înseamnă în limba germană „condor”, „Wermuth” — „pelin”, „Goldheimchen” — „greier de aur”, iar „Bettelvogt” — „mai marele cerșetorilor”, aici în sensul de „epitrop al lepădăturilor”. — *Nota trad.*

mai înainte cu arhiducele Johann, iar mai tîrziu cu Plon-Plon, un fel de „legături științifice“. Odată, în timp ce „Nugent“ lucra în „cabinetul“ regentului imperial ³⁷⁶, un „cunoscut“ a recunoscut în el pe Cherval și l-a demascat ca „agent provocateur“. Într-adevăr, la Geneva, Nugent nu se ocupa numai de Voqt, ci și de „înființarea unei societăți secrete“.

„Cherval-Nugent prezida, *redacta procesele-verbale și corespondența cu Londra*“ (pag. 175, l.c.). *El a reușit să cîștige încrederea „citorva muncitori puțin perspicace, dar, altminteri, oameni de treabă“* (ibid.), însă „printre membrii societății se afla și un afillat al clicii lui Marx, suspectat de toată lumea că ar fi un agent al poliției germane“ (l.c.).

„Toți cunoscuții“ lui Marx, de care Cherval-Nugent „a ajuns să fie nedespărțit“, se transformă subit într-„un acolit“, iar acest un acolit devine, la rîndul său, „*acoliții lui Marx rămași la Geneva*“ (pag. 176), cu care mai tîrziu Nugent nu numai că „continuă să corespunde de la Paris“, dar pe care, ca un magnet, îi „atrage la el“ la Paris (l. c.).

Așadar, din nou îndrăgita „schimbare a formei“ pînzei de cînepă din stofă verde de Kendal!

Scopul urmărit de Cherval-Nugent cînd a înființat această societate era :

„fabricarea masivă de bancnote și bonuri de tezaur false, pentru ca prin emiterea lor să submineze creditul despoților și să ruineze finanțele acestora“ (pag. 175, l.c.).

Cherval căuta, pare-se, să-l imite pe faimosul Pitt, care, după cum se știe, în timpul războiului antiacobin, a înființat, în apropierea Londrei, un atelier pentru fabricarea de asignate franceze false.

„Nugent pregătise *deja* în acest scop diferite clișee de piatră și de cupru și membrii creduli ai liqii secrete care urmau să transporte pachetele — de clișee de piatră și de cupru ? — nu, „*de bancnote false*“ (bancnotele fuseseră, firește, ambalate înainte de a fi fabricate) „în Franța, Elveția și Germania fuseseră *deja* desemnați“ (pag. 175),

dar Cicero-Voqt stătea *deja* cu spada trasă în spatele lui Cherval-Catilina. O particularitate a figurilor falstaffiene este nu numai faptul că ele sînt umflute, ci și că le umflă pe toate. Priviți-l pe acest Gurgelgrosslinger al nostru, care a reușit să stăvilească „hoinăreala revoluționară“ prin Elveția și să *facă vînt peste ocean* unor mase întregi de emigranți, priviți-l cum joacă teatru, ce ton melodramatic folosește, cum

caută să immortalizeze povestea captivantă despre lupta dintre Stieber și Cherval la Paris! (vezi „Dezvăluirile”³⁷⁷). Uite așa stătea și uite așa mînuia paloșul! *

„Planul acestui *complot* (pag. 176, l.c.) era conceput în modul cel mai *infam*”. „Răspunderea pentru proiectul lui Cherval urmau s-o poarte toate asociațiile muncitorilor”. Diferite ambasade străine „începuseră” deja „să ceară informații confidențiale”, iar unii erau deja gata „să compromită Elveția și mai ales cantonul Geneva”.

Dar Land-Vogtul stătea de veghe. El a înfăptuit primul său act de salvare a Elveției, un experiment pe care l-a repetat apoi de mai multe ori și de fiecare dată cu mai mult succes.

„În ce mă privește, nu tăgăduiesc — exclamă acest om cu greutate — nu tăgăduiesc că am adus o contribuție esențială la zădărnicierea acestor *planuri diabolice*; în ce mă privește, nu tăgăduiesc că în acest scop am recurs la ajutorul poliției republicii Geneva; în ce mă privește, regret și acum” (neconsolate Cicero!) „că zelul cîtorva persoane induse în eroare l-a pus în gardă pe vicleanul instigator, încît a putut s-o tulească înainte de a fi arestat”.

În orice caz însă, Cicero-Vogt „a zădărnicit” complotul catilinar, a salvat Elveția și „a adus” o contribuție esențială acolo unde a găsit cu cale s-o aducă. Cîteva săptămîni mai tîrziu, după cum ne povestește Vogt, Cherval și-a făcut din nou apariția la Paris, „unde nu se ascundea cîtuși de puțin, ci trăia liber ca orice cetățean” (pag. 176, l.c.). Se știe ce viață liberă duc cetățenii (citoyens) parizieni ai imperiului contrafăcut.

În timp ce Cherval se plimbă atît „de liber” prin Paris, poor ** Vogt, de cîte ori vine la Paris trebuie să se ascundă la Palais-Royal sub masa lui Plon-Plon!

Din păcate, după mărirea zahariadă a lui Vogt trebuie să reproduc mai jos scrisoarea lui Johann Philipp Becker. Activitatea revoluționară a veteranului emigrației germane Joh. Philipp Becker, începînd cu festivitatea de la Hambach³⁷⁸ și pînă la campania pentru constituția imperiului, în care a luptat în calitate de comandant al diviziei a 5-a (o voce, fără îndoială, nepărtinitoare ca „Berliner Militär-Wochenschrift” atestă meritele lui militare), este prea cunoscută de toată lumea pentru a mai fi nevoie să spun ceva despre autorul

* Parafrazare a cuvintelor lui Falstaff din piesa lui Shakespeare „Henric al IV-lea”, partea I, actul II, scena a 4-a. — *Nota red.*

** — sărmanul. — *Nota trad.*

scrisorii. De aceea mă mărginesc să menționez că scrisoarea lui este adresată unui bun cunoscut de-al meu, comerciantul german R... * din Londra, că personal nu l-am cunoscut pe J. P. Becker și n-am avut niciodată legături politice cu el, în sfârșit că nu reproduc prima parte a scrisorii, care cuprinde chestiuni de afaceri, și nici majoritatea pasajelor referitoare la „banda pucioasei” și „bürstenheimeri”, cunoscute din relațiile anterioare. (Originalul scrisorii se află în dosarul procesului meu de la Berlin.)

„Paris, 20 martie 1860

„Zilele acestea mi-a căzut în mină broșura lui Vogt *impotriva* lui Marx. Ea m-a mîhnit cu atît mai mult, cu cît istoria așa-numitei «bande a pucioasei» și a faimosului Cherval, pe care, datorită faptului că pe vremea aceea mă aflam la Geneva, o cunosc perfect de bine, este pe de-a-n-tregul denaturată și cu totul greșit legată de activitatea politică a economistului Marx. Pe d-l Marx nu-l cunosc personal și nici n-am avut vreodată de-a face cu el, în schimb pe d-l Vogt și familia lui îi cunosc de peste 20 de ani, și de aceea am relații mult mai strînse cu el; regret profund și condamn categoric ușurința și lipsa de scrupule cu care Vogt duce această luptă. În luptă este nedemn să recurgi la fapte denaturate sau chiar inventate. Îți produce într-adevăr o impresie penibilă să vezi ușurința cu care Vogt, aidoma unui sinucigaș, își distruge o carieră frumoasă, cum își face de ris și își compromite situația și reputația — și aceasta chiar și în cazul că s-ar dovedi totala netemeinicie a acuzației că el este în slujba lui Napoleon. Cît de bucuros aș fi fost dacă el ar fi recurs la toate mijloacele cinstite pentru a respinge totalmente o asemenea învinuire. Avînd însă în vedere felul cum a procedat pînă acum în această afacere neplăcută, mă simt de-a dreptul obligat să vă informez cum stau lucrurile cu așa-numita «bandă a pucioasei» și cu «imaculatul» domn Cherval, pentru a aprecia și dv. în ce măsură poate răspunde Marx de existența și activitatea lor.

Deci cîteva cuvinte despre apariția și dispariția «bandei pucioasei», despre care cred că nimeni altul în afară de mine nu poate da relații mai exacte. În timpul șederii mele la Geneva am putut de la bun început, datorită situației pe care o aveam, nu numai să observ tot ce se petrecea în rîndurile emigrației, ci și să urmăresc cauza comună; ca om mai vîrstnic, am considerat de datoria mea să nu scap din vedere nimic din ceea ce făceau acești emigranți, pentru ca, pe cît posibil, să-i pot opri de la eventuale acțiuni nesăbuite, foarte scuzabile în greaua lor situație, care îi făcea atît de irascibili, ducîndu-i uneori la desperare. O experiență de 30 de ani mă învățase îndeajuns cît de bogată în iluzii este orice emigrație”.

(Esențialul din cele ce urmează a fost deja relatat în scrisorile lui Borkheim și Schily.)

„...Această societate, formată mai ales din pierde-vară, a fost denumită, de unii în glumă, de alții în bătaie de joc, banda pucioasei. Era o adună-

* — Rheinländer. — Nota red.

tură pestriță, care a luat ființă spontan, fără să aibă un președinte, un program, un statut, o teorie. Nici prin gând nu le trecea să organizeze societăți secrete sau să urmărească în mod sistematic scopuri politice sau de altă natură; în goana lor după efecte, ei mergeau pînă la excese, dar făceau totul pe față, cu o franchețe exaltată. Și nici nu putea fi vorba de vreo legătură a lor cu Marx, care, la rîndul său, fără doar și poate, nu știa nimic despre existența lor, și în plus să nu uităm că pe atunci concepțiile lor social-politice se deosebeau radical de cele ale lui Marx. Mai trebuie spus că acești tineri manifestau pe vremea aceea un spirit de independență vecin cu trufia, și este greu de presupus că ar fi acceptat autoritatea cuiva atît în ceea ce privește teoria cît și practica; ei și-ar fi bătut joc de sfaturile părintești ale lui Vogt, ca și de indicațiile tendințioase ale lui Marx. Eram la curent cu tot ceea ce se petrecea în cercul lor, deoarece fiul meu mai mare se întîlnea zilnic cu căpeteniile lor... De altfel, șotiile acestei bande de zurbagii n-au durat mai mult decît iarna 1849—1850; forța împrejurărilor i-a risipit pe eroii noștri care încotro.

Cine și-ar fi putut închipui că, după un somn de 10 ani, această bandă a pucioasei, de mult dată uitării, va fi redesteptată și aprinsă de d-l profesor Vogt pentru a folosi mirosul pestilențial emanat de ea împotriva unor preinși agresori, și că niște gazetari binevoitori vor răspîndi cu voluptate, asemenea unor conductori electromagnetico-simpatetici, acest miros. Pînă și d-l von Vincke, acest liberal par excellence*, vorbind de problema italiană, a pomenit de banda pucioasei ca o ilustrare a modestei Camere prusiene. Iar burghezia din Breslau, cunoscută, de altfel, prin suavul parfum al virtuților ei, în a ei sancta simplicitas**, a organizat un cortej de carnaval în cinstea bandei pucioasei, afumînd orașul cu pucioasă ca simbol al loialității ei.

Biată, nevinovată bandă a pucioasei! După obștescul tău sfîrșit ai trebuit volens-nolens*** să capeți proporțiile unui adevărat vulcan, să-i sperii, asemenea unui duh rău, pe filistinii fricoși cu poliția, să vulcanizezi pe toți netoții din lume, să prefaci în scrum capetele înfierbîtate, la fel cum însuși Vogt, pare-mi-se, s-a ars definitiv cu această poveste.

Și acum să trecem la Crămer vulgo Cherval. Acest escroc politico-social de cea mai ordinară speță a apărut la Geneva în 1853 sub numele englez de Nugent. Acesta era numele de fată al preținsei sale soții, englezoaică de origine, care îl întovărășea. El cunoștea bine engleza și franceza, dar mult timp a evitat să vorbească germana, deoarece, pare-se, era interesat să treacă drept englez autentic. Litograf și cromograf priceput, el a introdus, după cum îi plăcea să afirme, cromolitografia la Geneva. Era manierat, știa să se afirme și să se pună într-o lumină favorabilă. Curînd după aceea niște profesori universitari i-au comandat numeroase desene din domeniul istoriei naturale și al artei antice. La început a trăit foarte retras, apoi a început să frecventeze aproape numai cercurile emigranților francezi și italieni. Eu înfiinșasem pe atunci un office de renseignements**** și cotidianul «Le Messenger du Léman». Aveam drept colaborator un emigrant din Baden, pe nume Stecher, fost director de liceu, care era foarte talentat la desen și, pentru a-și asigura o existență mai bună, voia să se perfecționeze în cromolitografie; el a găsit în persoana englezului Nugent

* — prin excelență. — *Nota trad.*

** — sfîntă simplicitate. — *Nota trad.*

*** — vrînd-nevrînd. — *Nota trad.*

**** — birou de informații. — *Nota trad.*

un profesor binevenit. Stecher îmi spunea adesea lucruri frumoase despre iscusitul, prietenosul și generosul englez și despre simpatica și grațioasa englezoaică. Stecher mai era și profesor de canto la Asociația culturală a muncitorilor germani, unde îl aducea câteodată pe dascălul său Nugent; acolo am avut și eu plăcerea să-l cunosc, prilej cu care a binevoit să vorbească nemțește, și încă atît de curent în dialect sud-renan, încît i-am spus: «D-ta numai englez nu ești». El a susținut totuși sus și tare că este englez, dar că părinții l-au dat din fragedă copilărie la o școală din Bonn, unde a rămas pînă la vîrsta de 18 ani și unde și-a însușit dialectul local. Stecher, care pînă-n ultimul moment a fost încîntat de acest om «plăcut», a contribuit și el ca lumea să-l creadă englez pe Nugent. Mie însă incidental mi-a trezit serioase suspiciuni față de acest pretins fiu al Albionului, și i-am sfătuit pe membrii asociației să fie circumspecți față de el. Mai tirziu l-am întîlnit pe englez în compania unor emigranți francezi și am picat tocmai în momentul cînd se fălea cu actele sale de bravură săvîrșite în timpul insurecțiilor de la Paris. Atunci am înțeles pentru prima oară că se ocupă și de politică, ceea ce m-a făcut să-l suspectez și mai mult. Am făcut haz de «curajul de leu» cu care pretindea că a luptat, pentru a-i da prilejul să se laude și față de mine în prezența francezilor; deoarece a primit însă ironiile mele mușcătoare cu coada între picioare, a început să-mi inspire și dispreț.

De atunci mă evita de cite ori putea. Între timp, ajutat de Stecher, el organiza serate dansante la Asociația muncitorilor germani, izbutind să atragă, fără plată, și cîțiva muzicanți — un italian, un elvețian și un francez. La aceste baluri l-am întîlnit din nou pe englez în chip de adevărat maître de plaisir*, rol în care se simțea în elementul lui; căci veselia exuberantă și galanteria erau mai pe măsura lui decît curajul de leu. În Asociația muncitorilor însă el nu se ocupa de politică; aici nu făcea decît să țopăie și să se zbenguie, să ridă, să bea și să cînte. Am aflat însă de la giuvaerghiul Fritz din Württemberg că «profund revoluționarul englez» înfiinșase o ligă alcătuită din el (Fritz), încă un german, cîțiva italieni și francezi — cu totul șapte membri. L-am conjurat pe Fritz să nu se ambeleze în mod serios cu acest saltimbanc politic, să părăsească imediat liga și să-i sfătuiască și pe ceilalți tovarăși să facă același lucru. Cîțva timp mai tirziu, librarul meu mi-a trimis o broșură despre procesul comuniștilor de la Colonia, scrisă de Marx, care arăta în mod indubitabil că Cherval nu este altul decît Crămer și-l trata fără menajamente drept pungaș și trădător. Imediat a incolțit în mine bănuiala că Nugent este Cherval, mai ales pentru că, potrivit acestei broșuri, era de prin părțile Rinului — ceea ce corespundea cu dialectul vorbit de el — și trăia cu o englezoaică, ceea ce de asemenea coincidea. Am împărțit de îndată presupunerea mea lui Stecher, Fritz și altora și le-am dat să citească broșura. Suspiciunea față de Nugent s-a răspîndit cu repeziciune. Broșura lui Marx și-a atîns scopul. Fritz a venit curînd după aceea la mine, declarîndu-mi că a părăsit «liga» în miniatură și că ceilalți îi vor urma exemplul. El mi-a dezvăluit și țelul ei ascuns. «Englezul» voia să submineze creditul diferitelor state prin tipărirea de titluri de stat false, iar cu banii astfel obținuți să pună la cale o revoluție în Europa etc. Tot pe atunci, un oarecare domn Laya, emigrant francez și fost avocat la Paris, ținea prelegeri despre socialism. Nugent asista la ele; Laya, care fusese apărătorul lui în procesul de la Paris, a recunoscut în el pe Cherval și i-a spus-o. Nugent l-a

* — organizator de distracție. — Nota trad.

rugat insistent să nu-l trădeze. Am aflat aceasta de la un emigrant francez, amic al lui Laya, lucru pe care l-am adus imediat la cunoștința tuturor. Nugent a avut neobrăzarea să mai vină o dată la Asociația muncitorilor, unde a fost demascat ca fiind una și aceeași persoană cu germanul Crămer și francezul Cherval și dat afară. Se spune că, cu acest prilej, Ranickel din Bingen l-a atacat în modul cel mai violent. În plus, poliția din Geneva voia să pună mâna pe el din cauza înființării «ligii» sale, dar fabricantul de bani falși dispăruse fără urme.

La Paris, el s-a îndeletnicit cu pictura pe porțelan, și, dat fiind că și eu lucram în același domeniu, ne-am întâlnit pe linie de afaceri. Dar rămăsese aceeași pușlama flustratică și incorișibilă.

Cum de a avut însă Vogt îndrăzneala să facă o legătură între activitatea unui om ca Marx și aventurile de la Geneva ale acestui individ, denumindu-l tovarăș sau unealtă a lui Marx, este pur și simplu de neînțeles pentru mine, cu atât mai mult cu cât Vogt se referă la o perioadă în care Marx ataca în sus-menționata broșură cu atîta vehemență pe această secătură. *Tocmai Marx a fost acela care, prin broșura lui, l-a demascat și l-a alungat din Geneva, unde, după spusele lui Vogt, Cherval ar fi lucrat pentru Marx.*

Cînd mă gîndesc că un cercetător al naturii ca Vogt a putut să apuce pe drumuri atît de greșite, îmi stă mîntea-n loc. Nu este oare regretabil să vezi cît de nechibzuit a fost Vogt distrugîndu-și în mod cu totul inutil și stupid frumoasa reputație dobîndită printr-un concurs de împrejurări întîmplător? Ar fi oare de mirare dacă, după asemenea constatări, lumea ar primi cu neîncredere cercetările lui Vogt în domeniul științelor naturii și ar pune la îndoială concluziile sale științifice, presupunînd că au fost trase în mod tot atît de ușuratic, cu aceeași lipsă de conștiinciozitate, pe baza unor premise false, și nu a unor fapte pozitive, temeinic cercetate?

Pentru a deveni om de stat și savant, nu ajunge numai ambiția — altminteri chiar și Crămer putea fi și una și alta. *Din păcate, din pricina banilor sale a pucioasei și a lui Cherval al său, Vogt a decăzut el însuși pînă la nivelul unui Cherval. Și, într-adevăr, caracterele lor se aseamănă prin nevoia imperioasă de o viață comodă, de o existență asigurată, de o societate veselă și prin bagatelizarea problemelor serioase...* În așteptarea unui grabnic răspuns din partea dumneavoastră, rămîn

al dv. devotat, J. Ph. Becker

P.S. Răsfoind din nou broșura lui Vogt, am văzut, spre marea mea surprindere, că și «büirstenheimerii» sînt la loc de cinste. Să vă spun deci pe scurt cum stau lucrurile cu această bandă...

De asemenea, am mai văzut că Vogt afirmă în această broșură că Nugent-Cherval-Crămer *a venit la Geneva din însărcinarea lui Marx.* De aceea trebuie să adaug că Nugent, care pînă în ultima clipă a șederii sale la Geneva a continuat să facă pe englezul, *s-a strădui din răspuțeri ca nu cumva să se afle că a avut cîndva sau undeva legături cu vreun emigrant german;* aceasta nu i-ar fi convenit de loc pentru menținerea incognitoului său. Chiar și în momentul de față, aici, deși acest lucru nu are importanța pe care a avut-o atunci la Geneva, el nu vrea să fie luat drept german și pretinde că niciodată n-a cunoscut vreun german.

Pînă acum tot mai credeam că, ușuratic cum este, Vogt s-a lăsat îndus în eroare, dar acum comportarea lui îmi pare tot mai mult o dovadă de perfidie și de rea-credință. De el puțin îmi pasă, dar mi-e milă de bunul,

cinstitul și bătrînul său tată, căruia această poveste îi va pricinui, desigur, multe clipe de amărăciune.

Nu numai că vă autorizez, dar chiar vă rog ca, de dragul adevărului și al dreptății, să comunicați cunoșcuților dv. informațiile mele.

Al dv. sincer

*Philipp B.** (Vezi anexa 3)

4. Procesul comuniștilor de la Colonia

Și acum să trecem de la „cabinetul” de la Geneva al regentului imperiului la Curtea cu juri regalo-prusiană din Colonia.

„În procesul de la Colonia, Marx a jucat un rol de seamă”. Fără îndoială.

„La Colonia au fost judecați *tovarășii săi de ligă*”. Absolut exact.

Arestul preventiv al inculpaților de la Colonia a durat un an și jumătate.

Poliția și ambasada prusiană, Hinckeldey cu toată clica sa, poșta și organele locale, ministerul de interne și ministerul de justiție — toate s-au străduit din răspuțeri, în acest an și jumătate, să fabrice un corpus delicti.

Aici Vogt dispune deci pentru cercetarea „activității” mele, ca să zicem așa, de mijloacele auxiliare ale statului prusian, ba chiar de materialul autentic din lucrarea mea „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia”, Basel, 1853; el a găsit la Asociația muncitorilor din Geneva un exemplar din această lucrare, pe care l-a împrumutat și l-a „studiat”. De astă dată micul Karl nu va scăpa prilejul să mă bage în sperieți. Dar nu! De astă dată Vogt se simte „stingherit”, lansează câteva din proiectilele sale naturale, asfixiante și rău mirositoare * și apoi începe să se bilbfie, bătînd grăbit în retragere :

„Procesul de la Colonia nu prezintă pentru noi o importanță deosebită”. („Lucrarea capitală”, pag. 172.)

* „Proiectilele asfixiante și rău mirositoare sînt folosite mai cu seamă în războiul de mină. Corpul proiectilului este umplut cu o substanță inflamabilă obișnuită, dar care trebuie să conțină o cantitate mai mare de *pucioasă*, și o cantitate atît de mare de pene, substanțe cornoase, pâr și alte gunoaie cit poate absorbi compoziția, apoi se aprinde și focosul”. (J. C. Plümicke. „Handbuch für die Königlich Preussischen Artillerie-Offiziere”. „Erster Teil, Berlin, 1820.)

În „Dezvăluiri“ n-am putut evita să nu-l atac, printre alții, și pe d-l A. Willich. Acesta începe în „New Yorker Criminal-Zeitung“ din 28 octombrie 1853 * pledoaria sa pro domo ³⁸⁰, calificînd lucrarea mea drept o „*critică magistrală a procedurilor barbare folosite de poliția centrală a Confederației germane*“. La 11 decembrie 1852, J. Schabelitz-fiul, editorul lucrării mele, primind manuscrisul meu, mi-a scris din Basel :

„Felul cum ați demascat infamiile poliției este inegalabil. Ați reușit să imortalizați actualul regim din Prusia“.

El a adăugat că părerea sa este împărtășită de „persoane competente“, în fruntea cărora s-ar afla unul dintre actualii prieteni de la Geneva ai d-lui Karl Vogt.

La șapte ani după apariție, broșura mea l-a determinat pe d-l Eichhoff din Berlin, pe care nu-l cunoșteam de loc (Eichhoff, după cum se știe, a fost dat în judecată sub acuzația de a-l fi calomniat pe Stieber), să facă, în timpul dezbaterilor procesului, următoarea declarație :

„Am studiat cu de-amănuntul procesul comuniștilor de la Colonia și trebuie nu numai să-mi mențin în întregime afirmația mea inițială că Stieber s-a făcut vinovat de sperjur, dar și să mai adaug că toate depozițiile lui Stieber la acest proces au fost false... Acuzații de la Colonia au fost condamnați pe baza depozițiilor lui Stieber... Toate depozițiile lui Stieber n-au fost decît un sperjur“. (Suplimentul 1 la numărul din 9 mai 1860 al lui „Vossische Zeitung“ ³⁸¹.)

Vogt însuși mărturisește :

„El (Marx) a depus toate eforturile posibile pentru a transmite apărătorilor acuzațiilor materialul și instrucțiunile necesare pentru ducerea procesului...“

După cum se știe, acolo (la Colonia) „agenții Stieber, Fleury etc. au prezentat drept «materiale probatorii» acte false, fabricate de ei înșiși, și în general acolo a fost dată în vileag ticăloșia fără de margini a acestor lepădături polițieneste“. („Lucrarea capitală“, pag. 169, 170.)

Dacă Vogt, ca dovadă a urii ce-i inspiră lovitura de stat, face propagandă în favoarea bonapartismului, de ce n-aș da eu în vileag, ca dovadă a „conivenței“ mele cu poliția secretă, ticăloșia ei fără de margini ? Dacă poliția ar fi posedat

* Am răspuns la acest articol în pamfletul „Cavalerul nobilei conștiințe“, New York, 1853 ³⁷⁹.

materiale probatorii autentice. ar mai fi ticluit ea altele false ?

Dar, perorează profesorul Voqt,

„cu toate acestea, lovitura a nimerit *numai* pe membrii Ligii lui Marx, de la Colonia, numai partidul lui Marx”.

Bine spui, Polonius ! N-a nimerit oare lovitura mai înainte alt partid la Paris, mai târziu — unul la Berlin (procesul Ladendorf), iar apoi încă unul la Bremen (Liga morților) ³⁸² etc. etc. ?...

În ceea ce privește *condamnarea* acuzațiilor de la Colonia, am să citez pasajul respectiv din „*Dezvăluirile*” mele :

„La început a fost nevoie de intervenția miraculoasă a poliției pentru a ascunde caracterul pur *tendențios* al procesului. Dezvăluirile care urmează — a spus Saedt” (procurorul) „la deschiderea dezbaterilor — vă vor dovedi, domnilor jurați, că acest proces nu are în el nimic *tendențios*. Acum însă” (la sfârșitul dezbaterilor), „el pune accentul pe caracterul *tendențios*, pentru a se da uitării cele dezvăluite în ceea ce privește poliția. După un an și jumătate de anchetă preliminară, jurații au simțit nevoia unor elemente constitutive obiective ale delictului, pentru a se justifica astfel în fața opiniei publice.

După cinci săptămâni de comedie polițistă, ei aveau nevoie de o «*tendență pură*» pentru a se scutura de noroiul faptelor reale. De aceea Saedt nu se mărginește la materialul pe baza căruia Camera superioară de punere sub acuzare a ajuns la concluzia că «nu există elemente constitutive obiective ale delictului», ci merge mai departe. El încearcă să demonstreze că legea împotriva comploturilor nu cere, în general, existența unui corp delict, căci ea este pur și simplu o lege împotriva *tendențelor* ; așadar, categoria complot nu este decît un pretext pentru a-i arde, pe cale legală, pe ereticii politici. Încercarea lui promitea un mai mare succes prin aplicarea noului cod penal prusian, care a fost promulgat după arestarea acuzaților. Sub pretext că acest cod conține unele prevederi atenuate, servilul tribunal putea admite aplicarea lui retroactivă. Dar dacă procesul era pur și simplu un proces împotriva *tendențelor*, atunci de ce mai era nevoie de un an și jumătate de cercetări preliminare ? Pentru că era *tendențios*” (vezi pag. 71, 72 l. c.) ³⁸³.

„O dată cu dezvăluirea dosarului cu procese-verbale”, ticluit și substituit de către însăși poliția prusiană, „procesul a intrat într-o nouă fază. Acum jurații nu mai puteau să declare că acuzații sînt sau nu vinovați; acum ei trebuiau să considere vinovați acuzații sau guvernul.

A-i achita pe acuzați însemna a condamna guvernul” (vezi pag. 70, l.c.)³⁸⁴.

Faptul că guvernul prusian de atunci aprecia în același fel situația reiese dintr-o scrisoare trimisă de Hinckeldey, în timpul dezbaterilor procesului de la Colonia, ambasadei prusiene de la Londra, în care scria că „de verdictul ce se va da în acest proces depinde întreaga existență a poliției politice”. De aceea el a cerut să fie găsită o persoană care să reprezinte în fața justiției pe martorul dispărut H * și care să primească pentru această mascaradă o recompensă de 1 000 de taleri. Această persoană fusese într-adevăr găsită, cînd a sosit o nouă scrisoare de la Hinckeldey: „Procurorul speră că, dată fiind *componența fericită a juraților*, va obține verdictul de condamnare fără a mai fi nevoie de alte măsuri extraordinare, și de aceea el (Hinckeldey) roagă să nu se întreprindă deocamdată nimic”. (Vezi anexa 4.)

Într-adevăr, această *fericită componență a juraților de la Colonia* a inaugurat în Prusia regimul Hinckeldey-Stieber. Lepădăturile polițienești atașate pe lingă ambasada prusiană de la Londra știau încă din octombrie 1852 că „la Berlin se va produce o lovitură dacă cei din Colonia vor fi condamnați”, deși la Berlin mina pusă de poliție (complotul Laden-dorf) a explodat abia la sfîrșitul lunii martie 1853. (Vezi anexa 4.)

Lamentările tardive ale liberalilor care deplîng perioada de reacțiune sînt întotdeauna cu atît mai zgomotoase cu cît acești liberali, care ani de zile lasă fără nici o împotrivire cîmp liber reacțiunii, dau dovadă de mai multă lașitate. Astfel, în timpul procesului de la Colonia au eșuat toate încercările mele de a demasca în presa liberală prusiană sistemul de înșelăciune practicat de Stieber. Această presă înscrisese cu litere de o șchioapă pe stindardul ei: Încrederea este prima îndatorire a cetățeanului, și sub acest semn vei trăi³⁸⁵.

* — Haupt. — Nota red.

5. Festivalul central de la Lausanne
al Asociațiilor culturale ale muncitorilor germani
(26 și 27 iunie 1859)

Eroul nostru se refugiază de fiecare dată, cu o plăcere reinnoită, în... Arcadia. Îl regăsim într-un „colțișor retras al Elveției”, la Lausanne, la „festivalul central” organizat la sfârșitul lunii iunie de câteva Asociații culturale ale muncitorilor germani. Aici, Karl Vogt salvează pentru a doua oară Elveția. În timp ce Catilina stă la Londra, Cicero cu haina pestriță tună și fulgeră la Lausanne :

„Jam jam intelligis me acrius vigilare ad salutem, quam te ad perniciem reipublicae” *.

Din întâmplare există o dare de seamă autentică despre acest „festival central”, precum și despre actul de bravură săvârșit de „caracterul împlinit” în timpul acestuia. Titlul dării de seamă întocmite de d-l G. Lommel în colaborare cu Vogt este: „Festivalul central al Asociațiilor culturale ale muncitorilor germani din Elveția apuseană (Lausanne 1859)”, Geneva 1859, Marcus Vaney, rue de la Croix d'or³⁰⁰. Să comparăm această dare de seamă autentică cu „Lucrarea capitală”, apărută cinci luni mai târziu. Darea de seamă cuprinde cuvîntarea „rostită de însuși” Cicero-Vogt, în introducerea căreia dezvăluie misterul prezenței sale la acest festival. El vine printre muncitori și li se adresează pentru că

„în ultimul timp i-au fost aduse acuzații grave, care, dacă ar fi adevărate, ar zdruncina definitiv încrederea în el și ar submina complet activitatea sa politică”. „Am venit aici — continuă el — pentru a lua deschis atitudine împotriva uneltirilor perfide de mai sus”. (Darea de seamă, pag. 6—7.)

El este acuzat de mașinații bonapartiste, trebuie deci să-și salveze activitatea politică, și, după obiceiul lui, își apără pielea dînd din gură. După ce bate apa-n piuă timp de o oră și jumătate, își aduce aminte de maxima lui Demostene : „acțiunea, acțiunea și iarăși acțiunea este sufletul elocvenței”.

Dar ce înseamnă acțiune ? În America există un mic animal, *sconcsul*, care în momentele de mari primejdii nu dispune decît de o *singură* armă defensivă — duhoarea lui ofen-

* — „Înțelegi acum că mă îngrijesc cu mai mult zel de salvarea statului decît tu de pieirea lui” (Cicero. „Catilinare”, cuvîntarea I, cap. 4). — *Nota trad.*

sivă. Cînd e atacat, împrôscă din anumite părți ale corpului un lichid care, dacă îți stropește hainele, nu-ți rămîne decît să le dai foc, iar dacă te stropește cu acest lichid pe piele, un timp oarecare nu te mai poți apropia de nimeni. Această duhoare este atît de respingătoare, încît vînătorii, atunci cînd cîinii lor dau din întîmplare peste un „sconcs”, o rup la fugă mai îngroziți decît dacă un lup sau un tigru ar fi pe urmele lor. De lup sau de tigru te apără praful de pușcă și gloanțele, dar de a posteriori * „sconcsului” nu te poate apăra nimic!

Asta înseamnă acțiune! — își spune oratorul naturalizat în „statul animalelor”³⁸⁷, și varsă asupra pretențiilor săi prigonitori un torent de cuvinte care duhnesc a sconcs:

„Asupra unui singur lucru trebuie însă să vă atrag în mod insistent atenția — asupra uneltirilor unui mic grup de nemernici, care n-au altă preocupare decît să-i sustragă pe muncitori de la meseria lor, să-i implice în tot felul de comploturi și uneltiri comuniste, pentru ca apoi, după ce au trăit din sudoarea lor, să-i condamne cu nepăsare rece” (firește după ce au asudat) „la piele. Și acum acest mic grup încearcă din nou prin toate mijloacele posibile” (numai în măsura în care este posibil) „să atragă din nou asociațiile muncitorilor în mrejele lui înșelătoare. Dar orice ar spune ei” (despre uneltirile bonapartiste ale lui Vogt), „fiți încredințați că nu urmăresc altceva decît să-i exploateze pe muncitori în propriile lor interese și, în cele din urmă, să-i lase în voia soartei”. (Darea de seamă, pag. 18. Vezi anexa.)

Nerușinarea acestui „sconcs”, care afirmă că eu și prietenii mei, care am apărut întotdeauna *dezinteresat* și sacrificînd interesele noastre particulare intereselor clasei muncitoare, „*trăim din sudoarea muncitorilor*”, nu este nici măcar originală. Nu numai moucharzii ** loviturii de stat din decembrie au răspîndit asemenea birfeli josnice pe seama lui Louis Blanc, Blanqui, Raspail și a altora, dar întotdeauna și pretutindeni sicofanții clasei dominante au ponegrit cu aceași infamie pe campionii literari și politici ai claselor oprimate. (Vezi anexa 5.)

De altfel, după această acțiune, „caracterul împlinit” nu-și mai poate păstra aerul său de seriozitate. Măscăriciul îi *asemuiește* acum pe „prigonitorii” săi aflați în libertate cu „rușii luați prizonieri la Zorndorf”, iar pe sine însuși — ghi-ciți cu cine! — cu *Frederic cel Mare*. Falstaff-Vogt își amintește că *Frederic cel Mare* a dat bir cu fugiții în prima bătălie

* — dosul. — *Nota trad.*

** — spionii. — *Nota trad.*

la care a luat parte. Cu cât mai mare este deci el, care a dat bir cu fugiții fără a fi participat la vreo bătălie*.

Iată ce s-a petrecut la festivalul central de la Lausanne potrivit dării de seamă autentice. „Și acum priviți-l, oameni buni” (pentru a folosi cuvintele lui Fischart), „pe îngălatul, puturosul și mătăhălosul bucătar și linge-blide” ** ce fiertură polițistă burlescă servește el cinci luni mai târziu filistinilor germani.

„Se urmărea provocarea cu orice preț a unei complicații în Elveția; trebuia neapărat să se dea o lovitură... politicii de neutralitate. Am fost informat că festivalul central al Asociațiilor culturale ale muncitorilor germani urma să fie folosit pentru a-i împinge pe muncitori pe un făgaș pe care ei au refuzat categoric să pășească. Se spera că frumoasa serbare va putea fi folosită pentru a se constitui un *comitet secret*, care să intre în legătură cu tovarășii de idei din Germania și să se ia dumnezeu știe” (deși informat, Vogt nu știe) „ce fel de *măsuri*. Circulau zvonuri confuze și știri misterioase despre un amestec activ al muncitorilor în politica patriei germane. M-am hotărât imediat să mă opun acestor uneltiri și să recomand din nou muncitorilor să nu-și plece urechea la *nici un fel de propuneri de acest gen*. În încheierea sus-menționatei cuvîntări i-am avertizat pe față etc.” („Lucrarea capitală”, pag. 180 [181].)

Cicero-Vogt uită că la începutul cuvîntării sale a divulgat în mod public ce anume l-a determinat să vină la festivalul central — nu neutralitatea Elveției, ci dorința de a-și salva propria-i piele. În cuvîntarea sa n-a pomenit nici un cuvînt despre atentatul pus la cale împotriva Elveției, despre planurile complotiste în ceea ce privește folosirea festivalului central, despre comitetul secret, despre un amestec activ al muncitorilor în politica Germaniei, despre propuneri de „*acest gen*” sau de altul. Nimic despre toate aceste stieberiaze. Avertismentul cu care și-a încheiat cuvîntarea nu era decît

* În pamfletul „Pro domo und Pro patria gegen Karl Vogt”, editat de Jacob Venedey la Hanovra în 1860, Kobes I³⁸⁸ povestește: „ca mar tor ocular știu că regentul imperiului Karl Vogt n-a fost de față cînd noi împreună cu ceilalți 4 regenți ai imperiului am silit guvernul württemberghez să recurgă la forța armelor, dînd astfel parlamentului posibilitatea să-și încheie în mod onorabil existența. E o poveste foarte hazlie. Cînd ceilalți 4 regenți ai imperiului s-au suit în caretă pentru a porni, potrivit înțelegerii, spre sala de ședințe și a ține piept împreună cu parlamentul «trunchiat» baionetelor” (se știe că parlamentul era un trunchi fără cap), „Karl Vogt, închizînd ușa caretei, i-a strigat vizitiului: «Dă-i drumul, nu mai e loc în caretă, vin și eu îndată!»». Dar Karl Vogt a sosit după ce trecuse orice pericol” (i.c., pag. 23, 24).

** I. Fischart, „Extraordinara cronică istorică plină de învățăminte cu privire la faptele și cugetările d'lor Grandgoschir, Gorgellantua și Pantagrue”, cap. III. — Nota red.

avertismentul onorabilului Sykes, care în sala de ședințe a tribunalului Old Bailey le-a pus în vedere juraților să nu dea ascultare detectivilor „netrebniți” care au descoperit hoția lui.

„Evenimentele care au urmat imediat după aceea — continuă Falstaff-Vogt („Lucrarea capitală”, pag. 181) — au confirmat *presimțirile* mele”. Cum *presimțiri*? Dar Falstaff uită iarăși că numai cu câteva rînduri mai sus nu „presimțise” cîtuși de puțin, ci fusese „informat” — *informat* despre planurile complotiștilor și încă *informat* în *amănunțime*! Și care au fost — o, tu, înger, cum le simți pe toate! * — *evenimentele* care au urmat imediat după aceea?

„Un articol din «Allgemeine Zeitung» atribuia festivalului și vieții muncitorilor tendințe la care acestea” (adică festivalul și viața) „nu s-au gîndit cîtuși de puțin.” (Tot așa cum Vogt atribuie asemenea tendințe Congresului de la Murten și organizațiilor muncitorești în general.) „Pe baza acestui articol și a *reproducerii* lui în «Frankfurter Journal»³⁸⁹, ambasadorul unui stat sud-german, într-o notă confidențială a atribuit festivalului aceeași semnificație” — pe care i-o *atribuieră* articolul din «Allgemeine Zeitung» și reproducerea lui din «Frankfurter Journal»? Nicidecum — «semnificația» pe care ar fi trebuit s-o aibă potrivit *planurilor zădărnice ale bandei pucioasei*”.

Da! *Ar fi trebuit s-o aibă!*

Deși cea mai superficială confruntare a „Lucrării capitale” cu darea de seamă autentică asupra festivalului central este suficientă pentru a dezvălui misterul celei de-a doua salvări a Elveției de către Cicero-Vogt, am vrut totuși să mă conving dacă n-a existat vreun fapt, fie și răstălmăcit, care să-i fi furnizat materialul pentru desfășurarea „forței sale”³⁹⁰. I-am scris de aceea redactorului dării de seamă autentice, d-l G. Lommel din Geneva. Se pare că d-l Lommel era în relații de prietenie cu Vogt, deoarece nu numai că a întocmit cu ajutorul acestuia darea de seamă asupra festivalului central de la Lausanne, dar, într-o broșură apărută mai tîrziu în legătură cu comemorarea de la Geneva a lui Schiller și a lui Robert Blum³⁹¹, a și trecut sub tăcere eșecul suferit aici de Vogt. În scrisoarea sa din 13 aprilie 1860, d-l Lommel, pe care nu-l cunosc personal, mi-a răspuns:

„Povestea lui Vogt că ar fi zădărnicit la Laussane un complot primejdios este o *pură fantezie* sau o *minciună*; la Lausanne, el n-a făcut decît să caute un local unde să-și rostească cuvîntarea, care să poată fi apoi

* Goethe, „Faust”, partea I, scena „Grădina Martei”. — *Nota red.*

publicată. În această cuvîntare „care a durat o oră și jumătate, el s-a apărat de învinuirea că ar fi în solda bonapartiștilor. Manuscrisul se află la mine, și-l păstrez cu grijă”.

Un francez care locuiește la Geneva, întrebât fiind ce părere are despre complotul de care vorbește Vogt, a răspuns doar atît :

„Il faut connaître cet individu” (adică pe Vogt), „surtout le *falseur*, *l'homme important*, toujours hors de la nature et de la vérité” *.

Vogt însuși spune la pag. 99 a așa-ziselor sale „Studii”³⁹² că „nu și-a atribuit niciodată însușiri de profet”. Din Vechiul testament se știe însă că măgarul a văzut ceea ce nu văzuse profetul. Așa se explică cum de a văzut Vogt complotul, pe care în noiembrie 1859 a presimțit că-l „zădărnice” în iunie 1859.

6. Miscelanee

„Dacă memoria nu mă înșală — spune clovnul parlamentului —, circulara” (e vorba de o pretinsă circulară din Londra adresată proletarilor în 1850) „a fost într-adevăr întocmită de un adept al lui Marx, de așa-numitul Wolf ** al parlamentului, și strecurată poliției hanovreze. Acum acest canal apare din nou în istoria cu circulara «prietenilor patriei către cei de la Gotha»”. („Lucrarea capitală”, pag. 144.)

Un canal apare ! N-o fi un prolapsus ani *** al naturaliștilor glumeți ?

În ceea ce-l privește pe „Wolf-ul parlamentului” — și vom afla mai târziu de ce lupul parlamentului obsedează ca un coșmar memoria clovnului parlamentului —, el a publicat în „Volks-Zeitung” din Berlin, în „Allgemeine Zeitung” și în „Reform” din Hamburg următoarea declarație :

„*Declarație*. Manchester, 6 februarie 1860 : Din scrisoarea unui prieten am aflat că «National-Zeitung» (nr. 41 a.c.) a publicat un articol de fond, scris pe baza unei broșuri a lui Vogt, în care, printre altele, se spune :

«În 1850 a fost expediată din Londra o altă circulară, întocmită, după cum își amintește Vogt, de Wolf-ul parlamentului, alias **** Wolf-ul cazematelor, care a fost adresată *proletarilor* din Germania, și totodată strecu-

* — „Trebuie să-l cunoști pe acest individ, și în primul rînd pe far-sorul, pe omul important, întotdeauna lipsit de orice naturalețe și certat cu adevărul. — *Nota trad.*

** Joc de cuvinte: Wolf — nume de familie, dar și „lup”. — *Nota trad.*

*** — prolaps al rectului. — *Nota trad.*

**** — zis și. — *Nota red.*

rată și poliției hanovreze». N-am văzut nici acest număr al lui «National-Zeitung» și nici broșura lui Vogt, și de aceea mă refer numai la pasajul citat mai sus :

1) În 1850 am locuit la Zürich, și nu la Londra, unde m-am mutat abia în vara anului 1851.

2) În viața mea n-am întocmit o circulară adresată «proletarilor» sau altcuiva.

3) În ceea ce privește insinuarea că circulara ar fi fost strecurată poliției hanovreze, resping această acuzație nerușinată, și prin prezenta i-o arunc cu dispreț în față autorului ei. Dacă în restul broșurii Vogt minte tot atît de sfruntat ca în partea care se referă la mine, atunci această lucrare a lui merită să stea alături de *cîrpăcelile unui Chenu, de la Hodde și consorți. W. Wolff*".

După cum Cuvier a reconstituit după un singur os întregul schelet al unui animal, tot așa Wolff a reconstituit just, dintr-un citat izolat, întreaga cîrpăceală literară a lui Vogt. Într-adevăr, alături de Chenu și de de la Hodde, Karl Vogt apare ca primus inter pares*.

Ultima „lămurire” dată de Vogt, „pentru care nimic nu e greu”, cu privire la entente cordiale** dintre mine și poliția secretă, în general, și despre „relațiile mele cu «Kreuz-Zeitung»³⁹³ și acoliții lui, în special, constă în aceea că soția mea este sora fostului ministru prusian, d-l von Westphalen". („Lucrarea capitală”, pag. 194.) Cum să parezi această fență lașă a grăsanului Falstaff? Poate că clovnul va ierta soției mele înrudirea cu ministrul prusian cînd va afla că unul dintre strămoșii ei scoțieni*** a fost decapitat în piața din Edinburgh ca rebel care a participat la lupta de eliberare împotriva lui Iacob al II-lea. După cum se știe, Vogt își mai poartă capul pe umeri numai datorită unei întîmplări. La comemorarea lui Robert Blum, organizată de Asociația culturală a muncitorilor germani la Geneva (13 noiembrie 1859), el a arătat că

„stînga parlamentului de la Frankfurt a stat mult timp în cumpănă pe cine să trimită la Viena, pe Blum sau pe dînsul. În cele din urmă s-a tras la sorți, și sorții au hotărît în favoarea sau, mai bine zis, în defavoarea lui Blum". („Die Schillerfeier in Genf etc.”, Genf, 1859, S. 28—29.)

La 13 octombrie, Robert Blum a plecat din Frankfurt la Viena. La 23 sau 24 octombrie, o delegație a extremei stîngi din Adunarea de la Frankfurt, în drum spre Berlin, unde urma să participe la Congresul democraților, s-a oprit la Colonia. M-am întîlnit cu acești domni, printre care se aflau și

* — primul printre egali. — Nota trad.

** — înțelegere cordială. — Nota trad.

*** — Archibald Campbell Argyll. — Nota red.

cîțiva membri ai parlamentului prieteni ai lui „*Neue Rheinische Zeitung*”. De la acești delegați, dintre care unul a fost executat în timpul campaniei pentru constituția imperiului, în urma unei sentințe a curții marțiale, al doilea a murit în exil, iar al treilea mai trăiește și acum, am aflat lucruri sinistre și ciudate despre mașinațiile lui Vogt în legătură cu misiunea lui Robert Blum la Viena.

Dar,

Nu-mi cere să vorbesc, mă lasă,
Misterul e destinul meu *.

La sus-menționata comemorare de la Geneva a lui Robert Blum (noiembrie 1859), „caracterul împlinit” n-a fost primit cu simpatie. Cînd acesta a intrat în localul unde avea loc festivitatea, urmîndu-l slugarnic, cu mers legănat de Silen, pe patronul său, James Fazy, un muncitor a exclamat: Uite-l pe Henric și în urma lui pe Falstaff! Cînd Vogt a făcut un spirit ieftin, prezentîndu-se pe sine drept un alter ego al lui Robert Blum, mai mulți muncitori scoși din fire cu greu au putut fi împiedicați să nu ia cu asalt tribuna. Și cînd, în sfîrșit — uitînd cum încă în iunie a zădărnicit revoluția —, i-a chemat pe muncitori „din nou pe baricade” („*Schillertag*”, pag. 29), un ecou malițios a răspuns: „Baricade! — Bali-verne **!” În străinătate se știe atît de bine cîte parale fac balivernele revoluționare ale lui Vogt, încît de astă dată nici măcar n-a urmat obișnuita „notă confidențială făcută de ambasadorul unui stat sud-german” și nici n-a apărut vreun articol în „*Allgemeine Zeitung*”.

Întreaga stieberiadă debitată de Vogt, începînd cu „banda pucioasei” și sfîrșind cu „fostul ministru”, amintește de acei maeștri cîntăreți despre care Dante spune:

Ed egli avea fatto del cul trombetta ***.

* Goethe. „*Mignon*”. — *Nota red.*

** În original consonanță. — *Nota trad.*

*** — „Iar el plecînd făcu din cur o goarnă”. (Dante. „*Divina Comedie*”, „*Infernul*”, cîntul XXI. După traducerea lui George Coșbuc). — *Nota red.*

IV. Scrisoarea lui Techow

Ce mai scoate „*caracterul implinit*” din

„tristo sacco
Che merda fa di quel, che si trangugia”
(Dante) *

Scrisoarea lui Techow datată Londra, 26 august 1850 :

„Pentru a caracteriza această activitate” (adică a „bandei pucioasei”), „cel mai nimerit lucru este să reproduc scrisoarea unei persoane pe care cine (!) a cunoscut-o vreodată trebuie s-o considere o persoană cinstită; îmi permit deci s-o public, fiindcă ea” (persoana cinstită sau scrisoarea ?) „a fost special destinată spre a fi comunicată” (cui ?) „și pentru că au căzut considerentele” (ale cui ?) „care înainte împiedicaseră publicarea”. („Lucrarea capitală”, pag. 141.)

Techow a sosit la Londra, venind din Elveția, la sfârșitul lunii august 1850. Scrisoarea sa era adresată fostului locotenent prusian *Schimmelpfennig* (care locuia pe atunci la Berna) „spre a fi adusă la cunoștința prietenilor”, adică a membrilor „*Centralizării*”, o societate secretă, înființată în Elveția de emigranți germani și care își încetase existența de aproape un deceniu. Ea avea o componență foarte pestriță și număra printre membrii ei multe elemente parlamentare. Techow intrase în această societate, dar Vogt și prietenii săi nu făceau parte din ea. Cum de a ajuns Vogt în posesiunea scrisorii lui Techow și cine i-a dat dreptul s-o publice ?

Techow însuși îmi scrie, din Australia, la 17 aprilie 1860 :

„În orice caz, n-am avut niciodată prilejul să-i dau d-lui *Karl Vogt* vreo *împuțernicire* în această direcție”.

Numai doi dintre „prietenii” lui Techow, cărora trebuia să li se aducă la cunoștință această scrisoare, se mai află în Elveția. Să-i auzim pe amândoi :

*„Uritul sac ce schimbă-n scîrnă tot ce gura-nghite”. (Dante. „Divina Comedie”, „Infernul”, cîntul XXVIII.) — *Nota red.*

*E. * către Schily, 29 aprilie 1860. Engadinul de Sus, cantonul Graubünden :*

„La apariția broșurii lui Vogt «Procesul intentat de mine lui Allgemeine Zeitung», în care este reprodusă scrisoarea lui Techow din 26 august 1850 către prietenii săi din Elveția, noi, prietenii lui Techow, aflați încă în Elveția, am hotărât să-i scriem lui Vogt, exprimându-ne dezaprobarea pentru faptul că a publicat *fără nici un drept* această scrisoare. Scrisoarea lui Techow era adresată lui Schimmelpfennig la Berna și urma să fie comunicată, în copie, prietenilor... Mă bucur că, așa cum ne-am așteptat, spre deosebire de deținătorul întimplător al scrisorii lui Techow din 26 august, nici unul dintre prietenii acestuia, nici unul dintre cei care au un drept asupra ei nu au uzat în așa fel de ea. La 22 ianuarie noi i-am trimis lui Vogt o scrisoare în care ne exprimăm dezaprobarea pentru faptul că a publicat *fără nici un drept* scrisoarea lui Techow și protestăm împotriva *oricărei viitoare folosiri abuzive* a ei, cerindu-i-o înapoi. La 27 ianuarie, Vogt a răspuns că «scrisoarea lui Techow trebuia adusă la cunoștință prietenilor, iar prietenul în mîna căruia tocmai se afla scrisoarea i-a predat-o special pentru a o publica... și că va restitui scrisoarea numai aceluia de la care a primit-o».

*B. ** către Schily, Zürich, 1 mai 1860 :*

„Eu am fost cel care i-a scris lui Vogt, după o prealabilă înțelegere cu E... R*** nu făcea parte dintre «prietenii» cărora le era destinată ; din conținutul scrisorii, Vogt știa însă că ea mi-a fost adresată și mie, dar s-a ferit să-mi ceară consimțămîntul pentru publicarea ei”.

Pentru dezlegarea enigmei mi-am rezervat pasajul de mai jos din scrisoarea lui Schily, reprodusă mai înainte ****.

„Despre Ranickel ăsta trebuie să vorbesc aici, deoarece, fără îndoială, prin intermediul lui a ajuns scrisoarea lui Techow în posesiunea lui Vogt — și să răspund astfel la una dintre întrebările tale pe care eram cît pe ce s-o omit. Scrisoarea a fost adresată de Techow unor prietenii cu care stătuse împreună la Zürich — Schimmelpfennig, B. și E. Ca prieten al acestora și al lui Techow, scrisoarea mi-a parvenit apoi și mie. Cînd, pe neașteptate, am fost în mod brutal expulzat din Elveția (fără să fi existat vreun ordin de expulzare, am fost înșfăcat pe stradă la Geneva și imediat expulzat), n-am avut posibilitatea să mai trec pe acasă pentru a-mi pune lucrurile în rînduială. De aceea am scris din închisoarea din Berna unui om de încredere din Geneva, cizmarul Thum, să roage pe careva dintre prietenii mei care se mai aflau acolo (nu știam dacă în afară de mine nu mai fuseseră expulzați și unii dintre ei) să-mi împacheteze lucrurile și pe cele mai de preț să mi le trimită la Berna, iar restul să le păstreze deocamdată ; de asemenea să-mi trieze cu minuțiozitate hirtiiile, pentru a nu mi se trimite cumva vreuna care nu ar fi putut trece prin Franța.

* — Emmermann. — *Nota red.*

** — Beust. — *Nota red.*

*** — Ranickel. — *Nota red.*

**** Vezi volumul de față, pag. 443—446. — *Nota red.*

Aşa s-a şi făcut, şi scrisoarea lui Techow a fost reţinută. Printre hîrtille rămase se aflau şi cîteva documente referitoare la revolta parlamentarilor împotriva comitetului local genevez pentru distribuirea fondului de ajutorare a emigranţilor (comitetul era alcătuit din 3 cetăţeni genevezi, printre care Thum, şi 2 emigranţi — Becker şi cu mine); prin faptul că, în lupta dintre parlamentari şi comitet, *Ranickel* era de partea acestuia din urmă, el cunoştea perfect de bine documentele menţionate. De aceea l-am rugat pe Thum ca, în calitatea sa de casier şi arhivar al comitetului, să caute împreună cu *Ranickel* printre hîrtille mele documentele respective. Se prea poate ca, prin intermediul unuia dintre cei care triau hîrtille mele, scrisoarea lui Techow să fi picat într-un fel sau altul în mîinile lui *Ranickel*, autorizat să asiste la triere. Eu nu ridic obiecţii împotriva trecerii scrisorii în *posesiunea* lui, ceea ce nu trebuie însă confundat cu trecerea ei în *proprietatea* lui; dreptul meu de proprietate îl revendic însă în modul cel mai categoric. *Curînd după aceea i-am scris din Londra lui Ranickel să-mi trimită scrisoarea. Dar el nu s-a conformat cererii mele*; din acest moment datează deci culpa manifesta* a sa, la început doar levis**, transformîndu-se însă pe urmă, în funcţie de gradul complicităţii sale la publicarea, fără nici un drept, a scrisorii, în magna*** sau maxima**** culpa sau chiar în dolus*****. Nu mă îndoiesc nici o clipă că scrisoarea a fost publicată fără nici un drept şi că nici unul dintre adresanţii ei n-au încuviinţat acest lucru; de altfel, pentru mai multă certitudine, îi voi scrie despre aceasta şi lui E. Dată fiind prietenia lui cu Vogt, atît de cunoscută, nu încape nici o îndoială că *Ranickel* şi-a dat concursul la publicarea scrisorii, şi, chiar dacă nici prin gînd nu-mi trece să am ceva de obiectat împotriva acestei prietenii, mă văd totuşi silit să arăt aici contrastul dintre prezent şi trecut. *Ranickel* nu numai că a fost unul dintre cei mai înverşunaţi parlamentofagi în general, dar a manifestat sentimente dintre cele mai sîngeroase, în special, împotriva regentului imperiului. «Trebuie să-l sugrum pe acest individ — ţipa el —, chiar dacă pentru aceasta aş fi nevoit să plec la Berna», şi mai că a trebuit să fie pus în cămaşă de forţă pentru a-l împiedica să-şi pună în aplicare această intenţie regicidă. Dar acum, cînd, pare-se, i s-a luat vîlul de pe ochi şi cînd din Saul s-a transformat în Pavel, sînt tare curios să văd pe unde o să scoată cămaşa în altă privinţă, şi anume ca *răzbnător al Europei*. Am dus o luptă grea, spunea el pe vremea cînd oscila între America şi Europa, dar acum s-a sfîrşit, rămîn şi mă voi răzbuuna!! Cutremură-te, Bizanţule!»

Aşa scria *Schily*.

Ranickel a dat deci peste scrisoarea lui Techow, scotocind***** în arhiva emigrantului *Schily*. Cu toate că *Schily* a scris din Londra, cerîndu-i scrisoarea, el a reţinut-o. „Prietenul” *Ranickel* a predat „prietenului” Vogt scrisoarea astfel

* — culpă evidentă. — *Nota trad.*

** — culpă uşoară. — *Nota trad.*

*** — culpă gravă. — *Nota trad.*

**** — culpă foarte gravă. — *Nota trad.*

***** — înşelăciune. — *Nota trad.*

***** — în germană „aufstiebert”, aluzie la agentul de poliţie *Stieber*. — *Nota trad.*

sustrasă, iar „prietenul“ Vogt, cu delicatetea morală care-l caracterizează, se declara îndreptățit s-o publice, căci Vogt și *Ranickel* sînt „prieteni“. Prin urmare, cine trimite o scrisoare „spre a fi adusă la cunoștința prietenilor“, o trimite, desigur, și pentru „prietenii“ Vogt și *Ranickel* — arcades ambo *.

Regret că această originală jurisprudență mă duce la povești aproape uitate și de mult uitate. Dar *Ranickel* a început, și eu sînt silit să continui.

„*Liga comunistilor*“ a fost înființată, inițial sub alt nume, în 1836, la Paris. Forma de organizare s-a cristalizat treptat în felul următor : un anumit număr de membri formau o „comunitate“, mai multe comunități din același oraș — o „circumscripție“, iar un număr mai mare sau mai mic de circumscripții se grupau în jurul unei „circumscripții conducătoare“; în fruntea întregii organizații se afla „Organul Central“, ales de un congres al delegaților din toate circumscripțiile, dar avînd dreptul să coopteze noi membri, iar în cazuri urgente să desemneze un succesori provizoriu. Inițial sediul Organului Central a fost la Paris, iar din 1840 pînă la începutul anului 1848 — la Londra. Președinții comunităților și ai circumscripțiilor, ca și membrii Organului Central, erau cu toții aleși. Această formă de organizare democratică, absolut improprie pentru societăți complotiste secrete, cel puțin nu contravenea sarcinilor unei societăți de propagandă. Activitatea „Ligii“ consta, în primul rînd, în înființarea de asociații culturale deschise ale muncitorilor germani, și majoritatea asociațiilor de acest fel, care mai există și azi încă în Elveția, Anglia, Belgia și Statele Unite, au fost înființate fie direct de către „Ligă“, fie de către foști membri ai acesteia. Forma de organizare a acestor asociații muncitorești este deci pretutindeni aceeași. O zi pe săptămînă era destinată discuțiilor, și o altă zi — distracțiilor (cîntece, recitări etc.). Pretutindeni în cadrul asociațiilor s-au înființat biblioteci, și oriunde a fost posibil s-au organizat cursuri la care muncitorii căpătau cunoștințe elementare. „Ligă“, care conducea aceste asociații deschise ale muncitorilor, găsea în ele un cîmp de activitate imediat pentru propaganda deschisă, iar pe de altă parte își completa și-și sporea rîndurile recrutîndu-i pe cei mai capabili membri ai asociațiilor. Dat fiind obiceiul meșteșugarilor germani de a

* — „ambii din Arcadia“, adică „cum e sacul, și peticul“ — expresie a lui Virgiliu folosită de Byron în poemul „Don Juan“ (cîntul patru, strofa 93). — *Nota red.*

cutreiera țara, Organul Central a recurs numai rareori la emisari speciali.

Cît privește doctrina secretă a „Ligii”, ea a trecut prin toate transformările pe care le-a suferit socialismul și comunismul francez și englez, ca și variantele lor germane (de pildă fanteziile lui Weitling). Începînd din 1839, după cum reiese încă din raportul lui Bluntschli ³⁹⁴, alături de problema socială, rolul cel mai important l-a jucat problema religioasă. Diferitele etape prin care a trecut filozofia germană între anii 1839 și 1846 au găsit în rîndurile acestor asociații ale muncitorilor adepți înflăcărați. Societatea datoră caracterul ei conspirativ Parisului. Principalul scop al Ligii — propaganda printre muncitorii din Germania — a impus și în continuare menținerea acestui caracter. În timpul primei mele șederi la Paris am avut personal legături cu conducătorii de acolo ai „Ligii”, precum și cu conducătorii celor mai multe dintre societățile secrete ale muncitorilor francezi, fără a adera totuși la vreuna dintre ele. La Bruxelles, unde mă expulzase Guizot, am înființat împreună cu Engels, W. Wolff și alții Asociația culturală a muncitorilor germani ³⁹⁵, care mai există și astăzi. Totodată am scos o serie de pamflete, parte tipărite, parte litografiate, în care am supus unei critici necruțătoare melanjul de socialism sau comunism franco-englez și filozofie germană, care reprezenta pe atunci doctrina secretă a „Ligii”; în locul acestui melanj am enunțat, drept singur fundament teoretic valabil, studiarea științifică a structurii economice a societății burgeze, arătînd, în sfîrșit, într-o formă populară, că nu este vorba de traducerea în viață a vreunui sistem utopic, ci de o participare conștientă la procesul istoric de transformare revoluționară a societății, proces care se desfășoară sub ochii noștri. Ca urmare a activității noastre, Organul Central de la Londra a intrat în corespondență cu noi și, pe la sfîrșitul anului 1846, a trimis la Bruxelles pe un membru al său, ceasornicarul *Joseph Moll* — căzut mai tîrziu la Baden, ca soldat al revoluției, pe cîmpul de bătălie —, pentru a ne invita să intrăm în „Ligă”. Moll a combătut obiecțiile noastre la această propunere, comunicîndu-ne că Organul Central se pregătește să convoace la Londra un congres al Ligii, unde punctul nostru de vedere critic urma să fie expus într-un manifest public ca doctrină a Ligii, dar că, pentru a lupta împotriva elementelor conservatoare și opoziționiste, participarea noastră personală era indispensabilă, ceea ce implica însă intrarea noastră în „Ligă”. Am intrat deci în Ligă. Congresul — la care erau reprezentați

membrii din Elveția, Franța, Belgia, Germania și Anglia ai Ligii — a avut loc și, după câteva săptămîni de dezbateri furtunoase, a fost adoptat „Manifestul Partidului Comunist”, care a fost elaborat de Engels și de mine și a apărut la începutul anului 1848, iar mai tîrziu a fost tradus în limbile engleză, franceză, daneză și italiană. La izbucnirea revoluției din februarie, Organul Central de la Londra m-a însărcinat cu conducerea „Ligii”. În timpul revoluției din Germania, activitatea „Ligii” a încetat de la sine, întrucît existau acum căi mai eficiente pentru înfăptuirea țelurilor ei. La sfîrșitul verii anului 1849, cînd, după o nouă expulzare din Franța, am sosit la Londra, am găsit reconstituit Organul Central de acolo și restabilită legătura cu circumscripțiile reorganizate din Germania ale Ligii. Cîteva luni mai tîrziu a sosit și *Willich* la Londra și, la propunerea mea, a fost cooptat în Organul Central. El mi-a fost recomandat de *Engels*, care, în campania pentru constituția imperiului, fusese aghiotantul său. Pentru a completa istoria Ligii mai menționez că la 15 septembrie 1850 s-a produs o sciziune în cadrul Organului Central. Majoritatea acestuia, printre care *Engels* și cu mine, a hotărît să mutăm sediul Organului Central la *Colonia*, unde de mult se afla „circumscripția conducătoare” pentru Germania centrală și de sud; după Londra, *Colonia* a fost cel mai important centru al forțelor intelectuale din Ligă.

Totodată am ieșit din *Asociația culturală* din Londra a muncitorilor. Minoritatea Organului Central, în frunte cu *Willich* și *Schapper*, a înființat un *Sonderbund*³⁹⁶, care a rămas în legătură cu *Asociația culturală* a muncitorilor și a reluat legăturile cu Elveția și Franța, întrerupte în 1848. La 12 noiembrie 1852 au fost condamnați acuzații de la *Colonia*. La propunerea mea, cîteva zile mai tîrziu Liga a fost dizolvată. Documentul referitor la această dizolvare, datat noiembrie 1852, l-am anexat la dosarul procesului intentat de mine lui „*National-Zeitung*”. În acest document se arată că dizolvarea Ligii a fost provocată de faptul că de cînd au început arestările în Germania, adică încă din primăvara anului 1851, încetaseră toate legăturile cu continentul și că, de altfel, o asemenea societate de propagandă ajunsese să fie perimată. Cîteva luni mai tîrziu, la începutul anului 1853, și-a încetat existența și „*Sonderbund*”-ul *Willich-Schapper*.

Cauzele principale care au dus la sus-menționata sciziune sînt expuse în lucrarea mea „*Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor*”, în care am reprodus un extras din pro-

cesul-verbal al ședinței din 15 septembrie 1850 a Organului Central. Motivul practic nemijlocit l-a constituit tendința lui *Willich* de a antrena „Liga” în jocul de-a revoluția al emigrației democratice germane. Divergențele s-au ascuțit și mai mult din cauza aprecierilor diametral opuse ale situației politice. Citez *un singur* exemplu. *Willich* își închipuia, de pildă, că disensiunile dintre Prusia și Austria în problema Kurhessenului și a Confederației germane³⁹⁷ vor duce la conflicte grave și vor oferi partidului revoluționar posibilitatea unei intervenții practice. La 10 noiembrie 1850, curînd după scindarea „Ligii”, el a publicat chiar o proclamație întocmită în acest spirit : „Aux democratés de toutes les nations” *, semnată de Organul Central al „Sonderbund”-ului și de emigranți francezi, unguri și polonezi. Engels și cu mine, după cum se poate citi la pag. 174 și 175 din „*Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*” (număr dublu, mai—octombrie 1850, Hamburg), susțineam, dimpotrivă, că „toată această zarvă nu va duce la nimic... Fără să se fi vărsat vreo picătură de sînge, părțile beligerante”, Austria și Prusia, se vor întîlni la Frankfurt și „vor lua loc liniștite în fotoliile Bundestagului³⁹⁸, ceea ce nu va atenua cu nimic meschina lor invidie reciprocă, gîlcevile cu supușii lor sau nemulțumirea provocată de supremația Rusiei”³⁹⁹.

Din documentul de mai jos se poate aprecia dacă, dată fiind individualitatea lui *Willich* — a cărui capacitate, de altfel, nu poate fi contestată — și amintirile sale de la Besançon, pe atunci (1850) încă proaspete, tocmai el este în măsură să înțeleagă „în mod obiectiv” conflictele inevitabile, care se nasc zi de zi din cauza punctelor de vedere diametral opuse :

„*Coloana germană de la Nancy*
căt-re
cetățeanul *Joh. Philipp Becker, Biel*
Președintele organizației militare germane «Ajută-te !»

Cetățene !

În calitatea ta de reprezentant ales al tuturor republicanilor germani emigranți, te înștiințăm prin prezenta că la Nancy s-a format o coloană de emigranți germani, intitulată «Coloana germană de la Nancy».

Coloana de aici este formată, în parte, din emigranții care au alcătuit mai înainte coloana de la Vesoul, iar în parte din emigranți care provin din coloana de la Besançon ; ei au părăsit Besançonul din motive de ordin pur democratic.

* — „Căt-re democrației tuturor națiunilor”. — *Nota trad.*

Trebuie spus că Willich făcea toate după capul lui, cerind arareori sfatul coloanei; astfel regulile de bază ale coloanei de la Besançon nu au fost discutate și hotărâte în comun, ci stabilite a priori de Willich și aplicate fără consimțământul coloanei.

Willich și-a dovedit și a posteriori caracterul său despotice, emițind o serie de ordine demne de un Jellačić sau Windischgrätz, dar nu de un republican.

Willich a ordonat ca unui membru al coloanei, pe nume Schön, care era pe punctul de a o părăsi, să i se scoată din picioare ghetete noi, cumpărate din economiile coloanei, fără a ține seama de faptul că și Schön contribuise la aceste economii, provenite în cea mai mare parte din cei zece sous pe zi de cap de om primiți din Franța ca subsidii. Schön voia să-și ia ghetetele cu el, dar Willich a ordonat să-i fie luate.

Pentru diferite fleacuri, ca, de pildă, lipsa la apel, la instrucție, întirzieri (seara), mici certuri, Willich, *fără a întreba* coloana, a alungat din Besançon pe mai mulți membri capabili ai coloanei, spunându-le să se care în Africa, căci în Franța nu mai pot rămâne, iar dacă nu vor pleca în Africa, va dispune să fie extrădați Germaniei, deoarece el are această imputernicire din partea guvernului francez. Întrebată, prefectura din Besançon a infirmat spusele lui Willich. Aproape în fiecare zi, la apel, acesta declara: cui nu-i place n-are decît să plece, și cu cît mai repede, cu atît mai bine — poate să plece în Africa etc. O dată i-a amenințat pe toți că cine nu se va supune ordinelor sale are de ales între a pleca în Africa ori a fi extrădat Germaniei, ceea ce a dus la sus-menționata întrebare adresată prefecturii. Din cauza acestor amenințări zilnice, mulți se săturaseră de viața de la Besançon, unde, cum spuneau, una, două li se dădea pașaportul; dacă am fi vrut să fim sclavi, spuneau ei, ne-am fi putut duce în Rusia și nici n-ar mai fi fost nevoie să întreprindem ceva în Germania. Ei au declarat că în nici un caz nu mai pot rămâne la Besançon fără să ajungă la un conflict grav cu Willich, și de aceea au plecat; dar, cum atunci nu exista vreo altă coloană care să-i primească și cum nici cei zece sous pe zi nu le ajungeau ca să trăiască, nu le-a rămas altă ieșire decît să se angajeze pentru Africa, ceea ce au și făcut. Iată cum a dus Willich la desperare 30 de cetățeni cinștiți și s-a făcut vinovat de faptul că patria a pierdut pentru totdeauna aceste forțe.

Willich mai era și atît de nechibzuit, încît la apel îi lăuda întotdeauna pe veteranii săi, iar pe noii veniți îi umilea, ceea ce provoca mereu certuri. O dată, la un apel, Willich a declarat chiar că prusienii sînt mult mai deștepti, mai inimoși și mai solizi decît germanii din sud, sau, cum se exprima el, îi întrec cu mult ca forță fizică, morală și intelectuală. În schimb, germanii din sud se disting prin naivitate, voia să spună prin prostie, dar n-a îndrăznit. Prin aceste cuvinte, Willich i-a supărat foc pe toți germanii din sud, care constituiau marea majoritate. În sfîrșit, iată și cea mai mare grosolănie a sa.

Cu două săptămîni în urmă, compania a 7-a a permis unui membru din coloană, pe nume Baroggio — alungat de Willich în mod samavolnic din cazarmă —, să mai petreacă o noapte acolo, și, pentru că Willich îi interzisese să mai rămînă în cameră, camarazii acestuia l-au apărat împotriva adepților lui Willich — niște croitori fanatici. Atunci Willich a ordonat să se aducă frînghii și să fie legați rebelii. Frînghiile au fost într-adevăr aduse. Dar, oricît dorea acest lucru, lui Willich nu i-a stat în putere să impună executarea ordinului său... Acestea sînt motivele care i-au determinat să părăsească coloana.

Nu pentru a-l acuza pe Willich am scris cele de mai sus. Caracterul și intențiile lui sînt bune și mulți dintre noi îl respectă, dar modul în care caută să-și atingă scopul și mijloacele folosite nu ne sînt toate pe plac. Willich este bine intenționat. Dar el se crede întruchiparea înțelepciunii și ultima ratio * și consideră pe oricine îl contrazice, chiar și cînd e vorba de fleacuri, un prost sau un trădător. Într-un cuvînt, Willich nu recunoaște altă părere decît pe a sa. Avînd o mentalitate de aristocrat și despot, el nu se dă în lături de la nimic ca să-și atingă scopul. Dar destul! Îl cunoaștem acum pe Willich. Cunoaștem părțile lui bune și părțile lui slabe și de aceea am plecat din Besançon. De altfel, părăsind Besançonul, cu toții am declarat că-l părăsim pe Willich, dar nu și organizația militară germană «Ajută-te»!

La fel stau lucrurile și cu cei din Vesoul...

Încheiem asigurîndu-vă de toată stima noastră și vă transmitem un salut frățesc și o strîngere de mînă din partea Coloanei de la Nancy.

Adoptată în adunarea generală din 13 noiembrie 1848.

Nancy, 14 noiembrie 1848.

În numele și din însărcinarea coloanei,
Secretar B..."

Să ne reîntoarcem acum la scrisoarea lui Techow. Ca la reptile, veninul scrisorii sale se află în coadă, și anume în post-scriptumul din 3 septembrie (1850). În el este vorba despre duelul dintre prietenul meu *Konrad Schramm*, mort prematur, și d-l *Willich*. În acest duel, care a avut loc la Anvers la începutul lunii septembrie 1850, *Techow* și francezul *Barthélemy* au fost martorii lui *Willich*. *Techow* îi scrie lui *Schimmpfennig* „pentru a aduce la cunoștința prietenilor”: „Ei” (adică Marx și adepții lui) „l-au lansat pe campionul lor *Schramm* împotriva lui *Willich*, care l-a” (*Techow* vrea să spună: pe care l-a) „împroșcat cu cele mai grosolane invective și, în cele din urmă, l-a provocat la duel” („Lucrarea capitală”, pag. 156, 157.)

Am combătut aceste cleветiri neroade în pamfletul „*Cavalerul nobilei conștiințe*”, New York, 1853, citat mai sus, pe care l-am publicat acum 7 ani.

Pe atunci *Schramm* mai era în viață. Ca și *Willich*, el se afla în Statele Unite.

Martorul lui *Willich*, *Barthélemy*, nu fusese încă spînzurat, martorul lui *Schramm*, curajosul ofițer polonez *Miskowsky*, nu pierise încă într-un incendiu, și nu se putea ca d-l *Techow* să fi uitat scrisoarea sa circulară, care urma să fie „adusă la cunoștința prietenilor”.

* — rațiunea supremă. — *Nota trad.*

În amintitul pamflet este reproducă o scrisoare a prietenu-
lui meu *Friedrich Engels*, datată *Manchester, 23 noiembrie 1853*,
la sfârșitul căreia se spune :

„Mi se aduce învinuirea că în ședința *Organului Central*
în care *Schramm* și *Willich* au mers pină acolo încit s-au pro-
vocat la duel⁴⁰⁰, eu (*Engels*) «aș fi comis» (după cum afirmă
Willich) crima de «a părăsi camera» împreună cu *Schramm*
cu puțin înainte de a avea loc această scenă, și că deci am
aranjat totul dinainte. Pină acum *Marx* era (după spusele lui
Willich) acela care «îl ațîța», chipurile, pe *Schramm*, acum,
ca variație, rolul acesta îl am eu. Un duel între un vechi lo-
cotenent prusian, cu experiență în mînuirea pistolului, și un
comerçant * care n-a ținut poate în viața lui un pistol în
mîna era într-adevăr o măsură excelentă pentru «a-l suprima»
pe locotenent. Cu toate acestea, amicul *Willich* a povestit la
toată lumea, verbal și în scris, că noi am fi vrut ca el să fie
împușcat... Purtarea neobrăzată a lui *Willich* îl scosese însă
pe *Schramm* din sărite, care, spre marea noastră surprindere,
l-a provocat la duel. Dar cu cîteva minute înainte nici *Schramm*
n-a bănuț că lucrurile vor lua o asemenea întorsătură. Nu se
poate imagina un gest mai spontan... *Schramm* a plecat" (din
sala de ședințe) „numai în urma sfatului lui *Marx*, care voia
să evite continuarea scandalului.

Fr. Engels („*Cavalerul etc.*”, pag. 7)⁴⁰¹.

Cît de departe eram de a bănuț că *Techow* se va preta la
colportarea acestor clevetiri neroade reiese din următorul pa-
saj al aceluiași pamflet :

„Inițial, după cum ne-a povestit, mie și lui *Engels*, însuși
Techow după reîntoarcerea sa la *Londra*, *Willich* era absolut
convins că eu intenționez să-l trimit pe nobilul bărbat pe
lumea cealaltă prin intermediul lui *Schramm* și a răspîndit în
scris această idee în întreaga lume. După o mai matură chib-
zuință a ajuns însă la concluzia că mie, cu tactica mea diabo-
lică, nu putea să-mi treacă prin minte să-l înlătur pe d-l *Wil-
lich* printr-un duel cu *Schramm*” (l.c., pag. 9)⁴⁰².

Clevetirile pe care *Techow* le transmite d-lui *Schimmel-
pfennig* spre „a fi aduse la cunoștința prietenilor” le repro-
duce din auzite. *Karl Schapper*, care cu prilejul sciziunii de

* — negustor. — *Nota trad.*

mai târziu a Ligii a fost de partea lui Willich și a asistat la scena provocării la duel, mi-a scris în legătură cu cele de mai sus următoarele :

„5, Percy Street, Bedford Square,
27 septembrie 1860

Dragă Marx !

Îți pot spune următoarele cu privire la scandalul dintre Schramm și Willich :

Scandalul a izbucnit la o ședință a Organului Central, în urma unei dispute violente care s-a iscat *intîmplător* între ei în timpul dezbaterilor. Îmi amintesc perfect că tu ai făcut tot ce ai putut pentru a-i potoli și pentru a aplană lucrurile și că păraai la fel de mirat de această explozie subită, ca mine și ca ceilalți membri ai Organului Central care au fost de față.

Te salută
al tău, *Karl Schapper*”

În încheiere vreau să mai menționez că la câteva săptămîni *după* duel, în scrisoarea lui din *31 decembrie 1850*, chiar Schramm m-a învinuit de *parțialitate față de Willich*. Faptul că Engels și cu mine i-am spus pe față că dezaprobăm duelul — atît înainte cît și după ce acesta a avut loc — l-a făcut să se indispună. Această scrisoare a lui, ca și alte hîrtii pe care le-am primit de la el și Miskowsky în legătură cu duelul stau la dispoziția rudelor lui. Nu este cazul să fie publicate.

Cînd, după reîntoarcerea sa din Statele Unite, pe la mijlocul lunii iulie 1857, Konrad Schramm m-a vizitat din nou la Londra, pe acest om cu aspect semeț și juvenil își pusese amprenta o tuberculoză incurabilă, care îi transfigura chipul său frumos și expresiv. Cu umorul lui caracteristic, care nu-l pă-răsea niciodată, în primul rînd mi-a arătat rizînd propriul său anunț mortuar, publicat, pe baza unui zvon, de un prieten indiscret într-un ziar german din New York. Sfătuit de medic, Schramm a plecat la St. Hélier, pe insula Jersey, unde Engels și cu mine l-am văzut pentru ultima oară. Schramm a murit în ziua de 16 ianuarie 1858. La înmormîntarea lui, la care a asistat întreaga burghezie liberală din St. Hélier și toți emigranții stabiliți acolo, *G. Julian Harney*, unul dintre cei mai străluciți oratori populari din Anglia, înainte cunoscut conducător al cartiștilor și prieten al lui Schramm în timpul șederii acestuia la Londra, a rostit discursul funebru. Fire înflă-cărata și entuziastă, plin de energie, Schramm, care nu se lăsa niciodată condus de interese cotidiene mărunte, era în-

zestrat cu un spirit critic, o gândire originală, un umor fin și o bunătate naivă. El a fost Percy Hotspur al partidului nostru.

Să ne întoarcem la scrisoarea d-lui Techow. Cîteva zile după sosirea lui la Londra, Engels, Schramm și cu mine am avut o întrevedere mai lungă cu el, seara tîrziu, într-o circiumă, unde a fost oaspetele nostru. El a descris această întrevedere în scrisoarea lui din 26 august 1850 adresată lui Schimmelpfennig „spre a fi adusă la cunoștința prietenilor“. Pînă atunci nu-l văzusem niciodată, iar după aceea, poate, o dată sau de două ori, dar numai fugitiv. Totuși, Techow a citit imediat în mintea și în inima mea și a prietenilor mei și s-a grăbit să trimită în Elveția, fără știrea noastră, semnamentele noastre psihologice, recomandînd insistent „prietenilor“ să le multiplice și să le difuzeze în taină.

Techow se ocupă mult de „inima“ mea. Generos cum sînt, nu-l urmez pe acest tărîm. „Ne parlons pas morale“ *, cum spune midineta pariziană cînd iubitul ei începe să vorbească despre politică.

Să ne oprim o clipă la adresantul scrisorii din 26 august, fostul locotenent prusian *Schimmelpfennig*. Nu-l cunosc personal pe acest domn și nici nu l-am văzut vreodată. Îl caracterizez pe baza a două scrisori. Prima, din 23 noiembrie 1853⁴⁰³, din care nu reproduc decît unele pasaje, mi-a fost adresată din *Chester* de prietenul meu *W. Steffen*, fost locotenent prusian și profesor la școala divizionară. În scrisoare se spune :

„Willich a trimis o dată“ (la Colonia) „pe un aghiotant cu numele de *Schimmelpfennig*. Acesta mi-a făcut cinstea să mă poftescă la el, fiind ferm convins că el este în stare să aprecieze dintr-o singură privire orice situație mai bine decît unul care urmărește faptele zi de zi. De aceea și-a format o părere foarte proastă despre mine cînd i-am spus că ofițerii din armata prusiană nu s-ar simți de loc fericiți să lupte sub steagul lui și al lui Willich și nu sînt nicidecum dispuși să proclame citissime** republica willichiană. S-a supărat și mai rău negăsind nici un om atît de nechibzuit încît să consimtă să-i multiplice apelul către ofițeri adus de el, prin care îi chema să se pronunțe imediat pentru «ceea ce» numea el democrație.

Furios, a părăsit «*Colonia subjugată de Marx*» și, după cum mi-a scris el, a reușit ca această aberație să fie multiplicată în altă localitate, de unde a trimis-o unui mare număr de ofițeri. Așa se face că «Observatorul» de la «*Kreuz-Zeitung*» a avut prilejul să prostitueze secretul neprihănit al acestei metode viclene de a-i transforma pe ofițerii prusieni în republicani“.

* — „Să nu vorbim despre morală“. — *Nota trad.*

** — grabnic. — *Nota travl.*

Pe vremea acestei aventuri nu-l cunoșteam încă pe Steffen, care a venit în Anglia abia în 1853. Și mai pregnant se autocaracterizează *Schimmelpfennig* în scrisoarea reprodușă mai jos, adresată aceluiași *Hörfel* care mai târziu a fost demascat ca agent al poliției franceze. *Hörfel* era sufletul comitetului revoluționar creat la Paris, pe la sfârșitul anului 1850, de *Schimmelpfennig*, *Schurz*, *Häfner* și alți prieteni de pe atunci ai lui *Kinkel*, fiind, totodată, cel mai intim prieten al celor doi matadori *Schurz* și *Schimmelpfennig*.

Schimmelpfennig către Hörfel (la Paris, 1851) :

„Aici” (la Londra) „s-au întâmplat următoarele... Noi am scris” (în America) „tuturor cunoscuților noștri influenți să pregătească terenul în vederea împrumutului” (împrumutul lui *Kinkel*), „recomandându-le ca un timp oarecare să sublinieze în discuții și presă puterea organizațiilor conspirative și să arate că atît forțele active germane și franceze, cît și cele italiene nici nu vor «părăsi niciodată cîmpul de luptă»”. (Oare istoria nici nu are nici o dată ? *) *Munca noastră merge acum bine*. Cînd dai cu piciorul unor asemenea persoane prea îndărătnice, ele o lasă mai moale și sînt bucuroase să accepte orice condiții. Acum, cînd *munca* a pornit-o pe un făgaș bun, mă voi pune în legătură cu *Ruge* și *Haug*... *Situația mea socială, ca și a ta, este foarte grea*. Se impune ca afacerea noastră” (adică afacerea cu împrumutul pentru sprijinirea revoluției, inițiat de *Kinkel*) „să fie cît mai grabnic pusă pe roate.

Al tău, *Schimmelpfennig*”

Scrisoarea lui *Schimmelpfennig* se găsește în „Dezvăluirile” publicate de *A. Ruge* la 11 septembrie 1853 în „*Herold des Westens*”, Louisville. *Schimmelpfennig*, care pe timpul publicării acestor „Dezvăluiri” se afla deja în Statele Unite, n-a contestat niciodată autenticitatea scrisorii. „Dezvăluirile” lui *Ruge* reprezintă reproducerea unui document intitulat „*Din arhiva direcției poliției din Berlin*”. Documentul constă din note marginale ale lui *Hinckeldey* și hîrtii fie confiscate la Paris de poliția franceză de la *Schimmelpfennig* și *Hörfel*, fie dibuite (*aufgestiebert*) la Bremen la pastorul *Dulon*, fie, în sfîrșit, încredințate chiar de către frații învrăjbiți în timpul „războiului dintre șoareci și broaște” dus între uniunea agitatorică a lui *Ruge* și uniunea emigranților a lui *Kinkel* ⁴⁰⁴,

* Marx ironizează construcția gramaticală greșită a frazei anterioare a lui *Schimmelpfennig*; în paranteză reproduce într-o formă ușor parafrazăată cuvintele deputatului reacționar din Adunarea națională de la Frankfurt, prințul *Lichnowski*, care a spus într-o ședință: „Für das historische Recht gibt es keinen Datum nicht” (pentru dreptul istoric nici nu există nici o dată), adică a folosit în mod impropriu în limba germană două negații (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 5, Editura politică, 1959, pag. 394). Aceeși greșeală a făcut-o și *Schimmelpfennig*. — *Nota red.*

presei germano-americane. Caracteristică este ironia cu care Hinckeldey subliniază graba cu care Schimmelpfennig și-a întrerupt călătoria prin Prusia în vederea propagandei în favoarea împrumutului pentru sprijinirea revoluției, inițiat de Kinkel, deoarece „se credea urmărit de poliție” ! În aceleași „Dezvăluiri” găsim și o scrisoare a lui *Karl Schurz*, „reprezentantul de la Londra al comitetului din Paris” (adică Hörfel, Häfner, Schimmelpfennig etc.), în care se spune :

„Ieri, emigranții de aici au hotărît ca la consfătuiri să participe și Bucher, dr. Frank, Redz din Viena și *Techow*, care trebuie să sosească în curînd. N. B. Pină la venirea lui *Techow* aici să nu i se aducă la cunoștință, nici verbal, nici în scris, această hotărîre”. (*K. Schurz* către „oamenii apropiați” de la Paris, Londra, 16 aprilie 1851.)

Unuia dintre acești „oameni apropiați”, d-l *Schimmelpfennig*, *Techow* îi adresează scrisoarea sa din 26 august 1850, „spre a fi adusă la cunoștința prietenilor”. În primul rînd, el îi comunică „omului apropiat” teoriile ținute de mine în secret pe care el, în timpul singurei noastre întîlniri, le-ar fi aflat de la mine cît ai clipi din ochi potrivit dictonului „in vino veritas” *.

„Eu — istorisește d-l *Techow* d-lui *Schimmelpfennig* —, spre a fi adus la cunoștința prietenilor, eu... am declarat în cele din urmă că mi i-am închipuit întotdeauna” (pe Marx, Engels etc.) „mai presus de ideea absurdă a unui grajd comunist paradiziac à la Cabet” etc. („Lucrarea capitală”, pag. 150.)

Inchipuit ! *Techow* nu cunoștea deci nici măcar abc-ul concepțiilor noastre, dar a fost totuși destul de mărinimos și de condescendent ca să nu-și *inchipuie* că sînt chiar o „absurditate”.

Lăsînd la o parte lucrările științifice, ar fi fost de ajuns să citească „Manifestul Partidului Comunist”, pe care mai tirziu l-a calificat drept „catehismul” meu „proletar”, ca să găsească acolo un capitol amănunțit intitulat „Literatura socialistă și comunistă”, iar la sfîrșitul lui un paragraf, „Socialismul și comunismul critico-utopic”, în care se spune :

„Sistemele socialiste și comuniste propriu-zise, sistemele lui Saint-Simon, Fourier, Owen etc., apar în prima perioadă, încă nedezvoltată, a luptei dintre proletariat și burghezie, pe care am descris-o mai sus... Inventatorii acestor sisteme văd, ce-i drept, antagonismul dintre clase, precum și acțiunea elementelor dizolvante din însăși societatea dominantă. Dar de

* — în vin e adevărul. — *Nota trad.*

partea proletariatului ei nu zăresc nici o activitate istorică proprie, nici o mișcare politică specifică lui. Deoarece dezvoltarea antagonismului de clasă merge în pas cu dezvoltarea industriei, ei nu găsesc în societate nici condițiile materiale pentru eliberarea proletariatului și caută o știință socială, legi sociale, *pentru a crea aceste condiții*. Locul activității sociale trebuie să-l ia activitatea lor inventivă personală; locul condițiilor istorice ale eliberării — condiții *fanteziste*; locul organizării treptate a proletariatului ca clasă — o *organizare anume născocită a societății*. Viitoarea istorie a lumii se reduce pentru ei la *propagarea și la realizarea practică a planurilor lor sociale*... Însemnătatea socialismului și a comunismului critico-utopic se află în raport invers cu dezvoltarea istorică... De aceea, dacă în multe privințe întemeietorii acestor sisteme au fost revoluționari, apoi discipolii lor alcătuiesc întotdeauna secte reacționare... și... tot mai visează realizarea, cu titlu de experiență, a utopiilor lor sociale, întemeierea unor falansterе răzlețe, fondarea de home-colonies, *înființarea unei mici Icariei**, ediție de buzunar a noului Ierusalim... („Manifestul Partidului Comunist”, 1848, pag. 21, 22)⁴⁰⁵.

În ultimele cuvinte, Icaria lui Cabet, sau, cum o denumește Techow, „grajdul paradiziac”, este calificată pur și simplu „ediție de buzunar a noului Ierusalim”.

Totala necunoaștere, pe care însuși Techow o mărturiseste, a concepțiilor expuse de Engels și de mine în lucrările publicate cu mulți ani înainte de a ne fi întâlnit cu dînsul explică pe deplin aprecierile lui eronate. Aducem cîteva exemple pentru *propria lui* caracterizare :

„El” (Marx) „ridiculează și pe proștii care repetă papagalicește catehismul său proletar, și pe comuniștii à la Willich, și pe burghezi. Singurii pe care-i respectă sînt *aristocrații*, dar cei adevărați, conștienți de valoarea lor. *Pentru a înlătura dominația aristocraților*, el are nevoie de o forță, pe care o găsește numai în proletariat, și de *aceea și-a croit un sistem pe măsura acestei forțe*”. („Lucrearea capitală”, pag. 152.)

* Falansterе era numele coloniilor socialiste proiectate de Charles Fourier; Icaria este numele dat de Cabet țării sale utopice și mai tirziu coloniei sale comuniste din America. (Nota lui Engels la ediția engleză a „Manifestului Partidului Comunist” din 1888.)

Home-colonies (colonii în interiorul țării) este numele dat de Owen societăților sale comuniste model. Falanster era numele palatelor sociale imaginate de Fourier. Icaria era numele țării fanteziste utopice a cărei organizare comunistă a descris-o Cabet. (Nota lui Engels la ediția germană a „Manifestului Partidului Comunist” din 1890.)

Techow „își închipuie”, așadar, că eu am întocmit un „catehism proletar”. El se referă la „Manifest”, în care este criticat și — dacă Techow vrea așa — este „ridiculizat” utopismul socialist și critic de toate soiurile. Numai că această „ridiculizare” n-a fost atât de simplă cum își „închipuie” el, ci a necesitat multă trudă, după cum ar putea vedea din lucrarea mea împotriva lui Proudhon „Mizeria filozofiei” (1847) ⁴⁰⁶. Techow își mai „închipuie” că aș fi „croit” un „sistem”, în timp ce eu, dimpotrivă, chiar și în „Manifestul”, destinat nemijlocit muncitorilor, am condamnat *toate* sistemele, punind în locul lor „înțelegerea în mod critic a condițiilor, mersului și rezultatelor generale ale adevăratei mișcări sociale” ⁴⁰⁷. O asemenea „înțelegere” nu poate fi însă nici repetată papagalicește și nici „croită” ca o cartușieră. De o naivitate rară este felul cum își „închipuie” Techow, și mi-l *atribuie* și mie, relațiile dintre aristocrație, burghezie și proletariat.

„Respect” aristocrația, „ridiculizez” burghezia, iar proletarilor le „croiesc un sistem” pentru ca cu ajutorul lor „să înlătur dominația” aristocrației. În primul capitol al „Manifestului”, intitulat „Burghezi și proletari” (vezi „Manifestul”, pag. 11 ⁴⁰⁸), se arată pe larg că dominația economică și, deci, într-o formă sau alta, și *dominația* politică a *burgheziei* este condiția fundamentală atât pentru existența proletariatului modern cit și pentru crearea „condițiilor materiale ale eliberării lui”. „Dezvoltarea proletariatului industrial” (vezi „*Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*”, ianuarie 1850, pag 15) „este de altfel condiționată de dezvoltarea burgheziei industriale. Abia *sub dominația acesteia* capătă el cea largă existență națională care poate face din revoluția lui o revoluție națională, abia atunci creează el mijloacele de producție moderne, care devin totodată mijloace pentru eliberarea sa pe calea revoluției. Abia *dominația burgheziei industriale* smulge rădăcinile materiale ale societății feudale și netezește singurul teren *pe care este posibilă revoluția proletară*” ⁴⁰⁹. Iată de ce declar în aceeași „Revue” că orice mișcare proletară la care nu participă Anglia este o „furtună într-un pahar cu apă” ⁴¹⁰. Engels a expus încă în 1845 aceleași concepții în lucrarea sa „Situția clasei muncitoare din Anglia” ⁴¹¹. Prin urmare, în țările în care „dominația” aristocrației în sensul continental al cuvântului, și astfel înțelegea Techow „aristocrația” — trebuie abia „înlăturată”, lipsește, după părerea mea, prima pre-

mişă a unei revoluții proletare, și anume un *Proletariat industrial* pe scară națională.

În special părerea mea despre atitudinea muncitorilor germani față de mișcarea burgheză, Techow ar fi găsit-o formulată foarte precis în „Manifest”.

„În Germania, atunci cînd burghezia are o atitudine revoluționară, partidul comunist luptă alături de ea, împotriva monarhiei absolute, a proprietății funciare feudale și a spiritului mic-burghez. Nici o clipă însă partidul nu încetează să dezvolte printre muncitori o conștiință cît mai limpede asupra antagonismului ostil dintre burghezie și proletariat” etc. („Manifestul”, pag. 23) ⁴¹².

Tradus în fața unei curți cu juri burgheze de la Colonia sub învinuirea de „rebeliune”, am făcut o declarație în același sens: „În societatea burgheză modernă mai există încă clase, dar nu și stări sociale. Dezvoltarea ei constă în lupta dintre aceste clase, dar ele se unesc împotriva stărilor sociale și a puterii lor regale prin grația lui Dumnezeu”. („Două procese politice dezbătute în fața curții cu juri de la Colonia în februarie 1849”, pag. 59) ⁴¹³.

Ce altceva a făcut burghezia liberală în apelurile adresate de ea proletariatului din 1688 pînă în 1848 decît „să croiască sisteme și fraze”, pentru ca prin forța lui să înlătore dominația aristocrației? Chintesența extrasă de d-l Techow din teoria mea secretă ar fi deci *cel mai vulgar liberalism burghez!* Tant de bruit pour une omelette! * Dar cum, pe de altă parte, Techow știa totuși că „Marx” nu este un liberal burghez, nu i-a mai rămas altceva decît „să-și formeze impresia că singurul scop al întregii activități a lui Marx este propria lui dominație”. „Întreaga mea activitate” — ce expresie moderată pentru unica mea convorbire cu d-l Techow!

Techow îi face lui Schimmelpfennig al său o destăinuire pe care acesta „s-o aducă la cunoștința prietenilor”, și anume că eu aș fi exprimat următoarea părere monstruoasă:

„La urma urmei, nu are nici o importanță dacă această Europă jalnică ar pieri — ceea ce, de altfel, se va și întimpla curînd, dacă nu va avea loc o revoluție socială — și dacă atunci America va exploata vechiul sistem pe seama Europei” („Lucrare capitală”, pag. 148.)

Convorbirea mea cu Techow a avut loc la sfîrșitul lunii august 1850. În numărul din februarie 1850 al lui „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung”, prin urmare cu 8 luni în-

* — Mult zgomot pentru nimic. — *Nota trad.*

inte ca Techow să fi aflat, chipurile, de la mine acest secret, eu dezvăluisem publicului german următoarele :

„Să trecem acum la *America*. Evenimentul cel mai important care s-a petrecut aici, mai important chiar decît revoluția din februarie, este descoperirea zăcămintelor de aur din California. Încă de pe acum, deși n-au trecut decît 18 luni, se poate prevedea că această descoperire va avea rezultate mult mai grandioase chiar decît descoperirea Americii... Pentru a doua oară, comerțul mondial capătă o nouă direcție... Și atunci Oceanul Pacific va avea același rol pe care-l are azi Oceanul Atlantic și pe care l-a avut în antichitate și în evul mediu Marea Mediterană — acela de mare cale maritimă pentru traficul mondial; iar rolul Oceanului Atlantic va decădea la acela al unei mări interioare cum este astăzi Mediterana. Singura șansă ca țările civilizate din Europa să nu cadă *atunci* în aceeași dependență industrială, comercială și politică în care se află astăzi Italia, Spania și Portugalia este o revoluție socială etc.” („*Revue*” nr. 2, februarie 1850, pag. [76] 77.) ⁴¹⁴

Cuvintele referitoare la bătrîna Europă care „va pieri *curînd*” și la urcarea Americii pe tron în ziua imediat următoare aparțin însă d-lui Techow. Cît de clar îmi reprezentam pe atunci viitorul imediat al Americii reiese din pasajul de mai jos, redat din aceeași „*Revue*” : „Curînd de tot se va dezlănțui aici o *speculație de mari proporții*, și, chiar dacă capitalul englez se va îndrepta în cantități masive într-acolo... *New Yorkul* va rămîne și de astă dată centrul acestei speculații și, la fel ca în 1836, va fi primul unde se va produce crahul”. („*Revue*” număr dublu, mai-octombrie 1850, pag. 149) ⁴¹⁵. Acest pronostic cu privire la America, pe care l-am făcut în 1850, avea să fie confirmat întru totul de marea criză comercială din 1857. Despre „bătrîna Europă”, după descrierea avîntului ei economic, dimpotrivă, am spus : „În această prosperitate generală, cînd forțele de producție ale societății burgheze capătă o dezvoltare atît de amplă..., nici nu poate fi vorba de o adevărată revoluție... Nesfîrșitele dispute cu care se îndeletnicesc acum reprezentanții diferitelor fracțiuni ale partidului ordinii de pe continent, compromițîndu-se una pe alta, nu duc în nici un caz la revoluție; dimpotrivă, aceste dispute sînt posibile tocmai pentru că, *în momentul de față*, baza relațiilor sociale este atît de trainică și — lucru pe care reacțiunea nu-l știe — *atît de burgheză*. Toate încercările reacționare de a frîna dezvoltarea burgheză vor eșua tot atît de inevitabil, lovindu-se de această bază, ca și *toată indignarea morală a democrațiilor și*

toate proclamațiile lor înflăcărate. O nouă revoluție este cu putință numai ca urmare a unei noi crize" (l. c., pag. 153) ⁴¹⁶.

Intr-adevăr, abia de la criza din 1857—1858 istoria europeană a căpătat din nou un caracter acut și, dacă vrei, revoluționar. Într-adevăr, tocmai în perioada reacțiunii din 1849—1859, industria și comerțul s-au dezvoltat pe continent în proporții nebănuite pînă atunci și, o dată cu ele, s-a dezvoltat și baza materială pentru dominația politică a burgheziei. Într-adevăr, în această perioadă, „toată indignarea morală a democrației și toate proclamațiile ei înflăcărate” au eșuat lovindu-se de relațiile economice.

Dacă Techow a luat în glumă latura serioasă a convorbirii noastre, în schimb a luat cu atît mai în serios latura ei glumeață. Cu cea mai solemnă mutră de cioclu, el îi face lui *Schimmelpfennig* următoarea confidență „spre a fi adusă la cunoștința prietenilor” :

„În continuare, Marx a spus : În revoluții, ofițerii sînt întotdeauna elementele cele mai periculoase. De la Lafayette și pînă la Napoleon, ei constituie un lanț de trădători și de trădări. *Împotriva lor trebuie să ai întotdeauna gata pregătite pumnalul și otrava*” („Lucrarea capitală”, pag. 153.)

Cred că nici măcar Techow nu consideră că adevărul banal în ceea ce privește trădările „domnilor din armată” este o idee originală de-a mea. Originalitatea ar constitui-o cel mult recomandarea de a avea întotdeauna gata pregătite „pumnalul și otrava”. Nu știa oare Techow încă de pe atunci că guverne cu adevărat revoluționare, ca, de pildă, Comité du salut public ⁴¹⁷, aveau pregătite pentru „domnii din armată” mijloace care, deși foarte drastice, erau totuși mai puțin melodramatice ? Pumnalul și otrava se potriveau în cel mai bun caz unei oligarhii venețiene. Dacă Techow și-ar reciti atent scrisoarea, ar sesiza ironia din cuvintele „pumnal și otravă”. Complicele lui Vogt, faimosul **mouchard** * bonapartist **Edouard Simon**, trduce în „Revue contemporaine” (XIII, Paris, 1860, pag. 528, în articolul său „Procesul d-lui Vogt etc.”) pasajul de mai sus din scrisoarea lui Techow, însoțindu-l cu următoarea observație :

„Marx n'aime pas beaucoup voir des officiers dans sa bande. Les officiers sont trop dangereux dans les révolutions.

Il faut toujours tenir prêts pour eux le poignard et le poison !

* — spion. — Nota trad.

Techow, qui est officier, se le tient pour dit ; il se rembarque et retourne en Suisse" *.

Potrivit spuselor lui *Edouard Simon*, bietul Techow se speire într-atît de „pumnalul și otrava” pe care le țin gata pregătite, încît o zbughește pe dată, se îmbarcă și se întoarce în Elveția. Vogtul imperiului reproduce cu litere grase pasajul cu „pumnalul și otrava” pentru a băga spaima în filistinii germani. Același glumeț scrie însă în așa-zisele sale „*Studii*” :

„*Cuțitul și otrava spaniolului au căpătat azi o nouă strălucire* — doar era vorba de independența națiunii” (l. c., pag. 79).

În treacăt fie spus : izvoarele istoriei spaniole și engleze referitoare la perioada 1807—1814 au infirmat de mult basmele cu otravă născocite de francezi. Dar pentru politicienii de cafeenea, ele continuă, firește, să existe nestingherite.

Ajung, în sfîrșit, și la „clevetirile” din scrisoarea lui Techow și voi dovedi prin cîteva exemple nepărtinirea sa în materie de istorie :

„Mai întîi a fost vorba de concurența dintre ei și noi, dintre Elveția și Londra... *Ei pretindeau că trebuie să apere drepturile vechii Ligi*, care, dată fiind poziția ei precisă de partid, nu putea, firește, tolera și vedea cu ochi buni alături de ea, pe același front” (al proletariatului), „o altă Ligă”. („*Lucrarea capitală*”, pag. 143.)

Organizația concurentă din Elveția, despre care vorbește Techow aici și în calitate de reprezentant al căreia a luat oarecum atitudine împotriva noastră, era mai sus amintita „*Centralizare revoluționară*”. Organul ei Central se afla la Zürich și avea în fruntea lui ca președinte un avocat, fost vicepreședinte al unuia dintre minusculele parlamente din 1848 și fost membru al unuia dintre guvernele provizorii germane din 1849 **.

În *ieulie 1850*, *Dronke* a sosit la Zürich, unde d-l avocat i-a propus ca, în calitate de membru al „*Ligii*” din Londra „să-mi aducă la cunoștință” un fel de acord legalizat. În el se spunea textual :

„Avînd în vedere necesitatea unirii tuturor elementelor cu adevărat revoluționare, precum și recunoașterea de către toți membrii Organului Central revoluționar a caracterului proletar al viitoarei revoluții, chiar

* — „Lui *Marx* nu-i prea place să aibă ofițeri în banda sa. Ofițerii sînt prea periculoși în revoluții. Împotriva lor trebuie să ai întotdeauna gata pregătite pumnalul și otrava ! Techow, care este ofițer, și-a băgat-o în cap ; el s-a reîmbarcat și s-a întors în Elveția”. — *Nota trad.*

** — *Tzschirner*. — *Nota red.*

dacă n-au putut adera necondiționat în bloc la programul elaborat la Londra (Manifestul din 1848) — Liga comuniștilor și Centralizarea revoluționară au căzut de acord asupra următoarelor puncte :

1) Ambele părți consimt să lucreze pe viitor de comun acord : Centralizarea revoluționară pregătind viitoarea revoluție prin unirea tuturor elementelor revoluționare, iar societatea de la Londra pregătind dominația proletariatului prin organizarea *elementelor prin excelență proletare* ;

2) Centralizarea revoluționară va da instrucțiuni agenților și emisarilor ei ca la înființarea de secții în Germania să atragă atenția membrilor care li se par indicați să intre în Liga comuniștilor asupra existenței unei organizații înființate mai ales în interesul proletarilor ;

3) și 4) În ceea ce privește Elveția, conducerea va fi lăsată numai pe seama acelor membri ai «*Organului Central revoluționar*» care sînt cu adevărat adepți ai Manifestului de la Londra. Ambele părți își vor prezenta reciproc dări de seamă”.

Din acest document, care se mai află încă în posesiunea mea, reiese că nu era vorba de două societăți secrete „pe același front” (al proletariatului), ci de o alianță între două societăți de pe *fronturi diferite* și cu *tendențe diferite*. Mai reiese că „Centralizarea revoluționară” s-a declarat de acord ca, pe lângă urmărirea propriilor ei scopuri, să fie un fel de filială a „Ligii comuniștilor”.

Propunerea a fost respinsă, deoarece acceptarea ei era incompatibilă cu caracterul „principlial” al Ligii.

„Apoi a venit rîndul lui Kinkel... La aceasta, ei au răspuns... Niciodată n-au năzuit la o popularitate ieftină, dimpotrivă !... În ceea ce-l privește pe Kinkel, ei i-ar fi lăsat cu dragă inimă ieftina sa popularitate dacă și-ar fi văzut de treabă. Dar, după ce a publicat în «Abend-Post» din Berlin cuvîntarea sa de la Rastatt, pacea cu el n-a mai fost cu putință. Ei au știut dinainte că toată lumea va vocifera și au prevăzut limpede că astfel pun în joc existența actualului lor organ de presă” («*Revue der Rheinischen Zeitung*»). „Și temerile lor s-au adeverit ; din cauza acestei istorii s-au dus de rîpă, și-au pierdut toți abonații din Renania, și acum sînt siliți să înceteze apariția revistei lor. Dar pentru ei acest lucru nu prezintă importanță” (l. c., pag. 146—148).

În primul rînd să restabilim faptele : pe vremea aceea „*Revue*” nu-și încetase încă apariția, căci 3 luni mai tîrziu a mai apărut un număr dublu al ei ; de asemenea, nu pierduserăm *nici un abonat* din Renania, după cum poate confirma vechiul meu prieten J. Weydemeyer, fost locotenent de artilerie prusian, pe atunci redactor la „*Neue Deutsche Zeitung*”⁴¹⁸ din Frankfurt, care avusese amabilitatea să încaseze pentru noi abonamentele. De altfel, Techow, care cunoștea activitatea publicistică a lui Engels și a mea doar din auzite, trebuie să fi citit, cel puțin, critica noastră la adresa

cuvîntării lui Kinkel, critică criticată de el însuși. Ce rost a avut, așadar, comunicarea sa confidențială către „oamenii apropiați” din Elveția? De ce să le „dezvăluie” ceea ce noi înșine dezvăluisem publicului cititor cu 5 luni înainte? În sus-menționata critică se spune textual:

„Știm dinainte că, demascînd în fața partidului nostru această cuvîntare a «prizonierului» Kinkel, vom stîrni indignarea generală a escrocilor sentimentali și a amatorilor de frazeologie democratică. Acest lucru ne este absolut indiferent. Sarcina noastră este de a face o critică necruțătoare... Situîndu-ne pe această poziție a noastră, *renunțăm cu plăcere la o popularitate ieftină în rîndurile democrațiilor*. Prin atacul nostru nu înrăutățim cituși de puțin situația d-lui Kinkel; *prin această demascare noi îi aducem amnistia*, confirmînd depoziția lui, din care reiese că el nu este ceea ce cred unii, și declarînd că merită nu numai să fie amnistiat, dar chiar să fie funcționar de stat în Prusia. Și, apoi, cuvîntarea lui a și fost publicată” („*Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*”, aprilie 1850, pag. 70, 71)⁴¹⁹,

Techow vorbește despre faptul că noi îi „compromitem” pe petits grands hommes * ai revoluției. El nu înțelege însă această „compromitere” în *sensul polițist* al d-lui Vogt. Dimpotrivă, el are în vedere operația prin care am smuls învelișul supărător de pe oile deghizate în piei revoluționare de lup, ferindu-le astfel de soarta vestitului trubadur provensal pe care l-au sfîșiat ciinii deoarece credeau în autenticitatea pieii de lup înbrăcate de el pentru a merge la vînătoare.

Pentru a exemplifica forma supărătoare a atacurilor noastre, Techow menționează în special observațiile cu privire la generalul Sigel făcute în treacăt de Engels în lucrarea sa „Campania germană pentru constituția imperiului”. (Vezi „*Revue*”, martie 1850, pag. 70—78.)⁴²⁰

Să comparăm acum critica făcută de Engels pe bază de documente cu trîncăneala searbădă și de rea-credință publicată de „Uniunea emigranților” de la Londra a lui Techow, Kinkel, Willich, Schimmelpfennig, Schurz, H. B. Oppenheim, Eduard Meyen și alții, la aproximativ un an după întîlnirea noastră cu Techow, împotriva aceluiași general Sigel pur și simplu pentru că acesta făcea parte din „Uniunea agitatorică” a lui Ruge, și nu din „Uniunea emigranților” a lui Kinkel.

* — micii oameni mari. — *Nota tral*

La 3 decembrie 1851, în „*Baltimore Correspondent*“, pe atunci un fel de „*Moniteur*“⁴²¹ al lui Kinkel, a apărut un articol intitulat „*Uniunea agitatorică de la Londra*“, în care găsim următoarea caracterizare a lui Sigel :

„În continuare să vedem cine sînt acești oameni demni cărora toți ceilalți li se par niște «*politicieni necopți*». Să-l luăm pe *comandantul suprem Sigel*. Dacă ar fi întrebată muza istoriei cum se face că această nulitate incoloră a ajuns comandant suprem, ea ar fi pusă într-o încercătură mai mare decît în cazul cu avortonul Napoleon. Acesta este, cel puțin, «*nepotul unchiului său*», pe cînd Sigel nu este decît «*fratele fratelui său*». Fratele său a devenit un ofițer popular datorită unor ieșiri violente antiguvernamentale provocate de repetatele condamnări la închisoare suferite pentru *simplicul desfrîu*. Tînărul Sigel considera că acesta este un *motiv suficient* pentru a se proclama, în primul moment de confuzie care a urmat avîntului revoluționar, comandant suprem și ministru de război. Artileria badeneză, care și-a dovedit nu o dată admirabilele ei calități, avea destui ofițeri mai copți și mai merituoși, cu care *junele locotenent imberb Sigel* nici nu se putea măsura și care au fost destul de indignați cînd au trebuit să asculte de ordinea unui *tînăr neînsemnat, pe cît de lipsit de experiență pe atît de neînvestrat*. Există însă Brentano, destul de slab de minte și dispus întotdeauna să trădeze ca să admită tot ce putea duce de ripă revoluția. Da, este un fapt ridicol, dar este totuși un fapt că *Sigel s-a făcut cu de la sine putere comandant suprem* și că Brentano l-a recunoscut ulterior ca atare... Merită, în orice caz, să menționăm ca o trăsătură caracteristică a lui nepăsarea cu care, în luptele desperate de la Rastatt și din Pădurea Neagră, Sigel i-a lăsat în voia soartei pe cei mai viteji soldați ai armatei republicane, fără a le trimite întăririle făgăduite, în timp ce el se plimba prin Ziirich cu epoletii și în cabrioleta principelui de Fürstenberg, dîndu-și aere de comandant de oști interesant prin nefericirea lui. Iată mîreția unanim cunoscută a acestui politician copt, care, «*cu conștiința legitimă*» a actelor sale eroice din trecut, s-a numit singur pentru a doua oară comandant suprem în Uniunea agitatorică. Acesta este marele nostru cunoscut, «*fratele fratelui său*».

Imparțialitatea ne impune să-l ascultăm o clipă și pe *Tausenau*, purtătorul de cuvînt al „*Uniunii agitatorice*“ a lui Ruge. Într-o scrisoare deschisă adresată „*cetățeanului Seidensticker*“, datată Londra, 14 noiembrie 1851, Tausenau remarcă următoarele cu privire la „*Uniunea emigranților*“, condusă de Kinkel, Techow etc. :

„...Ei își exprimă convingerea că unirea tuturor în interesul revoluției este o datorie și o necesitate patriotică. Uniunea agitatorică germană împărtășește această convingere, și membrii ei au confirmat acest lucru prin repetatele lor încercări de a se realiza o unire cu Kinkel și adepții lui. Dar, de îndată ce părea că s-a ajuns la o bază pentru o colaborare politică, ea dispărea și noi decepții veneau să se adauge la cele vechi. Încălcări samavolnice ale unor înțelegeri anterioare, afișarea unui spirit conciliant pentru a masca interese separate, înșelăciuni sistematice în scopul obținerii majorității, insinuarea unor genii necunoscute ca organi-

zatori și conducători ai partidului, încercări de a impune o comisie financiară secretă, tot soiul de mașinații de culise — indiferent de denumirea lor —, cu ajutorul cărora politicienii necopți și-au imaginat întotdeauna că pot hotări din exil soarta patriei lor, dar, la primele izbucniri ale revoluției, toate aceste deșertăciuni se risipesc ca un fum... Adepții lui Kinkel ne-au denunțat în mod public și oficial; presa reacționară germană, inaccesibilă nouă, abundă în corespondențe în defavoarea noastră și în favoarea lui Kinkel și, în sfârșit, Kinkel a plecat în Statele Unite pentru ca, prin așa-numitul împrumut german pe care-l pregătește acolo, să ne dicteze o unificare sau, mai bine zis, o subordonare și dependență așa cum le urmărește orice inițiator de luziuni financiare între partide. Plecarea lui Kinkel s-a făcut în așa mare taină, încît am aflat de ea abia cînd am citit în ziarele americane știrea despre sosirea lui la New York... pentru niște revoluționari serioși, care, fără a se supra-aprecia, dar, cunoscîndu-și meritele lor anterioare, pot spune, cu legitimă mîndrie, că au în spatele lor, dacă nu întregul popor, o anumită parte a lui, aceste fapte ca și multe altele au constituit un motiv hotărîtor de a adera la o uniune care caută, în felul ei, să servească interesele revoluției”.

Kinkel mai este învinuit că fondurile strînse de el ar fi fost destinate „unei clici”, fapt ilustrat atît de „întreaga sa comportare de aici” (de la Londra) „și din America”, cît și de „majoritatea persoanelor indicate de Kinkel drept garanți ai săi”.

În încheiere se spune :

„Nu promitem prietenilor noștri nici dobînzi, nici restituirea donațiilor lor patriotice, știm însă că vom justifica încrederea lor depunînd o muncă pozitivă” (serviciu conștiincios?) „și prezentînd deconturi conștiincios întocmite și că odată și odată, cînd vom publica numele lor, patria le va fi recunoscătoare”. („*Baltimore Wecker*” din 29 noiembrie 1851.)

Acesta era genul de „activitate publicistică” desfășurată timp de trei ani în presa germano-americană de eroii democrați ai „Uniunii agitatorice” și ai „Uniunii emigranților”, iar mai tîrziu și de „Uniunea revoluționară a Lumii vechi și a Lumii noi”, înființată de Goegg. (Vezi anexa 6.)

De altfel, începutul scandalului iscat de emigranți în presa americană l-a făcut turnirul pe hîrtie dintre parlamentarii Zitz și Roesler din Oels.

Vreau să menționez încă un fapt caracteristic pentru „oamenii apropiați” ai lui Techow.

La sfîrșitul anului 1850, Schimmelpfennig, adresantul scrisorii lui Techow care urma „să fie adusă la cunoștința prietenilor”, a înființat la Paris (după cum am arătat mai sus) împreună cu Hörfel, Häfner, Goegg și alții (K. Schurz a aderat mai tîrziu) un așa-zis Comitet revoluționar.

Acum cîțiva ani mi-a fost transmisă — cu dreptul de a uza de ea cum voi crede de cuviință — scrisoarea unui fost membru al acestui comitet adresată unui emigrant politic de aici. Această scrisoare se află și acum în posesiunea mea.

În ea se spune printre altele :

„Tot comitetul era format din Schurz și Schimmelpfennig. Celelalte persoane, despre care aceștia pretindeau că fac parte din el ca un fel de asesori, nu erau decît simpli figuranți. Acești doi domni sperau pe atunci să-l vadă în curînd conducînd treburile în Germania pe Kinkel, pe care-l achiziționaseră cu totul pentru ei. Le repugnau mai ales sarcasmele lui Ruge, precum și critica și activitatea diabolică a lui Marx. În cursul unei întrevederi cu asesorii lor, acești domni ne-au făcut o descriere cu adevărat interesantă a lui Marx, astfel încît ne-am format o imagine exagerată despre pericolul pandemonic care ne amenința din partea lui... Schurz și Schimmelpfennig au făcut propunerea de a-l distruge pe Marx. Drept mijloace au fost recomandate *insinuările, intrigile și calomniile* cele mai nerușinate. Propunerea a fost votată și s-a adoptat chiar o hotărîre — dacă poate fi numit astfel acest joc de copii. Primul pas pentru aducerea la îndeplinire a acestei hotărîri a fost publicarea, la începutul anului 1851, în foiletonul lui «*Hamburger Anzeiger*», a unei caracterizări a lui Marx făcute de L. Häfner pe baza descrierii de mai sus a lui Schurz și Schimmelpfennig”.

În orice caz există o asemănare izbitoare între foiletonul lui Häfner și scrisoarea lui Techow, deși nici foiletonul, nici scrisoarea nu se pot compara cu „*Lausiada*” lui Vogt. Această „*Lausiada*” nu trebuie confundată cu „*Lusiada*” lui Camoens. „*Lousiada*” inițială este, dimpotrivă, o epopee comică-eroică a lui Peter Pindar⁴²².

„Faptul că *Greiner*, care, după cite știu, n-a fost niciodată la Geneva, s-a văzut băgat în aceeași oală cu banda pucioasei se datorește necrologului pe care l-a făcut «regentului fugar al imperiului»; parlamentarii, considerându-l pe *d'Estier* autorul pamfletului, l-au proscris, pînă cînd, correspondendo *, l-am lămurit pe un prieten și coleg al lui *Vogt* că e vorba de o eroare”.

Greiner a fost membru al guvernului provizoriu din Palatinat. Guvernarea sa a fost „ceva de groază” (vezi „*Studiile*” lui *Vogt*, pag. 28), în special pentru prietenul meu *Engels*, care, sub diferite pretexte, a fost arestat din ordinul său la Kirchheim. Însuși *Engels* a povestit amănunțit tot acest episod tragicomic în „*Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*” (numărul din februarie 1850, pag. 53—55) ⁴²⁴. Asta-i tot ce știu despre d-l *Greiner*. Faptul că regentul fugar al imperiului minte amestecîndu-mă în conflictul lui cu „palatinul” dovedește „din nou întregul sistem” după care acest individ inventiv a compus viața și activitatea „bandei pucioasei”.

Ceea ce mă face să fiu mai indulgent cu el este însă umorul autentic falstaffian cu care îl expediază „imediat” pe palatin în America. După ce palatinul și-a lansat, ca pe o săgeată partică, pamfletul împotriva „regentului fugar al imperiului”, pe *Greiner* l-a cuprins o asemenea groază, încît din Elveția a fugit în Franța, iar din Franța în Anglia. Nici chiar dincolo de Canalul Minecii nu s-a simțit în siguranță și a fugit mai departe, la Liverpool, unde s-a îmbarcat pe un *Cunard Steamer* **, strigînd cu sufletul la gură căpitanului: „Repede peste Atlantic!” La care „stern mariner” *** i-a răspuns:

„Din gheara *pîrcălabului* te scap!
Din vijelie să ne scape domnul” ****

* — într-o scrisoare. — *Nota trad.*

** — vapor al companiei *Cunard*. — *Nota trad.*

*** — „asprul marinar”. — *Nota trad.*

**** *Schiller*. „*Wilhelm Tell*”, actul întii, scena I. — *Nota red.*

VI. Vogt și „Neue Rheinische Zeitung“

„Sin kumber was manecvalt“ *

Vogt însuși declară că în „Lucrarea capitală“ el „se preocupă“ (l.c., pag. 162) „de evoluția relațiilor sale personale cu această clică“ (Marx & Co.). Dar, ciudat lucru, el vorbește numai despre conflicte pe care nu le-a avut niciodată și are numai conflicte despre care nu a vorbit niciodată. De aceea trebuie să opun poveștilor sale vânătoarești o fărîmă de istorie reală. Dacă răsfoim colecția lui „*Neue Rheinische Zeitung*“ (1 iunie 1848—19 mai 1849), vom vedea că, cu o singură excepție, în tot cursul anului 1848 numele lui Vogt nu figurează nici în articolele de fond, nici în corespondențele apărute în acest ziar. El figurează numai în dările de seamă zilnice asupra dezbaterilor parlamentare, iar corespondentul din Frankfurt n-a omis niciodată, spre marca satisfacție a d-lui Vogt, să menționeze cu conștiinciozitate „aplauzele“ stîrnite de „discursurile rostite de acesta“. Am văzut că, în timp ce aripa dreaptă a parlamentului de la Frankfurt dispunea de forțele unite ale unui arlechin ca *Lichnowski* și ale unui *clown* ca *von Vincke*, aripa stîngă trebuia să se mulțumească cu farsele izolate ale lui Vogt. Ne-am dat seama că el avea nevoie de îmbărbătare,

„that important fellow,
the children's wonder — *Signor Punchinelli*“ **,

și de aceea l-am lăsat pe corespondentul din Frankfurt să continue tot așa. O schimbare în tonul dărilor de seamă a intervenit de la mijlocul lunii septembrie 1848.

Vogt, care în timpul dezbaterilor cu privire la armistițiul de la Malmö instigase la insurecție prin tiradele sale revo-

* — „mîhnirea sa era de multe feluri“. — *Nota trad.*

** — „acest ștrengar care-și dă aere, minunea copiilor — *signor Pulchinella*“. — *Nota trad.*

luționare, a împiedicat, în clipa decisivă, atât cât i-a stat în putință, adoptarea hotărârilor luate de adunarea populară de la Pfingstweide și aprobate de o parte a extremei stîngi⁴²⁵. După ce lupta de baricade s-a încheiat printr-un eșec, după ce Frankfurtul a fost transformat într-o tabără militară și, la 19 septembrie, a fost declarată starea de asediu, același Vogt s-a pronunțat pentru *discutarea imediată* a moțiunii lui Zachariä în care cerea să se aprobe măsurile luate pînă atunci de guvernul imperiului și să se exprime mulțumiri trupelor imperiale. Înainte ca Vogt să se fi urcat la tribună, Venedey însuși s-a pronunțat împotriva „*discutării imediate*” a acestor propuneri, declarînd că o asemenea discuție în acest moment ar fi incompatibilă cu demnitatea adunării. Dar Vogt *il întrecea* pe Venedey. Drept pedeapsă, în darea de seamă asupra dezbaterilor parlamentare am adăugat după cuvîntul „Vogt” cuvîntul „flecar”, un avertisment laconic dat corespondentului din Frankfurt.

În octombrie, Vogt nu numai că a încetat să-și agite marota — ceea ce, de altfel, era atribuția lui — deasupra capetelor majorității insolente și extrem de reacționare de pe atunci. El n-a îndrăznit nici măcar să semneze protestul împotriva legii cu privire la apărarea Adunării naționale⁴²⁶, prezentat la 10 octombrie de *Zimmermann* din Spandau în numele a aproximativ 40 de deputați. Această lege, așa cum bine a arătat *Zimmermann*, era cea mai nerușinată încălcare a drepturilor poporului cucerite de revoluția din martie — dreptul de întrunire, libertatea cuvîntului și libertatea presei. Pînă și *Eisenmann* a înaintat un protest similar. Dar Vogt *il întrecea* pe *Eisenmann*. Cînd, mai tîrziu, cu prilejul înființării „Uniunii centrale din martie”⁴²⁷, a început din nou să facă pe grozavul, numele său a apărut, în sfîrșit, într-un articol din „*Neue Rheinische Zeitung*” (numărul din 29 decembrie 1848), în care „Uniunea din martie” a fost calificată drept „unealtă inconstientă a contrarevoluției”, programul ei supus unei critici nimicitoare, iar Vogt înfățișat ca jumătate a unei figuri duble, cealaltă jumătate constituind-o *Vincke*. După mai bine de 10 ani, cei doi „miniștri în spe” și-au dat seama de afinitatea lor, făcînd din *dezmembrarea Germaniei* deviza unirii lor.

Că noi am apreciat la justa ei valoare „Uniunea din martie” ne-a arătat nu numai „evoluția” ei ulterioară. „Uniunea populară” din Heidelberg, „Uniunea democratică” din Breslau, „Uniunea democratică” din Iena și altele au respins

cu dispreț avansurile ei insistente, iar membrii extremei stîngi, care aderaseră la Uniunea din martie, prin demisia lor din 20 aprilie 1849 din această uniune, au confirmat critica noastră din 29 decembrie 1848. Vogt însă, cu senina generozitate a sufletului său, ne-a copleșit cu noblețea sa, cum se poate vedea din următorul citat :

„*Neue Rheinische Zeitung*» nr. 243, Colonia, 10 martie 1849. Așa-numita «Uniunea din martie de la Frankfurt» a așa-numitei «adunări imperiale» a avut nerușinarea să ne trimită următoarea scrisoare litografiată :

«Uniunea din martie a hotărît să fie întocmită o listă a tuturor ziarelor care ne-au pus la dispoziție coloanele lor și să fie trimisă tuturor uniunilor cu care sîntem în legătură, pentru ca, cu concursul amintitei uniuni, să se furnizeze cu prioritate ziarelor menționate *anunțurile* respective. Înaintîndu-vă, o dată cu prezenta, această listă, *socotim de prisos să vă atragem atenția asupra importanței pe care o au pentru un ziar anunțurile plătite* ca principală sursă de venituri... Frankfurt, sfîrșitul lunii februarie 1849.

Conducerea Uniunii centrale din martie».

Pe lista anexată a ziarelor care și-au pus la dispoziția Uniunii din martie coloanele lor și căroro adepții Uniunii din martie urmează să le furnizeze cu prioritate «anunțurile respective» figurează și «*Neue Rheinische Zeitung*», și încă *prevăzută cu un asterisc*. Declarăm prin prezenta... că niciodată coloanele ziarului nostru nu au fost puse la dispoziția așa-numitei Uniuni din martie... Deci, dacă «Uniunea din martie» indică pe lista litografiată a ziarelor care i-au pus la dispoziție coloanele lor și gazeta noastră ca unul din organele ei de presă, aceasta este pur și simplu o calomnie la adresa lui «*Neue Rheinische Zeitung*» și o fanfaronadă iefîtină a Uniunii din martie...

La remarca meschină a patrioților avizi de profit și sclavi ai concurenței cu privire la importanța pe care o au pentru un ziar *anunțurile plătite ca sursă de venituri* nu dăm, firește, nici un răspuns. «*Neue Rheinische Zeitung*» s-a deosebit întotdeauna de patrioți în toate și în special prin aceea că nu a considerat niciodată mișcarea politică drept o afacere sau o sursă de venituri”⁴²⁸.

Curînd după ce sursa de venituri oferită de Vogt și soții a fost respinsă atît de tăios la o adunare a Uniunii comerciale centrale *, „*Neue Rheinische Zeitung*” a fost com-

* Joc de cuvinte bazat pe o consonanță : „Central-Märzverein” — Uniunea centrală din martie ; „Central Kommerzverein” — Uniunea comercială centrală. — *Nota trad.*

pătimită ca exemplul de „dezbinare specific germană”. La sfârșitul răspunsului nostru la această ieremiadă („Neue Rheinische Zeitung” nr. 248), Vogt este prezentat drept „cheliu, scandalagiu de orașel universitar și *Barrot ratat al imperiului*”⁴²⁹. E drept că pe vremea aceea (la 15 martie), în ceea ce privește problema coroanei imperiale, el nu-și dăduse încă arama pe față. Noi eram însă o dată pentru totdeauna edificați asupra d-lui Vogt și puteam deci considera viitoarea sa trădare, care nici lui însuși nu-i era încă clară, drept un fapt împlinit.

De altfel, de atunci i-am lăsat pe Vogt și consortii în seama lui *Schlöffel*, un tânăr pe cât de spiritual pe atât de îndrăzneț, care sosise la începutul lunii martie la Frankfurt venind din Ungaria și ne trimitea de acolo corespondențe despre furtunile din balta cu broaște a imperiului.

Între timp Vogt căzuse atât de jos — el însuși contribuise, firește, la această cădere mai mult decît „Neue Rheinische Zeitung” —, încît pînă și *Bassermann* s-a putut încumeta, în ședința din 25 aprilie 1849, să-l înfierzeze ca „apostat și renegat”.

Ca urmare a participării la insurecția din Elberfeld, unul dintre redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung”, *F. Engels*, a fost nevoit să fugă⁴³⁰, și curînd după aceea chiar eu însumi am fost izgonit din Prusia, după ce jurații au respins repetatele încercări de a mă reduce la tăcere printr-un șir de procese care mi-au fost intentate, iar „Neue Preussische Zeitung”, organul de presă al guvernului loviturii de stat⁴³¹, denunțase în repetate rînduri „Chimborasso-ul de obrăznicie al lui «Neue Rheinische Zeitung», în comparație cu care «Le Moniteur» din 1793 pare searbăd”⁴³² (vezi „Neue Rheinische Zeitung” nr. 299). Un asemenea „Chimborasso de obrăznicie” era foarte potrivit într-un oraș-fortăreață prusian și într-un moment cînd contrarevoluția victorioasă căuta să se impună printr-o brutalitate nerușinată.

La 19 mai 1849 a apărut ultimul număr al lui „Neue Rheinische Zeitung” (numărul roșu). Cît timp gazeta mai apărea încă, Vogt răbdase și tăcuse. Iar dacă, în genere, vreun parlamentar protesta, o făcea întotdeauna în mod reținut, de pildă așa :

„Stimate domn ! Chiar dacă urmăriți cu aceeași strășnicie toate partidele și toate persoanele, nu apreciez mai puțin critica tăioasă făcută de gazeta dv.” (Vezi nr. 219 din 11 februarie 1849, protestul lui *Wesendonck*.)

La o săptămână după ce „Neue Rheinische Zeitung” și-a încetat apariția, Vogt a considerat că la adăpostul imunității parlamentare poate, în sfârșit, să profite de mult așteptata ocazie de a transforma în „forță” „materialul”⁴³³ de mult acumulat în adîncul sufletului său. Întimplarea făcuse ca unul dintre redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung”, *Wilhelm Wolff*, să intre, în locul unui parlamentar silezian decedat, în Adunarea de la Frankfurt, „aflată într-un proces de descompunere”.

Pentru a înțelege scena descrisă mai jos, care s-a petrecut în ședința din 26 mai 1849 a parlamentului, trebuie să ne amintim că pe atunci insurecția de la Dresden și tulburările locale din Provincia renană fuseseră deja înăbușite, intervenția imperiului în Baden și Palatinat era iminentă, principala armată rusă se îndrepta spre Ungaria și, în sfârșit, guvernul imperiului anulase pur și simplu hotărârile Adunării. Pe ordinea de zi erau două „Proclamații către poporul german” : una era redactată de Uhland și provenea de la majoritate, iar cealaltă de la membrii unei comisii de treizeci⁴³⁴ aparținînd centrului. Ședința era prezidată de *Reh* din Darmstadt, care ulterior s-a transformat în iepure * și s-a „detașat”, de asemenea, de Adunarea aflată „într-un proces de totală descompunere”. Citez după darea de seamă oficială stenografiată (nr. 229, 228) a ședinței din biserica Sf. Pavel⁴³⁵.

Wolff (din Breslau) : „Domnilor ! Mă alătur celor care s-au ridicat împotriva proclamației către popor întocmite de majoritate și citită aici deoarece o socot complet necorespunzătoare actualei situații, prea puțin convingătoare, potrivit cel mult ca articol într-unul din cotidienele partidului care a întocmit-o, dar nicidecum ca proclamație către poporul german. Întrucît acum a mai fost citită și o a doua proclamație, vreau să menționez în treacă că împotriva acesteia din urmă m-aș pronunța cu și mai multă tărie, din motive pe care socot că nu e cazul să le expun aici.” (O voce din centru : „De ce nu ?”) „Vorbesc numai despre proclamația majorității, care, într-adevăr, este redactată într-un ton atît de moderat, încît nici d-l Buss n-a prea avut obiecții împotriva ei, fapt cit se poate de compromițător pentru o proclamație. Nu, domnilor, dacă, în genere, mai doriți să exercitați vreo influență asupra poporului, trebuie să folosiți față de el cu totul alt limbaj decît cel din proclamație ; să nu-i vorbiți de legalitate, de țărîm legal etc., ci de ilegalitate, așa cum vorbesc guvernele, cum vorbesc *rușii*, înțelegînd prin ruși pe prusieni, austrieci, bavarezi, hanovrezi”. (Rumoare și risete.) „Pe toți îi cuprind în denumirea comună de *ruși*”. (Ilaritate.) „Da, domnilor, *rușii* sînt reprezentați pînă și în această Adunare. Dv. trebuie să le spuneți : «Dacă voi invocați punctul de vedere legal, atunci îl invocăm și noi». Este punctul de vedere al violenței, și dv.

* Joc de cuvinte : Reh — nume de familie, dar și „căprioară”. —
Nota trad.

explicați în paranteză că legalitatea constă în aceea că opuneți tunurilor rușilor forța, coloane de asalt bine organizate. *Dacă, în genere, trebuie lansată o proclamație, apoi lansați una în care de la bun început să-l declarați în afara legii pe principalul trădător al poporului — regentul imperiului**. (Strigăte: „La ordine!” Vii aplauze la galerie.) „De asemenea și pe toți miniștrii”. (Din nou rumoare.) „O! n-o să mă opriți; el este principalul trădător al poporului”.

Președintele: „Consider că d-l Wolff a întrecut orice măsură. În fața acestei Adunări el nu-l poate numi pe arhiducele regent al imperiului trădător al poporului și de aceea trebuie să-l chem la ordine. Totodată, cer pentru ultima oară publicului de la galerie să nu se mai amestece în felul acesta în dezbaterile noastre”.

Wolff: „În ceea ce mă privește, accept chemarea la ordine și declar că am vrut să încalc ordinea și că el și miniștrii lui sînt trădători”. (Din toate părțile sălii se aud strigăte: „La ordine, asta este o mojie!”)

Președintele: „Trebuie să vă retrag cuvîntul”.

Wolff: „Bine, protestez; am vrut să vorbesc aici în numele poporului și să spun ce gîndește poporul. Protestez împotriva oricărei proclamații întocmite în acest spirit”. (Rumoare.)

Președintele: „Domnilor, îngăduiți-mi să iau pentru o clipă cuvîntul. Domnilor, incidentul care a avut acum loc este, pot spune, primul petrecut de cînd se întrunește aici parlamentul”. (Era, într-adevăr, primul și unicul incident care a avut loc în acest club de discuții.) „Încă nici un vorbitor n-a declarat aici că a vrut în mod deliberat să încalce ordinea, temelia acestei Camere”. (La o chemare similară la ordine, *Schlössel* a spus în ședința din 25 aprilie: „Accept chemarea la ordine și o fac cu atît mai bucuros cu cît sper că în curînd va veni vremea cînd această Adunare va fi în cu totul alt fel chemată la ordine”.)

„Domnilor, regret foarte mult că d-l Wolff, care a devenit abia recent membru al parlamentului, a debutat astfel”. (Reh consideră totul un spectacol.) „Domnilor! Eu l-am chemat la ordine pentru că și-a permis să ne socotească în mod grosolan respectul și considerația pe care le datorăm persoanei regentului imperial”.

Ședința continuă. Hagen și Zachariă rostesc lungi discursuri, unul pentru celălalt împotriva proclamației prezentate de majoritate. În cele din urmă se ridică

Vogt din Giessen: „Domnilor! Îngăduiți-mi să spun cîteva cuvinte, n-am de gînd să vă obosesc. Este absolut adevărat, domnilor, că parlamentul nu mai este așa cum era anul trecut și noi mulțumim cerului” („cu credința sa oarbă”, *Vogt* mulțumește cerului!) „că parlamentul a devenit așa” (*geworden wird!*) (da, *geworden wird!***) „și că oamenii care au încetat să creadă în poporul lor și au părăsit cauza poporului, în momentul hotărîtor au rupt-o cu Adunarea! Domnilor, am cerut cuvîntul” (așadar, rugile de mulțumire de pînă acum n-au fost decît flecăreală) „pentru a apăra șuvoiul limpede ca cleștarul” (apărarea șuvoiului) „care s-a revărsat dintr-un suflet de poet” (*Vogt* se însuflețește) „în această proclamație împotriva modului de demn în care au aruncat în el sau l-au împroșcat cu noroi” (șuvoiul doar fusese absorbit de proclamație!), „pentru a apăra

* — Arhiducele Johann. — *Nota red.*

** Marx ironizează aici forma greșită în care folosește *Vogt* verbul. — *Nota red.*

aceste *cuvinte*” (șuvoiul se transformă, ca, de altfel, totul la Voqt, în *cuvinte*) „împotriva *murdăriei* care s-a acumulat în această din urmă mișcare și amenință s-o îneco și s-o minjească cu totul. Da, domnilor! Aceasta” (adică *murdăria*) „este o *murdărie și un noroi*” (*murdăria este noroi*!), cu „*care în felul acesta*” (în ce fel?) „se aruncă în tot ce poate fi considerat *mai pur*, și îmi exprim cea mai profundă indignare” (Voqt cuprins de cea mai profundă indignare, quel tableau! *) „pentru faptul că așa ceva” (ce anume?) „s-a putut întâmpla”.

Și ceea ce spune este — noroi **.

Wolff n-a suflat nici un cuvânt despre faptul că proclamația a fost *redactată de Uhland*. După cum a declarat în două rânduri președintele, el a fost chemat la ordine și a provocat toată această furtună pentru că îi făcuse pe *cirmuitorul provizoriu al imperiului și pe toți miniștrii lui trădători ai intereselor poporului*, cerînd parlamentului să-i înfierceze ca atare. Dar pentru Voqt, „arhiducele-cirmuitor provizoriu al imperiului”, „uzatul Habsburg” („*Studiile*” lui Voqt, pag. 28), și „*toți miniștrii lui*” reprezintă „*tot ce poate fi considerat mai pur*”. El cîntă împreună cu Walter von der Vogelweide :

„des fürsten milte ûz ôsterriche
frôit dem sűezen rēgen geliche
beidiu liute und ouch daz lant” ***.

Avea oare Voqt încă de pe atunci „legături științifice” cu arhiducele Johann, așa cum a recunoscut mai târziu? (Vezi „*Lucrarea capitală*”, documente, pag. 25.)

După 10 ani, același Voqt declara în „*Studiile*” sale, pag. 27 [28] :

„Cert este însă că și în Franța Adunarea națională și conducătorii ei au subapreciat, la timpul său, capacitățile lui Ludovic-Napoleon, ca și conducătorii Adunării naționale de la Frankfurt pe cele ale arhiducelui Johann, și că, în sfera lor, ambii vulpoi bătrîni i-au făcut [pe cei care i-au subapreciat] să plătească scump greșeala săvîrșită. Departe însă de noi gîndul de a-i pune pe amîndoi pe aceeași treaptă. Ingrozitoarea lipsă de scrupule etc. etc. (a lui Ludovic Bonaparte). — Toate acestea dovedesc superioritatea sa netă asupra bătrînului și uzatului Habsburg”.

Chiar în aceeași ședință — prin deputatul Würth din Sigmaringen — Wolff l-a provocat pe Voqt la un duel cu

* — ce tabloul — *Nota trad.*

** — parafrazarea unei strofe din poezia lui Uhland : „Des Sängers Fluch” („*Blestemul bardului*”). — *Nota red.*

*** „*Prințul de Austria ca ploaia de vară*
Care, generos, alintă toate cite sînt
Bucură la fel de mult oameni și pămînt”. — *Nota trad.*

pistolul, iar cînd Vogt a hotărît ca, de dragul imperiului *, să-și păzească pielea, Wolff l-a amenințat cu bătaia. Cînd însă, la ieșirea din biserica Sf. Pavel, acesta l-a găsit pe temerarul Karl flancat de două doamne, a pufnit în ris și l-a lăsat în plata domnului. Deși Wolff ** este lup cu dinți și cu inimă de lup, el devine totuși un mielușel în fața sexului frumos. Singura sa răzbunare, foarte inofensivă, a fost un articol publicat în „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung” (numărul din aprilie 1850, pag. 73) intitulat : „Știri suplimentare din imperiu”, în care se spun următoarele despre ex-regentul imperiului :

„În aceste zile critice membrii Uniunii centrale din martie au fost foarte activi. Înainte de a părăsi Frankfurtul, ei au lansat uniunilor din martie și poporului german un apel în care se spunea : «Concetățeni ! A bătut ceasul al unsprezecelea !» Din Stuttgart ei au adresat o nouă proclamație «poporului german» în vederea creării unei armate populare, — dar, ciudățenie, orologiului Uniunii din martie i se oprise arătătorul în loc, sau, poate, asemenea orologiului catedralei din Freiburg, îi lipsea cifra XII. Fapt este că în proclamație se spunea din nou : «Concetățeni ! A bătut ceasul al unsprezecelea !» O, dacă acest ceas ar fi bătut înainte sau cel puțin atunci cînd la Nürnberg *** eroul central din martie, *Karl Vogt*, spre propria sa satisfacție și spre cea a suporterilor care-l sărbătoreau, a făcut sa eșueze revoluția din Franconia ⁴³⁰ ; o, dacă ar fi bătut atunci și dacă bătaia lui ar fi avut răsunet în capetele voastre !... Regența și-a instalat birourile în palatul administrativ de la Freiburg. Regentul *Karl Vogt*, care era totodată ministru de externe și conducea o serie de alte ministere, s-a preocupat și aici îndeaproape de binele poporului german. După ce a chibzuit îndelung zile și nopți, a ajuns la o inovație salvatoare : «pașapoartele regenței imperiului». Aceste pașapoarte erau simple, frumos litografiate și puteau fi obținute gratuit, în număr cît de mare. Ele aveau însă un mic cusur, erau valabile numai în cancelaria lui Vogt. Poate că mai tîrziu unul din aceste pașapoarte își va găsi locul în colecția de curiozități a vreunui englez”.

Wolff n-a urmat exemplul lui Greiner. În loc ca „după apariția lui” „Revue” „să plece imediat în America”, el a mai așteptat timp de un an în Elveția răzbunarea Land-Vogtului.

* În pamfletul lui Jacobus Venedey de care am mai amintit, Kobes I povestește următoarele : „Cînd în ședința din biserica Sf. Pavel, în care Gaqern l-a îmbrățișat pe Gabriel Riesser după discursul său cu privire la împărat, Karl Vogt l-a îmbrățișat cu exclamații zgomotoase și cu un patos ironic pe deputatul Zimmermann, eu i-am strigat : «Lasă ieșirile astea copilărești». Atunci Vogt a crezut de cuviință să mă insulte înjurîndu-mă ; cînd i-am cerut satisfacție, el a avut — după un lung dute-into al unui prieten — curajul să nu răspundă cu persoana sa pentru insultă” (l.c., pag. 21, 22.)

** Joc de cuvinte : *Wolff* — nume de familie, dar și „lup”. — *Nota trad.*

*** Vogt și-a justificat ulterior isprava de la Nürnberg spunînd că „nu a fost sigur de securitatea persoanei sale”.

VII. Campania din Augsburg

Scurt timp după ce cetățeanul cantonului Thurgau ⁴³⁷ și-a terminat războiul din Italia, cetățeanul cantonului Berna și-a început campania din Augsburg.

„*Dintotdeauna clica lui Marx* a fost aceea care trimitea de acolo” (de la Londra) „cea mai mare parte a corespondențelor” (lui „*Allgemeine Zeitung*”), „iar începînd din 1849 a avut legături permanente cu «*Allgemeine Zeitung*»”. („*Lucrearea capitală*”, pag. 194.)

Deși Marx locuiește la Londra abia de la sfîrșitul anului 1849, adică de cînd a fost expulzat pentru a doua oară din Franța, „clica lui Marx” pare să fi locuit *dintotdeauna* la Londra, și deși clica lui Marx „a trimis *dintotdeauna cea mai mare parte a corespondențelor*” lui „*Allgemeine Zeitung*”, abia „din 1849 ea a avut legături *permanente*” cu „acest ziar”. În orice caz, cronologia lui Vogt se împarte în două mari perioade, și anume: perioada „*dintotdeauna*” pînă în 1849 și perioada începînd din 1849 pînă în „acest” an, și aici nu-i nimic de mirare, deoarece înainte de 1848 el „nu se gîndea încă la activitate politică” (l.c., pag. 225).

Din 1842 pînă în 1843 am fost redactor la vechea „*Rheinische Zeitung*” ⁴³⁸, care a dus o luptă pe viață și pe moarte împotriva lui „*Allgemeine Zeitung*”. Din 1848 pînă în 1849, „*Neue Rheinische Zeitung*” a reluat această polemică. Ce mai rămîne deci pentru perioada „*dintotdeauna pînă în 1849*” în afară de faptul că Marx a luptat „*dintotdeauna*” împotriva lui „*Allgemeine Zeitung*”, în timp ce Vogt a fost, începînd din 1844 pînă în 1847, „colaboratorul ei permanent”? (Vezi „*Lucrearea capitală*”, pag. 225.)

Să trecem acum la cea de-a doua perioadă a istoriei universale a lui Vogt.

Aflindu-mă la Londra, am avut, „*incepînd din 1849, în permanență*” legături cu „Allgemeine Zeitung”, deoarece „*din 1852*” un anume Ohly a fost principalul corespondent la Londra al acestui ziar. E drept că între Ohly și mine n-au existat *nici un fel de relații, nici înainte, nici după 1852*. Nu l-am văzut *niciodată* în viața mea. În măsura în care în general a figurat printre emigranții de la Londra, el a fost membru al *Uniunii emigranților* înființată de Kinkel. Dar aceasta nu schimbă cu nimic lucrurile pentru că :

„Fostul oracol al bavarezului Altenhöfer, care învățase limba engleză, a fost un *concetățean de-al meu*” (al lui Vogt), „*blondul Ohly, care, pe o bază comunistă, a căutat să se ridice în politică și literatură pînă la puncte de vedere înalt poetice*. El a fost mai întii la Zürich, iar apoi, din 1852, la Londra, principalul corespondent al lui «Allgemeine Zeitung» pînă cînd a ajuns, în cele din urmă, într-un ospiciu”. („*Lucrarea capitală*”, pag. 195.)

Iată cum romanizează mouchard-ul Edouard Simon această vogtiadă :

„En voici d'abord un qui de son point de départ communiste, avait cherché a s'élever aux plus hautes conceptions de la politique” *. („*Punctele de vedere înalt poetice în politică*” îl depășeau pînă și pe Edouard Simon.) „A en croire M. Vogt, cet adepte fut l'oracle de la Gazette d'Augsbourg jusqu'en 1852, époque où il mourut dans une maison de fous” ** („*Revue contemporaine*”, vol. XIII, Paris, 1860, pag. 529.)

„Operam et oleum perdidit” *** poate spune Vogt despre a sa „*Lucrare capitală*” și al său Ohly. În timp ce, potrivit spuselor sale, „*concetățeanul său*” a trimis *din 1852* corespondențe de la Londra lui „Allgemeine Zeitung” pînă cînd, „a ajuns, în cele din urmă, într-un ospiciu”, Edouard Simon spune că „dacă ar fi să-i dăm crezare d-lui Vogt, Ohly a fost oracolul lui «Allgemeine Zeitung» *pînă în 1852, cînd a murit într-un ospiciu*” (în treacăt fie zis, Ohly mai trăiește și azi). Dar Edouard Simon îl cunoaște pe Karl Vogt. Edouard știe că, o dată ce te hotărăști „să-i dai crezare” lui Vogt, e totuna ce crezi — ceea ce spune sau contrarul a ceea ce spune.

* — „Iată un om care, pornind de la un punct de vedere comunist, a încercat să se ridice în politică la cele mai înalte concepții”. — *Nota trad.*

** — „Dacă e să dăm crezare d-lui Vogt, acest adept a fost oracolul lui «Augsburger Zeitung» pînă în 1852, cînd a murit într-un ospiciu”. — *Nota trad.*

*** — „Am irosit unsori și trudă” — Plaut în „*Poenulus*”, actul I, scena a 2-a ; expresia este folosită acolo de o curtezană, care s-a uns zadarnic cu ulei parfumat. Marx face aici un joc de cuvinte bazat pe consonanța dintre numele propriu Ohly și cuvîntul latin oleum. — *Nota red.*

„D-1 Liebknecht — spune Karl Vogt — l-a înlocuit”, adică pe Ohly, „în funcția de corespondent al lui «Allgemeine Zeitung»”. „Abia cînd Lieb-knecht a fost proclamat în mod public membru al partidului lui Marx, el a fost acceptat de «Allgemeine Zeitung» în calitate de corespondent” (l. c., pag. 169).

Această proclamare a avut loc în timpul procesului comuniștilor de la Colonia, adică la sfîrșitul anului 1852.

În realitate, Liebknecht a devenit în primăvara anului 1851 colaborator al lui „Morgenblatt”⁴³⁹, căruia îi trimitea corespondențe despre expoziția industrială de la Londra. Prin intermediul lui „Morgenblatt”, el a devenit, în septembrie 1855, corespondent al lui „Allgemeine Zeitung”.

„Tovarășii lui” (ai lui Marx) „nu scriu nici un rînd pe care el să nu-ți fi cunoscut în prealabil” (l. c., pag. 194).

Dovada este simplă : „El” (Marx) „își domină în mod absolut oamenii” (pag. 195), în timp ce Vogt ascultă orbește de Fazy și consorți. Ne lovim aici de o particularitate a manierei vogtiene de a crea mituri. Pretutîndeni proporții lili-putane ca la Giessen sau Geneva, un orizont de orășel de provincie și un iz de cîrciumă elvețiană. Transpunînd cu naivitate atmosfera tilhnită îngust provincială de la Geneva la o metropolă ca Londra, el pretinde că Liebknecht nu scrie în Westend „nici un rînd” pe care eu la Hampstead, la patru mile distanță, „să nu-l fi cunoscut în prealabil”. Și aceleași servicii à la Guéronnière le-am făcut zilnic unui șir întreg de „tovarășii”, risipiți în întreaga Londră și care trimit corespondențe în toată lumea. Ce menire sublimă și cît de bănoasă !

Mentorul lui Vogt, Edouard Simon, bun cunoscător, dacă nu al condițiilor de la Londra, cel puțin al celor de la Paris, dă, cu un incontestabil simț artistic, tabloului zugrăvit de neîndemînaticul său „prieten de la țară” o notă de metropolă :

„Marx, comme chef de la société, ne tient pas lui-même la plume, mais ses fidèles n'écrivent pas une ligne sans l'avoir consulté : *La Gazette d'Augsbourg* sera d'autant mieux servie” (l. c., pag. 529). Prin urmare, „Marx, ca șef al societății, nu mînuiește el însuși pîna, dar adepții lui nu scriu nici un rînd fără a se consulta cu el în prealabil. «Augsburger Zeitung» nu are decît de profitat”.

Sesizează oare Vogt întreaga subtilitate a acestei re-
tușări ?

Cu corespondențele trimise de Liebknecht de la Londra lui „Allgemeine Zeitung” am avut tot atât de puțin de-a face ca și cu corespondențele trimise de Vogt de la Paris aceluiași ziar. De altfel, corespondențele lui Liebknecht merită toată lauda; corespondențele lui pentru „Allgemeine Zeitung”, care cuprindeau o expunere critică a politicii engleze, nu se deosebeau cu nimic de cele trimise concomitent unor ziare germano-americane radicale. Însuși Vogt, care a cercetat cu sîrguință colecțiile pe un șir de ani ale lui „Allgemeine Zeitung” pentru a găsi ceva compromițător în corespondențele lui Liebknecht, criticînd conținutul lor, nu poate spune decît că Liebknecht își semna corespondențele „cu două linii oblice subțiri”. („Lucrarea capitală”, pag. 196.)

Faptul că cele două linii erau oblice dovedește, ce-i drept, că, în ceea ce privește corespondențele, ceva era putred *, și unde mai pui că erau și „subțiri”! Dacă în locul celor două „linii subțiri”, Liebknecht ar fi pictat, măcar pe blazonul corespondențelor sale, două pete rotunde de grăsimi! Dar dacă singurul cusur al corespondențelor constă în cele „două linii oblice subțiri”, rămîne totuși obiecția: de ce au apărut în general în „Allgemeine Zeitung”. Și de ce nu în „Allgemeine Zeitung”? După cum se știe, „Allgemeine Zeitung” publică articole în care sînt expuse puncte de vedere cu totul diferite, cel puțin cele care tratează teme neutre, ca politica engleză, și, în plus, ziarul este cunoscut în străinătate ca singurul organ de presă german cu o însemnătate mai mult decît locală. De ce să nu fi publicat Liebknecht corespondențele sale de la Londra într-un ziar în care *Heine* și-a publicat „Scrisorile din Paris” și *Fallmeyer* „Scrisorile din Orient”⁴⁴⁰? Vogt spune că la „Allgemeine Zeitung” colaborează și persoane rău famate. După cum se știe, el însuși a colaborat la acest ziar din 1844 pînă în 1847.

În ceea ce mă privește pe mine și pe *Friedrich Engels* — îl menționez pe Engels fiindcă noi doi lucrăm potrivit unui plan comun și după o înțelegere prealabilă —, într-adevăr, începînd din 1859, am avut unele „legături” cu „Allgemeine Zeitung”, și anume în ianuarie, februarie și martie 1859 am publicat în „New York Tribune” o serie de articole de fond

* Joc de cuvinte: „Schief” înseamnă oblic, dar în îmbinare cu anumite verbe înseamnă și putred. — *Nota trad.*

în care, printre altele, am supus unei critici amănunțite „teoria despre marea putere din Europa centrală” preconizată de „Allgemeine Zeitung”, precum și afirmația acestui ziar că menținerea dominației austriece în Italia este în *interesul Germaniei*⁴⁴¹. Cu puțin înainte de izbucnirea războiului, de comun acord cu mine, Engels a publicat pamfletul „Padul și Rinul”, Berlin, 1859, îndreptat în special împotriva lui „Allgemeine Zeitung”, și care, din punctul de vedere al științei militare, demonstra, ca să folosim cuvintele lui Engels (broșura sa „Savoia, Nisa și Rinul”, pag. 4, Berlin, 1860), că „Germania nu are nevoie pentru apărarea ei de nici o palmă de teritoriu italian și că, dacă pornim numai de la considerente de ordin militar, Franța poate formula pretenții mult mai întemeiate asupra Rinului decât Germania asupra Mincioului”⁴⁴². Această polemică împotriva lui „Allgemeine Zeitung” și a teoriei sale despre necesitatea dominației, bazate pe forță, a Austriei în Italia mergea însă la noi mână-n mână cu polemica împotriva propagandei *bonapartiste*. În „Tribune” (vezi, de pildă, februarie 1859), bunăoară, am demonstrat în mod amănunțit că situația financiară și politică internă din „Bas empire” a ajuns la un punct critic și că numai un război extern poate prelungi existența regimului loviturii de stat în Franța și, totodată, a contrarevoluției în Europa⁴⁴³. Am arătat că eliberarea *bonapartistă* a Italiei nu este decât un pretext pentru a ține Franța subjugată, a supune Italia regimului loviturii de stat, a muta „granițele naturale” ale Franței dinspre Germania mai spre răsărit, a transforma Austria într-o unealtă a Rusiei și a țiri popoarele într-un război între contrarevoluția legitimă și cea nelegitimă. Toate acestea s-au întâmplat înainte ca ex-Vogtul imperiului să fi sunat din trîmbiță la Geneva.

După ce a apărut articolul lui Wolff în „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung” (1850), am uitat cu totul de existența „caracterului împlinit”. Mi-am reamintit de acest individ amuzant în primăvara anului 1859, într-o seară de aprilie, cînd Freiligrath mi-a dat să citesc o scrisoare a lui Vogt la care era anexat și „Programul” politic⁴⁴⁴. Nu poate fi vorba de o indiscreție, deoarece misiva lui Vogt era destinată „să fie adusă la cunoștința” prietenilor — nu celor ai lui Vogt, ci ai adresantului.

La întrebarea cum găsesc „Programul”, am răspuns : „pălăvrăgeală de politician”. L-am recunoscut imediat pe Păcală după rugămintea adresată lui Freiligrath de a interveni pe lângă d-l Bucher să scrie corespondențe politice pentru ziarul pe care avea de gând să-l scoată la Geneva în scopuri propagandistice. Scrisoarea lui Vogt era datată 1 aprilie 1859. Se știe că din ianuarie 1859, Bucher a expus în corespondențele sale din Londra, destinate lui „*National Zeitung*” din Berlin, păreri diametral opuse „Programului” lui Vogt ; dar pentru omul „criticii spontane”, toate pisicile sînt negre.

După această întimplare, pe care o consideram prea puțin importantă pentru a pomeni cuiva despre ea, am primit cartea lui Vogt „*Studii asupra situației actuale din Europa*”, lucrare lamentabilă care nu mi-a lăsat nici o îndoială asupra legăturii lui cu propaganda bonapartistă.

În seara zilei de 9 mai 1859, la un miting public organizat de David Urquhart cu prilejul războiului din Italia, mă aflam la tribună. Încă înainte de începerea mitingului, s-a apropiat de mine, plin de importanță, un individ cu o nutră sumbră. După aerul lui hamletian mi-am dat imediat seama că „ceva-n al Danemarcii stat e putred” *. Era l’homme d’état ** *Karl Blind*. După cîteva fraze introductive, el a început să-mi vorbească despre „uneltirile” lui Vogt și, dînd din cap cu multă emfază, m-a asigurat că pentru propaganda pe care o face, Vogt primește subsidii din partea lui Bonaparte, că pe un scriitor din sudul Germaniei, pe care „din păcate” nu mi-l poate numi, Vogt a încercat să-l mituiască, oferindu-i 30 000 de guldeni — nu prea știu vreun scriitor din sudul Germaniei care să valoreze 30 000 de guldeni —, că și la Londra s-au făcut încercări de mituire, că încă în 1858, la Geneva, în timpul unei întîlniri dintre Plon-Plon, Fazy & Co, s-a dezbătut problema războiului din Italia și marele duce Constantin al Rusiei ar fi fost desemnat ca viitor rege al Ungariei, că Vogt i-ar fi propus și lui (Blind) să participe la activitatea propagandistică, că, în sfîrșit, el are dovezi despre activitatea trădătoare a lui Vogt. Blind s-a întors apoi la locul său, la celălalt capăt al tribunei, unde se afla și prietenul său J. Fröbel ; mitingul a început, iar D. Urquhart a

* Shakespeare. „Hamlet”, actul I, scena a 4-a. — *Nota red.*

** — omul de stat. — *Nota trad.*

încercat să arate într-o amplă cuvîntare că războiul din Italia este rezultatul unor intrigi ruso-franceze *.

Spre sfîrșitul mitingului a venit la mine dr. Faucher, redactorul secției externe al lui „Morning Star” (organul de presă al școlii manchesteriene)⁴⁵⁰, care mi-a relatat că de curînd a apărut la Londra un nou cotidian german, „Das Volk”; ziarul muncitoresc „Neue Zeit”, editat de d-l A. Scherzer și redactat de Edgar Bauer, și-a încetat apariția în urma unei intrigi a lui Kinkel, editorul săptămînalului „Hermann”⁴⁵¹. Aflînd acest lucru, Biscamp, pînă atunci corespondent la „Neue Zeit”, a renunțat la postul său de în-

* Vogt explică, firește, atacurile „clicii lui Marx” împotriva lordului Palmerston prin dușmănia mea față de îngimfata lui persoană și față de „prieteni” lui. („Lucrarea capitală”, pag. 212.) De aceea este nimerit să arăt aici pe scurt care sînt relațiile mele cu D. Urquhart și partidul acestuia. Scrierile lui Urquhart despre Rusia și împotriva lui Palmerston m-au interesat, dar nu m-au convins. Pentru a-mi forma o părere precisă în această problemă, am analizat îndeaproape „Dezbaterile parlamentare” ale lui Hansard și „Cărțile albastre”⁴⁴⁵ diplomatice, pe perioada 1807—1850. Primul rod al acestor studii a fost o serie de articole de fond apărute în „New York Tribune” (sfîrșitul anului 1853) în care, pe baza tratativilor lui Palmerston cu Polonia, Turcia, Cerkasia etc., am demonstrat legătura acestuia cu guvernul de la Petersburg. Curînd după aceea am dat aceste articole spre publicare ziarului cartiștilor „The People’s Paper”, de sub redacția lui Ernest Jones, adăugînd unele pasaje cu privire la activitatea lui Palmerston⁴⁴⁶. Între timp și ziarul „Glasgow Sentinel” a reprodus unul din aceste articole („Palmerston și Polonia”⁴⁴⁷), care a atras atenția d-lui D. Urquhart. În urma unei întrevederi pe care am avut-o cu dînsul, el l-a determinat pe d-l Tucker din Londra să editeze o parte din aceste articole sub formă de broșură. Aceste broșuri împotriva lui Palmerston au apărut mai tirziu în mai multe ediții a cîte 15 000—20 000 de exemplare. Analiza făcută de mine „Cărții albastre” referitoare la căderea Karsului, apărută în ziarul de la Londra al cartiștilor (aprilie 1856), a determinat Comitetul din Sheffield pentru afacerile externe să-mi trimită o scrisoare de mulțumire. (Vezi anexa 7.)⁴⁴⁸ Cercetînd manuscrisele diplomatice aflate la British Museum, am descoperit o serie de documente engleze care se referă la o perioadă începînd din vremea lui Petru cel Mare pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Din aceste documente reiese neîntreruptă colaborare secretă dintre guvernele de la Londra și Petersburg, epoca lui Petru cel Mare marcînd începutul acestor relații. Dintr-o lucrare amănunțită asupra acestei teme am publicat pînă acum numai introducerea, sub titlul „Revelations of the diplomatic history of the 18th Century” *. Ea a apărut mai întîi în „Free Press” din Sheffield, iar apoi în „Free Press”⁴⁴⁹ din Londra, ambele organe de presă ale lui Urquhart. În acest din urmă ziar am publicat unele articole. După cum se vede, m-am ocupat de Palmerston și de diplomația anglo-rusă în general, fără a bănuși măcar că în spatele lordului Palmerston stă Karl Vogt.

* — „Dezvăluiri asupra istoriei diplomației secolului al XVIII-lea”. — Nota trad.

vătător în sudul Angliei, pentru a opune la Londra săptăminalului „Hermann” ziarul „Das Volk”. Asociația culturală a muncitorilor germani și alte câteva asociații londoneze sprijină acest ziar, care, ca toate ziarele muncitorești similare, este, firește, redactat și scris fără plată. În ceea ce-l privește pe el, Faucher, deși ca liber-schimbist este străin de tendințele lui „Volk”, nu vrea să tolereze un monopol în presa germană de la Londra și de aceea, împreună cu câțiva cunoscuți, a înființat la Londra un comitet financiar de sprijinire a ziarului. Biscamp s-a și adresat în scris lui Liebknecht, pe care încă nu-l cunoștea, ș.a., solicitându-le articole. În cele din urmă, Faucher mi-a propus să colaborez la „Volk”.

Cu toate că Biscamp locuia în Anglia din 1852, nu ne cunoscusem pînă atunci. A doua zi după mitingul organizat de Urquhart, Liebknecht a venit cu el la mine acasă. La început, din lipsă de timp, n-am putut da curs propunerii de a scrie pentru „Volk”, dar am promis că-i voi solicita pe prietenii mei germani din Anglia să sprijine ziarul abonându-se la el, trimițându-i contribuții bănești și articole. În cursul discuției a venit vorba despre mitingul organizat de Urquhart, apoi despre Vogt, ale cărui „Studii” Biscamp le cunoștea și le aprecia la justa lor valoare. I-am comunicat lui și lui Liebknecht conținutul „Programului” lui Vogt și dezvăluirile făcute de Blind, subliniind însă, în privința acestora din urmă, că germanilor din sud le place să exagereze lucrurile. Spre surprinderea mea, în nr. 2 din „Volk” (14 mai) a apărut un articol intitulat „Regentul imperiului — trădător al imperiului” (vezi „Lucrarea capitală”, documente, pag. 17, 18), în care Biscamp menționează două fapte citate de Blind : cei 30 000 de guldeni, pe care el îi reduce însă la 4 000, și originea bonapartistă a fondurilor cu care operează Vogt. În rest, articolul său consta din glume scrise în maniera folosită de „Hornisse”⁴⁵², scoasă între 1848 și 1849 de Biscamp împreună cu Heise la Kassel. Între timp, așa cum am aflat mult după apariția „Lucrării capitale” (vezi anexa 8), Asociația culturală a muncitorilor germani de la Londra l-a însărcinat pe unul dintre conducătorii ei, d-l Scherzer, să se adreseze Asociațiilor culturale ale muncitorilor din Elveția, Belgia și Statele Unite, chemîndu-le să sprijine ziarul „Volk” și să lupte împotriva propagandei bonapartiste. Sus-amintitul articol apărut în „Volk” din 14 mai 1859 a fost trimis prin poștă de Biscamp lui Vogt, care, prin propriul său trepăduș Ranickel, primise și circulara d-lui A. Scherzer.

Cu cunoscuta sa „critică spontană”, Vogt m-a amestecat imediat în urzelile țesute împotriva lui, prezentându-mă drept demiurgul acestora. De aceea, fără a sta mult pe gânduri, el a publicat în „*suplimentul special la nr. 150 al lui Schweizer Handels-Courier*”, citat în repetate rânduri, *schiza* viitoarei sale „Cronici istorice”. Această primă evanghelie, în care pentru întâia oară erau dezvăluite misterele cu privire la banda pucioasei, *bürstenheimeri*, Cherval etc., datată Berna, 23 mai 1859 (prin urmare mai recentă decât evanghelia mormonilor⁴⁵³), purta titlul „*Avertisment*” și, prin conținutul ei, amintea de un fragment tradus din broșura faimosului E. About*.

După cum am mai arătat, prima evanghelie anonimă a lui Vogt, „*Avertismentul*”, a fost reprodusă, la cererea mea, în „*Volk*”.

La începutul lunii iunie am plecat din Londra pentru a-l vizita pe Engels la Manchester, unde pentru „*Volk*” s-au strâns pe o listă de subscripție aproximativ 25 l.st. Această sumă, a cărei „proveniență” l-a determinat pe „curiosul” Vogt să arunce „o privire peste Canalul Mîneicii” spre Augsburg și Viena („*Lucrarea capitală*”, pag. 212), a fost strînsă de Fr. Engels, W. Wolff, de mine și, în sfîrșit, de trei medici germani stabiliți la Manchester, ale căror nume sînt consemnate într-un act trimis de mine la Berlin pentru a fi atașat la dosarul procesului meu. În ceea ce privește sumele de bani strînse la Londra de Comitetul financiar inițial, Vogt se poate informa la dr. Faucher.

Vogt spune la pag. 225 din „*Lucrarea capitală*” :

„Dintotdeauna *reacțiunea* a folosit *manevra abilă* de a cere democrațiilor să facă totul *gratuit*, în timp ce ei *înșiși*” (nu democrații, ci reacțiunea) „*revendică* privilegiul de a cere să fie plătiți și de a fi plătiți”.

Cît de *reacționară* este deci *manevra abilă* folosită de „*Volk*”, care nu numai că este redactat și scris gratuit, dar, în plus, le cere colaboratorilor lui *să-i mai și plătească!* Dacă nici asta nu e o dovadă a legăturii dintre „*Volk*” și reacțiune, — apoi Karl Vogt nu mai înțelege nimic.

* Cîteva cuvinte despre „*Commis voyageur-ul*” din Biel, acest „*Moniteur*” de provincie al „regețului fușar al imperiului”. Editorul și redactorul lui „*Handels-Courier*” din Biel este un oarecare Ernst Schüler, emigrant politic din 1838, proprietar de cai de poștă, negustor de vinuri, falit, și în prezent dispunînd din nou de bani datorită faptului că ziarul său, subvenționat în timpul războiului Crimeii de agenția de recrutare anglo-franco-elvețiană, numără acum 1200 de abonați.

În timpul șederii mele la Manchester a avut loc la Londra un eveniment de o importanță hotărâtoare: Liebknecht a găsit în tipografia lui Hollinger (*unde se tipărea ziarul „Volk”*) corecturile pamfletului anonim „Avertisment”, îndreptat împotriva lui Vogt, le-a parcurs în fugă, a recunoscut imediat dezvăluirile lui Blind și, în plus, a mai aflat de la zețarul A. Vögele că *Blind* a fost acela care i-a predat lui Hollinger, spre tipărire, manuscrisul scris cu propria sa mână. Intervențiile pe corecturi erau făcute tot de mîna lui *Blind*. Două zile mai tîrziu, Liebknecht a primit de la Hollinger corecturile și le-a trimis lui „Allgemeine Zeitung”. Zațul pamfletului a fost păstrat și a servit ulterior la reproducerea acestui pamflet în nr. 7 al lui „Volk” (din 18 iunie 1859).

O dată cu publicarea „Avertismentului” în „Allgemeine Zeitung” începe campania de la Augsburg a ex-Vogtului imperiului. El a dat în judecată pe „Allgemeine Zeitung” pentru faptul că a reproduș pamfletul.

În „Lucrarea capitală” (pag. 227—228) Vogt pastișează cuvintele lui Müllner: „Acesta-s eu, acesta-s eu, acesta-s eu, tîlharul Jaromir” („bin's, bin's, bin der Räuber Jaromir”) ⁴⁵⁴. Numai că înlocuiește verbul „sein” cu „haben”.

„Am dat în judecată (*Ich habe geklagt*) pentru că știam dinainte că trebuia să iasă la iveală întreaga găunoșenie, nimicnicie și infamie a redacției, care se pretinde «reprezentanta celei mai alese culturi germane»; am dat în judecată pentru că știam dinainte că trebuia să devină publică legătura acestei onorabile redacții și a politicii austriece ridicată de ea în slăvi cu banda pucioasei și cu lepădăturile revoluției”.

după care urmează de încă patru ori: „am dat în judecată”. Vogt, care a dat în judecată, devine patetic *, ceea ce înseamnă că Longin are dreptate cînd susține că nimic pe lume nu e mai sec decît un om bolnav de dropică.

„Considerentele de ordin personal”, exclamă „caracterul împlinit”, „au contat cel mai puțin cînd am dat în judecată”.

În realitate, lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Nici vițelul nu se teme atîta de tăiere ca Vogt de banca acuzaților. În timp ce prietenii săi „intimi” Ranickel, Reinach (înainte o chronique scandaleuse ** ambulată pe seama lui Vogt) și

* În original, joc de cuvinte, avînd la bază consonanța dintre expresiile: „geklagt habende” (care a dat în judecată) și „wird erhaben” (devine patetic). — *Nota trad.*

** — cronică scandaloasă. — *Nota trad.*

guralivul Mayer din Esslingen, membru al parlamentului trunchiat, îl făceau să se teamă și mai mult de banca acuzaților, din Zürich i se cerea cu insistență să urgenteze „darea în judecată”. La festivalul de la Lausanne al muncitorilor, blănarul Roos i-a declarat lui Vogt, față de martori, că nu va mai avea pic de stimă pentru el dacă nu va intenta proces. Dar Vogt s-a încăpăținat: puțin îi pasă de banda pucioasei din Augsburg și Londra și este hotărît să tacă. Deodată însă s-a răzgîndit. În diferite ziare a apărut știrea despre procesul intentat de el, iar Ranickel a declarat :

„*Cei din Stuttgart nu i-au dat*” (lui Vogt) „*pace*. Dar el” (Ranickel) „*nu e de acord*”.

De altfel, întrucît „împlinitul” s-a pomenit într-un impas, o acțiune împotriva lui „Allgemeine Zeitung” i s-a părut, fără doar și poate, manevra cea mai avantajoasă. Autoapologia lui Vogt ca răspuns la atacul lui J. Venedey, care-l acuzase de intrigi bonapartiste⁴⁵⁵, a văzut lumina tiparului în „*Handels-Courier*” din Biel, la 16 iunie 1859, și a ajuns, prin urmare, la Londra după apariția pamfletului anonim, care se încheia cu amenințarea :

„Iar dacă Vogt va îndrăzni să tăgăduiască — ceea ce este puțin probabil — această dezvăluire va fi urmată de o a doua”.

Vogt a tăgăduit, dar o a doua dezvăluire n-a urmat. Liniștit, așadar, dinspre această parte, îl putea paște un pericol doar din partea amabililor săi cunoscuți, pe care îi știa însă destul de bine pentru a putea conta pe lașitatea lor. Cu cît chestiunea devenea mai publică prin introducerea acțiunii, cu atît mai sigur putea fi de discreția lor, căci în persoana „regentului fugar al imperiului” la stîlpul infamiei era oarecum țintuit tot parlamentul trunchiat.

În broșura sa „*Pro domo și pro patria împotriva lui Karl Vogt*”, Hanovra, 1860, pag. 27—28⁴⁵⁶, Jacob Venedey, membru al parlamentului, dă în vileag următoarele :

„În afară de scrisorile lui Vogt, reproduse de el atunci cînd și-a descris procesul, am mai citit o scrisoare de-a lui din care reiese mult mai limpede decît din cea adresată d-rului Loening că Vogt a dat o mină de ajutor aceluia care nu s-au scumpit cînd a fost vorba să localizeze războiul din Italia. Am copiat pentru mine cîteva pasaje din această scrisoare pe care, din păcate, nu le pot reproduce aici, deoarece adresantul scrisorii mi le-a adus la cunoștință cu condiția să nu le dau publicității. Din considerente personale și de partid, unii au încercat să ascundă comportarea

lui Vogt în această problemă într-un mod care nu mi se pare justificat nici din punctul de vedere al intereselor de partid, nici din punctul de vedere al datoriei civice față de patrie. Această rezervă din partea multora face ca Vogt să mai aibă și acum îndrăzneala de a se erija cu insolentă în conducător al partidului german. Mie însă mi se pare că tocmai de aceea partidul din care făcea parte și Vogt este într-o anumită măsură răspunzător de comportarea acestuia.*

Deci, dacă pe de o parte riscul unui proces împotriva lui „Allgemeine Zeitung” nu era, în general, prea mare, pe de altă parte trecerea la o ofensivă în această direcție oferea generalului Vogt cea mai favorabilă bază de operații. Austria era aceea care-l calomnia pe Vogtul imperiului prin „Allgemeine Zeitung”, Austria în alianță cu comuniștii! Vogtul imperiului apărea astfel ca o victimă interesantă a unei monstruoase coaliții între dușmanii liberalismului burhez. Iar presa care militează pentru o Germanie mică, oricum binevoitoare Vogtului imperiului ca adept al „micșorării imperiului” (Mindrer des Reichs)⁴⁵⁷, l-ar ridica jubilînd pe scut!

La începutul lunii iulie 1859, curînd după întoarcerea mea de la Manchester, Blind m-a vizitat într-o chestiune care nu are legătură cu cazul nostru. A venit însoțit de Fidelio Hollinger și Liebknecht. În timpul acestei întrevederi mi-am exprimat convingerea că Blind este autorul pamfletului „Avertisment”. El a negat categoric. I-am repetat punct cu punct comunicările pe care mi le-a făcut la 9 mai, identice, de fapt, cu întregul conținut al pamfletului. Blind a recunoscut toate acestea, dar a continuat totuși să conteste că ar fi autorul pamfletului.

Cam peste o lună, în august 1859, Liebknecht mi-a arătat o scrisoare primită de la redacția lui „Allgemeine Zeitung”, în care este insistent rugat să facă dovada acuzațiilor aduse în pamfletul „Avertisment”. La cererea sa, m-am hotărît să-l însoțesc la St. John's Wood, unde locuia Blind, care, chiar dacă nu era autorul pamfletului, cunoștea în orice caz încă de la începutul lunii mai cele dezvoltate lumii întregi de pamflet abia la începutul lunii iunie și care, în plus, putea „dovedi” ceea ce știa. Blind nu era acasă. Era plecat într-o stațiune de

* Vezi și pag. 4 a broșurii citate, în care se spune: „„Indulgența» dictată de considerente de partid, slăbiciunea morală de a recunoaște în cerc restrîns că Vogt și-a permis un joc mirșav cu patria... și de a permite apoi aceluiași Vogt să acuze fățiș de calomnie persoane care au spus, dispunînd de dovezi, doar ceea ce cu toții știu și gîndesc, — toate acestea mă dezgustă” etc.

pe litoral. Atunci Liebknecht i-a scris despre scopul vizitei noastre. Blind n-a răspuns nimic. Liebknecht i-a trimis o a doua scrisoare. În cele din urmă a sosit următorul document, demn de un om de stat :

„Dragă domnule Liebknecht !

Ambele dv. scrisori, trimise pe o adresă greșită, mi-au parvenit aproape concomitent. Veți înțelege că nu doresc de loc să mă amestec în treburile unui ziar care-mi este complet străin și cu atât mai puțin în cazul de față, deoarece, *așa cum am mai arătat, n-am avut nici o contingență cu chestiunea menționată. În ceea ce privește observațiile amintite de dv., pe care le-am făcut în timpul unei convorbiri particulare, ele au fost, evident, interpretate complet greșit.* Aici este vorba de o eroare pe care, cu prima ocazie, voi căuta s-o lămuresc discutând cu dv. Regret drumul inutil pe care l-ați făcut împreună cu Marx pînă la mine acasă. Cu toată stima,

al Dv. K. Blind

St. Leonard's, 8 septembrie“

Această notă diplomatică rece, potrivit căreia Blind „n-a avut nici o contingență“ cu acuzațiile aduse lui Vogt, mi-a amintit de un articol anonim apărut la 27 mai 1859 în „Free Press“ din Londra și care, în traducere, sună astfel :

„Marele duce Constantin ca viitor rege al Ungariei.

Un corespondent, care-și anexează cartea de vizită, ne scrie :

Stimate domn ! Asistînd la ultimul miting * de la Music-Hall, am auzit declarația făcută cu privire la marele duce Constantin. Sint în măsură să vă comunic un alt fapt. Nu mai departe decît vara trecută, prințul Jérôme-Napoléon a expus amănunțit la Geneva, în fața citorva intimi ai săi, un plan de atac împotriva Austriei și iminenta revizuire a hărții Europei. Cunosc numele unui senator elvețian cu care a discutat această problemă. Prințul Jérôme a declarat atunci că, potrivit planului întocmit, marele duce Constantin urmează să devină rege al Ungariei.

Cunosc, de asemenea, *încercările* făcute la începutul acestui an de a *cîștiga* pentru planul ruso-napoleonian pe *cîșiva democrați germani aliați în emigrație și pe unii liberali influenți din Germania. Pentru a-i corupe, acestora li s-au oferit mari sume de bani.* (Large pecuniary advantages were held out to them as a bribe.) Spre marea mea mulțumire pot spune că aceste oferte au fost respinse cu indignare“. (Vezi anexa 9.)

Acest articol, în care, deși nu se dă numele lui Vogt, pentru emigrația germană de la Londra nu încapă nici o îndoială că este vorba de el, oferă, în fond, *simburele* viitorului pam-

* Este vorba de mitingul amintit mai sus, organizat la 9 mai de D. Urquhart.

flet „Avertisment“. Autorul articolului „Viitorul rege al Ungariei“, care din zel patriotic a venit cu acuzații anonime împotriva lui Vogt, a fost, firește, încântat de minunatul prilej oferit de procesul de la Augsburg de a demasca în instanță, în fața întregii Europe, această trădare. Și cine era autorul articolului „Viitorul rege al Ungariei“? *Cetățeanul Karl Blind*. Forma și conținutul articolului m-au făcut să bănuiesc încă din mai acest lucru, care mi-a și fost confirmat oficial de redactorul lui „Free Press“, d-l Collet, când i-am arătat însemnăta-tea acestui litigiu și i-am adus la cunoștință conținutul notei diplomatice a lui Blind.

La 17 septembrie 1859, zețarul A. Vögele mi-a dat o declarație scrisă (reprodusă în „Lucrarea capitală“, documente, pag. 30, 31) în care afirmă că *Blind* nu este autorul „Avertismentului“, dar că el (A. Vögele) și patronul său *Fidelio Hollinger* au cules pamfletul în tipografia lui *Hollinger*, că manuscrisul era scris de mîna lui *Blind* și că într-un rînd *Hollinger* i-a spus că *Blind* este autorul pamfletului.

Bazîndu-se pe declarația lui Vögele și pe articolul „Viitorul rege al Ungariei“, *Liebknecht* i-a scris din nou lui *Blind*, cerîndu-i „dovezi“ pentru faptele denunțate de acest om de stat în „Free Press“; totodată l-a înștiințat că acum există o dovadă că el a participat la editarea „Avertismentului“. În loc să-i răspundă lui *Liebknecht*, *Blind* l-a trimis la mine pe d-l Collet. Acesta a venit să mă roage, în numele lui *Blind*, să nu fac uz în mod public de informațiile pe care le dețineam cu privire la autorul sus-menționatului articol din „Free Press“. I-am răspuns că nu mă pot angaja la nimic. Discreția mea va fi pe măsura bravurii lui *Blind*.

Între timp se apropia termenul procesului de la Augsburg. *Blind* tăcea. În diferite declarații publice, *Vogt* a încercat să-mi atribuie mie pamfletul și, considerîndu-mă autorul anonim al acestuia, să-mi ceară să fac dovada afirmațiilor cuprinse în pamflet. Pentru a respinge această manevră, a-l dezvinovăți pe *Liebknecht* și a apăra pe „Allgemeine Zeitung“, care, după părerea mea, făcuse o treabă bună denunțîndu-l pe *Vogt*, am comunicat, prin *Liebknecht*, redacției lui „Allgemeine Zeitung“ că sînt dispus să-i trimit un document referitor la proveniența pamfletului „Avertisment“ în caz că mi-o va cere în scris. Așa stau lucrurile cu „susținuta corespondență pe care Marx o poartă acum cu d-l Kolb“, cum re-

latează Vogt la pag. 194 a „Lucrării capitale“ *. Această „susținută corespondență“ dintre mine și „d-l Kolb“ s-a redus, în realitate, la două scrisori adresate mie de d-l Orges, ambele din aceeași dată, în care îmi cerea documentul promis; conformându-mă acestei cereri, i l-am trimis însoțit de o notă de câteva rânduri **.

Ambele scrisori ale d-lui Orges, de fapt o singură scrisoare în dublu exemplar, au sosit la Londra la 18 octombrie 1859, în timp ce dezbaterile procesului de la Augsburg urmau să înceapă la 24 octombrie. De aceea i-am scris imediat d-lui Vögele, fixându-i pentru a doua zi o întâlnire în localul tribunalului poliției din Marlborough-street, pentru a da declarației sale cu privire la pamfletul „Avertisment“ forma juridică a unui *affidavit* ***. Scrisoarea mea nu i-a parvenit la timp, așa că, la 19 octombrie ****, contrar primei mele intenții, m-am văzut nevoit să trimit lui „Allgemeine Zeitung“, în locul unui *affidavit*, mai sus-menționata declarație din 17 septembrie *****.

Dezbaterile procesului de la Augsburg s-au transformat, după cum se știe, într-o adevărată comedie a erorilor. Corpus delicti l-a constituit pamfletul „Avertisment“ trimis de W. Liebknecht lui „Allgemeine Zeitung“ și reprodus de acest ziar. Dar editorul și autorul pamfletului se jucau de-a baba oarba; Liebknecht nu-i putea aduce în fața instanței din Augsburg pe martorii săi aflați la Londra; văzându-se puși într-o situație dificilă din punct de vedere juridic, redactorii

* E drept că d-l Kolb pomeneste în nr. 319 al lui „Allgemeine Zeitung“ de „o scrisoare foarte detaliată a d-lui Marx, pe care el n-a tipărit-o“. Această „scrisoare detaliată“ a fost însă tipărită în suplimentul la nr. 139 al lui „Reform“ din Hamburg din 19 noiembrie 1859. „Scrisoarea detaliată“ era o declarație de-a mea destinată publicului, pe care am trimis-o și lui „Volks-Zeitung“ din Berlin. (Vezi volumul de față, pag. 740—743).

** Nota mea (vezi volumul de față, pag. 739) și declarația lui Vögele pot fi găsite în „Lucrarea capitală“, documente, pag. 30, 31, iar scrisorile adresate mie de d-l Orges în anexa 10.

*** *Affidavit* se numește o declarație făcută în fața tribunalului, echivalentă cu o mărturie făcută sub prestare de jurămint și care, dacă e falsă, atrage după sine aceleași consecințe legale ca și un sperjur.

**** Din pricina scrisului meu neciteț, tribunalul din Augsburg a considerat scrisoarea mea din 19 octombrie ca fiind din 29 octombrie. Nici avocatul lui Vogt, dr. Hermann, nici Vogt însuși, nici respectabila „National-Zeitung“ din Berlin et hoc genus omne și toată clica „criticii spontane“ nu s-au indoit o clipă că o scrisoare scrisă la Londra în ziua de 29 octombrie poate ajunge la Augsburg la 24 octombrie.

***** Că acest quid pro quod se datora unei simple întâmplări — și anume că Vögele primise scrisoarea mea cu întârziere — se va vedea din *affidavitul* acestuia din 11 februarie 1860.

lui „*Allgemeine Zeitung*” au început să peroreze într-un limbaj politic searbăd; dr. Hermann servea tribunalului pozeștile vânătoarești ale „caracterului împlinit” despre banda pucioasei, festivalul de la Lausanne etc., iar în cele din urmă, tribunalul a respins acțiunea lui *Vogt*, deoarece reclamantul s-a adresat *greșit* acestei instanțe. Confuzia a atins punctul culminant când procesul de la Augsburg s-a încheiat și când s-a primit la Londra numărul din „*Allgemeine Zeitung*” în care apăruse darea de seamă asupra procesului. *Blind*, care ca un înțelept om de stat, pînă atunci păstrase o tăcere desăvîrșită, speriat de declarația zețarului *Vögele*, prezentată de mine, și-a făcut deodată apariția pe arena publică. *Vögele* nu a declarat că *Blind* ar fi autorul pamfletului, ci doar că *Fidelio Hollinger* i l-ar fi indicat ca autor al pamfletului. În schimb, *Vögele* a declarat categoric că, *citind manuscrisul pamfletului, a recunoscut scrisul lui Blind, și că pamfletul a fost cules și tipărit în tipografia lui Hollinger. Blind* putea fi autorul pamfletului chiar dacă acesta n-ar fi fost scris de mîna lui și n-ar fi fost cules în tipografia lui *Hollinger*. Și, invers, pamfletul putea fi scris de mîna lui *Blind* și cules de *Hollinger* chiar dacă *Blind* nu ar fi fost autorul lui.

În „*Allgemeine Zeitung*” nr. 313 a apărut o declarație a lui *Blind*, datată Londra, 3 noiembrie (vezi „*Lucrarea capitală*”, documente, pag. 37, 38), în care acest cetățean și om de stat afirmă că *nu el este autorul pamfletului și, ca dovadă, „publică” „următorul document”* :

„a) Declar prin prezenta că afirmația zețarului *Vögele*, publicată în nr. 300 al lui «*Allgemeine Zeitung*», cum că amintitul pamflet «*Avertisment*» ar fi fost tipărit în tipografia mea sau că d-l *Karl Blind* ar fi autorul lui este o *născocire răuvoitoare*.

3, Litchfield Street, Soho
Londra, 2 noiembrie 1859

Fidelio Hollinger”

„b) Subsemnatul, care *locuiesc și lucrez de 11 luni în casa de la nr. 3, Litchfield Street, atest, la rîndul meu, exactitatea afirmațiilor d-lui Hollinger*.

Londra, 2 noiembrie 1859

J. F. Wiehe, zețar”

Vögele nu *afirmase* nicăieri că *Blind* ar fi autorul pamfletului. *Fidelio Hollinger* *născoceste* deci mai întîi o afirmație a lui *Vögele*, pentru ca apoi s-o numească o „*născocire răuvoitoare*”. Pe de altă parte, *dacă* pamfletul nu a fost tipărit în tipografia lui *Hollinger*, de unde știa acest *Fidelio Hollinger* că *Karl Blind* nu era autorul pamfletului ?

Și — mai mult — cum poate zețarul *Wiehe* să dovedească „*exactitatea afirmației făcute de Fidelio Hollinger*” pe baza faptului că „*locuiește și lucrează de 11 luni*” (socotind de la 2 noiembrie 1859 înapoi) la *Hollinger* ?

Răspunsul meu la această declarație a lui *Blind* („*Allgemeine Zeitung*” nr. 325, vezi „*Lucrarea capitală*”, documente, pag. 39, 40) se încheia cu cuvintele : „*Transferarea procesului de la Augsburg la Londra ar dezlega întregul mister Blind-Voqt*”.

Cu indignarea morală a unui suflet nobil jignit, *Blind* reia „*atacul*” în „*Suplimentul la «Allgemeine Zeitung» din 11 decembrie 1859*” :

„*Referindu-mă încă o dată*” (rețineți acest lucru) „*la documentele semnate de proprietarul tipografiei, d-l Hollinger, și de zețarul Wiehe, declar pentru ultima oară că afirmația, care acum are pur și simplu caracterul unei insinuări, cum că eu aș fi autorul pamfletului menționat în repetate rânduri este o minciună patentă. Celelalte afirmații făcute în legătură cu persoana mea conțin denaturări cât se poate de grosolane*”.

Într-un post-scriptum la această declarație, redacția lui „*Allgemeine Zeitung*” menționează că „*discuția nu mai prezintă un interes public*”, și, prin urmare, roagă „*persoanele în cauză să renunțe la o eventuală continuare a disputei*”, ceea ce „*caracterul împlinit*” comentează la sfârșitul „*Lucrării capitale*” în felul următor :

„*Cu alte cuvinte : redacția lui «Allgemeine Zeitung» îi roagă pe domnii Marx, Biscamp * și Liebknecht, demascați ca niște minciñoși, să nu mai facă de ris nici pe ei, nici pe «Allgemeine Zeitung*”.

Așa s-a încheiat, pînă una alta, campania din Augsburg. Revenind la tonul *Lausiadei* sale, *Voqt* afirmă că „*zețarul Vögele*” ne-a dat, mie și lui *Liebknecht*, o „*mărturie falsă*”.

* La 20 octombrie Biscamp a trimis din Londra redacției lui „*Allgemeine Zeitung*” o scrisoare în legătură cu afacerea *Voqt*, în încheierea căreia își oferea serviciile în calitate de corespondent⁴⁵⁸. Abia din ziar am luat cunoștință de această scrisoare. *Voqt* scornește o teorie morală, potrivit căreia faptul că am sprijinit un organ de presă care și-a încetat apariția m-ar face răspunzător de scrisorile particulare trimise ulterior de redactorul aceluia ziar. Cu atît mai mult ar trebui să răspundă *Voqt* pentru „*Stimmen der Zeit*” a lui *Kolatschek*, la a cărui revistă „*Monatsschrift*”⁴⁵⁹ a fost colaborator plătit. Atîta timp cît Biscamp a scos ziarul „*Volk*”, el a dat dovadă de cel mai mare spirit de sacrificiu, renunțînd la un post pe care-l ocupase ani de zile pentru a prelua redactarea ziarului ; a redactat ziarul fără nici o remunerare, în condiții foarte grele și, în sfîrșit, a renunțat la posibilitatea de a trimite corespondențe ziarelor germane, ca, de pildă, lui „*Kölnische Zeitung*”, pentru a putea acționa potrivit convingerilor sale. Tot restul nu m-a privit și nu mă privește.

(„Lucrarea capitală”, pag. 195.) Proveniența pamfletului, el o explică prin faptul că *Blind*

„ar fi născocit și răspândit anumite suspiciuni. Din acest material, banda pucioasei a ticluit apoi pamfletul și o serie de articole, atribuindu-i-le lui *Blind*, care s-a văzut strins cu ușa” (pag. 218).

Dacă Vogtul imperiului nu a reluat la Londra campania rămasă neîncheiată — deși a fost îndemnat s-o facă —, aceasta s-a întâmplat în parte fiindcă Londra este „un oraș periferic” („Lucrarea capitală”, pag. 229), iar în parte fiindcă părțile interesate „se învinuiesc reciproc de minciună” (loc. cit.).

„Cu critica lui spontană”, acest om socoate că intervenția justiției este indicată numai atunci când *nu* adevărul constituie obiectul *disputei* părților.

Sar acum o perioadă de trei luni, pentru a relua firul povestirii mele începînd din februarie 1860. „Lucrarea capitală” a lui Vogt nu ajunsese încă la Londra, în schimb însă ajunseseră aici *perlele* lui „*National-Zeitung*” din Berlin, în care se spune printre altele :

„Partidul lui Marx putea atribui acum cu ușurință lui *Blind* paternitatea pamfletului tocmai deoarece și după ce acesta din urmă, într-o discuție cu Marx și într-un articol din „*Free Press*”, exprimase idei asemănătoare ; folosind aceste declarații și formulări ale lui *Blind*, pamfletul a putut fi *ticluit* în așa fel încît să pară o creație a lui”.

Blind, pentru care toată arta diplomației se reduce la tăcere, la fel cum Falstaff consideră că cea mai bună latură a vitejiei este prudența *, a tăcut și de data aceasta. Pentru a-i dezlega limba, am publicat la Londra, la 4 februarie 1860, sub semnătura mea, o circulară în limba engleză. (Vezi anexa 11.)

În această circulară, adresată redactorului lui „*Free Press*”, se spune printre altele :

„Înainte de a întreprinde alte demersuri trebuie să-i demasc pe indivizii care au făcut evident jocul lui Vogt. De aceea afirm în mod public că declarația lui *Blind*, *Wiehe* și *Hollinger*, potrivit căreia pamfletul anonim *nu* a fost tipărit în tipografia lui *Hollinger*, *Litchfield Street nr. 3, Soho*, este o *minciună infamă* **”. După ce mi-am expus argumentele, am încheiat cu cuvintele :

* Shakespeare, „Henric al IV-lea”, partea I, actul V, scena a 4-a. — *Nota red.*

** În englezește am spus : „deliberate lie”. „*Kölnische-Zeitung*” a tradus : „o minciună infamă”. Accept această traducere, deși ar fi mai aproape de original „minciună rafinată”.

„În consecință afirm din nou că sus-numitul *Karl Blind* este un *mincinos infam* (deliberate liar). Dacă n-am dreptate, el mă poate lesne recuza adresându-se unui tribunal englez”.

La 6 februarie 1860, un cotidian londonez („*Daily Telegraph*”) ⁴⁶⁰ a reprodus — voi reveni asupra acestui fapt — sub titlul „*The Journalistic Auxiliaries of Austria*” („Complcii din presă ai Austriei”) perlele lui „*National-Zeitung*”. În ceea ce mă privește l-am dat pe „*National-Zeitung*” în judecată pentru calomnie, am înștiințat ziarul „*Telegraph*” că voi intenta acțiune și împotriva lui și am început să-mi procur materialul probatoriu necesar.

La 11 februarie 1860, zețarul Vögele a prezentat un affidavit în fața tribunalului poliției din Bow-Street. Acest document repetă în esență declarația lui din 17 septembrie 1859, și anume că manuscrisul pamfletului a fost scris de **mîna lui Blind și a fost cules în tipografia lui Hollinger**, în parte de el însuși (Vögele), în parte de *F. Hollinger*. (Vezi anexa 12).

Incomparabil mai important a fost affidavitul zețarului *Wiehe*, la a cărui mărturie Blind se referise în repetate rînduri și tot mai convins în „*Allgemeine Zeitung*”.

De aceea, în afară de original (vezi anexa 13), dau mai jos o traducere textuală :

„Într-una din primele zile ale lunii noiembrie a anului trecut — nu-mi amintesc exact data —, între orele 9 și 10 seara, am fost trezit din somn de d-l *F. Hollinger*, în a cărui casă locuiam pe atunci și la care lucram ca zețar. El mi-a întins o declarație în care se spunea că în decursul ultimelor 11 luni am lucrat în permanentă în tipografia lui și că în tot acest timp nu a fost cules și tipărit în tipografia d-lui Hollinger din Litchfield-Street nr. 3, Soho, nici un pamflet în limba germană intitulat «*Avertisment*». Buimăcit cum eram și fără să-mi dau seama de importanța a ceea ce fac, i-am satisfăcut dorința copiind și semnînd această declarație. D-l *Hollinger* mi-a promis *bani*, dar n-am primit nimic. În timpul acestei tranzacții, d-l *Karl Blind*, după cum m-a informat mai tirziu soția mea, aștepta în camera d-lui *Hollinger*. După cîteva zile, în timp ce luam masa, d-na *Hollinger* m-a chemat și m-a condus în camera soțului ei, unde l-am găsit pe d-l *Blind* singur. El mi-a prezentat aceeași declarație pe care mi-o prezentase înainte d-l *Hollinger* și m-a rugat insistent (entreated me) să scriu și să semnez o a doua copie, deoarece are nevoie de două exemplare, una pentru el personal și alta pentru a o da publicității. El a adăugat că mă va răsplăti. Am copiat și am semnat din nou declarația.

Declar prin prezenta că cele spuse de mine mai sus sînt adevărate și că :

1) în cursul celor 11 luni menționate în declarație, timp de 6 săptămîni nu am lucrat la d-l *Hollinger*, ci la un anume *Ermani* ;

2) tocmai atunci cînd a fost publicat pamfletul «*Avertisment*» nu am lucrat în tipografia d-lui *Hollinger* ;

3) atunci am auzit de la d-l Vögele, care lucra la d-l *Hollinger*, că el, Vögele, împreună cu d-l *Hollinger* în persoană pe vremea aceea au cules pamfletul în chestiune și că manuscrisul era scris de mîna lui *Blind* ;

4) atunci cînd am început să lucrez din nou la d-l Hollinger, zațul pamfletului mai exista. *Eu însumi l-am repaginat* pentru a fi reprodus în ziarul german «Volk», tipărit la d-l Hollinger, în Litchfield-Street nr. 3, Soho. Pamfletul a apărut în «Volk» nr. 7 din 18 iunie 1859 ;

5) am văzut cînd d-l Hollinger i-a dat d-lui Wilhelm Liebknecht, domiciliat în Church Street nr. 14, Soho, corecturile pamfletului «Avertisment», în care d-l *Karl Blind îndreptase cu propria lui mină 4 sau 5 greșeli de tipar*. D-l Hollinger a ezitat să-l dea d-lui Liebknecht corecturile și imediat după plecarea d-lui *Liebknecht* și-a exprimat față de mine și față de colegul meu Vögele regretul că a dat din mină corecturile.

Johann Friedrich Wiehe

Declarat și semnat de numitul
Friedrich Wiehe în fața Tribunalului poliției
din Bow Street la 8 februarie 1860, în fața mea

*J. Henry, judecător la acest tribunal**
(Police Court) (Bow Street)

Prin cele două *affidavaturi* ale zețarilor Vögele și Wiehe s-a făcut dovada că *manuscrisul pamfletului a fost scris de mîna lui Blind, cules în tipografia lui Hollinger și că Blind însuși a făcut prima corectură*.

Și acest homme d'état i-a scris lui Julius Fröbel din Londra la 4 iulie 1859 :

„Aici lui Vogt *i-a fost adusă — nu știu de către cine — o acuzație gravă de venalitate*. Această acuzație se referă la o serie de fapte care, chipurile, ar fi avut loc și de care *pînă acum noi nu auzisem nimic*”.

Același homme d'état îi scria lui Liebknecht la 8 septembrie 1859 că

„*n-a avut nici o contingență cu chestiunea menționată*”.

Fără a se mulțumi cu aceste isprăvi, cetățeanul și omul de stat *Blind* a mai ticluit și o *declarație falsă, determinîndu-l prin viclenie pe zețarul Wiehe, atît prin promisiunile lui Fidelio Hollinger că-i va da bani, cît și prin propriile sale promisiuni că-l va răsplăti, să semneze declarația*.

El nu numai că a trimis lui „Allgemeine Zeitung” această ticluire a sa, prevăzută cu semnătura obținută prin viclenie, împreună cu mărturia falsă a lui Fidelio Hollinger, dar, într-o a doua declarație, „*se și referă din nou*” la aceste „*documente*”, și plin de indignare morală, mă învinuiește în legătură cu aceste „*documente*”, de „*minciună patentă*”.

Am făcut să circule copiile celor două *affidavaturi* — al lui Vögele și al lui Wiehe — în diferite cercuri. După aceea

a avut loc o întâlnire în casa lui Blind între *Blind*, *Fidelio Hollinger* și un prieten intim al lui Blind, d-l *Karl Schaible*, doctor în medicină, om cumsecade și liniștit, care în toate operațiile politice ale lui Blind joacă oarecum rolul de manager.

Și iată că în „*Daily Telegraph*” din 15 februarie 1860 a apărut o notiță, reproducă apoi de unele ziare germane, care în traducere sună astfel :

„*Pamfletul împotriva lui Vogt*

Către editorul ziarului «Daily Telegraph» !

Stimate domn ! Avind în vedere informațiile false puse în circulație, mă simt obligat atât față de d-l Blind cât și față de d-l Marx să declar în mod formal că nici unul dintre ei nu este *autorul* pamfletului publicat de curind și îndreptat împotriva profesorului Vogt din Geneva. Acest pamflet e opera mea, și eu port răspunderea pentru el. Din considerație atât pentru d-l Marx cât și pentru d-l Blind, regret că împrejurări independente de voința mea m-au împiedicat să fac această declarație mai de mult.

Londra, 14 februarie 1860

Karl Schaible, doctor în medicină”

D-l *Schaible* mi-a trimis această declarație. La această poartă am răspuns imediat trimițându-i *affidaviturile* zețarilor *Vögele* și *Wiehe* și scriindu-i totodată că declarația lui (a lui *Schaible*) nu schimbă cu nimic lucrurile nici în ceea ce privește mărturiile false trimise de *Blind* lui „*Allgemeine Zeitung*”, nici în ceea ce privește *conspiracy* * *dintre Blind și Hollinger* pentru a obține prin viclenie semnătura lui *Wiehe* pe *documentul fals pe care îl ticluiseră*.

Blind își dădea seama că de astă dată nu se mai află pe terenul sigur al lui „*Allgemeine Zeitung*”, ci că este supus rigorilor jurisdicției engleze. Dacă ar fi vrut să respingă *affidaviturile* de mai sus și „*injuriile grosolane*” bazate pe ele, pe care le conținea circulara mea, atunci el și *Hollinger* ar fi trebuit să dea *contraaffidavaturi*, dar cu sperjurul nu-i de glumit.

Eisele Blind nu este autorul pamfletului, căci *Beisele* ⁴⁶¹ *Schaible* se declară în mod public autorul acestuia. *Blind* n-a făcut decît să scrie manuscrisul pamfletului, să-l dea la *tipărit* lui *Hollinger*, să facă el însuși corecturile și, pentru infirmarea acestor fapte, să *ticluiască*, împreună cu *Hollinger*, *mărturii false*, pe care să le trimită lui „*Allgemeine Zeitung*”. Cu toate acestea, el este nevinovăția întruchipată, căci nu-i nici *autorul*, nici *inițiatorul* pamfletului. El a făcut doar pe

* — *conspirația*. — *Nota trad.*

copistul lui Beisele Schaible. Tocmai de aceea la 4 iulie 1859 el n-a știut „cine” a scris și a publicat pamfletul, iar la 8 septembrie 1859 „n-a avut nici o contingență cu chestiunea menționată”. Pentru a-l liniști, specificăm: Beisele Schaible este autorul pamfletului literar, dar Eisele Blind este, potrivit legii engleze autorul acestuia din punct de vedere tehnic și editorul responsabil din punct de vedere al legislației tuturor popoarelor civilizate. Habeat sibi! *

La despărțire vrem să-i mai spunem câteva cuvinte d-lui Beisele Schaible.

Pamfletul împotriva mea, publicat de Vogt în „*Handels-Courier*” din Biel și datat Berna, 23 mai 1859, era intitulat „*Avertisment*”. Pamfletul elaborat de Schaible la începutul lunii iunie 1859, scris și editat de secretarul său Blind și în care Vogt este demascat — indicându-se amănunte foarte precise — ca agent „mituitor” și „mituit” al lui Ludovic Bonaparte, poartă, de asemenea, titlul „*Avertisment*”. În afară de aceasta, pamfletul este semnat X. Deși în algebră X reprezintă o necunoscută, el este întâmplător ultima literă a numelui meu. Oare prin titlul și semnătura pamfletului s-a urmărit ca „*Avertismentul*” lui Schaible să pară replica mea la „*Avertismentul*” lui Vogt? Schaible promisese o dezvăluire nr. 2 în cazul când Vogt ar îndrăzni să tăgăduiască dezvăluirea nr. 1. Vogt nu numai că a tăgăduit, dar, pe baza „*Avertismentului*” lui Schaible, a și introdus o acțiune pentru calomnie. Or, pînă în momentul de față nici pomeneală de nr. 2 promis de d-l Schaible. Pamfletul lui Schaible purta mențiunea: „*Cu rugămintea de a-l difuza*”. Iar când Liebknecht i-a satisfăcut „*rugămintea*” și „l-a difuzat” prin „*Allgemeine Zeitung*”, „împrejurări independente de voința lui” l-au făcut pe d-l Schaible să amuțească din iunie 1859 pînă în februarie 1860, și numai affidaviturile de la tribunalul poliției din Bow-Street i-au dezlegat limba.

Oricum ar fi însă, Schaible, acuzatorul inițial al lui Vogt, și-a asumat acum în mod public răspunderea faptelor arătate în pamflet. De aceea, campania din Augsburg, în loc să se încheie cu victoria apărătorului Vogt, se încheie cu apariția, în cele din urmă, pe cîmpul de luptă a acuzatorului Schaible.

* Asa să fie! — *Nota trad.*

VIII. Dâ-Dâ Vogt și studiile sale

„Sine studio” *

Cam cu o lună înainte de izbucnirea războiului din Italia au apărut în 1859, la Geneva, așa-numitele „*Studii asupra situației actuale din Europa*”, scrise de Vogt. Cui bono? **

Vogt știa că,

„în războiul care este iminent, *Anglia* va rămâne neutră”. („*Studii*”, pag. 4.)

El știa că *Rusia*,

„în înțelegere cu Franța, va face însă uz de *toate mijloacele* pentru a dăuna Austriei fără a trece însă la ostilități fățișe”. („*Studii*”, pag. 13.)

El știa că *Prusia* — dar să-l lăsăm să ne spună el însuși ce știe despre Prusia.

„Pînă și cel mai miop om trebuie să vadă acum că *între guvernul Prusiei și guvernul imperial al Franței există o înțelegere*; că Prusia nu va scoate sabia pentru a apăra provinciile negermane ale Austriei, că va fi de acord cu toate măsurile necesare apărării teritoriului Confederației, dar că va împiedica Confederația sau pe diferiții ei membri să participe la război de partea Austriei, pentru ca apoi, la viitoarele tratative de pace, să primească drept răsplată pentru aceste eforturi teritorii în regiunile de șes din nordul Germaniei” (l.c., pag. 19).

Așadar facit ***: în iminenta cruciadă a lui Bonaparte împotriva Austriei, *Anglia va rămâne neutră*, *Rusia* va acționa împotriva Austriei, *Prusia* va tempera pe membrii belicoși ai Confederației, iar *Europa* va căuta să localizeze războiul. *Ludovic Bonaparte* va purta acum războiul din Italia, ca mai înainte războiul împotriva Rusiei, cu înalta aprobare a unei coa-

* „Sine studio” înseamnă „fără părtinire”. Dînd acest subtitlu, Marx face o aluzie ironică la caracterul părtinitor al „Studiilor” lui Vogt. — *Nota red.*

** — În folosul cui? — *Nota trad.*

*** — în concluzie. — *Nota trad.*

liții europene, oarecum în calitate de general secret al acesteia. La ce bun atunci broșura lui Vogt? Din moment ce Vogt știe că Anglia, Rusia și Prusia vor acționa împotriva Austriei, ce-l determină să scrie *în favoarea lui Bonaparte*? Se pare însă că, în afară de vechea francofagie, „în frunte cu moș Arndt, căzut în mintea copiilor, și cu umbra neînsemnatului Jahn” (l. c., pag. 121), un fel de mișcare națională, care a găsit ecoul în diferite „Camere și ziare”, a cuprins poporul german, „în timp ce guvernele s-au alăturat cu greu și împotriva voinței lor curentului dominant” (l. c., pag. 114). Se pare că „teama de un iminent pericol” a făcut să răsune în rîndurile „poporului” german „strigătul care chema la luarea unor măsuri comune” (l. c.) Ziarul francez „*Moniteur*” (vezi, printre altele, numărul din 15 martie 1859) privea această mișcare germană cu „amărăciune și uimire”.

„În Camerele și în presa unor state ale Confederației germane — exclamă acest ziar — se propovăduiește un fel de cruciadă împotriva Franței. Aceasta este acuzată că urmărește planuri ambițioase, pe care ea le tăgăduiește, și că pregătește cuceriri de care nu are nevoie” etc.

La aceste „calomii”, „*Moniteur*” răspunde că atitudinea „împăratului” în problema italiană ar trebui, „dimpotrivă, să însufle germanilor cea mai profundă încredere” prin faptul că asigurarea unității și a intereselor naționale germane sînt, ca să spunem așa, dorința arzătoare a Franței loviturii de stat din decembrie etc. Totuși, „*Moniteur*” recunoaște (vezi numărul din 10 aprilie 1859) că s-ar putea ca anumite temeri ale germanilor să fi fost „provocate” de unele broșuri pariziene în care Ludovic Bonaparte se roagă insistent pe sine însuși să ofere poporului său „mult așteptatul prilej” „pour s'étendre majestueusement des Alpes au Rhin” (de a se extinde maiestuos de la Alpi pînă la Rin). „Dar — spune „*Moniteur*” —

Germania uită că Franța se află sub egida unei legislații care nu îngăduie nici un control preventiv din partea guvernului”.

Aceste declarații și altele asemănătoare făcute de „*Moniteur*” au avut, după cum i s-a raportat contelui Malmesbury (vezi Cartea albastră cu privire la problema italiană. Ianuarie—mai 1859⁴⁶²), un efect diametral opus celui scontat. Dar ceea ce n-a obținut „*Moniteur*” a obținut, poate, *Karl Vogt*. „*Studiile*” sale nu sînt decît o *compilație* în limba germană de articole din „*Moniteur*”, de broșuri editate de *Dentu* și de hărți bonapartistice ale viitorului.

Flecăreala politică a lui *Vogt* pe seama *Angliei* prezintă interes numai în sensul că arată caracterul „*Studiilor*” sale. În conformitate cu izvoarele sale franceze, el îl transformă pe amiralul englez *sir Charles Napier* în „*lordul*” *Napier* („*Studiile*”, pag. 4). Zuavii literari ai loviturii de stat din decembrie știu din reprezentațiile teatrului *Porte St. Martin*⁴⁶³ că orice nobil englez este cel puțin un lord.

„*Anglia* — povestește *Vogt* — n-a putut avea niciodată vreme mai îndelungată relații de bună înțelegere cu *Austria*. Dacă o comunitate momentană de interese le unea pentru un timp oarecare, întotdeauna necesitatea politică le separa imediat din nou. Cu *Prusia*, dimpotrivă, *Anglia* stabilea de fiecare dată legături strânse” etc. (l. c., pag. 2).

Într-adevăr! Lupta comună dusă de *Anglia* și *Austria* împotriva lui *Ludovic al XIV-lea* a durat, cu mici întreruperi, din 1689 pînă în 1713, adică aproape un sfert de veac. În războiul de succesiune la tronul *Austriei*, *Anglia* luptă timp de aproape 6 ani alături de *Austria* împotriva *Prusiei* și *Franței*. Abia în războiul de șapte ani⁴⁶⁴ *Anglia* se aliază cu *Prusia* împotriva *Austriei* și *Franței*, dar încă în 1762 *lordul Bute* îl trădează pe *Frederic cel Mare*, propunînd cînd ministrului rus *Golițin*, cînd ministrului austriac *Kaunitz* să procedeze la „împărțirea *Prusiei*”. În 1790, *Anglia* încheie cu *Prusia* o alianță împotriva *Rusiei* și *Austriei*, care se destramă însă în același an. În timpul războiului antiacobin, *Prusia*, în pofida subvențiilor lui *Pitt*, încheie tratatul de la *Basel*⁴⁶⁵ și iese din coaliția europeană. *Austria*, dimpotrivă, instigată de *Anglia*, continuă, cu mici întreruperi, lupta din 1793 pînă în 1809. Nici n-a fost bine înlăturat *Napoleon*, că *Anglia*, încă în timpul *Congresului de la Viena*, încheie cu *Austria* și *Franța* un tratat secret (la 3 ianuarie 1815) împotriva *Rusiei* și *Prusiei*⁴⁶⁶. În 1821, *Metternich* și *Castlereagh* încheie la *Hanovra* un nou acord împotriva *Rusiei*⁴⁶⁷. De aceea, în timp ce britanicii înșiși — atît istoriografii cît și oratorii parlamentari — vorbesc despre *Austria* mai ales ca despre un „*ancient ally*” (vechi aliat) al *Angliei*, *Vogt* descoperă în broșurile lui originale, în limba franceză, apărute în editura *Dentu*, că *Austria* și *Anglia*, cu excepția unei „comunități momentane”, au fost întotdeauna în divergență, pe cînd *Anglia* și *Prusia* au mers mină în mină întotdeauna, și de aceea *lordul Lyndhurst*, în timpul războiului împotriva *Rusiei*, a exclamat în Camera lorzilor, referindu-se la *Prusia*: „*Quem tu, Romane, caveto!*” * *Anglia* protestantă nutrește

* „Ferește-te de ea, o, romanule!” (Parafrazarea unui vers din „*Sati-rele*” lui *Horățiu*, cartea I, satira a IV-a). — *Nota red.*

o antipatie pentru Austria catolică, Anglia liberală — pentru Austria conservatoare, Anglia liber-schimbistă — pentru Austria protecționistă, Anglia solvabilă — pentru Austria falită. Dar istoriei Angliei i-a fost întotdeauna străin elementul patetic. În decursul celor 30 de ani cât s-a aflat la cîrma Angliei, lordul *Palmerston* camufla uneori, ce-i drept, situația lui de vasal al Rusiei prin antipatia pe care o nutrea pentru Austria. Din „antipatie” pentru Austria, el a refuzat, de pildă, în 1848 rolul de mediator în problema italiană, propus Angliei de Austria și aprobat de Piemont și Franța, în următoarele condiții: Austria să se retragă pînă la linia Adige-Verona, Lombardia, dacă i-ar suride, să se unească cu Piemontul, Parma și Modena să revină Lombardiei, iar Veneția să constituie, sub cîrmuirea unui arhiduce austriac, un stat italian independent și să-și elaboreze singură constituția. (Vezi „*Cartea albastră cu privire la problema italiană*”, partea a II-a, iulie 1849, nr. 377, 478.) Aceste condiții erau în orice caz mai favorabile decît cele ale păcii de la Villafranca ⁴⁶⁸. După ce Radetzki i-a zdrobit pe italieni, Palmerston a propus condițiile pe care el însuși le respinsese. Dar, de îndată ce interesele Rusiei au reclamat o atitudine contrară în timpul războiului *Ungariei* pentru independență, cu toată „antipatia” sa față de Austria, Palmerston a refuzat ungarilor ajutorul pe care aceștia i-l ceruseră referindu-se la tratatul din 1711 ⁴⁶⁹; și a renunțat chiar la orice protest împotriva intervenției ruse, deoarece

„independența politică și libertatea Europei sînt legate de menținerea și integritatea Austriei ca mare putere europeană”. (Ședința din 21 iulie 1849 a Camerei comunelor.)

Vogt povestește mai departe :

„Interesele Regatului Unit... sînt pretutindeni opuse” (intereselor Austriei) (l. c., pag. 2).

Acest „pretutindeni” se transformă imediat în Marea Mediterană.

„Anglia vrea să-și mențină cu orice preț influența în Marea Mediterană și în țările mediteraniene. Neapole și Sicilia, Malta și Insulele Ionice, Siria și Egiptul sînt puncte de sprijin ale politicii ei orientate spre *Indiile orientale*; pretutindeni, în aceste puncte, Austria îi pune cele mai mari piedici” (l. c.).

Multe mai crede *Vogt* din cele citite în broșurile originale publicate la Dentu la Paris de adepții loviturii de stat din decembrie! Englezii au crezut pînă acum că au luptat pentru

Malta și Insulele Ionice cînd împotriva rușilor, cînd împotriva francezilor, dar niciodată împotriva Austriei; că Franța, și nu Austria, a trimis, la timpul său, un corp expediționar în Egipt și în momentul de față se consolidează pe istmul de Suez; că Franța, și nu Austria, a cucerit teritoriile pe coasta de nord a Africii și, în alianță cu Spania, a încercat să răpească Angliei Gibraltarul; că Anglia a încheiat cu Austria, împotriva Franței, tratatul din iulie 1840⁴⁷⁰ referitor la Egipt și Siria; că în „*politica ei orientată spre Indiile orientale*”, Anglia întîmpină pretutindeni „cele mai mari piedici” din partea Rusiei, și nu din partea Austriei; că în singurul diferend serios dintre Anglia și Neapole — problema sulfului din 1840 —, monopolul unei societăți franceze, și nu al unei societăți austriece, asupra comerțului cu sulf din Sicilia a servit drept pretext al litigiului⁴⁷¹; că, în sfîrșit, de partea cealaltă a Canalului Mîneicii a fost cîndva vorba de transformarea Mării Mediterane într-un „lac français”*, dar niciodată de transformarea ei într-un „lac autrichien”**. Aici însă trebuie să avem în vedere o împrejurare importantă.

În cursul anului 1858 a apărut la Londra o hartă a Europei, intitulată „*L'Europe en 1860*” („Europa în 1860”). Această hartă, publicată de Ambasada franceză, cuprindea unele aluzii profetice pentru 1858, de pildă anexarea Lombardiei și a Veneției de către Piemont și a Marocului de către Spania, și schimba geografia politică a întregii Europe, cu excepția Franței, care, aparent, își păstra vechile ei granițe. Cu o ironie ascunsă, teritoriile pe care aceasta și le rezervase erau dăruite celor mai neverosimili posesori. Astfel, *Egiptul* revenea *Austriei*, iar într-o notă marginală de pe hartă se menționa: „François Joseph I, l'Empereur d'Autriche et d'Egypte” („Franz Joseph I, împăratul Austriei și al Egiptului”).

Vogt avea în fața ochilor, ca un fel de busolă bonapartistă, harta „*L'Europe en 1860*”. Așa se explică conflictul dintre Anglia și Austria pentru *Egipt* și *Siria*, născocit de el. Vogt prezice că acest conflict „se va încheia cu nimicirea uneia dintre puterile beligerante”, *dacă* — după cum își dă seama la timp —, „*dacă Austria va avea o flotă de război*” (l. c., pag. 2). Dar „*Studiile*” ating culmea erudiției lor istorice sui-generis în următorul pasaj:

* — lac francez. — *Nota trad.*

** — lac austriac. — *Nota trad.*

„Cînd Napoleon I a încercat odată să secătuiască *Banca engleză*, aceasta, *timp de o zi*, a ieșit din încurcătură numărînd banii, în loc să-i cîntărească, așa cum se obișnuia pînă atunci; vistieria austriacă se află 365 de zile pe an în aceeași situație, dacă nu chiar mai rea” (l. c., pag. 43).

După cum se știe, Banca Angliei („Banca engleză” este tot o creație de-a lui Vogt) a suspendat plățile în aur din februarie 1797 și pînă în 1821; în decursul acestor 24 de ani bancnotele engleze n-au putut fi schimbate în bani metalici, fie cîntăriți, fie numărați. Cînd s-au suspendat plățile în aur, nu exista încă nici un Napoleon I în Franța (chiar dacă în general Bonaparte pornise atunci prima sa campanie din Italia), iar cînd în Threadneedle Street s-au reluat plățile în aur, Napoleon I încetase să mai existe în Europa. Asemenea „Studii” întrec pînă și poveștile lui La Guéronnière despre cucerirea Tirolului de către „împăratul” Austriei.

D-na von Krüdener, mama Sfintei Alianțe, făcea o distincție între geniul binelui, „*îngerul alb al Nordului*” (Alexandru I), și geniul răului, „*îngerul negru al Sudului*” (Napoleon I). Vogt, tatăl adoptiv al noii Sfinte Alianțe, îi transformă pe amîndoi, pe țar și pe cezar — Alexandru al II-lea și Napoleon al III-lea —, în „*îngeri albi*”. Amîndoi sînt eliberatorii predestinați ai Europei.

Piemontul, spune Vogt, „și-a cucerit pînă și *s'ima Rusiei*” (l. c., pag. 71).

Și-a cucerit pînă și *stima Rusiei*. Ce s-ar putea spune mai mult despre un stat? Mai ales după ce Piemontul i-a cedat Rusiei portul militar Villafranca, iar același Vogt a dat următorul avertisment cu prilejul cumpărării Golfului Jade de către Prusia ⁴⁷²:

„Un port militar pe un teritoriu străin, fără o legătură organică cu țara căreia îi aparține, este o absurditate atît de ridicolă, încît existența lui nu poate avea sens decît atunci cînd este considerat, ca să zicem așa, drept obiectiv al unor năzuințe viitoare, drept steguleț înfipt pentru fixarea direcției tragerii”. („Studii”, pag. 15.)

Se știe că încă Ecaterina a II-a a încercat să dobîndească pentru Rusia porturi militare la Marea Mediterană.

Din delicatețe față de „îngerul alb” al Nordului, Vogt necostește prin exagerări grosolane „modestia naturală”, în măsura în care poate fi găsită în izvoarele sale originale, editate de Dentu. În „*Adevărata problemă: Franța — Italia — Austria*”, Paris, 1859 (editată de Dentu) ⁴⁷³, el a citit la pag. 20:

„De altfel, cu ce drept ar invoca guvernul austriac inviolabilitatea tratatelor din 1815, cînd el însuși le-a violat ocupînd Cracovia, a cărei independență era garantată de aceste tratate ?” *

Vogt traduce originalul francez în limba germană în felul următor :

„Este ciudat să auzi un asemenea limbaj din gura *singurului guvern* care pînă *acum a violat cu insolență tratatele...*, întinzîndu-și în timp de pace, fără nici un motiv, mîna nelegiuită spre *Republica Cracovia*, garantată prin tratate, și anexînd-o *fără multă vorbă* la imperiu” (l. c., pag. 58).

Firește, din „respect” față de tratatele din 1815, Nicolaie a călcat în picioare constituția și independența Regatului Poloniei, garantate de aceste tratate. Și tot atît de puțin a respectat Rusia integritatea *Cracoviei* ocupînd în 1831 cu trupe moscovite acest oraș liber. În 1836 Cracovia a fost din nou ocupată de ruși, austrieci și prusieni și tratată întru totul ca o țară cucerită, iar în 1840, invocînd tratatele din 1815, Cracovia tot mai apela zadarnic la Anglia și Franța. În sfîrșit, la 22 februarie 1846, rușii, austriecii și prusienii au ocupat din nou Cracovia pentru a o alipi la Austria ⁴⁷⁴. Tratatele au fost violate de cele *trei puteri din nord*, iar cîmpirea ei de către Austria în 1846 n-a fost decît epilogul invaziei ruse din 1831. Din delicatețe față de „îngerul alb al Nordului”, Vogt uită de cîmpirea Poloniei și denaturează istoria cîmpirii *Cracoviei* **.

Faptul că *Rusia* „a fost întotdeauna ostilă Austriei și a simpatizat cu Franța” nu-i lasă lui Vogt nici o îndoială asupra tendințelor de eliberare națională ale lui Ludovic Napoleon, după cum faptul că „politica lui” (a lui Ludovic Napoleon) „este *azi strîns legată* de cea a Rusiei” (pag. 30) nu-i lasă nici o îndoială asupra tendințelor de eliberare națională ale lui Alexandru al II-lea.

De aceea, sfînta Rusie trebuie considerată în răsărit drept „prietena năzuințelor de eliberare” și a „dezvoltării popoarelor și a națiunilor”, după cum Franța loviturii de stat din decembrie trebuie considerată ca atare în apus. Această lozincă a fost dată tuturor agenților loviturii de stat de la 2 de-

* „De quel droit, d'ailleurs, le gouvernement autrichien viendrait-il invoquer l'inviolabilité de ceux (traités) de 1815, lui qui les a violés en confisquant Cracovie, dont ces traités garantissaient l'indépendance ?”

** Palmerston, care a îmbrobodit Europa cu ridicolul său protest, a contribuit și el în mare măsură, începînd din 1831, la intriga urzită împotriva *Cracoviei*. (Vezi broșura mea „*Palmerston și Polonia*”, Londra, 1853) ⁴⁷⁵.

cembrie. În lucrarea „*Obligativitatea tratatelor, puterile semnate și împăratul Napoleon al III-lea*”, Paris, 1859 ⁴⁷⁶, apărută în editura Dentu, Vogt a citit :

„Rusia aparține familiei slavilor, o rasă superioară... Lumea s-a mirat de acordul cavaleresc care a intervenit deodată între Franța și Rusia. Nimic mai firesc : *unitate de principii, comunitate de feluri, guverne și popoare subordonate legii Sîntei Alianțe* nu pentru a înșela și a constrînge, ci pentru a îndruma și a sprijini mersul divin al națiunilor. Această cordialitate desăvîrșită” (între Ludovic-Filip și Anglia nu exista decît *entente cordiale* *, dar între Ludovic Bonaparte și Rusia domnește la cordialité la plus parfaite **) „a avut cele mai fericite rezultate : căi ferate, *eliberarea iobagilor*, baze de vase comerciale în Marea Mediterană etc.” ***.

Vogt se oprește imediat la „*eliberarea iobagilor*” și observă că

„actualul impuls... probabil că va face din Rusia mai degrabă un prieten decît un dușman al năzuințelor de eliberare” (l. c., pag. 10).

Ca și originalul apărut la Dentu, din care s-a inspirat, Vogt atribuie impulsul așa-zisei eliberări a iobagilor din Rusia lui Ludovic Bonaparte, și în acest scop el transformă războiul anglo-turco-franco-rus, care a dat acest impuls, într-un „*război francez*” (l. c., pag. 9).

După cum se știe, revendicarea eliberării iobagilor s-a făcut pentru prima oară puternic și stăruitor auzită sub Alexandru I. Țarul Nicolaie s-a ocupat toată viața de problema eliberării iobagilor ; în 1838 el a creat în acest scop un minister special al domeniilor, în 1843 a dispus ca acest minister să ia măsuri preliminare, iar în 1847 a promulgat chiar unele legi favorabile țăranilor privind vînzarea proprietăților funciare ale nobililor ⁴⁷⁷, și numai frica de revoluție l-a determinat să le abroge în 1848. Prin urmare, dacă sub „țarul binevoitor”, cum îl numește Vogt amabil pe Alexandru al II-lea, problema eliberării iobagilor a căpătat o mare amploare, aceasta s-a datorat, evident, dezvoltării condițiilor economice, pe care nici

* — înțelegere desăvîrșită. — *Nota trad.*

** — cordialitate desăvîrșită. — *Nota trad.*

*** „La Russie est de la famille des Slaves, race d'élite... On s'est étonné de l'accord chevaleresque survenu soudainement entre la France et la Russie. Rien de plus naturel : accord des principes, unanimité du but... *soumission à la loi de l'alliance sainte des gouvernements et des peuples*, non pour leurrer et contraîndre, mais pour guider et aider la marche divine des nations. De la cordialité la plus parfaite sont sortis les plus heureux effets : chemins de fer, *afranchissement des serfs*, stations commerciales dans la Méditerranée etc.”, „*La loi des traités etc.*”, Paris, 1859, pag. 33.

chiar un țar nu-i în stare să le stăpânească. De altfel, eliberarea iobagilor în *spiritul cîrmuirii ruse* ar spori însutit agresivitatea Rusiei. O asemenea eliberare nu urmărește decît desăvîrșirea autocrației prin înlăturarea barierelor de pînă acum din calea marelui autocrat — numeroșii mici autocrați din rîndurile nobilimii ruse, a căror forță o constituie iobăgia, precum și obstiele țărănești, care se autoadministrează și a căror bază materială, proprietatea comunitară asupra pămîntului, urmează să fie lichidată prin așa-zisa eliberare.

Pare-se însă că iobagii ruși concep eliberarea altfel decît cîrmuirea, iar nobilimea rusă o concepe și ea altfel. Dat fiind acest fapt, „țarul binevoitor” și-a dat seama că o adevărată eliberare a iobagilor este incompatibilă cu autocrația sa, la fel cum binevoitorul papă Pius al IX-lea și-a dat seama, la timpul său, că eliberarea Italiei era incompatibilă cu condițiile existenței papalității. „Țarul binevoitor” vede deci într-un război de cucerire și în promovarea politicii externe tradiționale a Rusiei, care, după cum remarcă istoricul rus Karamzin, rămîne „neschimbată”⁴⁷⁸ — singurul mijloc de a amîna izbucnirea revoluției în țară. În lucrarea sa „*Adevărul despre Rusia*”, 1860⁴⁷⁹, prințul *Dolgorukov* a spulberat prin critica sa basmele despre „împărăția de 1000 de ani” instaurată sub Alexandru al II-lea, răspîndite cu zel, începînd din 1856, în întreaga Europă de scribii ruși plătiți, proclamate în gura mare de cavalerii lui decembrie în 1859 și repetate papagalicește de Vogt în „*Studiile*” sale.

După părerea lui *Vogt*, încă înainte de izbucnirea războiului din Italia, alianța dintre „țarul alb” și „eroul lui decembrie”, încheiată anume în scopul eliberării națiunilor, s-a verificat în Principatele dunărene, unde unirea și independența națiunii romîne au fost pecetluite prin alegerea colonelului *Cuza* ca domnitor al Moldovei și Valahiei⁴⁸⁰.

„Austria protestează din răsuputeri, Franța și Rusia aplaudă” (l. c., pag. 65).

Într-un memorandum (apărut în „*Preussisches Wochenblatt*”⁴⁸¹, 1855), redactat în 1837 de guvernul rus în numele țarului de atunci citim :

„Rusiei nu-i place să-și încorporeze dintr-o dată state cu elemente eterogene... În orice caz, pare mai indicat ca acele țări a căror anexare este *hotărîtă* să rămînă cîțva timp sub administrația unor cîrmuitori proprii, dar absolut dependenți, așa cum am procedat în Moldova și Valahia etc.”.

Înainte ca Rusia să-și fi încorporat Crimeea a proclamat *independența* acesteia.

Într-o proclamație rusă din 11 decembrie 1814 se spune printre altele :

„Împăratul Alexandru, protectorul vostru, vi se adresează vouă, polonezilor. Înarmați-vă singuri pentru a vă apăra patria și a vă păstra *independența politică*”.

Ce să mai spunem de Principatele dunărene ! De la intrarea lui Petru cel Mare în Principatele dunărene, Rusia s-a îngrijit de „*independența*” lor. La Congresul de la Nemirov (1737), împărăteasa Anna a cerut sultanului independența Principatelor dunărene sub protectoratul Rusiei. La Congresul de la Focșani (1772), Ecaterina a II-a a pledat pentru independența Principatelor sub *protectoratul Europei*⁴⁸². Alexandru I a perseverat în aceste strădanii, pecetluindu-le prin transformarea Basarabiei într-o provincie rusească (pacea de la București din 1812)⁴⁸³. Nicolaie I-a fericit chiar pe români, prin intermediul lui Kisseleff, cu *Regulamentul organic*, și astăzi în vigoare. Întreaga Europă a aplaudat entuziasmată acest cod al libertății⁴⁸⁴, care a instituit cea mai infamă iobăgie. Prin cvasi-unirea Principatelor dunărene sub Cuza, Alexandru al II-lea n-a făcut decât să ducă un pas mai departe politica practică timp de un veac și jumătate de predecesorii săi. *Vogt* descoperă că, în urma acestei uniri sub un vasal al Rusiei, „Principatele vor constitui o stavilă împotriva înaintării Rusiei spre sud” (l. c., pag. 64).

Avînd în vedere că Rusia a salutat alegerea lui Cuza (l. c., pag. 65), este limpede ca lumina zilei că binevoitorul țar a făcut tot ce a putut pentru a-și bara el însuși „calea spre sud”, deși „Constantinopolul rămîne un obiectiv etern al politicii ruse” (l. c., pag. 9).

Ideea de a prezenta Rusia drept protectoare a liberalismului și a năzuințelor naționale nu este nouă. O pleiadă întregă de iluminiști francezi și germani au proslăvit-o pe Ecaterina a II-a ca stegară a progresului. La timpul său, „nobilul” Alexandru I (Le grec du Bas Empire *, cum îl numea într-o manieră prea puțin nobilă Napoleon) a jucat rolul de erou al liberalismului în întreaga Europă. N-a fericit el oare Finlanda cu binefacerile civilizației ruse ? N-a dat el oare Franței, în mărînimia sa, pe lîngă o constituție, și un prim-ministru *rus*, pe ducele de Richelieu ? N-a fost el oare șeful secret al „Ete-

* — Grecul din Bizanț, aici în sens de șarlatan, fățarnic. — Nota 484.

riei" ⁴⁸⁵, deși în același timp, la Congresul de la Verona, l-a îndemnat pe Ludovic al XVIII-lea, prin intermediul venalului Chateaubriand, să întreprindă o campanie împotriva insurgenților spanioli? ⁴⁸⁶ Nu l-a instigat el oare pe Ferdinand al VII-lea, prin duhovnicul acestuia, să pornească o expediție împotriva coloniilor spaniole răsculate din America, deși în același timp a promis președintelui Statelor Unite ale Americii de Nord sprijinul său împotriva oricărei intervenții a puterilor europene pe continentul american? Nu l-a trimis el oare pe Ipsilanti în Valahia în calitate de „conducător al sfinței eterii grecești” și nu a trădat el oare eteria prin intermediul aceluiași Ipsilanti, punând la cale uciderea mișesească a lui Vladimirescu, căpetenia răsculaților valahi? Și Nicolaie a fost slăvit înainte de 1830 în toate limbile, în versuri și în proză, ca erou eliberator al națiunilor. Când în 1828—1829 Nicolaie a pornit război împotriva lui Mahmud al II-lea pentru eliberarea *grecilor* — după ce Mahmud refuzase să permită unei armate ruse să reprime răscoala din Grecia —, Palmerston a declarat în parlamentul englez că dușmanii Rusiei eliberatoare sînt implicit „prieteni” celor mai mari monștri din lume, Dom Miguel, Austria și sultanul. În grija sa părintească pentru greci, nu le-a dat oare Nicolaie ca președinte un general rus, contele Capo d'Istria? Numai că grecii nu erau francezi, și l-au ucis pe nobilul Capo d'Istria. Deși de la izbucnirea revoluției din iulie 1830 Nicolaie a jucat mai ales rolul de ocrotitor al legitimiștilor, el n-a încetat totuși nici o clipă să sprijine „eliberarea națiunilor”. Sînt suficiente cîteva exemple. Revoluția — în scopul proclamării unei constituții — care a izbucnit în *Grecia* în septembrie 1843 a fost condusă de Katakasi, ambasadorul Rusiei la Atena, mai înainte însărcinat să-l supravegheze pe amiralul Heyden în timpul catastrofei de la Navarin ⁴⁸⁷. Centrul efervescentei *bulgare* din 1842 a fost consulatul rus din București. Acolo a primit, în primăvara anului 1842, generalul rus Duhamel o delegație bulgară, căreia i-a prezentat planul unei insurecții generale. Serbia trebuia să servească drept rezervă a insurecției, iar generalul rus Kisseleff urma să devină hospodar al Valahiei. În timpul insurecției din *Serbia* (1843), Rusia, prin ambasada ei de la Constantinopol, instiga Turcia la măsuri violente împotriva sîrbilor, pentru ca apoi, sub acest pretext, să apeleze la simpatia Europei și la fanatismul ei împotriva Turciei. Nici *Italia* nu era exclusă din planurile de eliberare ale țarului Nicolaie. „La

jeune Italie”, care a fost un timp organul de presă de la Paris al partidului lui Mazzini, relatează într-un număr din noiembrie 1843 :

„Între recente tulburări din Romagna și mișcările din Grecia a existat mai mult sau mai puțin o legătură... Mișcarea italiană a eșuat, deoarece adevăratul partid democrat a refuzat să i se alăture. *Republicanii n-au vrut să sprijine* o mișcare pusă la cale de *Rusia*. Totul era pregătit pentru o insurecție generală în Italia. Mișcarea urma să înceapă la Neapole, unde se aștepta ca o parte din armată să treacă în fruntea mișcării sau să se alăture nemijlocit patrioților. După izbucnirea acestei revoluții urmau să se ridice Lombardia, Piemontul și Romagna și să fie întemeiat un *imperiu italian* în frunte cu ducele de Leuchtenberg, fiul lui Eugène Beauharnais și ginerele țarului. «*Tinăra Italie*» a zădărnicit acest plan”.

Pe marginea acestei informații din „*La jeune Italie*”, „*Times*”⁴⁸⁸ din 20 noiembrie 1843 făcea următoarea remarcă :

„Dacă acest mare țel — întemeierea unui imperiu italian în frunte cu un prinț rus — ar fi putut fi realizat, cu atât mai bine ; dar de pe urma oricărei explozii revoluționare în Italia s-ar fi putut obține alte avantaje — dacă nu tot atât de importante, în schimb imediate, și anume alarmarea Austriei și abaterea atenției ei de la amenințătoarele (fearful) planuri ale Rusiei în regiunea Dunării”.

După ce, în 1843, Nicolaie se adresase fără succes „Tine-rei Italiei”⁴⁸⁹, în martie 1844 el l-a trimis pe d-l Butenev la Roma. Butenev a comunicat papei *, în numele țarului, un plan potrivit căruia Polonia rusească urma să fie cedată Austriei în schimbul Lombardiei, care urma să constituie în Italia de nord un regat în frunte cu ducele de Leuchtenberg. În aprilie 1844, „*Tablet*”, pe atunci organul de presă englez al curiei romane, scria cu privire la această propunere :

„Pentru curtea romană, acest frumos plan constituia o momeală prin faptul că Polonia trecea în mâini catolice, în timp ce Lombardia continua să fie condusă de o dinastie catolică. Veteranii diplomației de la Roma și-au dat însă seama că în timp ce Austria cu greu își poate păstra propriile ei posesiuni și, după toate probabilitățile, mai curînd sau mai târziu va pierde din nou provinciile ei slave, iar cedarea Poloniei Austriei, chiar în ipoteza că ar fi vorba de o propunere serioasă, s-ar reduce la un simplu împrumut rambursabil ulterior, Italia de nord, în frunte cu ducele de Leuchtenberg, ar ajunge într-adevăr sub protectoratul Rusiei și, curînd, în mod inevitabil, sub stăpînirea acesteia. De aceea, deocamdată, s-a renunțat la acest plan recomandat cu atîta căldură”.

Așa scria „*Tablet*” în 1844.

Singura împrejurare care, de la jumătatea secolului al XVIII-lea, justifică existența Austriei ca stat — împotrivirea

* — Grigore al XVI-lea. — *Nota red.*

ei față de succesele Rusiei în răsăritul Europei, împotrivire neputincioasă, inconsecventă și lașă, dar tenace — l-a dus pe Vogt la descoperirea că „Austria este focarul tuturor disensiunilor din răsărit” (l. c., pag. 56). Cu o „doză de naivitate puerilă”, care se potrivește atât de bine înfățișării sale rubiconde, el explică alianța Rusiei cu Franța împotriva Austriei nu numai prin tendințele eliberatoare ale „țarului binevoitor”, dar și prin *ingratitudea* cu care Austria i-a plătit lui Nicolaie serviciile aduse în timpul revoluției din Ungaria.

„Și în timpul războiului din Crimeea, Austria a mers pînă la ultima limită a unei neutralități armate, ostile. Se înțelege de la sine că această comportare, care în plus purta și pecetea *falsității și a perfidiei*, nu putea să nu întărite la culme guvernul rus împotriva Austriei, determinindu-l totodată să se alătore Franței” (l. c., pag. 10, 11).

După părerea lui Vogt, Rusia duce o politică sentimentală. *Recunoștința* de care a dat dovadă Austria față de țar, în detrimentul Germaniei, în timpul Congresului de la Varșovia din 1850 și prin campania din Schleswig-Holstein⁴⁹⁰ tot nu-l satisface pe recunoscătorul Vogt.

În vestita sa depeșă datată Paris, octombrie 1825⁴⁹¹, diplomatul rus *Pozzo di Borgo*, după ce înșiră uneltirile Austriei împotriva planurilor Rusiei de intervenție în răsărit, spune :

„Politica noastră ne cere deci să ne situăm față de acest stat” (Austria) „pe o poziție de intimidare; pregătirile noastre trebuie să convingă Austria că, dacă va întreprinde ceva împotriva noastră, va avea de înfruntat cea mai înfricoșătoare furtună prin care a trecut vreodată”.

După ce amenință Austria cu război în afară și cu revoluție înăuntru și după ce propune ca o eventuală soluție pașnică ocuparea de către Austria a provinciilor turcești „care o tentează”, și după ce prezintă Prusia pur și simplu ca un aliat subordonat al Rusiei, Pozzo continuă :

„Dacă guvernul de la Viena nu s-ar fi opus bunelor noastre scopuri și intenții, de mult ar fi fost înfăptuit planul guvernului imperial, un plan care-și propune nu numai acapararea Principatelor dunărene și a Constantinopolului, ci și alungarea turcilor din Europa”.

După cum se știe, în 1830 între Nicolaie și Carol al X-lea s-a încheiat un tratat secret. Acest tratat stipula următoarele : Franța îngăduie Rusiei să ocupe Constantinopolul și primește drept compensație Provinciile renane și Belgia ; Prusia primește ca despăgubire Hanovra și Saxonia ; Austria primește o parte din provinciile turcești de la Dunăre. Din inițiativa

Rusiei, acest plan a fost prezentat din nou în timpul lui Ludovic Filip guvernului de la Petersburg de către Molé. Nu mult după aceea Brunnov a plecat cu acest document la Londra, unde l-a arătat guvernului englez ca dovadă a actului de trădare săvârșit de Franța și l-a folosit pentru a înjgheba coaliția antifranceză din 1840.

Să auzim acum cum vede *Vogt*, inspirat de izvoarele sale originale pariziene, modul în care urma Rusia, de comun acord cu Franța, să exploateze războiul din Italia. Componenta „națională” a Rusiei, și în special „națiunea poloneză”, ar fi trebuit să creeze unele dificultăți unui om a cărui „stea călăuzitoare este principiul naționalităților”, dar :

„principiul naționalităților ne este sfânt, cel al liberei autodeterminări ne este însă și mai sfânt” (l. c., pag. 121).

Cînd, prin tratatele din 1815, Rusia a anexat cea mai mare parte a *Poloniei* propriu-zise, ea a înaintat atît de mult spre apus, înfigîndu-se ca o pană nu numai între Austria și Prusia, dar și între Prusia orientală și Silezia, încît chiar de pe atunci unii ofițeri prusieni, de pildă Gneisenau, au atras atenția că asemenea granițe cu un vecin extrem de puternic sînt inadmisibile. Însă abia atunci cînd înfrîngerea Poloniei în 1831 a lăsat acest ținut la discreția rușilor, a ieșit la iveală adevărata semnificație a acestei pene. Necesitatea de a ține în frîu Polonia a servit doar drept pretext pentru construirea puternicelor fortificații de la Varșovia, Modlin și Ivangorod. Adevăratul scop al acestora era stăpînirea strategică deplină a regiunii Vistulei și crearea unei baze de atac spre nord, sud și vest. Pînă și Haxthausen, cu toată slăbiciunea sa pentru țarul pravoslavnic și pentru tot ce e rusesc, vede aici o adevărată primejdie și o amenințare pentru Germania. Poziția întărită a rușilor pe Vistula amenință Germania mai mult decît toate fortărețele franceze luate la un loc, în special din clipa în care ar înceta împotrivirea națională a Poloniei și Rusia ar putea dispune de forța militară a Poloniei ca de propria ei forță agresivă. *Vogt* liniștește de aceea Germania, spunîndu-i că *Polonia a devenit rusească* prin liberă autodeterminare.

„Incontestabil — spune el —, incontestabil că, în urma eforturilor susținute ale partidului național rus, *prăpastia dintre Polonia și Rusia s-a micșorat considerabil*, și poate că e suficient doar un mic impuls pentru a o desliința cu totul” (l. c., pag. 12).

Acest mic impuls trebuia să-l dea războiul din Italia. (Alexandru al II-lea s-a convins însă în cursul acestui război că Polonia nu ajunsese atât de departe ca în viziunile lui Vogt.) *Polonia*, înghițită de Rusia pe baza „autodeterminării” libere ar atrage ca un corp central, potrivit legii gravității, părțile smulse din fostul stat polonez, care acum tînjesc sub jug străin. Pentru ca acest proces de atracție să se desfășoare mai ușor, *Vogt* sfătuiește Prusia să prindă momentul pentru a se descotorosi de „appendicele slav” (l. c., pag. 17), adică de *Poznan* (l. c., pag. 97), și, probabil, și de *Prusia occidentală*, deoarece numai Prusia orientală este considerată drept „pămînt cu adevărat german”. În acest caz, părțile smulse Prusiei vor fi, firește, atrase imediat de corpul central înghițit de Rusia, iar Prusia orientală, „pămînt cu adevărat german”, va fi transformată într-un enclavă * a Rusiei. În ceea ce privește, pe de altă parte, *Galiția*, care pe harta „*L'Europe en 1860*” este, de asemenea, inclusă în Rusia, ruperea ei de Austria era unul din țelurile directe ale războiului care urmărea să descotorosească Germania de posesiunile negermane ale Austriei. *Vogt* își amintește că

„pînă în 1848 în... Galiția puteai întîlni mai curînd portretul țarului rus decît pe cel al împăratului austriac” (l. c., pag. 12) și că, „dată fiind extraordinara abilitate a Rusiei de a țese asemenea intrigi, Austria poate avea temeuri serioase să se alarmeze” (l. c.).

Se înțelege însă de la sine că, pentru a scăpa de „dușmanul intern”, Germania n-are încotro și trebuie să permită Rusiei „să aducă la graniță trupe” (pag. 13) pentru a sprijini aceste intrigi. În timp ce Prusia va renunța ea singură la provinciile sale poloneze, Rusia, profitînd de războiul din Italia, urma să smulgă Austriei Galiția, tot așa cum încă în 1809 Alexandru I a primit o parte din Galiția drept recompensă pentru sprijinul pur teatral acordat lui Napoleon I. Se știe că Rusia a reușit să obțină în parte de la Napoleon I, în parte de la Congresul de la Viena o parte din pămînturile poloneze care inițial reveniseră Austriei și Prusiei. După părerea lui *Vogt*, în 1859 sosise momentul ca *întreaga Polonia* să fie unită cu Rusia. În loc să ceară *eliberarea națiunii poloneze* de sub stăpînirea rușilor, austrieților și prusienilor, *Vogt* cere *contopirea în întregime a fostului stat polonez cu Rusia*. Finis Poloniae! ** Această concepție „rusească” despre

* — ținut înfipt într-un teritoriu străin. — *Nota trad.*

** — S-a terminat cu Polonia! — *Nota trad.*

„restaurarea Poloniei”, care se răspîndise în întreaga Europă imediat după moartea țarului Nicolae I, a fost demascată de *David Urquhart* încă în martie 1855 în pamfletul „*The new hope of Poland*” („Noua speranță a Poloniei”).

Dar *Vogt* tot n-a făcut încă destul pentru Rusia.

„Neobișnuita amabilitate — spune acest plăcut interlocutor —, am putea aproape spune modul frătesc cu care rușii i-au tratat pe revoluționarii *unguri* a distonat mult prea mult cu comportarea austriecilor pentru ca efectele să nu se fi făcut simțite. Reprimind partidul” (nota bene: după *Vogt*, Rusia nu a reprimat *Ungaria*, ci partidul), „dar trându-l cu menajamente și curtoazie, Rusia a creat bazele unei concepții potrivit căreia între două rele îl alegi pe cel mai mic, și în cazul de față Rusia nu e răul cel mai mare” (l. c., pag. 12, 13).

Cu câtă „neobișnuită amabilitate, cu cîte menajamente și curtoazie”, ba chiar în ce „mod frătesc” prezintă *Falstafful* lui *Plon-Plon* comportarea rușilor în Ungaria, făcîndu-se „cana-lul” iluziei de care s-a izbit revoluția ungară din 1849! Partidul lui *Görgey* a fost acela care a răspîndit atunci ideea că viitorul rege al Ungariei va fi un prinț rus și prin această idee a frînt puterea de rezistență a revoluției ungare*.

Nefiind sprijiniți în mod special de nici o rasă, Habsburgii, pînă în 1848, și-au exercitat dominația asupra Ungariei, sprijinindu-se, firește, pe naționalitatea dominantă — *maghiarii*. În treacăt fie spus, *Metternich* în general a fost cel mai mare adept al menținerii națiunilor. El abuza de ele pentru a le ațîța pe unele împotriva celorlalte, dar avea nevoie de ele pentru a abuza de ele. Și de aceea le menținea. Comparați *Poznanul* cu *Galiția*. După revoluția din 1848—1849, dinastia habsburgică, care i-a înfrînt pe germani și pe maghiari cu ajutorul slavilor, imitîndu-l pe *Iosif al II-lea*, a căutat să instau-reze cu forța dominația elementului german în Ungaria. De teama Rusiei, Habsburgii n-au îndrăznit să se arunce în brațele salvatorilor lor — slavii. Politica lor reacționară dusă pe scara întregului stat era îndreptată în Ungaria în mai mare măsură împotriva salvatorilor lor — slavii, decît împotriva dușma-

* „Nenorocirea ungarilor a constat în aceea că nu i-au cunoscut pe ruși”, spune colonelul polonez *Lapinski*, care pînă la capitularea orașului *Komárom* a luptat în armata revoluționară ungară, iar apoi în *Cerkasia*, împotriva rușilor (*Theophil Lapinski*. „Campania principalei armate ungare în 1849”, Hamburg, 1850, pag. 216)⁴⁹². „Guvernul de la Viena era complet în mina rușilor... După sfatul acestora, au fost ucși conducătorii... În timp ce rușii își cucereau simpatii prin orice mijloace, ei obligau *Austria* să procedeze în așa fel, încît să devină mai odioasă ca oricînd” (l. c., pag. 188, 189).

nilor lor învinși — maghiarii. De aceea, în lupta împotriva propriilor ei salvatori, reacțiunea austriacă, după cum a arătat *Szemere* în broșura „*Ungaria, 1848—1860*”, Londra, 1860⁴⁹³, i-a împins pe slavi înapoi sub steagul maghiar. Atît înainte cit și după 1848, dominația austriacă asupra Ungariei a fost deci însoțită de dominația maghiarilor în Ungaria. Cu totul altfel stau lucrurile cu Rusia, indiferent de faptul dacă dominația direct sau indirect în Ungaria. Dacă totalizăm elementele înrudite cu ea sub raportul obîrșiei sau al religiei, vedem că Rusia poate dispune imediat de *majoritatea populației*, care este *nemaghiară*. Maghiarii sînt copleșiți din punct de vedere numeric de slavi, înrudiți cu Rusia sub raportul obîrșiei, și de valahi, înrudiți cu ea sub raportul religiei. Dominația rusă în Ungaria echivalează deci cu *pieirea națiunii ungare*, adică a Ungariei, istoricește legată de dominația maghiarilor*.

Voqt îi lasă pe *polonezi* ca prin „liberă autodeterminare” să fie înghițiți de *Rusia*, iar pe *unguri*, prin dominația rusă, să piară înghițiți de *elementul slav***.

* Generalul *Moritz Perczel*, vestit din războiul revoluționar ungar, a părăsit încă în timpul campaniei din Italia pe ofițerii unguri grupați la Torino în jurul lui *Kossuth*, arătînd într-o declarație publică motivele plecării sale în felul următor: pe de o parte, *Kossuth*, care devenise o simplă spriețoare bonapartistă, pe de alta perspectiva viitorului rus al Ungariei. În răspunsul său (datat St. Hélier, 19 aprilie 1860) la o scrisoare prin care-l rugasem să-mi dea explicații mai amănunțite în legătură cu declarația sa, el scria printre altele: „Niciodată nu voi deveni o unealtă care să salveze Ungaria din ghearele vulturului cu două capete numai pentru a o împinge apoi în brațele ucigașe ale ursului nordic”.

** D-l *Kossuth* nu s-a indoit niciodată de justețea ideilor expuse mai sus. El știa că *Austria* se poate purta cu cruzime față de Ungaria, dar nu o poate nimici. „Împăratul Iosif al II-lea — scrie el din Kütahya la 15 februarie 1851 marelui vizir Reșid-pașa —, singurul om de geniu pe care l-a produs Casa de Habsburg, a epuizat toate resursele excepționale ale minții sale ascuțite și ale ideii, pe atunci încă foarte răspîndite, despre puterea dinastiei sale în încercarea lui de a germaniza Ungaria și de a face să fie înghițită de un stat unitar, dar Ungaria a ieșit cu o vitalitate sporită din această luptă... În ultima revoluție, Austria s-a ridicat din țărîna numai pentru a cădea în genunchi în fața țarului, stăpînul ei, care niciodată nu-și dă ajutorul, ci întotdeauna îl vinde. Și Austria a trebuit să plătească scump acest ajutor”. (*Corespondența lui Kossuth**, pag. 33.) În aceeași scrisoare, el mai scrie că numai Ungaria și Turcia unite ar putea zădărnici *uneltirile panslaviste* ale Rusiei. La 17 Ianuarie 1851, el îi scria din Kütahya lui *David Urquhart*: „We must crush Russia, my dear Sir! and, headed by you, we will! I have not only the resolution of will, but also that of hope! and this no vain word, my dear Sir, no sanguine fascination; it is the word of a man, who is

Dar *Vogt* tot n-a făcut încă destul pentru Rusia.

Printre „provinciile negermane” ale Austriei, de dragul cărorora Confederația germană nu urma „să tragă spada” împotriva Franței și Rusiei, care „este cu totul de partea Franței”, se aflau nu numai Galiția, Ungaria, Italia, ci și *Boemia și Moravia*.

„Rusia — spune *Vogt* — reprezintă punctul fix în jurul căruia tiad tot mai mult să se grupeze popoarele slave” (l. c., pag. 9—10).

Populația Boemiei și Moraviei se numără printre „popoarele slave”. La fel cum cnezatul Moscovei s-a transformat în Rusia, Rusia trebuie să se transforme în Panslavonia. „Avîndu-i pe cehi... în coastă, nu vom putea ține piept nici unui dușman” (l. c., pag. 134). Noi, adică Germania, trebuie să căutăm să scăpăm de cehi, adică de Boemia și Moravia. „Nici o garanție pentru posesiunile negermane ale suveranilor” (l. c., pag. 133). „Nici un fel de provincii negermane în Confederație” (l. c.), ci numai provincii germane în Franța! De aceea trebuie „dată mină liberă” nu numai „actualului imperiu francez... atîta timp cît nu violează teritoriul Confederației germane” (Prefață, pag. 9), ci trebuie „dată mină liberă” și Rusiei atîta timp cît nu violează decît „provincii negermane ale Confederației”. Rusia va ajuta Germania să-și dezvolte „unitatea” și „integritatea națională” trimițînd trupe la frontierele „apendicelor slave” ale Austriei, care fac obiectul „intrigilor” Rusiei. În timp ce Austria are de furcă în Italia cu Ludovic Bonaparte, iar Prusia silește sabia federală germană să rămînă în teacă, fără îndoială că „țarul binevoitor” va instiga la revoluții în *Boemia și Moravia*, „sprijinindu-le în secret cu bani, arme și muniții” (l. c., pag. 13).

Și „avîndu-i pe cehi în coastă, nu vom putea ține piept nici unui dușman”!

De cită mărinimie dă dovadă „țarul binevoitor” vrînd să ne scape de Boemia și Moravia, cu cehii lor, care, ca „popor slav, trebuie, firește, să se grupeze în jurul Rusiei”.

wont duly to calculate every chance: of a man though very weak in faculties, not to be shaken in perseverance and resolution, etc.” (l. c., pag. 39). („Trebuie să zdrobim Rusia, dragă prietene, și, conduși de dv., o vom zdrobi. Nu sînt numai plin de hotărîre, dar și de speranțe, și acestea nu sînt vorbe goale, dragă prietene, nici fantezii optimiste, ci cuvîntul unui om obișnuit să cumpănească cu grijă toate șansele; al unui om care, deși nu poate face decît foarte puțin, este de o perseverență și hotărîre de neclintit etc.”).

Să vedem cum apără Vogtul imperiului frontiera de răsărit a Germaniei încorporînd Boemia și Moravia Rusiei. Boemia să devină rusă! Dar Boemia se află în mijlocul Germaniei, despărțită de Polonia rusă prin Silezia, iar de Ungaria și Galizia, rusificate de Vogt, prin Moravia, rusificată și ea de Vogt. Rusia obține astfel un teritoriu al Confederației germane lung de 50 și lat de 25—35 de mile germane. Ea își împinge frontiera cu 65 de mile germane spre vest. Dar, întrucît de la Eger la Lauterburg în Alsacia nu sînt, în linie dreaptă, decît 45 de mile germane, Germania de nord ar fi complet separată de Germania de sud, pe de o parte, prin pana franceză și, pe de altă parte, și mai ales prin cea rusă, și *împărțirea Germaniei ar deveni un fapt împlinit*. Drumul direct de la Viena la Berlin, ba chiar de la München la Berlin ar trece prin Rusia. Dresden, Nürnberg, Regensburg, Linz ar fi orașele noastre de graniță cu Rusia; poziția pe care am ocupa-o în sud față de slavi ar fi cel puțin aceeași ca înainte de Carol cel Mare (pe cînd în apus Vogt nu ne permite să ne întoarcem la Ludovic al XV-lea), și am putea șterge o mie de ani din istoria noastră.

Boemia poate fi folosită și mai bine în scopul în care a fost folosită Polonia. Ajunge ca Praga să fie transformată într-o tabără întărită și să se construiască fortificații auxiliare la vărsarea riurilor Moldava și Eger în Elba — și armata rusă din Boemia poate aștepta liniștită armatele germane, care din capul locului înaintează despărțite din Bavaria, Austria și Brandenburg, lăsîndu-le pe cele mai puternice să se izbească de fortificații, iar pe cele mai slabe nimicîndu-le în parte.

Să privim o hartă lingvistică a Europei centrale, de pildă „*slovanský zeměvid*” a lui Šafařík⁴⁹⁴, o autoritate în materie de slavistică. Potrivit acestei hărți, granița limbii slave se întinde de la Stolp, pe coasta Pomeraniei, prin Iastrow, la sud de Chodziehen pe Netze, iar apoi spre apus pînă la Meseritz, de unde cotește brusc spre sud-est. Aici, o pană masivă germană se înfîge din Silezia adînc între Polonia și Boemia. În Moravia și Boemia, limba slavă înaintează din nou departe spre apus, ce-i drept atacată din toate părțile de elementul german, care cîștigă teren; aici există orașe și insule de limbă germană, după cum și în nord întreaga Vistulă inferioară și cea mai mare parte a Prusiei orientale și occidentale sînt ger-

mane ; elementul german pătrunde în Polonia, creînd o situație supărătoare pentru ea. Între cel mai vestic punct al limbii poloneze și cel mai nordic punct al limbii cehe se află, în plin teritoriu de limbă germană, o insulă de limbă vendă și luzită, plasată astfel încît aproape că izolează Silezia.

Pentru panslavistul rus *Vogt*, care are la dispoziția lui Boemia, nu poate exista nici o îndoială în legătură cu granița naturală a statului slav. Ea duce de la Meseritz direct spre Lieberose și Lübben, de aici spre sud de locul unde Elba taie munții de la granița Boemiei și continuă apoi de-a lungul granițelor de vest și de sud ale Boemiei și Moraviei. Tot ce se află la est de această linie este slav ; cele cîteva enclave germane și celelalte pene nedorite de pe teritoriul slav nu mai pot sta în calea dezvoltării marelui tot slav ; de altfel, nici nu au dreptul să fie acolo unde sint. Odată stabilită „această stare de lucruri panslavistă“, se impune ca ceva de la sine înțeles și în sud o rectificare asemănătoare a granițelor. Și aici s-a înfipt nepoftită o pană germană între slavii de nord și cei de sud, ocupînd cîmpia Dunării și Alpii Stiriei. *Vogt* nu poate tolera această pană și, ca un om consecvent, anexează la Rusia Austria, Salzburgul, Stiria și regiunile germane din Carintia. Faptul că la această constituire a imperiului slavorus, potrivit celor mai verificate elemente ale „principiului naționalităților“, Rusiei îi vor reveni, pe lîngă cei cîteva maghiari și romîni, și diferiți turci (prin subjugarea Cerkasiei și exterminarea tătarilor din Crimeea, „șarul binevoitor“ contribuie doar și el la înfăptuirea „principiului naționalităților“) ca pedeapsă pentru că s-au infiltrat între slavii de nord și cei de sud, *Vogt*, sfidînd Austria, l-a explicat deja.

În această operație, noi, germanii, nu pierdem nimic decît Prusia orientală și occidentală, Silezia, o parte din Brandenburg și Saxonia, întreaga Boemie, Moravia și restul Austriei în afară de Tirol (o parte a acestuia, potrivit „principiului naționalităților“, urmînd să revină Italiei), — nimic decît toate acestea și în plus existența noastră națională.

Să ne oprim însă deocamdată numai la ceea ce va fi dacă Galiția, Boemia și Moravia vor deveni *ruse*.

În acest caz, Austria germană, Germania de sud-vest și de nord n-ar putea niciodată acționa în comun decît — și aici s-ar ajunge în mod inevitabil — *sub hegemonia Rusiei*.

Vogt ne pune pe noi, germanii, să intonăm cîntecul parizienilor lui din 1815 :

„Vive Alexandre,
Vive le roi des rois,
Sans rien prétendre,
Il nous donne des lois” *

„Principiul naționalităților” al lui Vogt, pe care voia să-l infăptuiască în 1859 prin alianța dintre „îngerul alb al Nordului” și „îngerul alb al Sudului”, urma deci, potrivit propriei sale concepții, să-și găsească expresia, în primul rînd, în dizolvarea națiunii poloneze, pieirea națiunii maghiare și dispariția națiunii germane în *sinul statului rus*.

De astă dată n-am menționat izvoarele lui originale, broșurile editate de Dentu, ci mi-am rezervat un *singur* citat concludent, din care rezultă că în tot ceea ce spune aici — fie prin aluzii, fie că-l ia gura pe dinainte — el nu face decît să se conformeze unei lozinci lansate de Tuileries. În „*Pensiero ed Azione*”⁴⁹⁵ din 2—16 mai 1859, Mazzini, precizînd evenimentele care ulterior s-au produs, menționează, printre altele, că primul punct al alianței încheiate între Alexandru al II-lea și Ludovic Bonaparte glăsuia „*abbandono assoluto della Polonia*” (abandonarea totală a Poloniei de către Franța, ceea ce Vogt traduce prin: „lichidarea totală a prăpastiei care există între Polonia și Rusia”).

„Che la guerra si prolunghi e assuma... proporzioni europee, l'insurrezione delle provincie oggi turche preparata di lunga mano e quelle dell'Ungheria, daranno campo all'Alleanza di rivelarsi... Principi russi governerebbo le provincie che surgerebbo sulle rovine dell'Impero Turco et dell'Austria... Constantino di Russia è già proposto ai malcontenti ungheresi”. (Vezi „*Pensiero ed Azione*” nr. din 2—16 mai 1859.) („Dacă războiul se va prelungi și va lua proporții europene, insurecția din provinciile turcești, pregătită cu mult înainte, și cea din Ungaria vor da alianței prilejul să se manifeste sub forme concrete... Prinți ruși vor governa statele create pe ruinele imperiului turc și ale Austriei... Constantin al Rusiei a și fost propus ungurilor nemulțumiți”).

De altfel, *rusofilia* lui Vogt nu are decît un caracter subordonat. În această privință, el nu face decît să se conformeze unei lozinci lansate de Tuileries, se străduiește să pregătească Germania în vederea mașinațiilor asupra cărora conveniseră între ei Ludovic Bonaparte și Alexandru al II-lea în cazul că

* — „Trăiască Alexandru,
Rege între regi,
Nimic nu ne cere,
În schimb ne dă legi”. — *Nota trad.*

în războiul împotriva Austriei ar surveni o anumită cotitură ; în realitate, el nu face decît să repete servil frazele panslaviste ale izvorului său original de la Paris. Adevărata lui treabă este să cînte „Cîntul despre Ludovic”⁴⁹⁶.

„Einan kùning wèiz ih, hêizit hêr Hlûdowig
ther gêrno Gôde (adică națiunilor) dionôt” *.

Am văzut mai sus că Vogt laudă Sardinia pentru că „și-a cîștigat pînă și stima Rusiei”. Și acum următoarea paralelă :

„În declarațiile ei” (ale Prusiei) — spune el —, „nici nu este vorba de Austria... În cazul unui război iminent între America de Nord și Cochinchina, limbajul ar fi fost același. În schimb, sînt subliniate în mod special menirea germană a Prusiei, obligațiile ei germane, vechea Prusie. De aceea *Franța*” (iar potrivit declarației făcute de el în legătură cu Franța la pag. 27 : „Franța se reduce acum exclusiv la persoana suveranului ei”) „împarte elogi prin «Moniteur» și prin celelalte organe de presă. — Austria spumegă”. („Studii”, pag. 18.)

„Că Prusia concepe just «menirea» ei «germană» rezultă din elogiile care-i sînt adresate de Ludovic Bonaparte prin «Moniteur» și celelalte organe de presă ale regimului loviturii de stat din decembrie”. Ce impertinență cinică ! Ne amintim cum, din simpatie pentru „îngerul alb al Nordului”, Vogt susține că numai Austria violează tratatele din 1815 și că numai ea cotopește Cracovia. Aceleași bune oficii le face acum și „îngerului alb al Sudului”.

„Acest stat bisericesc, față de a cărui republică” (republica statului bisericesc !) „Cavaignac, reprezentantul partidului republican doctrinar și replica militară a lui Gagern” (halal paralelă !), „a săvîrșit un genocid mirșav” (a săvîrșit față de republica unui stat un genocid !), „genocid care totuși nu l-a ajutat să devină președinte” (l. c., pag. 69.)

Deci Cavaignac, și nu Ludovic Bonaparte, a săvîrșit față de Republica romană un „genocid mirșav”. În noiembrie 1848, Cavaignac a trimis într-adevăr la Civita Vecchia o flotă de război pentru paza personală a papei. Dar abia în anul următor, abia la cîteva luni de zile după ce Cavaignac a căzut în alegerile prezidențiale, abia la 9 februarie 1849 a fost desființată puterea laică a papei și proclamată Republica romană, astfel încît Cavaignac n-a putut asasina o republică inexistentă pe timpul guvernării sale. La 22 aprilie 1849, Ludovic Bonaparte l-a trimis pe generalul Oudinot cu 14 000 de

* — „Un rege știu, pe domnul Ludovic,
Lui dumnezeu slujindu-i prea cucernic”. — Nota trad.

oameni la Civita Vecchia după ce obținuse de la Adunarea națională sumele necesare pentru expediția împotriva Romei prin declarații solemne și repetate că nu urmărește altceva decât să se împotrivescă unei invazii proiectate de Austria în statul roman. După cum se știe, hotărîrea lui Ledru-Rollin și a Muntelui de a răzbuna „genocidul mîrșav săvîrșit față de Republica romană”, care constituia totodată o „violare mîrșavă a Constituției franceze” și o „încălcare mîrșavă a hotărîrii luate de Adunarea națională”, *punîndu-l sub acuzare pe Ludovic Bonaparte*, autorul tuturor acestor mîrșavii, a dus la catastrofa de la Paris din 13 iunie 1849⁴⁹⁷. Vedem deci cît de „mîrșav”, și cu cîtă nerușinare *falsifică* istoria abjectul sicofant al loviturii de stat *Karl Vogt* pentru a pune în afară de orice îndoială chemarea domnului „Hlûdowîg” de eliberator al națiunilor în general și al Italiei în special.

Vogt își amintește din cele citite în „*Neue Rheinische Zeitung*” că în Franța clasa țăranilor parcelari constituie, alături de clasa lumpenproletariatului, singura bază socială pe care se sprijină Bas Empire. El prezintă acest fapt în felul următor :

„Actualul imperiu nu are adepți în păturile culte și nici în rîndul burgheziei franceze — de partea lui *sînt* doar două mase, armata și proletariatul agricol, care nu știe să citească și să scrie. Dar ele constituie $\frac{9}{10}$ din populație, reprezentînd instrumentul puternic organizat cu ajutorul căruia poate fi zdrobită orice împotrivire, precum și *turma de iloși ai ipotecii*, care nu dispun de nimic altceva decît de *buletinul de vot*” (pag. 25).

Populația rurală a Franței, inclusiv armata, abia dacă constituie $\frac{2}{3}$ din întreaga populație. Vogt face din nici măcar $\frac{2}{3}$ $\frac{9}{10}$. Întreaga populație rurală a Franței, din care aproximativ $\frac{1}{5}$ o formează proprietarii funciari înstăriți, iar o altă $\frac{1}{5}$ oameni fără pămînt și avere, el o transformă în întregime în țăranii parcelari „iloși ai ipotecii”. În sfîrșit, cu excepția orașelor, el șterge orice știință de carte în Franța. La fel cum pînă acum falsifică istoria, el falsifică aici statistica pentru a lărgi pedestalul eroului său. Pe acest pedestal îl asază acum pe însuși eroul.

„Prin urmare, de fapt Franța se reduce în prezent exclusiv la persoana suveranului ei, despre care Masson” (altă autoritate!) „spunea că «are mari însușiri de om de stat și de suveran, o voință de nezdrun-cinat, un tact desăvîrșit, o fermitate de neclintit, o inimă neînfricată, o minte ageră și cutezătoare, și o dirzenie fără pereche»” (l. ç., pag. 27).

„Wie saeeleclie stät im an
 allez daz, daz êr begät !
 wie gâr sin lip ze wunsche stät !
 wie gënt im so geliche inein
 die finen keiserlichen bein“. (*Tristan*) *

Vogt îi smulge lui Masson al său cădelnița pentru a tămîia el însuși. La lista virtuților înșirate de Masson, el adaugă : „judecată lucidă“, „spirit inventiv foarte dezvoltat“, „înțelepciunea șarpelui“, „perseverență tenace“ (pag. 28) și apoi îngaimă ca un Tacit de anticameră : „*Originea* acestei domnii este *groaza*“, ceea ce, în orice caz, este o absurditate. El trebuie să transforme în mod melodramatic figura grotescă a eroului său într-un om mare, și astfel „Napoleon cel Mic“ ⁴⁹⁸ devine acest „*om al destinului*“ (l. c., pag. 36).

„Fie ca *împrejurările actuale* — exclamă Vogt — să ducă la o *schimbare*“ (ce expresie modestă — la o *schimbare* !) „în cîrmuirea acestuia“ (adică a omului destinului) ; „în ceea ce ne privește, nu vom întîrzia să ne exprimăm *felicitățile noastre sincere*, deși pentru moment nu *putem* întrevedea *nici o perspectivă* în acest sens !“ (l. c., pag. 29).

În ce măsură lua în serios „inimosul“ nostru amic felicitațiile sale in petto reiese din cele ce urmează :

„În cazul unei *păci îndelungate, situația internă* va deveni însă **din zi în zi mai precară**, deoarece în Franța armata are legături mult mai strinse cu păturile culte decît, de pildă, în statele germane, în Prusia și Austria ; și anume aceste pături găsesc ecou în rîndurile ofițerilor, așa că într-o bună zi *singurul sprijin activ* al puterii împăratului i-ar putea scăpa din mînă“ (l. c., pag. 26—27).

Deci, „în caz de **pace îndelungată**“, „*situația internă*“ devine „**din zi în zi mai precară**“. De aceea, Vogt trebuia să încerce să-i ușureze lui Ludovic Bonaparte *violarea păcii*. Armata, „singurul sprijin activ“ al „puterii“ lui, amenința să-i „scape din mînă“. De aceea Vogt demonstra că sarcina Europei este să lege din nou „armata“ franceză de Ludovic Bonaparte printr-un război „localizat“ în Italia. Într-adevăr, la sfîrșitul anului 1858, rolul lui Badinguet — cum îl numesc în mod ireverențios parizienii pe „nepotul unchiului său“ —

* Ce bine-l prinde tot ce face !
 Ce grațioasă, ce nurlie
 Făptura lui ! Și ce picioare !
 Augusta lor zveltețe, oare
 Cine-ar putea să o descrie ?

(Gottfried von Strasbourg
 „Tristan și Isolda“). — *Nota trad.*

părea să aibă un final tragic. Criza comercială generală din 1857—1858 paralizase industria franceză*. Manevrela guvernului de a împiedica ascuțirea crizei au dat acestei calamități o formă cronică, astfel încît stagnarea comerțului francez a durat pînă la izbucnirea războiului din Italia. Pe de altă parte, între 1857 și 1859 prețul cerealelor a scăzut atît de mult, încît la diferite *congrès agricoles* au început să se audă lamentări că practicarea agriculturii în Franța, date fiind prețurile scăzute ale cerealelor și impozitele ridicate, devine imposibilă. Încercarea ridicolă a lui Ludovic Bonaparte de a ridica în mod artificial prețurile cerealelor printr-un ucaz care să impună brutarilor din toată Franța să facă depozite de cereale nu trăda decît dezorientarea și neputința regimului său.

Politica externă a regimului loviturii de stat a fost marcată doar de o serie de încercări neizbutite de a-l pașișa pe Napoleon — asalturi care s-au soldat de fiecare dată cu o retragere oficială. Așa au fost intrigile lui Ludovic Bonaparte împotriva Statelor Unite ale Americii, manevrele pentru reînvierea comerțului cu sclavi⁴⁹⁹, amenințările melodramatice la adresa Angliei. Insolențele pe care acesta și le-a permis atunci față de Elveția, Sardinia, Portugalia și Belgia — deși n-a putut nici măcar împiedica Belgia să fortifice Anversul — au scos și mai mult în evidență eșecul suferit de el în fața marilor puteri. În parlamentul englez, „Napoleon cel Mic” devenise o expresie curentă, iar „*Times*” în articolele publicate la sfîrșitul anului 1858 îl ironiza pe „omul de fier” numindu-l „omul de gutapercă”. Între timp, bombele lui Orsini au luminat asemenea unui fulger situația internă din Franța. S-a văzut că regimul lui Ludovic Bonaparte era tot atît de șubred ca în primele zile ale loviturii de stat. *Lois de sûreté publique*⁵⁰⁰ trădau totala lui izolare. El a fost nevoit să cedeze puterea propriilor săi generali. Lucru fără precedent — Franța a fost împărțită, după obiceiul spaniol, în 5 căpitănii generale. Prin instituirea regentei, Pélissier a fost recunoscut în fapt drept cea mai înaltă autoritate a Franței⁵⁰¹. De altfel, reinstaurarea terreur nu speria pe nimeni. În loc să fie înspăimîntător, nepotul olandez al băătăliei de la Austerlitz nu era decît grotesc⁵⁰². Montalembert l-a

* Într-adevăr, regimul lui Ludovic Bonaparte s-a menținut atîta timp datorită prosperității industriale. În urma descoperirilor făcute în Australia și California și a efectelor pe care le-au avut ele asupra pieței mondiale, exportul francez a crescut de două ori și mai bine, luînd o amploare fără precedent. În ultimă instanță, California și Australia au fost cauza eșecului revoluției din februarie.

putut juca la Paris pe Hampden, Berryer și Dufaure au putut trăda, în pledoariile lor, speranțele burgheziei, iar Proudhon a putut propovădui la Bruxelles Ludovic-Filip-ismul cu un acte additional⁵⁰³, în timp ce Ludovic Bonaparte însuși a dezvăluit în fața întregii Europe forța crescîndă a Marianei. În timpul răscoalei de la Châlons⁵⁰⁴, ofițerii, auzind că la Paris a fost proclamată republica, în loc să pornească împotriva insurgenților, au întreat mai întii, prudenți, la prefectură dacă într-adevăr a fost proclamată republica la Paris, dovadă concludentă că pînă și armata considera imperiul restaurat drept o pantomimă, a cărei ultimă scenă se apropia. La Paris, duelurile scandaloase ale unor ofițeri aroganți, alături de loviturile de bursă scandaloase, în care au fost compromiși capii bandei 10 decembrie! În Anglia, căderea guvernului lui Palmerston din pricina alianței acestuia cu Ludovic Bonaparte!⁵⁰⁵ În sfîrșit, o vistierie care nu mai putea fi umplută decît prin măsuri excepționale! Iată situația în care se afla Bas Empire la sfîrșitul anului 1858. Sau cădea puterea imperială cu strălucirea ei falsă, sau trebuia să se pună capăt farsei ridicole a unui imperiu napoleonian *în cadrul* granițelor stabilite prin tratatele din 1815. Dar pentru aceasta era nevoie de un *război localizat*. Simpla perspectivă a unui război împotriva Europei ar fi fost atunci de ajuns pentru a provoca o explozie în Franța. Și un copil înțelegea ce a spus *Horsman* în parlamentul englez :

„Știm că Franța își va sprijini împăratul atîta timp cît ezităriile noastre asigură succesul politicii lui externe, dar avem temeuri să credem că ea îl va părăsi de îndată ce i ne vom opune cu hotărîre“.

Problema era dacă războiul putea fi *localizat*, adică dus cu înalta permisiune a Europei. Franța însăși trebuia mai întii pregătită încetul cu încetul pentru război, printr-o serie de tratative ipocrite de pace, care să eșueze de fiecare dată. Dar și aici Ludovic Bonaparte a scrîntit-o. Lordul Cowley, ambasadorul englez la Paris, plecase la Viena cu propuneri formulate de Ludovic Bonaparte și aprobate de guvernul de la Londra (Derby). Contrar așteptărilor, la Viena (vezi Cartea albastră citată mai sus), sub presiunea Angliei, aceste propuneri au fost acceptate. Abia se înapoiase Cowley la Londra cu vestea că s-a ajuns la o „rezolvare pașnică“, cînd, pe neașteptate, a sosit știrea că Ludovic Bonaparte renunță la propriile sale propuneri și se alătură propunerii Rusiei de a se convoca un congres în vederea adoptării unor măsuri împotriva Austriei. Numai datorită intervenției Rusiei răz-

boiul a devenit posibil. Dacă Rusia n-ar mai fi avut nevoie de Ludovic Bonaparte pentru a-și înfăptui planurile — *fie pentru a și le înfăptui împreună cu Franța, fie pentru a transforma, cu ajutorul loviturilor Franței, Austria și Prusia în uneltele ei docile* —, acesta ar fi fost răsturnat încă de pe atunci. Dar, în pofida sprijinului secret al Rusiei, în pofida promisiunilor lui Palmerston, care aprobase la Compiègne mașinația de la Plombières⁵⁰⁶, totul depindea de atitudinea Germaniei, deoarece, pe de o parte, în Anglia mai era la putere un guvern tory, iar pe de altă parte perspectiva unui război european ar fi făcut să explodeze nemulțumirea care mocnea atunci în Franța împotriva regimului bonapartist.

Vogt se dă singur de gol spunând că n-a cîntat al său „Cînt despre Ludovic” din simpatie pentru Italia și nici de teama despotismului laș, conservator, pe cît de neputincios, pe atît de brutal al Austriei. Dimpotrivă, el presupunea că, chiar dacă Austria, care, de altfel, fusese *silită* să înceapă războiul, la început ar fi repurtat o victorie în Italia,

„în orice caz, în Franța ar fi izbucnit revoluția, imperiul s-ar fi prăbușit, și altul ar fi fost viitorul” (l. c., pag. 131). El presupunea că, „în cele din urmă, trupele austriece n-ar fi putut ține piept forțelor dezlănțuite ale poporului francez” (l. c.), că „armata austriacă victorioasă și-ar fi creat singură în revoluțiile din Franța, Italia, Ungaria un adversar care ar fi nimic-o”.

Dar pentru Vogt important era nu ca Italia să se elibereze de sub dominația Austriei, ci ca Franța să fie înrobită de Ludovic Bonaparte.

Mai e oare nevoie de alte dovezi că Vogt nu era decît unul din nenumăratele megafoane pe care grotescul ventriloc de la Tuileries îl folosea pentru a se face auzit în limbi străine ?

Vă amintiți, desigur, că, atunci cînd Ludovic Bonaparte și-a descoperit pentru prima oară menirea de eliberator al națiunilor în general și al Italiei în special, Franța oferea un spectacol unic în istoria ei. Întreaga Europă se minuna de îndîrjirea cu care Franța respingea „les idées napoléoniennes”⁵⁰⁷. Entuziasmul cu care pînă și „les chiens savants” * din Corps legislatif ** aclamau asigurările de pace ale lui Morny; tonul indignat cu care „Moniteur” dojenea națiunea cînd pentru faptul că s-a lăsat tîrită de interese materiale, cînd pentru lipsa de elan patriotic, cînd pentru faptul că se

* — cîinii dresați. — *Nota trad.*

** — Adunarea legislativă. — *Nota trad.*

îndoieste de înțelepciunea politică și de talentul de comandant de oști al lui Badinguet; mesajele oficiale liniștitoare adresate tuturor Camerelor de comerț din Franța, asigurarea dată de împărat că „étudier une question n'est pas la créer” *, — toate acestea mai sînt încă vii în amintirea tuturor. Presa engleză, uimită de acest spectacol neobișnuit, abunda în flecăreli inofensive cu privire la transformarea pacifistă a caracterului francezilor; bursa considera problema „va fi sau nu va fi război” drept un „duel” între Ludovic Bonaparte, care voia războiul, și națiune, care nu-l voia; se încheiau chiar pariuri cine va învinge: națiunea sau „nepotul nchiului său”. Pentru a ilustra situația de pe atunci, vreau să citez numai câteva pasaje din revista engleză „Economist”⁵⁰⁸, care, ca organ de presă al City-ului, ca prevestitor al războiului din Italia și ca creație a lui Wilson (recent decedat lord trezorier al Indiei și uneltă a lui Palmerston), se bucura de multă autoritate:

„Alarmat de colosala fierbere pe care a stîrnit-o, guvernul francez a recurs acum la un sistem de liniștire”. („Economist”, 15 ianuarie 1859.)

În numărul său din 22 ianuarie 1859, într-un articol intitulat „*Limitele practice ale puterii imperiale în Franța*”, „Economist” spune:

„Indiferent dacă planurile împăratului cu privire la războiul din Italia se vor înlăptui sau nu, un lucru cel puțin este cert, și anume că planurile lui s-au lovit de o împotrivire dirză și, pare-se, neașteptată, exprimată în atitudinea glacială cu care au fost primite de opinia publică din Franța, în lipsa oricărei simpatii față de planul împăratului... El propune război, iar poporul francez nu manifestă decît îngrijorare și nemulțumire; titlurile de stat sînt depreciate, teama de perceptor înăbușă orice urmă de entuziasm războinic și politic, partea comercială a națiunii este cuprinsă de panică, districtele rurale sînt nemulțumite și amuțite de teama unor noi recrutări și impozite; cercurile politice, care au acordat cel mai puternic sprijin regimului imperial, ca pe un *pis aller* ** împotriva anarhiei, se declară din aceleași motive împotriva războiului; într-un cuvînt, Ludovic Bonaparte a constatat că toate clasele se opun războiului, și chiar și unui război pentru Italia într-o măsură atît de mare cum nici nu bănuise” ***.

* — „a studia o problemă nu înseamnă a o crea”. — *Nota trad.*

** — expedient. — *Nota trad.*

*** Lordul Chelsea, care-l înlocuise la Paris pe lordul Cowley în lipsa acestuia, scrie: „The official disavowal” (în „Moniteur” din 5 martie 1859) „of all warlike intentions on the part of the Emperor, this Imperial message of peace, has been received by all classes of Paris with feelings of what may be called exultation”. (Blue Book „On the affairs of Italy. January to May 1859”, nr. 88.) („Declarația oficială a împăratului că renunță la orice intenții de război, acest mesaj de pace al împăratului a fost primit la Paris de toate clasele cu un entuziasm de nedescris”.)

Ca o contrabalansare a acestei stări de spirit a poporului francez, s-a trecut la publicarea în editura Dentu a acelor broșuri originale, în care, „în numele poporului”, se cerea „împăratului” să înlesnească, „în sfârșit, Franței să se întindă cu măreție de la Alpi la Rin” și să nu se mai opună „spiritului războinic” și „năzuinței poporului spre eliberarea națiunilor”. Voqt cîntă la unison cu prostituatele loviturii de stat din decembrie. Și în timp ce Europa era uimită de dorința nestrămutată de pace a Franței, Voqt descoperă că „acest nestatornic popor” (francezii) „*pare să fie acum cuprins de o stare de spirit războinică*” (l.c., pag. 29, 30) și că d-l Hludowig nu face decît să urmeze „spiritul dominant al vremurilor”, care tinde tocmai spre „independența națiunilor” (l.c., pag. 31). El nu crede, firește, *nici un* cuvînt din ceea ce scrie. În „Programul” său, care îi chema pe democrați să colaboreze la propaganda sa bonapartistă, el arată foarte amănunțit că în Franța războiul din Italia este *nepopular*.

„*Deocamdată nu văd nici o primejdie pentru Rin, dar ea s-ar putea ivi în viitor; un război aici sau împotriva Angliei l-ar face pe Ludovic Napoleon aproape popular, pe cînd războiul din Italia nu se bucură de popularitate*”. („Lucrarea capitală”, documente, pag. 34.) *

Dacă unele broșuri originale editate de Dentu căutau să trezească națiunea franceză din „letargia ei pacifistă” prin tradiționalele planuri de cucerire și să pună în gura națiunii dorințele personale ale lui Ludovic Bonaparte, alte broșuri, și în special „*Moniteur*”, aveau misiunea să convingă în primul rînd Germania că împăratul nutrește o aversiune împotriva anexiunilor teritoriale și că el are menirea de a fi un mesia eliberator al națiunilor. Dovezile din care rezultă, pe de o parte, politica lui dezinteresată și, pe de altă parte, năzuința lui de a elibera națiunile pot fi ușor memorate, întrucît sînt mereu repetate și se învîrtesc în jurul a numai două puncte de sprijin. Dovada politicii dezinteresate a regimului loviturii de stat din decembrie o constituie *războiul Crimeii*. Dovada năzuin-

* *Nota bene*. În „*Studiile*” sale, Voqt repetă împreună cu „*Moniteur*” și cu broșurile originale editate de Dentu „că un curios capriciu al soartei îl silește pe acest om” (Ludovic Bonaparte) „să lupte în primele rînduri ca *eliberator al națiunilor*” (pag. 35), că „trebuie să *sprijinim* această politică atîta timp cît ea se menține în limitele eliberării națiunilor” și că *trebuie să așteptăm „pînă se va produce această eliberare datorită acestui om al destinului”* (pag. 36). În „*Programul*” lui Voqt, însă, adresat domnilor democrați, se spune, dimpotrivă: „*Putem și trebuie să vă punem în gardă împotriva ajutorului venit de la un asemenea om*”. („*Lucrarea capitală*”, documente, pag. 34.)

ței lui de a elibera națiunile o constituie *colonelul Cuza și națiunea română*. În această privință, chiar „*Moniteur*” a fost acela care a dat tonul. Vezi „*Moniteur*” din 15 martie 1859 despre *războiul Crimeii*. „*Moniteur*” din 10 aprilie 1859 spune în legătură cu *națiunea română*:

„În ceea ce privește Germania cît și Italia, ea” (Franța) „dorește ca națiunile recunoscute prin tratate să se mențină, ba chiar să se întărească. — În *Principatele dunărene, el*” (împăratul) „s-a străduit să contribuie la triumful dezideratelor legitime ale acestor provincii pentru a promova și în această parte a Europei rînduiei bazate pe interese naționale”.

Vezi și broșura „*Napoleon al III-lea și problema română*”⁵⁰⁹, apărută la începutul anului 1859 în editura *Dentu*. Cu privire la *războiul Crimeii*:

„În sfîrșit, ce compensație a cerut Franța pentru singele vărsat de ea și pentru milioanele cheltuite de ea în Orient exclusiv în interesul Europei?” („*La vraie question*”, Paris, *Dentu*, 1859, pag. 13.)

Această temă, repetată la Paris în nenumărate variante, *Vogt* a expus-o în limba germană atît de corect, încît pare-se că *E. About*⁵¹⁰, această coșofană guralivă a bonapartismului, a retradus în franceză traducerea germană a lui *Vogt*. Vezi „*Prusia în 1860*”. Și aici ne urmărește din nou *războiul Crimeii și națiunea română sub conducerea colonelului Cuza*.

„Un lucru știm însă —, repetă *Vogt* după „*Moniteur*” și broșurile originale editate de *Dentu* —, și anume că Franța n-a cucerit nici o palmă de pămînt” (în *Crimeea*) „și că, după o *campanie victorioasă, unchiul* nu s-ar fi mulțumit cu rezultatul anemic de a-și fi stabilit superioritatea în materie de artă militară” („*Studii*”, pag. 33). „Aici se observă însă o deosebire *esențială* față de vechea politică napoleoniană” * (l.c.).

* De altfel, „*Napoleon cel Mic*” a copiat de la adevăratul Napoleon și frazeologia despre eliberarea națiunilor. De pildă, în *mai 1809*, Napoleon a publicat la Schönbrunn o proclamație adresată unghurilor în care, între altele, spunea: „*Ungurii!* A sosit momentul să vă redobîndiți *independența*... Nu vă cer *nimic*. Tot ce doresc este să vă văd un *popor liber și independent*. Faptul că ați fost legați de Austria a însemnat pentru voi un blestem etc.” La 16 mai 1797, Bonaparte a încheiat cu Republica Veneția un tratat; articolul întii al acestuia suna: „*Între Franța și Republica Veneția vor domni de acum încolo pace și bună înțelegere*”. Trei zile mai tîrziu, într-o depeșă secretă, el dezvăluia Directoratului francez ce anume urmărea prin încheierea acestei păci. Depeșa începe cu următoarele cuvinte: „*Vă trimit alăturat tratatul pe care l-am încheiat cu Republica Veneția și în virtutea căruia generalul Baraguay d'Hilliers în fruntea a 5000—6000 de soldați a ocupat Veneția*. Prin acest tratat de pace am urmărit diferite scopuri”. Drept ultim scop, el indică: „*Să pun capăt tuturor comentariilor care se fac în Europa, deoarece acum se va crea aparența că, ocupînd Veneția, n-am fi efectuat decît o operație vre-*

Ca și cum era nevoie ca Vogt să ne demonstreze că „Napoleon cel Mic” nu este adevăratul Napoleon! Cu același drept, Vogt ar fi putut prezice în 1851 că nepotul — care n-avea ce opune primei campanii din Italia și expediției din Egipt decît aventura de la Strasbourg, expediția de la Boulogne și parada militară cu cîrnați de la Satory — nu va reedita niciodată actul de la optsprezece Brumar⁶¹² și, cu atît mai puțin, își va pune vreodată pe cap coroana imperială. Aici se observă într-adevăr „o deosebire esențială față de vechea politică napoleoniană”. Să duci război împotriva unei coaliții europene și să duci război cu permisiunea unei coaliții europene era o a doua deosebire.

„Glorioasa campanie din Crimeea”, în care, după doi ani, forțele unite ale Angliei, Franței, Turciei și Sardiniei „au cucerit” o jumătate de fortăreață rusă, pierzînd în schimb, în folosul Rusiei, o întreagă fortăreață turcească (Kars) și au fost nevoite, la Congresul de la Paris⁶¹³, „să ceară” umil inamicului „permisiunea” de a-și transporta nestingherite trupele în patrie, — această campanie a fost într-adevăr tot ce vrei, numai „napoleoniană” nu. De fapt, glorioasă această campa-

melnică, cerută cu insistență *chiar de venețieni*.” După alte două zile, la 26 mai, Bonaparte scria consiliului municipal din Veneția: „Tratatul încheiat la Milano poate fi deocamdată semnat de consiliul municipal, articolele secrete — de trei dintre membrii lui. Voi face întotdeauna tot ce-mi va sta în putință pentru a vă dovedi dorința mea de a consolida libertățile voastre și de a vedea, în sfîrșit, *nefericita Italie* ocupîndu-și liberă și independentă față de toți străinii locul care i se cuvine în arena mondială”. Cîteva zile mai tîrziu, el scria generalului Baraguay d’Hilliers: „La primirea acestei scrisori, prezentați-vă guvernului provizoriu al Veneției și explicați-i că, în conformitate cu principiile care unesc acum Republica Franceză și Republica Veneția și în interesul direct al ajutorului pe care Republica Franceză îl acordă Veneției, este absolut necesar ca flota republicii să atingă un nivel care să insufle respect. *Sub acest pretext* veți pune stăpînire pe tot ce se poate — avînd însă, totodată, grijă să trăiți în bună înțelegere cu venețienii și să recrutați pentru marina noastră pe toți marinarii republicii, *acționînd însă în permanență în numele Veneției*. Într-un cuvînt, trebuie să aranjați lucrurile în așa fel, încît să transportați la Toulon tot echipamentul flotei și toate vasele aflate în portul Veneției. În virtutea unui articol secret din tratat, venețienii sînt obligați să livreze Republicii Franceze pentru flota din Toulon echipament și muniții în valoare de 3 000 000, dar *intenționez*, în interesul Republicii Franceze, să pun stăpînire, pentru nevoile Toulonului, pe toate vasele flotei venețiene și pe tot echipamentul ei”. (Vezi „*Corespondența secretă și confidențială a lui Napoleon*”, în 7 volume, Paris, 1817⁶¹¹.) Aceste ordine au fost executate textual, iar după ce Veneția a fost jefuită de toate mijloacele ei militare și navale, Napoleon a trădat, fără să ezite nici o clipă, pe noul său aliat, *Republica eliberată a Veneției* — pe care se jurase în mod solemn s-o apere cu orice risc — *jugului despotic al Austriei*.

nie a fost numai în romanul lui *Bazancourt*⁵¹⁴. Războiul Crimeii a demonstrat însă multe. Ludovic Bonaparte I-a trădat pe pretinsul său aliat (Turcia) pentru a obține alianța pretinsului său inamic. Primul succes al păcii de la Paris a fost sacrificarea „naționalității cerkasiene” și exterminarea de către ruși a tătarilor din Crimeea, precum și spulberarea speranțelor naționale pe care Polonia și Suedia le legaseră de o cruciadă a Europei occidentale împotriva Rusiei. Războiul Crimeii a mai avut și o altă morală: lui Ludovic Bonaparte nu-i mai era îngăduit să ducă un *al doilea război al Crimeii*, să piardă o armată încercată și să contracteze noi datorii de stat în schimbul sentimentului că Franța este destul de bogată „de payer sa propre gloire” *, că numele lui Ludovic Napoleon figurează într-un tratat european, că, aidoma lui *Vogt*, care îi dă o înaltă prețuire, „presa conservatoare și dinastică din Europa” recunoaște în mod unanim „augustele virtuți, înțelepciunea și cumpătarea împăratului” (l.c., pag. 32) și că întreaga Europă îi dădea pe atunci toate onorurile cunvenite unui Napoleon adevărat, cu condiția categorică ca Ludovic Bonaparte, după exemplul lui Ludovic-Filip, să facă bine să se mențină în „limitele rațiunii practice”, adică în limitele tratatelor din 1815, și să nu uite nici o clipă imperceptibila linie care separă pe măscărici de eroul în care pozează. Combinațiile politice, suveranii și rînduielile sociale care au permis șefului bandeii loviturii de stat din decembrie să joace rolul de Napoleon — mai întâi în Franța, iar apoi și în afara granițelor ei — într-adevăr sînt proprii epocii *lui*, dar nu-și au locul în analele mării revoluții franceze.

„Un fapt rămîne totuși, și anume că actuala politică franceză în răsărit a răspuns năzuințelor de unire ale unei națiuni” (cea *romînă*). („Studii”, pag. 34, 35.)

După cum am mai amintit, Cuza ține locul vacant fie pentru un guvernator rus, fie pentru un vasal rus. În harta „*Europa în 1860*”, în calitate de vasal figurează un mare duce de Mecklenburg. Rusia l-a lăsat, firește, pe Ludovic Bonaparte să culeagă *laurii acestei* emancipări a romînilor, în timp ce ea a tras toate foloasele de pe urma acestei emancipări. În calea viitoarelor intenții binevoitoare ale lui Ludovic Bonaparte stătea Austria. De aceea războiul din Italia trebuia să transforme Austria dintr-o piedică într-o unealtă.

* — „pentru a-și plăti propria ei glorie”. — *Nota trad.*

Încă din 1858, ventrilocul de la Tuileries cînta din nenumăratele sale megafoane variațiuni pe tema: „națiunea romînă”. De aceea, *d-l Kossuth*, care era pentru Voigt o autoritate, a putut răspunde, încă la 20 noiembrie 1858, într-o prelegere ținută la Glasgow, următoarele :

„Valahia și Moldova primesc o constituție clocită în culisele diplomației secrete.. În realitate, această constituție nu este nici mai mult, nici mai puțin decît o cartă prin care se dă Rusiei mină liberă în Principatele dunărene”. („It is in reality no more nor less than a charter granted to Russia for the purpose of disposing of the Principalities.”)

Ludovic Bonaparte a abuzat, prin urmare, de „principiul naționalităților” în Principatele dunărene pentru a camufla faptul cedării lor Rusiei, tot așa cum *guvernul austriac* a abuzat în 1848—1849 de „principiul naționalităților” pentru a înăbuși, cu ajutorul sîrbilor, slovenilor, croaților, valahilor etc., revoluția maghiară și cea germană.

Poporul romîn — și de el se îngrijesc atît consulul rus la București, cît și șleahta de boieri moldoveni și valahi, care nu fac decît să-și urmărească interesele, și, de altfel, în cea mai mare parte nici măcar nu sînt romîni, ci o adunătură pestriță de aventurieri venetici, un fel de bandă 10 decembrie orientală —, poporul romîn continuă să fie apăsător de jugul unei clăci din cale-afară de împovărătoare, așa cum *numai rușii* o puteau organiza printr-un *regulament organic* și cum numai un demi-monde oriental o putea sprijini.

Pentru a-și împodobi cu propria-i elocință înțelepciunea împrumutată din izvoarele originale editate de Dentu, Voigt spune :

„Austriei îi era prea îndeajuns un Piemont în sud ca să mai aibă nevoie de un al doilea în răsărit” (l.c., pag. 64).

Piemontul anexează pămînturi *italiene*. Atunci, Principatele romîne — ținutul cel mai puțin războinic din Turcia — urmează oare să anexeze pămînturi romînești, adică să ia Rusiei Basarabia și Austriei Transilvania, Banatul timișorean și Bucovina? Voigt îl uită însă nu numai pe „țarul binevoitor”. El mai uită și că în 1848—1849 *Ungaria* nu părea nicidecum dispusă să permită ca aceste teritorii mai mult sau mai puțin romînești să-i fie smulse, că la „strigătul lor de durere” a răspuns cu sabia și că, dimpotrivă, *Austria* a fost aceea care a inițiat *împotriva Ungariei* această „propovăduire a principiului naționalităților”.

Erudiția istorică a „Studiilor” lui Vogt apare însă din nou în toată strălucirea ei atunci când acesta, amintindu-și vag de o broșură de actualitate frunzărită în pripă, atribuie cu cea mai mare seninătate

„starea jalnică a Principatelor... veninului dizolvant al grecilor și fanarioșilor” (l.c., pag. 63).

Nici prin minte nu-i trecea că *fanarioșii* (numiți astfel după un cartier din Constantinopol) sînt identici cu grecii care, sub ocrotirea Rusiei, au făcut de la începutul secolului al XVIII-lea pe stăpînii în Principatele dunărene. Parte din ei sînt urmașii *limonașilor* din Constantinopol, care, din ordinul Rusiei, cîntă acum din nou variațiuni pe tema „națiunea romînă”.

În timp ce îngerul alb al Nordului înaintează dinspre răsărit, distrugînd națiunile spre gloria rasei slave, îngerul alb al Sudului înaintează din partea opusă, ca stegar al principiului naționalităților, și

„trebuie să așteptăm pînă cînd se va înfăptui eliberarea națiunilor datorită acestui om al destinului” („Studii”, pag. 36).

Ce rol atribuie Vogt-ul imperiului — care nu este nicidecum un „adept al măririi imperiului” („Mehrer des Reichs”) — Germaniei în aceste operații combinate puse la cale, „în strînsă alianță”, de cei doi îngeri și, totodată, „cei mai mari dușmani externi ai unității Germaniei”? („Studii”, ediția a 2-a, Postfață, pag. 154.)

„Pînă și cel mai miop om — spune Vogt — trebuie să vadă acum că între guvernul Prusiei și guvernul imperial al Franței există o înțelegere că Prusia nu va scoate sabia pentru a apăra provinciile negermane ale Austriei” (inclusiv, firește, Boemia și Moravia); „că va fi de acord cu toate măsurile necesare apărării teritoriului Confederației” (cu excepția provinciilor „negermane”), „dar că va împiedica Confederația sau pe diferiții ei membri să participe la război de partea Austriei, pentru ca apoi, la viitoarele tratative de pace, să primească drept răsplată pentru aceste eforturi teritorii în regiunile de șes din nordul Germaniei”. („Studii”, ediția 1, pag. 18, 19.)

Trîmbițînd în toată lumea — încă înainte ca războiul împotriva Austriei să fi izbucnit efectiv — secretul încredințat lui de Tuileries, și anume că Prusia acționează „în înțelegere secretă” cu „dușmanul extern al Germaniei”, de la care va

primi drept „răsplată teritorii în regiunile de șes din nordul Germaniei”, Vogt i-a fost, firește, Prusiei de mare folos în atingerea pretinselor ei scopuri. El a trezit suspiciunile celorlalte guverne germane atît în ceea ce privește tendințele de neutralitate manifestate de Prusia la începutul războiului, cît și în ceea ce privește pregătirile ei militare și pretențiile ei de a deține comanda supremă în cursul războiului.

„Oricare ar fi însă calea — spune Vogt — pe care Germania trebuie s-o aleagă în actuala criză, cert este că, privită ca un tot, ea trebuie să urmeze cu hotărîre o anumită cale, în timp ce acum funestul Bundestag etc.” (l.c., pag. 96.)

Răspîndirea părerii că Prusia merge mîna în mîna cu „dușmanul extern” și că această cale duce la înghițirea regiunilor de șes din nordul Germaniei trebuia, evident, să stabilească unitatea în Bundestag, inexistentă pînă atunci. În mod special i se atrage atenția *Saxoniei* că Prusia, cîndva, „i-a mai răpit cîteva dintre cele mai frumoase provincii” (l.c., pag. 93). Este demascată „cumpărarea Golfului Jade” (l.c., pag. 15).

„Prețul sprijinului dat de Prusia” (în războiul turc) „urma să fie *Holsteinul*, cînd deodată faimosul furt al depeșei a dat o altă întorsătură tratativelor” (l.c., pag. 15). „Mecklenburg, Hanovra, Oldenburg, Holstein și alte teritorii anexe, toate aceste state germane frățești reprezintă momeala pe care” — și anume „ori de cîte ori se ivește prilejul” — „Prusia caută s-o înhațe cu lăcomie” (l.c., pag. 14, 15)

și cu care, după cum divulgă Vogt, a fost prinsă în cazul de față de Ludovic Bonaparte. Pe de o parte, Prusia, în „înțelegere” secretă cu Ludovic Bonaparte, trebuie să obțină, și va obține, „în detrimentul fraților ei germani, coasta Mării Nordului și cea a Mării Baltice” (l.c., pag. 14). Pe de altă parte, Prusia va avea

„abia atunci o *graniță naturală* cînd *cumpăna apelor* formată de Munții Metalici și Munții Fichtel va fi continuată de Mainul Alb și de cursul Mainului pînă la Mainz” (l.c., pag. 93).

Granițe naturale în mijlocul Germaniei! Și încă formate de o *cumpănă a apelor continuată de un rîu*! Asemenea descoperiri în domeniul geografiei fizice — la care trebuie să adăugăm și „canalul care iese la suprafață” (vezi „Lucrarea capitală”) — pun „caracterul împlinit” pe aceeași treaptă cu A. von Humboldt. Și în timp ce propovăduiește astfel Confederației germane încredere în hegemonia Prusiei, Vogt, nemulțumit de „vechea rivalitate dintre Prusia și Austria din

pricina teritoriului german etc.", născoceste și o rivalitate între ele care „s-a manifestat de atâtea ori din pricina teritoriului *extraeuropean*” (l.c., pag. 20). Acest teritoriu *extraeuropean* se află, probabil, în Lună.

Intr-adevăr, Vogt transpune pur și simplu în cuvinte harta „Europa în 1860”, scoasă de guvernul francez în 1858. Pe această hartă, Hanovra, Mecklenburg, Braunschweig, Holstein, Kurhessen, împreună cu diferitele Waldeck, Anhalt, Lippe etc. sînt alipite la Prusia, în timp ce „l'Empereur des Français conserve ses (!) limites actuelles”, împăratul francezilor își păstrează actualele lui (!) granițe. „Prusia pînă la Main” este totodată și o lozincă a diplomației ruse. (Vezi, de pildă, sus-amintitul memorandum din 1837.) Unei Germanii de nord prusiene i s-ar opune o Germanie de sud austriacă, despărțită de prima prin granițe naturale, tradiție, religie, dialect și deosebiri de neam, *ruperea Germaniei în două părți* ar fi desăvîrșită prin simplificarea contradicțiilor existente, iar războiul de 30 de ani ⁵¹⁵ ar fi permanentizat.

Potrivit primei ediții a „*Studiilor*”, Prusia urma deci să primească această „*răsplată*” pentru „eforturile” ei de a ține în teacă în timpul războiului sabia federală germană. În „*Studiile*” lui Vogt, cît și pe harta franceză „Europa în 1860”, nu Ludovic Bonaparte, ci Prusia ridică pretenții și obține o extindere a teritoriului ei și granițe naturale prin războiul Franței împotriva Austriei.

Dar abia în postfața la a doua ediție a „*Studiilor*” sale, apărută în timpul războiului austro-francez, Vogt dezvăluie adevărata misiune a Prusiei. Ea trebuie să înceapă un „*război civil*” (vezi ediția a 2-a, pag. 152) pentru instituirea unei „autorități centrale unice” (l.c., pag. 153), pentru includerea Germaniei în monarhia prusiană. În timp ce Rusia înaintează dinspre răsărit, iar Austria este imobilizată de Ludovic Bonaparte în Italia, Prusia trebuie să înceapă în Germania „*un război civil*” dinastic. Vogt garantează principelui-regent * că

„războiul dezlănțuit acum” în Italia „va dura cel puțin tot anul 1859”, pe cînd „unificarea Germaniei, dacă ar fi efectuată repede și cu hotărîre, nu ar reclama nici măcar *atîtea săptămîni* cite luni va reclama campania din Italia” (l.c., pag. 155).

Războiul civil din Germania ar dura doar cîteva săptămîni! În afară de trupele austriece, care, indiferent dacă

* — Wilhelm. — *Nota red.*

războiul din Italia se prelungește sau nu, ar porni imediat împotriva Prusiei, aceasta, după cum arată Vogt însuși, s-ar lovi de împotrivirea „Bavariei... aflată cu totul sub influență austriacă” („Studii”, ediția 1, pag. 90), a Saxoniei, care ar fi amenințată prima și nu ar avea nici un motiv să-și înăbușe „simpatiile pentru Austria” (l.c., pag. 93), „a Württembergului, Hessen-Darmstadtului și Hanovrei” (l.c., pag. 94), într-un cuvânt a „nouă zecimi” (l.c., pag. 16) din „guvernele germane”. Și aceste guverne, cum demonstrează în continuare Vogt, n-ar rămîne, firește, fără sprijin într-un asemenea „război civil” *dinastic*, pornit de Prusia tocmai într-un moment cînd Germania era amenințată de „cei doi mari dușmani externi” ai ei.

„Curtea” (din Baden) — spune Vogt — „este de partea Prusiei, dar poporul — și aici nu încapе nici o îndoială — nu împărtășește de loc aceste simpatii ale familiei domnitoare. Iar Breisgau-ul oa și Suabia superioară sînt, prin simpatia lor, prin religie și prin vechi amintiri despre Austria de odinioară, căreia îi aparținuseră cîndva, în și mai mare măsură legate de împărat și imperiu decît s-ar putea bănui după o despărțire atît de îndelungată” (l.c., pag. 93, 94). „Cu excepția Mecklenburgului” și, „poate”, a Kurhessenului, în Germania de nord „domnește neîncredere în teoria dizolvării, și Prusiei i se fac concesii doar de nevoie. Sentimentul instinctiv de *aversiune*, ba chiar de ură pe care îl nutrește Germania de sud față de Prusia... nici măcar acest sentiment n-a putut fi dezrădăcinat sau înăbușit de zarva stîrnită de partidul imperial. Acest sentiment este viu în popor, și nici un guvern, nici măcar cel badenez, nu i se poate împotrivi mult timp. Prusia nu se bucură deci *nicăieri* nici de adevărata simpatie a poporului german și nici de cea a guvernelor Confederației germane” (l.c., pag. 21).

Așa zice Vogt. Și tocmai de aceea, după părerea aceluiași Vogt, un „război civil” *dinastic* pornit de Prusia „în înțelegere secretă” cu „cei doi mari dușmani externi ai Germaniei” nu ar dura decît „cîteva săptămîni”. Dar aceasta nu-i încă tot.

„Vechea Prusie merge mină în mină cu cîrmuirea, iar Renania și Westfalia — cu Austria catolică. Dacă mișcarea populară de acolo nu va reuși să silească guvernul să treacă de partea Austriei, consecința imediată va fi o nouă adîncire a prăpastiei dintre cele două părți ale monarhiei” (l.c., pag. 20).

Așadar, dacă, după Vogt, simplul fapt că Prusia nu se situează alături de Austria a adîncit din nou prăpastia dintre Renania și Westfalia, de o parte, și vechea Prusie, de altă parte, atunci, după același Vogt, un „război civil” pornit de Prusia pentru a exclude Austria din Germania ar trebui,

firește, să rupă cu totul Renania și Westfalia de Prusia. Dar „ce le pasă acestor papistași de Germania?” (l.c., pag. 119), sau, cum gîndește el în fond, ce-i pasă Germaniei de acești papistași? *Renania și Westfalia* sînt teritorii „romano-cato-lice” ultramontane, și nu „cu adevărat germane”. Ele trebuie deci excluse din Confederație întocmai ca Boemia și Moravia. Iar „războiul civil” *dinastic*, recomandat Prusiei de *Vogt*, urmează să grăbească acest proces de excludere. Într-adevăr, guvernul francez pe harta „Europa în 1860”, scoasă de el în 1858 și care i-a servit lui *Vogt* drept busolă în „Studiile” lui, alipește Egiptul la Austria, iar Provinciile renane, ca ținuturi „de naționalitate catolică”, la *Belgia*, formulă ironică pentru anexarea Belgiei și a Provinciilor renane de Franța. Faptul că *Vogt* merge mai departe decît harta guvernului francez, dînd pe deasupra și Westfalia catolică, se explică prin „relațiile științifice” întreținute de regentul fugar al imperiului cu Plon-Plon, fiul fostului rege al Westfaliei*.

Să rezumăm: pe de o parte, Ludovic Bonaparte va permite Rusiei să-și întindă mîna prin Poznan spre Boemia și prin Ungaria spre Turcia, pe de altă parte, el însuși va crea cu forța armelor, la granița Franței, o Italie unită și independentă, și toate acestea pour le roi de Prusse**, numai pentru a da Prusiei posibilitatea ca printr-un război civil să-și subordoneze Germania și să pună „Provinciile renane pentru totdeauna la adăpost” de Franța (l. c., pag. 121).

„Se spune însă că teritoriul Confederației este amenințat de o primădie din partea dușmanului ereditar, că adevăratul țel al acestuia este Rinul. Deci apărați Rinul, apărați teritoriul Confederației” (l.c., pag. 105).

Apărați deci teritoriul Confederației cedînd Rusiei Boemia și Moravia, apărați Rinul dezlănțuind un „război civil” în Germania, al cărui scop va fi, printre altele, de a rupe Renania și Westfalia de Prusia.

„Se spune însă că Ludovic Napoleon... vrea să-și satisfacă într-un fel sau altul setea napoleoneană de cuceriri! Nu credem acest lucru, întrucît avem în fața noastră exemplul campaniei din Crimeea!” (l.c., pag. 129).

* — Jérôme Bonaparte. — *Nota red.*

** Joc de cuvinte: „pour le roi de Prusse” — expresie idiomatică, de obicei înseamnă de florile mălului; textual pentru regele Prusiei. — *Nota trad.*

În afară de faptul că nu crede în setea napoleoneană de cuceriri și că crede în campania din Crimeea, Vogt mai are însă și un alt argument in petto. Aidoma pisicilor din Kilkenny, austrieii și francezii se vor mânca în Italia pînă cînd nu le vor mai rămîne decît cozile.

„Va fi un război îngrozitor de sîngeros și de îndîrjit, din care poate nici una din părți nu va ieși victorioasă” (l.c., pag. 127, 128). „Numai încordîndu-și toate forțele, Franța va repurta, împreună cu Piemontul, o victorie; vor trece însă zeci de ani pînă cînd își va reveni de pe urma acestor eforturi istovitoare” (l.c., pag. 129).

Această perspectivă că războiul din Italia va dura îi face praf pe adversarii lui Vogt. Iar metoda prin care Vogt prelungeste rezistența Austriei împotriva armelor franceze din Italia și paralizează forța agresivă a Franței este, într-adevăr, destul de originală. Pe de o parte, francezii obțin carte blanche * în Italia; pe de altă parte, i se permite „țarului binevoitor” ca prin uneltirile lui în Galiția, Ungaria, Moravia și Boemia, prin intrigi revoluționare în interiorul Austriei și demonstrații militare la frontierele acesteia

„să imobilizeze o parte considerabilă a forțelor armate austriece în acele regiuni ale monarhiei care sînt expuse unui atac al armatei ruse sau sînt accesibile intrigilor Rusiei” (l.c., pag. 11).

Și, în sfîrșit, printr-un „război civil” dinastic pe care Prusia îl va porni în același timp în Germania, Austria va fi silită să-și retragă din Italia principalele ei forțe pentru a-și păstra posesiunile germane. În asemenea condiții, Franz Joseph și Ludovic Bonaparte nu vor încheia, bineînțeles, o pace ca cea de la Campofornio⁵¹⁶, ci „amîndoi se vor slei în Italia”.

Austria nu va face „țarului binevoitor” concesii în răsărit și nu va accepta compensația, de mult promisă, în Serbia și Bosnia, nu va garanta Franței Provinciile renane și nu va ataca Prusia în alianță cu Rusia și Franța. Doamne ferește! Ea va voi cu tot dinadinsul „să se sleiască în Italia”. În orice caz însă, „omul destinului”, cum îi zice Vogt, ar respinge plin de indignare o asemenea compensație pe Rin. Vogt știe că

„politica externă a actualului imperiu se călăuzește după un singur principiu — principiul autoconservării” (l.c., pag. 31).

* — mină liberă. — Nota trad.

El știe că Ludovic Bonaparte

„se călăuzește după o singură idee, și anume să-și păstreze această putere” (asupra Franței) (l.c., pag. 29).

Bonaparte știe că „războiul din Italia nu-l va face popular în Franța”, în timp ce dobândirea Provinciilor renane l-ar face „popular” atît pe el, cît și dinastia lui. Vogt spune :

„Într-adevăr, Provinciile renane sînt visul cel mai scump al șovinismului francez, și, la o cercetare mai aprofundată, nu s-ar găsi, poate, decît o infimă minoritate a națiunii care să nu poarte în sufletul ei această dorință” (l.c., pag. 121).

Pe de altă parte, „oamenii cu judecată din Franța”, deci, probabil, și „omul destinului”, înzestrat cu „înțelepciunea șarpelui”, cum spune Vogt, știu

„că se poate spera în împlinirea acestui vis” (adică Rinul ca graniță naturală a Franței) „doar atîta timp cît în Germania sînt 34 de guverne diferite. De îndată ce va exista o Germanie adevărată, cu aceleași interese și cu o organizare temeinică, granița pe Rin va fi pentru totdeauna asigurată” (l.c., pag. 121).

Tocmai de aceea Ludovic Bonaparte, care la Villafranca a oferit împăratului Austriei, în schimbul garantării Provinciilor renane, Lombardia (vezi declarația făcută de Kinglake în Camera comunelor la 12 iulie 1860), ar respinge cu indignare propunerea Austriei ca, în schimbul unui ajutor împotriva Prusiei, Franța să primească Provinciile renane.

Dar izvoarele originale ale lui Vogt, editate de *Dentu*, nu numai că ridicau în slăvi unificarea Germaniei sub hegemonia Prusiei *, dar cu o virtuoașă emfază respingeau pînă

* „La Prusse est l'espoir de l'Allemagne... l'esprit allemand a son centre à Berlin... l'esprit allemand cherche l'unité de son corps, la vérité de la Confédération. C'est par cet entraînement que s'élève la Prusse... D'où vient-il que, lorsque l'Italie réclame l'intégrité, l'unité nationale, ce que l'Allemagne désire, celle-ci favorise l'Autriche, négation vivante de toute nationalité?... C'est que la Prusse n'est pas encore la tête; c'est que la tête est l'Autriche qui, pesant avec ces forces hétérogènes sur l'Allemagne politique, l'entraîne à des contradictions avec l'Allemagne véritable” („Prusia este speranța Germaniei... Centrul spiritului german este Berlinul... spiritul german caută unitatea trupului său, o Confederație reală... Datorită acestui impuls se ridică Prusia. Cum se face că, atunci cînd Italia reclamă integritatea, unitatea națională, ceea ce dorește și Germania, aceasta din urmă dă preferință Austriei, negarea întruchipată a oricărei naționalități?... Deoarece Prusia nu stă încă în frunte, deoarece în frunte stă Austria, care, exercitînd cu forțele ei eterogene o presiune asupra Germaniei politice, o face să intre în contradicție cu adevărata Germanie”).

și orice aluzie la pretențiile Franței asupra Provinciilor renane.

„Rinul!... Ce e Rinul? O graniță. În curind, frontierele vor fi anacronisme” („*La foi des traités etc.*”, Paris, 1859, pag. 36) *.

Cine va mai ridica problema graniței pe Rin, și în general a granițelor, în împărăția de o mie de ani pe care Badinguet o întemeia pe baza principiului naționalităților?

„Cere oare Franța despăgubiri pentru sacrificiile pe care este gata să le aducă în scopul echității, pentru o influență care i se cuvine și în interesul echilibrului european? Cere ea oare malul sting al Rinului? Ridică ea măcar pretenții asupra Savoiei și asupra comitatului Nisa?” („*La vraie question etc.*”, Paris, 1859, pag. 13) **.

Franța renunță la Savoia și Nisa pentru a dovedi că renunță la Rin! Asta n-a mai tradus-o în germană Vogt.

Înainte de începerea războiului, pentru Ludovic Bonaparte, care n-a putut ademeni Prusia să ajungă la o înțelegere, era de o importanță hotăritoare ca cel puțin Confederația germană să creadă că el a ademenit Prusia. În prima ediție a „Studiilor” sale, Vogt caută să răspîndească această credință. În timpul războiului, Ludovic Bonaparte a considerat că este și mai important să determine Prusia la acțiuni care să constituie pentru Austria o dovadă, sau aparența unei dovezi, că o asemenea înțelegere există. De aceea, în a doua ediție a „Studiilor”, apărută în timpul războiului, Vogt, într-o postfață specială, cheamă Prusia să cucerească Germania și să înceapă un „război civil” dinastic; totodată, el demonstrase în textul cărții că va fi „un război singeros, îndîrjit, din care poate nici una din părți nu va ieși victorioasă” și va însemna cel puțin pierderea Renaniei și a Westfaliei, iar în postfața aceleiași cărți afirmă sus și tare că „el nu va dura decît cîteva săptămîni”. Ce-i drept, glasul lui Vogt nu este un glas de sirenă. De aceea Ludovic Bonaparte, sprijinit în matrapazlicurile lui de Bottleholder *** Palmerston, a trebuit să-i prezinte lui Franz Joseph la Villa-

* „Le Rhin!... Qu'est-ce que de Rhin? Une frontière. Les frontières seront bientôt des anachronismes” (l.c., pag. 36).

** „La France stipule-t-elle des dédommagements pour les sacrifices qu'elle est prête à faire dans un but d'équité, de juste influence, et dans l'intérêt de l'équilibre européen? Demande-t-elle la rive gauche du Rhin? Elève-t-elle même des prétentions sur la Savoie et sur le Comté de Nice?”.

*** -- secundantul la box, ajutor, partizan. — *Nota trad.*

franca *propuneri prusiene ticluite de el*; modestele pretenții ale Prusiei la conducerea militară a Germaniei trebuiau să-i servească Austriei drept pretext pentru încheierea unei păci*, pe care Ludovic Bonaparte a fost nevoit să o justifice în fața Franței susținând că războiul din Italia amenința să se transforme într-un război general, menit „să ducă la unitatea Germaniei, înfăptuindu-se astfel un act pe care politica franceză, de la Francisc I încoace, a căutat să-l împiedice în permanență”**.

După ce Franța a obținut, prin războiul din Italia, Savoia și Nisa și, o dată cu ele, o poziție care în eventualitatea unui război pe Rin valorează mai mult decât o armată, „unitatea Germaniei sub hegemonia Prusiei” și „cedarea malului stîng al Rinului către Franța” au devenit mărimi convertibile în calculul probabilităților eroului de la 2 decembrie. Harta „Europa în 1860”, scoasă în 1858, a fost interpretată în harta „l'Europe pacifiée” (Europa pacificată?), scoasă în 1860, în care Egiptul nu mai revine Austriei, iar Provinciile renane împreună cu Belgia sînt alipite la Franța ca o compensație pentru „regiunile de șes din nordul Germaniei” acordate Prusiei***.

* Cîteva zile după încheierea păcii de la Villafranca, în ziarul „*Prager Zeitung*” a apărut următoarea declarație oficială: „Acest protest” (protestul Prusiei care a pretins să preia comanda supremă a armatei Confederației sub controlul Confederației) „dovedește limpede că Prusia năzuiește la hegemonie în Germania și, prin urmare, vrea să excludă Austria din Germania. Întrucît perfida Lombardia valorează infinit mai puțin decît menținerea poziției noastre în Germania, am cedat-o pentru a încheia pacea, care, din pricina atitudinii Prusiei, devenise o necesitate vitală pentru noi”.

** Ziarul parizian „*Galignani's Messenger*”, care publică articole de fond numai în mod cu totul excepțional și în urma unei dispoziții oficiale speciale, spune în numărul din 22 iulie 1859: „To give another province to the King of Piedmont, it would not only have been necessary to support a war against two-thirds of Europe, but German unity would have been realised, and a work thus accomplished, which ever since the time of Francisc I it has been the object of French policy to prevent”. („Pentru a da regelui Piemontului încă o provincie, nu numai că ar fi fost necesar un război împotriva a două treimi din Europa, dar aceasta ar fi dus și la unitatea Germaniei, înfăptuindu-se astfel un act pe care politica franceză, de la Francisc I încoace, a căutat să-l împiedice în permanență”).

*** „*Opinion nationale*”, fișuca lui Plon-Plon, spune într-un articol din 5 iulie 1860: „Vremea revendicărilor pe cale violentă a trecut. Împăratul are prea mult tact, ține mult prea mult seama de opinia publică ca să conceapă așa ceva... Dar s-a jurat oare Prusia să nu se gîndească niciodată la unitatea Germaniei? Poate ea garantează că nu va rivni la Hanovra, Saxonia, Braunschweig, Hessen, Oldenburg și Mecklenburg? Astăzi suveranii se îmbrățișează și, desigur, în mod sincer. Dar cine știe ce le va

În sfârșit, *Persigny* a declarat oficial la Etienne că, chiar în „interesul echilibrului european”, orice nouă centralizare a Germaniei va duce în mod inevitabil la înaintarea Franței spre Rin *. Dar niciodată, nici înainte, nici după războiul din Italia, grotescul ventriloc de la Tuileries n-a vorbit cu mai multă nerușinare decît prin gura regentului fugar al imperiului.

Vogt, „elvețian de ultimă oră, cetățean al cantonului Berna și membru din partea Genevei în Consiliul cantoanelor”⁵¹⁶ (l.c., Prefată), începe partea *elvețiană* a „Studiilor” sale printr-un prolog (l.c., pag. 37—39) în care propune Elveției să-și *exprime entuziasmul* pentru faptul că locul lui Ludovic-Filip l-a luat Ludovic Bonaparte. E drept că Ludovic Bonaparte a cerut Consiliului federal să ia „măsuri împotriva presei”, dar „se pare că în această privință reprezentanții neamului Napoleonilor au o piele foarte sensibilă” (l.c., pag. 36). O simplă boală de piele, dar atît de congenitală în familie, încît se moștenește nu numai prin sînge, ci chiar — teste ** Ludovic Bonaparte — prin numele de familie. Firește,

„faptul că Consiliul federal a pornit la Geneva, *din ordinul împăratului*, o prigoană împotriva unor oameni nevinovați, care nu aveau altă vină decît aceea de a fi italieni, înființarea de consulate, măsurile luate împotriva presei, tot felul de măsuri polițienești absurde și, în sfârșit, trata-

cere poporul peste cîțiva ani? Iar dacă, sub presiunea opiniei publice, Germania se va unifica, va fi oare just, va fi oare rațional să nu se îngăduie Franței să-și extindă teritoriul pe seama vecinilor ei?... Dacă germanii vor socoti indicat să-și modifice vechea lor organizare politică și în locul Confederației neputincioase să pună o cîrmuire puternică, centralizată, noi nu putem da asigurări că Franța nu va găsi cu cale să ceară Germaniei compensații și garanții”.

* În broșura „*Politica engleză*”, Paris, 1860⁵¹⁷, editată de Dentu, imperialul Pecksniff se întrece pe sine însuși. După părerea lui, ar trebui răpiți cîteva milioane de germani și belgieni pentru a îmbunătăți fizionomia morală a Franței, al cărei element sudic are nevoie de o doză mai mare de seriozitate nordică. După ce se arată că, din considerente politice și militare, Franța are nevoie de granițele pe care *însăși natura i le-a dăruit*, se spune: „Această anexare” (a Provinciilor renane și a Belgiei) „se impune și din alt considerent. Franța iubește și reclamă o libertate rațională (une sage liberté), iar elementul sudic ocupă un loc important în instituțiile ei publice. Acest element are însuși minunate..., dar îi lipsesc perseverența și fermitatea. El are nevoie de tenacitatea și răbdarea, de sîngele rece și de firea hotărîtă a fraților noștri din nord. De aceea granițele hărăzite nouă de providență ne sînt tot atît de necesare pentru libertatea noastră, cît și pentru independența noastră”.

** — dovadă. — *Nota trad.*

tivele cu privire la cedarea văii Dappe au contribuit în mare măsură ca în Elveția să se șteargă amintirea *serviciilor reale aduse de împărat în conflictul cu privire la Neuchâtel*, și mai ales partidului, care acum este cel mai pornit împotriva lui" (l.c., pag. 37, 38).

Mărinimos împărat, nerecunoscător partid! Intervenind în conflictul cu privire la Neuchâtel⁵¹⁹, împăratul nu a urmărit nicidecum crearea unui precedent pentru violarea tratatelor din 1815, umilirea Prusiei și instaurarea unui protectorat asupra Elveției. Ludovic Bonaparte, în calitatea sa de „elvețian de ultimă oră, de cetățean al cantonului Thurgau și de căpitan de artilerie din Oberstrass", nu voia decât „să aducă *servicii reale*" Elveției. Dacă *Vogt* a învinuit în martie 1859 de nerecunoștință partidul antibonapartist din Elveția, o altă slugă a împăratului, d-l de *Thouvenel*, a învinuit în iunie 1860 de nerecunoștință întreaga Elveție. În „*Times*" din 30 iunie 1860 putem citi :

„Acum câteva zile a avut loc la ministerul de externe din Paris o întrevedere între dr. Kern și d-l de *Thouvenel* în prezența lordului *Cowley*. *Thouvenel* a declarat onorabilului reprezentant al Elveției că îndoielile și protestele guvernului elvețian sînt jignitoare, întrucît par să denote o neîncredere în guvernul maiestății-sale imperiale. Avînd în vedere *serviciile aduse de împăratul Napoleon Confederației* în numeroase ocazii și în special în conflictul cu privire la *Neuchâtel*, o asemenea atitudine reprezintă o nerecunoștință grosolană. Oricum ar fi însă, din moment ce Elveția s-a dovedit atît de *oarbă* încît să nu aibă încredere în binefăcătorul ei, ea trebuie să suporte și consecințele".

Și totuși, încă în martie 1859 *Vogt* a încercat să scoată albeața *orbului* partid antibonapartist din Elveția. Pe de o parte, el atrage atenția asupra „serviciilor reale" „aduse de împărat". Pe de altă parte, „șicanele imperiale pălesc cu totul" în fața șicanelor regale ale lui Ludovic-Filip (l.c., pag. 39). Astfel, de pildă, în 1858, Consiliul federal a expulzat, „din ordinul împăratului, niște oameni nevinovați, care nu aveau altă vină decît aceea de a fi italieni" (pag. 37) ; în 1838, în pofida amenințărilor lui Ludovic-Filip, Consiliul a refuzat să-l expulzeze pe Ludovic Napoleon, care nu avea altă vină decît aceea de a fi conspirat din Elveția împotriva regelui Ludovic-Filip. În 1846, în pofida faptului că Ludovic-Filip „zăngănea armele", Elveția a pornit război împotriva *Sonderbundului* : cea mai bună dovadă că amenințăările regelui pacifist nu speriau pe nimeni ; în 1858, abia dacă opune

o împotrivire feciorelnică atunci când Ludovic Bonaparte atentează la valea Dappe⁵²⁰.

„Existența lui Ludovic-Filip în Europa” — spune chiar Voqt — „a fost jalnică; el era desconsiderat de toți, pină și de micii principii legitimi, pentru că n-a îndrăznit să ducă o politică externă fermă” (l.c., pag. 31). Dar, „față de Elveția, politica imperială este, incontestabil, politica unui vecin puternic, care știe că în cele din urmă poate obține tot ce vrea” (l.c., pag. 37).

Așadar, conchide Voqt cu o logică demnă de *Grand-guillot*, „din punct de vedere strict elvețian nu poți decît sa te bucuri nespus” (pag. 39) de schimbarea care a dat Elveției în locul lui „Ludovic-Filip, desconsiderat de toți”, un „vecin puternic”, „care știe că față de ea își poate permite tot ce vrea”.

Acest prolog, care pregătește starea de spirit necesară este urmat de o traducere germană a notei Consiliului federal din 14 martie 1859, și, lucru uimitor, Voqt laudă această notă în care Consiliul federal invocă tratatele din 1815⁵²¹, deși același Voqt consideră această invocare o „ipocrizie”. „Terminați o dată cu ipocrizia voastră!” (l.c., pag. 112)*.

Voqt cercetează apoi „dincotro va veni primul atac împotriva neutralității Elveției” (l.c., pag. 84) și aduce dovada inutilă că armata franceză, care de data aceasta nu are nevoie să cucerească Piemontul, nu va trece nici prin Simplon, nici peste Marele St. Bernard. Totodată, el descoperă drumul terestru inexistent „prin Mont Cenis și prin Fenestrella, de-a lungul văii Sturei” (l.c., pag. 84). În realitate, e vorba de valea Dorei. Din partea Franței, Elveția nu este deci amenințată de nici o primejdie.

„Nu tot atît de liniștiti putem fi în ceea ce privește respectarea neutralității Elveției din partea Austriei, și diferite fapte arată că aceasta din urmă are într-adevăr intenția să violeze neutralitatea Elveției dacă se va ivi prilejul” (l.c., pag. 85). „Semnificativă în această privință este concentrarea unui corp de armată austriac la Bregenz și Feldkirch” (l.c., pag. 86).

* — În realitate nu „tratatele” apăraseră neutralitatea Elveției, ci interesele, care se paralizau reciproc, ale diferitelor puteri vecine cu ea. „Elvețienii își dau seama — scrie căpitanul Harris, însărcinatul cu afaceri englez la Berna, lordului John Russell, după o convorbire cu președintele Confederației, Frey-Hérosé, — că ...evenimentele din ultimul timp au schimbat în mod esențial ponderea relativă a puterilor învecinate cu Elveția, întrucît, după conflictul cu privire la Neuchâtel, Prusia era indiferentă, Austria paralizată, iar Franța incomparabil mai puternică decît înainte”.

Firul roșu care străbate „Studiile” iese aici în evidență și duce direct de la Geneva la Paris.

Cartea albastră cu privire la „Problemele din Italia. Ianuarie-mai 1859”, publicată de guvernul Derby, relatează că zvonul despre „concentrarea unui corp de armată austriac la Bregenz și Feldkirch” răspîdit în mod deliberat în Elveția de către agenți bonapartiști era lipsit de orice temei (documentul nr. 174 din Cartea albastră citată mai sus, scrisoarea căpitanului Harris către lordul Malmesbury, datată Berna, 24 martie 1859). Cu acest prilej, Humboldt-Vogt descoperă totodată că Bregenz și Feldkirch

„se află în imediata apropiere a văii Rinului, de unde pornesc *trei* mari trecători prin Alpi, cu drumuri carosabile, și anume Via Mala, Splügen și Bernhardin; acesta din urmă duce spre Ticino, iar primele două spre Lacul Como” (l.c., pag. 86).

În realitate, Via Mala trece în primul rînd prin Splügen, în al doilea rînd prin Bernhardin și în al treilea rînd nu mai duce nicăieri în altă parte.

După toate aceste flecăreli à la Polonius, menite să abată suspiciunea Elveției de la frontiera apuseană spre cea răsăriteană, „caracterul împlinit” ajunge, în sfîrșit, la adevărata lui misiune.

„Elveția — spune Vogt — este pe deplin *îndreptățită să respingă cu hotărîre* obligația de a nu permite transportul de trupe pe această cale ferată” (de la Culoz la Aix și Chambéry), „folosindu-se, dacă va fi cazul, de regiunea neutră numai în măsura în care acest lucru va fi necesar pentru apărarea propriului ei teritoriu” (l.c., pag. 89),

și el asigură Consiliul federal că „întreaga Elveție va sprijini ca un singur om *politica indicată în nota Consiliului din 14 martie*”.

Vogt și-a publicat „Studiile” la sfîrșitul lunii martie. Dar abia la 24 aprilie Ludovic Bonaparte a folosit pentru transportul de trupe calea ferată menționată mai sus, iar războiul l-a declarat și mai tîrziu. Vogt, inițiat în toate amănunțele planului de război bonapartist, știa deci precis „*dincotro va veni primul atac împotriva neutralității Elveției*”. El avea misiunea expresă de a convinge Elveția să tolereze o primă violare a neutralității, a cărei consecință logică era anexarea teritoriului neutru al Savoiei de către imperiul loviturii de stat din decembrie. Bătînd pe umăr Consiliul federal elvețian, el atribuie notei din 14 martie sensul pe care *trebuia să-l aibă* aceasta din punct de vedere bonapartist. În nota

sa, Consiliul federal arată că Elveția își va îndeplini „mișcarea” ei de neutralitate, care decurge din tratate „deopotrivă și în mod loial față de toți”. El citează apoi o clauză din tratate potrivit căreia „nici un fel de trupe ale altei puteri nu au permisiunea să staționeze” (pe teritoriul neutru al Savoiei) „sau să treacă prin Savoia”. Consiliul nu spune nici un cuvânt despre faptul că li se permite francezilor folosirea căii ferate care trece prin teritoriul neutru. Ca „măsură pentru asigurarea și apărarea teritoriului ei”, el rezervă Confederației elvețiene dreptul de „a ocupa cu trupe” teritoriul neutru. Faptul că Vogt denaturează cu bună știință și dintr-un ordin venit de sus nota Consiliului federal îl dovedește nu numai textul acesteia, dar și declarația făcută la 23 aprilie 1860 în Camera lorzilor de lordul *Malmesbury*, pe atunci ministru de externe al Angliei :

„Cînd trupele franceze — spune *Malmesbury* — erau pe punctul” (la mai bine de o lună după nota din 14 martie a Consiliului federal) „de a trece în Sardinia prin Savoia, guvernul elvețian, respectînd neutralitatea pe care se bazează independența Elveției, a obiectat în primul rînd că aceste trupe nu au dreptul să treacă prin teritoriul neutru” *.

Cu ce argumente au risipit Ludovic Bonaparte și partidul elvețian, devotat lui, îndoielele Consiliului federal? Vogt, care la sfîrșitul lunii martie 1859 știa că transporturi de trupe franceze vor viola la sfîrșitul lunii aprilie 1859 teritoriul neutru, anticipează, firește, la sfîrșitul lunii martie, fraza prin care, la sfîrșitul lunii aprilie, Ludovic Bonaparte își va justifica actul de violență. El își exprimă îndoiala că „capul liniei ferate care duce de la Culoz la Aix și Chambéry se află în limitele teritoriului neutru” (l.c., pag. 89) și demonstrează că „fixarea teritoriului neutru nu a avut drept scop să întrerupă legătura dintre Franța și Chambéry”, și că, prin urmare, din punct de vedere moral, respectiva linie ferată ocolește teritoriul neutru **.

* „When the French troops were about to march through Savoy into Sardinia the Swiss Government, true to the neutrality upon which depends its independence, at first objected that these troops had no right to pass through the neutralised territory”.

** Faptul că această cale ferată se află pe teritoriul neutru este categoric recunoscut într-o notă adresată de președintele Confederației elvețiene Stämpfli și de cancelarul Schiess căpitanului Harris la 18 noiembrie 1859. În notă se spune: „Il pourrait être aussi question d'un autre point qui concerne la neutralité de la Savoie... nous voulons parler du chemin de fer dernièrement construit de Culoz à Chambéry, à l'égard duquel on peut se demander s'il devait continuer à faire partie du territoire

Să-l ascultăm, pe de altă parte, pe lordul *Malmesbury* :

„Ulterior, dat fiind considerentul că linia de cale ferată ocolește partea neutră a Savoiei, guvernul elvețian și-a retras obiecțiile și a permis trecerea trupelor franceze. Cred că a comis o greșeală procedînd astfel. (I think that they were wrong in doing so.) Noi am socotit că respectarea neutralității acestui teritoriu este o problemă atît de importantă din punct de vedere al intereselor Europei... încît la 28 aprilie 1859 am înaintat curții franceze un protest împotriva faptului că trupele franceze, în drum spre Sardinia, au trecut pe aici”.

Din pricina acestui protest, Palmerston l-a acuzat pe *Malmesbury* de sentimente „filoaustriece”, deoarece „a ofensat inutil guvernul francez” (had uselessly offended the French government), tot așa cum *Vogt* acuză în „*Lucrarea capitală*” (pag. 183) ziarul „*Volk*” că

„și-a dat toată osteneala”, firește de dragul Austriei, „să creeze neplăceri Elveției... Ajunge să citești articolele în legătură cu problema neutralității și a trecerii francezilor prin Savoia, apărute în «*Volk*», ca aceste tendințe, împărtășite întru totul de «*Allgemeine Zeitung*», să-ți sară în ochi” *.

Acum „îți sare în ochi” că întregul capitol din „*Studiile*” lui *Vogt* referitor la Elveția nu urmărea altceva decît să justifice dinainte *prima violare a teritoriului neutru al Elveției* de către „omul destinului”. Acesta a fost primul pas în vederea anexării Savoiei și, prin urmare, și a Elveției franceze. Soarta Elveției depindea de energia cu care se împotriva acestui prim pas și își apăra drepturile, uzînd de ele în clipa hotărîtoare și făcînd din ele o problemă europeană — și toate acestea într-un moment cînd sprijinul guvernului englez îi era asigurat, iar Ludovic Bonaparte, care tocmai începuse războiul său localizat, nu-și putea îngădui să sfideze Elveția. O dată angajat oficial, guvernul englez

neutralisé („Se poate ridica și o altă problemă privitoare la neutralitatea Savoiei... ne referim la calea ferată Culoz-Chambéry, construită recent, în privința căreia se poate naște întrebarea dacă va continua să facă parte din teritoriul neutru”).

* *Vogt* reproșează ziarului „*Volk*” în special faptul că a încercat „să împingă Confederația elvețiană într-un conflict cu marile puteri vecine”. Cînd anexarea Savoiei a fost un fapt împlinit, publicația bonapartistă „*Eidgenössische Zeitung*” a acuzat ziarul oficial „*Bund*” că „părerile lui despre Savoia și Franța nu reprezintă decît un ecou al politicii care încă din 1848 a căutat să antreneze Elveția în luptele din Europa” (vezi „*Bund*”, nr. 71, Berna, 12 martie 1860). După cum se vede, frazele scribilor bonapartiști sînt dinainte pregătite.

nu mai putea da înapoi *. De aici uriașele eforturi ale „elvețianului de ultimă oră, cetățean al cantonului Berna și membru din partea Genevei în Consiliul cantoanelor” de a arunca praf în ochii lumii și de a prezenta *permisiunea* acordată trupelor franceze de a trece prin teritoriul neutru ca un drept de care se poate prevala Elveția, ca o demonstrație plină de curaj împotriva Austriei. Nu salvase el oare Elveția de Catilina-Cherval?

Repetind, într-o formă concentrată, protestul din broșurile originale, editate de Dentu, împotriva afirmației că Franța ar rivni la frontiera pe Rin, Vogt evită orice aluzie, fie ea oricât de vagă, la renunțarea la Savoia și Nisa, amintită în aceleași broșuri. Până și numele de Savoia și Nisa sînt ocolite în „Studiile” sale. Or, încă în februarie 1859 deputați savoiazari au protestat la Torino împotriva războiului din Italia, deoarece prețul alianței cu Franța era anexarea Savoiei de către imperiul loviturii de stat din decembrie. Acest protest nu a ajuns la urechile lui Vogt. Tot așa el n-a auzit nimic nici de condițiile, bine cunoscute de toți ceilalți emigranți, ale tratatului încheiat în august 1858 la Plombières între Ludovic Bonaparte și Cavour (condiții publicate într-unul din primele numere ale ziarului „Volk”). În numărul deja amintit al revistei „Pensiero ed Azione” (2—16 mai 1859), Mazzini a prezis textual:

„Dar dacă Austria va fi înfrîntă chiar la începutul războiului și va repeta propunerile făcute de ea într-un anumit moment în 1848 guvernului englez, și anume de a ceda Lombardia cu condiția de a păstra Veneția, atunci pacea va fi acceptată. Vor fi aduse la îndeplinire doar condițiile privitoare la extinderea teritorială a monarhiei sarde și cedarea Savoiei și Nisei către Franța”**.

Mazzini și-a publicat pronosticul la jumătatea lunii mai 1859, iar Vogt a scos o a doua ediție a „Studiilor” sale la jumătatea lunii iunie 1859, fără să pomenească nimic despre Sa-

* Had those provinces (Chablais and Faucigny) been occupied by the Federal troops... there can be little doubt they would have remained in them up to this moment. (L. Oliphant, „Universal Suffrage and Napoleon III”, Londra, 1860, pag. 20.) („Dacă aceste provincii (Chablais și Faucigny) ar fi fost ocupate de trupele federale... nu incapse nici o îndoială că acestea ar fi rămas acolo pînă în momentul de față”).

** „Ma dove l'Austria, disfatta in sulle prime, affacciasse proposte eguali, a quelle ch'essa affacciò per breve tempo nel 1848 al Governo Inglese, abbandonò della Lombardia a patto di serbare il Veneto, la pace... sarebbe accettata: le sole condizioni dell'ingrandimento della Monarchia Sarda e della cessione della Savoia e di Nizza alla Francia, riceverebbero esecuzione”.

voia și Nisa. Încă înainte de Mazzini și înainte de deputații savoiarzi, adică încă în *octombrie 1858*, o lună și jumătate după complotul de la Plombières, președintele Confederației elvețiene a comunicat într-o depeșă specială guvernului englez că

„are temeuri să creadă că între Ludovic Bonaparte și Cavour s-a încheiat un acord condiționat privind cedarea Savoiei” *.

La începutul lunii iunie 1859, președintele Confederației elvețiene a comunicat din nou însărcinatului cu afaceri englez la Berna temerile sale cu privire la o iminentă anexare a Savoiei și Nisei **. Dar *Vogt*, salvatorul de profesie al Elveției, n-a aflat nimic nici despre protestul deputaților savoiarzi, nici despre dezvăluirile lui Mazzini și nici despre temerile pe care guvernul federal elvețian le-a avut din octombrie 1858 pînă în iunie 1859. Ba mai mult, după cum vom vedea ulterior, pînă și în *martie 1860*, cînd secretul de la Plombières circula pe toate străzile Europei, singurul la urechile căruia nu ajunsese era domnul *Vogt*. Probabil pentru că trec sub tăcere anexarea care amenința să se producă, „Studiile” au drept moto: „Tăcerea este virtutea sclavului” ***. Ele conțin totuși o aluzie:

„Să admitem însă — spune *Vogt* — că *improbabilul* s-ar produce și că prețul victoriei ar fi plătit cu pămînturi italiene fie din sud, fie din nord... *Intr-adevăr, judecînd din punct de vedere german îngust...*, aproape că am dori din toată inima ca lupul francez să poată roade un os italian” (l.c., pag. 129, 130).

Prin teritoriul italian din nord se înțelege, firește, Nisa și Savoia. După ce, „din punct de vedere strict elvețian: (l.c., pag. 39), elvețianul de ultima oră, cetățeanul cantonului Berna și membrul din partea Genevei în Consiliul can-

* În cuvîntarea sa amintită mai sus, lordul *Malmesbury* spune: „There is a despatch now in the Foreign Office, dated as long back as October 1858... from the President of the Swiss Republic, stating that he had reason to believe that some conditional agreement had been come to between the Emperor of the French and Count Cavour with respect to Savoy” („În momentul de față, la ministerul de externe al Angliei se află o depeșă datată octombrie 1858... din partea președintelui Republicii elvețiene în care se spune că acesta are temeuri să creadă că între împăratul Franței și contele Cavour s-a încheiat un acord condiționat cu privire la Savoia”).

** Vezi documentul nr. 1 din prima Carte albastră „On the proposed annexation of Savoy etc.” („Cu privire la proiectata anexare a Savoiei etc.”)

*** Parafrazarea unei expresii din „Imagini de călătorie” de Heine (partea a IV-a, Italia, III, orașul Lucca). — *Nota red.*

toanelor a chemat Elveția „să se bucure nespus” de vecinătatea lui Ludovic Bonaparte, regentul fugar al imperiului își aduce deodată aminte că, „*intr-adevăr, din punct de vedere german îngust*, aproape că ar dori din toată inima „ca lupul francez” să poată roade un „os”, adică Nisa și Savoia, și, *prin urmare, și Elveția franceză* *

Acum cîtva timp a apărut la Paris o broșură intitulată „*Napoleon al III-lea*”, nu „*Napoleon al III-lea și Italia*” sau „*Napoleon al III-lea și problema romîndă*” sau „*Napoleon al III-lea și Prusia*”, ci simplu „*Napoleon al III-lea*”, un simplu Napoleon al III-lea. Această broșură reprezintă un panegiric hiperbolic făcut de Napoleon al III-lea lui Napoleon al III-lea. Ea a fost tradusă de un *arab*, pe nume Dă-Dă, în limba sa maternă. În postfața la broșură, Dă-Dă, extaziat, nu-și mai poate stăpîni entuziasmul, care se revarsă într-un torent de versuri înflăcărate. Dar în prefață Dă-Dă mai era suficient de treaz pentru a recunoaște că lucrarea sa i-a fost comandată de autoritățile locale din Alger, urmînd să fie răspîndită în rîndurile triburilor arabe de dincolo de granițele Algeriei pentru ca „*ideea unității naționale sub un conducător comun să le captiveze imaginația*”. Acest conducător comun, menit să făurească „*unitatea națională a arabilor*”, după cum ne dezvăluie Dă-Dă, nu este altul decît „*soarele binefăcător, slava bolții cerești — împăratul Napoleon al III-lea*”. Vogt, deși nu scrie în versuri **, nu este altul decît *Dă-Dă-ul german*.

* Dorința lui Vogt ca, „*din punct de vedere german îngust*”, să-i vire pe gît „*lupului francez*” „*un os*” italian, pentru ca lupul să facă o indigestie, se va realiza, incontestabil, în măsură din ce în ce mai mare. În oficiosul „*Revue contemporaine*” din 15 octombrie 1860 — în paranteză fie spus, *protectorul special al lui Vogt* — a apărut o corespondență din Torino, datată 8 octombrie, în care se spune, printre altele: „*Probabil că prețul legitim al unui nou război (francez) pentru unitatea Italiei îl vor constitui Genova și Sardinia. Aduag că stăpînirea Genevei ar fi instrumentul necesar al influenței noastre în peninsula și singurul mijloc eficace de a evita ca această putere maritimă, la a cărei făurire am contribuit, să părăsească într-o bună zi alianța cu noi pentru a încheia o altă alianță. Numai ingenunchind Italia ne putem asigura fidelitatea ei. Austria, doctor în materie, cunoaște perfect acest lucru. Apăsarea noastră va fi mai puțin brutală, dar mai temeinică decît cea austriacă — iată singura deosebire*”.

** — Joc de cuvinte: „*ungereimt schreiben*” înseamnă „*a nu scrie în rime*”, dar și „*a scrie absurdități*”. — *Nota trad.*

Intitulind *Dâ-Dâ Vogt „Studii”* transpunerea lui în limba germană a articolelor din *„Moniteur”, a broșurilor editate de Dentu și a hărților Europei revizuite* — iradiate de soarele binefăcător și slava bolții cerești —, Dâ-Dâ Vogt a făcut cea mai reușită glumă din amuzanta sa viață, mai bună chiar decât regenta imperiului, brevetul de bețivan al imperiului și pașapoartele regentei imperiului, născocite de el însuși. Faptul că bürgerul german „cult” a considerat bona fida * niște „Studii” în care Austria se luptă cu Anglia pentru *Egipt*, Austria se ceartă cu Prusia pentru teritoriul *extraeuropene*, Napoleon I silește Banca Angliei să-și cîntărească aurul în loc să-l numere, grecii și fanarioții sînt rase diferite, un drum duce din Mont Cenis prin Fenestrella de-a lungul văii Sturei etc. dovedește doar cît de mare a fost presiunea exercitată asupra craniului liberal al acestui bürger în decursul celor 10 ani de reacțiune.

Dar, ciudat lucru, același pachiderm liberal german care aplaudase *traducerea lui Vogt* în limba germană, exagerată grosolan, a *broșurilor originale* scrise de adepții loviturii de stat din decembrie a sărit ca fript din culcușul său de îndată ce *Edmond About*, în broșura sa „*Prusia în 1860*”, (inițial „Napoleon al III-lea și Prusia”) a tradus compilația lui Dâ-Dâ cu înțeleaptă moderație *din nou* în limba franceză. În trecut fie spus, această coșofană guralivă a bonapartismului nu este lipsită de malițiozitate. Așa, de pildă, pentru a dovedi simpatia lui Bonaparte pentru Germania, *About* arată că imperiul loviturii de stat din decembrie pune în aceeași oală pe *Dâ-Dâ Vogt* cu *Humboldt*, ca și pe *Lazarillo-Hackländer* cu *Goethe*. În orice caz, această combinație *Vogt-Hackländer* denotă din partea lui *About* un studiu mai aprofundat decât poate fi găsit în „Studiile” Dâ-Dâ-ului german.

* — de bună-credință. — Nota trad.

IX. Agentură

„So muosens alle striten.
in vil angestlichen ziten
wart gescheiden doch her dan
...der Vogt da von Bërne“*.
(„Klage“) **

Într-un program, datat extrem de spiritual de Dâ-Dâ Vogt *intli aprilie*, adică 1 aprilie 1859, el îi invita pe democrații de diferite nuanțe să colaboreze la un ziar care urma să apară la Geneva și să răspîndească concepțiile bonapartista-filoruse ale „Studiilor” sale. Deși programul fusese întocmit, firește, cu multă prudență, de sub învelișul de sugativă răzbat totuși uneori intențiile lui diavolești. Dar să nu ne oprim asupra acestui lucru.

La sfîrșitul programului, Vogt îi roagă pe aceia cărora li se adresează să-i indice „tovarăși de idei” „dispuși să scrie în acest spirit în ziarele și revistele care le oferă coloanele lor”. La festivalul central de la Lausanne, Vogt declara că în programul întocmit de el,

„cei care erau dispuși să-l urmeze erau invitați să colaboreze, în schimbul unui onorariu corespunzător, la organele de presă care le stau la dispoziție” („Festivalul central etc.”, pag. 17).

În sfîrșit, într-o scrisoare adresată *doctorului Loening*, el spune :

„Ai putea să mă pui în leqătură cu *oameni* care să trimită din Frankfurt colaborări în acest spirit la diferite ziare și reviste ? Sint dispus să plătesc

* Aceste vremuri de restriște
Pe toți la luptă ne-au chemat.
Și iată-n luptă s-a-nrolat
...și Vogt din Berna.

(„Cîntec de jale”). — *Nota trad.*

** În „*Iwein*”, dimpotrivă, *Hartmann* îl pune pe *Vogt* să spună, făcînd, probabil, aluzie la divergențele dintre acesta și nățăfleții de la Berna :
„von Bèrn mac wol heizen ich,
wand ich dâ niht ze schaffen hân”.
(Pe drept cuvînt mă pot intitula bernez,
Chiar dacă nu mai am ce căuta acolo)⁵²².

Acest *Hartmann* nu trebuie însă confundat cu prietenul lui *Vogt*, *mo-lusca* lirică parlamentară cu același nume.

gras lucrările ale căror copii imi vor fi trimise" („Lucrarea capitală”, documente, pag. 36).

„Tovarășii de idei” amintiți în program devin la festivalul central de la Lausanne „cei care”, iar „cei care” se transformă în scrisoarea adresată doctorului Loening în „oameni”, oameni sans phrase*. Lui Vogt, marele vistiernic și revizorul general al presei germane, i-au fost „puse la dispoziție fonduri” (l.c., pag. 36) pentru a plăti nu numai articole din „ziare și reviste”, ci și „broșuri” (l. c.). E limpede că o agentură de o asemenea anvergură are nevoie de „fonduri” considerabile.

„er sante nach allen hërren
die in diusken richen wâren ;
er klagete in allen sin rôt,
unde bôt in ouch sin golt rôt”.
(„Kaiserchronik”) **

Dar în ce scop „cei care” trebuiau „să colaboreze” la ziare, reviste și broșuri să-i „trimită copii” lui Vogt și să fie „gras” plățiți de acesta? „Este vorba de Italia”, nimic altceva; căci pentru a preveni orice pericol pe Rin, domnului Vogt i se „pare” „avantajos să-l lase pe Ludovic Bonaparte să se sleiască în Italia” (*Program*, l.c., pag. 34). Nu, „nu este vorba de Italia” (scrisoarea adresată doctorului Loening, l.c., pag. 36). „Este vorba de Ungaria” (scrisoarea adresată d-lui H. din N., l.c.). Ba nu, nu este vorba de Ungaria. „Este vorba... de lucruri pe care nu le pot spune” (l.c., documente, pag. 36).

Tot atât de contradictorie ca și lucrurile despre care este vorba este și sursa de unde provin „fondurile” grase. Poate „un colțisor retras din Elveția franceză” („Lucrarea capitală”, pag. 210)! Nu, „femeile ungare din Occident” (scrisoarea adresată lui Karl Blind, suplimentul la nr. 44 al lui „Allgemeine Zeitung” din 13 februarie 1860). Dimpotrivă, masculini *** „din raza de acțiune a poliției germane și în special a celei austriece” („Festivalul central”, pag. 17). Nu mai puțin cameleonică decât scopul și sursa este și mărimea fondurilor lui. Este vorba de „cîțiva franci” („Lucrarea capitală”, pag. 210). Ba de „fonduri reduse” („Festivalul central”,

* — Pur și simplu. — *Nota trad.*

** „Trimise soli pîn-la hotar
Oricărui brav senior german,
Necazul i l-a spus cu-alean
Și aur i-a trimis în dar.”

(„Cronica împăraților”) ³²³. — *Nota trad.*

*** — bărbați. — *Nota trad.*

pag. 17). Ba fondurile sînt suficiente pentru a-i putea plăti gras pe toți oamenii care pot colabora la ziarele germane și pot scrie broșuri în maniera lui Vogt. În sfîrșit, pentru a pune vîrf la toate, echivoc este și modul în care sînt constituite aceste fonduri. Vogt le-a „*strîns* cu chiu și cu vai” („Lucrarea capitală”, pag. 210). Nu, „i-au fost puse la dispoziție” (l.c., documente, pag. 36).

„Dacă nu mă-nșel”, spune „caracterul implinit”, „a *mituit* înseamnă a determina pe cineva prin intermediul banilor sau al altor avantaje să întreprindă acțiuni sau să facă declarații care contravin convingerilor lui” (l.c., pag. 217).

Prin urmare, omul ale cărui convingeri îi permit să se *vîndă* nu poate fi *mituit*, iar acela ale cărui convingeri nu admit acest lucru, de asemenea, nu poate fi *mituit*. Dacă la Paris, Direcția presei străine oferă, de pildă, ziarelor elvețiene la jumătate de preț, la un sfert de preț sau chiar gratuit „*Litographierte Correspondenz*”, care apare zilnic la Paris și costă 250 de franci, atrăgînd atenția „redacțiilor bine intenționate” că pot conta lunar pe o sumă suplimentară progresivă de 50, 100 sau 150 de franci, „în funcție de reușită”, — aceasta nu înseamnă nicidecum *mituire*. Redacțiile ale căror convingeri sînt potrivnice cotidianului „*Correspondenz*” și subvențiilor lunare nu sînt obligate să-l accepte pe primul, și nici pe acestea din urmă. Și este oare „*mituit*” Granier de Cassagnac sau La Guéronnière, sau About, sau Grandguillot, sau Bullier, sau Jourdan de la „*Siècle*”⁵²⁴, sau Martin și Boniface de la „*Constitutionnel*”⁵²⁵, sau Rochaid Dâ-Dâ Albert? S-a întîmplat vreodată în viața lor ca o acțiune sau o declarație convertibilă în bani să intre în conflict cu convingerile acestor domni? Sau, de pildă, a *mituit* oare Vogt pe agentul unui ziar elvețian, înainte ostil lui, cînd i-a pus în mod gratuit la dispoziție cîteva sute de exemplare din „*Studiile*” sale? Oricum, este foarte ciudată această invitație făcută de Vogt publiciștilor de a scrie potrivit convingerilor lor în publicațiile care le stau la dispoziție și de a primi pentru această colaborare un onorariu prin intermediul organului de presă de la Geneva al domnului Karl Vogt. Faptul că Vogt confundă onorariul pe care un anumit ziar îl plătește propriilor săi colaboratori cu subvențiile secrete plătite, dintr-o sursă anonimă, de o terță persoană corespondenților unor ziare care-i sînt complet străine, ba chiar presei unei țări întregi, — acest *quid pro quo* dovedește în ce măsură

Dâ-Dâ-ul german „a colaborat“ cu morala lui 2 decembrie.

„La izvor ședea băiatul“ *. Dar la care izvor ?

În locul săptămînalului „Die Neue Schweiz“, proiectat de Vogt, mai tîrziu la Geneva a început să apară „Neue Schweizer Zeitung“, fondat de d-l A. Brass, vechi prieten al lui Dâ-Dâ. Și iată că într-o dimineață rece de noiembrie d-l Brass a declarat, spre uimirea întregii Geneve, că,

„într-o scrisoare adresată lui Vogt, el a refuzat *troaca franceză*, pe care Vogt voia să i-o pună dinainte“.

Totodată, el s-a declarat gata să răspundă în fața tribunalului pentru această acuzație („*Neue Schweizer Zeitung*“ din 12 noiembrie 1859). Iar cocoșul sau, mai degrabă, claponul, care pînă atunci cucurigase atît de voios, a amuțit de îndată ce a fost jumulit pe gunoîștea pe care stătea. În plină Genevă, „elvețianul de ultimă oră, cetățean al cantonului Berna și membru din partea Genevei în Consiliul cantoanelor“ a fost de data aceasta acuzat în mod public, chiar la Geneva, de unul dintre prietenii săi „notorii“ de o *tentativă de mituire* cu bani francezi. Iar membrul din partea Genevei în Consiliul cantoanelor a tăcut chitic.

Să nu se creadă că Vogt putea face pe distinsul ignorînd „*Neue Schweizer Zeitung*“. După cum am arătat, acuzația a apărut în numărul din 12 noiembrie 1859. Scurt timp după aceea, același ziar a publicat o caracterizare picantă a lui Plon-Plon, împotriva căreia „*Revue de Genève*“⁵²⁶, organul de presă al dictatorului genevez *James Fazy*, a protestat imediat într-un articol de fond pe patru coloane („*Revue de Genève*“ din 6 decembrie 1859). Ea a protestat „au nom du radicalisme genevois“, în numele radicalismului genevez. O asemenea importanță atribuia pînă și *James Fazy* lui „*Neue Schweizer Zeitung*“. În articolul de fond pe patru coloane din „*Revue de Genève*“ nu se putea să nu recunoști mîna lui Vogt. În acest articol însuși Brass este oarecum dezvinovățit. Nu el este inițiatorul atacului împotriva lui Plon-Plon, ci a fost indus în eroare. Într-o autentică manieră vogtiană, corpus delicti este pus pe seama aceluiași L. Häfner pe care Vogt îl suspectează și în „*Lucrarea capitală*“ (pag. 188) că născocoște cancanuri dezgustătoare și scandaloase „pe seama împăratului și a prințului Napoleon“, după cum nu lipsește nici inevitabila insinuare vogtiană că „faimosul exlocotenent

* Din poezia lui Schiller „Flăcăul la pîriu“. — *Nota trad.*

badenez Clossmann" ar fi corespondentul din Berna al lui „Allgemeine Zeitung" (compară „Lucrarea capitală", pag. 198). Să ne oprim puțin asupra protestului publicat „în numele radicalismului genevez" și pentru salvarea onoarei lui Plon-Plon, de stăpîn și slugă, *James Fazy* și *Karl Vogt*, la 6 decembrie 1859 în „Revue de Genève".

Brass este acuzat că încearcă „să-și consolideze părerea lui de german despre Franța, ofensînd un prinț din casa Bonaparte". După cum se știe încă de mult la Geneva, *Plon-Plon* este un liberal de cea mai pură speță, care, în timpul exilului său, a refuzat cu mărinimie „să joace un rol la curtea din Stuttgart sau chiar la curtea din Petersburg". Este pur și simplu ridicol să presupui că are de gînd să înființeze pe undeva un mic stat, un fel de regat etrusc, așa cum insinuează articolul injurios din „*Neue Schweizer Zeitung*".

„Prințul Napoleon, conștient de geniul și *talentele* sale, se consideră mai presus de asemenea mici tronuri jalnice".

El preferă mai degrabă ca, în „calitate de prinț-cetățean" (prince-citoyen), să joace în Franța, „în acest centru al unei înalte civilizații și al inițiativei generale", rolul marchizului de Posa la curtea augustului său văr. „Orice s-ar spune, vărul său îl stimează și îl iubește". Prințul nu este numai marchizul de Posa al lui Bonaparte. El este „prietenui dezinteresat" al Italiei, al Elveției, într-un cuvînt al naționalităților.

„Ca și împăratul, prințul Napoleon este un mare economist... Dacă în Franța vor triumfa cîndva principiile unei economii politice sănătoase, fără îndoială că la aceasta va fi contribuit în mare măsură prințul Napoleon".

El a fost și este „adeptul celei mai depline libertăți a presei", adversarul oricăror măsuri polițienești preventive, exponentul „ideii de libertate în cea mai largă accepție a cuvîntului, atît în teorie cît și în practică". Dacă, din pricina influențelor nefaste, împăratul rămîne surd la sfaturile acestei Egerii, atunci prințul se retrage cu demnitate, dar „fără a se îmbufna". Nimic altceva decît „*meritele* lui l-au expus calomniilor Europei".

„Dușmanii Franței se tem de el, deoarece, căutînd să redea popoarelor din Europa independența națională și libertatea, el se bizuie pe sprijînul lor revoluționar".

Prin urmare, Plon-Plon este un geniu nerecunoscut, marchiz de Posa, Egerie, economist, apărător al naționalităților subjugate, democrat de cea mai pură speță și — să nu-ți crezi urechilor! — „*habile comme un général et brave comme tout officier français*” („iscusit ca un general și viteaz ca orice ofițer francez”).

„El a dovedit aceasta în campania din Crimeea, atît în timpul bătăliei de la Alma cît și după bătălia aceasta”. Iar în campania din Italia, „și-a organizat perfect corpul său de armată, compus din 50 000 de oameni” (cunoscutul corps de touristes, cît p-aci era să spun corps de ballet), „și într-un timp scurt a efectuat un marș anevoios printr-un ținut muntos, fără ca trupele sale să ducă lipsă de ceva”.

După cum se știe, în Crimeea, soldații francezi au botezat frica de obuze la maladie Plon-Plonienne *, și, probabil, Plon-Plon s-a retras din peninsula numai din pricina lipsei tot mai accentuate de alimente ⁵²⁷.

„Noi l-am înfățișat pe Plon-Plon — încheie triumfător „Revue de Genève” — așa cum este”.

Trăiască generalul Plon-Plon!

Nu este deci de mirare dacă Vogt spune că ar fi primit fondurile pentru campania sa „din mîini democratice”. Plon-Plon, le prince rouge **, idealul lui Vogt și Fazy, este, ca să spunem așa, prințul vrăjit al democrației europene. Vogt nu-și putea primi banii din mîini mai pur democratice decît ale lui Plon-Plon. Chiar dacă o parte din banii dați personal de augustul văr al lui Plon-Plon lui Kossuth au ajuns în mîinile lui Vogt prin intermediul unor mîini ungare, „proveniența” lor este „ingrozitoare”. Altceva este însă cînd le primești din mîinile lui Plon-Plon! Chiar și banii pe care Vogt i-a primit, în timpul conflictului cu privire la Neuchâtel, de la contesa K... ***, prietena lui Klapka, poate că erau dați de mîini mai delicate, dar în nici un caz mai curate și mai democratice. Plon-Plon est voluptueux comme Héliogabale, lâche comme Ivan III et faux comme un vrai Bonaparte **** — spunea un cunoscut scriitor francez. Fapta cea mai rea a lui Plon-Plon a fost că a făcut din vărul său un

* — boala plon-ploniană. — *Nota trad.*

** — prințul roșu. — *Nota trad.*

*** — Károlyi. — *Nota red.*

**** — Plon-Plon este senzual ca Heliogabal, laș ca Ivan al III-lea și fals ca un adevărat Bonaparte. — *Nota trad.*

homme sérieux *. Victor Hugo mai putea spune despre Ludovic Bonaparte : „n'est pas monstre qui veut **”, dar de cînd Ludovic Bonaparte l-a descoperit pe Plon-Plon, omul de la Tuileries a întruchipat partea comercială, iar asupra omului de la Palais Royal partea grotescă a capului de Ianus bonapartist. Falsul Bonaparte, nepotul unchiului său, fără a fi fiul tatălui său ⁵²⁸, părea autentic în comparație cu acest Bonaparte autentic ; așa încît francezii tot mai spun : l'autre est plus sûr ***. Plon-Plon este totodată Don Quijote și Hudibras al acestui Bas Empire. Hamlet cugeta că țărina marelui Alexandru era poate destinată să astupe cepul unui butoi de bere ****. Ce-ar spune însă Hamlet dacă ar vedea capul intrat în descompunere al lui Napoleon pe umerii lui Plon-Plon !*****.

Deși a primit cea mai mare parte din fondurile pentru campania sa „din troaca franceză”, se prea poate ca, totodată, pentru a masca troaca, să fi organizat în mod ostentativ printre prietenii săi mai mult sau mai puțin democrați o colectă de „cîtiva franci”. Astfel se rezolvă foarte simplu toate contradicțiile lui în ceea ce privește sursele, mărimea și modul în care își constituie fondurile.

Agentura lui Vogt nu se limitează la „studii”, „program” și birou de recrutare. La „festivalul central” de la Lausanne, el a anunțat muncitorilor germani din Elveția misiunea lui Ludovic Bonaparte de a elibera națiunile, bineînțeles, dintr-un punct de vedere mai radical decît în „Studiile” destinate filistinului liberal german. În timp ce în „Studii”, pe baza unei analize profunde a raportului dintre „materie și forță”, Vogt ajunsese la convingerea că nici vorbă nu poate fi de „zguduirea și prăbușirea actualelor guverne din Germania” („Studii”. Prefață, pag. VII), și-l chema în special pe „burghezul german” să-și „bage în cap” că „eliberarea” bonapartistă a Italiei ferește Germania „de revoluție”, muncitorilor germani, dimpotrivă, el le explică că „Austria este singurul reazem pen-

* — om serios — *Nota trad.*

** — nu oricine vrea poate fi un monstru. — *Nota trad.*

*** — celălalt e mai de nădejde. — *Nota trad.*

**** — Shakespeare. „Hamlet”, actul V, scena I. — *Nota red.*

***** Vogt povestește că încă în 1852 urma să întreprindă o călătorie cu caracter științific (un cortegiu Bachus ?) cu Plon-Plon, căruia îi fusese recomandat cu entuziasm de către un „proudhonist” pentru „uimitoarele sale cercetări în domeniul științelor naturii” „mais do que promettia a forța humana” („care întrec însă tot ce promise forța umană” — Camoëns, „Lusiada”, cîntul întîii, („Lucrarea capitală”, documente, pag. 24).

tru continuarea existenței lor" (a principilor germani) („Festivalul central etc.", pag. 11).

„V-am arătat chiar acum — spune el — că în ochii străinătății Germania nu există, că ea abia trebuie creată și că, după convingerea mea, ea nu poate fi creată decît sub forma unei confederații de republici, asemănătoare Confederației elvețiene" (l.c., pag. 10).

Acest lucru el l-a spus la 26 iunie (1859), în timp ce încă la 6 iunie, în postfața la cea de-a doua ediție a „Studiilor", îl implorase pe principele regent al Prusiei * ca, prin forța armelor și printr-un război civil dinastic, să supună Germania casei de Hohenzollern. Centralizarea monarhică prin forța armelor este, firește, drumul cel mai scurt spre o republică federativă „asemănătoare Confederației elvețiene". El dezvoltă apoi teoria „dușmanului extern" — Franța — cu care Germania trebuie să se alieze împotriva „dușmanului intern" — Austria.

„Dacă aş avea de ales — exclamă el — între dracul (Habsburg) și tată-său (Ludovic Bonaparte), l-aş alege pe acesta din urmă; e bătrîn și va muri mai degrabă".

Lui Vogt i s-a părut însă că această chemare directă adresată Germaniei ca, sub pretextul urii împotriva Austriei, să se arunce în brațele Franței loviturii de stat din decembrie îl compromite prea mult în ochii publicului cititor și, de aceea, în cuvîntarea *tipărită*, această chemare este modificată în felul următor :

„Și dacă se pune problema să luăm atitudine în cearta dintre dracul și tată-său, considerăm că cel mai bine ar fi *dacă s-ar ucide și s-ar minca unul pe altul*, scutindu-ne astfel de această treabă" („Festivalul central etc.", pag. 13).

În sfîrșit, în timp ce în „Studii" Vogt îl ridică în slăvi pe Ludovic Bonaparte ca împărat al țăranilor și soldaților, de astă dată, în fața unui auditoriu de muncitori, declară că,

„In special la Paris, marea majoritate a muncitorilor a trecut acum de partea lui Ludovic Bonaparte".

După părerea muncitorilor francezi, „Ludovic Bonaparte face tot ce trebuia să facă republica *din moment ce dă de lucru muncitorilor, îi ruinează pe burghezi etc.*" („Festivalul central etc.", pag. 9).

Așadar, Ludovic Bonaparte este un *dictator al muncitorilor*, și ca dictator al muncitorilor este proslăvit în fața muncitorilor germani din Elveția de același Vogt care în

* — Wilhelm. — Nota red.

„Lucrarea capitală“, la simpla mențiune a „dictaturii muncitorilor“, face spume la gură de indignare burgheză!

Programul de la Paris, care prescria agenților bonapartiști din Elveția planul lor de acțiune cu privire la anexarea Savoiei, consta din trei puncte: 1) să ignoreze complet și vreme cât mai îndelungată zvonurile despre un pericol iminent și, la nevoie, să afirme că sînt o născocire a austrieților; 2) mai tîrziu să răspîndească părerea că Ludovic Bonaparte vrea să alipească la Elveția teritoriul neutru și, în sfîrșit, 3) după ce anexiunea va fi devenit un fapt împlinit, să o folosească drept pretext pentru o *alianță între Elveția și Franța*, adică Elveția să se supună de bunăvoie protectoratului bonapartist. Să vedem cît de fidel au respectat acest program stăpînul și sluga, *James Fazy și Karl Vogt*, dictatorul genevez și creatura lui, membrul din partea Genevei în Consiliul cantoanelor.

Am văzut mai sus că în „Studii“ Vogt a evitat pînă și cea mai vagă aluzie la ideea de dragul căreia „omul destinului“ a pornit la război. El păstrează tăcere în această privință și la Festivalul central de la Lausanne, în Consiliul național⁵²⁹, la comemorarea lui Schiller și a lui Robert Blum, în „*Commis voyageur*“-ul din Biel și, în sfîrșit, în „Lucrarea capitală“. Și totuși „ideea“ era de dată mai veche chiar decît complotul de la Plombières. Încă din *decembrie 1851*, la numai cîteva zile după lovitura de stat, se putea citi în „*Patriote savoisien*“ :

„În anticamerele palatului Elysée se și împart posturile înalte din Savoia. Ziarele lui chiar se amuză destul de agreabil pe această temă“*.

La 6 decembrie 1851, d-l Fazy vedea deja că Geneva va cădea pradă imperiului loviturii de stat din decembrie**.

La 1 iulie 1859, *Stämpfli*, pe atunci președinte al Confederației, a avut o convorbire cu căpitanul Harris, însărcinatul cu afaceri englez la Berna. El și-a expus din nou temerea că, în eventualitatea unei extinderi a dominației sarde în Italia, anexarea Savoiei de către Franța va fi inevitabilă

* „On se partage déjà les places... de la Savoie dans les antichambres de l'Elysée. Ses journaux plaisantent même assez agréablement là-dessus“.

** „Peut-être le citoyen Thurgovien que nous avons si bien défendu contre les menaces de Louis-Philippe, nous fera-t-il la grâce de vouloir bien se constituer comme médiateur, et reprendre de nous Genève“ („Poate că cetățeanul din cantonul Thurgau, pe care l-am apărat cu atîta strășnicie împotriva amenințărilor lui Ludovic-Filip, va binevoi să-și asume rolul de mediator pentru a ne lua din nou Geneva“) („Revue de Genève“ din 6 decembrie 1851).

și a subliniat că anexarea, în special a Savoiei de nord, va lăsa *complet descoperit* unul din flancurile Elveției, ceea ce va atrage curînd după sine pierderea Genevei (vezi prima Carte albastră „Cu privire la proiectata anexare a Savoiei și Nisei” nr. 1). Harris i-a raportat aceasta lui Malmesbury, care, la rîndul său, l-a însărcinat pe lordul Cowley, ambasadorul englez la Paris, să ceară lui Walewski lămuriri asupra intențiilor împăratului. Walewski nu a negat nicidecum că

„problema anexiunii a fost discutată în repetate rînduri de Franța și Sardinia și că împăratul este de părere că, dacă Sardinia va ajunge să fie un regat italian, va fi normal să ne așteptăm ca, la rîndul ei, Sardinia să facă Franței concesiile teritoriale” (l.c., nr. IV).

Walewski a răspuns aceasta la 4 iulie 1859, deci înainte de încheierea păcii de la Villafranca. În august 1859 a apărut la Paris broșura lui Petétin, care pregătea Europa pentru anexarea Savoiei⁵³⁰. Tot în august, după sesiunea de vară a Adunării naționale elvețiene, Vogt a plecat în taină la Paris pentru a primi instrucțiuni de la Plon-Plon. Pentru a i se pierde urma, el i-a pus pe acoliții săi Ranickel & Co. să răspîndească la Geneva zvonul că a plecat într-o stațiune balneară de pe malul Lacului celor patru cantoane.

„zê Pârls lëbt er mangen tac,
vil kleiner wisheit er enpflac,
sîn zerung was unmâzen gröz...
ist ër ein esel und ein gouch,
daz sëlbt ist er zuo Pârls ouch” *

În septembrie 1859, Consiliul federal al Elveției a văzut că pericolul anexării se apropie (l.c., nr. VI), la 12 noiembrie a hotărît să adreseze marilor puteri un memorandum în acest sens, iar la 18 noiembrie președintele Stämpfli și cancelarul Schiess au înmînat o notă oficială însărcinatului cu afaceri englez la Berna (l.c., nr. IX). *James Fazy*, înapoiat în octombrie din nereușita sa călătorie în Toscana, unde militase zadarnic în favoarea unui regat etrusc pentru Plon-Plon, a luat

* „El și Parisul l-a văzut!
Dar mai deștept nu s-a făcut.
Acolo doar minca cît șapte.
Mîncău, nerod, ca-n primul ceas
Cum l-am văzut — așa-a rămas”.

(Bonarius. „Piatra prețioasă”. Din fabula despre „Un popă erudit și prostănac”). — *Nota red.*

atitudine, în obișnuita sa manieră de indignare afectată, și de irascibilitate zgomotoasă, împotriva zvonurilor cu privire la anexiune: nici în Franța, nici în Sardinia, nimeni nu se gîndește la o alipire. Și pe măsură ce se apropia pericolul, creștea și încrederea afișată de „Revue de Genève”, al cărei cult pentru reprezentanții neamului Napoleonilor a ajuns în noiembrie și decembrie 1859 la o frenezie coribantică⁵³¹ (vezi, de pildă, articolul de mai sus despre Plon-Plon).

Începînd din 1860 pășim în cea de-a doua fază de pregătire a anexiunii.

Banda bonapartistă nu mai avea nici un interes să continue să ignoreze și să tăgăduiască. Acum se punea, dimpotrivă, problema de a ademeni Elveția cu o anexiune și de a o pune într-o situație falsă. Trebuia adus la îndeplinire al doilea punct al programului de la Tuileries și, prin urmare, trîmbițat, în auzul lumii întregi, că, așa cum se proiectase, teritoriul neutru va fi dăruit Elveției. În această chestiune, adepții din Elveția ai loviturii de stat din decembrie au fost, bineînțeles, sprijiniți prin manevre întreprinse concomitent la Paris. Astfel, la începutul lunii ianuarie 1860, *Baroche*, ministrul de interne, a declarat ambasadorului elvețian, dr. *Kern*, că

„dacă Savoia va trece sub o altă stăpînire, urmează ca și Elveția, potrivit tratatelor din 1815, să primească o linie de apărare bună” (vezi menționata Carte albastră, nr. XIII).

Încă la 2 februarie 1860, în aceeași zi cînd *Thouvenel* l-a înștiințat pe lordul *Cowley*, ambasadorul englez, că anexarea Savoiei și Nisei „este posibilă”, el i-a declarat totodată că

„guvernul francez consideră de la sine înțeles ca în aceste împrejurări districtele *Chablais* și *Faucigny* să fie pentru totdeauna alipite la Elveția” (l.c., nr. XXVII).

Răspîndirea acestei iluzii nu urmărea numai să împace Elveția cu anexarea Savoiei de către imperiul loviturii de stat din decembrie, ci și să slăbească viitorul ei protest împotriva anexării și s-o compromită în ochii Europei ca complice — ce-i drept, complice tras pe sfoară — al politicii lui Ludovic Bonaparte. *Frey-Hérosé*, din 1860 președinte al Confederației, n-a căzut în această cursă, ci, dimpotrivă, a arătat căpitanului *Harris* îndoielile lui cu privire la preținsele avantaje pe care le-ar prezenta pentru Elveția alipirea teritoriului neutru. La rîndul său, *Harris* a pus guvernul elvețian în gardă împotriva intrigii bonapartiste, pentru ca

„Elveția să nu pară o putere care nutrește și ea tendințe anexioniste și caută să-și extindă teritoriul” (l.c., nr. XV).

În schimb, *sir James Hudson*, ambasadorul englez la Torino, după o convorbire mai lungă cu *Cavour*, scrie lordului John Russell :

„Am temeieri serioase să cred că și Elveția este avidă să anexeze o parte din teritoriul Savoiei. Prin urmare, nu trebuie să ne facem nici un fel de iluzii, iar dacă Franța este reprobată pentru poftete ei anexioniste, și Elveției i se poate reproșa același lucru... Avînd în vedere că prin acest dublu atac, problema se complică, atitudinea Sardiniei este mai degrabă scuzabilă” (l.c., nr. XXXIV).

În sfîrșit, de îndată ce Ludovic Bonaparte și-a lepădat masca, Thouvenel a divulgat fără jenă secretul lozincii despre anexarea teritoriului neutru de către Elveția. Într-o depeșă adresată însărcinatului cu afaceri francez la Berna, el ironizează pe față protestul Elveției împotriva anexării Savoiei de către Franța. Și care este obiectul acestei ironii? „Planul de împărțire a Savoiei”, impus Elveției din Paris (vezi depeșa lui Thouvenel din 17 martie 1860).

În ce fel au participat la aceste intrigi agenții elvețieni ai loviturii de stat din decembrie? *James Fazy* este primul care, în ianuarie 1860, prezintă însărcinatului cu afaceri englez la Berna alipirea districtelor Chablais și Faucigny la Elveția nu ca o promisiune a lui Ludovic Bonaparte, ci ca o dorință proprie a Elveției și a locuitorilor din districtele neutre (l.c. nr. XXIII). *Vogt*, care pînă atunci nici nu bănuise vreodată posibilitatea unei anexări a Savoiei de către Franța, este cuprins subit de o inspirație profetică, iar „*Times*”, care de la apariția sa n-a pomenit niciodată numele lui *Vogt*, comunică deodată, într-o corespondență datată 30 ianuarie, că

„profesorul elvețian *Vogt* afirmă că, potrivit informațiilor sale, Franța este gata să acorde Elveției teritoriile neutre ale Savoiei, și anume *Faucigny*, *Chablais* și *Genevois*, dacă Consiliul federal al Republicii va recunoaște Franței dreptul de liberă folosință a *Simplonului*” („*Times*” din 3 februarie 1860).

Mai mult! La sfîrșitul lunii ianuarie 1860, *James Fazy* îl asigură pe însărcinatul cu afaceri englez la Berna că *Cavour* — cu care a avut, cu aproximativ două luni în urmă, o lungă convorbire la Geneva — este categoric împotriva să se cedeze Franței vreun teritoriu (vezi amintita Carte albastră, nr. XXXIII). Așadar, în timp ce *Fazy* garantează Angliei pentru *Cavour*, acesta din urmă se justifică față de Anglia

invocînd poftele anexioniste ale aceluiași Fazy (l.c. nr. XXXIII). Și, în sfîrșit, *Tourte*, ambasadorul Elveției la Torino, se duce încă la 9 februarie 1860 în mod special la ambasadorul englez Hudson pentru a-l asigura că

„între Sardinia și Franța nu există nici un acord cu privire la cedarea Savoiei către Franța și că Sardinia nu are cîtuși de puțin intenția să facă din Savoia un obiect de schimb sau să o cedeze Franței” (l. c.).

Momentul hotărîtor se apropia. Ziarul parizian „*La Patrie*”⁵³² din 25 ianuarie 1860 a pregătit atmosfera în vederea anexării Savoiei printr-un articol intitulat „*Dorințele Savoiei*”. Într-un alt articol, publicat la 27 ianuarie, intitulat „*Comitatul Nisa*”, scris în stil bonapartist, se profila anexarea Nisei. La 2 februarie 1860, Thouvenel a făcut cunoscut ambasadorului Angliei Cowley că încă înainte de război Franța și Sardinia au ajuns la o înțelegere în ceea ce privește „posibilitatea” anexării Savoiei și a Nisei. Dar nota oficială cu privire la hotărîrea efectivă a Franței de a anexa Savoia și Nisa i-a fost adusă la cunoștință lordului Cowley abia la 5 februarie (vezi cuvîntarea din 23 aprilie 1860 rostită de lordul Cowley în Camera lorzilor), iar d-rului Kern abia la 6 februarie — ambilor însă, atît ambasadorului Angliei cît și celui al Elveției, menționîndu-li-se categoric că teritoriul neutru va fi alipit la Elveția. Înainte de aceste declarații oficiale, lui *James Fazy* i s-a comunicat de la Tuileries că printr-un acord secret Sardinia a și cedat Savoia și Nisa Franței și că acordul nu cuprinde nici o clauză în favoarea Elveției. Înainte de declarațiile oficiale făcute de Thouvenel lordului Cowley și d-rului Kern, *Fazy* trebuia să îndulcească și să administreze supușilor săi genevezi pilula imperială. De aceea, din însărcinarea lui, la 3 februarie *John Perrier*, unealta lui oarbă, a organizat în sala Clubului popular din Geneva un miting la care *Fazy* a apărut ca din întîmplare, sub pretextul că

„tocmai a auzit (je viens d'entendre) că oamenii vorbesc despre acordul încheiat între Franța și Sardinia cu privire la cedarea Savoiei. Din păcate, un asemenea acord a fost semnat la 27 ianuarie de guvernul sard; dar din acest fapt evident nu putem încă trage concluzia că securitatea noastră ar fi într-adevăr amenințată... E drept că în textul acordului nu se prevede textual nici o clauză privitoare la drepturile noastre asupra teritoriului neutru al Sardiniei; nu știm însă dacă părțile semnatare nu au în vedere o asemenea clauză... Se prea poate că ea a fost considerată ca ceva de la sine înțeles (sous-entendue comme allant de soi)... Numai că nu trebuie să manifestăm prematur neîncredere... Trebuie să ne călăuzim după simpatiile noastre” (pentru imperiul loviturii de stat) „...și să ne abținem de la orice declarații ostile”.

(Vezi cuvîntarea „plină de încredere” a lui Fazy, în felul ei o capodoperă de demagogie apărută în „Revue de Genève” din 3 februarie 1860). Însărcinatul cu afaceri englez la Berna a găsit că concluziile profetice ale lui Fazy sînt destul de importante și s-a grăbit să le aducă la cunoștința lordului John Russell printr-o depeșă specială.

Acordul *oficial* privind cedarea Savoiei și a Nisei către Franța urma să fie încheiat la 24 martie 1860. Nu mai era deci timp de pierdut. Patriotismul elvețian al adeptilor genevezi ai loviturii de stat din decembrie trebuia manifestat oficial înainte de proclamarea oficială a anexării Savoiei. De aceea, la începutul lunii martie, signor *Vogt*, însoțit de generalul *Klapka*, care, poate, că era chiar de *bonne foi* *, a plecat la Paris pentru a face uz de influența sa asupra Egeriei de la Palais Royal — geniul nerecunoscut Plon-Plon — și, în văzul întregii Elveții, să arunce *in cumpănă propria sa persoană* în favoarea alipirii teritoriului neutru la Elveția. De la masa încărcată cu bunătăți a lui Plon-Plon — se știe că în materie de gastronomie Plon-Plon concurează cu Luculus și Cambacères, și pînă și Brillat-Savarin, dacă s-ar scula din morți, ar admira *geniul, economia politică, ideile liberale, talentele de general și vitejia personală* ale lui Plon-Plon în acest domeniu —, deci, de la masa încărcată cu bunătăți a lui Plon-Plon, la care, în calitatea lui de „interlocutor plăcut”, înfuleca cu lăcomie, Falstaff-Vogt face apel la vitejia elvețienilor (vezi scrisoarea lui din Paris publicată în „Commis-voyageur”-ul din Biel, suplimentul la numărul din 8 martie 1860.) Elveția trebuie să arate că

„miliția ei nu există *numai* pentru paradă și joaca de-a soldații”. „Convîngerea că teritoriul neutru va fi cedat Elveției” nu este decît o iluzie. Cedînd Franței districtele Chablais și Faucigny, înseamnă că s-a făcut doar un *prim pas*, după care vor urma alții”. „*Pe cele două picioaroange — principiul naționalităților și granițele naturale* — ajuungi de la Lacul Lemman pînă la Aar și, în cele din urmă, pînă la Lacul Constanza și la Rin, — dacă te țin picioarele”.

Dar — și asta e nostimada — Falstaff-Vogt *tot nu crede* ceea ce însuși ministrul francez Thouvenel a adus la cunoștință în mod oficial încă cu o lună înainte și ceea ce știe acum întreaga Europă — și anume că *încă în august 1858 la Plombières* s-a convenit ca cedarea Savoiei și Nisei să reprezinte prețul pentru intervenția franceză împotriva Austriei. El crede mai

* — de bună credință. — *Nota trad.*

degrabă că abia acum, sub influența popilor și împotriva voinței sale, „omul destinului” a fost împins în brațele șovinismului și silit să anexeze teritoriul neutru.

„De bună seamă — se bilbieie incurcat apologetul nostru —, de bună seamă cercurile conducătoare au căutat o contrapondere împotriva mișcării clericale mereu crescînde și au crezut că au găsit-o în așa-numitul șovinism — în naționalismul stupid care nu cunoaște nimic altceva decît cotopirea unui petic (!) de pămînt”.

După ce Vogt, amețit de miresele bucătăriei lui Plon-Plon, s-a arătat atît de viteaz în „Commis-voyageur”-ul din Biel scurt timp după înapoierea sa din Paris, el începe, în același ziar, să îndruge verzi și uscate despre simpatiile fără rezerve nutrite de populația din Nisa pentru francezi; aceasta a dus la un conflict neplăcut între Vogt și *Vegezzi-Ruscalla*, unul din principalii conducători ai Uniunii naționale italiene și autor al broșurii „*Naționalitatea Nisei*”⁵³³. Iar cînd același erou, care la masa lui Plon-Plon a jucat rolul lui Winkelried, a luat cuvîntul în Consiliul național de la Berna, sunetele belicoase de trompetă s-au transformat în sunete diplomatice de flaut care recomanda continuarea în liniște a tratativelor cu *împăratul, prietenul de totdeauna al Elveției*, și punea insistent în gardă împotriva unei *alianțe cu răsăritul*. *Frey-Hérosé*, președintele Confederației elvețiene, a strecurat unele aluzii ciudate la adresa lui Vogt, care a avut în schimb satisfacția să-și vadă discursul lăudat de „*Nouvelliste Vaudois*”. „*Nouvelliste Vaudois*” este organul de presă al d-lor Blanchenay, Delarageaz și al celorlalți magnați din cantonul Vaud, într-un cuvînt al căii ferate elvețiene de vest, tot așa cum „*Neue Zürcher Zeitung*” este organul de presă al bonapartismului din Zürich și al căii ferate de nord-est⁵³⁴. Pentru a-i caracteriza pe patronii lui „*Nouvelliste Vaudois*” este de ajuns să arătăm că, cu prilejul cunoscutului litigiu privind calea ferată Oron, 5 consilieri de stat din Vaud au fost învinuiți de presa adversă, în repetate rînduri și fără ca aceasta să fi fost trasă la răspundere, că fiecare dintre ei a primit din partea lui *Credit mobilier*⁵³⁵ de la Paris — principala acționară a căii ferate elvețiene de vest — acțiuni în valoare de 10 000 de franci (cite 20 de acțiuni).

La cîteva zile după ce Vogt, însoțit de Klapka, a plecat la Egeria de la Palais Royal, *James Fazy*, însoțit de *John Perrier*, a plecat la sfînxul de la Tuileries. După cum se știe, Ludovic Bonaparte se complăce în rolul de sfînx și are în solda lui propriii săi Oedipi, tot așa cum în trecut regii Franței își aveau

proprii lor bufoni. La Tuileries, Fazy s-a aruncat între Elveția și sfinx. După cum am spus, *John Perrier* l-a însoțit în această călătorie. Acest John este umbra lui James, face tot ce vrea acesta și nimic din ceea ce nu vrea acesta, trăiește prin el și pentru el, datorită lui a devenit membru al Marelui consiliu din Geneva, îi pregătește toate festivitățile și toasturile, este pentru el Leporello și Fialin. Amândoi s-au înapoiat la Geneva fără vreun rezultat în ceea ce privește interesele Elveției, dar cu un succes surprinzător în ceea ce privește situația lui Fazy, care era periclitată. În auzul tuturor, Fazy tuna și fulgera că i s-au deschis ochii și că pe viitor îl va urî pe Bonaparte în aceeași măsură în care l-a iubit până acum. Curioasă era această dragoste de nouă ani a republicanului Fazy pentru asasinul a două republici! Fazy a jucat cu atîta virtuozitate rolul patriotului dezamăgit, încît întreaga Genevă a fost cuprinsă de entuziasmul fazian, iar spulberarea iluziilor pe care și le făurise Fazy a fost aproape mai puternic resimțită decît pierderea provinciilor neutre. Pînă și Theodore de Saussure, vechiul adversar al lui Fazy, conducătorul partidului aristocrat de opoziție, a recunoscut că patriotismul elvețian al lui James Fazy nu mai putea fi pus la îndoială.

După ce a fost întîmpinat de popor cu ovații atît de meritate, tiranul Genevei s-a grăbit să plece la Adunarea Națională din Berna. Curînd după plecarea lui Fazy, credinciosul lui tovarăș de drum la Paris, într-un cuvînt propriul lui *John Perrier*, a întreprins o originală expediție de Argonauți. O bandă de bețivani genevezi (cel puțin așa a fost calificată de ziarul londonez „Times“), aleși din asociația „*fruitiers-ilor* *”, democratica gardă personală a lui Fazy, a pornit neînarmată, sub conducerea lui Perrier, la Thonon pentru a face în acest punct de pe teritoriul neutru o demonstrație *antifranceză*. În ce a constat sau trebuia să constea această demonstrație, dacă Argonauții trebuiau să cucerească lina de aur sau să-și pună la bătaie propria lor piele, nu o poate spune nimeni pînă în momentul de față, deoarece nici un Orfeu nu a însoțit expediția de Argonauți a lui Perrier și nici un Apollonios nu a cîntat-o. Se pare că era vorba de un fel de ocupare simbolică de către Elveția, reprezentată de *John Perrier* și banda sa, a teritoriului neutru. Adevărata Elveție a avut apoi atîta bătaie de cap cu scuzele diplomatice, cu declarațiile de lealitate și cu manifestările de indignare în legătură cu ocuparea simbolică a Thononului de către *John*

* — brinzarilor. — *Nota trad.*

Perrier, încît Ludovic Bonaparte a apărut de-a dreptul mărinimos cînd s-a limitat la ocuparea efectivă a Thononului și a restului de teritoriu neutru.

John Perrier, în ale cărui buzunare s-au găsit cîteva mii de franci, a fost arestat la Geneva. Pe baza depozițiilor făcute de *Perrier*, a fost arestat și d-l *Ducommun*, vicecancelar și redactor la „*Revue de Genève*”, un tînăr fără avere personală și care, prin ambele posturi arătate mai sus, depindea de *James Fazy*, președintele Consiliului de stat și proprietarul revistei. El a recunoscut că i-a dat lui *Perrier* bani luați dintr-un fond constituit pentru organizarea unui corp de voluntari — fond de a cărui existență radicalii genevezi nu știuseră pînă atunci nimic. Ancheta judiciară s-a încheiat prin eliberarea mai întîi a lui *Ducommun*, iar apoi și a lui *Perrier*.

La 24 martie, Victor Emanuel a cedat în mod oficial lui Bonaparte Nisa și Savoia, inclusiv teritoriul neutru. La 29—30 martie, *John Perrier*, care, împreună cu *Fazy*, se întorsese la Geneva, venind de la Paris, a întreprins „expediția lui de Argonauți”, demonstrație ridicolă, care, tocmai în momentul hotărîtor, a zădărnicit orice demonstrație serioasă. *James Fazy* a dat asigurări la Berna că „habar nu are despre cele întîmplate” *. În fostul teritoriu neutru, *Laity* se lauda că dacă elvețienii nu ar fi pornit un atac efectiv, împăratul său ar fi ocupat imediat cu trei divizii Geneva. În sfîrșit, *Vogt* n-a fost de loc inițiat în secretul expediției Argonauților, deoarece cu cîteva zile înainte el a anunțat în scop profilactic poliția geneveză, punînd-o însă pe o urmă greșită, că la Geneva se pregătește un conflict la granița Savoiei. În legătură cu aceasta sînt în posesiunea unei scri-

* După cum se știe, faptul că după anexarea Savoiei de nord Geneva a devenit o enclavă franceză, precum și fortificarea de către francezi a portului Thonon au accentuat mult, în ultimul timp, starea de spirit antibonapartistă a vechii republici. Manifestările autentice ale acestei stări de spirit a poporului sînt însă însoțite de manifestările false, puse la cale din ordinul Parisului și, în parte, executate chiar de către agenții de poliție francezi. Așa, de pildă, în „*Saturday Review*”⁵³⁶ din 22 septembrie 1860 citim: „La Thonon, un grup de așa-zisi elvețieni și-au permis să profere insulte grave la adresa imperiului, cînd un jandarm aqeamiu, din exces de zel, i-a oprit pe așa-ziii elvețieni și le-a cerut să-și prezinte pașapoartele. Elvețienii s-au dovedit a fi francezi, ale căror acte erau în perfectă regulă... Cel mai grav lucru în aceste ciocniri provocate în mod artificial este însă faptul că într-una din primele și cele mai neplăcute ciocniri a fost *serios implicat un partizan apropiat al lui Fazy*” (amicul *Perrier*) („The gravest fact relating to these artificial collisions is, that in one of the earliest and the worst of them a close adherent of Mr. Fazy was prominently implicated”).

sori adresate de un emigrant domiciliat la Geneva, fost prieten al lui Vogt, unui emigrant domiciliat la Londra. În scrisoare se spune, printre altele :

„Vogt a răspândit zvonul că eu circul într-una între Elveția apuseană și Savoia pentru a pune la cale o revoluție în detrimentul Elveției și în favoarea unor puteri ostile Elveției. Acest lucru s-a întâmplat cu numai câteva zile înainte de expediția lui *Perrier*, despre care Vogt era, desigur, informat, dar care mie mi-era tot atât de puțin cunoscută ca și d-tale. De bună seamă, el a încercat să îndrepte bănuielile asupra mea, pentru a mă distruge. Din fericire, el m-a denunțat și directorului poliției, *Duy*, care m-a chemat la el și a fost foarte surprins când, de la prima întrebare pe care mi-a pus-o, l-am întrerupt rîzînd : «Aha, iar una din cunoscutele intrigi ale lui Vogt!» M-a pus să-i dau amănunte asupra relațiilor mele cu *Vogt*. Depoziția mea a fost totodată confirmată de un secretar guvernamental, membru al asociației «*Helvetia*». Acesta a plecat a doua zi la Berna pentru a participa la adunarea centrală, unde i-a spus fratelui lui Vogt că dezaprobă comportarea lui Karl. Gustav i-a răspuns laconic că din scrisorile lui Vogt și-a dat de mult seama cum stau lucrurile cu politica acestuia”.

Dacă, la început, tăcerea, tăgăduirea și propovăduirea încrederii în Ludovic Bonaparte trebuiau să abată atenția Elveției de la primejdie, dacă, după aceea, zarva despre o proiectată alipire a districtelor *Faucigny*, *Chablais* și *Genevois* la Elveția avea drept scop să popularizeze planul anexării Savoiei de către Franța și dacă, în sfîrșit, farsa de la *Thonon* trebuia să înfrîngă orice împotrivire serioasă, acum, potrivit programului de la Paris, anexarea efectivă care a urmat și pericolul devenit evident trebuiau să servească, în ultimă instanță, ca motive pentru capitularea de bunăvoie a Elveției, adică pentru alianța ei cu imperiul loviturii de stat din decembrie.

Misiunea era atât de delicată, încît numai *James Fazy* în persoană o putea aduce la îndeplinire. Sluga lui, *Vogt*, putea să prevină împotriva unei alianțe cu răsăritul, dar numai *Fazy* în persoană era în stare să preconizeze o alianță cu apusul. El a arătat pentru prima oară necesitatea acestei alianțe în „*Revue de Genève*”. La 18 aprilie 1860 circula la Geneva un extras dintr-o scrisoare trimisă de la Londra în care, printre altele, se spunea :

„Recomandați concetățenilor noștri influenți să se ferească de *J. Fazy*, care ar fi în stare să sfătuiască Elveția să renunțe la neutralitate. Este foarte probabil ca acest sfat să pornească chiar de la guvernul francez, care are pînă în ziua de azi în *James Fazy* un agent plin de zel... Acum pozează în bun elvețian, care luptă împotriva planurilor Franței, dar o persoană întotdeauna bine informată mă asigură că totul nu e decît o cursă. De îndată ce Elveția va declara că nu mai vrea și nu mai poate

să rămână neutră, guvernul francez va lua act de această declarație și, ca pe vremea primului imperiu, îi va impune o alianță”.

La care Fazy a răspuns în „Revue de Genève” :

„În ziua în care Savoia va fi unită cu Franța, neutralitatea Elveției va înceta de la sine, și un asemenea sfat din partea lui Fazy ar fi deci de prisos”.

Trei luni mai târziu, la 10 iulie, James Fazy a rostit în Consiliul național elvețian o cuvîntare din care a reieșit că,

„înjurînd și urlînd, amenințîndu-i cu pumnii pe magnații financiari bonapartiști și pe baronii federali — pe care i-a învinuit că sînt un *gouvernement souterrain* * —, el a trecut în lașărul bonapartist”.

De aceea, cu toate că în aparență atacurile cele mai violente ale lui Fazy erau îndreptate împotriva partidului din Zürich-Vaud, filofrancez în mod oficial, acesta l-a lăsat să tîne și să fulgere în voie.

„Europa, în special Germania, a abandonat Elveția. Din această cauză, neutralitatea a devenit imposibilă; Elveția trebuie să-și caute alianțe, dar unde?”

Apoi acest bătrîn demagog mormăie ceva

„despre Franța apropiată și înrudită, care odată și odată își va da seama și va repara nedreptatea comisă și, poate, va mai deveni cîndva republică etc. Dar nu magnații financiari și baronii federali, care și-au trăit traiul, trebuie să inaugureze noua politică, ci „Helvetia”, poporul trebuie să o facă. Aveți răbdare, viitoarele alegeri vă vor învăța minte. Prezența la Geneva a trupelor federale nu poate fi decît salutăată. Dar, dacă prezența lor înseamnă cea mai mică suspiciune față de actuala cîrmuire din Geneva, atunci n-avem nevoie de ele. Geneva se va ajuta și se va apăra singură”.

La 10 iulie, James Fazy a expus, prin urmare, în Consiliul național ideea la care făcuse doar aluzie în „Revue de Genève” din 18 aprilie — „noua politică”, alianța Elveției cu Franța, adică anexarea Elveției de către Franța loviturii de stat din decembrie. Elvețienii bine informați considerau prematură această lepădare a măștii antibonapartiste, pe care Fazy a purtat-o de cînd s-a înapoiat de la Tuileries. Dar Fazy stăpînește arta indiscreției premeditate cu o virtuozitate care aproape că amintește de Palmerston.

* — guvern subteran. — Nota trad.

După cum se știe, cei mai deocheați reprezentanți ai „gubernului subteran” au propus Consiliului național să se dea un vot de blam lui *Stämpfli*, care, în calitatea lui de președinte al Confederației, și-a dat seama de situație și a luat la un moment dat hotărîrea justă de a apăra cu ajutorul trupelor federale teritoriul neutru împotriva francezilor. Propunerea a fost respinsă cu o majoritate covârșitoare de voturi, dar votul lui *Vogt* nu era printre ele.

„Foarte caracteristic pentru *Karl Vogt* — mi-a scris cineva pe vremea aceea din Elveția — este faptul că el n-a fost de față la discutarea în Consiliul elvețian al cantoanelor a votului de blam pe care urma să-l primească *Stämpfli*, președintele Confederației. Ca reprezentant al cantonului Geneva, amenințat de Bonaparte, *Vogt* ar fi fost nevoit să voteze pentru *Stämpfli*, energicul apărător al acestui canton. În plus, el este în relații de prietenie cu acesta, fiindu-i și obligat. Tatăl și doi dintre frații lui *Vogt* își câștigă existența ca funcționari ai cantonului Berna ; pe un al treilea frate, *Stämpfli* l-a ajutat recent să ocupe postul bine plătit de statistician federal principal. Așadar, la un vot nominal, *Vogt* nu se putea ridica împotriva prietenului și binefăcătorului său, împotriva omului care se bucura de popularitate. Pe de altă parte însă, ca acolit al lui Plon-Plon, el putea și mai puțin să aprobe în mod public o politică ce lupta pe viață și pe moarte împotriva planurilor agresive ale bonapartismului. De aici necesitatea de a dezerta și de a-și ascunde capul în nisip, lăsându-și însă posteriorul voluminos la vedere, expus loviturilor : stratagema obișnuită și soarta pămîntească a Falstaffului timpurilor noastre”.

Acuzația de „austrofilie”, formulată de Tuileries, repetată atît de insistent de *James Fazy* în „*Revue de Genève*”, iar apoi de sluga lui, *Vogt*, în „*Commis voyageur-ul*” din Biel, în „*Studii*”, în „*Lucrarea capitală*” etc., a lovit, în cele din urmă, însăși Elveția. Pe la mijlocul lunii aprilie se puteau vedea pe toate zidurile din Milano afișe intitulate „*Litigiul dintre Napoleon și Elveția*”, în care se spunea :

„Pare-se că Elveției i se scurgeau ochii după Savoia, și, instigată de *Austria*, s-a grăbit să se opună planurilor lui Napoleon al III-lea într-o problemă care privea numai Italia și Franța... Anglia și marile puteri nordice, cu excepția *Austriei*, nu se opun cîtuși de puțin anexării Savoiei ; singură *Elveția, instigată de Austria*, care caută să provoace agitație și tulburări în toate statele unite cu Sardinia, a rostit un veto... *Elveția* este un *stat anormal*, care nu va putea rezista mult timp *asaltului mărețului principiu al naționalităților*. Germanii, francezii și italienii nu se pot supune acelorași legi. Dacă *Elveția* știa acest lucru, atunci să nu uite că în cantonul Ticino se vorbește limba lui Foscolo și Giusti, să nu uite că o bună parte din populația ei aparține marii și mărinimoasei națiuni care se intitulează *franceză*”.

Se pare că Elveția este în general numai o invenție *austriacă*.

În timp ce se ocupa cu atita rîvnă de salvarea *Elveției* din ghearele *Austriei*, *Vogt* l-a însărcinat pe unul dintre cei mai intimi acoliți ai săi, *Karl Mayer din Esslingen*, un șvab flecar și înfumurat, membru al parlamentului trunchiat, în prezent proprietar al unei giuvaergerii, să salveze *Germania*. Cu prilejul sfințirii drapelului Asociației muncitorilor germani din Neuchâtel, oficiată la berăria „Coroana” din St. Blaise, oratorul — *Karl Mayer din Esslingen*, membru al parlamentului trunchiat și bijutier — a invitat *Germania*

„să facă bine să-*i lase* pe francezi să treacă Rinul, căci altminteri în *Germania* situația nu se va ameliora niciodată”.

Doi delegați ai Asociației muncitorilor din Geneva, care după Anul nou 1860 s-au înapoiat de la sfințirea drapelului, au povestit această întâmplare. Spusele lor fiind confirmate de delegații diferitelor altor asociații din Elveția apuseană, conducerea Asociației din Geneva a trimis o circulară prin care punea toată lumea în gardă împotriva uneltirilor bonapartiste puse la cale printre muncitorii germani din Elveția.

„După ce se amintea de primul imperiu — citez din însemnările pe care le posed —, cînd pînă și unii germani căutau să promoveze dominația mondială a lui Napoleon, în speranța că imperiul-colos nu va supraviețui căderii împăratului și că dintre provinciile imperiului francez destrămat, cel puțin, se va forma o Germanie unitară, care cu atît mai lesne își va putea apoi cuceri libertatea, se califica drept șarlatanie politică încercarea de a suga dintr-un organism viu tot sîngele în speranța că printr-un miracol în acest organism se va reface un sînge mai sănătos; de asemenea se înfiera faptul că unui mare popor i se contestau capacitatea de autoapărare și dreptul la autodeterminare. În sfîrșit, se arăta că mult așteptatul mesia al Germaniei demonstrase recent în Italia ce anume înțelege el prin eliberarea naționalităților etc. etc. Circulara, după cum se sublinia, se adresa numai acelor germani care pentru atingerea unui scop bun aleseseră un mijloc greșit, dar refuza să aibă de-a face cu publiciști venali și cu ci-devants* ambițioși”.

Totodată, „*Aargauer Nachrichten*”, organul de presă al „*Helvetiei*”⁵³⁷, biciuiește

„logica potrivit căreia trebuie să lași ariciul să intre în vizuina cîrțiței pentru a-l putea prinde mai ușor și a-l azvîrli apoi afară. Conform acestei logici fără cusur, ar trebui să lași libertate deplină Efialților pentru ca să poată apărea Leonizii. Un anumit profesor procedează tocmai invers de cum a procedat ducele Ulrich de Württemberg. Acest duce încercase să se

* — foști, ex. — *Nota trad.*

Întorcă din exil în patrie cu ajutorul «Opincii» țărănești, după ce cizma cavalerului n-a mai vrut să știe nimic de el; **susnumitul profesor însă s-a certat cu opinca și de aceea se dă acum bine pe lângă cizmă etc.**»

Această acuzație adusă domnului *profesor Vogt* este importantă pentru că a apărut în organul de presă al „Helvetiei”. Oarecum ca o compensație i s-a făcut o apreciere cu atât mai călduroasă în „*Espérance*”⁵³⁸, un ziar de format mare, fondat la Geneva în 1859, cu mari cheltuieli, de vistieria franceză. Misiunea acestui ziar era să propovăduiască anexarea Savoiei și a Provinciilor renane în special, și să proslăvească chemarea mesianică a lui Ludovic Bonaparte ca eliberator al națiunilor. Întreaga *Genevă* știe că *Vogt* era un habitué* al redacției lui „*Espérance*” și unul dintre cei mai activi colaboratori ai ei. Mie însumi mi-au parvenit amănunte care nu lasă *nici o îndoială* în această privință. Ceea ce în „*Studiile*” sale *Vogt* lasă doară să se întrevadă, ceea ce l-a pus pe acolitul său *Karl Mayer din Esslingen*, un șvab flecar, membru al parlamentului trunchiat și bijutier, să declare în mod public la Neuchâtel, este dezvoltat în amănunțime în „*Espérance*”. Așa, de pildă, în numărul din 25 martie 1860 citim :

„Dacă singura nădejde a patrioților germani este un război împotriva Franței, ce motiv ar avea ei să slăbească guvernul acestei țări și s-o împiedice să-și constituie *granițe naturale*? Nu cumva poporul german nu împărtășește nici pe departe această ură față de Franța? Oricum ar fi însă, *există patrioți germani foarte sinceri, în special printre cei mai progresiști democrați germani*” (și anume *Vogt*ul imperiului, *Ranickel*, *Karl Mayer din Esslingen* și *tutti quanti***) „*care nu văd o mare nenorocire în pierderea malului stîng al Rinului, și care, dimpotrivă, sînt convingși că abia după această pierdere, va începe viața politică a Germaniei*, a unei Germanii renăscute, bazate pe alianța cu apusul Europei și confundîndu-se cu civilizația acestuia”***.

* — obișnuit. — *Nota trad.*

** — toți de o teapă cu ei. — *Nota trad.*

*** — „Si la seule espérance des patriotes allemands est fondée sur une guerre avec la France, quelle raison peuvent-ils avoir de chercher à affaiblir le gouvernement de ce pays et l'empêcher de former ses frontières naturelles? Serait-il que le peuple en Allemagne est loin de partager cette haine de la France? Quoi qu'il en soit, il y a des patriotes allemands très sincères, et notamment parmi les démocrates les plus avancés, qui ne voient pas grand malheur dans la perte de la rive gauche du Rhin, qui sont, au contraire, convaincus que c'est après cette perte seulement que commencera la vie politique d'une Allemagne régénérée, appuyée sur l'alliance et se confondant avec la civilisation de l'Occident européen”. („*L'Espérance*”, 25 Mars 1860.)

Informată atît de exact de către *Vogt* asupra punctului de vedere al celor mai progresiști democrați germani, „*Espérance*” declară într-un articol de fond din 30 mai :

„un plebiscit pe malul stîng al Rinului va arăta curînd că aici toată lumea este pentru Franța”.

Revista satirică elvețiană „*Postheiri*” face acum glume ieftine pe seama ziarului „*Espérance*”, „gloaba costelivă”, care, pe lîngă laurii ușori ai lui Bachus Plon-Plon, mai trebuie să ducă în spate și „pîntecul greu” al Silenului acestuia.

Cu cită precizie sînt executate manevrele bonapartistice în presă reiese din următorul caz. La 30 mai, „*Espérance*” din Geneva chema ca printr-un plebiscit malul stîng al Rinului să fie cedat Franței loviturii de stat din decembrie ; la 31 mai, Louis Jourdan a început în „*Siècle*” din Paris campania pentru anexarea Rinului, iar la începutul lunii iunie „*Propagateur du Nord et du Pas-de-Calais*” și-a îndreptat artileria grea asupra Belgiei. Edmond About i-a luat-o înainte megafonului genevez, declarînd în „*Opinion nationale*” că extinderea Sardiniei l-a silit pe împărat „de prendre la Savoie... c.-à.-d. nous fermons notre porte” * ; în continuare, el spune că, dacă în Germania tendințele de unificare vor duce la o extindere similară a Prusiei, „alors nous aurions à veiller à notre sûreté, à prendre la rive gauche du Rhin, c.-à.-d. nous fermerions notre porte” **. Acest ușuratic portar a fost urmat în-deaproape de bivoulul greoi, corespondentul A.A. al ziarului „*Indépendance Belge*” ⁵³⁹, un fel de Joseph Proudhomme și Pythie specială a „Providenței” instalate la Tuileries. Între timp, „*Espérance*” atinsese, în neobișnuita ei însuflețire pentru unitatea Germaniei și în demascarea indignată a adversarilor germani ai loviturii de stat din decembrie, vînduți *Austriei*, asemenea culmi amețitoare, încît James Fazy, care trebuia să țină seama de unele considerente diplomatice și, în plus, mai era pe punctul de a-și transforma „*Revue de Genève*” în „*Nation suisse*”, a binevoit să declare în „*Revue*”, cu o mărinimie condescendentă, că poți fi împotriva bonapartistismului fără a fi austriac.

* — să ia Savoia... adică să ne închidem poarta”. — Nota trad.

** — „atunci va trebui să veghem la securitatea noastră, să luăm malul stîng al Rinului, adică să ne închidem poarta”. — Nota trad.

Karl Vogt, Dâ-Dâ-ul german, proprietar al unui birou de recrutare bonapartist pentru presa germană, subagentul lui Fazy, „interlocutor plăcut” la Palais Royal, Falstafful lui Plon-Plon, „prietenul” lui Ranickel, suflerul „Commis voyageur”-ului din Biel, colaborator la „*Espérance*”, protejatul lui Edmond About, cîntărețul „Lausiadei”, trebuia însă să cadă și mai jos. La Paris, în văzul lumii întregi, în „*Revue contemporaine*”, îi era dat să apară braț la braț cu **monsieur Edouard Simon**. Să vedem o clipă ce reprezintă „*Revue contemporaine*” și cine este *monsieur Edouard Simon*.

Inițial, „*Revue contemporaine*” a fost o revistă bonapartistă oficială, diametral opusă lui „*Revue des deux Mondes*”⁵⁴⁰, la care scriau reprezentanții condeului rafinat, oameni de la „*Journal des Débats*”⁵⁴¹, orléaniști, fuzioniști, profesori de la Collège de France, precum și membres de l’Institut⁵⁴². Întrucît acestor din urmă persoane oficiale nu li se putea direct comanda să scrie la „*Revue contemporaine*”, s-a făcut încercarea de a le îndepărta de „*Revue des deux Mondes*”, pentru ca astfel, pe o cale ocolită, să fie recrutate pentru „*Revue*” bonapartistă. Manevra n-a avut însă prea mult succes. Proprietarii lui „*Revue contemporaine*” au socotit chiar neindicat să aibă de-a face cu comitetul de redacție impus lor de d-l *La Guéronnière*. Dar, cum ventrilocol de la Tuileries are nevoie de megafoane de tonuri diferite, „*Revue contemporaine*” a fost reformată într-o „*Revue*” *oficioasă*, în timp ce „*Revue européenne*”⁵⁴³, cu un comitet de redacție impus de *La Guéronnière*, a fost decretată „*Revue*” *oficială*.

Și acum să ne ocupăm de **monsieur Edouard Simon**, de felul lui evreu din Prusia renană, pe nume *Edouard Simon*, care se schimonosește în modul cel mai caraghios pentru a fi luat drept francez get-beget; din păcate, stilul lui trădează la orice pas limba evreului din Prusia renană tradusă în franceză.

Curînd după comemorarea lui Schiller (noiembrie 1859) am întîlnit la un cunoscut din Londra pe un foarte respectabil comerciant, care de ani de zile locuiește la Paris. El mi-a făcut o relatare amănunțită despre comemorarea lui Schiller de la Paris, despre asociațiile Schiller etc. L-am întrerupt pentru a-l întreba cum o scot la capăt cu poliția bonapartistă asociațiile și întrunirile germane de la Paris. Cu un zîmbet malițios, mi-a răspuns :

„Firește, nu există întrunire sau asociație fără mouchard. Pentru a evita orice neplăceri, am adoptat o dată pentru totdeauna o tactică simplă — probatum est * —, atragem un *mouchard* cunoscut, pe care-l alegem imediat în comitet. Pentru toate cazurile de acest fel avem omul nostru, *Edouard Simon*. Știți că *La Guéronnière*, fost lacheu al lui *Lamartine* și fabricant de tartine al lui *Émile de Girardin*, este acum favoritul împăratului, stilistul său secret și, totodată, cenzorul principal al presei franceze. Iar *Edouard Simon* este cățelul de lux al lui *La Guéronnière* și — a adăugat el strîmbînd ciudat din nas — o potaie foarte urît miro-sitoare. Și, lucru pe care, desigur, nu i-l veți lua în nume de rău, *Edouard Simon* n-a vrut să lucreze *pour le roi de Prusse* **, ci a fost de părere că prin aderarea sa la sistemul loviturii de stat din decembrie își face atît lui cît și civilizației un serviciu de neprețuit. E un individ mărginit și cu un caracter abject, dar nu nepriceput să țeară în anumite cercuri intrigi mărunte. Pe acest *Edouard Simon*, *La Guéronnière* l-a impus ziarului «*Patrie*» ca scrib de articole de fond. Aceasta dovedea tactul stilistului secret. Trebuie spus că proprietarul ziarului «*Patrie*», bancherul *Delamarre* este un parvenit înfumurat, arțăgos și ursuz, care nu tolerează în birourile lui decît creaturi de un servilism mieros. *Edouard Simon* al nostru, care, cu toate că este otrăvitor ca un șobolan poate fi felin ca o pisică de angora, se potrivea aici de minune. După cum știți, în timpul republicii, «*Patrie*» a fost unul dintre cele mai nerușinate organe de presă ale străzii *Poitiers* ⁵⁴⁴. De la lovitura de stat din decembrie, el îi dispută lui «*Pays*» ⁵⁴⁵ și lui «*Constitutionnel*» cinstea de a fi organul semioficial al Tuileriilor și, de cînd s-a dat semnalul, nu face puțin pentru propagarea febrei anexioniste. Ii știți, desigur, pe cerșetorii care simulează pe străzi accese de epilepsie pentru a stoarce trecătorilor cîtiva bănuți. Lui «*Patrie*» i-a revenit într-adevăr cinstea de a anunța primul iminentă anexare a Savoiei și Nisei. Și nici nu se înfăptuise bine anexiunea, că «*Patrie*» și-a mărit formatul, deoarece, potrivit declarației naive a d-lui *Delamarre*, «*La Savoie et le comté de Nice ayant été annexés à la France, la conséquence naturelle est l'agrandissement de la Patrie*» ***. Cine nu-și amintește de gluma unui cinic parizian care la întrebarea: «*Qu'est-ce que la patrie?*» **** a răspuns lapidar: «*journal du soir*» *****. Și ce s-ar mai mări formatul lui «*Patrie*» și salaire-ul lui *Edouard Simon* în cazul că ar fi anexate și Provinciile renane! Din punct de vedere politic și economic, «*Patrie*» vede salvarea Franței în desființarea lui *Tourniquet* de la Bourse *****, ceea ce ar face ca la bursă și deci în întreaga țară afacerile să atingă din nou nivelul dorit. *Edouard Simon* visează și el la desființarea acestui *Tourniquet* de la Bourse. Dar *Edouard Simon* al nostru nu este numai scrib de articole de fond la «*Patrie*» și cățelul de lux al lui *La Guéronnière*. El este cel mai devotat prieten și informator al noului *Ierusalim*, alias al prefecturii poliției și în special al d-lui *Palestrina*.

* — verificată. — *Nota trad.*

** Aici în sens de gratuit. — *Nota trad.*

*** — consecința firească a anexării Savoiei și a comitatului Nisa de către Franța este mărirea patriei. — *Nota trad.*

**** — „Ce este patria?”. — *Nota trad.*

***** — „un ziar de seară”. — *Nota trad.*

***** — Panoul pe care se afișează cursurile la bursă. — *Nota trad.*

Intr-un cuvint, domnilor", a încheiat povestitorul, „un comitet din care face parte d-l Edouard Simon prin însuși acest fapt *mîroase a poliție*".

Și d-l... a rîs insinuant, ca și cum între *l'odeur de mauvais lieu* * și *monsieur Edouard Simon* ar mai exista o legătură cu totul tainică.

D-l *Kinglake* a atras atenția Camerei comunelor asupra felului drăgălaș în care agenții loviturii de stat din decembrie confundă politica externă cu poliția și presa (ședința Camerei comunelor din 12 iulie 1860). **Monsieur Edouard Simon**, faimosul ** *Edouard* al lui *Vogt*, nu trebuie, bineînțeles, confundat cu blînda *Kunigunde* a lui *Vogt*, alias *Ludwig Simon din Trier* *** — **monsieur Edouard Simon**, cățelul de lux al lui *La Guéronnière*, pudelul lui *Delamarre*, copoiul lui *Palestrina* și *javra* tuturora, face parte, evident, dacă nu din cremă, în orice caz din categoria a doua a societății 10 decembrie, unde

„s'annida
Ipocrisia, lusinghe a chi affatura,
Falsità, ladroneccio, e simonia,
Ruffian, baratti, e simile lordura" ****.

Cu multe săptămîni înainte de apariția „*Lucrării capitale*”, *Karl Vogt* l-a însărcinat pe *Edouard Simon* al său s-o popularizeze în presa franceză. *Edouard Simon* era potrivit pentru double emploi *****. Mai întîi a expus „*Lucrarea capitală*” în particular d-lui *La Guéronnière*, și cu această ocazie patronul său l-a atașat la „*Revue contemporaine*”. În zadar s-a rugat redacția ca *Edouard Simon* cel puțin să apară anonim în coloanele revistei. *La Guéronnière* a rămas neînduplecat. *Edouard Simon* a debutat în „*Revue contemporaine*” din 15 februarie 1860 cu un articol despre cartea prietenului său *Vogt*,

* — iz de casă rău famată. — *Nota trad.*

** Joc de cuvinte: „*ruchbar*” înseamnă „*faimos*”, „*notoriu*”, dar și „*mirositor*”. — *Nota trad.*

*** Prin intermediul blîndei *Kunigunde*, într-un mic ziar din orașul meu natal, *Trier*, au apărut la adresa mea unele *vogtisme*, în care, printre altele, se vorbea despre „*legăturile mele trupești*” cu „*Allgemeine*”. Ce asociație de idei pentru pudica *Kunigunde*! Very shocking, indeed! (Ce indecență!).

„s-a aciuat
gloata de făjarnici, lingușitori, născocitori
de fierturi, jaful, simonia și perfidia,
escroci, proxeneți și alții de teapa lor”.

(Dante. „*Divina comedia*”, „*Infernul*”, cîntul XI). — *Nota trad.*

***** — dublă folosință. — *Nota trad.*

intitulat: „Un tablou al moravurilor politice din Germania. Procesul intentat de d-l Vogt lui „Augsburger Zeitung” și semnat Edouard Simon.

„Romanul” Edouard Simon nu crede că „pentru a fi un bun francez e nevoie să împrști cu injurii nobila rasă germană” („Revue contemporaine”, l. c., pag. 531), dar ca „bun francez” și „roman din naștere” trebuie să afișeze cel puțin o ignoranță naturală în materie de tot ceea ce e german. Astfel, printre altele, el spune despre Karl Vogt al său: „A fost unul dintre cei trei regenți ai imperiului efemer” *. Lui monsieur Edouard Simon, firește, nici nu-i trece prin minte că imperiul în partibus ** tinjea sub o pentarhie și, „ca francez”, își închipuie mai degrabă că celor trei crai din Colonia⁵⁴⁶ trebuiau să le corespundă la Stuttgart, fie și numai de dragul simetriei, trei regenți parlamentari ai imperiului. Glumele făcute de „prietenul” Vogt în „Lucrarea capitală” merg „adesea prea departe față de gustul francezilor” ***. Francezul Edouard va îndrepta această deficiență și „se va strădui să aleagă” ****. „Prietenului” Vogt îi plac „culorile tranșante” și „nu e prea rafinat în materie de limbă” *****. Dar evident! „Prietenul” Vogt nu este decât un german anexat, după cum Dâ-Dâ este un arab anexat, în timp ce Edouard Simon este un „bun francez” get-beget și „roman” de origine. Au mers vreodată d-l Orges și d-l Dietzel atât de departe în calomnierea „rasei romanice”?

Monsieur Edouard Simon își amuză superiorii, înfățișându-se în fața publicului parizian ca unul dintre cei „trei” crai germani ai parlamentului trunchiat — și încă cu consimțământul și din însărcinarea acestui crai — ca un prizonier de bunăvoie care merge în urma carului triumfal al imperiului — Quasimodo. Vedem, spune Edouard Simon, citind un pasaj din „Lucrarea capitală” a lui Vogt,

„vedem că pe domnul Vogt nu-l prea interesa de unde venea ajutorul în vederea creării unității germane, principalul era să vină; imperiul francez i se părea chiar deosebit de indicat pentru a grăbi deznodământul dorit de el. Poate că în această privință domnul Vogt își vindea preafteftin (?!) trecutul său, iar foștilor săi colegi din extrema stângă a parla-

* „Il fut un des trois régents de l'empire éphémère” (l. c., pag. 518).

** — in partibus infidelium, care nu există în realitate (textual: „în țara necredincioșilor” — adaosul la titlul episcopilor catolici numiți în funcții, pur nominale, de episcopi în țările necreștine). — Nota trad.

*** „Il dépasserait le but au goût des Français” (l. c., pag. 519).

**** „Nous nous efforcerons de choisir” (l. c.).

***** „M. Vogt aime beaucoup les couleurs tranchantes, et il n'est pas précisément un gourmet en matière de langage” (l. c., pag. 530).

mentului de la Frankfurt trebuia să le pară foarte ciudat să-l vadă pe acest furibund adversar al oricărei puteri unice, pe acest fervent adept al anarhiei manifestînd simpatii atît de vii pentru suveranul care a învins anarhia în Franța" *.

Din stînga ne-„hotărîtă“, Edouard îl mută pe „regentul fugar al imperiului“ în extrema stîngă a parlamentului de la Frankfurt. Un om care a votat pentru „un împărat german ereditar“ devine un „furibund adversar al oricărei puteri unice“, iar un membru al Uniunii centrale din martie, care la Frankfurt propovăduia printre pestrițele partide de cafenea „ordinea“ cu orice preț — „un fervent adept al anarhiei“. Și totul pentru a scoate cît mai mult în evidență captura pe care regimul bandei 10 decembrie a făcut-o în persoana „regentului fugar al imperiului“. Cu atît mai prețioase devin „*simpatiile atît de vii*“ pe care domnul Vogt le nutrește „pentru omul care a învins anarhia în Franța“, cu atît mai prețioasă devine actuala sa convingere „*că imperiul francez este deosebit de indicat pentru crearea unității germane*“, și cu atît mai ușor este de înțeles aluzia „discretă“ a „prietenului“ Simon că „prietenu“ Vogt „poate își vindea *prea ieftin* (de bon marché) trecutul său“ și că deci eroul loviturii din decembrie nu l-a plătit în orice caz „*prea scump*“. Și pentru a nu lăsa să planeze în sferele înalte nici cel mai mic dubiu că „prietenu“ Vogt este acum tot atît de demn de încredere ca și „prietenu“ Simon, monsieur Edouard Simon povestește, cu o mutră zîmbitoare, frecîndu-și miinile și făcînd cu ochiul, că, *dacă-l înțelege bine pe domnul Vogt, acesta în dragostea lui pentru ordine, „chiar a informat autoritățile din Geneva despre uneltirile revoluționarilor“* **, tot așa cum monsieur Edouard Simon îi „informează“ pe d-nii Palestrina și La Guéronnière.

Toată lumea știe că și About, și Jourdan, și Granier de Cassagnac, și Boniface, și dr. Hoffmann, că monahii de la

* „On le voit, M. Vogt se souciait peu d'où vint le secours en faveur de l'unité allemande, pourvu qu'il vint; l'empire français lui semblait même singulièrement propre à hâter le dénouement qu'il désire. Peut-être en cela M. Vogt faisait-il bon marché de ses antécédents, et il dut paraître étrange, à ses anciens collègues qui siégeaient avec lui à l'extrême gauche dans le Parlement de Francfort de voir ce fouqueux antagoniste de tout pouvoir unique, ce fervent zéléteur de l'anarchie manifester de si vives sympathies envers le souverain qui l'a vaincue en France“ (l. c., pag. 518).

** „Si nous l'avons bien compris, il a même appelé l'attention des autorités de Genève sur ces menées“ (l. c., pag. 529).

„Espérance”, cavalerii de la „Nationalités”, foalele de la „Opinion nationale”, penny-a-liners* de la „Indépendance”, „Morning Chronicle”, „Nouvelliste Vaudois” etc., că La Guéronnierei și Simonii, stiliiștii, civilizatorii, adeptii loviturii de stat din decembrie, plon-ploniștii, Dentuștii și dentiștii, — că toți, fără excepție, își sorb inspirația dîn același august **buzunar**. Așadar, Dă-Dă Vogt nu este un adept izolat, care luptă pe cont propriu, ci este subvenționat, îndoctrinat, înregimentat, înhăit-tat cu canalii, conexas cu Edouard Simon, anexat de Plon-Plon, de-a valma cu toții și supus aceleiași soarte. Se pune întrebarea dacă *Karl Vogt* e plătit pentru agentura sa.

„Dacă nu mă-nșel, a mitui înseamnă a determina pe cineva, prin intermediul banilor sau al altor avantaje să întreprindă acțiuni sau să facă declarații care contravin *convingerilor* lui” („Lucrarea capitală”, pag. 217).

Iar convingerea lui *Vogt* este plon-plonismul. Așadar, chiar dacă e plătit cu bani peșin, nu e în nici un caz *mituit*. Monedele nu sînt însă atît de felurite ca modalitatea plății.

Cine știe dacă Plon-Plon nu i-a promis Falstaffului său post-ul de comandant al Turnului șoarecilor de lîngă Binger Loch? ⁵⁴⁷ Sau, poate, titlul de membru corespondent al *Institutului*, după ce About, în broșura sa „Prusia în 1860”, i-a pus pe naturaliștii francezi să-și dispute cinstea de a coresponda *concomitent* cu *Vogt*, care mai e în viață, și cu *Dieffenbach*, care a decedat? Sau poate există perspectiva reinstaurării lui *Vogt* ca regent al imperiului?

Știu, firește, că gura lumii dă lucrurilor o explicație mai prozaică. Astfel, se afirmă că „o dată cu cotitura din 1859” s-a produs o cotitură și în situația „interlocutorului plăcut” (pînă în ultimul timp unul din capii unei societăți pe acțiuni falite, împotriva căreia s-a instituit o anchetă penală); prietenii gri-julii au căutat să explice aceasta prin faptul că o societate pe acțiuni italiană pentru exploatarea miniere i-a dăruit lui *Vogt*, pentru meritele lui în domeniul „mineralogiei”, un mare pachet de acțiuni, pe care el le-a vîndut în timpul primei lui șederi la Paris. Oameni bine informați din Elveția și din Franța, care nu se cunosc de loc între ei, mi-au scris aproape în același timp că „interlocutorul plăcut” are sarcina, destul

* — penny-a-liner=scrib venal, plătit cu un penny rîndul. — *Nota trad.*

de rentabilă, de a supraveghea domeniul „La Bergerie” de lângă Nyon (cantonul Vaud), reședința de văduvă cumpărată de Plon-Plon pentru Ifigenia din Torino *. Am citit chiar o scrisoare în care, la începutul anului 1860, un „elvețian de ultimă oră” — prieten intim cu Vogt încă mult timp după „cotitura din 1859” — a indicat unui domn „P.B.B., 78, Fenchurch street, London”, o *sumă foarte importantă*, pe care fostul lui prieten a primit-o de la vistieria centrală din Paris nu ca *mită*, ci ca *avans*.

Asemenea știri și altele mai grave au parvenit la Londra, dar nu dau nici două cepe degerate pe ele. Mai degrabă îl cred pe cuvânt pe Vogt când spune

„că nu privește pe nimeni de unde provin mijloacele mele” (ale lui Vogt). *Voi căuta și de acum înainte să-mi procur mijloacele necesare pentru atingerea scopurilor mele politice și, conștient de justețea cauzei mele, mi le voi procura și pe viitor de acolo de unde va fi posibil* („Lucrarea capitală”, pag. 226), prin urmare și de la vistieria centrală din Paris.

Scopuri politice !

„Nugaris, cum tibi, Calve,

Pinguis aqualiculus propenso sesquipede extet” **.

Cauză justă! este, probabil, expresia germană idealizată pentru a desemna ceea ce englezul grosolan de materialist numește „the good things of this world” ***.

Dar indiferent de părerea pe care o are în această privință doctorul în medicină *Schaible*, de ce nu l-am crede pe cuvânt pe Vogt care în aceeași „Lucrare capitală”, la sfârșitul *poveștilor* lui *vinătorești* despre banda pucioasei etc., declară tot atât de solemn :

„Aici se încheie acest capitol al unei perioade din istoria contemporană. Nu relatez fantezii deșarte, ci purul adevăr!” („Lucrarea capitală”, pag. 182).

De ce n-ar fi *agentura* lui tot atât de *pură* ca și *adevărul* relatat în „Lucrarea capitală” ?

* Marx se referă la Clotilda, fiica regelui Sardiniei Victor Emanuel.

** „Îndrugi vorbe goale, pleșuvule,

Căci burduhanul îți atîrnă pînă aproape de pămînt”.

(Persius. Satira întâi). — *Nota trad.*

*** — „bunățile acestei lumi”. — *Nota trad.*

În ce mă privește, sînt ferm convins că, spre deosebire de toți ceilalți membri ai bandei 10 decembrie care scriu, fac agitație, fac politică, conspiră, fac propagandă, se împăunează, sînt plon-ploniști, complotiști și se compromit, singur Voqt, și numai el, îl consideră pe împărat drept „l'homme que l'on aime pour lui-même” *.

„Sworz niht geloubt, der sündet” **, cum spune Wolfram von Eschenbach, sau „cine n-o crede, greșește”, cum se spune într-un cîntec modern.

* — „omul pe care-l iubești pentru el însuși”. — *Nota trad.*

** — „Cine nu crede păcătuiește” (Wolfram von Eschenbach. „Parsifal”, cartea a IX-a). — *Nota red.*

X. Patroni și complici

Principibus placuisse viris non ultima laus est*.

Drept chezași pentru „good behaviour” **, ex-Vogtul imperiului îi indică pe

„Kossuth” și pe „celelalte două persoane, Fazy, regeneratorul Genevei, și Klapka, apărătorul Komáromului”, pe care „îi numește cu mândrie prietenii săi” („Lucrarea capitală”, pag. 213).

Eu îi numesc *patronii* lui.

După lupta de la Komárom (2 iulie 1849), în pofida ordinului dat de guvernul ungar care îl destituise, Görgey a uzurpat comanda supremă a armatei ungare.

„Dacă în fruntea guvernului ar fi stat un om energic — spune colonelul *Lapinski*, care în lucrarea sa mai era încă adept al lui *Kossuth* —, chiar de pe atunci s-ar fi pus capăt tuturor intrigilor lui Görgey. Ar fi fost suficient ca *Kossuth* să vină în tabără și să spună armatei câteva cuvinte, și toată popularitatea lui Görgey nu l-ar fi scăpat pe acesta de la cădere... Dar *Kossuth* n-a venit, n-a avut tăria să ia deschis atitudine împotriva lui Görgey, și, în timp ce uneltea în secret împotriva generalului, căuta să justifice în public greșeala acestuia” (*Th. Lapinski*, „Campania armatei principale ungare etc.”, pag. 125, 126⁵⁴⁸).

Trădarea premeditată a lui Görgey i-a fost după cîtva timp adusă la cunoștință oficial lui *Kossuth*, cum recunoaște el însuși, de generalul *Guyon* (vezi *David Urquhart*, „*Visit to the Hungarian Exiles at Kütahya*” ***).

- „Într-un foarte frumos discurs rostit la Seghedin, *Kossuth* a spus, ce-i drept, că, dacă ar cunoaște un trădător, l-ar ucide cu propriile lui mâini, gîndindu-se, probabil, la Görgey. Dar nu numai că nu a pus în practică această amenințare cam teatrală, dar nici nu le-a spus miniștrilor săi numele omului pe care-l bănuia; și, în timp ce cu unii punea la

* „A place principilor nu este cea mai mică glorie” (Horățiu, „*Epistole*”, cartea I, epistola a 17-a). — *Nota red.*

** — „bună purtare”. — *Nota trad.*

*** „Vizita făcută emigranților unguri la Kütahya”. — *Nota trad.*

cale planuri jalnice împotriva lui Görgey, el vorbea despre acesta cu cea mai mare stimă și-i trimitea chiar scrisori foarte afectuoase. Înțelegea cine o putea, eu unul însă nu înțeleg cum de este posibil ca, atunci când îți dai seama că salvarea patriei depinde de înlăturarea unui om periculos, să încerci să-l dobori cu o mână tremurândă și, totodată, să-l sprijini, atrăgându-i prin manifestările tale de încredere adepți și admiratori și chiar dându-i pe mână întreaga putere. Și în timp ce Kossuth acționa în modul acesta lamentabil, când pentru, când împotriva lui Görgey..., acesta, mai consecvent și mai ferm decît Kossuth, își punea în aplicare planul său diabolic" (*Th. Lapinski*, l. c., pag. 163, 164).

Din ordinul lui Görgey, Kossuth emite la 11 august 1849, chipurile, din Arad un manifest public prin care-și dă demisia și-l investește pe Görgey „cu puterea supremă civilă și militară”, declarînd :

„După bătăliile pierdute, cu care în ultimele zile dumnezeu a pedepsit națiunea, nu mai există nici o speranță de a putea continua cu șanse de succes autoapărarea împotriva celor două mari puteri unite”.

După ce, în prima parte a manifestului, declara că, drept urmare a pedepsei divine, cauza Ungariei este iremediabil pierdută, în continuare, Kossuth îl face pe Görgey „răspunzător în fața lui dumnezeu de folosirea cuvenită” a puterii încredințate lui de Kossuth „pentru salvarea” Ungariei. El avea destulă încredere în Görgey pentru a-i da pe mână Ungaria, dar prea puțină pentru a-i încredința propria sa persoană. Neîncrederea lui Kossuth, în ceea ce privea propria sa persoană, față de Görgey era atît de mare, încît a avut grijă ca sosirea sa pe pămîntul Turciei să coincidă cu momentul cînd manifestul prin care renunța la putere i-a parvenit lui Görgey. De aceea își și încheie manifestul cu cuvintele :

„Dacă moartea mea poate fi de vreun folos patriei, îmi voi jertfi cu bucurie viața”.

Pe altarul patriei însă nu a jertfit, dînd pe mîna lui Görgey, decît *prezidenția*, uzurpînd totuși de îndată, sub ocrotirea Turciei, *titlul* de prezident.

La Kütahya, excelența sa prezidentul in partibus a primit prima Carte albastră cu privire la catastrofa ungară, prezentată de Palmerston parlamentului⁵⁴⁹. Studiarea acestor documente diplomatice, i-a scris el d-lui D. Urquhart, l-a convins că „Rusia are în fiecare guvern un spion, ba mai mult un agent” și că Palmerston a trădat dear Hungary * în intere-

* — scumpa Ungarie. — Nota trad.

sul Rusiei *. Primul cuvînt pe care l-a rostit în public după ce a pus piciorul pe pămîntul Angliei la Southampton a fost : „Palmerston, the dear friend of my bosom !” („Palmerston, prietenul drag al inimii mele”).

După ce s-a terminat internarea sa în Turcia, Kossuth a plecat în Anglia. Pe drum, la Marsilia, unde nu i s-a dat însă voie să debarce, el a lansat un manifest, scris în spiritul și în stilul democrației sociale franceze. În Anglia s-a dezis imediat de

„această doctrină nouă, social-democrată, care — pe drept sau pe nedrept — este considerată incompatibilă cu ordinea socială și cu inviolabilitatea proprietății. Ungaria nu are și nu vrea să aibă nimic de-a face cu această doctrină, chiar și numai pentru simplul motiv că în Ungaria nu există nici condiții și nici cel mai neînsemnat motiv pentru aceasta” (Compară cu scrisoarea din Marsilia.)

În primele două săptămîni ale șederii sale în Anglia, el și-a schimbat crezul de tot atîtea ori de cîte ori a dat audiențe — de toate pentru toți. Iată cum și-a motivat contele *Kasimir Batthyány* ruptura sa publică de atunci cu Kossuth :

„La acest pas m-au determinat nu numai les bévues** comise de Kossuth în răstimpul celor două săptămîni de libertate, dar și toată experiența acumulată, tot ce am văzut, răbdat, tolerat, suportat și, după cum vă amintiți, tot ce am camuflat și tănuțit mai întîi în Ungaria, iar apoi în exil, într-un cuvînt părerea pe care mi-am format-o despre acest om... În-găduiți-mi să remarc că ceea ce d-l Kossuth a spus sau va spune la Southampton, Wisbeach sau Londra, pe scurt în Anglia, nu anulează ceea ce a spus la Marsilia. În țara «tînărului uriaș» (America) „el va vorbi din nou pe alt ton, căci, lipsit de scrupule (unscrupulous) cum este și plecîndu-se ca trestia în fața oricărui vînt mai puternic, el se dezice sans gêne*** de propriile sale cuvinte și nu pregetă să se ascundă îndărătul numelor marilor dispăruți pe care i-a distrus, ca, de pildă, bietul meu văr Lajos Batthyány... Nu ezit nici o clipă să declar că, încă înainte ca Kossuth să părăsească Anglia, veți avea destule motive să regretați onorurile cu care ați copleșit un om de nimic (a most undeserving heart)”. („Correspondența lui Kossuth”, scrisoarea contelui Batthyány către d-l Urquhart. Paris, 29 octombrie 1851).

* Kossuth n-a înțeles pe atunci cum „poate” să inducă în eroare rusofobia pe care o ațîșa Palmerston, un om cu mintea întreață. „How could a man of any Intellect for a single moment believe that the Minister who allowed Russia's intervention in Hungary, would give the word of attack against her ?” („Cum poate un om cît de cît cu mintea întreață să creadă măcar o clipă că ministrul care a tolerat intervenția Rusiei în Ungaria să dea semnalul pentru un atac împotriva Rusiei”. Scrisoarea din Kütahya din 17 decembrie 1850. „Correspondența lui Kossuth”).

** — gafele. — Nota trad.

*** — fără jenă. — Nota trad.

Turneul lui Kossuth în Statele Unite, unde în nord a luat atitudine *împotriva* sclaviei, iar în sud *în favoarea* ei, n-a lăsat în urmă decît o imensă decepție și rămășițele pămîntești ale celor 300 de discursuri rostite. Trecînd peste acest straniu episod, menționez doar că a recomandat fierbinte *germanilor* din *Statele Unite*, și în special *emigranților germani*, alianța dintre Germania, Ungaria și Italia *fără Franța* (nu numai Franța regimului loviturii de stat, ci Franța în general, chiar și emigrația franceză și partidele franceze reprezentate de ea). Îndată după întoarcerea lui la Londra, el a încercat, prin intermediul unui individ dubios, contele Szirmay, și al colonelului Kiss din Paris, *să intre în legătură cu Ludovic Bonaparte*. (Vezi scrisoarea mea, publicată în „New York Tribune” din 28 septembrie 1852 și declarația mea apărută în același ziar la 16 noiembrie 1852⁵⁵⁰.)

În 1853, în timpul insurecției din Milano⁵⁵¹, organizată de Mazzini, pe zidurile caselor din acest oraș a apărut o proclamație către trupele ungare staționate acolo prin care li se adresa chemarea de a se alătura insurgenților italieni. Proclamația era semnată : *Lajos Kossuth*. De îndată ce la Londra a sosit vestea despre înfrîngerea insurgenților, Kossuth s-a grăbit să declare în „Times” și în alte ziare engleze că proclamația este *falsă*, învinuindu-l astfel în mod public de minciună pe prietenul său Mazzini. Și totuși proclamația era *autentică*. Mazzini o primise de la Kossuth, avea originalul proclamației scris de mîna lui Kossuth și procedase de acord cu Kossuth. Convins că tirania austriacă în Italia poate fi doborîtă numai prin eforturile unite ale Italiei și Ungariei, Mazzini a căutat mai întîi să-l înlocuiască pe Kossuth printr-un conducător ungar mai de nădejde, dar cînd această încercare a eșuat din pricina disensiunilor din rîndurile emigrației ungare, el l-a iertat pe nesigurul său aliat și s-a abținut cu mîrînimie de la o demascare care ar fi năruit prestigiul lui Kossuth în Anglia.

Se știe că tot în 1853 a început războiul ruso-turc. La 17 decembrie 1850, Kossuth i-a scris din Kütahya lui David Urquhart :

„Fără supremație, Turcia încetează de a mai exista. Și, dată fiind situația actuală, *Turcia este absolut necesară pentru libertatea lumii*”.

Într-o scrisoare adresată la 15 februarie 1851 marelui vizir *Reșid-pașa*, el își manifestă cu și mai multă înflăcărare sentimentele turcofile. În fraze exaltate, el își oferea guvernului turc

serviciile. La 22 ianuarie 1852, în timpul turneului său prin *Statele Unite*, îi scria lui *D. Urquhart* :

„Ați fi oare de acord — și nimeni nu știe mai bine ca dv. că interesele Turciei și ale Ungariei coincid — să pledați la Constantinopol cauza mea ? În timpul șederii mele în Turcia, Poarta n-a știut cine sînt ; primirea care mi s-a făcut în Anglia și America și situația pe care o datorez unor împrejurări fericite, aș putea spune chiar providenței, pot dovedi Porții că sînt un prieten sincer și, poate, nu lipsit de influență al Turciei și al viitorului ei“.

La 5 noiembrie 1853 i-a scris d-lui *Crawshay* (urquhartist) oferindu-se să plece la Constantinopol în calitate de aliat al Turciei, dar „nu cu mîna goală“ („not with empty hands“), și de aceea l-a rugat pe d-l *Crawshay* să-i facă rost de bani,

„făcînd apel în mod confidențial la personalități liberale care ar fi dispuse să-i acorde lesne ajutorul cerut“.

În această scrisoare, el spune : „Urăsc și disprețuiesc arta de a face revoluții“ („I hate and despise the artifice of making revolutions“). Deci, în timp ce față de urquhartiști ura lui împotriva revoluției și dragostea lui pentru turci nu cunoșteau margini, el lansa împreună cu Mazzini manifeste în care se cerea izgonirea turcilor din Europa și transformarea Turciei într-o „Elveție orientală“ ; totodată, el semna apelurile așa-numitului Comitet central al democrației europene⁵⁵², care cheamă la revoluție în general.

Deoarece încă de la sfîrșitul anului 1853, Kossuth cheltuise fără rost sumele strînse în 1852 în America cu ajutorul unor fraze pompoase rostite în numele Ungariei, iar pe de altă parte d-l *Crawshay* rămăsese surd la cererea lui, „prezidentul“ a renunțat la proiectata sa călătorie la Constantinopol, trimițînd însă acolo, cu cele mai călduroase recomandări, pe agentul său, colonelul *János Bangya* *.

* În ceea ce mă privește, pe *Bangya* și pe prietenul lui de atunci, actualul *general Türr*, i-am cunoscut în 1850 la Londra. Bănuiala pe care mi-au trezit-o combinațiile lui dubioase cu toate partidele posibile, orlăniști, bonapartiști etc., ca și legăturile lui cu polițiști de toate „naționalitățile“, mi-a risipit-o foarte simplu prezentîndu-mi un document scris de mîna lui *Kossuth* prin care *Bangya*, fost pe vremuri, sub *Klapka*, prefect de poliție interimar la *Komárom*, era numit acum prefect de poliție în partibus. Ca șef secret al poliției în serviciul revoluției, el trebuia, firește, să aibă „acces“ la polițiile aflate în slujba guvernelor. În vara anului 1852 am descoperit că a sustras și a predat unui guvern german un manuscris pe care i-l încredinșasem pentru a-l înmîna unui librar din Berlin⁵⁵³. După ce am scris unui ungar din Paris despre cele întîmplate, precum și despre alte ciudățenii ale acestui individ, care de mult mi se păuseră

La 20 ianuarie 1858 s-a întrunit la Aderbi în Cerkasia un tribunal militar, care, în unanimitate, l-a condamnat la moarte pe „Mehmed-bey, fost János Bangya din Illosfalva, dovedit, pe baza propriei lui mărturisiri și a depozițiilor martorilor, vinovat de înaltă trădare și de a fi întreținut o corespondență secretă cu inamicul” (generalul rus Filipson), ceea ce nu l-a împiedicat însă să continue, pînă în momentul de față, să trăiască nestingerit la Constantinopol. În mărturisirea scrisă pe care a înmînat-o tribunalului militar, Bangya spune, printre altele :

„Activitatea mea politică mi-a fost intru totul dictată de conducătorul țării mele, Lajos Kossuth... Înarmat cu scrisori de recomandare din partea șefului meu politic, am sosit la Constantinopol la 22 decembrie 1853”.

suspecte, și după ce, prin intermediul unei terțe persoane, bine informate, misterul Bangya a fost complet limpezit, la începutul anului 1853 am trimis ziarului „New Yorker Criminal-Zeitung” un articol semnat de mine, în care l-am demascat în mod public⁵⁵⁴. Într-o scrisoare de dezvinovățire, care se mai află în minile mele, Bangya a arătat că eu am cele mai puține temeiuri să-l consider spion, deoarece întotdeauna a evitat (ceea ce este adevărat) să vorbească cu mine despre treburile mele de partid. Deși Kossuth și adepții lui nu s-au dezis pe atunci de Bangya, dezvăluirile mele din „Criminal-Zeitung” i-au pus totuși bețe în roate în activitatea pe care o desfășura la Londra, așa că el a profitat de prilejul oferit de complicațiile din orient pentru a-și valorifica talentele pe alte meleaguri. Cîrînd după încheierea păcii de la Paris (1856) am citit în ziarele engleze că un oarecare Mehmed-bey, colonel în serviciul Turciei, cunoscut înainte, ca creștin, sub numele de János Bangya, a plecat cu mai mulți emigranți polonezi de la Constantinopol în Cerkasia, unde a figurat ca șeful statului-major al lui Sefer-pașa și, într-o oarecare măsură, ca „Simon Bolivar” al cerkasienilor. În ziarul londonez „Free Press”, din care un număr mare de exemplare sînt trimise la Constantinopol, am arătat trecutul acestui „eliberator”⁵⁵⁵. La 20 ianuarie 1858, la Aderbi, după cum este menționat și în text, un tribunal militar al legiunii poloneze comandate de colonelul Th. Lapinski l-a condamnat pe Bangya la moarte pentru tentativă de trădare a Cerkasiei. Cum Bangya era colonel turc, Sefer-pașa a considerat executarea sentinței ca incompatibilă cu respectul datorat Înaltei Porți și de aceea l-a trimis pe condamnat la Trebizonda, de unde, pus în libertate, a plecat, după scurt timp, la Constantinopol. Între timp, emigranții unguri din Constantinopol luaseră cu hotărîre partea lui Bangya împotriva polonezilor. Ocrotit de Ambasada rusă împotriva divanului (care, în plus, trebuia să-l și întrețină atît pe el, în calitatea sa de „colonel”, cît și haremul său) și apărut de părerile preconceptuate ale concetățenilor săi împotriva polonezilor, Bangya a publicat cu sînge rece o autoapologie în „Journal de Constantinople”⁵⁵⁶. Dar sosirea, la scurtă vreme după aceea, a unei delegații de cerkezi a pus capăt acestei istorii. Emigranții unguri s-au dezis oficial de protejatul lor, deși de trăs mauvaise grâce (cu foarte multă neplăcere). Toate actele din dosarul tribunalului militar de la Aderbi, printre care mărturisirea lui Bangya, precum și documentele schimbate ulterior la Constantinopol au fost trimise de emigranții polonezi de acolo la Londra, unde „Free Press” a publicat (în mai 1858) extrase din ele. Aceste documente au fost publicate mai complet de mine în „New York (Daily Tribune)” din 16 iunie 1858⁵⁵⁷.

Apoi, după cum povestește în continuare, a devenit musulman și a intrat în serviciul Turciei cu gradul de colonel.

„Potrivit instrucțiunilor care mi-au fost date” (de Kossuth), „trebuia să intru într-un fel sau altul în rindurile unităților destinate operațiunilor de pe coasta Cerkasiei”.

Acolo urma să încerce să împiedice orice participare a cerkasienilor la războiul împotriva Rusiei. El și-a îndeplinit cu succes misiunea, iar spre sfârșitul războiului a trimis din Constantinopol „lui Kossuth un raport amănunțit despre situația din Cerkasia”. Înainte de a porni a doua sa expediție întreprinsă împreună cu polonezii în Cerkasia, el a primit din partea lui Kossuth ordinul să acționeze împreună cu anumiți unguri, indicați nominal, printre alții cu generalul Stein (Ferhad-pașa).

„Căpitanul Frankini — spune el — atașatul militar al ambasadorului rus, a asistat la câteva consfătuiri de-ale noastre. Scopul urmărit era de a atrage, prin mijloace pașnice, încet, dar sigur, Cerkasia de partea Rusiei. Înainte ca expediția să fi părăsit Constantinopolul” (la mijlocul lunii februarie 1857), „am primit scrisori și instrucțiuni de la Kossuth, care aproba planul meu de acțiune”.

În Cerkasia, trădarea lui Bangya a fost descoperită datorită interceptării unei scrisori adresate de el generalului rus Filipson.

„Potrivit instrucțiunilor primite — spune Bangya —, trebuia să stabilesc legătura cu generalul rus. Mult timp nu m-am putut hotări să fac acest pas, dar în cele din urmă am primit ordine atît de categorice, încît nu mai puteam șovăi”.

Dezbaterile în fața Tribunalului militar de la Aderbi și în special *mărturisirea lui Bangya* au stîrnit o mare senzație la Constantinopol, Londra și New York. Zadarnic a fost Kossuth în repetate rînduri și insistent invitat, chiar și de unguri, să dea o declarație publică. Pînă în momentul de față a păstrat o tăcere lașă asupra misiunii lui Bangya în Cerkasia.

În toamna anului 1858, Kossuth făcea în Anglia și Scoția negoț la preț redus cu conferințe îndreptate împotriva concordatului austriac⁵⁵⁸ și a lui Ludovic Bonaparte. Cu ce patimă fanatică îi punea el atunci în gardă pe englezi împotriva planurilor perfide ale lui Ludovic Bonaparte, pe care-l numea aliat secret al Rusiei, reiese, de pildă, din „Glassgow Sentinel” (20 noiembrie 1858). Cînd, la începutul anului 1859, Ludovic Bonaparte și-a dat pe față planurile sale cu privire la Italia, Kossuth l-a demască în „Pensiero ed Azione” a lui

Mazzini, atrăgînd atenția „tuturor republicanilor adevărați” — italieni, unguri și chiar germani — să nu se lase convinși să scoată castanele din foc pentru imperialul Quasimodo. În februarie 1859, Kossuth afirma că colonelul Kiss, contele Teleki și generalul Klapka, care făceau parte încă mai de mult din camarila roșie de la Palais Royal, au urzit împreună cu Plon-Plon planuri complotiste în vederea unei insurecții în Ungaria. Kossuth amenința să pornească în presa engleză o polemică publică dacă nu va fi admis în „liga secretă”. Plon-Plon era mai mult decît bucuros să-i deschidă ușile conclavului. Cu un pașaport englez, pe numele de mister Brown, Kossuth a plecat la începutul lunii mai la Paris, s-a dus glonț la Palais Royal și, cu mult lux de amănunte, i-a expus lui Plon-Plon planurile sale în vederea unei insurecții în Ungaria. În seara de 3 mai „prințul roșu” l-a condus în propriul său echipaj pe ex-prezident la Tuileries pentru a-l prezenta salvatorului societății. În timpul acestei întrevederi cu Ludovic Napoleon, Kossuth, de obicei atît de elocvent, a amuțit, astfel încît Plon-Plon a fost nevoit să fie purtătorul de cuvînt al lui Kossuth și să-i prezinte vărului său programul acestuia. Mai tîrziu, Kossuth, și-a exprimat chiar admirația pentru exactitatea aproape textuală cu care Plon-Plon i-a reprodus ideile. După ce a ascultat cu atenție expunerea vărului său, Ludovic Bonaparte a declarat că un singur lucru împiedică acceptarea propunerilor lui Kossuth, și anume principiile și legăturile republicane ale acestuia. Atunci ex-prezidentul s-a dezis în modul cel mai solemn de convingerile sale republicane și a declarat că nu este și nici n-a fost vreodată republican, că numai necesități de ordin politic și un ciudat concurs de împrejurări l-au silit să se alătore părții republicane a emigrației europene. Ca dovadă a antirepublicanismului său, el i-a oferit lui Plon-Plon, în numele țării sale, coroana ungară. Pe atunci, această coroană nu era încă disponibilă. De asemenea, Kossuth nu avea nici o împuternicire oficială de a o scoate la mezat, însă cine a urmărit cu oarecare atenție comportarea sa în străinătate știe că el a luat de mult obiceiul să vorbească de „dear Hungary” așa cum vorbește un nobil provincial de moșia sa*.

* Nu este de mirare că asemenea lucruri ajung să fie cunoscute, dacă ținem seama de faptul că cel puțin doi dintre interlocutorii care au participat la această întrevedere erau foarte limbuți. De altfel, faptele au apărut în ziarele engleze în timpul șederii lui Kossuth la Londra (la începutul toamnei anului 1859).

Cred că Kossuth era sincer atunci cînd s-a decis de convingerile sale republicane. O listă civilă de 300 000 de fiorini pe care a cerut-o la Pesta pentru a menține strălucirea puterii sale executive, patronajul spitalelor, deținut pînă atunci de o arhiducesă austriacă, pe care l-a trecut asupra propriei sale surori; încercarea de a da cîtorva regimente numele de „Kossuth”; strădania sa de a-și crea o camarilă; încăpățînarea cu care, în timpul șederii sale în străinătate, s-a cramponat de titlul de prezident, deși în momentul primejdiei renunțase la el; întreaga sa comportare de mai tîrziu, mai degrabă de pretendent, decît de emigrant — toate acestea denotă tendințe străine republicanismului.

După scena în care d-l Kossuth a risipit bănuielile în ceea ce privește republicanismul său, i s-au pus la dispoziție, potrivit înțelegerii, 3 000 000 de franci. În sine, această înțelegere nu avea nimic ciudat, deoarece pentru a organiza din punct de vedere militar emigrația ungară era nevoie de bani, și de ce n-ar fi primit prezidentul subvenții de la noul său aliat cu același drept cu care toate statele despotice din Europa au primit subvenții din partea Angliei în tot cursul războiului antiacobin? Ca avans pentru cheltuieli personale, Kossuth a primit imediat 50 000 de franci, pretinzînd în plus anumite avantaje pecuniare, un fel de primă de asigurare pentru eventualitatea unei încetări premature a războiului. Perspicacitatea financiară nu exclude de loc sentimentalismul melodramatic. Dušek, fostul ministru de finanțe al lui Kossuth, încă în timpul revoluției ungare știa prea bine că acesta, din precauție, luase măsura de a i se plăti salariul nu în bancnote Kossuth, ci fie în argint, fie în bancnote austriece.

Înainte ca d-l Kossuth să părăsească Tuileries, s-a convenit ca el să încerce să neutralizeze așa-zisele „tendințe filo-austriece” ale guvernului Derby, pornind în Anglia o campanie în favoarea neutralității. După cum se știe, sprijinul pe care i l-au dat de bunăvoie whigii și școala manchesteriană i-a permis să îndeplinească cu mult succes această parte preliminară a convenției. A lecturing tour *, începînd cu Mansion-House din Londra și sfîrșind cu Free-Trade-Hall din Manchester, a constituit antiteza turneului său anglo-scoțian din toamna anului 1858, cînd și-a vîndut la prețul de un șiling

* — Turneu de conferințe. — *Nota trad.*

de persoană ura împotriva lui Bonaparte și a Cherbourgului, „the standing menace to England” *.

Majoritatea emigranților unguri din Europa îl părăsiseră pe Kossuth încă de la sfârșitul anului 1852. Perspectiva unei invazii pe coasta Adriaticii cu ajutorul Franței a regrupat pe cei mai mulți dintre ei sub steagul lui. Tratatul pe care le-a dus cu militarii din rândurile proaspeților săi adepți nu erau lipsite de un iz decembrist. Pentru a le putea da o parte mai mare din banii francezi, Kossuth i-a înaintat în grad; așa, de pildă, locotenenții au fost avansați la gradul de maior. Mai întâi tuturor li s-au plătit cheltuielile de drum pînă la Torino, apoi li s-a dat cîte o uniformă fastuoasă (costul unei uniforme de maior se ridica la 150 de l.st.) și, în sfârșit, solda pe șase luni înainte, cu promisiunea ca, după încheierea păcii, să li se plătească solda pe un an. De altfel, soldele nu erau prea mari: 10 000 de franci — comandantul suprem (Klapka), 6 000 de franci — generalii, 5 000 de franci — comandanții de brigadă, 4 000 de franci — locotenent-coloneii, 3 000 de franci — maiorii etc. Forțele militare ungare concentrate la Torino erau alcătuite aproape exclusiv din ofițeri, fără soldați și în această privință am auzit multe plîngerii amare din partea emigranților „de rînd”.

După cum am mai arătat, de îndată ce și-a dat seama de acest joc diplomatic, *generalul Moritz Perczel* s-a retras, declarînd acest lucru în mod public. În pofida contraordinului lui Ludovic Bonaparte, *Klapka* insista pentru o debarcare la Fiume, dar *Kossuth* a menținut corpul de emigranți unguri în limitele scenei indicate de directorul teatrului.

De îndată ce la Torino a sosit vestea despre încheierea păcii de la Villafranca, Kossuth, temîndu-se să nu fie predat austriecilor, a șters-o în secret la Geneva, fără știrea unităților lui militare. Nici Franz Josef, nici Ludovic Bonaparte, nici altcineva nu era pe atunci atît de urît în tabăra ungară de la Torino ca Lajos Kossuth, și numai ridicolul ultimei lui escapade a făcut oarecum să amuțească critica. După înapoierea sa la Londra, Kossuth a publicat o scrisoare adresată supporterului său, un oarecare Mac Adam din Glasgow, în care se declara dezamăgit, dar nu înșelat; el încheia cu fraza sentimentală că nu are unde să-și culce capul și, de aceea, roagă ca toate scrisorile adresate lui să-i fie trimise la locuința prietenului său F. Pulszki, care oferise adăpost

* — care constituie o amenințare permanentă pentru Anqlia. —
Nota trad.

băjenarului. Grosolănia mai mult decît anglo-saxonă cu care presa londoneză l-a poftit pe Kossuth să facă bine și să-și închirieze o locuință la Londra din subsidiile bonapartistе l-a convins că, deocamdată, rolul lui în Anglia s-a sfîrșit.

În afară de talentul său oratoric, Kossuth mai are și marele talent de a ști să tacă de îndată ce-și dă seama că nu mai are priză la public sau cînd realmente nu are nimic de spus în apărarea sa. Ca și soarelui, nu-i sînt străine eclipsele. Că cel puțin o dată în viața sa a știut să fie consecvent ne-o dovedește recenta sa scrisoare adresată lui Garibaldi prin care îl sfătuiește pe acesta să nu pornească un atac împotriva Romei pentru a nu-l ofensa pe împăratul Franței, „singurul reazem al naționalităților asuprite”.

La fel cum în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, Alberoni era numit cardinalul colosal, Kossuth ar putea fi numit un *Langenschwarz* colosal. El este în fond un improvizator care se inspiră de fiecare dată de la noul său auditoriu, și nu un creator care impune lumii ideile sale originale. Ca și Blondin pe sîrmă, tot așa dansează și Kossuth pe propria lui limbă. Rupt de ambianța poporului său, el a degenerat în mod inevitabil într-un simplu cabotin și a căpătat viciile inerente cabotinismului. Inconsistența gîndirii, specifică improvizatorului, se reflectă în mod inevitabil în caracterul echivoc al acțiunilor lui. Dacă Kossuth a fost cîndva o harfă eoleană prin care a mugit uraganul poporului, acum nu mai este decît urechea lui Dionisos, care repetă șoptele din încăperile tainice de la Palais Royal și Tuileries.

Ar fi cu totul nejust a-l pune pe *generalul Klapka*, cel de-al doilea patron al lui Vogt, pe aceeași treaptă cu Kossuth. Klapka a fost unul dintre cei mai buni generali ai revoluției ungare. Ca și majoritatea ofițerilor care în 1859 s-au adunat la Torino, el vede în Ludovic Bonaparte ceea ce vedea Ferencz Rákóczi în Ludovic al XIV-lea. Pentru ei, Ludovic Bonaparte reprezintă forța militară a Franței care poate fi de folos Ungariei, dar care, chiar și numai din motive geografice, nu o poate niciodată amenința *. Dar de ce se referă Vogt la

* Deși înțeleg că Klapka poate avea un asemenea punct de vedere, am fost neplăcut surprins să găsesc asemenea idei în lucrarea lui Szemere citată mai înainte și i-am și arătat deschis părerea mea în această problemă. Și mai puțin înțeleg ultima lui declarație în legătură cu concesiile făcute de Austria⁵⁵⁹. Știu că, în probleme obștești, Szemere nu se lasă călăuzit de motive personale și că a avut temeiuri foarte serioase pentru a face această declarație: că ungurii, cu ceea ce au primit de la Viena, pot obține totul la Pesta, că orice insurecție în Ungaria, provocată din afară și în special

Klapka ? Klapka nu a negat niciodată că face parte din camarila roșie a lui Plon-Plon. Pentru ca „amicul“ Klapka să garanteze pentru „amicul“ Voqt ? Klapka nu are un talent deosebit în a-și alege amicii. Unul dintre cei mai apropiați amici ai lui de la Komárom a fost colonelul Assermann. Să vedem ce povestește despre acest colonel Assermann colonelul Lapinski, care, pînă la predarea orașului Komárom, a servit sub ordinele lui Klapka și mai tîrziu s-a distins în Cerkasia prin lupta dusă împotriva rușilor.

„Trădarea de la Vilașos³⁶¹ — spune Lapinski — a stîrnit cea mai mare panică printre numeroșii ofițeri de stat-major care se aflau la Komárom fără nici o treabă... Acești domni parfumați, cu gulere brodate cu aur, dintre care mulți nu știau să țină o pușcă în mînă și nu erau în stare sa comande nici trei soldați, alergau cuprinși de spaimă de colo pînă colo, fără alt gînd decît să-și salveze pielea cu orice preț. Ei, care, după multe strădăanii, reușiseră prin tot felul de pretexte să se separe de armata principală pentru a se pune la adăpost într-o fortăreață inexpugnabilă, unde nu aveau altceva de făcut decît să se neneze o dată pe lună primirea reglementară a soldei, s-au îngrozit la gîndul că vor trebui să dea o luptă pe viață și pe moarte. ...Acești mizerabili l-au mințit pe general, zugrăvindui-i tabloul înfricoșător al unor tulburări interne, rebeliuni etc. pentru a-l determina să predea cît mai repede posibil fortăreața numai ca să-și pună în siguranță viața și averea. În special, aceasta din urmă le stătea multora la inimă, deoarece toți nu urmăriseră în întregul curs al revoluției decît să se îmbogățească, lucru care unora le și reușise. Unii indivizi izbutiseră să se îmbogățească foarte ușor, pentru că de multe ori trecea și o jumătate de an pînă cînd se cerea socoteala de sumele primite. Aceasta crea un climat favorabil pentru necinste și înșelăciune, și este foarte probabil că unii și-au virit mîna în casa de bani mai adînc decît puteau justifica... Armistițiul a fost încheiat. Dar cum era el folosit acum ? O mare cantitate din alimentele aflate în fortăreață, suficiente pentru un an întreg, a fost trimisă fără să fie nevoie în satele din apropiere, în schimb nu s-au adus din împrejurimi nici un fel de provizii ; pînă și finul și ovăzul țăranilor din satele învecinate a fost lăsat acolo, deși aceștia se rugaseră să le fie cumpărat ; după cîteva săptămîni însă, caii cazacilor mîncau furajele țăranilor, în timp ce în fortăreață duceau lipsă de ele. Cea mai mare parte din vitele aflate în fortăreață au fost vindute în afara orașului sub pretext că nu există suficientă hrană pentru ele. Colonelul Assermann nu știa, pare-se, că carnea poate fi conservată sărind-o. O bună parte din cereale a fost, de asemenea, vîndută sub pretext că riscă să se strice ; acest lucru s-a făcut pe față, dar mai des pe ascuns. Cu un anturaj ca Assermann și alți indivizi de aceeași teapă, Klapka trebuia,

cu sprijinul Franței, ar fi urmată în mod inevitabil de o intervenție a Rusiei în Ungaria, pentru Austria sau împotriva ei ; că, în sfîrșit, autonomia acordată Transilvaniei, Slavoniei și Croației, precum și Voivodinei va asigura, în momentul de față, la fel ca în 1848—1849, guvernului de la Viena ajutorul acestor „naționalități“ împotriva maghiarilor. Toate acestea sînt juste, dar puteau fi spuse fără a lăsa să se creadă că se recunoaște constițutia ungară în ediția vieneză ciuntită „in usum delphini“³⁶⁰.

firește, să renunțe imediat la orice idee bună care-i trecea prin minte ; de asta se îngrijeau acești domni..." (Lapinski, l.c., pag. 202—206).

Din memoriile lui Görgey și ale lui Klapka⁵⁶² reiese la fel de convingător lipsa de fermitate și de perspicacitate politică a lui Klapka. De aici provin toate greșelile comise de el în timpul apărării Komáromului.

„Dacă, pe lângă cunoștințele și patriotismul său, Klapka ar fi avut și o voință fermă și dacă ar fi acționat potrivit propriilor sale convingeri, și nu potrivit celor pe care i le *insufflau* indivizii mărginiți și lași din anturajul său, apărarea Komáromului ar fi strălucit în istorie ca un meteor" (l.c., pag. 209).

La 3 august, Klapka a repurtat o victorie strălucită asupra trupelor austriece care asediau Komáromul, zdrobindu-le și făcându-le pentru mult timp inapte de luptă. După aceea a ocupat orașul Raab, și ar fi putut cuceri ușor chiar și Viena, dar, neputându-se hotărî la o acțiune, a rămas cîțva timp la Raab, iar apoi s-a înapoiat la Komárom, unde-l așteptau o scrisoare de la Görgey și vestea că acesta capitulase. Inamicul a cerut încheierea unui armistițiu pentru a concentra la Komárom corpul de armată austriac zdrobit și trupele rusești care înaintau dinspre Rimaszombat și a încercui apoi în liniște fortăreața. În loc să atace și să înfrîngă pe rînd unitățile inamice pe cale de a se concentra, Klapka a început din nou să șovăie, totuși i-a refuzat delegației austriece și ruse venite să parleză armistițiul cerut. Atunci, spune Lapinski,

„la 22 august a sosit la Komárom un aghiotant al împăratului Nicolaie... Dar, *domnule general*, i-a spus acest Mefisto rus cu un ton mieros, *doar n-o să ne refuzați un armistițiu de 14 zile, maiestatea sa, augustul meu suveran, vă transmite această rugăminte!* Aceste cuvinte au avut efectul unei otrăvi fulgerătoare. Ceea ce n-au reușit să facă parlamentarii austrieci și ruși în pofida tuturor eforturilor și argumentelor lor, a obținut aghiotantul acesta șiret prin cîteva cuvinte. *Klapka* n-a putut rezista subtilului compliment și a semnat un armistițiu de 14 zile. De atunci începe căderea Komáromului”.

După cum am mai arătat, *Klapka* — prin intermediul colonelului *Assermann* — a folosit armistițiul pentru a lichida în două săptămîni proviziile pe un an întreg aflate în fortăreață. După încetarea armistițiului, *Grabbe* a încercuit Komáromul dinspre Váh, în timp ce austriecii, al căror efectiv crescuse treptat la 40 000 de oameni, și-au instalat tabăra pe malul drept al Dunării. Din pricina vieții inactive duse îndă-

rătul întăriturilor și zidurilor, garnizoana Komáromului era demoralizată. Klapka nu a întreprins nici măcar o ieșire împotriva trupelor asediatoare ruse, care nu participaseră încă la nici o bătălie și numărau numai 19 000 de oameni. Inamicul n-a fost nici o clipă stingherit în lucrările lui de pregătire a asediului orașului. Din ziua încheierii armistițiului, tot ce a făcut efectiv Klapka nu a fost în vederea apărării, ci în vederea capitulării. Singura energie de care a dat dovadă a avut un caracter polițist, și anume era îndreptată împotriva ofițerilor viteji care se opuneau capitulării.

„În ultimul timp — relatează *Lapinski* — erai în primejdie să fii arestat dacă spuneai ceva despre austrieci”.

În sfârșit, la 27 septembrie a fost semnată capitularea.

„Dacă ținem seama de forțele existente, de situația disperată a țării, care-și pusese ultimele speranțe în Komárom, de situația generală din Europa și de neputința Austriei, care ar fi făcut cele mai mari sacrificii pentru a pune mâna pe Komárom, *condițiile de capitulare au fost cum nu se poate mai jalnice*”.

Ele „nu erau bune decât să asigure o fugă grabnică din Komárom în străinătate”, dar nu prevedeau garanții nici pentru Ungaria, nici pentru generalii revoluționari aflați în mâinile austriecilor. În plus, fiind redactate în cea mai mare grabă, erau atât de neclare și de echivoce, încât lui Haynau nu i-a fost mai tirziu greu să le încalce.

Atît despre *Klapka*. Dacă Vogt n-are „caracter”, apoi Klapka este ultimul care l-ar putea aproviziona cu această marfă.

Al treilea patron este „*James Fazy*, regeneratorul Genevei”, cum îl numește bufonul său, Vogt. Scrisorile de mai jos, trimise de *Johann Philipp Becker* aceluiași adresant al scrisorii reproduse mai înainte *, conțin o mult prea reușită caracterizare a lui Fazy pentru a o strica prin adăugiri! De aceea mă rezum la o singură observație prealabilă. Cea mai dezgustătoare trăsătură a așa-numitelor „Studii” ale lui Vogt este simularea unei groaze luterane, ba chiar calvine față de „*partidul ultramontan*”. El pune, de pildă, Germania în fața alternativei absurde de a da mină liberă lui Ludovic Bonaparte sau de a cădea sub dominația concordatului austriac și „ar fi mai bine, într-adevăr, să trecem printr-o a doua pe-

* Vezi volumul de față, pag. 461—465. — *Nota red.*

rioadă de umilire națională" („Studii", pag. 52). Cu cea mai puritană voce guturală, el tună și fulgeră împotriva

„partidului ultramontan, acest dușman ereditar care suge sîngele întregii omeniri, acest monstru" (l.c., pag. 120).

El n-a auzit, firește, niciodată ceea ce pînă și Dupin Aîné destăinuise în senatul bonapartist, și anume că

„sub regimul lui Ludovic Bonaparte congregațiile, asociațiile și instituțiile de tot felul, direct subordonate ordinului iezuiților, au luat o și mai mare amploare decît sub ancien régime* și că legislația și administrația imperiului loviturii de stat din decembrie au înlăturat sistematic toate îngrădirile pe care, chiar și înainte de 1789, statul le impusese organelor de propagandă ultramontană".

Ceea ce Vogt știe însă în orice caz este faptul că dominația d-lui *James Fazy* — Bonapartele său local — se bazează pe o coaliție de ani de zile între așa-numitul partid radical și partidul ultramontan. Cînd Congresul de la Viena a inclus Geneva, vechiul centru al calvinismului, în Confederația elvețiană, el a alipit la teritoriul ei, o dată cu unele districte savoiarde, o populație rurală catolică și crema clerului ultramontan. Alianța cu „acest dușman ereditar al omenirii, cu acest monstru" a făcut din *Fazy dictatorul Genevei* și din *Vogt* un membru *fazyian al Consiliului cantoanelor*. Decamdată atît.

„Paris, 2 iulie 1860

Prietene R... !

În sfîrșit, trebuie să-ți satisfac dorința și să-ți spun părerea mea despre d-l *James Fazy*...

Așa cum științele politice sînt inutile fără arta de a le aplica în viață, tot așa și arta de a conduce statul este sterilă dacă nu se bazează pe știință și gîndire filozofică. Numai cu știința, un așa-numit om de stat nu face nici două parale, și incapacitatea sa iese foarte curînd la iveală. Dimpotrivă, omul care în mod unilateral posedă doar arta de a conduce statul poate să-și ascundă mai ușor lipsa lui de cunoștințe și de creație intelectuală, poate să treacă drept un om de stat priceput și să aibă de partea sa marea masă a mediocrităților. Mulțimea care se entuziasmează orbește nu este în stare să judece dacă sub conducerea unui asemenea om poporul progresează din punct de vedere cultural-istoric și dacă există garanția unei continue dezvoltări nestingherite. Ajunge să se creeze aparența că totul merge bine, că se progresează și că totul se face în numele libertății și al civilizației !

În persoana d-lui *James Fazy* al nostru îți prezint un exemplar rar al acestei specii de om de stat. Într-adevăr, această persoană abilă se

* — vechiul regim. — Nota trad.

pricepe nu numai la arta de a conduce statul, ci și la o serie întreagă de artificii în acest domeniu și, ori de câte ori o cere «binele public», face tot felul de acrobații și tours de force*, dar cu obișnuita-i prudentă se ferește de orice salto mortale. Meșter în a distribui în culise rolurile, regizor și sufler abil, el este tipul non plus ultra** al comediantului italian. Ar fi de admirat «tăria sufletească», faptul că nu se dă în lături de la nici un mijloc pentru a-și atinge scopurile dacă izvorul acestei țării nu ar fi scopurile sale murdare. Dar când cunoști lipsa de principii și de caracter a acestui om, încetezi să mai admiri ingeniozitatea în alegerea mijloacelor și abilitatea cu care le pune în aplicare. Toate realizările din viața poporului guvernat de el, acest om de stat și le atribuie cu nerușinare, prezentându-le apoi în numele său mulțimii, care crede orbește că totul a fost făcut de «papa Fazy» sau i se datorează lui. Cu aceeași abilitate știe să-și decline orice răspundere pentru tot ceea ce e rău sau nepopular, trecînd-o asupra altora. În guvernul său nu tolerează nici un caracter independent; cînd crede de cuviință, își dezavuează colegii, și ei sînt nevoiți să împartă cu el răspunderea pentru toate eșecurile lui. Avînd parte à discrétion*** de brutalitatea lui despotică, ei trebuie să fie întotdeauna gata să servească drept țapi ispășitori întru fericirea poporului și slava președintelui lor. Întocmai unui cap încoronat care, atunci cînd se ia vreo măsură, oricît ar fi ea de folositoare poporului, se întreabă — înainte ca maiestatea sa «să binevoiască» — dacă nu cumva este în detrimentul dinastiei, și papa Fazy se întreabă în legătură cu orice acțiune: «Nu clatină ea cumva scaunul meu prezidențial?». De aceea, eroul nostru își adaptează întotdeauna politica împrejurărilor și se gîndește doar la momentul de față: azi inscenează o farsă în Consiliul de stat, mîine o jonglerie în Marele consiliu și poimîine o lovitură de teatru la o adunare populară, iar mulțimea, alintată de el cu iscusință și căreia, la rîndul ei, îi place să aibă un dumnezeu pe care să-l poată vedea și auzi, pe care să-l adore și căruia să i se închine, devine credulă și atunci cînd răpăie ploaia pe acoperiș crede că sfîrșie ouăle în tîgaia încinsă. Nu vreau nici-decum să pretind că genezezii ar fi înapoiți sau lipsiți de inteligență; dimpotrivă, sînt convins că o viață publică mai vie, o mai puternică năzuință spirituală spre dezvoltarea libertăților cetățenești decît pe malurile Lacului Leman cu greu poți găsi în altă parte. Voi mai reveni asupra felului cum de a reușit totuși d-l Fazy să-și asigure în repetate rînduri o majoritate de voturi.

Tot ceea ce a realizat în ultimii 15 ani la Geneva o generație energetică, d-l Fazy atribuie — sau lasă să fie atribuit de către lacheii și adoratorii săi — guvernării sale. Așa, de pildă, se pretinde că dărîmarea fortificațiilor, grandioasa extindere și înfrumusețare a capitalei cantonului sînt opera lui. Și totuși orice guvernare, inclusiv cea a d-lui Fazy, ar fi fost înlăturată fără ezitare dacă, într-un fel sau altul, s-ar fi opus puternicei dorințe a populației de a se dărîma fortificațiile inutile și de a se extinde orașul, în care, din pricina marii aglomerări, condițiile de viață deveniseră tot mai nesănătoase. Astfel, aceasta a devenit pentru Fazy totodată o problemă vitală, și — ceea ce este incontestabil meritul său — el s-a ocupat de ea cu toată energia și a contribuit ca multe lucruri să fie duse pînă la capăt spre mulțumirea generală. Dar nimeni nu poate pretinde, fără o aroganță înfumurată, că este inițiatorul și creatorul a ceea ce

* — tururi de forță. — *Nota trad.*

** — de neîntrecut. — *Nota trad.*

*** — la discreție. — *Nota trad.*

a creat numai puternicul imperativ al vremii prin contribuția energetică a unei întregi generații. Numai societatea în ansamblul ei creează întregul — și încă numai relativ —, iar fiecare membru în parte își aduce aportul său mai mic sau mai mare, potrivit puterii și poziției sale. Credința oarbă în autoritate este o prejudecată ca oricare alta și dăunează oricărei dezvoltări normale.

Știu prea bine că d-l Fazy nu se deosebește cu nimic de ceilalți fii ai omenirii, că nu face decît ce nu poate lăsa nefăcut și nu lasă nefăcut decît ceea ce nu poate face; că, în năzuința de a-și realiza pe deplin individualitatea, el — asemenea întregului regn animal — nu face decît să-și satisfacă trebuințele. Așa cum unei pisici nu i se poate cere să se arunce de bunăvoie în apă sau unui cal să se cațere în copac, tot așa nu i se poate cere nici lui să fie altfel. În acest caz el n-ar mai fi James Fazy, iar dacă n-ar fi Fazy, ar fi poate Ludovic Bonaparte sau cam așa ceva. Dacă măreție înseamnă ca, bucurîndu-te de autoritate, să duci poporul de nas, să-i arunci praf în ochi cu scamatorii, fără să imprimi culturii spirituale și morale pecetea unui progres rapid, și existența ta să nu lase altă urmă decît coruperea societății, atunci fără îndoială că și Fazy este mare și, pe bună dreptate, poate fi invidiat de tirani mai puternici.

Omul nostru folosește contradicțiile cum nu se poate mai bine și din ele și-a făurit busola fermecată după care conduce corabia statului. Ba îi oferă radicalismul echipajul și ultramontanismul încărcătura, ba invers — în funcție de socotelile cîrmaciului. Mașina statului este astfel mereu în mișcare, oscilînd ca pendulul unui ceasornic. Strașnic rezultat! Radicalii se jură că lucrurile merg înainte, iar ultramontanii cred că merg înapoi. Și unii, și alții au dreptate: ambele părți se simt fericite în credința lor, iar Fazy, dumnezeul, rămîne la cîrmă.

Deocamdată, dragă prietene, mulțumește-te cu aceste rînduri.

Primește salutări cordiale

de la al d-tale *Joh. Philipp Becker**

„Paris, 20 iulie 1860

Dragă R...!

Așadar, ești de părere că poate ți l-am zugrăvit în culori exagerate pe Fazy. Nicidecum, dragă prietene! De altfel, omul nu poate gîndi ce vrea despre lucruri și persoane și nici nu le poate judeca așa cum vrea, ci așa cum îi impune logica, potrivit percepțiilor și experienței sale launtrice. Cine spune altceva decît crede și face altceva decît spune se trădează pe sine însuși și nu-i decît o secătură.

Fazy, care a făcut primii ani de școală la Neuwied într-un institut al congregației herrnhuterilor și vorbește bine germana, pare să mai aprecieze și astăzi, la vîrsta de 65 de ani, Germania și poporul ei potrivit impresiilor formate în acest institut model. Nimic din ce este german, fie chiar din Elveția germană, nu-i place, și numai în unele cazuri excepționale este mai indulgent. Ca genevez get-beget și în urma unei șederi mai îndelungate în Statele Unite ale Americii, el a ajuns să cunoască foarte bine instituțiile republicane, mijloacele de agitație și în special arta intrigii, atît de proprie firii sale. El este mai mult demagog decît democrat, iar principalul său principiu de stat și deviza sa: *laissez aller et laissez faire*⁶⁶³ n-ar fi chiar atît de rele dacă el s-ar putea abține și nu și-ar viri nasul pretutindeni unde societatea vrea să întreprindă ceva fără binecuvîntarea statului, amestecîndu-se fie pentru a-și spori gloria, fie, dacă acest lucru nu este posibil, pentru a împiedica cele întreprinse, așa cum s-a

întimplat, de pildă, cu Banque de Crédit et d'Échange, proiectată de d-l Mayer și alții, sau cu amenajarea unei expoziții industriale. În timpul revoluției de la Geneva din 1846, el s-a călăuzit după aforismul «Departee de timpul de bătlăie ostașe trăiește pină la adinci bătrinețe» și s-a gîndit mai mult cum să fugă decit cum să învingă. Era chiar gata să părăsească pe furii Geneva, cînd Albert Galeer, sufletul întregii mișcări, printr-un ultim efort a hotărît soarta bătlăiei, care fusese dusă mult timp cu un succes schimbător și i-a anunțat victoria deplină. Galeer, pentru care cauza, și nu gloria personală, era totul și care, cel puțin pe atunci, era ferm convins că Fazy nutrește pentru popor o dragoste sinceră nu i-a luat în nume de rău că într-o adunare populară, organizată imediat după victorie, eroul, salvat la timp de la o fugă pripită, s-a erijat în învingător. Pe atunci, Galeer în nici un caz nu se putea gîndi să ocupe un loc în guvern imediat după victoria revoluției, deoarece nu era genevez, ci cetățean al cantonului Berna, și, potrivit legilor federale în vigoare, nu putea nici să aleagă, nici să fie ales. E drept că scurt timp după aceea i s-a acordat cetățenia și apoi a fost ales în Marele Consiliu, primind și postul de traducător al documentelor de stat. Fiind punctul de atracție al energicului tineret genevez, el a devenit un reazem puternic al conducerii radicale. Datorită lui, Fazy s-a bucurat de tot mai multă popularitate în rîndurile maselor. Folosind frazeologia radicalismului francez, pe care și-o însușise în calitate de colaborator la «National»⁸⁶⁴ din Paris pe timpul lui Ludovic-Filip, Fazy răspîndea, după pofa inimii, prin presă și de la tribună, adevăratele sale planuri și năzuințe, prezentîndu-le într-o formă camuflată. Totuși, în pofida artițiilor sale demagogice, la numai un an, în diferite cercuri i s-a adus învinuirea gravă că întreține legături secrete cu capii ultramontanismului, iar curînd după aceea că este francofil. În Elveția germană, unde lucrurile sînt privite cu mai mult calm și sînge rece, lumea s-a dumirit, pare-se, repede că este un intrigant. Spre sfîrșitul anului 1847, imediat după încetarea războiului împotriva Sonderbundului, d-l James Fazy s-a dus la ministerul de război pentru a face o vizită d-lui general Ochsenbein ; în cabinet nu m-a găsit însă decît pe mine, deoarece Ochsenbein și ceilalți ofițeri se duseseră să viziteze pe răniții din spitale. Cînd, la întorcerea lui Ochsenbein, i-am raportat că în lipsa lui l-a vizitat d-l Fazy, generalul a spus cu o expresie plină de dispreț: «Ah, ipocritul ăla !». Poate că fostul președinte al Confederației elvețiene și șef al guvernului de la Berna, d-l general Ochsenbein, care de mai mulți ani primește în Elveția o pensie din partea guvernului imperial francez, are acum mai multă înțelegere pentru fostul său coleg, aflat, desigur, în aceeași situație. Tuturor li se pare însă de mirare că adunarea națională elvețiană nu l-a ales niciodată pe d-l Fazy în Consiliul federal, deși el și prietenii lui depuseseră multe eforturi în această direcție și deși această adunare are tendința, uneori dusă la extrem, să asigure pe rînd cantoanelor mai importante o reprezentanță în Consiliul federal. Față de organele federale de conducere, în care nu avea nici un cuvînt de spus, dar care îi limitau suveranitatea cantonală, atît de comodă pentru el, Fazy s-a arătat întotdeauna recalcitrant și, ori de cîte ori a putut, i-a pus bețe în roate.

Cînd la începutul anului 1849 poliția federală a considerat că din punct de vedere politic era nimerit să mă urmărească pentru organizarea unei legiuni siciliene, m-am dus la Geneva, unde Fazy mi-a spus că acum mă pot ocupa după pofa inimii cu organizarea, fără să-mi pese de Consiliul federal. Știu prea bine că d-l Fazy sacrifică pe oricine dacă acest lucru este în interesul său și chiar dacă legea este de partea victimei. Eu însumi am avut prilejul să constat mai tirziu aceasta ; povestea este prea lungă

pentru a fi-o relata într-o scrisoare, dar o pot istorisi domnii comisari federali dr. Kern și Trog.

În problema emigranților, Fazy, sub masca umanității, se opunea măsurilor Consiliului federal, dar prigonea în mod samavolnic și fără cruțare pe emigranții care nu-i erau pe plac. El îi prigonea fără milă în special pe oamenii de seamă mai strîns legați de Galeer, în care vedea un viitor rival. Mazzini a trebuit să se ferească mai mult de el decît de poliția federală. Lunganul de Heinzen, pe care nu-l putea suferi, a trebuit să părăsească după scurt timp cantonul. Singurul motiv pe care l-a invocat Fazy, cu naivitate, era: «Calcă atît de apăsător, de parcă tot pămîntul i-ar aparține lui». Fără vreo dispoziție din partea Consiliului federal, Struve a fost arestat în timp ce se plimba cu soția sa și expulzat ca spion rus peste graniță în cantonul Vaud. Galeer s-a dus imediat la Fazy pentru a-l convinge, cît mai era timp, să revină asupra erorii comise. Între ei s-a încins o discuție violentă, deoarece Fazy își închipuie că, cu cît țipă mai tare și afectează mai multă indignare, cu atît pare să aibă mai multă dreptate. Struve a trebuit să rămînă spion rus. Dacă memoria nu mă înșală, scena s-a petrecut la Hotel des Bergues, în camera unui emigrant rus, d-l Herzen, la care șefului guvernului genevez îi plăcea să ia masa. În orice caz însă, acest domn nu a avut nici un amestec în învinuirea insinuantă adusă lui Struve. Fără îndoială, Fazy este mai rusofil decît Struve; l-am auzit o dată, la o festivitate, spunînd într-un discurs: «În Rusia, operele lui Jean-Jacques Rousseau sînt mai citite și mai bine înțelese decît în Germania». E drept că prin aceste cuvinte voia să lovească mai ales în prietenii germani ai lui Galeer și în germani în general.

Galeer, care în materie de politică fusese în permanență alături de Fazy și cu care am vorbit imediat după conflictul lui cu Fazy în legătură cu Struve, mi-a spus cu amărăciune: «Am isprăvit-o cu Fazy; ca om cinstit nu mai pot avea de-a face cu el; este un adevărat monstru politic, un adevărat animal prin lăcomia lui; ar însemna să subminez din interior cauza poporului dacă aş continua să rămîn alături de el. Numai atunci cînd i se va contrapune un partid de opoziție net progresist, el va fi nevoit, pentru a-și salva situația, să țină sus steagul radicalismului. Atîta timp cît va avea împotriva sa numai vechea aristocrație, lucrurile vor merge tot mai prost, căci de mult cochetează cu ultramontanii și poate tăia și spînzura cît pofteste. De altfel, el nu e de loc elvețian ca mentalitate și își îndreaptă mai bucuros privirile spre Paris decît spre Berna. De mult aş fi avut suficiente motive s-o rup cu el, și doar îndelunga obișnuință de a vedea în el un om capabil m-a împiedicat să fac acest lucru. Numai neîncetatele frămîntări lăuntrice și ciocnirea deschisă de astăzi m-au determinat să închei, în sfîrșit, socotelile cu el».

În jurul lui Galeer s-au grupat toți oamenii cu caracter mai independent, în special cei din tînăra școală economică; elementele radicale și socialiste hotărîte, astfel «unite», au fost curînd denumite partidul democrat. De atunci, cu rare excepții, radicalism însemna un servilism conștient și inconștient față de Fazy, care și-a găsit acum adevărata majoritate în districtele rurale catolice ale Savoiei alipite Genevei în 1815. Preoții ultramontani, atotputernici în aceste districte, au încheiat o alianță cu acest «radicalism» creat de Fazy. Galeer a fost în modul cel mai josnic suspectat, prigonit și scos din postul său. În alegerile care urmau să aibă loc, tînărul partid democrat nu a putut depune liste proprii alături de partidul aristocrat și partidul unit, format din vechii radicali și ultramontani. Și cu toate că d-l James Fazy a refuzat să înscrie pe lista sa cîteva nume de democrați, Galeer și prietenii lui, respingînd toate propunerile

partidului aristocrat, au hotărît să mai voteze de data aceasta pentru lista lui Fazy și să aștepte ca viitorul să le aducă victoria. Dacă pe Fazy l-ar fi preocupat sincer progresul și o adevărată dezvoltare socială, el nu s-ar fi agățat de trena abjectă a ultramontanilor cu ochii mereu spre trecut. Pentru ca intrigile țesute împotriva lui Galeer și prigonirea acestuia să aibă și mai mult succes, sateliții excelenței sale, președintele «radical», au înființat o fițuică specială, pentru ca înțeleptul lor stăpîn să nu fie nevoit să-și păteze cu injuriile sale «Moniteur»-ul său — «Revue de Genève»; cu atât mai mult abunda în asemenea injurii gazeta-revolver a țapilor săi ispășitori pe care îi putea dezavua oricînd. Galeer, care avea o sănătate șubredă, nu a rezistat acestei persecuții perfide și a murit chiar în același an (1852), la vârsta de 33 de ani. Nu o dată am auzit spunîndu-se la Geneva: «*Bunul și nobilul nostru Galeer a căzut victimă războiului necrușătoare a tiranului nostru iezuit*». La următoarele alegeri guvernamentale, prietenii lui Galeer au acceptat propunerea aristocrației de a merge împreună în alegeri, cu atât mai bucuros cu cît aceasta era gata să se mulțumească cu căderea lui Fazy și cu o foarte modestă participare la conducere. Probabil că principalul Galeer ar fi refuzat și acum să meargă împreună cu aristocrația, dar, argumentau cei din partidul său, Fazy doar ne-a dat frumosul exemplu al alianței sale cu ultramontanii; de ce ne-am rușina noi de trena onorabilă a aristocrației, dacă lui Fazy nu-i e rușine de trena prea puțin onorabilă a ultramontanilor? De ce n-am merge noi pe calea progresului cel puțin cu tot atât succes alături de aristocrația cultă cum pretinde Fazy că merge în alianță cu ultramontanii ignoranți?

Așadar, la alegerile (cred că era în noiembrie 1853) la care mulți radicali, chiar și colegi din guvern de ai lui Fazy, au trecut de partea democraților, eroul nostru din 1846 a fost răsturnat cu o mare majoritate de voturi de pe scaunul prezidențial. Ex-președintele, înglodat în datorii, a rămas stupefiat. În această privință trebuie să-ți povestesc mai întii unele amănunte din viața lui.

După ce încă înainte de venirea sa la putere a tocat o frumoasă moștenire în chefuri și intrigi amoroase, înglodat pînă în gît în datorii și hăituit de creditori, d-l James Fazy ajuns președinte, a căutat să desființeze cît mai grabnic pedeapsa cu închisoarea pentru datorii, e drept, în interesul «libertății persoanei». În 1856, un genevez hărțuit de datorii îmi spunea: «E bine că am ales ca șef al guvernului un om înglodat în datorii, care a desființat dacă nu datoriile, cel puțin închisoarea pentru datornici».

Dar la începutul deceniului al 6-lea, d-l Fazy ajunsese într-o situație materială atât de precară, încît «poporul recunoscător» a trebuit să-i vină în ajutor, dăruindu-i un loc mare de casă, situat pe terenul devenit disponibil după dărîmarea fortificațiilor. Și, la urma urmei, de ce nu? Din moment ce contribuise la curățirea acestui teren de fortificații, de ce nu și-ar permite «să anexeze» și el o bucată, așa cum procedează fără nici o jenă potențați mai mari? D-l Fazy putea să vîndă acum multe parcele mari pentru construcții și să clădească pentru sine o casă încăpătoare și frumoasă. Din păcate, curînd a făcut noi datorii și nu i-a putut plăti pe muncitorii angajați să-i construiască casa. La începutul anului 1855 s-a pomenit că un dulgher căruia îi datora cîteva mii de franci i-a strigat pe stradă: «Plătește-mi, nemernicule, că-mi mor copiii de foame». În această situație precară, Fazy, ajuns «ex»-președinte, primește, colac peste pupăză, o lovitură și mai grea. Caisse d'Escompte, o instituție de credit a radicalilor, s-a văzut nevoită să-și înceteze plățile. Prietenii lui Fazy din această instituție, tot atât de înglodați în datorii ca și el, aprobaseră atât

lui cît și lor, încălcînd statutul, credite care depășeau fondurile băncii. Directorul băncii, care mai stă și acum în închisoare, își acordase — merele proaste strică și pe cele bune — credite și mai mari din fondurile băncii. Caisse d'Escompte se afla astfel în pragul unui eveniment foarte grav — falimentul. Economiiile a sute de familii cumpătate de muncitori, care reușiseră să pună un ban deoparte, erau în primejdie. Acum trebuia găsit cu orice preț undeva un ajutor cu vorba și cu fapta, altminteri deficitul ar fi dus de ripă întreprinderea lui Fazy. În condițiile date nu se puteau, firește, obține bani direct pentru Caisse d'Escompte. Dar tocmai atunci la Geneva era în curs de constituire o altă instituție de credit — Banque Générale Suisse. Era absolut necesar să i se procure acestei bănci fonduri importante, pentru ca ea, la rîndul ei, să-i facă lui Caisse d'Escompte contraserviciul de a o salva de refluxul de bani și pe d-l Fazy de aflutul de datorii. Fazy trebuia să devină salvator pentru a fi el însuși salvat. În caz de succes, lui Fazy i se garantau procente frumusele ca recompensă, iar Caisse d'Escompte urma să primească un fond de sprijin care s-o scoată din impas. În acest scop, d-l Fazy a plecat pro domo* și pentru Banque Générale Suisse la Paris, unde, după o ședere de cîteva săptămîni, a reușit, cum spune gura lumii, cu *sprijinul binevoitor al «maiestății-sale»*, să obțină de la Crédit mobilier o sumă salvatoare de mai multe milioane de franci. Tocmai pe atunci se pregăteau noile alegeri guvernamentale (noiembrie 1855), și de aceea, încă înainte de a sosi la Geneva, salvatorul a scris că în curînd va aduce personal un imens transport de milioane. Această veste a însemnat un adevărat balsam pentru inimile rănite ale acționarilor băncii Caisse d'Escompte și o făclie fermecată pentru alegătorii ultramontani radicali. Atunci a apărut o caricatură foarte reușită, înfățișîndu-l pe Fazy sub chipul unei lebede uriașe, încărcate cu saci de aur, care intra, plutind pe lac, în portul Geneva. Un mucaliti mi-a povestit atunci că la un pahar cu bere a aflat că Fazy a adus cu el 50 000 000, la un pahar cu vin — 100 000 000, iar la unul cu extrait d'absinthe — 200 000 000! În ochii copiilor săi, papa Fazy și-a recîștigat pe de-a-ntregul reputația atotputerniciei sale făcătoare de minuni. Democrații, încredințați că vor învinge în alegeri, n-au depus prea multe eforturi. «Les fruitiers»** — o asociație de tineri zdraveni, înființată de curînd — s-au purtat întocmai ca o gardă personală a lui Fazy, terorizîndu-i cu brutalitate, în timpul alegerilor, pe alegători, și, în concluzie, idolul lor s-a instalat din nou în scaunul prezidențial.

De astă dată însă a ieșit curînd la iveală, fără putință de tăgadă, că nu degeaba își pusese ultramontaniile la dispoziție numeroșii lor alegători și că voiau și ei o plată pentru victoria reputată. Într-o bună zi, episcopul de Fribourg, d-l Marilley, un neobosit instigator și provocator de dezordine, izgonit din Elveția în urma războiului împotriva Sonderbundului, s-a înapoiat din Franța la Geneva cu înalta aprobare a d-lui Fazy și a început să officieze «sfînta» liturghie. În întregul oraș a răsunat un strigăt de indignare, care a găsit curînd ecou în toată Elveția. Chiar și pentru cei mai miopi radicali, pentru cei mai devotați fruitiers, asta era prea de tot. S-a organizat imediat o adunare populară, în cadrul căreia i s-a dat un vot de neîncredere șefului guvernului. Colegul lui, d-l consilier de stat Tourte, care nu era decît un adept și discipol al lui Fazy, dar avea veleități îngrijorătoare de emancipare, a început să tune și să fulgere împotriva stăpînului și patronului său. D-l Fazy însă a plecat din oraș încă

* — pentru sine. — Nota trad.

** — brînzarii. — Nota trad.

Înainte de sosirea d-lui episcop, cum proceda de altfel întotdeauna când incurca izele, și îi lăsa pe colegii săi să le descurce. D-l Marilley a fost, bineînțeles, nevoit să părăsească imediat Geneva și chiar Elveția. Papa Fazy a scris din Berna și, după ce a tras în prealabil o săpuneală copiilor săi răzvrățiți, le-a arătat că a fost greșit înțeles, că guvernul n-a procedat cum trebuie, că el a acționat numai în «interesul libertății religioase», aprobând o simplă vizită a episcopului. După ce prima furtună s-a potolit, profund jignitul papă Fazy s-a înapoiat la Geneva. Acum îi era cu atât mai ușor să restabilească, cu câteiva sentințe de oracol care se potrivesc oricând și par adevăruri eterne, autoritatea sa zdruncinată și credința în dragostea sa curată pentru patrie și libertate, cu cât domniile colegi avuseseră amabilitatea să ia asupra lor principala vină. Astfel, Fazy își atinsese scopul urmărit, arătându-le prietenilor săi ultramontani că este întotdeauna gata să facă pentru ei tot ce-i stă în puteri. În ultimii ani, d-l James Fazy a ajuns să fie un om foarte bogat. În afară de faptul că Banque Générale Suisse i-a asigurat pe viață un anumit procent din beneficii, el, ca șef al guvernului, nu și-a neglijat nici propriile sale interese cu prilejul construirii de căi ferate în cantonul său etc. Marea și frumoasa lui casă (Hotel Fazy de pe Quai du Mont Blanc), este frecventată de lumea elegantă din cercele des Etrangers*. Și de când Piemontul a considerat că «tripourile» din stațiunile balneare ale Savoiei sînt incompatibile cu morala statului, înduioșat, milosul președinte al Republicii Geneva a dat azil, în vastele sale saloane, unuia din aceste tripouri refugiate. Trăiască libertatea! Laissez aller et laissez faire! Allez chez moi et faites votre jeu! **

Iubito, mai mult ce dorești? ***

Al dumitale, Johann Philipp Becker".

De la patronii lui Vogt cobor acum la *complicii* lui.

Peace and goodwill to this fair meeting,
I come not with hostility, but greeting ****

În fruntea cortegiului, dintre participanții căruia voi numi doar câteva figuri mai proeminente, stă „National-Zeitung” din Berlin sub comanda d-lui F. Zabel. Dacă comparăm recenzia la „Lucrarea capitală” apărută în „Revue contemporaine”, pe care însuși Vogt i-a suflat-o la ureche lui Edouard Simon, cu articolele respective din „National-Zeitung”, „Breslauer-Zeitung”⁵⁶⁵ etc., ajungem aproape să credem că „caracterul împlinit” a elaborat două programe, unul care să servească ca plan de acțiune pentru campania din Italia și altul pentru campania din Augsburg. Ce l-o fi determinat pe

* — clubul străinilor. — Nota trad.

** — Facă fiecare ce vrea! Veniți la mine și faceți-vă jocurile t — Nota trad.

*** Heine. Din ciclul de poezii „Întoarcerea acasă”. — Nota red.

**** Acestei adunări urez din suflet: pace, bucurie.

C-un cald salut sosesc aici, și nu cu dușmănie. — Nota trad.

d-l F. Zabel, acest grăsan, de obicei atât de plicticos și de prudent, de la „National-Zeitung”, să sară în asemenea măsură peste cal și să facă din cupletele lui Vogt obiectul unor articole de fond ?

Prima referire amănunțită la „National-Zeitung” a apărut în nr. 205 din 26 ianuarie 1849 al lui „Neue Rheinische Zeitung”, și anume într-un articol de fond care începe cu cuvintele : „Indicatorul cu inscripția : Spre Schilda”⁵⁶⁶. Brațele indicatorului sînt însă prea lungi pentru a fi reproduse aici. Într-un articol de fond publicat în „Neue Rheinische Zeitung” nr. 224 din 17 februarie 1849 citim :

„*«National-Zeitung» din Berlin este expresia plină de conținut a lipsei de conținut. Iată cîteva noi exemple. Este vorba de nota circulară prusiană... Deși și dar ! A putea și să vrei și să pari ! A fi de părere și a voi ca guvernul prusian să vrea ! Fiecare frază, aidoma unui ocnaș, are atîrnată de picioare o greutate enormă, și, de aceea, este din cale-afară de greoaie. Fiecare «dacă», fiecare «deși», fiecare «dar» este întruchiparea lui Dr. utriusque juris*. Iar dacă scoateți cu grijă tot acest înveliș umflat creștino-german, toate aceste zdrențe de hîrtie în care «National-Zeitung» își învește grijulie înțelepciunea, ce mai rămîne?... Flecăreală politică de cafea — negru pe alb, ca premier Berlin, en grande tenue**... Ca și «Istoria universală» de Rotteck⁵⁶⁷, «National-Zeitung» este, de bună seamă, scrisă pentru cititori care gîndesc... Francezii au o formulare reușită pentru un asemenea gen de gîndire pur verbală : «Je n'aime pas les épinards et j'en suis bien aise ; car si je les aimais, j'en mangerais beaucoup, et je ne peux pas le souffrir». «Nu-mi place spanacul, și sînt foarte fericit ; dacă mi-ar fi plăcut, aș fi trebuit să-l mănînc, și nu pot să-l sufăr»... «National-Zeitung» vrea fericirea Prusiei și de aceea... un alt guvern. Dar ceea ce vrea neapărat este un guvern. Pentru patronii lui «National-Zeitung», acesta este, de altfel, singurul lucru limpede și de care sînt ferm încredințați».*

În nr. 296 al lui „Neue Rheinische Zeitung” citim :

„*Berlin, 9 mai 1849... Este interesant de urmărit poziția pe care s-a situat presa berlineză în ceea ce privește revoluția din Saxonia. «National-Zeitung» nu cunoaște decît un singur sentiment — teama de a fi suspendat».*

Dar teama este un elixir al vieții, după cum a demonstrat „National-Zeitung” în cei zece ani de guvernare a lui Man-teuffel.

„National-Zeitung” a confirmat justetea cuvintelor lui Pope :

* — doctor în ambele drepturi (adică în dreptul canonic și în dreptul laic). — *Nota trad.*

** — articol de fond berlinez, în mare ținută. — *Nota trad.*

Still her old empire to restore she tries,
For born a goddess Dullness never dies *.

Împărăția zeiței *Dullness*, zugrăvită de Pope, se deosebește însă de împărăția lui „*National-Zeitung*” prin aceea că acolo „domnește acum Duce al Î-lea, așa cum a domnit mai înainte Duce întiiul **, în timp ce aici tot mai domnește bătrînul Duce, *Duce the first* ***.

Imediat după „*National-Zeitung*” vine „*Breslauer Zeitung*”, care se entuziasmează acum pentru guvernul Hohenzollern, așa cum s-a entuziasmat înainte pentru guvernul Manteuffel. La începutul anului 1860 am primit următoarea scrisoare :

„Breslau, 27 februarie 1860

Dragă Marx !

Am citit în «*Volks-Zeitung*» adresa și declarația ta împotriva lui «*National-Zeitung*» ****. Un articol asemănător cu acela din «*National-Zeitung*» a apărut și în «*Breslauer Zeitung*» sub semnătura d-rului Stein, colaboratorul zilnic al acestui ziar. Este același dr. Stein care în Adunarea națională de la Berlin a stat alături de d'Ester pe băncile extremei stîngi și a prezentat cunoscuta moțiune împotriva ofițerilor din armata prusiană. Acest mare Stein, mic de stat, a fost suspendat din postul de învățător pe care-l deținea. De la instaurarea noului guvern, el și-a asumat sarcina de a face propagandă pentru el nu numai anul trecut, în timpul alegerilor, ci și acum, pentru a uni democrația din Silezia cu constituționalistii. Totuși, actualul guvern i-a respins — și nu o dată, ci în repetate rînduri — cererea lui de a i se permite să predea în particular. Fostul guvern tolerase ca el să dea lecții particulare, actualul guvern însă, sub motiv că această activitate contravine legii, i-a interzis-o. Atunci a plecat la Berlin pentru a obține autorizația, dar fără succes, după cum poți citi mai în amănunt în același număr al lui «*Volks-Zeitung*», în care a apărut declarația ta. Și acum la *Clubul din Breslau*, din inițiativa d-rului Stein, cortegiul de măscărici a apărut în chip de bandă a pucioasei. Cu toate acestea, dr. Stein, *Schlehan*, *Semrau* și companiile lor dintre constituționalisti trebuie să rabde o umilire după alta ; această categorie de oameni nu se lasă însă abătută de la patriotismul ei. Ce spui de această companie drăgălașă ?”

* Priviți : zeița *Dullness* nu moare niciodată.

Își restaurează iarăși domnia demodată ⁶⁶⁶.

Cuvîntul *Dullness* nu poate fi tradus. Este mai mult decît plictisală, este l'ennui (plictiseala) ridicată la rang de principiu, este inerția admuitoare, apatie nesimțitoare. Ca însușire stilistică, *dullness* este ceea ce „*Neue Rheinische Zeitung*” denumește „expresia plină de conținut a lipsei de conținut.”

** A. Pope. *Dunciad*, cartea întii. — *Nota red.*

*** — Duce I. — *Nota trad.*

**** Vezi volumul de față, pag. 748—749. — *Nota red.*

Ce să spun despre colegul meu Stein, căci el a fost într-adevăr colegul meu... Fapt este că 6 luni încheiate (în 1855) am fost corespondent al lui „Neue Oder-Zeitung”⁵⁶⁹, singurul ziar german la care am colaborat în timpul șederii mele în străinătate. De bună seamă însă că Stein are o inimă de piatră*, pe care n-a putut-o muia nici măcar refuzul de a i se da autorizație să dea lecții particulare. „Neue Rheinische Zeitung” a tot lovit acest Stein pentru a scoate din el un bust. Așa, de pildă, în nr. 225 citim:

„Colonia, 16 februarie 1849... În ceea ce-l privește pe d-l Stein, ne amintim de vremea cînd, ca constituționalist fanatic, îi ataca pe republicani și cînd în „Schlesische Zeitung”⁵⁷⁰ pur și simplu îi denunța pe reprezentanții clasei muncitoare, servindu-se în acest scop de un învățător cu aceleași vederi ca el, în prezent membru al „Uniunii adepților ordinii legale”. Așa-numita fracțiune democratică a acestei adunări era tot atît de jalnică ca și Adunarea conciliatorilor. Era de prevăzut că acum acești domni, pentru a fi realeși, vor recunoaște constituția acordată. Pentru concepțiile acestor domni, deosebit de caracteristic este faptul că după alegeri neagă în cluburile de democrate ceea ce înainte de alegeri au apărât în întrunirile electorale. Acest mărunț șiretlic liberal nu a fost niciodată propriu diplomației revoluționarilor”⁵⁷¹.

Că „Rheinische Zeitung” nu l-a lovit zadarnic pe Stein ne-a dovedit-o acesta din urmă atunci cînd Manteuffel a dizolvat (wegoktroiert) Camera impusă (aufoktroiert)⁵⁷². Atunci dr. Julius Stein a declarat în cadrul „Uniunii democrate principale din Breslau”:

„Noi* (extrema stîngă berlineză) „am considerat din capul locului pierdută cauza germană... Acum trebuie să recunoaștem că unitatea Germaniei nu este posibilă atîta timp cît există suverani germani” („Neue Rheinische Zeitung” nr. 290).

Într-adevăr, este sfîșietor, atît de sfîșietor, încît plîng și pietrele că, deși același Stein nu mai este o piatră de care te poticnești, Schwerin refuză în permanență să-l folosească ca piatră de construcție.

Nu știi dacă cititorii mei au văzut vreodată revista „Punch” — mă refer la replica londoneză a revistei „Kladderadatsch”⁵⁷³. Pe prima pagină este reprezentat Punch șezînd, iar în fața lui stă ciinele lui, Toby, cu o mutră foarte posacă și cu

* — aici, ca și mai jos, joc de cuvinte: „Stein” — nume de familie, dar și „piatră”. — Nota trad.

o pană după ureche — două indicii ale unui penny-a-liner din naștere. Dacă ne este îngăduit să comparăm minusculul cu grandiosul, l-am putea compara pe Vogt cu Punch, mai ales de când acesta din urmă și-a pierdut umorul, malheur * care i s-a întâmplat în 1846, de când cu abrogarea legilor cerealelor⁵⁷⁴. Pe tovarășul lui, ciinele Toby, nu-l putem însă compara decît cu el însuși sau cu **Eduard Meyen**. Într-adevăr, dacă Eduard Meyen va muri cîndva, nu va avea nevoie de nici o metempsihoză pitagoreică. De acest lucru s-a îngrijit încă din timpul vieții acestuia Toby. Nu vreau de loc să pretind că Eduard Meyen i-a servit de model acelaia care a desenat vinieta de pe frontispiciul revistei „Punch”, dar, în orice caz, în viață n-am văzut o asemănare mai frapantă între un om și un ciine. Nici nu-i de mirare. E. Meyen este din fire un penny-a-liner, iar un penny-a-liner din fire este Toby. Lui E. Meyen i-a plăcut dintotdeauna să consacre harul pisălog al penei sale sprîntare instituțiilor publicistice-organizatorice-editoriale gata înjghebate ale unor partide. Un program impus te scutește de efortul de a gîndi singur, sentimentul că te confunzi cu o masă mai mult sau mai puțin organizată înăbușă conștiința propriei mediocrități, iar ideea că există fonduri pentru desfășurarea unei campanii învinge pentru un timp pînă și acreala profesională a lui Toby. Astfel, l-am văzut, la timpul său, pe Eduard Meyen stînd la remorca nefericitului Comitet central democrat, această nucă seacă, rodul din 1848 al Adu-nării de la Frankfurt pe Main a democraților germani⁵⁷⁵. În timp ce se afla în exil la Londra, Meyen a fost cît se poate de activ în confecționarea de pamflete litografiate, pe care s-au cheltuit în parte banii proveniți din împrumutul lansat de Kinkel în vederea fabricării revoluției; acest fapt, firește, nu l-a împiedicat pe același Eduard Meyen să treacă cu arme și bagaje în tabăra prințului regent, să implore să i se acorde amnistia și, într-adevăr, să obțină, prin cerșetorie, permi-siunea de a bombarda din Wandsbek cu articole de politică externă publicația din Hamburg. Lui Vogt — care recruta pe „cei care” erau dispuși „să-i urmeze programul” și să-i aducă articole, fluturînd, totodată, în fața ochilor lor o pungă bine căptușită — i-a picat tocmai la timp Eduard Meyen, pe atunci fără stăpîn deoarece, date fiind timpurile grele, ni-meni nu voia să plătească taxa pe ciini. Și ce furios a mai lă-trat Toby la zvonul că vreau să zdruncin creditul întreprinderii publicistice-editoriale de partid a lui Vogt și să-i lipsesc de

* — nenorocire. — *Nota trad.*

salariu pe mopșii care mîzgăleau hîrtia pentru ea! Quelle horreur! * Ca și lui Edouard Simon al său, Vogt i-a transmis lui Eduard Meyen al său instrucțiuni tot atît de amănunțite cu privire la prezentarea obligatorie a „Lucrării capitale”, și, într-adevăr, Eduard Meyen a umplut cinci numere din „Freischütz” (nr. 17—21, 1860) cu flecăreala indigestă din „Lucrarea capitală”⁵⁷⁸. Dar ce deosebire! În timp ce Edouard Simon îndreaptă originalul, Eduard Meyen îl denaturează. Cea mai elementară capacitate de percepere obiectivă a unui material dat se manifestă, desigur, în priceperea de a copia un text tipărit, dar Eduard Meyen al nostru are o incapacitate totală de a copia corect fie și un singur rînd. Toby nu are nici măcar puterea necesară de a copia. Ascultați :

„Freischütz” nr. 17 :

„Ziarul („Allgemeine Zeitung”)... a fost acum dovedit ...că a recurs... și... la ajutorul unui partid revoluționar, pe care Vogt îl infierează, numindu-l *banda pucioasei a republicanilor germani*”.

Cînd și unde trîncănește Vogt despre banda pucioasei a republicanilor germani?

„Freischütz” nr. 18 :

„Liebknecht a fost acela care l-a învinuit în «Allgemeine Zeitung» pe Vogt, repetînd atacurile lansate de Biscamp în gazeta londoneză «Volk»; aceste atacuri au căpătat însă însemnătate atunci cînd Marx a trimis lui «Allgemeine Zeitung» un pamflet apărut la Londra, a cărui paternitate i-o atribuia lui Blind”.

Fără îndoială, Vogt a mințit mult, dar pînă și avocatul lui, Hermann, i-a interzis să se refere la afirmația mincinoasă că articolul lui Biscamp — *nepublicat* în „Allgemeine Zeitung” — a fost „repetat” de Liebknecht în acest ziar. Tot așa lui Vogt nici nu-i trece prin minte să spună că eu am trimis lui „Allgemeine Zeitung” pamfletul „Avertisment”. Dimpotrivă, el declară răspicat : „D-l Liebknecht... a fost acela care a trimis lui «Allgemeine Zeitung» pamfletul calomnios” („Lucrarea capitală”, pag. 167).

„Freischütz” nr. 19 :

„Blind a negat categoric că este autorul pamfletului, iar proprietarul tipografiei a dat o declarație că nu Blind a fost acela care i l-a dat să-l tipărească. Un fapt este însă stabilit, și anume că pamfletul injurios a fost tipărit în „Volk” după același zaș și că Marx s-a îngrijit de publicarea acestui pamflet în «Allgemeine Zeitung» etc.”

* — Ce oroare! — *Nota trad.*

În „Lucrarea capitală”, Vogt reproduce, pe de o parte, declarația lui Fidelio Hollinger prin care acesta atestă că pamfletul *n-a fost cules* în tipografia lui, iar, pe de altă parte, contradecția mea că, în momentul cînd a fost reprodus de „Volk”, zățul inițial al pamfletului injurios se *mai afla* la Hollinger; și ce talmeș-balmeș a scos din toate acestea nefericitul de Toby!

„Freischütz” nr. 19 :

„În legătură cu cei în cauză” (cică, potrivit scrisorii lui Techow, am fi spus Engels și cu mine), „trebuie menționat că sînt niște oameni pur cerebrali, care nu știu ce este naționalitatea”.

Nici un *sentimentalism*, scumpe Toby, nici un sentimentalism — pretinde Vogt că a scris Techow.

„Freischütz” nr. 20 :

„Marx... a tolerat ca duelistii să plece pentru a trage unul într-altul la Ostende. Techow a fost secundantul lui Willich etc. După acest incident, Techow a rupt-o cu Marx și cu Liga acestuia”.

Dar Eduard Meyen nu se mulțumește să citească *Ostende* în loc de *Anvers*. El a auzit, probabil, la Londra povestea cu francezul care se plîngea în Westend că englezii scriu Londra și pronunță Constantinopol. Pe Techow, care pînă în momentul cînd și-a scris scrisoarea nu mă văzuse decît o singură dată și, în plus, scrie limpede că la început a vrut să *mi se alăture* mie și Ligii mele, Eduard Meyen îl pune *s-o rupă* cu mine și cu Liga mea, din care Techow nu făcuse niciodată parte.

„Freischütz” nr. 21 :

„Acest incident” (Festivalul central de la Lausanne al muncitorilor) „explică atacurile violente din gazeta londoneză «Volk» îndreptate împotriva lui Vogt”.

Însuși Vogt arată în „Lucrarea capitală” data la care a apărut în „Volk” „atacul violent” împotriva sa — *14 mai 1859*. (Pamfletul a apărut în „Volk” la 18 iunie 1859.) Dar Festivalul central de la Lausanne a avut loc la *26 și 27 iunie 1859*, adică mult *după* „atacurile violente” pe care, potrivit afirmațiilor lui Meyen, le-ar fi provocat.

Destul însă cu aceste perle ale lui Toby. Nu-i de mirare că Toby — care în lucrarea lui Vogt a văzut tot ceea ce nu exista în ea — a mai citit, printre altele :

„Cartea lui Vogt se va număra printre cele mai îndrăznețe, spirituale și utile lucrări polemice ale literaturii noastre” („Freischütz” nr. 17).

Și acum inchipuiți-vi-l pe acest nefericit Toby — incapabil să copieze corect măcar două rinduri tipărite —, inchipuiți-vi-l pe Toby condamnat să citească zilnic la Wandsbek istoria universală, să copieze din ea ceas de ceas evenimente zilei, indicate doar în fugă prin inițiale neclare, și să fotografieze în „Freischütz” în mărime naturală the dissolving views * ale prezentului. Nefericit apostol din Wandsbek! Fericit cititor hamburghez al lui „Freischütz”!

Acum câteva zile, în „Times” din Londra a apărut o notă ciudată, intitulată „Un om împușcat de un ciine” și reprodușă apoi de întreaga presă engleză. Se pare deci că Toby se prickepe la tir, și ca atare nu este de mirare că Eduard Meyen cîntă în „Freischütz”: „Sînt arcaș în solda regentului”**.

„Kölnische Zeitung” s-a limitat la câteva note răutăcioase și vagi insinuări în interesul lui Vogt. La o săptămînă după apariția „Lucrării capitale”, ziarul a lansat în coloanele lui zvonul că această carte ar fi epuizată, probabil, pentru a nu fi nevoit s-o critice. Cît umor întilnești totuși în viață!

Puteam eu oare bănuî în 1848—1849, cînd apărea „Neue Rheinische Zeitung” și ne duelam zilnic cu vecinul nostru din Colonia din cauza Poloniei, Ungariei și Italiei, că în 1859 același „Kölnische Zeitung” se va erija în campion al principiului naționalităților, iar simplul domn **Josepp Dumont** se va metamorfoza într-un signor Giuseppe Del Monte? E drept însă că pe atunci nu exista încă nici un Ludovic Bonaparte care să trimită asupra naționalităților înaltul har moral-liberal, iar „Kölnische Zeitung” nu va uita niciodată că Ludovic Bonaparte a salvat societatea. Cu cită violență a atacat el atunci Austria reiese din

„Neue Rheinische Zeitung” nr. 144.

„Colonia, 15 noiembrie (1848). Într-un moment cînd în întreaga Germanie se ridică un strigăt de indignare la știrea că sluga sîngeroasă a bandiților austrieci, un individ ca Windischgrätz a putut îndrăzni să ordone ca deputatul **Robert Blum** să fie împușcat ca un ciine — a sosit timpul să ne ocupăm de două ziare germane, dintre care unul a profanat cu o rară perfidie ultimele zile ale decedatului, iar celălalt îl urmărește cu cretinismul său anost pînă în mormînt. Ne referim la «Kölnische Zeitung»

* — concepțiile dizolvante. — Nota trad.

** Joc de cuvinte: „Freischütz” înseamnă literal „arcaș liber”, „franc-tiror”. — Nota trad.

și la «Rheinische Volks-Halle» (vulgo Narrhalla *)... În nr. 292, „Kölnische Zeitung” scria : «La 22 curent (octombrie), conducătorii entuziaști ai partidului democrat au părăsit Viena ; printre ei era și... Robert Blum». «Kölnische Zeitung» a publicat această știre fără nici un comentariu, dar a cules defăimarea lui Blum cu litere garmond pentru a o fixa mai lesne în mintea cititorilor lui. În numerele următoare, «Kölnische Zeitung» a mers și mai departe. El nu s-a dat în lături să publice în coloanele lui chiar și articole ale celui mai negru-galben ziar al camarilei, comunicări apărute în organul de presă al arhiducesei Sofia... cel mai infam dintre toate ziarele austriece...” (Urmează apoi un citat în care, printre altele, se spune) : „La Viena, Robert Blum n-a cules lauri... În sala de festivități, el a vorbit despre dușmanul lăuntric — șovăiala, lipsa de curaj și de perseverență ; dar, dacă în afară de acest dușman lăuntric mai există și alții — el speră însă că nu— ,sau dacă în oraș mai există oameni care doresc victoria forței, și nu victoria libertății, atunci lupta pe viață și pe moarte împotriva bandelor din afara orașului ar trebui să se îndrepte cu toată tăria și împotriva acestor oameni... Din cuvântarea d-lui Blum răzbate demența septembristului⁶⁷⁷... Dacă d-l Blum a rostit într-adevăr aceste cuvinte, atunci — o spunem fără ocolișuri — el s-a dezonorat». Așa scrie «Kölnische Zeitung» ! !

Prin rețeaua de canale de scurgere iscusit mascată, toate latrinele Londrei își varsă murdăriile fizice în Tamisa. Tot așa, printr-un sistem de pene de gîscă, metropola lumii își varsă zilnic murdăria socială într-o mare cloacă centrală de presă — „Daily Telegraph”. Liebig critică pe bună dreptate risipa nesăbuită, care răpește apelor Tamisei curățenia și pămînturilor Angliei îngrășămintele. Dar Levy, proprietarul cloacei centrale de presă, este priceput nu numai în chimie, ci și în alchimie. După ce a transformat murdăria socială a Londrei în articole de ziar, el transformă articolele de ziar în aramă și, în sfîrșit, arama în aur. Pe poarta care duce spre cloaca centrală de presă stau scrise di coloare oscură ** cuvintele : „hic... quisquam faxit oletum !” *** sau, după cum a tradus Byron atît de poetic, „Wanderer, stop and — piss !” ****

Ca și Avacum, Levy est capable de tout *****. El este în stare să scrie despre un singur caz de viol un articol de fond pe trei coloane. La începutul acestui an a servit numerosului său public de gurmanzi o tocană rău mirositoare, ingenios preparată din amănuntele atît de scabroase și murdare ale unui anumit proces, încît judecătorul s-a văzut nevoit să eva-

* — pe înțelesul tuturor, sala măscăricilor (joc de cuvinte : „Volks-Halle” — sală populară, „Narrhalle” — sala măscăricilor). — *Nota trad*

** — de culoare închisă. — *Nota trad.*

*** „Aici oricine își poate face nevoile”. (Parafrazare a unui vers din satira întâi a lui Persius). — *Nota red.*

**** „Călătorule, oprește-te și... urinează !” (Byron. „Epitafe”). — *Nota red.*

***** — în stare de orice. — *Nota trad.*

cueze femeile și copiii din sala de ședințe. Din nefericire, Levy a adăugat ca ingredient la tocană numele unei persoane complet nevinovate. Procesul de calomnie care i-a fost intentat din această cauză s-a încheiat cu condamnarea lui Levy și cu dezavuarea publică a organului său de presă de către tribunalul englez. După cum se știe, în Anglia, procesele de calomnie, ca de altfel toate procesele, sînt teribil de costisitoare și deci constituie oarecum un apanaj du coffrefort*. Mai mulți avocați din City care șomau au descoperit însă curînd că Levy este o pradă grasă; ei s-au asociat și, ca să speculeze această situație, și-au oferit în mod gratuit serviciile oricui voia să pornească un proces de calomnie împotriva lui Levy. De aceea, Levy a început să se tînguiască în ziarul său că a ajuns la modă un nou gen de șantaj — procesele de calomnie intentate lui Levy. De atunci a devenit riscant să-l dai în judecată pe Levy. Te expui să te compromiți. După cum pe zidurile Londrei poți citi: Commit no Nuisance, tot așa pe ușile tribunalelor engleze stă scris: Commit Levy**.

Politicienii denumesc „Daily Telegraph” „mobpaper al lui Palmerston”***, dar, în general, în căruța de gunoi a lui Levy încărcătura politică servește doar ca lest. Iar „Saturday Review” a caracterizat foarte bine fițuica de 5 parale a lui Levy ca fiind „cheap and nasty” (ieftină și respingătoare).

„Este un simptom funest — scrie, printre altele, „Saturday Review” — că Levy preferă categoric murdăria curățeniei; el va scoate întotdeauna cea mai importantă corespondență ca să facă loc unui articol murdar”.

Dar Levy are și el pudoarea sa. Așa, de pildă, el critică imoralitatea teatrelor și, ca un al doilea Cato, găsește nod în papură balerinelor pentru îmbrăcămintea lor, care începe prea jos și se termină prea sus. Dar cu asemenea accese de virtute, Levy a dat din lac în puț. O, logică! — exclamă o revistă de teatru londoneză „The Players” —, o logică, unde e roșeața pudorii tale? Cum și-o mai fi rîs ticălosul (the rogue) în barbă!... „Telegraph” propovăduitor al buneii-cuviințe în materie de costume de teatru ale femeilor! Sfinte Jupiter, ce va mai urma? Trebuie să ne așteptăm, pe puțin, la cutre-

* — al casei de bani. — *Nota trad.*

** Joc de cuvinte bazat pe diferitele accepții ale verbului „to commit”. „Commit no Nuisance” înseamnă „murdăria oprită”, iar „Commit Levy” — „Dați-l în judecată pe Levy”. — *Nota trad.*

*** — „Ziarul boulevardier”. — *Nota trad.*

mure și comete. Bună-cuviință! „I thank thee, Jew, for teaching me that word“ (Îți mulțumesc, evreule, că m-ai învățat acest cuvânt) *. Și întocmai cum o sfătuiește Hamlet pe Ofelia, „Players“ îi recomandă lui Levy să se ducă la mănăstire, și anume la una de maici. „Get thee to a nunnery Levy!“ ** Levy într-o mănăstire de maici! Poate că „nunnery“ nu este decît o greșeală de tipar pentru *Nonaria* *** și ar trebui citit: „du-te la nonaria, Levy“, iar în acest caz, oricine va fi

„multum gaudere paratus,
Si Cynico“ (a cinicului Levy) „barbam petulans nonaria vellat“ ****.

„Weekly Mail“ afirma că, deși Levy nu prezintă publicului un X drept un U *****, în schimb îi prezintă un Y în loc de I. Într-adevăr, printre cei 22000 de leviți (Levis)⁵⁷⁸ pe care Moise i-a numărat în timpul trecerii prin deșert n-a existat unul care să-și scrie numele cu un Y. Tot așa cum Edouard Simon vrea cu tot dinadinsul să facă parte din rasa latină, Levy ține neapărat să fie de rasă anglo-saxonă. De aceea, el atacă cel puțin o dată pe lună politica neengleză a d-lui Disraeli, pentrucă Disraeli, această „enigmă asiatică“ (the Asiatic mystery), nu se trage — ca „Telegraph“ — din rasa anglo-saxonă. Dar ce-i folosește lui Levy să-l atace pe d-l Disraeli și să prezinte un Y în loc de I, din moment ce mama Natură i-a înscris neîndurătoare arborele genealogic cu litere de-oșchioapă pe față? Nasul misteriosului străin al lui Slawkenbergius (vezi Tristram Shandy), care și-a procurat the finest nose ***** de la promontory of noses *****, a servit la Strasbourg drept obiect de discuție numai o săptămână *****, în timp ce nasul lui Levy servește drept obiect

* Shakespeare. „Neguțătorul din Veneția“, actul IV, scena I. — *Nota red.*

** — „Du-te la mănăstire, Levy“ (Shakespeare. „Hamlet“, actul III, scena I). — *Nota red.*

*** Joc de cuvinte bazat pe asonanța dintre cuvîntul englez „nunnery“ („mănăstire de maici“) și cel latin „Nonaria“ — „prostituteate“. — *Nota trad.*

**** — „gata să se veselească
cînd zburdalnica prostituată va ciufuli barba lui Cynico“
(Persius. Satira întii). — *Nota red.*

**** Expresia din limba germană: „Ein X für ein U machen“ înseamnă a înșela, a induce în eroare. — *Nota trad.*

***** — un nas perfect. — *Nota trad.*

***** — promontoriul nasurilor. — *Nota trad.*

***** A. Stern. „Viața și părerile lui Tristram Shandy, gentlemanul“, vol. IV, „Povestea lui Slawkenbergius“. — *Nota red.*

de discuții în City-ul londonez un an întreg. Un autor grec de epigrame descrie nasul unui oarecare Castor, căruia îi dădea multiple întrebuintări, folosindu-l ca lopată, trompetă, seceră, ancoră etc. El își încheie descrierea cu cuvintele

„Οὕτως εὐχρήστου σκεύους Κάστωρ τετύχηκε,
Ἦῖνα φέρων πάσης ἄρμενον ἐργασίας“ *

dar Castor n-a ghicit totuși la ce-i trebuie lui Levy nasul. Poetul englez este mai aproape de adevăr atunci când spune :

„And'tis a miracle we may suppose,
No nastiness offends his skilful nose“ **

Într-adevăr, marea artă a nasului lui Levy constă în faptul că duhoarea îl gîdilă plăcut, că o adulmecă și îl atrage de la o depărtare de o sută de mile. Astfel, nasul lui Levy servește ziarului „Daily Telegraph“ drept trompă de elefant, antenă, far și telegraf. Putem deci spune fără nici o exagerare că Levy își scrie ziarul cu nasul.

Această podoabă de „Daily Telegraph“ a fost, bineînțeles, *singurul* ziar englez în care „Lausiada“ lui Vogt putea și trebuia să apară. Ziarul lui Levy a publicat la 6 februarie 1860 un articol pe două coloane și jumătate, intitulat : „The Journalistic Auxiliaries of Austria“ („Complicii din presă ai Austriei“) și care în fond reprezintă o simplă traducere, într-o engleză urît mirositoare, a celor două articole de fond apărute în „National-Zeitung“ din Berlin. De ochii lumii, articolul purta mențiunea „from an occasional correspondent. Frankfurt on the Main, February 2“ (de la un corespondent ocazional, Frankfurt pe Main, 2 februarie). Eu, firește, știam că singurul corespondent al lui „Telegraph“ locuiește la Berlin, unde nasul lui Levy, cu obișnuita lui virtuozitate, îl descoperise. Am scris deci imediat unui prieten din Berlin, întrebîndu-l dacă nu-mi poate comunica numele corespondentului ziarului lui Levy. Prietenul meu însă, un om a cărui erudiție a recunoscut-o pînă și A. v. Humboldt, a susținut cu îndărătnicie că la Londra nu există nici un „Daily Telegraph“ și că, prin urmare, nu poate exista nici un corespondent al lui la Berlin. În această situație m-am adresat unui alt cunoscut din orașul de pe Spree. Răspunsul a fost : corespondentul berli-

* Castor posedă-o unealtă cu funcții ciudate :
Nasul său fin îl ajută în tot și în toate. — *Nota trad.*

** Pe cîntea mea, minune-i cum rar se întîlnește,
Că nu-i pe-aici vreun miros ce nasul țî-l jignește. — *Nota trad.*

nez al ziarului „Daily Telegraph” există și se numește **Abel**. În aceasta am văzut o gravă mistificare. Abel nu era, evident, decît o prescurtare a numelui Zabel. Faptul că Zabel nu cunoaște limba engleză nu mă putea face să-mi schimb părerea. Dacă Abel — în persoana lui Zabel — redactează „National-Zeitung” fără a ști să scrie în germană, de ce atunci Zabel — în persoana lui Abel — n-ar trimite corespondențe lui „Daily Telegraph” fără a ști să scrie în engleză? Deci Zabel-Abel, Abel-Zabel? Cum să te mai descurci în asemenea babilonie? Am comparat încă o dată ziarul înțelepciunii berlineze cu ziarul lui Levy, cu care prilej, în nr. 41 al lui „National-Zeitung” am descoperit următorul pasaj:

„E ciudat că Liebknecht adaugă: «Noi am vrut ca *magistratul* (?) să ne legalizeze autenticitatea semnăturilor»”.

Acest pasaj cu magistratul și cu miratul semn de întrebare pus de Zabel ne amintește de șvabul care, „de îndată ce a coborît în Asia de pe vapor a pus întrebarea: «Nu-i pe aici nici un flăcău din Bebbingen?»” În ziarul lui Levy nu lipsește numai întregul pasaj, ci și semnul de întrebare, de unde rezultă limpede că corespondentul lui Levy nu împărtășește părerea lui F. Zabel potrivit căreia judecătorii de poliție sau „magistrații” londonezi sînt identici cu magistratul berlinez⁵⁷⁹. Deci Zabel nu era Abel, și Abel nu era Zabel. Între timp aflaseră și alți cunoscuți din Berlin despre cercetările mele. Unul dintre ei mi-a scris: „Printre cei 22 000 de leviți din Cartea a patra a lui Moise se află și un Abel, numai că acest nume se scrie Abihail”. Un altul mi-a scris: „De data asta Abel l-a ucis pe Cain, și nu Cain pe Abel”. Și așa m-am încurcat din ce în ce mai mult, pînă cînd, în cele din urmă, redactorul unui ziar londonez m-a asigurat cu seriozitatea scrobită, specifică englezului, că Abel nu-i un mit, ci un literat evreu din Berlin, al cărui nume complet este **dr. Karl Abel**. Acest tînăr suav slujise cîtva timp cu sîrg ca argat sub Stahl și Gerlach la „Kreuz-Zeitung”, dar, o dată cu schimbarea guvernului, și-a schimbat dacă nu pielea, cel puțin culoarea. Zelul sicilor al renegatului ar putea, în orice caz, explica de ce corespondentul berlinez al lui Levy își închipuie că în Anglia libertatea presei există numai pentru ca el să poată vinde în public, cu amănuntul, temenelile lui pline de admirație față de guvernul Hohenzollern. În mod ipotetic putem deci admite

că, în afară de un Levy la Londra, există și un Abel la Berlin — par nobile fratrum.*

Abel îi trimite lui Levy marfa sa concomitent din toate localitățile posibile, din Berlin, Viena, Frankfurt pe Main, Stockholm, Petersburg, Hong Kong etc., ceea ce reprezintă o scamatorie și mai grozavă decît „Voyage autour de ma chambre”** a lui de Maistre. Dar, indiferent de locul de unde îi trimite Abel scrisorile lui Levy al său, el scrie totuși întotdeauna sub semnul racului. Spre deosebire de procesiunea de la Echternach, unde se fac doi pași înainte și unul înapoi⁵⁸⁰, articolele lui Abel fac un pas înainte și doi înapoi.

„No crab more active in the dirty dance,
Downward to climb, and backward to advance”.
(Pope)***

Abel are incontestabilul talent de a-l iniția pe Levy al său în secretele de stat ale continentului. „Kölnische Zeitung” publică, de pildă, un articol de fond oarecare, să zicem despre finanțele Rusiei, luat, poate, din „Baltische Monatsschrift”. Abel lasă să treacă o lună și, deodată, trimite din Petersburg la Londra articolul publicat în „Kölnische Zeitung”, lăsînd să se înțeleagă, firește, că, dacă nu țarul în persoană sau poate ministrul de finanțe al Rusiei, în orice caz unul din directorii Băncii de stat i-a destăinuit, între deux cigares****, secretul statistic, și triumfător exclamă: „I am in a position to state etc.” (Sînt în măsură să comunic). Sau oficialul „Preussische Zeitung” întinde o antenă ministerială și strecoară, să spunem, ideile neoficiale ale d-lui von Schleinitz în problema Kurhessenului. De data aceasta Abel nu mai așteaptă nici o clipă, și-i scrie lui Levy în aceeași zi — și încă deschis din Berlin — despre problema Kurhessenului. După o săptămînă, el comunică: „Preussische Zeitung”, organul guvernamental, a publicat următorul articol despre problema Kurhessenului, și „I owe to myself” (consider de datoria mea) să atrag atenția că încă acum o săptămînă am etc. Sau traduce un articol din „Allgemeine Zeitung”, trimițîndu-l, chipurile, din Stockholm. Apoi urmează inevi-

* — o nobilă pereche de frați (Horațiu. „Satire”, cartea a doua, satira a treia). — *Nota red.*

** „Călătorie în jurul camerei mele”. — *Nota trad.*

*** Ca racul ce dansează în noroi,

Urcînd în jos, înaintînd-înapoi. (Pope, „Dunciad”, cartea a doua). — *Nota red.*

**** — între două țigări. — *Nota trad.*

tabila frază: „I must warn your readers”, trebuie să-i pun în gardă pe cititorii dv. nu împotriva articolului copiat, ci împotriva vreunui alt articol necopiat din „Allgemeine Zeitung”. Dar, de îndată ce începe să vorbească despre „Kreuz-Zeitung”, Abel își face cruce pentru a nu fi recunoscut.

În ceea ce privește stilul lui Abel, el nu poate fi reprezentat decât în mod simbolic, ca o copie a stilului lui Stern Gescheidt, Isidor Berlinerblau și Iakob Wiesenriesler.

Cu permisiunea lui Abel, voi face o digresiune. Autenticul Stern Gescheidt este un alt complice al lui Voqt, un oarecare **L. Bamberger**, fost în 1848 redactor la o fițuică din Mainz, iar în prezent loup-garou * „cu solda întreagă”, înrudit prin căsătorie cu Parisul și *democrat bonapartist* „în cea mai simplă accepție a cuvîntului”. Pentru a înțelege această accepție „simplă”, trebuie să cunoști limbajul tarabagiilor de la sinagoga bursei din Paris. Democrația „simplă” a lui Stern Gescheidt este identică cu ceea ce Isaac Péreire numește „la démocratisation du crédit”, democratizarea creditului, care constă în transformarea în tripou nu numai a anumitor cercuri ale națiunii, ci a întregii națiuni, pentru a o putea apoi escroca en masse **. Dacă sub Ludovic-Filip, rechinul de bursă oligarhic a fost atît de modest, încît a vînat numai bogăția națională acumulată în miinile marii burghezii, sub egida lui Ludovic Bonaparte, totul este fish *** pentru rechinul de bursă democratic, care exclamă împreună cu împăratul roman: non olet **** și adaugă împreună cu Stern Gescheidt Bamberger: „Acesta este rolul masei!”. Așa arată democrația lui Stern Gescheidt în cea mai sublimă „simplitate” a ei. Stern Gescheidt-Bamberger a devenit cunoscut de curînd sub numele: „Ura, spre Italia!” ⁵⁸¹ În timpul campaniei pentru constituția imperiului, dimpotrivă, el răspundea la: „Vai, afară din Kirchheimboland!” Stern Gescheidt-Bamberger, care a șters-o din Kirchheimboland, a dus de nas corul de voluntari renano-palatinez, și ale căruia fapte eroice sînt consemnate într-un savuros manuscris încredințat mie, era mult prea deștept *****

* — pricolici. — *Nota trad.*

** — în masă. — *Nota trad.*

*** — o pradă. — *Nota trad.*

**** — nu miroase (cuvinte rostite de împăratul roman Vespasian cu privire la taxa pe closetele publice). — *Nota trad.*

***** Joc de cuvinte: „Gescheidt” — nume propriu, dar „gescheit” — deștept. — *Nota trad.*

pentru a nu mirosi că mîlul îmbibat cu sînge, al regimului loviturii de stat din decembrie ascunde mult aur pentru căutătorii deștepți de comori. A plecat deci la Paris, unde, după cum spune atît de frumos prietenul său Isidor Berlinerblau, alias *H. B. Oppenheim* „te simți mai liber decît îți dai seama”. Stern Gescheidt, căruia în 1858 începuse „să-i stagneze circulația” (vezi tabelul statistic al lui Banque de France cu privire la circulația banilor pe 1858—1859), era foarte bine dispus, cînd, deodată, mîlul regimului loviturii de stat din decembrie a început să scînteieze în culorile trandafirii ale unor idei înălțătoare. Tot atît de deștept pe cît de convins democrat, Stern Gescheidt și-a dat seama că un potop la Paris ar putea spăla nu numai mîlul regimului loviturii de stat din decembrie, ci și *pro* din cartea sa mare, nelăsînd decît *contra* *. După cum se știe, Stern Gescheidt-Bamberger a sporit numărul muzelor Eladei cu o a zecea muză ebraică, „muza vremii”, cum denumește el buletinul cursului la bursă.

Dar să ne întoarcem la Abel. Stilul lui Abel este pătruns de odor specificus **, indispensabil lui „Daily Telegraph”, această cloacă de presă a metropolei lumii. Cînd Levy este profund mișcat de parfumul corespondenței lui Abel, de erudiția lui Abel și de zelul neobosit cu care Abel scrie concomitent din 20 de locuri situate la latitudini diferite, — în asemenea clipe de supremă înduioșare, Levy îl dezmiardă pe Abel spunîndu-i familiar — „industrious bug” ***.

Simpla echitate poetică cere ca, la sfîrșitul comediei, „characterul împlinit” să nu rămînă înfundat cu Abel în gunoiul londonez. Dar cine să-l scoată de acolo? Cine să fie salvatorul? Salvatorul trebuie să fie un om murdar, și anume *baronul von Vincke* ****, iuncher de pe pămîntul roșu *****, cavalier al veselei figuri, chevalier sans peur et sans reproche ⁵⁸².

După cum am mai arătat, „Neue Rheinische Zeitung” a dezvăluit încă din 1848 identitatea contrariilor Vogt și Vincke, iar Vogt însuși a avut această intuiție în 1859, cînd a scris în „Studiile” sale :

* — pro și contra aici în sensul de activ și pasiv. — *Nota trad.*

** — mirosul specific. — *Nota trad.*

*** — ploșniță harnică (Pope. „Dunciad”, cartea întâi). — *Nota trad.*

**** Joc de cuvinte: „Vincke” — nume de familie, „Mistfinke” — om murdar. — *Nota trad.*

***** — Westfalia. — *Nota red.*

„D-l von Vincke ca apostol al noii libertăți de stat... este într-adevăr de domeniul ridicolului” (l.c. pag. 21),

adică de domeniul lui Voqt. La 1 martie 1860 însă Vincke a rostit deschis cuvîntul de împăcare cînd, după cum spune Joh. Philipp Becker, „a pomenit de banda pucioasei ca o ilustrare a modestei Camere prusiene”. Aproape cu un an în urmă, el recomandase aceleiași Camere broșura „Padul și Rinul”⁵⁸³, a cărei origine diavolească el, care nu avea nasul lui Levy, n-a putut-o, firește, adulfeca. Iar cînd Vincke, aidoma lui Voqt, a început să facă pe italianul, cînd Vincke, aidoma lui Voqt, a început să-i insulte pe polonezi și cînd Vincke, aidoma lui Voqt, a început să ceară dezmembrarea Germaniei, cei doi frați-dușmani au căzut pentru totdeauna unul în brațele celuilalt.

Este un adevăr cunoscut că polii încărcăți cu electricitate de același fel se resping. Tot așa s-au respins vreme îndelungată Voqt și Vincke. Ambii suferă de logoree, și de aceea fiecare dintre ei avea impresia că celălalt nu-l lasă să vorbească.

Ranickel reprezintă cea mai bună dovadă că Voqt este un mare zoolog, tot așa cum crescătoria de porci din Ickern a lui Vincke dovedește același lucru despre acesta.

În dramele spaniole revin cîte doi măscărici de fiecare erou. Pînă și sfîntul Ciprian — acest Faust spaniol — din piesa lui Calderon este însoțit de un Moscon și un Clarin. Tot așa în parlamentul de la Frankfurt, generalul reacționar von Radowitz avea doi aghiotanți comici — pe arlechinul său Lichnowski și pe clovnul său Vincke. Celălalt clovn însă, contraclovnul liberal Voqt, a fost nevoit să facă totul singur, deoarece Jacobus Venedey se pricepea să joace numai partea sentimentală a rolului lui Pantalone și aceasta în mod inevitabil îl făcea să fie pornit împotriva lui Vincke. Lui Vincke îi plăcea să-și scoată cîteodată tichia de bufon. Astfel, în ședința din 21 iunie 1848 a parlamentului, el a declarat că

„uneori are impresia că se află mai curînd la teatru decît într-o asemenea adunare”.

Iar la o întrunire festivă a torylor din parlamentul de la Frankfurt, el i-a distrat pe oaspeți făcînd pe *prințul bufonilor* și stînd pe un butoi, a cîntat⁵⁸⁴ :

Prinț peste bufoni m-au uns. Asta, pasămite,
Pentru chefuri pînă-n zori și beții vestite.

Și acest lucru l-a supărat pe adversarul lui. În plus, Vogt și Vincke nu se puteau băga în sperieți unul pe altul și, de aceea, au considerat că cel mai nimerit este să se atace reciproc. Falstaff Vogt știa cite parale face chevalier sans peur et sans reproche, și viceversa. La timpul său, Bayardul westfalic studiasse dreptul la universitățile germane, mai puțin însă Corpus juris⁵⁸⁵ roman, căci, spunea el, nu zadarnic l-au bătut pe Varus strămoșii de pe pământul roșu. Cu atât mai sîrguincios s-a apucat să studieze dreptul teuton, și anume *regulamentul studenților*, al cărui tărîm l-a străbătut în lung și-n lat, făcîndu-l apoi vestit sub denumirea de *tărîm al dreptului*. Ca urmare a acestei aprofundări cazuistice a regulamentului studenților, el a găsit apoi în fiecare duel cite un fir de păr à la Duns Scot*, care în momentul hotărîtor se interpunea cu aceeași precizie cazuistică între cavaler și vîrsarea de sînge, ca și în patul nupțial spada între prițesă și locum tenens**. Această despicare a firului în patru intervenea întotdeauna cu regularitatea unor friguri periodice începînd cu povestea cu asesorul Benda de la Curtea de apel petrecută în timpul Landtagului unit din 1847⁵⁸⁶ și sfîrșind cu nu mai puțin faimoasa poveste cu ministrul de război prusian*** petrecută în 1860 în Camera deputaților. Vedem deci cît de calomnios a fost recentul reproș adus iuncherului cum că nu s-ar mai situa pe tărîmul dreptului. Nu e vina lui dacã la el tărîmul dreptului prezintă numai capcane. Avînd în vedere că regulamentul studenților nu e bun decît pentru dezbateri juridice la un înalt nivel, ingeniosul iuncher îl înlocuiește în practica parlamentară curentă prin *regulamentul bîtei*.

În balta cu broaște de la Frankfurt, Vincke, furios pe adversarul său, i-a dat epitetul de „*ministru in spe*”. Cînd a aflat însă la Ickern că Vogt, amintindu-și de versurile :

„Nem Dich eines Aemtleins an,
So heisst das Jahr durch Herr fortan“****,

* Aluzie la practica scolasticilor, și în special a lui Duns Scot, de a rezolva problemele filozofice prin speculații sterile, care echivalau cu „despicarea firului în patru”. — *Nota red.*

** — locuitor. — *Nota trad.*

*** — Albrecht Roon. — *Nota red.*

**** Asigură-ți o slujbuliță și nu va fi în van.

Vei fi și tu atunci un domn, măcar pe-un an.

I. Fischart. „Extraordinara cronică istorică plină de învățăminte cu privire la faptele și cugetările d-lor Grandgoschir, Gorgellantua și Pantagruel, cap. IV. — *Nota trad.*

a devenit nu numai regent al imperiului, ci și ministru de externe in partibus, a rămas ca trăsnet și a bolborosit indignat ceva despre nesocolirea dreptului de a fi înaintat după rang. Încă în Landtagul unit din 1847, Vincke a făcut opoziție guvernului ca frondeur și opoziției burgheze ca reprezentant al nobilimii. De aceea, cînd a izbucnit revoluția din martie, el s-a considerat mai chemat decît toți ceilalți să salveze coroana. Totuși, rivalii lui au fost aceia care au ajuns miniștrii prezentului, în timp ce el a primit postul de „*ministru in spe*”, post pe care îl deține cu același succes pînă în momentul de față.

Drept răzbunare, el a întors spatele Berlinului și a plecat la Frankfurt, în biserica „Sf. Pavel”, unde s-a alăturat extremei drepte, manifestîndu-se aici ca clown, claqueur * și bătăuș al generalului Radowitz.

Fink ** a fost austrofil fanatic, atît timp cît o asemenea atitudine era aprobată de sus. El tuna și fulgera ca un turbat împotriva *naționalităților*.

„Stînga se inflăcărează pe rînd pentru toate naționalitățile posibile — italieni, polonezi — și acum chiar și unguri” (ședința din 23 octombrie 1848).

Cei trei cavaleri, Vincke, Lichnowski și Arnim, au executat un trio muzical:

Vaca rage, boul muge, fiecare-n legea lui,
Dar măgarul, ca măgarii, ține partea basului.

cu atîta măiestrie împotriva oratorilor care pledau pentru Polonia (ședința din 5 iunie 1848), încît pînă și clopoțelului președintelui i s-a tăiat răsufarea, iar cînd Radowitz, pornind de la considerente militare-geografice, a cerut ca Mîncio-ul să aparțină imperiului german (ședința din 12 august 1848), Vincke — spre delectarea întregii galerii și admirația ascunsă a lui Vogt — s-a așezat în cap și a aplaudat cu picioarele. Luncherul de pe pămîntul roșu, principalul claqueur la adoptarea hotărîrilor, prin care balta cu broaște de la Frankfurt a imprimat subjugării dinastice a Poloniei, Ungariei și Italiei pecetea voinței poporului german, a vociferat și mai încîntat cînd revendicările națiunii germane urmau să fie sacrificate datorită rușinosului armistițiu de la Malmö.

* — om pus să aplaude de la galerie. — *Nota trad.*

** În original „Fink” (în loc de Vincke) — cintezoii, cheflii, craii. — *Nota trad.*

Pentru a asigura majoritatea de voturi necesară ratificării armistițiului, diplomației și ceilalți spectatori s-au furișat de la galerie pe băncile dreptei. Falsul a fost descoperit, și Raveaux a cerut o nouă votare. Împotriva acestei cereri s-a ridicat cu vehemență Vincke, arătând că important nu este cine votează, ci ce se votează (ședința din 16 septembrie 1848). În timpul insurecției din septembrie de la Frankfurt, provocată de ratificarea armistițiului de la Malmö, Bayardul westfalic a dispărut fără urmă, pentru ca apoi, după proclamarea stării de asediu, să se răzbune prin tumbe reacționare furibunde pentru spaima trasă, care nu mai putea fi compensată de nimeni.

Nemulțumindu-se numai cu propriile lui atacuri oratorice împotriva polonezilor, italienilor și ungarilor, el l-a propus pe arhiducele Johann de Austria ca președinte al puterii centrale provizorii (ședința din 21 iunie 1848), dar cu preamila condiție ca puterea executivă habsburgică a parlamentului german să nu treacă la punerea în aplicare, să nu publice și în general să nu dea atenție hotărârilor plebeiene ale acestuia. El a sărit ca ars când — de dragul variației — colegii săi din majoritate au votat ca cel puțin atunci când se iau hotărâri cu privire la război și pace sau se încheie tratate cu puteri străine, cirmuitorul provizoriu al imperiului să aibă bunăvoința de a-și asigura în prealabil consimțământul parlamentului (ședința din 27 iunie 1848). Iar marea inflăcărare oratorică cu care Fink al nostru a căutat să smulgă parlamentului german un vot de încredere pentru ministrul imperiului Schmerling & Co. drept recompensă pentru complicitatea lor și cea a cirmuitorului provizoriu al imperiului la sîngeroasa și infama trădare de la Viena⁵⁸⁷ (ședința din 23 octombrie 1848) a infirmat cu succes calomnia lui Fischart :

„O, ce rituri reci
sînt riturile westfalice” *.

Și astfel Vincke a fost bun vecin cu habsburgii, pînă ce, deodată, a apărut deasupra Saharei parlamentare fata morgana a Germaniei Mici⁵⁸⁸, în care iuncherului i se părea că vede un portofoliu ministerial de dimensiuni gigantice cu un Fink la subțioară. Întrucît pereții bisericii „Sf. Pavel” aveau urechi neobișnuit de lungi, el se putea legăna cu speranța că tărăboiul de la Frankfurt al efuziunilor sale de loia-

* I. Fischart, op. cit., cap. III. — Nota red.

litate și devotament față de dinastia Hohenzollern va face impresie bună la Berlin. Doar el declarase la 21 iunie 1848 în plină biserică „Sf. Pavel” că

„am fost trimis de alegătorii mei pentru a reprezenta nu numai drepturile poporului, ci și drepturile suveranilor. Mă mai însuflețesc și acum cuvintele marelui principe elector*, care a spus cîndva că locuitorii Mărcii** sînt cei mai credincioși și docili supuși ai lui. Iar noi, cei din Marcă, ne mîndrim cu aceste cuvinte”.

Bayardul din Marcă a trecut de la vorbe la fapte în cea vestită bătălie de tribună căreia îi datorează pîntenii săi de cavalier (ședința din 7 și 8 august 1848). Cînd cu prilejul cererii de amnistiere a lui Friedrich Hecker, Brentano a făcut de la tribună o aluzie echivocă la adresa unui prinț din casa Hohenzollern, Fink a avut un adevărat acces de turbare provocat de loialitate. Năpustindu-se de pe locul său asupra d-lui Brentano și strigînd: „Afară, canalie!”, a încercat să-l dea jos de la tribună. Brentano a rămas însă la locul său. După aceea, iuncherul s-a mai năpustit o dată asupra lui și — bineînțeles sub rezerva unei ulterioare meditări mai te-meinice asupra dificultăților care se puteau ivi pe tărîmul dreptului — i-a aruncat mînușa sa de cavalier, pe care Brenlano a ridicat-o cu cuvintele:

„În afara bisericii puteți să-mi spuneți ce poftiți; aici însă să mă lăsați imediat în pace, căci de nu, vă pălmuiesc”.

După care, iuncherul a scotocit în tolba sa oratorică și a mai scos de acolo cîteva injurii la adresa stîngii, pînă cînd Reichardt i-a strigat: „Von Vincke, ești un nemernic” (ședința din 7 august 1848). Fink a încercat să împiedice dezbaterea cu privire la conflictul dintre guvernul Brandenburg și adunarea conciliatorilor de la Berlin, cerînd să se treacă la ordinea de zi.

„De cînd Wrangel a intrat victorios în Berlin — a spus el —, domnește liniște, cursul efectelor s-a urcat... Adunarea de la Berlin nu are dreptul să adreseze proclamații poporului etc.”

Nici nu fuseseră bine alungați conciliatorii, cînd cavalerul nostru sans peur et sans reproche s-a năpustit cu și mai multă vehemență asupra lor.

* Frederic-Wilhelm. — *Nota red.*

** Este vorba de comitatul Marca din Westfalia. — *Nota red.*

„Pentru o republică — a urlat el în ședința din 12 decembrie 1848 — ne lipsește pregătirea politică prealabilă; acest lucru ni l-au demonstrat reprezentanții fostei adunări de la Berlin, care adoptau hotărâri minăți de o meschină ambiție personală”.

El a potolit furtuna care s-a dezlănțuit după aceste cuvinte, declarând că

„sînt gata să-mi apăr *cavalierește* părerile împotriva oricui”, dar, a adăugat prudentul cavalier, „nu mă refer la vreun membru al acestei adunări, ci numai la membrii adunării berlineze dizolvate”.

Atît de semeț a răsunit sfidarea lansată de Bayardul din Marcă întregii oști a conciliatorilor alungați. Unul dintre acești conciliatori a auzit sfidarea, și-a adunat forțele și s-a putut lăuda într-adevăr cu evenimentul fără precedent că l-a adus pe iuncherul de pe pămîntul roșu în carne și oase pe cîmpul de luptă de la Eisenach. Vărsarea de sînge părea inevitabilă, cînd, în momentul hotărîtor, Bayardul nostru a găsit un subterfugiu juridic à la Duns Scot. Pe adversarul său îl chema Georg Jung, iar legile onoarei îl obligau pe cavalierul nostru sans peur et sans reproche să lupte împotriva balaurului; dar în nici un caz împotriva unui tiz al învingătorului balaurului *. Această idee fixă nu i-a putut fi scoasă din cap lui Fink. Mai bine, se jura el sus și tare, mai bine să-și facă harachiri ca un daimio⁵⁸⁹ japonez decît să se atingă de un singur fir de păr al unui om pe care-l cheamă Gheorghe și, pe deasupra, mai este și prea tînăr (jung) ** pentru a se bate în duel. Cu atît mai dezlănțuit spumeșca vajnicul duelist în biserica „Sf. Pavel” împotriva lui Temme și a altor vrăjmași ai guvernului întemnițați la Mûnster (ședința din 9 ianuarie 1849). Dacă în dorința sa de a face o impresie bună în sferele înalte, el nu disprețuia nici cel mai mic amănunt, apoi prin loialitatea zeloasă a eforturilor titanice pe care le-a depus pentru crearea unei Germanii mici și a unei coroane prusiene mari s-a întrecut pe sine însuși. Warwick, făcătorul de regi, a fost un prunc în comparație cu Vincke, făcătorul de împărați.

Bayardul din Marcă a crezut că a dat destul la cap ingraților din martie 1848. Cînd „guvernul faptelor”⁵⁹⁰ a căzut, Vincke a dispărut pentru un timp din biserica „Sf. Pavel”, dar era gata să răspundă în cazul că s-ar fi apelat la el.

* — Sf. Gheorghe. — *Nota red.*

** Joc de cuvinte: „Jung” — nume de familie, „jung” — tînăr. — *Nota trad.*

Același lucru s-a repetat cînd a căzut guvernul v. Pfuel. Cum însă muntele n-a venit la Mahomed, Mahomed s-a hotărît să se ducă el la munte. Ales într-un oarecare burg putred, cavalerul de pe pămîntul roșu și-a făcut deodată apariția la Berlin în calitate de deputat în Camera octroiată, unde a așteptat plin de înfrigurare răsplata pentru faptele sale eroice de la Frankfurt. În plus, cavalerul jubila că starea de asediu nu-l lipsea de nici una din libertățile neparlamentare. El a ascultat cu atît mai multă satisfacție fluierăturile și ironiile cu care l-a întîmpinat populația din Berlin, atunci cînd împreună cu ceilalți deputați octroiști aștepta în fața palatului recepția din sala albă, cu cît Manteuffel făcuse aluzia discretă că regele ar înclina, fie și numai pentru a ține vacant un portofoliu ministerial în vederea răsplătirii anumitor merite, să accepte coroana Germaniei mici din mîna făcătorilor de împărați de la Frankfurt. Legănat cu aceste dulci speranțe, Fink căuta, deocamdată, să se facă util ca dirty boy* al guvernului. După indicațiile date de „Kreuz-Zeitung”, el a întocmit proiectul de adresă către coroană, a tunat și a fulgerat împotriva amnistiei, iar în ceea ce privește constituția acordată a consimțit s-o accepte numai sub rezerva că va fi din nou revizuită și curățată de toate vestigiile din martie de către o „putere de stat fermă”; apoi, după ce i-a insultat pe deputații de stînga care sufereau de pe urma stării de asediu etc., și-a așteptat triumful.

Catastrofa se apropia. La Berlin sosise delegația de la Frankfurt însărcinată să propună regelui coroana imperială, iar la 2 aprilie (1849) Vincke a propus un amendament din cale-afară de loial la proiectul de adresă cu privire la coroana imperială pentru care cu inocență votase și Manteuffel. Imediat după terminarea ședinței, Vincke a alergat ca un apucat la o dugheană de vechituri din apropiere pentru a cumpăra personal o mapă din carton negru, bordisită cu cațifea roșie și aur. Satisfăcut, zîmbind triumfător ca un faun, cavalerul veselei figuri ședea a doua zi în fotoliul său din centrul Camerei, cînd deodată s-a auzit: „Niciodată, niciodată, niciodată!” Manteuffel avea o expresie sarcastică pe buze, iar neînfricatul nostru iuncher, cu buzele palide, cuprins de iritare și tremurînd ca o piftie, cu o uitătură sălbatică, făcea semne desperate prietenilor săi: „Țineți-mă, că de nu, fac moarte de om”. Pentru a-l reține „Kreuz-Zeitung” — ale cărui directive Vincke le urmase cu strictețe

* — trepăduș. — Nota trad.

timp de luni de zile, tot așa cum fusese și nașul proiectului de adresă a Camerei inițiat de ziar — a publicat a doua zi un articol intitulat : „Patria este în pericol”, în care se spune, printre altele :

„*Guvernul rămîne*, iar regele * răspunde domnilor Vincke & Co. să nu se amestece în lucruri care nu-i privesc”.

Cavalerul sans peur et sans reproche, tras pe sfoară, și-a luat tălpășița din Berlin, plecînd la Ickern cu un nas mai lung decît l-a avut vreodată Levy, cu un nas atît de lung ** cum nu-l poate avea decît un *ministru in spe* !

După ce a lincezit mulți ani la Ickern, ocupîndu-se cu zoologia practică, Cincinnat de pe pămîntul roșu s-a trezit într-o bună dimineață la Berlin ca șef oficial al opoziției din Camera prusiană. Deoarece la Frankfurt nu i-a mers cu discursurile de dreapta, rostea acum la Berlin discursuri de stînga. Nu se putea ști cu precizie dacă el reprezenta opoziția încrederii sau încrederea opoziției. Cert este că a sărit din nou peste cal. În curînd a devenit guvernului atît de indispensabil pe băncile opoziției, încît i s-a interzis să le mai părăsească vreodată. Și astfel iuncherul de pe pămîntul roșu a rămas *ministru in spe*.

În aceste condiții, Fink și-a pierdut răbdarea și a încheiat vestita sa convenție de la Ickern. *Vogt* i-a promis negru pe alb că, de îndată ce Plon-Plon va cuceri pe pămîntul german prima insulă parlamentară Barataria, o va popula cu bețivani *** și va unge ca regent pe Falstafful său, *Vogt* îl va numi pe Bayardul westfalic prim-ministrul său, îl va investi cu puterea judecătorească supremă în toate cazurile de duel, îl va face constructor-șef general intim titular de drumuri ****, în plus îl va înălța la rangul de prinț cu titlul de

* — Frederic-Wilhelm al IV-lea. — *Nota red.*

** — în limba germană, expresie care înseamnă a rămîne cu buzele umflate. — *Nota trad.*

*** În original, Marx a folosit aici cuvîntul Sch-Oppenheimer (la plural), făcînd un joc de cuvinte : „Oppenheim” — nume de familie, „Schoppenheimer” (de la „Schoppen” — halbă de bere) — care poate fi tradus prin bețivan, amator de băutură. — *Nota red.*

**** Vezi broșura : „Auch eine Charakteristik des liberalen Abgeordneten von Vincke und erbauliche Geschichte des Sprachhövel-Elberfelder Wegbaues” („Încă o trăsătură caracteristică a deputatului liberal von Vincke și instructiva istorie a felului cum a fost construită șoseaua Sprachhövel-Elberfeld”), Hagen, 1849.

prinț al bufonilor și, în sfârșit, va pune să se graveze pe *tinicheaua* care va circula, desigur, în locul banilor, în Vogția insulară doi frați siamezi — la dreapta Voqt, ca regent al lui Plon-Plon, la stînga Vincke, ca ministru al lui Voqt —, iar voluminoasa dublă figură va fi încadrată de următoarea inscripție înconjurată de frunze de viță :

„Și bot în bot cu tine,
Înfrunt întreaga lume a vremii mele !” *

* Parafrazarea ironică a unor versuri din drama lui Schiller „Don Carlos, Infante de Spania”, actul I, scena a 9-a. — *Nota red.*

XI. Un proces

La sfârșitul lunii ianuarie 1860 au sosit la Londra două numere din „*National-Zeitung*” din Berlin, conținând două articole de fond, primul intitulat: „*Karl Vogt și «Allgemeine Zeitung»*” („*National-Zeitung*” nr. 37), iar al doilea: „*Cum se fabrică pamfletele radicale*” („*National-Zeitung*” nr. 41). Sub aceste titluri diferite, **F. Zabel** a publicat o ediție, prelucrată în usum delphini⁵⁹¹, a „*Lucrării capitale*” a lui Vogt. Aceasta din urmă a parvenit la Londra mult mai târziu. Am hotărât imediat să intentez lui **F. Zabel**, în fața instanțelor din Berlin, un proces de calomnie.

Numai în cazuri cu totul excepționale, cînd în joc erau interese de partid, ca, de pildă, în procesul comuniștilor de la Colonia, am răspuns pe calea scrisului nenumăratelor injurii care mi-au fost aduse timp de zece ani în presa germană și germano-americană. După părerea mea, presa are *dreptul să-i offenseze* pe scriitori, oameni politici, actori și alte persoane din viața publică. Dacă socoteam că atacul merită să fie luat în seamă, mă călăuzeam după deviza: à corsaire, corsaire et demi*.

În cazul de față lucrurile stăteau însă cu totul altfel. **Zabel** mă învinuia de o serie de fapte *infamante și pedepsite de lege* în fața unui public înclinat, din considerente de partid, să creadă cele mai mari grozăvii. Pe de altă parte, datorită faptului că de 11 ani lipseam din Germania, acest public nu avea nici un criteriu de apreciere în ceea ce mă privește. Abstracție făcînd de orice considerente politice, aveam obligația față de familia mea, față de soție și de copii, să supun spre cercetare instanțelor judecătorești învinuirile *infamante* pe care mi le adusese **Zabel**.

* — piratului — un pirat și jumătate. — *Nota trad.*

Felul în care mi-am formulat reclamația excludea de la bun început posibilitatea unei comedii judiciare a erorilor, de genul procesului lui Vogt împotriva lui „Allgemeine-Zeitung”. Chiar dacă aş fi avut intenția năstrușnică să recurg împotriva lui Vogt la același tribunal, patronat de Fazy, care, în interesul lui Vogt, mai clasase o dată o reclamație penală, existau totuși anumite momente extrem de importante care puteau fi elucidate *numai* în Prusia și nu la Geneva; dimpotrivă, singura afirmație a lui Zabel a cărei dovadă ar fi putut-o căuta la Vogt se întemeiază pe pseudo-documente, pe care Zabel le putea prezenta tot atât de lesne la Berlin ca și prietenul său Vogt la Geneva. „Plîngerea” mea împotriva lui Zabel conținea următoarele puncte :

1. În nr. 37 al lui „National-Zeitung” din 22 ianuarie 1860, în articolul intitulat „Karl Vogt și «Allgemeine-Zeitung»”, Zabel spune :

„La pag. 136 și urm., Vogt spune : Sub numele de *banda pucioasei* sau și sub acela de *bürstenheimeri* erau cunoscuți în rîndurile emigranților din 1849 un grup de oameni care inițial au fost risipiți prin Elveția, Franța și Anglia, iar apoi s-au adunat încetul cu încetul la Londra, *unde îl venerau, în calitate de șei suprem recunoscut, pe domnul Marx*. Principiul politic al acestei confrerii era «dictatura proletariatului», și cu această gogoriță ei au indus la început în eroare nu numai pe unele dintre cele mai valoroase elemente ale emigrației, ci și pe muncitorii din detașamentul de voluntari al lui Willich. *Ei au continuat în rîndurile emigranților opera lui «Neue Rheinische Zeitung», care în 1849 făcea agitație împotriva oricărei participări la mișcare și îi atacau în permanență pe toți membrii parlamentului, pentru faptul că mișcarea nu avea alt scop decît constituția imperiului. Banda pucioasei îi supunea pe adepții săi unei discipline extrem de severe*. Dacă vreunul dintre ei încerca cumva să se căpătuiască, prin însuși faptul că voia să devină independent el era considerat trădător al revoluției, care, după cum se aștepta, putea să izbucnească din nou în orice clipă, și de aceea soldații ei trebuiau să fie gata pregătiți pentru luptă. Prin răspîndirea de zvonuri, scrisori etc. în rîndurile acestui grup de pierde-vară, menținut cu grijă, erau provocate tot felul de conflicte, bătăi și dueluri. Fiecare îl bănuia pe celălalt că este spion și reacționar, nimeni n-avea încredere în nimeni. *Una dintre principalele ocupații ale bandei pucioasei era de a compromite în așa măsură o serie de persoane din patrie, încît acestea trebuiau să plătească bani grei pentru ca banda să păstreze secretul și să nu le compromită. Nu una, ci sute de scrisori au fost trimise în Germania, conținînd amenințarea că orice participare la vreunul din actele revoluției va fi denunțată dacă pînă la o anumită dată o anumită sumă de bani nu va fi primită la adresa indicată*. Potrivit principiului «cine nu este cu trup și suflet alături de noi este împotriva noastră», oricine se opunea acestor intrigi nu numai că era compromis în rîndurile emigranților, dar era «nimicit» în presă. «Proletarii» umpleau coloanele presei reacționare din Germania cu denunțurile lor împotriva democraților care nu se plecau în fața lor ; ei au devenit aliații poliției secrete din Franța și din Germania. Pentru o caracterizare mai amplă,

Vogt reproduce, printre altele, o scrisoare lungă, datată 26 august 1850, a fostului locotenent Techow, în care sînt descrise principiile, intrigile «proletarilor», disensiunile dintre ei, ligile lor secrete, care se combat reciproc, și din care se poate vedea felul cum Marx, cu aroganță napoleoniană izvorită din conștiința superiorității sale intelectuale, îi ține de scurt pe membrii bandei pucioasei*.

Pentru a înțelege cele ce urmează, trebuie menționat că Zabel, care în pasajul citat mai sus reproduce, chipurile, „spusele” lui Vogt, pentru o mai bună ilustrare a bandei pucioasei înșiră în continuare, chiar în numele său, rînd pe rînd procesul Cherval de la Paris, procesul comuniștilor de la Colonia, broșura mea cu privire la acest proces, congresul revoluționar organizat de Liebknecht la Murten, legăturile dintre Liebknecht și „Allgemeine-Zeitung” stabilite cu ajutorul meu, apoi pe Ohly, „de asemenea un canal al bandei pucioasei”, în sfîrșit corespondența lui Biscamp apărută la 20 octombrie 1859 în „Allgemeine-Zeitung”, spunînd în încheiere :

„O săptămînă după Biscamp a trimis și Marx o corespondență lui «Allgemeine-Zeitung», oferindu-i, drept dovadă materială împotriva lui Vogt, un «document judiciar», despre care vom mai vorbi poate cu alt prilej. Iată ce fel de corespondenți are «Allgemeine Zeitung»*.

Din întregul articol de fond nr. 1, obiectul acțiunii intentate de mine l-a constituit numai pasajul reprodus sub punctul 1 și chiar numai următoarele fraze din acest pasaj :

„Una dintre principalele ocupații ale bandei pucioasei” (de sub șefia lui Marx) „era de a compromite în așa măsură o serie de persoane din patrie, încît acestea trebuiau să plătească bani grei pentru ca banda să păstreze secretul și să nu le compromită. Nu una, ci sute de scrisori au fost trimise în Germania, conținînd amenințarea că orice participare la vreunul din actele revoluției va fi denunțată dacă pînă la o anumită dată o anumită sumă de bani nu va fi primită la adresa indicată”.

Bineînțeles, am cerut ca Zabel să facă dovada verității afirmațiilor sale. În prima expunere a cazului făcută avocatului meu, d-l Justizrat Weber din Berlin, am scris că nu-i cer lui Zabel „sute de scrisori de amenințare”, nici măcar una, ci un singur rînd, din care să reiasă că vreunul din tovarășii mei de partid, cunoscuți ca atare, s-ar fi făcut vinovați de faptele infamante imputate lor de Zabel. Doar Zabel n-avea decît să se adreseze lui Vogt pentru a primi imediat zeci de asemenea „scrisori de amenințare”. Iar dacă întîmplător, din sutele de scrisori de amenințare, Vogt nu putea prezenta nici măcar un singur rînd, el putea în orice

caz indica numele a citorva sute de „persoane din patrie“ care au fost șantajate în felul arătat mai sus. Avînd în vedere că aceste persoane se află în „Germania“, ele erau în orice caz mai accesibile unei instanțe din Berlin decît unei instanțe din Geneva.

Reclamația mea penală împotriva lui Zabel pentru afirmațiile făcute în articolul său de fond nr. 1 se limita deci la un singur punct: *compromiterea politică a unor persoane din Germania cu scopul de a le estorca anumite sume de bani*. Totodată, pentru a respinge celelalte afirmații din articolul de fond nr. 1, am adus o serie de fapte. În ceea ce privește aceste afirmații nu am cerut să se facă dovada că sînt adevărate, ci am făcut eu dovada că sînt false.

Referitor la *banda pucioasei sau și la bürstenheimeri*, scrisoarea lui *Johann Philipp Becker* a adus lămuriri suficiente. Pentru lămurirea caracterului *Ligii comuniștilor* și a participării mele la ea, *H. Bürgers* din Colonia, unul dintre cei condamnați în procesul comuniștilor de la Colonia, putea fi, printre alții, citat la Berlin ca martor și audiat, sub prestare de jurămint, în cursul dezbaterilor. În plus, *Friedrich Engels* găsise printre hîrtilile sale o scrisoare — datată noiembrie 1852, dată *certificată* prin stampilele oficiilor poștale din Londra și Manchester — în care îi aduceam la cunoștință faptul că Liga fusese dizolvată la propunerea mea, precum și motivele indicate în hotărîrea de dizolvare, și anume că de la arestarea acuzaților de la Colonia orice legătură cu continentul a fost întreruptă și că, în general, o asemenea societate de propagandă nu mai era oportună. În ceea ce privește afirmația nerușinată a lui Zabel despre legăturile mele cu „poliția secretă din Germania și Franța“, ele ar fi fost, chipurile, dovedite în parte la procesul comuniștilor de la Colonia, în parte la procesul Cherval de la Paris. Asupra procesului Cherval de la Paris voi reveni mai tîrziu. În ce privește primul proces, i-am trimis avocatului meu lucrarea mea „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia“, apărută în 1853, atrăgîndu-i atenția că d-l avocat Schneider II din Colonia poate fi citat la Berlin ca martor și audiat sub prestare de jurămint în legătură cu contribuția mea la darea în vileag a infamiilor poliției. Afirmației lui Zabel că eu și tovarășii mei de partid „umpleam coloanele presei reacționare din Germania cu denunțuri împotriva democraților care nu se plecau în fața noastră“, i-am opus faptul că *niciodată*, nici direct, nici indirect, n-am tri-

mis din străinătate corespondențe vreunui ziar german în afară de „*Neue Oder-Zeitung*”. Corespondențele mele publicate în acest ziar și, la nevoie, mărturia dr. Elsner, unul dintre redactorii lui, pot dovedi că *niciodată* n-am considerat necesar să amintesc fie și numai *numele* vreunui „democrat”. În ceea ce privește corespondențele trimise de *Liebknecht* lui „*Allgemeine Zeitung*”, trebuie să precizez că el a început să colaboreze la acest ziar din primăvara anului 1855, adică trei ani după dizolvarea „*Ligii*” și *fără știrea mea*; de altfel, în aceste corespondențe, după cum reiese din colecția lui „*Allgemeine Zeitung*”, *Liebknecht* comenta politica engleză prin prisma concepțiilor partidului său, dar nu pomenea nici un cuvânt despre „democrați”. Dacă în timpul absenței mele din Londra *Liebknecht* a trimis lui „*Allgemeine Zeitung*” un pamflet apărut la Londra împotriva „democratului” *Vogt*, el era perfect îndreptățit s-o facă, deoarece știa că pamfletul fusese editat de un „democrat” pe care „democratul” *Vogt* îl solicitase să colaboreze la propaganda sa „democratică”, considerându-l, prin urmare, tot atît de „democrat” ca și el. Născocirea ridicolă a lui *Zabel* cum că eu aș fi „corespondent al lui «*Allgemeine Zeitung*»” este categoric dezmințită de o scrisoare pe care *d-l Orges* (anexa 10) mi-a trimis-o cu câteva zile înainte de începerea procesului de la Augsburg și în care, printre altele, caută să risipească presupusele mele prejudecăți „liberale” în ceea ce privește „*Allgemeine Zeitung*”. În sfîrșit, minciuna lui *Zabel* că „o săptămînă după *Biscamp* a trimis și *Marx* o corespondență lui «*Allgemeine Zeitung*»” a căzut de la sine, deoarece scrisoarea lui *Biscamp* este datată 20 octombrie 1859, iar cele câteva rînduri pe care le-am trimis *d-lui Orges* o dată cu „documentul” cerut se aflau încă de la 24 octombrie 1859 la tribunalul districtual din Augsburg, așa că nu puteau fi scrise la 29 octombrie 1859 la Londra.

Am considerat necesar să pun la dispoziția instanțelor judecătorești, în afară de materialul probatoriu arătat mai sus, câteva documente care aruncau asupra calomniatorului lumina grotesc de infamă în care „democratul” *Zabel* încercase să prezinte situația mea în rîndurile emigranților și „intrigile” țesute de mine în străinătate.

Mai întii am locuit la Paris, de la sfîrșitul anului 1843 pînă la începutul anului 1845, cînd am fost expulzat de *Guizot*. Pentru a caracteriza situația pe care în timpul șederii mele la Paris am avut-o în partidul revoluționar francez,

i-am trimis avocatului meu o scrisoare a lui *Flocon*, în care, în numele guvernului provizoriu din 1848, se anula ordinul de expulzare emis de Guizot și eram invitat să mă înapoiez din Belgia în Franța (anexa 14). La Bruxelles am locuit de la începutul anului 1845 pînă la sfîrșitul lunii februarie 1848, cînd Rogier m-a expulzat din Belgia. Ulterior, organele municipale din Bruxelles l-au destituit pe comisarul de poliție care, cu prilejul acestei expulzări, ne arestase pe soția mea și pe mine. La Bruxelles exista o societate democrată internațională⁵⁹², al cărei președinte de onoare era bătrînul general *Mellinet*, care salvase Anversul de olandezi. Președinte era avocatul *Jottrand*, fost membru al guvernului provizoriu belgian; vicepreședinte din partea polonezilor era *Lelewel*, fost membru al guvernului provizoriu polonez; vicepreședinte din partea francezilor era *Imbert*, care a devenit, după revoluția din februarie 1848, comandant al Tuileries-ilor, iar vicepreședinte din partea germanilor eram eu, ales în acest post într-un miting public la care au participat membrii Asociației muncitorilor germani și toți emigranții germani de la Bruxelles. O scrisoare pe care mi-a adresat-o *Jottrand* atunci cînd a fost fondat „*Neue Rheinische Zeitung*” (*Jottrand* aparține așa-numitei școli americane a republicanilor, deci unei orientări străine mie) și cîteva rînduri, în sine lipsite de importanță, ale prietenului meu *Lelewel* arată destul de clar situația mea în partidul democrat din Bruxelles. De aceea le-am anexat la piesele din dosar (anexa 14).

După ce în primăvara 1849 am fost expulzat din Prusia, iar la sfîrșitul verii 1849 din Franța, am plecat la Londra, unde — după dizolvarea Ligii (1852) și după ce majoritatea prietenilor mei au plecat din Londra — mă țin departe de toate societățile, legale sau secrete, ba chiar de societate în general, deși, cu permisiunea „democratului” *Zabel*, țin din cînd în cînd, în mod gratuit, prelegeri de economie politică în fața unui cerc restrîns de muncitori. *Asociația culturală a muncitorilor germani din Londra*, din care am ieșit la 15 martie 1850, și-a sărbătorit la 6 februarie 1860 20 de ani de existență. Am fost și eu invitat la această festivitate, la care s-a adoptat în unanimitate hotărîrea de „a înfiera drept calomnie” afirmația lui *Vogt* cum că eu i-aș fi „exploatat” pe muncitorii germani, în general, și pe cei care locuiesc la Londra, în special. La 1 martie 1860, președintele de pe atunci al Asociației muncitorilor, d-l *Müller*, a autentificat această hotărîre în fața tribunalului poliției din Bow Street. În afară

de acest document am mai trimis avocatului meu o scrisoare a d-lui Ernest Jones, avocat englez și conducător al partidului cartist (anexa 14), în care acesta își exprima indignarea față de „infamous articles” (articolele mirșave) apărute în „National-Zeitung” (Ernest Jones, născut și educat la Berlin, cunoaște limba germană mai bine decât Zabel) și, printre altele, amintește de îndelungata mea colaborare gratuită la organele de presă de la Londra ale partidului cartist. Să-mi fie îngăduit să menționez aici că la sfârșitul anului 1853, când la Manchester s-a întrunit parlamentul muncitorilor englezi ⁵⁹³, dintre toți emigranții aflați la Londra numai Louis Blanc și cu mine am fost invitați ca membri de onoare.

În sfârșit, întrucît onorabilul Vogt pretinde că „trăiesc” „din sudoarea muncitorilor”, de la care nu am primit și nu am cerut niciodată nici o centimă, iar „democratul” Zabel susține că din punct de vedere politic „am compromis în așa măsură o serie de persoane din patrie, încît acestea trebuiau să plătească bani grei pentru ca banda să păstreze secretul și să nu le compromită”, i-am cerut d-lui *Charles A. Dana*, managing editor * al lui „New York Tribune” — cel mai de seamă ziar anglo-american, care numără 200 000 de abonați și este deci aproape tot atît de răspîndit ca și „Commis voyageur” din Biel sau „organul democrației” al lui Zabel —, să-mi trimită o adevărită care să confirme că sînt de 10 ani colaborator remunerat la „Tribune”, „Cyclopaedia Americana” etc. Scrisoarea lui, foarte măgulitoare pentru mine (vezi anexa 14), a fost ultimul document pe care am considerat necesar să-l trimit avocatului meu pentru a-l opune bombelor urît mirositoare lansate de Vogt-Zabel în articolul de fond nr. 1.

2. În articolul de fond nr. II, scris tot de Zabel, „Cum se fabrică pamfletele radicale” („National-Zeitung” nr. 41 din 25 ianuarie 1860) se spune :

„De unde proveneau banii pentru acest ziar distribuit cu atîta dărnicie” (este vorba de „Volk”), „numai dumnezeu știe; oamenii știu că Marx și Biscamp n-au bani de prisos”.

Luat izolat, ai putea crede că acest pasaj nu face decît să exprime o mirare naivă, la fel cum aș spune de pildă : „Cum se face oare că un anumit grăsun pe care în timpul studenției mele la Berlin l-am cunoscut ca pe un Duce decăzut din punct de vedere fizic și moral — era proprietarul

* — redactor responsabil. — *Nota trad.*

unui orfelinat, iar activitatea sa publicistică se mărginea, înainte de revoluția din 1848, la câteva articole anonime publicate într-o obscură fițuică de beletristică —, cum se face că acest Duce învelit în osinză a reușit să devină redactor-șef și acționar la «National-Zeitung», precum și «democrat cu bani de prisos», numai dumnezeu știe; oamenii care au citit un anumit roman al lui Balzac⁵⁹⁴ și au studiat epoca lui Manteuffel pot ghici acest lucru”.

Remarca lui Zabel capătă însă cu totul alt sens, un sens dușmănos, prin faptul că a fost făcută în urma afirmațiilor lui cu privire la legăturile mele cu poliția secretă din Franța și din Germania, cu privire la scrisorile de amenințare pe care le-am scris în înțelegere secretă cu poliția în scopul de a șantaja și este strâns legată de remarca referitoare la „fabricarea masivă de bancnote false”, despre care vorbesc la punctul 3. El voia, evident, să insinueze că i-am procurat ziarului „Volk” bani pe cale necinstită.

Pentru a dovedi în justiție falsitatea afirmațiilor lui Zabel mă foloseam de un affidavit din Manchester, datat 3 martie 1860, în care se arăta că, cu excepția unei anumite sume plătite de mine personal, toți banii dați ziarului „Volk” nu proveneau de „peste Canalul Mincii”, după cum afirmă Voqt, ci din Manchester, și anume din buzunarul prietenilor mei (vezi cap. „Campania din Augsburg”).

3. „Pentru caracterizarea tacticii” „*partidului «proletarilor» de sub șefia lui Marx*”, în articolul de fond nr. II, F. Zabel spune printre altele :

„În felul acesta, în 1852 a fost urzit împotriva asociațiilor muncitorești din Elveția un complot de cea mai abjectă speță, urmînd să se fabrice masiv bancnote false, *amănînte vezi la Voqt etc.*”

Așa a prelucrat Zabel afirmațiile lui Voqt cu privire la *aventura Cherval*, prezentîndu-mă pe mine drept autor moral și complice la „*fabricarea masivă de bancnote false*”. Materialul probatoriu de care dispun pentru a infirma această afirmație a „democratului” Zabel cuprinde întreaga perioadă de la intrarea lui Cherval în „Liga comuniștilor” pînă la fuga acestuia din Geneva în 1854. Affidavitul, dat de *Karl Schapper* la 1 martie 1860 tribunalului poliției din Bow Street, dovedea că Cherval intrase în Ligă la Londra *înaintea mea*, că din Paris, unde a locuit din vara anului 1850 pînă în primăvara anului 1852, nu a întreținut legături cu mine, ci cu contraliga lui Schapper și Willich care îmi era ostilă, că

după pseudoevadarea lui din închisoarea St.-Pélagie și după reîntoarcerea lui la Londra (primăvara anului 1852) el a intrat acolo în *Asociația culturală a muncitorilor germani*, o asociație pe care o părăsisem încă din septembrie 1850. În cele din urmă el a fost însă demascat, înfierat ca necinstit și exclus din această asociație. Apoi, avocatul Schneider II din Colonia putea atesta, sub prestare de jurământ, că eu eram autorul dezvăluirilor referitoare la Cherval, la legăturile întreținute de acesta la Londra cu poliția prusiană etc. făcute *în timpul* procesului comuniștilor de la Colonia. „Dezvăluirile” mele, publicate în 1853, dovedeau că la terminarea procesului eu îl demascasem în mod public. În sfârșit, scrisoarea lui Joh. Philipp Becker dădea informații asupra perioadei în care Cherval a stat la Geneva.

4. După ce în articolul de fond nr. II „*democratul*” F. Zabel, cu o logică de adevărat gogoman, a îndrugat verzi și uscate despre pamfletul „Avertisment”, îndreptat împotriva lui Vogt, și a făcut totul pentru a pune la îndoială autenticitatea declarației lui Vögele, trimisă de mine lui „Allgemeine Zeitung”, cu privire la *paternitatea* pamfletului, el încheie în felul următor :

„Evident că el” (Blind) „nu face parte dintre acei membri ai *partidului lui Marx* care erau în imediata lui apropiere. Credem că *acestul partid* nu i-a fost prea greu să facă din Blind țapul ispășitor, iar pentru ca acuzația împotriva lui Vogt să aibă greutate ea trebuia să emane neapărat de la o anumită persoană care să-și asume răspunderea. *Partidul lui Marx* putea acum atribui foarte ușor lui Blind paternitatea pamfletului, tocmai deoarece și după ce acesta din urmă, *într-o discuție avută cu Marx* și în articolul din „Free Press», exprimasem păreri similare ; *folosind aceste declarații și formulări ale lui Blind, pamfletul putea li ticluit în așa fel, încît să pară opera acestuia...* Fiecare este deci liber să considere drept autor al pamfletului pe Marx sau pe Blind” etc.

Zabel mă acuză aici că **am ticluit în numele lui Blind un document** — pamfletul „Avertisment” — și că mai târziu, trimițînd lui „Allgemeine Zeitung” o declarație falsă, l-am prezentat pe Blind drept autorul *pamfletului ticluit* de mine. Dovezile menite să spulbere în fața justiției aceste acuzații ale „democratului” Zabel erau tot atît de zdrobitoare, pe cît erau de simple. Ele constau din scrisoarea de mai sus adresată de Blind lui Liebknecht, din articolul publicat de Blind în „Free Press”, din cele două affidavituri semnate de Wiehe și Vögele (anexele 12 și 13) și din declarația publicată de dr. Schaible.

Vogt, care, după cum se știe, își bate joc în „Studiile” sale de guvernul bavarez, a depus reclamația sa penală îm-

potriva lui „Allgemeine Zeitung” la sfârșitul lunii august 1859, iar în septembrie „Allgemeine Zeitung” a și fost nevoit să ceară o amânare a procesului și, deși această amânare i-a fost acordată, procesul s-a dezbătut totuși la 24 octombrie 1859. Dacă așa ceva s-a întâmplat în Bavaria, țara întinericului, la ce ne puteam aștepta de la Prusia, țara luminii, ca să nu mai vorbim de dictonul că „mai sînt judecători la Berlin”?

Avocatul meu, d-l *Justizrat Weber* a formulat astfel reclamația mea împotriva lui *Zabel* :

„Dr. *Zabel*, redactorul lui «National-Zeitung» m-a calomniat în mod public în repetate rânduri în articolele de fond apărute în acest ziar în numerele 37 și 41 a.c., acuzîndu-mă în special : 1) că am cîștigat și continuu să cîștig bani prin mijloace necinstite și pedepsite de lege ; 2) că am ticluit pamfletul anonim «Avertisment» și nu numai că am falsificat cu bună-știință adevărul prezentînd lui «Allgemeine Zeitung» pe un oarecare *Blind* drept autor, dar chiar am încercat să fac dovada acestei afirmații printr-un document de al cărui conținut mincinos aș fi fost convins”.

D-l *Justizrat Weber* a ales la început *calea urmării penale*, adică l-a reclamat la parchet pe *Zabel* pentru delictul de calomnie, cerînd ca împotriva acestuia să fie deschisă o acțiune publică. La 18 aprilie 1860 a fost dată următoarea „*incheiere*” :

„Se restituie în original d-lui dr. *Karl Marx*, prin d-l *Justizrat Weber*, comunicîndu-i-se totodată că nu există *nici un interes public* care să justifice o intervenție (art. XVI al legii din 14 aprilie 1851 cu privire la intrarea în vigoare a Codului penal). Berlin, 18 aprilie.

Procurorul de pe lîngă tribunalul regal
semnat *Lippe*”

Avocatul meu a făcut apel la procurorul general, iar la 26 aprilie 1860 a primit o a doua „*incheiere*”, cu următorul conținut :

„D-lui *Justizrat* regal *Weber*, în calitate de mandatar al d-lui dr. *Karl Marx* din Londra, loco. O dată cu apelul din 20 aprilie a.c. privind reclamația împotriva d-rului *Zabel* pentru faptul de calomnie, vă înapoiem documentele aferente, cu mențiunea că singurul considerent de care trebuie să țină seama procurorul în exercițiul puterii discreționare conferite lui prin art. XVI al legii cu privire la intrarea în vigoare a Codului penal este, fără îndoială, acela dacă punerea sub urmărire este reclamată de vreun interes public evident. În speță, de comun acord cu procurorul regal, trebuie să răspund negativ la această întrebare și, de aceea, resping apelul dv. Berlin, 26 aprilie 1860.

Procurorul general de pe lîngă Curtea de apel regală
semnat *Schwarck*”

Am găsit că cele două răspunsuri negative — al procurorului Lippe și al procurorului general Schwarck — erau pe deplin îndreptățite. În toate statele din lume, prin urmare și în statul prusian, prin interes public se înțelege *interesul guvernului*. Guvernul prusian n-a avut și nici nu putea să aibă „vreun interes public evident” ca să-l pună *sub urmărire* pe „democratul” Zabel pentru calomniile proferate la adresa mea. El avea mai degrabă un interes opus. În plus, procurorul nu are dreptul judecătorului de a-și expune părerea: el este obligat să urmeze orbește, chiar împotriva părerii sau convingerii sale, dispozițiile superiorului său, în ultimă instanță ale *ministrului de justiție*. Sint deci realmente întru totul de acord cu răspunsurile date de d-nii Lippe și Schwarck; mă îndoiesc însă dacă, din punct de vedere juridic, este justificată referirea lui Lippe la art. XVI al legii din 14 aprilie 1851 cu privire la intrarea în vigoare a Codului penal. Nici o prevedere a legislației prusiene nu obligă procuratura să indice motivele pentru care nu uzează de dreptul său de a deschide acțiunea publică. Nici articolul XVI, invocat de Lippe, nu conține nici un cuvânt în legătură cu aceasta. În cazul acesta, de ce-l invocă?

Atunci avocatul meu a introdus o *acțiune civilă*, iar eu am răsuflet ușurat. Dacă guvernul prusian nu avea un interes public să-l urmărească pe F. Zabel, în schimb eu aveam cu atît mai mult interesul personal de a mă apăra și acum acționam în numele meu. Mi-era indiferentă *sentința*, numai să reușesc să-l aduc pe F. Zabel în fața unei instanțe publice. Imaginați-vă însă uimirea mea! După cum am aflat, nu se punea de loc problema examinării în instanță a acțiunii mele, ci a examinării în instanță a *dreptului meu de a-l acționa în justiție pe F. Zabel*.

Spre spaima mea, am aflat că, potrivit procedurii judiciare prusiene, înainte ca judecătorul să dea curs unei acțiuni, adică înainte ca el să ia măsuri preparatorii în vederea judecării ei efective, reclamantul trebuie să-i expună în așa fel pricina sa, încît judecătorul să se convingă că în speță există *dreptul de a acționa în judecată*. La această examinare preliminară a documentelor, judecătorul poate cere noi dovezi, poate respinge o parte din cele vechi sau poate aprecia că, în speță, nu există *dreptul de a acționa în justiție*. Dacă judecătorul binevoiește să recunoască reclamantului dreptul de a acționa în justiție, el dă curs acțiunii, începe faza contencioasă a procesului și litigiul se rezolvă prin

darea unei sentințe. Dacă judecătorul nu recunoaște însă dreptul de a acționa în justiție, el respinge acțiunea reclamantului pur și simplu per decretum, printr-o *încheiere*. Această procedură nu se aplică numai în procesele în care se judecă delictе contra onoarei, ci în toate procesele civile. Ca orice altă acțiune civilă, o acțiune intentată pentru un delict contra onoarei poate, prin urmare, să fie respinsă de toate instanțele printr-o asemenea *încheiere* oficială și deci să nu fie niciodată judecată.

Trebuie să admitem că o legislație care nu recunoaște unei persoane particulare *dreptul de a acționa în justiție* în chestiunile ei personale nesocotește totodată cele mai elementare principii ale societății civile. Dreptul de a acționa în justiție se transformă, dintr-un drept de la sine înțelege al unei persoane particulare independente, într-un privilegiu distribuit de stat prin judecătorii aflați în serviciul lui. În orice conflict juridic, statul se interpune între persoana particulară și ușa tribunalului, care *este proprietatea sa privată* și pe care o deschide sau o închide după bunul său plac. Mai întâi, judecătorul *dispune* în calitate de funcționar, pentru ca, după aceea, să *decidă* în calitate de judecător. Același judecător care, fără să-l asculte pe învinuit, fără dezbateri în contradictoriu, decide cu anticipație dacă există dreptul de a acționa în justiție și care, de pildă, se situează de partea reclamantului, adică hotărăște într-o oarecare măsură că acțiunea este îndreptățită, deci într-o oarecare măsură se pronunță împotriva învinuitului, același judecător trebuie apoi, în cadrul procesului propriu-zis, să decidă *fără părtinire* dacă dreptatea este de partea reclamantului sau a învinuitului, adică să decidă ignorând propria sa încheiere preliminară. B îl palmuiește pe A. A nu-l poate da în judecată pe făptaș înainte de a solicita respectuos și de a obține aprobarea judecătorului-funcționar de stat. A refuză să-i înapoieze lui B un teren. Pentru a-și apăra în justiție dreptul de proprietate, B are nevoie de o aprobare prealabilă, pe care o poate obține sau nu. B îl calomniază pe A în mod public în presă, iar judecătorul-funcționar de stat „stabilește”, poate, în secret că A nu are voie să-l urmărească pe B. Este lesne de înțeles la ce aberații poate duce o asemenea procedură, chiar și în procesele civile propriu-zise. Darămite atunci când partide politice se calomniază în presă ! În toate țările, și chiar și în Prusia, judecătorii sînt, după cum se știe, oameni ca toți

oamenii. Pînă și un vicepreședinte al tribunalului suprem regal prusian, d-l *dr. Götze*, a declarat în Camera seniorilor a Prusiei că tulburările din 1848, 1849 și 1850 au produs confuzie în jurisprudența prusiană, care a avut nevoie de cîtva timp pentru a se orienta. Cine-i garantează d-rului Götze că nu a făcut o greșală de calcul în aprecierea timpului necesar pentru orientare? Cum să-i fac eu pe englezi, dacă nu să înțeleagă, cel puțin să li se pară verosimil că în Prusia dreptul de a da în judecată pe cineva, de pildă pentru calomnie, depinde de „încheierea” preliminară a unui funcționar, pe care, pe deasupra, pentru așa-numita „încălcare a îndatoririlor de serviciu” (vezi dispoziția provizorie din 10 iulie 1849 și legea disciplinară din 7 mai 1851), guvernul îl poate sancționa cu muștrare, amendă, mutare disciplinară în alt post sau chiar cu înlăturarea dezonorantă din magistratură?

Fapt este că intenționez să public o broșură în limba engleză cu privire la procesul intentat de mine lui F. Zabel. Ce n-ar fi dat Edmond About atunci cînd a scris „Prusia în 1860” să știe că nicăieri pe întreg cuprinsul monarhiei prusiene, cu excepția provinciei renane, „blagoslovită” cu Code Napoléon⁵⁹⁵, nu există dreptul de a acționa în justiție. Oamenilor le este dat să sufere pretutindeni de pe urma instanțelor judecătorești, dar puține sînt țările în care le este interzis să se adreseze justiției.

În aceste condiții se înțelege că procesul meu împotriva lui Zabel în fața unei instanțe prusiene trebuia să se transforme pe nesimțite într-un proces al meu împotriva instanțelor prusiene în afacerea Zabel. Dar, lăsînd la o parte frumusețea teoretică a legislației, să aruncăm o privire asupra splendorii practice a aplicării ei.

La 8 iunie 1860, tribunalul regal din Berlin a dat următoarea „încheiere” :

„Încheiere cu privire la acțiunea pentru ofensă
introdusă la 5 iunie 1860 de Marx împotriva lui Zabel.

Dosar 38 din 1860.

1. Respinge acțiunea din lipsa elementelor constitutive ale delictului, dat fiind că cele două articole de fond incriminate, apărute în «National-Zeitung» din localitate, nu au drept obiect decît orientarea politică a lui «Allgemeine Zeitung» din Augsburg și istoricul pamfletului anonim «Avertisment», iar declarațiile și afirmațiile cuprinse în aceste articole de fond, în măsura în care aparțin autorului și nu constau din simple citate din scrierile altor persoane, nu depășesc limitele criticii îngăduite, și de aceea, în temeiul § 154 din Codul penal, nu pot fi considerate pasibile de pe-

deapsă, deoarece nici din forma acestor declarații și nici din împrejurările în care au fost făcute nu reiese *intenția de a aduce o ofensă*.

Berlin, 8 iunie 1860

Tribunalul regal, secția penală,

Comisia I, procese pentru delictе contra onoarei

(L.S. *)"

Prin urmare, tribunalul îmi interzice să-l dau în judecată pe F. Zabel, scutindu-l astfel pe Zabel de neplăcerea de a răspunde pentru calomniile proferate în public! Și de ce? „Pentru lipsa elementelor constitutive ale delictului”. Procuratura a refuzat să-i dea curs acțiunii mele împotriva lui Zabel, deoarece nu există un interes public evident. Tribunalul îmi interzice să-l urmăresc în numele meu pe Zabel, deoarece lipsesc elementele constitutive ale delictului. Și de ce lipsesc elementele constitutive ale delictului?

În primul rînd: „dat fiind că cele două articole de fond publicate în «National-Zeitung» nu se referă decît la orientarea politică a lui «Allgemeine Zeitung»”.

Deoarece Zabel mai întii m-a prezentat în mod mincinos drept „corespondent al lui «Allgemeine Zeitung»”, el are dreptul să facă din mine țapul ispășitor în cearta lui, din motive de concurență, cu „Allgemeine Zeitung”, și eu nu am nici măcar dreptul să mă plîng împotriva acestei „încheieri” a atotputernicului Zabel! Banda pucioasei, a bürstenheimerilor, complotul franco-allemand **, congresul revoluționar de la Murten, procesul comuniștilor de la Colonia, fabricarea de bancnote false la Geneva, „opera lui «Rheinische Zeitung»” etc. etc., toate acestea nu se referă „decît la orientarea politică a lui «Allgemeine Zeitung»”.

În al doilea rînd: F. Zabel n-a avut „intenția de a aduce o ofensă”. Nici gînd! Drăguțul de el n-a avut decît intenția de a mă distruge din punct de vedere politic și moral prin minciunile sale.

Dacă „democratul” F. Zabel afirmă în „National-Zeitung” că am fabricat masiv bancnote false, că am ticluit documente în numele unor terțe persoane, că am compromis din punct de vedere politic o serie de persoane din patrie, extorcîndu-le bani sub amenințarea de a-i denunța etc., el, Zabel, nu a putut urmări din punct de vedere juridic decît una din două: ori să mă calomnieze, ori să mă denunțe. În primul caz este

* — loco sigilli — locul sigiliului. — *Nota trad.*

** — franco-german. — *Nota trad.*

pasibil de pedeapsă penală, în cel de-al doilea trebuie să facă în fața justiției dovada veracității afirmațiilor sale. Ce mă privesc cealalte intenții subiective ale „democratului” F. Zabel ?

Zabel calomniază, dar „fără intenția de a aduce o ofensă”. El vrea să mă dezonoreze, aidoma turcului care i-a tăiat gresului capul fără intenția de a-i pricinui vreo durere.

„Intenția” specifică a lui Zabel de „a aduce o ofensă” — dacă toate infamiile proferate în mod calomnios la adresa mea de „democratul” Zabel mai pot fi numite „ofense” și „intenție de a aduce o ofensă” —, *intenția diabolică a bunului* Zabel transpiră prin toți porii articolelor sale de fond nr. I și nr. II.

„Lucrarea capitală” a lui Vogt, inclusiv anexele, numără nu mai puțin de 278 de pagini. Și F. Zabel, obișnuit „to draw out the thread of his verbosity finer than the staple of his argument” *, prolixul F. Zabel, Duce-Zabel reușește să prelucraze aceste 278 de pagini, condensându-le în aproximativ 5 mici coloane de ziar, fără să omită *nici una* dintre calomniile proferate de Vogt la adresa mea și a partidului meu. Din pasajele cele mai abjecte ale lucrării, F. Zabel face un buchet, iar pe cele mai puțin injurioase le trece doar în revistă. Obișnuit să scoată din două molecule de idei 278 de pagini, F. Zabel comprimă 278 de pagini în două articole de fond, fără să piardă în acest proces nici măcar un atom de infamie. Ira facit poetam **. Cît de mare trebuie să fi fost furia care a transformat capul hidrocefalic al lui Zabel într-o presă hidrolică cu asemenea forță de compresiune !

Pe de altă parte, furia îi întunecă în așa măsură lui Zabel vederea, încît îmi atribuie o putere miraculoasă, într-adevăr miraculoasă, numai pentru a putea insinua încă o infamie.

După ce în primul articol de fond a început cu descrierea bandei pucioasei de sub comanda mea și a reușit să facă din mine și din tovarășii mei de partid „*aliați ai poliției secrete din Franța și din Germania*”, după ce a spus, printre altele, că „acești oameni” îl urau pe Vogt deoarece, în pofida lor, salva în permanență Elveția, Zabel continuă :

* — „să toarcă firul verbozității cu mult mai multă subțirime decît lanțul argumentației” (Shakespeare, „Zadarnicele chinuri ale dragostei”, actul V, scena I). — *Nota red.*

** — Minia îl face pe poet (parafrazarea unui vers din Satira întâi a lui Juvenal). — *Nota trad.*

„Cînd anul trecut Vogt a dat în judecată pe «*Allgemeine Zeitung*», un *alt complice* londonez, *Biscamp*, a adresat acestui ziar o scrisoare... Autorul scrisorii își oferea... în modul cel mai nerușinat condeiul în calitate de al doilea corespondent, alături de d-l Liebknecht. O săptămîină după *Biscamp* a trimis și Marx o corespondență lui «*Allgemeine Zeitung*», oferindu-i, drept dovadă materială împotriva lui Vogt, un document judiciar, despre care” (documentul, dovada sau Vogt ?) „vom vorbi, poate, cu *alt prilej*”.

Zabel face această promisiune la 22 ianuarie și o îndeplinește la 25 ianuarie, în nr. 41 al lui „*National-Zeitung*”, în care citim :

„Așadar, Blind nu recunoaște că este autorul pamfletului ; în această calitate... el este numit pentru prima oară de *Biscamp* în scrisoarea acestuia din 24 octombrie adresată lui «*Allgemeine Zeitung*»... Pentru a susține în continuare paternitatea lui Blind, Marx scrie la 29 octombrie lui «*Allgemeine Zeitung*”.

Prin urmare, nu o dată, ci de două ori, mai întii la 22 ianuarie, iar apoi la 25 ianuarie, după 3 zile de gîndire, F. Zabel mi-a atribuit puterea miraculoasă de a fi scris la Londra, la 29 octombrie 1859, o scrisoare care la 24 octombrie 1859 se afla la tribunalul districtual din Augsburg, și de ambele date mi-a atribuit această putere miraculoasă pentru a stabili o legătură între „documentul” trimis de mine lui „*Allgemeine Zeitung*” și scrisoarea nerușinată adresată de *Biscamp* aceluiași ziar, pentru a prezenta scrisoarea mea drept pedisequus * al scrisorii lui *Biscamp*. Și ce altceva decît furia, furia oarbă, a putut face din F. Zabel un nătîng desăvîrșit în stare să creadă în minuni, a cărui prostie depășea cu mult media obișnuită a omului prost ?

Dar, „susține în continuare” *tribunalul*, articolul de fond nr. II al lui Zabel „nu are drept obiect decît istoricul pamfletului anonim «*Avertisment*»”. Drept obiect ? Trebuie spus : drept *pretext*.

Eisele-Beisele, camuflați de astă dată sub denumirea de „*Prietenii patriei*”, au trimis, pare-se în noiembrie 1859, „*Uniunii naționale*” o „scrisoare deschisă”⁵⁹⁶, reprodusă în reacționara „*Neue Hannoversche Zeitung*”. „*Scrisoarea deschisă*” a întrecut măsura „*democrației*” zabeliene, al cărei curaj de leu față de dinastia Habsburgilor este pe măsura servilismului față de dinastia Hohenzollernilor. Pentru „*Neue Preussische Zeitung*”, „*scrisoarea deschisă*” a fost un prilej pentru a face descoperirea, în orice caz nu originală, că de-

* — continuare. — *Nota trad.*

mocrația, odată începută, nu se încheie în mod obligatoriu cu F. Zabel și cu „organul democrației” care-i aparține. Zabel s-a înfuriat și a scris articolul de fond nr. II : „*Cum se fabrică pamfletele radicale*”.

„Invitind — spune Zabel al nostru plin de importanță —, invitind «Kreuz-Zeitung» să parcurgă împreună cu noi istoricul pamfletului („Avertisment”) pe baza documentelor și a explicațiilor date de Vogt, sperăm că în cele din urmă el va recunoaște că totuși am avut dreptate când, cu două luni în urmă, spuneam că scrisoarea deschisă adresată Uniunii naționale i se potrivește lui, nu nouă, că a fost scrisă pentru coloanele lui, nu pentru ale noastre”.

„Democratul” Zabel — pe care Vogt l-a inițiat radicaliter * în secretul radicalismului — vrea, la rîndul său, să inițieze „Kreuz-Zeitung” în secretul „Cum se fabrică pamfletele radicale”, sau, după cum spune tribunalul, „să nu aibă drept obiect decît istoricul pamfletului «Avertisment»”. Și cum procedează F. Zabel ?

El începe cu „tactica partidului proletarilor «de sub șefia lui Marx»”. Mai întîi povestește că „proletarii de sub șefia lui Marx corespundeză din Londra, fără știrea unei asociații a muncitorilor, dar în numele ei, cu asociații din străinătate ale muncitorilor a „căror compromitere se urmărește”, pun la cale „intrigi”, organizează o ligă secretă etc. și, în sfîrșit, fabrică „documente”... care atrag „în mod inevitabil persecutarea de către poliție” a asociațiilor „a căror compromitere se urmărește”. Deci, pentru a învăța pe „Kreuz-Zeitung” „cum se fabrică pamfletele radicale”, Zabel începe prin a arăta că „partidul «proletarilor» de sub șefia lui Marx” fabrică „correspondențe” și „documente” cu caracter polițist care nu sînt „pamflete”. Pentru a arăta „cum se fabrică pamfletele radicale”, el arată apoi că în 1852 „proletarii de sub șefia lui Marx” fabricau la Geneva „masiv bancnote false”, care nici ele nu sînt „pamflete radicale”. Pentru a arăta „cum se fabrică pamfletele radicale”, el arată că în 1859, la festivalul central de la Lausanne, „proletarii de sub șefia lui Marx” au recurs la „manevre” îndreptate împotriva Elveției și menite să compromită asociațiile muncitorilor, despre care de asemenea nu se poate spune că sînt „pamflete radicale”; că „Biscamp și Marx”, cu mijloace ale căror surse numai „dumnezeu” le știe, au fondat „Das Volk”, nici acesta un „pamflet radical”, ci un săptămînal,

* — temeinic. — Nota trad.

iar după toate acestea mai pune și o vorbă bună pentru puritatea imaculată a biroului de recrutare al lui Voqt, care de asemenea nu era un „pamflet radical”. Așa umple el două din cele trei coloane și un sfert ale articolului „*Cum se fabrică pamfletele radicale*”. Prin urmare, pentru aceste două treimi ale articolului în cauză, *istoricul* pamfletului anonim servește doar ca *pretext* pentru a relua infamiile vogtiene, pe care „prietenul” și complicele F. Zabel nu reușise încă să le plaseze la rubrica „*Orientarea politică a lui Allgemeine Zeitung*”. Abia la următoarea Duce I ajunge să vorbească despre arta „de a fabrica pamflete radicale”, adică despre „istoricul” pamfletului „Avertisment”.

„Blind nu recunoaște că este autorul pamfletului; în această calitate el este cu impertinență numit astfel pentru prima oară de Biscamp în scrisoarea acestuia din 24 octombrie adresată lui «Allgemeine Zeitung»... Pentru a susține în continuare paternitatea lui Blind, la 29 octombrie Marx scrie lui «Allgemeine Zeitung»: «Mi-am procurat *alăturatul document*, deoarece Blind a refuzat să confirme declarațiile făcute mie și altor persoane»”.

Autenticitatea acestui document i se pare lui Zabel dubioasă, deoarece... e ciudat că Liebknecht adaugă: „Noi am vrut ca magistratul (?)” (semnul de întrebare se află în textul lui Zabel) „să legalizeze semnăturile noastre, iar Zabel s-a hotărât, o dată pentru totdeauna, să nu recunoască nici un alt magistrat în afara celui din Berlin”. În continuare Zabel redă conținutul mărturiei lui Vögele, potrivit căreia Blind trimisese lui „Allgemeine Zeitung” declarațiile lui Hollinger și Wiehe pentru a dovedi că *pamfletul nu a fost cules în tipografia lui Hollinger*, prin urmare nu a fost scris de Blind, și continuă:

„Cu replica lui *promptă*, Marx răspunde în «Allgemeine Zeitung» din 15 noiembrie”.

Zabel înșiră diferitele puncte ale răspunsului meu. Marx spune cutare..., Marx spune cutare..., „în plus Marx se referă”. Deci, întrucât „în plus” nu mai spun nimic, Zabel, fi-rește, a adus la cunoștința cititorilor săi *toate* punctele răspunsului meu? Atunci nu-l cunoașteți pe Zabel! El trece sub tăcere, ascunde, *escamotează* punctul-cheie al răspunsului meu. În declarația mea din 15 noiembrie enumăr diferite puncte, adică: „1. ..., 2. ..., în sfârșit 3. ...” „...Din întâmplare, reproducerea” (pamfletului) „apărută în «Volk» a fost trasă după *zațul* pamfletului, aflat încă în tipografia lui Hollinger. Așadar, și *fără depozițiile martorilor*, prin simpla comparare

a pamfletului cu textul reprodus în «Volk», *s-ar putea face dovada în fața tribunalului că pamfletul provine din tipografia lui F. Hollinger*». Aceasta rezolvă problema, și-a spus Zabel. Aceasta nu trebuie s-o afle cititorii mei. De aceea el escamotează ceea ce era concludent în răspunsul meu, atribuindu-mi în schimb o replică suspect de promptă. Zabel relatează deci „istoricul pamfletului”, comițind în mod deliberat două falsuri: prima oară în ceea ce privește cronologia, a doua oară în ceea ce privește declarația mea din 15 noiembrie *. Prin aceste două falsuri el ajunge la concluzia că „am ticluit” pamfletul, și anume în așa fel încît „să pară opera” lui Blind, și că, prin urmare, punînd la dispoziția lui „Allgemeine Zeitung” declarația lui Vögele, i-am trimis acestui ziar — *cu bună-știință* — o mărturie falsă. Învinuirea de a ticlui documente cu intenția de a le atribui unei terțe persoane „nu depășește”, după părerea *tribunalului* din Berlin, „limitele criticii îngăduite” și, cu atît mai puțin, nu conține „intenția de a aduce o ofensă”.

La sfîrșitul rețetei sale „Cum se fabrică pamfletele radicale”, Zabel își amintește deodată că a rămas neplăsată *una* dintre nerușinatele născociri ale lui Vogt și în grabă mai adaugă la articolul său de fond nr. II următoarea notiță:

„În 1850 Wolf-ul parlamentului, alias *Wolf-ul cazematelor*, a mai înțocmit” (după cum crede Vogt) „o altă depeșă circulară, pe care a trimis-o «proletarilor» din Germania și *totodată* a strecurat-o poliției hanovreze”.

Cu această drăgălașă istorioară polițistă despre unul dintre foștii redactori ai lui „Neue Rheinische Zeitung”, grăsunul și democratul Zabel își ia, surizînd satisfăcut, rămas bun de la cititorii săi. Cuvintele „alias Wolf-ul cazematelor” nu-i aparțin lui Vogt, ci lui F. Zabel. Cititorii lui silezieni trebuie să știe precis că este vorba de compatriotul lor *W. Wolff*, unul dintre foștii redactori ai lui „Neue Rheinische Zeitung”. Cu cîtă grijă se străduiește bunul Zabel să stabilească pînă în cele mai mici amănunte legătura dintre „Neue Rheinische Zeitung” și poliția din Franța și din Germania! Silezienii lui ar fi putut, poate, să creadă că e vorba de *B. Wolff*, superiorul firesc (natural superior) al lui Zabel, acel *B. Wolff* care, în „alianță secretă” cu cunoscuții fabricanți de depeșe false — *Reuter* din Londra și *Havas* din Paris —, transmit prin telegraf, așa cum le convine, istoria universală. Sufletul

* Vezi volumul de față, pag. 744—745. — *Nota red.*

agenției Reuter, deci unitatea care dă viață trinității B. Wolff-Reuter-Havas, este încă cunoscutul agent secret de poliție Sigmund Engländer.

Cu toate acestea și cu toată intenția democratului Zabel de a nu aduce o ofensă, *tribunalul* din Berlin declară că cele două articole de fond ale lui Zabel „conțin”, totuși, și „declarații și afirmații” care „depășesc limitele criticii îngăduite”, fiind deci „pasibile de pedeapsă” și putînd *forma* în orice caz *obiectul unei acțiuni*. Deci s-a zis cu Zabel! Dați-mi-l încoace pe Zabel, să dîrdîie în fața tribunalului! Stop! exclamă *tribunalul*. „Declarațiile și afirmațiile” făcute în cele două articole de fond, spune *tribunalul*, „în măsura în care aparțin autorului” (Zabel) „și nu constau din simple citate din scrierile altor persoane”, nu depășesc „limitele criticii îngăduite”, nu sînt „pasibile de pedeapsă”, și de aceea nu numai că Zabel nu este pasibil de pedeapsă, dar nici nu poate fi dat în judecată, iar „dosarul trebuie clasat, cheltuielile urmînd să fie suportate de reclamant”. Deci partea calomnioasă din „declarațiile și afirmațiile” lui Zabel reprezintă niste „simple citate”. Voyons!*

Vă amintiți, desigur, că la începutul acestui capitol am arătat că, acuzîndu-l de calomnie pe Zabel, invoc în sprijinul reclamației mele patru pasaje din cele două articole de fond ale lui Zabel. În pasajul cu privire la sursele bănești ale lui „Volk” (punctul 2 din reclamația reprodusă mai sus), însuși Zabel nu pretinde că citează, și într-adevăr nu citează, căci :

Zabel („National-Zeitung” nr. 41)
„De unde proveneau banii pentru
acest ziar distribuit cu atîta dărnicie
 („Volk”) numai dumnezeu știe ;
oamenii știu că Marx și Biscoamp
n-au bani de prisos”.

Vogt („Lucrarea capitală”, pag. 212)
„Corespondentul permanent al lui
«Allgemeine Zeitung» colaborează
la acest ziar („Volk”) înființat
din fonduri de proveniență necunoscută,
deoarece nici Biscoamp,
nici Marx nu au mijloacele necesare
pentru aceasta” (adică pentru a înființa
un ziar din fonduri de proveniență necunoscută ?).

În cel de-al doilea pasaj incriminat (vezi mai sus punctul 4), în care mi se impută ticluirea unui document în numele lui Blind, Zabel chiar declară *categoric* că el vorbește în numele său, Zabel, și nu în numele lui Vogt.

„Noi” — ca suveran al împărăției zeiței Dullness, Zabel folosește, bineînțeles, pluralis majestatis — „noi credem că acestui partid” (partidului lui Marx) „nu i-a fost prea greu să facă din el (adică din Blind) țapul

* — Să vedem ! — Nota trad.

ispășitor... ; folosind aceste declarații și formulări ale lui Blind, pamfletul putea fi *ticluit* în așa fel, încât să pară opera acestuia (a lui Blind)" („National-Zeitung" nr. 41).

Al treilea pasaj incriminat de mine (vezi mai sus punctul 3) trebuie „să-l citez" încă o dată în întregime :

„În felul acesta, în 1852 a fost urzit împotriva asociațiilor muncitorești din Elveția un complot de cea mai abjectă speță, urmînd să se fabrice masiv bancnote false (*amănunte vezi la Vogt*), un complot care ar fi pricinuit autorităților elvețiene cele mai mari neplăceri dacă n-ar fi fost descoperit la timp".

Este oare acesta un „**simplu citat**", cum afirmă *tribunalul*, sau este, în general, un citat ? Este, în parte, un plagiat după Vogt, dar *în nici un caz un citat*.

În primul rînd, *însuși Zabel* afirmă că el nu citează, ci vorbește în numele său, indicînd în paranteză cititorului său : „Amănunte vezi la Vogt". Și acum să analizăm acest pasaj. La Geneva se știa că *Cherval* a sosit acolo abia în *primăvara anului 1853*, că „complotul" său și fuga sa au avut loc în *primăvara anului 1854*. De aceea, la Geneva, Vogt nu îndrăznește să afirme că „complotul a fost urzit în «1852»". Această minciună o lasă pe seama bunului Zabel din Berlin. Mai departe Vogt spune :

„Nugent" (Cherval) „*pregătise* deja în acest scop" (fabricarea de bancnote false) „diferite clișee de piatră și de cupru" („Lucrarea capitală", pag. 175).

Deci pentru falsificarea de bancnote fuseseră *deja* pregătite diferite clișee de piatră și de cupru, dar *nu fuseseră încă* fabricate bancnote și bonuri de tezaur. La Zabel, dimpotrivă, „fabricarea de bancnote false" avusese deja loc și încă „*masiv*". Vogt spune că, potrivit statutului, „scopul" complotului lui Cherval era :

„Lupta împotriva despotismului prin propriile lui mijloace, și anume prin fabricarea masivă de bancnote și bonuri de tezaur false" (l.c.).

Zabel elimină lupta împotriva despotismului, limitîndu-se la „fabricarea masivă de bancnote false". Așadar, la Zabel aceasta este o simplă infracțiune penală, nici măcar înfrumusețată în ochii membrilor „ligii secrete" prin pretextul fals al unor țeluri politice. Aceasta este maniera în care, în general, Zabel „citează" din „Lucrarea capitală". Vogt trebuia să facă din poveștile sale vînătorești o „carte".

De aceea el detaliază, lungeste, mînjește, pătează, colorează, mîzgălește, cîrpăcește, dezvoltă, incurcă, motivează, inventează, fa del cul trombeta *, și astfel sufletul falstaffian răzbate prin toate pretinsele fapte, pe care el, prin propria sa povestire, le reduce în mod inconștient la zeroul lor inițial. În schimb, Zabel, care trebuia să comprime cartea în două articole de fond și se străduia să nu scape nici o infamie, suprimă totul în afară de caput mortuum ** al fiecărui pretins „fapt”, rînduiește unul după altul aceste oscioare uscate ale calomniei și apoi înșiră cu un zel fariseic aceste mătăanii.

Să luăm, de pildă, cazul de față. Vogt își leagă scornelile sale de faptul, dezvăluit pentru prima oară de mine, că Cherval este un agent secret de poliție, aflat în solda a diferitelegații, și un agent provocator. Iată ce scrie printre altele :

„Nugent” (Cherval) „pregătise deja în acest scop” (falsificarea de bani) „diferite clișee de piatră și de cupru, și membrii creduli ai liqii secrete care urmau să transporte pachetele de bancnote false” (nefabricate încă) „în Franța, Elveția și Germania fuseseră deja desemnați ; dar totodată se făcuseră și denunțurile către poliție în care, în mod abject, au fost implicate asociațiile muncitorești etc.” („Lucrarea capitală”, pag. 175).

Vogt îl pune deci pe Cherval să denunțe poliției propriile sale operații cînd încă nu pregătise decît clișeele de piatră și de cupru necesare fabricării de bani falsi, cînd încă nu-și atinsese scopul complotului, cînd încă nu exista un corp delict și nimeni, în afară de el însuși, încă nu era compromis. Dar Chervalul vogtian se grăbește să implice „în mod abject asociațiile muncitorești” în „complotul” său. *Legatiile străine* care îl folosesc pe Cherval sînt tot atît de mărginite ca și Cherval și, pripindu-se ca și el, atrag prin

„întrebări confidențiale atenția poliției federale că în asociațiile muncitorești etc. se urzesc uneltiri politice”.

Totodată, acești nătărăi de ambasadori, care nu au răbdare să lase să se coacă complotul urzit de Cherval din ordinul lor și, în nerăbdarea lor puerilă, compromis în mod inutil pe propriul lor agent, postează la „frontiere” jandarmi pentru ca, „atunci cînd complotul va fi ajuns în stadiul” în care nu l-au lăsat să ajungă, să-i „ia în primire” pe emisarii lui Cherval

* — făcu din cur o goarnă (Dante. „Divina Comedie, Infernul”, cîntul XXI). După traducerea lui George Coșbuc. — *Nota red.*

** — textual : cap mort ; la figurat : rămășițe pămîntești. — *Nota trad.*

„împreună cu bancnotele false”, a căror fabricare au împiedicat-o,

„și să folosească această istorie pentru a porni o prigoană generală în care mase de nevinovați ar fi trebuit să plătească pentru uneltirile citorva netrebnici”.

Cînd *Vogt* spune în continuare: „Planul acestui complot era conceput în modul cel mai infam”, oricine va fi de acord că era conceput în modul cel mai prostesc, și cînd încheie cu emfază :

„Nu tăgăduiesc că am adus o contribuție esențială la zădărnicierea acestor planuri diabolice”,

oricine va înțelege caraghioslîcul acestei observații și se va prăpădi de rîs auzindu-l pe acest individ ridicol. Să comparăm acum aceasta cu versiunea, aridă ca letopisețul unui monah, a lui *Zabel* :

„În felul acesta, în 1852 a fost urzit împotriva asociațiilor muncitorești elvețiene un complot de cea mai abjectă speță, urmînd să se fabrice masiv bancnote false (amănunte vezi la *Vogt*), un complot care ar fi pricinuit autorităților elvețiene cele mai mari neplăceri dacă n-ar fi fost descoperit la timp”.

Avem aici, într-o singură frază scurtă, un întreg buchet de fapte, pe cît de seci pe atît de mirșave. „Complotul de cea mai abjectă speță” din 1852. „Fabricarea masivă de bancnote false”, adică o infracțiune de drept comun. „Compromitere deliberată” a „asociațiilor muncitorești elvețiene”, adică trădarea propriului partid. Perspectiva „celor mai mari neplăceri” pentru „autoritățile elvețiene”, adică agent provocator în interesul despoților de pe continent împotriva Republicii elvețiene. În sfîrșit, „descoperirea la timp a complotului”. Aici critica pierde toate punctele de sprijin pe care i le oferă expunerea lui *Vogt*; ele sînt pur și simplu escamotate. Trebuie să crezi sau să nu crezi. Și în felul acesta prelucrează *Zabel* întreaga „Lucrare capitală”, în măsura în care este vorba de mine și de tovarășii mei de partid. *Heine* are dreptate cînd spune că nici un om nu este atît de periculos ca un măgar turbat.

În sfîrșit, primele cuvinte ale lui *Zabel* din cel de-al patrulea pasaj incriminat de mine (vezi mai sus punctul 1), cu care începe articolul de fond nr. I, demascarea „bandei pucioasei”, sînt următoarele :

„*Vogt* spune la pag. 136 și urm.”... *Zabel* nu precizează dacă rezumă sau citează. El se ferește să folosească ghili-

melele. De fapt *el nu citează*. Acest lucru chiar era de așteptat, deoarece Zabel comprimă pag. 136, 137, 138, 139, 140 și 141 din „Lucrarea capitală” în 51 de rînduri a cite aproximativ 48 de litere fiecare, nu indică ce omite, ci, dimpotrivă, înghesuie frazele unele într-altele de parcă ar fi heringi olandezi, găsind pe deasupra în aceste 51 de rînduri loc și pentru o creație proprie. Unde dă peste o frază deosebit de murdară, o vîră, aproape intactă, în desaga sa. De altfel, el amestecă aceste extrase și nu le redă așa cum se succed în „Lucrarea capitală”, ci după cum îi vine la socoteală. Uneori el împerechează începutul unei fraze vogtiene cu coada altei fraze vogtiene. Alteori, pentru a compune o frază, folosește expresii luate dintr-o duzină de fraze vogtiene. Acolo unde la Vogt zgura stilistică împiedică continuarea limpede a calomniei, Zabel înlătură această zgoră. Vogt spune de pildă :

„de a compromite în așa măsură o serie de persoane din patrie, încît trebuiau să nu se mai opună tentativelor de șantaj și să plătească bani”.

Iar Zabel spune :

„de a compromite în așa măsură..., încît trebuiau să plătească bani”.

În alte locuri Zabel *schimbă* ceea ce îi pare echivoc în expunerea lipsită de stil a lui Vogt. Astfel Vogt spune :

„să plătească bani pentru ca banda să nu dea în vileag faptele lor compromițătoare”.

Iar Zabel scrie :

„pentru ca banda să păstreze secretul și să nu le compromită”.

În sfîrșit, Zabel intercalează fraze întregi de creație proprie, ca de pildă :

„Banda pucioasei îi supunea pe adepții ei unei discipline extrem de severe” și „ei”, adică cei ce „au continuat în rîndurile emigranților opera lui «Neue Rheinische Zeitung»”, „au devenit aliații poliției secrete din Franța și din Germania”.

Dintre cele 4 pasaje incriminate de mine, trei aparțin deci, după cum spune însuși Zabel, chiar lui, în timp ce al patrulea pretins „citat”, deși împletit cu citate, nu este un citat și cu atît mai puțin „un simplu citat”, cum susține tribunalul, și în nici un caz un citat „din scrierile altor persoane”, la plural, cum afirmă același tribunal. Dimpotrivă, în toate „declarațiile și afirmațiile” făcute de Zabel despre mine nu există nici un

singur rînd care să conțină „o critică și o apreciere” („îngăduite” sau „neîngăduite”).

Să admitem însă că *premise de fapt de la care pornește tribunalul* este tot atît de adevărată pe cît este de falsă în realitate ; să admitem că *Zabel* n-a făcut decît să citeze declarațiile lui calomnioase despre mine. Dă oare această împrejurare *tribunalului dreptul legal de a-mi interzice mie să-l dau în judecată pe F. Zabel ?* Într-o „încheiere” pe care o reproduc mai jos, **Curtea de apel regală din Prusia** arată, dimpotrivă, că,

„potrivit § 156 din Codul penal, conținutul infracțiunii nu se schimbă cîtuși de puțin în funcție de împrejurarea că faptele expuse în articolele menționate reprezintă *afirmații proprii ale autorului* sau citate din afirmațiile unor terțe persoane”.

Astfel, indiferent dacă a citat sau nu, „democratul” *Zabel* rămîne răspunzător pentru „afirmațiile” sale. *Tribunalul declarase* că *Zabel* a făcut în privința mea afirmații care în sine sînt „pasibile de pedeapsă”, numai că acestea reprezintă **citate și de aceea sînt inatacabile**. În lături cu acest *fals pretext juridic !* exclamă **Curtea de apel**. Așadar, în sfîrșit voi putea pune mîna pe *Zabel*, ușa tribunalului se va deschide, **Italia, Italia ! ***

Avocatul meu a atacat la **Curtea de apel încheierea tribunalului**, iar la **11 iulie 1860** a primit următoarea „încheiere” :

„Articolele de fond apărute în nr. 37 și 41 ale ziarului «National-Zeitung» din 22 și 25 ianuarie a.c. și intitulate «Karl Vogt și Allgemeine Zeitung» și «Cum se fabrică pamfletele radicale» nu conțin calomnii la adresa reclamantului, dr. Karl Marx din Londra. Deși, potrivit § 156 din Codul penal, conținutul infracțiunii nu se schimbă cîtuși de puțin în funcție de împrejurarea că faptele expuse în articolele menționate reprezintă *afirmații proprii ale autorului* sau *afirmații ale unor terțe persoane*, nu-i mai puțin adevărat însă că presa nu poate fi împiedicată să dezbată și să critice activitatea partidelor și disputele lor publicistice, în măsura în care din forma pe care o îmbracă polemica nu reiese *intenția de a aduce o ofensă*, ceea ce în cazul de față nu este de presupus.

În articolele menționate sînt tratate în special : conflictul dintre vederile d-rului Karl Vogt, de o parte, și cele ale ziarului «Allgemeine Zeitung» din Augsburg, de altă parte, în problema sprijinirii intereselor italiene sau ale celor austriece în legătură cu recentul război, participarea la acest conflict a așa-numitei *emigrații germane* de la Londra, care a luat atitudine în favoarea lui «Allgemeine Zeitung» din Augsburg și împotriva lui Vogt, precum și, în general, *coteriile* acestor emigranți și intrigile urzite de unii împotriva altora.

Dacă în cursul acestei expuneri, printre problemele tratate, au fost puse în discuție și relațiile dintre *reclamant* și aceste partide, precum și participarea lui parțială la activitatea lor, în special eforturile lui de a

* Italia, Italia ! (Virgil, Eneida, cartea a III-a). — *Nota red.*

ajuta «Allgemeine Zeitung» din Augsburg în polemica ei împotriva lui Voq̃t, punindu-i la dispoziție material probatoriu, atunci respectivele pasaje din ambele articole găsesc în faptele invocate chiar de *reclamant în reclamația sa mai degrabă o confirmare decît infirmarea pe care o urmărea*. Nu poate fi recunoscută ca întemeiată nici afirmația lui că a fost identificat, în mod jignitor pentru el, cu intrișurile de partid, infierate vehement în aceste articole ca *excentrice* sau ca *neprincipiale și necinstite*. Căci, dacă primul articol citează din expunerea lui Voq̃t că «emigranții din 1849 s-au adunat încetul cu încetul la Londra, unde îl venerau, în calitate de șef suprem recunoscut, pe domnul Marx» și vorbește despre o scrisoare a lui Techow : ...«din care se poate vedea felul cum Marx, cu aroganță napoleoneană izvorită din conștiința superiorității sale intelectuale, îi ține de scurt pe membrii bandei pucioasei», intitulată astfel de Voq̃t, și nu un atac la adresa lui Marx, care, dimpotrivă, este prezentat aici ca un om superior și în stare să-i țină în frâu pe ceilalți ; în nici un caz articolul nu pune persoana lui pe aceeași treaptă cu oamenii învinuiți de șantaj și denunțuri. Tot așa, în articolul al doilea nu se spune nicăieri că reclamantul a atribuit cu *rea-credință* numitului Blind paternitatea pamfletului «Avertisment» și că a trimis cu *bună-știință* lui «Allgemeine Zeitung» din Augsburg declarații inexacte ale unor terțe persoane. Înșuși reclamantul recunoaște în reclamația sa că declarația zețarului Vögele este contestabilă, deoarece reproduce afirmațiile contradictorii ale tipografului Hollinger și ale zețarului Wiehe. În plus, după cum arată însuși reclamantul, un oarecare Schaible s-a declarat ulterior autor al pamfletului, și anume după apariția celor două articole din «National-Zeitung».

De aceea apelul din 21 ale lunii trecute împotriva încheierii din 8 iunie a tribunalului regal, prin care se respinge acțiunea reclamantului, trebuie considerat nefundat și, ca atare, Curtea îl respinge. Întrucît apelul a fost respins ca nefundat, urmează să se depună imediat la casieria tribunalului local 25 de groși de argint ; în caz contrar suma va fi încasată prin executare silită.

Berlin, 11 iunie 1860

Colegiul penal al Curții de apel regale,

Secția a II-a

Guthschmidt Schultze

Către dr. în filozofie Karl Marx
prin d-l Justizrat Weber, loco”.

Cînd am primit de la avocatul meu această „încheiere”, la prima lectură am trecut peste introducere și partea finală și, întrucît eram profan în materie de drept prusian, am crezut că am în fața mea o copie după *documentul* înaintat de „democratul” F. Zabel Curții de apel în *apărarea sa*. Credeam că ceea ce spune Zabel cu privire la „vederile” (vezi anexa 15) „d-rului Karl Voq̃t și ale lui «Allgemeine Zeitung» din Augsburg”, cu privire la „interesele italiene și cele austriece”

a nimerit în pledoaria sa, probabil din greșală, dintr-un articol de fond destinat lui „National-Zeitung”.

În orice caz, în cele patru coloane consacrate mie din cele aproape șase coloane cît numără cu totul articolele lui de fond, „democratul” F. Zabel nu pomeneste *nici un cuvînt* despre aceste vederi și interese. În pledoaria sa, Zabel spune că „eu am ajutat” „«Allgemeine Zeitung» din Augsburg în polemica ei împotriva lui Vogt, punîndu-i la dispoziție material probatoriu”. El numește *procesul lui Vogt împotriva lui „Allgemeine Zeitung” o polemică a lui „Allgemeine Zeitung” împotriva lui Vogt*. Dacă proces și polemică ar fi noțiuni identice, aș mai fi avut nevoie de încuviințarea procurorului, a tribunalului, a Curții de apel etc. pentru „polemica” mea împotriva lui Zabel? Ce să mai spunem despre afirmația lui Zabel că „respectivale pasaje” din ambele lui articole de fond cu privire la legăturile mele cu „Allgemeine Zeitung” găsesc în „faptele invocate” chiar de mine „mai degrabă o confirmare decît infirmarea pe care o urmăream”! Mai degrabă decît! Jus * nu cunoaște decît: ori — ori. Și care au fost „respectivale pasaje” din articolele lui Zabel?

„Respectivele pasaje” din articolul de fond nr. 1 cu privire la legăturile mele cu „Allgemeine Zeitung” au fost:

1. În urma mărturiei mele făcute în mod public, Liebknecht ar fi devenit corespondent al lui „Allgemeine Zeitung”. În reclamația mea am arătat că spusele lui Zabel nu corespund adevărului, dar am considerat absolut de prisos să prezint alte „fapte” în legătură cu această nerozie. 2. Zabel afirmă că eu am trimis la 29 octombrie, din Londra, lui „Allgemeine Zeitung” un „document judiciar”, care la 24 octombrie se afla la tribunalul districtual din Augsburg, iar confirmarea acestui „pasaj” a găsit-o în „faptele” invocate de mine! Din faptele invocate de mine în reclamație, Zabel a văzut, e drept, că — indiferent de orice considerente politice — se impunea să trimit documentul referitor la originea „Avertismentului”, deoarece, încă înainte de începerea procesului, Vogt încercase în mod public să-mi atribuie paternitatea pamfletului. 3. „Pasajul” în care Zabel afirmă că eu sînt unul dintre corespondenții lui „Allgemeine Zeitung” l-am infirmat prin documente autentice. În ceea ce privește legăturile mele cu „Allgemeine Zeitung”, articolul de fond nr. II al lui Zabel „Cum se fabrică pamfletele radicale”, nu conținea, după cum am arătat mai sus, decît „pasajele respective” din care rezultă

* — Dreptul. — Nota trad.

că eu am ticluit „Avertismentul”, că l-am atribuit lui Blind și, cu ajutorul unei declarații false a lui Vögele, am încercat să dovedesc că este opera lui Blind. Oare „respectivale pasaje” au găsit în „faptele invocate în «reclamația mea» mai degrabă o confirmare decît infirmarea pe care o urmăream”? Zabel însuși recunoaște contrarul.

Putea oare Zabel să știe că Schaible era autorul pamfletului „Avertisment”? Trebuia oare Zabel să creadă că declarația zețarului Vögele — „contestabilă, potrivit propriei mele declarații” — corespundea adevărului? De unde reiese însă că eu i-am pretins lui Zabel să cunoască sau să creadă aceasta? Reclamația mea se referă, „dimpotrivă”, la „respectivul pasaj” al lui Zabel potrivit căruia eu am „ticluit” pamfletul „în așa fel, încît să pară opera acestuia (a lui Blind)” și că prin declarația lui Vögele am încercat apoi s-o prezint drept creația lui Blind.

În sfîrșit, am dat de un argument invocat de Zabel în apărarea sa, care mie mi s-a părut cel puțin interesant:

„Nu poate fi recunoscută ca întemeiată — spune el — nici afirmația lui” (a reclamantului Marx) „că a fost *identificat*, în mod *jignitor* pentru el, cu intrigile de partid (ale bandei pucioasei), înfierate cu vehemență în aceste articole (articolele de fond ale lui Zabel) ca *excentrice* sau ca *neprincipiale* și *necinstite*. ...În nici un caz articolul nu pune persoana lui pe aceeași treaptă cu oamenii învinuiți de șantaj și denunțuri”.

De bună seamă, Zabel nu face parte dintre acei romani despre care s-a spus: „Memoriam quoque cum voce perdidissimus” *. El și-a pierdut memoria, nu însă și graiul. Zabel transformă nu numai pucioasa, ci și banda pucioasei, făcîndu-le să treacă din stare cristalizată în stare lichidă, iar din stare lichidă în stare gazoasă, pentru ca apoi să mă amețească cu acești vapori. Banda pucioasei, afirmă el, este un „partid” cu ale cărui „intrigi” nu m-a „*identificat*” niciodată și ale cărui „șantaje și denunțuri” nici măcar pe seama oamenilor „legați” de mine nu le-a pus. Va trebui să transformăm vaporii de pucioasă în floare de pucioasă.

În *articolul de fond nr. 1 („National-Zeitung” nr. 37 din 1860)*, Zabel își începe „respectivale pasaje” despre *banda pucioasei*, denumindu-l pe „Marx” „șeful ei suprem recunoscut”. Al doilea membru al bandei pucioasei, pe care, deși ar fi servit la „o mai bună caracterizare” a ei, ce-i drept nu-l numește, ci se referă numai la el, este Friedrich Engels. Într-adevăr, el se referă la scrisoarea în care Techow relatează

* — O dată cu graiul ne-am pierdut și memoria. — *Nota trad.*

întîlnirea lui cu F. Engels, K. Schramm și cu mine. Pe primii doi, Zabel îi menționează pentru a ilustra „banda pucioasei”. Imediat după aceea pomenește de *Cherval* ca emisar londonez. Apoi urmează la rînd Liebknecht.

„Acest Liebknecht, in nomine omen*, este unul dintre cei mai servili adepți ai lui Marx... Îndată după sosirea sa, Liebknecht a intrat în serviciul lui Marx, ciștigîndu-și deplina încredere a stăpînului său”.

Imediat după Liebknecht vine „Ohly”, „de asemenea un canal al bandei pucioasei”. În sfîrșit, *Biscamp*, un alt „complice londonez”. Toate aceste informații vin una după alta în articolul de fond nr. I, dar la sfîrșitul articolului nr. II se mai adaugă și numele unui alt membru al „bandei pucioasei”, *W. Wolff* — „Wolf-ul parlamentului, alias Wolf-ul cazemateilor” —, care are importanta misiune „de a emite depeșe circulare”. Deci, potrivit „respectivelor pasaje” ale lui Zabel, *banda pucioasei* este alcătuită din : Marx, șeful suprem al bandei pucioasei ; F. Engels, „ilustrare a bandei pucioasei” ; *Cherval*, emisar londonez al bandei pucioasei ; Liebknecht, „unul dintre cei mai servili adepți ai lui Marx” ; Ohly, „de asemenea un canal al bandei pucioasei” ; *Biscamp*, un alt complice” londonez ; în sfîrșit *Wolff*, cel care scrie depeșele bandei pucioasei.

La Zabel, această *bandă a pucioasei*, atît de pestriț alcătuită, figurează în primele 51 de rînduri, alternativ, sub diferite *denumiri* : „banda pucioasei sau și *bürstenheimerii*”, „conferie care a continuat în rîndurile emigranților *opera* lui «*Neue Rheinische Zeitung*»”, „*proletarii*” sau, cum se spune în articolul de fond nr. II, „partidul «proletarilor» de sub șefia lui Marx”.

Atît în ceea ce privește personalul și denumirile bandei pucioasei. În „respectivele lui pasaje”, Zabel descrie scurt și cuprinzător felul în care era organizată. „Marx” este „șeful suprem”. *Banda pucioasei* formează cercul adepților lui „mai apropiați”, sau, după cum se exprimă Zabel în articolul de fond nr. II, „acei membri ai *partidului lui Marx* care erau în imediata lui apropiere”. Zabel indică chiar un criteriu după care pot fi recunoscuți *acei membri ai „partidului lui Marx” care erau în imediata lui apropiere*. Membrii partidului lui Marx care erau în imediata lui apropiere trebuie să-l fi văzut cel puțin o dată în viața lor pe *Biscamp*.

* — după cum arată chiar numele (a doua silabă a numelui lui Lieb-
knecht — „knecht” — înseamnă „rob, slugă”). — *Nota trad.*

„El — spune Zabel în articolul de fond nr. II —, el (Blind) declară că nu l-a văzut în viața lui pe Biscamp și deci evident el nu este unul din membrii partidului lui Marx care erau în imediata lui apropiere”.

Astfel, membrii „partidului lui Marx” care erau în imediata lui apropiere, sau banda pucioasei propriu-zisă, sînt pairii bandei, care trebuie deosebiți de a treia categorie, de masa „adeptilor”, adică de „acest grup de pierde-vară, menținut cu grijă”. Așadar, mai întii șeful suprem, Marx, apoi „banda pucioasei” propriu-zisă, sau membrii partidului lui Marx care erau în imediata lui apropiere, și la urmă masa „adeptilor”, adică „grupul pierde-vară”. În această bandă a pucioasei, împărțită în trei categorii, domnește o disciplină cu adevărat spartană. „Banda pucioasei”, spune Zabel, „îi supunea pe adepții săi unei discipline extrem de severe”, în timp ce, pe de altă parte, „Marx... îi ține de scurt pe membrii bandei pucioasei”. Este de la sine înțeles că într-o „bandă” atît de bine organizată „intrigile” care o caracterizează, „principalele ei ocupații”, faptele pe care banda qua * bandă le săvîrșește sînt înfăptuite din ordinul șefului ei suprem și prezentate de Zabel ca aparținînd exclusiv acestui șef suprem, care îi ține de scurt. Și care erau aceste ocupații, ca să spun așa, profesionale ale bandei ?

„Una dintre principalele ocupații ale bandei pucioasei era de a compromite în așa măsură o serie de persoane din patrie, încît acestea trebuiau să plătească bani grei pentru ca banda să păstreze secretul și să nu le compromită. Nu una, ci sute de scriori au fost trimise în Germania, conținînd amenințarea că orice participare la vreunul din actele revoluției va fi denunțată dacă pînă la o anumită dată o anumită sumă de bani nu va fi primită la adresa indicată... Oricine se opunea acestor intrigi nu numai că era compromis în rîndurile emigranților, dar era nimicît în presă. «Proletarii» umpleau coloanele presei reacționare din Germania cu denunțurile lor împotriva democraților care nu se plecau în fața lor; ei au devenit aliații poliției secrete din Franța și din Germania etc.” („National-Zeitung” nr. 37).

După ce începe „respectivele pasaje” cu privire la banda pucioasei cu mențiunea că eu sînt „șeful ei suprem recunoscut” și după ce enumeră „principalele ocupații” ale bandei pucioasei, adică șantaj, denunțuri etc., Zabel își încheie descrierea generală a bandei pucioasei cu următoarele cuvinte :

„ei au devenit aliații poliției secrete din Franța și din Germania. Pentru o caracterizare mai amplă, Voqt reproduce o scrisoare, datată 26 august 1850, a fostului locotenent Techow... din care se poate vedea felul cum Marx, cu aroganță napoleoneană izvorîtă din conștiința superiorității sale intelectuale, îi ține de scurt pe membrii bandei pucioasei”.

* — în calitate de. — Nota trad.

După ce începe descrierea bandei pucioasei, spunînd că eu sînt „venerat” ca „șef suprem recunoscut”, Zabel se teme deodată că cititorul ar putea să creadă că îndărătul șefului suprem recunoscut s-ar mai afla un șef suprem tainic sau că eu mă mulțumesc să fiu „venerat” ca un dalai-lama. De aceea la sfîrșitul descrierii sale, el mă transformă (vorbînd cu cuvintele sale, nu cu ale lui Vogt) dintr-un simplu șef suprem „recunoscut” într-un șef suprem care ține de scurt, dintr-un dalai-lama într-un Napoleon al „bandei pucioasei”. Și tocmai acest pasaj Zabel îl citează în pledoaria sa drept *dovadă* că nu m-a „identificat” cu „intrigile de partid” ale bandei pucioasei, „înfierate cu vehemență ca excentrice sau ca neprincipiale și necinstite”. Nu, nu chiar așa! El m-a „identificat”, dar nu „în mod jignitor pentru mine”. „Dimpotrivă”, el mi-a făcut chiar *cinstea* de a mă decreta Napoleonul extorcătorilor, al șantajștilor, al mouchards-ilor, al agenților provocatori, al falsificărilor de bani etc. Zabel pare să-și împrumute noțiunea de cinste din vocabularul *bandei loviturii de stat din decembrie*. De aici și epitetul de „napoleonian”. Dar eu îl dau în judecată tocmai pentru această *cinste* pe care mi-a făcut-o! Prin „faptele” expuse în reclamația mea **am făcut dovada** — atît de concludentă încît Zabel nu vrea cu nici un preț să răspundă la invitația mea de a se prezenta în fața unei instanțe publice — **am făcut dovada** că toate „pasajele respectivelor” despre banda pucioasei sînt născociri și minciuni ale lui Vogt, „citate” de Zabel numai pentru a mă putea „cinsti” ca pe un Napoleon al acestei bande a pucioasei. Dar nu sînt eu oare înfățișat ca „om superior și în stare să-i țină în frîu pe ceilalți”? Oare, potrivit spuselor lui, nu impun eu bandei o *disciplină*? El însuși povestește în ce constă strunirea, superioritatea, *disciplina*.

„Banda pucioasei îi supunea pe adepții săi unei *discipline extrem de severe*. Dacă vreunul din ei încerca cumva să se căpătuiască, prin însuși faptul că voia să devină independent el era considerat trădător al revoluției... Prin răspîndirea de zvonuri, scrisori etc., în rîndurile acestui grup de pierde-vară, menținut cu grijă, erau provocate tot felul de conflicte, bătăi și dueluri”.

Zabel nu se mulțumește însă cu această *descriere generală* a „intrigilor de partid” ale bandei pucioasei cu care mă „identifică” în mod condescendent.

„Un membru cunoscut al partidului lui Marx”, *Liebknecht*, „unul dintre cei mai servili adepți ai lui Marx, care și-a cîștigat deplina încredere a stăpînului său”, compromite în mod

deliberat pe muncitorii din Elveția prin „congresul revoluționar de la Murten“, unde, jubilând, îi dă „pe miinile jandarmilor care îi așteptau“. Acestui „oarecare Liebknecht i s-a atribuit la procesul de la Colonia redactarea falsului dosar de procese-verbale“. (Zabel uită, firește, să spună că falsitatea acestei născociri a lui Stieber a fost *dovedită* în mod public încă în timpul dezbaterilor). *Wolff*, unul dintre foștii redactori ai lui „*Neue Rheinische Zeitung*“, trimite din Londra „proletarilor o depeșă circulară“, avînd „totodată grijă ca ea să ajungă în miinile poliției hanovreze“.

În timp ce Zabel prezintă astfel drept agenți ai poliției secrete persoane „cunoscute“ ca avînd legături cu mine, pe de altă parte el pretinde că aș avea legături cu un „cunoscut“ agent secret al poliției, agent provocator și falsificator de bani, anume cu *Cherval*. Imediat după descrierea generală a bandei pucioasei, el afirmă că, „în dubla lor calitate de seducători revoluționari ai muncitorilor și de aliați ai poliției“, „mai mulți oameni“, printre care și *Cherval*, ar fi plecat de la Londra la Paris, unde ar fi pus la cale „așa-numitul proces al comuniștilor“ etc. În articolul de fond nr. II el continuă :

„În felul acesta, în 1852 a fost urzit un complot de cea mai abjectă speță, urmînd să se fabrice masiv bancnote false (amănunte vezi la *Vogt*) etc.“

Și ce ar găsi cititorul lui „*National-Zeitung*“ dacă ar da urmare invitației insistente a lui Zabel și *ar căuta amănunțele la Vogt*? Că eu l-am trimis pe *Cherval* la Geneva, că el a organizat, sub directa mea conducere, „complotul de cea mai abjectă speță, urmînd să se fabrice bancnote false“ etc. Cititorul trimis de Zabel la *Vogt* mai găsește și următoarele :

„În această privință, atitudinea personală a lui Marx este însă absolut lipsită de importanță, deoarece, după cum am arătat, este cu totul indiferent dacă Marx însuși face cutare sau cutare lucru sau îl face prin intermediul vreunui membru al bandei sale ; el îi domină în mod absolut pe oamenii săi“.

Dar Zabel tot nu e satisfăcut. El simte nevoia ca la sfîrșitul celor două articole de fond să-i mai șoptească cititorului său un ultim cuvînt la ureche, spunînd :

„El“ (*Blind*) „declară totodată că nu l-a văzut în viața lui pe *Biscamp* și deci, evident, el nu este unul dintre membrii *partidului lui Marx* care

erau în imediata lui apropiere. *Credem* că acestora (membrilor partidului lui Marx care erau în imediata lui apropiere) „nu le-a fost prea greu să facă din el (Blind) țapul ispășitor... *Partidul lui Marx* putea acum atribui foarte ușor lui Blind paternitatea pamfletului, tocmai deoarece... acesta din urmă, într-o discuție avută cu *Marx* și în articolul din «Free Press» exprimase păreri similare ; folosind aceste declarații și formulări ale lui Blind, *pamfletul putea fi ticluit* în așa fel, încît să pară opera acestuia (adică a lui Blind)“.

Deci „*partidul lui Marx*“ sau „*membrii partidului lui Marx* care erau în imediata lui apropiere“ alias banda pucioasei „au ticluit“ pamfletul în așa fel, încît să pară opera lui Blind ? După ce dezvoltă această ipoteză, Zabel rezumă fără comentarii sensul ei în următoarele cuvinte : „*Oricine îl poate considera după cum dorește drept autor al pamfletului pe Marx sau pe Blind*“.

Deci nu partidul lui Marx sau Blind, nici Blind sau membrii partidului lui Marx care erau în imediata lui apropiere, recte banda pucioasei, ci Blind sau Marx, *Marx sans phrases*. Partidul lui Marx, membrii partidului lui Marx care erau în imediata lui apropiere, banda pucioasei etc. nu erau, așadar, decît denumiri panteiste date lui *Marx*, persoanei lui Marx. Zabel nu numai că-l „*identifică*“ pe Marx cu „partidul“ bandei pucioasei ; la el Marx este *personificarea* bandei pucioasei. Și *același* Zabel îndrăznește să afirme în fața instanțelor judecătorești că în articolele sale de fond el nu-l „*identifică*“ pe „reclamantul“ Marx, „în mod jignitor“, cu „intrigile“ bandei pucioasei. El își dă cu pumnul-n piept și se jură că „*în nici un caz*“ nu pune persoana mea „pe aceeași treaptă cu oamenii învinuiți de șantaj și denunțuri“ ! Ce mutră, mă gîndeam eu, va face Zabel la dezbaterea publică a procesului ! Ce mutră ! Cu această exclamație optimistă am mai citit o dată documentul pe care mi-l trimisese avocatul meu ; mi s-a părut că era semnat Müller și Schultze și imediat mi-am dat seama că mă înșelasem. Ceea ce țineam în mîină nu era o pledoarie a lui Zabel, ci o „*încheiere*“ a *Curții de apel*, semnată *Guthschmidt și Schultze*, o încheiere care-mi răpea *dreptul de a intenta o acțiune* împotriva lui Zabel și, în plus, drept pedeapsă pentru „apelul“ meu îmi pune în vedere că urmează să depun imediat la casieria tribunalului din Berlin 25 de groși de argint, în caz contrar suma fiind încasată prin

executare silită. Am fost, într-adevăr, attonitus *. Însă la o nouă și temeinică lectură a „încheierii” uimirea mea a dispărut.

Exemplul I

Zabel publică în articolul de fond din „National-Zeitung” nr. 37 din 1860 :

„La pag. 136 și urm. Vogt spune : Sub numele de banda pucioasei sau și sub acela de bürstenheimeri erau cunoscuți în rîndurile emigranților din 1849 un grup de oameni care inițial au fost risipiți prin Elveția, Franța și Anglia, iar apoi s-au adunat încetul cu încetul la Londra, unde îl venerau, în calitate de șef suprem recunoscut, pe domnul Marx”.

Domnii Guthschmidt și Schultze citează în articolul de fond din „National-Zeitung” nr. 37 din 1860 :

„Căci dacă primul articol citează din expunerea lui Vogt că «emigranții din 1849 s-au adunat încetul cu încetul la Londra, unde îl venerau, în calitate de șef suprem recunoscut, pe domnul Marx»”.

Zabel spune : Un grup de oameni, cunoscuți în rîndurile emigranților din 1849 sub numele de banda pucioasei sau și sub acela de bürstenheimeri etc., s-au adunat încetul cu încetul la Londra și mă venerau acolo ca șeful lor suprem recunoscut. La domnii Guthschmidt și Schultze însă, Zabel spune : emigranții din 1849 s-au adunat încetul cu încetul la Londra (ceea ce nici nu este adevărat, deoarece o mare parte dintre emigranți s-au adunat la Paris, New York, Jersey etc.) și mă venerau ca șeful lor suprem recunoscut, o cinste care nu mi s-a făcut și pe care nu mi-au atribuit-o nici Zabel, nici Vogt. Domnii Guthschmidt și Schultze nu rezumă nicidecum textul, ci citează, punînd în ghilimele, drept frază reprodușă „din expunerea lui Vogt” în primul articol de fond al lui Zabel, o frază pe care Zabel nu a publicat-o nicăieri. Probabil că domnii Guthschmidt și Schultze au avut la îndemînă o ediție secretă a nr. 37 al lui „National-Zeitung”, cu totul necunoscută mie și publicului cititor. Prin aceasta se explică toate confuziile.

Ediția secretă a nr. 37 al lui „National-Zeitung” diferă de ediția curentă a aceluiași număr nu numai prin deosebirea de text din cuprinsul anumitor fraze. Întregul conținut al primului articol de fond din ediția curentă nu are, cu excepția câtorva cuvinte, absolut nimic comun cu contextul ediției secrete.

* — zgduuit. — Nota trad.

Exemplul al II-lea

Decretîndu-mă pe mine șeful suprem al bandei pucioasei, Zabel publică în nr. 37 al lui „National-Zeitung” :

„Această confrerie” (banda pucioasei) „...a continuat în rîndurile emigranților opera lui «Neue Rheinische Zeitung»... Una dintre principalele ocupații ale bandei pucioasei era de a compromite în așa măsură o serie de persoane din patrie, încît acestea trebuiau să plătească bani grei... «Proletarii» umpleau coloanele presei reacționare din Germania cu denunțurile lor..., ei au devenit aliații poliției secrete din Franța și din Germania. Pentru o caracterizare mai amplă” (a acestei „bande a pucioasei” sau a „proletarilor”), „Vogt reproduce... o scrisoare... a lui Techow... în care sînt descrise principiile, intrigile etc. ale «proletarilor»... și din care se poate vedea felul cum Marx, cu aroganță napoleoneană izvorită din conștiința superiorității sale intelectuale, îi ține de scurt pe membrii bandei pucioasei”.

Domnii Guthschmidt și Schultze citează în „National-Zeitung” nr. 37, după ce Zabel m-a decretat șef suprem al emigrației din 1849 :

„și dacă el” (primul articol din „National-Zeitung”) „vorbește apoi despre o scrisoare a lui Techow «...din care se poate vedea felul cum Marx, cu aroganță napoleoneană izvorită din conștiința superiorității sale intelectuale, îi ține de scurt pe membrii bandei pucioasei»”.

Din moment ce judecătorii au căderea de a acorda sau refuza persoanelor particulare dreptul de a intenta o acțiune, domnii Guthschmidt și Schultze erau nu numai îndreptățiți, dar chiar obligați să-mi refuze dreptul de a intenta o acțiune împotriva lui Zabel. Conținutul articolului de fond reprodus de ei în nuce * după ediția secretă a nr. 37 al lui „National-Zeitung” exclude cu desăvîrșire orice corp delict. Într-adevăr, ce publică Zabel în această ediție secretă? În primul rînd, îmi face cinstea nemeritată de a-i pune pe toți emigranții care s-au adunat în 1849 la Londra să mă „venereze” ca „șef suprem recunoscut”. Și numai pentru atîta lucru să-l „dau în judecată”? Iar în al doilea rînd Zabel îmi face cinstea, tot atît de nemeritată, de a afirma că eu „îin de scurt” o oarecare bandă a pucioasei, care de altfel nu a avut nimic de-a face cu mine, tot așa cum în 1848—1849 aș fi ținut de scurt pe Zabel & Co. Și numai pentru atîta lucru „să-l dau în judecată” pe Zabel?

* — în germene; aici în sensul de „pe scurt”. — Nota trad.

De aici se vede la ce confuzii se ajunge cînd legislația permite unor judecători-slujbași „să decidă”, și încă în secret, dacă o persoană are sau nu dreptul de a da în judecată altă persoană, de pildă, pentru calomnii publicate în „National-Zeitung”. Reclamantul face o *reclamație* pe baza ediției curente a nr. 37 al lui „National-Zeitung”, difuzat, poate, în 10.000 de exemplare, iar judecătorul decide pe baza unei *ediții secrete* a aceleiași număr, scoasă numai pentru el. Cît de puțin asigură această procedură pînă și simpla identitate a corpului delict!

Disponînd că în fiecare caz în parte dreptul persoanei particulare de a intenta o acțiune în justiție depinde de încuviințarea judecătorului, legislația prusiană pornește de la considerentul că statul, ca putere părintească, trebuie să tuteleze și să reglementeze viața privată a copiilor statului. Dar, chiar din punctul de vedere al legislației prusiene, „încheierea” *Curții de apel* pare stranie. De bună seamă, legislația prusiană vrea să înlăture posibilitatea unor reclamații complet nefundate; de aceea — dacă înțeleg bine spiritul acestei legislații și presupun cu drept cuvînt că ea nu urmărește o sistematică denegare de dreptate —, de aceea ea acordă judecătorului dreptul de a respinge acțiunea, dar numai în cazul cînd prima facie * *acțiunea apare lipsită de obiect*, dacă deci prima facie acțiunea apare nefundată. Este oare aplicabil acest drept în cazul de față? *Tribunalul* constată că articolele de fond ale lui Zabel conțin într-adevăr afirmații „jignitoare” la adresa mea și sînt deci „pasibile de pedeapsă”. El îl apără pe *F. Zabel* de răzbunarea mea legitimă numai pe considerentul că calomniile proferate de *F. Zabel* nu sînt „decît simple citate”. *Curtea de apel* declară: citate sau necitate, afirmațiile jignitoare sînt, din punct de vedere legal, în egală măsură pasibile de pedeapsă; la rîndul ei, însă *Curtea de apel* neagă că articolele de fond ale lui Zabel conțin, în general, afirmații jignitoare — citate sau necitate — la adresa mea. Reiese, așadar, că *Tribunalul* și *Curtea de apel* au despre însuși conținutul delictului păreri nu numai diferite, ci chiar de-a dreptul contradictorii. *Tribunalul* găsește afirmații jignitoare la adresa mea acolo unde *Curtea de apel* nu le găsește. Aceste păreri contradictorii ale judecătorilor în ceea ce privește conținutul delictului dovedesc în mod convingător că în cazul de față există prima facie un obiect al acțiunii. Dacă Papinian și Ulpian

* — la prima vedere. — *Nota trad.*

spun : această afirmație tipărită este jignitoare, iar Mucius Scaevola și Manilius Brutus asigură dimpotrivă : această afirmație tipărită nu este jignitoare, ce va gândi poporul quiriților ? ⁵⁹⁷ De ce n-ar crede poporul, împreună cu Ulpian și Papinian, că Zabel a publicat în numerele 37 și 41 ale lui „National-Zeitung” afirmații jignitoare la adresa mea ? Dacă aş asigura poporul quiriților că Mucius Scaevola și Manilius Brutus mi-au dat un certificat secret cum că afirmațiile și declarațiile „jignitoare” ale lui Zabel nu privesc nicidecum persoana mea, poporul quiriților va ridica din umeri cu un : à d'autres*.

Întrucît *Curtea de apel* decide în ultimă instanță în problema *elementelor constitutive ale delictului*, adică în cazul de față trebuia să decidă în ultimă instanță dacă *într-adevăr* cele două articole de fond ale lui Zabel conțin afirmații care aduc o atingere onoarei mele și dacă există intenția de a aduce o astfel de atingere, și întrucît *Curtea de apel* neagă existența acestui *element constitutiv al delictului*, un recurs la *Curtea de casație* nu putea decît să pună problema dacă *încheierea* Curții de apel nu se bazează, în fond, pe o eroare de drept ? În „*încheierea*” sa, *chiar Curtea de apel a stabilit în fond* că Zabel atribuie *bandei pucioasei* „intriği neprincipiale și necinstite”, „denunțuri și șantaj”, *aceleiași bande a pucioasei* pe care același Zabel, în același articol de fond, o califică de-a dreptul ca „*partid al lui Marx*” sau „*ca acei membri ai partidului lui Marx care erau în imediata lui apropiere*”, avîndu-l pe „Marx” ca „șef suprem” recunoscut, care o ține de scurt. Avea oare *Curtea de apel* dreptul *legal* de a nu găsi în toate acestea o atingere adusă onoarei mele ? În legătură cu aceasta, în recursul înaintat *Curții de casație*, apărătorul meu, d-l Justizrat Weber, relevă printre altele :

„E adevărat că nicăieri nu se spune direct” (în articolele lui Zabel) „că Marx a extorcat bani, că a făcut denunțuri și a fabricat bani falși. Dar oare acest lucru nu este destul de limpede exprimat în următoarea declarație : Marx a fost șeful suprem al unui partid care urmărea susarătatea scopuri imorale și pedepsite de lege ? Nici un om cu judecată sănătoasă și fără idei preconcepute nu va nega că șeful suprem al unei asociații care urmărește și se ocupă mai ales cu săvîrșirea de infracțiuni nu numai că aprobă mașinațiile acestei asociații, dar chiar le pune la cale și le conduce, trăgînd foloase de pe urma lor ; și acest șef suprem poartă incontestabil o dublă răspundere, nu numai ca participant, dar și ca autor moral, chiar dacă, în ceea ce-l privește, nu s-ar putea face dovada unei singure fapte din care să reiasă participarea lui directă

* — la alții. — Nota trad.

la comiterea unei anumite infracțiuni. *Punctul de vedere enunțat în încheierea atacată cu recurs (a Curții de apel) poate avea drept consecință că bunul renume al unui om rămîne la discreția aceluia care vor să-l distrugă. În loc să afirme în mod mincinos despre A că a săvîrșit o crimă, calomniatorul n-are decît să spună că undeva există o bandă de asasini și că A este capul acestei bande. Punctul de vedere al Curții de apel asigură acestui calomniator o impunitate deplină. Just ar fi însă ca pe-deapsa pentru calomnie să-l lovească pe calomniator indiferent dacă, contrar adevărului, va numi pe cineva tîlhar sau căpetenie de tîlhari“.*

Din punctul de vedere al bunului-simț elementar, avem aici într-adevăr o calomnie. Dar este ea calomnie și din punctul de vedere al legii prusiene? Curtea de apel spune : nu ; apărătorul meu : da. Dacă, respingînd punctul de vedere al tribunalului, Curtea de apel a statuat că *forma de citat nu-l apără pe calomniator de urmărire penală*, de ce n-ar respinge Curtea de casație punctul de vedere al Curții de apel, statuînd că nici *forma confuză și indirectă* de calomnie nu-l apără pe calomniator de urmărire? Asupra acestui moment juridic, asupra acestei erori de drept comise de Curtea de apel în legătură cu elementele constitutive ale delictului, apărătorul meu a făcut recurs la **Curtea de casație**, adică, ca să spunem așa, la *areopag*. Curtea de casație „a decis“ :

„I. Recursul dv. din 23 august a.c. împotriva încheierii din 11 iulie a.c. dată de Colegiul penal al Curții de apel regală asupra acțiunii pentru ofensă introduse de dr. K. Marx împotriva d-rului Zabel, redactorul lui «National-Zeitung», pentru faptul de calomnie se respinge ca nefundat. II. În cele două articole de fond incriminate din «National-Zeitung», Curtea de apel regală nu a găsit nimic care să reprezinte o ofensă obiectivă la adresa reclamantului și n-a constatat existența unei intenții de a-l ofensa și, ca atare, Curtea a procedat bine refuzînd să dea curs acțiunii de calomnie. Problema dacă există în mod obiectiv o atingere adusă onoarei și dacă a existat intenția de a face acest lucru este o chestiune de fapt a cărei soluționare nu poate fi atacată cu recurs decît atunci cînd instanța de apel comite în această privință o eroare de drept. III. În cazul de față însă nu s-a comis o asemenea eroare de drept. IV. 25 de groși de argint cheltuieli de judecată, trebuie depuși în termen de o săptămînă la casieria Tribunalului regal din localitate.

Berlin, 5 octombrie 1860

Curtea de casație regală
v. Schlickmann

D-lui Justizrat Weber, loco“.

Pentru o mai ușoară orientare am numerotat diferitele părți ale „deciziei“ date de Curtea de casație.

La punctul I, d-l von Schlickmann arată că recursul împotriva încheierii Curții de apel a fost „respins“. La punctul II,

d-l von *Schlickmann* face teoria competenței Curții de apel în raport cu cea a Curții de casație — o digresiune didactică care nu are, evident, nici o legătură cu cazul de față. La punctul IV i se pune în vedere d-lui Weber ca în termen de o săptămână să depună 25 de groși de argint la casieria Tribunalului din Berlin, ceea ce este o *urmare* a „deciziei”, dar, firește, nu *motivul* ei.

Unde se afla însă *motivarea deciziei* de respingere? Unde este răspunsul la recursul atât de amănunțit al apărătorului meu? Iată-l:

Punctul III. „În cazul de față însă **nu s-a comis o eroare de drept**”.

Dacă din această frază de la punctul III ștergem cuvintele *nu*, *motivarea* va suna: „În cazul de față însă *s-a comis o eroare de drept*”. Și atunci ar fi anulată încheierea Curții de apel. Ea rămâne deci în vigoare numai datorită cuvântului *nu* de la sfârșitul frazei, cu ajutorul căruia d-l von *Schlickmann* „respinge”, în numele Curții de casație, recursul d-lui Justizrat Weber.

Αὐτότατος ἔφη* *Nu!* D-l von *Schlickmann* nu combate considerentele juridice expuse de apărătorul meu, el *nu* le discută, nici măcar *nu* le *menționează*. D-l von *Schlickmann* a avut, firește, suficiente motive pentru „decizia” sa, dar el le trece sub tăcere. *Nu!* Forța probatorie a acestui cuvântel rezidă exclusiv în autoritatea, în poziția ierarhică a persoanei care îl rostește. În sine, „nu” nu dovedește nimic. *Nu!* Αὐτότατος ἔφη.

Astfel mi-a **interzis** și Curtea de casație să-l **dau în judecată** pe „democratul” **F. Zabel**.

Așa s-a încheiat *procesul meu cu tribunalele prusiene*.

*— El însuși a spus-o. — *Nota trad.*

XII. Anexe

1. Expulzarea lui Schily din Elveția

Spre regretul meu, din lipsă de spațiu, nu pot reproduce aici decât fragmente dintr-o scrisoare a lui Schily referitoare la expulzarea lui din Elveția, în care printr-un exemplu este ilustrat felul cum erau tratați emigranții care nu fuseseră membri ai parlamentului. Scrisoarea începe prin a relata că doi emigranți germani, B. și I. *, prieteni cu Schily, după ce părăsiseră Geneva, au fost arestați în timpul unei călătorii prin Elveția ; mai târziu, puși în libertate de către Druey, ei s-au înapoiat la Geneva.

„Din însărcinarea lor — continuă Schily — m-am dus la Fazy pentru a afla dacă vor fi urmăriți. El m-a liniștit, încredințându-mă că în calitatea lui de șef al autorităților cantonale le va respecta incognitul ; în ceea ce privește însă autoritățile federale, din partea lor nu s-a primit nici o dispoziție, și că așa face bine, referindu-mă la cele ce-mi comunicase, să mă adresez au Chef du département de justice et de police **, d-l Girard, ceea ce am și făcut, obținând aproape același succes. I-am lăsat adresa mea pentru eventualitatea că ar sosi vreo dispoziție din partea autorităților federale. Cîteva săptămîni mai târziu vine la mine un funcționar al poliției și îmi cere adresele lui B. și I. Am refuzat s-o fac și m-am dus în grabă la Girard și, la amenințarea acestuia că mă va expulza dacă nu-i voi comunica adresele, i-am răspuns că, potrivit înțelegerii noastre, pot fi chemat ca intermédiaire ***, în nici un caz însă ca dénonciateur ****. La care mi-a spus : «Vous avez l'air de vouloir vous interposer comme ambassadeur entre moi et ces réfugiés, pour traiter de puissance à puissance» *****. La aceasta i-am răspuns : «Je n'ai pas l'ambi-

* — Biscamp și Imandt. — *Nota red.*

** — șefului departamentului de justiție și poliție. — *Nota trad.*

*** — intermediar. — *Nota trad.*

**** — denunțător. — *Nota trad.*

***** — Aveți aerul de a voi să vă interpuneți ca ambasador între mine și acești refugiați, pentru a trata ca de la putere la putere. — *Nota trad.*

tion d'être accrédité ambassadeur près de vous*». Și, într-adevăr, am fost lăsat să plec fără ceremonialul convenit unui ambasador. În drum spre casă am aflat că cei doi, B. și I., fuseseră găsiți, arestați și duși la închisoare; astfel puteam considera că nu mai existau motive ca să mă mai pască amenințarea menționată mai sus. N-am pus însă la socoteală ziua de 1 aprilie; în această zi de rău augur a anului 1852 un funcționar al poliției m-a oprit pe stradă și m-a invitat să-l însoțesc la Hôtel de ville** sub pretextul că vor să mă întrebe ceva. La primărie, consilierul de stat Tourte, comisar genevez pentru expulzarea emigranților, ad latus*** al comisarului federal pentru aceleași probleme, Trog, aflat pe atunci la Geneva, mi-a comunicat că sint expulzat și că trebuie să mă trimită imediat la Berna. El mi-a exprimat regretele sale, deoarece autoritățile cantonale nu au nimic împotriva mea, dar comisarul federal insistă asupra expulzării mele. La cererea mea de a fi adus în fața acestuia din urmă, mi-a răspuns: «Non, nous ne voulons pas que le commissaire fédéral fasse la police ici»****. Prin aceasta el a contrazis ceea ce îmi comunicase anterior și, în general, a ieșit din rolul său de consilier de stat genevez, rol care consta în a se opune cu falsă pudoare liberală cererilor de expulzare venite din partea autorităților federale și în a nu ceda decît forței, dar și în a ceda cu plăcere sau resemnare unei gentile pressure*****. O altă particularitate a acestui rol consta în a răspîndi în spatele celui expulzat zvonul că ar fi spion și că trebuia îndepărtat în interesul «cauzei drepte»... Astfel, Tourte a povestit ulterior emigranților că a trebuit să mă îndepărtez, deoarece aș fi fost de convență cu comisarul federal, acționînd împotriva măsurilor luate de el (Tourte) pentru apărarea sãu regret (al lui Tourte), a dispus expulzarea mea. Quelles tartines !***** Ce minciuni și contradicții ! Și totul pentru un pic de aura popularis*****. Firește, acest domn face carieră pentru că se orientează după cum bate vîntul. Membru în Marele consiliu al Genevei și în Consiliul de stat al Genevei, membru al Consiliului cantoanelor sau al Adunării naționale a Elveției, din naștere consilier al confuziilor — nu-i mai lipsește decît să fie membru al Consiliului federal pentru a asigura Elveției liniștea; nu degeaba e scris: Providentia dei et confusione hominum Helvetia salva fuit*****.

După sosirea sa la Londra, Schily a trimis împotriva calomniilor lui Tourte o reclamație gazetei geneveze „Indépendant”, care se afla sub influența lui Raisin — despre acesta va fi vorba mai jos — și care nu de mult înfierase cu vehemență loviturile de copite cu care „les faiseurs ***** liberali, după ce

* — Nu am ambiția de a fi acreditat pe lingă dumneavoastră în calitate de ambasador. — *Nota trad.*

** — primărie. — *Nota trad.*

*** — adjunct. — *Nota trad.*

**** — Nu, nu vrem ca comisarul federal să facă aici pe polițistul. — *Nota trad.*

***** — presiuni ușoare. — *Nota trad.*

***** — Ce prostii ! — *Nota trad.*

***** — popularitate efemeră. — *Nota trad.*

***** — Providența divină și erorile oamenilor au salvat Elveția.

— *Nota trad.*

***** — panglicarii. — *Nota trad.*

ii calomniau, îi izgoneau pe emigranții din Elveția". Reclamația nu a fost luată în considerare.

„De la Hôtel de ville din Geneva — continuă Schily — am fost dus la închisoare, iar a doua zi, sub escortă polițienească, am fost trimis cu poșta la Berna, unde domnul Druey m-a ținut timp de 14 zile în cea mai strictă izolare, în așa-numitul «Turn vechi»...”

În corespondența sa cu deținutul Schily — asupra căreia vom reveni mai jos —, Druey dădea toată vina pe cantonul Geneva, în timp ce Tourte asigura că toată vina o poartă autoritățile federale, căci *cantonul Geneva nu are absolut nimic împotriva lui Schily*. Asigurări în același sens îi dăduse cu puțin timp înainte judecătorul de instrucție genevez Raisin. Despre acesta din urmă, Schily scrie, printre altele :

„Cu ocazia unui concurs federal de tir care a avut loc la Geneva în vara 1851, Raisin preluase redacția revistei «Journal du tir Fédéral», scrisă în limbile franceză și germană, și mă angajase în calitate de colaborator, promițându-mi un onorariu de 300 de franci. Una din obligațiile mele consta, printre altele, în a nota flagrante delicto * discursurile de bun venit și rămas bun rostite în limba germană de președintele comitetului, Tourte ; această sarcină — e cazul aici să-mi exprim, deși cam târziu, recunoștința față de Tourte — mi-a fost mult ușurată prin faptul că adresa întotdeauna diferitelor delegații de trăgători aproximativ aceleași cuvinte entuziaste cu mici variante, după cum avea de salutat ursul din Berna, taurul din Uri sau delegații din alte cantoane ; mai ales la refrenul : «Dacă ar veni însă vreodată ziua primejdiei, atunci vom etc.» puteam lăsa liniștit condeiul din mână, iar la întrebarea lui Raisin de ce o *lac*, răspundeam : c'est le refrain du danger, je le sais par coeur **. În locul onorariului de 300 de franci, pe care mi-l câștigasem cu atîta trudă, am primit de la Raisin, cu chiu și cu vai, numai 100, plus promisiunea unei viitoare colaborări, și anume la o revistă politică ce avea de gînd s-o înființeze la Geneva cu scopul ca, independent de toate partidele existente, să desfășoare o luptă pe toate fronturile și în special împotriva guvernului «liberal» de pe atunci, Fazy-Tourte, deși Raisin însuși făcea parte din acest guvern. Era omul potrivit pentru o asemenea acțiune — în stare, după cum îi plăcea să se laude, «d'arracher la peau à qui que ce soit» ***. În consecință, mi-a dat sarcina să stabilesc în timpul călătoriei mele prin Elveția, pe care am întreprins-o după truda grea cu «tirul federal», legături pentru revista proiectată, ceea ce am și făcut, prezentîndu-i la înapoiere un raport scris. Între timp însă, vîntul și-a schimbat complet direcția și l-a purtat, cu toate pînzele sus, din expediția sa de corsar în tihnitul port al guvernului existent. J'en étais donc pour mes frais et honoraires ****, pe care i le-am reclamat — și le mai reclam și astăzi — în zadar, deși a devenit un om bogat... Scurt timp înainte de arestarea mea, el m-a încredințat solemn că,

* — în flagrant delict ; aici în sens de : pe loc, imediat. — *Nota trad.*

** — e refrenul cu primejdia, îl știu pe de rost. — *Nota trad.*

*** — să juipoaie pielea de pe oricine o fi. — *Nota trad.*

**** — Am rămas deci cu cheltuielile și cu onorariile neplătite. — *Nota trad.*

după cum l-a asigurat însuși prietenul său Tourte, nici vorbă nu poate fi de o expulzare a mea și că nu trebuie să întreprind nici un fel de demersuri preventive în legătură cu amenințarea proferată de Girard... La o scrisoare pe care i-am scris-o de profundis * turnului vechi al închisorii, rugându-l să-mi plătească un mic aconto asupra sumei datorate și să-mi dea explicații cu privire la cele întâmplate (arestarea mea etc.), el n-a răspuns, deși a dat asigurări persoanei care-i adusese scrisoarea că-mi va satisface cererile..."

„...Cîteva luni mai tîrziu, K., un om de nădejde și lipsit de prejudecăți, mi-a scris că expulzarea mea ar fi fost pusă la cale de către *parlamentarii* emigranți, fapt ce mi-a fost confirmat mordicus ** și de *Ranickel*, care adăugase cîteva rînduri la scrisoare. Aceeași părere mi-a fost în repetate rînduri confirmată de oameni bine informați cu care am avut ulterior ocazia să discut despre acest incident... Și totuși nu eram propriuzis un parlamentarofag, asemenea hienei *Reinach* care zi de zi îl tira pe răposatul regent al imperiului *Vogt* din mormîntul imperiului la dejunul de la Berna, unde acesta, ca un fel de «Prometeu înlăntuit», ședea reîncarnat și, spre groaza generală, era înghițit fără milă, între poire et fromage***, atît ca mumie cît și ca încarnare. Ce-i drept, n-am fost un admirator al isprăvilor parlamentului, — dimpotrivă ! Or fi vrînd oare acești domni să se răzbune pentru această atitudine a mea izgonindu-mă din imperiu — socotind Elveția ca făcînd parte din imperiu, deoarece constituția imperiului, inclusiv procesele-verbale ale hotărîrilor luate de parlamentul imperiului sînt înmormîntate aici ? Mai degrabă cred că suspi-ciunea care a dus la prigonirea mea provine din revolta parlamentarilor — menționată în scrisoarea mea anterioară — împotriva comitetului emigranților din Geneva, înființat de mine, Becker și de cîțiva cetățeni genezezi... Ei înșiși nu au fost unanimi în ceea ce privește motivele pentru care voiau să uzurpeze repartizarea banilor destinați emigranților. Unii dintre ei, printre care Dentzel, din mica Cameră badeneză, voiau — spre deosebire de practica *noastră* care urmărea să ajute în special pe muncitorii aflați în mizerie — să șteargă de *preferință* lacrimile martirilor de profesie, eroilor revoluției, fiilor patriei care apucaseră cîndva zile mai bune... Is fecit cui prodest****, spun juriștii, iar cum activitatea mea era, ce-i drept, incomodă pentru acești domni, a luat naștere bănuiala că ei ar fi făcut uz de influența lor pe lîngă cercurile guvernante pentru a mă înlătura. Se știa, într-adevăr, că foloseau aurem principis*****, că erau în orice caz suficient de apropiați de această ureche pentru a-i șopti cîte ceva despre caracterul meu *neastîmpărat* și că în special principeps***** Tourte îi convocase în cîteva rînduri..."

După ce a povestit cum a fost scos din turnul vechi de la Berna și trimis la Basel și apoi expulzat din Elveția în Franța, Schily continuă :

* — din adîncurile. — *Nota trad.*

** — categoric. — *Nota trad.*

*** — textual : între pară și brînză ; aici : la desert. — *Nota trad.*

**** — A făcut-o cel care trage foloasele. — *Nota trad.*

***** — urechea autorităților. — *Nota trad.*

***** — șeful. — *Nota trad.*

„În ce privește cheltuielile ocazionate de expulzarea emigranților, sper că ele nu sînt suportate de vistieria federală, ci de cea a Sfintei Alianțe. Într-adevăr, într-o zi, la cîțva timp după venirea noastră în Elveția, *prințesa Olga* lua prinzul într-un restaurant din Berna cu însărcinatul cu afaceri *rus* din acest oraș. Entre poire et fromage (sans comparaison* cu teribilul *Reinach*), alteța sa a spus comeseanului ei: «Eh bien, Monsieur le baron, avez-vous encore beaucoup de réfugiés ici?» «Pas mal, Princesse»** — răspunde acesta —, «bien que nous en ayons déjà beaucoup renvoyé. M. Druey fait de son mieux à cet égard, et si de nouveaux fonds nous arrivent, nous en renverrons bien encore»***. Aceste cuvinte le-a auzit și mi le-a comunicat chelnerul de serviciu, care în timpul campaniei pentru constituția imperiului a făcut parte din detașamentul de voluntari de sub comanda mea».

În timpul expulzării, lui Schily i s-au pierdut bagajele în mod misterios, fără a li se putea da de urmă.

„Pînă astăzi a rămas un mister cum s-a putut întîmpla ca din haosul de colete aflate într-un tren cu emigranți germani (agentul de emigrare Klenk, căruia autoritățile federale elvețiene îi încredinșaseră transportul nostru pînă la Hâvre, ne-a atașat la Basel la acest tren, amestecînd complet toate bagajele refugiaților politici cu bagajele celorlalți emigranți) să dispară deodată la Hâvre tocmai bagajele mele; aceasta a putut să se întîmple numai datorită existenței unei liste a refugiaților politici și a bagajelor lor. S-ar putea ca consulul elvețian, comerciantul Wanner din Hâvre, care avea sarcina de a ne trimite mai departe, să dețină informații mai precise. El ne-a promis despăgubiri complete. Ulterior, Druey mi-a confirmat această promisiune printr-o scrisoare pe care am trimis-o avocatului Voqt din Berna pentru a susține reclamația ce o adresasem Consiliului federal, dar pînă acum n-am putut-o căpăta înapoi, cum în general n-am primit de la el nici un răspuns la nici una din scrisorile mele. În schimb, în vara anului 1856, Consiliul federal mi-a respins reclamația fără să-și fi motivat hotărîrea...

Toate acestea însă, ca și în genere toate expulzările cu jandarmi, cătușe etc., sînt fleacuri în comparație cu repatrierea așa-numiților bade-nezi mai puțin compromiși. Aceste repatrieri se practicau cu un fel de bunăvoință sub pretextul unei înțelegeri prietenești intervenite între vecini; repatriții căpătau certificate de călătorie speciale cu dispoziția ca după sosirea în patrie să se prezinte la autoritățile locale, unde însă, în loc să-și poată vedea de meserie, așa cum credeau, trebuiau să treacă prin felurite penitențe cu totul neașteptate. Suferințele nemaipomenite ale acestor extrădați (căci extrădare este cuvîntul cel mai potrivit) își mai așteaptă istoriograful și răzbunătorul.

Este o laudă pentru un om «dacă poți vorbi despre greșelile lui fără ca el să înceteze de a fi mare», spune Tacitus elvețian despre Elveția. Iar material pentru asemenea laudă nu lipsește; a o lauda în felul acesta nu o diminuează... qui aime bien, châtis bien****. Și într-adevăr, în ce mă

* — fără vreo comparație. — *Nota trad.*

** — „Ei bine, domnule baron, mai aveți mulți emigranți aici?” „Destui, alteță”. — *Nota trad.*

*** — „deși am expulzat destul de mulți. Domnul Druey face în această privință tot ce poate, și dacă ne vor sosi noi fonduri, vom expulza și mai mulți”. — *Nota trad.*

**** — pe cine iubești mult, aceluia îi ceri mult. — *Nota trad.*

privește, am toată simpatia pentru Elveția. Atît țara cit și poporul îmi plac mult. Oricînd gata să minuiască cu pricepere vechea sa pușcă păstrată printre alte vechituri ale casei, pentru a apăra glorioasele tradiții istorice și folositoarele cuceriri moderne, elvețianul este în ochii mei o figură foarte respectabilă. El merită simpatia străinilor, deoarece el însuși simpatizează cu lupta dusă de alții pentru o soartă mai bună. «Aș fi preferat să-i fi murit lui Dumnezeu cea mai bună pereche de îngeri !», a spus un țaran elvețian înciudat de eșecul răscoalei din Germania de sus. Poate că pentru reușita răscoalei n-ar fi riscat atelajul său de cai, — mai degrabă propria sa piele împreună cu vechea sa pușcă. În fundul sufletului său, elvețianul nu e *neutru*, deși păstrează neutralitatea în virtutea proprietății sale moștenite și pentru apărarea ei. De altfel, această crustă veche a neutralității, care ascunde adevărul său fond, evident, nu va rezista acestui dute-vino de picioare străine — și aceasta e doar esența neutralității —, ea va trosni curînd și se va sparge și atunci atmosfera se va purifica”.

Iată ce a scris Schily. În turnul închisorii din Berna el nu a reușit să aibă o întrevvedere cu Druey, dar a avut un schimb de scrisori cu acest domn. La o scrisoare, în care Schily îl întreabă din ce motive a fost arestat și cere autorizația să-l consulte pe avocatul Wyss din Berna, Druey răspunde la 9 aprilie 1852 :

„...L'autorité genevoise a ordonné votre renvoi du Canton, vous a fait arrêter et conduire à Berne à la disposition de mon département, parce que vous vous êtes montré un des réfugiés les plus remuants et que vous avez cherché à cacher I. et B., que vous vous étiez engagé à représenter à l'autorité. Pour ce motif et parce que votre séjour ultérieur en Suisse nuirait aux relations internationales de la Confédération, le Conseil fédéral a ordonné votre renvoi du territoire suisse etc. „Comme votre arrestation n'a pas pour but un procès criminel ou correctionnel, mais *une mesure de haute police*... il n'est pas nécessaire que vous consultiez l'avocat. D'ailleurs, avant de... autoriser l'entrevue que vous me demandez avec M. l'avocat Wyss, je désire savoir le but de cette entrevue” *.

Toate scrisorile pe care, după repetate cereri, i s-a permis lui Schily să le scrie prietenilor săi din Geneva trebuiau trimise în prealabil domnului Druey, pentru ca acesta să ia cunoștință

* „...Autoritățile din Geneva au ordonat expulzarea dumneavoastră din Canton, au dispus arestarea și trimiterea dumneavoastră la Berna, la dispoziția departamentului meu, deoarece v-ați dovedit a fi unul dintre emigranții cei mai recalcitranți și ați încercat să-i ascundeți pe I. și B., pe care vă obligaserăți să-i denunțați autorităților. Pentru acest motiv și pentru că șederea dumneavoastră în continuare în Elveția ar dăuna relațiilor internaționale ale Confederației elvețiene, Consiliul federal a dispus expulzarea dumneavoastră din Elveția etc. ... Intrucît arestarea dumneavoastră nu are drept scop un proces penal sau corecțional, ci reprezintă o măsură determinată de înalte considerente de stat, nu este necesar să consultați un avocat. De altfel, înainte de a... autoriza întrevvederea cu d-l avocat Wyss, pe care mi-o solicitați, aș dori să cunosc scopul acestei întrevvederi”. — Nota trad.

de ele. Într-una din aceste scrisori, Schily folosește expresia „*Vae victis*” *. La 19 aprilie 1852, Druey îi scrie în această privință :

„Dans le billet que vous avez adressé à M. J.** se trouvent les mots : *vae victis*... Cela veut-il dire que les autorités fédérales vous traitent en vaincu ? S'il en était ainsi, ce serait une *accusation mensongère*, contre laquelle je devrais protester” ***.

La 21 aprilie 1852 Schily a răspuns, printre altele, atotputerenicului Druey :

„Je ne pense pas, M. le conseiller fédéral, que cette manière de caractériser les mesures prises à mon égard, puisse me valoir le reproche d'une *accusation mensongère* ; du moins un pareil reproche ne serait pas de nature à me faire revenir de l'idée que je suis traité avec dureté ; au contraire, adressé à un *prisonnier, par celui qui le tient en prison*, une telle réponse me paraîtrait une dureté de plus” ****.

La sfârșitul lunii martie 1852, cu puțin înainte de arestarea lui Schily și de expulzarea unor emigranți care *nu fuseseră membri ai parlamentului*, reacționarul „*Journal de Genève*” a trăncănit vrute și nevrute despre comploturile comuniste puse la cale de emigranți germani din Geneva : că domnul Trog s-ar ocupa de curățirea unui cuib de comuniști germani numărând 84 de pui de balauri comuniști etc. În afară de reacționarul ziar genevez, mai exista la Berna un scrib aparținând bandei parlamentare — probabil **Karl Vogt**, deoarece acesta în „*Lucrarea capitală*” își atribuie în repetate rânduri meritul de a fi salvat Elveția de emigranții comuniști — care trimitea lui „*Frankfurter Journal*” corespondențe, semnate „*SS*”, conținând știri similare. El scria, de pildă, că, din cauza repartizării incorecte a banilor, Comitetul genevez pentru ajutorarea emigranților germani, alcătuit din comuniști, ar fi fost destituit și înlocuit cu oameni de treabă (parlamentari), care vor pune repede capăt neregulilor ; apoi că dictatorul Genevei pare totuși să se

* — vai de cei învinși. — *Nota trad.*

** — Jacobi. — *Nota red.*

*** — „În biletul pe care l-ați adresat d-lui J. ați folosit cuvintele : *vae victis*... Înseamnă oare aceasta că autoritățile federale vă tratează ca pe un învins ? Dacă asta ați vrut să spuneți, ar însemna o *invinnuire mincinoasă*, împotriva căreia ar trebui să protestați”. — *Nota trad.*

**** — „Nu cred, d-le consilier federal, că prin felul în care am caracterizat măsurile luate față de mine am meritat reproșul că așa fi adus o *invinnuire mincinoasă* ; în orice caz, un asemenea reproș nu ar fi de natură să mă facă să revin asupra părerii că sint tratat cu asprime ; dimpotrivă, un asemenea răspuns adresat unui *deținut de către cel care îl ține în închisoare* mi se pare a fi încă o dovadă de asprime”. — *Nota trad.*

conformeze, în sfârșit, dispozițiilor date de comisarii federali, deoarece recent doi emigranți germani aparținând fracțiunii comuniste au fost aduși de la Geneva la Berna sub stare de arest etc. „*Schweizerische National-Zeitung*”⁵⁹⁸, care apare la Basel, a publicat în nr. 72 din 25 martie 1852 un răspuns din Geneva, în care, printre altele, se spune :

„Orice om cu idei nepreconcepute știe că, după cum Elveția se preocupă numai de consolidarea și de dezvoltarea în spiritul constituției a cuceririlor ei politice, tot așa neînsemnatele rămășițe ale emigrației germane de aici n-au altă preocupare decât să-și cîștige piinea cea de toate zilele sau se ocupă cu alte indeletniciri absolut inofensive, iar basmele despre comunism sînt scornite numai de fantezia unor filistini obsedați de vedenii sau de niște *denunțatori* interesați din punct de vedere politic sau personal”.

După ce parlamentarul corespondent din Berna al lui „*Frankfurter Journal*” este indicat ca fiind unul dintre acești *denunțatori*, articolul se încheie cu următoarele cuvinte :

„Emigranții de aici cred că printre ei se află destui așa-numiți «oameni de treabă» — de tipul foștilor «Biedermanni și Bassermanni ai imperiului» —, care, mînați de dorul oalelor cu carne de acasă⁵⁹⁹, încearcă prin asemenea expectorații reacționare să obțină iertarea suveranilor lor ; li se urează drum bun pe cît mai curînd, ca să nu mai compromită emigrația și guvernul care le acordă azil”.

Parlamentarii emigranți știau că *Schily* este autorul acestui articol. Articolul a apărut la 25 martie în „*National-Zeitung*” din Basel, iar la 1 aprilie a avut loc arestarea complet nemotivată a lui *Schily*. „*Tantaene animis celestibus irae ?*” *

2. Congresul revoluționar de la Murten

După scandalul de la Murten, emigranții germani din Geneva, cu excepția *parlamentarilor* emigranți, au adresat un protest „Înaltului departament de justiție și poliție al Confederației elvețiene”. Redau din el numai un singur pasaj :

„Monarhii nu s-au mulțumit cu succesele diplomatice obținute pînă acum. Pentru a curăți Elveția de emigranți, ei au început să zăngănească armele, s-o amenințe cu ocupația militară ; în orice caz, Consiliul federal și-a exprimat într-un document oficial îngrijorarea față de acest pericol. Și iată că au început din nou expulzările, de data aceasta motivate prin cunoscutul Congres de la Murten și prin faptul că ancheta care i-a urmat

* — „În cereștile inimi e-atîta minie ?” (Virgiliu. „*Eneida*”, cartea I) — *Nota trad.*

ar fi descoperit existența unor tendințe politice-propagandistice. Faptele existente infirmă această afirmație... Sub raport juridic trebuie arătat că pretutindeni unde există rînduieii bazate pe drept nu pot fi aplicate *decît pedepse legale pentru infracțiuni prevăzute de lege*; aceasta se referă și la expulzarea din țară, dacă ea nu este transformată în mod evident într-un act polițienesc arbitrar. Sau poate că și în acest caz se va invoca împotriva noastră *diplomația* și ni se va spune că trebuia să se procedeze astfel *din considerație pentru puterile străine*, pentru menținerea relațiilor internaționale? Ei bine, dacă așa stau lucrurile, *crucea elvețiană* se poate ascunde în fața *semilunii turcești*, care, atunci cînd copiii bat la Poartă, își arată coarnele și nu pleacă capul. Să ni se elibereze deci pașapoarte pentru Turcia, iar, după ce se vor fi închis porțile în urma noastră, cheile cetății libertății elvețiene să fie predate ca simbol al feudum oblatum * *Șiintei Alianțe* pentru a fi purtate, pe baza dreptului feudal, ca insigne de camerier cu deviza «Finis Helvetiae!» **.

3. Cherval

Din scrisoarea lui Joh. Ph. Becker mi-am dat seama că „tovarășul de idei al lui Marx”, respectiv „tovarășul de idei” al lui Cherval, menționat de Vogtului imperiului, nu poate fi altul decît domnul *Stecher*, care în momentul de față locuiește la Londra. Pînă acum nu avusesem cîntea să-l cunosc personal, deși auzisem multe lucruri frumoase despre marele și multilateralul său talent artistic. Datorită scrisorii lui Becker ne-am întîlnit. Ceea ce urmează este o scrisoare pe care mi-a adresat-o „tovarășul” meu „de idei”.

„Londra, 17, Sussex-Street, W.C., 14 octombrie 1860

Drață domnule Marx! Vă dau cu plăcere unele lămuriri cu privire la *Nugent* (Cherval-Crămer), menționat în broșura lui Vogt, din care ați avut amabilitatea să-mi trimiteți unele extrase. În martie 1853 am sosit la Geneva, venind dintr-o călătorie în Italia. *Nugent* a venit și el cam în același timp la Geneva și l-am cunoscut într-un atelier de litografie. Eu începusem tocmai să mă ocup de litografie și, cum *Nugent* posedă cunoștințe vaste în acest domeniu și este extrem de serviabil, energic și activ, am acceptat propunerea pe care mi-a făcut-o de a lucra în același atelier cu el. Ceea ce spune Vogt despre mașinațiile lui *Nugent* la Geneva corespunde oarecum cu faptele cunoscute de mine pe vremea aceea, dacă facem abstracție de exagerările obișnuite ale autorilor de foiletoane sau broșuri. Succesul era foarte slab. N-am cunoscut decît pe un singur membru din această societate, un tînăr blajin și sîrguitor, dar extrem de ușuratic; iar cum acesta era una dintre persoanele principale, putem trage cu ușurință concluzia că în această societate N. era totul și că ceilalți nu erau decît niște auditori curioși. Sînt convins că n-au fost gravate clișee nici de piatră și nici de cupru, dar l-am auzit pe N. vorbind despre așa ceva. Cunoștii

* — dependenței feudale. — *Nota trad.*

** — s-a sfîrșit cu Elveția. — *Nota trad.*

mei erau în majoritate genevezi și italieni. Știam că mai târziu Vogt și alți emigranți germani, pe care nu-i cunoșteam, m-au considerat spion, dar această învinuire nu m-a îngrijorat, deoarece adevărul iese întotdeauna la iveală. Nici măcar nu le-am luat-o în nume de rău — era atât de lesne să trezești suspiciuni, căci spioni au fost destui, și nu era întotdeauna ușor să-i depistezi. Sint aproape sigur că, după ce a fost expulzat, Nugent nu a corespondat cu nimeni din Geneva. Mai târziu am primit de la el două scrisori prin care mă invita să vin la Paris pentru a prelua executarea unei lucrări în legătură cu arhitectura medievală, ceea ce am și făcut. La Paris am constatat că Nugent se ținea departe de politică și nu ducea nici o corespondență. Din cele de mai sus s-ar putea, într-adevăr, trage concluzia că prin «*tovarăș de idei al lui Marx*» aș fi vizat eu, deoarece n-am văzut și n-am auzit de nimeni altul pe care Nugent să-l fi invitat să vină la Paris. Domnul Vogt nu putea, bineînțeles, să știe că niciodată, nici direct, nici indirect, nu avusesem nici un contact cu dv. și că, probabil, nici nu l-aș fi avut vreodată dacă nu m-aș fi stabilit la Londra, unde, din întâmplare, am avut plăcerea să fac cunoștință cu dv. și cu onorata dv. familie.

Primiți salutări cordiale atât dv., cât și stimata dv. familie.

H. Cal. Stecher*.

4. Procesul comuniștilor de la Colonia

Comunicările pe care le fac în acest capitol despre legația prusiană din Londra și schimbul de scrisori pe care ea l-a avut cu autoritățile prusiene de pe continent în timpul procesului de la Colonia se bazează pe mărturisirile unui oarecare Hirsch, în prezent deținut la Hamburg, publicate de A. Willich în aprilie 1853 în „*New Yorker Criminal-Zeitung*” sub titlul: „*Die Opfer der Moucharderie, Rechtfertigungsschrift von Wilhelm Hirsch*” * ⁶⁰⁰. Acest individ a fost principala unealtă a locotenentului de poliție Greif și a agentului acestuia Fleury; tot el a fost acela care, din ordinul și sub conducerea lor, a ticluit dosarul de procese-verbale false prezentat de Stieber la procesul comuniștilor. Redau aici unele extrase din memoriile lui Hirsch.

„Asociațiile germane au fost supravegheate (în timpul expoziției industriale) de un triumvirat polițienesc — domnul consilier de poliție Stieber din partea Prusiei, un domn Kubesch din partea Austriei și directorul poliției din Bremen, Huntel”.

Hirsch descrie în felul următor prima întrevvedere care a avut-o cu *Alberts*, secretarul legației prusiene din Londra, după ce își oferise serviciile în calitate de mouchard **.

* — „Victimele spionajului. Întâmpinarea lui Wilhelm Hirsch”. — *Nota trad.*

** — spion. — *Nota trad.*

„Întîlnirile pe care legația prusiană din Londra le fixează agenților săi secreți au loc într-un local foarte potrivit pentru acest scop. Birtul «The Cock», Fleet Street, Temple Bar, sare atît de puțin în ochi, încît, dacă deasupra intrării lui n-ar exista o firmă cu un cocoș de aur, trecătorul ar descoperi-o cu greu. Printr-o intrare îngustă am pătruns în această străveche tavernă engleză, și, la întrebarea mea dacă acolo se află mister Charles, mi s-a recomandat sub acest nume o persoană corpolentă, care-mi zîmbea atît de amabil, de parcă am fi fost vechi cunoștințe. Reprezentantul legației — căci el era — părea foarte bine dispus, iar sub influența coniacului amestecat cu apă, buna sa dispoziție a mai crescut în așa măsură, încît părea să fi uitat pentru un timp scopul întîlnirii noastre. Mister Charles sau, după cum s-a prezentat imediat pe numele său adevărat, *secretarul de legație Alberts*, a început prin a-mi face cunoscut că de fapt el n-are nimic de-a face cu treburile poliției, dar că e gata să-și asume rolul de mijlocitor... O a doua întîlnire a avut loc în locuința sa de atunci din Brewer Street 39, Golden Square. Aici l-am cunoscut pentru prima oară pe locotenentul de poliție *Greif* — o figură de polițist autentic : statură mijlocie cu păr închis și o barbă de aceeași culoare, tăiată par ordre *, adică în așa fel încît mustața se unea cu favoriții, lăsînd bărbia liberă. Pare-se că din cauza contactului frecvent cu hoți și cu punghași, ochii săi, care nu trădau prea multă inteligență, au căpătat o expresie fixă și tăioasă... La început, domnul *Greif* s-a recomandat, ca și domnul *Alberts*, sub același pseudonim de mister Charles. Noul mister Charles arbora cel puțin mai multă seriozitate ; el a găsit de cuviință că mai întii trebuie să mă examineze. ...Prima noastră întîlnire s-a încheiat prin aceea că mi-a dat însărcinarea de a-i prezenta un raport exact asupra întregii activități depuse de emigranții revoluționari... La următoarea întrevedere, domnul *Greif* mi-a prezentat — pentru a folosi expresia lui — «mina sa dreaptă», adăugînd «adică unul dintre agenții mei». Acesta era un tînăr înalt, elegant îmbrăcat, care s-a recomandat și el ca mister Charles ; întreaga poliție politică pare să fi adoptat drept pseudonim acest nume. Astfel, aveam de-a face acum cu trei Charles. Noul venit părea însă cel mai demn de atenție. «Și el fusese — după cum spunea — revoluționar, dar totul se poate aranja, trebuie doar să merg mină-n mină cu el»*.

Greif a părăsit Londra pentru citva timp și, luîndu-și rămas bun de la *Hirsch*,

„a subliniat că noul mister Charles acționează întotdeauna din însărcinarea sa și că pot să am deplină încredere în el, chiar dacă unele lucruri mi-ar părea stranii, dar aceasta nu trebuie să mă șocheze ; pentru a mă face să înțeleg mai bine, a adăugat : «Guvernul are nevoie uneori de un lucru sau altul ; *importante sînt documentele ; dacă nu ți le poți procura, trebuie totuși să știi să te descurci*»*.

În continuare, *Hirsch* povestește că ultimul Charles a fost *Fleury*,

„care lucrase pe vremuri la serviciul de expediții al lui «*Dresdner Zeitung*», redactat de L. Wittig. Fiînd la Baden, a fost trimis de guvernul pruzoniu, pe baza unor recomandări aduse din Saxonia în Palatinat, pentru

* — textual : din ordin ; aici : militărește. — *Nota trad.*

a organiza landsturmul etc. Cînd prusienii au intrat în Karlsruhe, a fost luat prizonier etc. A apărut din nou la Londra pe la sfîrșitul anului 1850 sau începutul anului 1851; aici s-a numit de la început Fleury și sub acest nume a pătruns în rîndurile emigranților, ducînd, în aparență cel puțin, o viață grea. El locuiește împreună cu emigranții în cazarma emigranților amenajată de Comitetul emigranților și primește ajutor din partea acestuia. La începutul verii 1851 situația sa se îmbunătățește subit, se mută într-un apartament destul de bun, iar la sfîrșitul anului se căsătorește cu fiica unui inginer englez. Mai tîrziu e agent de poliție la Paris... Adevăratul său nume este Krause; este fiul cizmarului Krause, care acum vreo 15—18 ani a fost executat la Dresden împreună cu Backhof și Beseler pentru asasinarea contesei Schönberg și a cameristei ei... Fleury-Krause mi-a spus adeseori că n-avea decît 14 ani cînd a început să lucreze pentru diferite guverne*.

Este vorba de același *Fleury-Krause* pe care, într-o ședință publică a Curții cu juri din Colonia, Stieber l-a denunțat ca fiind agent secret al poliției prusiene subordonat direct lui Greif. Despre acest Fleury spun în „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia”⁶⁰¹: „Fleury, chiar dacă nu este o Fleur de Marie a prostituatelor polițiste, este totuși o floare *, care va înflori, chiar dacă florile ei nu vor fi decît niște fleurs-de lys” **. Și într-o anumită măsură așa s-a și întîmplat. Cîteva luni după procesul comuniștilor, Fleury a fost condamnat în Anglia pentru fals la cîteva ani hulks ***.

„Ca mină dreaptă a locotenentului de poliție Greif — spune Hirsch —, în lipsa acestuia, Fleury avea legături directe cu legația prusiană”.

Fleury avea legături cu Max Reuter, care săvîrșise furtul de scrisori la Oswald Dietz, pe atunci arhivar la Liga lui Schapper-Willich.

„Prin faimosul *Cherval*, agentul ambasadorului prusian la Paris, Hatzfeldt, — spune Hirsch —, Stieber era informat în ceea ce privește scrisorile scrise de Cherval la Londra, iar prin Reuter a aflat locul unde erau păstrate, după care, din ordinul lui Stieber, Fleury a comis furtul cu ajutorul lui Reuter. Acestea sînt scrisorile furate pe care Stieber nu s-a jenant să le prezinte «ca atare» în mod deschis Curții cu juri din Colonia... În toamna anului 1851, Fleury a fost împreună cu Greif și Stieber la Paris; prin intermediul contelui Hatzfeldt, Stieber stabilise deja o legătură cu *Cherval* sau, mai bine zis, *Joseph Crämer*, cu ajutorul căruia spera să pună la cale

* Joc de cuvinte: „fleur” — floare, „Fleury” — nume de familie. — *Nota trad.*

** *Fleurs-de lys* (crini) sînt numite în limba populară franceză literele T.F. (*travaux forcés*, muncă silnică) arse cu fierul roșu pe corpul criminalilor. (*Nota lui Engels la ediția din 1885.*)

*** — muncă silnică pe vase amenajate ca închisori. — *Nota trad.*

complotul. În acest scop, domnii Stieber, Greif, Fleury, precum și alți doi agenți de poliție, Beckmann* și Sommer, au avut la Paris o consfătuire cu faimosul spion francez *Lucien de la Hodde* (sub numele Duprez) și i-au dat instrucțiuni lui Cherval cum să-și întocmească corespondența. Nu o dată s-a amuzat Fleury în prezența mea de această luptă înscenată între Stieber și Cherval; iar domnul Schmidt, care s-a prezentat la asociația înființată *din ordinul poliției* de Cherval ca secretar al unei ligi revoluționare din Strasbourg și Colonia, nu era altul decât domnul de Fleury... Fleury a fost, fără îndoială, singurul agent al poliției secrete prusiene la Londra, și toate ofertele și propunerile făcute legației prusiene treceau prin mâna lui... În multe cazuri, domnii Greif și Stieber se bazuiau pe părerile lui”.

Fleury îi comunică lui Hirsch :

„Domnul Greif v-a spus cum trebuie procedat... Poliția centrală din Frankfurt este și ea de părere că, în primul rând, trebuie *asigurată existența poliției politice*, și nu importă prin ce mijloace o vom face ; complotul din septembrie de la Paris a constituit un *prim pas*”.

Greif se înapoiază la Londra, își exprimă satisfacția pentru activitatea depusă de Hirsch, dar cere mai mult, și în special rapoarte despre „*ședințele secrete ale ligii partidului lui Marx*”.

„Trebuie — a spus în încheiere locotenentul de poliție — să întocmim à tout prix ** rapoarte despre ședințele Ligii. Procedați cum vreți, dar să nu ieșiți niciodată din cadrul verosimilului, eu însumi fiind mult prea ocupat, domnul de Fleury va colabora cu dv. în numele meu”.

Pe vremea aceea, ocupația lui Greif consta, după cum relatează Hirsch, în corespondența prin intermediul lui de la Hodde-Duprez cu Maupas în legătură cu proiectata pseudo-evadare a lui Cherval și Gipperich din închisoarea St. Pélagie. Întrucît Hirsch l-a asigurat că

„Marx n-a înființat la Londra o nouă asociație centrală a Ligii, ...Greif s-a înțeles cu Fleury că, față de această situație, trebuie, deocamdată, să întocmim noi înșine rapoarte despre ședințele Ligii ; el, Greif, va avea grijă să susțină autenticitatea acestor rapoarte, care, din moment ce vor fi prezentate de el, în orice caz vor fi acceptate”.

Fleury și Hirsch s-au pus deci pe lucru. „Conținutul” rapoartelor lor despre ședințele secrete ale Ligii ținute de mine, spune Hirsch, „se rezuma la aceea

* Același individ care a figurat în procesul Arnim [Nota lui Marx la ediția a II-a a „Dezvăluirilor asupra procesului comuniștilor de la Colonia” (1875)]. Încă de pe atunci, ca și mulți ani după aceea, Beckmann a fost corespondentul din Paris al lui „Kölnische Zeitung” (adăugirea la nota lui Marx, făcută de Engels în ediția a 3-a a „Dezvăluirilor...” (1885)).

** — cu orice preț. — *Nota trad.*

că din cînd în cînd aveau loc discuții, erau primiți noi membri în Ligă, se înființa cîte o nouă comunitate în vreun colț al Germaniei, se crea cîte o organizație nouă, că la Colonia prietenii arestați ai lui Marx aveau sau nu aveau perspective să fie eliberați, că soseau scrisori de la cutare sau cutare persoană etc. În ceea ce privește acest din urmă punct, Fleury se referea, de obicei, la persoane din Germania care erau suspecte pentru că fuseseră cîndva urmărite de poliția politică sau care desfășuraseră o activitate politică oarecare; foarte adesea trebuia însă să-i vină în ajutor fantezia, și atunci mai apărea pe scenă un nou membru al Ligii, al cărui nume poate că nici nu exista în realitate. Domnul Greif era însă de părere că rapoartele sînt bune cu atît mai mult cu cît trebuiau alcătuite à tout prix. O parte din ele au fost întocmițe personal de Fleury, dar de cele mai multe ori trebuia să-l ajut, căci nu era în stare să scrie într-un stil acceptabil nici cea mai mică notă. În felul acesta au apărut rapoartele, și, fără să ezite, domnul Greif a luat asupra sa să susțină autenticitatea lor”.

Hirsch relatează apoi cum el și Fleury l-au vizitat pe A. Ruge la Brighton și pe Eduard Meyen (amintește-ți de Toby) și le-au sustras scrisori și corespondență litografiată. Dar nu numai atît. Greif-Fleury au închiriat în tipografia Stanbury, Fetter Lane, o presă litografică și, împreună cu Hirsch, fabricau acum ei înșiși „manifeste radicale”. Aici ar avea ceva de învățat „democratul” F. Zabel. Să asculte cu luare-aminte :

„Primul manifest întocmit de mine” (de Hirsch) „a fost intitulat, potrivit indicației lui Fleury, *«Către proletariatul agricol»*, și am izbutit să trag cîteva exemplare bune. Domnul Greif a trimis aceste exemplare cu indicația că emană de la *partidul lui Marx* și, pentru ca lucrurile să apară mai plauzibile, a inclus în rapoartele despre așa-zisele ședințe ale Ligii — fabricate în modul arătat mai sus — cîteva cuvinte privind răspîndirea acestui manifest. A mai fost confecționat un asemenea manifest intitulat *«Către copiii poporului»*, dar nu știu sub a cui firmă l-a livrat domnul Greif; mai tirziu aceste trucuri au încetat, în special fiindcă necesitau mulți bani”.

După pseudoevadarea sa din Paris, Cherval sosește la Londra, unde la început este atașat pe lîngă Greif cu un salariu săptămînal de 1 liră sterlină și 10 șilingi,

„pentru care avea obligația să prezinte rapoarte despre relațiile dintre emigrația germană și cea franceză”.

Demascat însă în mod public în Asociația muncitorilor și exclus din ea ca mouchard,

„Cherval, din motive foarte lesne de înțeles, a început să infățișeze emigrația germană și organele ei ca fiind complet lipsite de interes, deoarece în această direcție nu avea nici o posibilitate să furnizeze vreo informație. În schimb, a prezentat lui Greif un raport despre partidul revoluționar negerman, în care îl depășea chiar și pe Münchhausen”.

Hirsch revine apoi la procesul de la Colonia.

„D-l Greif fusese deseori interpelat, — în măsura în care priveau procesul de la Colonia —, asupra rapoartelor despre ședințele Ligii, întocmite de către Fleury din ordinul său... În legătură cu această chestiune existau și sarcini precise. Astfel, o dată s-a pretins că Marx ar corespunde cu Lassalle pe adresa «Trinhaus», iar domnul procuror dorea să se facă cercetări în această privință... Mai naivă pare o cerere a domnului procuror de stat în care și-a exprimat dorința să obțină lămuriri precise în privința ajutorului bănesc pe care Lassalle l-ar trimite din Düsseldorf lui Röser, deținut la Colonia... se pretindea că banii ar veni, de fapt, din Londra”.

Am mai arătat în capitolul al III-lea, subcapitolul 4, cum, din ordinul lui Hinckeldey, Fleury a trebuit să găsească la Londra o persoană care să reprezinte în fața Curții cu juri din Colonia pe martorul dispărut H. * etc. După expunerea amănunțită a acestui incident, Hirsch continuă :

„Între timp, domnul Stieber ceruse insistent lui Greif să i se expedieze, în măsura posibilului, originalele proceselor-verbale, trimise de el, ale ședințelor Ligii. Fleury era de părere că, dacă ar dispune de oameni, ar putea să confecționeze procese-verbale autentice. Dar pentru aceasta era nevoie să aibă scrisul autentic al unor prieteni de-ai lui Marx. Am profitat de această remarcă și am respins propunerea lui Fleury; el a mai revenit o dată asupra acestei chestiuni, dar apoi n-a mai insistat. Cam pe vremea aceea, domnul Stieber aduce pe neașteptate la Colonia un dosar de procese-verbale ale asociației centrale a Ligii care-și ținea ședințele la Londra... Uimirea mea a fost și mai mare când în extrasele din procesele-verbale apărute în ziare am recunoscut rapoartele, falsificate de Fleury din ordinul lui Greif, redate aproape textual. Așadar, domnul Greif sau chiar domnul Stieber fabricaseră totuși, printr-un mijloc oarecare, o copie, căci aceste pretinse originale ale proceselor-verbale erau semnate, pe când cele furnizate de Fleury nu purtau nici o semnătură. De la Fleury n-am aflat despre această miraculoasă apariție decît «că Stieber știe să facă orice, povestea asta va stîrni senzație»”.

De îndată ce Fleury a aflat că „Marx” a legalizat în fața unui Police Court ** din Londra autenticitatea iscăliturilor preținșilor semnatori ai proceselor-verbale (Liebknecht, Rings, Ulmer etc.), el a întocmit următoarea scrisoare :

„Către Inaltul prezidiu al poliției regale din Berlin ; Londra d.d.***. Pentru a putea dovedi că iscăliturile semnatarilor proceselor-verbale ale Ligii sînt false, Marx și prietenii săi intenționează să legalizeze aici semnăturile, care apoi să fie prezentate Curții cu juri drept semnături autentice. Oricine cunoaște legile engleze știe că în această privință ele sînt foarte elastice și că acela care garantează autenticitatea unor semnături în fond nu garantează nimic. Cel care face prezenta comunicare

* — Haupt. — Nota red.

** — tribunalul poliției. — Nota trad.

*** — de dato : data trecută în scrisoare. — Nota trad.

nu se teme ca, într-o chestiune în care este vorba de stabilirea adevărului, să semneze cu numele său. *Becker, 4, Litchfield Street*. „Fleury cu-noștea adresa lui Becker, un emigrant german, care locuia în aceeași casă cu *Willich*, astfel încît, ulterior, suspiciunea în legătură cu proveniența scrisorii putea cu ușurință cădea asupra acestuia din urmă, cunoscut ca adversar al lui Marx... Fleury se delecta dinainte cu scandalul care va izbucni. Scrisoarea, credea el, va putea fi, desigur, citită destul de tirziu, și eventualele dubii privind autenticitatea ei nu vor putea fi lămurite decît după terminarea procesului... Scrisoarea semnată Becker a fost adresată *prezidiului poliției din Berlin*, dar n-a mers la Berlin, ci a fost trimisă «funcționarului de poliție Goldheim, Frankfurter Hof, Colonia», iar *plicul acestei scrisori* a fost trimis prezidiului poliției din Berlin și conținea un bilețel cu următorul conținut: «*Domnul Stieber din Colonia va da informații precise în această privință*»... Domnul Stieber n-a făcut uz de scrisoare; n-a putut face uz de ea, deoarece fusese nevoit să renunțe la întregul dosar de procese-verbale».

În legătură cu acest dosar Hirsch spune :

„Domnul Stieber a declarat” (în fața instanței) „că l-ar fi avut în mină acum paisprezece zile, dar că a stat mult pe gînduri înainte de a fi făcut uz de el; el a mai declarat că l-ar fi fost adus de un curier, și anume de Greif... Greif i-ar fi adus deci propria sa operă; cum concordă însă acest lucru cu scrisoarea domnului *Goldheim*? Domnul Goldheim scrie legației: «Dosarul de procese-verbale a fost adus atît de tirziu numai pentru a evita ca eventuale cercetări în ceea ce privește autenticitatea lui să dovedească că este fals»...”.

Vineri, 29 octombrie, domnul Goldheim a sosit la Londra.

„Într-adevăr, domnul Stieber și-a dat seama că e imposibil să susțină autenticitatea dosarului de procese-verbale. De aceea a trimis pe cineva să discute cu Fleury la fața locului; se punea problema dacă, într-un fel oarecare, nu s-ar putea procura vreo dovadă a autenticității proceselor-verbale. Convorbirile n-au dus la nici un rezultat și el a plecat fără să fi obținut vreun succes, lăsîndu-l pe Fleury într-o stare desperată. Față de situația creată și pentru a nu-i compromite pe funcționarii superiori ai poliției, Stieber a hotărît să-l trădeze pe Fleury. Abia din declarația făcută după scurt timp de Stieber am aflat că aceasta era cauza neliniștii lui Fleury. Consternat, d-l Fleury a recurs la un ultim mijloc: el mi-a adus un manuscris după care trebuia să copiez o declarație semnată cu numele de Liebknecht și apoi să o legalizez, susținînd, sub prestare de jurămînt în fața lord mayor-ului * Londrei, că eu aș fi Liebknecht... Fleury mi-a spus că manuscrisul aparține persoanei care scrisese procesele-verbale și că *domnul Goldheim l-a adus (din Colonia)*. Dar, dacă domnul Stieber primise dosarul de procese-verbale din Londra prin curierul Greif, cum putea oare domnul Goldheim, într-un moment cînd Greif se afla din nou la Londra, să aducă din Colonia un manuscris al pretinsului redactor al proceselor-verbale?... Ceea ce mi-a dat Fleury erau doar cîteva cuvinte și semnătura...”. Hirsch „a copiat cît mai asemănător posibil scrisul și a alcătuit o declarație în care se arăta că subsemnatul, adică Liebknecht, declară drept falsă semnătura legalizată de Marx și consorți, prezenta semnătură fiind singura autentică. După ce

* — primarului. — Nota trad.

am terminat această operație și țineam în mână manuscrisul* (adică manuscrisul care i-a fost predat de Fleury spre a fi copiat), „pe care, din fericire, îl mai posed și astăzi, i-am împărțit lui Fleury, spre marea lui uimire, temerile mele și am refuzat categoric să-i satisfac cererea. La început a fost desperat, apoi însă a declarat că el însuși va presta jurământul... Pentru mai multă siguranță, spunea el, *va cere ca semnătura lui să fie legalizată de consulul prusian*, și în acest scop s-a dus mai întâi la cancelaria acestuia. L-am așteptat într-o tavernă; el s-a întors cu semnătura legalizată. După aceea s-a dus la lord mayor pentru prestarea jurământului. Aici însă lucrurile n-au mers chiar atât de simplu: lord mayor-ul a mai cerut și alte dovezi pe care Fleury nu le-a putut aduce, și din toată afacerea nu s-a ales nimic... Seara târziu m-am mai întâlnit o dată — pentru ultima oară — cu domnul de Fleury. Tocmai în această zi avusese neplăcuta surpriză să citească în «*Kölnische Zeitung*» declarația lui Stieber care privea persoana sa. «Știu, Stieber nu putea proceda altfel, căci în caz contrar s-ar fi compromis pe el însuși», se consola cu resemnare filozofică domnul de Fleury, de altfel pe bună dreptate... «*La Berlin va cădea trăsnetul dacă cei din Colonia vor fi condamnați*», mi-a spus domnul de Fleury într-una din ultimele noastre întrevederi*.

Ultimele întrevederi dintre Fleury și Hirsch au avut loc *la sfârșitul lunii octombrie 1852*; destăinuirile lui Hirsch sînt date *la sfârșitul lunii noiembrie 1852*, iar *la sfârșitul lunii martie 1853* a căzut „*trăsnetul la Berlin*” (conspirația lui Ladendorf) *.

* La textul anexei nr. 4, reprodus mai sus și inclus de Marx în a doua ediție a „*Dezvăluirilor asupra procesului comuniștilor de la Colonia*” (1875), Engels, în a treia ediție a „*Dezvăluirilor*” (1885), a adăugat următorul text: Pe cititor îl va interesa, desigur, să cunoască caracterizarea pe care Stieber a făcut-o celor doi complici ai săi Fleury-Krause și Hirsch. Despre primul se spune în Cartea neagră⁶⁰² (vol. II, pag. 69):

„Nr. 345. Krause, Carl Friedrich August din Dresden. Este fiul lui Friedrich August Krause, fost administrator de moșie — executat pentru participare la asasinarea contesei Schönberg din Dresden —, apoi” (după executarea lui?) „misit de cereale, și al Johannei Rosine, văduva acestuia, aflată încă în viață, cu nume de fată Göllnitz. S-a născut în ziua de 9 ianuarie 1824 la Weinbergshäusern lângă Coswig, nu departe de Dresden. De la 1 octombrie 1832 a urmat la Dresden școala pentru săraci, în 1836 a fost primit în orfelinatul din Antonstadt-Dresden, iar în 1840 a fost confirmat. Apoi a intrat ucenic la negustorul Gruhle din Dresden, dar în anul următor a și fost anchetat și arestat de tribunalul din Dresden pentru *repetate furturi*, socotindu-i-se detențiunea preventivă. După eliberare a locuit la mama sa fără să aibă vreo ocupație, iar în martie 1842 a fost din nou arestat și deferit justiției pentru *furt cu spargere*, fiind condamnat la *patru ani de muncă silnică*. La 23 octombrie 1846 a fost eliberat și s-a înapoiat la Dresden, unde *frecvența pe cei mai înveterați hoji*. Asociația pentru protecția delincvenților eliberați s-a ocupat de el și l-a plasat într-un atelier pentru confecționarea țigărilor, unde a lucrat fără întrerupere pînă în martie 1848, avînd o comportare satisfăcătoare. Dar din nou a cedat înclinației sale spre trîndăvie și a început să frecventeze asociații politice” (ca spion al guvernului, după cum singur îi mărturisise lui Hirsch la Londra, vezi mai sus). „La începutul anului 1849 a devenit vînzător al gazetei «*Dresdner Zeitung*», al cărei redactor era E. L. Wittig din Dresden, publicist republican, aflat acum în America. În

5. Calomnii

După terminarea procesului comuniștilor de la Colonia au început să fie răspândite cu insistență — în special în presa germano-americană — calomnii à la Vogt despre „exploatarea” muncitorilor de către mine. Unii dintre prietenii mei

mai 1849 a participat la insurecția din Dresden în calitate de comandant al baricadei de pe Sophienstrasse, iar după reprimarea insurecției a fugit în Baden, unde a fost imputernicit de guvernul badenez provizoriu de la 10 și 23 iunie 1849 să organizeze landsturm-ul și să rechiziționeze alimente pentru insurgenți. A fost luat prizonier de armata prusiană, dar la 8 octombrie 1849 a evadat din Rastatt". (La fel cum „a evadat” mai tirziu Cherval din Paris. Urmează apoi o adevărată perlă polițienească — să nu uităm că aceste pagini au fost publicate doi ani după procesul de la Colonia). „Potrivit unei informații apărute în gazeta berlineză «Publicist» nr. 39 din 15 mai 1853, reprodușă din cartea scrisă de funcționarul comercial Wilhelm Hirsch din Hamburg, apărută la New York sub titlul «Victimele spionajului»” (o, Stieber, inger plin de presimțiri), „la sfârșitul anului 1850 sau începutul anului 1851, Krause sub numele de *Charles de Fleury* și-a făcut apariția la Londra ca emigrant politic. La început a trăit în mizerie, dar începând din 1851 situația lui s-a îmbunătățit, cînd, după ce fusese primit în Liga comuniștilor” (primire născocită de Stieber), „a devenit agent secret în slujba diferitelor guverne, fiind totodată amestecat în diferite escrocherii”.

Așa îi mulțumește Stieber prietenului său Fleury, care, de altfel, după cum s-a menționat mai sus, la cîteva luni după procesul de la Colonia, a fost condamnat la Londra pentru fals la cîțiva ani muncă silnică.

Despre onorabilul Hirsch se spune tot acolo, la pag. 58 :

„Nr. 265. Hirsch Wilhelm, funcționar comercial din Hamburg. După cît se pare, el a plecat la Londra nu ca emigrant politic, ci de bunăvoie” (la ce bun această minciună gratuită ? Goldheim voise doar să-l aresteze la Hamburg !). „La Londra a început să frecventeze pe emigranți și a aderat la partidul comuniștilor. El a jucat un rol dublu. Pe de o parte, a participat la activitatea partidului revoluționar, pe de altă parte, a oferit guvernelor de pe continent servicii sale în calitate de spion, atît împotriva delicvenților politici, cît și împotriva falsificatorilor de bani. În această din urmă calitate, el s-a datat la cele mai *mirșave escrocherii* și pungășii și a comis chiar *falsuri, astfel încît* trebuie să ne ferim de el. Împreună cu alți indivizi de teapa lui a *fabricat* chiar *bancnote false*, numai pentru a putea denunța — în schimbul unei recompense grase — autorităților polițienești pretinse falsificări de bani. Încetul cu încetul, ambele părți” (falsificatorii polițienești și cei nepolițienești ?) „și-au dat seama ce poamă e. El s-a mutat din Londra la Hamburg, unde trăiește în mizerie”.

Așa scrie Stieber despre ciracii săi din Londra, pe a căror „sinceritate și seriozitate” se jură într-una că se poate bizui. Deosebit de interesantă este însă absoluta incapacitate a acestui prusian model de a spune adevărul curat. El nu se poate abține ca printr-e faptele — adevărate și neadevărate — reproduce din documente să nu strecoare și minciuni complet inutile. Pe baza depozițiilor unor asemenea mincinoși de profesie — și sînt azi mai numeroși ca oricînd —, sute de oameni sînt condamnați la închisoare. În aceasta constă ceea ce în zilele noastre se numește salvarea statului.

care locuiesc în America — domnii J. Weydemeyer, dr. A. Jacobi (medic la New York, unul dintre acuzații în procesul comuniștilor de la Colonia) și A. Cluss (funcționar la U. St. Navy Yard * din Washington) — au publicat, cu data de New York, 7 noiembrie 1853, o dezmințire amănunțită a acestei absurdități, menționînd că am dreptul să *tac* despre chestiunile mele personale, atunci cînd e vorba de a cîștiga *bunăvoința* filistinului. „Dar față de crapule ** , filistini și trîntori decăzuți, după părerea noastră, tăcerea dăunează cauzei, și de aceea noi rupem tăcerea” ⁶⁰³.

6. Războiul dintre șoareci și broaște

În broșura mea, mai sus-citată, „Cavalerul etc.”, se spune la pag. 5:

„...La 20 iulie 1851 a fost înființată «Uniunea agitatorică», iar la 27 iulie 1851 — «Clubul emigranților germani». Tocmai din această zi... datează... lupta, desfășurată de o parte și de alta a oceanului, dintre «emigrație» și «agitație», marele război dintre șoareci și broaște.

Cine-mi va da putere și cuvinte
O-ncăierare crîncenă să cînt,
Cum nu au mai cîntat rapsozii înainte,
De cînd ne războim pe-acest pămînt ?

Războaiele ce-au mai cîntat poezii
Pe lîng-acesta par suave flori,
Căci n-am mai pomenit în lupta vieții
Atîta zel și foc la luptători.
(din Bojardo, „Orlando innamorato”,
canto 27) ⁶⁰⁴

Nu este nicidecum intenția mea de a intra aici în amănunțile acestei „glorioase” bătălii, nici în detaliile „Înțelegerii preliminară în vederea încheierii unui *tratat* cu privire la *uniune*” (publicată verbotenus *** și sub acest titlu în întreaga presă germano-americană), intervenită la 13 august 1852 între *Gottfried Kinkel* în numele „Uniunii emigranților” și *A. Goegg* în numele „*Ligii revoluționare a celor două lumi*”. Menționez numai că la această mascaradă au participat, de o parte și de

* — amiralitatea S.U.A. — *Nota trad.*

** — pușlamale. — *Nota trad.*

*** — textual. — *Nota trad.*

alta, cu puține excepții, toți *parlamentarii* emigranți (toate partidele evitau pe atunci nume ca cel al lui *K. Vogt*, chiar și numai dintr-un sentiment de decență).

La sfârșitul turneului său revoluționar de agrement și de cerșetorie prin Statele Unite, Gottfried Kinkel, pasifloră filistinismului german, a exprimat în „*Memoriul cu privire la împrumutul național german pentru sprijinirea revoluției*”, datat Elmira, statul New York, 22 februarie 1852, păreri care au cel puțin meritul unei extreme simplități. Gottfried crede că înfăptuirea revoluțiilor este totuna cu construcția de căi ferate. Bani să fie, și ai — într-un caz — cale ferată, într-altul — revoluție. În timp ce națiunea trebuie să poarte în inima ei setea revoluției, cei ce înfăptuiesc revoluția trebuie să aibă bani peșin în buzunar, și, de aceea, totul depinde de „un mic detașament, bine înarmat și dispunând de multe parale”. Iată la ce confuzii ideologice poate duce vântul mercantil din Anglia chiar și minți melodramatice. Deoarece aici totul se face cu ajutorul acțiunilor, pînă și public opinion *, de ce să nu existe și o societate pe acțiuni „Pentru sprijinirea revoluției” ?

Întîlnindu-se la o adunare publică cu *Kossuth*, care pe vremea aceea se îndeletnicea și el în Statele Unite cu cerșetoria în folosul revoluției, *Gottfried* s-a exprimat foarte estetic :

„Chiar și primită din mîinile dv. curate, domnule prezident, o libertate dăruită ar fi pentru mine o bucată de piine uscată pe care aş uda-o cu lacrimile rușinii mele”.

De aceea, *Gottfried* care caută atît de atent la dinții calului de dar, îl asigură pe prezident că, dacă acesta îi va oferi cu mîna dreaptă „revoluția din răsărit”, el *Gottfried*, îi va da cu mîna dreaptă, ca echivalent, „revoluția din Apus”. Șapte ani mai tîrziu, în gazeta „*Hermann*”, înființată chiar de el, același *Gottfried* ne asigură că ar fi un om de o rară consecvență și, așa cum în fața Curții marțiale din Rastatt îl proclamase pe principele regent împărat al Germaniei, a rămas credincios acestei idei.

Contele Oskar Reichenbach, unul dintre cei trei administratori inițiali și totodată gestionar al fondurilor împrumutului pentru sprijinirea revoluției, a publicat un raport asupra gestiunii financiare, datat *Londra, 8 octombrie 1852*, însoțit de o declarație în care renunță la întreaga acțiune, adăugînd totodată : „În orice caz, banii nu-i pot preda și nici nu-i voi preda cetățenilor Kinkel etc.”. În același timp, i-a invitat pe acțio-

* — opinia publică. — *Nota trad.*

nari să se prezinte cu titlurile de împrumut provizorii pentru a primi în schimbul lor banii aflați în casă. Refuzul său de a răspunde mai departe de gestiunea fondurilor etc., spunea el,

„este determinat de motive politice și juridice. ...Premisele pe care s-a bazat ideea împrumutului nu s-au adeverit. De aceea, suma de 20 000 de dolari, după a cărei realizare urma abia să fie lansat împrumutul, nu a fost adunată... Propunerea de a se înființa o revistă în scopul agitației ideologice nu are răsunet. Numai șarlatanii politici sau monomanii revoluționari pot considera acum că ideea împrumutului ar putea fi realizabilă și că în momentul de față s-ar putea asigura o utilizare a banilor în aceeași măsură echitabilă pentru toate fracțiunile partidului, adică o utilizare nepărtinitoare, cu adevărat revoluționară”.

Credința revoluționară a lui Gottfried nu putea fi însă atât de ușor zdruncinată, și el a obținut o „hotărîre” care i-a dat posibilitatea să continue afacerea sub altă firmă.

Raportul asupra gestiunii financiare prezentat de Reichenbach conține date interesante.

„Pentru vărsămintele făcute eventual de către comitete *altor persoane, și nu mie* — spunea el — nu pot fi făcuți răspunzători garanții. Rog comitetele să țină seama de acest lucru la încasarea titlurilor împrumutului și la decontări”.

Potrivit raportului său, *încasările* însumau 1 587 l. st. 6 ș. 4 d., din care Londra contribuise cu 2 l. st. 5 ș., iar *Germania* cu 9 l. st. *Cheltuielile* s-au ridicat la 584 l. st. 18 ș. 5 d., cuprinzînd: *cheltuieli de călătorie ale lui Kinkel și Hillgärtner* — 220 l. st.; *cheltuieli de călătorie ale altor persoane* — 54 l. st.; o presă litografică — 11 l. st.; tipărirea titlurilor provizorii — 14 l. st.; *corespondență litografiată, mărci poștale etc.* — 106 l. st. 1 ș. 6 d.; *plăți făcute din ordinul lui Kinkel etc.* — 100 l. st.

Împrumutul pentru sprijinirea revoluției s-a soldat cu 1 000 l. st., pe care Gottfried Kinkel le-a depus la „Westminster Bank” ca prim fond pentru viitorul guvern provizoriu german. Și cu toate acestea, încă nu există un guvern provizoriu! Germania crede, se vede, că îi ajung cele 36 de guverne existente.

Unele sume strînse în America și neincluse în fondul central de la Londra au găsit, cel puțin în anumite cazuri, o utilizare patriotică, ca, de pildă, cele 100 l. st. pe care în primăvara anului 1858 Gottfried Kinkel le-a predat domnului Karl Blind pentru a fi transformate în „manifeste radicale” etc.

7. Polemica împotriva lui Palmerston

„Council Hall, Sheffield, May 6th, 1856

Doctor,

The Sheffield Foreign Affairs Committee instruct me to convey to you an expression of their warm thanks for the great public service you have rendered by your admirable *exposé* of the Kars-Papers published in the «People's Paper».

I have the honour, &c.

Wm. Cycles, Secretary

Dr. Karl Marx" *

8. Declarația domnului A. Scherzer

Domnul A. Scherzer, care din deceniul al 4-lea a desfășurat o activitate demnă de laudă în mișcarea muncitorească, îmi scrie din Londra la 22 aprilie 1860 :

„Stimate cetățene !

Nu pot să protestez împotriva unui pasaj, care mă privește pe mine personal, din abjecta înlănțuire de minciuni și de infame calomnii pe care le conține broșura lui Vogt. Într-adevăr, în documentul nr. 7, publicat în suplimentul lui «Schweizer Handels-Courier» nr. 150 din 2 iunie, se spune : «Știm că în prezent la Londra s-au întreprins noi acțiuni. Scrisori, semnate A. Sch..., sînt trimise de acolo unor asociații și persoane etc.» Aceste «scrisori» par să fie cauza care l-a determinat pe domnul K. Vogt să scrie în altă parte a cărții sale : «La începutul acestui an (1859) pare-se că a apărut un nou teren pentru agitație politică. Această împrejurare a fost imediat folosită pentru a dobîndi din nou, în măsura posibilităților, o oarecare influență. În această privință, tactica nu s-a schimbat de ani de zile. Un comitet, despre care, cum spune un vechi cîntec, „nimeni nu știe nimic” trimite printr-un președinte sau secretar, de altfel și el complet necunoscut, scrisori etc. etc. După ce terenul este astfel sondat, își fac deodată apariția în regiune cîțiva „frați călători”, care numaidecît organizează o asociație secretă. Asociația, a cărei compromitere este urmărită, nu află nimic despre aceste uneltiri, ai căror autori sînt cîțiva indivizi constituiți într-un fel de asociație separată ; chiar și corespondența pur-

„Council Hall, Sheffield, 6 mai 1856

Domnule doctor,

Comitetul din Sheffield pentru afacerile externe m-a însărcinat să vă transmit sincerele sale mulțumiri pentru marele serviciu pe care l-ați făcut publicului prin minunata dv. *expunere* în legătură cu documentele referitoare la Kars, publicată în «People's Paper»,

Am onoarea etc.

Wm. Cycles, secretar

Dr. Karl Marx"

tată în numele asociației de cele mai multe ori îi este complet necunoscută, deși în scrisori se spune întotdeauna „asociația noastră” etc., iar persecuțiile polițienești care au urmat apoi în mod inevitabil și care se bazează pe documente interceptate, sînt întotdeauna îndreptate împotriva întregii asociații etc.»

De ce nu a *reprodus* domnul K. Vogt *întreaga scrisoare* la care se referă în documentul nr. 7 ? De ce nu «a sondat» sursa de la care emană ? I-ar fi fost ușor să afle că *Asociația culturală a muncitorilor de la Londra*, din care oricine poate să facă parte, a instituit într-o ședință *publică* un comitet de corespondență, în care am avut cinstea să fiu ales. Dacă domnul Voqt vorbește despre secretari necunoscuți ș.a.m.d., îmi face plăcere să nu fiu cunoscut de el, dar mă bucură să pot spune că sînt cunoscut de mii de muncitori germani, care, cu toții, s-au adăpat din știința oamenilor pe care el îi împroșcă acum cu noroi. Vremurile s-au schimbat. A trecut timpul asociațiilor secrete. Este absurd să se vorbească despre o asociație secretă sau închisă atunci cînd în Asociația muncitorilor problemele sînt dezbătute în mod public, cînd la fiecare ședință participă, în calitate de invitați, oameni care nu fac parte din asociație. Scrisorile semnate de mine au fost redactate în așa fel, încît nimeni nu putea avea de pe urma lor nici cea mai mică neplăcere. Pe noi, muncitorii germani din Londra, nu ne interesa decît să cunoaștem starea de spirit a asociațiilor muncitorești de pe continent și să înființăm o gazetă care să apere interesele clasei muncitoare și să lupte împotriva scribilor aflați în solda lașărului dușman. Nici unui muncitor german nu i-a trecut, firește, prin minte să acționeze în interesul unui Bonaparte, fapt de care nu este capabil decît un Vogt sau alții de teapa lui. Ura noastră față de despotismul Austriei, fără îndoială, este mai puternică decît a domnului Vogt, dar nu urmărim zdrobirea lui cu ajutorul unui despot străin. Fiecare popor trebuie să fie eliberat de el însuși. Nu este oare surprinzător că domnul Vogt își arogă dreptul de a recurge la mijloacele a căror folosire în lupta împotriva intrigilor lui ni le impută drept crimă ? Dacă domnul Vogt susține că nu este în solda lui Bonaparte și că banii pentru înființarea ziarului i-a primit numai din mîini democratice, căutînd în felul acesta să se justifice, cum poate atunci, cu toată erudiția sa, să fie atît de încuiat, încît să suspecteze și să acuze muncitori care sînt preocupați de binele patriei lor și fac propagandă pentru înființarea unei gazete ?

Cu profundă stimă,

A. Scherzer*

9. Articolul lui Blind publicat în „Free Press” din 27 mai 1859

„The Grand Duke Constantine to be King of Hungary”

A Correspondent, who encloses his card, writes as follows : —

Sir, — Having been present at the last meeting in the Music Hall, I heard the statement made concerning the Grand Duke Constantine, I am able to give you another fact : —

* Documentele citate de Marx în acest capitol în limba engleză și a căror traducere, în alte capitole, o face el însuși, sînt reproduse aici în original ; traducerea acestui document vezi în volumul de față, pag. 523. — *Nota red.*

So far back as last summer, Prince Jérôme Napoléon detailed to some of his confidants at Geneva a plan of attack against Austria, and prospective rearrangement of the map of Europe. I know the name of a Swiss senator to whom he broached the subject. Prince Jérôme, at that time, declared that, according to the plan made, *Grand Duke Constantine was to become King of Hungary*.

I know further of attempts made, in the beginning of the present year, to win over to the Russo-Napoleonic scheme some of the exiled German Democrats, as well as some influential Liberals in Germany. Large pecuniary advantages were held out to them as a bribe. I am glad to say that these offers were rejected with indignation".

10. Scrisorile domnului Orges

„Mult stimat domn! Am primit astăzi de la domnul Liebknecht știrea că ați avea amabilitatea să ne puneți la dispoziție un document probatoriu referitor la proveniența pamfletului îndreptat împotriva lui Vogt. Vă rog insistent a ne trimite documentul cât mai repede cu putință pentru a-l putea prezenta la proces. Vă rog a-l expedia recomandat și a ne deconta toate eventualele cheltuieli ce le-ați avea. De altfel, mult stimat domn, partidul liberal subapreciază uneori «Allgemeine Zeitung»; noi (redacția), am trecut cu toții examenul fidelității față de convingerile noastre politice. Dacă nu veți judeca izolat cutare sau cutare articol, ci întreaga noastră activitate în ansamblu, veți ajunge la convingerea că nici un ziar german nu lucrează așa cum lucrăm noi, fără grabă, dar și fără zăbavă, pentru unitatea și libertatea, pentru puterea și cultura, progresul spiritual și material, ridicarea conștiinței naționale și a moralității poporului german, că nici unul din ele nu a realizat mai mult ca noi. Trebuie să judecați activitatea noastră după rezultatele ei. Solicitându-vă încă o dată în mod insistent să aveți amabilitatea de a da urmare rugăminții mele, rămân, cu cea mai profundă stimă,

al dv. devotat Hermann Orges.

Augsburg, 16/10"

Cea de-a doua scrisoare, purtînd aceeași dată, nu era decît un extras din prima și a fost „expediată” și ea, după cum scrie domnul Orges, „pentru mai multă siguranță”. În ea se cere de asemenea „trimiterea cât mai urgentă a documentului referitor la proveniența cunoscutului pamflet împotriva lui Vogt, pe care, după cum scrie domnul Liebknecht, aveți amabilitatea să ni-l puneți la dispoziție”.

11. Circulara împotriva lui K. Blind

Din circulara mea în limba engleză împotriva lui Blind datată 4 februarie 1860 * nu reproduc aici decît sfîrșitul :

* Vezi traducerea în volumul de față, pag. 746. — Nota red.

„Now, before taking any further step, I want to show up the fellows who evidently have played into the hands of Voqt. I, therefore, publicly declare that the statement of Blind, Wiehe and Hollinger, according to which the anonymous pamphlet was *not* printed in Hollinger's office, 3, Litchfield Street, Soho, is a *deliberate lie*. First, Mr. Vögele, one of the compositors, formerly employed by Hollinger, will declare upon oath that the said pamphlet was printed in Hollinger's office, was written in the handwriting of Mr. Blind, and partly composed by Hollinger himself. Secondly, it can be judicially proved that the pamphlet and the article in «*Das Volk*» have been taken off the same types. Thirdly, it will be shown that Wiehe was *not* employed by Hollinger for eleven consecutive months, and, especially, was *not* employed by him at the time of the pamphlet's publication. Lastly, witnesses may be summoned in whose presence Wiehe himself confessed having been persuaded by Hollinger to sign the *willfully false declaration in the Augsburg Gazette*. Consequently, I again declare the above said Charles Blind to be a *deliberate liar*.

Karl Marx*.

From the London „Times”, February 3rd *

„Vienna, January 30th. — The Swiss Professor Voqt pretends to know that France will procure for Switzerland Faucigny Chablais, and the Genevese, the neutral provinces of Savoy, if the Grand Council of the Republic will let her have the free use of the Simplon”.

12. Affidavitul lui Vögele

„I declare herewith :

that the German flysheet «Zur Warnung» (A Warning) which was afterwards reprinted in No. 7 (d. d. 18th June 1859) of «Das Volk» (a German paper which was then published in London) and which was again reprinted in the «Allgemeine Zeitung» of Augsburg (the Augsburg Gazette) — that this flysheet was composed partly by Mr. Fidelio Hollinger of 3, Litchfield Street, Soho, London, partly by myself, who was then employed by Mr. Fidelio Hollinger, and that the flysheet was published in Mr. F. Hollinger's Printing office, 3, Litchfield Street, Soho, London; that the manuscript of the said flysheet was in the handwriting of Mr. Charles Blind; that I saw Mr. F. Hollinger give to Mr. William Liebknecht of 14, Church Street, Soho, London, the proofsheets of the flysheet «Zur Warnung»; that Mr. F. Hollinger hesitated at first giving the proofsheets to Mr. W. Liebknecht, and, that, when Mr. W. Liebknecht had withdrawn, he,

* Vezi traducerea în volumul de față, pag. 596. — *Nota red.*

Mr. F. Hollinger, expressed to me, and to my fellow workman J. F. Wiehe, his regret for having given the proofsheets out of this hands.

Declared at the Police Court, Bow Street, in the County of Middlesex, the eleventh day of February 1860, before me *Th. Henry*, one of the Police Magistrates of the Metropolis.

L. S.

A. Vögele" *

13. Affidavitul lui Wiehe **

„One of the first days of November — I do not recollect the exact date — in the evening between nine and ten o'clock I was taken out of bed by Mr. F. Hollinger, in whose house I then lived, and by whom I was employed as compositor. He presented to me a paper to the effect, that, during the preceding eleven months I had been continuously employed by him, and that during all that time a certain German flysheet «Zur Warnung» (A Warning) had not been composed and printed in Mr. Hollinger's Office, 3, Litchfield Street, Soho. In my perplexed state, and not aware of the importance of the transaction, I complied with his wish, and copied, and signed the document. Mr. Hollinger promised me money, but I never received anything. During that transaction Mr. Charles Blind, as my wife informed me at the time, was waiting in Mr. Hollinger's room. A few days later, Mrs. Hollinger called me down from dinner and led me into her husband's room, where I found Mr. Charles Blind alone. He presented me the same paper which Mr. Hollinger had presented me before, and entreated me to write, and sign a second copy, as he wanted two, the one for himself, and the other for publication in the Press. He added that he would show himself grateful to me. I copied and signed again the paper.

I herewith declare the truth of the above statements and that

1) During the 11 months mentioned in the document I was for six weeks not employed by Mr. Hollinger, but by a Mr. Ermani. 2) I did not work in Mr. Hollinger's Office just at that time when the flysheet «Zur

* „Prin prezenta declar :
că pamfletul german «Avertisment» — reprodus ulterior în «Das Volk» nr. 7 din 18 iunie 1859 (gazetă germană care apărea pe vremea aceea la Londra) și publicat apoi din nou în «Allgemeine Zeitung» din Augsburg — a fost cules parte de d-l Fidelio Hollinger, Litchfield Street 3, Soho, Londra, parte de mine însumi, care pe atunci lucram la d-l Fidelio Hollinger, și că pamfletul a fost tipărit în tipografia d-lui F. Hollinger, Litchfield Street 3, Soho, Londra ; că manuscrisul numitului pamflet era scris de mina d-lui Charles Blind ; că am văzut cum d-l F. Hollinger a dat d-lui Wilhelm Liebknecht, domiciliat în Church Street 14, Soho, Londra, șpalturile pamfletului «Avertisment» ; că la început d-l F. Hollinger a ezitat să dea șpalturile d-lui W. Liebknecht și că, după plecarea d-lui W. Liebknecht, el, d-l F. Hollinger, și-a exprimat față de mine și față de colegul meu de muncă J. F. Wiehe regretul de a fi dat șpalturile din mină.

Declarație făcută la tribunalul poliției Bow Street, comitatul Middlesex, azi, 11 februarie 1860, în fața mea, *Th. Henry*, unul dintre judecătorii tribunalului poliției al capitalei.

L. S.

A. Vögele"

** Vezi traducerea în volumul de față, pag. 529—530. — *Nota red.*

Warnung» (A Warning) was published. 3) I heard at the time from Mr. Vögele, who then worked for Mr. Hollinger, that he, Vögele, had, together with Mr. Hollinger himself, composed the flysheet in question, and that the manuscript was in Mr. Blind's handwriting. 4) The types of the pamphlet were still standing when I returned to Mr. Hollinger's service. I myself broke them into columns for the reprint of the flysheet (or pamphlet) «Zur Warnung» (A Warning) in the German paper «Das Volk» published at London, by Mr. Fidelio Hollinger, 3 Litchfield Street, Soho. The flysheet appeared in No. 7, d. d. 18th June 1859, of «Das Volk» (The People). 5) I saw Mr. Hollinger give to Mr. William Liebknecht of 14, Church Street, Soho, London, the proofsheets of the pamphlet «Zur Warnung», on which proofsheets Mr. Charles Blind with his own hand had corrected four or five mistakes. Mr. Hollinger hesitated at first giving the proofsheets to Mr. Liebknecht, and when Mr. Liebknecht had withdrawn, he, F. Hollinger, expressed to me and my fellow workman Vögele his regret for having given the proofsheets out of his hands.

Declared and signed by the said Johann Friedrich Wiehe at the Police Court, Bow Street, this 8th day of February, 1860, before me *Th. Henry*, Magistrate of the said court.

L. S.

*Johann Friedrich Wiehe.**

14. Din actele aflate la dosarul procesului

„Gouvernement Provisoire.

République Française. Liberté, Égalité, Fraternité.

Au nom du Peuple Français

Paris, 1 Mars 1848

Brave et loyal Marx,

Le sol de la république française est un champ d'asyle pour tous les amis de la liberté. La tyrannie vous a banni, la France libre vous rouvre ses portes, à vous et à tous ceux qui combattent pour la cause sainte, la cause fraternelle de tous les peuples. Tout agent du gouvernement français doit interpréter sa mission dans ce sens. Salut et fraternité.

*Ferdinand Flocon, Membre du Gouvernement Provisoire * **

*

„Guvernul provizoriu

Republica Franceză. Libertate, Egalitate, Fraternitate.

In numele poporului francez

Paris, 1 martie 1848

Brave și loiale Marx,

Pămîntul Republicii Franceze este un loc de refugiu pentru toți prietenii libertății. Tirania v-a surghiunit, Franța liberă vă redeschide porțile ei dumneavoastră și tuturor celor ce luptă pentru cauza sfîntă, pentru cauza frățească a tuturor popoarelor. Oricare funcționar al guvernului francez trebuie să-și înțeleagă misiunea în acest sens. Salut și frăție.

*Ferdinand Flocon, membru al guvernului provizoriu**

„Bruxelles, le 19 Mai 1848

Mon cher Monsieur Marx,

J'entends avec un grand plaisir par notre ami Weerth que vous allez faire paraître à Cologne une *Nouvelle Gazette Rhénane* dont il m'a remis le prospectus. Il est bien nécessaire que cette feuille nous tienne au courant en Belgique des affaires de la démocratie allemande, car il est impossible d'en rien savoir de certain ici par la *Gazette de Cologne*, la *Gazette Universelle* d'Augsbourg et les autres gazettes aristocratiques de l'Allemagne que nous recevons à Bruxelles, non plus que par notre *Indépendance Belge* dont toutes les correspondances particulières sont conçues au point de vue des intérêts de notre aristocratie bourgeoise. M. Weerth me dit qu'il va vous joindre à Cologne pour contribuer à l'entreprise de la «*Nouvelle Gazette Rhénane*» : et il me promet en votre nom l'envoi de cette feuille en échange du *Débat Social* que je vous enverrai de mon côté. Je ne demande pas mieux aussi que d'entretenir avec vous une correspondance sur les affaires communes à nos deux pays. Il est indispensable que les Belges et les Allemands ne restent pas trop étrangers les uns aux autres, dans l'intérêt commun des deux pays : car il se prépare en France des événements qui ne tarderont pas à mettre en jeu des questions qui toucheront les deux pays ensemble. Je reviens de Paris où j'ai passé une dizaine de jours que j'ai employés de mon mieux à me rendre compte de la situation de cette grande capitale. Je me suis trouvé, à la fin de mon séjour, juste au milieu des affaires du 15 mai. J'assistais même à la séance où s'est passé le fait de l'irruption du peuple dans l'assemblée nationale... Tout ce que j'ai compris, à voir l'attitude du peuple parisien et à entendre parler les principaux personnages qui sont en ce moment dans les affaires de la république française, c'est qu'on s'attend à une forte réaction de l'esprit bourgeois contre les événements de février dernier ; les affaires du 15 mai précipiteront sans doute cette réaction. Or, celle-ci amènera indubitablement dans peu de temps un nouveau soulèvement du peuple... La France devra bientôt recourir à la guerre. C'est pour ce cas-là que nous aurons à aviser, ici et chez vous, sur ce que nous aurons à faire ensemble. Si la guerre se porte d'abord vers l'Italie nous aurons du répit... Mais si elle se porte sur-le-champ vers ce pays-ci je ne sais pas trop encore ce que nous aurons à faire, et alors nous aurons besoin du conseil des Allemands... En attendant j'annoncerai dans le «*Débat Social*» de dimanche la publication prochaine de votre nouvelle feuille... Je compte aller à Londres vers la fin du mois de juin prochain. Si vous avez l'occasion d'écrire à Londres à quelques amis, veuillez les prier de m'y faire accueil. Tout à vous cordialement,

L. Jottrand, Avt.* *

*

Dragă domnule Marx,

„Bruxelles, 19 mai 1848

Am aflat cu mare plăcere de la prietenul nostru Weerth că intenționați să editați la Colonia «*Neue Rheinische Zeitung*», al cărei prospect mi l-a trimis. Este absolut necesar ca acest ziar să ne țină la curent pe noi, cei din Belgia, cu problemele democrației germane, căci este cu neputință să aflăm aici ceva precis din «*Kölnische Zeitung*», «*Allgemeine Zeitung*» din Augsbourg și din celelalte ziare ale aristocrației din Germania pe care le primim la Bruxelles, ca de altfel și din ziarul nostru «*Indépendance Belge*»,

„Bruxelles, 10 Févr., 1860

Mon cher Marx,

N'ayant pas de vos nouvelles, depuis très longtemps, j'ai reçu votre dernière avec la plus vive satisfaction. Vous vous plaignez du retard des choses, et du peu d'empressement de ma part de vous répondre à la question que vous m'aviez faite. Que faire: l'âge ralentit la plume; j'espère cependant que vous trouverez mes avis et mon sentiment toujours les mêmes. Je vois que votre dernière est tracée à la dictée par la main de votre secrétaire intime, de votre adorable moitié: or Madame Marx ne cesse de se rappeler du vieux hermite de Bruxelles. Qu'elle daigne recevoir avec bonté mes salutations respectueuses.

Conservez-moi, cher confrère, dans vos amitiés. Salut et fraternité.

Lelewel* *

În care toate corespondențele speciale sînt concepute din punctul de vedere al intereselor aristocrației noastre burgheze. D-l Weerth mi-a comunicat că va pleca la dv. la Colonia pentru a lua parte la fondarea lui «Neue Rheinische Zeitung». El mi-a promis, în numele dumneavoastră, că-mi veți trimite acest ziar în schimbul ziarului «Débat social»⁶⁰⁵, pe care, la rîndul meu, vi-l voi trimite. De asemenea, aș fi bucuros să întrețin cu dumneavoastră o corespondență privind problemele comune țărilor noastre. Este absolut necesar — în interesul comun al ambelor țări — ca belgienii și germanii să nu fie înstrăinați unii de alții, deoarece în Franța se pregătesc evenimente care nu vor întîrzia să pună probleme ce vor afecta ambele țări. M-am înapoiat recent de la Paris, unde am stat vreo zece zile, străduindu-mă să-mi dau seama de situația din această mare capitală. Spre sfîrșitul șederii mele acolo m-am aflat tocmai în plină desfășurare a evenimentelor din 15 mai. Am asistat chiar la ședința Adunării naționale, în timpul căreia poporul a pătruns în sala de ședințe... Din atitudinea poporului parizian și din ceea ce spun personalitățile de frunte care stau la cîrma Republicii Franceze am dedus că lumea se așteaptă la o puternică reacție a burgheziei împotriva evenimentelor din februarie; fără îndoială că evenimentele din 15 mai vor precipita această reacție. Or, aceasta va duce în mod iminent, în scurt timp, la o nouă insurecție a poporului... Franța va trebui să recurgă curînd la război. În vederea acestei eventualități, trebuie să ne gîndim, atît noi, cît și dumneavoastră, ce vom avea de făcut împreună. Dacă Franța va porni războiul mai întîi împotriva Italiei, vom avea un răgaz... Dar, dacă războiul va fi îndreptat imediat împotriva țării noastre, nu prea știu încă ce vom avea de făcut, și atunci vom avea nevoie de sfatul germanilor... Pînă una-alta, voi anunța în «Débat Social» de duminică apariția apropiată a noii dumneavoastră gazete... Intenționez să plec la Londra către sfîrșitul lunii iunie. Dacă aveți ocazia să scrieți la Londra prietenilor dumneavoastră, v-as fi recunoscător dacă i-ați ruga să mă primească. Rămîn cu toată cordialitatea al dumneavoastră

L. Jottrand, av.*

„Bruxelles, 10 februarie 1860

Dragul meu Marx,

Ultima duminică scrisoare mi-a făcut o deosebită plăcere, deoarece n-am mai avut de foarte mult timp vești de la dumneata. Te plîngi de întîrzierea lucrurilor și de lipsa mea de promptitudine în a-ți răspunde la

„5, Cambridge Place, Kensington, London,
Feb. 11th, 1860

My dear Marx,

I have read a series of infamous articles against you in the *National-Zeitung* and am utterly astonished at the falsehood and malignity of the writer. I really feel it a duty that every one who is acquainted with you, should, however unnecessary such a testimony must be, pay a tribute to the worth, honour and disinterestedness of your character. It becomes doubly incumbent in me to do so, when I recollect how many articles you contributed to my little magazine, the «Notes of the People», and subsequently to the «People's Paper», for a series of years, utterly gratuitously; articles which were of such high value to the people's cause, and of such great benefit to the paper. Permit me to hope that you will severely punish your dastardly and unmanly libeller.

Believe me, my dear Marx, most sincerely, yours,

Ernest Jones

Dr. Karl Marx" *

„Tribune Office, New York, March 8th, 1860

My dear Sir,

In reply to your request I am very happy to state the facts of your connection with various publications in the United States concerning which I have had a personal knowledge. Nearly nine years ago I engaged you to write for the «*New York Tribune*», and the engagement has

întrebarea pe care mi-ai pus-o. Ce să-i faci: vîrsta face pana să alunece mai încet; sper totuși că vei găsi părerile și sentimentele mele neschimbate. Constat că ultima d-tale scrisoare ai dictat-o și că este scrisă de mîna secretarei d-tale particulare, de către fermecătoarea d-tale soție: deci Doamna Marx își mai amintește de bătrînul sihastru din Bruxelles. O roag să primească respectuoasele mele salutări.

Păstrează-mi și pe viitor, iubite confrate, prietenia dumitale. Salut și frăție.

Lelewel *

„5, Cambridge Place, Kensington, London
11 februarie 1860

„Dragul meu Marx,

Am citit în «*National-Zeitung*» o serie de articole mirșave îndreptate împotriva dumitale și sînt nespus de uimit de minciunile și de răutatea autorului lor. Consider că pentru oricine te cunoaște este o datorie — oricît de prisos ar fi asemenea mărturii — să-și exprime admirația față de calitățile, cinstea și caracterul dumitale dezinteresat. Pentru mine este o dublă datorie să o fac, amintindu-mi de numeroasele articole pe care le-ai scris timp de mai mulți ani, fără a fi retribuit, pentru mica mea revistă «Notes to the People»⁶⁰⁸, iar apoi pentru «People's Paper», articole atît

been continued ever since. You have written for us constantly, without a single weeks' interruption, that I can remember; and you are not only one of the most highly valued, but one of the best paid contributors attached to the journal. The only fault I have had to find with you has been that you have occasionally exhibited too German a tone of feeling for an American newspaper. This has been the case with reference both to Russia and France. In questions relating to both, Czarism and Bonapartism, I have sometimes thought that you manifested too much interest and too great anxiety for the unity and independence of Germany. This was more striking perhaps in connection with the late Italian war than on any other occasion. In that I agreed perfectly with you: *simpathy with the Italian people*. I had as little confidence as you in the sincerity of the French Emperor, and believed as little as you that *Italian liberty* was to be expected from him; but I did not think that Germany had any such ground for alarm as you, in common with other patriotic Germans, thought she had.

I must add that in all your writings which have passed through my hands, you have always manifested the most cordial interest in the welfare and progress of the labouring classes; and that you have written much with direct reference to that end.

I have also at various times within the past five or six years been the medium through which contributions of yours have been furnished to *Putnam's Monthly*, a literary magazine of high character; and also the *New American Cyclopaedia*, of which I am also an editor, and for which you have furnished some very important articles.

If any other explanations are needed I shall be happy to furnish them. Meanwhile I remain, yours very faithfully,

Charles A. Dana, Managing Editor of the *N. Y. Tribune*

Dr. Charles Marx" *

de importante pentru cauza poporului și atât de folositoare gazetei. Îngăduie-mi să-mi exprim speranța că vei pedepsi fără cruțare pe mișcavul și lașul dumitale calomniator.

Rămin, dragă Marx, al dumitale sincer devotat,

Ernest Jones

Dr-ului Karl Marx".

„New York, redacția ziarului «Tribune», 8 martie 1860

Stimate domn,

Răspunzind rugăminții dv., sint fericit că pot confirma legăturile dv. — cunoscute mie — cu diferite publicații din Statele Unite. Acum nouă ani v-am solicitat să colaborați la «*New York Tribune*», și de atunci această colaborare continuă. Ați scris pentru noi în mod regulat, după cite îmi amintesc, fără a întrerupe colaborarea nici măcar pentru o săptămână; dv. nu sințeți numai unul dintre cei mai apreciați colaboratori ai gazetei, dar și unul dintre cei mai bine plătiți. Singurul cusur pe care l-am putut constata la dv. a fost faptul că, uneori, ați manifestat sentimente prea pronunțat germane pentru un ziar american. Acest lucru este valabil atât în ceea ce privește Rusia, cât și Franța. În problemele ce se refereau la țarism și bonapartism mi se părea uneori că manifestați prea mult interes și prea multă grijă pentru unitatea și independența Germaniei. Poate că acest lucru a ieșit la iveală atât de evident cu prilejul recentului

15. Broșurile editate la Dentu

Am arătat că broșurile editate la Dentu constituie izvorul de unde își soarbe Dâ-Dâ-ul german înțelepciunea în ceea ce privește istoria universală în general și „politica salutară a lui Napoleon” în special. „Politica salutară a lui Napoleon” este o expresie împrumutată dintr-un recent articol de fond al „democratului” F. Zabel. Ceea ce cred și știu francezii înșiși despre aceste broșuri se poate vedea din următorul extras luat din săptămînalul francez „*Courrier du Dimanche*” nr. 42 din 14 octombrie 1860.

„Pour ce qui regarde le moment actuel, prenez dix brochures au hasard, et vous reconnaîtrez que neuf au moins ont été pensées, élaborées, écrites... par qui ? par des romanciers de profession, par des chansonniers, par des vaudevillistes, par des sacristains !

Parle-t-on dans les gazettes de mystérieuses entrevues entre les puissances du Nord, de la Sainte-Alliance qui ressuscite ? Vite voilà un faiseur agréable de couplets assez littéraires, et même (jadis) passablement libéraux, qui court chez l'inévitable. M. Dentu et lui apporte sous ce titre ronflant : La coalition, une longue et fade paraphrase des articles de M. Grandguillot. L'alliance anglaise semble déplaire parfois à M. Limayrac ? Vite, un M. Châtelet, chevalier de l'ordre de Grégoire le Grand, et qui doit être sacristain quelque part, si j'en crois son style, publie ou republie un long et ridicule factum : *Crimes et délits de l'Angleterre contre la France*. Déjà l'auteur du *Compère Guillery* (Edmond About) avait jugé à propos de nous édifier sur les arcanes politiques de la monarchie prussienne, et avait donné du haut de ses chutes théâtrales, des conseils de prudence aux chambres de Berlin. On annonce que M. Clairville va prochainement élucider la question de l'isthme de Panama, si fort em-

război din Italia. Am fost întru totul solidar cu dv. în ceea ce privește simpatiile față de poporul italian. Am avut tot atît de puțină încredere ca și dv. în sinceritatea împăratului francez și tot atît de puțin ca și dv. am crezut că libertatea Italiei ar depinde de el ; dar nu am fost de părere că Germania ar avea atîtea motive de îngrijorare cum ați crezut dv. și alți patrioți germani.

Trebuie să adaug că în toate scrierile dv. care au trecut prin mina mea ați manifestat întotdeauna cel mai viu interes pentru bunăstarea și propășirea claselor muncitoare și că multe din cele ce ați scris au contingente directe cu această problemă.

În ultimii cinci sau șase ani ați trimis în repetate rînduri, prin intermediul meu, lucrări pentru „*Putnam's Monthly*”⁶⁰⁷, o revistă literară de înaltă ținută, precum și pentru „*New American Cyclopaedia*” („Noua enciclopedie americană”), la care sînt redactor și căreia i-ați trimis cîteva articole foarte importante.

Dacă vor mai fi necesare și alte lămuriri, le voi trimite cu multă plăcere. Rămîn al dv. sincer devotat,

Charles A. Dana, redactor responsabil al ziarului
„*New York Tribune*”

D-lui dr. Karl Marx”.

brouillée par M. Belly ; et sans doute que quelques jours après la conférence royale du 21 Octobre, on verra paraître à toutes les vitrines de nos libraires une splendide brochure rose qui portera ce titre : *Mémoire sur l'entrevue de Varsovie par le corps de ballet de l'Opéra.*

Cette invasion, en apparence inexplicable, des questions politiques par les *dii minores* de la littérature, se rattache à bien des causes. Nous en citerons ici une seule, mais qui est la plus immédiate et la plus incontestable.

Dans le marasme presque universel d'esprit et de coeur, ces messieurs, qui font le triste métier d'amuseurs publics, ne savent plus par quel moyen secouer et réveiller leurs lecteurs. Les vieilles gaités de leurs refrains et de leurs anecdotes leur reviennent sans cesse. Eux-mêmes se sentent aussi mornes, aussi tristes, aussi ennuyés que ceux qu'ils entreprennent de dérider. Voilà pourquoi à bout de ressources, ils se sont mis, en désespoir de cause, à écrire les uns des mémoires de courtisanes, les autres des brochures diplomatiques.

Puis, un beau matin, un aventurier de la plume, qui n'a jamais fait à la politique le sacrifice d'une heure sérieuse d'étude, qui n'a pas même au coeur le semblant d'une conviction, quelle qu'elle soit, se lève et se dit : « J'ai besoin de frapper un grand coup ! Voyons ! que ferai-je pour attirer sur moi l'attention générale qui me fuit d'instinct ? Écrirai-je un opuscule sur la question Léotard ou sur la question d'Orient ? Révélerai-je au monde surpris le secret de boudoirs où je n'entrai jamais, ou celui de la politique russe qui m'est plus étrange encore ? Dois-je m'attendrir en prose voltairienne sur *les femmes éclaboussées* ou en prose évangélique sur les malheureuses populations maronites traquées, dépouillées, massacrées par le fanatisme mahométan ? Lancerai-je une apologie de mademoiselle Rigolboche ou un plaidoyer en faveur du pouvoir temporel ? Décidément, j'opte pour la politique. J'amuserai encore mieux mon public avec les rois et les empereurs, qu'avec les lorettes. » Cela dit, notre surnuméraire de la littérature bohème compulse le *Moniteur*, hante quelques jours les colonnades de la Bourse, rend visite à quelques fonctionnaires et sait enfin de quel côté souffle le vent de la curiosité à la ville, ou celui de la faveur à la cour ; il choisit alors un titre que ce vent puisse enfler d'une façon suffisante et se repose content sur ses lauriers. Aussi bien son oeuvre est faite désormais ; car aujourd'hui, en matière de brochure, il n'y a que deux choses qui comptent, le titre et les relations que l'on suppose entre l'écrivain et « de hauts personnages ».

Est-il nécessaire de dire, après cela, ce que valent les brochures qui nous inondent ? Ramassez un jour tout ce que vous avez de courage, tâchez de les lire jusqu'au bout et vous serez effrayé de l'ignorance inouïe, de la légèreté intolérable, voire même de l'amoindrissement de sens moral qu'elles décèlent dans leurs auteurs. Et je ne parle pas ici des plus mauvaises... Et chaque année nous courbe plus bas, chaque année voit apparaître un nouveau signe de décadence intellectuelle, chaque année ajoute une honte littéraire nouvelle à celles dont il nous faut déjà rougir. De telle sorte que les plus optimistes se prennent quelquefois à douter de demain, et se demandent avec angoisse : Sortirons-nous de là ? *

* „In ceea ce privește momentul actual, luați la întimplare zece broșuri, și veți constata că cel puțin nouă au fost gândite, elaborate și scrise... de cine ? De către romancierii de profesie, compozitorii de cîntece, deviliști, paracliserii !

Se vorbește în gazete despre misterioase întreveneri între puterile Nordului, despre Sfînta Alianță, care reinvie — și iată că apare pe loc

Mai sus am citat din „*National-Zeitung*” expresia „*politica salutară a lui Napoleon*”. În mod cu totul surprinzător, corespondentul din Paris al ziarului „*Manchester Guardian*”⁶⁰⁹, cu-

un simpatice meșter de cuplete destul de literare și chiar (cîndva) oarecum liberale, dînd fuga la inevitabilul *d. Dentu* pentru a-i aduce, sub titlul bombastic : «Coaliția», o lungă și anostă parafrazăre a articolelor d-lui Grandquillot. Alianța cu Anglia pare să-i displacă uneori d-lui Limayrac — și imediat un oarecare *d. Châtelet*, cavalier al ordinului lui Grigore cel Mare, care, judecînd după stilul său, trebuie să fie paracliser pe undeva, publică sau retipărește o lungă și ridicolă poveste : «*Crime și delict ale Angliei împotriva Franței*». Încă autorul cărții «*Compère Guillery*» (Edmond About)⁶⁰⁸ considera că este oportun să ne lămurească în privința misterelor politice ale monarhiei prusiene și, de la înălțimea eșecurilor sale teatrale, dădea Camerelor din Berlin sfaturi de prudență. Se anunță că în curînd d-l Clairville va elucida problema istmului de Panama, pe care d-l Belly o incurcase atît de mult, și nu incapse îndoială că la cîteva zile după conferința suveranilor din 21 octombrie vom vedea apărînd în toate vitrinele librăriilor noastre o splendidă broșură roz, purtînd titlul : «*Însemnări ale corpului de balet al Operei în legătură cu întrederea de la Varșovia*».

Această invadare, aparent inexplicabilă, a problemelor politice de către *zeii minori* ai literaturii are numeroase cauze. Nu vom cita aici decît una singură, dar care este cea mai directă și indiscutabilă.

În condițiile unui marasm spiritual și moral aproape general, acești domni, care au trista meserie de bufoni publici, nu mai știu ce mijloc să folosească pentru a-și dezmorți și trezi cititorii. Ei repetă la infinit cupletele umoristice și anecdotele lor răsuflate. Ei înșiși se simt tot atît de abătuți, de triști, de plictisiți ca aceia ale căror frunți încearcă să le descrețească. Iată de ce, după ce și-au epuizat toate resursele, în desperare de cauză, s-au apucat să scrie — unii memorii de curtezane, alții — broșuri diplomatice.

Iar apoi, într-o bună dimineață, un oarecare aventurier al condeului, care niciodată n-a sacrificat pentru politică nici o singură oră de studiu serios, care în forul său intim nu are nici măcar aparența unei convingeri, se scoală și-și spune : «Trebuie să dau o lovitură ! Ia să vedem ce-aș putea face pentru a atrage asupra mea atenția publicului, care instinctiv mă ocolește ? Să scriu o broșurică despre chestiunea Léotard sau despre problema orientală ? Să dezvălui lumii înmărmurite tainele unor budoare unde n-am pătruns niciodată, sau tainele politicii ruse, care mi-e încă și mai străină ? Să-mi exprim compasiunea într-o proză voltairiană pentru *femeile decăzute*, sau în proză evanghelică pentru năpăstuita populație maronită, hăituită, jefuită și masacrată de fanaticii mahomedani ? Să scriu o apolojie a domnișoarei Rigolboche sau o pledoarie în favoarea puterii laice a papei ? Optez categoric pentru politică. Cu regi și împărați am să-mi distrez mai bine publicul decît cu femeile de moravuri ușoare». Acestea fiind spuse, supranumerarul nostru intru literatură boemă consultă «*Le Moniteur*», se plimbă cîteva zile sub colonadele Bursei, vizitează cîțiva funcționari și, în sfîrșit, știe dincotro bate vîntul curiozității publicului sau preferințelor curții ; își alege atunci un titlu

noscut în întreaga Anglie, prin informațiile sale, de regulă exacte — publică următoarea știre curioasă :

„Paris, November 8.. Louis Napoleon spends his gold in vain in supporting such newspapers as the „National-Zeitung” (Ludovic Napoleon își irosește în zadar banii sprijinind ziare ca „National-Zeitung”) („Manchester Guardian” din 12 noiembrie 1860).

Cred totuși că de data aceasta corespondentul ziarului „Manchester Guardian”, de obicei bine informat, greșește. Se spune că F. Zabel ar fi trecut în tabăra bonapartistă pentru a dovedi că *n-a fost cumpărat de Austria*. Cel puțin așa mi s-a relatat din Berlin. Exact ca în *Dunciada!*

16. Supliment

a) K. Vogt și societatea „La Cimentaire”

În timp ce această ultimă coală se afla sub tipar, mi-a căzut din întâmplare în mână *numărul din octombrie* (1860) al revistei „*Stimmen der Zeit*”. A. Kolatschek, fost editor al revistei „*Deutsche Monatsschrift*”, organ al parlamentarilor emigranți, și, astfel, oarecum superiorul literar al „regentului fugar al imperiului”, relatează la pag. 37 cele ce urmează despre *prietenul său Karl Vogt* :

„La Cimentaire», societatea de acțiuni din Geneva, din a cărei *direcție* făcea parte însuși domnul *Karl Vogt*, a fost înființată în 1857, iar în 1858 acționarii nu mai aveau nici o lețcaie, și procurorul a băgat la închisoare pe unul dintre directori sub învinuirea de înșelăciune. În momentul când a avut loc arestarea, domnul Vogt se afla tocmai la Berna ; el s-a înapoiat în grabă la Geneva, directorul arestat a fost pus în libertate, procesul mușamalizat, «pentru a se evita un scandal», iar acționarii au pierdut totul. Pe baza acestui exemplu ar fi greu de susținut că

pe care acest vînt să-l poată îndeajuns umfla și se culcă mulțumit pe lauri. Astfel opera sa e gata ; căci în vremurile noastre, în materie de broșuri contează numai două lucruri : titlul și presupusele relații dintre autor și «persoane sus-puse».

Mai e oare necesar, după aceasta, să spunem cît valorează broșurile cu care sîntem inundați ? Luați-vă o dată inima în dinți și încercați să le citiți pînă la capăt — vă va îngrozi ignoranța nemaipomenită, ușurința inadmisibilă și chiar scăderea simțului moral de care dau dovadă autorii lor. Și nici nu mă refer aici la cele mai proaste broșuri... Și fiecare an ne coboară mai mult, în fiecare an apare un nou semn de degenerare intelectuală, fiecare an adaugă o nouă rușine literară la cele care ne fac să roșim. Lucrurile merg pînă acolo, încît pînă și cei mai optimiști ajung uneori să se îndoiască de ziua de mîine și să se întrebe cu adîncă neliniște : om mai ieși vreodată din această situație ?” — *Nota trad.*

la Geneva proprietatea ar fi prea bine apărată, iar eroarea comisă de domnul *Karl Vogt* în această privință este cu atât mai stranie, cu cât, după cum am spus, era unul dintre directorii numitei societăți; or, chiar și în Franța, în procese similare, vinovații sînt căutați pînă și printre directori, care sînt băgați la închisoare, acoperindu-se cu averea lor pretențiile civile ale acționarilor“.

Comparați cele de mai sus cu ceea ce spune în scrisoarea sa (capitolul al X-lea) J. Ph. Becker despre afacerea bancară care l-a împins pe domnul *James Fazy* în brațele regimului loviturii de stat din decembrie. Asemenea amănunte contribuie mult la dezlegarea enigmei cum de a devenit „Napoleon cel Mic“ cel mai mare om al epocii sale. După cum se știe, „Napoleon cel Mic“ avusese el însuși de ales între coup d'état * și — Clichy ⁶¹⁰.

b) Kossuth

Următorul extras dintr-un memoriu asupra unei convorbiri cu *Kossuth* demonstrează în mod concludent cât de bine știe *Kossuth* că *Rusia* reprezintă pentru Ungaria pericolul principal. Autorul memoriului este unul dintre cei mai vestiți membri radicali ai actualei House of Commons. **

„Memorandum of a conversation with M. Kossuth on the evening of May 30th, 1854, at...“

...A return to strict legality in Hungary (said he, viz. *Kossuth*) might renew the union of Hungary and Austria, and would prevent Russia from finding any partisan in Hungary. He (*Kossuth*) would not offer any opposition to a return to legality. He would advise his countrymen to accept with good faith such a restauration, if it could be obtained, and would pledge himself not in any way to be an obstacle to such an arrangement. He would not himself return to Hungary. He would not put himself forward such a course of Austria as he had no belief in Austria's return to legality, except under pressure of dire necessity. He gave me authority to say, such were his sentiments, and if appealed to, he should avow them, though he could not commit himself to any proposal, as he should not expect Austria to abandon her traditional scheme of centralisation till forced to do so... He would have consented in 1848 to Hungarian troops being sent to resist attacks of the Piedmontesse. (Herr *Kossuth* ging in 1848, viel weiter, indem er die Sendung ungarischer Truppen gegen die italienischen „Rebellen“ durch eine heftige Rede im Reichstag zu Pest

* — lovitură de stat. — *Nota trad.*

** — Camera comunelor. — *Nota trad.*

durchsetzte), but would not employ them to coerce Austrian Italy, as he would not consent to foreign troops in Hungary" *.

Forța fanteziei populare de a crea mituri s-a manifestat în toate timpurile prin inventarea de „oameni mari”. Cel mai frapant exemplu de acest fel îl constituie incontestabil *Simon Bolivar*. În ce-l privește pe Kossuth, el este, de pildă, prea-mărit ca omul care a lichidat feudalismul în Ungaria. Or, el n-a participat în nici un fel la cele trei acțiuni foarte importante — introducerea impunerii fiscale generale, desființarea servitutiilor feudale prestate de țărani și abrogarea fără compensații a zeciuiei în favoarea bisericii. Moțiunea pentru *impunere fiscală generală* (nobilimea fusese în trecut scutită de impozite) a fost propusă de *Szemere*; moțiunea pentru desființarea clăcii etc. a fost propusă de *Bonis*, deputat de Szabolcz, iar clerul a renunțat de bunăvoie la zeciuială, prin deputatul și canonicul *Jekelfalusy*.

c) „Prusia în 1860” de *Edmond About*

La sfârșitul capitolului al VIII-lea îmi exprim părerea că broșura lui *E. About* „Prusia în 1860”, sau cum era inițial intitulată, „Napoleon al III-lea și Prusia”, ar fi un extras retradus în limba franceză al compilației lui *Dâ-Dâ-Voqt*, care nu este altceva decât o traducere în limba germană a broșurilor editate de *Dentu*. Singura obiecție care putea fi ridicată împotriva acestei ipoteze era faptul că *Edmond About*, autorul

* — „Insemnări în legătură cu o convorbire avută cu d-l Kossuth în seara zilei de 30 mai 1854 la...”

...Revenirea la o legalitate riguroasă în Ungaria (a spus el, adică *Kossuth*) ar putea reface uniunea dintre Ungaria și Austria și ar împiedica Rusia să-și găsească partizani în Ungaria. El (*Kossuth*) nu se va împotrivi unei reveniri la legalitate. El este dispus să sfătuiască pe compatrioții săi să accepte cu încredere restaurarea legalității, dacă aceasta poate fi realizată, și în ceea ce îl privește nu va pune nici un fel de piedici în calea unei asemenea reglementări. El personal nu intenționează să se înapoieze în Ungaria. El nu este dispus să sprijine o asemenea politică a Austriei, deoarece nu crede în revenirea Austriei la legalitate decât sub presiunea unei necesități stringente. El m-a autorizat să spun că aceasta este părerea lui și, dacă va fi nevoie, el o va confirma în mod oficial, deși nu va face nici o propunere, deoarece nu se așteaptă ca Austria să renunțe de bunăvoie la planurile ei tradiționale de centralizare... În 1848, el ar fi consimțit ca trupe ungare să fie trimise pentru a respinge atacurile piemontezilor” (în 1848, domnul *Kossuth* a mers mult mai departe, obținând printr-un discurs înflăcărat, rostit în parlamentul din Pesta, ca trupe ungare să fie trimise împotriva „rebelilor” italieni), „dar nu ar face uz de trupe pentru a menține prin forță Italia austriacă, la fel cum n-ar fi consimțit nici ca trupe străine să intre în Ungaria”. — *Nota trad.*

unor comedii fără succes, nu cunoaște de loc limba germană. De ce să nu-și fi găsit însă *le compère** *Guillery o commère allemande*** la Paris? Cine era această *commère* a rămas să presupună fiecare. După cum se știe, „*Prusia în 1860*” a fost publicată ca un vademecum*** pentru călătoria întreprinsă de Ludovic Bonaparte la Baden-Baden⁶¹¹; broșura era menită să anticipeze cererile lui Bonaparte pe lângă principele regent și să explice Prusiei că — așa cum sună ultimele cuvinte ale broșurii — ea are în regimul loviturii de stat din decembrie un „*allié très utile qui est peut-être appelé à lui*” (Prusiei) „*rendre de grands services, pourvu qu'elle s'y prête un peu*”****. Încă din primăvara anului 1860, E. About a dezvăluit în limba franceză prin „*Opinion nationale*” (vezi mai sus capitolul al IX-lea, Agentură), că în limba germană „*Pourvu qu'elle s'y prête un peu*” înseamnă „cu condiția ca Prusia să vîndă Franței Provincia renană”. În aceste circumstanțe agravante nu-mi era îngăduit ca, pe baza unor simple supoziții, să desemnez nominal pe cineva drept sufler german al domnului E. About, autor de comedii fără succes și de broșuri editate de Dentu. Acum însă am dreptul să declar că cumătra germană a cumătrului Guillery nu e nimeni alta decît blînda Kunigunde a lui Vogt — *domnul Ludwig Simon din Trier*. Dar de aceasta habar n-avea emigrantul***** german de la Londra care a scris binecunoscutul răspuns la pamfletul lui About!⁶¹²

* — cumătrul. — *Nota trad.*

** — cumătră germană. — *Nota trad.*

*** — călăuză, ghid. — *Nota trad.*

**** — „un aliat foarte util, care e poate chemat să-i” (Prusiei) „aducă mari servicii, cu condiția să-i vină cit de cit în întîmpinare”. — *Nota trad.*

***** — S. L. Borkheim. — *Nota red.*

ALLESWELT. Das neueste
zahlen in monatlichen und halbjährlichen
Bogen veröffentlichte n. 8. 18. 18.

Allgemeine Zeitung.

Verlegt von der
Verlags- und Druck-
Anstalt der
Verlags- und Druck-
Anstalt der
Verlags- und Druck-
Anstalt der

Donnerstag

Nr. 300.

27 October 1859.

Verlagspreis für ein Jahr 18 Thaler, halbjährlich 9 Thaler, vierteljährlich 4 Thaler 10 Schilling.

Das Blatt ist allen Postämtern Deutschlands, Österreichs und der Schweiz für Postzweck zu empfehlen. In London: 21, Old Bailey, gegenüber dem Gerichtsgebäude. In Paris: 10, Boulevard des Capucines. In New-York: 10, Broadway. In St. Petersburg: 10, Nevski-Platz. In Wien: 10, Kärntnerthor. In Berlin: 10, Unter den Linden. In Frankfurt: 10, Hauptstraße. In Leipzig: 10, Hauptstraße. In Breslau: 10, Hauptstraße. In Prag: 10, Hauptstraße. In Pest: 10, Hauptstraße. In Odessa: 10, Hauptstraße. In Constantinopel: 10, Hauptstraße. In London: 21, Old Bailey, gegenüber dem Gerichtsgebäude. In Paris: 10, Boulevard des Capucines. In New-York: 10, Broadway. In St. Petersburg: 10, Nevski-Platz. In Wien: 10, Kärntnerthor. In Berlin: 10, Unter den Linden. In Frankfurt: 10, Hauptstraße. In Leipzig: 10, Hauptstraße. In Breslau: 10, Hauptstraße. In Prag: 10, Hauptstraße. In Pest: 10, Hauptstraße. In Odessa: 10, Hauptstraße. In Constantinopel: 10, Hauptstraße.

Karl Marx

Scrisoare către redactorul lui „Allgemeine Zeitung“

Londra, 19 octombrie 1859,
Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Stimate domn!

În tot timpul cât am colaborat la presa germană, am atacat „Allgemeine Zeitung“, care, la rindul său, m-a atacat. Acest lucru nu mă împiedică, firește, ca atât cât îmi stă în putință să sar în ajutorul acestui ziar atunci când, după părerea mea, el și-a îndeplinit *prima* îndatorire a presei: aceea de a denunța șarlatanismul. Aici, la Londra, documentul anexat ar constitui un document *judiciar* *. Nu știu dacă la fel ar fi considerat la *Augsburg*. Mi-am procurat menționatul document pentru că Blind a refuzat să confirme afirmațiile făcute mie și altora, pe care eu le-am relatat lui Liebknecht și care nu au lăsat acestuia nici o îndoială în privința denunțului cuprins în pamfletul anonim.

Al dv. devotat
Dr. K. Marx

Publicat în
„Allgemeine Zeitung“ nr. 300
din 27 octombrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar
Tradus din limba germană

* Vezi volumul de față, pag. 523—525. — Nota red.

Karl Marx

Declarație trimisă redacțiilor lui „Reform”,
„Volks-Zeitung” și „Allgemeine Zeitung”⁶¹³

Londra, 7 noiembrie 1859

Din nr. 132 al lui „Freischütz”, pe care mi l-a trimis un prieten din Hamburg, am văzut că Eduard Meyen s-a simțit obligat să intervină și să spună cuvântul hotărîtor în afacerea *Vogt. Horsepower* *, sau, mai bine zis, *donkeypover* **, a logicii sale o găsim concentrată în profunda cugetare: întrucît Blind, cu care a fost în relații de prietenie, nu i-a trimis copia pamfletului anonim, documentul trimis de mine în original lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg este indiscutabil un falsum ***. Cu șiretenia grosolană care-i este proprie, el se ferește, desigur, să spună acest lucru direct; el îl spune indirect.

În treacăt fie zis, aș vrea ca d-l Eduard Meyen să facă dovadă că timpul meu este atît de puțin prețios, încît îmi pot permite să-l cheltuiesc în atacuri împotriva democrației vulgare germane.

De la sfîrșitul anului 1850 am rupt orice legături cu emigrația germană de la Londra, care s-a destrămat de-a binelea de îndată ce am lipsit-o de singurul element care o suda: opoziția făcută mie. Procesul destrămării ei a fost în special accelerat de zelul unor agenți ca Meyen, care, de pildă, a făcut pe față agitație pentru fracțiunea lui Kinkel împotriva fracțiunii lui Ruge. În decursul celor 9 ani care s-au scurs de atunci, am colaborat în permanență la „New York Tribune”, un ziar cu 200 000 de abonați, ceea ce reprezintă un cerc de cititori aproximativ egal cu cel al lui „Freischütz”. Am pomenit eu oare vreodată numele vreunuia dintre democrații

* — cai putere. — *Nota trad.*

** — măgari putere. — *Nota trad.*

*** — fals. — *Nota trad.*

vulgari germani, am găsit eu oare de cuviință să răspund măcar cu un singur cuvînt la atacurile mîrșave îndreptate împotriva mea timp de trei ani încheiați de acești onorabili bărbați în presa germană și mai ales în presa germană din America ?

Este drept că în acest timp am atacat, dar nu am calomniat, pe unii „mari“ democrați pe care d-l Eduard Meyen îi admiră din obligație. Așa, de pildă, l-am atacat pe marele democrat lordul Palmerston. Păcatul meu era cu atît mai de neiertat, cu cît „calomniile“ mele nu numai că au fost reproduse de ziare engleze exprimînd punctele de vedere ale partidelor de cele mai diferite orientări — începînd cu ziarul cartist „People's Paper“ pînă la ziarul d-lui Urquhart, „Free Press“ —, dar ele au și apărut, fără nici o intervenție din partea mea, sub formă de broșură într-un tiraj de cel puțin 15 000 de exemplare la Londra, Sheffield și Glasgow. L-am demascat apoi, tot în acea vreme, pe marele democrat Ludovic Bonaparte, mai întii într-o lucrare germană („Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“), lucrare pretutindeni confiscată înăuntrul granițelor germane, dar larg răspîdită în Statele Unite, din care au apărut extrase în „People's Paper“ de la Londra, pe atunci organul de presă al cartiștilor ⁶¹⁴. Am continuat pînă în ziua de azi „această calomniere“ a „marelui democrat“ Bonaparte în „Tribune“, analizînd sistemul său financiar, diplomația sa, maniera sa de a duce războiul, ideile sale napoleoniene. Ludovic Bonaparte a trimis lui „New York Times“ o scrisoare de mulțumire deschisă pentru atitudinea luată împotriva acestor „calomnii“. Cu 7 ani în urmă l-am demascat chiar și pe „marele democrat“ Stieber, în cartea „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor“, care a fost confiscată la granița badeineză cu Elveția. De toate acestea își va aminti d-l Meyen. În zilele noastre defăimarea este democratică, deoarece se practică „cu înalta permisiune a autorităților“. Dacă m-am înșelat vreodată, o dovedește, în afară de ziarul d-lui Eduard Meyen, ziarul d-lui Joseph Dumont din Colonia *. Cînd în 1848 și 1849 am îndrăznit să iau apărarea națiunilor maghiară, italiană și poloneză în „Neue Rheinische Zeitung“, cine a spumegat și a urlat mai tare decît ziarul d-lui Joseph Dumont din Colonia ? Firește, pe atunci Ludovic-Napoleon nu înconjurase naționalitățile cu aureola „liberală“. Că foștii redactori ai lui „Neue Rheinische Zeitung“ au rămas credincioși concepțiilor lor, aceasta o știe și fostul domn Joseph Dumont,

* „Kölnische Zeitung“. — *Nota red.*

actualmente Giuseppe Delmonte, din lucrarea „Padul și Rinul”, publicată de Friedrich Engels la începutul războiului. În ce privește pe democrații lui Eduard Meyen „în sensul strict al cuvîntului”, i-am ignorat 9 ani de zile și abia în ultimul timp am renunțat numai de două ori la mutismul meu : o dată față de Kossuth și a doua oară față de d-l Gottfried Kinkel. Am făcut, într-adevăr, în ziarul „Volk” câteva observații de ordin pur gramatical pe marginea divagațiilor estetice ale lui Kinkel în „Hermann”. La aceasta și la un articol despre pacea de la Villafranca, intitulat „Quid pro quo”⁶¹⁵, se rezumă tot ce am scris în ziarul „Volk”. După părerea lui Eduard Meyen însă, un „bun democrat” are, probabil, dreptul să calce regulile „despotice” ale sintaxei, la fel cum are dreptul să treacă din tabăra republicană în cea regalistă.

La sfîrșitul acestei epistole mă lovesc de aceeași dificultate, dar în sens invers, de care s-a lovit Hegel la începutul „Logicii” sale. El vrea să treacă de la „ființă” la „nimic” ; eu — de la „nimic” la „ființă”, adică de la Eduard Meyen la un anumit caz, la cazul Vogt. Pentru a nu lungi vorba, îi voi pune lui Karl Blind următoarele întrebări :

1. Nu mi-a comunicat Blind la 9 mai, în timp ce ne aflam la tribuna mitingului organizat de Urquhart, o serie de date despre Vogt care, în ce privește conținutul, corespund într-un total pamfletului „Avertisment” ?
2. N-a publicat Blind în ziarul londonez „Free Press” din 27 mai un articol anonim intitulat : „Marele duce Constantin — viitorul rege al Ungariei”, care, fără a menționa numele lui Vogt, redă însă în esență cuprinsul manifestului „Avertisment” ?
3. N-a tipărit Blind sus-menționatul pamflet pe socoteala lui la Londra, în tipografia d-lui F. Hollinger, Litchfield-Street, Soho ?

În pofida tuturor manevrelor democraților lui Meyen și chiar și în pofida marelui necunoscut, „eminentul jurist” d-l Joseph Dumont, totul se învîrtește în jurul problemei : cine a dat spre publicare pamfletul „Avertisment” ? Doar numai pentru publicarea acestui pamflet a fost deferită justiției „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. Și numai de învinuirile aduse în acest pamflet considera Vogt că trebuie să se disculpe în fața întregii lumi. Autorul pamfletului are, după cum

ar fi spus Robert Peel, three courses open to himself *. Ori a mințit în mod conștient, lucru de care nu cred că este capabil Karl Blind. Ori el s-a convins ulterior că datele care-l îndreptăteau să publice pamfletul erau false. În acest caz el este cu atât mai mult obligat să dea o declarație. Ori, în sfârșit, el dispune de dovezi, dar din considerente personale vrea să mușamalizeze toată afacerea și suportă cu o resemnare generoasă ouăle clocite cu care sint împroșcat eu, nu el. Dar nu trebuie să cadă toate considerentele personale când este vorba de o chestiune atât de importantă ca elucidarea relațiilor dintre regentul german al imperiului in partibus ** și împăratul francezilor de facto?

Karl Marx

Publicat în suplimentul
ziarului „Reform” nr. 139
din 19 noiembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

* — de ales între trei căi. — *Nota trad.*

** — în afara realității obiective. — *Nota trad.*

Karl Marx

Declarație trimisă redacției lui „Allgemeine Zeitung“

Vogt, care-și cunoaște bine oamenii, a manevrat cu o deosebită abilitate, mutînd din așa-numita tabără democratică în cea socialistă sursa denunțului împotriva sa. În ceea ce mă privește însă n-am nici un interes să încurajez acest quid pro quo, și de aceea mă văd obligat să răspund la declarația lui Blind, publicată în nr. 313 al lui „Allgemeine Zeitung“.

1. La 9 mai, la tribuna unui miting organizat de Urquhart, Blind mi-a comunicat toate acuzațiile aduse lui Vogt în pamfletul „Avertisement“. Aceleași amănunte le-a relatat și altora, de pildă lui Freiligrath. Dat fiind că, în ceea ce privește conținutul și limbajul folosit, declarația sa verbală este identică cu pamfletul tipărit, el a fost luat de prime abord * drept autor al pamfletului.

2. În ziarul londonez „Free Press“ din 27 mai a apărut un articol al lui Blind, publicat anonim sub titlul „Marele duce Constantin — viitorul rege al Ungariei“, care, în esență, anticipează pamfletul „Avertisement“. În acest articol, Blind declară că cunoaște liberali din Germania și democrați din Londra căroră li s-au oferit „large bribes“ ** pentru a face propagandă bonapartistă. În timpul procesului Vogt, m-a vizitat d-l D. Collet, redactorul responsabil al lui „Free Press“, pentru a mă ruga în numele lui Blind să nu divulg cine este autorul articolului amintit. I-am răspuns d-lui Collet — și el a găsit acest lucru foarte îndreptățit — că nu-mi iau nici un fel de angajament și că discreția mea va depinde mai curînd de atitudinea lui Blind.

3. Declarația lui Fidelio Hollinger este pur și simplu ridicolă. Fidelio Hollinger știe că a încălcat formal legile engleze publicînd pamfletul fără a specifica locul unde a fost tipărit. De aceea el însuși a certificat că nu s-a făcut vinovat de acest

* — de la bun început. — *Nota trad.*

** — șperțuri mari. — *Nota trad.*

peccadillo *. Întimplător, reproducerea din „Volk” a fost luată după zațul pamfletului, care se mai afla la tipografia lui Hollinger. Astfel, și fără depozitia vreunui martor, simpla comparare a pamfletului cu reproducerea din „Volk”, ar putea fi o dovadă în fața justiției că pamfletul „a fost cules în tipografia lui F. Hollinger”. Mutarea procesului de la Augsburg la Londra ar dezvălui, în general, întregul mister Blind-Vogt.

15 noiembrie 1859. 9, Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstock Hill, Londra

Karl Marx

Publicat în suplimentul lui
„Allgemeine Zeitung” nr. 325
din 21 noiembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

* — păcat. — *Nota trad.*

Karl Marx

Procesul împotriva lui „Augsburger Zeitung”⁶¹⁶

Către redactorul lui „Free Press”

Londra, 4 februarie 1860
Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Stimate domn,

Vă amintiți că „Free Press” din 27 mai 1859 a publicat un articol intitulat „Marele duce Constantin — viitorul rege al Ungariei”. În acest articol, deși numele *d-lui Vogt* din Geneva nu este pomenit, se arată, într-o formă care nu lasă nici o îndoială tuturor emigranților germani, că el este un agent bonapartist, care la izbucnirea războiului din Italia a oferit liberalilor din Germania și democraților germani de la Londra „*large bribes*” *. Autorul este încântat că aceste încercări de corupere au fost respinse cu indignare. Eu susțin că autorul acestui articol este *d-l Karl Blind*. Dacă greșesc, vă rog să-mi dovediți contrarul. Scurtă vreme după aceea, la Londra a fost difuzat un pamflet anonim în limba *germană*, intitulat „*Zur Warnung*” („Avertisment”), care, de fapt, poate fi considerat o reeditare a articolului din „Free Press”, numai că acest pamflet vine cu mai multe amănunte și pomenește numele lui Vogt. Pamfletul anonim a fost reprodus de ziarul german „Volk” din Londra, de unde a trecut în coloanele lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, pe care d-l Vogt l-a dat apoi în judecată pentru calomnie. Între timp am primit de la d-l Vögele, un zețar, care pe atunci lucra la d-l Hollinger, editorul ziarului „Volk”, o declarație scrisă în care se spunea că pamfletul s-a tipărit în tipografia lui Hollinger și a fost scris de mîna *d-lui Karl Blind*. Așa cum v-am comunicat la timpul său, această declarație a fost trimisă lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. După ce tribunalul din Augsburg a refuzat să

* — șperțuri mari — Nota trad.

judece acest caz, d-l Blind a luat, în cele din urmă, atitudine în coloanele lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. Nemulțumindu-se doar să nege cu hotărîre că este autorul pamfletului anonim, el a declarat în modul cel mai categoric că *pamfletul nici nu a fost tipărit în tipografia lui Hollinger*. În sprijinul acestei afirmații el a publicat o declarație, semnată chiar de Hollinger și de un oarecare Wiehe, un zețar care, după propriile sale cuvinte, a lucrat la Hollinger 11 luni fără întrerupere. La această declarație comună a lui Blind, Hollinger și Wiehe am răspuns în „Allgemeine Zeitung” din Augsburg *. La rîndul său însă, *Blind* a negat din nou, luînd iarăși drept mărturie declarațiile lui Hollinger și Wiehe. *Vogt*, care din motive personale a susținut de la bun început că eu aș fi autorul anonim al pamfletului, a publicat atunci o *broșură*, plină de cele mai josnice calomnii la adresa mea.

Înainte de a întreprinde alte demersuri, trebuie să demasc confreria care în mod evident a făcut jocul lui *Vogt*. De aceea afirm în mod public că declarația lui *Blind*, *Wiehe* și *Hollinger*, potrivit căreia pamfletul anonim *nu* a fost tipărit în tipografia lui *Hollinger*, *Litchfield-Street* nr. 3, *Soho*, este o minciună *infamă*. În primul rînd, d-l *Vögele*, unul dintre zețarii care a lucrat mai înainte la *Hollinger*, este gata să declare sub prestare de jurămint că respectivul pamflet a fost tipărit în tipografia lui *Hollinger*, că era scris de mîna *d-lui Blind* și că, în parte, a fost cules chiar de *Hollinger*. În al doilea rînd, se poate dovedi în fața instanțelor că atît pamfletul cit și articolul din „*Volk*” au fost culese cu același caracter de literă. În al treilea rînd, se poate dovedi că *Wiehe* *n-a* lucrat la *Hollinger* 11 luni fără întrerupere și, în special, *nu* a fost angajat la acesta în perioada în care a fost publicat pamfletul. În sfîrșit, pot fi citați martori în prezența cărora *Wiehe* a recunoscut că *Hollinger* l-a determinat să semneze *declarația falsificată în mod deliberat*, care a apărut în „*Allgemeine Zeitung*” din Augsburg. Pe baza tuturor acestora declar din nou că susnumitul *Karl Blind* este un *mincinos infam*.

Dacă nu am dreptate, el mă poate combate ușor, adresîndu-se justiției engleze.

Karl Marx

Publicat sub formă de foaie
volantă la 4 februarie 1860

Se tipărește după textul
foii volante

Tradus din limba engleză

* Vezi volumul de față, pag. 744—745. — *Nota red.*

Karl Marx

Declarație trimisă redacțiilor ziarelor germane

Prin prezenta declar că am făcut demersurile necesare în vederea dării în judecată a cotidianului „National-Zeitung” din Berlin pentru calomniile debitate în articolele de fond din nr. 37 și 41 în legătură cu pamfletul lui Vogt „Procesul intentat de mine lui «Allgemeine Zeitung»”. Lui Vogt îi voi da mai târziu răspunsul pe calea scrisului, întrucît în acest scop trebuie chestionate o serie de persoane care nu se află în Europa.

Decamdată mă limitez la următoarele :

1. Judecînd după perlele reproduse din maculatura lui Vogt de „National-Zeitung” — cartea însăși n-a parvenit pînă acum la Londra nici librarilor și nici cunoscuților, căroro d-l Vogt le trimitea înainte așa-zisele sale „studii” —, aceasta nu este decît expunerea unei schițe publicate de el în urmă cu 9 luni în monitorul său particular, „Handels-Courier” din Biel. Tot atunci am dat să i se tipărească aici pamfletul fără nici un fel de comentarii. La Londra, unde relațiile și persoanele sînt cunoscute, pentru caracterizarea d-lui profesor era suficient acest simplu procedeu.

2. *Pretextul* folosit de d-l Vogt pentru a porni campania împotriva mea este, ca și pretextul pentru campania din Italia, o „idee”. Cică eu aș fi autorul pamfletului anonim „Avertisment”. Din circulara în limba engleză publicată de mine, pe care o anexează, veți vedea ce măsuri am luat pentru a-i sili pe d-nii Blind & Co să recunoască prin tăcerea lor

că acest pretext este o minciună, sau, în caz contrar, să fie deferiți unui tribunal englez.

6 februarie 1860

Karl Marx

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, Londra

Publicat în „Volks-Zeitung” nr. 35 din 10 februarie 1860 ; în „Kölnische Zeitung” nr. 41 din 10 februarie 1860 ; în „Reform” nr. 18 din 11 februarie 1860 ; în suplimentul lui „Allgemeine Zeitung” nr. 48 din 17 februarie 1860 și în alte publicații germane.

Se tipărește după textul apărut în „Volks-Zeitung”

Tradus din limba germană

Karl Marx

Scrisoare către redactorul ziarului
„Daily Telegraph”

Sir,

În numărul dv. de astăzi, publicați, sub titlul „Complicii din presă ai Austriei”, o scrisoare plină de atacuri calomnioase și scandaloase la adresa mea. Această scrisoare, scrisă chipurile, la Frankfurt pe Main, a fost, probabil, redactată la Berlin și nu reprezintă, de fapt, decît o reluare, grosolan îngroșată, a două articole apărute în „National-Zeitung” din Berlin din 22 și 25 ianuarie a.c. Acest ziar va trebui să răspundă în fața unui Tribunal prusian pentru calomniile proferate. Vogt a publicat pamfletul său împotriva mea sub *falsul pretext* că eu aș fi autorul pamfletului *german* anonim „Zur Warnung” („Avertisment”), care a fost mai întii difuzat la Londra, iar apoi reprodus de „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. Din tăietura de ziar anexată veți vedea că i-am poftit pe adversarii mei să defere acest caz unui Tribunal englez.

În încheiere vă cer, dacă nu doriți să fiți deferit justiției pentru calomnie, să publicați în numărul viitor o amendă honorable * pentru ușurința cu care ați îndrăznit să denigrați un om despre al cărui caracter, trecut politic, lucrări literare și poziție socială — trebuie să recunoașteți — nu aveți nici cea mai vagă idee.

Al dv.,
dr. Karl Marx

Londra, 6 februarie 1860
9, Grafton Terrace,
Maitland Park,
Haverstock Hill

Se tipărește după fotocopia
textului original
Tradus din limba engleză

* — dezmințire. — Nota trad.

Karl Marx

Scrisoare către redacția lui „Allgemeine Zeitung”

Manchester, 21 februarie 1860
6, Thorncliffe Grove, Oxford
Road

Confidențial

Într-una din cele două scrisori din 16 octombrie 1859 pe care le-am primit din partea redacției ziarului „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, se spune textual:

„Fiți încredințat că vă purtăm o *deosebită recunoștință* și că vom folosi primul prilej, mult stimat domn, pentru a vă exprima *mulțumirile noastre*”.

Că nu doream și nici nu așteptam „mulțumiri” sau vreo „deosebită recunoștință” din partea lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg reiese destul de limpede din răspunsul meu din 19 octombrie *. Dar ceea ce așteptam în acest caz *special* era, cel puțin, acel *common fairness* ** pe care nici un ziar englez, indiferent de orientarea sa, nu se încumetă să-l nesocotească.

„Deosebita recunoștință” și „mulțumirile” au fost exprimate în felul următor:

1. Prima mea declarație *** *n-a* fost publicată. În locul ei a apărut declarația impertinentă a lui Blind împreună cu două depoziții false, obținute prin *conspiracy* ****. „Reform” din Hamburg a publicat imediat declarația.
2. În declarația mea de răspuns împotriva lui Blind a trebuit să recurg la *douce violence* ***** pentru a obține publicarea ei. Cu toate acestea ea *n-a* apărut, cum am cerut, pe bună dreptate, tot acolo unde a fost publicat atacul lui Blind, și anume pe prima pagină.
3. „Allgemeine Zeitung” din Augsburg publică o a doua declarație a lui Blind, în care acesta are nerușinarea să vor-

* Vezi volumul de față, pag. 739. — *Nota red.*

** — elementar bun simț. — *Nota trad.*

*** Vezi volumul de față, pag. 740—743. — *Nota red.*

**** — complot. — *Nota trad.*

***** — o oarecare presiune. — *Nota trad.*

bească de minciuni sfruntate și să se refere la cele două mărturii, ale lui Wiehe și Hollinger, care ar putea fi pasibile de urmărire penală. Ziarul declară chestiunea lichidată și mă lipsește de posibilitatea de a răspunde.

4. La 6 februarie trimit lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg ultima mea declarație împreună cu circulara * în limba engleză. Onorabila redacție nu le ia în considerație și, în locul lor, publică declarația lui Blind, *scrisă ca răspuns la circulara mea*. Ziarul s-a ferit, desigur, să publice billet doux ** anexat de acest mare diplomat. El publică de asemenea declarația lui Biscamp, datată cu trei zile mai târziu (anume Londra, 9 februarie) decât a mea. În sfârșit, convingându-se că declarația mea a fost de mult publicată în „Kölnische Zeitung”, „Volks-Zeitung” etc., „Allgemeine Zeitung” se hotărăște și el s-o publice, dar este atât de amabil să-și ia libertatea de a mă cenzura și de a face schimbări arbitrare. În 1842—1843, la Colonia, am fost supus dublei cenzuri ⁸¹⁷ regalo-prusace, dar nu mi-aș fi închipuit vreodată că în 1860 voi ajunge sub cenzura d-lui dr. Kolb & Co.

Consider absolut inutil să caracterizez mai amănunțit o asemenea comportare.

K. Marx

Se tipărește după fotocopia
textului original

Tradus din limba germană

* Vezi volumul de față, pag. 746—747. — Nota red.

** — biletul de dragoste. — Nota trad.

Karl Marx

Declarație trimisă redacțiilor ziarelor
„Freischütz” și „Reform”⁶¹⁸

La dezlănțuirea d-lui *Eduard Meyen* în nr. 17—21 ale ziarului „Freischütz”, voi răspunde doar atât:

Procesul de calomnie intentat de mine lui „National-Zeitung” din Berlin va fi absolut suficient pentru elucidarea *juridică* a pamfletului lui Vogt. Complicele lui, Eduard Meyen, nu poate avea pretenții la o onoare asemănătoare. Tot ce pot face pentru Eduard Meyen este să-i acord d-lui Eduard Meyen un loc potrivit dimensiunilor sale în broșura care va apărea după terminarea procesului.

Karl Marx

Manchester, 28 februarie 1860

Publicat în ziarul „Reform”
nr. 29 din 7 martie 1860

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Karl Marx

Declarație trimisă redacției lui
„Allgemeine Zeitung” și ale altor ziare germane ⁶¹⁹

Redacția lui „Allgemeine Zeitung” a avut bunăvoința să publice la începutul lunii februarie 1860 o declarație de a mea care începea cu următoarele cuvinte :

„Prin prezenta declar că am făcut demersurile necesare în vederea dării în judecată a cotidianului «National-Zeitung» din Berlin pentru calomniile deitate în articolele de fond din nr. 37 și 41 în legătură cu pamfletul lui Vogt «Procesul intentat de mine lui Allgemeine Zeitung». Lui Vogt îi voi da mai târziu răspunsul pe calea scrisului” *.

În februarie 1860 am intentat, la Berlin, un proces de calomnie lui F. Zabel, redactor responsabil al lui „National-Zeitung”. Avocatul meu, d-l Justizrat Weber, a ales mai întâi *calea urmării penale*. Printr-o încheiere din 18 aprilie 1860, procurorul a refuzat „să intervină” împotriva lui F. Zabel, sub motivul că *nu există nici un interes public* care să justifice o asemenea intervenție. La 26 aprilie 1860 refuzul său a fost confirmat de procurorul general.

Atunci avocatul meu a intentat o *acțiune civilă*. Printr-o încheiere din 8 iunie 1860, *Tribunalul* regal a refuzat să dea curs *acțiunii* mele, motivându-și refuzul prin aceea că „afirmațiile și declarațiile” lui F. Zabel, deși sînt într-adevăr de natură să aducă o atingere onoarei, nu sînt totuși decît *simple citate* din scrierile altor persoane și nici nu au fost făcute cu „intenția de a ofensa”. La rîndul său, printr-o încheiere din 11 iulie 1860, *Curtea de apel* regală a declarat că forma de citat nu-l apără de pedeapsă pe autorul articolelor, dar că pasajele defăimătoare din cuprinsul lor *nu se referă* la „persoana” mea. În afară de aceasta, „în cazul de față” „nu se poate presupune” că a existat intenția de a ofensa. *Curtea*

* Vezi volumul de față, pag. 748. — Nota red.

de apel regală a confirmat, așadar, încheierea prin care Tribunalul regal a refuzat să dea curs acțiunii mele. Printr-o decizie din 5 octombrie 1860, primită de mine la 23 octombrie a.c., Curtea de casație a stabilit că „în cazul de față” Curtea de apel „nu a comis” nici o „eroare de drept”. *Refuzul de a se da curs acțiunii împotriva lui F. Zabel a rămas, așadar, în vigoare și lucrurile nu au ajuns la un proces public.*

Răspunsul meu către Vogt va apărea zilele acestea.

Karl Marx

Londra, 24 noiembrie 1860

Publicat în suplimentul lui
„Allgemeine Zeitung” nr. 336
din 1 decembrie 1860

Se tipărește după textul
apărut în ziar
Tradus din limba germană

Adnotări

Indici

Adnotări

1 Articolul „Armata” al lui F. Engels este una din primele lucrări scrise pentru „New American Cyclopaedia”. Invitat în aprilie 1857 de către Charles Dana, unul dintre inițiatorii editării enciclopediei, să colaboreze la întocmirea ei, Marx, sfătuit de Engels, a acceptat să scrie în acest scop o serie de articole. Cu acest prilej, Engels i-a promis că-l va ajuta să scrie articolele speciale pe teme militare și istorice-militare. Căutînd să-i creeze lui Marx condiții pentru a-și termina studiile sale economice, Engels și-a asumat, în continuare, sarcina de a scrie cea mai mare parte din articole. Lui Marx i-a revenit în special misiunea de a pregăti schițele biografice a o serie de personalități militare și politice, însă și în acest caz Engels l-a ajutat acolo unde era vorba de prezentarea aspectului militar al problemei. Colaborarea dintre Marx și Engels la scrierea articolelor pentru enciclopedie, ca și continuarea în comun a activității lor de corespondenți ai ziarului „New York Daily Tribune”, a constituit unul din exemplele vii ale colaborării dintre întemeietorii comunismului științific.

Printre primele articole care au fost solicitate de către Dana lui Marx și pe care s-a apucat să le scrie Engels figura și „Armata”. În acest articol urma să fie expusă în linii mari istoria dezvoltării forțelor armate, a artei militare, a strategiei și tacticii militare și, totodată, să se facă o trecere în revistă a situației și a modului de organizare a armatelor din timpul lui Engels. Sarcina se complica și mai mult prin faptul că, lucrînd la acest articol de sinteză, Engels trebuia în mod concomitent să scrie o serie de alte articole prevăzute în prima comandă. Totuși, în iulie 1857 el s-a apucat, împreună cu Marx, să strîngă materialele necesare, iar în august a trecut la scrierea propriuzisă a articolului, pe care l-a terminat nu mai tîrziu de 24 septembrie. În articolul „Armata”, el a făcut un fel de bilanț al îndelungilor și profundelor sale cercetări în domeniul artei militare, al istoriei militare și al experienței războaielor contemporane. Pentru a scrie acest articol, a folosit numeroase surse de specialitate, începînd cu operele istoricilor și scriitorilor militari din antichitate (Herodot, Xenofon, Sallustius, Polibios, Vegetius etc.) și terminînd cu lucrări ale unor autori din secolul al XIX-lea — Wilkinson, Clausewitz, Jomini, Rüstow etc. —, precum și diverse publicații informative. Engels menționează în articolul său unele din aceste surse. Din materialele pregătitoare ale lui Engels s-au păstrat extrasele făcute de el din cartea lui Rüstow „Heerwesen und Kriegführung G. Julius Cäsars”, Gotha, 1855, și din articolul „Armata”, apărut în ediția a 7-a din „Encyclopaedia Britannica” (1842,

v. III). Marx, la rîndul său, a făcut pentru articolul „Armata” o serie de extrase din publicațiile științifice și informative cu privire la diferite probleme ale istoriei războaielor. S-au păstrat extrasele făcute de el din lucrarea, în trei volume, a lui Wilkinson „Manners and Customs of the Ancient Egyptians”. Londra, 1837, din lucrările lui Herodot, Tucidide, Polibios, Josephus Flavius și ale altor istorici din antichitate. Primind articolul în forma lui finită, Marx, într-o scrisoare adresată lui Engels la 25 septembrie 1857, i-a făcut o apreciere extrem de favorabilă. El a subliniat că Engels, în articolul său, luînd ca exemplu istoria armatei, a reușit să arate legătura care există între dezvoltarea forțelor de producție și aceea a relațiilor sociale. Totodată, Marx a făcut și o serie de observații critice în legătură cu apariția armatelor de mercenari în antichitate (la cartaginezi) și cu dezvoltarea artei militare la italieni în secolele XV—XVI și la popoarele orientale. După părerea lui Marx, aceste probleme nu erau destul de ample tratate în acest articol. Engels a ținut ulterior seama, în mare măsură, de aceste observații atunci cînd a scris, pentru „New American Cyclopaedia”, o serie de lucrări, ca „Artileria”, „Cavaleria”, „Fortificația” și „Infanteria”, care erau o completare a articolului „Armata”.

„New American Cyclopaedia” — publicație informativă științifică, scoasă de un grup de ziariști și editori burgezi progresiști americani care făceau parte din redacția ziarului „New York Daily Tribune”. Printre redactorii ei se numărau Ch. Dana, maiorul Ripley și alții. Enciclopedia a fost publicată în 16 volume de editura „D. Appleton and Co.” din New York în anii 1858—1863 și reeditată, fără modificări, în anii 1868—1869. La această enciclopedie au fost invitați să colaboreze o serie de remarcabili oameni de știință din S.U.A. și din Europa. Prin modul amplu în care au fost tratate diferitele domenii ale științelor și prin bogăția materialului ei informativ, aceasta a fost una din cele mai bune publicații din acea vreme. În ciuda mărginirii burgeze a redactorilor enciclopediei și a eclecticismului care caracteriza această publicație, ca și celelalte enciclopedii burgeze, în „New American Cyclopaedia” au fost publicate numeroase articole care reflectă concepțiile reprezentanților cercurilor democratice și progresiste ale burgeziei. Un loc deosebit ocupă în această enciclopedie lucrările lui Marx și Engels, care, în ciuda condiției puse de redacție autorilor de a nu-și exprima punctul lor de vedere partinic, au fost scrise de pe poziții materialiste proletar-revoluționare.

Articolele din „New American Cyclopaedia” au fost publicate fără semnătură. Numai în volumele II, V și XVI au fost anexate liste cu numele autorilor articolelor de proporții mai însemnate. În aceste liste figurează și numele lui Marx ca autor al articolelor „Armata”, „Artileria”, „Bernadotte”, „Bolivar”, „Cavaleria”, „Fortificația”, „Infanteria”, „Marina militară” (care în realitate, cu excepția articolelor „Bernadotte” și „Bolivar”, au fost scrise de Engels). Pentru a stabili dacă celelalte articole aparțin lui Marx sau lui Engels a fost folosită corespondența dintre ei, scrisorile primite de Marx de la Ch. Dana, agențele lui Marx în care erau notate articolele trimise la New York, precum și alte materiale de arhivă (conspete și extrase pentru articole etc.). Au fost descoperite în total 67 de articole aparținînd lui Marx și Engels, precum și două notițe — „Abensberg” și „Cartouche” —, probabil mult prescurtate de către redacția enciclopediei, care își permitea destul de des să facă intervenții în textul articolelor. În prezentul volum, aceste două notițe nu sînt reproduse în textul de bază, ci în adnotările respective (vezi adnotările 54 și 253).

În ediția de față n-a fost inclus articolul „Billow”, deoarece textul lui inițial, care nu s-a păstrat, după cum reiese din niște scrisori ale lui Marx și Engels și din materialele pregătitoare pentru această lucrare, care s-au păstrat, a fost prescurtat și modificat în așa măsură de redacția enciclopediei, încît a devenit de nerecunoscut.

În cursul pregătirii volumului de față s-a reușit să se stabilească adevărații autori a o serie de articole pe care în mod nejustificat unii bibliografi din Europa occidentală le atribuie și azi lui Marx și Engels. Astfel articolele „Abd-el-Kader” și „Cartism”, care sînt atribuite lui Marx, au fost scrise de un oarecare William Humphrey, articolul „Epicur” — de ziaristul liberal german Hermann Raster, articolul „Socialism” — de P. Godwin, iar articolul „Hegel” — de Henry Smith.

Marx și Engels au colaborat la „New American Cyclopaedia” din iulie 1857 pînă în octombrie 1860, iar articolele lor care ne sînt cunoscute au fost publicate în volumele I—V, VII, IX și XII ale enciclopediei. Ele au fost introduse fără modificări în ediția a doua din 1868—1869 a enciclopediei și n-au mai fost reeditate în timpul vieții autorilor. Articolele scrise de Marx și Engels pentru „New American Cyclopaedia” au fost editate pentru prima oară în volum abia în 1933, în U.R.S.S., în volumul XI, partea a 2-a, ediția întâi a Operelor lui K. Marx și F. Engels. În ediția de față ele sînt publicate în forma cea mai completă. — 5.

- 2 În articolele lui Engels, termenii care se referă la istoria militară a lumii antice sînt redați în limba latină. În ediția de față ei sînt, de regulă, redați în transcripția folosită în literatura istorică modernă. — 5.
- 3 Engels în mod convențional folosește aici denumirea de „batalion” pentru unitatea tactică a infanteriei din Egiptul antic. — 5.
- 4 *Testudo* (în traducere literală: „broască țestoasă”) — un fel de acoperămint sub care se adăposteau asediatorii în timp ce efectuau, cu ajutorul berbecului, lucrări de distrugere a zidurilor unei cetăți inamice și alte lucrări de asediu.
Vinea (în traducere literală: „vie”) — acoperămint de protecție făcut din nulele împletite, peste care se puneau piei umede sau brazde de iarbă; era folosit în antichitate la asediul cetăților. — 6.
- 5 Este vorba de cartea: J. G. Wilkinson. „Manners and Customs of the Ancient Egyptians”. Vol. I, Londra, 1837, pag. 67—68. — 6.
- 6 Biblia. Cartea prorocului Ezechiel, capitolul 21, versetul 22, și capitolul 26, versetul 8. — 7.
- 7 Herodot. „Istoria în nouă cărți”, cartea a VII-a. — 8.
- 8 Aici sînt enumerate cele mai mari bătălii din perioada războaielor greco-persane (500—449 î.e.n.). În aceste războaie, orașele-state grecești (polisurile) au reușit să-și apere independența și să opună rezistență puterii persane care supusese orașele grecești din Asia Mică și întreprinsese o serie de campanii de cucerire în Peninsula Balcanică (cele mai importante din ele au avut loc în anii 492, 490, 480 și 479 î.e.n.). Începînd din anul 479 î.e.n., inițiativa acțiunilor militare au luat-o grecii, care, prin tratatul de pace din anul 449 î.e.n., l-au deter-

minat pe împăratul Persiei să renunțe la pretențiile de cucerire în bazinul Mării Egee și să recunoască independența populației grecești din Asia Mică. În cursul acestor războaie a crescut considerabil puterea militară a Spartei și Atenei, principalele state sclavagiste din Grecia antică.

În valea Maraton (Attica), în luna septembrie a anului 490 î.e.n., oastea ateniilor și a locuitorilor din Plateea, sub comanda lui Militiade, a zdrobit complet armata perșilor, care era cu mult superioară din punct de vedere numeric. Această luptă a dus la insuccesul primei invazii a perșilor în Attica.

În bătălia de la Termopile din iulie 480 î.e.n., un detașament de trupe aliate grecești, sub comanda lui Leonida, regele Spartei, a respins în mod eroic, timp de două zile, atacul armatei persane a lui Xerxes, care număra mii de oameni, barîndu-i drumul în strîmtoarea Termopile din Grecia de mijloc. A treia zi, perșii au reușit să-i înconjure pe greci. Leonida și-a scos principalele forțe de sub lovitura inamicului, iar 300 de spartani, în frunte cu el, au continuat să apere strîmtoarea și au căzut eroic în luptă inegală.

În bătălia de la Plateea (Grecia de mijloc), în toamna anului 479 î.e.n., un detașament de trupe aliate grecești, sub comanda spartanului Pausanias și a ateniianului Aristide, a provocat o înfrîngere zdrobitoare armatei persane. În același an, la Capul Mikale (pe țărmul Asiei Mici), trupele debarcate de greci au zdrobit armata perșilor și au distrus corăbiile lor trase pe uscat, care erau folosite pentru amenajarea unei tabere fortificate. Aceste victorii au înlăturat definitiv pericolul unei invazii persane în Balcani. — 8.

- 9 La riul *Granikos*, în partea de nord-vest a Asiei Mici, în luna mai a anului 334 î.e.n. a avut loc prima mare bătălie dintre armata macedoneană și cea persană din timpul expediției de cuceriri întreprinse de Alexandru Macedon în Orient; bătălia s-a terminat prin înfrîngerea perșilor. — 9.
- 10 Din timpul reformelor lui Solon (594 î.e.n.), în republica sclavagistă ateniiană, cetățenii liberi erau împărțiți, după avere, în patru grupuri, în funcție de mărimea venitului anual obținut de pe pămînt. Această împărțire stătea și la baza organizării militare a Atenei. Primele două grupuri se bucurau de importante privilegii politice, dar erau supuse la obligații militare, care erau legate de mari cheltuieli (primul trebuia să construiască vase de război, iar al doilea să furnizeze ostași călări). A treia categorie de cetățeni avea drepturi politice limitate, dar forma scheletul armatei, infanteria ei grea. Cea de-a patra categorie — teții —, din care făceau parte cetățenii săraci, a fost timp îndelungat lipsită de dreptul de a ocupa orice funcții, și la început nu presta serviciu militar; mai târziu însă, din rîndurile ei a început să fie recrutată cavaleria ușoară. — 10.
- 11 Prin „aliații Atenei”, Engels subînțelege polisurile grecești (mai ales pe cele de pe insulele din Marea Egee și de pe țărmul Asiei Mici), care făceau parte din Liga maritimă ateniiană (care la început se numea Liga de la Delos), înființată în anul 478 î.e.n., pe vremea războaielor dintre greci și perși. La început liga a avut caracterul unei alianțe de state egale în drepturi, însă Atena, pe măsură ce puterea ei creștea, și-a subordonat aliații și i-a transformat în tributarii ei. La sfîrșitul

secolului al V-lea î.e.n., Liga maritimă ateniană s-a destrămat. În anul 378 î.e.n., Atena a reușit să refacă parțial liga, însă în forma ei nouă aceasta a dăinuit numai pînă în anul 355. — 11.

- 12 *Războiul peloponesiac* (431—404 î.e.n.) — războiul dintre cele două grupări de state grecești: Liga maritimă ateniană și Liga peloponesiacă, în frunte cu Sparta. Acest război a fost provocat de conflictul dintre Atena și Sparta, care voiau să-și asigure hegemonia în Grecia, de concurența comercială dintre polisurile grecești și de contradicțiile politice dintre democrația sclavagistă ateniană și oligarhia aristocratică a proprietarilor de sclavi din Sparta. Criza internă a statului sclavagist atenian și creșterea nemulțumirii în rândurile aliaților Atenei față de dominația ei despotică au dus, în ultimă instanță, la victoria Spartei. Potrivit condițiilor păcii încheiate în anul 404 î.e.n., Atena trebuia să cedeze aproape întreaga ei flotă și să recunoască hegemonia Spartei. — 11.
- 13 *Expediția din Sicilia* a fost întreprinsă de atenieni în anul 415 î.e.n., cu scopul de a supune polisurile grecești din Sicilia, și în primul rînd Siracuză. Atena sconta, în felul acesta, să-și instaureze dominația în partea de vest a Mării Mediterane și să-și sporească resursele pentru a da o lovitură Spartei, principalul ei rival. Operațiunile militare din Sicilia au durat pînă în anul 413 și s-au încheiat printr-o înfrîngere totală a forțelor maritime și terestre ale Atenei, care asediaseră fără succes Siracuză. Această catastrofă a schimbat raportul de forțe în războiul peloponesiac în favoarea grupării de state grecești de sub conducerea Spartei. — 12.
- 14 *Perieci* — o categorie aparte a populației din Sparta antică, care nu se bucura de drepturi depline. Perieci aveau avutul și pămîntul lor propriu, iar cei mai bogați dintre ei aveau și sclavi. Ei se bucurau de libertate personală și chiar de o oarecare autonomie, dar erau lipsiți de toate celelalte drepturi politice. — 14.
- 15 *Iloții* — populație agricolă din sudul Peloponesului, înrobite de Sparta. Fiind considerați ca o proprietate a statului spartan, ei lucrau parcelele de pămînt date în folosință unor spartani, cărora le plăteau dijma stabilită de stat (aproximativ jumătate din recoltă). Desele răscoale ale iloților erau înăbușite cu cruzime de proprietarii de sclavi. — 14.
- 16 *Bătălia de la Leuktra* (Beotia) dintre oștile tebane și cele spartane a avut loc în anul 371 î.e.n., în timpul războiului beotian (378—362 î.e.n.). În acest război, Teba, unde veniseră la putere elementele democratice, a dus luptă împotriva hegemoniei Spartei oligarhice, care se instaurase în Grecia în urma războiului peloponesiac. În bătălia de la Leuktra, Epaminonda, conducătorul de oști teban, a folosit, pentru prima oară în istoria războaielor, „dispozitivul de luptă oblic”, repartizînd neuniform forțele de luptă de-a lungul frontului și concentrînd de flancul stîng, în direcția loviturii principale, o puternică grupare de izbire. Tactica lui Epaminonda prevedea combinarea operațiunilor de apărare și de atac cu cooperarea dintre cavalerie și infanterie. Înfrîngerea de la Leuktra a subminat puterea Spartei și a marcat începutul destrămării Ligii peloponesiace, aflată sub conducerea ei; în Grecia a fost instaurată în mod temporar hegemonia Tebei. — 14.

- 17 La *Mantineia* (Pelopones), în anul 362 î.e.n., o oaste a tebanilor și a aliaților lor, sub conducerea lui Epaminonda, a făcut o expediție în care, folosind aceeași tactică ca și în lupta de la Leuktra, a provocat o înfrângere oștilor spartane. Totuși, pierderile grele suferite de tebanii, precum și moartea comandantului lor i-au împiedicat să-și consolideze victoria. Ei n-au reușit să-și mențină hegemonia în Grecia. — 14.
- 18 Este vorba de asediul orașului Samos (situat pe insula Samos, în partea de sud-est a Mării Egee) de către armata ateniană în anul 440 î.e.n. Populația Samosului, care făcea parte din Liga maritimă ateniană, era nemulțumită de puterea despotică a Atenei și s-a răsculat cu scopul de a ieși din ligă. Împotriva răsculaților a fost trimisă o mare expediție maritimă militară, condusă de Pericle. După un asediu care a durat mai multe luni, orașul Samos a fost nevoit să capituleze, și asupra insulei a fost instaurată din nou, în forme și mai despotice, dominația Atenei. — 15.
- 19 Vorbind de cucerirea Greciei, Engels se referă aici la supunerea orașelor-state grecești puterii regelui macedonean. În timpul domniei lui Filip al II-lea, statul macedonean și-a extins considerabil influența, căutând să supună toată Peninsula Balcanică. Sprijinindu-se pe elementele oligarhice din polisurile grecești, folosindu-se de rivalitatea dintre ele și amestecându-se în conflictele lor, începând din anul 357 î.e.n., Filip și-a consolidat treptat pozițiile în Grecia. În anul 339 î.e.n., împotriva Macedoniei s-a format o coaliție a statelor grecești, în frunte cu Atena, ale cărei forțe au fost zdrobite de armata lui Filip în anul 338 î.e.n. Ca urmare a acestei înfringeri, mișcarea democratică antimacedoneană din Grecia a fost înăbușită și în polisurile grecești puterea a trecut în mâinile partizanilor lui Filip. Prin hotărârile Congresului panelenic de la Corint din anul 337 î.e.n., care l-a declarat pe regele macedonean comandant suprem al tuturor forțelor armate grecești, a fost consfințită dominația Macedoniei asupra statelor grecești, care în mod formal continuau să se considere „independente”. — 17.
- 20 La *Arbela* (mai precis, în apropiere de satul Gaugamela, situat la nord-vest de orașul asirian Arbela) s-a dat în anul 331 î.e.n. una dintre cele mai mari bătălii din cîte a cunoscut antichitatea. În această bătălie, oștile lui Alexandru Macedon au zdrobit complet armata lui Darius al III-lea, regele perșilor. Victoria de la Arbela, cucerirea de către macedoneni a taberei perșilor, cu întregul ei convoi de care și cu tezaurul public, au jucat rolul hotărîtor în desăvîrșirea cuceririi imperiului persan de către Alexandru Macedon. — 17.
- 21 *Liga cheiană* — federație a o serie de orașe-state sclavagiste din Pelopones, a luat ființă în anul 280 î.e.n., în vederea luptei împotriva Macedoniei, precum și cu scopul de a înăbuși mișcarea sclavilor și a sărăcimii orașelor. Liga dispunea de importanta forțe militare și a reușit să se elibereze de sub dominația monarhiei macedonene. În anul 146 î.e.n., oștile liqii au fost zdrobite de romani, iar teritoriul ei a fost încorporat la Macedonia, care în anul 148 î.e.n. a devenit provincie romană. — 19.
- 22 *Triburi* — unități teritoriale administrative în Roma antică. În timpul reformelor regelui Servius Tullius (secolul VI î.e.n.), teritoriul orașului

- Roma a fost împărțit în 4 triburi. S-au format, totodată, și câteva triburi în afara orașului. În fiecare trib era înregistrată întreaga populație civilă liberă care avea pământ în tribul respectiv. Această împărțire teritorială a fost introdusă în locul împărțirii arhaice după principiul gentilico-tribal, care era o rămășiță a orînduirii primitive. — 20.
- 23 *Cavaleri*, în perioadele timpurii ale istoriei Romei antice, se numeau cetățenii bogați, care formau un grup aparte, privilegiat al populației și care erau obligați să presteze servicii militar la cavalerie. Mai târziu au început să se numească cavaleri reprezentanții păturilor de negustori și cămătari ale romanilor stăpîni de sclavi, care făceau parte din pătura cavalerilor. — 20.
- 24 *Primul război civil* (88—82 î.e.n.) din Roma antică a fost provocat de lupta pentru putere dintre reprezentanții a două grupări vrăjmașe ale stăpînilor de sclavi. În fruntea primei grupări se afla Lucius Cornelius Sylla, exponentul aristocrației sclavagiste (*nobilitas*), iar în fruntea celei de-a doua se afla Gaius Marius, care se sprijinea pe cercurile de negustori și cămătari și căuta totodată să-și atragă simpatia plebei orășenești și sătești. Acest război, care a avut loc în condițiile unor ascuțite conflicte de clasă între stăpîni și sclavi, cît și între aristocrația sclavagistă și păturile democratice ale populației libere, s-a încheiat cu înfrîngerea partizanilor lui Marius și cu instaurarea dictaturii lui Sylla, ceea ce a însemnat un pas spre lichidarea Republicii romane și întemeierea imperiului. — 21.
- 25 Este vorba de bătălia de la rîul Mutula (Africa de nord), în care în anul 109 î.e.n. armata romană, sub conducerea lui Quintus Cecilius Metellus, a înfrînt oștile lui Iugurta, regele Numidiei. Aceasta a fost prima victorie a romanilor în războiul cu Iugurta (111—105 î.e.n.), în care la început romanii au fost învinși. Mai târziu, în cursul acestui război, Iugurta a fost învins de romani.
- Engels se referă aici la scrierea istoricului roman Sallustius „Despre războiul cu Iugurta”, cap. XLVIII—LIII. — 21.
- 26 Unitățile militare romane de toate gradele își aveau semnele lor distinctive. Începînd din timpul lui Gaius Marius, semnul distinctiv al legiunii era un vultur de argint fixat pe prăjina sulitei. — 21.
- 27 Războiul dintre Roma și Pirus, regele Epirului (Grecia de nord-vest), a avut loc în anii 280—275 î.e.n. Obiectivul principal al acestui război au fost orașele grecești din sudul Italiei, pe care căutau să le supună atât Roma cît și regele Epirului, care plănuia să întemeieze un vast imperiu în Apus. În tactica lui Pirus a avut un mare rol folosirea în luptă a elefanților. La începutul războiului, Roma a suferit două mari înfrîngeri, dar mai târziu, cu sprijinul Cartaginei, a zdrobit armata de mercenari a lui Pirus, pe care l-a izgonit din Peninsula Italică. Victoria asupra lui Pirus a ușurat cucerirea sudului Italiei de către Roma. — 22.
- 28 Este vorba de bătălia de la Kynoskephalai din anul 197 î.e.n., în timpul celui de-al doilea război cu Macedonia (200—197 î.e.n.), în care armata romană, sub conducerea lui Titus Quinctius Flaminius, a înfrînt armata lui Filip al V-lea, regele Macedoniei. În urma acestei înfrîngeri,

puterea militară a Macedoniei a slăbit, iar influența romană în Grecia s-a întărit, ceea ce a permis mai târziu Romei să-și instaureze dominația ei în această țară. — 23.

- 29 *Războiul aliaților* a avut loc în anii 90—88 î.e.n., între Roma și triburile italice, legate de ea prin așa-zisele „relații de aliați” (una din formele prin care stăpînii de sclavi din Republica romană țineau în stare de supunere triburile și popoarele subjugate de ei), care s-au răsculat împotriva dominației exercitate de ea. Mișcarea italicilor, care s-au despărțit de Roma și au format o federație a lor, a fost înăbușită, însă în cursul războiului Roma a fost nevoită să satisfacă principala lor revendicare — aceea de a li se acorda dreptul de a fi considerați cetățeni romani; la început, acest drept era acordat, ca o concesie, numai „aliaților loiali”, cu scopul de a scinda federația. În cele din urmă, cetățenia romană, la început cu unele îngrădiri politice, a fost treptat acordată tuturor italicilor liberi. — 24.
- 30 *Galia romană* (corespunde provinciei istorice Provence din sudul Franței) — o regiune din Galia, care a fost cucerită de romani încă de la sfîșitul secolului II î.e.n. — 24.
- 31 Este vorba de lucrarea „*Epitome rei militaris*” a scriitorului roman Vegetius. — 27.
- 32 *Campaniile împăraților germani în Italia* — campanii de cucerire organizate de feudații germani, cu scopul de a jefui orașele italiene și de a cîștiga pămînturile. Ele au fost începute de regele Otto I, care în anul 962 s-a încoronat la Roma ca împărat (cu coroana așa-numitului sfînt Imperiu roman). Aceste campanii, care au fost întreprinse mai cu seamă în secolele X—XIII, au durat pînă în secolul al XVI-lea, cu toate că și în Germania puterea imperială decăzuse și se adîncise procesul de fărîmițare feudală.
- Cruciadele* — campanii militare cu caracter de colonizare, întreprinse în Orient de marii feudali și cavalerii din apusul Europei, și de orașele comerciale italiene în secolele XI—XIII sub stîndardul religios al eliberării „sfîntului mormînt” de la Ierusalim și a altor „locuri sfînte” de sub stăpînirea musulmanilor. Ideologul și inspiratorul cruciadelor au fost biserica catolică și papalitatea, care aspirau la dominația mondială, iar principala lor forță militară a fost tagma cavalerilor. La cruciade au participat și țărani, care căutau pe această cale să scape de jugul feodalilor. În istorie sînt cunoscute 8 cruciade, care au avut loc în anii: 1096—1099, 1147—1149, 1189—1192, 1202—1204, 1217—1221, 1228—1229, 1248—1254, 1270. Aceste cruciade au fost însoțite de jafuri și acte de violență, săvîrșite atît împotriva populației musulmane cît și împotriva celei creștine din țările prin care treceau cruciații. Obiectivul tendințelor de cîștigare ale cruciaților nu erau numai statele musulmane din Siria, Palestina, Egipt și Tunisia, ci și Imperiul bizantin creștin. Dar cuceririle lor în partea de răsărit a bazinului Mării Mediterane s-au dovedit a fi șubrede, și în scurt timp teritoriile cîștigate de ei au trecut din nou în mîinile musulmanilor. — 28.
- 33 Aici sînt menționate marile bătălii din timpul Războiului de 100 de ani dintre Anghia și Franța (1337—1453). Acest război a fost provocat de tendințele de cîștigare ale aristocrației feudale din ambele țări, și în-

deosebi de lupta dintre Franța și Anglia pentru stăpînirea orașelor comerciale-industriale din Flandra — principala consumatoare de lînă englezească —, precum și de pretențiile regilor englezi la tronul Franței. În prima perioadă a războiului, englezii au reușit să pună stăpînire pe o parte considerabilă din sud-vestul Franței, dar în cursul deceniilor al 7-lea și al 8-lea ale secolului al XIV-lea, teritoriul cucerit de ei a fost aproape complet eliberat. Profitînd de luptele intestine în care erau angajați feudații din Franța la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, în 1415 feudații englezi au reînceput operațiunile militare și în curînd au copleșit tot nordul Franței, inclusiv Parisul. Dar războiul popular împotriva copleșitorilor străini, care s-a desfășurat în Franța, a dus, în cele din urmă, la izgonirea lor de pe teritoriul țării. Numai portul Calais a rămas în mîinile englezilor.

În bătăliile amintite — de la *Crécy* (26 august 1346), *Poitiers* (19 septembrie 1356) și *Azincourt* (25 octombrie 1415) —, trupele engleze, al căror nucleu îl forma infanteria recrutată din rîndul țărănilor liberi, folosind cu pricepere superioritatea pe care o avea arcul mare englez asupra arbaletelor franceze și asigurînd o colaborare strînsă între cavalerii descălecați și arcași, au provocat înfrîngerii trupelor franceze, a căror forță principală o constituiau trupele nedisciplinate ale cavalerilor. — 28.

- 34 Este vorba de acțiunile militare întreprinse împotriva cuceritorilor mongoli în timpul invaziei lor în Europa centrală în anii 1241—1242, după ce năvăliseră pe pămînturile rusești (1237—1240). Aceste acțiuni militare, în afară de teritoriul Poloniei, au avut drept arenă Moravia, Ungaria și Dalmația. În lupta cu cavalerii europeni, mongolii au reținut o serie de victorii, unitățile lor de avangardă ajungînd pînă aproape de Veneția. Dar, slăbiți de rezistența pe care o întîmpinaseră în timpul cuceririi cnezatelor rusești și suferind pierderi însemnate, ei au fost nevoiți să se întoarcă pe teritoriile lor din răsăritul Europei și din Asia. — 29.
- 35 Este vorba de războaiele purtate de cantoanele elvețiene în secolele al XIV-lea și al XV-lea împotriva cuceritorilor străini — Habsburgii austrieci —, precum și de războiul dus de elvețieni în anii 1474—1477 împotriva lui Carol Temerarul, duce de Burgundia, care încercase să cotopească pămînturile Confederației elvețiene. În cursul acestor războaie, elvețienii și-au apărut independența, demonstrînd superioritatea pe care o avea infanteria lor — bine organizată și închegată, alcătuită din țărani liberi și orășeni — asupra trupelor de cavaleri. — 29.
- 36 Este vorba de tratatul „*I sette libri dell'arte della guerra*”, scris de Machiavelli în anii 1519—1520. — 32.
- 37 La *Marignano* (Italia de nord), în zilele de 13 și 14 septembrie 1515, armata lui Francisc I, regele Franței, cu sprijinul aliaților săi venețieni, a provocat înfrîngerea trupelor elvețiene de mercenari ale ducelui de Milano. Aceasta a fost una din marile bătălii din războaiele care au avut loc în Italia în anii 1494—1559 și în cursul cărora această țară a fost invadată în repetate rînduri de către cuceritorii francezi, spanioli și germani și a devenit arena unei lupte îndelungate între Franța, Spania și Imperiul german pentru dominația asupra Peninsulei

Italice. Rezultatul final al acestei lupte, la care, în afară de prinții italieni, au participat, în diferite perioade, și Anglia, Elveția și alte state, a fost alungarea francezilor din Italia, care a căzut sub stăpînirea Spaniei. — 32.

- 38 *La Pavia* a avut loc la 24 februarie 1525 o bătălie între armata lui Francisc I, regele Franței, și trupele lui Carol al V-lea, împărat al Germaniei și rege al Spaniei. Francezii au suferit o grea înfrîngere, și însuși regele Francisc I a căzut prizonier. Această bătălie a hotărît într-o oarecare măsură deznodămîntul războaielor din Italia în favoarea Spaniei (Franța a renunțat definitiv la pretențiile ei asupra Italiei, din care cea mai mare parte a căzut, în 1559, în mîinile Habsburgilor spanioli). În bătălia de la Pavia a jucat un rol important mercenarii (Landsknechte) germani aflați în slujba lui Carol al V-lea și infanteria spaniolă, care a folosit în mod eficace armele de foc împotriva caveriei franceze. — 33.
- 39 Este vorba de revoluția burgheză din Țările de Jos (1566—1609), în cursul căreia lupta burghezii și a maselor populare împotriva feudalismului s-a îmbinat cu războiul de eliberare națională împotriva Spaniei absolutiste, care în secolul al XVI-lea subjugase Țările de Jos (Belgia și Olanda de azi). Bastionul revoluției l-au constituit provinciile nordice ale Țărilor de Jos — Olanda și Zeelanda —, care au devenit nucleul Republicii burgheze olandeze (Republica Provinciilor unite), formate în cursul acestei lupte. În războiul cu Spania, Olanda a ieșit învingătoare și în 1609 a obținut recunoașterea independenței sale (sudul Țărilor de Jos a rămas sub dominația spaniolilor). În 1621, operațiunile militare dintre Olanda și Spania au fost reluate, ele împletindu-se cu Războiul de 30 de ani din Europa, în urma căruia, în 1648, a fost consfințită în mod definitiv independența Olandei. — 33.
- 40 *Războiul de 30 de ani* (1618—1648) — un război cu caracter general-european, provocat de lupta dintre protestanți și catolici. El a început în Cehia printr-o răscoală împotriva jugului monarhiei habsburgice și a ofensivei reacțiunii catolice. Statele europene care au intrat apoi în acest război formau două lagăre. Habsburgii spanioli și austrieci și prinții catolici din Germania, care se uniseră sub steagul catolicismului și erau sprijiniți de papă, au pornit lupta împotriva țărilor protestante: Cehia, Danemarca, Suedia, Republica olandeză și o serie de state germane care adoptaseră Reforma. Țările protestante erau sprijinite de regii Franței, rivali ai Habsburgilor. Arena principală a acestei lupte a fost Germania, care a ajuns cîrind să fie obiectul jafului militar și al pretențiilor anexioniste ale participanților la război.
- În Războiul de 30 de ani se disting 4 perioade: în perioada cehă (1618—1624), lupta principală s-a dat între protestanții cehi și lagărul catolic imperial și s-a terminat cu înfrîngerea cehilor. În 1625 a fost încheiată, cu sprijinul Franței, o alianță între Anglia, Olanda și Danemarca, îndreptată împotriva Habsburgilor spanioli și austrieci. O dată cu începutul perioadei daneze (1625—1629), războiul a căpătat un caracter general-european. Trupele daneze au fost însă zdrobite de armatele catolice imperiale. În 1630 a intrat în război Suedia, care, sub pretextul că vrea să apere pe prinții protestanți, căuta să-și consolideze pozițiile pe litoralul de sud al Mării Baltice. Perioada

suedeză a războiului (1630—1635) a început printr-o serie de victorii raportate de armata suedeză, dar în 1634 suedezii au fost înfrinți de forțele unite imperiale și spaniole. În 1635 Franța a intrat în mod deschis în război de partea Suediei și a prinților protestanți. În perioada franco-suedeză (1635—1648), acest război, care în primul său stadiu a avut un caracter de împotrivire față de forțele reacționare feudale absolutiste din Europa, a făcut loc definitiv unei serii de invazii întreprinse în Germania de către coteropitorii străini, care rivalizau între ei. Războiul s-a terminat în 1648 prin încheierea păcii de la Westfalia, care a consfințit fărâmițarea politică a Germaniei. — 35

- 41 Cele trei bătălii menționate aici se referă la perioada suedeză a războiului de 30 de ani.

La *Leipzig* (sau la *Breitenfeld*), în ziua de 17 septembrie 1631, și pe râul *Lech* în Bavaria, în ziua de 15 aprilie 1632, armata lui Gustav Adolf a zdrobit trupele catolice imperiale de sub comanda lui Tilly. La *Lützen* (Saxonia), Gustav Adolf a învins la 16 noiembrie 1632 armata imperială a lui Wallenstein. — 36.

- 42 *Granița militară* — denumire dată în secolele XVI—XIX regiunilor din sudul Imperiului austriac (Slovenia, Croația, Slavonia și Banatul), ai căror locuitori — grănicerii — erau obligați să facă serviciul militar la graniță, primind în schimb dreptul de folosință asupra unui lot de pământ. — 37.

- 43 La *Mollwitz* (Silezia), în timpul războiului pentru succesiunea la tronul Austriei (1740—1748), armata lui Frederic al II-lea a învins la 10 aprilie 1741 armata austriacă.

Acest război a fost provocat de intențiile a o serie de state feudale europene, și în primul rând ale Prusiei, de a pune mâna pe teritoriile Habsburgilor austrieci, care, după moartea împăratului Carol al VI-lea, din lipsă de moștenitori direcți pe linie bărbătească, au revenit fiicei sale, Maria-Tereza. Pretendenții la tronul Austriei au refuzat însă să-i recunoască drepturile. Principalii aliați ai Prusiei în acest război au fost Franța și Bavaria, iar pînă în 1742 și Saxonia, care a trecut apoi în lagărul austriac. Anglia, care urmărea să slăbească Franța — rivalul ei comercial și colonial —, a trecut de partea Austriei, care a primit sprijin militar și diplomatic și din partea Sardiniei, Olandei și Rusiei. În acest război, Frederic al II-lea, regele Prusiei, și-a trădat de două ori aliații, încheind pace separată cu Austria (în 1742 și 1745). În urma acestui război, Prusia și-a menținut Silezia, pe care o coteropise, însă celelalte teritorii ale Habsburgilor austrieci au rămas în stăpînirea Mariei-Tereza. — 38.

- 44 Este vorba de războiul dus de coaliția statelor feudale absolutiste din Europa împotriva Franței revoluționare. La crearea acestei coaliții contrarevoluționare a luat parte activă și Anglia burghezo-aristocratică. În februarie 1792 a fost încheiată, cu sprijinul Angliei și al Rusiei țariste, o alianță militară între Prusia și Austria, care au început intervenția în Franța. În 1793, după proclamarea, la 10 august 1792, a republicii în Franța și după executarea, în ianuarie 1793, a regelui Ludovic al XVI-lea, la această coaliție au aderat în mod fățiș Anglia, Olanda, Spania, Neapole, Sardinia și o serie de mici state germane

și italiene. Războiul dus de Franța împotriva participanților la această (primă) coaliție a ținut pînă în 1797.

O dată cu venirea la putere, în vara anului 1794, a marii burghezii contrarevoluționare, războaiele drepte, de eliberare, duse de Franța în perioada revoluției burgheze au început să capete caracterul unor războaie de cotopire, de înrobire a altor popoare. — 40.

- 45 Este vorba de războiul revoluționar de eliberare pe care l-au dus cele 13 colonii engleze din America de Nord pentru a-și câștiga independența și care a durat din 1775 pînă în 1783. Răscoala acestor colonii împotriva dominației engleze, care a fost determinată de năzuința națiunii burgheze americane, în curs de formare, de a-și dobîndi independența și de a înlătura toate barierele pe care le ridica în calea dezvoltării capitalismului dependența ei colonială față de Anglia, a avut caracterul unei revoluții burgheze. În urma victoriei obținute de nord-americani, s-a constituit un stat burghez independent — Statele Unite ale Americii. — 40.
- 46 *Războiul de 7 ani* (1756—1763) a fost provocat de tendințele de cotopire manifestate de puterile feudale absolutiste din Europa și de rivalitatea colonială dintre Franța și Anglia. Aceasta din urmă lupta în alianță cu Prusia împotriva coaliției alcătuite din Austria, Franța, Rusia, Saxonia și Suedia. În cursul anilor 1756—1757, trupele lui Frederic al II-lea, regele Prusiei, au repurtat o serie de victorii asupra austriecilor și francezilor, însă succesele obținute de trupele rusești în Prusia în cursul anilor 1757—1760 au anihilat toate rezultatele victoriilor obținute de prusieni. Războiul s-a terminat prin încheierea tratatelor de pace de la Paris și Hubertusburg. Prin tratatul de la Paris, Franța era obligată să cedeze Angliei cele mai mari colonii ale ei (Canada, aproape toate posesiunile ei din Indiile orientale etc.), ceea ce a consolidat puterea colonială și maritimă a Angliei. Prin pacea de la Hubertusburg, Prusia, Austria și Saxonia reveneau la granițele lor de dinainte de război. — 43.
- 47 Bătălia de la *Inkerman* dintre armata rusă și trupele franco-engleze a avut loc la 5 noiembrie (24 octombrie) 1854, în timpul războiului Crimeii (1853—1856). Această bătălie s-a terminat prin înfrîngerea trupelor rusești, însă operațiunile active ale armatei rusești și pierderile grele suferite de aliați, în special de englezi, i-au silit să renunțe la asaltul imediat asupra Sevastopolului și să treacă la un asediu îndelungat al cetății. Această bătălie este descrisă de Engels în mod amănunțit în articolul său „Bătălia de la Inkerman” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 593—599). — 45.
- 48 În timpul războiului din Peninsula Iberică (1808—1814), fortăreața *Badajos* (din sud-vestul Spaniei) a fost asediată în două rinduri de către armata aliată anglo-spaniolo-portugheză de sub comanda lui Wellington. În acest război, concomitent cu operațiunile militare întreprinse — una împotriva alteia — de Anglia și Franța napoleoniană, pe întreg teritoriul peninsulei s-a desfășurat lupta de eliberare națională a popoarelor spaniol și portughez — în multe locuri sub forma acțiunilor de guerillă — împotriva ocupanților francezi. Fortăreața *Badajos*, care prezenta o importanță strategică și care a fost ocupată

- de francezi în martie 1811, a fost asediată, în cursul lunii mai a aceluiași an, de către aliați. Asediul a durat pînă la începutul lunii iunie și a fost ridicat în urma pierderilor considerabile suferite de asediatori și datorită apropierii rezervelor franceze (la sfîrșitul acestui articol al lui Engels se arată în mod inexact că asediul a fost ridicat la citeva zile după bătălia de la Albuera, care a avut loc la 16 mai 1811 — inexactitate care a fost descoperită după publicarea articolului și care se explică, după cum reiese dintr-o scrisoare adresată de Engels lui Marx la 18 februarie 1858, printr-o greșeală strecurată într-unul din izvoarele folosite). A doua oară fortăreața Badajos a fost asediată de armata aliată în februarie 1812 și în ziua de 6 aprilie a aceluiași an, după un asalt incununat de succes, a trecut în miinile aliaților. — 57.
- 49 La *Bosworth* (Leicestershire, Anglia) a avut loc, la 22 august 1485, o bătălie între oștile lui Henric Tudor, rudă îndepărtată a casei de Lancaster, și armata regelui englez Richard al III-lea din dinastia York. Această bătălie s-a încheiat cu înfrîngerea și moartea lui Richard. Învîgătorul a fost proclamat rege sub numele de Henric al VII-lea. Cu această bătălie a luat sfîrșit războiul celor două roze (1455—1485) — războiul dintre reprezentanții a două familii feudale engleze care se luptau între ele pentru dreptul la tron: cei din familia York, pe al căror blazon figura un trandafir alb, și cei din familia Lancaster, care purtau pe blazon un trandafir roșu. Războiul a dus la exterminarea aproape completă a vechilor familii feudale și s-a încheiat cu venirea la putere a noii dinastii a Tudorilor, care a instaurat absolutismul în Anglia. — 64.
- 50 Este vorba de cronica lui E. Hall: „The Union of the Noble and Illustre Families Lancastre and York”, apărută la Londra în 1542. — 64.
- 51 În *războaiele civile din Anglia*, care au avut loc în perioada revoluției burgheze de la mijlocul secolului al XVII-lea, lupta s-a dat între nobilii regaliști, care urmăreau să restaureze puterea absolută a lui Carol I Stuart, și adepții parlamentului. La începutul primului război civil (1642—1646), armata parlamentară, în fruntea căreia se aflau partizanii unei înțelegeri cu regele, a suferit o serie de înfrîngeri. În cursul războiului însă, în rîndurile armatei s-au întărit pozițiile reprezentanților mai hotărîți ai nobilimii îmburghezite și ai burgheziei, care erau conduși de Cromwell. Acesta a reușit să reorganizeze forțele armate ale parlamentului. În armata „de tip nou” se bucurau de mare influență elementele democratice, care reprezentau păturile largi ale țărănimii și ale meșteșugarilor și care cereau să se adopte măsuri revoluționare energice. Datorită spiritului de inițiativă al maselor populare, în războiul civil s-a realizat o cotitură și s-a obținut o victorie asupra regelui. Dar, în urma răscoalelor regaliste și a acțiunii întreprinse de nobilimea feudală scoțiană în sprijinul lui Carol I, în primăvara anului 1648 a izbucnit un al doilea război civil, care s-a încheiat în luna august a aceluiași an cu noi victorii ale armatei revoluționare. În 1649 Carol I a fost executat, și în Anglia a fost instaurată republica burgheză. — 65.
- 52 După cum reiese din notele scoase de el dintr-o serie de surse engleze și care s-au păstrat pînă azi, Marx a dat un ajutor important lui Engels la selecționarea materialului necesar pentru a scrie articolul

„Airey”. Printre aceste note figurează, bunăoară, extrase din broșura : R. Airey. „Adresses before Military Board at Chelsea”, Londra, 1856. Pasajul citat ceva mai jos, în articol, este luat din această broșură. — 67.

53 *Marea armată* (Grande armée) — așa se numea începînd din 1805 principala grupare de forțe armate a Imperiului francez, care acționa pe principalele teatre de război napoleoniene. Din marea armată făceau parte, în afară de trupele franceze, contingente recrutate din Italia, Olanda, Germania, Polonia și din alte țări subjugate de Napoleon. — 69.

54 Este vorba de bătălia care s-a dat în regiunea Abensberg, Landshut, Eggmühl și Regensburg (Bavaria), în timpul războiului franco-austriac din 1809 și care a ținut 5 zile — de la 19 pînă la 23 aprilie 1809. În acest război, Franța napoleoniană a obținut victoria cu prețul unei mari încordări de forțe și al unor pierderi considerabile, avînd de înfruntat împotrivirea înverșunată a armatei austriece, ceea ce constituia o dovadă a creșterii mișcării de eliberare națională a popoarelor din Europa împotriva jugului napoleonian. Bătălia de la Regensburg s-a terminat prin înfrîngerea și retragerea armatei austriece, care și-a menținut însă capacitatea ei de luptă.

Uneia din etapele bătăliei de la Regensburg — lupta de la Abensberg — îi este consacrată o notă intitulată „Abensberg”, scrisă de Engels cam în același timp cu articolul „Aspern” și publicată în 1858, în primul volum din „New American Cyclopaedia”. Proporțiile reduse ale acestei note ne fac să credem că textul ei inițial a fost considerabil prescurtat de redacția enciclopediei. Reproducem aici textul apărut în „New American Cyclopaedia”: „Abensberg este un mic oraș cu 1 200 de locuitori, situat în districtul Regen din regatul Bavariei. Se crede că pe acest loc a fost un oraș roman cu numele de Abasinum. În apropiere se află un izvor termal și ruinele unui frumos castel. La 20 aprilie 1809, Bonaparte a dat la Abensberg o bătălie cu austriezii, pe care i-a zdrobit; ei au pierdut cu acest prilej 13 000 de soldați și 12 tunuri. Această victorie a premers victoriilor de la Landshut și Eggmühl și a deschis drumul spre Viena”. — 69.

55 La *Waterloo* (Belgia), în ziua de 18 iunie 1815, armata lui Napoleon a fost zdrobită de trupele anglo-olandeze de sub comanda lui Wellington și de armata prusiană de sub comanda lui Blücher. Această bătălie a jucat un rol decisiv în campania din 1815, determinînd victoria definitivă a coaliției (a șaptea) antinapoleoniene (alcătuită din Anglia, Rusia, Austria, Prusia, Suedia, Spania și alte state) și căderea imperiului lui Napoleon. Victoria aliaților în bătălia de la Waterloo a fost asigurată de dirzenia infanteriei engleze, care a rezistat numeroaselor atacuri ale armatei lui Napoleon, precum și de sosirea la timp a armatei lui Blücher, care a venit în ajutorul trupelor anglo-olandeze. — 71.

56 Este vorba de bătălia generală care s-a dat la *Leipzig* în zilele de 16—19 (4—7) octombrie 1813, în timpul campaniei din 1813, între trupele coaliției a șasea a puterilor europene (Rusia, Austria, Prusia, Anglia, Suedia, Spania etc.) și Franța napoleoniană. În această bătălie, care a intrat în istorie sub numele de „bătălia popoarelor”, au parti-

cipat de ambele părți aproape 500 000 de oameni. Victoria trupelor aliate a hotărât rezultatul campaniei în favoarea aliaților și a dus la eliberarea Germaniei de sub stăpînirea lui Napoleon. — 76.

- 57 Războiul dintre Anglia și Statele Unite ale Americii care a început în 1812 a fost provocat de încercarea claselor guvernante engleze de a-și restabili situația lor dominantă în America de Nord, pe care o pierduseră în urma revoluției burgheze americane din secolul al XVIII-lea. În lupta lor împotriva Angliei, forțele armate americane s-au bucurat de sprijinul maselor populare, care vedeau în acțiunile englezilor un pericol de restabilire a regimului colonial și considerau această luptă ca un al doilea război pentru independență. În același timp, unele cercuri ale burgheziei americane legau acest război de planurile lor de extindere a teritoriului S.U.A. pe seama vecinilor. În 1812 războiul s-a desfășurat în favoarea englezilor, dar în 1813 americanii au reușit să curețe de trupele engleze statul Michigan, învecinat cu Canada. În ciuda ocupării temporare a Washingtonului în 1814, Anglia, sleită de războaiele cu Napoleon și suferind pierderi considerabile în urma operațiunilor încununuate de succes ale flotei americane, a fost nevoită să încheie în decembrie 1814 pacea de la Gand pe baza recunoașterii situației dinainte de război. Operațiunile militare au încetat în ianuarie 1815. — 79.
- 58 În bătălia de la Fontenoy (Belgia), din timpul războiului pentru succesiunea la tronul Austriei (vezi adnotarea 43), armata franceză, sub comanda lui Mauriciu de Saxa, a zdrobit la 11 mai 1745 trupele aliate anglo-hanovreze, olandeze și austriece.
La Chippewa (localitate situată la granița dintre Canada și S.U.A.) a avut loc, în ziua de 5 iulie 1814, în timpul războiului anglo-american, o luptă între trupele engleze și cele americane; ea a fost câștigată de americani. — 80.
- 59 Termenul „clan”, răspîndit în Europa occidentală, este folosit de Engels pentru a desemna marile uniuni gentilice (heli), în care erau împărțite triburile afgane. — 85.
- 60 *Suniții și šiiti* — adepți a două principale curențe ale islamismului. Ambele curențe au apărut în secolul al VII-lea, în cursul luptei intestine dintre urmașii lui Mahomed, care e considerat drept întemeietorul islamismului. — 85.
- 61 *Mogolii* — cuceritori de origine tiurchă, care au năvălit în India la începutul secolului al XVI-lea, venind din partea răsăriteană a Asiei Centrale, și au întemeiat în 1526, în India de nord, imperiul Marilor Mogoli (așa li numeau europenii pe conducătorii acestui imperiu, care se intitulau padișahi). În ochii contemporanilor lor, fondatorii imperiului inogol treceau drept urmașii direcți ai cuceritorilor mongoli din timpul lui Ginghis-han, de unde și denumirea de „mogoli”. Statul întemeiat de mogoli a căpătat o extindere considerabilă, supunînd, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, cea mai mare parte din India și o parte din Afganistan. Dar, în urma răscoalelor țărănești și a împotrivrării tot mai mari pe care popoarele Indiei o opuneau cuceritorilor musulmani, precum și datorită neîncetatei lupte intestine și accentuării tendințelor separatiste feudale, imperiul Marilor Mogoli a început să decadă și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea s-a destrămat definitiv. — 85.

- 62 *Marathii* — populație hindusă, care trăia pe teritoriul situat în partea de nord-vest a Deccanului. Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, ea s-a ridicat la luptă armată împotriva dominației străine a feudalilor mogoli, dînd o lovitură serioasă imperiului Marilor Mogoli și contribuind la destrămarea lui. În cursul acestei lupte a fost întemeiat statul independent al marathilor, a cărui aristocrație feudală, la rîndul ei, a pornit curînd pe calea războaielor de cucerire. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, statul marathilor a fost slăbit de luptele intestine dintre feudali, dar la începutul secolului al XVIII-lea, principatele marathe au format din nou o puternică uniune, în frunte cu un conducător suprem, numit peșva. În lupta dusă de ei împotriva afganilor, pentru hegemonie în India, feudații marathi au suferit în 1761 o înfrîngere cumplită. Istovite de participarea lor la luptă pentru hegemonie în India și de luptele intestine dintre feudații marathi, principatele marathe au căzut pradă Companiei Indiilor orientale, care a pus stăpînire pe ele în urma războiului anglo-marath din 1803—1805. — 86.
- 63 *Sikhii*, în secolul al XVI-lea, erau o sectă religioasă din Punjab, a cărei învățătură despre egalitatea oamenilor, urmărind împăcarea hinduismului cu islamismul, a devenit ideologia luptei desfășurate de țărani încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea împotriva feudalilor indieni și a cotropitorilor afgani. Ulterior s-a desprins chiar din rîndurile sikhilor o pătură feudală ai cărei reprezentanți (serdarii) s-au situat în fruntea principatelor sikhe. La începutul secolului al XIX-lea, aceste principate au fost unite sub conducerea unuia dintre serdari, Ranjit Singh, sub a cărui ocîrmuire statul sikhilor a inclus întregul Punjab și o serie de regiuni învecinate. În 1845, colonialiștii englezi, folosindu-se de elemente trădătoare ale nobilimii sikhe, au provocat un conflict cu sikhii și în 1846 au reușit să transforme statul lor într-un principat vasal. În 1848 sikhii au pornit o răscoală, dar în 1849 au fost supuși definitiv. — 86.
- 64 Asediul Heratului de către trupele iraniene, care a început încă din noiembrie 1837, a ținut pînă în august 1838. Campania din Herat întreprinsă de către Mohammed, șahul Iranului, este o consecință a agravării nu numai a antagonismelor irano-afgane, dar și a celor anglo-ruse în această regiune. Căutînd să întărească influența Angliei în Afganistan și să slăbească influența Rusiei, care își consolidase pe atunci pozițiile în Iran, și totodată să impună Iranului un tratat comercial dezavantajos pentru el, guvernul englez a calificat acțiunile șahului ca fiind ostile Angliei și a cerut să fie ridicat asediul Heratului. Întrucît șahul a refuzat să satisfacă această cerere, guvernul englez a rupt relațiile diplomatice cu Iranul și, amenințîndu-l cu războiul, a trimis în 1838 o escadră în Golful Persic. Șahul Iranului a fost nevoit să ridice asediul și a consimțit apoi să încheie un acord comercial cu Anglia.
- Asediul Heratului este descris de Marx în articolul său „Războiul împotriva Persiei” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 12, Editura politică, 1962, pag. 118—123). Pentru Engels — așa cum reiese din niște însemnări făcute de el —, principalul izvor de informare în legătură cu acest eveniment și cu războiul anglo-afgan din 1838—1842, care e legat de el, a fost cartea: J. W. Kaye. „History of the War in Afghanistan”, vol. I—II, London 1851. — 87.

- 65 În 1838, o armată engleză, care avea misiunea să invadeze Afganistanul, a trecut pe teritoriul — învecinat — al regiunii Sind (partea de nord-vest a Indiei), ceea ce a ușurat mai tirziu cucerirea acestei regiuni de către colonialiștii englezi. La începutul războiului cu Afganistanul, Compania Indiilor orientale, recurând la amenințări și violență, a obținut din partea conducătorilor feudali ai Sindului consimțământul pentru trecerea trupelor engleze pe teritoriul aflat în stăpînirea lor. În 1843 englezii au cerut feodalilor autohtoni să accepte situația de vasali ai companiei și, după ce s-au răfuit cu triburile răsculate ale beludjilor (populația băștinașă a Sindului), au declarat alipirea întregii regiuni la India britanică. — 88.
- 66 *Sipai* — trupe de mercenari în India, care erau recrutate de colonialiștii englezi din rîndul populației băștinașe și erau puse sub comanda ofițerilor englezi. Trupele de sipai din cadrul armatei anglo-indiene erau folosite de englezi în acțiunea lor de subjugare a Indiei și în războaiele de cucerire duse de ei împotriva țărilor învecinate cu ea (Afganistan, Birmania etc.). Transformați într-un sprijin al dominației engleze, sipaii au fost totuși cuprinși de nemulțumirea generală a maselor populare din India față de regimul colonial, fapt care s-a vădit îndeosebi în timpul mării răscoale de eliberare națională care a avut loc în India în anii 1857—1859. — 90.
- 67 Este vorba de lucrarea lui Cormontaigne : „Architecture militaire, ou l'art de fortifier”. La Haye, 1741. — 96.
- 68 În bătălia care a avut loc lângă riul Speyer (în vestul Germaniei) la 15 noiembrie 1703, armata franceză a repurtat o victorie asupra trupelor imperiale germane ; rezultatul luptei a fost hotărît de atacul la baionetă al infanteriei franceze.
- Această bătălie a avut loc în timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714), care a fost provocat de lupta statelor din Europa apuseană pentru împărțirea posesiunilor europene și coloniale ale Spaniei feudale, ajunse în stare de decădere, precum și de rivalitatea maritimă și colonială a Angliei și Franței. Regele Franței, Ludovic al XIV-lea, care ținea spre o alipire cu monarhia spaniolă, a reușit ca, după stingerea ramurii habsburgice directe din Spania, să obțină tronul acestei țări pentru nepotul său Filip de Bourbon. Împotriva Franței și a Spaniei s-a format o coaliție compusă din Anglia, Habsburgii austrieci (reprezentantul acestei dinastii era de asemenea un împărat german), Olanda, ducatul de Savoia, Portugalia, Prusia și o serie de alte state germane. Războiul s-a desfășurat pe patru teatre de operații : în Italia, Spania, Germania de vest și de sud-vest și Țările de Jos. El a dus la sleirea Franței și s-a încheiat cu împărțirea parțială a imperiului spaniol. Potrivit tratatelor de pace de la Utrecht (1713) și Rastatt (1714), regele Franței trebuia să renunțe la planurile sale de unire a monarhiei franceze cu cea spaniolă, deși Filip de Bourbon urma să poarte în continuare coroana de rege al Spaniei. Posesiunile Spaniei în Țările de Jos și în Italia au fost date Habsburgilor austrieci. Anglia, care a obținut cele mai mari avantaje de pe urma acestui război, a reușit să provoace slăbirea puterii maritime și coloniale a Franței, a obținut Gibraltarul și insula Minorca, o serie de colonii franceze din America de Nord și dreptul de a aduce sclavi negri în coloniile spaniole. — 98.

69 După cum reiese dintr-o scrisoare adresată de Engels lui Marx la 10 septembrie 1857 și din materialele pregătitoare în fază de manuscris ale lui Marx și Engels, articolul „Barclay de Tolly” este opera lor comună, deși forma literară definitivă i-a fost dată de Marx. Din sursele folosite de autori la elaborarea acestui articol fac parte — în afară de publicațiile informative — culegerea de tratate și convenții a lui Martens, lucrarea lui Jomini „Vie politique et militaire de Napoléon”. Tome 4, Paris, 1827, cartea istoricului german Bernhardt „Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen von Toll”. Leipzig, 1856. În aceste cărți, istoria Războiului pentru apărarea patriei din 1812 este expusă tendențios, iar câteodată și în chip cu totul denaturat, ceea ce nu putea să nu se reflecte, în tratarea unor aspecte ale războiului, și în articolele lui Marx și Engels, datorită faptului că în acea perioadă nu existau surse mai obiective. În articolul respectiv sînt prezentate în mod inexact, printre altele, cauzele numirii lui M. I. Kutuzov în postul de comandant suprem al armatei ruse, motivele părăsirii de către el a poziției de la Gjatsk (mai precis : de la Tarevo-Zaimișce), rolul lui în conducerea operațiunilor militare ulterioare ale trupelor rusești. Aici, lui Kutuzov îi este opus fără nici un temei Barclay de Tolly, care era un remarcabil conducător de oaste și patriot rus, dar care era cu mult în urma marelui comandant rus în ce privește talentul strategic, înțelegerea caracterului războiului, experiența militară și prestigiul în rîndul armatei și populației. Tocmai prin aceste împrejurări se explică numirea lui Kutuzov în postul de comandant suprem, pe care a fost nevoit s-o accepte, sub presiunea opiniei publice, împăratul Alexandru I, în ciuda antipatiei sale față de acest comandant de oști. — 100.

70 Este vorba de bătălia de la Preussisch-Eylau (Prusia orientală), care a avut loc la 7—8 februarie (26—27 ianuarie) 1807 între trupele franceze și cele ruse și care a fost una dintre cele mai sîngeroase bătălii din războiul dus de coaliția a patra (Anglia, Rusia, Prusia și Suedia) împotriva Franței. În acest război, după zdrobirea, în 1806, a trupelor prusiene de către armata lui Napoleon, principalul teatru de operațiuni militare a devenit Prusia orientală, unde forțele armate ale lui Napoleon s-au lovit de rezistența înverșunată a armatei aliate a Rusiei și Prusiei. La Preussisch-Eylau, în pofida pierderilor uriașe suferite de el, Napoleon n-a putut să obțină un succes hotărîtor. În urma acestei bătălii, înaintarea armatei franceze a fost oprită, iar încercarea ei de a izola armata rusă de granițele țării a dat greș. — 100.

71 Trecerea, în martie 1809 (în timpul războiului ruso-suedez din 1808—1809), a trupelor rusești de sub comanda lui Barclay de Tolly din Finlanda pe teritoriul propriu-zis al Suediei a grăbit înfăptuirea complotului pus la cale de aristocrația suedeză împotriva regelui Gustav al IV-lea cu scopul de a îngrădi puterea regală în interesul oligarhiei aristocrate. În martie 1809, Gustav al IV-lea a fost detronat, și curînd după aceea unchiul său, prințul de Södermanland, a fost proclamat rege sub numele de Carol al XIII-lea. În septembrie același an Suedia a fost nevoită să încheie cu Rusia țaristă pacea de la Frederikshamm, cedîndu-i Finlanda.

Comparînd marșul executat de armata rusă prin Golful Botnic cu o operațiune similară, de mai mică amploare, efectuată altădată de suedezi, Engels se referă la trecerea, la sfîrșitul lunii ianuarie 1658, a trupelor lui Carol al X-lea Gustav, regele Suediei, peste apele înghețate ale strimtorilor Beltul Mare și Beltul Mic, pe teritoriul Danemaricii

În timpul războiului danezo-suedez din 1657—1658. Invadînd Danemarca, Carol-Gustav a silit-o să încheie o pace avantajoasă pentru Suedia. — 100.

- 72 Este vorba de: „Mémoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène par les généraux qui ont partagé sa captivité, et publiés sur les manuscrits entièrement corrigés de la main de Napoléon”, Paris, 1823. — 100.
- 73 Potrivit planului lui Phull, în cazul unei invazii a lui Napoleon forțele armate ruse urmau să se împartă în trei armate, dintre care prima trebuia să suporte lovitura principală a inamicului, sprijinindu-se pe tabăra fortificată de la Drissa (Lituania), special construită în anii 1811—1812, iar a doua trebuia să manevreze pe flancuri și în spatele frontului inamic. Acest plan, alcătuit în spiritul învechitei strategii și tactici prusiene de pe vremea lui Frederic al II-lea, dispersa și izola forțele rușilor, condamnându-le la înfringere de către un inamic superior numericeste. Pe greșelile acestui plan se bazau în general planurile strategice ale lui Napoleon. Dar comandamentul rus — inclusiv Barclay de Tolly —, pentru care greșeala acestui plan era evidentă, după ce Alexandru I, care sprijinea planul lui Phull, a fost de fapt înlăturat de la conducerea operațiunilor militare, a luat în momentul oportun hotărîrea de a părăsi tabăra de la Drissa și a ordona retragerea în adîncul Rusiei, cu scopul de a organiza joncțiunea armatelor întii și a doua ruse. — 100.
- 74 Bătălia de la Smolensk dintre armata lui Napoleon și trupele ruse care acopereau retragerea principalelor forțe ale armatelor lui Bagration și Barclay de Tolly, care au făcut joncțiunea la 3 august (22 iulie) 1812, a avut loc între 16—17 (4—5) august 1812. Napoleon n-a reușit să impună rușilor o bătălie generală. Cu prețul unor pierderi considerabile, el a cucerit orașul, care a fost părăsit de ariergarda rusă după ce forțele principale ale trupelor ruse fuseseră retrase. Bătălia de la Smolensk, care a fost una din bătăliile cele mai remarcabile ale Războiului pentru apărarea patriei din 1812, a arătat forța de rezistență, mereu crescîndă, a armatei și a poporului rus în fața cuceritorului, care invadase țara, și a dezvăluit totala greșeală a planurilor lui Napoleon, care scontase pe o zdrobire rapidă a forțelor rusești. După această bătălie, Napoleon a făcut o încercare nereușită de a încheia pacea. — 101.
- 75 Este vorba de poziția de la Țarevo-Zaimișce, situată la sud-vest de Gjatsk, pe care trupele rusești au ocupat-o la 29 (17) august 1812. Această poziție a fost părăsită de armata rusă în urma hotărîrii lui M. I. Kutuzov, care fusese numit de curînd comandant suprem și care sconta să dea lupta generală cu francezii în condițiile unui raport de forțe mai favorabil, pentru aceasta fiind nevoie să se cîștige timp și să se facă joncțiunea între forțele principale și întăririle pe care urma să le primească. Din această cauză, armata rusă s-a retras de la Țarevo-Zaimișce la Borodino. — 101.
- 76 Aici sînt menționate o serie de bătălii care au avut loc în cursul campaniei din 1813, în războiul dus de coaliția a 6-a a statelor europene împotriva Franței napoleoniene. Zdrobirea armatei lui Napoleon în Rusia în 1812 a servit drept semnal pentru începerea răscoalei

popoarelor din Europa împotriva dominației napoleoniene. În februarie 1813, după intrarea armatei ruse în Polonia și Germania, între Rusia și Prusia s-a încheiat o alianță, avînd ca obiectiv lupta împotriva lui Napoleon. În primăvara anului 1813, Anglia, Rusia, Prusia, Suedia, Spania și Portugalia au format o coaliție îndreptată împotriva lui Napoleon; la această coaliție, în toamna aceluiași an, a aderat în mod fățiș și Austria. În campania din 1813, în ciuda unor succese izolate obținute de Napoleon, trupele lui au fost zdrobite de aliați și izgonite din Germania.

La *Bautzen* (Saxonia), în zilele de 20—21 (8—9) mai 1813, armata lui Napoleon a cîștigat o bătălie împotriva trupelor aliate ruso-prusiene, a căror retragere însă, acoperită de o ariergardă formată din trupe rusești și comandată de Barclay de Tolly, s-a desfășurat în perfectă ordine. În ziua următoare a avut loc la *Görlitz* o luptă, incununată de succes pentru ruși, între trupele franceze și unități ale armatei rusești care se retrăgeau de la *Bautzen*.

În bătălia de la *Leipzig*, care a avut loc la 16—19 (4—7) octombrie 1813 (vezi adnotarea 56), Barclay de Tolly a comandat grupul central al trupelor aliate. — 101.

77 Vezi adnotarea 45. — 103.

78 La 5 și 6 octombrie 1789, în timpul revoluției burgheze din Franța, masele populare, care au pornit de la Paris la Versailles, în urma unor ciocniri singeroase cu garda regală, l-au silit pe Ludovic al XVI-lea să se întoarcă la Paris și au zădărnicit astfel complotul contrarevoluționar împotriva Adunării constituante pus la cale de curtea de la Versailles.

La 19 februarie 1791 au izbucnit la Paris răscoale populare, care au fost provocate de încercarea făcută de rudele regelui de a se refugia peste graniță. — 103.

79 Războiul din *Vendéea* a fost provocat de răscoala contrarevoluționară împotriva Republicii Franceze, care a izbucnit în acest departament în martie 1793, în perioada revoluției burgheze franceze. Masa principală a răsculațiilor o forma o parte din țărănimea locală, care era instigată și condusă de preoți și nobili contrarevoluționari. Un ajutor activ au dat rebelilor agenții guvernului englez. În iunie 1793, răsculații din *Vendéea* au asediat și au pus stăpînire pe orașul *Saumur*, care era apărat de trupele republicane, dar mai tirziu au suferit o serie de înfrîngerii. Răscoala a fost înăbușită în 1795, însă încercările de a o reîncepe s-au repetat în 1799 și în anii următori. — 103.

80 9 *termidor* (27—28 iulie 1794) — lovitura de stat contrarevoluționară care a dus la căderea guvernului iacobinilor și la instaurarea dominației marii burghezii. — 103.

81 Aici sînt enumerate o serie de bătălii din cursul campaniei din anii 1796—1797, în care armata franceză, sub comanda generalului Bonaparte, invadînd Italia de nord, a zdrobit trupele aliate austriece și piemonteze (sarde). În bătălia de la *Mondovi*, menționată aici, armata lui Bonaparte a pricinuit o înfrîngere decisivă trupelor piemonteze, silindu-l pe regele Piemontului să încheie o pace separată. Înfrîngerea austrieților la *Lodi* a dus la cucerirea orașului Milano de către trupele lui Bonaparte. Bătălia de la *Rivoli* (14—15 ianuarie 1797),

- cîştigată de Bonaparte, a jucat un rol decisiv în lupta pentru nordul Italiei, hotărînd definitiv rezultatul întregii campanii în favoarea Franței. Austriecii au fost nevoiți să cedeze francezilor cetatea Mantua și să încheie, în octombrie 1797, o pace avantajoasă pentru Franța, ceea ce a însemnat eșecul total al primei coaliții antifranceze. — 103.
- 82 Profitînd de mișcarea antiabsolutistă din Italia, care s-a intensificat în urma înfrîngerii coaliției antifranceze, Bonaparte și generalii subordonați lui, sub pretext că vor să ajute pe republicanii italieni, au încercat să instaureze dominația franceză în Italia prin înființarea unor republici „filiale”. În martie 1798, cu sprijinul armatei franceze, a fost proclamată Republica romană; papa Pius al VI-lea a fugit. Dar în 1799, după ce armatele celei de-a doua coaliții antifranceze au intrat în Italia, republicile italiene au fost desființate și în regiunea Romei a fost restabilită puterea papală. O dată cu instaurarea dominației franceze în Italia, Napoleon a inclus în 1809 statul papal în Imperiul francez, unind în prealabil o parte din teritoriul lui cu regatul vasal al Italiei. — 104.
- 83 *Expediția din Egipt* — campanie întreprinsă, în 1798, în Egipt de către armata și flota franceză sub comanda generalului Bonaparte, cu scopul de a instaura dominația colonială a Franței în Orientul Apropiat, de a cuceri Egiptul și Siria, care aparțineau pe atunci Turciei, de a da o lovitură Angliei pe liniile ei de comunicație cu India. Succesele obținute de Bonaparte în Egipt au fost anihilate de zdrobirea flotei franceze, la 1 august 1798, la Abukir de către escadra engleză de sub conducerea amiralului Nelson, de victoriile reputeate asupra francezilor în Italia de nord de către trupele ruso-austriece de sub comanda lui A. V. Suvorov și de operațiunile încununate de succes ale escadrei ruse conduse de amiralul F. F. Ușakov în Marea Mediterană. În toamna anului 1799, Bonaparte s-a întors în Franța, lăsîndu-și armata în Egipt, unde în 1801 a fost nevoită să capituleze în fața englezilor. — 104.
- 84 La 18—19 brumar (9—10 noiembrie 1799) a fost înfăptuită de către generalul Bonaparte și adepții lui o lovitură de stat care a desăvîrșit procesul dezvoltării contrarevoluției burgheze în Franța. În urma acestei lovituri a fost restaurată dictatura militară a lui Napoleon Bonaparte, care a fost numit prim-consul. — 104.
- 85 În bătălia de la Marengo (nordul Italiei), care a avut loc la 14 iunie 1800, armata lui Napoleon, care primise informații inexacte în legătură cu dispozitivul trupelor austriece, a fost atacată pe neașteptate. Cu toate acestea, trupele austriece au fost înfrînte. Victoria de la Marengo, ca și acțiunile încununate de succes întreprinse de o altă armată franceză în Germania de sud-vest împotriva austriecilor, au contribuit la destrămarea celei de-a doua coaliții antifranceze, formată, la sfîrșitul anului 1798, de către Anglia, Austria, Rusia, Spania, Neapole și Turcia. În urma acestei victorii, puterea lui Napoleon a fost consolidată. — 104.
- 86 *Marea armată* — vezi adnotarea 53. — 104.

- 87 În octombrie 1805, în timpul războiului dus de cea de-a treia coaliție a statelor europene (Anglia, Austria, Rusia, regatul Neapolului) împotriva Franței napoleoniene, armata austriacă de sub conducerea generalului Mack, fiind impresurată de trupele franceze în regiunea Ulm, a fost nevoită să capituleze. — 105.
- 88 Berthier a primit titlul de prinț de Wagram în cinstea victoriei obținute de armata lui Napoleon asupra austriecilor în bătălia care a avut loc la Wagram la 5—6 iulie 1809, în timpul războiului dus de Napoleon împotriva coaliției a cincea (Austria, Anglia, Spania și Portugalia). După această înfringere, Austria s-a declarat învinsă și în octombrie 1809 a încheiat, în condiții grele, pacea cu Napoleon. — 105.
- 89 Este vorba de guvernul provizoriu de sub președinția lui Talleyrand, care a fost constituit de către senat în aprilie 1814, după zdrobirea armatei lui Napoleon și intrarea trupelor aliate în Paris. Guvernul provizoriu a contribuit la restaurarea monarhiei Bourbonilor. — 106.
- 90 „Mémoires du maréchal Berthier”. Part. I—II, Paris, 1827. — 106.
- 91 Articolul lui Engels „Algeria” a suferit unele modificări din partea redacției „New American Cyclopaedia”. După cum reiese din scrisoarea adresată de Engels lui Marx la 22 septembrie 1857, în textul inițial al acestui articol, care n-a ajuns pînă la noi, se aflau și o descriere a războiului de eliberare dus de poporul algerian, sub comanda lui Abd-el-Kader, împotriva cötropitorilor francezi și o caracterizare a activității colonialiste desfășurate de mareșalul Bugeaud în Algeria. Aceste pasaje au fost suprimate de redacție, în dauna conținutului articolului, probabil pentru că în enciclopedie fusese deja inclus un articol special despre Abd-el-Kader și se prevedea includerea articolului „Bugeaud”, pe care urma să-l scrie Marx (vezi volumul de față, pag. 237—240). Există și alte indicii că redacția a efectuat unele intervenții în acest articol.
- Lucrînd la acest articol, Engels a reușit să evite modul tendențios de prezentare a istoriei Algeriei, specific literaturii istorice și informative burgheze, singura sursă de informare din acea vreme care îi era accesibilă (el a folosit, printre altele, articolul „Algeria” din cartea „Wigand's Conservations-Lexikon”. Bd. I, Leipzig, 1846, din care, pe cît se pare, este luat pasajul citat la pag. 115—116). Totuși, datorită faptului că istoria țărilor din Africa era pe atunci prea puțin studiată, unele teze învechite și unilaterale în legătură cu diverse probleme au fost inevitabil preluate întocmai de Engels, din izvoarele folosite de el, și transpuse în articolul său, ceea ce s-a reflectat, bunăoară, în prezentarea rolului statelor creștine în lupta cu pirății algerieni (înseși aceste state, după cum se știe, se îndeletniceau pe scară largă cu pirateria), precum și în înfățișarea împrejurărilor și motivelor care au dus la ocuparea inițială a Algeriei de către francezi. — 107.
- 92 *Culluglu* — descendenții turcilor căsătoriți cu femei algeriene. — 108.
- 93 *State berbere*, sau *barbare*, erau denumite de europeni în trecut statele musulmane din nordul Africii care erau situate la vest de Egipt. — 110.

- 94 La 30 aprilie 1827, la o recepție oferită la reședința sa, deii Husseîn al Algeriei a început să discute cu Deval, consulul general francez, în legătură cu neplata unei datorii a guvernului francez către niște supuși algerieni, și, drept răspuns la atitudinea impertinentă, provocatoare a lui Deval, l-a lovit cu evantaiul în obraz. Acest incident provocat de consulul francez l-a servit guvernului lui Carol al X-lea drept pretext pentru a organiza în anii 1827—1829 o blocadă a coastelor Algeriei, după care în 1830 colonialiștii francezi au trecut la cucerirea acestei țări. — 111.
- 95 Este vorba de intenția guvernului lui Carol al X-lea de a transmite în mod formal Porții administrarea Algeriei în condiții care prevedeau de fapt instituirea controlului guvernului francez asupra acestei țări și, totodată, creșterea dependenței financiare a însuși Imperiului otoman față de Franța. Potrivit acestor condiții, în Algeria urma să se formeze un guvern aparte (slăbiciunea Porții și incapacitatea ei de a governa posesiunile îndepărtate condamnau acest guvern la rolul de marionetă a Franței); Franța căpăta patru porturi algeriene și dreptul de a exploata recifele de corali; pentru „ajutorul” pe care i-l dădea Franța ca „să recapete” Algeria, sultanul trebuia să-i plătească 20 000 000 de franci. Cercurile guvernante franceze intenționau, totodată, să folosească trupele turcești pentru a-și supune Algeria. Dar tratativele cu Poarta au fost întrerupte o dată cu izbucnirea în Franța a revoluției burgheze din iulie 1830, care a dus la înlocuirea dinastiei Bourbonilor cu dinastia de Orléans. Monarhia din iulie a pășit pe calea instaurării dominației directe a Franței în Algeria. — 112.
- 96 Expediția trupelor franceze, sub comanda mareșalului Clausel, împotriva districtului Constantine, care se afla în mâinile răsculaților algerieni, a fost întreprinsă în toamna anului 1836. Încercările francezilor de a lua cu asalt orașul Constantine au fost respinse de detașamentele algeriene. În toamna anului următor a fost întreprinsă a doua expediție, sub comanda generalului Damrémont, care l-a înlocuit pe Clausel în postul de guvernator general al Algeriei. De data asta, francezii, cu prețul unor mari pierderi, au reușit să pună stăpânire pe orașul Constantine, unde soldații francezi s-au răfuit în mod cumplit cu populația băștinașă. — 116.
- 97 Lupta de eliberare a algerienilor, sub conducerea lui Abd-el-Kader, împotriva cuceritorilor francezi a durat din 1832 până în 1847. În urma unor acțiuni încununate de succes, Abd-el-Kader, care se sprijinea pe pățuri largi ale populației algeriene și care reușise să unească sub conducerea sa diferite triburi arabe, a obținut în 1834 recunoașterea de către francezi a Algeriei de vest, cu excepția unor orașe de coastă, ca stat arab independent. Încălcînd într-una acordurile încheiate cu Abd-el-Kader, colonialiștii francezi au invadat în repetate rînduri Algeria de vest. În cursul anilor 1839—1844, statul lui Abd-el-Kader a fost cucerit după o luptă dirză, iar el a fost nevoit să se retragă în Maroc. În anii 1845—1847, Abd-el-Kader a condus din nou o amplă răscoală de eliberare în Algeria de vest, iar după înăbușirea ei singeroasă a continuat să ducă, din oazele Saharei, lupte de partizani împotriva cuceritorilor francezi. În 1847 Abd-el-Kader a fost luat prizonier. Dar nici după aceea răscoalele

anticolonialiste ale algerienilor, atît în partea de vest, cît și în cea de est a Algeriei, n-au încetat. — 116.

- 98 *Marabuții* — reprezentanți ai unor secte religioase musulmane, sihaștri ; au luat parte activă la lupta de eliberare a popoarelor din nordul Africii împotriva cotropitorilor europeni. — 116.
- 99 *Biroul arab* (Bureau Arabe) — denumire a unor organe de pe lângă administrația militară franceză din Algeria, în atribuțiile cărora intrau problemele care priveau în mod nemijlocit populația locală. Asemenea birouri au fost înființate în fiecare din districtele cotropite din Algeria și erau investite cu împuterniciri deosebit de mari. — 117.
- 100 Schița inițială a acestui articol a fost întocmită de Engels, așa cum reiese dintr-o scrisoare adresată de el lui Marx la 10 septembrie 1857, precum și din materialele pregătitoare care s-au păstrat și care conțineau extrase făcute de el din niște izvoare de felul cărții lui Jomini : „Vie politique et militaire de Napoléon”, Paris, 1827 etc. Această schiță, completată de Marx cu material luat din publicația informativă franceză „Biographie universelle”. T. 3, Paris, 1854, din memoriile lui Napoleon („Mémoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon...”, Paris, 1823) și din alte cărți, a fost pusă de el la punct și trimisă la New York. — 121.
- 101 Este vorba de asediul îndelungat și cucerirea în 1788 de către trupele ruse a fortăreței Oçakov, care le servea turcilor drept punct de sprijin pe țărmul de nord al Mării Negre în timpul războiului ruso-turc (1787—1791). — 121.
- 102 La *Oșmiani* și *Solli*, în iunie 1794, în timpul răscoalei de eliberare națională poloneze de sub conducerea lui Kościuszko, detașamentul de sub conducerea lui Bennigsen a provocat o înfringere a trupelor poloneze. În luna august a aceluiași an, trupele ruse au înfrînt rezistența armatei poloneze care apăra orașul *Vilno* (Vilnius) și au intrat în acest oraș.
Înăbușirea răscoalei a avut drept urmare o a treia împărțire a Poloniei, în 1795, între Austria, Prusia și Rusia țaristă, ceea ce a dus la lichidarea definitivă a statului polonez. — 121.
- 103 Este vorba de asedierea și cucerirea *Derbentului* de către trupele ruse în 1796, drept răspuns la invazia din 1795 a șahului Persiei, Aga-Mohammed, în Gruzia, invazie care a fost însoțită de masacrarea în masă și luarea în robie a populației. — 122.
- 104 Asedierea orașului *Danzig* (Gdansk) de către trupele napoleoniene a început în martie 1807, în perioada războiului dus de Napoleon I împotriva coaliției a 4-a a statelor europene împotriva Franței. Garnizoana fortăreței, care era formată din trupe prusiene și dintr-un detașament rus aliat, a rezistat cu dîrzenie forțelor superioare ale adversarului. Fortăreața a fost cedată la sfîrșitul lunii mai 1807. — 123.
- 105 „*Der Komet*” — cotidian literar german de orientare liberală, a apărut în anii 1830—1848 la Leipzig.
„*Abend-Zeitung*” — gazetă literară burgheză, a apărut în anii 1817—1857 la Dresden și la Leipzig. — 126.

- 106 În *Asociația Schiller* și în *Uniunea literaților germani* din Leipzig erau grupați, în deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea, scriitorii germani care își fixaseră drept țel lupta pentru libertatea presei și propaganda în favoarea ideilor liberale în Germania. — 126.
- 107 *Sächsische Vaterlands-Blätter* — ziar liberal german, a apărut la Dresden cu începere din 1837, iar din 1841 la Leipzig. — 126.
- 108 *Catolicismul german* — mișcare religioasă care a apărut în 1844, într-o serie de state germane, și care a cuprins părți însemnate ale burgheziei mijlocii și mici. Această mișcare era îndreptată împotriva manifestărilor exagerate de misticism și bigotism din biserica catolică și reflecta într-o formă religioasă nemulțumirea care domnea, în deceniul al 5-lea, în rândurile burgheziei față de rinduielile reacționare din Germania. Negând supremația papei de la Roma și multe dogme și ritualuri ale bisericii catolice, „catolicii germani” căutau să adapteze catolicismul la nevoile burgheziei germane. — 126.
- 109 Întrunirea cetățenilor s-a ținut la manejul din Leipzig, a doua zi după ce trupele saxone au deschis focul asupra demonstrației populare care a avut loc la 12 august 1845 în acest oraș. Această demonstrație care fusese prilejuită de parada militară organizată cu ocazia sosirii lui Johann, prințul moștenitor al Saxoniei, era îndreptată împotriva măsurilor de persecuție la care erau supuși de către guvernul saxon participanții la mișcarea „catolicilor germani”. Prințul Johann era considerat drept principalul vinovat pentru asemenea măsuri. — 126.
- 110 *Uniunea patrioților* — o largă organizație democratică, întemeiată la Leipzig la sfârșitul lunii martie 1848, în condițiile avântului pe care l-a cunoscut mișcarea revoluționară după revoluția burgheză din februarie în Franța și după revoluția burgheză din martie în statele germane. În fruntea ei se aflau Blum, Ruge, Jaeckel și alți republicani mic-burghezi și burghezi. Uniunea avea secții în întreaga Saxonie. — 126.
- 111 *Preparlamentul* — adunare a oamenilor politici din statele germane, care a avut loc la Frankfurt pe Main între 31 martie și 4 aprilie 1848. Majoritatea covârșitoare a delegaților la această adunare aparțineau curentului monarhist-constituțional. Acești delegați au respins propunerea făcută de minoritatea republicană-democrată de a instaura în Germania un regim federativ-republican și a transforma preparlamentul într-un organ constitutiv, care să se întrunească până la deschiderea adunării naționale pe întreaga Germanie. Nereușind să obțină adoptarea propunerilor sale, grupul republican, în frunte cu Hecker și Struve, a părăsit preparlamentul, însă partea mai moderată a opoziției republican-democrate, în frunte cu Blum, a rămas și a participat la formarea comisiei celor 50, propusă de liberali. Această comisie, în care republicanii moderați au obținut doar 12 locuri, trebuia să asigure, de comun acord cu Bundestagul (organ contrarevoluționar al vechii Confederații germane), convocarea unei adunări naționale pe întreaga Germanie. Preparlamentul a elaborat și proiectul „Principalelor drepturi și revendicări ale poporului german” — un document care proclama în vorbe unele libertăți burgheze, dar care nu se atingea de bazele regimului semifeudal absolutist existent pe atunci în Germania.

Parlamentul de la Frankfurt — adunarea națională pe întreaga Germanie, care s-a deschis la Frankfurt pe Main la 18 mai 1848 cu scopul de a elabora o constituție pentru întreaga Germanie. Majoritatea acestei adunări era formată din reprezentanți ai burgheziei liberale și ai intelectualității burgheze, care i se alăturase. Elementele de stînga, moderat radicale, se grupaseră în jurul lui Robert Blum. Din cauza lășității și a conciliatorismului majorității liberale, cît și din cauza oscilațiilor și inconsecvenței aripii de stînga mic-burgheze, Adunarea nu numai că n-a devenit un organ al unificării reale a Germaniei, dar s-a transformat într-un simplu club de discuții, care era lipsit de puterea reală și care sustrăgea masele de la lupta revoluționară. Adunarea și-a încetat activitatea în vara anului 1849. — 127.

- 112 *Insurecția populară de la Viena*, care a izbucnit la 6 octombrie 1848, a fost provocată de încercarea clicii monarhiste contrarevoluționare, sprijinită de marea burghezie, de a lichida cuceririle revoluției burgheze din martie 1848 în Austria și de a instaura regimul absolutist. Motivul direct al acestei insurecții l-a constituit ordinul imperial prin care niște unități din garnizoana Viena erau trimise într-o expediție de represiune împotriva Ungariei revoluționare. Insurecția a fost înăbușită de trupele imperiale după lupte înverșunate, care au ținut de la 24 octombrie pînă la 1 noiembrie 1848. Cauza înfrîngerii vienezilor a fost lipsa de unitate din tabăra răsculaților, lipsa de hotărîre a conducătorilor lor mic-burghezi, slăbiciunea mișcării de sprijinire a celor de la Viena, datorită atitudinii trădătoare a burgheziei din statele germane. Răscoala din octombrie de la Viena a fost punctul culminant în desfășurarea revoluției burghezo-democratice din Austria și Germania. — 127.
- 113 *La 20 iunie 1792* a avut loc la Paris o manifestație armată a maselor populare, care au năvălit în palatul regal. Această acțiune, organizată de girondini (partidul marii burghezii) cu scopul de a exercita presiuni asupra regelui Ludovic al XVI-lea și a-l sili să anuleze hotărîrea cu privire la demisia guvernului girondin, s-a transformat într-o demonstrație împotriva puterii regale și a cîrdășiei dintre curtea regală și intervenționistii străini. Manifestația a demonstrat creșterea stării de spirit antimonarhice în rîndul maselor populare. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor a dus la răscoala populară de la 10 august 1792, care a avut ca urmare răsturnarea monarhiei și instaurarea republicii în Franța. — 128.
- 114 Este vorba de campania lui Napoleon în nordul Italiei care a avut loc în 1800, în timpul războiului împotriva celei de-a doua coaliții, și care s-a încheiat cu victoria de la Marengo (vezi adnotarea 85). — 128.
- 115 *Sistemul continental*, sau *blocada continentală*, instituită de Napoleon I în 1806, interzicea țărilor de pe continentul european să facă comerț cu Anglia. — 128.
- 116 În legătură cu *guvernul provizoriu*, vezi adnotarea 89. — 129.
- 117 *Marx se referă la* : „Mémoires de M. de Bourrienne sur Napoléon, le Directoire, le Consulat, l'Empire et la Restauration”. Paris, 1829. Cea

mai mare parte din aceste memorii se crede că au fost scrise de Villemare, fost diplomat al lui Napoleon, care se specializase în confecționarea literaturii de acest gen. — 129.

118 În bătălia de la *Leuthen* (Lutin), în Silezia, care a avut loc la 5 decembrie 1757, în perioada Războiului de șapte ani (1756—1763) (vezi adnotarea 46), armata lui Frederic al II-lea, regele Prusiei, a înfrînt trupele austriece. — 131.

119 La *Kolin* (Cehia), în timpul războiului de șapte ani (1756—1763), armata prusiană a lui Frederic al II-lea a fost înfrîntă la 18 iunie 1757 de trupele austriece.

La *Kunersdorf* (Prusia) a avut loc la 12 (1) august 1759 una dintre cele mai mari bătălii din cursul Războiului de șapte ani, în cursul căreia armata rusă a provocat o grea înfrîngere trupelor lui Frederic al II-lea. Consecința acestei înfrîngeri a fost ocuparea provizorie a Berlinului în 1760 de către trupele ruse. Numai contradicțiile dintre Rusia și aliații ei — Austria și Franța —, precum și urcarea prusofilului Petru al III-lea pe tronul Rusiei au salvat Prusia de la o catastrofă. — 131.

120 La publicarea acestui articol în volumul II din „*New American Cyclopaedia*”, redacția i-a anexat, sub formă de capitol special, articolul „*Baterii plutitoare*” („*Floating Batteries*”) al unui alt autor. Acest capitol, scris, probabil, de un specialist american, conținea date cu privire la construcția navelor în S.U.A. și care se refereau la perioada cînd articolul „*Bateria*” fusese deja scris de Engels și trimis la New York. — 135.

121 Vezi adnotarea 32. — 138.

122 Bătălia de la *Austerlitz* (Moravia), care a avut loc la 2 decembrie (20 noiembrie) 1805 între trupele ruso-austriece și cele franceze, s-a încheiat cu victoria lui Napoleon I. După această înfrîngere, Austria a ieșit din coaliția a treia și a încheiat cu Napoleon pacea de la Pressburg. Rusia și Anglia au continuat lupta, formînd în 1806 o nouă coaliție, cea de-a patra, împotriva Franței napoleoniene. — 139.

123 Cea mai mare parte din acest articol a fost scrisă de Marx. El a făcut caracterizarea politică a lui Bem și tot lui îi aparține și redactarea definitivă și forma literară a întregii schițe. În același timp el a reprodus — aproape textual — caracterizarea lui Bem ca personalitate militară și aprecierea activității lui militare în timpul răscoalei poloneze din anii 1830—1831 și în timpul războiului revoluționar din Transilvania din anii 1848—1849, așa cum au fost făcute de Engels într-o scrisoare adresată lui Marx la 18 septembrie 1857 și în niște note speciale scrise pentru el. În afară de aceasta, Engels i-a ajutat lui Marx la selecționarea și precizarea materialului biografic. — 144.

124 Este vorba de apărarea în 1813 a orașului Danzig (Gdansk), care era ocupat de trupele napoleoniene și care a fost asediat de prusieni și de ruși. Orașul s-a aflat în stare de asediu timp de 11 luni și jumătate, în cursul cărora garnizoana (alcătuită și din trupe poloneze) a făcut față la trei asedii, dar în cele din urmă a fost nevoită să capituleze. — 144.

- 125 Este vorba de cartea: J. Bem, „Erfahrungen über die Congresschen Brand-Raketen, bis zum Jahre 1819 in der königl. poln. Artillerie gesammelt”. Weimar, 1820. — 144.
- 126 Este vorba de răscoala decembriștilor, care a avut loc la Petersburg la 14 decembrie 1825. — 144.
- 127 *La Ostrolenka*, trupele țariste de sub comanda lui Dibici au înfrânt la 26 (14) mai 1831 armata răsculaților polonezi.
- Răscoala poloneză din anii 1830—1831* a fost provocată de opresiunea națională și polițienească exercitată de țarism. Începută la 29 (17) noiembrie 1830 la Varșovia ca o lovitură de stat a unor militari, ea a căpătat caracterul unei răscoale populare și a dus la izgonirea trupelor țariste. Dar conducătorii șleahitici aristocrați ai guvernului polonez și ai armatei au dus o politică de capitulare și au împiedicat atragerea maselor largi populare în mișcarea de eliberare națională, formulând în același timp pretenții față de pământurile ucrainene și bielorusse pe care voiau să le cotopească. Reprezentanții cercurilor burghezo-democratice n-au reușit să obțină desființarea șerbiei, ceea ce a făcut ca răscoala să nu primească sprijinul convenit din partea țărănimii. Operațiunile militare începute în februarie 1831 au dus, în cele din urmă, la capitularea guvernului polonez la 8 septembrie (26 august) 1831 și la cedarea Varșoviei armatei țariste. Deși înfrântă, răscoala poloneză a jucat un rol deosebit de însemnat în lupta de eliberare a poporului polonez și a avut o mare importanță internațională. — 145.
- 128 Este vorba de intenția — nerealizată — a lui Bem de a participa la războiul civil din Portugalia (1828—1834), în care erau angrenați absolutiștii (partidul feudal clerical), în frunte cu Dom Miguel, care în 1828 a pus mina pe tronul Portugaliei, și constituționaliștii (partidul burghez-liberal) grupați în jurul reginei Maria da Gloria și al tatălui ei Dom Pedro. — 145.
- 129 *Garda mobilă vieneză* a fost formată de Bem în zilele insurecției de la Viena din octombrie 1848 (vezi adnotarea 112). Ea s-a dovedit a fi cea mai disciplinată, cea mai combativă și mai curajoasă dintre unitățile forțelor armate ale răsculaților; era formată mai ales din muncitori și meșteșugari din Viena. — 145.
- 130 *Honved* (în limba maghiară „honvéd” înseamnă „apărător al patriei”) — denumire dată infanteriei ungare în evul mediu. În timpul revoluției burgheze și al războiului de eliberare națională din 1848—1849 din Ungaria au început să se numească honvezi soldații armatei naționale formate de guvernul ungar în vara anului 1848. — 146.
- 131 Campania armatei lui Bem în Banat a fost întreprinsă în 1849. În primăvara anului 1849, trupele lui Bem și ale generalului ungar Perczel au provocat aici o serie de înfringeri forțelor contrarevoluționare ale imperiului habsburgic, însă aceste victorii n-au putut influența desfășurarea generală, ulterior nefavorabilă pentru unguri, a războiului lor revoluționar. — 147.

- 132 În bătălia care a avut loc la *Timișoara* la 9 august 1849, în timpul războiului de eliberare națională a Ungariei, trupele austriece de sub comanda lui Haynau au înfrînt Armata ungară de la sud, care încerca să-și păstreze pozițiile pînă ce va reuși să facă joncțiunea cu Armata de la nord a lui Görgey, comandantul suprem al Armatei ungare din nord. La 4 zile după această înfrîngere a avut loc capitularea Armatei de la nord în fața trupelor țariste. Revoluția burgheză din Ungaria a fost înăbușită. — 147.
- 133 În toamna anului 1850, în orașul Alep (Haleb) s-a produs o răzmeriță a populației arabe împotriva creștinilor din localitate și a autorităților turcești, care s-a transformat într-o răscoală împotriva stăpînirii turcești. Răscoala a fost înăbușită cu cruzime de trupele turcești. — 148.
- 134 „*Garda constituțională*” — trupe speciale care, în conformitate cu Constituția din 1791, adoptată în timpul revoluției burghize din Franța, aveau misiunea să-l păzească pe rege și curtea lui, după desființarea vechii gărzi regale. În mai 1792, sub presiunea mișcării democratice, Adunarea legislativă a adoptat un decret prin care „garda constituțională” era dizolvată. — 149.
- 135 *Ghizii* — într-o serie de armate europene — subunități speciale care erau folosite drept călăuze ale trupelor; în armata franceză din perioada războaielor napoleoniene, ghizii făceau serviciul de apărare a statului-major al lui Napoleon și formau garda lui personală. — 149.
- 136 Aici sînt enumerate o serie de bătălii din perioada războaielor duse de Franța împotriva coalițiilor întii, a doua, a treia și a patra, îndreptate împotriva ei.
- La *Rovereto* (nordul Italiei), în timpul campaniei armatei franceze în Italia, sub comanda generalului Bonaparte, francezii au înfrînt, la 4 septembrie 1796, trupele austriece.
- Fortăreața siriană *Saint-Jean d'Acre* (Akka), care aparținea Turciei, a fost zadarnic asediată din martie pînă în mai 1799 de către trupele lui Bonaparte în timpul expediției de cuceriri întreprinse de el în Egipt și în Siria în anii 1798—1799.
- În bătălia care a avut loc la *Abukir* la 25 iulie 1799, în perioada aceleiași expediții, francezii au nimicit trupele turcești debarcate pe coasta Egiptului de către flota anglo-turcă.
- În bătălia care a avut loc la *Jena* (Turingia) la 14 octombrie 1806, trupele franceze de sub comanda lui Napoleon au zdrobit o unitate a armatei prusiene. În aceeași zi, trupele comandate de mareșalul Davout au înfrînt la *Auerstedt* principalele forțe ale prusienilor. Înfrîngerea provocată armatei prusiene în aceste două bătălii, care sînt adeseori pomenite sub denumirea comună de bătălia de la Jena, a dus la ocuparea de către francezi a unei mari părți din teritoriul Prusiei și la capitularea acestei țări — participantă la coaliția a patra antifranceză — în fața Franței napoleoniene.
- În legătură cu bătălia de la *Rivoli*, vezi adnotarea 81 ; în legătură cu cea de la *Marengo* — adnotarea 85 ; cu cea de la *Austerlitz* — adnotarea 122, iar cu cea de la *Eylau* — adnotarea 70. Bătălia de la *Friedland* este descrisă în textul volumului de față, la pag. 123. — 149.

- 137 Este vorba de expediția întreprinsă în iulie 1809, de flota engleză, în estuarul fluviului Escaut, în timpul războiului coaliției a cincea împotriva Franței napoleoniene, într-un moment când principalele forțe ale lui Napoleon erau ocupate în lupta cu Austria. Ocupînd insula Walcheren, englezii n-au reușit s-o folosească drept bază pentru desfășurarea operațiunilor militare împotriva orașului Anvers și a celorlalte puncte de sprijin ale francezilor în Belgia și Olanda și, pierzînd, din cauza foametei și a bolilor, aproape 10 000 din cei 40 000 de oameni debarcați, în decembrie 1809 au fost nevoiți să evacueze insula. — 149.
- 138 Bătălia de la *Lützen* (Saxonia) dintre trupele lui Napoleon I și cele ruso-prusiene a avut loc la 2 mai (20 aprilie) 1813. În această bătălie, Napoleon, cu prețul unor mari pierderi, a silit armata ruso-prusiană să se retragă. Retragerea s-a desfășurat într-o ordine deplină. — 150.
- 139 După cum reiese din materialele pregătitoare care s-au păstrat, prima parte a acestui articol a fost scrisă de Marx. Capitolul care se referă la participarea lui Bosquet la războiul Crimeii (1853—1856) aparține lui Engels (vezi scrisoarea adresată de el lui Marx la 22 septembrie 1857). — 151.
- 140 La 25 (13) octombrie 1854 a avut loc la *Balaklava* o bătălie între trupele ruse și cele aliate anglo-franceze; în această bătălie, englezii, deși ocupau poziții favorabile, au suferit pierderi mari, din cauza greșelilor comise de comandamentul lor, care au dus la distrugerea unei părți importante din cavaleria ușoară engleză. O descriere amănunțită a acestei bătălii este făcută de Engels în articolul său „Bătălia de la Balaklava” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 584—592). — 152.
- 141 Este vorba de asaltul împotriva fortificațiilor de la Sevastopol, care a fost întreprins de trupele franceze și engleze la 8 septembrie (27 august) 1855, în urma căruia francezii au cucerit, cu prețul unor mari pierderi, gorganul Malakov. După 11 luni de apărare eroică a Sevastopolului, garnizoana rusă a părăsit orașul din ordinul comandamentului, care a considerat că apărarea lui mai departe este inutilă. Asaltul de la 8 septembrie este descris de Engels în articolele sale: „În legătură cu luarea Sevastopolului” și „Evenimentul hotărîtor al războiului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 11, Editura politică, 1961, pag. 565—569, 590—599). — 152.
- 142 „*Journal général de la Cour et de la Ville*” — cotidian aristocratic francez; a apărut la Paris de la 15 septembrie 1789 pînă la 10 august 1792. Brune a fost redactorul lui pînă la 30 octombrie 1789. — 153.
- 143 *Clubul cordelierilor* — unul dintre cluburile populare înființate la Paris în 1790, în timpul revoluției burgheze franceze. Acest club, care poartă denumirea oficială de „Asociația prietenilor drepturilor omului și ale cetățeanului”, își trage numele de la fosta mănăstire a franciscanilor cordelierii, în care își ținea ședințele. Alături de clubul iacobinilor, el a jucat un mare rol în viața politică a Franței. La început, din clubul cordelierilor făceau parte reprezentanții burgheziei revoluționare și ai micii burghezii de diferite orientări, care au format apoi atît aripa dreaptă (dantonistii) cît și pe cea stîngă (hébertyștii) a blo-

cului iacobin. Pe măsură ce se adincea revoluția, în club au început să predomine elementele de stînga. În perioada dictaturii revoluționar-democratice a iacobinilor (instaurată la 2 iunie 1793), clubul a fost bastionul hébertiștilor și și-a dus existența sa pînă la zdrobirea lor, în martie 1794.

În perioada revoluției și în anii următori, numele de „cordelier” a început să fie dat revoluționarilor care făceau parte din curentul iacobin de stînga sau erau apropiați de el. — 153.

- 144 Este vorba de demonstrația antimonarhică a meseriașilor și muncitorilor din Paris care a avut loc pe *cîmpul lui Marte* la 17 iulie 1791, în timpul revoluției burgheze franceze. Această acțiune a fost condusă de șefii Clubului cordelierilor, care au alcătuit o petiție, adresată Adunării constituante, prin care cereau abdicarea regelui. Trupele, precum și detașamente ale gărzii naționale din cartierele burgheze ale Parisului, comandate de Lafayette, au deschis focul împotriva demonstrațiilor. Evenimentele de la 17 iulie 1791 au dezvăluit prăpastia adîncă dintre masele populare și burghezia revoluționară, pe de o parte, și cercurile constituțional-monarhiste ale marii burghezii, care trecuseră de partea contrarevoluției, pe de altă parte. — 153.
- 145 În zilele de 2—5 septembrie 1792 au avut loc la Paris frămîntări populare provocate de ofensiva trupelor intervenționiștilor străini și de activizarea forțelor contrarevoluționare interne. Masele pariziene, punînd stăpînire pe închisori, au improvisat tribunale populare pentru judecarea contrarevoluționarilor închiși. Mulți dintre contrarevoluționarii activi au fost executați. Această teroare roșie a constituit o măsură de autoapărare a poporului revoluționar. — 153.
- 146 În bătălia care a avut loc la *Hondschoote* (Flandra) la 6—8 septembrie 1793, în perioada luptelor încordate duse de Franța revoluționară împotriva armatelor primei coaliții antifranceze a statelor europene, trupele franceze au înfrînt armata aliată anglo-hanovreză-olandeză-austriacă. — 153.
- 147 *Comitetul salvării publice* (Comité du salut publique), organ central al guvernului revoluționar francez, a fost instituit în aprilie 1793. În perioada dictaturii iacobine (2 iunie 1793—27 iulie 1794), Comitetul a jucat un rol extrem de important în lupta împotriva contrarevoluției interne și externe, în rezolvarea pe cale plebeiană a sarcinilor revoluției burgheze; după lovitura de stat contrarevoluționară de la 9 termidor, Comitetul și-a pierdut însemnătatea sa ca organ de conducere și în octombrie 1795 a fost dizolvat. — 153.
- 148 Răscoala contrarevoluționară din departamentul Gironde, precum și răscoalele din departamentul Calvados, de care e vorba mai sus, și din multe alte departamente din vestul, sud-vestul și sud-estul Franței au fost puse la cale, în vara anului 1793, de girondini — partidul marii burghezii comerciale-industriale —, care s-au unit cu elementele regaliste contrarevoluționare. În lupta lor împotriva guvernului iacobin și a maselor revoluționare, care îl sprijineau, girondinii acționau sub steagul apărării drepturilor departamentelor la autonomie și federalizare. În toamna anului 1793, mișcarea „federalistă” contrarevoluționară a girondinilor a fost reprimată de trupele Republicii Franceze. — 153.

- 149 La lovitura de stat de la 9 termidor 1794 (vezi adnotarea 80) a luat parte activă, alături de alte elemente contrarevoluționare, și un grup de dantonişti care a scăpat după executarea lui Danton și a tovarășilor lui de ideii și care exprima interesele așa-zisei noii burghezii, formată în anii revoluției. — 154.
- 150 Este vorba de înăbușirea, de către trupele guvernamentale de sub comanda generalului Bonaparte, a răscoalei regaliste care a avut loc în zilele de 12 și 13 vendémiaire (4 și 5 octombrie) 1795 la Paris. — 154.
- 151 Este vorba de acțiunea organizată în toamna anului 1796, la tabăra militară Grenelle din Paris, de un grup de babuviști — adepți ai eminentului comunist utopist Babeuf, care urmărea răsturnarea pe cale revoluționară a regimului existent, desființarea proprietății private și instaurarea comunității de avere. După arestarea, în mai 1796, a lui Babeuf și a tovarășilor săi de luptă apropiați, babuviștii au încercat să elibereze pe arestați din închisoare și să organizeze în tabăra Grenelle, printre soldații căreia ei desfășuraseră propagandă revoluționară, o răscoală sub lozincă răsturnării Directoratului și a restabilirii constituției iacobine din 1793. Acțiunea babuviștilor a fost înăbușită cu cruzime de armată.
- Directoratul* (compus din 5 directori, dintre care unul era ales în fiecare an) — organul conducător al puterii executive în Franța, instituit în conformitate cu Constituția din 1795, adoptată după căderea, în 1794, a dictaturii revoluționare a iacobinilor. Până la lovitura de stat bonapartistă din 1799, Directoratul, ca guvern al Franței, a sprijinit regimul de teroare împotriva forțelor democratice și a apărât interesele marii burghezii. — 154.
- 152 Prin *tratatul de pace de la Campoformio* s-a încheiat la 17 octombrie 1797 războiul dus de Franța împotriva Austriei, care făcea parte din prima coaliție antifranceză a statelor europene. Prin acest tratat, Franța primea Belgia, Insulele Ionice și o parte din Albania. Austria se obliga să ajute Franței să obțină malul stîng al Rinului și renunța la posesiunile ei din nordul Italiei, al căror teritoriu urma să facă parte din Republica Cisalpină, constituită sub protectorat francez. În același timp, o mare parte din teritoriul Republicii Venețiene, care fusese desființată, precum și o parte din Istria și din Dalmația, care îi aparținuseră, erau trecute în posesiunea Austriei. — 154.
- 153 Este vorba de operațiunile incununate de succes care au fost efectuate în august-octombrie 1799 de trupele franceze și olandeze de sub comanda generalului Brune împotriva armatei anglo-ruse care debarcase în Olanda în timpul războiului dus de Franța împotriva celei de-a doua coaliții a statelor europene. Expediția anglo-rusă avea ca obiectiv să izgonească pe francezi din Olanda, care, în urma ocupării ei de către francezi și a proclamării Republicii marionetă Batavia, devenise un stat dependent față de Franța, să restabilească în această țară rînduilele monarhice de dinaintea revoluției și să pună stăpînire pe flota olandeză. Înfrînt de trupele lui Brune, ducele de York, comandantul suprem al armatei aliate, a fost nevoit să semneze la Alkmar, la 18 octombrie 1799, actul de capitulare prin care se obliga să elibereze 8 000 de prizonieri francezi și olandezi și să-și retragă trupele din Olanda. — 154.

- 154 *Tabăra de la Boulogne* — cap de pod creat de Napoleon I, în cursul anilor 1803—1805, cu scopul de a invada Anglia trecînd peste Canalul Minecii. În această tabără a fost concentrată o armată de debarcare formată din 120 000 de oameni. Înfrîngerea flotei franceze în războiul cu Anglia și constituirea unei noi coaliții antifranceze — a treia — în Europa, cu participarea Rusiei și a Austriei, l-au silit pe Napoleon să renunțe la planul său de invazie. — 155.
- 155 Este vorba de decretele cu privire la detronarea lui Napoleon și restaurarea dinastiei Bourbonilor în Franța, care au fost adoptate de senatul francez după intrarea trupelor coaliției a șasea în Paris, la 31 martie 1814. — 155.
- 156 „*Cele o sută de zile*” — perioadă de scurtă restaurație a imperiului lui Napoleon, care a durat din momentul întoarcerii lui din exil de pe insula Elba la Paris, la 20 martie 1815, pînă la cea de-a doua abdicare a lui, care a avut loc în ziua de 22 iunie același an, după înfrîngerea de la Waterloo. — 155
- 157 În toamna anului 1832, flota franco-engleză a blocat porturile olandeze, iar trupele franceze au asediat citadela *Anvers* cu scopul de a sili Olanda să respecte stipulațiile tratatului de la Londra din 1831 cu privire la recunoașterea independenței Belgiei, care în urma revoluției burgheze din 1830 se despărțise de regatul Țărilor de Jos, și cu privire la trecerea Anversului în posesiunea belgienilor. Cu toată rezistența înverșunată opusă de asediați, la sfîrșitul lunii decembrie 1832 fortăreața a capitulat. — 157.
- 158 *Compozițiile de Valenciennes* — amestec incendiar de salpetru, sulf și pulbere; a fost folosit pentru prima oară în 1793, în cursul războiului dus de Republica Franceză împotriva primei coaliții a statelor europene, cînd orașul Valenciennes, care era apărat de francezi, a fost asediat de trupele austro-engleze. — 157.
- 159 Este vorba de asedierea Sevastopolului, în cursul războiului Crimeii (1853—1856), de către trupele aliate ale Franței, Angliei, Turciei și Sardiniei; ea a durat de la 13 (1) septembrie 1854 pînă la 9 septembrie (28 august) 1855. — 161.
- 160 Este vorba de bombardarea, fără nici un rezultat, a fortăreței *Sveaborg* (Suomenlinna), care aparținea Rusiei și era situată la intrarea în Golful Finic, de către flota anglo-franceză la 9—11 august (28—30 iulie) 1855, în timpul războiului Crimeii din anii 1853—1856. În legătură cu aceasta, vezi articolul lui K. Marx și F. Engels „Războiul anglo-francez împotriva Rusiei” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, Editura politică, 1961, pag. 535—537). — 161.
- 161 Participînd la selecționarea materialelor necesare pentru acest articol, Marx, după cum reiese dintr-o scrisoare adresată de el lui Engels la 18 septembrie 1857, a făcut o serie de extrase, din diverse surse documentare, cu privire la podurile militare și i le-a trimis lui Engels. — 166.
- 162 Herodot. „Istoria în nouă cărți”, cartea a IV-a, capitolul 83; cartea a VII-a, capitolul 36. — 166.

- 163 Arrianos. „Expedițiile lui Alexandru”, cartea a V-a, capitoul III. — 166.
- 164 În anul 55 î.e.n., în perioada cuceririi Galiei de către Cezar (58—51 î.e.n.), trupele romane, urmărind pe germanii care fuseseră înfrinți, au trecut Rinul în regiunea cursului său mijlociu și au rămas timp de 18 zile pe malul drept. Această trecere, întreprinsă cu scopul de a demonstra puterea militară a Romei și de a speria triburile germanice, este descrisă în cartea a IV-a a însemnărilor lui Cezar despre războiul galic. — 166.
- 165 „Abrégé des commentaires de M. de Folard sur l'Histoire de Polybe”, vol. 3, Paris, 1754, pag. 82. — 167.
- 166 Războiul Statelor Unite ale Americii împotriva Mexicului din anii 1846—1848 a fost provocat de tendințele acaparatoare ale plantatorilor sclavagiști și ale marii burghezii din S.U.A., care pretindeau să li se dea teritoriul aparținând Mexicului. În urma acestui război, S.U.A. au pus stăpânire pe aproape jumătate din teritoriul Mexicului, inclusiv întregul Texas, California de nord, New Mexico și alte regiuni. — 169.
- 167 La elaborarea articolului său „Bernadotte”, Marx a primit un însemnat ajutor din partea lui Engels, care în scrisorile sale din 21 și 22 septembrie 1857 i-a comunicat o serie de date concrete în legătură cu activitatea militară a lui Bernadotte și mai cu seamă în legătură cu participarea lui la campania din 1806 a lui Napoleon împotriva Prusiei și la cea din 1809 împotriva Austriei. În articolul său, Marx a reprodus, aproape textual, caracterizarea făcută de Engels rolului jucat de Bernadotte în aceste campanii.
- Căutînd să-l caracterizeze pe Bernadotte în mod multilateral, și în primul rînd ca om politic și diplomat, Marx a strîns un bogat material biografic, lucru dovedit de extrasele făcute de el — și păstrate pînă azi — din diverse îndreptare și scrieri istorice. — 172.
- 168 În bătălia care a avut loc la *Fleurus* (Belgia) la 26 iunie 1794, trupele franceze de sub comanda generalului Jourdan au zdrobit complet armata austriacă a ducelui de Coburg. Prin această victorie a fost dată o lovitură serioasă primei coaliții antifranceze; armatele revoluționare franceze au căpătat posibilitatea să ocupe Belgia și să desfășoare intense operații ofensive în Olanda și pe malul de vest al Rinului. La începutul lunii octombrie 1794 trupele franceze au traversat Rulul și au cucerit fortăreața *Julich*; la 4 noiembrie același an ele au silit fortăreața *Maastricht* să capituleze. — 172.
- 169 Invazia din 1797 a trupelor franceze în Istria (provincie din Republica Venețiană) a fost întreprinsă din inițiativa generalului Bonaparte, în timpul campaniei din 1796—1797 împotriva austriecilor, în nordul Italiei. Prin tratatul de pace de la Campoformio, încheiat cu Austria, Bonaparte i-a cedat acesteia o parte din teritoriul Republicii Venețiene, inclusiv Istria. — 172
- 170 La 18 *Iruclidor* (4 septembrie 1797), din ordinul membrilor Directoratului, care erau sprijiniți de generalul Bonaparte, trupele guvernamentale au ocupat clădirea Corpului legislativ și au procedat la arestarea deputaților rețagiști care aveau legături cu nobilii emigrați și care pregăteau o lovitură de stat monarhistă. A fost reinnoit Di-

rectoratul și au fost luate măsuri represive împotriva elementelor regaliste. Evenimentele de la 18 fructidor, care au avut caracterul unei lovituri de stat, au reflectat instabilitatea regimului burghez al Directoratului și oscilațiile lui cînd spre stînga, în fața pericolului regalist, cînd spre dreapta, de teama pe care i-o inspira mișcarea democratică. — 173.

171 Este vorba de așa-zisa lovitură de la 30 *prairial* (18 iunie 1799), în timpul căreia, sub influența creșterii nemulțumirii generale, provocate de înfrîngerile militare ale trupelor franceze în Germania și Italia, precum și de înrăutățirea situației economice și financiare a republicii, Corpul legislativ a reînnoit Directoratul, din care au fost îndepărtați trei reacționari notorii. — 174.

172 Bătălia de la *Auerstedt* — vezi adnotarea 136. — 175.

173 *Pacea de la Tilsit* — tratatele de pace încheiate la 7 și 9 iulie 1807 între Franța napoleoniană și țările participante la cea de-a patra coaliție antifranceză, Rusia și Prusia, care fuseseră înfrînte în război. Condițiile de pace au fost extrem de grele pentru Prusia, care a pierdut o parte însemnată din teritoriul ei (inclusiv toate posesiunile situate la vest de Elba). Rusia n-a suferit nici o pierdere teritorială și a obținut chiar districtul Bielostok, care aparținuse pînă atunci Prusiei. În schimb însă, Alexandru I a trebuit să recunoască cuceririle franceze în Germania și schimbările teritoriale operate acolo de Napoleon, precum și suveranitatea acestuia asupra Insulelor Ionice; el a trebuit, de asemenea, să se declare de acord cu crearea ducatului Varșoviei, care nu era decît o bază de atac franceză la granițele Rusiei, și să adere la blocada împotriva Angliei (așa-zisa blocadă continentală).

Alianța militară dintre Franța și Danemarca, îndreptată împotriva Suediei, a fost încheiată la 31 octombrie 1807 la Fontainebleau. — 175.

174 Vezi adnotarea 137. — 176.

175 *Schönbrunn* — palat în Viena, reședința de vară a împăratului; aici a dictat Napoleon I Austriei, în toamna anului 1809, condițiile de pace după ce armata ei a fost înfrîntă în campania din 1809. — 176.

176 *Pacea de la Frederikshamm* — vezi adnotarea 71. — 177.

177 *Tratatul de pace de la București*, prin care s-a încheiat războiul rusoturc din anii 1806—1812, a fost semnat la 28 (16) mai 1812. Potrivit prevederilor lui, Basarabia și o serie de regiuni din Transcaucazia treceau sub stăpînirea Rusiei; Turcia trebuia să acorde Serbiei autonomia în conducerea internă și să ratifice vechile sale acorduri cu Rusia în legătură cu recunoașterea a o serie de drepturi de autonomie Moldovei și Țării Romînești. — 179.

178 Este vorba de tratatele de pace și alianță dintre Rusia și Anglia și dintre Anglia și Suedia îndreptate împotriva Franței napoleoniene. — 179.

179 Este vorba de convenția semnată de Rusia și Suedia la 30 (18) august 1812 la Abo (Turku), care a constituit de fapt o alianță militară îndreptată împotriva Franței napoleoniene. În această convenție se

- stipula totodată că Rusia este obligată să acorde ajutor militar Suediei împotriva Danemarckii, în caz că aceasta va refuza să cedeze regelui suedez Norvegia. La rândul ei, Suedia se obliga să sprijine pretențiile teritoriale ale guvernului țarist, în special în ce privește teritoriul ducatului Varșoviei, care se afla sub dominația lui Napoleon. — 179.
- 180 La 3 martie 1813 a fost semnat la Stockholm un tratat de alianță militară între Anglia și Suedia, în care se prevedea că Suedia va trimite trupe pe continentul european pentru a participa la operațiunile militare împotriva armatei lui Napoleon, iar Anglia va acorda, în acest scop, subvenții Suediei. În articolul 2 al tratatului se stipula că Anglia este obligată să sprijine pretențiile Suediei față de Norvegia. — 180.
- 181 Este vorba de armistițiul încheiat de Rusia și Prusia la 4 iunie 1813 cu Napoleon I. Mai târziu, termenul inițial al armistițiului — 20 iulie — a fost prelungit până la 10 august. În timpul acestui armistițiu, la întâlnirea dintre Alexandru I, Frederic-Wilhelm al III-lea și Bernadotte, care a avut loc la 12 iulie 1813 în castelul Trachenberg (Silezia), aliații au căzut de acord asupra planului viitoarelor operațiuni militare. După ce tratativele de pace purtate în cursul armistițiului s-au soldat printr-un eșec, Austria a aderat în mod oficial la coaliția împotriva lui Napoleon. În august 1813 operațiunile militare au fost reluate. — 180.
- 182 Varianta inițială a articolului „Armada” a fost scrisă de Engels folosind în mare măsură materialul pe care-l strânsese Marx și i-l trimisese lui sub forma unor extrase din diferite surse, însoțite de comentarii. Unele pasaje din aceste materiale pregătitoare au fost introduse de Engels în articol fără nici un fel de modificare. Primind de la Engels varianta finală a articolului, Marx a precizat o serie de date și, în forma lui definitivă, l-a trimis la New York. — 183.
- 183 Cartea în original are titlul: „Expediitio Hispanica in Angliam. Vera Descriptio”, A.D. 1588. — 183.
- 184 P. Paz Salas. „La felicissima armada que el rey don Felipe nuestro Señor mando juntar en el Puerto de Lisboa. Relación sumaria de los naulos”. Lisboa, 1588. — 183.
- 185 Manuscrisul în original are titlul: „Details of the English Force assembled to oppose the Spanish Armada”. — 184.
- 186 „Certaine Advertisements out of Ireland, concerning the losses and distresses happened to the Spanish Navie, upon the West coastes of Ireland, in their voyage intended from the Northerne Isles beyond Scotland, towards Spaine”. Londra, 1588. — 186.
- 187 În articolul „Ayacucho”, descrierea modului cum a decurs bătălia a fost făcută de Engels cu ajutorul materialelor strânse de Marx, care i le-a trimis la Manchester împreună cu o scrisoare datată 21 septembrie 1857. Partea finală a articolului aparține lui Marx. Caracterizarea făcută aici lui Espartero și partizanilor lui a fost pusă de acord cu cea din articolul „Espartero”, scris de Marx în 1854

pentru „New York Daily Tribune” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 399—406). — 187.

188 În bătălia de la *Junin* (Peru) din 6 august 1824, trupele columbiene, chiliene și peruviene, sub comanda lui Bolivar, efectuând un marș îndrăzneț peste Anzi, au provocat o înfrângere armatei spaniole. Această bătălie a avut loc în etapa finală a luptei de eliberare duse de țările Americii Latine împotriva dominației coloniale spaniole. În prima perioadă a luptei (1810—1815), mișcarea de eliberare a dus la formarea a o serie de republici independente (Venezuela etc.), însă, din cauza izolării lor, cât și datorită faptului că virfurile aristocrației creole erau rupte de popor, dominația spaniolă a fost restabilită aproape pretutindeni. În 1816 a început o nouă etapă a luptei pentru independență. Pe teritoriul fostului viceregal La-Plata a fost proclamată republica independentă. Războiul reînceput de Simon Bolivar pentru independența Venezuelei, a Noii Granade (Columbiei) și a provinciei Quito (Ecuador) a dus în 1819—1822 la formarea, din aceste regiuni, a republicii Marea Columbie. În 1821 a reînceput războiul de eliberare în Mexic. În 1817, cu sprijinul trupelor republicii La-Plata (Argentina), a fost proclamată independența statului Chile, iar în 1821 a statului Peru. Campania din 1824 a armatei columbiene de sub conducerea lui Bolivar, care a venit în ajutorul republicanilor peruvieni, a dat o lovitură definitivă dominației spaniole în America Latină. În 1826, resturile trupelor spaniole au fost izgonite de pe litoralul Perului. În urma războiului pentru independență, în locul vechilor posesiuni spaniole au fost create republicile independente: Mexic, Statele Unite ale Americii centrale (care ulterior s-au despărțit în 5 republici), Marea Columbie (din care mai târziu s-au format Venezuela, Columbia și Ecuador), Bolivia, Argentina, Paraguay, Peru și Chile. — 187.

189 Este vorba de cărțile: J. S. Florez. „Espartero. Historia de Su vida Militar y Política y de los grandes Sucesos contemporáneos”. Prima ediție a acestei lucrări în 4 volume a apărut la Madrid în 1843. Marx s-a folosit de ediția a II-a; volumele 1 și 2 au apărut în 1844, iar 3 și 4 în 1845.

M. A. Principe, R. Giron, R. Satorres, A. Ribot. „Espartero: su pasado, su presente, su porvenir”. Madrid, 1848. — 188.

190 Principalul material biografic pentru acest articol a fost strins de către Marx. Tot lui îi aparțin redactarea definitivă și forma literară a textului. În capitolele respective ale articolului, Marx a inclus pasaje din scrisoarea lui Engels de la 22 septembrie 1857, care conține o caracterizare generală a lui Blücher ca personalitate militară și o apreciere a operațiunilor conduse de el în principalele campanii la care a luat parte. Această caracterizare, completată de Marx cu date concrete și cu o analiză mai amănunțită a activității lui Blücher în calitate de comandant de oști, a constituit baza principală a articolului. Participarea lui Engels la elaborarea acestui articol este dovedită și de extrasele făcute de el din cartea lui Müffling despre campania din 1813 și 1814, care e citată în text și care i-a servit lui Marx drept principala sursă de informare. — 189.

191 Este vorba de intervenția armată întreprinsă de Prusia în Olanda în 1787 și care a fost sprijinită și subvenționată de guvernul englez.

Scopul acestei intervenții a fost să restaureze puterea stathuderului Wilhelm al V-lea de Orania. Acesta fusese izgonit din țară în 1784, în urma mișcării revoluționare, care era îndreptată împotriva blocului format de nobili și de oligarhia comercială și era condusă de partidul burghez al „patrioților” — partizani ai unei lupte active împotriva Angliei, rivalul colonial al țării. Forțele armate ale burgheziei olandeze n-au putut să opună o rezistență serioasă armatei prusiene, care a reinstaurat puterea stathuderului și regimul oligarhic. — 189.

- 192 G. L. Blücher. „Kampagne-Journal der Jahre 1793 und 1794”. Berlin, 1796.

În campania din 1794, armata prusiană, participând la operațiunile trupelor primei coaliții împotriva Republicii Franceze, a obținut unele succese tactice în regiunea situată la sud de riul Mosela, pe malul stîng al Rinului în Palatinat. Zdrobirea trupelor aliate austriece și engleze în Belgia și înfrîngerea austrieilor în Germania de vest au silit însă comandamentul prusian, în toamna anului 1794, să-și ducă armata sa pe malul drept al Rinului. — 190.

- 193 Este vorba de *tratatul de pace de la Basel*, care a fost încheiat în mod separat de Prusia cu Republica Franceză la 5 aprilie 1795. Încheierea acestui tratat a fost o urmare a victoriilor obținute de armata franceză, precum și a folosirii cu pricepere, de către diplomația franceză, a contradicțiilor ivite între participanții la prima coaliție antifranceză, în primul rînd între Prusia și Austria. Pacea cu Prusia a marcat începutul destrămării coaliției; la 22 iulie 1795, Spania a semnat și ea la Basel un tratat de pace separat cu Republica Franceză. — 190.

- 194 „*Tugendbund*” („Uniunea virtuții”), una dintre asociațiile patriotice înființate în Prusia după înfrîngerea suferită în 1806, în războiul cu Franța napolconiană; una în rîndurile ei pe reprezentanții nobilimii liberale și ai intelectualității burgheze. Ea își pusese ca scop să propage ideea unui război de eliberare împotriva lui Napoleon și să sprijine înfăptuirea unor reforme liberale moderate în Prusia. La cererea lui Napoleon, în 1809 *Tugendbundul* a fost interzis de către regele Prusiei, căruia activitatea acestei asociații îi inspira temeri deosebite. Totuși asociația a continuat să-și desfășoare activitatea în secret pînă la sfîrșitul războaielor împotriva lui Napoleon. — 191.

- 195 La 26 (14) mai 1813, în apropiere de orașul Haynau (Silezia), trupele ruso-prusiene, sub comanda lui Blücher, au efectuat o ambuscadă de cavalerie și au zdrobit avangarda armatei lui Napoleon. — 191.

- 196 Vezi adnotarea 181. — 191.

- 197 Müffling. „*Passages from my Life, together with Memoirs of the Campaign of 1813 and 1814*”. Londra, 1853, pag. 225. Marx și Engels, după cum se vede din extrasele făcute de ei, s-au folosit de această traducere în limba engleză a cărții lui Müffling, a cărei primă ediție, în limba germană, a apărut la Berlin în 1851. Pasajul citat ceva mai încolo (la pag. 198) este și el luat tot din cartea lui Müffling (ediția engleză, pag. 327). — 192.

- 198 În bătălia care a avut loc la *Dresden* în zilele de 26—27 (14—15) august 1813, armata lui Napoleon a provocat o înfringere trupelor aliate austro-pruso-ruse (armata din Boemia, sau cea principală) de sub conducerea feldmareșalului austriac Schwarzenberg. Pierderea acestei bătălii de către aliați se datorește în mare măsură faptului că Schwarzenberg a respins planul propus de Barclay de Tolly de a da o contralovitură de flanc armatei lui Napoleon. Retragerea armatei din Boemia, care a avut loc în condiții grele, a fost acoperită cu succes de o ariergardă formată din trupe rusești. — 193.
- 199 *Confederația Rinului* — uniune de state din sudul și vestul Germaniei, care a fost formată, sub protectoratul lui Napoleon I, în iulie 1806. Napoleon a reușit să creeze un asemenea bastion politic și militar în Germania în urma zdrobirii Austriei în 1805. În această confederație au intrat la început 16 state (Bavaria, Württemberg, Baden etc.), iar după aceea alte 5 state (Saxonia, Westfalia etc.), care au devenit de fapt vasale ale Franței napoleoniene. Trupele acestor state au participat la campaniile de cucerire ale lui Napoleon, inclusiv cea din 1812 în Rusia. Confederația s-a destrămat în 1813, în urma înfringerii armatei lui Napoleon. — 197.
- 200 Între 4 februarie și 19 martie 1814 au avut loc la Châtillon (pe Sena) tratative de pace între reprezentanții puterilor aliate, care făceau parte din coaliția a șasea antifranceză, și împuternicitul lui Napoleon I. O condiție principală pusă de aliați pentru încheierea păcii a fost aceea ca Napoleon să renunțe la toate cuceririle Franței și ca această țară să revină la granițele din 1792. Tratativele au fost întrerupte din cauză că Napoleon a respins în mod categoric această condiție. — 198.
- 201 *Tînăra gardă* — așa erau denumite, cu începere din 1807, o parte din regimentele nou formate ale gărzii imperiale a lui Napoleon, spre deosebire de cele formate mai înainte, care au primit denumirea de vechea gardă. Pentru a fi primiți în tînăra gardă, soldații și ofițerii trebuiau să corespundă unor cerințe mai puțin înalte; pe de altă parte, ea constituia o rezervă permanentă pentru completarea vechii gărzi. — 199.
- 202 Este vorba de *tratatul de pace de la Paris*, care a fost semnat la 30 mai 1814, între principalii membri ai celei de-a șasea coaliții antifranceze (Rusia, Austria, Anglia și Prusia) și Franța după victoria asupra lui Napoleon raportată de această coaliție. Potrivit prevederilor acestui tratat, Franța trebuia să renunțe la toate teritoriile cucerite de ea începînd din 1792, cu excepția unor fortărețe de la graniță și a Savoiei de vest, care i-au fost luate prin cel de-al doilea tratat de pace de la Paris, încheiat cu ea, la 20 noiembrie 1815, de aceleași puteri care au ieșit învingătoare după scurta restaurare a puterii lui Napoleon și cea de-a doua abdicare a lui. Prin cel de-al doilea tratat de la Paris, Franța revenea la granițele ei de la 1 ianuarie 1790. — 206.
- 203 Pe cit se pare, aici e vorba de lucrarea: Paravey. „Mémoire sur la découverte très ancienne en Asie et dans l'Indo-Perse de la poudre à canon et des armes à feu”. Paris, 1850. — 208.

- 204 Este vorba de perioada cuceririi de către arabi, în secolul al VII-lea, a Mesopotamiei, Iranului, Siriei, Palestinei, Egiptului și a altor țări și a formării Califatului arab. — 209.
- 205 Engels se referă la lucrarea alchimistului bizantin Marcus Graecus: „Carte despre focul pentru nimicirea adversarului”. — 209.
- 206 Este vorba de „Epistola Fratris Rogerii Baconis de secretis operibus artis et naturae, et de nullitate magiae”. Până în prezent nu s-a stabilit în mod precis când a fost scrisă această lucrare și în ce an s-a născut autorul ei. În scrierile de istoria artei militare apărute în secolul al XIX-lea ea era adeseori datată: anul 1216. Această dată figurează și în lucrarea lui Engels. În studiile apărute mai târziu se face însă aprecierea că această lucrare a fost scrisă în deceniul al 5-lea al secolului al XIII-lea. Prima ei ediție a apărut la Paris în 1542. — 209.
- 207 J. A. Conde. „Historia de la dominación de los árabes en España, sacada de varios manuscritos y memorias arábigas”. Vol. 1—3, Madrid, 1820—1821.
- În 1118, trupele lui Alfons I, regele Aragonului, au asediat și au cucerit orașul Saragossa (Aragon), care din anul 712 se afla în mâinile musulmanilor. Cucerirea Saragossei a constituit una din etapele reconquistei — ale recuceririi teritoriilor din Peninsula Iberică cotoprite de arabi și de berberii („maurii”) africani în timpul cuceririi arabe de la începutul secolului al VIII-lea. Rolul principal în această reconquista, care a început încă din secolele al VIII-lea și al IX-lea, l-au jucat statele spaniole Castilia și Aragonul, precum și Portugalia. În cea de-a doua jumătate a secolului al XII-lea, reconquista a fost întreruptă de invazia, în Peninsula Iberică, a almohazilor — o sectă musulmană care grupa în jurul său triburile berbere din regiunile muntoase și care pe vremea lui Abd-el-Mumin, primul lor imam-calif, supusese Algeria, Tunisia, Marocul și Spania de sud musulmană. La începutul secolului al XIII-lea, Castilia și Aragonul, cu sprijinul cruciaților din alte țări, au zdrobit pe almohazi și au reînceput reconquista. În 1236 castilienii au cucerit Cordoba, capitala fostului califat Cordoba (care s-a destrămat în anul 1031), iar la sfârșitul secolului al XIII-lea, posesiunile musulmanilor se limitau la teritoriul emiratului Granada, situat la sud. În continuare, împotriva acestui emirat s-a dus o luptă, care s-a încheiat în 1492 prin cucerirea lui de către spanioli. Mai departe Engels amintește de o serie de episoade din istoria reconquistei. — 210.
- 208 *Cavalerii germani în Prusia* — cavalerii ai Ordinului teuton, care a fost înființat în 1190, în timpul cruciadelor. În secolul al XIII-lea, Prusia orientală, care fusese cucerită prin subjugarea și exterminarea populației lituaniene locale, a trecut sub stăpânirea Ordinului și a devenit un punct de sprijin al actelor lui de agresiune împotriva Poloniei, Lituaniei și a cnezatelor rusești. În 1237, Ordinul cavalerilor teutoni s-a unit cu un alt ordin german, și anume cu cel livonian, care de asemenea se statornicise în țările baltice. După înfringerile suferite la lacul Ciudscoe în anul 1242 (Bătălia de pe gheață) și în bătălia de la Grunwald din 1410, Ordinul a început să decadă și după aceea a păstrat doar o mică parte din posesiunile sale. — 210.

- 209 În bătălia de la *Fornovo* (nordul Italiei), care a avut loc la 6 iulie 1495, trupele statelor feudale din nordul Italiei au atacat armata lui Carol al VIII-lea, regele Franței, care, trecind prin Apenini, se întorcea în Franța după campania de cuceriri întreprinsă în Italia. Bătălia aceasta, câștigată de francezi, care dispuneau de o puternică artilerie, face parte din perioada de început a războaielor italiene din anii 1494—1559 (vezi adnotarea 37). — 212.
- 210 Vezi adnotarea 36. — 212.
- 211 În bătălia de la *Renty* (Flandra), care a avut loc la 13 august 1554, în timpul războiului dus de Henric al II-lea, regele Franței, în alianță cu principii protestanți germani, împotriva lui Carol al V-lea, rege al Spaniei și împărat al Germaniei, trupele spaniole i-au silit pe francezi să ridice asediul orașului *Renty* și să se retragă la granițele Franței. — 213.
- 212 *Războiul Spaniei împotriva Țărilor de Jos* — vezi adnotarea 39. — 214.
- 213 Aici sînt menționate bătăliile care au avut loc între armata lui Gustav al II-lea Adolf, regele Suediei, și trupele imperiale germane în perioada suedeză a Războiului de 30 de ani din Germania (vezi adnotarea 40). În decembrie 1630, armata lui Gustav Adolf s-a apropiat de fortăreața *Greifenhagen*, situată pe Oder, și, după un dublu asalt, a silit garnizoana să părăsească fortăreața. În aprilie 1631, trupele lui au luat cu asalt orașul *Frankfurt pe Oder*. În ambele bătălii, artileria suedeză a jucat un rol deosebit de important. — 217.
- 214 În bătălia de la *Malplaquet* (Belgia), care a avut loc la 11 septembrie 1709 și a fost una dintre cele mai mari bătălii ale războiului din 1701—1714 pentru succesiunea la tronul Spaniei (vezi adnotarea 68), trupele aliate anglo-austro-olandeze, de sub comanda prințului Eugeniu de Savoia și a ducelui de Marlborough, au înfrînt armata franceză a mareșalului Villars. — 217.
- 215 Este vorba de culegerea în două volume, alcătuită de Saint-Remy: „*Mémoires d'artillerie*”. Paris, 1697; culegerea era compusă dintr-o serie de scrieri ale unor ofițeri de artilerie francezi, care au fost sistematizate și redactate de Saint-Remy. — 217.
- 216 C.A. Struensee. „*Anfangsgründe der Artillerie*”. Liegnitz, 1760. G.F. Tempelhoff. „*Le Bombardier prussien ou du mouvement des projectiles en supposant la résistance de l'air proportionnelle au carré des vitesses*”. Berlin, 1781. — 219.
- 217 Este vorba de lucrările lui Scharnhorst: „*Handbuch der Artillerie*”. Bd. 1—3, Hannover, 1804—1814 și „*Handbuch für Offiziere, in den anwendbaren Theilen der Kriegeswissenschaften. Erster Theil von der Artillerie*”. Hannover, 1787. — 220.
- 218 G. Vega. „*Praktische Anweisung zum Bombenwerfen mittelst dazu eingerichteter Hilfstafeln*”, Wien, 1787; T. Morla. „*Tratado de artilleria*”, Segovia, 1784; J. G. Hoyer. „*Allgemeines Wörterbuch der Artillerie*”. Tübingen, 1804—1812; F. G. Rouvroy. „*Vorlesungen über die Artillerie*”. Th. 1—3, Dresden, 1811—1814. — 220.

- 219 În bătălia de la *Pirmasens* (vestul Germaniei), care a avut loc la 14 septembrie 1793, în timpul războiului dus de prima coaliție europeană împotriva Republicii Franceze, trupele prusiene au provocat o înfrângere armatei franceze de la Mosela. În această bătălie, prusienii au folosit cu succes puternica lor artilerie. — 222.
- 220 Dintre principalele izvoare folosite de Marx când a scris acest articol, după cum reiese din notele lui care s-au păstrat, fac parte cărțile: M. Wagner, „The Tricolor on the Atlas; or Algeria and the French Conquest”. Londra — New York, 1854; D. Stern, „Histoire de la Révolution de 1848”. Vol. 1, Paris, 1850. E posibil ca Marx să fi folosit și datele despre activitatea lui Bugeaud în Algeria, care au fost citate în prima variantă a articolului lui Engels „Algeria” și au fost omise de redacția enciclopediei în momentul publicării ei (vezi adnotarea 91). Din scrisorile adresate de Engels lui Marx la 17 și 22 septembrie 1857 reiese, de asemenea, că el a participat la stringerea de materiale pentru acest articol. — 237.
- 221 Bătălia de la *Ordal* (Catalonia) și asediile enumerate mai sus au avut loc în timpul războiului pentru Peninsula Iberică din 1808—1814 (vezi adnotarea 48). — 237.
- 222 *Crinul* — semnul heraldic al dinastiei Bourbonilor. — 237.
- 223 *Cele o sută de zile* — vezi adnotarea 156. — 237.
- 224 Este vorba de intervenția trupelor franceze în Spania cu scopul de a înăbuși cea de-a doua revoluție burgheză din această țară, care a avut loc în anii 1820—1823. După ce la 7 iulie 1822 a încercat zadarnic să pună stăpînire pe Madridul revoluționar, regele Spaniei, Ferdinand al VII-lea, s-a adresat în secret Sfintei Alianțe (uniune reacționară a monarhilor europeni, alcătuită în 1815 de Rusia țaristă, Austria și Prusia) cu rugămintea de a-i da ajutor să înăbușe revoluția. Potrivit unei hotărîri adoptate la congresul de la Verona al Sfintei Alianțe, acest ajutor urma să fie dat de Franța. Trupele franceze, sub comanda ducelui d'Angoulême, au intrat în 1823 în Spania, unde au restabilit regimul absolutist și au rămas pînă în 1828. — 237.
- 225 Este vorba de răscoala republicană a muncitorilor și a păturilor mic-burgheze ce li s-au alăturat, care a avut loc la Paris în zilele de 13 și 14 aprilie 1834 și care era îndreptată împotriva regimului monarhiei burgheze din iulie. Evenimentele de la Paris au fost un ecou al puternicei răscoale proletare care a izbucnit în vremea aceea la Lyon și care a provocat acțiuni revoluționare și într-o serie de alte orașe din Franța. Răscoala de la Paris, ca și cea de la Lyon, a fost condusă de Liga drepturilor omului, o organizație secretă cu caracter republican-democratic. Masa principală a răsculaților o formau muncitorii parizieni, care au dus, timp de două zile, înverșunate lupte de baracadă împotriva trupelor guvernamentale. Înăbușirea răscoalei a fost însoțită de crunte atrocități ale soldății dezlănțuite și de măsuri de represiune ale ocîrmuirii împotriva democraților. — 238.
- 226 *Tratatul de la Tafna* dintre Bugeaud și Abd-el-Kader a fost semnat la 30 mai 1837 în regiunea riului Tafna. În 1835, colonialiștii francezi, încălcînd tratatul de pace încheiat cu Abd-el-Kader în 1834, au

inceput din nou operațiunile militare împotriva lui cu scopul de a cucerii partea de vest a Algeriei, eliberată de el. Dar, fiindcă n-a obținut rezultate importante și avea nevoie de forțe militare pentru a supune regiunile din estul Algeriei, care erau cuprinse de rășcoală, guvernul francez a trebuit să ratifice noul tratat de pace încheiat de Bugeaud. Prin tratatul de la Tafna, Franța a fost silită să recunoască din nou independența statului de pe teritoriul de vest al Algeriei, condus de Abd-el-Kader, cu excepția unor orașe de pe litoral (Alger, Oran, Arzew etc.), care se aflau în miinile francezilor. În 1839, tratatul de pace a fost din nou încălcat cu perfidie de cotropitori. Războiul de eliberare dus de algerieni, sub conducerea lui Abd-el-Kader, împotriva cuceritorilor francezi (vezi adnotarea 97) a început din nou. — 238.

- 227 În 1844, Bugeaud și alți generali francezi, recurgând la coruperea feudalilor băștinași și folosind măsuri teroriste împotriva triburilor algeriene, au reușit să supună Algeria de vest. Profitând de refuzul sultanului Marocului de a-l extrăda pe Abd-el-Kader, care se refugiase în țara lui, Bugeaud a invadat cu trupele sale teritoriul marocan. În august 1844, printr-un atac perfid, el a zdrobit la riul Isly forțele militare ale marocanilor. Totodată, flota franceză a distrus orașele Tanger și Mogador. Totuși, pericolul unei intervenții a Angliei, care era neliniștită de perspectiva extinderii posesiunilor franceze în Africa de nord, i-a determinat pe colonialiștii francezi să renunțe în mod temporar la cucerirea Marocului. Obținând de la sultan, prin tratatul încheiat la Tanger la 10 septembrie 1844, izgonirea lui Abd-el-Kader și demobilizarea detașamentelor marocane de la graniță, Bugeaud și-a retras trupele de pe teritoriul Marocului. — 239.
- 228 Divergențele dintre Bugeaud și Guizot au fost provocate, între altele, de intenția lui Bugeaud de a se folosi de reprimarea rășcoalei algeriene din anii 1845—1847 pentru a cucerii în continuare Africa de nord (acest scop l-a avut și expediția din Kabilia, întreprinsă de el în mai 1847) și pentru a opera o nouă invazie în Maroc. Practicând în mod constant o politică de cuceriri coloniale, guvernul Guizot se temea, în acest caz, că acțiunile lui Bugeaud vor face să se agraveze și mai mult contradicțiile anglo-franceze, care erau pe atunci extrem de ascuțite. — 239.
- 229 Este vorba de guvernul provizoriu al Republicii Franceze, care a fost format la 24 februarie 1848, în momentul răsturnării monarhiei din iulie. În guvernul acesta predominau republicanii burghezi, moderați. — 240.
- 230 Marx se referă la lucrările lui Bugeaud apărute în diverse perioade și consacrate descrierii diferitelor campanii militare efectuate de colonialiștii francezi în Algeria, precum și planurilor de cucerire și colonizare a acestei țări. — 240.
- 231 Articolul „Bolivar y Ponte” a fost scris de Marx într-o perioadă când istoria războiului pentru independență (1810—1826) dus de țările din America Latină fusese încă prea puțin studiată. Erau destul de răspindite cărțile și memoriile scrise de unii dintre aventurierii europeni, care fuseseră împinși să participe la acest război de dorințele lor egoiste. Neatingându-și scopurile lor în America Latină, mulți dintre ei au prezentat apoi în mod denaturat lupta pentru inde-

pendență. Un asemenea caracter au avut memoriile francezului Ducoudray Holstein, care a fost într-o vreme șef al statului-major al lui Bolivar și a devenit apoi dușmanul lui personal, cartea englezului Hippisley, care a dezertat din armata lui Bolivar, precum și „Memoriile generalului Miller” — o prelucrare incorectă a însemnărilor unui participant la lupta pentru independență dusă de Peru, William Miller, făcută de fratele său John. În aceste cărți se face o caracterizare tendențioasă a mișcării popoarelor din America Latină și a multora dintre conducătorii ei. În special lui Bolivar i-au fost atribuite numeroase cusururi fictive (perfidie, infumurare, lașitate), iar defectele lui reale (înclinația spre fast, setea de putere, care s-au manifestat mai cu seamă în ultimii săi ani de viață, când a început să se sprijine pe nobilimea conservatoare și pe cler) au fost exagerate peste măsură. Lupta dusă de Bolivar împotriva elementelor federaliste, separatiste, pentru unirea republicilor latino-americane a fost prezentată ca manifestare a unor veleități dictatoriale; totodată, s-au comis și inexactități faptice, de genul afirmației eronate făcute de Ducoudray Holstein, că în 1810 Bolivar a refuzat să participe la lupta pentru independența Venezuelei ș.a.m.d.

În realitate, după cum au dovedit cercetările obiective de mai târziu, Simon Bolivar a jucat un rol de seamă în lupta pentru independența Americii Latine, unind pentru un timp în această luptă elementele patriotice din rîndul moșierilor creoli (latino-americani de origine spaniolă), burghezia și masele populare, inclusiv indienii și negrii. Activitatea lui Bolivar, în ciuda caracterului ei contradictoriu, a contribuit la eliberarea a o serie de țări latino-americane de sub jugul spaniol, la instaurarea formei republicane de guvernare și la înfăptuirea unor transformări burgheze progresiste.

Marx n-a dispus de alte izvoare în afară de cărțile sus-menționate, iar lipsa de obiectivitate a autorilor lor era prea puțin cunoscută în acea perioadă. De aceea, el și-a format în mod inevitabil o părere unilaterală despre personalitatea lui Bolivar, lucru care s-a reflectat în articolul său. Faptul că în scrierile sus-menționate tendința lui Bolivar spre putere personală era prezentată într-o formă exagerată a avut și el o oarecare influență asupra atitudinii lui Marx față de Bolivar. În politica acestuia se observau manifestări ale bonapartismului, împotriva căruia Marx și Engels duceau pe vremea aceea o luptă neîmpăcată. Totuși, Marx n-a trecut cu vederea unele aspecte progresiste ale activității lui Bolivar, ca eliberarea sclavilor negri, și a dat în general o înaltă apreciere mișcării anti-colonialiste a popoarelor din America Latină, considerînd-o drept o mișcare de eliberare, revoluționară. — 241.

- 232 Este vorba de ceremonia proclamării împăratului Napoleon ca rege al regatului italian, care a fost întemeiat în 1805 în Italia de nord, în locul Republicii italiene desființate (fosta Republică Cisalpină). A fost numit vicerege Eugène de Beauharnais, fiul vitreg al lui Napoleon. — 241.
- 233 La 19 aprilie 1810 a fost răsturnat la Caracas regimul colonial și a fost constituit un guvern alcătuit din reprezentanți ai moșierilor, negustorilor și intelectualilor creoli. Sub influența Societății patriotice, organizație radicală de sub conducerea lui Miranda și a lui Bolivar, congresul care s-a întrunit la 5 iulie 1811 la Caracas a proclamat Republica Venezuela independentă. Evenimentele de la

Caracas au constituit un semnal pentru începerea răscoalei împotriva autorităților coloniale spaniole în celelalte țări din America Latină. Pretutindeni, din Mexic pînă în Chile, a început lupta dintre insurgenții latino-americani și colonialiștii spanioli. În Noua Granadă (Columbia de azi), vecină cu Venezuela, puterea spaniolilor a fost răsturnată la Bogota, capitala țării, și în orașul-port Cartagena, iar în provincia Quito (azi Ecuador) — în principalul oraș cu același nume, unde ea a fost în scurt timp restabilită. Cartagena a devenit unul din bastioanele luptei pentru restaurarea Republicii Venezuela după căderea ei în iulie 1812. Lupta, al cărei strălucit episod a fost înființarea celei de-a doua Republici Venezuela (august 1813—iulie 1814), a dus la restabilirea provizorie a puterii spaniolilor pe teritoriul majorității coloniilor, afară de La-Plata. Una din principalele cauze ale înfrîngerii forțelor de eliberare națională în această etapă a fost politica îngustă de clasă a moșierilor creoli din fruntea mișcării, care n-au satisfăcut revendicările țăranilor și au menținut sclavia negrilor și inegalitatea în drepturi a indienilor. — 241.

- 234 Declarația lui Monteverde este citată de Marx din cartea : „Memoirs of General Miller”. Vol. II, Londra, 1829, pag. 277, 278. În această carte (vezi adnotarea 231), motivele participării lui Bolivar la arestarea lui Miranda sînt prezentate în mod unilateral. Bolivar, dacă e să judecăm după răspunsul pe care l-a dat lui Monteverde, era sincer convins de presupusa trădare a lui Miranda. — 242.
- 235 Citatul este luat din : H.L.V. Ducoudray Holstein. „Memoirs of Simon Bolivar”. Vol. I, Londra, 1830, pag. 170—171. Această carte, scrisă în 1829 la New York, a fost editată, sub titluri diferite, în Franța și Anglia. Marx, după cum reiese din însemnările făcute de el, s-a folosit de ediția sus-menționată, apărută în limba engleză. — 244.
- 236 Republica federală Noua Granadă a luat ființă în 1813, în urma răscoalei împotriva dominației spaniole, care a izbucnit în diferite orașe și provincii ale acestei țări. Ea cuprindea regiunile care se aflau în mîinile răsculaților și care erau legate între ele printr-un tratat federal și recunoșteau puterea supremă a congresului Noii Granade. Republica s-a prăbușit în 1816 datorită superiorității de forțe a spaniolilor, care primiseră întăriri masive din metropolă, precum și din cauza disensiunilor dintre guvernele autonome ale diferitelor regiuni. — 245.
- 237 Este vorba de Republica Haiti, care a luat ființă în urma răscoalei sclavilor negri și mulatri din insula San-Domingo (partea de vest a acestei insule aparține Franței, iar cea de est — Spaniei, care în 1795 a trebuit s-o cedeze francezilor) și a luptei lor de eliberare, începută încă din 1790, împotriva colonialiștilor francezi, englezi și spanioli. În 1804 a fost proclamată independența insulei, iar în 1806, în partea ei de sud-vest, a fost instaurată republica. — 247.
- 238 H.L.V. Ducoudray Holstein : „Memoirs of Simon Bolivar”. Vol. II, Londra, 1830, pag. 10—11. — 248.
- 239 Aici sînt menționate bătăliile dintre armata de insurgenți a Venezuelei și trupele spaniole din Noua Granadă. După ce, în 1816, a fost proclamată cea de-a treia Republică Venezuela, patrioții venezuezi,

- în frunte cu Bolivar, continuind lupta pentru eliberarea țării lor, au întreprins în mai-iulie 1819 un marș de eliberare, prin Munții Anzi, în Noua Granadă. La 7 august a avut loc, la riul Boyacá, bătălia decisivă, în care trupele spaniole au fost complet zdrobite. Victoriile armatei lui Bolivar au dus la eliberarea celei mai mari părți din teritoriul Noii Granade și la crearea, în decembrie 1819, a republicii unite Marea Columbie, în care au intrat Venezuela, Noua Granadă, iar în 1822 — după izgonirea spaniolilor — și Quito (Ecuadorul). — 250.
- 240 *Revoluția din insula León* — răscoala împotriva regimului absolutist din Spania, organizată în ianuarie 1820, în sudul țării, de către ofițerii cu tendințe revoluționare, în frunte cu colonelii Riego și Quiroga, sub lozincă reintroducerii constituției din 1812, care fusese abrogată în 1814 de guvernul lui Ferdinand al VII-lea, a desființării inchiziției și a convocării cortesurilor. Conducătorii răscoalei au profitat de nemulțumirea soldaților din armata expediționară, care fusese concentrată de către guvern în regiunea Cadiz (oraș și port din insula León) pentru a o trimite împotriva patrioților din țările Americii Latine. Evenimentele din insula León au constituit începutul celei de-a doua revoluții burgheze din Spania (1820—1823), care a fost înăbușită de forțele reacțiunii interne și de trupele intervențiștilor francezi (vezi adnotarea 224). Una din cauzele înfringerii revoluției a fost aceea că masele țărănești — pentru care burghezia, venind la putere, nu a înfăptuit transformări agrare radicale — s-au îndepărtat de ea. Dînd o lovitură absolutismului spaniol, revoluția din 1820—1823 a zădărnicit planurile prin care se urmărea trimiterea unor importante forțe armate în coloniile spaniole din America ca să reprime mișcarea de eliberare națională în plină desfășurare. — 252.
- 241 *Llaneros* — țărani liberi, crescători de animale, mai cu seamă metiși, locuitori ai stepelor (llanos) din partea de nord a Americii de Sud. Profitînd de ura acestor llaneros împotriva moșierilor creoli, Boves, un agent spaniol, a recrutat din rîndurile lor soldați pentru trupele care în anii 1813—1814 au participat la lupta împotriva patrioților din Venezuela și din Noua Granadă. În 1816, detașamente de llaneros, sub conducerea noului lor șef, metisul Páez, s-au alăturat armatei de eliberare a lui Bolivar, care promisese că va împărți pămînt țăranilor. Cavaleria alcătuită din llaneros a participat la numeroase bătălii ale armatei lui Bolivar, printre care și aceea — menționată de noi — de la Carabobo din ziua de 24 iunie 1821, care a fost înclinată de succes și care a atras după sine izgonirea aproape completă a spaniolilor din Venezuela. — 252.
- 242 În 1821, într-o serie de țări din America centrală (căpitania generală spaniolă Guatemala), puterea colonialiștilor spanioli a fost răsturnată în urma unei răscoale a patrioților băștinași. Statele latino-americane din aceste regiuni, proclamîndu-și independența, după ce s-au unit pentru scurt timp cu Mexicul, au format în 1823 o federație — Statele Unite ale Americii centrale —, care în 1839 s-a dezmembrat, formînd cinci republici: Guatemala, Honduras, Salvador, Nicaragua și Costa Rica. Regiunea Panama, care făcea parte din vice-regatul Noua Granadă, după răscoala din 1821, s-a unit cu Republica Marea Columbie. — 253.

- 243 Este vorba de constituția Republicii Bolivia, care a fost adoptată de congresul constituant al acestei țări în toamna anului 1826.
Code Napoléon (Codul Napoleon) — codul civil promulgat de Napoleon în 1804. Engels spunea despre el că este „codul clasic al legilor societății burgheze”. Acest cod a exercitat o mare influență asupra legislației multor țări din Europa și asupra legislației unor țări din America Latină, care pășiseră pe calea dezvoltării capitaliste. — 253.
- 244 Congresul continental de la Panama a avut loc între 22 iunie și 25 iulie 1826. El a adoptat o rezoluție cu privire la „confederația veșnică” a republicilor din America Latină, un acord cu privire la apărarea reciprocă și o convenție militară. Dar hotărârile lui n-au fost ratificate de nici una din republicile Americii Latine. Planul legat de convocarea acestui congres de a înființa o federație latino-americană, ca și acela, de mai mică anvergură, care a fost propus mai târziu de Bolivar, de a se crea o „Federație a Anzilor” (alcătuită din cele trei republici — Peru, Bolivia și Marea Columbie, guvernate de el), s-a soldat printr-un eșec din cauză că lipseau premisele economice necesare pentru realizarea lui, precum și din cauza ciocnirilor dintre cercurile burghezo-moșierești din diferite state latino-americane. În aceste state se ducea luptă între diferitele grupări ale claselor guvernante. Agrăvarea acestor contradicții a dus la răsturnarea puterii lui Bolivar în 1827 în Peru și în 1828 în Bolivia, precum și la dezmembrarea Marii Columbie, de care s-au desprins în 1829 Venezuela, iar în 1830 Ecuadorul. — 254.
- 245 H. L. V. Ducoudray Holstein. „Memoirs of Simon Bolivar”. Vol. II, Londra, 1830, pag. 232—236. — 256.
- 246 Lista scrierilor consultate la elaborarea acestui articol a fost anexată de Marx în urma rugăminții lui Ch. Dana (vezi scrisoarea lui Marx către Engels din 14 februarie 1858, precum și pe cea trimisă de Ch. Dana lui Marx la 25 ianuarie 1858). Printre aceste scrieri figurează și ediția în limba franceză a cărții lui Ducoudray Holstein: „Histoire de Bolivar, par le général Ducoudray Holstein; continuée jusqu'à sa mort par Alphonse Viollot”. Tt. I—II, Paris, 1831. În titlul celei de-a doua cărți s-a strecurat o inexactitate: autorul ei este John Miller, dar nu el a făcut parte din armata Republicii Peru, ci fratele său, generalul William Miller, în numele căruia sint relatate întâmplările petrecute. Titlul exact este: J. Miller. „Memoirs of general Miller, in the Service of the Republic of Peru”. Vol. 1—2, Londra, 1828—1829. Titlul complet al cărții a treia este: G. Hippisley. „A Narrative of the Expedition to the Rivers Orinoco and Apure, in South America; which sailed from England in November 1817, and joined the Patriotic Forces in Venezuela and Caraccas”. Londra, 1819. — 257.
- 247 Este vorba de bătălia de la *Hohenlinden* (Bavaria), care a avut loc la 3 decembrie 1800, în perioada războiului dus de Franța împotriva coaliției a doua a statelor europene. Armata franceză de sub conducerea lui Moreau a înfrânt armata austriacă a arhiducelui Johann. — 258.

- 248 Această idee este expusă de Clausewitz la începutul părții a doua a cărții sale „Vom Kriege”. Prima ediție a acestei cărți a apărut la Berlin în anii 1832—1833. — 258.
- 249 Redacția „New American Cyclopaedia” a făcut la sfârșitul acestui articol o mică completare în legătură cu perfecționările aduse carabinelor în S.U.A. și citează în acest sens unele date care se referă la o perioadă mai târzie decât aceea în care a fost scris articolul. — 262.
- 250 La pușca Enfield, introdusă în 1854 în armamentul armatei engleze, ca și la pușca franceză Minié (1849), era aplicat principiul dilatării glonțului: glonțul cu bază tubulară era introdus în canalul țevii pe la capătul ei; în momentul deflagrației, glonțul, sub influența gazelor produse prin arderea pulberii, se dilata și se înșuruba în ghivent, care îi imprimă o mișcare de rotație. — 262.
- 251 Este vorba de războiul pentru independență dus de coloniile din America de Nord (vezi adnotarea 45). — 263.
- 252 Vezi adnotarea 57. — 264.
- 253 O dată cu articolul „Mitrălia”, Engels a scris și o scurtă notă la termenul apropiat: „cartuș”. Dăm aici textul notei publicate — pe cât se pare într-o formă prescurtată — în 1859, în volumul IV din „New American Cyclopaedia”.
„Cartuș (fr. cartouche) — termen întrebuințat citeodată, în vechile scrieri militare, ca sinonim al cuvântului «mitralie». În alte cazuri, el este folosit și atunci când e vorba de cartușiera infanteristului.
În arhitectură și în sculptură — bloc sau consolă în cornișă și în general orice mură pe care este gravată o emblemă sau o inscripție”. — 265.
- 254 În bătălia de la *Hochstädt*, care a avut loc la 20 septembrie 1703, în timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714), trupele aliate franceze și bavareze de sub comanda mareșalului francez Villars au provocat o înfrângere armatei austriece. — 274.
- 255 În articolul său „Borodino”, în care dădea o imagine vie despre caracterul grandios al acestei mari bătălii, despre dârzenia și tenacitatea manifestată de ambele armate beligerante, și prezenta un tablou mult mai obiectiv al desfășurării acestei bătălii decât autorii multor scrieri de istorie militară din apusul Europei, Engels n-a putut să evite totuși unele inexactități în înfățișarea unor aspecte ale acestui eveniment. În această privință, el a fost influențat într-o oarecare măsură de cartea istoricului german Bernhardi despre generalul Toll, la care se referă la sfârșitul articolului său; această carte conține o serie de afirmații tendențioase care au fost emise atât de Toll, cât și de biograful său. Inexactitățile existente în articolul lui Engels privesc mai cu seamă aprecierea rezultatelor luptei, pe care el înclina să-o considere victorioasă pentru armata lui Napoleon, cât și rolul pe care l-a avut în dobândirea acestei victorii comandantul suprem al armatei ruse M.I. Kutuzov. Poziția aleasă de Kutuzov și dispoziitivul trupelor rusești n-au fost cîtuși de puțin greșite, cum se spune în acest articol. Flancul stîng — cel mai vulnerabil — al rușilor era puternic sprijinit de rezervele importante păstrate de

Kutuzov și folosite cu pricepere de el în cursul bătăliei. Tocmai așa se și explică de ce Napoleon a fost nevoit să renunțe la învăluirea flancului stîng al rușilor și la schimbarea direcției loviturii principale și aducerea ei mai aproape de centrul poziției lor. Kutuzov n-a avut un rol pasiv în această bătălie, ci a influențat în permanență mersul ei, parînd și zădărnîcînd intențiile lui Napoleon, lucru dovedit, cum nu se poate mai limpede, de incursiunea reușită efectuată, din ordinul său, în spatele flancului stîng al francezilor de către cavaleria rusească, care a făcut să slăbească presiunea francezilor. Rezultatul general al luptei a fost cît se poate de nefavorabil pentru Napoleon. El n-a reușit să nimicească principalele forțe ale armatei rusești și a suferit pierderi imense. Această bătălie a arătat că trupele rusești sînt capabile nu numai să se apere cu dirzenie, dar și să dea lovituri zdrobitoare. Deznodămîntul ei a însemnat, în mersul războiului, începutul unei coticături în favoarea Rusiei și a pregătit înfrîngerea armatei lui Napoleon, în ciuda părăsirii forțate, dar oportune în acele condiții, a Moscovei de către armata rusă.

Cercetările de mai tîrziu au adus precizări importante și în ce privește efectivul numeric al forțelor și proporțiile pierderilor suferite de ambele armate. Potrivit acestor date, francezii dispuneau, în această bătălie, de 135 000 de soldați și 587 de tunuri, iar rușii de 120 000 de soldați și 640 de tunuri; pierderile francezilor s-au ridicat la 58 000 de morți și răniți, iar cele ale rușilor au fost de aproape 40 000. — 275.

256 Vezi adnotarea 75. — 276.

257 Este vorba de incursiunea efectuată de corpul de cavalerie al lui Uvarov și de corpul de cazaci al lui Platov, care fuseseră trimise de Kutuzov pentru a învălui trupele franceze din flancul stîng care înaintau. Apariția cavaleriei rusești în flancul și în spatele francezilor l-a silit pe Napoleon să oprească atacul în centru, ceea ce i-a dat lui Kutuzov posibilitatea să opereze o regrupare de forțe pentru a respinge atacurile următoare. — 278.

258 Este vorba de lucrarea lui Th. Bernhardi: „Denkwürdigkeiten aus dem Leben des kaiserl. russ. Generals von der Infanterie Carl Friedrich Grafen von Toll“. Bd. 1—4, Leipzig, 1856. — 280.

259 În bătălia de la *Vittoria*, care a avut loc la 21 iunie 1813, în timpul războiului din Peninsula Iberică (1808—1814), armata aliată anglo-spaniolo-portugheză de sub comanda lui Wellington a înfrînt trupele franceze de sub comanda lui Joseph Bonaparte. Această bătălie a constituit o etapă importantă în lupta pentru eliberarea Peninsulei Iberice de sub ocupația trupelor lui Napoleon. — 281.

260 Schița de schemă publicată aici a fost întocmită de F. Engels pe baza descrierii bătăliilor de la rîul Bidassoa (1813) și a planurilor acestor bătălii, așa cum au fost prezentate în cartea: W.F.P. Napier. „History of the War in the Peninsula and in the South of France from the year 1807 to the year 1814“. Vol. VI, Londra, 1840. Explanatory Sketch nr. 5. În schema lui Engels figurează următoarele însemnări: Urogne, Rhône, Sansculottes, Puerto, Bayonette, Hogsbak, Comissari, Croix de Bouquets, Biriatu, Bildox, Mandale, Vera, Salinas, Irun, San

- Marcial, Lesaca, Peña de Haya. La dreapta jos este o inscripție : „Cîmpul de luptă de la Bidassoa”. — *Vezi ilustrația dintre pag. 284—285.*
- 261 Este vorba de așa-zisul „Itinerarium Antonini”, care a fost întocmit prin anul 300; în acest ghid erau indicate cele mai importante căi de comunicație din Imperiul roman, punctele situate pe aceste căi, precum și distanțele dintre ele. — 288.
- 262 A. Görgey : „Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849”. Leipzig, 1852; G. Klapka. „Memoiren, April bis Oktober 1849”. Leipzig, 1850. — 288.
- 263 *Honved* — vezi adnotarea 130. — 290.
- 264 Josephus Flavius. „Războiul din Iudeea”, cartea a treia, capitolul 5. Asedierea Ierusalimului de către Flavius Vespasianus, comandant de oști roman, iar apoi — după proclamarea lui ca împărat — de către fiul său Titus, a avut loc în anii 68—70 e.n., în timpul războiului din Iudeea (66—73 e.n.), care a fost provocat de răscoala iudeilor împotriva dominației romane. După ce romanii au pus stăpînire pe zidurile orașului, asediații au rezistat încă multă vreme în templul Ierusalimului și pe străzile orașului. — 293.
- 265 *Leviții* — o categorie specială de slujitori ai cultului la vecheii evrei. *Tabernacolul*, potrivit legendei biblice, era un templu mobil. Descrierea taberei izraeliților este făcută în Biblie, în cartea a patra a lui Moise, Numerii, capitolul 1—2. — 295.
- 266 *Augurii* — preoți în Roma antică, care aveau un mare rol în viața politică; orice act de stat important era precedat de prezicerile făcute de ei după țipătul și zborul păsărilor etc. *Gnomon* — instrument astronomic în antichitate. — 296.
- 267 Este vorba de bătălia de la Vercellae (Italia de nord) din anul 101 î.e.n., în care Marius, conducătorul de oști roman, a repurtat o victorie asupra tribului germanic al cimbrilor. Prin această victorie a luat sfîrșit lupta Romei cu cimbrii și teutonii (113—101 î.e.n.), care invadaseră în câteva rînduri Gallia de sud și Italia. — 297.
- 268 Aici sînt enumerate o serie de evenimente militare din perioada războiului dus de Franța, în alianță cu Anglia (care în 1674 s-a retras din această alianță) și cu Suedia, împotriva Olandei, a Habsburgilor spanioli și austrieci, în cursul anilor 1672—1679. Acest război, care a fost provocat de rivalitatea comercială dintre Franța și Olanda și de tendința lui Ludovic al XIV-lea de a pune stăpînire pe sudul (spaniol) și pe nordul Țărilor de Jos, a dus la extinderea teritorială a monarhiei lui Ludovic al XIV-lea pe seama posesiunilor spaniole, însă francezii n-au reușit să-și atingă scopul principal urmărit de ei : zdrobirea Olandei. — 298.
- 269 *Pacea de la Nimègue* — tratatele de pace încheiate de guvernul regelui francez Ludovic al XIV-lea în 1678 cu Olanda și Spania și în 1679 cu Habsburgii austrieci, prin care se puneau capăt războiului început între ei și Franța în 1672. Prin acest tratat, Franța obținea Franche-Comté și câteva orașe din posesiunile Spaniei în Țările de Jos; Olanda recăpăta fortăreața Maastricht, care-i fusese luată în

timpul războiului, și regiunile moștenite de la casa de Orania; la rîndul său, Olanda recunoștea cuceririle coloniale ale Franței în Guyana și Senegal. — 298.

- 270 Este vorba de operațiunile militare care au avut loc în cursul primilor trei ani ai războiului din 1688—1697 dintre Franța și coaliția europeană a așa-zisei Ligi de la Augsburg, din care făceau parte Olanda, Anglia, Spania, Imperiul german, în frunte cu Habsburgii austrieci, Savoia, Suedia și o serie de prinți germani și italieni. Războiul s-a terminat prin încheierea, în 1697, a păcii de la Ryswijk, care a consfințit, cu unele modificări, granițele de dinainte de război. Franța a trebuit să recunoască lovitura de stat din 1688 din Anglia, în urma căreia pe tronul acestei țări a fost adus Wilhelm de Orania, statholderul Țărilor de Jos, care era un adversar al regelui Ludovic al XIV-lea.

În continuare este vorba de evenimentele ulterioare din acest război. — 299.

- 271 *Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei* din anii 1701—1714 — vezi adnotarea 68. — 299.

- 272 M. Coehoorn. „Nieuwe Vestingbouw”. Leeuwarden, 1685. — 299.

- 273 *Ghelfii și ghibelinii* — partide politice din Italia în secolele XII—XV, în perioada luptei dintre papii de la Roma și împărații germani. Ghelfii, partizani ai papei, făceau parte din virfurile păturilor comerciale și meșteșugărești ale orașelor italiene. Ghibelinii erau mai cu seamă reprezentanți ai nobilimii feudale care sprijineau pe împărați. — 303.

- 274 Este vorba de ocuparea Veneției de către trupele franceze în 1797, în timpul campaniei întreprinse de generalul Bonaparte în nordul Italiei; ea a atras după sine lichidarea Republicii Venețiene (a cărei existență data din secolul al V-lea) și împărțirea posesiunilor ei între Franța și Austria prin tratatul de la Campoformio (vezi adnotarea 152). — 303.

- 275 Colonialiștii englezi au pornit la cucerirea Birmaniei la începutul secolului al XIX-lea. În urma primului război din 1824—1826 cu această țară, trupele Companiei Indiilor orientale au cucerit provincia Assam, învecinată cu Bengalul, și provinciile Arakan și Tenasserim, situate pe litoral, care i-au fost luate Birmaniei prin tratatul de la Yandabo, impus de englezii birmanilor și încheiat la 24 februarie 1826. Prin acest tratat, Birmaniei i se impunea, totodată, să plătească o contribuție de 1 000 000 l. st. Cel de-al doilea război cu Birmania (1852) a dus la cucerirea provinciei Pegu de către englezi. — 304.

- 276 H. Yule. „A Narrative of the Mission sent by the Governor-General of India to the Court of Ava in 1855”. Londra, 1858. — 311.

- 277 Varianta inițială a acestui articol, scrisă de Engels, a fost considerabil completată de Marx și trimisă, în forma finală, la New York. Lucrînd la acest articol, Marx și Engels, după cum reiese din însemnările lor, precum și dintr-o scrisoare trimisă de Engels lui Marx la 11 martie 1858, au adunat pentru el material din diferite surse. Engels a folosit mai ales cartea lui Napier despre războiul din Peninsula Iberică (vezi adnotarea 260), iar Marx diverse îndreptare din enciclopedii. — 313.

- 278 Aici sînt enumerate o serie de expediții coloniale de cucerire întreprinse de Anglia, la care a participat și Beresford.

În 1806, englezii, profitînd de răscoala coloniștilor buri de origine olandeză împotriva autorităților coloniale olandeze, au cucerit ținuturile sud-africane din jurul Capului Bunei Speranțe (colonia Capului). Pretextul acestei invazii l-a constituit participarea Olandei — pe atunci vasală a lui Napoleon — la războaiele lui împotriva Angliei. În mod oficial, colonia Capului a trecut în stăpînirea Angliei la sfîrșitul războaielor napoleoniene.

În 1806, o expediție militară engleză, sub comanda căpitanului Popem și a generalului Beresford, a încercat să cucerească orașul Buenos Aires, care aparținea Spaniei, pe atunci aliată a Franței napoleoniene. Detașamentul condus de Beresford, neîntîmpinînd o rezistență serioasă din partea autorităților coloniale spaniole, a pus stăpînire pe Buenos Aires, dar a fost încercuit și silit să se predea unităților de miliție formate din patrioții argentinieni. O altă expediție, trimisă de englezi în 1807 în estuarul fluviului La-Plata, s-a soldat de asemenea cu o înfrîngere.

La sfîrșitul anului 1807, trupele de sub comanda lui Beresford au ocupat insula Madera, care aparținea Portugaliei, sub pretextul că vor s-o apere de francezi. Insula a rămas în miinile englezilor pînă în 1814. — 313.

- 279 *Acordul de la Cintra* (Portugalia) — convenție militară încheiată la 30 august 1808, între Dalrymple și Junot, comandanții supremi ai trupelor engleze și franceze din Portugalia. Potrivit prevederilor convenției, francezii urmau să-și evacueze trupele din această țară (unde fuseseră aduse în toamna anului 1807). Acordul a fost un rezultat al înfrîngerilor suferite de trupele franceze în 1808 din partea armatei anglo-portugheze, precum și al răscoalei populare victorioase, care a cuprins întreaga Peninsulă Iberică și era îndreptată împotriva dominației lui Napoleon. În vara anului 1808, ocupanții francezi au fost aproape complet izgoniți din Spania. Cu toate că francezii se aflau într-o situație critică, englezii s-au obligat, prin convenția semnată de ei, să transporte cu navele lor trupele lui Junot în Franța, unde ele au fost încorporate de Napoleon în armata de 200 000 de oameni cu care în noiembrie 1808 a întreprins a doua invazie în Peninsula Iberică.

La *Coruña* (Spania), în ziua de 16 ianuarie 1809, în timpul celei de-a doua invazii a francezilor în Peninsula Iberică, armata engleză de sub comanda generalului Moore, care se retrăgea, a respins atacurile trupelor mareșalului Soult, iar la 17 și 18 ianuarie, sub acoperirea diviziei lui Beresford, s-a imbarcat în portul Coruña și a plecat în Anglia. — 313.

- 280 Este vorba de o serie de bătălii din etapele finale ale războiului din Peninsula Iberică (1808—1814), în cursul cărora trupele aliate anglo-spaniolo-portugheze de sub comanda lui Wellington au înfrînt trupele franceze.

În bătălia de la *Salamanca*, din 22 iulie 1812, trupele lui Wellington au respins armata mareșalului Marmont, care a suferit mari pierderi. În urma bătăliei de la *Vittoria*, care a avut loc la 21 iunie 1813 (vezi adnotarea 259), principalele forțe ale francezilor au fost împinse spre Pirinei, și la sfîrșitul anului 1813 războiul s-a mutat pe teritoriul

Franței. În luptele de la *Bayonne* (sud-vestul Franței), care au avut loc în zilele de 9—13 decembrie 1813, trupele lui Wellington au atacat tabăra fortificată a armatei mareșalului Soult, pe care au silit-o să se retragă.

În primăvara anului 1814, în timpul ofensivei generale a trupelor coaliției a șasea antifranceze în Franța, armata lui Wellington, care se afla în ofensivă, a repurtat o serie de victorii asupra armatei lui Soult la 27 februarie la *Orthez* și la 10 aprilie la *Toulouse*. La 18 aprilie, după abdicarea lui Napoleon, Soult a încheiat armistițiul cu Wellington. — 314.

- 281 Este vorba de participarea lui Beresford la înăbușirea răscoalei de eliberare națională împotriva colonialiștilor portughezi, care a izbucnit în 1817 în Pernambuco, provincie din nord-estul Braziliei. Răscoală, care a declarat că luptă pentru o republică independentă, au suferit o înfringere. Elementele moșierești-aristocratice care au condus în continuare mișcarea pentru despărțire de Portugalia — în 1822 a fost proclamat Imperiul brazilian independent — au menținut în Brazilia regimul monarhic reacționar și sclavia negrilor. — 314.
- 282 Este vorba de sprijinul acordat de Beresford cercurilor reacționare moșierești și clericale din Portugalia, în frunte cu prințul Dom Miguel, pentru înăbușirea revoluției burgheze portugheze din anii 1820—1823. În mai 1823, generalii și ofițerii contrarevoluționari, instigați de diplomația engleză și cea franceză, au pus la cale o rebeliune și au restaurat monarhia absolută și rânduielele feudale în Portugalia. — 314.
- 283 Este vorba de romanul lui T. Hope: „Anastasius: or Memoirs of a Greek; written at the close of the Eighteenth Century”. Vol. I—III, Londra, 1819. — 314.
- 284 În cel de-al doilea război punic (218—201 i.e.n.), Italia a fost transformată de conducătorul de oști cartaginez Hannibal în principalul teatru de operațiuni militare. În anul 218 Hannibal în fruntea unei armate de mercenari a pornit din Spania și, trecînd Alpii, a întreprins o campanie în Italia de nord. În octombrie 218 i.e.n., pe riul *Tessin*, el a înfrînt detașamentele de avangardă ale uneia din armatele consulare trimise împotriva lui, iar în decembrie același an a zdrobit la riul *Trebbia* două armate unite. Pătrunzînd în Italia centrală, Hannibal a zdrobit complet pe romani în august 216 în Apulia, la *Cannae* (toate aceste trei bătălii sînt descrise în mod amănunțit de Engels). Succesele lui Hannibal au fost însă reduse la zero de victoriile trupelor romane în Spania și Sicilia, precum și de debarcarea armatei romane în Africa de nord, fapt care a determinat senatul cartaginez să-l recheme pe Hannibal din Italia. În anul 202 i.e.n., Hannibal a fost înfrînt în bătălia de la Zama. Războiul s-a încheiat prin semnarea unei păci grele pentru Cartagina. — 319.
- 285 *Războaiele punice* (264—241, 218—201, 149—146 i.e.n.) — au avut loc între două din cele mai mari state sclavagiste din antichitate — Roma și Cartagina — pentru dominația în partea de apus a bazinului Mării Mediterane, pentru dobîndirea de noi teritorii și sclavi. În urma primului război punic, Cartagina a fost nevoită să cedeze Romei dominația asupra Siciliei și asupra insulelor care-i aparțineau; în urma celui de-al doilea război, a trebuit să renunțe la flotă, la toate posesiunile

situate în afara Africii (Spania, insulele Baleare etc.) și să plătească Romei o uriașă contribuție. Înfringând Cartagina, romanii au obținut, în urma celui de-al treilea război punic, desființarea statului Cartagina; orașul Cartagina a fost distrus. — 321.

- 286 Este vorba de bătălia de la riul Casilinum (în apropiere de Capua în Italia de sud-vest) din anul 554, în care conducătorul de oști bizantin Narses a înfrînt triburile germanice ale francilor și alemanilor. La începutul bătăliei francii au pătruns adînc în centrul armatei bizantine, dar apoi, învăluți din flanc și atacați din spate de cavaleria lui Narses, au fost încercuți și nimiciți. Stăvilind invazia francilor și alemanilor și distrugînd rămășițele regatului din Italia al ostrogoților (493—554), ale căror forțe principale fuseseră zdrobite încă înainte de ciocnirea cu francii, armata lui Narses a instaurat pentru scurt timp în Italia dominația Imperiului roman sclavagist de răsărit (Bizanțul). — 322.
- 287 În bătălia de la *Merseburg* (933), trupele regelui german Henric I Păsărarul și în bătălia de la riul Lech (955) trupele urmașului său Otto I i-au înfrînt pe unguri, care năvăliseră în secolul al X-lea pe teritoriul Germaniei. Aceste victorii au fost pregătite în mare măsură de reorganizarea cavaleriei germane de către Henric I. — 322.
- 288 La 9 aprilie 1241, în bătălia de la *Wahlstatt* lângă orașul Liegnitz (Łęgnice), oștile aliate ale feudalilor polonezi și germani au fost înfrînte de cuceritorii mongoli care năvăliseră în Europa centrală (în legătură cu această invazie vezi adnotarea 34). — 323.
- 289 În bătălia de la *Novara* (Italia de nord) care a avut loc la 6 iunie 1513, trupele de mercenari elvețieni aflate în slujba ducelui de Milano au înfrînt armata franceză, a cărei forță principală o formau cavalerii, și au silit-o să se retragă peste Alpi în Franța. Datorită acestui fapt, campania de cucerire întreprinsă de regele Franței Ludovic al XII-lea în Italia în 1513 — una din numeroasele invazii ale străinilor în Peninsula Italică în timpul războaielor care au avut loc în Italia în anii 1494—1559 — a eșuat (vezi adnotarea 37). — 324.
- 290 La *Marston-Moor* (Yorkshire), la 2 iulie 1644, și la *Naseby* (Northampton), la 14 iunie 1645, în perioada revoluției burgheze engleze, armata parlamentului a zdrobit trupele contrarevoluționare ale regelui Angliei Carol I. Rolul hotărîtor în aceste bătălii l-a avut cavaleria condusă de Cromwell, al cărei nucleu era format din detașamente recrutate din rîndul țăranilor și meseriașilor și care se distingeau prin înalte calități militare, prin disciplină și conștiința datoriei revoluționare. Rezultatul ambelor bătălii, în special al bătăliei de la Naseby a hotărît în mare măsură victoria forțelor parlamentului în primul război civil din 1642—1646 (vezi adnotarea 51). — 326.
- 291 *Războaiele sileziene* — o parte a războiului european pentru succesiunea la tronul Austriei (vezi adnotarea 43), care a cuprins acțiunile militare dintre Prusia și Austria în 1740—1742 din momentul cînd Frederic al II-lea a invadat Silezia și pînă în momentul cînd el a încheiat primul tratat separat cu austriei (primul război silezian), precum și operațiunile militare ale Prusiei împotriva Austriei și a aliatei sale Saxonia în 1744—1745, din momentul reînceperii războiului în

august 1744 și pînă în momentul cînd Frederic al II-lea a încheiat o nouă pace separată (al doilea război silezian). Scopul principal al lui Frederic al II-lea în aceste războaie care reflectau lupta dintre Prusia și Austria pentru hegemonia în Europa centrală a fost cucerirea și păstrarea bogatei provincii poloneze Silezia. — 327.

292 Engels reproduce cu cuvintele lui o serie de articole din regulamentele lui Frederic al II-lea în special din „Regulamentul de luptă al caveriei” din 17 martie 1742, din „Instrucțiuni pentru colonei și pentru toți ofițerii din regimentele de husari” din 21 martie 1742, din „Modul de acțiune al ofițerilor de cavalerie în caz de întîlnire a inamicului” din 25 iulie 1744, din „Instrucțiunile pentru general-maiorii de cavalerie” din 14 august 1748 etc. — 327.

293 Sînt enumerate o serie de bătălii din perioada Războiului pentru succesiunea la tronul Austriei (1740—1748) și a Războiului de șapte ani (1756—1763), în care acțiunile caveriei au avut un rol important.

În bătălia de la *Hohenfriedberg* în Silezia (numită uneori bătălia de la *Striegau*) din 4 iunie 1745, trupele prusiene de sub comanda lui Frederic al II-lea au înfrînt trupele aliate austro-saxone; la *Kesselsdorf* (Saxonia), la 15 decembrie 1745, armata prusiană a zdrobit trupele saxone, ceea ce a dat posibilitate regelui Frederic al II-lea să semneze tratatul de pace de la Dresden cu Austria și Saxonia, prin care ia sfîrșit al doilea război silezian (vezi adnotarea 291).

În bătălia de la *Roszbach* (districtul Merseburg din Prusia) din 5 noiembrie 1757, trupele lui Frederic al II-lea au înfrînt forțele aliate ale francezilor și ale statelor germane ostile Prusiei.

În legătură cu bătălia de la *Leuthen* (5 decembrie 1757), vezi adnotarea 118.

La *Zorndorf* (Prusia orientală), la 25 (14) august 1758, trupele lui Frederic al II-lea s-au luptat cu armata rusă. În această bătălie, ambele armate au suferit pierderi grele, fără ca vreuna dintre ele să învingă. Rezistența opusă de trupele rusești a dejucat planurile lui Frederic al II-lea de a-și zdrobi adversarul, atacîndu-i fiecare unitate, și a pregătît ofensiva ulterioară, încununată de succes a armatei ruse. — 328.

294 În bătălia de la Würzburg (Bavaria) din 3 septembrie 1796, în timpul războiului Republicii Franceze împotriva primei coaliții antifranceze, trupele austriece de sub comanda arhiducelui Carol au înfrînt armata franceză a generalului Jourdain, care a fost nevoită să se retragă peste Rin. Rolul hotărîtor în victoria austrieșilor l-au avut acțiunile numeroasei lor caveriei. — 328.

295 *Marele Ducat al Varșoviei* — stat vasal creat de Napoleon I în 1807, prin tratatul de pace de la Tilsit, dintr-o mică parte a teritoriilor poloneze ce fuseseră anexate anterior de Prusia; în 1809, după zdrobirea Austriei, ducatul lui Varșoviei i s-a adăugat o parte din teritoriile poloneze care fuseseră anexate de Austria. Potrivit unei hotărîri a Congresului de la Viena (1814—1815), teritoriul ducatului Varșoviei a fost împărțit între Prusia, Austria și Rusia.

Confederația Rinului — vezi adnotarea 199. — 328.

296 La *Dannigkow* (sau la *Möckern*) în Saxonia, trupele aliate ruso-prusiene de sub comanda generalului rus P.G. Vitgenstein au zdrobit la 5 aprilie (24 martie) 1813 trupele franceze ale viceregului Eugène. — 330.

- 297 W.F.P. Napier. „History of the War in the Peninsula and in the South of France from the year 1807 to the year 1814”. Vol. III, Londra, 1831, pag. 272. — 330.
- 298 La Roche-Aymon. „De la cavalerie, ou des changements nécessaires dans la composition, l'organisation et l'instruction des troupes à cheval”. I-re partie, Paris, 1828, pag. 140. — 333.
- 299 În anul 451 a avut loc pe cîmpiile catalaunice (în apropiere de actualul oraș francez *Châlons-sur-Marne*) lupta dintre huni — popor migrator de origine tiurcă —, conduși de Attila, și armata lui Aetius, conducător de oști din Imperiul roman de apus, formată din războinici de diferite naționalități, germani, romani, gali etc. Armata lui Attila era și ea formată din războinici aparținînd diferitelor triburi din Europa supuse de huni. Trupele călări ale hunilor au dat peste cap centrul armatei lui Aetius, dar apoi, fiind atacate în flancuri, au fost nevoite să se retragă cu mari pierderi. Disensiunile din rîndurile învingătorilor au împiedicat zdrobirea completă a hoardelor hunilor.
- Răscoala sipailor* — una dintre cele mai puternice răscoale populare din India (1857—1859) împotriva stăpînirii engleze. Răscoala a izbucnit în primăvara anului 1857 în rîndul așa-numitelor unități de sipai din armata bengaleză, recrutate din rîndul populației indigene, și a cuprins regiuni întinse din centrul și nordul Indiei. Principala forță motrice a răscoalei au fost țărănimea și meseriașii săraci de la orașe. Condușă de feudații locali, răscoala a fost înfrîntă din cauza fărîmîțării feudale a Indiei, a deosebirilor religioase și de castă, precum și din cauza superiorității tehnice-militare a colonialiștilor. — 339.
- 300 Vezi în memoriile lui Napoleon „17 note la lucrarea intitulată «Considerații asupra artei militare», editată la Paris în 1816”, nota 3: Cavaleria. Publicată în cartea: „Mémoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène, par les généraux qui ont partagé sa captivité, et publiés sur les manuscrits entièrement corrigés de la main de Napoléon”. Tome premier, Paris, 1823, pag. 262. — 339.
- 301 În bătălia de la Waterloo de la 18 iunie 1815 (vezi adnotarea 55), din ordinul lui Napoleon, corpul generalului d'Erlon a atacat cu cele patru divizii ale sale grupate fiecare pe o coloană flancul stîng al armatei aliate de sub comanda lui Wellington. Batalioanele acestor divizii erau desfășurate unul în spatele celuilalt. Din cauza acestei formații, corpul de armată a pierdut chiar de la primul atac cea mai mare parte din efectiv. — 342.
- 302 În perioada războiului din Peninsula Iberică (1808—1814), la 23 iulie 1812, la *Garcia Hernandez*, cavaleria legiunii germane care făcea parte din trupele engleze ale lui Wellington a atacat ariergarda armatei franceze care se retrăgea după înfrîngerea de la Salamanca (vezi adnotarea 280), a rupt și a împrăștiat careul infanteriei, luînd cîteva sute de prizonieri. — 344.
- 303 Redacția lui „New American Cyclopaedia”, publicînd acest articol în volumul 7 al enciclopediei, apărut în 1859, i-a anexat un tabel în care erau enumerate fortificațiile construite sau în curs de construcție ale S.U.A., după datele din octombrie 1859. În acest tabel au fost indicate și sumele cheltuite pentru construirea, repararea și modernizarea acestor fortificații. — 347.

- 304 Este vorba de inginerul german D. Speckle și de cartea sa „Architectura von Vestungen”, Strasbourg, 1589. — 349.
- 305 Este vorba de cartea a șasea a operei lui N. Tartaglia : „Queisiti et inventioni diverse”, în ediția apărută la Veneția în 1654. Prima ediție a acestei cărți a apărut la Veneția în 1546. — 354.
- 306 G. Alghisi. „Delle fortificationi”, Veneția, 1570 ; G. Maggi e G. Castriotto. „Della fortificatione delle città”. Veneția, 1564. — 356.
- 307 Vezi adnotarea 39. — 359.
- 308 În timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714), fortăreața *Landau* (Germania de vest), care se afla în mîinile francezilor, a fost asediată în 1702 și cucerită de trupele imperiale germane. În 1703, francezii au pus din nou stăpînire pe fortăreață, dar în anul următor trupele imperiale au asediat-o din nou și, după trei luni de asediu, ea a fost nevoită să capituleze. În anul 1713 orașul Landau a fost iarăși luat de francezi. — 363.
- 309 Este vorba de apărarea Vienei împotriva armatei turcești, care a suspus-o unui asediu începînd din iulie 1683 ; această apărare s-a încheiat cu zdrobirea turcilor la 12 septembrie 1683 de către trupele austro-germano-poloneze. Un rol hotărîtor au avut aici trupele poloneze de sub comanda lui Jan Sobieski, care veniseră să lupte pentru salvarea capitalei Austriei. Bătălia de la Viena a oprit înaintarea turcilor în Europa centrală. — 365.
- 310 Principala lucrare a lui Montalembert despre fortificații este : „La Fortification perpendiculaire, ou Essai sur plusieurs manières de fortifier la ligne droite, le triangle, le quarré et tous les polygones”. Tt. 1—5, Paris, 1776—1786. — 367.
- 311 *Turnurile lui Maximilian* — 32 de turnuri de construcție specială care în anii 1828—1836 au fost ridicate, în jurul orașului Linz, de către arhiducele austriac Maximilian d'Este. Aceste turnuri erau destinate să servească drept forturi de sine stătătoare în operațiunile de apărare. — 368.
- 312 *Tabăra fortificată de la Bunzelwitz* — sistem de fortificații de campanie în Silezia, care au fost construite, din ordinul lui Frederic al II-lea, regele Prusiei, începînd din 1760, în timpul Războiului de șapte ani (1756—1763) ; în anii 1760—1762, armata lui Frederic a ocupat de cîteva ori, în această tabără, poziții de apărare împotriva trupelor rușești și austriece.
- Tabăra fortificată de la Torres Vedras* (în apropiere de Lisabona) a fost construită în 1810, din ordinul lui Wellington, pentru a ascunde dispozitivul armatei anglo-portugheze de trupele franceze. Această tabără, care avea trei rânduri de fortificații puternice, a jucat un rol important în războiul pentru Peninsula Iberică (1808—1814) ; în 1810—1811, tabăra a contribuit la oprirea înaintării armatei franceze a mareșalului Massena spre Lisabona.

Linii fortificate franceze de la Wissembourg (Alsacia) au fost construite în 1706, în timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714), de către armata mareșalului Villars, care a ocupat pe aceste linii poziții de apărare împotriva trupelor imperiale germane; mai târziu, ele au fost perfecționate de Cormontaigne. În timpul războiului dus de Republica Franceză împotriva primei coaliții anti-franceze (1792—1797), între francezi și austrieci s-a dat o luptă deosebit de crâncenă pentru cucerirea acestor linii.

În legătură cu fortificațiile austriece de la Verona și rolul lor în acțiunile militare desfășurate de armata contrarevoluționară austriacă împotriva trupelor piemonteze în 1848, vezi lucrarea lui Engels „Padul și Rinul” și articolul său „Cum ține Austria în mîinile ei Italia” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, 1962, pag. 245—296 și 212—219). — 373.

- 313 În timpul războiului de eliberare națională dus de unguri împotriva Austriei în anii 1848—1849, tabăra fortificată de lângă fortăreața Komárom a dat posibilitate armatei ungare în două rânduri, la 2 și 11 iulie 1849, să susțină lupte cu trupele austriece, superioare din punct de vedere numeric. În 1849, fortăreața însăși a fost supusă, în două rânduri (ianuarie-aprilie și iulie-septembrie), unui asediu îndelungat și abia la 27 septembrie a fost cedată austrieșilor. — 374.
- 314 *Dorienii* — unul din principalele grupuri de triburi din Grecia antică care s-au strămutat în secolele XII—XI î.e.n. din nord în Peninsula Pelopones și pe insulele din sudul Mării Egee. În comparație cu triburile care s-au așezat mai înainte în Grecia — aheii, ionienii, eolienii —, dorienii au păstrat în organizarea lor socială mai multe trăsături patriarhal-arhaice. Procesul de descompunere a comunei primitive a dus și la dorienii la desprinderea aristocrației gentilice, iar din secolul al VIII-lea pînă în secolul al VI-lea î.e.n. la formarea de state sclavagiste, dintre care cel mai puternic a fost Sparta. — 375.
- 315 *Perieci* — vezi adnotarea 14. — 375.
- 316 Războaiele greco-persane — vezi adnotarea 8. — 376.
- 317 *Ilojii* — vezi adnotarea 15. — 376.
- 318 Războiul peloponesiac — vezi adnotarea 12. — 376.
- 319 *Războaiele samnite* (343—341, aproximativ 327—304 și 298—290 î.e.n.) au avut loc între romani și samniții (grup de triburi italice, care populau regiunea muntoasă a Apeninilor mijlocii) în perioada luptei duse de Roma pentru dominație în Italia centrală. Victoria asupra samniților a constituit o etapă importantă în întărirea statului sclavagist roman și în unirea triburilor italice sub puterea Romei. — 381.
- 320 Este vorba de cartea a șasea a lucrării lui Polibios „Istoria universală în 40 de cărți”.
Războaiele punice — vezi adnotarea 285. — 381.
- 321 *La Laupen* (în apropiere de Berna), infanteria elvețiană, formată din țărani liberi, a înfrînt la 21 iunie 1339 armata aliată a feodalilor

austrieci, germani și italieni. Această bătălie a constituit o etapă importantă în lupta cantoanelor elvețiene pentru independență (vezi adnotarea 35). — 388.

322 Este vorba de războiul din 1481—1492 dus de Regatul unit al Castiliei și Aragonului (monarhia spaniolă) împotriva emiratului Granadei, război care a constituit etapa finală a cuceririi Peninsulei Iberice de la mauri — reconquista (vezi adnotarea 207). Războiul s-a încheiat prin cucerirea Granadei de către spanioli. — 389.

323 *Granița militară* — vezi adnotarea 42. — 399.

324 La *Lexington* și *Concord* (Massachusetts), trupele engleze regulate au fost înfrinte la 19 aprilie 1775 de răsculații americani, care acționau în formație desfășurată. Aceste lupte au constituit începutul războiului coloniilor Angliei din America de Nord pentru independență. — 399.

325 Este vorba de războiul dintre Franța și Regatul Sardiniei (Piemont), pe de o parte, și Austria, pe de altă parte, care a durat de la 29 aprilie până la 8 iulie 1859. Războiul a fost declanșat de Napoleon al III-lea, care, invocând „eliberarea” Italiei, urmărea cucerirea de teritorii și întărirea regimului bonapartist în Franța cu ajutorul unei campanii militare „locale” incununate de succes. Marea burghezie italiană și nobilimea liberală sperau să realizeze unificarea Italiei cu ajutorul războiului fără participarea maselor populare, sub sceptrul dinastiei Savoia, care domnea în Piemont. După câteva victorii ale trupelor franco-piemonteze, speriat de amploarea mișcării de eliberare națională împotriva asupritorului — monarhia austriacă —, urmărind să mențină fărâmițarea politică a Italiei și temindu-se de complicații militare în cazul continuării războiului, Napoleon al III-lea a semnat la 11 iulie tratatul de pace de la Villafranca. Pacea a fost încheiată separat cu Austria, fără știrea Sardiniei. În urma acestui război, Franța a primit Savoia și Nisa; Lombardia a fost anexată de Sardinia. Veneția a rămas în continuare sub stăpânire austriacă.

Trotha. „Beitrag zur Erörterung der Frage: Welchen nothwendigen Einfluss haben die bis jetzt gebräuchlichen weittragenden Handfeuerwaffen auf das Gefecht der Infanterie?” Wittenberg, 1857. — 403.

326 La sfârșitul acestui articol, redacția lui „New American Cyclopaedia” a adăugat un paragraf în care se dau date asupra dezvoltării flotei maritime militare a S.U.A. începând din 1775. În acest paragraf sînt citate date cu privire la efectivul flotei militare americane în momentul editării volumului 12 din enciclopedie (1861), în care a fost inclus articolul lui Engels, scris cu câteva luni mai înainte. — 405.

327 În cursul primului război punic 264—241 î.e.n. (vezi adnotarea 285), romanii, care inițial nu dispuneau de mijloace pentru a lupta împotriva forțelor maritime militare superioare ale Cartaginei, au construit o flotă puternică pentru acea vreme, cu ajutorul căreia au provocat o serie de înfringeri flotei cartagineze. Ca urmare, puterea maritimă militară a Cartaginei a fost subminată. La succesul romanilor a contribuit introducerea pe navele lor a punții de abordaj. — 406.

- 328 Este vorba de broșura prințului Joinville: „De l'état des forces navales de la France”, editată în 1844. — 412.
- 329 La 17 (5) octombrie 1855, în timpul războiului Crimeii (1853—1856), mica fortăreață rusă *Kinburn*, care apăra intrarea în limanul Nipru-Bug, a fost bombardată de pe mare de flota aliată anglo-franceză. La bombardament au luat parte trei baterii plutitoare cuirasate ale francezilor. — 414.
- 330 Pamfletul lui Marx „Domnul Vogt” a constituit un răspuns la cartea calomnioasă a lui Karl Vogt, democrat vulgar și agent bonapartist, intitulată „Procesul intentat de mine lui «Allgemeine Zeitung»” și îndreptată împotriva lui Marx și a revoluționarilor proletari conduși de el. Broșura lui Vogt a apărut în decembrie 1859, iar în ianuarie 1860 publicația burgheză „National-Zeitung” din Berlin a reprodus în două articole de fond consecutive conținutul calomnios al cărții lui Vogt. În interesul partidului proletar care se formase, Marx a hotărît să-i răspundă lui Vogt în presă, iar pe „National-Zeitung” să-l dea în judecată pentru calomnie. La sfârșitul lunii ianuarie 1860, Marx începe să strângă material pentru cartea împotriva lui Vogt și pentru procesul intentat lui „National-Zeitung”. În acest scop, el adresează scrișori unei serii de persoane cu care avea legături datorită activității sale politice și revoluționare, rugându-le să-i trimită materiale care să servească la demascarea lui Vogt. De pe la mijlocul lunii februarie 1860, Marx începe să trimită consilierului Weber, avocatul său, materiale infamante pentru Zabel din Berlin, redactor la „National-Zeitung”. Dar în perioada aprilie-octombrie 1860, acțiunea lui Marx este respinsă fără nici un motiv întemeiat de toate instanțele judiciare prusiene.
- Concomitent cu pregătirea și expedierea materialelor pentru proces, Marx lucrează la pamfletul împotriva lui Vogt. În acest scop, el studiază istoria politică și diplomatică a secolelor XVIII—XIX, face numeroase extrase din cărți și ziare privind problemele de politică externă, se duce la Engels la Manchester pentru a studia scrisorile și documentele aflate la Engels care reflectau activitatea revoluționarilor proletari și lupta lor împotriva diferitelor curente dușmănoase. În septembrie 1860, Marx termină în linii mari pamfletul; după ce instanțele judiciare prusiene au respins acțiunea sa împotriva lui Zabel, el mai scrie încă un capitol, intitulat „Procesul”, în care supune unei critici nimicitoare sistemul judiciar prusian. În noiembrie, Marx termină redactarea pamfletului, pe care-l intitulează „Domnul Vogt”.
- Pamfletul „Domnul Vogt”, care a apărut la 1 decembrie 1860 la Londra, a fost editat de Petsch și tipărit în tipografia lui Hirschfeld. În timpul vieții lui Marx și Engels, pamfletul nu a fost reeditat. Numai anexa a 4-a la broșura „Domnul Vogt” („Procesul comuniștilor de la Colonia”) a fost inclusă ca o completare la ediția (a doua) autorizată a lucrării lui Marx „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia”, apărută în 1875. Publicind în 1885 ediția a treia a „Dezvăluirilor”, Engels a mai făcut unele adăugiri la această anexă. — 421.

- 331 „*Volks-Zeitung*” — cotidian democrat german, a apărut la Berlin din 1853.
- „*Die Reform*” — cotidian burghez liberal german, a apărut la Hamburg între 1848 și 1892. — 425.

- 332 „*National-Zeitung*” — cotidian burghez german, a apărut sub această denumire la Berlin între 1848 și 1915. — 425.
- 333 K. Vogt. „*Mein Prozess gegen die «Allgemeine Zeitung»*”. Genf, im Dezember 1859.
„*Allgemeine Zeitung*” — cotidian conservator german, fondat în 1798; din 1810 până în 1882 a apărut la Augsburg. În deceniile al 6-lea și al 7-lea a sprijinit planurile de unificare a Germaniei sub hegemonia Austriei. — 425.
- 334 Marx are aici în vedere divergențele lui cu Lassalle în problema căilor de unificare a Germaniei și a Italiei (vezi prefața la acest volum, pag. XXIII).
Despre războiul din Italia vezi adnotarea 325. — 427.
- 335 *Banda pucioasei* — inițial denumirea unei asociații studențești de la Universitatea din Jena din deceniul al 8-lea al secolului al XVIII-lea, care avea o proastă reputație din pricina scandalurilor provocate de membrii ei; mai târziu, epitetul „banda pucioasei” a devenit nume comun pentru zurbagii. — 428.
- 336 Ironizându-l pe Karl Vogt, Marx folosește adesea sinonimia dintre numele de familie al acestuia și titlul unor funcții în evul mediu — rezidenți ai împăratului german, numiți „Vogt” sau „Landvogt”. „Vogtul ereditar din Nichilburg”, adică din castelul care nu există (*nihil* — *nimic*), este un personaj din romanul satiric al lui Johann Fischart „Extraordinara cronică istorică plină de învățăminte cu privire la faptele și cugetările d-lor Grandgoschir, Gorgelantua și Pantagruel”. Cartea lui Fischart, care constituie prelucrarea în limba germană a romanului lui Rabelais „Gargantua și Pantagruel”, a apărut în 1575. Marx folosește diferite expresii din această lucrare. — 428.
- 337 Marx denumește „*Lucrarea capitală*” cartea lui Vogt analizată de el „*Procesul intentat de mine lui «Allgemeine Zeitung»*”, spre deosebire de alte articole mai mici ale lui Vogt pe aceeași temă. — 428.
- 338 Marx se referă la articolul lui Vogt „*Avertisment*” din 23 mai, publicat ca supliment la nr. 150 al lui „*Schweizer Handels-Courier*” din 2 iunie 1859.
„*Schweizer Handels-Courier*” — cotidian burghez. A apărut sub acest titlu între 1853 și 1909 la Biel (cantonul Berna). În deceniile al 6-lea și al 7-lea susținea concepții bonapartiste. Marx numește uneori în ironie acest ziar „*Comis-voiajorul*” din Biel. — 428.
- 339 *Campania pentru apărarea constituției imperiului*, adoptată la 28 martie 1849 de Adunarea națională de la Frankfurt, a fost ultima etapă a revoluției burghezo-democratice din Germania din anii 1848—1849. Această constituție a fost respinsă de majoritatea guvernelor germane. În mai 1849 au izbucnit insurecții în Saxonia, Prusia renană, Baden și Palatinat pentru apărarea constituției. Dar Adunarea națională de la Frankfurt nu i-a sprijinit pe insurgenți. În iulie 1849, mișcarea a fost definitiv înfrântă. Engels a făcut o caracterizare a campaniei pentru constituția imperiului în lucrările „*Campania germană pentru constituția imperiului*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7,

Editura politică, 1960, pag. 115—211) și „Revoluție și contrarevoluție în Germania” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 88—101).

Răscoala republicană din Baden, care a avut loc la sfârșitul lunii septembrie 1848, a fost organizată de un grup de emigranți germani în frunte cu Gustav Struve, venit la 21 septembrie la Baden din Elveția. Cu sprijinul detașamentelor armate ale democraților din Baden și al miliției civile locale, Struve a proclamat republica germană. După câteva zile, răscoala a fost înăbușită de trupele din Baden, iar Struve și o serie de alți participanți la răscoală au fost arestați și condamnați la detențiune mai îndelungată, fiind trimiși la închisoarea din orașul Bruchsal (Baden) pentru a-și executa pedeapsa. În mai 1849, în timpul unei noi răscoale la Baden, Struve împreună cu alți deținuți politici au fost eliberați de insurgenți. — 433.

- 340 În septembrie 1849 Marx a fost ales în Comitetul de ajutorare a emigranților germani de la Londra, format pe lângă Asociația culturală a muncitorilor germani. Pentru a dejuca încercările emigranților democrați mic-burghezi de a exercita o influență asupra elementelor proletare aflate în emigrație la Londra, la propunerea lui Marx și a altor conducători ai Ligii comunistilor, comitetul a fost transformat în Comitetul emigranților social-democrați, în conducerea căruia au intrat Marx și Engels. La mijlocul lunii septembrie 1850, Marx și Engels au anunțat că părăsesc comitetul emigranților, în care majoritatea membrilor căzuseră sub influența fracțiunii aventuriste-sectariste a lui Willich-Schapper. — 433.
- 341 *Carbonarii* (carbonaro — textual: cărbunari) — membrii unei asociații conspirative, care a existat în Italia în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea și în Franța în deceniul al 3-lea al secolului al XIX-lea. Carbonarii italieni, din rindurile cărora făceau parte reprezentanți ai burgheziei orășenești, ai nobilimii îmburghezite, ai ofițerilor, ai micii burghezii și ai țărănimii, aveau ca țel eliberarea națională, unificarea Italiei și înfăptuirea unor reforme politice. Carbonarii francezi, din rindurile cărora făceau parte reprezentanți ai diferitelor curente politice, aveau ca țel răsturnarea monarhiei Bourbonilor. — 433.
- 342 Marx îl numește pe Rademacher vraci, făcând aluzie la titlul cărții acestuia: J. G. Rademacher. „Rechtfertigung der von Gelehrten misskannten, verstandesrechten Erfahrungsheillehre der alten scheidekünstigen Geheimärzte und treue Mittheilung des Ergebnisses einer 25 jährigen Erprobung dieser Lehre am Krankenbette”. — 433.
- 343 *Banda 10 decembrie* — denumire dată de Marx participanților la lovitura de stat bonapartistă din 2—4 decembrie 1851, care a dus la instaurarea în Franța a regimului contrarevoluționar al celui de-al doilea Imperiu (1852—1870) sub Napoleon al III-lea. La pregătirea acestei lovituri, un rol important a avut Societatea secretă bonapartistă 10 decembrie, înființată în 1849 (denumită astfel în cinstea alegerii la 10 decembrie 1848 a protectorului ei Ludovic Bonaparte ca președinte al Republicii Franceze), a cărei caracterizare o face Marx mai jos. — 434.
- 344 În pasajul citat din „18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte”, Marx înlocuiește peste tot cuvântul „societate” cu cuvântul „bandă”. — 434.

- 345 Este vorba de încercările întreprinse de Ludovic Bonaparte în perioada monarhiei din iulie de a da o lovitură de stat printr-un puci militar. La 30 octombrie 1836, ajutat de câțiva ofițeri bonapartiști, el a reușit să instige la rebeliune două regimente de artilerie din garnizoana Strasbourg. Dar după câteva ore rebelii au fost dezarmați. Însuși Ludovic Bonaparte a fost arestat și expulzat în America. La 6 august 1840, profitând de o oarecare recrudescență a stării de spirit bonapartiste în Franța, el a debarcat cu un grup de complotiști la Boulogne și a încercat să organizeze o rebeliune în rîndul trupelor garnizoanei locale. Această tentativă s-a soldat și ea cu un eșec total. Bonaparte a fost condamnat la închisoare pe viață, dar în 1846 a fugit în Anglia. — 435.
- 346 *Atelierele naționale* au fost înființate îndată după revoluția din februarie 1848, printr-un decret al guvernului provizoriu francez în care predominau republicanii burghezi. Prin această măsură se urmărea, pe de o parte, discreditarea în rîndurile muncitorimii a ideilor lui Louis Blanc cu privire la organizarea muncii, iar, pe de altă parte, folosirea muncitorilor din atelierele naționale, organizate în spirit militar, în lupta împotriva proletariatului revoluționar. Dar prin faptul că planul provocator de dezbinare a clasei muncitoare a dat greș și printre muncitorii ocupați în atelierele naționale își făcea loc tot mai mult o stare de spirit revoluționară, guvernul burghez a luat o serie de măsuri în vederea desființării atelierelor naționale (reducerea numărului de muncitori, trimiterea lor în provincie pentru a efectua lucrări publice etc.). Aceste măsuri au stîrnit indignarea proletariatului parizian, constituind unul dintre motivele izbucnirii insurecției de la Paris din 23—26 iunie, în timpul căreia insurgenții au folosit organizarea militară introdusă în atelierele naționale. După înăbușirea insurecției, guvernul Cavaignac a decretat la 3 iulie 1848 desființarea atelierelor naționale.
- Garda mobilă* a fost înființată, prin decretul guvernului provizoriu, la 25 februarie 1848 pentru a lupta împotriva maselor populare revoluționare. Aceste trupe, formate mai ales din lumpenproletariat, au fost folosite pentru înăbușirea insurecției proletariatului din iunie 1848. — 435.
- 347 Este vorba de regența lui Filip de Orléans în Franța în anii 1715—1723, în timpul cît Ludovic al XV-lea a fost minor. — 437.
- 348 *Sfîntul veșmînt din Trier* — relicvă catolică care era păstrată în catedrala din Trier și care se pretindea că reprezintă veșmîntul sfînt luat de pe trupul lui Hristos în timpul răstîgnirii. Sfîntul veșmînt din Trier constituia un obiect de venerație pentru pelerini. — 437.
- 349 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 168—170, 215—217. — 437.
- 350 „*Das Volk*” — ziar săptămînal care a apărut în limba germană la Londra între 7 mai și 20 august 1859. A fost fondat ca organ oficial al Asociației culturale a muncitorilor germani din Londra. Primul număr a apărut sub redacția publicistului german Elard Biscamp, democrat

mic-burghez. Începînd cu nr. 2, Marx a fost colaboratorul neoficial al ziarului, venindu-i în permanență în ajutor cu sfaturi, redactînd articole, organizînd sprijinirea materială a ziarului etc. În nr. 6 din 11 iunie, redacția ziarului a anunțat în mod oficial colaborarea lui Marx, Engels, Freiligrath, Wilhelm Wolff și H. Heise (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, 1962, pag. 689). De la începutul lunii iulie, Marx a devenit de fapt redactor al ziarului, care se transformă într-un organ al revoluționarilor proletari.

În coloanele ziarului „Volk” și-a găsit expresia teoria și tactica revoluționară a luptei proletare, elaborată de Marx și Engels, erau tratate luptele de clasă ale proletariatului și se ducea o luptă intransigentă împotriva reprezentanților ideologiei mic-burgheze. În ziar erau analizate de pe pozițiile internaționalismului proletar evenimentele războiului austro-italo-francez din 1859, problemele unificării Germaniei și a Italiei, era demascată politica externă a Angliei, Prusiei, Franței, Rusiei și a altor state reacționare, era dusă o luptă consecventă împotriva bonapartismului și a adepților lui fățiși și ascunși.

În ziarul „Volk” a fost publicată prefața lui Marx la lucrarea sa „Contribuții la critica economiei politice”, cinci articole ale lui Marx, printre care seria neterminată de articole „Quid pro quo”, nouă articole ale lui Engels, precum și recenzia acestuia la lucrarea lui Marx „Contribuții la critica economiei politice”, analiza făcută de Marx cu participarea lui Biscamp ziarului democraților mic-burghezi germani „Hermann”, publicată la rubrica „Spicuri din presă”. În afară de aceasta, la multe articole și cronici politice se vede limpede că au fost redactate de Marx. Au apărut în total 16 numere. Ziarul și-a încetat apariția la 20 august 1859, din lipsă de fonduri. — 438.

- 351 *Despre cei doi Richmonzi*, sau despre încă un Richmond pe cîmpul de luptă, se vorbește în cazurile cînd apare un al doilea adversar neprevăzut. Aceste cuvinte sînt luate din tragedia lui Shakespeare „Richard al III-lea” (actul 5, scena a patra). — 438.
- 352 În aprilie 1848 a avut loc la Baden o răscoală republicană. Unul dintre conducătorii ei a fost F. K. Hecker. Detașamentul lui Hecker, ca și celelalte detașamente răscolite, a fost zdrobit de trupele guvernamentale. Răscoala a fost înfrîntă. Unii participanți la răscoala de la Baden au intrat mai tîrziu în detașamentul organizat de Willich la Besançon (Franța), în noiembrie 1848, din rîndurile emigranților germani — muncitori și meșteșugari. Luptătorii acestui detașament au primit ajutor din partea guvernului francez, însă la începutul anului 1849 ajutorul a sistat. Mai tîrziu, detașamentul s-a alăturat corpului de voluntari de sub comanda lui Willich, care a luat parte la operațiile armatei răscolite din Baden și Palatinat în mai-iulie 1849. — 440.
- 353 *Marea aventură cu „toba pierdută”* numește Marx în ironie tendințele lui Napoleon al III-lea și ale cercurilor bonapartistice din Franța de a cîștiga malul stîng al Rinului, tendințe sprijinite de Vogt în presă. Marx compară aceste planuri ale bonapartiștilor cu episoadele comice din piesa lui Shakespeare „Totu-i bine cînd sîrșește bine” (actul III, scena a 5-a și a 6-a, actul IV, scena 1 și a 3-a), în care căpitanul Parolles pleacă în căutarea tobei pierdute și, în cele din urmă, este demascat de foștii săi tovarăși ca un om laș, lăudăros și venaal. Cînd vorbește de Parolles, Marx se referă de fapt la Vogt. — 440.

354 „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*” — a apărut zilnic la Colonia sub redacția lui Marx de la 1 iunie 1848 pînă la 19 mai 1849. Din redacție făceau parte Engels, W. Wolff, G. Weerth, F. Wolff, E. Dronke, F. Freiligrath și H. Bürger.

Organ combativ al aripii proletare a democrației, „*Neue Rheinische Zeitung*” a avut rolul de educator al maselor populare, le-a ridicat la luptă împotriva contrarevoluției. Articolele de fond în care se definea poziția ziarului în cele mai importante probleme ale revoluției germane și ale celei europene, erau scrise, de regulă, de Marx și Engels.

Poziția fermă și intransigentă a ziarului, internaționalismul lui combativ, demascarea în paginile lui a guvernului prusian și a autorităților din Colonia — toate acestea au atras după sine chiar din primele luni ale existenței lui „*Neue Rheinische Zeitung*” persecutarea ziarului de către presa feudal-monarhistă și liberal-burgheză, precum și persecuții din partea guvernului, care s-au intensificat îndeosebi după lovitura de stat contrarevoluționară care a avut loc în Prusia în noiembrie-decembrie 1848.

În pofida tuturor persecuțiilor și a piedicilor puse de poliție, „*Neue Rheinische Zeitung*” a apărut cu curaj interesele democrației revoluționare, interesele proletariatului. În mai 1849, în condițiile ofensivei generale a contrarevoluției, guvernul prusian, după ce l-a retras lui Marx cetățenia prusiană, a emis un ordin de expulzare a lui din Prusia. În urma expulzării lui Marx și a persecuțiilor împotriva celorlalți redactori ai lui „*Neue Rheinische Zeitung*”, acesta și-a încetat apariția. Ultimul număr, al 301-lea, al lui „*Neue Rheinische Zeitung*”, tipărit cu cerneală roșie, a apărut la 19 mai 1849. Luîndu-și rămas bun de la muncitorii, redactorii ziarului au declarat că „ultimul lor cuvînt va fi întotdeauna și pretutindeni: eliberarea clasei muncitoare!”. — 441.

355 Războiul de eliberare națională dus de Schleswig-Holstein pentru despărțirea de Danemarca a început în martie 1848, sub influența revoluției din februarie din Franța și a revoluției din martie din Germania, și a durat cu unele întreruperi pînă la sfîrșitul lunii iunie 1850. Ținînd seama de faptul că opinia publică din Germania era de partea Schleswig-Holstein-ului, cercurile guvernamentale prusiene au început în aprilie 1848 un pseudorăzboi împotriva Danemaricii, în cursul căruia au trădat la fiecare pas armata revoluționară din Schleswig-Holstein, care în cele din urmă a fost înfrîntă.

Asaltul asupra arsenalului din Prüm la 17—18 mai 1849 a fost întreprins de democrați cu sprijinul muncitorilor din Trier și din localitățile învecinate. Scopul participanților la asalt a fost să pună mîna pe arme pentru a organiza o răscoală în apărarea constituției imperiului. Deși răsculații au fost cîtva timp stăpîni pe arsenal, mișcarea a fost curînd reprimată de trupele guvernamentale, care au sosit în grabă. — 441.

356 „*Revue contemporaine*” — revistă bilunară franceză, care a apărut la Paris între 1851 și 1870. În perioada celei de-a doua Republici a fost organul partidului ordinii, format din legitimiști și orléaniști; după

- lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 devine organul de presă al bonapartiștilor.
- Articolul lui Edouard Simon „Procesul intentat de d-l Vogt ziarului din Augsburg” a fost publicat în „Revue contemporaine” la 15 februarie 1860. Vezi caracterizarea făcută de Marx acestui articol în volumul de față, pag. 494—495, 512—513 și 611—613. — 442.
- 357 Este vorba de lucrarea lui K. Marx „Contribuții la critica economiei politice” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, 1962, pag. 3—175). — 442.
- 358 Amintind aici despre „Bundschuh”, — uniune țărănească revoluționară conspirativă care a activat în Germania în ajunul războiului țărănesc din 1525, Schily se referă la Liga comuniștilor, condusă de Marx și Engels. Schily subliniază că între membrii bandei pucioasei și Liga comuniștilor n-au existat nici un fel de legături. — 444.
- 359 *Cercle social* (Cercul social) — organizație înființată de reprezentanți ai intelectualității democratice și care și-a desfășurat activitatea la Paris în primii ani ai revoluției burgheze din Franța de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Locul pe care organizația Cercle social îl ocupă în istoria ideilor socialiste este determinat prin revendicările ideologului ei, Claude Fauchet, care cerea: împărțirea egalitară a pământului, limitarea marii proprietăți și dreptul la muncă pentru toți cetățenii valizi. Critica făcută de Claude Fauchet egalității formale proclamate de revoluția franceză a pregătit atitudinea mult mai îndrăznească a lui Jacques Roux, unul dintre conducătorii grupului „Les enragés”, în această problemă. Majoritatea iacobinilor burghezi-revoluționari nu aprobau ideile socialismului egalitar preconizate de ideologii lui Cercle social, și în special de „enragés”. — 446.
- 360 *Uniunea Grütli* — organizație reformistă mic-burgheză din Elveția, înființată în 1838 ca uniune culturală a meseriașilor și muncitorilor. În 1901, Uniunea Grütli a aderat la Partidul social-democrat elvețian, iar în 1925 s-a contopit definitiv cu acesta. Denumirea „Grütli” subliniază caracterul național elvețian al organizației. Potrivit unei legende, în 1307 reprezentanții a trei cantoane elvețiene s-au întâlnit în poiana Grütli și au jurat să lupte în comun împotriva stăpînirii austriece, și în special împotriva rezidenților austrieci — vogții. Această împrejurare a fost folosită de Marx pentru a face o aluzie ironică la adresa lui Vogt. — 447.
- 361 *Badinguet* — poreclă dată lui Napoleon al III-lea în legătură cu faptul că în 1846 a fugit din închisoare în hainele unui zidar numit Badinguet.
- Marianne* — denumirea unei societăți antibonapartistice republicane secrete din Franța înființate în 1850. În perioada celui de-al doilea Imperiu a luptat împotriva lui Napoleon al III-lea. — 448.
- 362 *Liga comuniștilor* — prima organizație internațională comunistă a proletariatului. Întemeierea ei a fost precedată de o intensă activitate desfășurată de Marx și Engels în vederea asigurării coeziunii ideologice și organizatorice a socialiștilor și muncitorilor înaintați din diferite țări. În acest scop, la începutul anului 1846, ei au organizat, la Bruxelles, Comitetul comunist de corespondență. Marx și Engels au apărut ideile

comunismului științific, ducînd o luptă perseverentă împotriva comunismului egalitarist-vulgar al lui Weitling, împotriva „adevăratului socialism” și utopiilor mic-burgheze ale lui Proudhon, care căpătaseră o influență îndeosebi asupra membrilor Ligii celor drepte, o organizație conspirativă a muncitorilor și meseriașilor înființată la mijlocul deceniului al 4-lea, care avea comunități în Germania, Franța, Elveția și Anglia. Conducerea de la Londra a Ligii celor drepte, convingîndu-se de justetea concepțiilor lui Marx și Engels, le-a propus, la sfîrșitul lunii ianuarie 1847, să intre în Ligă, să participe la reorganizarea ei și să elaboreze un program al Ligii bazat pe principiile proclamate de ei. Marx și Engels au acceptat această propunere.

La începutul lunii iunie 1847 a avut loc la Londra congresul Ligii celor drepte, care a intrat în istorie ca primul Congres al Ligii comunistilor. La lucrările lui au luat parte Engels și Wolff. La acest congres, organizația a căpătat numele de Liga comunistilor, iar lozincă vagă de pînă atunci — „Toți oamenii sînt frați!” — a fost înlocuită cu lozincă internaționalistă de luptă a partidului proletar — „Proletari din toate țările, uniți-vă!” Congresul a examinat, totodată, și „Statutul Ligii comunistilor”, la a cărui elaborare a participat activ Engels. În noul statut au fost precizate țelurile finale ale mișcării comuniste și înlăturate punctele care imprimaseră Ligii celor drepte un caracter conspirativ. La baza organizării noii Ligi au fost puse principiile democratice. Statutul ei a fost definitiv adoptat la cel de-al doilea Congres al Ligii comunistilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 576—583). La lucrările acestui congres, care a avut loc la Londra între 29 noiembrie și 8 decembrie 1847, au participat și Marx și Engels. În cursul dezbaterilor, care au durat mai multe zile, ei au apărut principiile comunismului științific, pe care congresul le-a adoptat în unanimitate. Din însărcinarea congresului, ei au scris documentul-program „Manifestul Partidului Comunist” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 461—500), care a fost publicat în februarie 1848 la Londra.

La sfîrșitul lunii februarie 1848, după ce a izbucnit revoluția în Franța, Organul Central de la Londra al Ligii a trecut conducerea acesteia asupra circumscripției de la Bruxelles, condusă de Marx. După expulzarea lui Marx din Bruxelles, la începutul lunii martie, noul Organ Central își stabilește sediul la Paris, unde se mută Marx. Engels este și el ales în Organul Central. În jumătatea a doua a lunii martie — începutul lunii aprilie 1848, Organul Central organizează întoarcerea în patrie a citorva sute de muncitori germani, în cea mai mare parte membri ai Ligii comunistilor, cu scopul de a participa la revoluția din Germania care începuse. „Revendicările Partidului Comunist din Germania”, formulate de Marx și Engels la sfîrșitul lunii martie, au constituit platforma politică a Ligii comunistilor în această revoluție (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, 1959, pag. 3—5).

După sosirea lor în Germania, la începutul lunii aprilie 1848, Marx, Engels și adepții lor s-au convins că cei 200—300 de membri ai Ligii comunistilor, împrăștiați în întreaga țară, nu vor putea, din pricina izolării lor, a stării de înapoiere a Germaniei, a nivelului de conștiință politică nu îndeajuns de ridicat al muncitorilor germani, să exercite o influență destul de mare asupra maselor largi ale poporului. De aceea Marx și Engels au considerat că e necesar să acționeze la flancul de extremă stîngă, efectiv proletar, al mișcării democratice. Ei au

intrat în Asociația democrată de la Colonia și au recomandat adepților lor să intre în organizațiile democratice pentru a apăra acolo pozițiile proletariatului revoluționar, a critica inconsecvența și șovăielile democraților mic-burghezi și a-i împinge la acțiuni hotărâte. Totodată, ei le-au atras atenția asupra importanței organizării unor asociații muncitorești, asupra necesității educării politice a proletariatului și a creării premiselor pentru formarea unui partid proletar de masă. Centrul de conducere și de îndrumare a membrilor Ligii comuniștilor devenise acum „Neue Rheinische Zeitung”, care era redactată de Marx (vezi adnotarea 354).

În aprilie 1849, Marx, Engels și adepții lor s-au retras din Asociația democrată. Experiența politică acumulată de masele muncitorești, dezamăgirea pe care le-o pricinuisese democrația mic-burgheză au permis, în acel moment, să se pună în mod practic problema creării unui partid proletar de sine stătător. Marx și Engels n-au reușit însă să ducă la îndeplinire acest plan. Curînd după aceea a început insurecția în sud-vestul Germaniei, a cărei înfrîngere a însemnat sfîrșitul revoluției germane.

În cursul revoluției s-a văzut că concepțiile Ligii comuniștilor, expuse în „Manifestul Partidului Comunist”, erau singurele juste și că Liga a fost o minunată școală de activitate revoluționară: membrii ei au participat pretutindeni în mod activ la mișcare, apărînd, în coloanele presei, pe baricade și pe cîmpul de luptă, pozițiile clasei celei mai revoluționare — proletariatul.

Înfrîngerea revoluției a însemnat o lovitură grea pentru Liga comuniștilor. Mulți dintre membrii ei erau în închisori sau în emigrație, adresele lor se pierduseră, legăturile erau rupte, iar comunitățile încetaseră pretutindeni să mai funcționeze. Pierderi însemnate suferiseră și organizațiile Ligii din afara Germaniei.

În toamna anului 1849, majoritatea conducătorilor Ligii s-au intrunit la Londra. Eforturile noului Organ Central, reorganizat și condus de Marx și Engels, au dus în primăvara anului 1850 la refacerea vechii organizații și la înviorarea activității Ligii comuniștilor. În „Adresa Organului Central către Liga comuniștilor”, scrisă de Marx și Engels în martie 1850 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 263—273), s-a făcut bilanțul revoluției din 1848—1849 și s-a trasat sarcina creării unui partid de sine stătător al proletariatului, independent de mica burghezie. În „Adresă” a fost formulată pentru prima oară ideea revoluției neîntrerupte. În martie 1850 începe să apară un nou organ de propagandă comunistă: „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue”.

În vara anului 1850, în cadrul Organului Central al Ligii comuniștilor s-au accentuat divergențele principale în problema tacticii. Majoritatea membrilor Organului Central, în frunte cu Marx și Engels, s-au opus cu hotărîre tacticii sectare, aventuriste a fracțiunii Willich-Schapper, care preconiza dezlănțuirea imediată a revoluției, fără a ține seama de legile obiective și de situația politică reală din Europa. În opoziție cu această tactică, Marx și Engels subliniau că, în condițiile ofensivei reacțiunii, principala sarcină a Ligii comuniștilor consta în a propaga comunismul științific și a pregăti cadre de revoluționari proletari pentru viitoarele lupte revoluționare. Activitatea scizionistă a fracțiunii Willich-Schapper a dus la ruptura cu această fracțiune la mijlocul lunii septembrie 1850. În ședința din 15 septembrie 1850 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică,

1960, pag. 595—600), la propunerea lui Marx, împuternicirile Organului Central au fost transmise Comitetului de circumscripție de la Colonia. Comunitățile Ligii comuniștilor din Germania au aprobat, pretutindeni, hotărârea majorității Organului Central de la Londra. Pe baza indicațiilor lui Marx și Engels, noul Organ Central din Colonia a întocmit, în decembrie 1850, noul statut al Ligii (vezi textul acestui statut, cu observațiile lui Marx, în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 580—583). Persecuțiile polițieneste și arestarea unor membri ai Ligii au dus în mai 1851 la încetarea de fapt a activității Ligii comuniștilor în Germania. Curînd după procesul comuniștilor de la Colonia, la 17 noiembrie 1852, la propunerea lui Marx, Liga s-a declarat dizolvată.

Liga comuniștilor a avut un mare rol istoric ca școală a revoluționarilor proletari, ca germene al partidului proletar, ca precursor al Asociației Internaționale a Muncitorilor (Internaționala I). — 449.

- 363 Vezi lucrarea lui K. Marx „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia”, în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 488—491. Lucrarea a fost tipărită în ianuarie 1853 ca broșură în Elveția, la Basel (Vogt a folosit această ediție). În S.U.A., ea a fost tipărită mai întii pe capitole în ziarul democrat din Boston „New-England-Zeitung”, iar la sfîrșitul lunii aprilie 1853 a fost publicată în broșură în editura acestui ziar. În pamfletul „Domnul Vogt”, Marx citează „Dezvăluirile” după broșura editată la Boston. — 449.
- 364 *Palais Royal* — palat din Paris. În timpul celui de-al doilea Imperiu a fost reședința fratelui mai mic al lui Napoleon I, Jérôme Bonaparte, și a fiului său, prințul Joseph Napoleon (poreclit Plon-Plon). — 449.
- 365 Vezi Marx-Engels, Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 491.
„*Împrumutul germano-american pentru sprijinirea revoluției*” — împrumut pe care Kinkel și alți conducători ai emigrației mic-burgheze au încercat să-l lanseze între 1851 și 1852 în rîndul emigranților germani și al americanilor de origine germană cu scopul de a strînge fonduri pentru declanșarea imediată a revoluției în Germania. În acest scop Kinkel a plecat în septembrie 1851 în S.U.A. Încercarea făcută de Kinkel a suferit însă un eșec. Într-o serie de lucrări, Marx și Engels au ridiculizat acest proiect aventuros al lui Kinkel, considerînd că o încercare de a provoca în mod artificial o revoluție în condițiile descreșterii mișcării revoluționare este sterilă și dăunătoare. — 450.
- 366 În *biserica Sf. Pavel* din Frankfurt pe Main s-au ținut de la 18 mai 1848 la 30 mai 1849 ședințele Adunării naționale din Frankfurt. — 451.
- 367 *Marele Cofta* — nume dat de contele Cagliostro (Giuseppe Balsamo), șarlatan faimos în secolul al XVIII-lea, unui preot egiptean, pretinsul șef atotputernic și atotștiutor al unei „loji” masonice „egiptene”, înființate și conduse de Cagliostro. — 453.
- 368 „*L'Indépendant*” — săptămînal burghezo-democrat elvețian. A apărut sub acest titlu la Geneva între anii 1851 și 1852. — 454.
- 369 *Consiliul federal* — denumirea guvernului Elveției. — 454.
- 370 În septembrie 1851, în Franța au fost operate arestări printre membrii comunităților locale ale Ligii comuniștilor. Ei făceau parte din fracțiunea Willich-Schapper, care se rupsese de Liga comuniștilor în septem-

- brie 1850. Tactica complotistă mic-burgheză adoptată de această fracțiune, tactică care ignora situația reală și miza pe organizarea imediată a unor răscoale, a permis poliției franceze și prusiene să însceneze, cu ajutorul provocatorului Cherval, conducătorul uneia din comunitățile din Paris, procesul așa-zisului complot franco-german. În februarie 1852 arestații, fiind acuzați că au pregătit o lovitură de stat, au fost condamnați. Provocatorului Cherval i s-a înlesnit evadarea din închisoare. Încercările poliției prusiene de a implica Liga comunistilor, condusă de Marx și Engels, în complotul franco-german au eșuat pe de-a-ntregul. Konrad Schramm, membru al Ligii comunistilor, arestat în septembrie 1851 la Paris, a fost eliberat după puțin timp din lipsă de probe. Mărturiile mincinoase ale lui Stieber la procesul de la Colonia, care aveau ca scop să dovedească participarea acuzaților în complotul franco-german, au fost demascate de Marx în lucrarea „Dezvăluiri asupra procesului comunistilor de la Colonia”, în capitolul „Complotul lui Cherval” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 443—457). — 456.
- 371 *„Kölnische Zeitung”* — cotidian german care a apărut sub acest titlu la Colonia începând din 1802; în perioada revoluției de la 1848—1849 și a reacțiunii care a urmat a oglindit politica lașă și trădătoare a burgheziei liberale prusiene. — 456.
- 372 *Procesul comunistilor de la Colonia* (4 octombrie—12 noiembrie 1852) a avut un caracter provocator, fiind înscenat de guvernul prusian. În fața Curții cu juri a compărut 11 membri ai organizației comuniste internaționale, Liga comunistilor (1847—1852), învinuiți de „înalță trădare”. Drept corp delict împotriva acuzaților servea „dosarul original cu procesele-verbale” ale ședințelor Organului Central — dosar ticluit de agenții poliției prusiene — și alte acte false, precum și o serie de documente sustrate de poliție fracțiunii aventuriste Willich-Schapper, care fusese exclusă din Liga comunistilor. Pe baza documentelor false și a mărturiilor mincinoase, șapte dintre acuzați au fost condamnați la 3—6 ani detențiune într-o fortăreață. Acțiunile provocatoare ale organizatorilor acestui proces și metodele ticloase folosite de statul polițienesc prusian împotriva mișcării muncitorești internaționale au fost pe deplin demascate de Marx și Engels (vezi articolul lui Engels „Recentul proces din Colonia” și pamfletul lui Marx „Dezvăluiri asupra procesului comunistilor de la Colonia”, în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 422—428 și 429—501). — 456.
- 373 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 458. — 456.
- 374 *Asociația culturală a muncitorilor germani* de la Londra a fost întemeiată în februarie 1840 de K. Schapper, J. Moll și alți militanți ai Ligii celor drepte. După organizarea Ligii comunistilor, rolul conducător în Asociație îl aveau comunitățile locale ale Ligii. În 1847 și 1849—1850, Marx și Engels au depus o activitate intensă în cadrul Asociației. La 17 septembrie 1850, Marx, Engels și o serie de adepți ai lor s-au retras din Asociație ca urmare a faptului că în lupta dintre majoritatea Organului Central al Ligii comunistilor, condusă de Marx și Engels, și minoritatea sectară-aventuristă (fracțiunea Willich-Schapper), Asociația s-a situat de partea minorității. Pe la sfârșitul deceniului al 6-lea, Marx

și Engels au luat din nou parte la activitatea Asociației culturale. Asociația a continuat să funcționeze pînă în 1918, cînd a fost interzisă de guvernul englez. În secolul al XX-lea Asociația a fost frecventată de mulți emigranți politici din Rusia. — 457.

- 375 „*Republik der Arbeiter*” — ziar muncitoresc editat de W. Weitling la New York între anii 1850 și 1855; reflecta concepțiile adepților comunismului egalitarist sectar. — 458.
- 376 K. Vogt a fost unul din cei 5 membri ai *regeței imperiului* care a fost creată la Stuttgart de parlamentul „trunchiat” al Adunării naționale de la Frankfurt în locul așa-numitei puteri centrale existente în Germania, din iunie 1848, în frunte cu cîrmuitorul provizoriu al imperiului, arhiducele Johann, și care avea o orientare fățiș contrarevoluționară. La începutul lunii iunie 1849 Adunarea națională de la Frankfurt și-a mutat reședința la Stuttgart, deoarece exista pericolul să fie dizolvată după ce deputații conservatori și un număr considerabil de deputați liberali au părăsit Adunarea. Încercările regeței de a asigura cu ajutorul metodelor parlamentare traducerea în viață a constituției imperiului elaborate de Adunarea de la Frankfurt, dar respinsă de monarhii germani, au suferit un eșec total. La 18 iunie parlamentul „trunchiat” a fost dizolvat de trupele din Württemberg. — 459.
- 377 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 443—457. — 460.
- 378 *Festivitatea de la Hambach* — demonstrație politică organizată la 27 mai 1832 la castelul Hambach din Palatinatul bavarez de reprezentanții burgheziei liberale și radicale. În numele luptei pentru libertăți burgheze și reforme constituționale, participanții la festivitate au chemat la unirea tuturor germanilor împotriva suveranilor din Germania. — 460.
- 379 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1960, pag. 507—538. — 466.
- 380 „*New Yorker Criminal-Zeitung*” — titlu prescurtat al săptămînalului „*Belletristisches Journal und New Yorker Criminal-Zeitung*” scos la New York în 1852 de emigranți mic-burghezi germani. A apărut sub acest titlu de la 18 martie 1853 pînă la 10 martie 1854.
Marx se referă la articolul calomnios al lui A. Willich „*Doctorul Karl Marx și «Dezvăluirile» sale*”, care a fost publicat în acest ziar în numerele din 28 octombrie și 4 noiembrie 1853. — 466.
- 381 „*Vossische Zeitung*” — titlul prescurtat, după numele proprietarului său, al cotidianului „*Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen*”, care a apărut sub acest titlu la Berlin începînd din 1785. — 466.
- 382 *Procesul Ladendorf* — proces judiciar intentat la Berlin în 1854 democraților mic-burghezi Ladendorf, Gercke, Falkenthal, Levy etc., arestați în 1853 în urma denunțului făcut de Hentze, fost membru al Ligii comuniștilor, care trecuse în serviciul poliției. Pe baza acuzației false de activitate complotistă, ei au fost condamnați la detențiune pe termen de 3 pînă la 5 ani.
Liga morților — organizație conspirativă care a existat la Bremen din deceniul al 5-lea pînă la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea. În 1852 a fost descoperită de poliție. — 467.

- 383 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 498. — 467.
- 384 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 496. — 468.
- 385 Marx parafrazează aici două expresii : 1) „*liniștea este prima îndatorire a cetățeanului*” (cuvinte din apelul adresat de ministrul Prusiei Schulenburg-Kehnert populației din Berlin la 17 octombrie 1806 după înfrângerea de la Jena) și 2) „*sub acest semn vei învinge*” (potrivit istoricului roman Eusebiu din Cezareea, aceasta era inscripția pe care o purta crucea văzută, cică, pe cer de împăratul Constantin I în anul 312, în ajunul victoriei sale asupra lui Maxentiu). — 468.
- 386 „Das Centralfest der Deutschen Arbeiterbildungsvereine in der Westschweiz (Lausanne, 1859)”, Genf, 1859, Marcus Vaney, rue de la Croix d'or. — 469.
- 387 Aluzie la titlul cărții lui K. Vogt apărută în 1851 „Studii cu privire la statele de animale”, scrisă de pe pozițiile materialismului vulgar. — 470.
- 388 Jacob Venedey. „Pro domo und Pro patria gegen Karl Vogt”. Hannover, 1860.
Kobes 1 — poreclă rămasă lui Venedey datorită poeziei lui H. Heine „Kobes I”. În această poezie Heine îl satirizează pe Jacob Venedey ca tipul filistinului. *Kobes* înseamnă în dialectul vorbit la Colonia Jacob (Jacob Venedey era din Colonia). — 471.
- 389 „*Frankfurter Journal*” — cotidian burghez german ; a apărut la Frankfurt pe Main din secolul al XVII-lea pînă în 1903. — 472.
- 390 Aluzie ironică la titlul cărții fiziologului german Büchner „Kraft und Stoff”, apărută în 1855 ; ca și Vogt, Büchner era reprezentant al materialismului vulgar. — 472.
- 391 „Die Schiller-Feier in Genf. Nebst einem Nachtrag enthaltend die diesjährige Todtenfeier für Robert Blum”. — Geneva, 1859. — 472.
- 392 K. Vogt. „Studien zur gegenwärtigen Lage Europas”. Geneva și Berna, 1859. — 473.
- 393 „*Kreuz-Zeitung*” — așa era numit cotidianul german ultrareacționar „*Neue Preussische Zeitung*” deoarece avea pe frontispiciul lui o cruce ; a început să apară la Berlin din iunie 1848, a fost organul camarilei contrarevoluționare de la curte și al iuncherilor prusaci. — 474.
- 394 Este vorba de cartea : „Die Kommunisten in der Schweiz nach den bei Weitling vorgefundenen Papieren. Wörtlicher Abdruck des Kommissionalberichtes an die H. Regierung des Standes Zürich”. Zürich, 1843 ; autorul raportului a fost I. K. Bluntschli. — 480.
- 395 *Asociația culturală a muncitorilor germani din Bruxelles* (sau Asociația muncitorilor germani) a fost întemeiată de Marx și Engels la sfîrșitul lunii august 1847 în scopul educării politice a muncitorilor germani care

locuiau în Belgia și al propagării ideilor comunismului științific în rindurile lor. Sub conducerea lui Marx și Engels și a tovarășilor lor de idei, Asociația a devenit centrul legal de unire a proletarilor revoluționari germani din Belgia și a întreținut o legătură directă cu cluburile muncitorești flamande și valone. Cele mai bune elemente ale Asociației au făcut parte din comunitatea din Bruxelles a Ligii comunistilor. După revoluția burgheză din Franța din februarie 1848, Asociația și-a încetat activitatea în urma arestării și expulzării membrilor ei de către poliția belgiană. — 480.

396 *Sonderbund* (Uniune Separată) — denumire ironică dată — prin analogie cu *Sonderbundul* cantoanelor catolice reacționare din Elveția din deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea — fracțiunii sectare aventuriste Willich-Schapper, care, la 15 septembrie 1850, după scindarea Ligii comunistilor, s-a constituit într-o organizație de sine stătătoare cu propriul ei Organ Central. — 481.

397 *Confederația germană* — uniune de state germane creată la 8 iunie 1815 de Congresul de la Viena. Menținerea a trei duzini de state germane cu rînduielele lor feudal-absolutiste a consfințit fărîmițarea politică și economică a Germaniei și a împiedicat dezvoltarea ei progresistă.

După înfrîngerea revoluției din 1848-1849, între Prusia și Austria a început lupta pentru hegemonie în Germania. Austria tindea spre restabilirea Confederației germane, care se destrămasese de fapt în perioada revoluției; Prusia spera să-și consolideze dominația prin formarea unei confederații a statelor germane sub egida ei. În toamna anului 1850, lupta dintre Austria și Prusia s-a ascuțit ca urmare a conflictului ivit între ele din cauza Kurhessenului. Acțiunile revoluționare din Kurhessen au constituit pentru Austria și Prusia un pretext de a se amesteca în treburile interne ale Kurhessenului, fiecare dintre ele vrînd să-și aroge rolul de pacificatoare a mișcării. Ca răspuns la intrarea trupelor austriece în Kurhessen, guvernul prusian a declarat mobilizarea și a trimis la rîndul său acolo trupe. Sub presiunea țarului Nicolaie I, Prusia a cedat însă în fața Austriei, fără a opune o împotrivire serioasă. — 482.

398 *Bundestag* — organ central al Confederației germane, care își ținea ședințele la Frankfurt pe Main și era format din reprezentanți ai statelor germane. *Bundestagul* a fost un instrument al politicii reacționare a guvernelor germane. — 482.

399 „A treia cronică internațională”, citată de Marx, a fost publicată în „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*” nr. 5-6 din 1850. (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 499-500.)

„*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*” — revistă fondată de Marx și Engels în decembrie 1849; și-a încetat apariția în noiembrie 1850. Revista era organul teoretic și politic al Ligii comunistilor, fiind o continuare a ziarului „*Neue Rheinische Zeitung*”, scos de Marx și Engels în timpul revoluției din 1848-1849. Din martie și pînă în noiembrie 1850 au apărut în total 6 numere ale revistei, printre care un număr dublu (5-6). Revista era redactată la Londra și se tipărea la Hamburg. Majoritatea materialelor (articole, cronici, recenzii) erau scrise de Marx și Engels, care antrenaseră și pe adepții lor W. Wolff, J. Wey-

- demeyer și G. Eccarius să colaboreze la revistă. Dintre lucrările întemeietorilor marxismului au fost publicate în această revistă: „Luptele de clasă în Franța” de Marx, „Campania germană pentru constituția imperiului” și „Războiul țărănesc german” de Engels, precum și o serie de alte lucrări. În lucrările publicate în această revistă, întemeietorii marxismului au făcut bilanțul revoluției din 1848-1849 și au dezvoltat teoria și tactica partidului proletar revoluționar. Revista și-a încetat apariția din cauza oprimirii polițienești din Germania și a lipsei de mijloace materiale. — 482.
- 400 Ședința menționată a Organului Central al Ligii comunistilor a avut loc în ultimele zile ale lunii august 1850. — 485.
- 401 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 521—522. — 485.
- 402 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 524—556. — 485.
- 403 În pamfletul lui Marx „Cavalerul nobilei conștiințe”, în care a fost publicată în întregime această scrisoare, ea poartă data de 22 noiembrie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 533—535). Originalul scrisorii lipsește. — 487.
- 404 Aluzie la o parodie de un autor necunoscut din Grecia antică, „Războiul dintre șoareci și broaște” („Batrahomihomahia”), a epopeii lui Homer.
- În pamfletul „Marii bărbați ai emigrației” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 340-358), Marx și Engels au caracterizat în mod amănunțit Liga de agitație și Clubul emigranților (aici Marx îl numește Liga emigranților), precum și relațiile dintre aceste două organizații mic-burgheze ale emigranților. — 488.
- 405 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 495—498. Marx citează aici și în continuare prima ediție în limba germană a „Manifestului Partidului Comunist”, care a apărut la Londra în februarie 1848. — 490.
- 406 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 65—179. — 491.
- 407 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 478. — 491.
- 408 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 476—477. — 491.
- 409 Marx citează lucrarea sa „Luptele de clasă în Franța. 1848-1850” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 19—20). — 491.
- 410 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 100—102. — 491.

- 411 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, Editura politică, 1958, pag. 239—532. — 491.
- 412 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 500. — 492.
- 413 Marx citează cuvîntarea rostită de el la procesul împotriva Comitetului districtual al democraților din Renania (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 280).
Procesul împotriva Comitetului districtual al democraților din Renania a avut loc la 8 februarie 1849. În fața Curții cu juri din Colonia au compărut K. Marx, K. Schapper și avocatul Schneider II; ei au fost acuzați de instigare la revoltă în legătură cu apelul lansat de acest comitet la 18 noiembrie 1848 de a nu se plăti impozitele, considerînd aceasta ca un mijloc de mobilizare a maselor la lupta împotriva contrarevoluției care se pregătea în Prusia (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 37). Curtea cu juri i-a achitat pe acuzați. Procesele-verbale ale acestui proces au fost publicate în „Neue Rheinische Zeitung” nr. 226, 231, 232 și 233 din 19, 25, 27 și 28 februarie 1849 și în broșură separată: „Zwei politische Prozesse. Verhandelt vor den Februar-Assisen in Köln”. Köln, 1849, Verlag der Expedition der „Neuen Rheinischen Zeitung”. — 492.
- 414 Citat din lucrarea lui K. Marx și F. Engels „Prima cronică internațională” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 237—238). — 493.
- 415 Citat din lucrarea lui K. Marx și F. Engels „A treia cronică internațională” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 475—476). — 493.
- 416 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 479. — 494.
- 417 *Comité du salut public* — vezi adnotarea 147. — 494.
- 418 „*Neue Deutsche Zeitung*” — cotidian democrat care a apărut la Frankfurt pe Main între 1 iulie 1848 și 14 decembrie 1850. Joseph Weydemeyer, militant de seamă al mișcării muncitorești germane, membru al Ligii comuniștilor, a fost unul dintre redactorii ziarului. — 496.
- 419 Citat din articolul lui K. Marx și F. Engels „Gottfried Kinkel” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 324).
Marx și Engels au scris acest articol determinați de comportarea nedemnă în fața tribunalului militar din Rastatt a democratului mic-burghez G. Kinkel, care era acuzat de participare la campania pentru constituția imperiului. Luînd cuvîntul în apărarea sa, la 4 august 1849, Kinkel a încercat să nege participarea lui la mișcarea revoluționară și a preamărit dinastia Hohenzollernilor. — 497.
- 420 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 201—210. — 497.

- 421 Marx compară în mod ironic ziarul lui Kinkel „Der Deutsche Correspondent” cu ziarul francez guvernamental „Moniteur”.
„Moniteur” — titlu prescurtat al cotidianului francez „Le moniteur universel”; a apărut la Paris din 1789 pînă în 1901; din 1799 pînă în 1869 a fost organul oficial al guvernului. — 498.
- 422 Ironizîndu-l pe Vogt, Marx numește broșura acestuia „Procesul intențat de mine lui «Allgemeine Zeitung»” „Lausiade”, adică „Păduchiada” (de la cuvîntul german „Laus” — „păduche”), prin analogie cu poemul satiric al poetului englez de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea Peter Pindar „The Lousiad” — (de la cuvîntul englezesc „louse” — păduche”).
„Lusiada” — epopee de Luis de Camoës, mare poet portughez din epoca Renașterii. — 500.
- 423 Ridiculizînd puterea iluzorie a lui Vogt ca regent imperial (vezi adnotarea 376), Marx compară situația acestuia cu cea a lui Sancho Panza ca pseudogovernator al insulei Barataria din romanul lui Cervantes „Don Quijote”. — 501.
- 424 Vezi lucrarea lui F. Engels „Campania germană pentru constituția imperiului” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 168—171). — 502.
- 425 La 26 august 1848 a fost încheiat între Danemarca și Prusia, care participase numai în mod formal la războiul din Schleswig-Holstein (vezi adnotarea 355), armistițiul de la Malmö, care a redus la zero cuceririle revoluționar-democratice din Schleswig-Holstein, menținînd acolo de fapt dominația Danemaricii. La 16 septembrie 1848, în pofida împotrivirii forțelor democratice din Germania care cereau insistent continuarea războiului revoluționar împotriva Danemaricii, considerînd că acest război era o parte integrantă a luptei duse de poporul german pentru unificarea Germaniei, Adunarea națională de la Frankfurt a ratificat cu o majoritate de 21 de voturi armistițiul. Această hotărîre a stîrnit o puternică indignare în rîndul cercurilor democratice din Germania. La 17 septembrie 1848, într-o suburbie din nord-estul orașului Frankfurt pe Main, la Pfingstweide, a avut loc o mare adunare populară. Cu acest prilej s-a cerut declararea ca trădători de patrie a deputaților care votaseră pentru ratificarea armistițiului de la Malmö și ieșirea elementelor de stînga din Adunarea națională. În timp ce o parte dintre reprezentanții extremei stîngi au fost de acord cu revendicările adunării populare de la Pfingstweide, Karl Vogt s-a pronunțat împotriva adoptării lor. Mișcarea populară provocată de ratificarea armistițiului s-a transformat la 18 septembrie, la Frankfurt pe Main, într-o insurecție care a fost reprimată cu cruzime de trupele guvernamentale. — 504.
- 426 Este vorba de „legea cu privire la ocrotirea Adunării naționale constituante și a funcționarilor puterii centrale”, adoptată de Adunarea națională de la Frankfurt la 9 octombrie 1848, potrivit căreia orice ofensă adusă deputaților Adunării naționale sau reprezentanților puterii centrale (cîrmuitorul provizoriu al imperiului, miniștrii și funcționarii lui) se pedepsea cu închisoarea. Această lege a fost una dintre

măsurile represive luate de majoritatea Adunării naționale și de cîrmuirea imperiului împotriva maselor populare după insurecția din septembrie de la Frankfurt. — 504.

- 427 *Uniunea centrală din martie* de la Frankfurt și filialele ei din diferite orașe ale Germaniei au fost organizate la sfîrșitul lunii noiembrie 1848 de deputații de stînga ai Adunării naționale de la Frankfurt. Uniunile și-au propus ca țel apărarea cuceririlor revoluției din martie 1848 din Germania. Ele erau conduse de democrați mic-burghezi ca Fröbel, Simon, Ruge, Vogt etc. Încă în decembrie 1848, Marx și Engels au biciuit în „*Neue Rheinische Zeitung*” politica echivocă, șovăielnică a liderilor acestor uniuni ale democrației mic-burgheze, arătînd că politica lor nu putea fi decît pe placul dușmanilor revoluției. — 504.
- 428 Citat din articolul lui K. Marx „*Uniunea din martie*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 369—370). — 505.
- 429 Vezi articolul lui K. Marx „*Uniunea din martie de la Frankfurt și «Neue Rheinische Zeitung»*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 396—397). — 506.
- 430 Vezi lucrările lui Engels „*Elberfeld*” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 558—560) și „*Campania germană pentru constituția imperiului*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 126—138). — 506.
- 431 Este vorba de lovitura de stat din Prusia din noiembrie-începutul lui decembrie 1848, care s-a încheiat cu victoria forțelor contrarevoluționare. Ca urmare a loviturii de stat în Prusia s-a constituit guvernul ultrareacționar al lui Brandenburg-Manteuffel și a fost dizolvată Adunarea națională.
„*Neue Preussische Zeitung*” — vezi adnotarea 393. — 506.
- 432 Vezi articolul „*Kreuz-Zeitung*” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 548). — 506.
- 433 Vezi adnotarea 390. — 507.
- 434 *Apelul adresat de Adunarea națională poporului german*, scris de poetul Uhland din însărcinarea democraților moderați, vădea tendința lor de a pune linia lor politică la unison cu cea a burgheziei liberale. Apelul nu propunea nici un program concret de acțiune, ci se limita la chemarea neputincioasă adresată poporului german de a sprijini traducerea în viață a constituției imperiului.
Al doilea apel, propus Adunării naționale de Comisia celor 30, adresa o chemare tot atît de sterilă soldaților statelor germane ale căror cîrmuiri nu mai recunoșteau Adunarea națională sau hotărîrile acesteia să depună jurămint de credință față de constituția imperiului.
Comisia celor 30 a fost creată de Adunarea națională de la Frankfurt la 12 aprilie 1849 pentru a elabora măsuri în vederea traducerii în viață a constituției imperiului, dată fiind poziția neclară a regelui Prusiei Frederic-Wilhelm al IV-lea în problema coroanei imperiale oferite lui de Adunare. Frederic-Wilhelm al IV-lea, care condiționase la început con-

- simțămîntul său de poziția celorlalți suverani germani, a declarat la 28 aprilie 1849 că nu recunoaște constituția imperiului și că renunță la coroana imperială. — 507.
- 435 Aici, ca și în alte locuri unde este vorba de Adunarea națională de la Frankfurt, Marx a folosit dările de seamă stenografiate care au apărut apoi în broșură : „Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Mein“. Frankfurt pe Main, 1848—1849. — 507.
- 436 La începutul lunii mai 1849, la Nürnberg, în Bavaria pe teritoriul Franconiei mijlocii, au avut loc mișcări populare de masă în semn de protest împotriva respingerii de către guvernul Bavariei a constituției imperiului. Mișcărilor au culminat cu o adunare populară grandioasă ținută la Nürnberg la 13 mai 1849, la care au luat parte 50000 de oameni. Karl Vogt, care a participat la adunare, ascunzîndu-și adevăratele păreri sub paravanul unor fraze pseudorevoluționare, i-a sfătuit pe demonstrații să renunțe la acțiuni hotărîtoare împotriva guvernului. Atitudinea trădătoare a lui Vogt și poziția șovăielnică a democraților care conduceau mișcarea au dus la înfrîngerea ei.
- Tinguitorii* (Heuler) — denumire dată în Germania în anii 1848—1849 de democrații republicani constituționaliștilor burgezi, care, la rîndul lor, îi numeau pe primii *tulburătorii* (Wühler). — 510.
- 437 Denumire ironică dată de Marx lui Ludovic Bonaparte, căruia i se oferise titlul de cetățean de onoare al cantonului Thurgau din Elveția, unde își făcuse studiile. — 511.
- 438 „*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*“ — cotidian care a apărut la Colonia de la 1 ianuarie 1842 pînă la 31 martie 1843. Ziarul a fost fondat de reprezentanți ai burgheziei renane cu o stare de spirit opoziționistă față de absolutismul prusian. La acest ziar au fost invitați să colaboreze și unii tineri hegelieni. Din aprilie 1842 Karl Marx a devenit colaborator al lui „*Rheinische Zeitung*“, iar începînd din octombrie același an — unul dintre redactorii lui. În „*Rheinische Zeitung*“ au apărut și o serie de articole ale lui Engels. În timpul cît Marx a fost redactor al lui „*Rheinische Zeitung*“, ziarul a căpătat un caracter democrat-revoluționar tot mai pronunțat. Guvernul a supus pe „*Rheinische Zeitung*“ unei cenzuri deosebit de severe, iar apoi a interzis cu totul apariția lui. — 511.
- 439 „*Morgenblatt*“ — titlul prescurtat al cotidianului literar „*Morgenblatt für gebildete Leser*“, care a apărut la Stuttgart și Tübingen între anii 1807 și 1865. În 1840—1841 ziarul a publicat cîteva corespondențe ale lui F. Engels privind literatura și arta. — 513.
- 440 Este vorba de articolele scrise de H. Heine în deceniile al 4-lea și al 5-lea ale secolului al XIX-lea la Paris pentru ziarul „*Allgemeine Zeitung*“ din Augsburg, precum și de schițele orientalistului german J. Fallmerayer, publicate în același ziar la începutul deceniului al 5-lea. Heine a publicat majoritatea articolelor sale apărute în „*Allgemeine Zeitung*“ în volume intitulate „*Chestiuni franceze*“ (1832) și „*Lutetia*“ (1854). Schițele lui Fallmerayer au apărut în 1845 în 2 volume sub titlul „*Fragmente din Orient*“. — 514.

- 441 Vezi critica făcută de Marx poziției proaustriece a lui „Allgemeine Zeitung” în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, 1962, pag. 308—311.

„New York Daily Tribune” — ziar american care a apărut din 1841 pînă în 1924. A fost întemeiat de cunoscutul ziarist și om politic american Horace Greely. Pînă la jumătatea deceniului al 6-lea al secolului trecut ziarul a fost organul aripii de stînga a whigilor americani, iar apoi al partidului republican. În deceniile al 5-lea și al 6-lea s-a situat pe poziții progresiste și s-a ridicat împotriva sclaviei. La acest ziar au colaborat o serie de scriitori și publiciști americani de seamă; de la sfîrșitul deceniului al 5-lea, unul dintre redactorii lui a fost Charles Dana, care era influențat de ideile socialismului utopic. Din august 1851 și pînă în martie 1862, adică timp de peste 10 ani, Marx a colaborat la „New York Daily Tribune”: un mare număr de articole pentru „New York Daily Tribune” au fost scrise de Engels la rugămintea lui Marx. În articolele publicate de ei în „New York Daily Tribune”, Marx și Engels au tratat cele mai importante probleme privind politica internă și internațională, mișcarea muncitorească, dezvoltarea economică a țărilor europene, expansiunea colonială, mișcarea de eliberare națională din țările asuprite și dependente etc. În perioada de reacțiune care începuse în Europa, Marx și Engels au folosit acest ziar american cu largă răspîndire pentru a demasca pe bază de fapte concrete racilele societății capitaliste, contradicțiile de neîmpăcat care-i sînt inerente, precum și pentru a arăta caracterul limitat al democrației burgheze.

Redacția ziarului „New York Daily Tribune” și-a permis să modifice în mod arbitrar textul articolelor, publicîndu-le uneori fără semnătura autorului ca articole de fond. Marx a protestat în repetate rînduri împotriva acestor procedee ale redacției. Începînd din toamna anului 1857, ca urmare a crizei economice din S.U.A., care s-a răsfrint și asupra situației financiare a ziarului, Marx a fost nevoit să reducă numărul corespondențelor trimise lui „New York Daily Tribune”. Colaborarea lui Marx la acest ziar a încetat definitiv la începutul războiului civil din S.U.A. La ruperea legăturilor lui Marx cu „New York Daily Tribune” a contribuit în mare măsură creșterea în cadrul redacției a influenței adepților unui compromis cu statele sclavagiste, precum și faptul că ziarul s-a abătut de la linia lui progresistă. — 515.

- 442 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, Editura politică, 1962, vol. 13, pag. 612.

Articolul lui Engels „Padul și Rinul”, vol. 13, pag. 245—296; vezi critica teoriei „marii puteri din Europa centrală”, vol. 13, pag. 248—249. — 515.

- 443 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, 1962, pag. 187—192.

„Bas empire” — denumire folosită uneori în literatura istorică pentru Imperiul bizantin și pentru Imperiul roman de mai tîrziu; cu timpul a devenit un nume dat statelor aflate în declin sau pe cale de a se descompune. — 515.

- 444 La începutul lunii aprilie 1859, Vogt a trimis lui Freiligrath și altor persoane „Programul” său politic, în care făcea propagandă în spirit bonapartist pentru neutralitatea statelor care făceau parte din Confederația germană în apropiatul război dintre Franța și Austria. — 515.

- 445 „*Hansard's Parliamentary Debates*” — dări de seamă ale ședințelor celor două Camere ale parlamentului englez ; ele își trag numele de la editorul Thomas Kerson Hansard, care le-a publicat regulat începând din 1803.
- Cărțile albastre (Blue Books) — denumire generică dată publicațiilor care cuprind materiale ale parlamentului englez și documente diplomatice ale ministerului de externe. Cărțile albastre, numite astfel din pricina copertilor lor albastre, au început să fie editate în Anglia încă din secolul al XVII-lea. Ele reprezintă principalul izvor oficial al istoriei economice și diplomatice a acestei țări. — 517.
- 446 Vezi seria de articole ale lui K. Marx „Lordul Palmerston” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 365—435).
- „*The People's Paper*” — săptăminal cartist fondat în mai 1852, la Londra, de către E. Jones, unul dintre conducătorii cartismului revoluționar, prieten al lui Marx și Engels. Din octombrie 1852 și până în decembrie 1856, ziarul a avut printre colaboratorii săi pe Marx și Engels, care dădeau ajutor și la redactarea lui. În afară de articolele scrise de Marx și Engels în mod special pentru el, ziarul reproducea principalele articole publicate de ei în „*New York Daily Tribune*”. În această perioadă, „*The People's Paper*” a apărut în mod consecvent interesele clasei muncitoare și a propagat ideile socialismului. Apropierea lui Jones de radicalii burgezi a dus la încetarea colaborării lui Marx și Engels la „*People's Paper*” și a provocat o rupere temporară a relațiilor lor cu Jones. În iunie 1858 ziarul a încăput pe mâinile unor oameni de afaceri burgezi. — 517.
- 447 Este vorba de cel de-al treilea articol al lui Marx din seria de articole „Lordul Palmerston” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 382—394), care a fost reprodus la 26 noiembrie 1853 de „*Glasgow Sentinel*” sub titlul „Palmerston și Rusia”. În decembrie 1853 articolul a apărut în editura „*Tucker*” sub formă de broșură cu același titlu. Seria „*Political Flytheets*” apărută în 1855 tot la „*Tucker*” cuprinde și acest articol, intitulat însă de astă dată : „Palmerston și Polonia.” — 517.
- 448 Lucrarea lui K. Marx „Căderea Karsului” a fost publicată în ziarul „*The People's Paper*” în numerele din 5, 12, 19 și 26 aprilie 1856 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 11, Editura politică, 1961, pag. 645—681).
- Comitetele pentru afaceri străine (Foreign Affairs Committees) — organizații politice create de Urquhart și adepții lui în deceniile al 5-lea și al 6-lea ale secolului al XIX-lea într-o serie de orașe din Anglia în special pentru a lupta împotriva politicii lui Palmerston. — 517.
- 449 Este vorba de introducerea neterminată la lucrarea de istorie a diplomației Angliei și Rusiei din secolul al XVIII-lea pe care intenționa să o scrie K. Marx ; a apărut prima oară în „*Sheffield Free Press*” și în „*Free Press*” din Londra în iunie 1856-aprilie 1857 sub titlul „*Revelations of the Diplomatic History of the 18th Century*”. În 1899 fiica lui Marx, Eleanor Aveling, a publicat la Londra această introducere sub titlul „*Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century*”.
- „*The Free Press*” apărea la Londra între anii 1855 și 1865, iar „*The Sheffield Free Press*” — la Sheffield între anii 1851 și 1857 ; ambele erau ziare burgeze engleze, scoase de Urquhart și adepții lui. — 517.

- 450 „*The Morning Star*” — cotidian englez, organul de presă al liber-schimbistilor, apărea la Londra între anii 1856 și 1869.
 Școala manchesteriană, curent economic care exprima interesele burgheziei industriale. Adepții acestui curent, liber-schimbistii, militau pentru libertatea comerțului și pentru neamestecul statului în viața economică. Centrul de agitație al liber-schimbistilor era la Manchester, unde în fruntea acestei mișcări se aflau doi fabricanți de textile, Cobden și Bright, care în 1838 au organizat liga împotriva legilor cerealelor. În deceniile al 5-lea și al 6-lea liber-schimbistii au format o grupare politică aparte, care a format mai târziu aripa de stînga a partidului liberal. — 517.
- 451 „*Die Neue Zeit*” — ziar muncitoresc, organul de presă al emigranților germani; a apărut la Londra din iunie 1858 pînă în aprilie 1859.
 „*Hermann*” — titlul prescurtat al săptămînalului „*Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London*”, organul de presă al democraților mic-burghezi germani, care apărea în limba germană la Londra din 1859; din ianuarie pînă în iulie 1859 Gottfried Kinkel a fost redactor al lui. — 517.
- 452 „*Die Hornisse*” — ziar german, scos între anii 1848 și 1850 la Kassel de democrații mic-burghezi Heise și Kellner; între anii 1848 și 1849 la ziar a colaborat și Biscamp. — 518.
- 453 *Mormonii* — membrii unei secte religioase, înființată în 1830 în S.U.A. Fondatorul ei, Joseph Smith (1805—1844), a scris „*Cartea lui Mormon*”, inspirată, chipurile, de o revelație divină. În această carte, care abundă în plâsmuiri fantastice, se povestește, în numele prorocului Mormon, despre o emigrare a triburilor izraelite în America care ar fi avut loc în antichitate. — 519.
- 454 Aceste cuvinte nu sînt luate de la Müllner, ci de la Grillparzer. Vezi F. Grillparzer „*Ahnfrau*”, actul 3. — 520.
- 455 În nr. 158 al lui „*Allgemeine Zeitung*” din 7 iunie 1859 a apărut scrisoarea lui Jacob Venedey în care erau demascate în special legăturile lui Vogt cu prințul Joseph Napoléon. — 521.
- 456 Vezi adnotarea 388. — 521.
- 457 Marx îl numește cu ironie pe Vogt „*Mindrer des Reichs*” — adept al micșorării imperiului —, în opoziție cu titlul împăraților germani „*Mehrer des Reichs*” — cel care mărește imperiul —, folosit în evul mediu. Vezi, de asemenea, pag. 566 din acest volum.
 Presa care milita pentru o Germanie mică („*Kleindeutsche Presse*”) reflecta poziția adepților creării unei Germanii mici, adică ai unificării Germaniei fără Austria, sub hegemonia Prusiei. — 522.
- 458 Vezi „*Allgemeine Zeitung*” nr. 300 din 27 octombrie 1859. — 527.
- 459 „*Stimmen der Zeit*” — revistă mic-burgheză germană lunară scoasă de A. Kolatschek între 1858 și 1862, la început la Gotha, iar apoi concomitent la Weimar, Leipzig și Heidelberg.
 „*Monatsschrift*” — titlul prescurtat al revistei mic-burgheze germane „*Deutsche Monatsschrift für Politik, Wissenschaft, Kunst und Le-*

- ben", scoasă de A. Kolatschek în 1850 la Stuttgart și în 1851 la Bremen. — 527.
- 460 „*Daily Telegraph*” — cotidian liberal englez din deceniul al 9-lea al secolului al XIX-lea, ziar conservator; sub această denumire a apărut la Londra din 1855 până în 1937; din 1937, după fuzionarea cu ziarul „Morning Post”, apare sub titlul „Daily Telegraph and Morning Post”. — 529.
- 461 Săptăminalul umoristic german „*Fliegende Blätter*” a popularizat în 1844 două figuri comice: Eisele și Beisele. O dată cu descrierea călătoriei prin Germania întreprinsă de dr. Eisele în tovărășia baronului Beisele, cititorului i se prezintă și o culme a ridicolului, prostiei și a absurdității. — 531.
- 462 „Correspondence respecting the Affairs of Italy. January to May 1859. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. 1859”. Londra. — 534.
- 463 *Porte Saint-Martin* — teatrul din Paris în apropierea căruia, în ziua loviturii de stat din decembrie 1851, a avut loc măcelărirea republicanilor pusă la cale de clica militaristă bonapartistă. — 535.
- 464 *Războiul pentru succesiunea la tronul Austriei* — vezi adnotarea 43.
Războiul de șapte ani — vezi adnotarea 46. — 535.
- 465 *Tratatul de la Basel* — vezi adnotarea 193. — 535.
- 466 Marx se referă la tratatul secret încheiat la 3 ianuarie 1815, în timpul Congresului de la Viena, între Franța, Austria și Anglia împotriva Rusiei și Prusiei, cu scopul de a împiedica Prusia să acapareze toate posesiunile regelui Saxoniei și de a evita alipirea la Rusia a întregului teritoriu al fostului ducat al Varșoviei. Încheierea acestui tratat secret reflecta agravarea extremă a contradicțiilor dintre fostele participante la coaliția împotriva lui Napoleon, contradicții care erau pe punctul de a duce la un conflict deschis între ele. — 535.
- 467 Este vorba de acordul dintre Austria și Anglia încheiat de Metternich și Castlereagh în octombrie 1821 în timpul vizitării Hanovrei de către regele George al IV-lea al Angliei. Acordul era îndreptat împotriva politicii Rusiei în problema greacă. — 535.
- 468 *Pacea de la Villafranca* — vezi adnotarea 325. — 536.
- 469 Este vorba de pacea de la Satu-Mare încheiată între Habsburgii și nobilimea ungară la 1 mai 1711, în urma înfringerii mișcării de eliberare națională din Ungaria. Pacea de la Satu-Mare a consolidat puterea Habsburgilor în Ungaria și dominația nobilimii ungare asupra țăranilor. În același timp, prin pacea de la Satu-Mare Habsburgii au făcut nobilimii ungare o serie de concesiuni politice. — 536.
- 470 Este vorba de Convenția de la Londra din 15 iulie 1840 semnată de Anglia, Rusia, Austria și Prusia pe de o parte și Turcia pe de altă parte, prin care se prevedea acordarea unui ajutor militar sultanului Turciei împotriva pașei Muhamed-Ali, cirmuitorul Egiptului, care era sprijinit de Franța. Convenția de la Londra oglindea rivalitatea dintre puterile europene, mai ales dintre Anglia, Franța și Rusia, în lupta lor pentru hegemonia în Orientul Apropiat. — 537.

- 471 Printr-un tratat încheiat între guvernul englez și guvernul Regatului celor două Sicilii (Regatul Neapolelui) în 1816, acesta din urmă se obliga să nu acorde altor țări privilegii comerciale care ar leza interesele Angliei. În 1838 regele Neapolelui a acordat unei companii franceze monopolul asupra extracției sulfului din Sicilia, ceea ce a provocat protestele vehemente ale Angliei. Pentru a-l sili pe regele Neapolelui să renunțe la hotărîrea sa, guvernul Angliei a ordonat în 1840 flotei ei din Marea Mediterană să înceapă operațiunile militare. Neapolul a fost nevoit să satisfacă pretențiile Angliei. — 537.
- 472 În august 1858 a fost încheiată o convenție între Rusia și Regatul Sardiniei prin care societatea rusă de navigație și comerț primea dreptul de a folosi temporar partea de răsărit a portului Villafranca de la Marea Mediterană, în apropiere de Nisa, pentru staționarea navelor, repararea și alimentarea lor cu combustibil.
- În 1853 Prusia a cumpărat de la ducatul de Oldenburg o porțiune din coasta Golfului Jade pentru construirea unui port militar (portul a fost construit în anii 1855—1869 și a primit numele de Wilhelmshafen). — 538.
- 473 „La vraie question. France — Italie — Autriche”. Paris, 1859. — 538.
- 474 În februarie 1846, în ținuturile poloneze s-a pus la cale o insurecție pentru eliberarea națională a Poloniei. Principalii ei inițiatori au fost democrații-revoluționari polonezi (Dembovski și alții). Dar din cauza atitudinii trădătoare a elementelor șleahviste și a arestării conducătorilor mișcării de către poliția prusiană, insurecția generală a fost zădărnicită și nu s-au înregistrat decît izbucniri revoluționare răzlețe. Numai la Cracovia, declarată în 1815, potrivit condițiilor tratatului de la Viena, oraș liber, sub protectoratul Austriei, Rusiei și Prusiei, insurgenții au reușit să obțină victoria la 22 februarie și să formeze un guvern național. Acesta a lansat un manifest prin care se desființau serviciile feudale. Insurecția din Cracovia a fost reprimată la începutul lunii martie 1846. În noiembrie 1846, Austria, Prusia și Rusia au semnat un tratat prin care Cracovia era anexată la Imperiul austriac. — 539.
- 475 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 382—394. — 539.
- 476 „La foi des traités, les puissances signataires et l'empereur Napoléon III”. Paris, 1859. — 540.
- 477 Este vorba de ucuzul din 8 (20) noiembrie 1847, potrivit căruia, atunci cînd moștile erau scoase la licitație publică pentru datorii, țărani iobagi aveau dreptul să se răscumpere cu pămînt cu tot (amănunte despre aceasta vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 12, Editura politică, 1962, pag. 686—687). — 540.
- 478 Vezi Karamzin. „Istoria statului rus”, vol. XI, Petersburg, 1835, cap. 1, pag. 23. — 541.
- 479 P. Dolgoroukow. „La vérité sur la Russie”. Paris, 1860. — 541.
- 480 Căutînd să-și consolideze influența în Balcani, Rusia sprijinea mișcarea de eliberare națională a popoarelor din această regiune îndreptată

împotriva dominației turcești. Împreună cu Franța, care voia și ea să-și consolideze influența în Balcani, Rusia a sprijinit năzuința justă a Moldovei și a Țării Românești de a se uni și a crea statul național român. — 541.

- 481 „*Preussisches Wochenblatt*” — ziar săptăminal german de orientare conservatoare; a apărut la Berlin între anii 1851 și 1861. — 541.
- 482 *Congresul de la Nemirov*, care a avut loc în localitatea ucraineană Nemirov între 15 august și 11 noiembrie 1737, a fost convocat din inițiativa Turciei în timpul războiului ruso-turc (1735—1739), în care a intrat în 1737 și Austria de partea Rusiei. Una din condițiile în vederea încheierii tratatului de pace formulate de împuterniciții Rusiei a fost recunoașterea independenței Principatelor dunărene sub protectoratul Rusiei. Turcia a respins majoritatea propunerilor făcute la congres și a reluat operațiile militare.
- Congresul de la Focșani* a avut loc între 27 iulie și 28 august 1772. Scopul acestui congres a fost încetarea războiului ruso-turc început de Turcia în 1768. Rusia a propus, printre altele, să se acorde independența Principatelor dunărene sub protectoratul comun al puterilor europene. Turcia a respins însă propunerile împuterniciților ruși. Congresul s-a încheiat fără nici un rezultat, și operațiile militare au fost reluate. — 542.
- 488 Vezi adnotarea 177. — 542.
- 484 *Regulamentul organic din 1831* — prima constituție a Principatelor dunărene adoptată la propunerea lui *P. D. Kisselev*, șeful administrației rusești din Principatele dunărene, ocupate de trupele rusești în conformitate cu stipulațiile tratatului de pace de la Adrianopol din 1829 prin care s-a încheiat războiul ruso-turc din 1828—1829. — 542.
- 485 *Eteria* (mai precis „*Philike Hetairia*”) — societate greacă conspirativă, creată în 1814, avînd centrul la Odesa și secții în toate marile orașe din Grecia; își propunea ca obiectiv pregătirea unei răscoale armate împotriva dominației turcești. Guvernul țarist sprijinea în secret „*Eteria*”. — 543.
- 486 Despre intervenția lui Ludovic al XVIII-lea în Spania, vezi adnotarea 224. — 543.
- 487 *Bătălia de la Navarin* (în prezent Pylos, oraș și port în Grecia) a avut loc la 20 octombrie 1827 între flota turco-egipteană și escadrele unite ale Angliei, Franței și Rusiei de sub comanda amiralului englez *E. Codrington*. Aceste escadre fuseseră trimise în apele grecești de către puterile europene în vederea unei mediații cu forța în războiul dintre Turcia și răsculații greci. Bătălia, care a început după ce comandamentul turc a refuzat să înceteze represaliile sălbatice împotriva populației grecești, s-a soldat cu nimicirea completă a flotei turco-egiptene și a grăbit începerea războiului ruso-turc din 1828—1829, care s-a încheiat cu victoria Rusiei. În bătălia de la Navarin, un rol remarcabil a avut escadra rusă, în special vasul amiral „*Azov*” de sub comanda lui *M. P. Lazarev*. — 543.

- 488 „*The Times*” — mare cotidian englez de orientare conservatoare, apare la Londra din 1785. — 544.
- 489 „*Tinăra Italie*” — organizație conspirativă a revoluționarilor burghezi italieni, care a existat între anii 1831 și 1848; a fost creată de Mazzini și avea ca scop lupta pentru unificarea „de jos” (pe cale revoluționară) a Italiei și formarea unei republici italiene. — 544.
- 490 Este vorba de tratativele duse, prin mijlocirea lui Nicolaie I, de reprezentanții Prusiei și ai Austriei, care s-au ținut în octombrie 1850 la Varșovia în scopul reglementării relațiilor dintre cele două țări, a căror luptă pentru hegemonie în Germania se ascuțise după revoluția din 1848—1849 în special în urma conflictului din pricina Kurhessenului (vezi adnotarea 397) și a Schleswig-Holsteinului. În pofida tratatului de pace dintre Prusia și Danemarca încheiat în iulie 1850 la Berlin, în urma căruia în Schleswig-Holstein s-a creat din nou o situație revoluționară, Prusia a continuat să acorde ducatelor ajutor în lupta lor împotriva Danemaricii. Când primul ministru austriac Schwarzenberg a cerut să se trimită trupe austriece în Schleswig-Holstein pentru a pacifica ambele ducate, guvernul prusian s-a împotrivit. Împăratul Nicolaie I, care nu dorea întărirea Prusiei și urmarea menținerea fărâmițării feudale a Germaniei, a lăsat să se înțeleagă la Varșovia că el sprijină cu hotărâre Austria. Conflictul dintre Prusia și Austria a fost aplanat la sfârșitul lunii noiembrie 1850, în cursul tratatelor duse de șefii ambelor guverne în orașul ceh Olomouc. Potrivit acordului de la Olomouc, semnat la 29 noiembrie 1850, Prusia trebuia să renunțe la hegemonia în Germania și să cedeze în fața Austriei în legătură cu Schleswig-Holsteinul și Kurhessenul. În urma acestui acord, Austria a trimis un corp de armată în Holstein. — 545.
- 491 Este vorba de depeșa lui Pozzo di Borgo, ambasadorul rus în Franța, către cancelarul rus, contele Nesselrode, la 16 (4) octombrie 1825. Depeșa era un răspuns la circulara trimisă de Nesselrode din însărcinarea lui Alexandru I, la 18 (6) august 1825 și în care li se cerea ambasadorilor ruși în străinătate să facă o apreciere a politicii duse de puterile apusene față de Rusia în problema orientală și a liniei urmate de diplomația rusă. — 545.
- 492 Th. Lapinski. „*Feldzug der Ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849*”. Hamburg, 1850. — 548.
- 493 B. Szemere. „*Hungary, from 1848 to 1860*”. Londra, 1860. — 549.
- 494 Este vorba de harta „Ținuturile slave”, alcătuită de slavistul ceh Pavel Josef Šafařík pentru cartea sa „Etnografia slavă” („*Slovanský národopis*”), apărută în 1842. — 551.
- 495 „*Pensiero ed Azione*” — organ al democraților burghezi italieni, care apărea sub redacția lui Mazzini; a apărut de două ori pe lună între anii 1858 și 1859 la Londra și în 1860 la Lugano și Genova.
- Mai jos este citat manifestul lui Mazzini, pe care Marx l-a tradus în limba engleză și l-a publicat cu o scurtă introducere în „*New York Daily Tribune*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, 1962, pag. 397—402). — 553.

- 498 „*Cîntul despre Ludovic*” — poezie epică a unui poet medieval necunoscut, scrisă la sfîrșitul secolului al IX-lea în dialectul francon. Poezia constituie un panegiric la adresa regelui francilor, Ludovic al III-lea, și slăvește victoria acestuia asupra normanzilor în 881. — 554.
- 497 La 11 iunie 1849, conducătorul democraților mic-burghezi Ledru-Rollin a propus Adunării legislative ca președintele Ludovic Bonaparte și miniștrii lui să fie deferiți tribunalului pentru încălcarea constituției prin asedierea Romei de către trupele franceze, cu scopul de a distruge Republica romană și a restabili puterea laică a papei. Deoarece majoritatea conservatoare a Adunării a respins această propunere, democrații mic-burghezi au încercat să organizeze la 13 iunie 1849 o demonstrație de masă ca protest împotriva încălcării constituției. Demonstrația a fost împrăștiată de trupele guvernamentale. Conducătorii de frunte ai Montagnei — fracțiunea mic-burgheză din Adunarea legislativă — s-au văzut deposezați de mandatele de deputați și supuși unei prigoane; o parte dintre ei au emigrat. Evenimentele de la 13 iunie au dezvăluit atitudinea șovăielnică a conducătorilor Montagnei și incapacitatea lor de a conduce mișcarea revoluționară a maselor populare (vezi în legătură cu aceasta K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 36—65). — 555.
- 498 „*Napoleon cel Mic*” — poreclă dată lui Ludovic Bonaparte de Victor Hugo într-o cuvîntare rostită de acesta în fața Adunării legislative franceze în 1851; după apariția pamfletului lui Hugo „*Napoleon cel Mic*” („*Napoléon le Petit*”), publicat în 1852, această poreclă a căpătat o largă răspîndire. — 556.
- 499 În 1852, guvernul francez a elaborat un plan de scoatere a negrilor din Africa, inclusiv din posesiunile portugheze din Africa, pentru a-i folosi la muncă pe plantațiile din coloniile franceze din Indiile occidentale. Înfăptuirea acestui plan, care ar fi însemnat de fapt o reînviere a negoțului cu sclavi, a dus la un conflict între Franța și Portugalia. — 557.
- 500 Prin „*lois de sûreté publique*” (legile cu privire la siguranța publică), Marx se referă la așa-numita „lege cu privire la suspecți”, adoptată de Adunarea legislativă la 19 februarie 1858. Legea acorda guvernului și împăratului dreptul neîngrădit de a întemnița și deporta în diferite localități din Franța și Algeria sau a expulza definitiv de pe teritoriul Franței toate persoanele bănuite de atitudine dușmănoasă față de cel de-al doilea Imperiu. — 557.
- 501 Decretul din 27 ianuarie 1858 împărțea, după exemplul Spaniei, în care comandantii districtelor militare — căpităniile-generale — aveau depline puteri, teritoriul celui de-al doilea Imperiu în 5 districte militare, fiecare din ele avînd în frunte un mareșal.
- Decretul cu privire la regență și la instituirea Consiliului secret a fost emis la 1 februarie 1858, la scurt timp după atentatul lui Orsini împotriva lui Napoleon al III-lea. Consiliul secret, din care făcea parte și Pélissier, urma să funcționeze ca un consiliu de regență în cazul urcării pe tron a fiului minor al împăratului. — 577.

- 502 Napoleon al III-lea era fiul fratelui lui Napoleon I, Ludovic Bonaparte, care a ocupat tronul Olandei între 1806 și 1810. Numindu-l pe Napoleon al III-lea „nepotul bătăliei de la Austerlitz”, Marx face aluzie la faptul că lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a coincis cu aniversarea bătăliei de la Austerlitz (2 decembrie 1805), în care Napoleon I a zdrobit trupele aliate ruso-austriece. — 557.
- 503 La sfârșitul anului 1858, publicistul francez Montalembert a fost dat în judecată pentru un articol scris de el, în care condamna regimul celui de-al doilea Imperiu. Când Napoleon al III-lea a vrut să-l grațieze, Montalembert a refuzat, cerind achitarea. Marx compară în ironie acest proces cu cel intentat lui John Hampden, unul dintre conducătorii revoluției burgheze din Anglia din secolul al XVII-lea, care în 1636 a refuzat să plătească perceptoilor regali „banii pentru corăbii” sub motiv că acest impozit nu a fost aprobat de Camera comunelor. Procesul intentat lui Hampden a contribuit într-o măsură considerabilă la creșterea opoziției împotriva absolutismului în Anglia.
- În broșura „La Justice poursuivie par L'Eglise”, publicată în 1858 la Bruxelles, Proudhon, făcând o paralelă între dinastiile Bonaparte și Orléans, prefera principiile de guvernare proclamate de dinastia Orléans, — cu condiția de a se introduce unele reforme democratice. Marx compară în ironie această condiție cu Acte additionel (Actul adițional), emis de Napoleon I în Franța în 1815, după întoarcerea lui de pe insula Elba. — 558.
- 504 Este vorba de insurecția republicană a unităților militare din Châlons-sur-Saône de la 6 martie 1858, care a fost înfrântă. — 558.
- 505 În februarie 1858, sub presiunea amenințărilor guvernului francez, care acuza Anglia că dă azil emigranților politici, Palmerston a prezentat în Camera comunelor bill-ul cu privire la străini, potrivit căruia orice persoană, indiferent dacă era vorba de englezi sau de străini, era aspru pedepsită în cazul că ar fi participat la vreun complot. Sub presiunea unei largi mișcări de protest, Camera comunelor a respins acest bill, iar Palmerston s-a văzut nevoit să demisioneze. — 558.
- 506 Este vorba de tratatul secret încheiat în iulie 1858 la Plombières (Franța) între Napoleon al III-lea, împăratul Franței, și Cavour, primul ministru al Sardiniei, cu privire la alianța dintre Franța și Regatul Sardiniei (Piemont) în războiul împotriva Austriei. Napoleon al III-lea i-a promis lui Cavour ajutor militar în vederea eliberării Lombardiei și Veneției de sub dominația Austriei și alipirea lor la Regatul Sardiniei, care trebuia să cedeze în schimb Franței Savoia și Nisa. În cursul întrevederii de la Plombières a fost rezolvată problema războiului pornit de Franța și Sardinia împotriva Austriei în aprilie 1859 (vezi adnotarea 325).
- În toamna anului 1858, Palmerston, care conducea pe atunci opoziția whigilor făcută guvernului tory Derby-Disraeli, a fost invitat de Napoleon al III-lea la Compiègne pentru a-și expune poziția lui în legătură cu apropiatul război al Franței împotriva Austriei. În cursul întrevederii, Palmerston nu a obiectat nimic împotriva alungării austriecilor din Italia. — 559.

- 507 Aluzie la cartea lui Ludovic Bonaparte, care a apărut la Paris în 1839 (Napoléon-Louis Bonaparte. „Des idées napoléoniennes”. Paris, 1839). — 559.
- 508 „*The Economist*” — revistă săptăminală engleză pentru probleme economice și politice, fondată la Londra în 1843; organ al marii burghezii industriale. — 560.
- 509 „Napoléon III et la question roumaine”. Paris, 1859. — 562.
- 510 E. About. „La Prusse en 1860”. Paris, 1860. — 562.
- 511 „Correspondence secrète et confidentielle de Napoléon”. 7 vols. Paris, 1817. — 563.
- 512 *Parada cirnașilor* — denumire ironică dată de Marx parăzii militare organizate de Ludovic Bonaparte la 10 octombrie 1850 pe cîmpia de la Satory, în apropiere de Versailles, cu ocazia căreia soldații și ofițerii au fost ospătați cu cirnași, vinat, șampanie și țigări. Aceasta a constituit o încercare de a cîștiga armata pentru lovitura de stat plănuită.
Despre *campania din Italia și expediția din Egipt* a lui Bonaparte, vezi adnotările 81 și 83.
Despre *aventura de la Strasbourg și expediția la Boulogne* a lui Ludovic Bonaparte, vezi adnotarea 345.
Optsprezece brumar — vezi adnotarea 84. — 563.
- 513 Este vorba de Tratatul de la Paris — tratat de pace semnat la 30 martie 1856 la Congresul de la Paris de reprezentanții Franței, Angliei, Austriei, Sardiniei, Prusiei și Turciei, pe de o parte, și ai Rusiei, pe de altă parte. Prin acest tratat se încheia războiul Crimeii din anii 1853-1856. Rusia, care fusese înfrîntă în război, trebuia să cedeze gurile Dunării și o parte din Basarabia de sud, să renunțe la protectoratul asupra Principatelor dunărene, să fie de acord cu neutralizarea Mării Negre, ceea ce însemna: libertatea de navigație pe Marea Neagră a vaselor comerciale ale tuturor statelor, închiderea strîmtorilor pentru trecerea vaselor militare străine și interdicția pentru Rusia și Turcia de a avea pe Marea Neagră arsenale maritime militare și flotă militară; în schimbul Sevastopolului și al celorlalte orașe cucerite de aliați în Crimeea, Rusia restituia Turciei Karsul. La congres, Franța n-a sprijinit pretențiile Angliei de a răpi Rusiei Caucazul și pretențiile Austriei ca Basarabia să fie alipită la Turcia. Apropierea dintre Franța și Rusia, care s-a observat la congres, s-a accentuat în cursul anilor următori. — 563.
- 514 Bazancourt. „L'Expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol”. Tomes I-II. Prima ediție a apărut la Paris în 1856. — 564.
- 515 *Războiul de 30 de ani* — vezi adnotarea 40. — 568.
- 516 Aluzie la *Tratatul de pace de la Campoformio* din 17 octombrie 1797 — vezi adnotarea 152. — 571.
- 517 „La politique anglaise”. Paris, 1860. — 575.

- 518 *Consiliul cantoanelor* — una dintre cele două Camere ale Adunării federale (parlamentul) a Elveției. Cealaltă Cameră se numește Consiliul național. — 575.
- 519 *Neuchâtel* (denumirea germană Neuenburg) — din 1815 canton elvețian (în trecut un mic principat vasal al Hohenzollernilor prusieni), care se afla, totodată, sub suzeranitatea monarhiei prusiene. În urma revoluției burgheze din februarie 1848, Neuchâtelul a fost proclamat republică independentă de Prusia. Aceasta a dus la un conflict grav între Prusia și Republica elvețiană, care s-a acutizat în special în toamna anului 1856, cind autoritățile elvețiene au arestat pe participanții la rebeliunea regalistă nereușită din Neuchâtel, sprijinită de regele Prusiei. În primăvara anului 1857, datorită amestecului diplomatic al altor puteri, îndeosebi al Franței, conflictul a fost aplănat; regele Prusiei a fost nevoit să renunțe la pretențiile sale asupra Neuchâtelului, iar guvernul elvețian i-a eliberat pe regaliștii arestați. — 576.
- 520 *Sonderbund* — uniune separată a șapte cantoane catolice din Elveția, înapoiate din punct de vedere economic, înființată în 1843 cu scopul de a se împotrivi transformărilor burgheze progresiste în Elveția și de a apăra privilegiile bisericii și ale iezuiților. Hotărîrea Dietei elvețiene din iulie 1847 de a dizolva Sonderbundul a servit acestuia drept pretext de a porni, la începutul lunii noiembrie, ostilitățile împotriva celorlalte cantoane. La 23 noiembrie 1847, trupele Sonderbundului au fost zdrobite de trupele guvernului federal. În timpul războiului dus de Sonderbund, puterile reacționare din Europa apuseană — Austria și Prusia — au încercat să se amestece în treburile Elveției în favoarea Sonderbundului. Guvernul lui Ludovic-Filip a sprijinit de fapt aceste puteri, apărînd Sonderbundul.
- Valea Dappe* — vale muntoasă situată la granița dintre cantonul elvețian Waadt și Franța. La Congresul de la Viena din 1814-1815, această vale a fost recunoscută ca teritoriu elvețian, dar mai târziu Franța a refuzat să recunoască această hotărîre. Pînă în 1862, din cauza importanței sale strategice, valea Dappe a constituit obiectul unor conflicte permanente între Franța și Elveția. În 1862, Elveția, primind de la guvernul lui Ludovic Bonaparte o compensație teritorială, a cedat Franței o parte din această vale. — 577.
- 521 Într-o notă din 14 martie 1859 adresată unei serii de state, Consiliul federal elvețian a declarat că, în cazul unui război în Italia, Elveția va apăra inviolabilitatea și neutralitatea teritoriului ei și, că în baza hotărîrilor Congresului de la Viena, va ocupa teritoriul neutru al Savoiei (Savoia de nord).
- Congresul de la Viena, care a proclamat „neutralitatea veșnică” a Elveției prin actul său final (Schlussakte) din 9 iunie 1815, declara neutre provinciile Chablais și Faucigny din Savoia de nord și acorda Elveției dreptul ca, în caz de război sau al unor conflicte armate între statele vecine cu ea, forțele armate ale Elveției să ocupe aceste provincii, Regatul Sardiniei fiind obligat în acest caz să-și retragă de acolo trupele. — 577.
- 522 În motoul la capitolul respectiv, Marx citează poezia epică germană „Klage” din evul mediu a unui autor necunoscut, scrisă în secolul al XII-lea; această poezie constituie un fel de anexă la „Cintecul Nibelungilor”.

- „*Iwein, sau cavalerul cu leul*” — povestire în versuri a poetului german din evul mediu Hartmann von Aue, avînd ca temă renunțarea la fericirea personală cînd este în joc salvarea onoarei; este o prelucrare în limba germană a romanului cu același titlu al scriitorului francez din prima jumătate a secolului al XII-lea Chrétien de Troyes. — 585.
- 523 „*Cronica împăraților*” — epopee germană din evul mediu (secolul al XII-lea), care redă într-o formă semilegendară istoria împăraților romani și germani începînd din timpul lui Cezar pînă în 1147. Drept autor al poeziei în forma în care s-a păstrat pînă în zilele noastre este considerat poetul german Konrad, care a trăit în prima jumătate a secolului al XII-lea. — 586.
- 524 „*Le Siècle*” — cotidian francez, care a apărut la Paris din 1836 pînă în 1939. În deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea, el era exponentul acelei părți a micii burghezii care se mulțumea să revendice reforme constituționale moderate; în deceniul al 6-lea era un ziar republican moderat. — 587.
- 525 „*Le Constitutionnel*” — cotidian burghez francez; a apărut la Paris din 1815 pînă în 1870; în deceniul al 5-lea a fost organul aripii moderate a orléaniștilor; în perioada revoluției din 1848-1849 a exprimat vederile burgheziei contrarevoluționare grupate în jurul lui Thiers; după lovitura de stat din decembrie 1851 — ziar bonapartist. — 587.
- 526 „*Revue de Genève*” — titlul prescurtat al ziarului burghez elvețian „*Revue de Genève et Journal Suisse*” — organ al partidului radical, care a apărut în limba franceză sub acest titlu la Geneva din 1842 pînă în 1861. În perioada celui de-al doilea Imperiu din Franța, a avut o orientare bonapartistă. După ce în 1861 s-a contopit cu ziarul „*La Nation suisse*”, a apărut sub titlul „*La Nation suisse*”, avînd subtitlul „*Revue de Genève, Journal la Suisse*”. — 588.
- 527 Prințul Napoleon (Plon-Plon) a comandat în 1854 o divizie în Crimeea. Neavînd suficiente aptitudini militare și nebucurîndu-se de popularitate în cadrul armatei, sub pretextul că este bolnav, prințul Napoleon a căutat să se eschiveze de la conducerea operațiunilor militare, iar apoi s-a întors cu de la sine putere la Paris. — 590.
- 528 Marx face aluzie la zvonurile care au circulat la nașterea lui Napoleon al III-lea, potrivit cărora el nu era fiul legitim al regelui Olandei, Ludovic Bonaparte, fratele lui Napoleon I, deși era considerat ca atare. — 591.
- 529 *Consiliul național* — vezi adnotarea 518. — 593.
- 530 A. Petétin. „*De l'annexion de la Savoie*”. Paris, 1859. — 594.
- 531 „*Coribanții*” — în antichitate preoți ai cultului zeiței Cibela; oficiau ritualul cu o însuflețire sălbatică, însoțindu-l cu muzică și dansuri frenetice. — 595.
- 532 „*La Patrie*” — cotidian francez fondat în 1841; în 1850 el exprima interesele monarhiștilor uniți, grupați în așa-zisul partid al ordinii. După lovitura de stat de la 2 decembrie 1851, a devenit ziar bonapartist. — 597.

- 533 Vegezzi-Ruscalla. „La nazionalità di Nizza”. 3 ed. Nizza, 1860. — 599.
- 534 „*Nouvelliste Vaudois*” — cotidian burghez elvețian fondat în 1798, a apărut la Lausanne pînă în 1914.
„*Neue Zürcher-Zeitung*” — cotidian burghez elvețian; apare sub acest titlu la Zürich în limba germană din 1821; în deceniile al 6-lea și al 7-lea ale secolului al XIX-lea s-a situat pe poziții bonapartiste. — 599.
- 535 Este vorba de *Société générale du Crédit mobilier* — mare societate pe acțiuni franceză, fondată în 1852 de frații Péreire. Societatea avea legături strînse cu guvernul lui Napoleon al III-lea, sub patronajul căruia se îndeletnicea cu operații speculative. Ea participa pe scară largă la construcția de căi ferate în Franța, Austria, Ungaria, Elveția, Spania și Rusia. În 1867 societatea a dat faliment și în 1871 a fost lichidată. — 599.
- 536 „*Saturday Review*” — titlul prescurtat al revistei engleze săptămânale conservatoare „*Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art*”, care a apărut la Londra între anii 1855 și 1938. — 601.
- 537 Este vorba de asociația studentească elvețiană „*Helvetia*”, creată în 1858 prin unirea asociațiilor cu același nume din orașele Aarau, Lausanne și Berna, cu centrul la Berna. Asemenea asociații cu o nuanță liberală și în parte și democratică au existat în multe orașe din Elveția (prima asociație „*Helvetia*” a luat ființă la Zürich în 1832). Asociația „*Helvetia*”, amintită de Marx, era în 1859-1860 împotriva planurilor bonapartiste de anexare a Savoiei de către Franța.
„*Aargauer Nachrichten*” — ziar burghez liberal elvețian; a apărut în orașul Aarau (cantonul Aargau) între anii 1854 și 1918. — 605.
- 538 „*L'Espérance*” — ziar bonapartist; a apărut la Geneva între anii 1859 și 1862. — 606.
- 539 „*L'Indépendance Belge*” — cotidian burghez, fondat la Bruxelles în 1831; organ al liberalilor. — 607.
- 540 „*Revue des deux Mondes*” — revistă bilunară burgheză literar-artistică și politică; apare la Paris din 1829. — 608.
- 541 „*Journal des Débats*” — denumire prescurtată a cotidianului burghez francez „*Journal des Débats politiques et littéraires*”; a fost fondat la Paris în 1789. În timpul monarhiei din iulie a fost ziar guvernamental și organ al burgheziei orlăeniste. În timpul revoluției din 1848 a exprimat vederile burgheziei contrarevoluționare, ale așa-numitului partid al ordinii. După lovitură de stat din 1851, organ al opoziției orlăeniste moderate. — 608.
- 542 *Fuzioniștii* — adepții contopirii legitimiștilor — partizanii vechii ramuri a dinastiei franceze a Bourbonilor — cu orlăeniștii — partizanii ramurii mai noi.
Collège de France — una dintre cele mai vechi instituții franceze de învățămînt superior; fondată la Paris în 1530.
Membres de l'Institut de France — academicieni, membri ai Institutului Franței, cea mai înaltă instituție științifică și artistică din

- Franța, care unește o serie de academii dintre cele mai importante, inclusiv Academia franceză — 608.
- 543 „*Revue européenne*” — revistă lunară bonapartistă; a apărut la Paris între anii 1859 și 1861. În 1862 a fuzionat cu revista „*Revue contemporaine*”. — 608.
- 544 Este vorba de clubul din strada Poitiers — organul conducător al așa-numitului partid al ordinii care reprezenta coaliția celor două fracțiuni monarhiste din Franța: legitimiștii (adeptii dinastiei Bourbon) și orléaniștii (adeptii dinastiei Orléans). Acest partid al marii burghezii conservatoare, care a luat ființă în 1848, a ocupat începând din 1849 până la lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 o poziție dominantă în Adunarea legislativă a celei de-a doua Republici. Clica lui Ludovic Bonaparte a exploatat falimentul politicii antipopulare a acestui partid în scopuri bonapartiste. — 609.
- 545 „*Le Pays*” — cotidian francez, fondat la Paris în 1849; în perioada celui de-al doilea Imperiu (1852—1870) a fost oficiosul guvernului lui Napoleon al III-lea, avind subtitlul de „*Journal de l'Empire*”. — 609.
- 546 În catedrala din Colonia există o capelă numită a celor trei crai — cei trei magi — care, potrivit legendei biblice au venit la Betleem să se închine pruncului Iisus Hristos. Se spune că în această capelă sînt păstrate moaștele celor trei crai (vezi Heine. „*Germania. O poveste de iarnă*”. Capitulul VII). — 611.
- 547 *Turnul șoarecilor* — turn care se înalță pe o stîncă din mijlocul Rinului, mai jos de orașul Bingen; în acest loc fluviul este gîuit de niște stînci și formează un fel de cazan denumit *Binger Loch*. Turnul își trage numele de la o legendă legată de episcopul orașului Mainz, Hatto (secolul al X-lea), care, ca pedeapsă că a dispus să fie arși de vie niște oameni flămînzi, a fost închis în acest turn, unde l-au mîncat șoarecii. — 613.
- 548 Vezi adnotarea 492. — 616.
- 549 „*Correspondence relative to the Affairs of Hungary 1847—1849. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. August 15, 1850*”. Londra. — 617.
- 550 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 388—390, 416—417. — 619.
- 551 Este vorba de insurecția pornită la Milano la 6 februarie 1853 de adeptii revoluționarului italian Mazzini și sprijinită de emigranții revoluționari unguri. Scopul insurgenților, în majoritatea lor muncitori patrioți italieni, a fost răsturnarea dominației austriece în Italia. Insurecția, care a avut mai curînd caracterul unei conspirații și nu a ținut seama de situația reală, a fost repede înfrîntă. Marx a caracterizat această insurecție într-o serie de articole (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 556—557, 562—566, 596—587). — 619.

- 552 *Comitetul central al democrației europene* a fost înființat în iunie 1850 la Londra, din inițiativa lui Mazzini. Din acest comitet făceau parte emigranți burghezi și mic-burghezi din diferite țări. Eterogen atât prin componența cât și prin pozițiile lui ideologice, comitetul n-a dăinuit mult; din cauza încordării relațiilor dintre emigranții democrați italieni și cei francezi, Comitetul central al democrației europene s-a destrămat efectiv încă în martie 1852. — 620.
- 553 Este vorba de manuscrisul pamfletului lui K. Marx și F. Engels. „*Marii bărbați ai emigrației*” (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 249—358). — 620.
- 554 Vezi articolul lui K. Marx „*Destăinuirile lui Hirsch*” (K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 42—45). — 621.
- 555 Vezi articolul lui K. Marx. „*Un trădător în Cerkasia*” (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 12, Editura politică, 1962, pag. 168—169) — 621.
- 556 „*Journal de Constantinople*” — ziar turc, care a apărut din 1816 de 6 ori pe lună, în limba franceză; era subvenționat de guvernul turc, fiind considerat organul oficios al acestuia, dar totodată promova influența franceză în Turcia. — 621.
- 557 Vezi articolul lui K. Marx „*O ciudată pagină de istorie*” (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 12, Editura politică, 1962, pag. 479—485). — 621.
- 558 *Concordatul* — convenție încheiată între papă, în calitate de șef al bisericii catolice, și guvernele diferitelor state. Concordatul stabilea situația și privilegiile bisericii catolice în statul respectiv. Prin concordatul din 1855 dintre Austria și Roma, biserica catolică din Austria dobîndea autonomia, dreptul de a avea legături directe cu Roma, dreptul de a acumula averi, cenzura spirituală supremă și o mare influență asupra învățămîntului. — 622.
- 559 Este vorba de Diploma din octombrie emisă în Austria la 20 octombrie 1860 de împăratul Austriei, Franz Josef, și prin care li se acorda o oarecare autonomie ținuturilor naționale ale imperiului. Diploma a constituit o concesie parțială făcută adeptilor formei federative a statului, în special ungarilor, în detrimentul centraliștilor, în cea mai mare parte germani austrieci. La începutul anului următor, Diploma din octombrie a fost însă revocată prin emiterea patentului din 26 februarie 1861, care revenea la principiul organizării centraliste a Imperiului austriac. — 626.
- 560 „*In usum dauphini*” — textual: „pentru folosința dauphin-ului”, în sens figurat: cu prescurtări, într-o formă denaturată. Această expresie a căpătat o largă răspîndire după ce în 1668 (sub Ludovic al XIV-lea) au fost tipărite pentru moștenitorul tronului Franței (dauphin-ul) operele clasice din antichitate, omițîndu-se din ele toate pasajele „deochete”. — 627.

- 561 Este vorba de capitularea trupelor revoluționare ungare la 13 august 1849, lângă localitatea Világos, în fața trupelor țariste trimise în Ungaria de Nicolaie I pentru reprimarea revoluției. Deși armata ungară dispunea încă de suficiente forțe și rezerve importante pentru a continua lupta, comandantul suprem al armatei, Görgey, conformându-se intereselor elementelor contrarevoluționare și moderat-liberale ale nobilimii ungare, a capitulat în mod trădător. — 627.
- 562 Vezi adnotarea 262. — 628.
- 563 „*Laissez faire, laissez aller*” — formula economiștilor burghezi liber-schimbști adepți ai libertății comerțului și neamestecului statului în sfera relațiilor economice. — 632.
- 564 „*Le National*” — cotidian francez, a apărut la Paris între anii 1830 și 1851; organ al republicanilor burghezi moderați. — 633.
- 565 „*Breslauer-Zeitung*” — cotidian german, fondat la Breslau (Wrocław) în 1820; în deceniile al 6-lea și al 7-lea ale secolului al XIX-lea a avut o orientare conservatoare. — 637.
- 566 Vezi articolul lui K. Marx „«*National-Zeitung*» din Berlin către alegătorii delegați” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 219).
Schilda — numele unui oraș ai cărui locuitori, schilbürgerii, eroii unei cărți populare germane cu același nume apărută la sfârșitul secolului al XVI-lea, au devenit simbolul obtuzității și al stupidității filistine. — 638.
- 567 Denumire ironică dată de „*Neue Rheinische Zeitung*” cititorilor lui „*National-Zeitung*”, făcând aluzie la titlul unei cărți cunoscute în acea perioadă: K. Rotteck. „*Allgemeine Geschichte vom Anfang der historischen Kenntniss bis auf unsere Zeiten; für denkende Geschichtsfreunde*”. Freiburg und Konstanz, 1813—1818. — 638.
- 568 Acest distih este luat de Marx din cartea întâi a poemului satiric al poetului englez Alexander Pope „*Dunciada*” („*The Dunciad*”), scris între anii 1728 și 1743. Titlul poemului provine de la cuvântul englezesc „*dunce*”, care înseamnă: prost, nătărău. În acest poem, autorul face o caracterizare satirică a adversarilor săi literari, ducându-i în împărăția zeiței *Dulness* (vezi nota lui Marx de la subsolul paginii respective). La baza „*Dunciadel*” se afla o temă importantă din epoca Renașterii: lupta rațiunii împotriva ignoranței și barbariei. — 639.
- 569 „*Neue Oder-Zeitung*” — cotidian german burghezo-democrat, care a apărut la Breslau (Wrocław) sub acest titlu din 1849 până în 1855. A fost fondat în martie 1849, în urma sciziunii din cadrul redacției ziarului catolic opoziționist „*Allgemeine Oder-Zeitung*”, care apărea din 1846. Adoptînd o orientare burghezo-democrată, în deceniul al 6-lea, „*Neue Oder-Zeitung*” era considerat ziarul cel mai radical din Germania, fiind persecutat de organele guvernamentale. În fruntea ziarului se aflau democrații burghezi Temme, Stein, Elsner (acesta din urmă a fost, începînd din septembrie 1855, redactor-șef al ziarului). În 1855 Marx a fost corespondentul din Londra al acestui ziar. — 640

- 570 *„Schlesische Zeitung“* — cotidian german, care a apărut la Breslau începând din 1742; în ajunul și în timpul revoluției din 1848—1849 — organ al cercurilor monarhiste constituționale. — 640.
- 571 **Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 332 (articolul „Stein“).**
„Adunarea conciliatoare“ — Adunarea națională prusiană, convocată la Berlin în mai 1848 pentru a elabora, „în înțelegere cu coroana“, constituția. A fost dizolvată în timpul loviturii de stat din Prusia din decembrie 1848.
Constituția acordată a fost publicată o dată cu dizolvarea Adunării naționale prusiene la 5 decembrie 1848. Prin această constituție se introducea sistemul bicameral, prima Cameră devenind însă, datorită censului de vîrstă și de avere, o „Cameră a seniorilor“ privilegiată; potrivit legii electorale din 6 decembrie 1848, la alegerile indirecte pentru cea de-a doua Cameră nu erau admiși decît așa-numiții „prusieni independenți“. Largile împuterniciri acordate prin constituție puterii regale și prevederea directă cu privire la posibilitatea revizuirii articolelor din constituție — toate acestea au înlesnit apropierea contrarevoluției. — 640.
- 572 La 28 aprilie 1849, guvernul Brandenburg-Manteuffel a dizolvat cea de-a doua Cameră a Adunării naționale prusiene, aleasă pe baza constituției antidemocratice acordate la 5 decembrie 1848. Cauza dizolvării a fost existența în cea de-a doua Cameră a unui mare număr de elemente opoziționiste, în special faptul că ea a votat constituția imperiului elaborată de Adunarea națională germană de la Frankfurt. — 640.
- 573 *„Punch“* — denumirea prescurtată a săptămînalului umoristic englez de orientare burghezo-liberală „Punch, or the London Charivari“; apare la Londra începînd din 1841.
„Kladderatsch“ — săptămînal satiric ilustrat; a apărut la Berlin începînd din 1848. — 640.
- 574 *Legile cerealelor*, prin care se urmărea îngrădirea sau interzicerea importului de cereale din străinătate, au fost introduse în Anglia în 1815, în interesul marilor proprietari funciari — landlorzii. Burghezia industrială, care lupta împotriva legilor cerealelor sub lozincă libertății comerțului, a obținut abrogarea lor în 1846. — 641.
- 575 Primul congres democrat, care a avut loc la Frankfurt pe Main între 14 și 17 iunie 1848 și la care au participat delegați din partea a 89 de organizații democratice și muncitorești din diferite orașe din Germania, a adoptat o hotărîre cu privire la unificarea tuturor uniunilor democratice și la crearea, în legătură cu aceasta, a unor comitete districtuale și a forului lor conducător, Comitetului Central al democraților din Germania cu sediul la Berlin. Ca membri ai Comitetului Central au fost aleși Fröbel, Rau, Kriege și ca locuitori ai lor — Bairhoffer, Schütte și Anneke. Totuși, din pricina slăbiciunii și instabilității conducerii mic-burgheze, mișcarea democratică din Germania a continuat și după aceasta să fie fărîmîtată și neorganizată. — 641.

- 576 Marx se referă la articolul calomnios al lui Eduard Meyen intitulat „Lupta lui Karl Vogt împotriva lui «Allgemeine Zeitung» din Augsburg și a marxștilor”, publicat în nr. 17—21 din februarie 1860 ale ziarului „Freischütz”.
„Der Freischütz” — ziar burghez german cu caracter literar-artistic, a apărut la Ilamburg între anii 1825 și 1878. — 642.
- 577 *Septembriștii* — denumire dată iacobinilor în timpul revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea de dușmanii lor, care-i acuzau în mod calomnios că au dat dovadă de o cruzime fără seamăn în timpul zilelor din septembrie 1792 (vezi adnotarea 146). — 645.
- 578 *Leviți* — vezi adnotarea 265. — 647.
- 579 *Magistrat* în Germania — municipalitatea; în Anglia, prin *magistrat* se înțelegeau judecătorii de pace, precum și funcționarii superiori de poliție. — 649.
- 580 *Procesiunea de la Echternach* (denumirea mai exactă: procesiunea dansantă) — procesiune organizată, începînd din evul mediu, în fiecare an în ziua sfintei treimi în orașul Echternach din Luxemburg ca semn de mulțumire pentru încetarea bolii dansului sfintului Veit (Chorea), care a bîntuit în 1374. Participanții la procesiune nu înaintează în pas obișnuit, ci fac mișcări mai complicate înainte și înapoi. — 650.
- 581 „Juchhe nach Italia!”. Bern und Genf, Vogt's Verlag. 1859. Cartea lui Bamberger „Ura, spre Italia” a fost publicată fără să se indice numele autorului. — 651.
- 582 Marx îl numește în ironie pe Vincke *cavalerul veselei figuri* prin analogie cu *cavalerul tristei figuri* — poreclă a lui Don Quijote.
Chevalier sans peur et sans reproche (cavaler fără frică și prihană) — poreclă a cavalerului francez medieval Pierre du Terrail Bayard, devenită nume comun (atît în sens propriu, cit și în sens ironic). — 652.
- 583 Marx se referă la broșura lui F. Engels, apărută anonim, „Padul și Rinul” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politica, 1962, pag. 245—296). — 653.
- 584 În cinstea sosirii cîrmuitorului provizoriu al imperiului, arhiducele Johann, la Frankfurt pe Main la 11 iulie 1848, partea conservatoare a Adunării naționale de la Frankfurt a organizat un banchet, la care a participat și Vincke. — 653.
- 585 *Corpus juris civilis* — cod de drept civil, care reglementa relațiile de avere în societatea română sclavagistă; a fost întocmit în secolul al VI-lea, în timpul împăratului Justinian. — 654.
- 586 *Landtagul unit* — adunarea dietelor provinciale ale reprezentanților stărilor sociale, convocată de Frederic-Wilhelm al IV-lea în aprilie 1847 la Berlin pentru a obține garantarea unui împrumut extern, care să-l scape de greutățile financiare. Din pricina refuzului regelui de a satisface cele mai modeste revendicări politice ale majorității bur-

- gheze a Landtagului, acesta a refuzat să garanteze împrumutul. Drept răspuns, regele a dizolvat Landtagul în luna iunie a aceluiași an, ceea ce a făcut să crească starea de spirit opoziționistă din țară și a contribuit la izbucnirea revoluției în Germania. — 654.
- 587 Este vorba de poziția contrarevoluționară adoptată de burghezia germană și austriacă față de revoluția din octombrie 1848 de la Viena (despre revoluție, vezi adnotarea 112). Această poziție s-a manifestat în special în acțiunile majorității Adunării naționale de la Frankfurt și ale puterii centrale, care, sub steagul medierii, au sabotat de fapt acțiunea de ajutorare a Vienei revoluționare. Vincke a susținut cu zel această poziție. — 656.
- 588 Vezi adnotarea 457. — 656.
- 589 *Daimio* — mari feudali, prinți domnitori în Japonia medievală. — 658.
- 590 „*Guvernul faptelor*” — așa se numea în anii revoluției din 1848—1849 guvernul prusian Auerswald-Hanseemann, care s-a aflat la putere în perioada iunie-septembrie 1848 (vezi articolul lui F. Engels „Căderea guvernului faptelor”, în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, 1959, pag. 437—439). — 658.
- 591 *In usum delphini* — vezi adnotarea 560. — 662.
- 592 Este vorba de *Asociația democrată*, întemeiată la Bruxelles în toamna anului 1847. Asociația reunea în rândurile ei pe revoluționarii proletari, mai ales emigranți revoluționari germani, precum și elementele înaintate ale democrației burgheze și mic-burgheze. Marx și Engels au avut un rol activ în crearea asociației. La 15 noiembrie 1847 Marx a fost ales vicepreședinte, iar ca președinte — democratul belgian L. Jottrand. Datorită influenței lui Marx, Asociația democrată de la Bruxelles a devenit unul dintre cele mai importante centre ale mișcării democratice internaționale. În zilele revoluției burgheze franceze din februarie, aripa proletară a Asociației democratice de la Bruxelles a preconizat înarmarea muncitorilor belgieni și declanșarea luptei pentru o republică democrată. Totuși, după expulzarea lui Marx din Bruxelles, la începutul lunii martie 1848, și după reprimarea de către autoritățile belgiene a elementelor revoluționare ale Asociației, democrații burghezi belgieni nu s-au priceput să conducă mișcarea antimonarhică a maselor muncitoare. Activitatea Asociației democratice a căpătat tot mai mult un caracter limitat, pur local și în 1849 a încetat de fapt. — 667.
- 593 *Parlamentul muncitorilor*, care s-a întrunit la Manchester între 6 și 18 martie 1854, a fost convocat, ca urmare a avântului mișcării greviste de masă a proletariatului englez, în 1853, din inițiativa unui grup de cartiști, în frunte cu Jones. Încă la sfârșitul anului 1853 (Marx confundă această dată cu data când s-a întrunit parlamentul muncitoresc), acest grup preconizase ideea creării unei largi organizații muncitorești, „Mișcarea de masă”, care să cuprindă atît trade-unionurile, cît și pe muncitorii neorganizați, în primul rînd în scopul coordonării grevelor din diferite regiuni ale țării. Organizația urma să fie condusă de un parlament al muncitorilor, convocat periodic și alcătuit din delegați aleși la mitingurile muncitorilor neorganizați și la adu-

nările trade-unionurilor. Parlamentul muncitorilor, convocat la Manchester, a discutat și a adoptat programul „Mișcării de masă” și a instituit un Comitet executiv, compus din 5 membri. Marx, care a fost invitat ca delegat de onoare al parlamentului, a trimis acestuia o scrisoare (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 132—133), căreia i s-a dat citire la 10 martie. În această scrisoare, Marx a preconizat ca o sarcină primordială a mișcării muncitorești engleze crearea unui partid politic de masă de sine stătător al proletariatului.

Dar încercarea de a organiza o „Mișcare de masă” nu a reușit, întrucât majoritatea liderilor trade-unionurilor, care aveau o atitudine negativă față de lupta politică, n-au sprijinit ideea creării unei organizații muncitorești de masă unite. Descreșterea mișcării greviste în vara anului 1854 a avut de asemenea o influență negativă asupra participării maselor largi muncitorești la această mișcare. După martie 1854, parlamentul muncitorilor nu s-a mai întrunit niciodată. — 668.

594 Se pare că este vorba de romanul lui Balzac „Iluzii pierdute”. — 669.

595 *Code Napoléon* (vezi adnotarea 243) a fost extins asupra regiunii din Germania de vest și de sud-vest cucerite de francezi și a rămas în vigoare în Provincia renană și după anexarea ei la Prusia. — 674.

596 *Asociația prietenilor patriei* — societate republicană a emigranților germani la Londra, care a ființat în deceniile al 6-lea și al 7-lea ale secolului al XIX-lea; printre membrii ei se numărau K. Blind, F. Freiligrath, F. Hollinger etc.

Uniunea națională — partid al burgheziei liberale germane, care lupta pentru unificarea Germaniei ca un stat puternic centralizat sub hegemonia Prusiei monarhiste (fără Austria); ea a fost creată în septembrie 1859 la Congresul de la Frankfurt. Nucleul principal al Uniunii naționale îl constituia partidul pro-prusian de la Gotha, înființat în iunie 1849 la Gotha de către reprezentanții marii burghezii contrarevoluționare, de liberalii de dreapta, care părăsiseră Adunarea națională de la Frankfurt în urma refuzului regelui Prusiei, Frederic-Wilhelm al IV-lea, de a primi din mâinile Adunării naționale coroana imperială și a hotărârii majorității de stînga a Adunării naționale de a crea regenta imperiului.

„Scrisoarea deschisă” adresată de Asociația prietenilor patriei Uniunii naționale a fost publicată într-o serie de ziare germane în noiembrie 1859. Scrisoarea condamna în termeni nebuloși planul de unire dinastică a Germaniei sub hegemonia Prusiei. — 677.

597 *Quiriși* — denumire oficială a cetățenilor care se bucurau de drepturi depline în Roma antică. — 698.

598 „*Schweizerische National-Zeitung*” — cotidian burghez; a apărut la Basel din 1842. — 708.

599 Schily parafrazează cunoscuta expresie biblică „a regreta oalele cu carne din Egipt”, devenită proverbială. Potrivit legendei biblice, în timpul fugii evreilor din Egipt unii dintre ei care și-au pierdut cu-rajul din cauza greutatea drumului și a foamei au început să regrete zilele petrecute în captivitate, cînd erau cel puțin sătui. — 708.

- 600 Articolul lui Hirsch „Victimele spionajului” a fost publicat în „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung” în numerele din 1, 8, 15 și 22 aprilie 1853. Marx face în articolul său „Destăinuirile lui Hirsch” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 42—45) o caracterizare a articolului lui Hirsch. — 710.
- 601 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 483. — 712.
- 602 Este vorba de cartea „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts”. Berlin, Erster Theil 1853, Zweiter Theil 1854, scrisă de funcționarii poliției Wermuth și Stieber. În anexele la prima parte a cărții, în care se face o expunere a „istoriei” mișcării muncitorești pentru uzul poliției, sînt reproduse unele documente ale Ligii comunistilor care căzuseră în mîinile poliției. Partea a doua cuprinde o „listă neagră” cu date biografice despre persoanele care aveau legături cu mișcarea muncitorească și democratică. — 717.
- 603 Marx se referă la declarația lui J. Weydemeyer, A. Jacobi și A. Cluss „Către redacția lui «New-Yorker Criminal-Zeitung»”, publicată în acest ziar la 25 noiembrie 1853. — 719.
- 604 Vezi pamfletul lui K. Marx. „Cavalerul nobilei conștiințe” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 507—538). — 719.
- 605 „Le Débat social” — săptămînal belgian, organ al radicalilor și democraților burgezi ; a apărut la Bruxelles între anii 1844 și 1849. — 729.
- 606 „Notes to the People” — revistă săptămînală engleză, organ al cartiștilor ; a apărut la Londra între anii 1851 și 1852, sub conducerea lui E. Jones. Marx și Engels au sprijinit revista, luînd parte la redactarea și editarea ei ; din iunie 1851 pînă în aprilie 1852 ei au publicat o serie de articole în această revistă. — 730.
- 607 În revista „Putnam’s Monthly” din New York a apărut articolul scris de Engels la rugămintea lui Marx „Armatele din Europa” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 11, Editura politică, 1961, pag. 443—517), comandat lui Marx de revistă prin intermediul redactorului lui „New York Daily Tribune”, Ch. Dana. Marx l-a ajutat pe Engels la întocmirea lucrării culegîndu-i materialul necesar de la British Museum. — 732.
- 608 Este vorba de comedia în 3 acte „Guillery” de E. About. — 734.
- 609 „The Manchester Guardian” — ziar burgez din Anglia, organ al liberșchimbîștilor (free traders), ulterior organ al partidului liberal ; apare la Manchester din 1821. — 734.
- 610 Clichy — între 1826 și 1867 închisoare pentru datornici la Paris. — 736.
- 611 Este vorba de călătoria lui Napoleon al III-lea la Baden-Baden pentru a se întîlni cu prințul regent al Prusiei Wilhelm ; întîlnirea a avut loc în iunie 1860. — 738.

- 612 Este vorba de broșura lui S. Borkheim „Napoleon III. und Preussen. Antwort eines deutschen Flüchtlings auf die Broschüre «Preussen in 1860» von Edmond About”. Londra, 1860, apărută anonim. Borkheim a scris broșura cu ajutorul lui Marx. — 738.
- 613 Această declarație a lui Marx trimisă concomitent lui „Volks-Zeitung” și lui „Allgemeine Zeitung” n-a fost publicată. — 740.
- 614 În ziarul cartist „People’s Paper” nr. 32 și 33 din 11 și 18 decembrie 1852 a apărut o recenzie la lucrarea lui Marx „Opsișteze brumar al lui Ludovic Bonaparte”, în care erau date citate din această lucrare. — 741.
- 615 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, 1962, pag. 488—506 (articolul „Quid pro quo”) și pag. 690—699 (articolul „Spicuirii din presă”). — 742.
- 616 Marx numește în repetate rânduri această declarație, publicată sub formă de foaie volantă, circulară, deoarece a trimis-o unei serii de ziare germane și engleze împreună cu declarația din 6 februarie 1860 (vezi volumul de față, pag. 748—749). — 746.
- 617 Este vorba de cenzura dublă, deosebit de severă la care guvernul prusian supunea „Rheinische Zeitung”, redactat de Marx în anii 1842—1843. — 752.
- 618 Faptul că declarația a fost trimisă și ziarului „Freischütz” reiese din carnetul de însemnări al lui Marx pe anul 1860. „Freischütz” nu a publicat însă declarația. — 753.
- 619 Această declarație a fost trimisă de Marx și lui „Volks-Zeitung” și „Reform”. — 754.

Indice de nume

A

- Abd-el-Kader* (1807—1883) — conducătorul luptei de eliberare națională a poporului algerian împotriva coteropitorilor francezi în anii 1832—1847; în 1847 a fost luat prizonier de francezi; în 1852, cu permisiunea lui Napoleon al III-lea, s-a stabilit în Turcia. — 109, 116, 238, 239.
- Abd-el-Mumin* (aprox. 1100—1163) — primul imam-calif (1130—1163) al statului musulman al Almohazilor; statul cuprindea teritoriile în nord-vestul Africii și în sudul Spaniei. — 210.
- Abd-er-Rahman* (1778—1859) — sultan în Maroc (1822—1859). — 239.
- Abel, Karl* (n. 1837) — filolog și publicist, corespondent berlinez al ziarului „Daily Telegraph”. — 649, 650—651.
- Abercromby, sir Ralph* (1734—1801) — general englez, în anii 1795 și 1797 comandant al unui corp expediționar englez care a luptat împotriva francezilor în Indiile occidentale. — 314.
- About, Edmond* (1828—1885) — ziarist francez, bonapartist. — 519, 674, 737.
- Alot* — publicist, democrat mic-burghez, la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea a emigrat la Geneva; a fost exclus din Asociația muncitorilor germani de la Geneva pentru calomnie. — 438, 439, 441, 443, 444, 447.
- Aelian* (secolul al II-lea) — istoric militar grec. — 208.
- Agassiz, Louis-Jean-Rodolphe* (1807—1873) — naturalist elvețian, în concepțiile sale despre științele naturii a adoptat un punct de vedere ultrareacționar; adversar al darvinismului. — 445.
- Agésilaios al II-lea* (aprox. 442—358 î.e.n.) — rege al Spartei (aprox. 401—aprox. 360 î.e.n.) și comandant de oști. — 14.
- Ahmad Șah Durrani* (aprox. 1724—1773) — șah al Afganistanului (1747—1773), întemeietorul statului afgan și al dinastiei Durrani. — 85, 86.
- Airey, Richard, baron* (1803—1881) — general englez, în 1854—1855 șeful serviciului de încartiruire al armatei din Crimeea, mai târziu al întregii armate engleze. — 67.
- Alba, Fernando Alvarez de Toledo, duce de* (1507—1582) — comandant de oști spaniol și om de

- stat ; guvernator al Țărilor de Jos (1567—1573). — 34, 356.
- Alberoni, Giulio* (1664—1752) — om de stat spaniol, cardinal ; în 1717—1719 prim-ministru al regelui Filip al V-lea. — 626.
- Alberts* — în deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea secretar al Legației prusiene din Londra. — 710.
- Alexandru I* (1777—1825) — țar al Rusiei (1801—1825). — 101, 102, 122, 128, 144, 177—180, 195, 206.
- Alexandru al II-lea* (1818—1881) — țar al Rusiei (1855—1881) — 325.
- Alexandru cel Mare* (356—323 î.e.n.) — remarcabil comandant de oști și om de stat din antichitate ; din 336 rege al Macedoniei. — 9, 16—19, 29, 78, 166, 208, 317, 318, 321, 324, 378, 379, 387.
- Alghisi da Carpi, Galasso* (aprox. 1523—1573) — arhitect italian. — 356.
- Allen* — ofițer englez. — 309.
- Alompra (Aloung-P'houra)* (1711—1760) — rege al Birmaniei (1753—1760). — 310.
- Altenhöfer, August Joseph* (1804—1876) — ziarist, unul dintre redactorii lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. — 512.
- Amurat-pașa* — vezi *Bem*.
- Anderson, Robert* (m. 1696) — matematician și inginer militar englez ; a scris o serie de lucrări despre artilerie. — 218.
- Angoulême, Louis-Antoine de Bourbon, duce de* (1775—1844) — fiul regelui Carol al X-lea al Franței ; în 1823 a comandat trupele franceze care au înfrânt revoluția burgheză din Spania. — 237.
- Anna Ivanovna* (1693—1740) — împărăteasă a Rusiei (1730—1740). — 542.
- Apollonios din Rhodos* (secolul al III-lea î.e.n.) — poet și gramatician grec din antichitate, autorul epopeii „Argonautica”. — 600.
- Argyll, Archibald Campbell, conte* (1629—1685) — aristocrat scoțian, a condus din mai până în iunie 1685 insurecția împotriva lui Iacob al II-lea ; după înfringerea insurecției a fost executat. — 474.
- Arismendi, Juan Bautista* (n. 1770) — general și om politic din Venezuela ; a luat parte la războiul de independență al coloniilor spaniole din America de Sud ; în 1819 vicepreședinte al Columbiei. — 245—248, 251.
- Armstrong, William George, baron A. de Craggside* (1810—1900) — inventator și fabricant englez cunoscut prin inventarea unei construcții speciale a țevelor de tun. — 168.
- Arndt, Ernst Moritz* (1769—1860) — scriitor, istoric și filolog, a luat parte activă la lupta de eliberare a poporului german împotriva dominației lui Napoleon ; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centru aripă dreaptă). — 534.
- Arnim, Harry, conte de* (1824—1881) — diplomat, adversar al lui Bismarck ; în 1874 a fost condamnat pentru însușirea unor documente diplomatice. — 713.
- Arnim-Boitzenburg, Adolf Heinrich, conte de* (1803—1868) — om de stat prusian, exponent al iuncherimii reacționare, ministru de interne

- (1842—1845) și prim-ministru (19—29 martie 1848); în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt, în 1849 unul dintre conducătorii aripii de dreapta din Camera a doua. — 655.
- Arrianus, Flavius* (aprox. 95 — aprox. 180) — scriitor, istoric și geograf grec, autorul unor lucrări despre istoria antică. — 166.
- Aspre, Constantin, baron de* (1761—1809) — general austriac, a luat parte la războaiele împotriva Republicii Franceze și împotriva lui Napoleon I. — 176.
- Assermann, Ferencz* (1821—1893) — ofițer ungar, a participat la revoluția din 1848—1849 din Ungaria. — 628.
- Auckland, George Eden, conte de* (1784—1849) — om de stat englez, whig. A fost de mai multe ori ministru; guvernator general al Indiei (1836—1842). — 88.
- Augereau, Pierre-François-Charles, duce de Castiglione* (1757—1816) — general francez, din 1804 mareșal, a luat parte la războaiele duse de Republica Franceză și la campaniile lui Napoleon I. — 154, 155, 202.
- August* (1779—1843) — principe al Prusiei, general și specialist în probleme militare, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în 1808—1843 comandantul artileriei prusiene, pe care a reorganizat-o. — 201.
- Augustenburg, Christian August, duce* (1768—1810) — aristocrat danez, general; în ianuarie 1810 a fost înfiat de regele Carol al XIII-lea al Suediei sub numele de Carol August. — 176.
- August (Caius Julius Caesar Octavianus Augustus)* (63 î.e.n. — 14 e.n.) — împărat roman (27 î.e.n. — 14 e.n.). — 26.
- Aumale, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duce de* (1822—1897) — fiul lui Ludovic-Filip, rege al Franței; în deceniul al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului; guvernator general al Algerului (1847—1848). După revoluția din februarie 1848 a emigrat în Anglia. — 116, 239.
- Aylmer* — ofițer englez, a luat parte la războiul din Peninsula Iberică (1808—1814). — 285.

B

Baber (Babur) (1483—1530) — comandant de oști și cuceritor asiatic, padișah al Indiei (1526—1530), întemeietorul imperiului și al dinastiei Marilor Mogoli; urmașul lui Timur-Lenk. — 84.

Babst, Ivan Kondratievici (1824—1881) — economist rus, istoric și publicist, profesor de economie politică la Universitatea din Kazan (din 1851) și din Moscova (din 1857); la începutul deceniului al 7-lea a ținut prelegeri publice de economie politică. — 442.

Bacon, Roger (aprox. 1214—1294) — filozof și naturalist englez, adept al metodei experimentale în știință; călugăr franciscan. — 209.

Badinguet — vezi *Napoleon al III-lea*.

Baggovut (Baggehullwud), Carol Fiodorovici (1761—1812) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 277.

Bagration, Piotr Ivanovici, prinț (1765—1812) — comandant de oști rus; a luat parte la o serie de campanii ale lui Suvorov și la războaiele împotriva lui Napoleon I;

- în perioada războiului pentru apărarea patriei din 1812 a comandat una dintre armatele ruse. — 101, 275—278.
- Baird, sir David* (1757—1829) — general englez, în 1800—1802 a comandat trupele expediționare engleze din Egipt. — 313.
- Balzac, Honoré de* (1799—1850) — scriitor realist francez. — 437.
- Bamberger, Ludwig* (1823—1899) — democrat burghez, în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat, în deceniul al 6-lea a emigrat în Franța; mai târziu deputat național-liberal în Reichstag. — 651.
- Bangya, János* (1817—1868) — ziarist și ofițer ungar, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Ungaria; după înfrângerea revoluției a fost emisarul lui Kossuth în străinătate și, totodată, agent de poliție; mai târziu a servit în armata turcă sub numele de Mehmed-bey; în timpul războiului cerkasienilor împotriva Rusiei a activat ca agent turc în Caucaz (1855—1858). — 620—623.
- Baraguay d'Hilliers, Achille* (1795—1878) — general francez, din 1854 mareșal al Franței, bonapartist; în 1854 comandant al corpului expediționar francez din Marea Baltică. — 312.
- Baraguay d'Hilliers, Louis* (1764—1812) — general francez, a luat parte la războaiele duse de Republica Franceză împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I; tatăl precedentului. — 562.
- Barbarossa Arouj* (aprox. 1473—1518) — pirat turc, suveran al Algerului (1515—1518). — 109.
- Barclay de Tolly, Mihail Bogdanovici, prinț* (1761—1818) — comandant de oști rus, personalitate militară; din 1814 feldmareșal, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I, a comandat trupele ruse în războiul ruso-suedez din 1808—1809; în timpul războiului pentru apărarea patriei din 1812, ministru de război (1810—1812); a comandat una din armatele rusești, iar în 1813 și 1814 a comandat armatele prusiene și ruso-prusiene. — 100, 101, 124, 192, 275, 277—278.
- Baroche, Pierre-Jules* (1802—1870) — om politic francez, bonapartist, de mai multe ori ministru înainte și după lovitura de stat de la 2 decembrie 1851. — 595.
- Barrot, Camille-Hyacinthe-Odilon* (1791—1873) — om politic burghez francez, în timpul monarhiei din iulie conducător al opoziției dinastice liberale; din decembrie 1848 până în octombrie 1849 a fost prim-ministru și s-a sprijinit pe blocul monarhist contrarevoluționar. — 455, 506.
- Barthélemy, Emmanuel* (aprox. 1820—1855) — muncitor francez, blanquist, membru al societăților revoluționare secrete în timpul monarhiei din iulie; a luat parte la revoluția din iunie 1848 de la Paris, apoi a emigrat în Anglia; unul dintre conducătorii Societății franceze a emigranților blanquiști de la Londra; a aderat la fracțiunea sectară Willich-Schapper; în 1855, fiind acuzat de omor, a fost executat. — 484.
- Bassermann, Friedrich Daniel* (1811—1855) — om politic, liberal moderat, deputat al Landtagului din Baden; în 1848—1849 reprezentant al guvernului din Baden în Bundestag; membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul drept). — 506.
- Bathyány, Kasimir, conte de* (1807—1854) — om de stat ungar expo-

- nent al cercurilor liberale din aristocrația maghiară ; a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Ungaria ; în 1849 ministru de externe în guvernul revoluționar ungar ; după înfrângerea revoluției a emigrat în Turcia, apoi în Franța. — 618.
- Batthyány, Lajos, conte* (1809—1849) — om de stat ungar, reprezentant al cercurilor liberale ale aristocrației ungare, prim-ministru (din martie pînă în septembrie 1848) ; a dus o politică de compromis cu monarhia austriacă ; după înfrângerea revoluției a fost împușcat. — 618.
- Bauer, Edgar* (1820—1886) — publicist german, tînăr hegelian ; în deceniul al 6-lea și începutul celui de-al 7-lea a trăit în străinătate ; în 1858—1859 redactor la ziarul londonez „*Neue Zeit*”. — 517.
- Bayard, Pierre du Terrail, seigneur de* (aprox. 1475—1524) — cavaler francez ; datorită vitejiei și nobleței sale a fost numit „Cavalerul fără de teamă și prihană”. — 654.
- Bayardul din Marcă și din Westfalia* — vezi *Vincke, Georg, baron de*.
- Bazancourt, Cézair Lécat, baron de* (1810—1865) — scriitor francez, bonapartist. — 564.
- Beauharnais, Eugène, prinț* (1781—1824) — general francez, fiul vitreg al lui Napoleon I ; a luat parte la campaniile lui Napoleon I ; în 1805—1814 vicerege în Italia. — 69, 175, 276—279.
- Becker, Gottfried* (1827—1865) — ziarist, în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat ; în 1853 a emigrat în America ; a luat parte la războiul civil din S.U.A. ; fiul lui Johann Philipp Becker. — 462.
- Becker, Johann Philipp* (1809—1886) — perier, a participat la mișcarea democratică din Germania în deceniile al 4-lea și al 5-lea ; ca ofițer al armatei elvețiene a luat parte la războiul împotriva Sonderbundului ; militant activ al revoluției din 1848—1849 ; în timpul insurecției din Baden-Palatinat a fost comandantul detașamentului de voluntari din Baden ; după înfrângerea insurecției a emigrat din Germania ; în deceniul al 7-lea a fost unul dintre militanții de seamă ai Asociației Internaționale a Muncitorilor și a participat la toate congresele ei ; redactor al revistei „*Der Vorbote*” ; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 451, 460—465, 478, 482, 665, 709.
- Becker, Max Joseph* (m. 1896) — inginer din Renania, democrat, în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat, după înfrângerea căreia a emigrat în Elveția, iar mai tîrziu în S.U.A. — 430, 432.
- Beckmann* — la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea a fost agent al poliției prusiene la Paris ; corespondentul lui „*Kölnische Zeitung*” la Paris. — 456, 457.
- Bedeau, Marie-Alphonse* (1804—1863) — general și om politic francez, republican burghez, moderat ; în deceniile al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului ; în perioada celei de-a doua Republici a fost vicepreședinte al Adunării naționale constituante și al Adunării legislative ; după lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a fost expulzat din Franța. — 239.
- Belidor, Bernard-Forest de* (1693—1761) — inginer militar, a scris o serie de lucrări cu privire la fortificații, artilerie și probleme de matematică. — 218.

- Belizarie* (aprox. 505—565) — conducător de oști bizantin, a dus războaie împotriva perșilor, vandalilor, ostrogoților și francilor; a susținut politica reacționară a împăratului Justinian I, care urmărea restabilirea orînduirii sclavagiste în nordul Africii și în Italia. — 385.
- Bellegarde, Friedrich Heinrich, conte de* (1756—1845) — feldmareșal austriac, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 176.
- Belly, Léon* (1827—1877) — pictor francez. — 732.
- Bem, Józef* (1795—1850) — general și luptător pentru libertate polonez; unul dintre conducătorii răscoalei din Polonia din 1830—1831; în octombrie 1848 a luat parte la apărarea Vienei revoluționare; în 1849 a fost unul dintre comandanții armatei revoluționare ungare; după aceea a intrat în armata turcă. — 144—147.
- Benda, Robert* (1816—1899) — om politic liberal, din 1859 membru al Reichstagului, mai tirziu național-liberal. — 654.
- Bennigsen, Levin August Theophil (Leonti Leontievici)* (1745—1826) — general în armata rusă, născut în Braunschweig; a participat la asasinarea lui Pavel I; a luptat în războaiele împotriva lui Napoleon I, în 1807 comandant suprem al armatei; în războiul pentru apărarea patriei din 1812 șeful statului-major al trupelor ruse. — 121—123.
- Beresford, George, marchiz Waterford* (m. 1826) — aristocrat englez, tatăl lui William Carr Beresford. — 313.
- Beresford, William* — preot catolic englez, arhiepiscop de Tuam (Irlanda). — 314.
- Beresford, William Carr, viconte* (1768—1854) — general și om politic englez, tory; a organizat și a condus o serie de expediții militare în colonii; în 1808—1814 a luat parte la războiul din Peninsula Iberică; comandant suprem al trupelor portugheze (1809—1823); mare maestru al artileriei engleze (1828—1830). — 57, 313, 314, 315.
- Berlinerblau, Isidor* — vezi *Oppenheim, Heinrich Bernhard*.
- Bermúdez, José Francisco* (1782—1831) — general și om politic din Venezuela; a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; adversar al lui Bolivar. — 245.
- Bernadotte, Jean-Baptiste-Jules* (1764—1844) — mareșal al Franței; a luat parte la războaiele duse de Republica Franceză și la cele duse de Napoleon I; în 1810 a fost înfiat de regele Carol al XIII-lea al Suediei, apoi moștenitor al tronului și regent; în 1813 a luat parte la războiul împotriva lui Napoleon I; în 1818—1844 rege al Suediei și Norvegiei sub numele de Carol al XIV-lea sau Carol-Ioan. — 100, 122, 149, 172—182, 190, 191, 194—196.
- Bernoulli, Johann* (1667—1748) — matematician elvețian, profesor la Universitatea din Groningen (Olanda) și Basel; a devenit cunoscut prin lucrările sale în domeniul calculului diferențial și integral, precum și al mecanicii. — 218.
- Berry, Marie-Caroline-Ferdinande-Louise de Naples, ducesă de* (1798—1870) — mama contelui Chambord, pretendentul legitim la tronul Franței; în 1832 a încercat să provoace o răscoală în Vendée împotriva lui Ludovic-Filip. — 237.
- Berryer, Pierre-Antoine* (1790—1868) — avocat și om politic francez, în timpul celei de-a doua Republici deputat în Adunarea națională

- constituantă și în cea legislativă, legitimist. — 558.
- Berthier, Jean-Baptiste** (1721—1804) — inginer militar francez, tatăl mareșalului Berthier. — 103.
- Berthier, Louis-Alexandre, prinț de Neufchâtel, duce de Valengin, prinț de Wagram** (1753—1815) — mareșal al Franței, a luat parte la războaiele Republicii Franceze și ale lui Napoleon I; șeful statului-major al armatei lui Napoleon I. — 103, 105, 106.
- Bessières, Jean-Baptiste, duce de Istria** (1768—1813) — mareșal al Franței, a participat la războaiele duse de Republica Franceză și de Napoleon I. — 70, 149, 150.
- Beust, Friedrich von** (1817—1899) — fost ofițer prusian, datorită convingerilor sale politice a trecut în rezervă; în 1848 membru al Comitetului Asociației muncitorilor germani din Colonia, redactor la „*Neue Kölnische Zeitung*” (septembrie 1848—februarie 1849); în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat, după aceea a emigrat în Elveția; profesor de pedagogie. — 477.
- Biedermann, Karl** (1812—1901) — istoric și publicist, liberal moderat; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centru), mai târziu național-liberal. — 708.
- Birago, Karl, baron de** (1792—1845) — inginer militar austriac, a elaborat un sistem de poduri și pontoane folosit de armatele mai multor state europene pe la mijlocul secolului al XIX-lea. — 167.
- Biringoccio, Vannuccio** (1480—1539) — chimist; primul italian care a scris despre arta de a construi tunuri. Autorul lucrării „*Pirotehnica*”. — 213.
- Biscamp, Elard** — democrat, ziarist; a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania; după înfrângerea revoluției a emigrat și a făcut parte din redacția organului emigranților germani de la Londra, „*Das Volk*”, la care a colaborat Marx. — 518, 527.
- Blake, Robert** (1599—1657) — amiral englez, a luat parte la revoluția burgheză din Anglia din secolul al XVII-lea; a fost tovarășul de luptă al lui Cromwell; în deceniul al 6-lea a comandat flota în războiul dintre Anglia și Spania, a luptat împotriva piraților tunisieni și algerieni. — 110.
- Blanc, Jean-Joseph-Louis** (1811—1882) — socialist mic-burghez francez, ziarist și istoric; în 1848 membru al guvernului provizoriu și președinte al Comisiei de la Luxemburg; s-a situat pe o poziție conciliatoare față de burghezie; în august 1848 a emigrat în Anglia și a fost unul dintre conducătorii emigranților mic-burghezi de la Londra. — 470.
- Blanchard** — ofițer englez, în 1828 a elaborat un sistem de poduri și pontoane. — 168.
- Blanchenay, Louis** (1800—1881) — om politic elvețian, deputat al Consiliului național (1848—1860); directorul vămii. — 599.
- Blanqui, Louis-Auguste** (1805—1881) — revoluționar francez comunist utopist, organizatorul mai multor societăți secrete și comploturi; participant activ la revoluția din 1830 și 1848; a făcut parte dintre remarcabilii conducători ai mișcării proletare din Franța; a stat în total 36 de ani în închisoare. — 470.
- Blind, Karl** (1826—1907) — scriitor și ziarist, democrat mic-burghez, a participat la mișcarea revoluțio-

- nară din 1848—1849 din Baden ; în deceniul al 6-lea a fost unul dintre șefii emigranților mic-burghezi de la Londra ; mai tirziu național-liberal. — 516—518, 520—522, 524, 526—532.
- Blondel, François* (1617—1686) — arhitect și inginer militar francez, a scris o serie de lucrări despre fortificații și artilerie. — 218.
- Blondin* (adevăratul nume *Jean-François Gravelet*) (1824—1897) — renumit dansator pe sirmă francez. — 626.
- Blücher, Gebhard Leberecht, prinț de* (1742—1819) — general feldmareșal prusian, în 1793—1794 a luat parte la campania împotriva Republicii Franceze ; în 1806 și 1813—1815 a jucat un rol de seamă în lupta de eliberare națională împotriva dominației lui Napoleon I. — 175, 180, 189—207.
- Blum, Robert* (1807—1848) — democrat mic-burghез german, de profesie ziarist ; lider al aripii stîngi din Adunarea națională de la Frankfurt ; în octombrie 1848 a luat parte la revoluția de la Viena ; după căderea orașului a fost împușcat după o judecată sumară. — 125—127, 439, 472, 474, 475.
- Bluntschli, Johann Caspar* (1808—1881) — jurist și om politic reacționar elvețian ; unul dintre organizatorii persecuțiilor polițienești împotriva participanților la mișcarea revoluționară ; în 1843 membru al Comisiei pentru anchetarea activității emigranților germani din Elveția, creată de guvernul elvețian ; autorul raportului acestei comisii publicat în 1843. — 479.
- Bobzin, Friedrich Heinrich Karl* (n. 1826) — meseriaș german, în 1847 membru al Asociației muncitorilor germani din Bruxelles ; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat ; în emigrație a condus împreună cu Struve Asociația democratică mic-burgheză a emigranților germani de la Londra. — 433.
- Böckh, August* (1785—1867) — filolog și arheolog. — 12.
- Bodisko, Iakov Andreievici* (n. 1794) — ofițer rus, mai tirziu general ; la începutul războiului Crimeii (1853—1856) a fost comandantul fortăreței Bomarsund. — 312.
- Boichot, Jean-Baptiste* (n. 1820) — om politic francez, republican, în 1849 deputat în Adunarea națională legislativă ; a luat parte la revoluția din 13 iunie 1849, mai tirziu a emigrat în străinătate. — 453.
- Bojardo, Matteo Maria* (1434—1494) — poet italian din timpul Renașterii, autorul poemului „Orlando inamorato”. — 719.
- Bolivar, Simon* (1783—1830) — om politic de seamă din America de Sud, una dintre personalitățile de frunte în războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud, președinte al Republicii Columbia (1819—1830). — 241—257.
- Bonaparte* — dinastie imperială în Franța (1804—1814, 1815 și 1852—1870). — 588.
- Bonaparte* — vezi *Napoleon I.*
- Bonaparte, Jérôme* (1784—1860) — fratele cel mai mic al lui Napoleon I, rege al Westfaliei (1807—1813) ; din 1850 mareșal al Franței. — 570.
- Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul*, prințul Napoleon

- (1822—1891) — fiul lui Jérôme Bonaparte, vărul lui Napoleon al III-lea; în 1847, după moartea fratelui său mai mare, a luat numele de Jérôme; în timpul celei de-a doua Republici — deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă, în 1854 comandant de divizie în Crimeea; comandantul unui corp de armată în perioada războiului austro-italo-francez; cunoscut sub porecla Plon-Plon și prințul „roșu”. — 60, 440—449, 459, 460, 516, 523.
- Bonaparte, Joseph** (1768—1844) — fratele mai mare al lui Napoleon I, rege al Neapoleului (1806—1808) și rege al Spaniei (1808—1813). — 173.
- Bonaparte, Ludovic** (1778—1846) — fratele lui Napoleon I, rege al Olandei (1806—1810). — 591.
- Bonaparte, Ludovic** — vezi *Napoleon al III-lea*.
- Bonaparte, Lucien** (1775—1840) — fratele lui Napoleon I; a participat la organizarea loviturii de stat de la 18 brumar (9 noiembrie 1799); ministru plenipotențiar în Spania (1800—1802). — 177.
- Bonerius, Ulrich** — poet german din evul mediu, călugăr predicator, autorul unei culegeri de fabule, „Edel Stein”, inspirată din surse latine, culegere care a apărut în 1350. — 594.
- Boniface, Louis** (n. 1796) — ziarist francez, bonapartist. — 612.
- Bonls, Samu (Samuel)** (1810—1879) — jurist și om politic ungar, a luat parte la revoluția din 1848—1849, adept al lui Kossuth. — 737.
- Borkheim, Sigismund Ludwig** (1825—1885) — ziarist, democrat, în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat; după înfrângerea revoluției a emigrat din Germania; din 1851 a fost comerciant la Londra; a avut relații de prietenie cu Marx și Engels. — 429—432, 441, 442, 461.
- Borozdin, Nikolai Mihailovici** (1777—1830) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 277.
- Bosquet Pierre - Joseph - François** (1810—1861) — general francez, din 1856 mareșal al Franței, întâi republican burghez, apoi bonapartist, din deceniile al 4-lea până la al 6-lea a luat parte la cucerirea Algerului; în 1854 a comandat o divizie, apoi un corp de armată în Crimeea (1854—1855). — 60, 151, 152.
- Bourbon** — dinastie regală, a domnit în Franța (1589—1792, 1814—1815 și 1815—1830). — 180, 237.
- Bourmont, Louis-Auguste-Victor de Ghaisnes, conte de** (1773—1846) — general francez, din 1830 mareșal al Franței, regalist; în 1830 comandantul unei expediții de cucerire a Algerului. — 111, 112.
- Bourricnne, Louis-Antoine Fauvelet de** (1769—1834) — diplomat și om politic francez; coleg de școală al lui Napoleon Bonaparte, secretarul personal al acestuia din 1797 până în 1802, om de afaceri la Hamburg (1804—1813), a trecut de partea Bourbonilor. — 128, 155.
- Bousmard, Henry - Jean - Baptiste** (1749—1807) — inginer militar francez, din 1792 emigrant contra-revoluționar; a fost în serviciul Prusiei; în 1807 a organizat apărarea Danzigului (Gdansk) împotriva trupelor lui Napoleon; a

- scris o lucrare despre fortificații.
— 364.
- Boves, José Thomás** (m. 1814) — ofițer spaniol, conducător al trupelor Llaneros care au luptat împotriva moșierilor creoli și care înainte de 1814 au fost folosite de spanioli pentru a înăbuși mișcarea de eliberare națională a coloniilor spaniole în America de Sud. — 245.
- Brandenburg, Friedrich Wilhelm, conte de** (1792—1850) — general și om de stat prusian, prim-ministru al guvernului contrarevoluționar (din noiembrie 1848 până în noiembrie 1850). — 657.
- Brass, August** (1818—1876) — ziarist, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania; după înfrângerea acesteia a emigrat în Elveția; în 1859—1860 a fost redactor-șef la „Neue Schweizer Zeitung”, mai târziu adept al lui Bismarck. — 588.
- Brentano, Lorenz-Peter** (1813—1891) — avocat la Mannheim, democrat mic-burghez; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stângă); în 1849 șef al guvernului provizoriu din Baden, după înfrângerea insurecției din Baden-Palatinat a emigrat în Elveția, iar mai târziu în America. — 451, 498.
- Brillat-Savarin, Anthelme** (1755—1826) — scriitor francez, autorul cărții „Physiologie du goût” („Fiziologia gustului”). — 598.
- Brion, Luis** (1782—1821) — armator din Columbia; a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole în America de Sud; adept al lui Bolivar; olandez de origine. — 247—249.
- Broussier, Jean-Baptiste, conte** (1766—1814) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 277.
- Brown, sir George** (1790—1865) — general englez, a luat parte la războiul din Peninsula Iberică (1808—1814); în 1854—1855 a comandat o divizie în Crimeea. — 60.
- Brune, Guillaume-Marie-Anne** (1763—1815) — mareșal al Franței, a avut un rol de seamă în revoluția franceză de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iacobin de dreapta și dantonist, mai târziu partizan al lui Bonaparte, a luat parte la războaiele Republicii Franceze și la campaniile lui Napoleon I. — 153—156.
- Brunnov, Filip Ivanovici, baron de** (1797—1875) — diplomat rus, ministru plenipotențiar (1840—1854, 1858—1860), apoi ambasador la Londra (1860—1874). — 546.
- Brydon, William** (1811—1873) — medic militar englez, a luat parte la războiul anglo-afgan (1839—1842). — 91.
- Bubna von Littitz, Ferdinand, conte** (1768—1825) — general și diplomat austriac, ceh de origine; în 1813—1814 și 1815 a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 202.
- Bocher, Lothar** (1817—1892) — funcționar prusian, publicist; în 1848 deputat în Adunarea națională prusiană (centrul stâng); după înfrângerea revoluției din 1848—1849 a emigrat la Londra și a corespondat la cotidianul berlinez „National-Zeitung”; mai târziu național-liberal, partizan al lui Bismarck. — 489, 516.
- Bugeaud de la Piconnerie, Thomas-Robert** (1784—1849) — general francez, din 1843 mareșal al Franței; orléanist, membru al Came-

- rei deputaților în perioada monarhiei din iulie; comandantul trupelor care au înfrânt revoluția republicană din 1834 de la Paris; unul dintre organizatorii războaielor de cucerire în Alger și Maroc, din 1841 până în 1847 guvernator general al Algerului, în 1848—1849 comandant suprem al armatei din Alpi, deputat în Adunarea națională legislativă. — 237—240.
- Buggenhagen* (secolul al XVIII-lea) — inginer constructor de fortărețe din Mecklenburg. — 366.
- Bullier* — ziarist francez, bonapartist. — 587.
- Bülow, Friedrich Wilhelm, conte Dennewitz* (1755—1816) — general prusian, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 180, 194, 197, 202, 203.
- Bureau, frații, Gaspar* (m. 1469) și *Jean* (m. 1463) — ingineri militari francezi, în deceniile al 4-lea până la al 6-lea au comandat artileria franceză, căreia i-au adus o serie de îmbunătățiri. — 211.
- Bürgers, Heinrich* (1820—1878) — publicist, radical, în 1842—1843 colaborator la „Rheinische Zeitung”, în 1848 membru al Comunității din Colonia a Ligii comunistilor; în 1848—1849 membru al redacției lui „Neue Rheinische Zeitung”; din 1850 membru al organului central al Ligii comunistilor; în 1852, fiind socotit unul dintre principalii acuzați în procesul comunistilor de la Colonia, a fost condamnat la șase ani închisoare; mai tirziu național-liberal. — 665.
- Burleigh* — vezi *Cecil, William*.
- Burnes, sir Alexander* (1805—1841) — ofițer englez, unul dintre organizatorii expansiunii coloniale engleze în Asia centrală; între anii 1836 și 1838 a îndeplinit o misiune specială la Kabul; consilier politic pe lângă statul-major al armatei engleze din Kabul (1839—1841). — 88, 90.
- Busca, Gabrio* (aprox. 1540 — aprox. 1601) — inginer militar italian, a scris o lucrare despre fortificații. — 356.
- Buss, Franz Joseph, cavaler de* (1803—1878) — jurist și om politic, adversar al hegemoniei prusiene, cleric fanatic, membru al Reichstagului. — 507.
- Bute, John Stuart, conte de* (1713—1792) — om de stat englez, tory; prim-ministru (1761—1763). — 535.
- Butenev, Apollinari Petrovici* (1787—1866) — diplomat rus, ambasador în Turcia (1830—1842), în 1843—1856 ministru plenipotențiar la Roma și apoi în Turcia (1856—1858). — 544.
- Buxhövden, Fiodor Fiodorovici, conte de* (1750—1811) — general rus, în 1805 și 1806 a participat la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 122.
- Byron, George Noël Gordon, lord* (1788—1824) — celebru poet englez, reprezentant al romantismului revoluționar. — 186.
- Byron, lord* — comandantul unei unități a forțelor marine engleze care a luptat în 1588 împotriva armatei spaniole. — 185.

C

- Cabet, Étienne* (1788—1856) — jurist și publicist francez, comunist utopist, autorul romanului utopic „Voyage en Icarie” (1842). — 488, 490.

- Cabot, John (Caboto, Giovanni)** (aprox. 1450—1498) — navigator italian în serviciul englez; în 1497 a descoperit o parte din coasta Americii de Nord. — 406.
- Cajigal, Juan Manuel (1757—1823)** — general spaniol, în 1813—1815 a comandat trupele care au luptat împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud. — 243.
- Calderón de la Barca, Pedro (1600—1681)** — poet și dramaturg spaniol. — 428.
- Cambacères, Jean-Jacques-Régis, duce de (1753—1824)** — om de stat francez, jurist, președinte al Convenției din 1794 până în 1795, apoi consul; a fost unul dintre colaboratorii cei mai apropiați ai lui Napoleon I, a participat la elaborarea „Codului civil”. — 598.
- Cambridge, George William Frederick Charles, duce de (1819—1904)** — general englez, în 1854 a comandat o divizie în Crimeea; comandant suprem al armatei engleze (1856—1895). — 60, 63.
- Camões (Camöens), Luis de (aprox. 1524—1580)** — poet portughez din perioada Renașterii, a scris epopeea „Lusiada”. — 500.
- Canrobert, François-Certain (1809—1895)** — general francez, din 1856 mareșal al Franței, bonapartist; a luat parte la cucerirea Algerului în deceniile al 4-lea și al 5-lea; participant activ la lovitură de stat de la 2 decembrie 1851; în 1854 comandant de divizie, apoi comandant suprem al armatei franceze în Crimeea (septembrie 1854 — mai 1855). — 60, 116.
- Canterac, José (aprox. 1779—1835)** — general spaniol; din 1816 până în 1824 șeful statului-major al trupelor generalului de la Serna care au luptat împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud. — 187.
- Capodistria (Capo d'Istria), Ioan, conte (1776—1831)** — om de stat și diplomat grec; din 1809 până în 1822 a fost în serviciul Rusiei; al doilea secretar de stat (ministru) pentru afacerile externe ale Rusiei (1815—1822); președinte al Greciei (1827—1831); a promovat o politică filorusă; a fost ucis de un agent străin. — 543.
- Carlier, Pierre-Charles-Joseph (1799—1858)** — prefect de poliție din Paris (1849—1851), bonapartist. — 456.
- Carmagnola, Francesco Bussone (aprox. 1380—1432)** — condotier italian, în 1426—1432 a comandat trupele aliate ale Veneției și Florenței în războiul împotriva Milanului. — 303.
- Carol cel Mare (aprox. 742—814)** — rege al francilor (768—800) și împărat roman (800—814). — 551.
- Carol Emanuel al II-lea (1751—1819)** — rege al Sardiniei (1796—1802). — 154.
- Carol (Ludwig Johann) (1771—1847)** — arhiduce al Austriei, feldmareșal, comandant suprem în războaiele împotriva Franței (1796—1799, 1805 și 1809), ministru de război (1805—1809). — 69, 71, 72, 105, 172.
- Carol Martel (aprox. 688—741)** — majordom al statului franc, din 715 adevăratul conducător al imperiului franc. — 322.
- Carol Temerarul (1433—1477)** — duce de Burgundia (1467—1477),

- a încercat să cucerească Elveția, dar a fost învins. — 450, 451, 453—455.
- Carol al II-lea* (1630—1685) — rege al Angliei (1660—1685). — 299.
- Carol al V-lea (Carol Quintul)* (1500—1558) — rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516—1556) și împărat al Sfântului imperiu roman de națiune germană (1519—1556). — 109, 213, 356.
- Carol al V-lea Leopold, duce de Lorena* (1643—1690) — feldmareșal austriac; în 1683—1688 în războiul dintre Austria și Turcia (1683—1699) a comandat trupele austriece. — 288.
- Carol al VII-lea* (1403—1461) — rege al Franței (1422—1461). — 31, 211.
- Carol al VIII-lea* (1470—1498) — rege al Franței (1483—1498). — 32, 212.
- Carol al X-lea* (1757—1836) — rege al Franței (1824—1830); răsturnat de revoluția din iulie 1830. — 111, 112.
- Carol al X-lea Gustav* (1622—1660) — rege al Suediei (1654—1660). — 100.
- Carol al XII-lea* (1682—1718) — rege al Suediei (1697—1718). — 37, 326.
- Carol al XIII-lea* (1748—1818) — rege al Suediei (din 1809), apoi rege al Suediei și Norvegiei (1814—1818). — 177, 181.
- Carol al XIV-lea Johann, rege al Suediei și Norvegiei* — vezi *Bernadotte, Jean-Baptiste-Jules*.
- Casas* — vezi *Las Casas, Manuel Maria*.
- Castella* — om politic elvețian, radical, în 1847—1856 membru al guvernului din cantonul Fribourg. — 453.
- Castillo, Manuel* (m. 1816) — general din Columbia; a participat la războaiele de independență purtate de coloniile spaniole din America de Sud; în 1815 șeful garnizoanei din Cartagena; adversarul lui Bolivar. — 243.
- Castlereagh, Henry Robert Stewart, lord (din 1821), marchiz de Londonderry, viconte* (1769—1822) — om de stat englez, tory, ministru de război și al coloniilor (1805—1806, 1807—1809), ministru de externe (1812—1822); s-a sinucis. — 535.
- Castriotto, Giacomo* (m. 1562) — inginer militar italian. — 356, 363.
- Cathcart, sir George* (1794—1854) — general englez, în 1854 comandant de divizie în Crimeea. — 60.
- Catilina, Lucius Sergius* (aprox. 108—62 î.e.n.) — om politic roman, patrician; organizator al conjurației care îi poartă numele împotriva republicii aristocrate. — 459, 469, 581.
- Cato, Marcus Porcius (Cato cel Bătrîn)* (234—149 î.e.n.) — om politic și scriitor roman, a luptat pentru apărarea privilegiilor aristocraților; în 184 î.e.n. a fost ales cenzor; severitatea sa ca cenzor a devenit proverbială. — 646.
- Cavaignac, Louis-Eugène* (1802—1857) — general și om politic francez, republican burghez, moderat; în deceniile al 4-lea și al 5-lea a participat la cucerirea Algerului; din martie 1848 guvernator general al Algerului; din mai ministru de război; investit de Adunarea națională constituantă cu puteri dictatoriale depline, a înăbușit cu cruzime răscola din iunie a proletariatului

- parizian ; prim-ministru (Iunie—decembrie 1848). — 116, 455, 554.
- Cavour, Camillo Benso, conte de** (1810—1861) — om de stat italian, ideolog și lider al burgheziei liberal-monarhiste și al nobilimii liberale îmburghezite ; șef al guvernului din Sardinia (1852—1859 și 1860—1861) ; a dus o politică de unire de sus a Italiei sub conducerea dinastiei de Savoia, politică bazată pe sprijinul lui Napoleon al III-lea ; în 1861 a condus primul guvern al Italiei. — 454, 581, 596.
- Cecil, William, baron Burlough** (1520—1598) — om de stat englez, prim-ministru (1558—1598). — 183.
- Cen-baiu-Maiaien** — rege al Birmaniei (1550—1581). — 310.
- Cernîșev, Aleksandr Ivanovici, prinț** (1786—1857) — ofițer rus, din 1812 general, om de stat ; a luat parte la războiul împotriva lui Napoleon I ; în 1809—1812 atașat militar pe lângă statul-major al lui Napoleon I ; ministru de război (1828—1852). — 178.
- Cezar (Caius Iulius Caesar)** (aprox. 100—44 î.e.n.) — comandant de oști roman și om de stat. — 24, 25, 78, 166, 293, 319, 322, 384.
- Chabrias** (m. aprox. 357 î.e.n.) — comandant de oști atenian. — 14.
- Charlotta, prințesă** (1796—1865) — fiica lui Lucien Bonaparte. — 177.
- Chateaubriand, François-René, viconte de** (1768—1848) — scriitor francez, om de stat reacționar și diplomat, ministru de externe (1822—1824) ; în 1822 reprezentant al Franței la Congresul de la Verona. — 543.
- Chelsea, viconte** — diplomat englez, în 1859 secretar al Ambasadei Marii Britanii de la Paris. — 560.
- Chenu, Adolphe** (n. aprox. 1817) — în perioada monarhiei din iulie a făcut parte din societățile revoluționare secrete din Franța, provocator și agent al poliției secrete. — 474.
- Cherval Julien** (de fapt *Joseph Crâmer*) — agent provocator al poliției din Prusia ; a reușit să se strecoare în rindurile Ligii comunistilor ; în 1850, după sciziunea Ligii, s-a alăturat fracțiunii sectare Willich-Schapper și a condus una dintre comunitățile din Paris ; unul dintre inculpații în procesul așa-numitului complot franco-german din februarie 1852 de la Paris ; a evadat din închisoare cu ajutorul poliției ; în 1853—1854 a activat în Elveția ca spion și provocator sub numele de Nugent. — 443, 456—464, 501, 519, 581.
- Christian Friedrich** (1786—1848) — prinț al Danemarccii, în 1813—1814 regent al Norvegiei, în 1814 rege al Norvegiei ; rege al Danemarccii sub numele de Christian al VIII-lea (1839—1848). — 181.
- Churchid-pașa (Guyon, Richard Debaufré)** (1803—1856) — ofițer englez ; general în armata revoluționară ungară, după înfrângerea revoluției ungare a intrat ca general în armata turcă ; în 1853 a comandat o parte din trupele turcești în Caucaz. — 616.
- Ciceagov, Pavel Vasillevici** (1767—1849) — amiral și om de stat rus, ministru al marinei (1807—1811), în 1812 comandant suprem al armatei moldovenești de la Dunăre și al flotei din Marea Neagră ; în noiembrie a comandat trupele care au căzut în spă-

- tele armatei lui Napoleon I în timpul retragerii. — 101, 179.
- Cicero, Marcus Tullius* (106—43 î.e.n.) — om de stat roman, scriitor și orator, filozof eclectic. — 460, 469, 471, 472.
- Cincinnatus, Lucius Quinctius* (secolul al V-lea î.e.n.) — patrician roman, consul (460 î.e.n.), dictator (458 și 439 î.e.n.). Legenda spune că ducea o viață simplă și își cultiva singur pământul. — 660.
- Clairville, Louis-François Nicolai* — numit C. (1811—1879) — dramaturg francez. — 732.
- Clary, Eugenie-Bernardine-Désirée* (1777—1860) — soția lui Bernadotte. — 173.
- Clauzel (Clauzel), Bertrand*, conte (1772—1842) — general francez, din 1831 mareșal al Franței, a luat parte la războiul din Peninsula Iberică (1809—1814); guvernator general al Algerului (1830—1831 și 1835—1837). — 112, 116, 281, 282, 285, 286.
- Clausewitz, Karl von* (1780—1831) — general și teoretician militar prusian; în 1812—1814 a servit în armata rusă. — 258.
- Cleomenes al III-lea* (255—219 î.e.n.) — rege al Spartei (235—221 î.e.n.). — 13.
- Clerfayt, Franz Sebastian Karl Joseph de Croix*, conte de (1733—1798) — feldmareșal austriac, a participat la războiul austro-turc din 1788—1789, comandant suprem al armatei austriece în războiul împotriva Republicii Franceze (1794—1795). — 80, 172.
- Clossmann, A. von* — ofițer german, democrat mic-burghez, a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat din 1849, apoi emigrant în Elveția. — 589.
- Clotilda, principesă de Savola* (1843—1911) — fiica regelui Sardiniei Victor Emanuel al II-lea, din 1859 soția prințului Napoleon. — 614.
- Cluss Adolph* (m. după 1889) — inginer, membru al Ligii comunistilor, în 1848 secretar al Asociației culturale a muncitorilor din Mainz; în 1849 a emigrat în S.U.A., funcționar la serviciul amiralității de la Washington; în deceniul al 6-lea a întreținut o corespondență regulată cu Marx și Engels; el a colaborat la diferite ziare muncitorești și democratice în limba germană, engleză și americană. — 719.
- Coehoorn, Menno, baron de* (1641—1704) — inginer olandez, general, autorul mai multor lucrări despre fortificații. — 96, 298, 299, 365, 366.
- Cohnhein, Max* — democrat mic-burghez, a participat la mișcarea revoluționară de la 1848—1849 din Baden; după înfrângerea revoluției a emigrat din Germania. — 430, 432, 433, 451.
- Collado, Luis* (secolul al XVI-lea) — inginer militar spaniol. — 213.
- Collet, Collet Dobson* — ziarist radical și om politic englez, redactorul organului urquhartist „Free Press” (1859—1865). — 524.
- Columb Cristofor* (1451—1506) — navigator renumit, descoperitorul Americii; genovez de origine, a fost în serviciul spaniol. — 406.
- Conde, José Antonio* (1765—1820) — istoric spaniol și cercetător al istoriei arabilor, a scris mai multe lucrări cu privire la istoria dominației arabe în Spania. — 209.

- Congreve, sir William* (1772—1828) — ofițer englez, inventator în domeniul tehnicii militare; în 1808 a inventat racheta care îi poartă numele. — 144.
- Constantin Nikolaei*, mare duce al Rusiei (1827—1892) — al doilea fiu al țarului Nicolaie I, mare amiral, a stat în fruntea departamentului marinei (1853—1881) și al flotei (1855—1881). — 516, 523.
- Constantin Pavlovici, mare duce al Rusiei* (1779—1831) — al doilea fiu al țarului Pavel I; din 1814 comandant suprem al armatei poloneze, guvernator în Polonia (1814—1831). — 144, 516, 523.
- Cook, James* (1728—1779) — navigator englez, a făcut trei călătorii în jurul lumii. — 347.
- Córdoba* — vezi *Fernánd de Córdoba, Gonzalv*.
- Córdoba, José Maria* (1799—1829) — general din Columbia, a luat parte la războiul pentru independență al colonilor spanioli din America de Sud. — 187.
- Cormontaigne, Louis de* (aprox. 1696—1752) — general francez, inginer constructor de fortificații, autorul mai multor lucrări în domeniul construcției de fortificații și al asediului. — 96, 357, 358, 363—366, 368, 373.
- Cortez, Hernándo (Fernando)* (1485—1547) — cuceritor spaniol, a cucerit imperiul aztecilor (Mexic) (1519—1521). — 347.
- Cowley, Henry Richard Charles Wellesley, conte* (1804—1884) — diplomat englez, ambasador la Paris (1852—1867). — 576, 594, 597.
- Crâmer* — vezi *Cherval, Julien*.
- Crawshay* — ziarist englez în deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea, discipol al lui Urquhart. — 620.
- Cromwell, Oliver* (1599—1658) — om de stat englez; conducătorul burgheziei și al nobilimii imburghezite în perioada revoluției burgheze din secolul al XVII-lea; din 1653—1658 lord protector al Angliei, Scoției și Irlandei. — 326.
- Ctesias* (sfârșitul secolului al V-lea — începutul secolului al IV-lea î.e.n.) — istoric și medic din Grecia antică, a scris lucrări în legătură cu istoria vechii Indii și Persiei. — 208.
- Cuesta* — vezi *Garcia de la Cuesta, Gregorio*.
- Custine, Adam-Philippe, conte de* (1740—1793) — general și om politic francez, a participat la războiul Republicii Franceze împotriva primei coaliții a statelor europene. — 103, 172.
- Cuvier, Georges-Léopold-Chrétien-Frédéric-Dagobert, baron de* (1769—1832) — naturalist francez, zoolog și paleontolog, a ridicat anatomia comparată la rangul de știință. — 474.
- Cuza, Alexandru Ioan* (1820—1873) — om politic român, din 1859—1866 domnitor al Principatelor dunărene Muntenia și Moldova, care în 1862 au format statul român; a fost înlăturat printr-un complot reacționar și a trebuit să părăsească țara. — 541, 562.
- Cyphes W.* — în 1856 secretar al Sheffield Foreign Committee-ului. — 722.

D

Dâ-Dâ — publicist arab; în deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea a primit de la autoritățile

- țile algeriene însărcinarea să traducă în limba arabă pamfletele lui Bonaparte. — 583, 587, 608, 611.
- Dahlgren, John Adolf* (1809—1870) — ofițer de marină american și inventator în domeniul militar, din 1863 amiral; a scris câteva lucrări cu privire la artileria vaselor de război. — 229.
- Dana, Charles Anderson* (1819—1897) — ziarist american progresist, redactor la „New York Daily Tribune” și „New American Cyclopaedia”. — 668.
- Dante, Alighieri* (1265—1321). — 475, 476, 501.
- Danton, Georges-Jacques* (1759—1794) — remarcabil om politic în perioada revoluției franceze, lider al aripii de dreapta a iacobinilor. — 153.
- Darius I* (550—486 î.e.n.) — rege al Persiei antice (522—486 î.e.n.). — 7, 166, 347.
- Davout, Louis-Nicolas, duce de Auerstaedt, prinț de Eckmühl* (1770—1823) — mareșal al Franței, unul dintre cei mai apropiați tovarăși de luptă ai lui Napoleon I. — 69, 72, 105, 124, 144, 174, 190, 276—277.
- Decatur, Stephen* (1779—1820) — comandor american, în 1815 a comandat o escadră împotriva Algerului, Tunisului și Tripolisului. — 111.
- Delahodde* — vezi *Hodde Lucien de Ia*.
- Delamarre, Théodore-Casimir* (1797—1870) — bancher francez, publicist, din 1844 proprietarul ziarului „Patrie”; bonapartist. — 609.
- Delarageaz, Louis-Henri* (1807—1891) — om politic elvețian, radical, adept al lui Fourier, redactorul ziarului „Nouvelliste Vau-vois”. — 599.
- Delvigne, Henri-Gustave* (1799—1876) — ofițer francez și inventator în domeniul tehnicii militare. — 40, 402.
- Demostene* (384—322 î.e.n.) — renumit orator și om politic din Grecia antică, conducătorul partidului antimacedonean din Atena, adept al democrației sclavagiste. — 469.
- Dentu, Edouard-Henry-Justin* (1830—1884) — coproprietar al editurii franceze Dentu, bonapartist. — 534—536, 540, 553, 565, 581.
- Denzel, Bernhard Gottlieb* (1773—1838) — teolog. — 704.
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley* (din 1851) *conte de* (1799—1869) — om de stat englez, whig până în 1835, mai târziu lider al toryilor, apoi unul dintre liderii partidului conservator; ministru al coloniilor (1833—1834, 1841—1844) prim-ministru (1852, 1858—1859 și 1866—1868). — 558, 578, 624.
- Deval* — consul francez în Alger (1815—1827). — 111.
- Dleffenbach, Ernst* (1811—1855) — naturalist, profesor de geologie în Giessen. — 613.
- Dietz, Oswald* (aprox. 1824—1864) — arhitect din Wiesbaden, a participat la revoluția din 1848—1849, a emigrat la Londra; membru al organului central al Ligii comunistilor; în 1850, după sciziunea Ligii, s-a alăturat fracțiunii sectare Willich-Schapper și a devenit membru al organului central al acestei fracțiuni; mai târziu a luat parte la războiul civil din America. — 712.

- Dietsel, Gustav* (1827—1864) — jurist. — 611.
- Dilich, Wilhelm Schetter* (aprox. 1575—1655) — teoretician militar german, autor de lucrări în domeniul artei militare și al fortificațiilor. — 360.
- Diogene din Sinope* (aprox. 404 — aprox. 323 î.e.n.) — filozof din Grecia antică, unul dintre întemeietorii școlii cinice, care reflecta protestul pasiv al celor mai sărace pături ale poporului împotriva dominației clasei exploataătoare. — 445.
- Dionysos I, cel Bătrîn* (aprox. 431—367 î.e.n.) — tiran din Siracuză (aprox. 406—367 î.e.n.) — 293.
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin* (din 1871) *conte de Beaconsfield* (1804—1881) — om de stat și scriitor englez, unul dintre liderii torylor, apoi al partidului conservator; cancelar al trezoreriei (1852, 1858—1859 și 1866—1868), prim-ministru (1868 și 1874—1880). — 647.
- Dolhurov, Dmitrie Sergheievici* (1756—1816) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în războiul pentru apărarea patriei din 1812 a comandat un corp de armată. — 277.
- Doineau, Auguste-Edouard* (n. 1824) — ofițer francez, în 1853 șef al unuia din birourile arabe din Algeria, în 1856 a fost condamnat la moarte pentru uciderea unui algerian, în 1857 Napoleon al III-lea i-a comutat pedeapsa în închisoare pe viață; în 1859 a fost amnistiat. — 117.
- Dolgorukov, Piotr Vladimirovici, prinț* (1816—1868) — publicist și istoric rus, liberal; în 1859 a emigrat în străinătate, în deceniul al 7-lea a editat mai multe ziare și reviste de orientare opoziționistă; colaborator la publicația lui Herzen „Kolokol”. — 541.
- Dost Muhammed-han* (1793—1863) — emir al Afganistanului (1826—1839 și 1842—1863). — 87—88, 92.
- Drake, sir Francis* (aprox. 1540—1596) — navigator englez, amiral, în 1588 a luat parte la nimicirea armadei spaniole. — 185.
- Drcyse, Johann Nikolaus von* (1787—1867) — fabricant prusian și inventator în domeniul tehnicii de război. — 403.
- Dronke, Ernst* (1822—1891) — publicist și scriitor, la începutul activității sale „adevărat” socialist, mai târziu membru al Ligii comuniștilor, în 1848—1849 unul dintre redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung”; după înfringerea revoluției a emigrat în Elveția, apoi în Anglia; după scindarea Ligii comuniștilor a rămas adeptul lui Marx și Engels; mai târziu s-a retras din viața politică. — 441, 445, 495.
- Drouet d'Erlon, Jean-Baptiste, conte* (1765—1844) — general francez, mai târziu mareșal al Franței, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 281, 282, 285, 342.
- Druet, Henri* (1799—1855) — om de stat radical elvețian, membru al Bundesraturului (1848—1855), din 1848 șeful departamentului justiției și poliției, în 1850 președinte al Confederației elvețiene. — 443, 445, 453—455.
- Ducommun, Elie* (1833—1906) — om de stat și ziarist elvețian, radical, din 1855 redactor al publicației „Revue de Genève”. — 601.
- Ducos, Roger, conte* (1754—1816) — avocat; om politic în perioada revoluției franceze de la sfârșitul

- secolului al XVIII-lea, exponent al marii burghezii. — 174.
- Doucoudray Holstein* — ofițer francez, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; autorul unei lucrări tendențioase despre Bolivar. — 256.
- Dudley, sir Robert, duce de Northumberland, conte de Warwick* (1574—1649) — ofițer de marină și inventator englez; a scris o lucrare despre navigație. — 408.
- Dufaure, Jules-Armand-Stanislas* (1798—1881) — avocat francez, om politic burghez, orlănist; cunoscut prin pledoariile sale în procesele politice; în 1848 deputat în Adunarea națională constituantă, ministru de interne în guvernul Cavaignac (octombrie—decembrie 1848). — 558.
- Duhamel, Aleksandr Osipovici* (1801—1880) — general și diplomat rus, în 1842 și 1848 a avut o misiune specială în Principatele dunărene. — 543.
- Dulon, Rudolph* (1807—1870) — pastor german, adept al „Amicilor luminii”; în 1853 a emigrat în America. — 488.
- Dulong, François-Charles* (1792—1834) — avocat și om politic francez; din 1831 deputat al Camerei deputaților (opoziția liberală). — 237, 238.
- Dumont (Du Mont), Joseph* (1811—1861) — publicist burghez liberal moderat; din 1831 proprietarul lui „Kölnische Zeitung”; și-a schimbat numele în Del Monte (Del-monte). — 644.
- Dumouriez, Charles-François* (1739—1823) — general și om politic francez, în timpul revoluției fran-
- ceze s-a alăturat girondinilor; comandant suprem al armatei din nord (1792—1793); în martie 1793 a trădat Republica Franceză. — 153.
- Duns Scot, John* (aprox. 1265—1308) — filozof medieval, scolastic, adept al nominalismului. — 654, 658.
- Dupas, Pierre-Louis* (1761—1823) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 176.
- Dupln, André-Marie-Jean-Jacques* (1783—1865) — jurist și om politic francez, orlănist; mal tirziu bonapartist. — 630.
- Dupont de l'Étang, Pierre-Antoine* (1765—1840) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I; în 1808, în timpul războiului din Spania, a capitulat la Bailén împreună cu divizia sa. — 155.
- Dupuy de Lôme, Stanislas-Charles-Henri-Laurent* (1816—1885) — inginer, constructor francez de nave de război. — 413.
- Duquesne, Abraham, marchiz* (1610—1688) — amiral francez, în 1680—1683 a condus acțiunile de luptă împotriva Algerului și Tripolisului. — 110.
- Dürer, Albrecht* (1471—1528) — mare pictor și gravor, sculptor și arhitect; s-a ocupat și cu probleme privind construcțiile de fortificații. — 349, 356, 365.
- Dušek, František* (1797—1873) — om de stat ungar de naționalitate ceh; în 1849 ministru de finanțe în guvernul revoluționar Szemere. — 624.

E

- Ecaterina a II-a** (1729—1796) — împărăteasă a Rusiei (1762—1796). — 121, 122.
- Eduard, prinț de Wales**, denumit „prințul negru” (1330—1376) — fiul lui Eduard al III-lea, regele Angliei; unul dintre comandanții de oști din perioada războiului de 100 de ani dintre Anglia și Franța. — 387.
- Efialtes din Trachis** — grec, în 480 î.e.n. a trădat perșilor un drum ocolit spre Termopile, ceea ce a dus la pieirea trupelor care apărau trecătoarea, în frunte cu regele spartan Leonida. — 605.
- Eichhoff, Karl Wilhelm** (1833—1895) — socialist; la sfârșitul deceniului al 6-lea a dezvăluit în presă activitatea de agent provocator a lui Stieber; în urma acestui fapt a fost dat în judecată. A fost unul dintre primii istorici ai Asociației Internaționale a Muncitorilor. — 466.
- Eisenmann, Gottfried** (1795—1867) — medic și publicist, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centru, mai târziu aripa stângă). — 504.
- Elisabeta I** (1533—1603) — regină a Angliei (1558—1603). — 28, 64, 184.
- Ellenborough, Edward Law**, din 1844 conte de (1790—1871) — om de stat englez, tory, guvernator general al Indiei (1842—1844), prim-lord al amiralității (ministru al marinei) (1846), președinte al Consiliului de control pentru problemele Indiei (1858). — 91.
- Elphinstone, Mountstuart** (1779—1859) — diplomat englez, funcționar la Compania Indiilor orientale, trimisul Marii Britanii la Kabul (1808—1809), guvernator în Bombay (1819—1826). — 87.
- Elphinstone, William George Keith** (1782—1842) — general englez, în războiul anglo-afgan din 1838—1842 a comandat trupele din Kabul. — 89, 90.
- Elsner, Karl Friedrich Moritz** (1809—1894) — publicist și om politic radical din Silezia, în 1848 deputat în Adunarea națională din Prusia (aripa stângă); în deceniul al 6-lea redactor la „Neue Oder-Zeitung”. — 666.
- Emmermann, Karl** — pădurar din Renania, în 1849 a comandat un detașament de pușcași al armatei revoluționare din Baden-Palatinat; după înfringerea revoluției a emigrat în Elveția. — 477, 478.
- Engelhardt, Anton Ievstafievici** (1795—1872) — general rus, a luat parte la înăbușirea răscoalei din Polonia din 1830—1831 și a revoluției din 1848—1849 din Ungaria. — 146.
- Engels, Friedrich** (1820—1895). — 431, 433, 474, 481, 482, 485—487, 488, 490, 491, 496, 497, 502, 506, 515, 519, 665, 690.
- England, sir Richard** (1793—1883) — general englez, în 1854—1855 comandant de divizie în timpul războiului din Crimeea. — 60, 63.
- Engländer, Sigmund** (1828—1902) — ziarist austriac, în 1848 a emigrat în Anglia; agent al poliției secrete. — 681.
- Epaminonda** (aprox. 420—362 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat în Grecia antică; unul dintre șefii democrației sclavagiste tebane. — 80, 378, 397.
- d'Erlon** — vezi *Drouet d'Erlon, Jean-Baptiste*, conte.
- Ermani** — editor și librar la Londra. — 529.

- Ernst al III-lea* (1784—1844) — duce de Saxa-Coburg (1806—1826), sub numele de Ernst I duce de Saxa-Coburg-Gotha (1826—1844), a luat parte la războiul împotriva lui Napoleon I. — 197.
- Errard, Jean* (1554—1610) — inginer militar și matematician francez, a scris tratate cu privire la fortificații. — 360.
- Espartero, Baldomero, conte de Luchana, duce de la Vittoria* (1793—1879) — general și om de stat spaniol, liderul progresiștilor, rege al Spaniei (1841—1843), prim-ministru (1854—1856). — 188.
- d'Ester, Karl Ludwig Johann* (1811—1859) — socialist și democrat german de profesie medic; membru al comunității din Colonia a Ligii comuniștilor, în 1848 deputat în Adunarea națională prusiană (aripa stângă), din octombrie 1848 membru al Comitetului Central al democraților din Germania; a jucat un rol însemnat în insurecția din 1849 din Baden-Palatinat; mai târziu a emigrat în Elveția. — 502, 639.
- Eudes* (665—735) — duce de Aquitania, a luat parte la luptele francilor împotriva năvălitorilor arabi. — 322.
- Eugen, prinț* — vezi *Beauharnais, Eugène, prinț*.
- Eugen de Savoia, prinț* (1663—1736) — comandant de oști și om de stat austriac. — 273, 274.
- Euler, Leonhard* (1707—1783) — remarcabil matematician și fizician, elvețian de origine, a lucrat la Academia de Științe din Petersburg (1727—1741 și 1766—1783) și la Berlin (1741—1766). — 218.
- Evans, sir George de Lacy* (1787—1870) — general englez, om politic liberal, membru al parlamentului; în 1854 a comandat o divizie în Crimeea. — 60, 63.
- Exmouth, Edward Pellew, viconte* (1757—1833) — amiral englez, în 1816 a comandat flota trimisă împotriva Algerului, Tunisului și Tripolisului. — 111.

F

Fallmerayer, Jakob Philipp (1790—1861) — istoric german și călător. — 514.

Farnese, Alexander (Alessandro), duce de Parma (1545—1592) — comandant de oști și om de stat spaniol, guvernator al Țărilor de Jos (1578—1592). — 184, 185.

Fath Ali-șah (1762 sau 1768—1834) — șah al Persiei (1797—1834). — 87.

Fath-han (m. 1818) — vizirul lui Mahmud-șah al Afganistanului. — 87.

Fath-Djung — fiul șahului afgan Sudja; în 1842 a ocupat timp de câteva luni tronul Afganistanului. — 92.

Faucher, Julius (1820—1878) — publicist german, tânăr hegelian; adept al liber-schimbismului, a emigrat în Anglia; colaborator la ziarul „The Morning Star”; în 1861 s-a reintors în Germania; progresist. — 518, 519.

Fazy, Jean Jacques (James) (1794—1878) — om de stat și publicist elvețian, radical, șef al guvernului cantonului Geneva (1846—1853 și 1855—1861); a dus o politică bonapartistă. — 431, 453, 475, 513, 516, 589, 593—604, 616, 629—637, 701, 736.

Ferdinand von Este, arhiduce (1781—1850) — feldmareșal austriac, a

- luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 174.
- Ferdinand al II-lea* — vezi *Ferdinand al V-lea, Catolicul*.
- Ferdinand al IV-lea* (1285—1312) — rege al Castiliei și Léon-ului (1295—1312). — 210.
- Ferdinand al V-lea, Catolicul* (1452—1516) — rege (1474—1504) și rege al Castiliei (1507—1516), rege al Aragonului sub numele de Ferdinand al II-lea (1479—1516). — 109.
- Ferdinand al VII-lea* (1784—1833) — rege al Spaniei (1808 și 1814—1833). — 188, 543.
- Fernánd de Córdoba, Gonzalv* (1453—1515) — comandant de oști spaniol, a luat parte la campania împotriva emiratului Granada (1481—1492). — 389.
- Fialin* — vezi *Persigny, Jean-Gilbert-Victor*.
- Fierro, Manuel* — general spaniol, a servit în armata care a luptat împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud; în iulie—august 1813 a fost guvernator al Caracasului. — 243.
- Filip al II-lea* (1527—1598) — rege al Spaniei (1556—1598). — 183.
- Filip al II-lea al Macedoniei* (aprox. 382—336 î.e.n.) — rege al Macedoniei (359—336 î.e.n.). — 327.
- Filip al V-lea* (aprox. 237—179 î.e.n.) — rege al Macedoniei (221—179 î.e.n.). — 23.
- Filipson, Grigori Ivanovici* (1809—1883) — general rus, a luat parte la cucerirea Caucazului. — 622.
- Filostrat* (aprox. 170—245) — retor grec, filozof sofist și scriitor. — 208.
- Fink* — emigrant german la Geneva. — 454.
- Fischart, Johann* (aprox. 1545—1590) — scriitor satiric german. — 433, 459, 471, 656.
- Fitzwilliam, sir William* (1526—1599) — om de stat englez, guvernator al Irlandei (1572—1575 și 1588—1594). — 186.
- Flaminius, Titus Quinctius* (aprox. 228—174 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat roman, consul (198 î.e.n.); în al doilea război cu Macedonia a comandat armata romană (200—197 î.e.n.). — 23.
- Fleury, Charles* (de fapt *Carl Friedrich August Krause*) (n. 1824) — comerciant la Londra, spion și agent de poliție prusian. — 456, 466, 710—717.
- Flocon, Ferdinand* (1800—1866) — om politic și publicist francez, democrat mic-burghez, redactor la ziarul „La Réforme”; în 1848 membru al guvernului provizoriu. — 667, 727.
- Florez, José Segundo de* (n. 1789) — istoric burghez liberal și publicist spaniol. — 188.
- Floriani, Pier Paolo* (1584—1638) — inginer militar italian, autorul unor lucrări cu privire la fortificații. — 356, 362.
- Foix, Gaston, duce de Nemours* (1489—1512) — comandant de oști francez; în 1512 a comandat armata franceză într-una din campaniile din Italia din perioada războaielor cu Italia. — 303.
- Folard, Jean-Charles* (1669—1752) — ofițer francez, teoretician militar și scriitor. — 167.

- Forey, Elie-Frédéric** (1804—1872) — general francez, mai tirziu mareșal al Franței, în deceniile al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului; bonapartist, participant activ la lovitura de stat de la 2 decembrie 1851, comandant de divizie în războiul Crimeii. — 60.
- Foscolo, Ugo** (1778—1827) — poet italian. — 604.
- Fouché, Joseph** (1759—1820) — în timpul revoluției franceze iacobin, sub Napoleon I ministru al poliției; s-a caracterizat printr-o totală lipsă de principii. — 176.
- Fourier, François-Marie-Charles** (1772—1837) — socialist utopist francez. — 438, 489, 490.
- Foy, Maximilien-Sébastien** (1775—1825) — general și om politic francez, liberal, a luat parte la războiul din Peninsula Iberică (1808—1814). — 281, 282, 285.
- Franck, Gustav** — democrat mic-burghez austriac, la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea a emigrat la Londra. — 489.
- Frank** — vezi *Cherval, Julien*.
- Frankini, Victor Antonovici** (1820—1892) — ofițer rus, apoi general, a luat parte la războiul Crimeii (1853—1856) și la războiul împotriva muntenilor din Caucaz. — 622.
- Franz** (secolul al XVI-lea) — inginer militar german. — 356.
- Francisc I** (1494—1547) — rege al Franței (1515—1547). — 32, 212, 391, 574.
- Franz Joseph I** (1830—1916) — împărat al Austriei (1848—1916). — 537, 570—573, 625.
- Frederic al II-lea** (cel Mare) (1712—1786) — rege al Prusiei (1740—1786). — 38, 41, 44, 80, 131, 189, 218, 219, 319, 327, 331, 337, 343, 373, 397, 398, 470, 535.
- Frederic al VI-lea** (1768—1839) — rege al Danemaricii și al Norvegiei (1808—1814) și apoi al Danemaricii (1814—1839). — 177, 180.
- Frederic Wilhelm I** (1688—1740) — rege al Prusiei (1713—1740). — 327.
- Frederic Wilhelm al III-lea** (1770—1840) — rege al Prusiei (1797—1840). — 180, 190, 191, 206.
- Frederic Wilhelm al IV-lea** (1795—1861) — rege al Prusiei (1840—1861). — 660.
- Freiligrath, Ferdinand** (1810—1876) — la începutul activității sale literare romantic, apoi poet revoluționar, în 1848—1849 unul dintre redactorii de la „*Neue Rheinische Zeitung*”, membru al Ligii comuniștilor; în deceniul al 6-lea s-a retras din lupta revoluționară. — 516, 744.
- Freire, Manuel** (1765—1834) — general spaniol, a luat parte la războiul de eliberare împotriva dominației napoleoniene. — 282, 285, 286.
- Freitag, Adam** (secolul al XVII-lea) — inginer militar olandez, unul dintre întemeietorii vechii școli olandeze de fortificații. — 360.
- Freites, Pedro Maria** (m. 1817) — ofițer din Venezuela, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud. — 248.
- Fremosa, Emanuel** — navigator spaniol, în 1588 a făcut parte din armada spaniolă; a fost luat prizonier de englezi. — 186.

- Fréron, Louis-Marie-Stanislas** (1754—1802) — a luat parte la revoluția franceză de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, mai târziu unul dintre șefii contrarevoluției de la 9 termidor. — 154.
- Frey-Hérosé, Friedrich** (1801—1873) — ofițer elvețian, om politic burghez, liberal; în 1848 membru al Bundesratului, deputat în Consiliul național; în 1854 și 1860 președinte al Confederației elvețiene. — 577, 595.
- Friant, Louis, conte de** (1758—1829) — general francez, a luat parte la campaniile lui Napoleon I. — 277, 278.
- Friedrich Wilhelm** (1620—1688) — principe elector din Brandenburg (1640—1688). — 657.
- Fröbel, Julius** (1805—1893) — publicist și editor de literatură progresistă, democrat mic-burghez, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania, membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stângă); după înfrângerea revoluției a emigrat în America, în 1857 s-a reîntors în Europa; mai târziu liberal. — 516, 530.
- Frundsberg, Georg von** (1473—1528) — comandant al Landsknechților germani din serviciul lui Maximilian I și al Uniunii suabe; a comandat trupele imperiale în luptele din Italia și în 1525—1526 a luat parte la înăbușirea răscoalei țărănești din Suabia și din arhiepiscopatul Salzburg. — 33.
- Fulton, Robert** (1765—1815) — inginer și inventator american, a construit prima navă acționată cu abur. — 411.
- G**
- Gogern Heinrich Wilhelm August, baron de** (1799—1880) — om politic din Hessen, liberal moderat; în 1848 membru și președinte al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul de dreapta), prim-ministru al imperiului (decembrie 1848—martie 1849), mai târziu unul dintre liderii partidului de la Gotha. — 501, 510, 554.
- Galeer, Albert-Frédéric-Jean** (1816—1851) — profesor și scriitor elvețian, democrat; în 1847 a luat parte la războiul împotriva Sonderbundului, iar în 1849 la insurjecția din Baden-Palatinat; a fost membru al Marelui Consiliu de la Geneva; la început adept al lui Fazy, apoi liderul opoziției. — 431, 633—635.
- Galeer, Oskar** — fratele lui Albert-Frédéric, student. — 431.
- Galilei, Galileo** (1564—1642) — fizician și astronom italian, a pus bazele mecanicii; a militat pentru o concepție înaintată despre lume. — 218.
- Garcia de la Cuesta, Gregorio** (1741—1811) — general spaniol, a luat parte la războiul pentru independență din 1808—1814. — 149.
- Gardane, Claude-Mathieu de** (1766—1817) — general și diplomat francez, a luat parte la campaniile lui Napoleon I; în 1807—1808 a avut o misiune specială la Teheran. — 87.
- Garibaldi, Giuseppe** (1807—1882) — revoluționar italian, democrat, conducător al mișcării de eliberare națională din Italia; în 1848, în fruntea unui corp de voluntari, a luptat plin de abnegație alături de armata Piemontului în războiul împotriva Austriei; principalul organizator al apărării Republicii romane în aprilie-iunie 1849; în deceniile al 6-lea și al 7-lea a fost în fruntea luptei duse de poporul italian pentru eliberarea națională și unificarea Italiei. — 626.

- Gautier, Jacques-Louis* — ziarist francez, regalist; la sfârșitul deceniului al 9-lea și începutul celui de-al 10-lea al secolului al XVIII-lea colaborator la redacția lui „Journal général de la Cour et de la Ville”. — 153.
- Gebert, August* — timplar din Mecklenburg, membru al Ligii comunistilor în Elveția și apoi la Londra; în 1850, după sciziunea Ligii, s-a alăturat fracțiunii sectare Willich-Schapper și a devenit membru al organului central al acestei fracțiuni. — 452.
- George al II-lea* (1683—1760) — rege al Marii Britanii și Irlandei și principe elector al Hanovrei (1727—1760). — 121.
- George al IV-lea* (1762—1830) — prinț regent (1811—1820) și rege al Marii Britanii și Irlandei (1820—1830). — 206.
- Gérard, Etienne-Maurice, conte* (1773—1852) — general francez, mai târziu mareșal al Franței și om politic, a luat parte la campaniile lui Napoleon I. — 277.
- Gerlach, Ernst Ludwig von* (1795—1877) — jurist prusian, om politic reacționar, unul dintre întemeietorii lui „Neue Preussische Zeitung”. — 649.
- Gescheidt, Stern* — vezi *Bamberger, Ludwig*.
- Ginghis-han* (aprox. 1155—1227) — cuceritor mongol, întemeietorul Imperiului mongol. — 85.
- Gipperich, Joseph* — croitor german, membru al unei comunități din Paris a Ligii comunistilor; după sciziunea Ligii s-a alăturat fracțiunii sectare Willich-Schapper; unul dintre inculpații în procesul așa-numitului complot franco-german din februarie 1852 de la Paris; mai târziu a emigrat în Anglia. — 713.
- Girardin, Emile de* (1806—1881) — publicist și om politic francez, din 1836 până în 1857, cu întreruperi, redactor la ziarul „La Presse”; în politică s-a caracterizat printr-o totală lipsă de principii. Înaintea revoluției din 1848 a făcut parte din opoziția față de guvernul Guizot; în perioada revoluției republicanilor burghezi deputat în Adunarea națională legislativă (1850—1851); mai târziu bonapartist. — 713.
- Girón, Pedro-Augustin* (1778—1842) — general spaniol, în 1808—1814 a luat parte la lupta de eliberare împotriva dominației lui Napoleon. — 285.
- Giusti, Giuseppe* (1809—1859) — poet satiric italian. — 604.
- Gneisenau, August Wilhelm Anton, conte Neithardt von* (1760—1831) — general prusian și teoretician militar, din 1825 general-feldmareșal; a jucat un rol de seamă în lupta de eliberare a poporului german împotriva dominației lui Napoleon I; după zdrobirea armatei prusiene de către Napoleon I, în 1806, a participat la elaborarea bazelor reformei militare; în 1813—1814 și 1815 a fost șeful statului-major al lui Blücher. — 191, 201, 207, 546.
- Goegg, Amand* (1820—1897) — ziarist democrat mic-burghez, în 1849 membru al guvernului provizoriu din Baden; după înfrângerea revoluției a emigrat în străinătate; în deceniul al 8-lea a intrat în rîndurile social-democrației germane. — 499, 719.
- Goethe, Johann Wolfgang von* (1749—1832). — 475, 628, 653.

- Goldheim** — ofițer de poliție, la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea unul dintre agenții secreți ai poliției prusiene la Londra. — 458, 716.
- Golișin, Aleksandr Mihailovici** — diplomat rus, de la sfârșitul deceniului al 6-lea până la începutul deceniului al 7-lea al secolului al XVIII-lea ministru plenipotențiar la Londra. — 535.
- Goltz, Karl Heinrich Friedrlch, conte de (1772—1822)** — general și diplomat prusian, a luat parte la războaiele împotriva Republicii Franceze și împotriva lui Napoleon I; ministru plenipotențiar la Paris (1814—1822). — 190.
- Gonzales** — ofițer spaniol; la începutul secolului al XIX-lea a fost comandant suprem al trupelor care au luptat împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud. — 24.
- Görgey, Arthur (1818—1916)** — general în timpul revoluției ungare din 1848—1849, comandant suprem al armatei ungare (aprilie—iunie 1849), s-a sprijinit pe ofițerimea reacționară, a sabotat războiul revoluționar. — 288—290, 616, 617, 628.
- Götze** — jurist prusian; în deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea vicepreședinte al Tribunalului suprem din Prusia. — 674.
- Grabbe, Pavel Cristoforovici (1787—1875)** — personalitate militară și om de stat rus, a luat parte la înăbușirea revoluției din Polonia în 1830—1831 și la intervenția trupelor țariste împotriva Ungariei revoluționare (1849). — 628.
- Grandguillot, Alcide-Pierre (1829—1891)** — publicist francez, bonapartist, din 1859 redactor-șef la „Constitutionnel”, redactor la ziarul „Le Pays” (1863—1865). — 577, 587, 739.
- Granier de Cassagnac, Bernard-Adolphe de (1806—1880)** — ziarist francez, om politic lipsit de principii; înainte de revoluția din 1848 orléanist, apoi bonapartist, deputat în Corps législatif în 1852—1870 (extrema dreaptă); colaborator la „Le Constitutionnel”. — 437, 587, 612.
- Greil** — ofițer de poliție prusian, la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea unul dintre conducătorii agenturii prusiene de la Londra. — 455, 457—458, 710—716.
- Greiner, Theodor Ludwig** — jurist, democrat mic-burghez, în 1849 membru al guvernului provizoriu revoluționar din Palatinat, după înfringerea revoluției a emigrat în Elveția, mai târziu în S.U.A. — 502, 510.
- Gribeauval, Jean-Baptiste Vaquette de (1715—1789)** — general francez, din 1764 până în 1789 (cu întreruperi) inspector general al artileriei franceze, a jucat un rol de seamă în reorganizarea ei. — 43—44, 215, 220, 221, 223.
- Grigore al XVI-lea (1765—1846)** — papă (1831—1846). — 544.
- Gritti, Andrea (aprox.1455—1538)** — conducător de oști și om de stat din Veneția, din 1510 până în 1521 comandant suprem al trupelor în timpul războaielor din Italia; din 1523 până în 1538 doge al Veneției. — 302.
- Grouchy, Emmanuel, marchiz de (1766—1847)** — general francez, din 1815 mareșal al Franței, a luat parte la războaiele lui Napoleon I — 277.

- Grunich* — democrat mic-burghez german; la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea a emigrat la Londra. — 433.
- Guéronnière* — vezi *La Guéronnière*.
- Guise, duce de* — vezi *Henric al II-lea de Lorena*.
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (1787—1874) — istoric și om de stat francez, orléanist; din 1840 până în 1848 a condus politica internă și externă a Franței; exponent al intereselor marii burghezii financiare. — 239, 436, 480, 666.
- Gustav al II-lea Adolf Wasa* (1594—1632) — rege al Suediei (1611—1632), remarcabil comandant de oști și reformator militar. — 34, 35, 215, 217, 326, 392, 393, 397.
- Gustav al IV-lea Adolf* (1778—1837) — rege al Suediei (1792—1809); în 1809, în urma unui complot militar, a fost detronat. — 100, 155, 175, 178.
- Guthschmidt* — jurist prusian. — 687, 696.
- Guyon, Richard Debauire* — vezi *Churchid-pașa*.
- Gyulay, Ignaz, conte* (1763—1831) — general austriac, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 198.
- H
- Habsburg* — dinastie de împărați ai Sfântului Imperiu roman de națiune germană din 1273 până în 1806 (cu unele întreruperi), de regi ai Spaniei (1516—1700), de împărați ai Austriei (din 1804) și de împărați ai Austro-Ungariei (1867—1918). — 548, 549, 677.
- Hackländer, Friedrich Wilhelm* (1816—1877) — scriitor. — 584.
- Haiz, Şems-ed-Din-Mohamed* (aprox. 1300 — aprox. 1383) — poet persan, tadjic de origine, clasic al literaturii tadjice. — 444.
- Häfner, Leopold* (n. aprox. 1820) — ziarist austriac, democrat mic-burghez, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania; mai târziu a emigrat în străinătate. — 487, 488, 499.
- Hagen, Karl* (1810—1868) — istoric, om politic, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt; din 1855 profesor la Berna. — 501, 508.
- Hall, Edward* (aprox. 1498—1547) — cronicar englez. — 64.
- Hamilcar Barca* (aprox. 270 — aprox. 228 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat cartaginez, a luptat în Sicilia împotriva romanilor (247—241 î.e.n.); din 237 până la aprox. 228 î.e.n. a comandat o expediție de cucerire în Peninsula Iberică; tatăl lui Hannibal. — 318, 319.
- Hamilton, James, de Bothwellhaugh* (m. 1580) — nobil scoțian, adept al Mariei Stuart. — 65.
- Hampden, John* (1594—1643) — militant de seamă al revoluției burgheze engleze din secolul al XVII-lea; exponent al intereselor burgheziei și ale nobilimii imburgezite. — 558.
- Hannibal* (aprox. 247—183 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat cartaginez. — 19, 319—320.
- Hansard, Thomas Curson* (1776—1883) — editor englez, a publicat rapoarte asupra ședințelor parlamentului. — 517.
- Hardinge, sir Henry, viconte* (1785—1856) — general și om de stat englez, tory; din 1855 feld-mareșal; a luat parte la războaiele

- din Peninsula Iberică (1808—1814). — 57.
- Harney, George Julian* (1817—1897) — militant de seamă al mișcării muncitorești engleze, unul dintre conducătorii aripii stîngi a cartiștilor; redactor la ziarul „Northern Star” și la alte ziare și reviste cartiste; prieten al lui Marx și Engels. — 486.
- Harris, Edward Alfred John* (1808—1888) — ofițer englez, imputernicit (însărcinat cu afaceri) la Berna (1858—1867). — 577, 579, 595.
- Hartmann, Georg* (1489—1564) — specialist în mecanică și fizician german. — 213.
- Hartmann, Moritz* (1821—1872) — scriitor austriac, la mijlocul deceniului al 5-lea „adevărat socialist”, membru al Adunării naționale de la Frankfurt (extrema stîngă). — 584.
- Hartmann von Aue* (aprox. 1170 — aprox. 1210) — poet liric și poet epic din evul mediu. — 584.
- Hasdrubal* — comandant de oști cartagineze, a luat parte la cel de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.). — 321, 322.
- Hazed* — poet indian la începutul secolului al XIII-lea. — 209.
- Hatzfeld zu Trachenberg-Schönstein, Maximilian Friedrich Karl Franz, conte de* (1813—1859) — diplomat prusian, din 1849 ministru plenipotențiar la Paris, în 1856 a luat parte la Congresul mondial de la Paris. — 712.
- Haug, Ernst* — ofițer austriac, democrat mic-burghez, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Italia; după înfrîngerea revoluției a emigrat în Anglia; unul dintre redactorii revistei săptămînale „Der Kosmos”. — 488.
- Haupt, Hermann Wilhelm* (n. aprox. 1831) — funcționar comercial, membru al Ligii comuniștilor din Hamburg; înainte de judecarea procesului comuniștilor de la Colonia a fost arestat, a făcut declarații trădătoare și a fost pus în libertate; a fugit în Brazilia. — 468, 715.
- Havas, Auguste* (1814—1889) — întemeietorul agenției oficiale de știri din Franța „Havas”. — 681.
- Haxthausen, August, baron de* (1792—1866) — consilier de stat prusian și autorul mai multor lucrări consacrate descrierii rămășițelor sistemului de obște în relațiile agricole din Rusia; prin concepțiile sale politice, reacționar, adept al iobăgiei. — 546.
- Haynau, Julius Jacob, baron de* (1786—1853) — feldmareșal austriac, în 1848—1849 a înăbușit cu cruzime mișcările revoluționare din Italia și Ungaria; din cauza cruzimii sale a fost poreclit „hiena turbată”. — 303, 629.
- Hecker, Friedrich Franz Karl* (1811—1881) — avocat la Mannheim, democrat mic-burghez, republican radical; unul dintre conducătorii insurecției din aprilie 1848 din Baden; după înfrîngerea insurecției a emigrat în Elveția, mai târziu în S.U.A.; a participat la războiul civil din S.U.A. de partea statelor din nord avînd gradul de colonel. — 439, 657.
- Heer, Christoph* (m. 1701) — matematician și inginer constructor de fortificații, autorul unei lucrări despre fortificații. — 360.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770—1831). — 742.
- Heidemann* (secolul al XVII-lea) — inginer militar german, a lucrat în Olanda. — 360.

- Heine, Heinrich* (1797—1856). — 514, 582, 637, 684.
- Heinzen, Karl* (1809—1880) — publicist radical, democrat mic-burghez; a luat poziție împotriva lui Marx și Engels; în 1849 a luat parte pentru scurt timp la insurrecția din Baden-Palatinat, după aceea a emigrat în Elveția, mai târziu în Anglia; în toamna anului 1850 s-a stabilit definitiv în S.U.A. — 634.
- Heise, Heinrich* (m. aprox. 1860) — publicist și democrat, redactor la „Hornisse” (1848—1850); a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania, mai târziu a emigrat în Anglia. — 518.
- Heliogabal(us), Elagabal* (204—222) — împărat roman (218—222); numele său a devenit un simbol pentru risipă, despotism și desfrâu. — 590.
- Henric al II-lea de Lorena, duce de Guise* (1614—1664) — unul dintre conducătorii Frondei. — 436.
- Henric al IV-lea* (1553—1610) — rege al Franței (1589—1610). — 34, 65.
- Henric al VII-lea* (1457—1509) — rege al Angliei (1485—1509). — 407.
- Henric al VIII-lea* (1491—1547) — rege al Angliei (1509—1547). — 64.
- Henry, Thomas* (1807—1876) — judecător englez. — 530, 726.
- Hentzi, Heinrich, cavalier de Arthurm* (1785—1849) — general austriac, în 1849 a comandat garnizoana austriacă a cetății Buda în timpul luării ei cu asalt de către armata revoluționară ungară. — 289, 290.
- Herbillon, Émile de* (1794—1866) — general francez, în deceniul al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului, în 1855 a comandat o divizie în Crimeea. — 116.
- Herbort, Johann Anton* (secolul al XVIII-lea) — inginer, constructor de fortificații din Württemberg; autorul unor lucrări despre fortificații. — 366.
- Hermann* — jurist, în 1859 avocatul lui Vogt în procesul intentat de acesta lui „Allgemeine Zeitung”. — 428, 433—434, 525, 525—526.
- Herodot* (aprox. 484—425 î.e.n) — istoric grec. — 8—9, 166—167.
- Herzen, Aleksandr Ivanovici* (1812—1870) — mare democrat revoluționar rus, filozof materialist, publicist și scriitor; în 1847 a emigrat în străinătate, unde a înființat o tipografie rusă liberă și a editat almanahul „Steaua Nordului” și gazeta „Kolokol”. — 634.
- Hessen, principe-electoral* — vezi *Wilhelm al II-lea*.
- Heyden, Login Petrovici* (1772—1850) — amiral al flotei ruse, în 1827 a comandat o escadră în lupta de la Navarino (azi Pilos); în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, comandant suprem al flotei ruse în Marea Mediterană. — 543.
- Hillgärtner, Georg* — democrat mic-burghez, după înfringerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în străinătate. — 721.
- Hinckeldey, Karl Ludwig Friedrich de* (1805—1856) — funcționar guvernamental prusian, din 1848 prefectul poliției din Berlin și din 1853 șeful departamentului poliției din ministerul de interne. — 464—465, 467—468, 488—489.
- Hippisley, Gustav* — ofițer englez; a participat la expediția voluntarilor englezi (1817—1818) în pe-

- rioadă luptei pentru independență a coloniilor spaniole și a scris rapoarte despre această expediție. — 256—257.
- Hirsch, Wilhelm* — funcționar comercial din Hamburg; la începutul deceniului al 6-lea, agent de poliție prusian la Londra. — 710—719.
- Hodde, Lucien de la (Delahodde)* (pseudonim *Duprez*) (1808—1865) — publicist francez, membru al Asociației revoluționare secrete în perioada Restaurației și a Monarhiei din iulie; agent de poliție. — 455—456, 474—475, 713.
- Hoffmann* — ziarist, bonapartist. — 612.
- Hohenzollern* — dinastie de principii electori din Brandenburg (1415—1701), regi ai Prusiei (1701—1918) și împărați germani (1871—1918). — 592, 657, 677.
- Hohenzollern-Hechingen, Friedrich Franz Xaver, principe* (1757—1844) — general austriac, din 1830 feldmareșal; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 71—72, 72—75, 149—150.
- Hohenzollern-Sigmaringen, Karl Anton, principe de* (1811—1885) — general și om de stat prusian, prim-ministru al Prusiei (noiembrie 1858—1860). — 639, 649.
- Hollinger, Fidelio* — proprietarul tipografiei din Londra unde se tipărea ziarul „Das Volk”. — 519—520, 522—523, 524, 525—532, 680, 725—726, 742, 744—747.
- Homer* — poet legendar din Grecia antică căruia i se atribuie epopeele „Iliada” și „Odiseea”. — 9—10, 29—30.
- Hope, Thomas* (aprox. 1770—1831) — anticar englez, scriitor și bancher. — 314.
- Hörfel, Gustav* — democrat mic-burghez austriac; în 1850 a emigrat la Paris; unul dintre inculpații în procesul așa-numitului complot franco-german de la Paris din februarie 1852; agent de poliție francez. — 487—488, 488—489, 499—500.
- Horsman, Edward* (1807—1876) — om de stat englez, liberal; în 1855—1857 secretar de stat pentru problemele Irlandei. — 558.
- Howard, Charles, lord de Effingham, conte de Nottingham* (1536—1624) — amiral englez, în 1585—1618 șeful amiralității, în 1588 comandant suprem al flotei engleze, a zdrobit armada spaniolă. — 184—185, 185—186.
- Hoyer, Johann Gottfried von* (1767—1848) — general și istoric militar prusian, a scris o serie de lucrări despre fortificații și artilerie. — 220—221.
- Hudson, James* (1810—1885) — diplomat englez, ministru plenipotențiar la Torino (1851—1863). — 597.
- Humboldt, Alexander von* (1769—1859). — 440—441, 578, 584, 648.
- Hurtado de Mendoza, Diego* — om politic din Venezuela, a luat parte la mișcarea de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud, adept al lui Bolivar. — 244—245.
- Husseln* (aprox. 1773—1838) — dei al Algerului (1818—1830). — 111.

I

Jacob al II-lea Stuart (1633—1701) — rege al Angliei (1685—1688). — 474—475.

Ibrahim — dei în Algeria. — 110.

- Ilicrate* (aprox. 419—353 î.e.n.) — comandant de oști din Atena, comandant al trupelor de mercenari în războiul împotriva Spartei. — 11, 14—15, 377.
- Inandt, Peter* — institutor la Krefeld, democrat, a luat parte la revoluția din 1848—1849; după înfrângerea acestuia a emigrat în Elveția, apoi la Londra; membru al Ligii comunistilor, adept al lui Marx și Engels. — 438—442, 444, 701.
- Imbert, Jacques* (1793—1851) — socialist francez, a luat parte la răscoala de la Lyon din 1834; în deceniul al 5-lea a emigrat în Belgia; vicepreședinte al Asociației democratice din Bruxelles; după revoluția din februarie 1848 comandant al Tuilerilor. — 667.
- Inglis, sir William* (1764—1835) — general englez, din 1809—1814 a luat parte la războiul din Peninsula Iberică. — 282.
- Iosif al II-lea* (1741—1790) — fiul împărătesei Maria Tereza, co-regent (1765—1780); împărat al Sfântului Imperiu roman de națiune germană (1780—1790). — 548, 549.
- Ipsilanti, Alexandru* (1792—1828) — conducătorul Eteriei și al mișcării de eliberare a grecilor de sub jugul turcesc din 1821; a pus la cale uciderea lui Tudor Vladimirescu; după înfrângerea răscoalei în Țara Românească a fugit în Austria, unde a fost arestat și ținut în închisoare pînă în 1827. — 543.
- Iugurta* (aprox. 160—104 î.e.n.) — rege al Numidiei, a purtat războaie împotriva Romei (111—106 î.e.n.). — 21.
- Ivan al III-lea* (1440—1505) — mare cneaz al Moscovei (1462—1505). — 590
- J
- Jacobi, Abraham* (n. 1832) — medic german, membru al Ligii comunistilor, unul dintre inculpații în procesul comunistilor de la Colonia în 1852; achitat de Curtea cu juri; mai târziu a emigrat în S.U.A. — 707, 719.
- Jahn, Friedrich Ludwig* (1778—1852) — scriitor și publicist, organizatorul mișcării sportive din Germania; a luat parte la lupta de eliberare a poporului german împotriva dominației napoleoniene; naționalist. — 534.
- James* — ofițer englez. — 65.
- James, George Payne Rainsford* (1801—1860) — scriitor englez, autorul unei serii de romane istorice. — 65.
- Jelačić, Josip, conte de Bužim* (1801—1859) — general austriac, în 1848 ban al Croației, Slavoniei și Dalmației; a luat parte activă la înăbușirea revoluției din 1848—1849 din Austria și Ungaria. — 70, 483.
- Johann* — inginer, la mijlocul secolului al XVI-lea a lucrat la fortificarea Jülichului. — 355—356.
- Johann* (1782—1859) — arhiduce al Austriei, feldmareșal; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în 1809 a comandat una dintre armatele austriece; Adunarea națională de la Frankfurt l-a ales cirmuitor provizoriu al imperiului (iunie 1848 — decembrie 1848). — 70, 75—76, 507—510, 656.
- Joinville, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie duce de Orléans, prinț de* (1818—1900) — fiul lui Ludovic-Filip, în deceniul al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului; după victoria revolu-

- ției din februarie 1848 a emigrat în Anglia. — 116—117, 411—412.
- Jones, Ernest Charles* (1819—1869) — poet proletar și publicist englez, conducător al cartiștilor (aripa stângă), redactor la „Northern Star”, editor al publicațiilor cartiste „Notes to the People” și „The People’s Paper”; până în deceniul al 6-lea prieten apropiat al lui Marx și Engels. — 516, 668, 730.
- Josephus Flavius* (aprox. 37 — aprox. 95) — istoric și comandant de oști evreu, a scris mai multe lucrări cu privire la istoria vechii Iudei și a Romei antice. — 293, 296.
- Joltrand, Lucien-Léopold* (1804—1877) — jurist și publicist belgian; în deceniul al 5-lea democrat mic-burghez, în 1847 președinte al Asociației democratice din Bruxelles. — 667, 729.
- Jourdan, Jean-Baptiste, conte* (1762—1833) — general francez, din 1804 mareșal al Franței; a luat parte la războiul Republicii Franceze împotriva primei coaliții a statelor europene. — 172.
- Jourdan, Louis* (1810—1881) — publicist francez, adept al lui Saint-Simon, apoi bonapartist; din 1849 redactor al ziarului „Le Siècle”. — 587, 607, 612.
- Journiac Saint-Méard, François de* (1745—1827) — ofițer și publicist francez, regalist. — 153.
- Juba I* (m. 46 i.e.n.) — rege al Numidiei; a luptat de partea lui Pompei împotriva lui Cezar. — 109.
- Jung, Georg* (1814—1886) — publicist, tinăr hegelian, unul dintre editorii lui „Rheinische Zeitung”, democrat mic-burghez; din 1848 deputat în Adunarea națională prusiană (aripa stângă), mai târziu național-liberal. — 658.
- Justinian I* (aprox. 482—565) — împărat al Bizanțului (527—565). — 322.

K

Kamenski, Mihail Fiodorovici, conte (1738—1809) — feldmareșal rus, în 1806 comandant suprem în războiul împotriva lui Napoleon I. — 122.

Kamm Friedrich (m. 1867) — meșteșugar, democrat mic-burghez, în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat; după înfrângerea revoluției a emigrat în Elveția; membru al Asociației muncitorilor germani de la Geneva; în 1852 a emigrat în America. — 439, 444.

Kamran-Mirza — fiul șahului afgan Mahmud, din 1829 guvernator al Heratului. — 87.

Kannegiesser, Karl Ludwig (1781—1861) — poet și traducător german. — 475, 501.

Kaptevici, Piotr Mihailovici (1772—1840) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 200.

Karamzin, Nikolai Mihailovici (1766—1826) — istoric și scriitor rus, conservator, istoriograf oficial al lui Alexandru I. — 541.

Katakasi, Gavril Antonovici (1794—1867) — diplomat rus, grec de origine, ministru plenipotențiar în Grecia (1833—1843), senator. — 543.

Kaunitz, Wenzel Anton, principe de (1711—1794) — om de stat și diplomat austriac, adept al „absolutismului luminat”, dușman înverșunat al Revoluției franceze de la

- sfrîșitul secolului al XVIII-lea ; cancelar al statului (1753—1792). — 535.
- Keane, John, lord* (1781—1844) — general, în 1839 comandant al trupelor engleze în războiul anglo-afgan (1838—1842). — 88.
- Keir-ed-Din Barbarossa* (aprox. 1467—1546) — pirat turc, dei al Algerului (1518—1546). — 109.
- Kellermann, François-Christophe, duce de Valmy* (1735—1820) — general francez, din 1804 mareșal al Franței, a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I. — 103.
- Kern, Johann Konrad* (1808—1888) — om politic liberal, diplomat și jurist elvețian ; în 1849 șeful guvernului din cantonul Thurgau, președinte al tribunalului federal, ministru plenipotențiar la Paris (1857—1883). — 454, 595, 634.
- Kinglake, Alexander William* (1809—1891) — istoric și om politic englez, membru al parlamentului (1857—1868) ; liberal. — 610.
- Kinkel, Gottfried* (1815—1882) — poet și publicist german, democrat mic-burghez ; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatina ; condamnat de tribunalul prusian la detențiune pe viață, a evadat din închisoare și a emigrat în Anglia ; unul dintre liderii emigranților mic-burhezi de la Londra ; redactor al publicației „Hermann” (1859), a luptat împotriva lui Marx și Engels. — 439, 450, 488, 489, 496—499, 512, 517, 641, 720, 740, 742.
- Kiss, Miklós (Nikolaus)* (n. 1820) — ofițer ungar, democrat, emigrant, agent al lui Kossuth în Franța și Italia, a avut legături cu cercurile bonapartistice. — 619, 623.
- Klisseff, Pavel Dmitrievici, conte* (1788—1872) — om de stat și diplomat rus, din 1829—1834 șeful administrației rusești din Principatele dunărene ; din 1835 membru permanent al Comitetului secret pentru problema țărănească ; din 1837 ministru al domeniilor statului, adept al reformelor moderate. — 543.
- Klapka, György* (1820—1892) — general ungar, în timpul revoluției din 1848—1849 a comandat o armată ungară ; din iunie pînă în septembrie 1849 comandant al fortăreței Komárom ; în 1849 a emigrat în străinătate ; în deceniul al 6-lea a avut legături cu cercurile bonapartistice ; după amnistia din 1867 s-a reinapoiat în Ungaria. — 288, 590, 599, 623, 625—629.
- Kléber, Jean-Baptiste* (1753—1800) — general francez, a luat parte la războiul Republicii Franceze împotriva primei coaliții a statelor europene. — 172.
- Kleist von Nollendorf, Friedrich Heinrich Ferdinand Emil, conte de* (1762—1823) — general prusian, mai tirziu feldmareșal, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 197, 199, 200, 202.
- Kmety, György, Kiamil-pașa, apoi Ismail-pașa* (1810—1865) — general ungar, a participat la revoluția de la 1848—1849 din Ungaria ; după înfringerea revoluției a emigrat în Turcia, unde a devenit cetățean turc sub numele de Ismail-pașa ; a luat parte la războiul Crimeii, avînd rangul de general (1853—1856). — 289, 290.
- Knezich, Carol* (aprox. 1808—1849) — general ungar ; în timpul revoluției din 1848—1849 a comandat unități ale armatei revoluționare ungare. — 290.

- Kolatschek, Adolph** (1821—1889) — ziarist și om politic austriac; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt, democrat mic-burghez, editorul revistei „Deutsche Monatsschrift” (1850—1851) și „Stimmen der Zeit” (1858—1862). — 501, 527, 735.
- Kolb, Dr. Gustav Eduard** (1798—1865) — ziarist, redactor la „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. — 524, 525, 752.
- Kolowrat-Krakowsky, Johann Nepomuk Karl, conte** de (1748—1816) — general austriac, din 1809 feldmareșal, a luat parte la luptele împotriva Republicii Franceze și împotriva lui Napoleon I. — 70.
- Korf, Fiodor Karlovici, baron** (1774—1826) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 277.
- Korn, Adolf** (1822—1904) — ofițer prusian (până în 1845); a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania; după înfrângerea ei a emigrat în Elveția și în 1857 în Argentina. — 430, 432, 451.
- Kossuth, Lajos** (1802—1894) — conducătorul mișcării de eliberare națională din Ungaria, în revoluția din 1848—1849 a fost în fruntea elementelor burghezo-democrate; șeful guvernului revoluționar ungar; după înfrângerea revoluției a fugit în Turcia; la începutul deceniului al 6-lea a căutat sprijin în cercurile bonapartiste. — 288, 590, 616—626, 736.
- Krause, Carl Friedrich August** — vezi *Fleury, Charles*.
- Krause, Friedrich August** — cizmar din Dresden, a fost executat în 1834 pentru participare la uciderea contesei Schönberg. — 717.
- Kray von Krajowa, Pál (Paul), baron de** (1735—1804) — general de artilerie austriac, ungur de origine, a luat parte la luptele statelor europene împotriva Republicii Franceze și a lui Napoleon I. — 172.
- Kreutz, Kiprian Antonovici, conte** (1777—1850) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 279.
- Krüdener, Barbara Juliane, baroană de** (1764—1824) — scriitoare, a propovăduit pietismul; în secolul al XIX-lea i s-a atribuit în mod greșit ideea întemeierii Sfintei Alianțe. — 538.
- Kutuzov, Mihail Illarionovici, prinț** (1745—1813) — renumit comandant de oști rus. — 101, 275—277, 280.

L

- Ladendorff, doctor în filozofie, August** — fiul unui senator din Prenzlau, democrat burghez; în timpul revoluției a fost mai mulți ani în șir președintele unei Asociații populare din Berlin; a fost implicat într-un complot provocat de guvernul prusian și condamnat în 1853 la cinci ani închisoare. — 467, 468, 717.
- Lafayette (La Fayette) Marie-Joseph-Paul, marchiz de** (1757—1834) — general francez, unul dintre conducătorii marii burghezii în perioada Revoluției Franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și a revoluției din iulie 1830. — 103, 153, 494.
- Laffitte, Jacques** (1767—1844) — bancher și om politic francez, orléanist, reprezentant al burgheziei financiare. — 181.
- Lagerbjelke, Gustav, conte** (1777—1837) — diplomat suedez, din

- 1810—1813 imputernicit provizoriu la Paris. — 177.
- La Guéronnière, Louis-Etienne-Arthur-Dubreuil-Héliou, viconte de (1816—1875)* — publicist și om politic francez, în deceniul al 6-lea bonapartist. — 513, 587, 608—610, 612.
- Lalry, Armand - François - Ruperch (1812—1889)* — ofițer și om politic francez, în 1836 a luat parte la puclul de la Strasbourg al lui Ludovic Bonaparte; din 1857 senator. — 449, 601.
- La Mar, José de (1778—1830)* — general și om politic din Peru, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; adversarul lui Bolivar; președinte al Perului (1827—1829). — 187.
- Lamartine, Alphonse-Marie-Louis de (1790—1869)* — poet, istoric și om politic francez; în deceniul al 5-lea republican moderat; în 1848 ministru de externe și conducătorul de fapt al guvernului provizoriu, deputat al Adunării naționale constituante și membru al Comisiei executive. — 609.
- Lamorcière, Christophe-Louis-Léon Juchault de (1806—1865)* — general și om politic francez, republican burghez moderat, în deceniile al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului; în 1848 a participat activ la înăbușirea insurecției din iunie a muncitorilor parizieni; ministru de război în guvernul Cavaignac (iunie—decembrie 1848), a stat în opoziție față de guvernul lui Ludovic Bonaparte; după lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a fost expulzat, în 1857 s-a reîntors în Franța. — 239.
- Landsberg, Hermann (1670—1746)* — inginer militar, a scris mai multe lucrări despre fortificații. — 366.
- Langenschwarz, Maximilian (n. aprox. 1806)* — poet și improvizator; a încercat să creeze o bază teoretică științifică a improvizăției. — 626.
- Langeron, Aieksandr Flodorovici (Louis-Alexandre Andrault), conte (1763—1831)* — general în armata rusă, francez de origine, emigrant contrarevoluționar; a luat parte la luptele împotriva lui Napoleon I. — 191, 197—199, 202.
- Lannes, Jean, duce de Montebello (1769—1809)* — din 1804 mareșal al Franței, a luat parte la campaniile lui Napoleon I. — 71—75, 122, 123, 174.
- Laple, Pierre (1779—1850)* — inginer militar francez și topograf. — 177.
- Lapinski, Teoil (Telik-bel) (1827—1886)* — colonel polonez, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Ungaria, a intrat în armata turcă sub numele de Tefik-bel, a luptat împotriva Rusiei țariste în Cerkasia (1857—1858). — 617, 627—629.
- Lara, Juan Jacinto (1778—1859)* — general din Venezuela, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud. — 187.
- Larabit, Marie-Denis (1792—1876)* — om politic francez, în perioada monarhiei din iulie membru al Camerei deputaților, a făcut parte din opoziția liberală; mai târziu bonapartist. — 237.
- La Roche-Aymon, Antoine-Charles-Étienne-Paul, conte de (1772—1849)* — general și teoretician militar francez, a scris mai multe lucrări despre cavalerie. — 332.
- Las Casas, Manuel Maria* — ofițer din Venezuela; în 1812 șeful gar-

- nizoanei din la Guaira ; adept al lui Bolivar. — 242.
- Lassalle, Ferdinand* (1825—1864). — 715.
- Latour-Maubourg, Marie-Victor Nicolas* (1768—1850) — general francez, personalitate militară, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 278.
- Lauriston, Jacques-Alexandre-Bernard Law, marchiz de* (1768—1828) — general și om de stat francez, mai târziu mareșal al Franței ; a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 101.
- Laya, Léon* (1811—1872) — dramaturg francez. — 463.
- Lecourbe, Claude-Jacques* (1759—1815) — general francez, a luat parte la războiul Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene. — 155.
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (1807—1874) — publicist și om politic francez, unul dintre conducătorii democrațiilor mic-burgezi, redactor al ziarului „La Reforme” ; în 1848 ministru de interne în guvernul provizoriu și membru al comisiei executive, deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă ; s-a situat în fruntea partidului Muntelui (Montagne) ; după demonstrația de la 13 iunie 1849 a emigrat în Anglia. — 555.
- Leicester, Robert Dudley, conte de* (aprox. 1532—1588) — favorit al reginei Elisabeta a Angliei, în 1588 a comandat trupele care apărau Anglia împotriva invaziei spaniole. — 184.
- Leif, Erikson* (aprox. 975 — aprox. 1020) — navigator norvegian, la începutul secolului al XI-lea a ajuns pînă la coasta Americii de Nord. — 406.
- Lelewel, Joachim* (1786—1861) — istoric și militant revoluționar polonez, în 1830—1831 a participat la răscoala din Polonia ; unul dintre conducătorii aripii democratice a emigranților polonezi ; în 1847 și 1848 membru al Comitetului Asociației democratice din Bruxelles. — 667.
- Leonidas* — rege al Spartei (aprox. 488—480 î.e.n.), în timpul războaielor dintre greci și perși a comandat un corp de 300 de spartani, care a luptat eroic la Termopile împotriva perșilor. — 605.
- Leopold, principe de Anhalt-Dessau* (1676—1747) — feldmareșal prusian, a luat parte la mai multe războaie ; a reorganizat infanteria Prusiei. — 396.
- Lepidus (Marcus Emilius Lepidus cel Tânăr)* (89—13 î.e.n.) — om de stat roman, partizan al lui Iuliu Cezar, consul (46 și 42 î.e.n.), a făcut parte din cel de-al doilea triumvirat (43—36 î.e.n.), în care a jucat un rol neînsemnat în comparație cu ceilalți doi triumviri Octavian și Antoniu ; în 36 î.e.n. i s-au retras drepturile de triumvir. — 178.
- L'Estocq, Anton Wilhelm von* (1738—1815) — general prusian, în 1806 și 1807 a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 122.
- Leuchtenberg, Maximilien-Eugène-Joseph-Napoléon, duce de* (1817—1852) — fiul lui Eugène de Beauharnais, s-a căsătorit în 1839 cu fiica lui Nicolaie I. — 544.
- Levy, Joseph Moses* (1812—1888) — unul dintre întemeietorii și editorii ziarului „Daily Telegraph”. — 645—651.
- Licurg* — legislator legendar din Sparta. — 13.

- Lichnowski, Felix Maria, prinț de* (1814—1848) — ofițer reacționar prusian, în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa dreaptă); ucis de popor în timpul răscoalei din septembrie de la Frankfurt pe Main. — 503, 655.
- Liebig, Justus, baron de* (1803—1873) — chimist, deschizător de drumuri în chimia teoretică și în special în chimia organică și analitică, precum și în aplicarea ei în agricultură. — 645.
- Liebknecht, Wilhelm* (1826—1900). — 431, 451—453, 513, 514, 517, 520, 522—525, 527, 530, 532, 666, 690, 716, 725, 739.
- Liechtenstein, Johann Joseph, principe de* (1760—1836) — general austriac, din 1809 feldmareșal, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 72.
- Liechtenstein, Wenzel, principe de* (1767—1842) — ofițer austriac, mai târziu general, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în 1814 adjutant al mareșalului Schwarzenberg. — 202.
- Limayrac, Paulin* (1817—1868) — ziarist francez, a colaborat la numeroase ziare franceze de mare tiraj; în 1861—1868 redactor-șef la ziarul „Le Constitutionnel”; bonapartist. — 732.
- Lippe, Leopold, conte de* (1815—1889) — om de stat prusian, jurist, în 1860 avocat la Berlin, ministru de justiție (1862—1867). — 672.
- Loening* — editor german. — 521.
- Lomnel, Georg* — democrat mic-burghez, în aprilie 1848 a luat parte la insurecția din Baden, mai târziu a emigrat în Elveția. — 469, 472.
- Longa, Francisco* — ofițer spaniol, mai târziu general; a luat parte la războiul de eliberare împotriva dominației lui Napoleon (1808—1814); unul din conducătorii luptelor de guerillă. — 282, 285.
- Longinus (Longin), Cassius* (aprox. 213—273) — filozof grec, neoplatonic. — 520.
- Lorenz, Joseph* (1814—1879) — ofițer austriac, inventator militar. — 402.
- Lowendal, Ulric-Frédéric-Woldemar, conte de* (1700—1755) — general francez, din 1747 mareșal al Franței, de origine danez; a comandat trupele franceze în războiul pentru succesiunea la tronul Austriei. — 298.
- Luckner, Nicolas, conte* (1722—1794) — mareșal al Franței, a luat parte la războiul Republicii Franceze împotriva primei coaliții a statelor europene. — 103.
- Luculus, Lucius Licinius* (aprox. 106—57 î.e.n.) — comandant de oști roman, cunoscut prin bogăția și ospetele sale îmbelșugate. — 598.
- Lüders, Aleksandr Nikolaevici, conte* (1790—1874) — general rus, în 1849 a luat parte la înăbușirea revoluției din Ungaria; a fost comandantul trupelor în războiul Crimeii (1853—1856). — 147.
- Ludovic Bonaparte* — vezi *Napoleon al III-lea*.
- Ludovic Napoleon* — vezi *Napoleon al III-lea*.
- Ludovic-Filip duce de Orléans* (1773—1850) — rege al francezilor (1830—1848). — 112, 116, 237—239, 457, 576, 633.

- Ludovic al XII-lea* (1462—1515) — rege al Franței (1498—1515). — 212.
- Ludovic al XIV-lea* (1638—1715) — rege al Franței (1643—1715). — 110, 217, 274, 363.
- Ludovic al XV-lea* (1710—1774) — rege al Franței (1715—1774). — 43, 437.
- Ludovic al XVI-lea* (1754—1793) — rege al Franței (1774—1792). — 103, 149.
- Ludovic al XVIII-lea* (1755—1824) — rege al Franței (1814—1815 și 1815—1824). — 106, 129, 147.
- Lyndhurst, John Singleton Copley, baron* (1772—1863) — om de stat englez, jurist, tory; lord-cancelar (1827—1830, 1834—1835 și 1841—1846). — 535.
- M**
- Mac Adam, John Loudon* (1756—1836) — inspector de drumuri engleze, specialist în construirea șoselelor. — 625.
- Macdonald, Jacques-Étienne-Joseph-Alexandre, duce de Tarente* (1765—1840) — mareșal al Franței (din 1809), a luat parte la campaniile lui Napoleon I. — 69, 144, 192, 199—203, 236.
- Machiavelli, Niccolò* (1469—1527) — om politic italian, istoric și scriitor; ideologul burgheziei italiene în perioada apariției relațiilor capitaliste. — 32.
- Mack, Karl baron de Leiberich* (1752—1828) — general austriac, din 1805 comandant al trupelor austriece în războiul împotriva lui Napoleon I. — 105.
- Macnochten, sir William Hay* (1793—1841) — diplomat englez, trimis la Kabul (1838—1841), unul dintre organizatorii expansiunii coloniale engleze în Asia Mică; a jucat un rol de seamă în dezlănțuirea războiului anglo-afgan (1838—1842). — 88—90.
- Maggi, Girolamo* (aprox. 1523—1572) — inginer militar și scriitor italian. — 356.
- Mago* (m. 203 î.e.n.) — comandant de oști, cartaginez, a luat parte la cel de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.); fratele lui Hannibal. — 320.
- Mahmud al II-lea* (1785—1839) — sultan turc (1808—1839). — 543.
- Mahmud din Bihar* — șah în Gujrat (1458—1511). — 158.
- Mahmud din Ghazna* (971—1030) — șeful statului turcesc Ghazna, care între anii 988 și 1030 cuprindea Khorassanul, Sistanul și Afganistanul; comandant de oști și cuceritor, a întreprins mai multe expediții de jaf în India. — 84—85.
- Mahmud-șah* (m. 1829) — șah al Afganistanului (1800—1803 și 1809—1818), apoi cîrmuitor al Heratului. — 86, 87.
- Maison, Nicolas-Joseph* (1771—1840) — general francez, mai târziu mareșal al Franței, om politic; a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 191.
- Maistre, Xavier de* (1763—1852) — scriitor francez, general, în perioada revoluției burgheze din Franța de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea a emigrat în Rusia; opera sa oglindește starea de spirit din rîndurile aristocrației contrarevoluționare. — 650.
- Malatesta, Sigismundo Pandolfo di Pimini* (1417—1468) — condotier italian. — 212.

- Malcolm, sir John** (1769—1833) — diplomat și demnitar englez în serviciul Companiei Indiilor orientale, autorul unei serii de lucrări despre India și Persia, ministru plenipotențiar la Teheran (1799—1801, 1808—1810); guvernator al Bombayului (1826—1830). — 86.
- Malmesbury, James Howard Harris, conte de** (1807—1889) — om de stat englez, tory; mai tirziu conservator; ministru de externe în 1852 și 1858—1859; lord-păstrător al sigiliului (1866—1868; 1874—1876). — 534, 578—580.
- Manilius Brutus** — jurist roman. — 698.
- Manteuffel, Otto Theodor, baron de** (1805—1882) — om de stat prusian, reprezentant al birocrăției nobiliare reacționare; ministru de interne (1848—1850), prim-ministru și ministru de externe (1850—1858). — 638, 640, 659, 669.
- Manton, Joseph** (aprox. 1766—1835) — armurier englez și inventator. — 65.
- Marchi, Francesco** (1504—1577) — inginer militar italian, a scris o lucrare despre fortificații. — 356.
- Marcus Graecus** — alchimist bizantin. — 209.
- Marie Elisabeth Amalie** (1784—1849) — fiica ducelui Wilhelm de Bayern-Birkenfeld. — 105.
- Marilley, Étienne** (1804—1889) — episcop la Fribourg în Elveția (1846—1879); conducătorul spiritual al revoltei antidemocratice de la 24 octombrie 1848 din Fribourg. — 636.
- Marlño, Santiago** (1788—1854) — general din Venezuela, unul dintre conducătorii armatei în războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; un timp a fost adversarul lui Bolivar. — 243, 244, 247, 249, 250.
- Marius, Gaius** (aprox. 156—86 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat roman, consul (107, 104—100, 86 î.e.n.). — 21, 381, 384.
- Marlborough, John Churchill, duce de** (1650—1722) — comandant de oști și om politic englez, comandant suprem al trupelor engleze în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei (1702—1711). — 273, 274—299.
- Marmont, Auguste-Frédéric-Louis, Viesse de, duce de Ragusa** (1774—1852) — mareșal al Franței, a luat parte la campaniile lui Napoleon I, în aprilie 1814 a trecut de partea Bourbonilor, în 1830, în perioada revoluției din iulie, a comandat trupele lui Carol al X-lea. — 196, 197—201, 203, 204.
- Marolois, Samuel** — matematician francez; în prima jumătate a secolului al XVII-lea a lucrat în Țările de Jos; unul dintre întemeietorii vechii școli de fortificație olandeze. — 360.
- Marsin, Ferdinand, conte de** (1656—1706) — mareșal al Franței, diplomat; comandant al trupelor franceze în războiul pentru succesiune la tronul Spaniei. — 273.
- Martin** — ziarist francez, colaborator la ziarul „Le Constitutionnel”; bonapartist. — 587.
- Martinez de Recalde, Juan** (m. 1588) — amiral spaniol, în 1588 adjutant al comandantului armatei spaniole. — 184, 185.
- Marx, Jenny (n. von Westphalen)** (1814—1881) — soția și colaboratoarea lui Karl Marx. — 474.
- Marx, Karl** (1818—1883). — 425—427, 428, 429, 433, 438, 441—444, 446,

- 449, 450, 454—459, 461—465, 467, 473, 477, 480—483, 484—489, 490—496, 500—504, 506, 511—519, 522—528, 531, 639, 642, 643, 663—672, 674—681, 685—700, 709, 710, 722, 725, 735, 739—742, 744, 748, 750—755.
- Masséna, André** (1756—1817) — mareșal al Franței, a luat parte la războaiele Republicii Franceze și ale lui Napoleon I. — 70, 104, 105, 154, 155, 176.
- Masson, Auguste-Michael-Benoît** (1800—1883) — scriitor francez. — 555, 556.
- Matei Corvin** (1443—1490) — rege al Ungariei (1458—1490). — 288.
- Maudin** (secolul al XVII-lea) — inginer militar francez. — 354.
- Maupas, Charlemagne-Émile** (1818—1888) — avocat francez, bonapartist, prefect al poliției din Paris (1851); unul dintre organizatorii lovirii de stat de la 2 decembrie 1851, ministru al poliției (1852—1853). — 713.
- Mauriciu, prinț de Orania, conte de Nassau** (1567—1625) — stathuder în Țările de Jos (1585—1625); organizator militar și comandant de oști în timpul războiului pentru independență al Țărilor de Jos. — 33, 217.
- Maximilian I Joseph** (1756—1825) — prinț elector (din 1799) și rege al Bavariei (1806—1825), a luat parte la războaiele lui Napoleon I; în 1813 a trecut de partea coaliției antifranceze a statelor europene. — 105.
- Maximilian al II-lea Emanuel** (1662—1726) — prinț elector al Bavariei (1679—1726), comandantul trupelor bavareze în timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei. — 273
- Maximilian von Österreich-Este** (1782—1863) — arhiduce al Austriei, general, inventatorul unui tip nou de fortificații, numite „Turnurile lui Maximilian” („Maximilians Türme”). — 368.
- Mayer, Karl** (1819—1889) — democrat mic-burghez, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt; după înfringerea revoluției a emigrat în Elveția. — 521, 605, 606.
- Mazzini, Giuseppe** (1805—1872) — revoluționar burghezo-democrat italian, unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională din Italia; în 1849 a fost șeful guvernului provizoriu al Republicii romane; în 1850 — unul dintre întemeietorii Comitetului central al democrației europene de la Londra; în deceniul al 6-lea s-a împotrivit amestecului Franței bonapartist în lupta pentru eliberare națională a poporului italian. — 553, 581, 582, 619, 620, 623, 634.
- Medina Sidonia, Alonso Pérez de Guzmán, duce de** (1550—1615) — favoritul regelui Filip al II-lea al Spaniei; în 1588 comandant al armatei spaniole. — 184.
- Mehmed Ali** (1769—1849) — cirmuitor al Egiptului (1805—1849) — a realizat o serie de reforme progresiste; în 1831—1833 și 1839—1840 a purtat războaiele împotriva sultanului Turciei, pentru a transforma Egiptul într-un stat independent de Turcia. — 111.
- Mélas, Michael Friedrich Benedikt, baron de** (1729—1806) — general austriac, în 1799—1800 comandant suprem al armatei austriece în Italia în războiul împotriva Franței. — 104.
- Melder, Gerard** (secolul al XVII-lea) — inginer militar olandez, a scris câteva lucrări despre fortificații. — 360.

- Mellinet, François* (1768—1852) — general belgian, francez de origine; unul dintre conducătorii revoluției burgheze din 1830 și al mișcării democratice din Belgia; președinte de onoare al Asociației democratice din Bruxelles. — 667.
- Melville, Robert* (1723—1809) — general englez, a inventat un tun naval care, în 1759, a primit denumirea de carronade. — 409.
- Memnon din Rhodos* (m. 333 î.e.n.) — conducătorul mercenarilor greci ai regelui persan Darius al III-lea. — 9.
- Mendoza* — vezi *Hurtado de Mendoza*.
- Menșikov, Aleksandr Sergeevici, prinț* (1787—1869) — ofițer și om de stat rus, în 1853 ambasador extraordinar la Constantinopol; comandant suprem al forțelor militare maritime și terestre din Crimeea (1853—februarie 1855). — 59, 60.
- Metellus, Quintus Cecilius Numidicus* (secolul al II-lea — secolul I î.e.n.) — om de stat roman și comandant de oști; în 109 î.e.n. consul; în 109—107 a comandat trupele romane în războiul cu Iugurta (111—105 î.e.n.). — 21.
- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, prinț de* (1773—1859) — om de stat și diplomat austriac; ministru de externe (1809—1821) și cancelar (1821—1848), unul dintre întemeietorii Sfintei Alianțe. — 535—548.
- Meyen, Eduard* (1812—1870) — publicist german, tânăr hegelian, democrat mic-burghez, după înfrângerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în Anglia; mai târziu național-liberal. — 700.
- Miguel, dom (don)* (1802—1866) — prinț al Portugaliei, rege (1828—1834); conducător al partidului clerical-absolutist din Portugalia. — 314, 543.
- Miller, John* — fratele generalului englez William Miller, care a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; editorul memoriilor prelucrate în mod tendențios ale lui William Miller. — 257.
- Miltiade* (m. 489 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat atenian. — 9.
- Mindon* (m. 1878) — rege al Birmaniei (1853—1878). — 310.
- Minié, Claude-Étienne* (1804—1879) — ofițer francez, a inventat o pușcă care îi poartă numele. — 44, 63, 233, 270, 402.
- Miranda, Francisco* (1750—1816) — general și om politic din Venezuela, unul dintre conducătorii luptei pentru independență a coloniilor spaniole din America de Sud; în 1811—1812 comandant suprem al armatei din Venezuela. — 241, 242.
- Miskowsky, Henryk Ludvic* (m. 1854) — ofițer polonez, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Ungaria; după înfrângerea revoluției a emigrat în Turcia, apoi la Londra. — 483, 486.
- Mahomed* (aprox. 570—632) — predicator arab, considerat ca întemeietor al islamismului; potrivit concepțiilor religioase musulmane — profet, „trimis al lui Allah”. — 209, 440.
- Muhammed-han* — suveran al Peshawarului (1818—1834). — 87.
- Molé, Louis-Matthieu, conte* (1781—1855) — om de stat francez, orleanist; prim-ministru (1836—1839); în perioada celei de-a doua Republici — deputat în Adunarea

- națională constituantă și în cea legislativă. — 546.
- Moll, Joseph* (1812—1849) — ceasornicar din Colonia, reprezentant al mișcării muncitorești germane și internaționale; unul dintre conducătorii Ligii celor drepți; membru în Organul Central al Ligii comuniștilor; din iulie-septembrie 1848 președinte al Uniunii muncitorilor din Colonia, membru în Comitetul districtual al democraților din Renania; după evenimentele din septembrie 1848 din Colonia a emigrat la Londra, de unde s-a reîntors curînd sub un alt nume; a dus muncă de agitație în diferite regiuni ale Germaniei; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat; a fost ucis în lupta de pe Murg. — 480.
- Montalembert, Charles Forbes de Tyron, conte de* (1810—1870) — om politic și publicist francez, în perioada celei de-a doua Republici deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă; orlénist; șef al partidului catolic; a sprijinit lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a lui Ludovic Bonaparte, dar curînd a trecut de partea opoziției. — 557.
- Montalembert, Marc-René, marchiz de* (1714—1800) — general francez și inginer constructor de fortificații, a elaborat un nou sistem de fortificații, care și-a găsit o largă aplicare în secolul al XIX-lea. — 96, 366—369.
- Montalvo, Francisco* (1754—1822) — general spaniol; din 1812 pînă în 1816 vicerege al Noii Granade (Columbia). — 245.
- Montbrun, Louis-Pierre, conte* (1770—1812) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 279.
- Monteverde, Domingo* (1772—1832) — ofițer de marină spaniol; în 1812—1813 a comandat trupele trimise împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud; după capitularea lui Miranda a devenit guvernator în Venezuela. — 242—244.
- Moore, sir John* (1761—1809) — general englez, în 1808—1809 comandant suprem al trupelor engleze în Portugalia. — 276.
- Morales, Francisco Tomás* (1781—1844) — general spaniol, a comandat trupele trimise împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud (1813—1823). — 247.
- Morand, Charles-Alexis-Louis-Antoine, conte de* (1771—1835) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 277.
- Morillo, Pablo, conte de Cartagena* (1778—1837) — general spaniol, a luat parte la războiul pentru independență din 1808—1814, a comandat trupele trimise pentru înăbușirea mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud. — 246, 249—251.
- Morla, Tomás* (1752—1820) — general spaniol, membru al juntei supreme; în 1808 a trecut de partea ocupanților francezi; ministru al războiului și al marinei sub Joseph Bonaparte. — 219.
- Mörner, Karl Otto, baron* (1781—1868) — ofițer suedez, a susținut alegerea lui Bernadotte ca moștenitor al tronului Suediei. — 177.
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duce de* (1811—1865) — om politic francez, bonapartist, deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă (1849—1851); unul dintre organizatorii

- loviturii de stat de la 2 decembrie 1851; ministru de interne (decembrie 1851—ianuarie 1852), președinte al Corpului legislativ din Franța (1854—1856 și 1857—1865). — 436, 559.
- Mortier, Edouard-Adolphe-Casimir-Joseph, duce de Treviso** (1768—1835) — mareșal al Franței, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 123, 200, 201, 203
- Mosquera, Joaquin** (1787—1877) — om politic din Columbia, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; în 1830 președinte al Columbiei. — 256.
- Mucius Scaevola Publius** — legislator roman. — 698.
- Müffling, Friedrich Ferdinand Karl, baron de** (1775—1851) — general prusian, mai târziu feldmareșal; ofițer, om politic și scriitor; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 192, 201, 206.
- Mohammed-Azîm** — suveran al Peshawarului (1818—1834). — 87.
- Müller** — președinte al Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra în 1860. — 667.
- Müllner, Amandus Gottfried Adolf** (1774—1829) — critic și poet german. — 520.
- Murat, Joachim** (1767—1815) — mareșal al Franței, a luat parte la războaiele lui Napoleon I; rege al Neapolelui (1808—1815). — 175, 190, 279, 330, 341, 342.
- Murray, James Stuart, conte de** (1531—1570) — frate vitreg al reginei Maria Stuart a Scoției; din 1567 regent al Scoției; a luptat împotriva Mariei Stuart și a partizanilor ei. — 65.
- N**
- Nadir-șah** (1688—1747) — șah al Persiei (1736—1747), comandant de oști și cuceritor, în 1738—1739 a întreprins o expediție de cucerire în India. — 85.
- Nansouty, Étienne-Marie-Antoine Champion, conte de** (1768—1815) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 278.
- Napier, sir Charles** (1786—1860) — amiral englez, în 1854 comandant suprem al flotei din Marea Baltică. — 312, 535.
- Napier, sir William Francis Patrick** (1785—1860) — general englez și istoric militar, a luat parte la războiul din Peninsula Iberică (1808—1814). — 312, 330, 535.
- Napoleon I Bonaparte** (1769—1821) — împărat al francezilor (1804—1814 și 1815). — 41, 44, 45, 53, 69, 70, 72—79, 86, 100, 101, 103, 105, 115, 122—123, 128, 129, 131, 138, 144, 149, 154, 155, 160, 169, 172—178, 179, 180, 190—192, 195—207, 221, 222, 232, 236, 237, 241, 249, 276, 279, 280, 291, 294, 303, 328, 331, 339, 342, 369, 401, 402, 410, 434, 437, 494, 498, 535, 538, 547, 560, 562, 584, 591, 605, 692.
- Napoleon al III-lea Ludovic Bonaparte** (1808—1873) — nepotul lui Napoleon I, președintele celei de-a doua Republici (1848—1852); împărat al francezilor (1852—1870). — 45, 151, 225, 239, 426, 434—437, 448, 449, 498, 509, 511, 515, 516, 532, 736.
- Napoleon, Jérôme, prinț** — vezi Bonaparte Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul.
- Narses** (aprox. 472—568) — comandant de oști bizantin, armean de origine, l-a susținut pe împăratul Justinian în politica sa reacțio-

nară de reinstaurare a orînduirii sclavagiste în Italia. — 322.

Nassau, Mauriciu — vezi *Mauriciu, prinț de Orania, conte de Nassau*.

Nemours, Louis-Charles-Philippe-Raphael d'Orléans, duce de (1814—1896) — al doilea fiu al lui Ludovic-Filip, regele francezilor; general; în deceniul al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului; după revoluția din februarie 1848 a emigrat în Anglia. — 239.

Neubauer (secolul al XVII-lea) — inginer german constructor de fortificații. — 360.

Newton, sir Isaac (1642—1727) — renumit fizician englez, astronom și matematician, întemeietorul științei mecanicii. — 218.

Ney, Michel, duce de Elchingen, prinț de Moscova (1769—1815) — mareșal al Franței, a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coaliției statelor europene și la campaniile lui Napoleon I. — 201, 203, 221, 276, 278, 344, 438.

Nicolae I (1796—1855) — țar al Rusiei (1825—1855). — 34, 181, 325, 540, 542, 543, 544—548, 628.

Nordmann, Joseph Armand von (1759—1809) — general în armata austriacă, a luat parte la războiul împotriva lui Napoleon I (1805—1809). — 70.

Nott, sir William (1782—1845) — general englez, a luat parte la războiul anglo-afgan (1838—1842). — 88, 92.

Nugent — vezi *Cherval, Julien*.

O

Ochsenbein, Johann Ulrich (1811—1890) — general și om de stat elvețian, conducător al radicalilor elvețieni; în perioada războiului Sonderbundului din 1847 conducător al liberalilor, în 1847 președinte al dietei federale, mai târziu șeful guvernului federal (1847—1848); în 1848 președinte al Consiliului național și membru al Consiliului federal (1848—1854). — 633.

O'Donnell, Enrique José, conte de La Bisbal (1769—1834) — general spaniol, a luat parte la războiul de independență (1808—1814); în 1819 a comandat în ținutul Cadiz un corp expediționar care urma să fie trimis pentru înăbușirea mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud. — 252, 253.

Ohly, Karl Friedrich Christian Hermann (1825—1881) — ziarist, democrat mic-burghez, a luat parte la revoluția din 1848—1849; după înfrîngerea revoluției a emigrat în Elveția și apoi la Londra; corespondent al ziarului „Allgemeine Zeitung”. — 511, 512.

Oldenburg, Peter Friedrich Georg (Gheorghii Petrovici), prinț (1784—1812) — cumnatul împăratului Alexandru I al Rusiei; din 1809 pînă în 1812 guvernator general al guberniilor Tver, Iaroslavl și Novgorod și director general al căilor de comunicație din Rusia. — 177.

Oiga (1822—1892) — mare ducesă rusă, a doua fiică a lui Nicolaie I, mai târziu regină a Württembergului. — 705.

Oliphant, Lawrence (1829—1888) — ziarist și călător englez, în 1855 corespondent în Caucaz al ziarului „Times” pe lângă corpul ex-

- pediționar comandat de Omer-pașa. — 581.
- Olsufiev, Zahar Dmitrlevici* (1773—1835) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 200.
- Oppenheim, Heinrich Bernhard* (1819—1880) — om politic și ziarist, democrat mic-burghez, în 1848 unul dintre redactorii ziarului berlinez „Die Reform”; în 1849—1850 emigrant; mai târziu național-liberal. — 497, 651, 652, 660.
- Orania, prinț de* — vezi *Wilhelm al III-lea de Orania*.
- Orges, Hermann* (1821—1874) — ziarist, în 1854—1864 redactor al ziarului „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. — 525, 611, 666, 724.
- Orléans* — dinastie de regi din Franța (1830—1848). — 436, 437.
- Orsini, Felice* (1819—1858) — revoluționar italian, republican și democrat burghez; a luat parte la lupta pentru eliberarea națională și unirea Italiei; a atentat la viața lui Napoleon al III-lea și a fost executat. — 557.
- Osten-Sacken, Fabian Wilhelmovici, prinț de* (1752—1837) — general rus, din 1826 feldmareșal, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 193, 197, 200, 201.
- Osterman-Tolstoi, Aleksandr Ivanovici, conte* (1770—1857) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 278, 279.
- Oswald, Eugen* (1826—1912) — ziarist, democrat mic-burghez, a luat parte la mișcarea revoluționară din Baden în 1848—1849; după înfringerea revoluției a emigrat în străinătate. — 433.
- Otto I* (912—973) — rege german (936—973) și împărat al Sfântului Imperiu roman de națiune germană (962—973). — 302.
- Oudinot, Nicolas-Charles, duce de Reggio* (1767—1847) — general francez, din 1809 mareșal al Franței, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 72, 199—203.
- Oudinot, Nicolas - Charles - Victor* (1791—1863) — general francez orléanist, în 1849 a comandat trupele contrarevoluționare trimise împotriva Republicii române. — 554.
- Owen, Robert* (1771—1858) — socialist utopist englez. — 489.

P

Paciotto, Francesco (Paciotto din Urbino) (1521—1591) — inginer militar italian. — 356.

Padilla, José (1778—1828) — general din Columbia; a luat parte la războiul de independență al coloniilor spaniole din America de Sud; a fost executat în 1828 pentru că a organizat un complot împotriva lui Bolivar. — 253, 255.

Páez, José Antonio (1790—1873) — general și om politic din Venezuela, unul dintre conducătorii armatei în războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; din 1814 a comandat trupele Llaneros, care trecuseră de partea mișcării de eliberare națională; în 1826—1830 adversar al lui Bolivar situându-se în fruntea luptei pentru separarea Venezuelei de Columbia; în 1831—1863 (cu întreruperi) președinte al Venezuelei. — 244, 250—252, 254, 255.

Pagan, Blaise-François de (1604—1665) — inginer francez, construc-

- tor de fortificații, a scris o lucrare despre fortificații. — 358, 360, 362.
- Pahlen, Piotr Alekseevici, conte de* (1745—1826) — general și om de stat rus, guvernator militar al Petersburgului (1798—1801), a organizat și a participat la uciderea lui Pavel I. — 122.
- Paixhans, Henry-Joseph* (1783—1854) — general francez, inginer militar și inventator, a scris mai multe lucrări despre artilerie. — 229, 410, 411.
- Palestrina* — funcționar al poliției franceze. — 612.
- Palmerston, Henry John Temple, viconte* (1784—1865) — om de stat englez, la începutul activității sale tory, din 1830 unul dintre liderii aripii drepte a whigilor; ministru de externe (1830—1834, 1835—1841 și 1846—1851), ministru de interne (1852—1855) și prim-ministru (1855—1858 și 1859—1865). — 181, 517, 536, 539, 543, 558, 560, 573, 580, 603, 617, 618, 646, 722, 741.
- Papacino d'Antoni, Alessandro* (1714—1786) — inginer militar sard, a scris câteva lucrări despre artilerie și fortificații. — 218.
- Papinian, Emilius* (aprox. 140—212) — remarcabil jurist roman, apărător consecvent al orînduirii sclavagiste. — 208.
- Paravey, Charles Hippolyte de* (1787—1871) — inginer și orientalist francez. — 208.
- Parma, duce de* — vezi *Farnese, Alexandro (Alessandro), duce de Parma*.
- Parseval-Deschênes, Alexandre-Ferdinand* (1790—1860) — amiral francez, în 1854 a comandat o escadră în Marea Baltică. — 312.
- Paskevici, Ivan Fiodorovici, prinț* (1782—1856) — feldmareșal rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; din iunie 1831 comandant suprem al trupelor ruse care au înfrînt răscoala din Polonia din 1830—1831; din 1832 guvernator în Polonia, în 1849 comandant suprem al armatei ruse care a luat parte la înfrîngerea revoluției din Ungaria. — 278.
- Pavel I* (1754—1801) — țar al Rusiei (1796—1801). — 122.
- Payinda-han* (m. 1800) — conducătorul complotului împotriva șahului Zaman al Afganistanului. — 86.
- Paz Salas, Pedro de* (secolul al XVI-lea) — autorul unui raport despre armada spaniolă. — 183.
- Pedro I* (1798—1834) — împărat al Braziliei (1822—1831), rege al Portugaliei sub numele Pedro al IV-lea (1826); a renunțat la tronul Portugaliei în favoarea fiicei sale Maria a II-a da Gloria. — 145.
- Peel, sir Robert* (1788—1850) — om de stat și economist englez, lider al torylor moderați, care au primit după el numele de peeliști; ministru de interne (1822—1827 și 1828—1830), prim-ministru (1834—1835 și 1841—1846); sprijinit de liberali, a abrogat legile cerealelor în 1846. — 743.
- Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, duce de Malakoff* (1794—1864) — general francez, din septembrie 1855 mareșal al Franței, între anii 1830 și 1860 a luat parte la cucerirea Algeriei; comandant suprem al armatei din Crimeea (mai 1855—iulie 1856). — 116, 557.

- Pelletier, Jean-Baptiste* (1777—1862) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I; în timpul monarhiei din iulie șeful citorva școli de artilerie din Franța. — 144.
- Pefia, Miguel* (1781—1833) — avocat și om politic din Venezuela, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; partizan al lui Bolivar; în 1812 guvernator în La Guaira; după separarea Venezuelei de Columbia ministru de interne și justiție în guvernul Páez. — 242.
- Perczel, Moritz* (1811—1899) — general ungar, a luat parte la revoluția de la 1848—1849 din Ungaria; după înfringerea revoluției a emigrat în Turcia, în 1851 în Anglia. — 549.
- Péreire, Isaac* (1806—1880) — bancher francez, bonapartist, în 1852 a întemeiat împreună cu fratele său Émile Péreire banca pe acțiuni Crédit mobilier; a scris mai multe lucrări legate de problema creditului. — 651.
- Percle* (aprox. 490—429 î.e.n.) — om de stat și strateg din Atena antică (444—429 î.e.n.); a sprijinit consolidarea democrației sclavagiste. — 11, 15.
- Perrier, John* — om politic elvețian, radical, membru al Marelui Consiliu (1852 și 1856—1860), partizan al lui Fazy. — 597, 599—602.
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, conte de, duce de* (1808—1872) — om de stat francez, bonapartist, deputat în Adunarea națională legislativă (1849—1851); unul dintre organizatorii loviturii de stat de la 2 decembrie 1851; ministru de interne (1852—1854 și 1860—1863), ambasador la Londra (1855—1858 și 1859—1860). — 575.
- Petru I cel Mare* (1672—1725) — țar al Rusiei (1682—1725). — 517, 542.
- Petétin, Anselme* (1807—1873) — publicist francez, la început republican, apoi bonapartist; prefect al Savoiei (1860—1861). — 594.
- Pétion, Anne Alexandre Sabès* (1770—1818) — om politic și general din Indiile orientale, a luat parte la lupta pentru eliberare a statului Haiti de sub stăpânirea colonială; președinte al Republicii Haiti (1807—1818). — 247, 248.
- Pfuel, Ernst von* (1779—1866) — general prusian, reprezentant al camarilei militare reacționare; din septembrie până în octombrie 1848 prim-ministru și ministru de război. — 659.
- Pharamond (Pharamund)* — rege legendar al francilor; potrivit legendei a trăit în secolul al V-lea e.n. — 155.
- Phull, Karl Ludwig August, baron de* (1757—1826) — general prusian, în 1806 șeful statului-major al armatei prusiene; între anii 1806 și 1812 a servit în armata rusă. — 100.
- Plar, Manuel Carlos* (1782—1817) — general în Venezuela și Columbia, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; în 1817 a organizat un complot împotriva lui Bolivar și a fost executat. — 247, 248.
- Piccinino, Niccolò* (1386—1444) — condotier italian, în 1426—1443 a comandat trupele milaneze în timpul războiului civil din orașele italiene. — 303.

- Pichon, Louis-André, baron* (1771—1850) — diplomat și om politic francez, la începutul deceniului al 4-lea intendent civil în Alger. — 115.
- Pi tri, Pierre-Marie* (1809—1864) — om politic francez, bonapartist; prefect al poliției din Paris (1852—1858). — 448, 449.
- Pindar, Peter* — vezi *Volcot, John*.
- Pirus* (Pyrrhus) (aprox. 319—272 î.e.n.) — rege al Epirului (307—302, 296—272 î.e.n.), cunoscut comandant de oști din antichitate. — 22.
- Pitt, William (junior)* (1759—1806) — om de stat englez, torȳ; la sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost unul dintre principalii organizatori ai războiului împotriva revoluției burgheze din Franța; prim-ministru (1783—1801 și 1804—1806). — 459.
- Pitagora* (aprox. 571—497 î.e.n.) — matematician grec, filozof idealist, ideologul aristocrației sclavagiste. — 641.
- Pius al IX-lea* (1792—1878) — papă (1846—1878). — 541, 554.
- Plon-Plon* — vezi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prințul Napoleon*.
- Plümicke, J. C.* — ofițer, autorul volumului „Manual pentru ofițerii artileriei regale prusiene”. — 465.
- Pollock, sir George* (1786—1872) — general englez, mai târziu feldmareșal, a luat parte la războiul anglo-afgan (1838—1842). — 91, 92.
- Polybios* (aprox. 201—120 î.e.n.) — om de stat grec, primul istoric pragmatic, autorul unei lucrări istorice în 40 de volume despre perioada 220—146 î.e.n. — 381.
- Poncharra, Charles-Louis-César du Port, marchiz de* (1787—1860) — ofițer francez și inventator militar. — 402.
- Poniatowski, Józeph, prinț* (1763—1813) — om politic și ofițer polonez, general; din 1809—1813 a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 276.
- Pope, Alexander* (1688—1744) — poet englez, reprezentant al clasicismului luminat. — 639, 650.
- Potemkin, Grigori Aleksandrovici, prinț* (1739—1791) — om de stat rus, feldmareșal; comandant suprem în războiul ruso-turc din 1787—1791; favoritul Ecaterinei a II-a. — 121.
- Pozzo di Borgo, Karl Andrei Osipovici, conte* (1764—1842) — diplomat rus, corsican de origine; ministru plenipotențiar (1814—1821) și ambasador la Paris (1821—1835), ambasador la Londra (1835—1839). — 545.
- Principe y Vidaud, Miguel Augustin* (1811—1866) — scriitor spaniol, autorul mai multor lucrări despre istoria și literatura spaniolă, progresist. — 188.
- Prințesa Elisabeth von Bayern-Birkenfeld* — vezi *Marie Elisabeth Amalie*.
- Proudhon, Pierre-Joseph* (1809—1865) — publicist francez, sociolog și economist, ideolog al micii burghezii, unul dintre întemeietorii anarhismului. — 491.
- Psametic I* — faraon în Egipt (663—610 î.e.n.) și comandant de oști. — 6.

Ptolemeu, Claudiu (secolul al II-lea) — renumit astronom și geograf din Grecia antică. — 107.

Ptolemeu I Lagos (aprox. 360—283 î.e.n.) — comandant de oști al lui Alexandru cel Mare; după moartea acestuia a guvernat în Egipt și Libia; rege al Egiptului (305—285 î.e.n.), întemeietorul dinastiei Ptolemizilor. — 9, 317.

Publius — vezi *Cornelius Scipio, Publius*.

Puchner, Anton, baron de (1779—1852) — general austriac, în 1848—1849 comandant al trupelor din Transilvania, care luptau împotriva armatei revoluționare ungare. — 146.

Pugaciov, Emelian Ivanovici (aprox. 1742—1775) — conducătorul celei mai mari răscoală antifeudale a țăranilor și cazacilor din Rusia (1773—1775). — 121.

Puisaye, Joseph-Geneviève, conte de (1755—1827) — general francez regalist, în 1793—1797 unul dintre conducătorii răscoalei contrarevoluționare din Chouans; mai tirziu emigrant. — 153.

Pulszky, Ferencz (1814—1897) — om politic ungar, scriitor și arheolog, polonez de origine; a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Ungaria; după înfrângerea revoluției a emigrat în străinătate; în deceniul al 6-lea a colaborat la „New York Daily Tribune”; în 1867, după amnistie, s-a reîntors în Ungaria; deputat în parlamentul ungar (1867—1876 și 1884—1897). — 625.

Q

Quirini, Angelo Maria (1680—1755) — cardinal și scriitor italian. — 302

R

Rademacher, Johann Gottfried (1772—1849) — medic, cunoscut pentru clasificarea originală a bolilor după medicamente. — 433.

Radetzky, Joseph, conte (1766—1858) — feldmareșal austriac, în 1831 a comandat trupele austriece din Italia de nord, în 1848—1849 a înăbușit cu cruzime mișcarea revoluționară de eliberare națională din Italia, din 1850 până în februarie 1857 guvernator general al regatului lombardo-venetian. — 536.

Radowitz, Joseph Maria von (1797—1853) — general și om politic prusian, reprezentant al camarilei reacționare de la curte, în 1848 unul dintre conducătorii aripii drepte din Adunarea națională de la Frankfurt. — 653, 655.

Raffaël (de fapt *Raffaello Sanzio*) (1483—1520) — pictor italian din perioada Renașterii. — 302.

Raglan, Fitzroy James Henry Somersel, baron (1788—1855) — general englez, din 1854 feldmareșal, a luat parte la razboaiele împotriva lui Napoleon I ca ofițer de stat-major al lui Wellington (1808—1814 și 1815), secretar militar al cancelariei comandantului suprem (1827—1852), general de artilerie (1852—1854), comandant suprem al armatei engleze în Crimeea (1854—1855). — 60, 67.

Raisin, Pierre (1820—1870) — jurist și om politic elvețian, membru al Marelui consiliu. — 702, 703.

Raievski, Nikolai Nikolaevici (1771—1829) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 275—277, 279.

Rákóczi, Ferencz (1676—1735) — conducătorul mișcării de elibe-

- rare națională din Ungaria împotriva dominației Habsburgilor de la începutul secolului al XVIII-lea. — 626.
- Ramses al II-lea* (aprox. 1300—1225 î.e.n.) — faraon din Egipt și comandant de oști. — 5.
- Randon, Jacques-Louis-César-Alexandre, conte de* (1795—1871) — general francez, din 1856 mareșal al Franței; din deceniul al 4-lea până în deceniul al 5-lea a luat parte la cucerirea Algerului; ministru de război (1851 și 1859—1867); guvernator general al Algerului (1851—1858). — 117.
- Ranjit Singh* (1780—1839) — suveran al Punjabului. — 87.
- Ranickel* — legător de cărți, democrat mic-burghez; a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania; după înfrângerea revoluției a emigrat în Elveția. — 439, 440, 444, 445, 455, 464, 477—479, 518—521, 594, 606, 608, 653, 704.
- Raspail, François-Vincent* (1794—1878) — naturalist și publicist francez, republican socialist, a simpatizat cu proletariatul revoluționar; a luat parte la revoluția din 1830 și 1848, în 1848 deputat în Adunarea națională constituantă. — 470.
- Raveaux, Franz* (1810—1851) — negustor de tutun din Colonia, democrat mic-burghez; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul stîng), imputernicit al imperiului în Elveția; în 1849 membru al regeței provizorii a imperiului și al guvernului provizoriu din Baden; după eșuarea insurecției din Baden-Palatinat a emigrat din Germania. — 656.
- Recalde* — vezi *Martinez de Recalde, Juan*.
- Reh, Theodor* — avocat, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul stîng). — 507, 508.
- Reichardt, Joseph Martin* (1803—1872) — jurist, democrat mic-burghez, în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stîngă) și în 1849 al guvernului revoluționar din Palatinat; după înfrângerea insurecției a emigrat în S.U.A. — 657.
- Reichenbach, Oskar, conte* (n. 1815) — proprietar funciar silezian, democrat mic-burghez, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt, în 1850 a emigrat în Anglia, mai târziu în America. — 720.
- Reichstadt, Joseph-François-Charles-Bonaparte, duce de* (1811—1832) — fiul lui Napoleon I și al Mariei Luiza; desemnat de bonapartiști ca pretendent la tronul Franței. — 178.
- Reille, Honoré-Charles-Michel-Joseph, conte* (1775—1860) — general francez, mai târziu mareșal al Franței și om politic; a luat parte la războiul din Peninsula Iberică (1808—1814). — 281, 282, 285, 286.
- Reinach, Arnold* (aprox. 1820—1870) — democrat mic-burghez; a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania, apoi a emigrat în Elveția. — 520.
- Rémusat, Charles-François-Marie, conte de* (1797—1875) — om de stat și scriitor francez, orléanist, ministru de interne (1840), în perioada celei de-a doua Republici deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă, ministru de externe (1871—1873). — 456.
- Reşid Mustafa-paşa* (1802—1858) — om de stat turc, a fost de mai multe ori mare vizir și ministru de externe. — 549, 619.

- Reuss-Plauen, Heinrich, prinț de* (1751—1825) — general austriac, mai târziu feldmareșal; a luat parte la războaiele împotriva Republicii Franceze și a lui Napoleon I. — 72.
- Reuter, Max* — la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea agent de poliție prusian la Londra. — 712.
- Reuter, Paul Julius, baron de* (1816—1899) — în 1851 a întemeiat la Londra agenția telegrafică „Reuter”. — 680.
- Rheinländer, Georg Friedrich* — membru al Ligii celor proscriși de la Paris; mai târziu a emigrat la Londra. — 461.
- Ribas, José Félix* (1775—1814) — general din Venezuela, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud. — 241—244, 246.
- Richelleu, Armand-Emmanuel du Plessis, duce de* (1766—1822) — om de stat francez; la sfârșitul secolului al XVIII-lea, imediat după începerea revoluției franceze, a emigrat în Rusia; în 1813 s-a reîntors în Franța; președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe (1815—1818 și 1820—1821). — 542.
- Riesser, Gabriel* (1806—1863) — jurist și om politic, a susținut acordarea egalității de drepturi evreilor; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt, la început a făcut parte din centrul drept, iar din septembrie 1848 din centrul stâng. — 509.
- Rimpler, Georg* (1636—1683) — inginer militar, autorul unor lucrări despre fortificații. — 365, 366.
- Ringelgardt* — director de teatru la Colonia și din 1832 la Leipzig. — 125, 126.
- Rings, L. W.* — membru al Ligii comuniștilor; la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea a emigrat la Londra; adept al lui Marx și Engels. — 715.
- Robins, Benjamin* (1707—1751) — matematician și inginer militar englez, a scris mai multe lucrări în domeniul matematicii și artileriei. — 218.
- Rodriguez Torices, Manuel* (1788—1815) — om politic din Columbia, a luat parte la mișcarea de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud; din 1812 pînă în 1814 președinte al Cartagenei, apoi una dintre personalitățile de vază ale Noii Granade (Columbia). — 243.
- Roesler, Gustav Adolf* (1818—1855) — profesor și ziarist, în 1848—1849 membru al aripii stîngi din Adunarea națională de la Frankfurt, în 1850 a emigrat în America. — 499.
- Rogier, Charles-Latour* (1800—1885) — om de stat belgian, liberal moderat; între anii 1847 și 1852 ministru de externe. — 667.
- Romana, Pedro-Caro y Sureda, marchiz de* (1761—1811) — general spaniol, în 1807—1808 a comandat un corp de armată spaniol pe coasta Mării Nordului și a Mării Baltice; a luat parte la războiul pentru independență împotriva dominației napoleoniene (1808—1814). — 175.
- Roon, Albrecht Theodor Emil, conte de* (1803—1879) — om de stat prusian și ofițer, din 1873 feldmareșal, reprezentant al castei militare prusiene; ministru de război (1858—1873) și ministru al marinei (1861—1871); a reorganizat armata prusiană. — 654.

- Rosci, Juan Germán* (1769—1821) — jurist și om politic din Venezuela, a luat parte la mișcarea de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud; vicepreședinte al Venezuelei (1819—1820), mai târziu al Marii Columbii (1820—1821). — 250, 251.
- Rosenberg-Orsini, Franz Seraph, prinț* (1761—1832) — general austriac; a luat parte la războaiele împotriva Republicii Franceze și a lui Napoleon I. — 72.
- Rosenblum, Eduard* — student, democrat mic-burghez, în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat; după înfrângerea insurecției a emigrat din Germania. — 430—433, 451.
- Röser, Peter Gerhard* (1814—1865) — muncitor la fabrica de țigări din Colonia; în 1848—1849 vicepreședinte al Asociației muncitorilor din Colonia; în 1850 membru al Ligii comuniștilor, în 1852 unul dintre acuzații principali în procesul comuniștilor de la Colonia; a fost condamnat la șase ani închisoare; mai târziu adept al lui Lassalle. — 715.
- Rossetti, Domenico* (secolul al XVII-lea) — inginer militar italian; a scris o lucrare despre fortificații. — 356.
- Rotteck, Karl Wenzeslaus Rodecker von* (1775—1840) — istoric și om politic, liberal. — 638.
- Rousseau, Jean-Jacques* (1712—1778) — iluminist francez, democrat, ideologul micii burghezii. — 634.
- Rouvroy, Friedrich Gustav* (1771—1839) — ofițer saxon, a scris mai multe lucrări despre artilerie. — 220.
- Ruge, Arnold* (1802—1880) — publicist, radical, tânăr hegelian; democrat mic-burghez; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stângă); în deceniul al 6-lea unul dintre liderii emigranților germani mic-burghezi în Anglia; după 1866 național-liberal. — 488, 497, 498, 500, 714, 740.
- Rulhières, Joseph-Marcelin* (1787—1862) — general și om politic francez, a luat parte la campaniile lui Napoleon I; în deceniul al 4-lea a luat parte la cucerirea Algerului, în 1848—1849 deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă și ministru de război; după lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a fost destituit. — 239.
- Rumeanșev, Piotr Aleksandrovici, conte* (1725—1796) — remarcabil comandant de oști rus, feldmareșal și om de stat; a comandat trupele în războiul ruso-turc (1768—1774). — 121.
- Rupert, prinț* (1619—1682) — general englez, regalist, în perioada revoluției burgheze din Anglia din secolul al XVII-lea, în primul război civil din 1642—1646 a fost comandantul cavaleriei regale. — 326.
- Russell, lord John* (1792—1878) — om de stat englez, lider al whigilor, prim-ministru (1846—1852 și 1865—1866), ministru de externe (1852—1853 și 1859—1865). — 577, 596, 598.

S

Sacken — vezi *Osten-Sacken, Fabian-Wilhelmovici*.

Saedt, Otto Joseph Arnold (1816—1886) — magistrat prusian, din 1848 procuror la Colonia, în 1852 acuzator în procesul comuniștilor de la Colonia. — 467.

- Šafařík, Pavel Josef** (1795—1861) — cunoscut filolog, istoric și arheolog slovac, reprezentant al aripilor liberale a mișcării de eliberare națională a cehilor și slovacilor; adept al programului austro-slavismului. — 551.
- Saint Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de** (1801—1854) — general francez; din 1852 mareșal al Franței, bonapartist; în 1836—1851 a luat parte la luptele pentru cucerirea Algerului; unul dintre organizatorii loviturii de stat de la 2 decembrie 1851, ministru de război (1851—1854), în 1854 comandant suprem al armatei franceze în Crimeea. — 60, 117, 239.
- Saint-Hilaire, Louis-Vincent-Joseph Le Blond, conte de** (1766—1809) — general francez, a luat parte la campaniile lui Napoleon I. — 75.
- Saint-Priest, Emmanuel Franzovici (Guillaume-Emmanuel Guignard), conte** (1776—1814) — general în armata rusă, francez de origine, emigrant contrarevoluționar, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 202, 205.
- Saint-Remy, Pierre Surirey de** (aprox. 1650—1716) — general francez, din 1703 locțiitorul comandantului artileriei franceze. — 217.
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, conte de** (1760—1825) — socialist utopist francez. — 489.
- Sale, sir Robert Henry** (1782—1845) — colonel englez, a luat parte la războiul anglo-afgan (1838—1842). — 91.
- Salles, Charles-Marie de** (1803—1858) — general francez; din deceniul al 4-lea pînă în deceniul al 6-lea a luat parte la cucerirea Algerului; în 1855 a comandat un corp de armată în Crimeea. — 239.
- Sallustius, Gaius Sallustiu Crispus** (86—35 î.e.n.) — istoric roman. — 21.
- Sands** — colonel englez, în deeniul al 3-lea al secolului al XIX-lea a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud. — 253.
- Sanmicheli, Michele** (1484—1559) — arhitect și inginer militar italian, unul dintre primii reprezentanți ai fortificației de bastioane. — 353, 356.
- Santa Cruz, Alvaro de Bazan, marchiz de** (1526—1588) — amiral spaniol; din 1576—1588 comandant al flotei spaniole. — 184.
- Santander, Francisco de Paula** (1792—1840) — general și om politic din Columbia; a participat la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; vicepreședinte al Marii Columbii (1821—1828), adversar al lui Bolivar; în 1828, acuzat de organizarea unui complot împotriva lui Bolivar, a fost exilat; în 1832—1837 președinte al Noii Granade (Columbia), conducător al partidului liberal. — 250, 253, 255.
- Sarrafraş — vezi Payinda-han.**
- Sauernheimer** — muncitor perier, la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea a emigrat în Elveția; președinte al Asociației muncitorilor germani de la Geneva. — 439, 444.
- Saussure, Theodore de** (1824—1903) — om de stat, scriitor și artist elvețian; conducător al partidului aristocrat opoziționist; membru al Marelui consiliu (1854—1856 și 1858—1872). — 600.
- Savary, Anne-Jean-Marie-René, duce de Rovigo** (1774—1833) — general,

- om politic și diplomat francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I; ministru al poliției (1810—1814), guvernator general al Algerului (1831—1833). — 115.
- Sazonov, Nikolai Ivanovici** (1815—1862) — ziarist rus, liberal, la începutul deceniului al 5-lea a emigrat în străinătate, unde a colaborat la diferite ziare și reviste. — 442.
- Saxa-Coburg, duce de** — vezi *Ernst al III-lea*.
- Schabelitz, Jakob** (1827—1899) — editor și librar elvețian, radical burghez; de la sfârșitul deceniului al 5-lea până la începutul deceniului al 6-lea a întreținut legături cu Marx și Engels. — 458, 466.
- Schaible, Karl Heinrich** (1824—1899) — medic și scriitor, democrat mic-burghez; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat, mai târziu a emigrat în Anglia. — 531, 532, 614, 670.
- Schaller, Julien** (1807—1871) — om de stat elvețian, în 1848—1856 șeful guvernului din cantonul Fribourg. — 453.
- Schapper, Karl** (1812—1870) — unul dintre conducătorii Ligii celor drepte și ai Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra, membru al Organului Central al Ligii comunistilor, a luat parte la revoluția din 1848—1849; în 1850, după sciziunea Ligii comunistilor, împreună cu Willich, conducător al fracțiunii sectare îndreptate împotriva lui Marx; în 1856 s-a apropiat din nou de Marx; în 1865 membru al Consiliului General al Internaționalei I. — 450, 481, 485, 669, 712.
- Scharnhorst, Gerhard Johann David von** (1755—1813) — general și teoretician militar prusian; după zdrobirea de către Napoleon în 1806 a armatei prusiene, președinte al comisiei de elaborare a bazelor unei reforme militare; ministru de război (1807—1810) și șef al statului-major (1807—1813); a jucat un rol de seamă în războiul de eliberare din 1813 împotriva lui Napoleon I. — 191, 219.
- Scheithner, Johann Bernhard** (secolul al XVII-lea) — inginer militar german, adept al lui Speckles, autorul unei serii de lucrări despre fortificații. — 360.
- Scherzer, Andreas** (1807—1879) — croitor, membru al Comunității de la Paris a Ligii comunistilor; după sciziunea Ligii a aderat la fracțiunea sectară Willich-Schapper; unul dintre inculpații în procesul așa-numitului complot franco-german din februarie 1852 de la Paris; mai târziu a emigrat în Anglia; unul dintre conducătorii Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra; editorul ziarului „Die Neue Zeit” și colaborator la ziarul „Das Volk”. — 517, 518, 722—723.
- Schiess, Johann Ulrich** (1813—1883) — om politic burghez elvețian, cancelar al Confederației elvețiene (1848—1881). — 579.
- Schiller, Friedrich von** (1759—1805). — 126, 439, 440, 448, 472, 475, 593, 608.
- Schily, Viktor** (1810—1875) — democrat, avocat; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat; mai târziu a emigrat din Germania; membru al Asociației internaționale a muncitorilor. — 439—446, 453, 455, 461, 477, 478, 501, 701, 702, 705, 707, 708.
- Schimmelpfennig, Alexander** (1824—1865) — fost ofițer prusian, demo-

- crat mic-burghez ; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat, apoi a emigrat ; s-a alăturat fracțiunii sectare Willich-Schapper ; a luat parte la războiul civil din S.U.A. de partea statelor din nord. — 476, 477, 485—489, 492, 497, 499, 500.
- Schleinitz, Alexander, conte de* (1807—1885) — om de stat reacționar prusian, ministru de externe (iunie 1848, 1849—1850, 1855—1861). — 650.
- Schllckmann* — magistrat prusian. — 700.
- Schlöffel, Friedrich Wilhelm* (1800—1870) — fabricant din Silezia, democrat ; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stângă). — 508.
- Schlöffel, Gustav Adolf* (aprox. 1828—1849) — student și ziarist, revoluționar, a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania și Ungaria. — 506.
- Schmerling, Anton, cavaler de* (1805—1893) — om de stat austriac, liberal ; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul drept), ministru de interne (iulie-septembrie 1848), președintele Consiliului de miniștri și ministru de externe al guvernului provizoriu al imperiului (septembrie-decembrie 1848). — 656.
- Schneider II, Karl* — avocat din Colonia, democrat mic-burghez ; în 1848 președinte al Asociației democratice din Colonia, membru al Comitetului districtual al democraților din Renania ; în 1849 apărător al lui Marx și Engels în procesul intentat lui „Neue Rheinische Zeitung” ; unul dintre inculpații în procesul intentat Comitetului districtual al democraților din Renania la 8 februarie 1849 ; în 1849 deputat în Camera a doua (extrema stângă) ; în 1852 apărător în procesul comuniștilor de la Colonia. — 457, 665, 670.
- Schramm, Konrad* (aprox. 1822—1858) — revoluționar german, membru al Ligii comuniștilor, din 1849 emigrant la Londra ; editor-responsabil la „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue” ; după sciziunea Ligii comuniștilor a rămas adeptul lui Marx ; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 485—487, 690.
- Schüler, Ernst* (1807—1881) — om politic și publicist, democrat mic-burghez, din 1833 emigrant în Elveția, învățător ; din 1853 a scos ziarul „Schweizer Handels-Courier” ; în deceniul al 6-lea și al 7-lea a propagat ideile bonapartiste. — 519.
- Schultze* — magistrat prusian. — 687, 694, 695.
- Schurz, Karl* (1829—1906) — democrat mic-burghez, în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat ; a emigrat în Elveția ; mai târziu om de stat în S.U.A. — 488, 489, 497, 499, 500.
- Schwarck* — procuror general al Curții de apel regale din Prusia — 671, 672.
- Schwarzenberg, Karl Philipp, prinț* (1771—1820) — feldmareșal și diplomat austriac, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I ; în 1813—1814 comandant suprem al trupelor aliate ale coaliției antifranceze. — 198, 205.
- Schwedt, Heinrich Friedrich von* (1709—1788) — ultimul margraf din marca Brandenburg-Schwedt (1771—1788). — 189.
- Schwerin, Maximilian Heinrich Karl, conte de* (1804—1872) — repre-

- zentant al nobilimii prusiene și al birocrației prusiene; ministru al culturii, învățămîntului și sănătății publice (martie-iunie 1848); membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa dreaptă); mai tirziu național-liberal. — 640.
- Scipio, Publius Cornelius* (m. 211 i.e.n.) — comandant de oști roman, consul (218 i.e.n.), apoi proconsul în Spania (217—211 i.e.n.). — 319.
- Sébastieni, Horace-François-Bastien, conte* (1772—1851) — general și diplomat francez, din 1840 mareșal al Franței; a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 200.
- Seidensticker, Georg Friedrich Karl Theodor* (1797—1862) — jurist și om politic; în 1831 a fost condamnat la închisoare pentru că a participat la tulburările de la Göttingen; în 1845 a emigrat în America, unde a activat ca ziarist. — 498.
- Seleucizii* — dinastie de împărați care au domnit în cel mai mare stat elenistic din Asia (312—64 i.e.n.). — 379.
- Selim I* (1467—1520) — sultan turc (1512—1520). — 109.
- Selim Teumi* (m. 1515) — emir în Algeria. — 109.
- Serna, José de la* (1770—1832) — general și om politic spaniol, în 1816—1824 a comandat trupele trimise împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud. — 187, 188.
- Severus, Lucius Septimius* (146—211) — împărat roman (193—211) și comandant de oști. — 26.
- Seydlitz, Friedrich Wilhelm de* (1721—1773) — general de cavalerie prusian; în timpul Războiului de șapte ani a comandat cavaleria; a jucat un rol însemnat în reorganizarea cavaleriei prusiene. — 39, 327, 328, 330, 345.
- Seymour* — amiral englez, în 1588 a comandat o escadră trimisă pentru a urmări armata spaniolă. — 186.
- Shakespeare, William* (1564—1616). — 429, 435, 438, 440, 447, 448, 456, 460, 470, 472, 474, 475, 516, 528, 591.
- Shrapnel, Henry* (1761—1842) — general englez și inventator în domeniul tehnicii militare. — 266.
- Sibley, Henry Hopkins* (1816—1886) — ofițer american, inventatorul unui cort militar. — 294.
- Sievers, Karl Karlovici, conte* (1772—1856) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 278
- Sleyès, Emmanuel-Joseph, conte de* (1748—1836) — abate francez, om politic din timpul revoluției franceze, reprezentant al marii burghezii. — 174.
- Sigel, Albert* (1827—1884) — ofițer din Baden, ziarist, democrat mic-burghez; a luat parte la mișcarea revoluționară din 1848—1849 din Baden; în 1853 a emigrat în S.U.A., a luat parte la războiul civil de partea statelor din nord. — 498.
- Sigel, Franz* (1821—1902) — fost ofițer din Baden, democrat mic-burghez, a luat parte la mișcarea revoluționară din 1848—1849 din Baden; comandant suprem, apoi locțiitor al comandantului suprem al armatei revoluționare în timpul răscoalei din Baden-Palatinat (1849); mai tirziu emigrant în Elveția, iar apoi în Anglia; în

- 1852 s-a stabilit în America, a luat parte la războiul civil de partea statelor din nord; fratele precedentului. — 497, 498.
- Signeu* — la începutul secolului al XIX-lea consul general suedez la Paris. — 177.
- Simon, Edouard* (1824—1897) — publicist francez, născut la Berlin, spion bonapartist. — 442, 494, 495, 512, 513, 609—610.
- Simon, Ludwig* (1810—1872) — avocat din Trier; democrat mic-burghez, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stîngă); în 1849 a emigrat în Elveția. — 610, 738.
- Soliman I el Kanuni* (Magnificul) (1494—1566) — sultan turc (1520—1566). — 109, 288.
- Sommer* — la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea agent de poliție prusian la Paris. — 456.
- Sophie* (1805—1872) — arhiducesă a Austriei, mama împăratului austriac Franz Joseph I; a avut o influență foarte mare asupra politicii camarilei de la curte. — 624, 645.
- Sorbier, Jean-Barthélemy* (1762—1827) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I, din 1810—1812 șef al artileriei de gardă. — 279.
- Soulouque, Faustin* (aprox. 1782—1867) — negru, președinte al Republicii Haiti; în 1849 s-a proclamat împărat sub numele de Faustin I. — 437.
- Soult, Nicolas-Jean-de-Dieu, duce de Dalmația* (1769—1851) — mareșal al Franței și om de stat; în 1808—1814 a comandat trupele franceze în Spania; în perioada monarhiei din iulie ministru de război (1830—1834, 1840—1845), ministru de externe (1839—1840) și șef al guvernului (1832—1834, 1839—1840 și 1840—1847). — 57, 58, 174, 175, 190, 237, 281, 282, 285—286.
- Spearman* — ofițer englez, la începutul secolului al XIX-lea a reorganizat artileria de cîmp engleză. — 222, 224.
- Speckle* (mai corect *Specklin*), *Daniel* (1536—1589) — inginer german constructor de fortificații, unul dintre întemeietorii fortificațiilor bastionate. — 356, 357, 360, 362—366.
- Stahl, Friedrich Julius* (1802—1861) — jurist și om politic reacționar, din 1840 profesor la Universitatea din Berlin. — 649.
- Stämpfli, Jakob* (1820—1879) — om de stat radical elvețian; președintele Confederației elvețiene (1856, 1859 și 1862). — 579, 593.
- Stanbury* — proprietarul unei tipografii la Londra. — 714.
- Stanislaw al II-lea, August* (1732—1798) — rege al Poloniei (1764—1795). — 128.
- Stecher, G.K.* — fost director al gimnaziului din Baden; după înfrîngerea revoluției a emigrat din Germania; litograf. — 462, 463.
- Steffen, W.* — fost ofițer prusian, martor al apărării în procesul comuniștilor de la Colonia din 1852; în 1853 a emigrat în Anglia, apoi în S.U.A.; în deceniul al 6-lea a întreținut legături de prietenie cu Marx și Engels. — 487—488.
- Stein, Julius* (1813—1889) — profesor titular la Breslau, publicist democrat, în 1848 deputat în Adunarea națională prusiană (aripa

- stingă); în 1849 deputat în Camera a doua (aripa extremă). — 639, 640.
- Stein, Maximilian, baron* (1811—1860) — ofițer austriac; în timpul revoluției din 1848—1849 a fost șef de stat-major în armata revoluționară din Ungaria; după înfrângerea revoluției a emigrat în Turcia, unde a luat numele de Ferhad-pașa, a luptat împotriva Rusiei țariste în Cerkasia (1857—1858). — 622.
- Stewart, Charles William, marchiz de Londonderry* (1778—1854) — general, om politic și diplomat englez, în 1813—1814 a luat parte la războiul împotriva lui Napoleon I. — 180.
- Stieber, dr. Wilhelm* (1818—1882) — funcționar de poliție prusian, șef al poliției politice din Prusia; unul dintre organizatorii procesului comunistilor de la Colonia din 1852 și martor principal la acest proces; a scris în colaborare cu Wermuth cartea „Comploturile comuniste din secolul al XIX-lea”. — 452, 456—458, 460, 466—468, 475.
- Struensee, Karl August* (1735—1804) — matematician prusian, economist și om de stat. — 219.
- Struve, Gustav* (1805—1870) — avocat și publicist, democrat mic-burghez; unul dintre conducătorii mișcărilor revoluționare din aprilie și septembrie 1848 din Baden, precum și al insurecției din 1849 din Baden-Palatinat; după înfrângerea revoluției a emigrat din Germania, a fost unul dintre conducătorii emigranților mic-burghezi germani din Anglia; mai târziu a luat parte la războiul civil din S.U.A. de partea statelor din nord. — 433, 451, 453.
- Sucre, Antonio José de* (1795—1830) — general și om politic sud-american, unul dintre comandanții în războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud; adept al lui Bolívar, președinte al Boliviei (1826—1828). — 187, 253.
- Șudja-șah* (m. aprox. 1842) — șah al Afganistanului (1803—1809 și 1839—1841), protejat al englezilor. — 86—90, 92.
- Suhtelen, Piotr Kornilovici* (1751—1836) — general rus, inginer militar și diplomat, olandez de origine; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în 1808 a condus asediul fortăreței Sweaborg, din 1809 ambasador la Stockholm. — 178.
- Suvorov, Aleksandr Vasilievici* (1730—1800) — mare comandant de oști rus. — 121.
- Szemere, Bartolomeu* (Bertalan) (1812—1869) — om politic și publicist ungar; a luat parte la revoluția din Ungaria (1848—1849), în 1848 ministru de interne și în 1849 șef al guvernului revoluționar; după înfrângerea revoluției a emigrat. — 442, 549.
- Szirmay, conte* — la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea emigrant ungar, emisarul lui Kossuth la Paris. — 619.
- Șefer-bei* — prinț cerkez, a servit în armata turcă; a luat parte la războiul ruso-turc din 1826—1828; conducătorul muntenilor din Cerkasia în luptele lor împotriva Rusiei țariste (1855—1859). — 621.

T

Tacit, Publius Cornelius (aprox. 55—120) — istoric roman. — 556, 746.

Tallard, Camille, d'Hostun, duce de (1652—1728) — mareșal al Fran-

- ței, a comandat trupele franceze la începutul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei. — 273, 274.
- Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de, prinț de Bénévent* (1754—1838) — diplomat francez, ministru de externe (1797—1799, 1799—1807, 1814—1815); reprezentantul Franței la Congresul de la Viena (1814—1815), ambasador la Londra (1830—1834). — 173.
- Tamerlan* — vezi *Timur-Lenk*.
- Tartaglia, Niccolo* (aprox. 1499—1557) — matematician italian, s-a ocupat și cu probleme privind artileria și fortificațiile. — 213, 354, 356.
- Tausenau, Karl* (1808—1873) — om politic austriac, reprezentant al aripilor stîngi a democrației mic-burgheze; în perioada revoluției din 1848 șeful Comitetului Central al asociațiilor democratice din Viena; din 1849 emigrant la Londra. — 498.
- Techow, Gustav Adolf* (1813—1893) — fost ofițer prusian, democrat mic-burghez, în 1848 a luat parte la evenimentele revoluționare de la Berlin; șeful statului-major al armatei revoluționare din Palatinat; în 1849, după înfrîngerea revoluției din Baden-Palatinat, a emigrat în Elveția, în 1852 s-a stabilit în Australia. — 476—478, 484, 487, 489—500.
- Teleki, László, conte* (1811—1861) — om politic și scriitor ungar; în perioada revoluției din 1848—1849 din Ungaria reprezentant al Republicii Ungare în Franța; după înfrîngerea revoluției a stat, alternativ, la Paris și la Geneva; deputat în parlamentul ungar (1861). — 623.
- Temme, Jodocus Donatus Hubertus* (1798—1881) — jurist german, democrat; în 1848 deputat în Adunarea națională prusiană (aripa stîngă); în 1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt. — 658.
- Tempelhof(f), Georg Friedrich von* (1737—1807) — general și teoretician militar prusian, a scris lucrări despre matematică și artilerie. — 326.
- Themistios* (317 — aprox. 387) — om politic, retor și filozof eclectic grec; l-a comentat pe Aristotel. — 208.
- Thouvenel, Edouard-Antoine* (1818—1866) — om de stat și diplomat francez, bonapartist, ministru de externe (1860—1862). — 44.
- Thouvenin, Louis-Étienne* (1791—1882) — ofițer francez și inventator militar. — 44.
- Tilly, Johann Tserclaes, conte de* (1559—1632) — comandant de oști al Ligii catolice în timpul Războiului de 30 de ani; în 1631 trupele sale au luat cu asalt și au distrus Magdeburgul. — 36.
- Timoteu* (m. 354 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat atenian. — 14.
- Timur-șah* (1746—1793) — șah al Afganistanului (1773—1793). — 86.
- Timur-Lenk (Tamerlan)* (1336—1405) — comandant de oști din Asia centrală, întemeietor al unui vast stat în Orient. — 85.
- Tiscar y Pedrosa, Antonio* (m. 1845) — ofițer de marină spaniol, în 1811—1815 a comandat unitățile militare care au luptat împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud. — 243.

- Tizian (Tiziano Vecellio)* (aprox. 1477—1576) — celebru pictor italian din perioada Renașterii. — 302.
- Toll, Karl Fiodorovici (Karl Friedrich), conte* (1777—1842) — colonel rus, apoi general; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în perioada războiului pentru apărarea patriei din 1812 a fost șeful serviciului de încartiruire al armatei din vest, iar din septembrie al armatei principale. — 277, 280.
- Torre, Miguel de la* (m. 1838) — general spaniol, comandant suprem al trupelor trimise împotriva mișcării de eliberare națională a coloniilor spaniole din America de Sud (1820—1822). — 250.
- Torricelli, Evangelista* (1608—1647) — remarcabil fizician și matematician italian. — 218.
- Torstensson, Lennart, conte de Owtala* (1603—1651) — comandant de oști suedez în perioada Războiului de 30 de ani, principalul sprijin al regelui Gustav Adolf al II-lea la reorganizarea artileriei; în 1641—1645 comandant suprem al armatei suedeze. — 216.
- Tourte, Abraham Louis* (1818—1863) — om de stat și diplomat elvețian. — 453—454.
- Traian, Marcus Ulpius* (aprox. 53—117) — împărat roman (98—117). — 26, 384.
- Trog, Johann* (1807—1867) — om de stat elvețian, membru al Consiliului național (1848—1857), judecător federal (1852—1856). — 634, 702.
- Trotha* (secolul al XIX-lea) — ofițer prusian, a scris despre probleme de tactică ale infanteriei. — 403.
- Tucker* — editor londonez. — 517.
- Türr, Istvan (Ahmed Kiamil-bei)* (1825—1908) — ofițer ungur, a emigrat în Turcia, a luat parte la războiul Crimeii de partea trupelor aliate și la războiul Cerkasiei împotriva Rusiei. — 620.
- Tucikov, Nikolai Alekseievici* (1761—1812) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în perioada războiului pentru apărarea patriei din 1812 a comandat un corp de armată. — 276, 277.
- Tzschirner, Samuel Erdmann* (aprox. 1812—1870) — avocat german, democrat mic-burghez, în perioada revoluției din 1848—1849 conducătorul extremei stîngi din Landtagul din Saxonia; în 1849 unul dintre conducătorii răscoalei din mai din Dresden și participant la insurecția din Baden-Palatinat; după înfrîngerea revoluției a emigrat în Elveția, mai târziu în Anglia. — 598.

U

- Uiano, Diego* (sfîrșitul secolului al XVI-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea) — inginer militar spaniol, a scris o lucrare despre artilerie. — 213.
- Uhland, Ludwig* (1787—1862) — poet romantic, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul stîng). — 507, 509.
- Ulloa, Girolamo* (1810—1891) — general napolitan, a luat parte la mișcarea de eliberare națională și la mișcarea revoluționară din 1848—1849 din Italia; după înfrîngerea revoluției a emigrat în Franța; în timpul războiului Italiei și Franței împotriva Austriei (1859) a fost comandantul armatei toscane. — 410.

- Ulmer, Johann* — membru al Ligii comuniștilor, la începutul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea a emigrat la Londra; în timpul sciziunii Ligii adept al lui Marx și Engels. — 715.
- Ulpian (Ulpianus), Domitius* (aprox. 170—228) — legislator și om de stat roman. — 697.
- Ulrich, duce al Württembergului* (1487—1550) — în 1519 a fost expulzat; a încercat să folosească mișcarea țărănească din 1525 pentru reinstaurarea puterii sale; în 1534 a revenit pe tronul Württembergului. — 605.
- Urban, Karl baron de* (1802—1877) — general austriac; în 1848 a comandat trupele care au reprimat mișcarea de eliberare națională din Transilvania, Ungaria și Italia. — 146.
- Urquhart, David* (1805—1877) — diplomat englez, publicist și om politic reacționar, turcofil; în deceniul al 4-lea al secolului trecut a îndeplinit misiuni diplomatice în Turcia, în 1847—1852 membru al parlamentului, tory, a demascat politica externă a lui Palmerston și a whigilor. — 516, 517—518, 523, 548, 549.
- V
- Vallière, Jean-Florent de* (1667—1759) — general francez, în 1720—1747 șef al artileriei franceze, pe care a reorganizat-o pe baza unui sistem propriu. — 220.
- Vandamme, Dominique-René, conte de Unebourg* (1770—1830) — general francez, a luat parte la războaiele lui Napoleon I; în 1813 a capitulat cu corpul său de armată lângă Kulm. — 101.
- Varus, Publius Quinctilius* (aprox. 53 î.e.n.—9 e.n.) — om politic și comandant de oști roman, comandant suprem al provinciei Germania (7—9 e.n.); a căzut în bătălia din Pădurea teutoburgică în timpul războaielor germanice. — 654.
- Vasilcikov, Illarion Vasilievici* (aprox. 1777—1847) — general rus, personalitate militară și om de stat; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 268.
- Vauban, Sébastien le Prêtre (Pres-tre), marchiz de* (1633—1707) — mareșal al Franței, inginer militar, autor al unei serii de lucrări despre fortificații și asedii. — 96, 214, 298, 299, 350, 357, 358, 361—365, 369—371, 373, 374.
- Vega, Georg, baron de* (1756—1802) — ofițer și matematician austriac, a alcătuit tabelele de logaritmi. — 220.
- Vegetius, Flavius Renatus* (sfârșitul secolului al IV-lea) — teoretician militar roman. — 599.
- Vegezzii-Ruscalla, Giovenalle* — publicist italian pe la jumătatea secolului al XIX-lea. — 599.
- Venedey, Jakob* (1805—1871) — publicist radical, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stînga); după revoluția din 1848—1849 liberal. — 471, 504, 510, 521.
- Véron, Louis-Désiré* (1798—1867) — ziarist și om politic francez, pînă în 1848 orléanist, apoi bonapartist; proprietarul ziarului „Le Constitutionnel”. — 437.
- Victor, Claude-Victor Perrin, duce de Bellune* (1764—1841) — general francez, din 1807 mareșal al Franței, a luat parte la războaiele lui Napoleon I. — 191, 199—203.

- Victor Emanuel al II-lea** (1820—1878) — duce de Savoia, rege al Sardiniei (1849—1861) și rege al Italiei (1861—1878). — 573—574, 601.
- Villemarest, Charles-Maxime de** (1785—1852) — literat francez, autorul unei serii de memorii falsificate. — 129.
- Vincke, Georg, baron de** (1811—1875) — om politic prusian, liberal, în 1848—1849 unul dintre conducătorii aripii drepte din Adunarea națională de la Frankfurt; în 1849 deputat în Camera a doua (aripa dreaptă); din deceniul al 6-lea până în deceniul al 7-lea a fost ales deputat al Landtagului prusian, liberal moderat. — 462, 503, 504.
- Vladimirescu, Tudor** (1770—1821) — revoluționar român, conducătorul răscoalei populare din Țara Românească din 1821 împotriva boicrilor și a jugului turcesc. — 543.
- Vögele, A.** — în 1859 zețar în tipografia Hollinger de la Londra. — 520, 524—531.
- Vogt, Adolf** (n. 1823) — medic elvețian, fratele lui Karl Vogt. — 604.
- Vogt, Emil** (1820—1883) — jurist elvețian, fratele lui Karl Vogt. — 604, 705.
- Vogt, Gustav** (1829—1901) — jurist elvețian, publicist și om politic, radical; în 1860—1862 directorul unui birou statistic; fratele lui Karl Vogt. — 604, 705.
- Vogt, Karl** (1817—1895) — naturalist, materialist vulgar, democrat mic-burghez; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stângă); în iunie 1849 unul dintre cei cinci regenți ai imperiului; în 1849 a emigrat din Germania; în deceniul al 6-lea și al 7-lea agent plătit al lui Ludovic Bonaparte; unul dintre participanții cei mai activi la campania de calmării lansată împotriva revoluționarilor proletari. — 425—427, 428, 429, 432, 433, 438, 443, 446—448, 450—452, 454, 455, 458—462, 464—466, 469, 470—476, 478, 479, 495, 497, 500—507, 508—514, 515—528, 530—540, 545—556, 559, 561—573, 576—589, 594, 596.
- Vogt, Philipp Friedrich Wilhelm** (1786—1861) — medic german, de la începutul deceniului al 4-lea a trăit în Elveția, din 1835 profesor în medicină la Universitatea din Berna, liberal, tatăl lui Karl Vogt. — 464—465.
- Voirol, Théophile, baron** (1781—1853) — general francez; a luat parte la războaiele lui Napoleon I; guvernator general în Alger (1833—1834). — 116.
- Völker** (secolul al XVII-lea) — inginer militar, unul dintre Intemeietorii vechii școli de fortificații olandeze. — 360.
- Voltaire, François-Marie Arouet de** (1694—1778) — filozof deist francez, scriitor satiric și istoric, reprezentant al iluminismului burghez din secolul al XVIII-lea, a luptat împotriva absolutismului și catolicismului. — 734.
- Voronțov, Mihail Semionovici, prinț** (1782—1856) — om de stat rus, general; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; guvernator și comandant suprem al trupelor din Caucaz (1844—1854). — 204.

W

- Walewski, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, conte de** (1810—1868) — diplomat și om de stat francez, fiul

- lui Napoleon I și al contesei poloneze Walewska; a luat parte la răscoala din Polonia din 1830—1831; după înfrângerea răscoalei a emigrat în Franța; ministru de externe (1855—1860); în 1856 președinte al Congresului de la Paris. — 594.
- Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius von, duce de Friedland* (1583—1634) — comandant de oști imperial din timpul Războiului de 30 de ani; în 1618—1630 și 1632—1634 comandant al trupelor imperiale. — 36.
- Walther von der Vogelweide* (aprox. 1170—aprox. 1230) — bard și poet al evului mediu. — 509.
- Warwick, Richard Neville, conte* (1428—1471) — feudal englez, a jucat un rol de seamă în războiul celor două roze (1455—1485); supranumit „făcătorul de regi” datorită influenței de care se bucura în alegerea regilor și urcarea lor pe tron. — 658.
- Waterford, marchiz de* — vezi *Beresford, George, marchiz Waterford*.
- Weber* — jurist prusian, în 1860 avocatul lui Marx în procesul împotriva lui „National-Zeitung” din Berlin. — 664.
- Weerth, Georg* (1822—1856) — poet și publicist proletar german, membru al Ligii comunistilor; în 1848—1849 redactorul foiletonului la „Neue Rheinische Zeitung”, prieten al lui Marx și Engels. — 728.
- Weitling, Christian Wilhelm* (1808—1871) — de profesiune croitor, teoreticianul tezei utopice despre comunismul egalitarist. — 480.
- Wellesley, Richard Colley, marchiz* (1760—1842) — om de stat englez, guvernator general al Indiei (1797—1805), ambasador în Spania (1809), ministru de externe (1809—1812); lord-vice-reg al Irlandei (1821—1828, 1833—1834); a înăbușit cu cruzime mișcarea de eliberare națională din Irlanda. — 241.
- Wellington, Arthur Wellesley, duce de* (1769—1852) — comandant de oști și om de stat englez, tory; în 1808—1814 și 1815 a comandat trupele engleze în războaiele împotriva lui Napoleon I; comandant suprem al armatei engleze (1827—1828, 1842—1852), prim-ministru (1828—1830); ministru de externe (1834—1835). — 206, 281, 285, 313, 344, 373.
- Wermuth* — directorul poliției din Hanovra, martor al acuzării în procesul comunistilor de la Colonia din 1852; a scris în colaborare cu Stieber cartea „Comploturile comuniste din secolul al XIX-lea”. — 458.
- Wesendonck, Hugo* — avocat în Düsseldorf, în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stingă); în 1849 deputat în Camera a doua (extrema stingă). — 506.
- Westphalen, Ferdinand Otto Wilhelm von* (1799—1876) — om de stat reacționar prusian, ministru de interne (1850—1858); fratele vitreg al soției lui Marx, Jenny Marx. — 474.
- Weydemeyer, Joseph* (1818—1866) — militant de seamă al mișcării muncitorești germane și americane; în 1846—1847 „adevărat socialist”; sub influența lui Marx și Engels a trecut pe pozițiile comunismului științific; membru al Ligii comunistilor, a participat la revoluția din 1848—1849; redactor la „Neue Deutsche Zeitung” (1849—1850); după înfrângerea revoluției a emigrat în America,

- unde a luat parte la războiul civil de partea statelor din nord; a pus bazele pentru răspândirea marxismului în S.U.A.; prieten apropiat al lui Marx și Engels. — 496.
- Wiehe, Johann Friedrich* — zețar; în 1859 a lucrat în tipografia Hollinger de la Londra. — 526—531.
- Wiesenriesler, Jacob* — vezi *Lassalle, Ferdinand*.
- Wilhelm I* (1797—1888) — prinț al Prusiei, prinț regent (1858—1861), rege al Prusiei (1861—1888), împărat al Germaniei (1871—1888). — 196, 568, 592.
- Wilhelm al II-lea* (1777—1847) — prinț elector de Hessen-Kassel (1821—1847); în 1813—1814 a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 196.
- Wilhelm al III-lea de Orania* (1650—1702) — stathuder al Țărilor de Jos (1672—1702), rege al Angliei (1689—1702). — 298.
- Wilkinson* — fabricant de arme și inventator englez. — 402.
- Wilkinson, sir John Gardner* (1797—1875) — călător și egiptolog englez. — 6.
- Willich, August* (1810—1878) — fost locotenent prusian, a demisionat din armată din cauza convingerilor sale politice; membru al Ligii comunistilor, în 1849 comandantul unui corp de voluntari în timpul insurecției din Baden-Palatinat; în 1850, după sciziunea Ligii comunistilor, împreună cu Schapper, conducător al fracțiunii sectare în dreptate împotriva lui Marx; în 1853 a emigrat în S.U.A.; în timpul războiului civil din America, general în armata statelor din nord. — 433, 440, 441, 445, 450, 466, 481—487, 490, 497.
- Wilson, Horace Hayman* (1786—1860) — orientalist englez, a studiat medicina și chimia, a scris mai multe lucrări despre limba și literatura sanscrită. — 209.
- Wilson, James* (1805—1860) — om politic și economist englez, adept al liber-schimbismului, întemeietorul și redactorul revistei „The Economist”; secretar al trezoriei (1853—1858). — 560.
- Wilson, John* (1780—1856) — ofițer englez, mai târziu general; a luat parte la războiul din Peninsula Iberică (1808—1814). — 285.
- Windischgrätz, Alfred, prinț* (1787—1862) — feldmareșal austriac; în 1848 a condus operațiile de înăbușire a insurecțiilor de la Praga și Viena; în 1848—1849 a comandat armata austriacă care a înăbușit revoluția din Ungaria. — 127, 146.
- Winkelried, Arnold* — erou popular legendar din timpul luptei pentru eliberare a elvețienilor împotriva dominației habsburgice în secolul al XIV-lea. — 599.
- Wintzingerode, Ferdinand Fiodorovici, baron* (1770—1818) — general rus, german de origine, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 194, 202, 203—204.
- Wittgenstein, Piotr Cristianovici, conte* (1768—1842) — general rus, mai târziu feldmareșal; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; în aprilie și mai 1813 comandant suprem al trupelor ruso-prusiene. — 191, 202.
- Wolcot, John* (pseudonim *Peter Pindar*) (1738—1819) — poet satiric englez. — 500.
- Wolff, Bernhard* (1811—1879) — ziarist, din 1848 proprietarul lui „National Zeitung” din Berlin; în 1849 a înființat prima agenție telegrafică din Germania — 680.

- Wolff, Christian* (1679—1754) — filozof idealist și matematician; iluminist. — 218.
- Wolff, Wilhelm (Lupus)* (1809—1864) — revoluționar proletar german, institutor, fiul unui țăran iobag din Silezia, a luat parte la mișcarea studențească; în 1834—1839 a fost deținut în cazematele prusiene; în 1846—1847 membru al Comitetului comunist de corespondență de la Bruxelles; din martie 1848 membru al Organului Central al Ligii comunistilor; în 1848—1849 unul dintre redactorii lui „*Neue Rheinische Zeitung*”, membru al Adunării naționale de la Frankfurt; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 454, 473, 474, 480, 507—510, 515, 519.
- Wolfram von Eschenbach* (aprox. 1170—1220) — poet epic german din evul mediu; autorul poemului cavaleresc „*Parsifal*”. — 615.
- Wrangel, Friedrich Heinrich Ernst*, (1170—1220) — poet epic german prusian, unul dintre capii camarilei militare reacționare, a luat parte la lovitura contrarevoluționară de stat din Prusia și la dizolvarea Adunării naționale de la Frankfurt din noiembrie 1848. — 664.
- Wrede, Fabian, conte* (1760—1824) — general suedez, din 1816 feldmareșal; a sprijinit activ alegerea lui Bernadotte ca moștenitor la tronul Suediei. — 171.
- Wrede, Karl Philipp* (1767—1838) — general bavarez, din 1814 feldmareșal; a comandat trupele bavareze care, începînd din 1805, au luat parte la războaiele lui Napoleon I, iar din 1813 la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 198, 202.
- Würth* — om politic german, membru al Adunării naționale de la Frankfurt. — 509.
- Württemberg, Eugen, duce de* (1788—1857) — general rus, a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I; nepotul soției lui Pavel I. — 278—279.
- Württemberg, Ferdinand Friedrich August, duce de* (1763—1834) — feldmareșal austriac, a luat parte la războaiele împotriva Republicii Franceze și a lui Napoleon I. — 198, 202.
- Wyss* — în deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea avocat la Berna. — 706.

X

- Xenofon* (aprox. 430—354 î.e.n.) — istoric și filozof grec, ideolog al sistemului sclavagist, adept al economiei naturale. — 13.
- Xerxes I* (aprox. 519—465 î.e.n.) — rege al Persiei (485—465 î.e.n.). — 6, 9, 166.

Y

- Yorck von Wartenburg, Hans David Ludwig, conte* (1759—1830) — general prusian, din 1821 feldmareșal; a luat parte la războaiele împotriva lui Napoleon I. — 192, 197—201.
- York, Frederick Augustus, duce de York și Albany* (1763—1827) — al doilea fiu al regelui Angliei George al III-lea, din 1795 feldmareșal, comandant suprem al armatei engleze (1798—1809, 1811—1827); trupele comandate de el au suferit înfrîngerii repetate în războaiele împotriva Franței de la

- sfârșitul secolului al XVIII-lea. — 154.
- Yule, Henry* (1820—1889) — orientalist, geograf și istoric englez, din deceniul al 5-lea până în deceniul al 6-lea inginer la Compania Indiilor orientale. — 304, 310, 311.
- Z**
- Zabel, Friedrich* (1802—1875) — publicist liberal, redactor la „National Zeitung” din Berlin (1848—1875). — 638.
- Zach, Anton, baron* (1747—1826) — ofițer de stat-major și general austriac, ungur de origine, a luat parte la luptele împotriva lui Napoleon I. — 72.
- Zachariä, Heinrich Albert* (1806—1875) — jurist; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul drept). — 504, 508.
- Zaman-şah* — şah în Afganistan (1793—1800). — 86.
- Zea, Francisco Antonio* (1770—1822) — om politic din Columbia, a luat parte la războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud.; adept al lui Bolívar, vicepreședinte al Columbiei (1819) și apoi al Marii Columbiei (1819—1820). — 248—249, 251.
- Zimmermann, Ernst Wilhelm Eduard* — primar la Spandau, membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stîngă). — 504, 510.
- Zitz, Franz Heinrich* (1803—1877) — avocat, democrat mic-burghez; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stîngă); în 1849 a luat parte la revoluția din Baden-Palatinat; după înfrîngerea revoluției a emigrat în S.U.A. — 499.

Personaje din literatură, biblie și mitologie

- Abel* — potrivit Bibliei, al doilea fiu al lui Adam; a fost ucis din invidie de fratele său mai mare Cain. — 649.
- Abihail* — personaj din Vechiul testament. — 649.
- Ahile* — erou din mitologia Greciei antice, unul dintre cei mai curajoși eroi greci care au asediat Troia; unul dintre personajele principale din poemul „Iliada” al lui Homer. — 295.
- Ajax din Telamon* — unul dintre eroii „Iliadei” lui Homer, a luat parte la asediul Troiei. — 295.
- Argonauții* — în mitologia greacă eroii care au navigat pe navă „Argo” pînă în Colchida pe Marea Neagră, pentru a lua de acolo Ilna de aur care era păzită de un balaur; expediția argonauților, la care a participat și legendarul poet și cîntăreț Orfeu, a fost cîntată în secolul al III-lea î.e.n. de Apollonios din Rhodos în poemul său „Argonautica”. — 600, 601.
- Arlechin* — personaj din comedia italiană; servitor îndrăgostit care deseori nimerește în situații grele, dar se salvează în mod inteligent. — 503.

- Avacum* — profet din Vechiul testament. — 645.
- Bachus* — în mitologia romană zeul vinului și al veseliei. — 591, 607.
- Beisele* — vezi *Eisele* și *Beisele*.
- Bottom* — personaj din comedia lui Shakespeare „Visul unei nopți de vară”. — 435.
- Cain* — potrivit Bibliei, fiul lui Adam; din invidie a ucis pe fratele său Abel. — 649.
- Castor* — în mitologia greacă fiul lui Zeus și al Ledei, erou al Greciei antice. — 468.
- Cipriano* — personaj din drama „El Mágico prodigioso” de Calderon; figură asemănătoare lui Faust. — 653.
- Clarín* — personaj din drama „El Mágico prodigioso” de Calderon. — 442, 653.
- Crevel* — figura unui filistin parizian complet viciat din romanul „Verișoara Bette” de Balzac. — 437.
- Don Quijote* — eroul principal al romanului satiric cu același nume al lui Cervantes. — 591.
- Dunce I* — personaj din poemul lui A. Pope „Dunciad”. — 676.
- Dunce II* — personaj din poemul lui A. Pope „Dunciad”. — 639.
- Egeria* — în mitologia romană profetă înțeleaptă intruchipată în nimfă. — 590.
- Eisele și Beisele* — eroi din pamphletul satiric apărut anonim al lui Johann Wilhelm Christern „Doktor Eiseles und Baron von Beiseles Landtagsreise im April 1847”. — 531, 532.
- Ezechiel* — profet în Vechiul testament. — 7.
- Falstaff, sir John* — figura comică a unui ștrengar gras și fanfaron din operele lui Shakespeare: „Henric al IV-lea” și „Nevestele vesele din Windsor”. — 429, 433, 438, 440, 448, 458, 459, 470, 472, 475, 502, 528.
- Faun* — în mitologia romană, zeltate neînsemnată, corespunde satirului din mitologia greacă; locuiește în păduri și câmpii. — 659.
- Faust* — personajul principal din tragedia cu același nume a lui Goethe. — 653.
- Fleur de Marie* — o aluzie la romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue (1843), în care Fleur de Marie este o prostituată, victimă a relațiilor sociale. — 712.
- Gorgellantua sau Gurgelgrosslinger* — personajul principal din romanul scriitorului german Johann Fischart „Affentheurliche, Naupengeheurliche Geschichtklitterung”... o parodiare a eroului Gargantua din romanul lui Rabelais „Gargantua și Pantagruel”. — 433, 459.
- Guillery* — erou al comediei cu același nume de Edmond About. — 738.
- Hamlet* — eroul tragediei cu același nume de Shakespeare. — 516, 475.
- Henric al IV-lea* — eroul tragediei istorice cu același nume a lui Shakespeare. — 449, 475.

- Henry Percy** cu porecla *cel Aprig* — erou din dramele istorice ale lui Shakespeare „Richard al II-lea” și „Henric al IV-lea”, partea întâi; un cavaler înflăcărat, viteaz și nobil. — 487.
- Hercule** — semizeu din mitologia greacă, fiul lui Zeus; intruchiparea forței și tenacității. — 103.
- Hudibras** — personaj din poemul satiric cu același nume al poetului englez din secolul al XVII-lea, Butler; se caracterizează prin înclinația sa pentru vorbărie și controverse lipsite de sens și prin talentul său de a dovedi în aparență cele mai absurde afirmații cu ajutorul silogismelor. — 591.
- Ifigenia** — în mitologia Greciei antice, fiica regelui Agamemnon, care înainte de expediția grecilor în Troia a fost sacrificată pentru a potoli mânia zeilor. — 614.
- Jack** — vezi *Falstaff*
- Janus** — divinitate din Roma antică, reprezentat cu două fețe; în sens figurat Janus simbolizează un om cu două fețe. — 591.
- Jaromir** — eroul principal din tragedia lui Grillparzer „Die Ahnfrau”. — 520.
- Kobes I** — eroul poeziei satirice cu același nume a lui Heinrich Heine; poreclă dată lui Jacob Venedey. — 471, 509.
- Kunigunde (Cunégonde)** — personaj din romanul filozofic „Candide” de Voltaire. — 738.
- Lazarillo** — eroul povestirii spaniole anonime „Viața lui Lazarillo de Tormes — Fericirea și nefericirea lui”, apărute în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Tipul haimanalei șirete. — 584.
- Leporello** — personaj din opera „Don Juan” de Mozart; servitorul lui Don Juan. — 440.
- Mefistofel** — unul dintre personajele principale ale tragediei lui Goethe „Faust”. — 628.
- Moscon** — personaj din „El Mágico prodigioso” de Calderon. — 653.
- Moise** — potrivit Vechiului testament, profetul care i-a eliberat pe evrei de prigoana faraonilor egipteni („Ieșirea fiilor lui Israel din Egipt”). — 647.
- Münchhausen, Hieronymus Karl Friedrich, baron de (1720—1797)** — datorită „Aventurilor” sale a devenit tipul mincinosului westfalic (baronul mincinos). — 714.
- Otelia** — personaj din tragedia „Hamlet” a lui Shakespeare. — 647.
- Oedip** — erou al ciclului teban de mituri din Grecia antică, personajul principal al tragediei lui Sofocle; potrivit legendei, el a dezlegat ghicitoarea Sfinxului și a scăpat Teba de monstrul setos de singe. — 599.
- Orteu** — potrivit mitologiei Greciei antice, poet și cîntăreț, al cărui cîntec imblinzea animalele sălbatice și fermeca pină și pietrele; a luat parte la expediția argonauților pentru cucerirea linii de aur. — 600.
- Pantalone** — personaj din comedia italiană dell’arte, negustor din Veneția, un bătrîn bogat, zgîrcit și prost. — 653.

- Parolles* — erou din comedia lui Shakespeare „Totu-i bine cînd sîrîrîe bine”. — 440.
- Pavel* — unul dintre cei 12 apostoli din Noul testament; înainte de a trece la creștinism se numea Saul. — 478.
- Pecksniff* — personaj — bigot și fățarnic — din romanul lui Dickens „Viața și aventurile lui Martin Chuzzlewitt”. — 575.
- Percy cel Aprig* — vezi *Henry Percy*. — 487.
- Polonius* — personaj din tragedia lui Shakespeare „Hamlet”; curtean viclean și guraliv. — 467.
- Posa, marchiz* — personaj din drama lui Schiller „Don Carlos”; cavalier de la curte nobil și liber cugețator, care a încercat să influențeze pe regele despotic. — 589.
- Prometeu* — erou din mitologia Greciei antice; potrivit legendei, el i-a furat lui Zeus focul pentru a-l aduce oamenilor; drept pedeapsă a fost înălțuit pe o stîncă. — 704.
- Prudhomme, Joseph* — tipul mic-burghezului mulțumit de sine și mărginit creat de scriitorul și caricaturistul francez Henri Monnier. — 607.
- Punch* — piază în teatrul de păpuși englez; cocoșat, cu nasul mare, scandalagiu, șmecher și mucalit. — 640.
- Pulchinello* — personaj din comedia italiană, mucalit și poznaș. — 503.
- Quasimodo* — clopotarul din romanul lui Victor Hugo „Notre Dame de Paris”; numele său a devenit sinonim cu noțiunea de om respingător și pocit. — 611.
- Richmond* — personaj din drama istorică a lui Shakespeare „Richard al III-lea”. — 439.
- Saul* — vezi *Pavel*.
- Schusterle și Spiegelberg* — personaje din drama lui Schiller „Hoții”; hoți și ucigași lipsiți de scrupule. — 435.
- Sfîntul Gheorghe, cavalier* — potrivit legendelor creștinismului un sfînt care a ucis balaurul. — 658
- Silen* — potrivit mitologiei Greciei antice, însoțitorul lui Dionisos, zeul vinului și al vinificării. — 447.
- Sirene* — în mitologia Greciei antice, fete avînd corpul jumătate de femeie și jumătate de pește, care atrăgeau cu cîntecul lor pe navigatori înspre locuri primejdioase, ca să piară. — 573.
- Slawkenbergius* — personaj din romanul scriitorului englez Laurence Sterne „The life and opinions of Tristram Shandy, gentleman”; un necunoscut care prin mărimea nasului său provoca perturbări în toate orașele prin care trecea. — 647.
- Sykes, Bill* — personaj din romanul lui Charles Dickens „Oliver Twist”, criminal. — 472.
- Tell, Wilhelm* — erou popular legendar din lupta de eliberare a elvețienilor împotriva dominației habsburgice din secolul al XIV-lea. — 440.
- Tristram Shandy* — personajul principal din romanul lui Laurence Sterne „The life and opinions of Tristram Shandy, gentleman”. — 647.

Indice de numiri geografice

A

- Aachen.* — 457.
- Aar*, rîu în Elveția. — 598.
- Abensberg*, oraș situat la sud-vest de Regensburg. — 105.
- Abo*, oraș în Finlanda. — 179, 180.
- Abukir*, port în Egipt. — 149.
- Achaguas*, oraș în Venezuela. — 250.
- Aderbi.* — 621, 622.
- Adlerklau*, localitate la nord-est de Viena. — 176.
- Afganistan.* — 83—92.
- Africa.* — 26, 107, 108, 209, 315—319.
- Aisne*, afluent al râului Oise. — 203.
- Ainhoue*, localitate în sud-vestul Franței, la sud de Bayonne. — 285.
- Aix-les-Bains.* — 578.
- Aken*, oraș la nord de Magdeburg. — 195.
- Alabama*, stat în S.U.A. — 168.
- Aland (Ahvenanmaa)*, grup de insule la intrarea în Golful Botnic. — 312.
- Alba Iulia.* — 146.
- Albuera*, localitate și rîu în sud-vestul Spaniei. — 57.
- Alep (Haleb)*, oraș în nordul Siriei. — 148.
- Algeria.* — 44, 107—109, 112—118, 151, 210, 238—240, 333, 402.
- Alger.* — 108—112, 117, 240.
- Alicante*, oraș în sud-estul Spaniei. — 210.
- Alidan.* — 92.
- Alle*, afluent al râului Pregel. — 123.
- Alma*, rîu în Crimeea. — 59, 60, 63, 151.
- Alma-Tamak*, sat situat pe râul Alma. — 60.
- Alpi.* — 19.
- Alsacia.* — 551.
- America.* — 188, 399, 406.
- America de Sud.* — 187, 254, 419.
- Anglia.* — 28, 45—48, 87, 111, 168, 178, 179, 183, 184, 186, 206, 250, 253, 270, 291, 326, 331, 333, 336, 368, 397, 403, 410, 413, 418.

- Angiure*, localitate la sud-est de Paris. — 203.
- Angostura*, capitala cantonului Angostura din Venezuela. — 249—251.
- Ansbach*, odinioară principat între Main și Dunăre. — 190.
- Anvers*. — 157, 176, 356.
- Apolda*, oraș situat la nord-vest de Weimar. — 174.
- Arabia*, peninsulă în sud-vestul Asiei. — 315.
- Arad*. — 617.
- Arakan*, ținut de coastă în Golful Bengal. — 304.
- Arbela (Erbil)*, oraș în Asiria, astăzi Irak. — 17, 18, 29, 317, 321.
- Arcadia*, ținut în Grecia. — 14.
- Arcis-sur-Aube*, oraș în nord-estul Franței, la sud de Châlons. — 205.
- Arequipa*, capitala provinciei cu același nume din Peru. — 188.
- Arqulta*, oraș în Venezuela. — 24.
- Arve*, afluent al Ronului. — 441.
- Arzew*, port în Algeria. — 115.
- Asia*. — 83, 209, 304, 311, 315—318, 379.
- Asia centrală*. — 87.
- Asia Mică*. — 26, 315, 317.
- Asiria*. — 6.
- Aspern*, localitate la est de Viena. — 69, 70, 71—75, 79.
- Assam*, în trecut stat în Indochina. — 304.
- Atena*. — 8, 9, 11—14.
- Atica (Attikis)*, regiune în Grecia. — 11.
- Atlas*, munți în nordul Africii. — 107, 109.
- Attock*, oraș în Afganistan, la sud-est de Peshawar. — 84.
- Aube*, afluent al Senei. — 198, 199, 203.
- Auerstedt*, localitate la sud de Naumburg. — 175, 176, 190, 398.
- Augsburg*. — 105, 273.
- Aurès*, munte din masivul Atlas (Algeria). — 107.
- Austerlitz* (azi Slavkov), oraș la est de Brno. — 139, 149, 174, 190.
- Australia*. — 476.
- Austria*. — 46, 48, 105, 159, 175, 303, 326, 331, 332, 368, 403.
- Ava*, capitala regatului cu același nume care a existat în trecut în Indochina (Birmania). — 304—307, 310.
- Avignon*, oraș în sudul Franței. — 153—156.
- Ayacucho*, provincie și oraș în Peru. — 187.
- Azincourt*, localitate la sud-est de Calais. — 28, 64, 79.

B

Babilon. — 348.

Badajoz, oraș în sud-vestul Spaniei. — 57, 58.

- Baden.* — 429, 451, 480, 507, 569, 711, 718.
- Baden-Baden.* — 738.
- Bahçisarai*, oraş la nord de Sevastopol. — 59.
- Balahissar*, suburbie a Kabulului. — 90.
- Balaklava*, port la sud-est de Sevastopol. — 67, 152, 336, 340.
- Balkh*, hanat în sudul Turkestanului. — 84.
- Bamberg.* — 103, 106.
- Banat.* — 147.
- Banteln*, localitate la sud-vest de Hildesheim. — 121.
- Barcelona*, provincie în Venezuela. — 243, 245, 248.
- Barima*, provincie în Venezuela. — 250.
- Bar-le-Duc.* — 360.
- Bar-sur-Aube*, oraş în nord-estul Franței, la sud-est de Troyes. — 198.
- Basarabia.* — 124.
- Basel.* — 359.
- Basses Pyrénées*, departament în sud-vestul Franței. — 151, 172.
- Bautzen.* — 101.
- Bavaria.* — 105, 273, 274.
- Bayonne*, port în Golful Biscaia. — 98, 314.
- Bayreuth.* — 190, 328.
- Baza*, oraş în sudul Spaniei, la nord-est de Granada. — 210.
- Belgia.* — 129, 145, 149, 153, 157.
- Belgrad.* — 287.
- Beltul Mare*, strimtoare între insulele Fyn și Sjaelland. — 175.
- Beltul Mic*, strimtoare între insula Fyn și peninsula Iutlanda. — 100.
- Belucistan.* — 83.
- Bengal*, regiune în estul Indiei. — 307.
- Beoția*, ținut în Grecia centrală. — 11.
- Bergamo*, provincie în Italia. — 301.
- Bergen-op-Zoom*, oraş și fortăreață din provincia olandeză Brabantul de Nord. — 299.
- Berlin.* — 125.
- Berna.* — 154.
- Bernburg.* — 195.
- Berry-au-Bac*, oraş la nord-vest de Reims. — 204.
- Bernhardin*, trecătoare. — 578.
- Besançon.* — 440, 482.
- Bidassoa*, fluviu în nordul Spaniei. — 282, 285, 286.
- Biel.* — 482.
- Bildox*, localitate situată pe fluviul Bidassoa. — 286.
- Bingen.* — 440.
- Birlatu*, localitate în sud-vestul Franței, la sud de Bayonne. — 286.

- Birmania*, stat în Indochina. — 304—306, 310, 311.
- Bisamberg*, munte lângă Viena. — 69, 71.
- Bischofswerda*. — 193.
- Biskra (Biskara)*, oraș în Algeria, la sud de orașul Constantine. — 109.
- Bizanț*, capitala Imperiului bizantin, mai tirziu Constantinopol. — 322.
- Blaye*, oraș și fortăreață la nord-vest de Bordeaux. — 237.
- Bleddin*, localitate la sud-est de Wittenberg. — 194.
- Blindheim*, localitate la nord-vest de Augsburg. — 270, 274.
- Bober (Bohr)*, afluent al Oderului în Silezia. — 193.
- Boemia (Cehia)*. — 69, 174, 191, 194, 331.
- Bogota*, capitala Republicii Columbia. — 243, 245, 250, 251, 255—257.
- Bolan*, pas în Belucistan, la sud de Quetta. — 88, 89.
- Bolivia*. — 188, 253, 254.
- Bomarsund*, canal la intrarea în Golful Botnic. — 312.
- Bombay*. — 89.
- Bonaire*, insulă în arhipelagul Antilelor Mici. — 248.
- Bône*, port în Algeria, la nord-est de orașul Constantine. — 108, 115, 210.
- Bonn*. — 299.
- Bordeaux*. — 188.
- Borghetto*, localitate în Italia superioară, la Adige. — 103.
- Borodino*, localitate la vest de Moscova. — 101, 131, 221, 275—278, 344.
- Bor-twang*, în Birmania. — 306.
- Bosfor*. — 166.
- Bosnia*. — 571.
- Bosworth*, oraș în comitatul Leicesters. — 64.
- Bougie*, oraș în Algeria lângă Constantine. — 108, 109, 115.
- Boulogne*, port în Franța. — 155, 328, 401, 410.
- Bourges*, oraș la sud-est de Orléans. — 145.
- Brandenburg*. — 551.
- Braunschweig*, înainte ducat. — 121.
- Brazilia*. — 254, 314.
- Breda*, oraș din provincia olandeză Brabantul de Nord. — 299, 359.
- Bregenz*. — 578.
- Breisgau*. — 569.
- Breitenfeld*, localitate la nord de Leipzig. — 196.
- Bremen*. — 467.
- Brescia*, oraș și provincie în Italia superioară. — 301—303.
- Breslau (azi Wrocław)*. — 430.
- Bretagne*, peninsulă în vestul Franței. — 154.
- Brienne*, oraș în nord-estul Franței, la sud-est de Châlons. — 128, 197, 198.

- Brighton*. — 714.
- Brigittenau*, localitate lângă Viena. — 127.
- Brives-la-Gaillarde*, oraș în sud-vestul Franței, la sud de Limoges. — 153.
- Brünn* (azi *Brno*). — 174.
- Bruxelles*. — 480.
- Bucovina*. — 146.
- București*. — 179.
- Buda (Ofen)*, o parte din orașul Budapesta. — 287, 288, 289.
- Buenos Aires*. — 313.
- Bunzelwitz (Boleslawiec)*, localitate la nord de Swidnica. — 373.
- Burgos*, oraș în nordul Spaniei. — 149.
- C**
- Cadiz*, oraș în sudul Spaniei. — 188, 242, 246.
- Caen*, oraș în Normandia. — 128.
- Calabozo*, oraș în provincia Caracas din Venezuela. — 244, 249, 251.
- Calais*, port în nordul Franței. — 185.
- Calvados*, departament în nord-vestul Franței. — 151.
- Campoformio*, localitate în Italia. — 154, 173.
- Candia (Heraclion)*. — 356.
- Canalul Mînecii*. — 186.
- Cannae*, în antichitate oraș în sudul Italiei. — 80, 320.
- Capua*, oraș la nord de Neapole. — 322.
- Capul Bunei Speranțe*. — 313.
- Carabobo*, localitate în Venezuela. — 252.
- Caracas*, port și provincie în Venezuela. — 241, 243, 244, 250, 252—257.
- Carron*, localitate în Scoția, în comitatul Stirling. — 250.
- Cartagena de las Indias*, oraș și provincie în Columbia. — 242, 245, 246, 252—255.
- Cartagina*, în antichitate oraș pe coasta de nord a Africii. — 406.
- Carupano*, oraș în Venezuela. — 245, 247.
- Cașmir*, stat în Himalaia. — 83.
- Catalonia*, provincie în nord-estul Spaniei. — 237.
- Cayes (Les Cayes)*, port pe insula Haiti. — 247, 248.
- Cerkasia*. — 517.
- Chablais*. — 581, 596.
- Châlons-sur-Marne*, oraș în nord-estul Franței. — 200, 201, 339.
- Chambéry*. — 578, 579.
- Champaneer*, oraș în nord-vestul Indiei, la nord-est de Baroda (azi în ruine). — 158.
- Champaubert*, localitate la sud-vest de Reims. — 200, 201.
- Charleroi*, oraș la sud de Bruxelles. — 129.
- Charente-Inférieure*, departament în vestul Franței. — 240.

- Châtillon*, oraș la sud-vest de Reims. — 198, 199.
- Château-Thierry*, oraș la sud-vest de Reims. — 200—203.
- Chaumênil*, localitate în nordul Franței, la est de orașul Troyes. — 198.
- Chaumont*, oraș în nord-estul Franței. — 205.
- Chélif*, fluviu în Algeria. — 107.
- Cherbourg*, port în Normandia. — 368.
- Cherchel* (în antichitate *Julia Caesarea*), oraș în provincia algeriană Oran. — 109.
- Chester*, oraș situat la sud-vest de Manchester. — 29.
- China*. — 208, 209, 304—311, 419.
- Chippewa*, oraș în Canada. — 80.
- Cochinchina*. — 554.
- Chodziehen* (azi *Chodzierz*). — 551.
- Christiania* (*Oslo*). — 181.
- Chuquisaca* (*La Paz*), capitala Boliviiei. — 188.
- Cintra*, oraș situat la nord-vest de Lisabona. — 303.
- Ciornaia*, rîu în Crimeea. — 152.
- Civitavecchia*. — 554, 555.
- Codogno*, oraș în Italia superioară. — 103.
- Coleah* (*Koléa*), oraș la vest de Alger. — 109.
- Colmar*, oraș la sud-vest de Strasbourg. — 359.
- Colonia*. — 125, 197, 291, 369.
- Columbia*. — 241, 243, 245, 248, 250—257.
- Como*. — 578.
- Compiègne*, oraș la nord-est de Paris. — 106.
- Concord*, oraș în Massachusetts (S.U.A.). — 399.
- Constantine*, oraș și provincie în Algeria. — 108, 109, 115.
- Constantinopol* (*Istanbul*). — 110, 112, 155, 406.
- Constanza*. — 598.
- Corbeny*, localitate la nord-vest de Reims. — 204.
- Cordoba* (*Cordova*), oraș în sudul Spaniei. — 210.
- Coruña*, oraș în nord-vestul Spaniei. — 184, 313.
- Corsica*, insulă în Marea Mediterană. — 313.
- Cracovia*. — 539.
- Craonne*, oraș în nord-estul Franței, la sud-est de Larn. — 203.
- Crécy-en Ponthieu*, oraș în nord-vestul Franței, la nord de Abbeville. — 28, 79.
- Cremona*, provincie în Italia. — 301.
- Crimeea*. — 45, 59, 63.
- Croația*. — 627.
- Croix de Bouquets*, munte în apropiere de fluviul Bidassoa. — 286.
- Cucuta*, oraș în Columbia, la nord de Bogota. — 253.

- Cumana*, oraș și provincie în Venezuela. — 243, 244, 248.
- Cundinamarca*, provincie în Columbia. — 245.
- Curaçao*, insulă din arhipelagul Antilelor Mici. — 242, 248.
- Cuzco*, oraș în Peru. — 188.
- D
- Dalmația*, provincie pe coasta Mării Adriatice. — 69.
- Danemarca*. — 175; 178.
- Dannigkow*, localitate la sud-est de Magdeburg. — 329.
- Danzig* (azi Gdańsk). — 123, 144, 364.
- Dardanele*. — 166.
- Deichsel* (*Skora Deichsel*), riu în Polonia. — 193.
- Delhi*. — 86.
- Dennewitz*, localitate la sud-vest de Jüterbog. — 180.
- Derbent*, port la Marea Caspică. — 122.
- Deutz*, oraș situat pe fluviul Rin, astăzi o parte a orașului Colonia. — 291.
- Dienville*, localitate în nord-estul Franței, la sud-est de Châlons. — 198.
- Djurdjura*, o parte a masivului Atlasul Mic. — 107.
- Doncaster*, oraș în comitatul Yorkshire. — 297.
- Dora* (*Dora Riperia*), riu în Italia. — 577.
- Dormans*, oraș la sud-vest de Reims. — 200.
- Dornburg*, oraș la sud-vest de Naumburg. — 174.
- Dresden*. — 193.
- Düben*, oraș la nord-est de Leipzig. — 195.
- Dunărea*. — 70, 166, 169, 179, 273, 287, 289, 374.
- Dunkerque*, port în nordul Franței. — 185.
- Düsseldorf*. — 715.
- E
- Edinburgh*. — 474.
- Edenkoben*, oraș în Palatinat, la nord de Landau. — 190.
- Edesheim*, localitate la nord de Landau. — 190.
- Eger*, riu. — 551.
- Eggmühl*, localitate la sud de Regensburg. — 69, 342.
- Egipt*. — 5, 6, 26, 104, 149, 295, 313, 315, 318, 339.
- Ehrenbreitstein*, oraș lângă Koblenz. — 291, 368.
- Eider*, fluviu care formează granița între Schleswig și Holstein. — 406.
- Eidsvold*, oraș la nord de Oslo. — 181.
- Eisenach*. — 197.
- Elba*, insulă în Marea Mediterană. — 77, 101, 106, 129.
- Elba*, fluviu. — 180, 191, 193, 195, 258, 291, 406.

- Elberfeld.* — 506.
- Elmira.* — 720.
- Elster*, localitate balneară. — 194.
- Elveția.* — 15, 155, 402.
- Engadinul de Sus*, district în Elveția. — 477.
- Épernay*, oraș în nord-estul Franței. — 200.
- Erfurt.* — 190, 202.
- Espelette*, oraș în sud-vestul Franței la sud-est de Bayonne. — 286.
- Essling*, localitate la est de Viena. — 69, 70, 71, 75, 79, 149.
- Esslingen.* — 521, 606.
- Extremadura*, ținut în sud-vestul Spaniei. — 57.
- Etoges*, localitate la sud de orașul Reims. — 201.
- Etolia*, provincie în Grecia. — 11.
- Eupatoria*, port pe coasta de vest a Crimeei. — 59.
- Europa.* — 30, 54, 95, 130, 158, 179, 198, 206, 241, 252, 316, 322, 323, 324, 328, 333, 336, 361, 379.
- Excideuil*, oraș la nord-est de Bordeaux. — 237.
- F**
- Farsistan*, ținut și provincie în Persia. — 7.
- Faucigny.* — 581, 596, 725.
- Fenestrella.* — 577.
- Fenicia*, regiune de coastă în Siria, la vest de Liban. — 405.
- Fère-Champonoise*, localitate în nord-estul Franței, la sud-vest de Châlons. — 200.
- Festieux*, oraș la nord-vest de Reims. — 204.
- Finlanda.* — 175.
- Fischau* (azi *Fiszewo*), localitate lângă Gdańsk. — 145.
- Fismes*, oraș la nord-vest de Reims. — 201, 203, 204.
- Fiume* (azi *Rijeka*). — 625.
- Flandra*, provincie în Belgia. — 273, 298, 386.
- Flandra Olandeză*, partea de sud a provinciei Sjaelland. — 301.
- Flandra Spaniolă (Flandra orientală, Flandra maritimă).* — 186.
- Fleurus*, localitate în Hainaut, la nord de Charleroi. — 172, 298.
- Focșani.* — 542.
- Fontaine l'Évêque*, oraș în Hainaut. — 129.
- Fontenoy*, localitate la fluviul Escaut. — 80.
- Fornovo*, localitate la sud-vest de Parma. — 212.
- Frankfurt pe Main.* — 127.
- Frankfurt pe Oder.* — 217.
- Franța.* — 30, 43, 53, 98, 102, 111, 145, 155, 175, 190, 218, 226, 267, 326, 333, 356, 369, 395, 403, 413.
- Frederikshamm*, oraș în Finlanda, la sud-vest de Viborg. — 177.

- Frederiksstadt*, oraș pe coasta de sud-est a Norvegiei. — 181.
- Fribourg*. — 450.
- Friedland* (azi *Prawdinsk*), oraș la sud-est de Kaliningrad. — 123, 149.
- Friesland*, provincie în nord-vestul Olandei. — 298, 300.
- Fuenterrabia*, oraș în Spania la vărsarea fluviului Bidassoa. — 281.
- G**
- Gaetulia*. — 109.
- Galia romană*, provincie în Franța, astăzi Provence. — 24.
- Galiția*, regiune în nordul Carpaților. — 144.
- Gand*, oraș situat în estul Flandrei. — 106, 211.
- Gandamak*, localitate la sud-est de Kabul. — 92.
- Gange*, fluviu în India. — 304.
- Garcia Hernandez*, localitate în Spania. — 344.
- Garza*, riu în Italia superioară, lângă Brescia. — 301.
- Geneva*. — 428—432, 439—442, 444, 445, 446, 452, 453, 458, 459, 461, 464, 469, 473—475, 477, 502, 513, 515, 516, 523, 531, 533, 575, 578, 582, 585, 587—589, 594, 596, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 612, 616, 625, 629—631, 633—637, 663, 669, 675, 678, 682, 701—703, 706—709, 735, 746.
- Geneva*, canton. — 431, 460, 604, 702.
- Genevois*. — 596, 602.
- Genova*. — 583.
- Germania*. — 30, 33, 54, 125, 145, 166, 175, 211, 219, 258, 273, 333, 365, 368.
- Ghazni*, oraș situat la sud-vest de Kabul. — 84, 87, 92.
- Gibraltar*. — 210.
- Giessen*. — 508.
- Gironde*, departament în sud-vestul Franței. — 153.
- Gjatsk*, oraș la vest de Moscova. — 101.
- Glasgow*. — 565, 625.
- Glogau* (azi *Gloguv*). — 430.
- Goldberg* (*Zlotoryje*), oraș la sud-vest de Legnice. — 193.
- Golful Algerului*. — 111.
- Golful Botnic*. — 100, 312.
- Görlitz*. — 101.
- Gosport*, oraș la vest de Portsmouth. — 291.
- Gradisca*, oraș la nord-vest de Triest. — 173.
- Granada*, oraș în sudul Spaniei. — 389.
- Grand Rhune*, munte în nordul Spaniei, la est de Vera. — 286.
- Granikos* (*Granicus*), fluviu în Asia Mică, se varsă în Marea de Marmara. — 9, 18, 317.
- Graubünden*, canton în Elveția. — 477.
- Grave*, oraș în Brabantul de Nord, la sud-vest de Nimègue. — 298.
- Greifenhagen*. — 217.

- Grecia*. — 9, 15, 27, 316, 356, 379, 405.
- Greifswald*. — 430.
- Grenelle*, localitate în departamentul Sena. — 154.
- Grossbeeren*, localitate la sud de Berlin. — 180.
- Guatemala*. — 254.
- Guayaquil*, port în ținutul Ecuador. — 253.
- Guayana*, regiune la sud de fluviul Orinoco. — 249.
- Gujrat*, peninsulă în partea de nord-vest a Indiei. — 158.
- H
- Haga*. — 298.
- Hagenau (Haguenau)*, oraș la nord de Strasbourg. — 359.
- Haili*, insulă din arhipelagul Antilelor Mari. — 247.
- Halle*. — 175, 195.
- Hälsingborg*, oraș în sudul Suediei. — 177.
- Hamburg*. — 124, 128, 155, 191, 291.
- Hanovra*. — 121, 174.
- Hâvre*. — 705.
- Haynau (Chojnów)*, oraș la nord-vest de Legnice. — 191, 330.
- Hebride*, insule lângă coasta de vest a Scoției. — 186.
- Heilsberg (Lidzbark Warmiński)*, oraș la nord de Allenstein. — 123.
- Hellespont* — vezi *Dardanele*. — 166.
- Helmand*, fluviu în Afganistan. — 84.
- Herat*, oraș și provincie în nord-vestul Afganistanului. — 83, 86, 88.
- Herblisse*, localitate în nord-estul Franței, la nord de Troyes. — 203.
- Hessen*. — 574.
- Hessen-Darmstadt*. — 569.
- Hessen-Kassel (Kurhessen)*. — 482, 568, 569, 650.
- Himalaia*. — 84.
- Hinducus*, lanț muntos în nord-estul Afganistanului. — 83, 84.
- Hindustan*, peninsulă. — 309.
- Höchst*, oraș la vest de Frankfurt pe Main. — 197.
- Hochstädt*, oraș la nord-vest de Augsburg. — 274.
- Hohenfriedeberg* (azi *Dobromierz*). — 328, 344.
- Hohenlinden*. — 258.
- Holstein*. — 180.
- Hondschoote*, localitate la sud-est de Dunkerque. — 153.
- Hong Kong (Seangan)*. — 850.
- Huy*, oraș în Belgia, la nord-est de Namur. — 299.
- I
- Iastrow*. — 551.
- Ierusalim*. — 293.
- Iglau* (azi *Jihlava*), oraș la nord-vest de Brno. — 174.

Imperiul britanic — vezi *Marea Britanie*. — 297, 406.

Ind, fluviu în sudul Asiei. — 84, 86, 88, 379.

India. — 83, 89, 208, 336.

Indiile occidentale. — 313.

Indiile orientale. — 313.

Indochina, peninsulă. — 347.

Ingolstadt, oraș la sud-est de Nürnberg. — 359.

Inkerman, localitate la est de Sevastopol. — 45, 152.

Inn. — 69.

Insterburg (azi *Cerniakovsk*), oraș în Prusia Orientală. — 100.

Ionice, insule. — 536, 537.

Irlanda. — 186, 313.

Irrawaddy, fluviul cel mai mare din Birmania. — 304, 306.

Irun, oraș în nordul Spaniei, la Golful Biscaia. — 281.

Isar. — 69.

Isla de Leon, insulă în fața coastei de sud-vest a Spaniei. — 253.

Isly, riu la granița dintre Algeria și Maroc. — 239.

Istmul de Panama, limbă de pământ între Marea Caraibilor și Oceanul Pacific. — 252.

Istria, peninsulă în Marea Adriatică. — 172.

Italia. — 24, 30, 110, 212, 258, 302, 319, 322, 353, 386, 389, 391, 405.

Ivangorod. — 546.

J

Jade (Jade-Busen), golf. — 538, 567.

Jagdalak, pas între Kabul și Jalalabad. — 91.

Jalalabad, oraș situat la sud-est de Kabul. — 92.

Jamaica, insulă din arhipelagul Antilelor Mari. — 246.

Jaxartes (Sir-Daria), fluviu în Asia centrală. — 379.

Jena. — 149, 175, 190, 206, 398.

Jersey. — 458.

Juan Griego, oraș în insula Margarita din Marea Caraibilor. — 245.

Jülich, oraș la nord de Aachen. — 172, 356.

Junin, provincie în Peru. — 187.

Joinville, oraș în nord-estul Franței, la sud-est de Châlons. — 197.

K

Kabul, capitala Afganistanului. — 84, 92.

Kabul, riu în Afganistan. — 84.

Kabilia (Mare și Mică), ținut pe coasta Algeriei. — 117, 239.

Kaifin, capitala provinciei chineze Honan. — 158, 208.

Kaiserslautern. — 190.

Kalamitski, golf pe coasta de vest a Crimeei. — 59.

Kandahar, oraș la sud-vest de Kabul. — 88, 91.

Karelia, provincie în Finlanda. — 100.

- Karlsbad* (azi *Karlovy-Vary*). — 102.
- Kars*. — 517, 563.
- Kassel*, oraş în Flandra. — 298.
- Kastel*, oraş la nord de Mainz. — 291.
- Katzbach* (azi *Kaczawa*), afluent al fluviului Odra. — 192, 193, 206.
- Kaub*, oraş la Rin, la sud-vest de Koblenz. — 197.
- Kehl*, oraş la Rin. — 291.
- Kent*, comitat în sud-estul Angliei. — 313.
- Kesselsdorf*, localitate la vest de Dresden. — 328.
- Khojak*, pas la sud-est de Kandahar, între Afganistan și Belucistan. — 88.
- Khorassan*, regiune muntoasă în nord-estul Iranului. — 83, 86, 322.
- Khurd-Kabul* — vezi *Pasul Unai*.
- Khyber*, pas la vest de Peshawar. — 91.
- Khyen-Dwen*, afluent al fluviului Irrawaddy în Birmania. — 304.
- Kiel*. — 180.
- Kilkenny*. — 571.
- Kinburn*, odinioară fortăreață la vărsarea Niprului. — 414.
- Kingston*, oraş în insula Jamaica. — 246.
- Kirrweiler*, localitate la vest de Speyer. — 190.
- Kitzingen*, oraş la est de Würzburg. — 273.
- Koblenz*. — 197, 291, 369.
- Kock* (azi *Kozk*), oraş la nord de Lublin. — 144.
- Kohistan*, ținut muntos în Iran. — 83.
- Kolin*, oraş la est de Praga. — 131.
- Kolocea*, afluentul Moscovei. — 275.
- Komorn* (*Komárom*), oraş în Ungaria. — 288, 374.
- Königsberg* (*Kaliningrad*). — 369.
- Königswartha*, localitate la nord-vest de Bautzen. — 101.
- Krain* (azi *Krajina*). — 69.
- Krieblowitz* (azi *Krobiełowice*), localitate la sud-vest de Wrocław. — 189.
- Kroitsch* (azi *Krotoszyce*), localitate la sud-vest de Legnice. — 192.
- Kronstadt*, fortăreață în fața Petersburgului (*Leningradului*). — 368, 413.
- Kunersdorf*, localitate la nord de Frankfurt pe Oder. — 131, 219.
- Kunzendorf* (azi *Mokrzeszów*), localitate la sud-vest de Wrocław. — 191.
- Küstrin* (azi *Kostrzyn*). — 356.
- Kütahya*. — 549.

L

- Lacul celor patru cantoane*. — 431, 598, 631.
- Lacul Erie*, la granița de nord a S.U.A. — 264.
- Lacul Geneva* (*Leman*). — 431, 598.

- Laclul Ontario*, în America de Nord. — 264.
- La Fère*, oraș în Franța la nord-vest de Laon. — 218.
- La Ferté-sous-Jouarre*, oraș în nord-estul Franței pe Marna. — 200, 203.
- La Guayra*, port în Venezuela, la nord de Caracas. — 242.
- Lambessa (Lambèse)*, localitate în provincia algeriană Constantine. — 109.
- Landau*, oraș în Palatinat. — 363.
- Langres*, oraș situat în nord-estul Franței, la nord-est de Dijon. — 202, 205.
- Laon*, oraș la nord-vest de Reims. — 202—206.
- Laos*, țară în Indochina. — 306.
- La Papa*, deal mare în Cartagena (Columbia). — 246.
- La Plata*, state din bazinul fluviului Rio de la Plata (Argentina, Uruguay, Paraguay). — 254.
- La Puerta*, oraș în Venezuela. — 244.
- La Rothière*, localitate în nordul Franței, la est de Troyes. — 198, 199, 205.
- Latium*, în antichitate provincie în Italia centrală. — 320.
- Laupen*, oraș în cantonul elvețian Berna. — 388.
- Lausanne*. — 469, 471, 472, 501, 521, 585, 586, 593, 643, 678.
- La Villa del Norte* — vezi Norte. — 247.
- Lech*, afluent al Dunării. — 36, 322.
- Leeuwarden*, capitala provinciei olandeze Friesland. — 300.
- Leicester*, oraș în Anglia centrală. — 297.
- Leipzig*. — 36, 76, 101, 124, 126, 128, 181, 194—196, 341.
- Lemberg (Lvov)*. — 144, 145.
- León*, insulă. — 252, 253.
- Lerida*, oraș în Catalonia. — 237.
- Lette*, afluent al râului Oise din Franța. — 204.
- Leuktra*, localitate în Beoția, la sud-vest de Teba. — 14, 80.
- Leuthen (Lutynia)*, localitate situată la vest de Wrocław. — 131, 219, 328.
- Lexington*, oraș în Massachusetts (S.U.A.). — 399.
- Lido*, localitate balneară lângă Veneția. — 356.
- Liège (Lüttich)*. — 299.
- Ligny*, localitate la vest de Namur. — 206, 344.
- Lima*, capitala statului Peru. — 253.
- Limburg*, oraș la est de Liège. — 299.
- Limoges*, capitala departamentului Haute-Vienne. — 237.
- Linz*. — 70, 368, 369.
- Lippe*. — 568.
- Lisabona*. — 184.
- Lituania*. — 122.
- Liverpool*. — 441.
- Livonia*. — 100.

- Lobau*, insulă pe Dunăre la sud-est de Viena. — 69, 70, 75.
- Lodi*, oraș la sud-est de Milano. — 103, 301.
- Lombardia*. — 241, 301.
- Londra*. — 241, 246.
- Los Teques*, localitate la sud-vest de Caracas. — 243.
- Lot*, departament în sudul Franței. — 149.
- Louisville*. — 488.
- Lübeck*. — 175, 190.
- Lugoj*. — 147.
- Lützen*, oraș la sud-est de Merseburg. — 36, 149, 150, 191, 196, 330.
- Luxemburg*. — 190.
- Lyon*. — 129.
- M
- Maastricht*, oraș la sud-est de Olanda. — 172, 298.
- Macedonia*, ținut muntos în sudul Peninsulei Balcanice. — 318.
- Madeira*, insulă în Oceanul Atlantic. — 313.
- Madrid*. — 149, 188, 241.
- Magdeburg*. — 195, 291.
- Mahédia* (în antichitate *Thapsus*), port pe coasta de est a Tunisului. — 131.
- Main*. — 567.
- Mainz*. — 197, 202, 291, 369.
- Malakov*, bastion principal în partea de sud a Sevastopolului. — 152.
- Malmö*. — 503.
- Malplaquet*, localitate în nordul Franței, la sud-est de Valenciennes. — 217, 396.
- Malta*. — 536.
- Manchester*. — 431, 473.
- Mandale*, munte lângă fluviul Bidasoa din Spania. — 286.
- Mannheim*. — 197, 299.
- Mantineia (Mantineia)*, în antichitate oraș în Grecia (Peloponez). — 14, 80.
- Mantua*, oraș în Italia superioară. — 301.
- Maracaibo*, oraș și provincie în Venezuela. — 253, 255.
- Marathe*, state pe coasta de vest a Indiei. — 86.
- Maraton*, localitate și podiș în Grecia. — 8, 10, 79.
- Marchfeld*, deal la est de Viena. — 69, 70, 72.
- Marea Baltică*. — 100, 184.
- Marea Britanie*. — 297, 406.
- Marea Caspică*. — 122.
- Marea Mediterană*. — 18, 107—111, 406.
- Marea Nordului*. — 111, 186, 406.
- Marengo*, localitate în Italia superioară, la est de Alessandria. — 104, 149, 258.

- Margarita*, insulă lângă coasta Venezuelei. — 246, 247, 251.
- Marignano (Melegnano)*, localitate la sud-est de Milano. — 32, 212.
- Marna*, afluent al Senei. — 199—202.
- Maroc*. — 107.
- Marsilia*. — 154.
- Marston Moor*, localitate în Anglia lângă York. — 326.
- Martos*, oraș la est de Cordoba. — 210.
- Maturin*, provincie în Venezuela. — 246.
- Meaux*, oraș la sud-est de Paris. — 203.
- Mecklenburg*. — 179.
- Mecklenburg-Schwerin*, în trecut mare ducat. — 189.
- Medina de Rioseco*, oraș în nordul Spaniei lângă Valladolid. — 149.
- Meissen*. — 195.
- Mella*, afluent al râului Oglio în Italia superioară. — 301, 303.
- Menegal*, pas în Kabilia. — 151.
- Merseburg*. — 322.
- Méry*, oraș în nordul Franței la nord-vest de Troyes. — 202, 205.
- Metz*. — 151.
- Meuse (Maas)* — 298.
- Mexic*. — 168, 254, 347.
- Mézières*. — 364.
- Middlesex*, comitat în Anglia. — 726.
- Milano*. — 104, 173.
- Mincio*, afluent al Padului. — 515.
- Mitidja*, localitate la sud de Alger. — 109.
- Möckern*, localitate la nord-vest de Leipzig. — 196.
- Modena*, oraș în Italia. — 536.
- Modlin* (azi *Novo-Gheorghievsk*). — 546.
- Mohadia*, lângă Bône în Algeria. — 210.
- Mohrungen*, localitate lângă Kalinigrad. — 175.
- Mojaisk*, oraș la vest de Moscova. — 275—278.
- Moldava (Vltava)*. — 551.
- Moldova*. — 26, 147.
- Mollwitz (Molujowice)*, localitate la sud-est de Wrocław. — 38, 327.
- Mompo*, oraș pe fluviul Magdalena din Columbia. — 251.
- Monbazon*, localitate la sud de lacul Garda. — 155.
- Mondovi*, oraș în Italia superioară, la sud-vest de Alessandria. — 103.
- Mont Cenis*, munte și trecătoare în Alpi. — 577.
- Montecal*, oraș în Venezuela la sud-vest de San Fernando. — 251.
- Montereau*, oraș pe Sena. — 202.
- Montmirail*, oraș la sud-vest de Reims. — 200, 201.
- Moravia*. — 550, 570, 571.
- Morschheim*, localitate la nord-vest de Worms. — 190.

- Moscova*. — 91, 101, 105, 179, 275, 280
- Moscova*, riu. — 275.
- Mosela*, riu în Franța. — 197.
- Mostaganem*, oraș în Algeria, la nord-est de Oran. — 115.
- Mühlhausen*, oraș situat la nord-est de Erfurt. — 190.
- Mulde*, afluent al Elbei. — 194.
- München*. — 431.
- Munnipoor (Manipur)*, stat vasal indo-britanic în Indochina. — 304.
- Münster*. — 190.
- Muntenia*. — 146, 565.
- Munții Metalici*. — 193.
- Munții Pădurea Neagră*. — 498.
- Mur*, afluent al Dravei. — 69.
- Murten*. — 450—452, 455.
- Mykale (Samsun Dag)*, ținut muntos pe coasta de vest a Asiei Mici. — 8.
- N**
- Namur*, oraș în sudul Belgiei. — 299.
- Nancy*. — 482.
- Napoli di Romania (Nauplia)*, port în Grecia. — 356.
- Narev*, afluent al Bugului. — 122.
- Naseby*, localitate la est de Coventry. — 326.
- Naumburg*. — 174.
- Navarino*. — 543.
- Neapole*. — 46.
- Nebel*, afluent al Dunării. — 273.
- Neisse*, afluent al Kaczavei (Polonia). — 193.
- Netze (azi Notéc)*. — 551.
- Neuchâtel (Neuenburg)*, oraș și canton în Elveția. — 106.
- Neuenburg* — vezi *Neuchâtel*.
- Neuwied*. — 632.
- New York*. — 434, 458.
- Niebla*, localitate la sud-vest de Sevilla. — 210.
- Niedercrayn*. — 193.
- Niemen*. — 121, 258.
- Niemirov*, localitate în Ucraina. — 542.
- Nil*. — 5, 84.
- Nimègue (Nijmegen)*, oraș în Gelderland. — 299.
- Ninive*, în antichitate, capitala Asiriei. — 348.
- Nisa*. — 454, 573, 574.
- Nogent-sur-Seine*, oraș la sud-est de Paris. — 200, 202.
- Norte (Pueblo-del)*, localitate pe coasta de nord a insulei Marșarita. — 247.
- Norvegia*. — 178—180.
- Noua Granadă* — vezi *Columbia*.
- Noua Zeelandă*, grup de insule în Oceanul Pacific. — 347.
- Novara*, oraș la vest de Milano. — 324.

- Noua Scoție*, provincie în sud-estul Canadei. — 313.
- Numidia*, în antichitate, țară în Africa de Nord. — 25.
- Nürnberg*. — 510.
- Nyon*. — 614.
- O
- Oceakov*, port la vărsarea Niprului. — 121.
- Oceanul Atlantic*. — 406.
- Oceanul Indian*. — 83, 304.
- Oceanul Pacific*. — 493.
- Ocumare*, oraș în Venezuela, la sud-est de Caracas. — 247.
- Odenwald*. — 444.
- Odesa*. — 430.
- Ofanto (Aufidus)*, râu în Italia. — 321.
- Ofen* — vezi *Buda*.
- Okana*, oraș în Columbia. — 225, 254.
- Olanda*. — 33, 145, 184, 189, 197, 214, 273, 324, 356, 359, 389.
- Oldenburg*. — 567.
- Oran*, port și provincie în Algeria. — 109, 116, 117, 238.
- Ordal*, localitate în nord-estul Spaniei, între Barcelona și Villafranca. — 237.
- Orebro*, oraș la vest de Stockholm. — 177, 179.
- Orinoco (Rio Orinoco)*, fluviu în Venezuela. — 249.
- Orkney*, grup de insule la nord de Scoția. — 186.
- Orthez*, oraș în sud-vestul Franței la est de Bayonne. — 314.
- Ostende*. — 643.
- Oșmiani*, oraș la sud-est de Vilna. — 121.
- Ostrolenka*, oraș la nord de Varșovia. — 145.
- Ouarsenis*, masiv în Munții Atlas. — 107.
- Ouen*, St., localitate în nord-estul Franței, la sud de Châlons. — 200.
- Oulchy-le-Château*, localitate la vest de Reims. — 201, 203.
- Oulchy-la-Ville* — vezi *Oulchy-le-Château*. — 201, 203.
- Ourcq*, afluent al râului Marne. — 203.
- Oxford*. — 206.
- Oxus (Amu-Daria)*, fluviu în Asia Mică. — 18.
- Oyarzun*, oraș în nordul Spaniei, la sud-est de San Sebastian. — 281, 282.
- P
- Pad*. — 515.
- Padoung*, provincie în Birmania. — 309.
- Palatinat*. — 190.
- Pampatar*, port în insula Margarita la Marea Caraibilor. — 247.
- Pamplona*, oraș în Columbia. — 251, 281.
- Panama*. — 254.

- Paris*. — 77, 116, 128, 129, 145, 151—155, 176—177, 180, 192, 197, 199—207, 237, 241, 370.
- Parma*. — 536.
- Paropamisus*, masiv muntos în Afganistan. — 84.
- Parthe*, afluent al râului Pleisse. — 196.
- Pasto*, oraș în Columbia, la sud-vest de Bogota. — 245, 253.
- Pau*, oraș în sud-vestul Franței, la sud-est de Bayonne. — 151, 172.
- Pavia*, oraș la sud de Milano. — 33, 64, 389.
- Pegu*, capitala provinciei birmane cu același nume. — 304, 310.
- Peña de Haya*, munte în Spania, la vest de Bidassoa. — 282.
- Peninsula Iberică*. — 313.
- Persia (Iran)*. — 83, 86, 122, 315.
- Peru*. — 187, 188, 253, 254.
- Perugia*, oraș în Italia centrală. — 30.
- Peshawar*, oraș la sud-est de Kabul. — 84, 86, 87, 91.
- Peschiera*. — 369.
- Pesta*, parte din orașul Budapesta. — 146, 287, 290.
- Petersberg*, localitate la nord de Halle. — 196.
- Petersburg*. — 122, 179.
- Philippeville*, oraș pe coasta Algeriei. — 117.
- Picardia*. — 389.
- Piemont*, provincie în Italia superioară, în trecut ducăt. — 155.
- Pirinei*. — 149.
- Pirmasens*, oraș în provincia Palatinat. — 222.
- Pistoia*, oraș la nord-vest de Florența. — 30.
- Piacenza*, oraș la sud-est de Milano. — 320.
- Plateea*, în antichitate oraș în Beoția. — 8, 10, 14, 79.
- Plombières*. — 559.
- Poitiers*, oraș în vestul Franței, la sud de Tours. — 28, 79, 322.
- Polonia*. — 29, 32, 54, 101, 144—146, 237.
- Polonia rusească*. — 144.
- Pomerania (azi Pomorze)*. — 189, 191.
- Pomerania suedeză*. — 178.
- Pontecorvo*, oraș la nord-vest de Neapole. — 176.
- Port-au-Prince*, capitala insulei Haiti. — 247.
- Portsmouth*, port în Anglia. — 291, 368.
- Portugalia*. — 145, 313, 314.
- Posen (azi Poznan)*. — 369.
- Pozzolo*, localitate la nord de Mantua. — 155.
- Praga*. — 551.
- Praissac*, localitate în sudul Franței. — 149.
- Prausnitz (azi Prusico)*, localitate în Silezia, la sud-vest de Legnice. — 192.

- Preussisch-Eylau* (azi *Bagrationowsk*). — 100, 123, 149.
- Principatele dunărene* — vezi *Moldova* și *Muntenia*. — 26, 146.
- Prome*, oraș pe fluviul Irrawaddy în Birmania. — 308.
- Prüm*, localitate în Germania. — 441.
- Provinciile renane*. — 430, 574.
- Prusia*. — 36, 46—48, 54, 145, 174, 190—191, 210, 237, 326, 332, 364, 368, 402—403.
- Prusia orientală*. — 100.
- Prusia renană* sau *Provincia renană*. — 126.
- Prut*, afluent al Dunării. — 100.
- Puerto Cabello*, port în Venezuela. — 241, 243, 244—245, 252—254.
- Pultusk*, oraș la nord-est de Varșovia. — 122.
- Punjab*, ținut în nord-vestul Indiei. — 83, 86, 87.
- Puno*, capitala departamentului cu același nume din Peru. — 188.
- Puy Guillaume*, localitate în Franța, departamentul Puy-de-Dôme. — 210.
- Q
- Quilca*, oraș în Peru, departamentul Arequipa. — 188.
- Quito*, capitala Ecuadorului. — 245.
- R
- Raab*. — 628.
- Ramerupt*, localitate în nord-estul Franței, la sud de Châlons-sur-Aube. — 199.
- Ratekau*, localitate la nord de Lübeck. — 175, 191.
- Rastatt*, oraș la nord de Baden-Baden. — 173.
- Regensburg*. — 69, 105.
- Reichenbach*, oraș la vest de Görlitz. — 192.
- Reims*, oraș în nord-estul Franței. — 202—205.
- Renty*, localitate în nord-vestul Franței, la sud-est de Boulogne. — 213.
- Rimaszombat* (azi *Rimavska Sobota*). — 628.
- Rimini*. — 212.
- Rin*. — 26, 166.
- Rinul inferior*, denumirea Rinului de la Colonia în jos. — 273.
- Rinul mijlociu*, denumirea Rinului de la Mainz pînă la Colonia. — 197.
- Rinul superior*, denumirea Rinului de la Basel pînă la Mainz. — 173, 197.
- Romagna*. — 544.
- România*. — 564.
- Rippach*, localitate și pas la sud de Halle. — 150.
- Rivoli*, localitate în Italia superioară, la est de lacul Garda. — 103, 149, 154.
- Roma*. — 26, 104, 177, 383.
- Ron*, fluviu în Elveția și Franța. — 156.
- Roszbach*, localitate la sud-vest de Merseburg. — 328, 337.
- Rostock*. — 189, 206.

- Roveredo (Rovereto)*, oraș la sud de Trento. — 149.
- Rügen*. — 155.
- Roermond*, oraș în Olanda. — 299.
- Rusia*. — 46, 48—49, 54, 87, 100, 105, 121, 144, 147, 157—163, 323, 403.
- Rusia Mică* — vezi *Ucraina*.
- S**
- Saale*. — 195.
- Sarre*, afluent al Moselei. — 197.
- Sahara*. — 107.
- Saint Denis*, localitate în sudul Belgiei, la nord-vest de Namur. — 298.
- Saint Etienne*. — 575.
- Saint-Dizier*, oraș în nordul Franței, pe Marna. — 205.
- Saint-Jean-d'Acre (Akka)*, port pe țărmul de est al Mării Mediterane. — 149.
- Saint-Jean-de-Luz*, oraș în sud-vestul Franței, la sud-est de Bayonne. — 281, 285.
- Salamanca*, oraș și provincie în podișul Castiliei Vechi. — 149, 314.
- Salween*, fluviu în Birmania, se varsă în Golful Martaban. — 304.
- Salzburg*. — 551.
- Samos*, insulă în apropierea coastei de vest a Asiei Mici. — 15.
- San Carlos*, oraș în Venezuela, la sud de Valencia. — 251—252.
- San Fernando*, oraș în Venezuela. — 251.
- San Marcial*, localitate în Spania, pe fluviul Bidassoa. — 282, 286.
- San Mateo*, oraș în Venezuela, la sud-est de Barcelona. — 242.
- San Pedro* — vezi *Santa Marta*.
- San Sebastian*, port în Spania. — 281, 285.
- St. Elena*, insulă în Oceanul Atlantic. — 100, 156, 174.
- Santa Marta*, port în Columbia. — 241, 245—246.
- Santander*, oraș în provincia cu același nume din Spania. — 186.
- Saragossa (Saragoza)*, oraș în nord-estul Spaniei. — 209.
- Sardinia*. — 333, 397.
- Saumur*, oraș la est de Nantes. — 103.
- Savoia*. — 454, 573, 574, 579.
- Saxonia*. — 126, 150, 193.
- Schellenberg*, munte la sud-est de Nürnberg. — 273.
- Schlatkow*, localitate la sud-est de Greifswald. — 155.
- Schleswig*. — 180.
- Schleswig-Holstein*.
- Schlettstadt*, oraș la sud-vest de Strasbourg. — 359.
- Schönbrunn*, localitate la sud-vest de Viena. — 176.
- Schweidnitz (Swidnica)*, oraș la sud-vest de Wrocław. — 191.
- Scoția*. — 65, 186, 263, 409.
- Seghedin (Szeged)*, oraș în Ungaria. — 616.

- Seistan*, ținut la granița dintre Persia și Afganistan. — 84.
- Semenovskoe*, localitate la sud de Borodino. — 221, 275, 277, 279.
- Sena*. — 199, 202.
- Senefte*, localitate la sud-vest de Bruxelles. — 298.
- Sens*, oraș la sud-est de Paris. — 128, 202.
- Serbia*. — 543.
- Sevastopol*. — 59, 63, 161, 228, 368.
- Sézanne*, oraș la sud-vest de Reims. — 200, 203.
- Sheffield*. — 722.
- Siam (Tailanda)*, regat în Indochina. — 310.
- Sibiu*. — 147.
- Sicilia*. — 405.
- Sighișoara*. — 147.
- Sigmaringen*. — 509.
- Silezia (azi Slask)*. — 29, 189—192, 323.
- Silezia poloneză*. — 189.
- Sind*, ținut pe coasta de vest a Indiei. — 83, 89.
- Siracusa*, oraș în sud-estul Siciliei. — 12, 293.
- Siria*. — 26.
- Sjaelland*, insulă din Danemarca între Marea Baltică și Kattegat. — 175.
- Smolensk*. — 101.
- Slavonia*. — 627.
- Sneek*, oraș în provincia olandeză Friesland. — 300.
- Soissons*, oraș la nord-vest de Reims. — 203, 205.
- Solli*, localitate în guvernământul Vilna. — 121.
- Sompuis*, localitate în nord-estul Franței, la sud de Châlons. — 200.
- Southampton*, oraș în Anglia. — 618.
- Spandau*. — 505.
- Spania*. — 26, 54, 109, 110, 145, 158, 185, 188, 209, 237, 241, 242, 319.
- Sparta*. — 8, 13.
- Speyer*, oraș în Palatinat. — 98.
- Splügen*, pas în Alpi. — 578.
- Sprea*. — 645.
- St. Blaise*, localitate în Elveția. — 605.
- St. Hélier*, oraș în insula Jersey. — 486.
- St. Leonard's*, localitate în Anglia. — 523.
- St. Ouen*, localitate în Franța. — 200.
- Statele Unite ale Americii*. — 168, 260, 263, 333, 336.
- Stephensworth (Stevensweert)*, oraș la vest de Roermond, în provincia Limburg. — 299.
- Stettin (azi Szczecin)*. — 179, 206.
- Stiria*. — 578.
- Stockholm*. — 172, 175, 177, 178, 181.

- Stralsund*. — 180.
- Strasbourg*. — 291, 356, 359.
- Striegau* (azi *Strzegom*), oraș la sud-vest de Wrocław. — 328.
- Stura*, riu în Italia. — 577.
- Stuttgart*. — 510.
- Suabia superioară*, ducat. — 569.
- Suedia*. — 37, 155, 175—182, 195.
- Suez*. — 537.
- Suleiman*, munți care formează granița între India și Afganistan. — 84.
- Sutlej*, afluent al Indului. — 18.
- Sveaborg*, fortăreață la Golful Finic. — 161, 163, 178, 414.
- T
- Tabasko*, stat în Mexic. — 347.
- Taina*, fluviu în vestul Algeriei. — 238.
- Tagliamento*, fluviu în Italia superioară. — 173.
- Tamisa*, fluviu. — 645.
- Tarnów*, oraș la est de Cracovia. — 144.
- Tarragona*. — 237.
- Tesin*, localitate la sud-est de Kabul. — 92.
- Tesalia*, provincie în nordul Greciei. — 11, 23.
- Termopile*, strâmtoare în Grecia. — 8, 79.
- Thonon*. — 601.
- Thorn* (azi *Torun*), oraș la Vistula. — 101, 175.
- Thurgau*, canton în Elveția. — 511.
- Tibet*. — 304.
- Ticino*, canton în Elveția. — 319.
- Ticino* (*Tessin*), afluent al Padului. — 319.
- Ticinus* — vezi *Ticino*.
- Tilsit* (azi *Sovietsk*). — 175.
- Timișoara*. — 147.
- Tiperah*, stat în Bengal. — 304.
- Tirol*. — 69, 301.
- Tlemcen* (*Tlemsen*), oraș în Algeria, la sud-vest de Oran. — 109, 115.
- Tongo*, oraș în Birmania pe fluviul Sittang. — 308.
- Torgau*. — 291.
- Torino*. — 154, 356.
- Torres Verdas*, oraș la nord-vest de Lisabona. — 373.
- Tortosa*, oraș la sud-vest de Tarragona. — 237.
- Toscana*, provincie în Italia centrală. — 30.
- Toulon*. — 156.
- Toulouse*. — 314.
- Trachenberg* (azi *Zmigrod*), oraș la nord-vest de Wrocław. — 180, 191.
- Trannes*, localitate în nord-estul Franței, la nord-vest de Bar-sur-Aube. — 198.
- Transilvania*. — 146, 147.

Trarbach, oraș pe Mosela. — 299.
Trebia, afluent al Padului. — 320.
Trebisonda (Trabson). — 621.
Trier. — 439.
Trilport, localitate la est de Paris. — 200.
Troia (Ilion), în antichitate oraș în nord-vestul Asiei Mici pe coasta Mării Egee. — 295.
Troyes, oraș în nord-estul Franței, la sud-vest de Châlons. — 199, 202.
Trujillo, oraș în Venezuela, la sud-vest de Caracas. — 252.
Tunis. — 107.
Tunja, oraș și provincie în Columbia. — 250.
Turcia. — 37, 390.

T

Țarevo-Zaimișce, localitate între Gjatsk și Borodino. — 276.

U

Ucraina. — 332.
Udine, oraș în Italia superioară. — 173.
Ulm. — 105, 359, 369.
Umea, oraș suedez pe coasta Golfului Botnic. — 100.
Unai, pas în Afganistan lângă satul Khurd-Kabul, la sud-est de Kabul. — 91.
Ungaria. — 32, 147, 288—289, 331, 391.

Urdax, oraș în nordul Spaniei, la est de Bidassoa. — 285.
Urogne (Urrugne), oraș în sud-vestul Franței, la sud de Bayonne. — 286.
Ulița, localitate lângă Borodino. — 275, 276.

V

Valea Moselei. — 197.
Valencia, capitala provinciei Carabobo din Venezuela. — 245, 247, 252, 253.
Valladolid, oraș la nord-vest de Madrid. — 149.
Var, fluviu în Franța. — 156.
Vardö, insulă în nordul Norvegiei. — 312.
Varna, oraș la Marea Neagră. — 67.
Varșovia. — 128, 145.
Vauchamp, localitate la sud-vest de Reims. — 201.
Vaucouleurs, oraș la sud-vest de Toulouse. — 197.
Vaud, canton în Elveția. — 614.
Vendée, regiune din Franța la țărmul Oceanului Atlantic. — 103, 174.
Veneția. — 303.
Venezuela. — 241, 242, 244, 247, 249, 254—255.
Venloo, oraș la sud de Nimègue. — 299.
Vera, oraș în nordul Spaniei. — 281, 282, 285.
Verona, oraș și provincie în Italia superioară. — 302, 353, 369, 373.

- Versailles*. — 103.
- Vertus*, oraș în nord-estul Franței, la sud-vest de Châlons. — 200.
- Vesle*, afluent al râului Aisne. — 203.
- Via Mala*. — 578.
- Viena*. — 69, 125—128, 146, 173, 176, 287, 365.
- Vieux-Maison-le-Vidame*, localitate în nord-estul Franței, la sud de Château-Thierry. — 200.
- Viffort*, localitate în nord-estul Franței, la sud-vest de Châlons. — 201.
- Világos*. — 627.
- Villafranca*. — 536, 538, 572.
- Vilna (Vilnius)*. — 121.
- Vistula*. — 546.
- Vitry*, oraș în nord-estul Franței, la sud-est de Châlons. — 205.
- Vittoria*, oraș în Spania, la sud-est de Bilbao. — 242, 243, 281, 314.
- Voivodina*. — 627.
- Volinia* — gubernie în vestul Rusiei. — 332.
- Voina*, râu și defileu situat la vest de Borodino. — 278.
- Volta*, fluviu în Italia superioară. — 154.
- Vosgi*. — 197.
- Wagram*, localitate la nord-est de Viena. — 169, 175, 221, 236, 342.
- Wahlstatt* (azi *Legnickie Pole*), oraș la sud-est de Legnice. — 323.
- Walcheren*. — 149.
- Wartenburg*, localitate lângă Merseburg. — 194.
- Washington*. — 719.
- Waterford*, comitat pe coasta de sud-est a Irlandei. — 314.
- Waterloo*, localitate la sud de Bruxelles. — 71, 76—79, 102, 156, 160, 206, 340, 342, 344.
- Weidenthal*, localitate la sud-vest de Speyer. — 190.
- Weissenburg*, oraș la vest de Karlsruhe. — 373.
- Weissenfels*. — 196.
- Wettin*, oraș la nord-vest de Halle. — 195.
- Wijkel*, oraș în provincia olandeză Friesland. — 300.
- Winchester*, oraș la sud-vest de Londra. — 297.
- Wittenberg*. — 195, 291.
- Wola*, localitate la sud-vest de Varșovia. — 145.
- Wolgast*. — 179.
- Woolwich*, oraș lângă Londra. — 270.
- Worcester*, oraș la sud de Birmingham. — 297.
- Württemberg*. — 278.
- Würzburg*. — 328.

W

Wachau, localitate la sud de Leipzig. — 342.

Y

Yères, afluent al Senei — 202.

Z

Zab (în antichitate Gaetulia), regiune în Algeria. — 109.

Zareh (*Gand-i-Zirreh*) lac în Afganistan. — 84.

Zoatcha, oraș în Algeria, la sud de Biskra. — 117.

Zodock, localitate lângă Borodino. — 278.

Zorndorf. — 344.

Zürich. — 454.

Indice bibliografic

cuprinzînd lucrările menționate de Marx și Engels

La lucrările citate de Marx și Engels au fost indicate, în măsura în care acest lucru a putut fi stabilit, edițiile presupuse că ar fi fost folosite de ei. În unele cazuri, în special acolo unde izvoarele bibliografice nu sînt precizate, nu se menționează ediția. Legile și documentele sînt indicate numai atunci cînd se citează din ele. Unele izvoare n-au putut fi identificate.

I. Opere și articole ale unor autori cunoscuți și anonimi

About, Edmond : La Prusse en 1860. Paris 1860. — 562, 737.

Allgemeines Theater-Lexikon oder Encyklopädie alles Wissenswerthen für Bühnenkünstler, Dilettanten und Theaterfreunde... hrsg. von R. Blum, K. Herlossohn, H. Marggraff. Bd. 1 Altenburg und Leipzig 1839. — 126.

Arrianus, [Flavius] : Arriani nicomediensis expeditionis Alexandri. Lib. 7. Lipsiae 1798. — 166.

Bacon, Roger : Epistolae Fratris Rogerii Baconis, de secretis operibus artis et naturae, et nullitate magiae. Hamburg 1618 (vezi și adn. 206). — 209.

[Bamberger, Ludwig :] Juchhe nach Italia ! Bern u. Genf. 1859. — 651.

Bazancourt, [César-Lecat,] baron de : L'expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol. Chroniques de la guerre d'orient. 5e éd. T. 1. Paris 1857. — 564.

Bem, Joséf : Erfahrungen über die Congrevschen Brand-Raketen bis zum Jahre 1819 in der Königl. Polnischen Artillerie gesammelt und an Seine Kaiserliche Hoheit den Grossfürsten Constantin, General en Chef aller Königl. Polnischen Truppen, berichtet. Hrsg. von M. Schuh. Weimar 1820. — 144.

Bernhardi, Theodor von : Denkwürdigkeiten aus dem Leben des kaiserl. russ. Generals von der Infanterie Carl Friedrich Grafen von Toll. Bd. 2, Leipzig 1856 (vezi și adn. 69 și 258). — 280.

Berthier, [Louis-Alexandre]: Mémoires du Maréchal Berthier, prince de Neuchâtel et de Wagram, Major-Général des Armées Françaises. 1er p. Paris 1827. — 106.

Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Übers. Martin Luthers. — Buch des Propheten Hesekeiel 21 ; 26 (vezi și adn. 6). — 7.

— 4. Buch Mose 1 ; 2 (vezi și adn. 265). — 295.

Biringoccio, Vannuccio: Pirotechnia. o. O. 1558. — 213.

Blücher's Kampagne-Journal der Jahre 1793 und 1794. Hrsg. von Emil Knorr. Hamburg 1866. — 190.

Bluntschli, [Johann Kaspar]: Die Kommunisten in der Schweiz nach den bei Weitling vorgefundenen Papieren. Wörtl. Abdr. d. Kommissionalberichtes an d. H. Regierung d. Standes in Zürich. Zürich 1843 (vezi și adn. 394). — 480.

Böckh, August: Die Staatshaushaltung der Athener. 4 Bücher. Bd. 1. Berlin 1817. — 12.

Bolívar, [Simon]: Choix de lettres discours et proclamations. Préf. de L. Vallenilla Lanz et C. Parra Perez trad. de l'espagnol par Charles V. Aubrun. Paris o. J. — 241.

Bonaparte, Napoléon-Louis: Des idées napoléoniennes. Paris 1839 (vezi și adn. 507). — 559.

Bonierius, [Ulrich]: Der Edel Stein. Aus Handschriften berichtet u. mit e. Wörterbuche vers. von George Friedrich Benecke. Berlin 1816. — 594.

[Borkheim, Sigismund Ludwig:] Napoleon III. und Preussen. Antwort eines deutschen Flüchtlings auf „Preussen in 1860“ von Edmond About. London 1860 (vezi și adn. 612). — 738.

Bourrienne, [Louis-Antoine Fauvelet de]: Mémoires de M. Bourrienne, Ministre d'État ; sur Napoléon, le Directoire, le Consulat, l'Empire et la Restauration, T. 1, 8, 10. Paris 1829 (vezi și adn. 117). — 129.

British and Foreign State Papers. 1821—1822. Compiled by the... Foreign Office. London 1829. — 253.

— 1829—1830. Compiled by the... Foreign Office. London 1832. — 255.

Büchner, Louis: Kraft und Stoff. Empirisch-naturphilosophische Studien. Frankfurt a. M. 1855 (vezi și adn. 390). — 472, 506.

Byron, George Gordon Noël, Lord: Don Juan. — 480.

— Grabschrift.

Calderón de la Barca, Pedro: Las comedias. Leipsique 1829. — 428.

Camoëns, Luis de: Luslada. o.O.u.J. (vezi și adn. 422). — 500.

- Certaine Advertiments out of Ireland*, concerning the losses and distresses happened to the Spanish Navie, upon the west coastes of Ireland, in their voyage intended from the northerne Isles beyond Scotland, towards Spaine. London 1588. — 186.
- Cicero, M[arcus] Tullius*: Orationes in Catilinam. Recog. et selectam diversarum lectionum notationem adiecit Christianus Godofr. Schütz. Lipsiae 1815. — 469.
- Clausewitz, Carl von*: Vom Kriege. Hinterlassenes Werk. Th. 2. Berlin 1833. — 258.
- Coehoorn, M[enno]*: Nieuwe Vestinbouw. Leeurwarden 1685. — 299.
- Conde, J. A.*: Historia de la dominación de los Arabes en España, sacada de varios manuscritos y memorias arabigas, por el doctor don José Antonio Conde. T. I—III. Madrid 1820 bis 1821. — 209.
- [*Cormantaigne, Louis de*]: Architecture militaire, ou l'art de fortifier. Par M.*** [d.i.Louis de Cormantaigne]. 1er p. Alahaye 1741. — 96.
- Correspondence respecting the affairs of Italy. January to May 1859*. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty. 1859. London 1859 (vezi și adn. 462). — 578.
- Dante Alighieri*: Die Göttliche Komödie. — 450, 475, 476, 501.
- Dolgoroukow, Pierre*: La vérité sur la Russie. Paris 1860. — 541.
- Ducoudray Holstein*: Histoire de Bolivar. T. 12. Paris 1831. — 244, 256.
— *Memoirs of Simon Bolivar, President Liberator of the Republic of Colombia; and of his principal generals*. In 2 vols. Vol. 2. London 1830 (vezi și adn. 235). — 244, 256.
- Engels, Friedrich*: Die deutsche Reichsverfassungskampagne. In: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Hamburg 1850. — 497.
— Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. Leipzig 1845. — 491.
— Po und Rhein. Berlin 1859. — 515.
— Savoyen, Nizza und der Rhein. Berlin 1860. — 515.
- Espeditio Hispanica in Angliam*. Vera Discriptio. A.D. 1588. — 183.
- Fallmerayer, Jakob Philipp*: Fragmente aus dem Orient. Stuttgart u. Tübingen 1845. — 514.

- Fischart, Johann* : Geschichtklitterung und Aller Praktik Grossmutter. In : Scheible, J. : Das Kloster. Weltlich und geistlich. Bd. 8. Stuttgart 1847. — 471.
- Florez, José Segundo* : Espartero. Historia de su vida Militar y Política y de los grandes Sucesos contemporaneos. Segunda edicion. T. 1—4. Madrid 1844—1845. — 188.
- La foi des traités, les puissances signataires et l'Empereur Napoléon III.* Paris 1859. — 540.
- Frederic al II-lea* : Die Werke Friedrich des Grossen. In deutscher Übers. 10 Bde. Bd. 6. Hrsg. von Gustav Berthold Volz, dt. von Friedrich v. Oppeln-Bronikowski. Berlin 1913 (vezi și adn. 291). — 327.
- Goethe, Johann Wolfgang von* : Faust. — 472.
- Mignon. In : Wilhelm Meisters Lehrjahre. — 475.
- Görgey, Arthur* : Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849. 2.Bd. Leipzig 1852. — 288.
- Grillparzer, Franz* : Die Ahnfrau (vezi și adn. 454). — 520.
- Hall, Edward* : The Union of the Noble and Illustre Famelies Lancastre and York. London 1542. — 64.
- Heine, Heinrich* : Die Heimkehr. — 637.
- Reisebilder — 582.
- Herodot* : Neun Bücher der Geschichte, 7 Buch. — 8.
- Hippisley, G.* : A Narrative of the Expedition to the Rivers Orinoco and Apuré, in South America. London 1819. — 257.
- [Hope, Thomas] Anastasius* : or, memoirs of a Greek ; written at the close of the eighteenth century. In 3 vols. Vol. 1. London 1819. — 314.
- Horatius, Flaccus Q[uintus]* : Opera omnia. Recensuit et illustr. Fridericus Guil. Doering. T.2 Lipsiae 1824. — 616.
- Hoyer, J[ohann] G[ottfried]* : Allgemeines Wörterbuch der Artillerie. 2 Bde., jeder in 2 Abth. Tübingen 1804—1812. — 220.
- Hugo, Victor* : Napoléon le petit. 2e éd. Londres 1852. — 591.
- [Karamzin] История Государства Россiиского. Т.ХI. Сяб. 1835—541.*
- Klapka, Georg* : Memoiren. April bis Oktober 1849. Original-Ausg. Leipzig 1850. — 288.

- Kossuth, Louis* : L'Europe, l'Autriche et la Hongrie. 2e éd. augmentée. Bruxelles 1859. — 565.
- Kurz, Heinrich* : Geschichte der deutschen Literatur mit ausgewählten Stücken aus den Werken der vorzüglichsten Schriftsteller. 5. Aufl. Bd. 1. Leipzig 1869. — 586.
- La Guéronnière, Louis de* : L'Empereur Napoléon III et l'Italie. Nouvelle éd. Paris 1859. — 583.
- Lapinski, Theophil* : Feldzug der Ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849. Selbsterlebtes. Hamburg 1850. — 617.
- [*Lévy, Armand* :] L'Empereur Napoléon III et les principautés Roumaines. Nouvelle éd. Paris 1858. — 583.
- [*Lommel, Georg* :] Das Centralfest der Deutschen Arbeiterbildungsvereine in der Westschweiz. (Lausanne 1859) Genf 1859. — 469, 470.
- Die Schiller-Feier in Genf. Nebst einem Nachtr. enthaltend die diesjährige Todtenfeier für Robert Blum. Genf 1859. 472, 474, 475.
- Das Ludwigslied*. In : Hausschatz der Volkspoésie. Sammlung der vorzüglichsten und eigenthümlichsten Volkslieder aller Länder und Zeiten in metrischen dt. Uebers. Besorgt u. hrsg. von O.L.B. Wolff. Leipzig 1846 (vezi și adn. 496). — 554.
- Machiavelli, Nicolo* : I sette libri dell'arte della guerra. o. O. 1550. — 212.
- Marx, Karl* : Der 18te Brumaire des Louis Napoleon. In : Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften. New York 1852. H. 1. — 434.
- Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Basel 1853 (vezi și adn. 363). — 449, 452, 456—460, 465, 467, 481.
- Misère de la philosophie. Réponse a la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris, Bruxelles 1847. — 491.
- Palmerston and Poland. London 1853 (vezi și adn. 447). — 539.
- Der Ritter vom edelmüthigen Bewusstsein. New York 1854. — 465, 484, 485.
- Marx, Karl, und Friedrich Engels* : Manifest der Kommunistischen Partei. London 1848. — 481, 489—492.
- Miller, John* : Memoirs of General Miller, in the service of the Republic of Peru. 2nd ed. In 2 vols. Vol. 1. London 1829 (vezi și adn. 246). — 257.
- Morla, Tomás de* : Tratado de artilleria. Divido en quatro tomos. T. 1—3. Segovia 1784—1786. — 219, 220.

- Mülling, [Friedrich Ferdinand Karl]*: Passages from my life, together with memoirs of the campaign of 1813 and 1814. London 1853 (vezi și adn. 190). — 192.
- Napler, W[illiam] F[rancis] P[atrick]*: History of the war in the Peninsula and in the south of France, from the year 1807 to the year 1814. New ed., rev. by the author. Vol. 3. London o.J. — 330.
- Napoleon I*: Correspondance inédite officielle et confidentielle de Napoléon Bonaparte avec les cours étrangères, les princes, les ministres et les généraux français et étrangers, en Italie, en Allemagne et en Égypte. Paris 1819. — 562, 563.
- Correspondance de Napoléon Ier publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. T. 24. Paris 1868. — 144.
- Paravey, [Charles Hippolyte de]*: Mémoire sur la découverte très ancienne en Asie et dans l'Indo-Perse de la poudre à canon et des armes à feu. Paris 1850. — 208.
- Paz Salas, Pedro de*: La Felicissima Armada que el Rey Don Phelipe nuestro Señor mando juntar en el Puerto de Lisboa. Relación sumario de los nauios. Lisboa 1588. — 183.
- Persius, A[ulus] Flaccus*: Satirarum liber. Ex. recensione Caroli Friderici Hermanni. Lipsiae 1881. — 616, 647.
- Petétin, Anselme*: De l'annexion de la Savoie. Paris 1859. — 594.
- Pindar, Peter*: The works of Peter Pindar, Esq. [d.i. John Wolcot]. In 3 vols. Vol. 1. London 1797 (vezi și adn. 422). — 500.
- Plümicke, J.C.*: Handbuch für die Königlich Preussischen Artillerie-Offiziere. Entworfen. Th.1. Das Materielle der Artillerie. Berlin 1820. — 465.
- La politique anglaise*. Paris 1860. — 575.
- Pope, Alexander*: The poetical works. Complete in 2 vols. To which is prefixed the life of the author. Vol. 2. London 1821. — 638—639.
- [Principe, M. A./ Giron, R./ Satorres, R./ Ribot, A.]* Espartero: Su pasado, su presente, su porvenir. Por la redaccion de el espectador y el tio Camorra. Madrid 1848. — 188.
- Rademacher, Johann Gottfried*: Rechtfertigung der von den Gelehrten misskannten, verstandesrechten Erfahrungsheillehre der alten scheidekünstigen Geheimärzte und treue Mittheilungen des Ergebnisses einer 25jährigen Erprobung dieser Lehre am Krankenbette. 2. Ausg. Bd. 1. Berlin 1846 (vezi și adn. 342). — 433.
- Roche-Aymon*: De la cavalerie, ou des changements nécessaires dans la composition, l'organisation et l'instruction des troupes à cheval. 1ère p. Paris 1828. — 333.

- Rouvroy, Friedrich Gustav* : Vorlesungen über die Artillerie zum Gebrauch der Königl. Sächs. Artillerie-Akademie. Th. 1—3. Dresden 1811—1814. — 220.
- Šafařík, Pavel Josef* : Slovanský národopis. 2. vydání. V. Praze 1842 (vezi si adn. 494). — 551.
- Saint-Remy, [Pierre] Surirey de* : Mémoires d'artillerie. Recueillis. T. 1—2. Paris 1697. (vezi și adn. 215). — 217.
- Sallustius, Gajus Sallustius Crispus* : Der Jugurthinische Krieg (vezi și adn. 25). — 21.
- Scharnhorst, G[erhard] von* : Handbuch der Artillerie. Aufgesetzt. Bd. 1—3. Hannover 1804 bis 1814. — 219.
- Handbuch für Offiziere, in den anwendbaren Theilen der Kriegeswissenschaften. Erster Theil von der Artillerie. Hannover 1787. — 219
- Schiller, Friedrich von* : Don Carlos, Infant von Spanien. — 661.
- Der Jüngling am Bache. — 440.
- Wilhelm Tell. — 448, 502.
- Shakespeare, William* : König Heinrich der Vierte. — 429, 438, 447, 448, 456, 460, 528.
- Ende gut, alles gut. — 440.
- Hamlet, Prinz von Dänemark. — 516, 647.
- Der Kaufmann von Venedig. — 647.
- Liebes Leid und Lust. — 676.
- Macbeth. — 440.
- König Richard der Dritte. — 439.
- Sommernachtstraum. — 435.
- Simon, Edouard* : Un tableau de moeurs politiques en Allemagne. Le procès de M. Vogt avec la gazette d'Augsbourg. In : Revue Contemporaine. 9e année. 2e série. T.13. 48e de la collection. Paris 1860. — 442, 494, 512, 513.
- Stern, Daniel* : Histoire de la révolution de 1848. Paris 1850. — 239.
- Sterne, Laurence* : The life and opinions of Tristram Shandy, gentleman Leipzig 1849. — 647.
- Struensee, Karl August* : Anfangsgründe der Artillerie. Liegnitz 1760 — 219.

- [Szemere, Bertalan (Bartolomeu)]**: La question hongroise (1848—1860). Par Barthélemy de Szemere. Paris 1860. — 562.
— Hungary, from 1848 to 1860. By Bartholomew de Szemere. London 1860. — 549.
- Tempelhof, [Georg Friedrich von]**: Le bombardier prussien ou du mouvement des projectiles en supposant la résistance de l'air proportionnelle au carré des vitesses. Berlin 1781. — 219.
- Turquan, Joseph**: Une illuminée au XIXe siècle (la baronne de Krudener) 1766—1824. Paris o.J. — 538.
- [Urquhart, David]**: The new hope for Poland. London 1855. Tucker's political fly-sheets. Vol. 2. No. 1. — 548.
- Vega, Georg**: Praktische Anweisung zum Bombenwerfen mittelst dazu eingerichteter Hilfstafeln. Wien 1787. — 220.
- Vegetius, Flavius Renatus**: Anleitung zur Kriegswissenschaft an den Kayser Valentinian, in fünf Büchern. Aus dem Lateinischen übers. u. erl. von R.M[einecke] Halle 1800. — 27.
- Venedey, Jakob**: Pro domo und Pro patria gegen Karl Vogt. Hannover 1860 (vezi și adn. 388). — 471, 521.
- Vogt, Karl**: Mein Prozess gegen die Allgemeine Zeitung. Genf 1859 (vezi și adn. 337). — 425, 428, 434, 438, 446, 448, 450, 465, 466, 469—477, 488, 491—496, 501, 503, 509, 511—527.
— Studien zur gegenwärtigen Lage Europas. Genf und Bern 1859. — 473, 495, 509, 516, 517.
- La vraie question**. France-Italie-Autriche. Paris 1859. — 562, 573.
- Wagner, M.**: The Tricolor on the Atlas; or, Algeria and the French conquest. From the German of Dr. Wagner and other sources. By Francis Pulszky. London, Edinburgh and New York 1854 (vezi și adn. 220). — 237.
- Walther von der Vogelweide**: Die Gedichte. Hrsg. von Karl Lachmann. Berlin 1827. — 509.
- Wermuth /Stieber**: Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts. Im aml. Auftr. zur Benutzung der Polizei-Behörden der sämmtl. deutschen Bundesstaaten... dargest. Th. 1—2. Berlin 1853—1854. — 716.
- Wigand, Otto**: Conversations-Lexikon. 1. Bd. A — Baratinsky, Leipzig 1846 (vezi și adn. 91) — 107.

Yule, Henry: A narrative of the mission sent by the Governor-General of India to the Court of Ava in 1855. With notices of the country, government, and people. London 1858. — 311.

II. Periodice

Aargauer Nachrichten (vezi și adn. 537). — 605.

Abend-Post. Demokratische Zeitung. Berlin. — 433.

Abend-Zeitung. Dresden și Leipzig (vezi și adn. 105). — 126.

Allgemeine Zeitung. Augsburg (vezi și adn. 333). — 425, 439, 458, 472, 475, 511—514, 520, 524, 527, 529, 530, 531.

— din 22 iunie 1859. — 520.

— din 27 octombrie 1859. — 525, 526.

— din 9 noiembrie 1859. — 525, 526.

— din 21 noiembrie 1859. — 527.

— din 11 decembrie 1859. — 527.

— din 13 februarie 1860. — 473.

— din 1 decembrie 1860. — 754.

Augsburger Zeitung vezi *Allgemeine Zeitung*.

Baltimore Wecker. — 498, 499.

Baltische Monatsschrift. Riga. — 650.

Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung (vezi și adn. 380). — 466.

— din 28 octombrie 1853. — 466.

Berliner Militair-Wochenschrift. — 460.

Breslauer Zeitung (vezi și adn. 565). — 637, 639.

Der Bund. Berna, din 12 martie 1860. — 580.

Le Constitutionnel. Paris (vezi și adn. 525). — 587.

Correspondent vezi *Der Deutsche Correspondent*.

Courrier du Dimanche. Paris. — 732.

Criminal-Zeitung vezi *Belletristisches Journal* und *New-Yorker Criminal-Zeitung*.

The Daily Telegraph. Londra (vezi și adn. 460). — 529.

— din 15 februarie 1860. — 531.

Le Débat social. Bruxelles (vezi și adn. 605). — 729.

Der Deutsche Correspondent. Baltimore. — 498.

Deutsche Monatschrift für Politik, Wissenschaft, Kunst und Leben. Stuttgart (vezi și adn. 459). — 527.

Dresdner Zeitung. — 711.

The Economist. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper. Londra (vezi și adn. 508). — 560.

— din 15 februarie 1859. — 560.

— din 22 ianuarie 1859. — 560.

Eidgenössische Zeitung. Zürich și Berna. — 580.

L'Espérance. Geneva (vezi și adn. 538). — 606.

— din 25 martie 1860. — 606.

— din 30 mai 1860. — 607.

Frankfurter Journal (vezi și adn. 389). — 472.

The Free Press. Londra (vezi și adn. 449). — 517, 528.

— din 27 mai 1859. — 621, 723.

Der Freischütz. Hamburg (vezi și adn. 576). — 740.

Galignani's Messenger. Paris, din 22 iulie 1859. — 574.

La Gazette du Nord. Paris. — 442.

Giornale della provincia Bresciana. — 302.

The Glasgow Sentinel. — 517.

Hamburger Anzeiger. — 500

Handels-Courier vezi *Schweizer Handels-Courier*.

Hansard's Parliamentary Debates : Third Series. Vol. 157. Londra 1860 (vezi și adn. 445). — 517.

Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London (vezi și adn. 451) — 517.

Herold des Westens. Louisville. — 488.

Die Hornisse. Kassel (vezi și adn. 452). — 518.

L'Indépendance Belge. Bruxelles (vezi și adn. 539). — 613.

L'Indépendant. Geneva (vezi și adn. 368). — 454.

La Jeune Italie. — 543—544.

Journal de Constantinople (vezi și adn. 556). — 622.

Journal des Débats politiques et littéraires. Paris (vezi și adn. 541). — 608.

Journal de Genève. — 707.

Journal du tir fédéral. — 703.

Journal général de la Cour et de la Ville. Paris (vezi și adn. 143). — 153.

Kladderadatsch. Berlin (vezi și adn. 573). — 640.

Kölnische Zeitung (vezi și adn. 371). — 456, 457, 527, 528.

— din 28 februarie 1852. — 457.

— din 19 octombrie 1852. — 458.

— din 28 octombrie 1852. — 458.

Der Komet. Unterhaltungsblatt für gebildete Stände. Leipzig (vezi și adn. 105). — 126.

Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen (vezi și adn. 381). — 466.

— din 9 mai 1860, supliment. — 426.

Kreuz-Zeitung vezi *Neue Preussische Zeitung*.

Lithographierte Correspondenz. Paris. — 587.

The Manchester Guardian (vezi și adn. 609). — 734, 735.

Le Messager du Léman. Geneva. — 462.

Monatsschrift vezi *Deutsche Monatsschrift für Politik, Wissenschaft, Kunst und Leben*.

Le Moniteur universel. Paris (vezi și adn. 421). — 174, 505.

— din 13 septembrie 1799. — 174.

— din 21 ianuarie 1834. — 237.

— din 9 februarie 1859. — 559.

— din 5 martie 1859. — 560.

Le Moniteur universel, din 15 martie 1859. — 560.

— din 10 aprilie 1859. — 562.

Morgenblatt für gebildete Leser. Stuttgart și Tübingen (vezi și adn. 439). — 513.

The Morning Chronicle. Londra. — 613.

The Morning Star. Londra (vezi și adn. 450). — 517.

La Nation suisse. Geneva. — 607.

Le National. Paris (vezi și adn. 564). — 633.

Les Nationalités. Paris. — 613.

National-Zeitung. Berlin (vezi și adn. 332). — 425, 516, 528.

— din 22 ianuarie 1860. — 662—665.

— din 25 ianuarie 1860. — 662, 677, 698.

National-Zeitung vezi *Schweizerische National-Zeitung*.

Neue Deutsche Zeitung. Frankfurt pe Main (vezi și adn. 418). — 496.

Neue Hannoversche Zeitung. — 677.

Neue Oder-Zeitung. Berlin (vezi și adn. 569). — 640.

Neue Preussische Zeitung. Berlin (vezi și adn. 393). — 474, 487, 677.

Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie. Colonia (vezi și adn. 354). — 441, 475, 491, 503, 511, 667.

— din 11 august 1848. — 656.

— din 16 noiembrie 1848. — 644.

— din 29 decembrie 1848. — 504.

— din 26 ianuarie 1849. — 638.

— din 11 februarie 1849. — 506.

— din 17 februarie 1849. — 638.

— din 18 februarie 1849. — 640.

— din 10 martie 1849. — 504, 505.

— din 17 martie 1849. — 505.

— din 28 martie 1849. — 455.

— din 5 mai 1849. — 640.

— din 12 mai 1849. — 639.

— din 16 mai 1849. — 506.

— din 19 mai 1849. — 506.

Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. H. 1—5. Londra, Hamburg și New York 1850. — 496, 515.

— H. 1. — 491, 492.

Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. H. 2. — 492, 502.

— H. 4. — 497, 510.

Neue Rheinische Zeitung. H. 5/6. — 482, 493

Neue Schweizer Zeitung. Geneva, din 12 noiembrie 1859. — 588, 589.

Die Neue Zeit. Londra (vezi și adn. 451). — 517.

Neue Zürcher-Zeitung (vezi și adn. 534). — 599.

New-York Daily Tribune (vezi și adn. 441). — 514, 517.

— din 16 iunie 1858. — 622.

New-Yorker Criminal-Zeitung vezi *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung.*

New-Yorker Humorist. — 432.

The New-York Times. — 740.

Notes to the People. Londra (vezi și adn. 606). — 730.

- Nouvelliste Vaudois*. Lausanne (vezi și adn. 534). — 599.
- L'Opinion nationale*. Paris. — 613.
- La Patrie*. Paris (vezi și adn. 532). — 597.
— din 25 ianuarie 1860. — 597.
— din 27 ianuarie 1860. — 597.
- Le Patriote savoisien*. Chambéry. — 593.
- Le Pays*. Paris (vezi și adn. 545). — 609.
- Pensiero ed Azione*. Londra (vezi și adn. 495). — 622.
- The People's Paper*. Londra (vezi și adn. 446). — 517.
- The Players*. Londra. — 646, 647.
- Der Postheiri*. Solothurn. — 607.
- Prager Zeitung*. — 574.
- Preussisches Wochenblatt*. Berlin, din 9 iunie 1855 (vezi și adn. 481). — 541.
- Die Preussische Zeitung*. Berlin. — 650.
- Le Propagateur du Nord et du Pas-de-Calais*. Lille. — 607.
- Publicist*. Berlin. — 718.
- Punch, or the London Charivari* (vezi și adn. 573). — 640.
- Putnam's Monthly*. New York. — 731.
- Reform*. Hamburg (vezi și adn. 331). — 425, 473.
— din 19 noiembrie 1859. — 740.
— din 7 martie 1860. — 753.
- Republik der Arbeiter*. New York, din 27 mai 1854 (vezi și adn. 375). — 458.
- Revue contemporaine*. Paris (vezi și adn. 356). — 442, 494, 512.
- Revue de Genève et Journal Suisse* (vezi și adn. 526). — 588, 607.
— din 6 decembrie 1859. — 588.
— din 3 februarie 1860. — 598.

- Revue des deux Mondes*. Paris (vezi și adn. 540). — 607.
- Revue der Neuen Rheinischen Zeitung* vezi *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*.
- Revue européenne*. Paris (vezi și adn. 543). — 608.
- Rheinische Volks-Halle*. Colonia. — 645.
- Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*. Colonia (vezi și adn. 438). — 511.
- Rummeltipuff*. Geneva. — 431, 433.
- Sächsische Vaterlands-Blätter*, Dresden și Leipzig (vezi și adn. 107). — 126.
- Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art*. Londra (vezi și adn. 536). — 646.
- Schlesische Zeitung*. Breslau (vezi și adn. 570). — 640.
- Schweizer Handels-Courier*. Biel (vezi și adn. 338). — 428, 519, 521, 582.
— din 2 iunie 1859. — 722.
— din 8 martie 1860. — 598.
- Schweizerische National-Zeitung*. Basel (vezi și adn. 598). — 708.
- Seebblätter*. Constanța. — 455.
- The Sheffield Free Press* (vezi și adn. 449). — 517.
- Le Siècle*. Paris (vezi și adn. 524). — 587, 607.
- Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. Vol. 1—9. Frankfurt pe Main și Leipzig 1848—1849 (vezi și adn. 435). — 507.
— vol. 1. — 507.
— vol. 3. — 658.
— vol. 4. — 658.
— vol. 6. — 660.
— vol. 9. — 507, 508.
- Stimmen der Zeit*. Gotha (vezi și adn. 459). — 527.

Tablet. Londra. — 544.

Telegraph vezi *The Daily Telegraph*.

The Times. Londra (vezi și adn. 488). — 600, 619, 725.

— din 20 noiembrie 1843. — 544.

The Times din 3 februarie 1860. — 725.

The Times din 30 iunie 1860. — 576.

Tribune vezi *New-York Daily Tribune*.

Das Volk. Londra (vezi și adn. 350). — 438, 517, 520, 527.

— din 14 mai 1859. — 517.

— din 18 iunie 1859. — 520.

Volks-Zeitung. Berlin (vezi și adn. 331). — 425, 426, 473, 525.

— din 2 octombrie 1860. — 425.

Vorwärts. Leipzig. — 126.

Vossische Zeitung vezi *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*.

Weekly Mail. Londra. — 647.

Tabel de greutate, măsuri și monede

Greutăți

1 Bis (Vis)	1,650 kg
1 livră (lb) sau pfund (pound)	453,592 g

Măsuri de lungime

1 mână (hand)	10,150 cm
1 picior (foot) = 12 țoli	30,480 cm
1 iard = 3 picioare	91,439 cm
1 țol (inch) = 12 libes	2,540 cm

Măsuri de suprafață

1 acru (acre)	4 046,78 m ²
---------------	-------------------------

*Monede **

1 liră sterlină (pound sterling, £) = 20 șilingi	20,43 mărci
1 dolar (dollar, \$) = 100 cenți	4,20 mărci
1 drahmă de aur	2,175 mărci
1 drahmă de argint	0,726 mărci

* Recalcularea în mărci și pfenigi se raportează la anul 1871 (1 marcă = 1/2 790 kg aur fin).

1 groș de argint	12 pfenigi
1 rupie de aur (Indiile orientale britanice = 15 rupii de argint)	circa 30 mărci
1 rupie de argint	circa 2 mărci

florin (florean, fiorino, fl.) — monedă de aur florentină din 1252, în valoare de 3,5 g aur fin ; reprodus în Germania din 1325 sub denumirea de gulden.

Cuprins

Prefață	V—XXVIII
FRIEDRICH ENGELS. Armata	5—54
FRIEDRICH ENGELS. Adjutantul	55—56
FRIEDRICH ENGELS. Albuera	57—58
FRIEDRICH ENGELS. Alma	59—63
FRIEDRICH ENGELS. Archebuza	64—66
FRIEDRICH ENGELS. Airey	67—68
FRIEDRICH ENGELS. Aspern	69—76
FRIEDRICH ENGELS. Atacul	77 82
FRIEDRICH ENGELS. Afganistanul	83—92
FRIEDRICH ENGELS. Abatiză	93
FRIEDRICH ENGELS. Barbeta	94
FRIEDRICH ENGELS. Bastionul	95—97
FRIEDRICH ENGELS. Baionetă	98—99
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Barclay de Tolly	100—102

KARL MARX. Berthier	103—106
FRIEDRICH ENGELS. Algeria	107—118
FRIEDRICH ENGELS. Muniția	119—120
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Bennigsen	121—124
KARL MARX. Blum	125—127
KARL MARX. Bourrienne	128—129
FRIEDRICH ENGELS. Bătălia	130—134
FRIEDRICH ENGELS. Bateria	135—137
FRIEDRICH ENGELS. Bivuacul	138—139
FRIEDRICH ENGELS. Blindajul	140—141
FRIEDRICH ENGELS. Boneta	142—143
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Bem . . .	144—148
KARL MARX. Bessières	149—150
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Bosquet .	151—152
KARL MARX. Brune	153—156
FRIEDRICH ENGELS. Bomba	157—158
FRIEDRICH ENGELS. Bombardierul	159
FRIEDRICH ENGELS. Bombardamentul . . .	160—161
FRIEDRICH ENGELS. Galiota de bombardament .	162
FRIEDRICH ENGELS. Nava de bombardament .	163
FRIEDRICH ENGELS. Adăpostul împotriva bombelor	164—165
FRIEDRICH ENGELS. Podul militar	166—171

KARL MARX. Bernadotte	172—182
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Armada .	183—186
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Ayacucho	187—188
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Blücher .	189—207
FRIEDRICH ENGELS. Artileria	208—236
KARL MARX. Bugeaud	237—240
KARL MARX. Bolivar y Ponte	241—257
FRIEDRICH ENGELS. Campania	258—259
FRIEDRICH ENGELS. Căpitan	260—261
FRIEDRICH ENGELS. Carabina	262
FRIEDRICH ENGELS. Canonada	263—264
FRIEDRICH ENGELS. Mitralia	265—267
FRIEDRICH ENGELS. Proiectilul incendiar .	268—269
FRIEDRICH ENGELS. Cartușul	270 271
FRIEDRICH ENGELS. Berma	272
FRIEDRICH ENGELS. Blindheim	273—274
FRIEDRICH ENGELS. Borodino	275—280
FRIEDRICH ENGELS. Bidassoa	281—286
FRIEDRICH ENGELS. Buda	287—290
FRIEDRICH ENGELS. Capul de pod	291—292
FRIEDRICH ENGELS. Catapulta	293
FRIEDRICH ENGELS. Tabăra	294—297

FRIEDRICH ENGELS. Coehoorn	298—300
FRIEDRICH ENGELS. Brescia	301—303
FRIEDRICH ENGELS. Birmania	304—311
FRIEDRICH ENGELS. Bomarsund	312
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Beresford	313—314
FRIEDRICH ENGELS. Cavaleria	315—346
FRIEDRICH ENGELS. Fortificația	347—374
I. Fortificația permanentă	347
II. Aseziul	370
III. Fortificația de campanie	373
FRIEDRICH ENGELS. Infanteria	375—404
I. Infanteria greacă	375
II. Infanteria romană	380
III. Infanteria în evul mediu	385
IV. Renașterea infanteriei	387
V. Infanteria în secolele al XVI-lea și al XVII-lea	390
VI. Infanteria în secolul al XVIII-lea	395
VII. Infanteria în epoca revoluției franceze și în secolul al XIX-lea	399
FRIEDRICH ENGELS. Marina militară	405—419
KARL MARX. Domnul Vogt	421—738
Prefață	425—427
I. Banda pucioasei	428—437
II. Bûrstenheimerii	438—447
III. Polițisme	448—475
1. El însuși se dă de gol	448
2. Congresul revoluționar de la Murten	450
3. Cherval	456

4. Procesul comuniștilor de la Colonia	465
5. Festivalul central de la Lausanne al Asociațiilor culturale ale muncitorilor germani (26 și 27 iunie 1859)	469
6. Miscelanee	473
IV. Scrisoarea lui Techow	476—500
V. Regentul imperiului și palatinul	501—502
VI. Vogt și „Neue Rheinische Zeitung”	503—510
VII. Campania din Augsburg	511—532
VIII. Dâ-Dâ Vogt și studiile sale	533—584
IX. Agentură	585—615
X. Patroni și complici	616—661
XI. Un proces	662—700
XII. Anexe	701—738
1. Expulzarea lui Schily din Elveția	701
2. Congresul revoluționar de la Murten	708
3. Cherval	709
4. Procesul comuniștilor de la Colonia	710
5. Calomnii	718
6. Războiul dintre șoareci și broaște	719
7. Polemica împotriva lui Palmerston	722
8. Declarația domnului A. Scherzer	—
9. Articolul lui Blind publicat în „Free Press” din 27 mai 1859	723
10. Scrisorile domnului Orges	724
11. Circulara împotriva lui K. Blind	—
12. Affidavitul lui Vögele	725
13. Affidavitul lui Wiehe	726
14. Din actele aflate la dosarul procesului	727
15. Broșurile editate la Dentu	732
16. Supliment	735
a) K. Vogt și societatea „La Cimentaire”	—
b) Kossuth	736
c) „Prusia în 1860” de Edmond About	737

KARL MARX. Scrisoare către redactorul lui „Allgemeine Zeitung”	739
KARL MARX. Declarație trimisă redacțiilor lui „Reform”, „Volks-Zeitung” și „Allgemeine Zeitung”	740—743
KARL MARX. Declarație trimisă redacției lui „Allgemeine Zeitung”	744—745
KARL MARX. Procesul împotriva lui „Augsburger Zeitung”	746—747
KARL MARX. Declarație trimisă redacțiilor ziarelor germane	748—749
KARL MARX. Scrisoare către redactorul ziarului „Daily Telegraph”	750
KARL MARX. Scrisoare către redacția lui „Allgemeine Zeitung”	751—752
KARL MARX. Declarație trimisă redacțiilor ziarelor „Freischütz” și „Reform”	753
KARL MARX. Declarație trimisă redacției lui „Allgemeine Zeitung” și ale altor ziare germane .	754—755

A n e x e

Adnotări	759
Indice de nume	859
Indice de numiri geografice	928
Indice bibliografic cuprinzând lucrările menționate de Marx și Engels	953
Tabel de greutate, măsuri și monede	969

Ilustrații

Coperta interioară a primului volum din „New American Cyclopaedia”	3
Bătălia de la Alma, 20 septembrie 1854	61
Bătălia de la Aspern, 21—22 mai 1809	73
Afganistanul în timpul primului război anglo-afgan 1838—1842	90—91
Mișcarea de eliberare națională din Algeria în prima jumătate a sec. al XIX-lea	113
Operațiile militare care au avut loc în Europa centrală între 13 august 1813 și 1 aprilie 1814	198—199
Lupta pentru independență a țărilor din America Latină (campaniile armatei lui Bolivar)	252—253
Bătălia de la Borodino, 5—7 septembrie 1812	276—277
Bătăliile de la Bidassoa din 31 august și 7 octombrie 1813	283
Schița cîmpului de luptă de la Bidassoa, desenată de Engels	284—285
Coperta interioară a primei ediții a lucrării lui Marx „Domnul Vogt”	423

Dat la cules 18.01.1963. Bun de tipar 06.03.1963. Apărut 1963. Hirtie velină mată de 63 g/m², 600×920 16. Coll editoriale 63,45. Coli de tipar 63. Plănşe 4+1 colorată. A.T. 439/90 1963. C.Z. pentru bibliotecă 3CI=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 5253 30.104 la Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”, Piața Scintei nr. 1, București — R.P.R.

